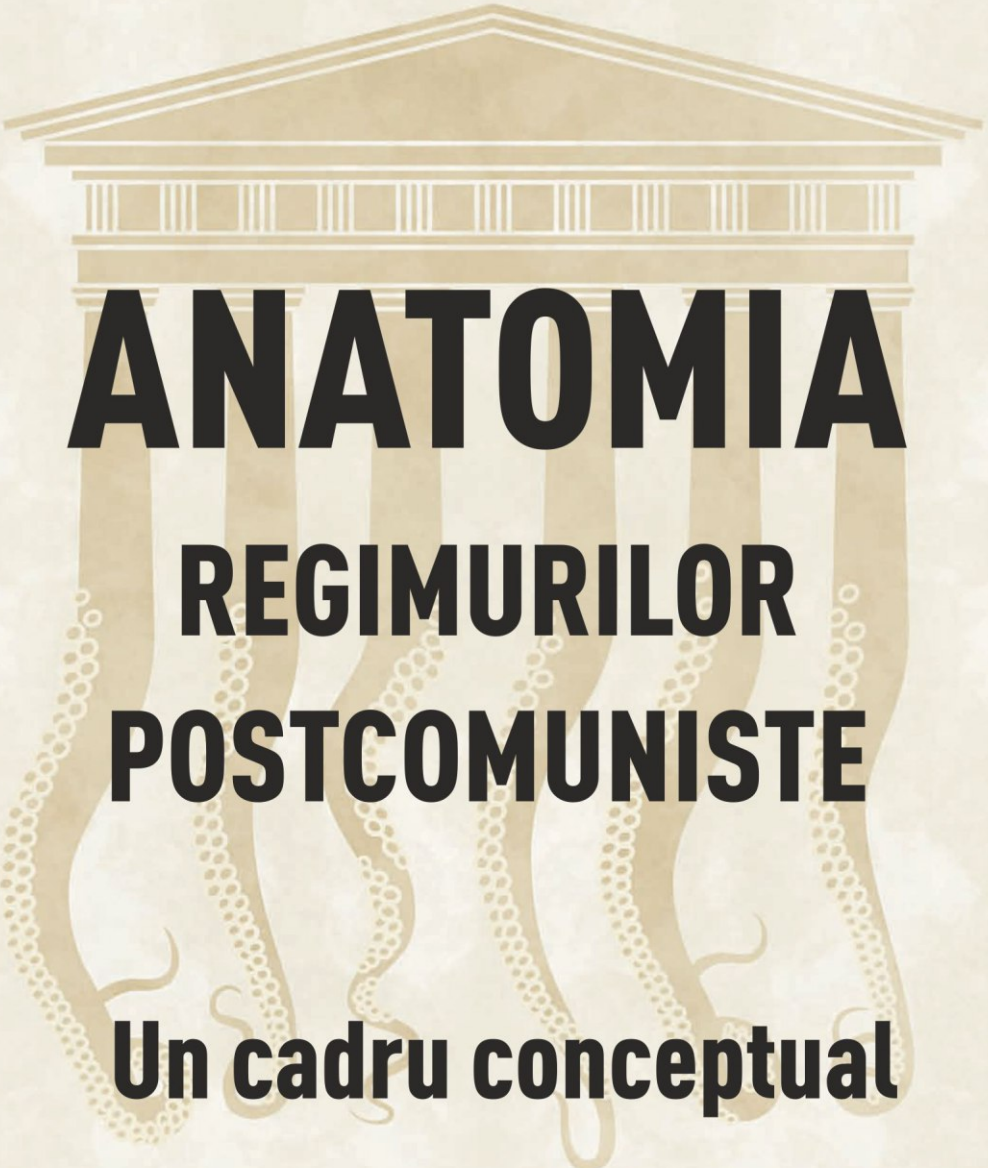
Bálint Magyar – Bálint Madlovics

ANATOMIA REGIMURILOR POSTCOMUNISTE

Un cadru conceptual

Traducere din limba engleză,
cuvânt-înainte și note
de Nándor László Magyari

Presa Universitară Clujeană

ANATOMIA REGIMURILOR POSTCOMUNISTE

ANATOMIA REGIMURILOR POSTCOMUNISTE

Un cadru conceptual

Bálint MAGYAR și Bálint MADLOVICS

Traducere din limba engleză, cuvânt-înainte și note
de Nándor László Magyari

PRESA UNIVERSITARĂ CLUJEANĂ
2025

© 2020 Bálint Magyar, Bálint Madlovics.
Central European University Press, Budapest —New York.

Lucrarea originală în limba engleză este disponibilă în versiune **open access**
pe www.postcommunistregimes.com.

Versiunea tipărită în limba română este disponibilă aici:
https://qr-codes.io/vYlf0k

ISBN 978-606-37-2765-8

© 2025 Presa Universitară Clujeană.

Tehnoredactare: BOGDAN COSCARU
Corectură: corectura.ro
Redactor de specialitate: MIHNEA STOICA

UNIVERSITATEA BABEȘ-BOLYAI
Presa Universitară Clujeană
Director: Codruța Săcelean
Str. B.P. Hasdeu nr. 51
400371 Cluj-Napoca, România
Tel.: (+40)-744.687.884
E-mail: editura@ubbcluj.ro
http://www.editura.ubbcluj.ro/
https://libraria.ubbcluj.ro/

Nota editurii

Această lucrare are în editură o istorie lungă, începută în mai 2023, odată cu propunerea domnului profesor Nandor Magyari de la Facultatea de Științe Politice, Administrative și ale Comunicării (Universitatea Babeș-Bolyai), traducătorul care a avut curajul, perseverența și entuziasmul de a demara, de unul singur, un astfel de proiect – fapt demn de admirația noastră.

Este firesc să se întrebe cititorul de ce abia în toamna anului 2025 volumul apare tipărit și, totodată, accesibil integral în format e-book (PDF). Răspunsul va fi intuit de cei care vor avea curiozitatea și pasiunea de a explora conținutul acestei cărți unice în spectrul științific căruia i se adresează: textul a trecut prin numeroase corecturi, atât de traducere din limba engleză – limba originală aleasă de autori pentru publicarea inițială –, cât și de uniformizare a sensurilor unor termeni de-a lungul lucrării. Acest deziderat, recunoaștem, nu a putut fi atins pe deplin, în ciuda a cel puțin două etape de editare. Mulţumim pe această cale domnului lect. univ. dr. Mihnea Stoica, de la Facultatea de Științe Politice, Administrative și ale Comunicării (Universitatea Babeș-Bolyai), pentru contribuția sa majoră la această revizuire.

Dintr-o altă perspectivă, după cum se va observa chiar din cuprins, publicarea era necesară cât mai aproape de apariția ediției în limba engleză. Evenimentele politice din țările analizate sunt în plină evoluție, iar dorința traducătorului și a autorilor, Bálint Madlovics și Bálint Magyar, este ca volumul să fie un instrument activ de înțelegere a prezentului, și nu doar o carte de istorie dedicată unor evenimente și personaje ale trecutului.

Acestea sunt motivele pentru care procesul editorial s-a prelungit cu peste doi ani și, totodată, motivul pentru care invităm orice specialist care va observa inadvertențe, imperfecțiuni sau dezechilibre sintactice să le semnaleze editurii. În acest fel, într-un interval rezonabil de timp, vom putea pregăti o ediție a doua, revizuită și adăugită.

Mulţumim tuturor celor care au contribuit până acum la această etapă de dezvoltare a lucrării și aşteptăm observațiile dumneavoastră.

Lectură spornică și cu folos!

Cuprins

Lista figurilor și tabelelor xvii
Locul României în concertul evoluției statelor postcomuniste
Cuvânt-înainte la ediția în limba română xxi
Mulțumiri. xxxi
Manualul cititorului pentru codurile QR și materialul suplimentar online xxxiii
Prefață. xxxv

Introducere 1
Prizonieri ai limbajului democratizării 1
Inadecvarea modelelor existente pentru regiunea postcomunistă 3
Cadrul analitic multidimensional: întinderea spațiilor conceptuale 12
Cum se fabrică: dezvoltarea unui instrumentar conceptual 17
Cum să privim lucrurile: cadrul ca o construcție structurală 19
Cum se citește: un manual cu contribuții originale 21
Cum se desfășoară: schiță de conținut 23

1. STRUCTURI ÎNCĂPĂȚÂNATE 27

1.1. Ghidul capitolului 29
1.2. Teza A: tipul de regim depinde de separarea sferelor de acțiune socială. 31
1.3. Teza B: separarea sferelor a urmat granițele civilizaționale 34
1.3.1. Civilizațiile și cele trei regiuni istorice 34
1.3.2. Structura de bază a sferelor neseparate într-un cadru feudal 39
1.4. Teza C: dictatura comunistă a stopat și inversat separarea sferelor 44
1.4.1. Structura de bază a sferelor contopite în dictatura comunistă 44
1.4.2. Efectul comunismului asupra separării sferelor în diferite regiuni 48
1.5. Teza D: democratizarea nu a schimbat separarea sferelor 50
1.5.1. Structura de bază a sferelor neseparate într-un cadru democratic. 50
1.5.2. Sisteme mono- și multipiramidale: determinanții democratizării în cele trei regiuni istorice 58
1.6. Dincolo de hibridologie: un spațiu conceptual triunghiular al regimurilor 62

2. STATUL. 69

2.1. Ghidul capitolului 71
2.2. Definiții generale: conceptele de bază ale cadrului 72
2.2.1. Regim, stat, violență și coerciție 73

2.2.2. Elită, elită conducătoare, patronalism și informalism 75
2.2.2.1. Definirea elitelor și a nonelitelor 75
2.2.2.2. Patronalismul, informalitatea și caracterul general al elitelor conducătoare în cele trei regimuri de tip polar. 77
2.2.2.3. Stratificarea piramidelor patronale: piramide unice pe un singur nivel și piramide unice pe mai multe niveluri 83
2.3. Principiile dominante ale funcționării statului 85
2.3.1. Interesul social, interesul elitei și implementarea ideologiei. 85
2.3.2. Statele în democrații și dictaturi: de la statul constituțional la statul-partid și de la statul paznic de noapte prin statul bunăstării la statul dezvoltator. . . . 89
2.4. Conceptualizarea statelor care funcționează în interesul elitei 91
2.4.1. Straturi interpretative: care este natura elitei conducătoare? 93
2.4.2. Straturi interpretative: care este acțiunea care vizează instituțiile statului? . . . 95
2.4.3. Straturi interpretative: ce este direcționarea acțiunii asupra proprietății? 98
2.4.4. Straturi interpretative: care este statutul juridic al acțiunii elitei interesate? . 102
2.4.5. Combinarea de straturi a diferitelor dimensiuni: definirea statului mafiot . . 105
2.4.6. Stat constituțional vs stat mafiot: normativitate și discreționaritate 108
2.5. Provocări la adresa monopolului violenței 113
2.5.1. Eșecul statului, antreprenorii de violență și anarhia oligarhică 113
2.5.2. Utilizarea legitimă a violenței: o tipologie 116
2.5.3. Statele mafiote semisuverane 121
2.6. Mâna invizibilă și mâna prădătoare: cadru comparativ pentru tipurile de stat. . . . 123

3. ACTORII 129

3.1. Ghidul capitolului 131
3.2. Cele trei sfere ale acțiunii sociale. 133
3.3. Actorii politici în cele trei regimuri de tip polar 135
3.3.1. Președinte/prim-ministru – patron suprem – secretar general al partidului 136
3.3.2. Cabinetul – curtea patronală – biroul politic 138
3.3.2.1. Definiții generale. 138
3.3.2.2. Diferențe regionale postcomuniste: „Pomul de Crăciun" al lui Nazarbaiev, mesele lui Putin și cutia VIP a familiei lui Orbán 139
3.3.3. Politician – poligarh / om de fațadă de profil înalt – cadru de partid de nivel înalt 141
3.3.4. Mandatar – omul patronului (smotryasciy) – cadru de partid de rang mijlociu sau inferior 143
3.3.5. Funcționar public – servitor patronal – cadru administrativ (*Apparatchik*) 145
3.3.6. Serviciul secret de stat – serviciul secret al patronului – serviciul secret al partidului 148
3.3.7. Partidul democratic (partidul politicienilor) – partidul patronilor (partidul vasalilor) – partidul centralizat (partidul cadrelor) 150
3.3.8. Partid de guvernământ – partid curea de transmisie – partid-stat 153
3.3.9. Partidul opoziției – marginalizat/domesticit/absorbit/lichidat/partid fals . . . 157
3.4. Actorii economici în cele trei regimuri de tip polar 161
3.4.1. Antreprenor – oligarh – conducător de întreprindere de stat. 162
3.4.1.1. Antreprenori vs conducătorii întreprinderilor de stat comuniste 162

3.4.1.2. Marii antreprenori vs oligarhii postcomuniști *164*
3.4.1.3. O tipologie a oligarhilor și fracturarea autonomiei oligarhice în autocrația patronală *168*
3.4.1.4. Oligarhii renegați și opțiunile de exprimare și de ieșire din familia politică adoptată *175*
3.4.2. Lobbyst – broker de corupție – tolkach 178
3.4.3. Agent economic de fațadă (companie-fantomă) 180
3.5. Actorii comunitari în cele trei regimuri de tip polar 183
3.5.1. Cetățean – servitor (client) – subiect 184
3.5.2. NGO – GONGO – TRANSBO 185
3.5.3. Biserică independentă – biserică clientelară – biserică reprimată 186
3.5.3.1. Definiții generale *186*
3.5.3.2. Diferențe regionale în relațiile dintre stat și biserică în regiunea postcomunistă *188*
3.6. O elită conducătoare a sferelor de conlucrare: familia politică adoptată 190
3.6.1. Ce este și ce nu este familia politică adoptată 190
3.6.1.1. De ce familia politică adoptată nu este o clasă *191*
3.6.1.2. De ce familia politică adoptată nu este o elită feudală *194*
3.6.1.3. De ce familia politică adoptată nu este nomenclatură *196*
3.6.1.4. Caracterul sui-generis al familiei politice adoptate *198*
3.6.2. Caracterul antropologic al familiei politice adoptate 200
3.6.2.1. Legătura: o tipologie a clanurilor postcomuniste *200*
3.6.2.2. Ordinea de subordonare: caracterul de pater familias *204*
3.6.2.3. Vasalizarea și modelul carierelor promovate de patroni *205*
3.6.2.4. Clanuri sau triburi? Neloialitate și familiarism amoral *206*
3.6.3. Dispunerea asupra statutului și bogăției în calitate de patron suprem 207
3.6.3.1. Furnizarea de adăpost: krysha, ordine cu acces limitat și acumularea de bogăție *207*
3.6.3.2. Compromiterea integrității: amenințare, hărțuire și atac *210*
3.7. Structura elitelor în cele șase regimuri de tip ideal 212
3.7.1. Elitele în cele trei regimuri de tip polar 214
3.7.1.1. Democrație liberală: elita autonomă, elita politică democratică *214*
3.7.1.2. Dictatura comunistă: elite încorporate, elita politică totalitară *215*
3.7.1.3. Autocrația patronală: elitele patronale, elita politică clientelară cu control monopolist *216*
3.7.2. Elite în cele trei tipuri de regimuri intermediare 218
3.7.2.1. Autocrație conservatoare: elită parțial autonomă, elită politică autoritară *218*
3.7.2.2. Dictatură de exploatare a pieței: elite parțial încorporate, elită politică dominantă *220*
3.7.2.3. Democrație patronală: elite parțial patronalizate, elită politică patronală concurentă *221*

4. POLITICĂ 225

4.1. Ghidul capitolului 227
4.2. Legitimitatea populară și interpretarea binelui comun 229
4.2.1. Legitimitatea populară ca bază a statelor moderne 229
4.2.2. Legitimitate populară în democrația liberală: constituționalitate 230

4.2.3. Legitimitate populară în autocrația patronală: populism 233
4.2.4. Legitimitate populară în dictatura comunistă: marxism-leninism 239
4.2.5. Modele de legitimare weberiană: populismul ca apel la legitimitate rațional-substanțială (rațional-substantivă).....241
4.3. Instituțiile de deliberare publică în cele trei regimuri de top 243
4.3.1. Dezbateri: mass-media și sferele de comunicare 245
4.3.1.1. Cele patru drepturi mediatice 245
4.3.1.2. Sfere de comunicare deschise, închise și dominate 246
4.3.2. Asocierea: proteste, grupuri de interese și sisteme de partide 255
4.3.2.1. Protestul: mobilizarea și demobilizarea structurilor 256
4.3.2.2. Proteste de chestionare a politicilor și de contestare a legitimității 263
4.3.2.3. Grupuri de interese în cele trei regimuri de tip polar..... 264
4.3.2.4. Sisteme de partide cu clivaje patronale și nepatronale..... 267
4.3.3. Campaniile de alegeri, alegerile și referendumurile.....272
4.3.3.1. Campanie de marketing, campanie de structurare a loialității, campanie de suspendare a drepturilor 272
4.3.3.2. O tipologie de alegeri 276
4.3.3.3. Votul fără o etapă de asociere: referendumuri 281
4.3.4. Legiferarea: politici, legi și parlamente.....284
4.3.4.1. Politica publică, politica puterii, politica patronală..... 285
4.3.4.2. Legi și sisteme juridice în conformitate cu legitimitatea 287
4.3.4.3. Legalizarea corupției? Clasificarea acțiunilor criminale ale statului infracțional 294
4.3.4.4. Factorul decizional și legislaturi de marionete..... 297
4.3.5. Punerea în aplicare a legilor: instanțele, urmărirea penală și instituțiile de constrângere statală.....299
4.3.5.1. Egalitatea înainte și în aplicarea legii: de la aplicarea legii în mod neutru la aplicarea legii selectiv din punct de vedere politic.... 299
4.3.5.2. Instanțele și procuratura: de la probe la acuzație fabricată și până la kompromat 303
4.3.5.3. Legalismul: democratic și autocratic..... 310
4.3.5.4. Constrângere albă, gri și neagră 314
4.4. Mecanismul de protecție: stabilitate, erodare și strategii de consolidare a democrațiilor și autocrațiilor 317
4.4.1. Democrația liberală: separarea ramurilor puterii și societatea civilă.....319
4.4.1.1. Pericolul și limitarea tendințelor autocratice 319
4.4.1.2. Fracționalismul: libertatea grupurilor sociale și cele patru autonomii ale societății civile..... 322
4.4.1.3. Erodarea mecanismului de protecție: lovitură de stat constituțională și preluare autocratică 325
4.4.2. Democrația patronală: separarea rețelelor de putere și revoluții colorate....328
4.4.2.1. Echilibrul dinamic al rețelelor patronale concurente 328
4.4.2.2. Mecanisme instituționale de protecție: executiv divizat și sistem electoral proporțional..... 331
4.4.2.3. Mecanismul social de protecție: revoluțiile colorate de succes care au oprit tentativele autocratice și au restabilit democrația patronală 334
4.4.3. Autocrația patronală: separarea resurselor de putere și problema succesiunii 340

4.4.3.1. Revoluții colorate nereușite: structura monopolistă a autocrațiilor patronale consolidate . . . 340
4.4.3.2. Apărarea împotriva presiunilor din exterior: consolidare autocratică . . . 342
4.4.3.3. Apărarea împotriva presiunilor din interior: separarea resurselor de putere . . . 347
4.4.3.4. Problema succesiunii: gradualismul, succesiunea ereditară și patronul suprem în exercițiu lipsit de putere . . . 351
4.4.4. Inversarea schimbării autocratice: paradigma sistemului critic al regimului și consolidarea democratică . . . 353
4.4.4.1. Restituire electorală și neelectorală în înlocuirea guvernului și a regimului . . . 353
4.4.4.2. Deconsolidarea autocratică și consolidarea democratică . . . 356

5. ECONOMIE . . . 359

5.1. Ghidul capitolului . . . 361
5.2. Economia relațională ca provocare pentru sinteza neoclasică . . . 363
5.3. Relația . . . 368
5.3.1. Definiții generale: relație, cooperare, coluziune . . . 368
5.3.2. Coluziune și corupție: o tipologie . . . 371
5.3.2.1. Elaborarea unui cadru analitic . . . 371
5.3.2.2. Corupție voluntară: corupție pe piața liberă, corupție de cumetrie și coluziune de organizare statală . . . 374
5.3.2.3. Corupție coercitivă: capturarea statului de jos în sus, capturarea statului de sus în jos, statul infracțional . . . 380
5.3.3. Tipuri de corupție în comparație: dimensiuni generale și un studiu de caz despre transformarea corupției . . . 386
5.3.3.1. Separarea sferelor de acțiune socială și a altor dimensiuni . . . 386
5.3.3.2. O tipologie a agenților reprezentativi (brokeri) ai corupției de cumetrie . . . 389
5.3.3.3. De la riscul de corupție la certitudinea corupției în achizițiile publice: cazul Ungariei . . . 394
5.3.4. Măsurarea corupției, ecosistemul infracțional și rolul banilor corupți în supraviețuirea regimului . . . 401
5.3.4.1. O critică a indicatorilor globali de corupție . . . 401
5.3.4.2. Atitudinea statului infracțional față de ilegalitatea autorizată . . . 402
5.3.4.3. Ecosistemul infracțional: național și global . . . 406
5.3.4.4. Utilizarea banilor corupți: consum, tezaurizare și reinvestire în capital și politică . . . 409
5.3.5. Relația în dictaturile comuniste . . . 411
5.3.5.1. Subordonarea totală și cele trei economii . . . 411
5.3.5.2. Compararea blatului cu alte forme de corupție . . . 413
5.3.5.3. Efectul schimbării de regim asupra modelelor de corupție . . . 414
5.3.6. Cultura relațiilor în regiunea postcomunistă: de la obligațiile familiale la *Blat* și *Guanxi* . . . 415
5.4. Intervenția statului . . . 418
5.4.1. Cadrul general . . . 418
5.4.1.1. Caracterul intervenției statului: normativitate și discreționaritate . . . 418
5.4.1.2. Mijloacele de intervenție a statului . . . 423
5.4.2. Intervenția de reglementare: formele de creare a rentei . . . 426

5.4.2.1. Definiții generale 426
5.4.2.2. De la normativ la piață închisă discreționar 429
5.4.2.3. Vânătorii de rente: de la grupurile de interese la rețelele patronale . . . 433
5.4.2.4. Colectarea rentei guvernamentale: statul vânător de rentă 436
5.4.3. Intervenție bugetară: forme de impozitare și cheltuieli 438
5.4.3.1. Definiții generale 438
5.4.3.2. Impozitarea: funcțiile impozitării 440
5.4.3.3. Cheltuieli: moduri și modele de cheltuieli ale statului 442
5.5. Proprietatea 445
5.5.1. Reorganizarea politică a structurii proprietății în regiunea postcomunistă 445
5.5.2. Realizarea unui profil de privatizare: motivații tehnocratice și nontehnocratice 451
5.5.2.1. Dimensiuni tehnocratice: deschiderea pieței de privatizare și obiectul privatizării 452
5.5.2.2. Motivații nontehnocratice: realizarea dreptății și transformarea puterii 455
5.5.3. Realizarea unui profil de patronaj: vânătoare de pradă și drepturile de proprietate 462
5.5.3.1. De la antreprenorii de violență la statul infracțional: o tipologie a practicilor reiderstvo 463
5.5.3.2. Spre patronalizare: drepturi de proprietate exogene și endogene 469
5.5.3.3. Drepturi exogene: tipuri de naționalizare 470
5.5.3.4. Drepturi de proprietate endogene: rezultatul patronajului 476
5.5.3.5. Sistemul de proprietate legat de putere: de la economia de piață la economia relațională 479
5.5.4. Prădarea și dinamica economică: valoarea de urmărire, valoarea vânătorii și valoarea de pradă 480
5.5.4.1. Prădători și pradă: dinamica transferurilor de proprietate în raidurile cenușii și albe 480
5.5.4.2. Dinamici de nivel macro: structuri și acumulare de avuție circulară 491
5.5.4.3. Dinamica la nivel microeconomic: distorsiuni antreprenoriale și bule în economia relațională 494
5.6. Sisteme economice comparate 500
5.6.1. Piață administrativă, piață competitivă și piață relațională 503
5.6.1.1. Mecanismul economic dominant 503
5.6.1.2. Socialism: piața administrativă 508
5.6.1.3. Capitalismul: de la piața concurențială la piața relațională 512
5.6.1.4. Mecanismele modificatoare în economia relațională: dublă contabilitate și schemă financiară 515
5.6.1.5. Corupție: de la mecanismul modificator la funcția dominantă 518
5.6.2. Economii de piață mixte: echilibrul dinamic al economiei celor trei mecanisme în dictaturi care exploatează piața 519
5.6.2.1. Economii ale tipurilor de regimuri intermediare 519
5.6.2.2. Redistribuirea administrativă a resurselor și coordonarea pieței reglementate: schimbare de model fără schimbare de regim în rețeaua partidelor de stat 520

5.6.2.3. Coordonarea pieței reglementate și redistribuirea relațională a pieței: presiunea trilaterală a informalității asupra statului de partid reformat 526
5.6.3. De la acoliți la mafie: tipuri de capitalism politic 532

6. SOCIETATEA 537

6.1. Ghidul capitolului 539
6.2. Nivelul structurilor sociale: rețele și patronajul social 541
6.2.1. Orânduiri cu acces deschis și cu acces limitat: eliminarea forței legăturilor slabe 541
6.2.1.1. Definiții generale și orânduiri cu acces deschis ale democrației liberale 541
6.2.1.2. Sistemele cu acces limitat ale dictaturii comuniste și ale autocrației patronale 546
6.2.2. Societatea clientelară: inegalitate și mobilitate socială în autocrația patronală 549
6.2.2.1. „Strangularea": patronalizarea la rece și drumul spre o societate clientelară 549
6.2.2.2. Conceptul de clientelă și societate clientelară 552
6.2.2.3. Clientele mijlocii în sfera politică și economică: „nobilimea de serviciu" și „furnizorii curții" 558
6.2.2.4. Clientela superioară și inferioară: transformarea recompenselor și transferurilor de piață în cadouri discreționare 562
6.2.2.5. Forța legăturilor puternice și psihologia socială a societății clientelare 564
6.3. Stabilitatea puterii și convingerea politică în masă 568
6.4. Nivelul discursurilor: ideologia și piața politică 573
6.4.1. Partea ofertei: actori și regimuri care aplică ideologia 575
6.4.1.1. Funcțiile generale ale ideologiei 575
6.4.1.2. Populiștii orientați spre ideologie și populiștii care aplică ideologia . . . 577
6.4.1.3. Regimuri bazate pe ideologie, regimuri care aplică ideologia și regimuri cu ideologie neutră 580
6.4.1.4. Acoperirile ideologice care se potrivesc cu interesul elitei și caracterul familiei politice adoptate 582
6.4.2. Partea cererii: de la politica identitară la teoriile conspirației 588
6.4.2.1. Coerența funcțională a cererii populiste în Vest și în Est 588
6.4.2.2. „Noi": realizarea coerenței funcționale bilaterale prin panourile lui Dumnezeu, a națiunii și familiei 592
6.4.2.3. „Ei": construcția inamicului și stigmatizarea ca ideologie aplicată . . . 600
6.4.2.4. Psihologia socială a populismului: victimizare și egoism colectiv 603
6.4.2.5. Cadrul ultim de interpretare: funcționalitatea bilaterală a teoriilor conspiraționiste 605
6.4.3. Populismul rezumat: un instrument ideologic pentru programul politic al egoismului colectiv fără constrângeri morale 608
6.5. Modalități de guvernare informală: un rezumat provizoriu 611

7. REGIMURI 619

7.1. Ghidul capitolului 621
7.2. Cadrul triunghiular: definirea celor șase regimuri de tip ideal 622
7.2.1. Dublarea tipurilor ideale descrise de Kornai: democrație, autocrație și dictatură 622
7.2.2. Unsprezece dimensiuni în cadrul triunghiular 627
7.3. Dinamica regimului: o tipologie cu traiectorii modelate pentru douăsprezece țări postcomuniste 634
7.3.1. Definiții generale: secvență, traiectorie și schimbare de model 634
7.3.2. Traiectorii primare după comunism (Estonia, România, Kazahstan și China) 637
7.3.2.1. Sfârșitul dictaturii și tipurile ideale ale traiectoriilor primare 637
7.3.2.2. Schimbarea regimului în democrație liberală: Estonia 640
7.3.2.3. Schimbarea regimului în democrație patronală: România 641
7.3.2.4. Schimbarea regimului în autocrație patronală: Kazahstan 643
7.3.2.5. Schimbarea modelului la dictatura de exploatare a pieței: China 645
7.3.3. Traiectorii secundare după schimbarea regimului (Polonia, Republica Cehă, Ungaria și Rusia) 647
7.3.3.1. Regresul democratic și lipsa de mișcare ascendentă ca traiectorie secundară 647
7.3.3.2. Întoarcerea spre autocrație conservatoare: Polonia 649
7.3.3.3. Întoarcerea spre democrația patronală: Republica Cehă 651
7.3.3.4. Întoarcerea la autocrația patronală dinspre democrația liberală: Ungaria 653
7.3.3.5. Revenirea la autocrația patronală de la anarhia oligarhică: Rusia 657
7.3.4. Cicluri de regim și dualitatea dintre schimbarea instituțională personală și impersonală (Ucraina, Macedonia de Nord, Moldova și Georgia) 660
7.3.4.1. Transformare antipatronală, cicluri de regim și revoluții colorate 660
7.3.4.2. Cicluri de regim cu revoluții colorate: Ucraina 663
7.3.4.3. Ciclul de regim cu conflict intraelită: Macedonia de Nord 665
7.3.4.4. Cicluri de regim cu interferențe străine: Moldova 668
7.3.4.5. O încercare de a fractura ciclul regimului: Georgia 670
7.4. Dincolo de specificitățile regimului: caracteristici specifice țărilor și politicilor 673
7.4.1. Faliile etnice ca sursă de pluralism și dezordine 675
7.4.2. Statul profund (deep state) și supraviețuirea serviciilor secrete comuniste 677
7.4.3. Dimensiunea țării și ambițiile globale ale fostelor imperii 680
7.4.3.1. Stratificarea rețelelor patronale monopiramidale revizuită 680
7.4.3.2. Ambiții imperiale în China și Rusia 683
7.4.4. Orientarea geopolitică și coexistența regimurilor liberale și patronale în Uniunea Europeană 687
7.4.4.1. State-nucleu și state adepte în câmpurile gravitaționale civilizaționale 687
7.4.4.2. Integrări internaționale și Uniunea Europeană ca nucleu gravitațional semifinit 689
7.4.5. Dependența de capitalism și conexiunile globale ale rețelelor patronale locale 698
7.4.6. Resurse naturale și alte surse de rente distribuibile 705

7.4.6.1. Petrol și gaze naturale *706*
7.4.6.2. Transferuri internaționale *709*
7.4.6.3. Societăți de pradă și instituții financiare *711*
7.4.6.4. Bugetul de stat. *713*
7.4.7. Caracteristici specifice politicilor publice: analiza bazată pe regimuri și posibilitatea de manevră a elitei dominante 714
7.4.7.1. Către o paradigmă analitică alternativă: de la politica publică la politica patronală. *714*
7.4.7.2. Sustenabilitatea și consolidarea, drept criterii de succes în regimurile patronale *718*
7.4.7.3. Spațiul de manevră: crizele și limitele sociale ale elaborării politicilor în vremuri normale. *721*

CONCLUZIE 727

Semnificația limbajului și axiomele de bază pentru analiza regimurilor postcomuniste 729
Către o perspectivă globală: dizolvarea axiomelor noastre implicite pentru regiunea postcomunistă 733
Tehnologia și schimbările climatice: caracteristici specifice epocii și perspective pentru viitor 736

BIBLIOGRAFIE 739

DICȚIONAR 795

INDEX. 817

Lista figurilor și tabelelor

Toate tabelele și figurile sunt compilații proprii ale autorilor, cu excepția cazului în care se menționează altfel. Următoarele Tabele și figuri sunt modificate din Magyar, „Towards a Terminology for Post-Communist". Regimuri": Tabelele 1.3, 2.1, 2.2, 2.4, 2.5, 3.1, 3.3, 4.7, 5.1, 5.19, figurile 3.3, 3.4, 3.5.

Figura I.1. Axa democrație-dictatură, cu o zonă gri între cei doi poli 5
Figura I.2. Dezagregarea regimurilor în funcție de dimensiunea electoralismului. 7
Figura I.3. Spațiul conceptual al regimurilor, cu șase ideal-tipuri și 12 exemple postcomuniste (din 2019) 15
Figura 1.1. Civilizațiile din Eurasia postcomunistă 35
Figura 1.2. Logica structurilor de bază ale societăților precomuniste 39
Figura 1.3. Logica internă a sistemelor comuniste 45
Figura 1.4. Reprezentarea schematică a efectului structurilor încăpățânate 52
Figura 1.5. Harta culturală a World Values Survey, valul 4 (1996), cu țările postcomuniste încercuite 54
Figura 1.6. Un spațiu conceptual triunghiular al regimurilor 66
Figura 2.1. O scară a statelor care funcționează pe principiul interesului societal (și, eventual, al ideologiei-implementare) 90
Figura 2.2. Amplitudinea arbitrariului (corelația dintre natura corupției și acțiunea statului) 112
Figura 2.3. Agenții de gestionare a violenței și agenții de diferite niveluri de putere în funcție de dihotomiile public/privat și ilegal/legal 118
Figura 2.4. Tipuri de stat după mijloacele dominante extrapiață și interacțiunea cu proprietarii de imobile 126
Figura 3.1. Traiectorii posibile ale oligarhilor autonomi într-o rețea patronală monopiramidală 173
Figura 3.2. Numărul de oligarhi maghiari asociați cu MSZP sau Fidesz, 2005-2018 174
Figura 3.3. Elita autonomă într-o democrație liberală tipică ideală 215
Figura 3.4.Elitele încorporate în dictatură tipică ideală comunistă 216
Figura 3.5. Elitele *patronalizate* în autocrația patronală tipică ideală 217
Figura 3.6. Elita parțial autonomă într-o autocrație conservatoare tipică ideală 219
Figura 3.7. Elitele parțial încorporate în dictatura tipică ideală de exploatare a pieței 220
Figura 3.8. Elita parțial patronalizată într-o democrație patronală tipică ideală 222
Figura 4.1. Veniturile din publicitatea de stat pe grupuri politice în Ungaria (2006-2019) 253
Figura 4.2. Comparație a guvernării democratice în țările cu revoluții colorate 339
Figura 4.3. Reveniri de tip ideal de la diferite niveluri de schimbare autocratică 353
Figura 5.10. Distorsiunile de preț pentru achizițiile publice din Ungaria, 2009-2015 400

Figura 5.11. Corelația dintre mijloacele de intervenție a statului, nivelul corupției coluzive și inactivitatea controalelor....424
Figura 5.12. Dinamica tipică ideală a valorii concurențiale și relaționale a valorii de piață a firmelor pradă....482
Figura 5.13. Ciclurile de investiții în China ca dictatură de exploatare a pieței....524
Figura 5.1. Trei provocări ale sintezei neoclasice care pun la îndoială câte una dintre axiomele sale de bază....364
Figura 5.2. Reprezentarea schematică a corupției pe piața liberă....375
Figura 5.3. Reprezentarea schematică a corupției de cumetrie....376
Figura 5.4. Reprezentarea schematică a coluziunii de organizare a statului....379
Figura 5.5. Reprezentarea schematică a capturării statului de jos în sus....381
Figura 5.6. Reprezentarea schematică a capturării statului de sus în jos....383
Figura 5.7. Reprezentarea schematică a modelului de stat infracțional....385
Figura 5.8. Riscul de corupție în achizițiile publice din Ungaria, 2009-2015 (N = 118.843)....398
Figura 5.9. Proporția de achiziții publice fără licitații anunțate ca procent din totalul achizițiilor publice din Ungaria, 2009-2015 (N = 121 849)....399
Figura 6.1. Procesul de însușire a valorii prin redefinire....594
Figura 6.2. Forme de conspiratori în teoriile conspirației....607
Figura 6.3. Populismul sintetizat....608
Figura 7.10. Autonomia societății civile....632
Figura 7.11. Tipul de regim hibrid....633
Figura 7.12. Traiectorii tipice ideale ale regimului primar....639
Figura 7.13. Traiectoria modelată a Estoniei (1964-2019)....641
Figura 7.14. Traiectoria modelată a României (1964-2019)....642
Figura 7.15. Traiectoria modelată a Kazahstanului (1964-2019)....644
Figura 7.16. Traiectoria modelată a Chinei (1949-2019)....646
Figura 7.17. Traiectoria modelată a Poloniei (1949-2019)....649
Figura 7.18. Traiectoria modelată a Republicii Cehe (1964-2019)....652
Figura 7.19. Traiectoria modelată a Ungariei (1949-2020)....655
Figura 7.1. Patronalismul dominanței....628
Figura 7.20. Traiectoria modelată a Rusiei (1964-2022)....658
Figura 7.21. Traiectoria modelată a Ucrainei (1964-2019)....663
Figura 7.22. Traiectoria modelată a Macedoniei de Nord (1964-2019)....666
Figura 7.23. Traiectoria modelată a Moldovei (1964-2020)....668
Figura 7.24. Traiectoria modelată a Georgiei (1964-2019)....671
Figura 7.25. Rentele rusești din petrol și gaze în perioada 1950-2010....707
Figura 7.26. Pierderi pentru lider și elaborarea politicilor în democrația liberală și autocrația patronală....723
Figura 7.2. Membrii partidului de guvernământ....628
Figura 7.3. Formalitatea instituțiilor....629
Figura 7.4. Funcția partidului de guvernământ....629
Figura 7.5. Mecanismul economic dominant / forma dominantă a proprietății....629
Figura 7.6. Corupție....630
Figura 7.7. Ideologie....630
Figura 7.8. Natura limitată....630
Figura 7.9. Pluralitatea rețelelor de putere / legitimitate....632

Tabelul I.1. Proliferarea categoriilor de regimuri politice 6
Tabelul 1.1. Compararea paradigmelor creștinismului occidental și a ortodoxiei răsăritene 37
Tabelul 1.2. Moșteniri ale patronalismului la sfârșitul regimului comunist 50
Tabelul 1.3. Poziția formală a patronului suprem, „corpul" decizional și tipul de rețele patronale în Rusia 58
Tabelul 1.4. Constituțiile formale și patronalismul în țările postcomuniste de la mijlocul anilor '90 59
Tabelul 1.5. Caracteristicile primare ale democrației, autocrației și dictaturii tipice ideale 63
Tabelul 1.6. Caracteristicile secundare ale democrației, autocrației și dictaturii 63
Tabelul 1.7. Țările postcomuniste din Eurasia în funcție de sistemul instituțional politic (din 2019) 64
Tabelul 2.10. Relațiile dintre agențiile de gestionare a violenței (agenți) cu statut diferit 120
Tabelul 2.1. Starea în cele trei regimuri de tip polar (cu temele părților capitolelor) 71
Tabelul 2.2. Principalele caracteristici ale elitelor conducătoare în cele trei regimuri de tip polar 78
Tabelul 2.3. Principii de tip ideal de funcționare a statului 86
Tabelul 2.4. Conceptualizarea statelor subordonate intereselor elitare 92
Tabelul 2.5. Straturi interpretative ale categoriilor pentru elita conducătoare 94
Tabelul 2.6. Straturi interpretative ale categoriilor de patrimonializare 96
Tabelul 2.7. Straturi interpretative ale categoriilor de însușire a proprietății 99
Tabelul 2.8. Straturi interpretative ale categoriilor pentru legalitatea acțiunii bazate în interesul elitei 103
Tabelul 2.9. Definirea statului mafiot postcomunist 106
Tabelul 3.1. Actorii politico-economici în cele trei regimuri de tip polar (cu temele părților de subcapitole) 132
Tabelul 3.2. Partide de opoziție cu statut formal și de facto diferit într-o autocrație patronală 158
Tabelul 3.3. Diferențe de model în pozițiile antreprenorilor și oligarhilor majori tipici ideali 167
Tabelul 3.4. O tipologie a oligarhilor în regimurile patronale 169
Tabelul 3.5. Anexarea elitelor de către elita politică conducătoare în cele șase regimuri de tip ideal 213
Tabelul 4.10. Statutul de legi în cele trei regimuri de tip polar 303
Tabelul 4.11. Democrație și legalism autocratic 312
Tabelul 4.12. Instituțiile de constrângere ale statului și funcțiile lor 315
Tabelul 4.13. Diferite niveluri de schimbare autocratică 328
Tabelul 4.14. Douăsprezece țări postcomuniste în funcție de constrângerile impuse guvernului și de influența necorespunzătoare a guvernului în justiția civilă 345
Tabelul 4.15. Douăsprezece țări postcomuniste în funcție de constrângerile asupra guvernului și a drepturilor fundamentale 346
Tabelul 4.16. Separarea tipică ideală a resurselor de putere în cadrul familiei politice adoptate 349
Tabelul 4.17. Diferite niveluri de schimbare democratică 357
Tabelul 4.1. Fenomene politice în cele trei regimuri de tip polar (cu temele părților capitolelor) 228
Tabelul 4.2. Ideologiile de legitimitate populară în cele trei regimuri de tip polar (constituționalitate, populism, marxism-leninism) 230
Tabelul 4.3. Legitimitate legal-rațională și legitimitate rațional-substanțială 243
Tabelul 4.4. Sfere de comunicare deschise, închise și dominate 246
Tabelul 4.5. Structuri de mobilizare a poporului și structuri de demobilizare a statului în cele trei regimuri de tip polar 258
Tabelul 4.6. Tipuri de sisteme pluripartidiste în regimurile postcomuniste 269
Tabelul 4.7. Campanii în cele trei regimuri de tip polar 273
Tabelul 4.8. Tipuri de alegere 279

Tabelul 4.9. Tipuri de lege cu destinație, cu exemple generale pentru politicile de recompensare și de sancționare 293
Tabelul 5.10. Funcțiile posibile ale celor trei tipuri de impozite 442
Tabelul 5.11. Modurile tipice ideale de cheltuieli publice 443
Tabelul 5.12. Cele trei tipuri de reorganizare politică a structurii de proprietate în regiunea postcomunistă 451
Tabelul 5.13. Metode de privatizare în funcție de obiectul privatizării (dimensiunea tehnocratică) ..453
Tabelul 5.14. Metode de privatizare în funcție de deschiderea pieței de privatizare (dimensiunea tehnocratică) 455
Tabelul 5.15. Metode de privatizare în funcție de dimensiunile realizării dreptății (scop ideologic) 457
Tabelul 5.16. Metode de privatizare în funcție de dimensiunile de transformare a puterii (obiectiv politic) 458
Tabelul 5.17. Destinațiile vechii nomenclaturi economice 461
Tabelul 5.18. Diferite tipuri de preluare coercitivă a bunurilor nemonetare 463
Tabelul 5.19. Tipuri și anumite caracteristici ale reiderstvo-ului în regimurile postcomuniste 464
Tabelul 5.1. Fenomene economice în cele trei regimuri de tip polar (cu temele părților capitolelor) 362
Tabelul 5.20. Metode de naționalizare (forme de încălcare a drepturilor de proprietate exogene) în statele prădătoare 472
Tabelul 5.21. Drepturile de proprietate endogene ale actorilor într-o democrație liberală și o autocrație patronală 477
Tabelul 5.22. *Economia ca proces instituit* de Karl Polányi 504
Tabelul 5.23. Economie de piață, economie relațională, economie planificată 508
Tabelul 5.24. Mecanismul de corectare în piețele socialiste 510
Tabelul 5.25. Distorsiunile și mecanismele de anexare pe piețele capitaliste 514
Tabelul 5.26. Modele tipice ideale de distribuție a puterii în modelul SPI 522
Tabelul 5.27. Tensiunile dintre regulile formale și cele informale în politica chineză 531
Tabelul 5.28.Tipuri de capitalism politic 533
Tabelul 5.2. Principalele caracteristici ale celor șase modele de corupție (cu modelele de corupție coercitivă în gri) 387
Tabelul 5.3. O tipologie a brokerilor de corupție 391
Tabelul 5.4. Modalități de control al ilegalității neautorizate și rezultatul într-un stat penal 406
Tabelul 5.5. Compararea tipurilor de corupție în funcție de dimensiunile coluziunii și de separarea cererii și ofertei 414
Tabelul 5.6. Statutul corupției în state cu statut juridic diferit 421
Tabelul 5.7. Compararea pieței închise discreționar și normativ 433
Tabelul 5.8. Principalele caracteristici ale grupurilor de afaceri și ale rețelelor patronale informale 436
Tabelul 5.9. Intersecțiile dintre straturile interpretative ale acțiunii statului care vizează proprietatea și legalitatea 438
Tabelul 6.10. Modalități de guvernanță informală 612
Tabelul 6.1. Fenomene sociale în cele trei regimuri de tip polar (cu temele părților capitolelor) 539
Tabelul 6.2. Tipuri de legături individuale și instituționale cu patronul suprem 547
Tabelul 6.3. Rețelele care cresc liber (în acces liber/economie de piață) și sub constrângere (în acces limitat/economie de comandă sau relațională) 549
Tabelul 6.4. Tipuri de grupuri sociale în diferite ordini sociale 552
Tabelul 6.5. Mediile de convingere politică în masă în cele trei regimuri de tip polar 571

Tabelul 6.6. Tipuri ideale de actori politici în funcție de rolul ideologiei....578
Tabelul 6.7. Panouri ideologice aplicate pentru a acoperi acumularea averii personale în autocrația patronală maghiară....584
Tabelul 6.8. Criterii ale grupurilor stigmatizate pentru satisfacerea nevoilor de funcționalitate a ideologiei-aplicative....602
Tabelul 6.9. Dumnezeu, națiunea și familia după funcțiile lor și grupurile stigmatizate....610
Tabelul 7.1. Tipologia schimbării modelului (cu exemple ideal-tipice)....636
Tabelul 7.2. Modificări tipice ideale ale modelului tipic de dictatură....638
Tabelul 7.3. Traiectorii primare tipice ideale în regiunea postcomunistă....647
Tabelul 7.4. Traiectorii secundare tipice ideale (de regres democratic) în regiunea postcomunistă....648
Tabelul 7.5. Procesele de dinamică a regimului și ciclurile....662
Tabelul 7.6. Logica disparată a sancțiunilor UE și SUA....691
Tabelul 7.7. Un cadru analitic pentru politicile patronale, cu exemplificarea cazului Ungariei (2010-2018)....717

Locul României în concertul evoluției statelor postcomuniste

Nándor László Magyari, Lect. univ. dr., Universitatea Babeș-Bolyai Cluj

Cuvânt-înainte la ediția în limba română

Cartea intitulată *Anatomia regimurilor postcomuniste. Un cadru conceptual,* scrisă de Bálint Magyar și Bálint Madlovics – sociologi-economiști cercetători la CEU, primul dintre ei fost ministru în mai multe guverne liberale din Ungaria – apărută în 2021, la Editura CEU în limba engleză, este o lucrare originală, vastă (cca 900 de pagini), cu impact remarcabil și în cazul edițiilor ulterioare. Evaluată nu numai de experți occidentali, prezentată în mai multe simpozioane internaționale, cartea reprezintă o amplă și comprehensivă interpretare a evoluțiilor și traiectoriilor parcurse de statele, societățile, economiile și politicile din țările postcomuniste – în special cele din Centrul și Estul Europei, printre care și România, fostele țări din cadrul URSS, precum și China. Volumul poate fi citit și înțeles în mai multe registre, ca un dicționar explicativ pentru evoluția postcomunistă a țărilor în cauză, dar și ca un model structural novator pentru înțelegerea fenomenelor politice complexe, economice, sociale și chiar culturale ale transformărilor postcomuniste. Mai apoi este o încercare de avansare în semantica interpretării postcomunismului pornind de la critica pertinentă a limbajului *tranzitologiei* și *hibridologiei*, a evaluării dezvoltării statelor postcomuniste doar prin criteriile apropierii lor de democrațiile liberale occidentale. Terminologia și conceptele folosite dau un înțeles nou atât fenomenelor – nu odată nebuloase, dar și complexe – apărute odată cu prăbușirea societăților socialiste-comuniste existente anterior, cât și transformărilor politice, economice și sociale care sunt fără precedent în lume, dar și determinațiilor specifice pentru traiectoria statelor în cauză.

Evoluția postcomunistă este analizată și reconceptualizată prin modele procesuale care examinează dinamica și traiectoriile specifice fiecărei regiuni și fiecărui stat în parte. Aceste analize includ și o perspectivă civilizațională (înțeleasă ca istorică), comparând starea și evoluția acestor state atât între ele, cât și în contextul occidentalizării percepute ca obligatorie, un proces care rămâne însă insuficient explicat. Specificitățile în starea și evoluția statelor nu sunt explicate nici la nivelul global, teoretic, și nici cedând excepționalismelor locale, ci la nivelul realităților existente, explicabile și modelabile pe baza unor concepte de tip ideal (M. Weber). Conceptele și explicațiile bazate pe analize sociologice și economice, precum și politologice au darul de a prezenta un peisaj complex, în dimensiuni empirice. Trecând prin capitolele cărții – începând cu structurile încăpățânate, care vin din trecut – prin evoluția statelor și a actorilor principali, prin evoluția politicilor, dezvoltarea economică a statelor vizate, precum și traiectoria societăților în cauză, autorii ajung la capitol final în care caracterizează regimurile apărute după schimbarea (prăbușirea) regimurilor comuniste[1].

[1] Cartea are și o dimensiune vizuală – ceea ce face să fie un text adecvat unui curs academic de sociologie-economie-politologie, de științe sociale aplicate – cu numeroase tabele (86) și figuri (58), multe tridimensionale accesibile și în format online, care înlesnesc înțelegerea și structurează materialul. Textul este, de asemenea, foarte dens contextualizat cu sute de trimiteri (cca 1200 de titluri) la bibliografia de specialitate internațională de actualitate și de calitate a tematicilor abordate.

Apariția în limba română a volumului poate fi un excelent prilej pentru a analiza și regândi – pe baze științifice și comparative – locul și traiectoria pe care le-a parcurs România în ultimele trei decenii și modelarea posibilelor evoluții ulterioare, într-un cadru relevant atât pentru zona noastră de civilizație, cât și pentru sfera globală.

Volumul de față – care apare în limba română după ce a ieșit din tipar în limbile engleză, maghiară, rusă și, mai recent, spaniolă – este rezultatul unor ani de cercetări efectuate nu numai de autori, ci și de alți colaboratori. Este vorba de un proiect amplu despre evoluția statelor postcomuniste, în primul rând din perspectiva corupției politice (dar și cea economică etc.) prezente în forme diferite în toate statele și societățile luate în calcul. Rezultatele au fost publicate anterior: pe lângă studiile și volumele lui Bálint Magyar despre „statul mafiot și caracatița maghiară"[2] sistematic definite și analizate, trebuie amintite cele trei volume de diverși autori intitulate *Caracatița maghiară – statul postcomunist mafiot*[3] și mai recent volumul *Stubborn Structures. Reconceptualizing Post-Communist Regimes*[4], care pot fi interpretate ca prolegomene la prezenta carte. Toate studiile efectuate de experți internaționali și publicațiile acestora alcătuiesc *backgroundul* pentru noțiunile și explicațiile dezvoltate în volum de către cei doi autori. Ca atare, pe lângă propriile idei și experiența de teren, ei se bazează pe vaste cunoștințe și material empiric dezvoltat anterior de alții din grupul de experți implicați ce se referă la cele 12 state, care sunt modelate și comparate în carte.

Dacă ne aplecăm asupra lucrării autorilor Bálint Magyar și Bálint Madlovics[5], atunci, pe de o parte, nu căutăm interpretări continue care să reflecte dinamismul dincolo de structurile statice, ci o colecție de *terminus technicus* inteligent juxtapuse pe care cititorul o poate consulta oricând la oricare noțiune din vocabularul explicat și definit, eventual mai dens contextualizat decât într-un dicționar obișnuit. De aceea, este o carte bună de avut la îndemână, pentru că ne poate ghida prin procesele complexe (politice, economice, sociale și culturale) ale regimurilor postcomuniste, în mod uzual greu înțelese, și poate inspira o reflecție productivă.

Pe de altă parte, citind-o doar ca pe o enciclopedie, se pierd poate cele mai interesante puncte de vedere, interpretări și explicații ale cărții, așa că merită să descoperim în publicație modelul (patternul) de proces al regimurilor postcomuniste, o narațiune științifică elaborată în mod conștient și extraordinar de consecvent. Bunăoară, utilizarea consecventă de către autori a termenului „regim postcomunist" raportat la noțiunea de „socialisme/cândva/existente" poate fi de interes public, deoarece sugerează că aceștia analizează schimbarea în raport cu fostele regimuri, fără a accepta sau folosi categoriile obișnuite în limbajul *tranzitologiei* și al analizei efectuate exclusiv din perspectiva democrațiilor liberale occidentale, precum „tranziție", „ajungere din urmă", „aliniere" și „democratizare". „Comunismul" în accepțiunea autorilor denotă o dictatură de stânga care a avut/are diferite forme de „socialism existent", fără a da o caracterizare pentru fiecare dintre ele. În schimb, ei se concentrează asupra unei realități procesuale care ia în considerare specificitățile sistemelor ce evoluează de-a lungul mai multor cicluri și care se opune filozofiilor teleologice îmbrăcate

---

[2] Acestea au fost sintetizate în volumul intitulat *Post-Communist Mafia State. The Case of Hungary*, CEU Press-Noran Libro, 2016, 311 p.

[3] Trei volume apărute în lb. maghiară, vol. 1 Editura Noran Libro, 2013, 430 p., vol. 2, 2014, 440 p. și vol. 3, 2015, 590 p.

[4] CEU Press, 2019, 680 p.

[5] Apărut original în engleză: *The Anathomy of Post-Communist Regimes. A Conceptual Framework*, CEU Press, 2021.

în tot felul de metafore. Printre altele, această abordare evită noțiunea de „tranziție rapidă" sau, mai degrabă, de schimbare bruscă (dacă nu revoluționară) de regim ca fiind neapărat un succes, în timp ce una cu ocolișuri și piedici ar trebui interpretată ca un eșec sau o „debandadă": *argumentele lor nu sunt programatice sau evaluative, ci mai degrabă analize ale poziției relative a diferitelor regimuri postcomuniste în raport cu celelalte,* fără a ascunde însă propria lor opțiune, angajamentul lor față de democrațiile liberale. De asemenea, ei nu presupun că societățile postcomuniste vor ajunge în cele din urmă, chiar dacă pe căi diferite – ca și cum am putea vorbi de un proces de schimbare de regim oarecum planificat, adică ce presupune, sau cel puțin urmează, implicit un set comun de obiective pentru toate țările și societățile postcomuniste – la același tip de regim. Cu alte cuvinte ipoteza unei evoluții convergente a regimurilor în cauză nu este luată în calcul *avant la lettre*, precum în analizele tranzitologice. Traiectoriile evoluției statelor și societăților postcomuniste nu sunt defel identice, dar sunt comparabile, excepționalismele locale, regionale etc. nu sunt luate în calcul ca atare, însă specificitățile lor formează, cu atât mai mult, obiectul analizei.

Abandonând discursul tranziționalist, al trecerii statelor postcomuniste la modelul economic-social-politic etc. occidental, care implică o teleologie intrinsecă, o trecere de la ceva la altceva, adică la democrația liberală recunoscută, cadrul conceptual nou devine un set argumentativ împotriva tuturor excepționalismelor acestor state. Acest lucru este cu atât mai important în cazul României cu cât la noi o întreagă pledoarie (sau chiar filozofie, istoriografie) de-a dreptul mitologizantă sau un discurs autohtonist s-a dezvoltat pe ideea excepționalismelor, care până la urmă constituie o barieră teoretică, *ab ovo*, în calea unor analize comparate a evoluțiilor românești. O evoluție aparte, în care dimensiunile culturale, umane și sociale, dar și cele ale unor întâmplări și povestiri ontologice se împletesc într-o ideologie aparte a excepționalismului, născut din nevoia unor continuități istorice care nu apar de la sine, ci trebuie mereu (re)inventate, comparativismul ca metodologie a analizei din volumul de față, este de neconceput. Mai degrabă privit ca o subdiviziune, o variantă a populismului politic actual care reflectă o poziție ideologică, și nu o paradigmă epistemologică, și în nici un caz o unealtă de cunoaștere a realității. Istoriile recente sau mai vechi – și mai ales istorisirile care ar legitima starea și evoluția politicilor (vezi ideologiile, denotate cu devize ca „democrație originală" sau „calea românească" etc.) într-o direcție aparent deosebită de a celor din jur – nu explică, ci dimpotrivă, sunt piedici în calea înțelegerii raționale a lucrurilor. După cum nici conceptul generic de comunism prin care au trecut statele luate în considerare nu este definitoriu pentru starea actuală și perspectivele de evoluție a acestora, numai în sensul „dependențelor de traiectorii" (path dependency) care individualizează evoluțiile postcomuniste. Fatalismul sugerat bunăoară de rolul istoric fundamental al național-comunismului[6] românesc, al ceaușismului reacționar, nu este luat în considerare ca un element definitoriu pentru întreaga perioadă de după 1989, ci ca antecedent istoric important, dar nu și definitoriu în prezent. Istoria recentă a statelor vizate nu este considerată ca determinism absolut sau ca o fatalitate care controlează prezentul și evoluția lor prin liantul istoric de la sine înțeles, ci prin prisma unor evoluții caracterizate printr-o „dependență de traiectorie" mult mai maleabilă și deloc uniliniară. Astfel, România reală, pusă în contextul celorlalte țări din regiune sau printre statele postcomuniste, nu diferă în esență de celelalte țări (și implicit regimuri). Ca să folosesc un citat, de această

[6] Vezi Cathrin Verdery, *National Ideology Under Communism. Identity and Politics in Ceausescu's Romania*, University of California Press, 1991.

dată nu referitor la noi, ci la Ungaria, dar care reflectă pe deplin și situația noastră: „... suntem exact precum cei din jurul nostru. Numai că nu suntem unde ne închipuim (să zicem în Țările de Jos), ci acolo unde ne-am născut (un pic mai la nord de Balcani, la est de Cehia și Slovenia, și chiar în vecinătatea Ucrainei...).[7]" În mod implicit, anatomia evoluției postcomuniste, istoria noilor state și societăți neocapitaliste văzută într-o perspectivă comparată, de această dată nu relativ la un Occident (chiar și imaginar) „altfel" și la un Orient (la fel de mult doar imaginar) „diferit", printre care apare o Românie excepțională, nici nu se ia în considerare în analiză. Fără să facă referire la excepționalismul românesc sau al altor state, aflăm aici o critică imanentă a unui discurs ca atare, „discurs care presupune mai degrabă o judecată de valoare asupra realităților sociale decât o descriere a acestora"[8]. Așezând România printre statele care o acompaniază în evoluția postcomunistă, trasând traiectoria evoluției lui în concertul celorlalte, este combătută teoria sau mai degrabă este combătut discursul politicianist referitor la excepționalismele noastre[9], o tradiție care eșuează în comparațiile și analizele din volum. Nici accepțiunea mai mult critică din abordarea lui Lucian Boia nu intră în calcul atunci când comparativismul intervine, cu atât mai mult întru-cât termene ca „occident", „orient", sau și mai accentuat „condiția europeană 'medie'"[10] sunt folosite ca repere statice ale evoluției istorice, pline însă de excepționalisme contradictorii și ideologizante.

Autorii critică, de asemenea, *hibridologia* ca o evoluție recentă a *tranzitologiei*, care – fără a clarifica termenii unei tranziții ideal-tipice – încearcă să surprindă într-un model bidimensional „devierile" unor state de la o presupusă evoluție uniliniară la democrație și economie de piață occidentale. O stare de fapte descrisă cu termene mixte, hibride, ale unor state – bunăoară, în cazul României, prin „capitalism politic"[11] – nu face posibilă compararea în aceiași termeni a traiectoriei statelor postcomuniste. Pe de altă parte, sunt chiar prea generalizatoare pentru a surprinde specificitățile care apar în procesele evoluției complexe a statelor în cauză focusând la dimensiunea politică, economică sau socială, dar nu și asupra tuturor laturilor, într-un model multidimensional.

* * *

Așadar, ar trebui să începem lectura prin a lua în serios faptul că textul este în mare măsură un hibrid în ceea ce privește genul, o scriere care combină mai multe domenii, teorii și metode sau, dacă vreți, texte de științe sociale, care *estompează* conștient *genurile*, le încrucișează și le integrează într-un mod creativ. Mai precis, nu este vorba doar de juxtapunerea unor teorii și concepte cunoscute din sociologie, politologie, economie, managementul statului, chiar și din drept și istorie etc., ci și de schimbare a contextului acestora, pe care autorii îl construiesc mai ales pornind de la o critică a *tranzitologiei* și dând semne

---

[7] Tóth István György, „Turánbánya? Értékválasztások, beidegződések és az illiberalizmusra való fogadókészség Magyarországon", In: Jakab András-Urbán László (eds.) *Hegymenet. Társadalmi és politikai kihívások Magyarországon*, Osiris, 2017, Budapest, 43 p.

[8] Vintilă Mihăilescu, „Cuvânt înainte", În: Vintilă Mihăilescu (coord.), *De ce este România astfel? Avatarurile excepționalismului românesc*, Polirom, 2017, 13 p.

[9] Vezi, Lucian Boia, *De ce este România altfel?*, Humanitas, București, 2012.

[10] Lucian Boia, *De ce este România altfel?*, 121 p.

[11] Vezi, printre altele, Cătălin Augustin Stoica, „Capitalism postcomunist à la roumaine?", În: Vintilă Mihăilescu (coord.), *De ce este România astfel? Avatarurile excepționalismului românesc*, Polirom, 2017, pp. 253-279.

de tentativă de înnoire lingvistică. Acest lucru este reflectat în introducerea pertinentă a *Alenei Ledeneva,* care subliniază că este o încercare de reînnoire a limbajului, o inovație semantică, ce poate descrie în mod adecvat dezvoltarea regimurilor postcomuniste, și anume o încercare de a crea un limbaj de jos în sus, de la experiență și *informalitate*. Pe de altă parte, „cartografierea", care, în esență, modelează un spațiu tridimensional, o enumerare a realităților și normativităților, plasarea lor pe o hartă (relativ) unificată, căreia i se conferă profunzime și consistență prin istoricitatea fenomenelor și proceselor.

Chiar înainte de a vorbi despre caracterul inovator al întregului proiect, este important să oferim un fundal teoretic, o schiță a celor mai importante premise, chiar dacă o prezentare superficială în acest punct, deoarece fără teorie nu ar exista un nou limbaj semnificativ sau un cadru conceptual adecvat. Așa cum este firesc, fundalul teoretic constă în primul rând în analize și scrieri anterioare într-un cadru similar (semnalate mai sus), precum și în analizele neostructuraliste prezentate în lucrarea lui *Henry E. Hale, Patronal Politics: Eurasian Regime Dynamics in Comparative Perspective*[12]. În plan mai general, autorii își construiesc principalele teze teoretice și metodologice pe sinteza a trei tradiții teoretice relativ independente: 1) O dată folosesc teoria legitimării a *lui Max Weber,* dar critică în profunzime conceptul lui cu privire la *patrimonialism* și aplicabilitatea acestuia la regimurile postcomuniste. În același timp, ei folosesc teoria și metodologia tipurilor ideale pe tot parcursul volumului, deoarece cadrul conceptual pe care îl dezvoltă poate fi înțeles ca o colecție de tipuri ideale, organizate într-o structură adecvată, și ca un model procesual al acestor tipuri care se cristalizează pe polurile unor triunghiuri definite: democrație liberală; dictatură comunistă; autocrație patronală (vezi graficul de mai jos). Tipizarea ideală este folosită ca metodă de bază[13], împreună cu comparativismul, reprezentând o metodă de comparare a punctelor esențiale (benchmarking) între diverse regimuri postcomuniste. Tipurile ideale și comparațiile, în cadrul conceptual (triunghiular sau conic) pe care autorii îl definesc, preced analiza finală de-a lungul unor capitole și subcapitole lungi, astfel putând intra în aproape fiecare detaliu important. Locul regimurilor în spațiul tridimensional și desemnarea acestora sunt determinate de distanța relativă sau de proximitatea lor față de tipul ideal. 2) Alt punct de plecare îl constituie un important studiu al lui *János Kornai*[14] privind tipologia tranziției postcomuniste și tripla împărțire a regimurilor politice postcomuniste în regimuri politice democratice, autocratice și dictatoriale. Conceptele lui *Kornai* sunt folosite ca un fel de ghid general, iar la rândul lor, autorii îl nuanțează, îl elaborează și îl tridimensionează în continuare. 3) Autorii atribuie un rol fundamental teoriei lui *Claus Offe*[15] care se ocupă de gradul de separare a sferelor de acțiune socială și, în consecință, de contextul sociologic, juridic și economic care determină natura regimurilor politice. Modelul lui *Offe* identifică separarea clară a sferelor de acțiune politică, economică și socială sau lipsa acesteia, ca fiind punctul de referință pentru democrațiile liberale occidentale și ca un cadru pentru studiul corupției politice. Distincția evidentă a sferelor de acțiune socială – să le numim autonomie –, guvernarea politică prin intermediul instituțiilor formale

[12] Cambridge UP, 2015.

[13] Max Weber, *The Methodology of the Social Science*, Illinois: The Free Press of Glencoe, 1949.

[14] „The System Paradigm Revisited: Clarification and Additions in the Light of Experiences in the Post-Communist Region", In: *Reconceptualizing Post-Communist Regimes*, CEU Press. 2019.

[15] „Political Corruption: Conceptual and Practical Issues". In: Kornai-Ackerman (Eds.) *Building Trustworthy State in Post-Socialist Transition*, Palgrave-Macmillan, 2004, pp. 77-98.

ale statului, prin legi și reguli clare, economia bazată pe regulile pieței și pe relații contractuale, precum și natura autonomă și autoorganizată a acțiunii comunitare descriu în esență „idealul" democrațiilor liberale occidentale, statul de drept și economia de piață liberă, dar reglementată. Ar trebui remarcat faptul că nu comparația dintre un Occident politic *de generis* bun sau dezvoltat și democratic și Estul postcomunist subdezvoltat caracterizează și relevă diferențele, în general. Diferența o aduce modelul de separare și autonomie relativă a sferelor, care este caracteristic Occidentului politic și care este reprezentat în mod constant în acest volum, și lipsa separării sferelor din Estul postcomunist. Cu cât mai mult se întrepătrund sau rămân amestecate sferele de acțiune, cu atât mai mult *lasă loc corupției politice și economice structurale* de care suferă – într-o măsură sau alta – fostele țări comuniste.

Dacă luăm cazul României pornind de la imixtiunea sferelor sau separarea lor, vom constata că țara noastră este într-o poziție intermediară și în acest sens, între democrația liberală și autocrația patronală, în mare măsură blocat undeva într-o *democrație patronală*. Aceasta din urmă înseamnă – după definiția autorilor volumului – că democrația liberală este viciată sau doar un proiect de viitor, dar totuși prevalează elementele democratice în regim. Există separarea puterilor în stat, chiar cu imixtiuni sporadice, însă importante, din partea politicului în celelalte puteri (de exemplu, justiția sau media); interesul public este luat în calcul de decidenți, însă pe bazele competiției dintre partide patronale; societatea civilă are o anumită autonomie funcțională și chiar se poate mobiliza în menținerea interesului public; există statul de drept, egalitatea cetățenilor în fața legii și nicio rețea patronală nu are monopol asupra aplicării legii.

Democrația liberală este mai puțin consolidată decât în Estonia, Polonia sau Cehia, dar mult mai aproape de tipul ideal al acesteia decât Rusia și Ungaria. În consecință, o comparație a corupției politice și economice structurale, prezentă în țara noastră, cu Ungaria, bunăoară, ne va arăta – pe lângă similitudini evidente, poate și prin intermedierea partidului maghiar, care este un fel de purtător de cuvânt al regimului iliberal din Ungaria lui Orbán – diferențe esențiale. Referitor la corupția publică, la clientelismul și patronalismul nostru politic, într-un cuvânt, la corupția publică specifică, putem afirma, cu siguranță, că diferă de Ungaria (sau mai cu seamă de Rusia) prin existența mai multor poluri sau piramide patronale, cu mai multe vârfuri sau centre de putere care structurează și menajează diferite rețele politico-economice corupte[16]. Ceea ce la prima vedere pare o piedică sau o preluare forțată a modelului semi-prezidențial francez pare-se că este totodată frâna necesară pentru a nu cădea în capcana unei puteri supradimensionate și a corupției politice, a clientelismului organizat într-o singură piramidă, ca în Rusia sau Ungaria. Polurile de putere centrale, președinția și guvernul, precum și legăturile – de altfel, în bună măsură clientelar-patronale – dintre centrele de partide și filialele acestora duc la situația în care nicio persoană cu putere sau nicio formațiune politică să nu aibă capacitatea și posibilitatea de a deveni un centru exclusiv de putere, un autocrat cu structură monopiramidă clientelară, ordonator al tuturor sau un partid hegemonic. Piramidele și vârfurile acestora se controlează reciproc când vine vorba și de corupția politică sau mai degrabă publică, și de acumularea puterii într-un singur pol sau piramidă ierarhică. De multe ori, sferele puterii,

[16] Vezi László Nándor Magyari, „A közéleti korrupció román modellje", In: Bálint Magyar – Vásárhelyi Júlia (eds.) *Magyar polip. A posztkommunista maffiaállam*, vol. 3, Noran Libro, Bp. 2015, pp. 521-547; sau mai recent, „The Romanian Patronal System of Public Corruption", In: Bálint Magyar (ed.), *Stubborn Structures. Reconceptualizing Post-Communist Regimes*, CEU Press, 2019, pp. 275-319.

așa cum am arătat mai sus, interferează, dar și datorită sistemului electoral echilibrat, o autocrație patronală a la Rusia sau iliberalism autocratic ca în Ungaria nu a apărut pe scena politicii românești[17] de după regimul Iliescu.

De altfel, separarea sferelor amintite ca ideal e, în esență, o caracteristică a „capitalismului bunăstării" occidental și a democrațiilor liberale, deoarece guvernarea neoliberală (dominantă în multe state dezvoltate) întruchipează logica de piață în guvernare, confundă rațiunile pieței cu acțiunea politică și – în mare măsură – cu sfera acțiunii comunitare, fiind, prin urmare, și antidemocratică în tendința sa.

***

Cea mai cuprinzătoare analiză în volum este cea a *regimului politic,* care cuprinde o gamă largă de diferențe istorice, geopolitice (regionale), culturale, economice și sociale, dar mai ales politice, precum și asemănările structurale care caracterizează societățile postcomuniste. Acesta este definit de autori ca „... setul *instituționalizat de reguli formale și informale care structurează interacțiunile din cadrul unui centru politic de putere și relația acestui centru cu societatea în general*". Acest lucru este important de subliniat, pe de o parte, deoarece perspectiva generală pe care autorii o oferă în acest volum ca o examinare și o regândire conceptuală ale proceselor complexe ale societăților postcomuniste, este starea regimurilor politice la un moment dat și seria de schimbări care pot fi percepute în legătură cu aceasta. În cartea lor, *Magyar* și *Madlovics surprind* anul 2021 ca pe un „instantaneu" tipic regimurilor postcomuniste[18], dar modul în care schițează antecedentele și vectorii proceselor ce decurg din „dependența de traiectorie" facilitează schițarea unor instantanee ale perioadelor ulterioare: ei definesc nu doar concepte, ci și traiectorii (parțial constrânse) de-a lungul cărora se mișcă statele și comunitățile studiate. Pe de altă parte, merită remarcat și faptul că autorii se concentrează atât pe regulile formale, cât și pe cele informale și pe modurile de funcționare, atunci când descriu regimurile postcomuniste. Ei nu neglijează faptul real că, pe lângă bogăția structurală a elementelor economice, sociale și chiar culturale/civilizaționale, agenții politici, în special deținătorii și practicanții puterii centrale, sunt actori-cheie în evoluția evenimentelor, mai ales prin intermediul relațiilor lor informale. Traiectoriile trasate și seria de bifurcații, fie că sunt legate de numele și stilul unui singur politician în ascensiune sau în declin, în special în țările în care traiectoria de după schimbare a fost profund modificată, inclusiv Rusia cu Putin și Ungaria cu virajul iliberal al lui Orbán, ocupă un loc important în analiză.

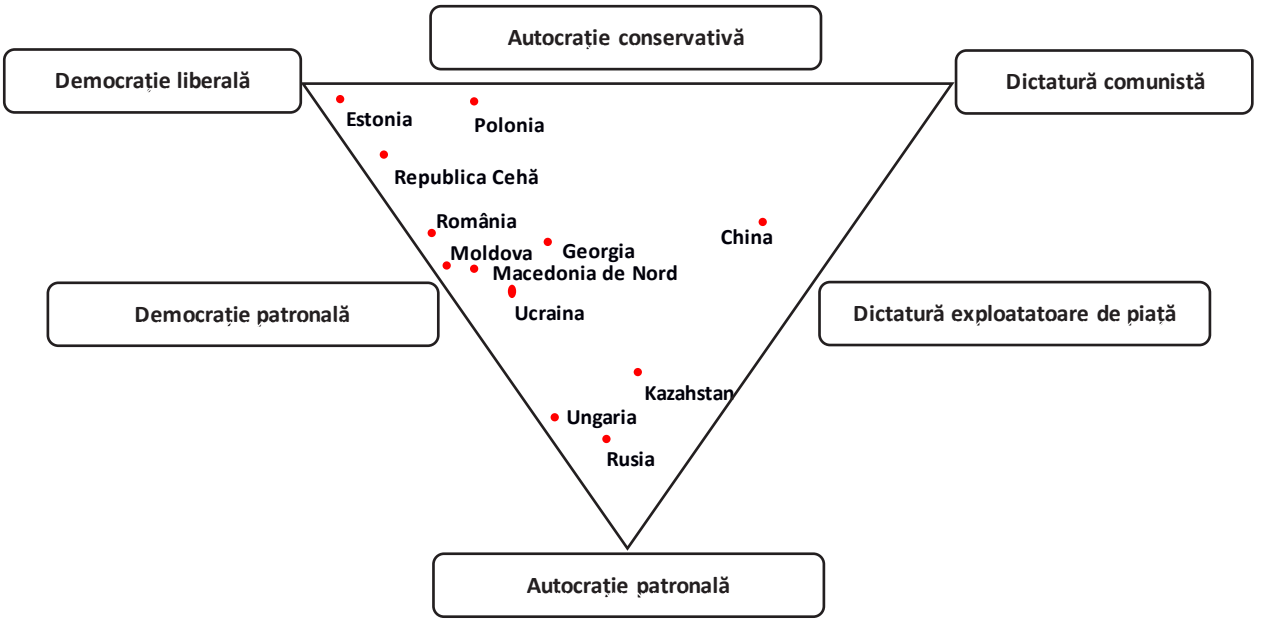
Ar fi imposibil să rezumăm în câteva pagini o analiză de aproximativ nouă sute de pagini, așa că să luăm unul dintre capitolele-cheie ale volumului, care prezintă situația actuală a regimurilor, un fel de *instantaneu al* poziției pe care o are acum unul față de celălalt.

---

[17] Vezi și Zoltán Bretter, „Comparative Populism: Romania and Hungary", In: *Eastern Journal of European Studies*, vol. 13, Special Issue, October 2022, pp. 183-206.

[18] De menționat că autorii au introdus un fascicul scurt în anul 2022, după atacarea Ucrainei de către Rusia putinistă, în care prezintă acest război ca o consecință firească a regimului rus actual, ca un export de agresiune a dictaturii, a autocrației patronale postcomuniste.

Spațiul conceptual al regimurilor cu șase tipuri ideale și douăsprezece exemple postcomuniste (2021 state) (pagina 16)

Esența analizei comparative constă în localizarea statelor studiate în câmpul de forță conceptual al celor șase tipuri ideale și în modul în care schema proxemică creativ elaborată le atribuie un loc în raport cu celelalte. În spatele distanțelor și proximităților se află procese complexe, formațiuni de regim, care în dinamismul lor marchează traiectorii și ascund direcții, mai ales dacă se consideră în spațiul tridimensional în care statele sunt nucleele, iar particulele înconjurătoare sunt arhetipurile instituționale și informale economice, sociale, culturale etc. Contrar viziunii adesea unidimensionale și *tranzitologice*, de la dictaturile comuniste la democrațiile liberale diagrama arată că nu există o traiectorie liniară. Iar adjectivul „postcomunist" nu poate fi aplicat statelor studiate decât într-un mod foarte general și formal, deoarece diferențele sunt mai caracteristice decât asemănările: există multe paralele pe autostrada schimbării, dar și multe benzi divergente și chiar inversate.

Potrivit analizei autorilor, în ansamblu, doar Estonia se află pe o „cale dreaptă" de la dictatura comunistă la democrația liberală (acest lucru poate fi extins și la celelalte state baltice, iar Republica Cehă este aproape de această cale), în timp ce în Polonia, în opinia lor, democrația se îndreaptă spre autocrația conservatoare. Pe de altă parte, majoritatea statelor analizate sunt „blocate" undeva între autocrația patronală extremă (Rusia, Ungaria) și democrația clientelară, cu excepția Chinei, care abia a trecut de la dictatura comunistă la un fel de dictatură „de piață".

Nu este nimic surprinzător în faptul că Ungaria și Rusia se află pe căi apropiate – când a anunțat programul iliberal, Viktor Orbán a anticipat această apropiere, printre altele, numindu-l pe Putin ca model de urmat – și se îndreaptă spre o autocrație patronală ideală. Întrebarea este, totuși, dacă autocrația lui Putin – odată cu războiul împotriva Ucrainei – a „urcat un nivel" și s-a transformat dintr-un stat criminal, bazat pe o piramidă oligarhică unică construită în jurul puterii centrale, într-un stat criminal de război. Este acum o crimă

împotriva umanității care a devenit coloana vertebrală a menținerii și exercitării agresive a puterii centrale, în primul rând pe teritoriul ucrainean, fără nicio altă legitimitate. Războiul ucigaș al lui Putin provoacă o revoltă internațională, chiar globală, deoarece o autocrație patronală, până acum agresivă în relațiile sale interne, care nu se sfia nici măcar să asasineze membri ai opoziției și ai presei, este acum o autocrație patronală criminală în plan internațional, adică regimul de un singur om al lui Putin, bazat pe puterea economică a oligarhilor, încearcă acum să își exporte regimul criminal pe scară largă, deocamdată, în Ucraina. Dar este clar că Putin, din ce în ce mai puțin simbolic și cu atât mai mult în mod real, vrea să își impună regimul său criminal în regiune, în țările postcomuniste și în lume. Această evoluție a fost anticipată în mare măsură și cu siguranță de analiza amplă a autorilor Magyar și Madlovics, dacă există o confirmare că modelul lor multidimensional este „funcțional", că descrie bine procesele reale care guvernează și operează universul postcomunist, atunci exemplul Rusiei lui Putin o face. *Anatomia regimurilor postcomuniste*, în acest context, este un manifest puternic împotriva tuturor formelor de corupție politică.

Mulțumiri

Când a apărut ideea acestei cărți, la sfârșitul anului 2016, aceasta a fost planificată ca o elaborare a conceptelor conturate în „Towards a Terminology for Post-Communist Regimes", un studiu la care unul dintre autorii acestei cărți, Bálint Magyar, a contribuit la volumul *Stubborn Structures: Reconceptualizing Post-Communist Regimes* (Budapest-New York: CEU Press, 2019). Faptul că această carte a devenit în cele din urmă mult mai mult decât atât nu ar fi fost posibil fără ajutorul multora, în diverse forme și în diverse stadii de redactare.

Autorii de față au deținut burse separate la Institutul de Studii Avansate al Universității Central Europene (CEU IAS) și la Institutul de Cercetări Financiare din Budapesta la momentul scrierii. Dincolo de sprijinul financiar, suntem deosebit de recunoscători pentru avantajele instituționale ale CEU, inclusiv accesul la minunata sa bibliotecă și la o serie de reviste științifice. De asemenea, CEU IAS a făcut posibil un atelier de lucru cu cercetători internaționali, care a fost unul dintre cele trei evenimente la care am avut ocazia să discutăm cadrul nostru. Pentru organizarea celorlalte două ateliere de lucru (cu cercetători maghiari), trebuie să mulțumim Institutului Republikon și Institutului de Relații Sociale de la Facultatea de Științe Sociale a Universității Eötvös Loránd (ELTE). Am primit comentarii utile și suntem datori să mulțumim tuturor celor care au participat, în special lui Oleksandr Fisun, Mikhail Minakov, Nikolay Petrov, Andrey Ryabov (atelierul CEU IAS), Gábor Horn, Mária M. Kovács, József Péter Martin, Péter Mihályi (atelierul Republikon) și György Csepeli, Zoltán Fleck, Pál Juhász și Antal Örkény (atelierul ELTE).

Printre cei care au participat la două dintre aceste ateliere a fost și Kálmán Mizsei, un susținător fervent al proiectului nostru ani la rând. Înțelegerea sa unică a țărilor postcomuniste a fost indispensabilă pentru acest volum, la fel ca și abnegația sa absolută în împărtășirea cunoștințelor și experienței sale cu noi. Același lucru îl putem spune și despre Iván Szelényi, căruia îi mulțumim pentru amabilitatea cu care a citit manuscrisul și pentru că ne-a ajutat în nenumărate moduri pe parcursul proiectului.

Pentru modelarea traiectoriilor regimurilor postcomuniste (a se vedea capitolul 7) am primit ajutor de la mai mulți experți în materie de țări, și anume Attila Ara-Kovács, András Bereczki, Zoltán Sz. Bíró, Mária Csanádi, András Deák, András Keszthelyi, Kálmán Mizsei, Miloš Resimić și Péter Vámos. Le suntem recunoscători pentru că ne-au vizitat la CEU IAS și pentru că au fost disponibili să ne răspundă la întrebări și să ne ofere informații suplimentare. Meritul îi revine, de asemenea, lui István János Tóth și Centrului de Cercetare a Corupției din Budapesta, care au analizat peste o sută de mii de achiziții publice din Ungaria, iar noi am folosit rezultatele lor pentru un scurt studiu de caz privind evoluția corupției în Ungaria (a se vedea capitolul 5). Îi suntem recunoscători lui Tibor Szathmáry și echipei RenderNet, care au dezvoltat un model 3D al cadrului nostru triunghiular, și lui Gábor Ligeti pentru ajutorul acordat în dezvoltarea site-ului web al cărții (www.postcommunistregimes.com).

Dorim să le mulțumim în mod special studenților de la cursul *Guvernământ și corupție* al Alenei Ledeneva (UCL, toamna anului 2019), care au citit o versiune timpurie a

manuscrisului și ne-au oferit cele mai valoroase sugestii cu privire la acesta. De asemenea, îi mulțumim lui Michael C. Zeller pentru comentariile sale și pentru editarea avizată a textului. Alte observații critice au fost făcute de András Bozóki, László Csaba, Henry E. Hale și Júlia Király, iar în diferite părți ale cărții am primit ajutor științific suplimentar de la Claudia Baez-Camargo, Balázs Benkő, János Boris, Zsolt Enyedi, Miklós Haraszti, Dávid Jancsics, János Kornai, Márton Kozák, Balázs Krémer, Alena Ledeneva, Armen Mazmanyan, Klára Sándor, Károly Attila Soós, Andrea Szabó, János Széky, Mehrdad Vahabi, Éva Várhegyi, Balázs Vedres și Jiangnan Zhu. Le suntem recunoscători tuturor.

Amândoi suntem norocoși să avem membri ai familiei și prieteni care ne-au susținut pe tot parcursul, de la primele gânduri până la finisaje. „Mulțumesc" nu acoperă pe deplin acest lucru - fără ei, nu am fi avut puterea de a termina acest volum sau de a o face cu atâta bucurie și entuziasm neîntrecut, așa cum am făcut-o.

Niciunul dintre cei menționați mai sus nu este responsabil pentru orice erori sau opinii din această carte.

Manualul cititorului pentru codurile QR și materialul suplimentar online

Cartea este legată de un site web, www.postcommunistregimes.com. Site-ul conține:

- **exemple de capitole din carte;**
- **proiectul unui seminar**, cu programă și unsprezece prezentări PowerPoint, pregătit pentru un curs despre regimurile postcomuniste (la nivel de masterat sau doctorat);
- un **model interactiv 3D** al traiectoriilor regimurilor postcomuniste;
- **alte materiale suplimentare**, inclusiv anexa (referitoare la detaliile traiectoriilor de regim care apar doar în mod vizualizat în capitolul 7).
- În punctele relevante, în notele de subsol vor fi furnizate linkuri către „alte materiale suplimentare". Cartea include, de asemenea, **coduri QR** pentru celelalte trei tipuri de conținut online. Din motive de claritate, încadrăm fiecare cod după cum urmează:

Un cod QR încadrat de un pătrat face legătura cu **versiunea online** a textului:

Un cod QR încadrat de un dreptunghi face legătura cu **prezentarea seminarului**:

Un cod QR încadrat de un **triunghi** face legătura cu **modelul 3D interactiv**:

Codurile QR sunt plasate în punctele relevante ale textului. Modelul 3D, care este inclus în cartea tipărită sub formă de figuri statice, este disponibil pe site-ul web atât în versiunea „de bază” online, cât și în versiunea „avansată” care poate fi descărcată. (Codurile QR în formă de triunghi duc la prima versiune.) Site-ul web conține, de asemenea, informații de contact ale autorilor, CV-uri și publicații anterioare, precum și linkuri către recenzii și informații despre evenimente conexe.

Prefață

de Alena Ledeneva, University College London, fondatoare a proiectului Global Informality Project

În anii ’80, când eram studentă în Uniunea Sovietică, sociologia nu era o disciplină recunoscută oficial. Acest lucru nu înseamnă că nu puteam să o studiez. Așa cum se întâmpla adesea în „socialismul real”, totul era interzis, dar totul era posibil. Adânc în taiga, sociologii filialei siberiene a Academiei Sovietice de Științe au desfășurat cercetări sociologice încă din anii ’60. Departamentul de probleme sociale al Institutului de Economie a elaborat mai multe documente clasificate privind problemele sociale din Siberia rurală. Unul dintre ele, care constata un decalaj uriaș între pretențiile comunismului și performanțele reale ale socialismului stagnant, așa-numitul raport Novosibirsk, a fost divulgat și publicat în Washington Post în august 1983. Realitățile sovietice ale economiei informale și ale guvernării informale au modelat agenda și metodologia sociologiei economice apărute în cadrul departamentului Tatianei Zaslavskaia.

Această lucrare și multe altele elaborate de sociologii siberieni au fost influențate de colegii lor maghiari, care lucrau deja la subiecte marginale din punct de vedere ideologic, precum inegalitatea și stratificarea socială în comunism, distribuția veniturilor și sistemele de privilegii. Îmi amintesc că traducerile samizdat circulau și erau discutate, testate și aplicate. Cercetările lui Iván Szelényi privind inegalitățile sociale, elitismul, marketizarea ascunsă în cadrul sistemului comunist și concluzia lui János Kornai privind natura sistemică a greșelilor – constrângeri de buget moale, proprietate de stat și luare de decizii ideologice – au fost deosebit de subversive. Cu toate[1] acestea, aceste analize timpurii ale socialismului au atras, de asemenea, atenția asupra logicii și complexității interne a sistemelor socialiste, precum și asupra controverselor din cadrul guvernării comuniste.

Ei au identificat zonele gri, care au devenit mult mai evidente cu ajutorul retrospectivei. Ungaria a fost pionier în reformele economice, dar nu în mod direct. Kornai a scris:

> În perioada 1968-1989 nu s-a pus problema ca puterea politică comunistă să impună proprietatea privată asupra economiei. Cu toate acestea, proprietatea privată a început să se dezvolte în mod spontan odată ce sfera politică a devenit mai tolerantă.[2]

O ambivalență similară poate fi observată pe scară largă în China, unde partidul comunist și-a reafirmat angajamentul față de valorile nedemocratice în 1989 prin zdrobirea brutală a protestelor din Piața Tiananmen, dar, în același timp, nu numai că a permis, dar a și încurajat dezvoltarea piețelor și creșterea sectorului privat la o scară fără precedent.

Aceste atitudini paradoxale aplicate de partidele comuniste, capacitatea de a susține ideologia în timp ce se confruntă cu complexitatea de a crede, dar de a rămâne pragmatic,

---

[1] Kornai, *Economics of Shortage*.

[2] Kornai, „What the Change of System from Socialism to Capitalism Does and Does Not Mean”, 29.

de a închide ochii în anumite circumstanțe, dar de a exercita pedeapsa în altele, de a coopta, dar și de a controla sunt cele care au susținut sofisticarea guvernării socialiste. Tocmai aceste practici de navigare în gândirea dublă, fapta dublă, standardele duble și motivația dublă au fost pierdute de prevestitorii democrației de la prăbușirea zidului Berlinului în 1989. S-a presupus că, odată ce oamenii sunt eliberați de comunism, vor îmbrățișa democrația. Rezultatul s-a dovedit a fi mult mai complex.

Oricât de temporară ar părea existența regimurilor socialiste în secolul al XXI-lea, este esențial să recunoaștem moștenirile lor durabile și să învățăm lecțiile pe care le-au învățat în abordarea constrângerilor ideologice, a problemelor de guvernanță și a complexității socialismului „real". La 30 de ani distanță, continuăm să fim martorii efectului de bumerang al euforiei de după 1991, o fericire intensă cu privire la sfârșitul inamicului numărul unu și o încredere pasională în sine, predominantă în discursurile democratice de când, „prin harul lui Dumnezeu, America a câștigat Războiul Rece", rămân în actualitate.

Ca urmare a retragerii spectaculoase din 1989 a ideologiei comuniste în Europa și Eurasia, scena intelectuală a anilor '90 a fost dominată de protagoniștii economiilor de tranziție[3] și de teoreticienii postsocialismului.[4] În deceniul 2000, și mai ales după aderarea țărilor foste socialiste la UE în 2005-2007, preocupările legate de limbajul tranziției au apărut în urma analizelor comparative ale celor trei valuri de democratizare la nivel global. Economiile în tranziție au plecat de la dictaturi autoritare, dar nu au ajuns niciodată la democrații consolidate.[5]

Teza „sfârșitului paradigmei tranziției" a evidențiat prevalența zonelor gri în care se află majoritatea regimurilor în tranziție și incapacitatea academică de a le descrie fără referințe la polii inexistenți ai binomului autoritarism-democrație. Puzzle-ul poate fi formulat astfel: politologii au o masă critică de cazuri care nu pot fi categorisite clar și care se încadrează în zona gri a „nici una, nici alta" sau „amândouă", ceea ce pune sub semnul întrebării binomurile însele.[6] Bálint Magyar și Bálint Madlovics plasează acest punct de vedere teoretic, formulat în teoria socială mult mai devreme, în contextul regimurilor postcomuniste.[7]

Cartea lui Magyar și Madlovics, *The Anatomy of Post-Communist Regimes (Anatomia regimurilor postcomuniste),* nu ar fi putut fi mai oportună. Cândva un teren de testare pentru reformele democratice normative și prescrise cu încredere, de tip „one-size-fits-all", pentru pachetele macroeconomice neoliberale și pentru logica de deschidere-fracturare-consolidare a democrației, așa-numitele regimuri postcomuniste încep să reflecteze asupra parcursului lor și caută să se legitimeze mai degrabă în interiorul decât în afara granițelor naționale. Crizele de guvernanță emergente în regimurile democratice fac presiuni suplimentare pentru a găsi modalități adecvate de a reflecta ceea ce binarele, cum ar fi capitalismul și socialismul, buna și proasta guvernare, democrația și autoritarismul, nu au putut înțelege. Complexitatea regimurilor postcomuniste, care nu se încadrează în paradigma tranziției sau care sunt angajate în răsturnări de situație politice, a pus presiune

---

[3] World Bank, „Transition – The First Ten Years"; Banca Mondială, „Economies in Transition".

[4] Müller, „Goodbye, Postsocialism!"

[5] Carothers, „The End of the Transition Paradigm".

[6] Ledeneva, *The Global Encyclopaedy of Informality*.

[7] Merton, *Sociological Ambivalence & Other Essays*; Bourdieau, *In Other Words,* Bauman, „Modernity and Ambivalence"; Magyar, *Stubborn Structures*.

asupra abordărilor teoretice normative, de sus în jos, centrate pe SUA, în ceea ce privește conceptualizarea acestora.

Neacordarea atenției asupra ambivalenței regimurilor comuniste i-a determinat pe cercetători să ajungă la clasificarea regimurilor în funcție de trecutul lor (post-), de performanța lor în raport cu o țintă teleologică (cvasi-, semi-, iliberale, democrații cu adjective) sau de natura lor hibridă (regim hibrid). Poate că ar merita să subliniem ceea ce este evident: regimurile hibride sunt hibride din perspectiva observatorilor, care preferă să comprime puzzle-ul ambivalenței într-o categorie hibridă care ne permite să venim cu o narațiune sau o conceptualizare pe termen scurt. În limbajul participanților, regimurile nu au nimic hibrid. Există practici de fațadă și de culise, suprapuneri complexe de reguli și norme, diverse terminologii care descriu interese concurente, însă sinteza care ar duce la o categorisire clară a regimului rămâne inaccesibilă. Argumentabil, conceptele hibride reprezintă o soluție practică pentru a amâna necesitatea de a face față ambivalenței și complexității pe care aceasta o produce pentru guvernare, o problemă care nu se limitează în nici un caz la lumea postcomunistă.

Această carte face o încercare ambițioasă de a reuni concepte care s-au dovedit solide și relevante atât pentru participanții, cât și pentru observatorii regimurilor postcomuniste. De fapt, cartea începe cu o observație conform căreia „o reînnoire a limbajului folosit pentru a descrie regimurile [postcomuniste]" ar fi trebuit să aibă loc de mult. Contribuția majoră a autorilor este dublă. În primul rând, ei stabilesc de jos în sus vocabularele de ultimă oră pentru a contrabalansa conceptualizările predominante de sus în jos ale traiectoriilor postcomuniste. A doua contribuție, mai ambițioasă, este cartografierea sistematică a posibilelor traiectorii postcomuniste, care se îndepărtează de hegemonia ideologică, de structura birocratică și de economia dominată de stat, dar care nu ajung cu adevărat la destinațiile proclamate. În concordanță cu proiectul anterior al lui Magyar, această nouă carte investighează „structurile încăpățânate" și dependența de traiectorie, definite ca norme adânc înrădăcinate care modelează rezultatele politice în spatele fațadelor instituțiilor reformate formal. Autorii asociază astfel de norme cu „înțelegeri și aranjamente informale, adesea ascunse în mod intenționat, deghizate și ilicite, care preiau instituțiile formale".

Conotațiile transdisciplinare ale „structurilor încăpățânate" sunt imediate: de la „acțiunea obișnuită" a lui Weber, „cotidianul" lui de Certeau, „normele practice" ale lui de Sardan la „culturile de context ridicat" ale lui Hall, „descrierea densă" și „cunoașterea locală" ale lui Geertz, „cunoașterea tacită" a lui Polanyi, „structurile profunde" ale lui Chomsky etc. Prin intermediul interacțiunilor sociale, indivizii dezvoltă un înțeles comun al „regulilor jocului", al „respectării regulilor" sau al „încălcării regulilor".[8] Strategiile individuale de rezolvare a problemelor se bazează pe așteptări împărtășite în mod colectiv, pe norme legate de context și au ca rezultat practici sociale considerate adecvate. Astfel de practici pot deriva din preferințe istorice, moșteniri culturale, valori religioase, înțelegeri tacite și comportamente obișnuite care contravin modelării bazate pe alegeri raționale. În mare măsură, astfel de practici sunt responsabile de retrocedarea democratică asociată cu performanța insuficientă a eforturilor de democratizare în Europa și Eurasia postsocialistă și de persistența „structurilor încăpățânate".

Autorii caută în literatura de specialitate existentă pentru a stabili concepte relevante care să se refere la astfel de practici și le combină cu propriile constatări pentru a oferi un

[8] Respectiv North, „Institutions"; Ledeneva, *Unwritten Rules*.

cadru analitic coerent pe mai multe niveluri pentru regimurile postcomuniste. În mod eficient, ei produc un „set de instrumente" sau un „vocabular" conceptual pentru actori, procese și instituții (adesea informale) importante. Atunci când se confruntă cu alegerea formei pentru ansamblul rezultat de concepte, traiectorii și termeni, fie că sunt folosite de participanți sau inventate de observatori, autorii optează pentru un amestec de forme enciclopedice și anatomice.

Formatul enciclopedic are atât avantaje, cât și dezavantaje. Deși poate fi la limita descriptivului sau poate fi lipsit de spațiu pentru discuții, el permite, de asemenea, o abordare inductivă, de jos în sus, a colectării de date, se potrivește multiplicității conceptuale din domeniu și stabilește temeiuri pentru o abordare experimentală a postcomunismului și modelarea complexității sale. Formatul anatomic împarte materialul în grupuri funcționale: politică, economie și societate; structuri și actori. Avantajul este evident, deoarece se pot cuprinde grupuri de concepte legate de același domeniu și se poate cunoaște în mod eficient gama de abordări existente. Dezavantajul constă în faptul că, la drept vorbind, nu este posibil să se asocieze fiecare noțiune inclusă în parte cu un grup specific. Astfel, biserica, de exemplu, ar putea apărea în toate clusterele, deoarece îndeplinește diferite funcții în societate, jucând în același timp un rol în economie și politică, extrăgând beneficii economice și câștiguri politice din conlucrarea cu puterea executivă.

Într-un efort similar de structurare a *Enciclopediei Globale a Informalității, m-am* confruntat cu o provocare similară, prin care aceeași practică putea fi reprezentativă pentru redistribuirea bazată pe rețea, solidaritatea comunitară, supraviețuirea individuală și coerciția sistemică. Rezolvarea acestei probleme structurale a evidențiat centralitatea ambivalenței în funcționarea practicilor pe care urmărim să le conceptualizăm. În abordarea setului de date Global Informality Project am optat pentru principiul enciclopedic de la început, adică o abordare nonnormativă, nonierarhică, nongeografică, și am aplicat rigoarea prin includerea intrărilor generate de jos în sus, de către comunitățile de utilizatori și exprimate în limba vernaculară, făcând totodată posibilă crearea unei multiplicități de grupuri de observatori-puncte de vedere în versiunea online a setului de date (www.in-formality.com).

În mod similar, autorii lucrării *Anatomia regimurilor postcomuniste* adoptă o abordare structuralistă, bazată pe limbaj. Aceștia abordează complexitatea și multidimensionalitatea regimurilor postcomuniste nu doar prin simpla catalogare a conceptelor existente, ci și prin relaționarea acestora între ele și construirea unui cadru mai larg, global: un nou limbaj pentru regimurile postcomuniste. Autorii se concentrează asupra categoriilor de ordin superior, ca să spunem așa, adică cele folosite de observatori: democrație patronală, autocrație conservatoare și dictatură care exploatează piața. Noțiunea de familie politică adoptată, de exemplu, include relații de rudenie și cvasirudenie, constituind astfel rețele care se deosebesc de alte tipuri de asociații umane, cum ar fi clasa, elita feudală sau nomenclatura. Metodele inovatoare, precum modelul triunghiular propus, utilizarea anumitor termeni și cazurile de întindere a conceptelor necesare pentru a le încadra în cadrul propus, îl uimesc uneori pe cititor, copleșit de efortul colosal depus de autori. Amploarea și ambiția cărții sunt echilibrate de integrarea perspectivelor valoroase „din interior", care ne duc dincolo de abordările existente de sus în jos și de jos în sus.

Printre țările analizate dintr-o varietate de aspecte, comparativ sau ca studii de caz scurte și ilustrative, se numără Estonia, China, Republica Cehă, Georgia, Ungaria, Kazahstan, Macedonia de Nord, Moldova, Polonia, România, Rusia și Ucraina. Rezultatul obținut ne extinde semnificativ înțelegerea „politicii reale" a regimurilor postcomuniste și

reprezintă o trecere de la perspectivele centrate pe Occident la conceptualizări bogate în context. Odată cu întoarcerile globale în curs de desfășurare la dictaturi și cu retrocedările democratice care au loc în democrații, asistăm la o anumită cotitură lingvistică în științele politice ca răspuns la experiența postcomunistă. Cu câteva excepții notabile, o schimbare de termeni de la democrație la cleptocrație nu înseamnă încă o schimbare a abordărilor normative de sus în jos, centrate pe SUA, adesea ancorate în uitarea propriilor istorii.

Inovațiile conceptuale, metodologice și semantice conținute în *Anatomia regimurilor postcomuniste* vor produce, fără îndoială, o abundență de reacții în rândul cercetătorilor, studenților și cititorilor dornici de orientare în lumea complexă a realităților postcomuniste.

Introducere

Prizonieri ai limbajului democratizării

După prăbușirea Uniunii Sovietice, noua predominanță a democrației liberale ca regim politic a fost însoțită de o nouă predominanță a democrației liberale **ca limbaj descriptiv**. Aceasta înseamnă că acele concepte din științele sociale care fuseseră dezvoltate pentru analiza politicilor de tip occidental au fost aplicate diferitelor fenomene din țările nou eliberate. Cercetătorii au început să descrie aceste politici ca fiind un fel de forme ale „democrației" cu anumite tipuri de „guverne", „partide", „politicieni", „controale și echilibre" și așa mai departe. Într-adevăr, astfel de categorii sunt întrepătrunse și formează un context narativ special, un cadru al democrațiilor de tip occidental în care categoriile au caracteristicile lor particulare, locul lor relativ și conexiunile cu celelalte categorii ale cadrului. Prin urmare, utilizarea **acestui** limbaj al democrațiilor liberale **presupune implicit structura și logica politicilor de tip occidental,** adică faptul că regimurile pentru care se utilizează **acest** limbaj împărtășesc într-adevăr caracteristicile esențiale, modelul elementelor și dinamica internă, ale democrațiilor liberale.

Această credință este adânc înrădăcinată în starea de euforie care a urmat prăbușirii regimurilor comuniste. **„Sfârșitul istoriei"** a devenit rapid fraza emblematică a acestei perioade. Această frază, simplificând oarecum ceea ce Francis Fukuyama a spus, de fapt, în cartea sa cu același titlu din 1992[1], exprima un optimism total cu privire la victoria decisivă a democrației liberale care va duce la un val irezistibil de democratizare în întreaga lume. **Argumentul geopolitic**, care a stat la baza acestei convingeri, a văzut în prăbușirea menționată mai sus sfârșitul **ordinii mondiale relativ univoce, definită de competiția a două superputeri,** una democratică și una dictatorială. Pentru că politicile lumii fuseseră asociate fie cu un pol, fie cu celălalt[2], concluzia evidentă a căderii celui de-al doilea pol – Uniunea Sovietică și Blocul estic – fiind aceea că țările nu mai pot fi asociate decât cu polul învingător – Statele Unite și Blocul vestic. Adăugând la aceasta politica americană activă de asistență pentru democrație[3], este ușor de înțeles de ce democratizarea părea să fie inevitabilă și de ce istoria, într-adevăr, s-a încheiat.

Punctul de vedere euforic a încorporat, de asemenea, un **argument** normativ, **liberal**. Aceasta însemna **un impuls moral pentru extinderea universală a drepturilor omului,** precum și pentru sistemul politic care poate garanta cel mai bine aceste drepturi.[4] Din acest punct de vedere, schimbările de regim postcomuniste au oferit o oportunitate

---

[1] Fukuyama, *The End of History and The Last Man*.

[2] O'Donnell și Schmitter, *Transitions from Authoritarian Rule*; Diamond, Linz și Lipset, *Democracy in Developing Countries*.

[3] Carothers, „Democracy Assistance"; Carothers, *Aiding Democracy Abroad*.

[4] Holmes, „Democracy for Losers".

unică pentru popoarele care au suferit sub regimul comunist de a-și construi democrații libere, adoptând valorile Occidentului de după cel de-Al Doilea Război Mondial. Pe de altă parte, poziția liberală a însemnat, de asemenea, **o inhibiție morală față de luarea în considerare pe deplin a contextului istoric și cultural al societăților postcomuniste**. Era mai în concordanță cu viziunea liberală asupra egalității umane să nu se țină cont de ruinele instituționale și culturale ale comunismului: să se creadă că fiecare națiune are același potențial de a construi democrații liberale de tip occidental și că există o dorință inerentă pentru libertățile pe care Occidentul le valorifică – de fapt, libertățile la care poporul are dreptul – doar că această dorință fusese suprimată de dictatura comunistă.[5] Acesta este un motiv important pentru care *tranzitologia* și studiile privind succesul democratizării au avut tendința de a se concentra mai mult pe metoda politică de schimbare a regimului, pe calitatea configurației instituționale, pe interesele elitelor și, în cele din urmă, pe mâna vizibilă a Occidentului manifestată prin legături economice și politice. [6]

Argumentele geopolitice și cele liberale au justificat în aparență faptul că țările postcomuniste ar trebui analizate în cadrul terminologic al democrației liberale, care a fost văzută ca punctul final al unei dezvoltări liniare pentru care condițiile de bază erau mai mult sau mai puțin garantate. Trăsăturile specifice ale fiecărei politici trebuiau să fie exprimate în termeni de congruență și abatere de la viziunea teleologică a democrației. **Toate divergențele de la calea democratizării erau considerate simple „probleme de început de drum",** care pot fi depășite și care trebuie depășite.

Pe măsură ce „abaterile" au devenit din ce în ce mai îngrijorătoare și s-a dezvoltat sfârșitul paradigmei tranziției[7], reacția savanților a fost o schimbare generalizată a **etichetelor de regim, fără o schimbare a cadrului regimului**. Cu alte cuvinte, în timp ce au fost inventați noi termeni pentru a denumi diferitele regimuri nedemocratizate, limbajul de bază care a fost folosit pentru a descrie caracteristicile lor specifice a rămas aproape intact. Introducerea de noi categorii pentru elementele subregimului a fost mult mai *ad-hoc* decât încercările de etichetare din teoria comparativă a regimurilor și[8], practic, nimeni nu a încercat în mod sistematic să revizuiască categoriile și să le armonizeze cu noile etichete.

Într-adevăr, suntem blocați în limbajul analitic care a devenit dominant în anii '90. **Deși paradigma tranziției a fost respinsă în mod consensual**, am păstrat cadrul terminologic al politicilor de tip occidental și **am continuat să folosim limbajul democrației liberale pentru a descrie sistemele postcomuniste.** Aceiași termeni sunt utilizați pentru a descrie elementele interne ale regimurilor postcomuniste ca și cum acestea ar fi păstrat într-adevăr logica și dinamica democrațiilor liberale menționate mai sus, chiar dacă nu mai sunt recunoscute ca fiind democrații liberale.

Limbajul democrațiilor liberale perpetuează neînțelegerile în teoriile și perspectivele **privind starea actuală a postcomunismului.** Folosirea acelorași categorii analitice, atât pentru regiunea occidentală, cât și pentru cea postcomunistă, duce inevitabil la extindere conceptuală și aduce o multitudine de prezumții ascunse, dintre care multe – așa cum vom arăta în această carte – pur și simplu nu sunt valabile pentru țările postcomuniste.

---

[5] Sen, „Democracy as Universal Value".

[6] Schmitter și Karl, „The Conceptual Travels of Transitologists and Consolidologists"; Bunce, „Should Transitologists Be Grounded?"; Levitsky și Way, *Competitive Authoritarianism*.

[7] Carothers, „The End of the Transition Paradigm";Levitsky și Way, „The Rise of Competitive Authoritarianism".

[8] Pentru o metaanaliză critică a acestor evoluții, a se vedea Cassani, „Hybrid What?".

De asemenea, contextul exprimat în limbaj distorsionează încercările de analiză empirică și de colectare a datelor. Din acest punct de vedere, efectul prezumției de simplă comparabilitate a regimurilor occidentale cu cele postcomuniste poate fi cel mai bine surprins cu așa-numitele măsuri continue. Aceste măsuri evaluează cantitativ starea și tendința de „democratizare" a țărilor lumii, selectând o serie de instituții sau de criterii și clasificându-le pe scări continue. Aceste măsuri sunt apoi agregate, iar țara primește o etichetă de regim în funcție de scorul său cumulat.[9] Institutele de cercetare precum *Polity* și *Freedom House colectează* pentru fiecare țară un set uniform de variabile disponibile, iar acestea sunt agregate conform aceluiași algoritm în cazul fiecărei țări. Deși produce baze de date decente pentru uz științific, această metodă presupune, într-adevăr, că fiecare regim, occidental sau de altă natură, arată în esență la fel: că acestea pot fi înțelese prin concentrarea asupra aceluiași tip de componente – actorii și instituțiile pe care se concentrează variabilele colectate – care sunt toate structurate în același mod, cu același model de accente, așa cum este exprimat de metoda uniformă de agregare. Aceste prezumții și natura lor îndoielnică ar fi devenit deja clare dacă s-ar fi folosit cuvinte diferite pentru elementele din contexte diferite; ar fi fost evident că ceea ce se întâmplă, de fapt, este că se analizează în același mod merele și portocalele sau mai degrabă merele și cangurii.[10] Dar limbajul democrațiilor liberale a ascuns diferențele structurale și chiar probabilitatea acestora, permițând analiza politicilor postcomuniste ca și cum ar fi fost occidentale.

Inadecvarea modelelor existente pentru regiunea postcomunistă

Dar e oare cu adevărat nejustificat să căutăm aceleași elemente în regimurile postcomuniste și occidentale? **Sunt țările postcomuniste fundamental diferite? Pentru a răspunde la această întrebare, trebuie să vedem care sunt elementele fundamentale ale regimurilor.** Trebuie să analizăm mai atent modelele existente, adică înțelegerile academice ale sistemelor care s-au dezvoltat după așa-numitul „al treilea val de democratizare", [11]astfel încât să putem dezvălui prezumțiile acestora și de ce nu sunt aplicabile postcomunismului.

Eșecul paradigmei tranziției liniare de la dictatură comunistă la democrație liberală a devenit evident în decurs de un deceniu de la schimbările de regim. Unele țări postcomuniste, precum Estonia, Polonia sau Ungaria, s-au apropiat remarcabil în câțiva ani de modelul de democrație liberală de tip occidental, în timp ce în țările postcomuniste aflate mai la est, precum Rusia și țările din Asia Centrală, democratizarea părea să se fi oprit sau să fi dat înapoi la scurt timp după începerea procesului.[12] Pe măsură ce a devenit din ce în ce mai dificil să se treacă cu vederea dezamăgirea din acest punct de vedere, **literatura de specialitate privind tranziția s-a îmbogățit: cercetătorii au început să introducă noi etichete de regim**, reflectând asupra naturii politicilor nu atât de democratice.

---

[9] Pentru o metaanaliză critică, a se vedea Bogaards, „Where to Draw the Line?".

[10] Bunce, „Should Transitologists Be Grounded?", 112. Cf. Sartori, „Comparing and Miscomparing".

[11] Huntington, *The Third Wave*.

[12] Zakaria, „The Rise of Illiberal Democracy".

La început, în perioada care poate fi numită „**faza de *tranzitologie*" a analizei,** politologii au presupus că **țările postcomuniste au pornit în direcția lumii democratice liberale, doar că nu au ajuns încă**. Într-adevăr, *tranzitologia* a apărut nu doar ca o transformare a sistemelor sociale, ci și ca o trimitere la propriul sens literal: aceste sisteme sunt în curs de desfășurare și formează modele diferite în funcție de rata de îndepărtare sau de deviere de la democrația liberală.[13] Sub această ipoteză, în literatura de specialitate au apărut mai multe ramuri de cercetare. În primul rând, cea mai literală ramură a *tranzitologiei* s-a axat pe procesul de tranziție în sine, atât în regiunea postcomunistă, cât și în America Latină. Samuel P. Huntington, Guillermo O'Donnell, Philippe C. Schmitter și Adam Przeworski sunt considerați ca fiind clasici ai acestei ramuri. În[14] al doilea rând, ramura „consolidologiei" – populară mai ales în a doua jumătate a anilor '90 – a pus accentul pe consolidarea democrației în țările în tranziție, așa cum a fost analizată în lucrările lui Juan Linz, Scott Mainwaring și Larry Diamond, printre alții. În cele din[15] urmă, „europenizarea" poate fi privită ca o ramură a *tranzitologiei*, deși a evoluat diferit față de teoria comparativă a regimurilor mainstream. Cu exponenți precum Frank Schimmelfennig și Ulrich Sedelmeier, literatura europenizării a examinat convergența țărilor postcomuniste din Europa Centrală și de Est către Uniunea Europeană (UE).[16] A fost, de asemenea, cea mai longevivă ramură a *tranzitologiei* (cel puțin până în 2008), ceea ce se explică prin faptul că s-a concentrat pe „țările de succes", adică pe cele în care ipoteza *tranzitologiei* – schimbarea de regim de la comunism la modelul occidental – a fost cel mai puțin evident greșită. Cercetătorii europenizării au sperat că aderările la UE din 2004 și 2007 vor aprofunda și mai mult democrația, în timp ce legăturile și influența occidentală erau presupuse a fi stimulente suficient de puternice împotriva oricărui fel de „regres" pe drumul către democrația liberală.[17] Ulterior însă, chiar și în această parte a regiunii, eșecul progresului liniar a devenit evident, cel mai spectaculos în cazul Ungariei și al Poloniei.[18]

Conceptualizând regimurile, pentru *tranzitologie*, **etichetele adecvate pentru „regimurile de tranziție"** care „gravitau spre finalul democratic într-un ritm variabil" erau așa-numitele subtipuri diminuate. Subtipuri diminuate sunt **democrații cu adjective**: categorii care adaugă sufixe privative la termenul democrație, cum ar fi „iliberale", „electorale", „defectuoase" și așa mai departe. Scopul unei astfel de conceptualizări a fost acela de a evidenția defectele regimului dat față de modelul occidental. După cum au spus doi cercetători de frunte ai democratizării, democrațiile cu adjective ar trebui să fie văzute ca „instanțe mai puțin complete de democrație" și, de asemenea, „prin utilizarea acestor

---

[13] Pentru o metaanaliză, a se vedea Kopecký și Mudde, „What Has Eastern Europe Taught Us about the Democratization Literature (and Vice Versa)?".

[14] Huntington, *The Third Wave;* O'Donnell și Schmitter, *Transitions from Authoritarian Rule*; Schmitter, „Transitology"; Przeworski, „Transitions to Democracy".

[15] Linz și Stepan, *Problems of Democratic Transition and Consolidation*; Mainwaring, O'Donnell și Valenzuela, *Issues in Democratic Consolidation*; Diamond, *Developing Democracy*.

[16] Schimmelfennig și Sedelmeier,*The Europeanization of Central and Eastern Europe*.

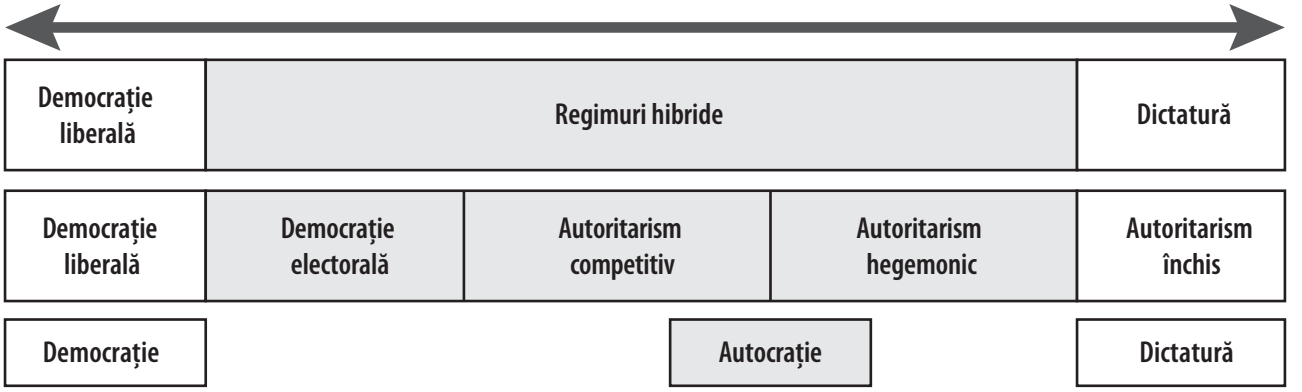
[17] Levitz și Pop-Eleches, „Why No Backsliding?"

[18] Magyar, „Parallel System Narratives".

subtipuri, analistul face [o] afirmație modestă cu privire la gradul de democratizare".[19] În ciuda obsolescenței paradigmei tranziției, astfel de etichete de genul subtipurilor diminuate rămân foarte populare până în prezent.[20]

În literatura de specialitate a teoriei comparate a regimurilor, **faza de analiză** *tranzitologică* a fost înlocuită treptat cu „**faza de analiză *hibridologică*". Noile regimuri au fost considerate, în cele din urmă, ca fiind stabile, adică** nu gravitau spre polul democratic sau dictatorial, ci se aflau în echilibre specifice între ele. Acest lucru nu înseamnă că aceste regimuri sunt statice; doar că nu s-a mai presupus o evoluție liniară către democrația liberală. Realizând prezența unor regimuri *sui-generis*, electorale, dar nu democratice[21], savanții au introdus conceptul de „zonă gri" permanentă între democrație și **dictatură**, poziționând politicile existente de-a lungul **axei democrație-dictatură** (Figura I.1).

Figura I.1. Axa democrație-dictatură, cu o zonă gri între cei doi poli.

Prima categorisire: Larry Diamond, „Thinking About Hybrid Regimes", *Journal of Democrație 13*, nr. 2 (aprilie 2002): 21.
A doua categorisire: Marc Morjé Howard și Philip G. Roessler, „Liberalizing Electoral Outcomes in Competitive Authoritarian Regimes", *American Journal of Political Science 50*, nr. 2 (1 aprilie 2006): 367.
A treia categorisire: János Kornai, „The System Paradigm Revisited: Clarificări și adăugiri în lumina experiențelor din regiunea post-comunistă", în *Stubborn Structures: Reconceptualizing Post-Communist Regimes*, ed. Bálint Magyar (Budapest-New York: CEU Press, 2019), 21-74.

Încercările de conceptualizare a zonei gri pot fi clasificate în **două grupe**. În **primul rând, zona poate fi înțeleasă nu ca o scală** extinsă între capetele axei, **ci ca un simplu grup de regimuri care nu sunt nici democrații, nici dictaturi.** Etichetele de regim „**hibrid"** sau „**mixt"** sunt incluse în această categorie, deoarece astfel de termeni nu caută să definească regimul respectiv în corelație cu nici un tip polar. Tot în acest grup se află și diversele etichete care au fost create pentru tipuri de regimuri concrete și stabile din interiorul zonei gri, fără a defini o poziție fixă în raport cu ambele capete ale axei. În schimb, acestea poziționează regimul respectiv mai aproape de un pol de care îl simt mai apropiat și definesc regimul ca o formă răsucită a acelui tip polar. Ca exemple, ne putem gândi la etichete precum „**democrație gestionată"** sau „**autoritarism competitiv".** Într-adevăr, mai multe subtipuri diminuate s-au alăturat și ele acestui grup, începând să însemne un tip de regim distinct în loc de o stațiune de tranziție. „Democrația defectuoasă" este un bun exemplu pentru o astfel de evoluție, ea însăși primind mai multe subtipuri (normale) de la

[19] Collier și Levitsky, „Democracy with Adjectives", 437-38.

[20] Bogaards, „How to Classify Hybrid Regimes?".

[21] Diamond, „Thinking About Hybrid Regimes".

comparatiști[22], dar „democrația iliberală" a fost, de asemenea, înțeleasă ca un tip de regim independent care nu mai este o democrație.[23]

Tabelul I.1 oferă o compilație a conceptelor de regim ale acestui grup.[24] Din motive de precizie, am inclus numele autorilor asociați în principal cu termenii respectivi. În plus, merită menționat faptul că proliferarea conceptelor de regim nu se limitează la regimurile hibride, ci unele au fost dezvoltate și pentru cele două tipuri polare. Deosebit de interesante sunt elaborările asupra noțiunii de democrație liberală, marcând nemulțumirea față de starea actuală a societății de tip occidental atât în sens normativ, cât și conceptual. Acești termeni noi sunt, de asemenea, incluși în tabel, oferind o imagine mai completă a statutului actual al teoriei regimului.

Tabelul I.1. Proliferarea categoriilor de regimuri politice. Sursa: modificat după Bozóki și Hegedűs (2018), în ordinea cronologică a introducerii etichetelor în literatura de specialitate.

Democrațiile liberale	Regimuri hibride	Dictaturi
Democrație reprezentativă (consensuală sau majoritară) și alte clasificări: • **Poliarhie** *(Robert Dahl)* • **Democrație participativă** *(Carol Pateman)* • **Democrație deliberativă** *(Jürgen Habermas)* • **Democrație elitistă** *(John Higley)*	• **Democratura și dictablanda** *(Guillermo O'Donnell & Philippe Schmitter)* • **Democrație delegativă** *(G. O'Donnell)* • **Democrație iliberală** *(Fareed Zakaria)* • **Democrație gestionată** *(Archie Brown)* • **Autoritarismul competitiv** *(Steven Levitsky & Lucan Way)* • **Autoritarismul electoral** *(Andreas Schedler)* • **Semidemocrație** *(Larry Diamond)* • **Autocrație liberală** *(L. Diamond)* • **Democrație defectuoasă** *(Wolfgang Merkel)* • **Democrație cu conducător plebiscitar** *(András Körösényi)* • **Regim hibrid cu constrângeri externe** *(A. Bozóki & D. Hegedűs)*	**Regimuri autoritare și totalitare:** • **Dictatură totalitară comunistă și fascistă** (*Hannah Arendt, Carl Friedrich & Zbigniew Brzezinski*) • **Posttotalitarismul** (*Václav Havel*) • **Autoritarismul** (*Juan Linz*)

Al doilea grup de concepte include etichete care au fost create ca părți ale unei scale, de la polul democratic la cel dictatorial. O astfel de **scală** poate fi **discretă,** în care tipurile de regim sunt definite de-a lungul diferitelor stări reciproc exclusive ale uneia sau mai multor variabile, acoperind întreaga scală fără întrerupere. Un exemplu de astfel de categorisire este reprezentat în Figura I.2. Pe această scală a lui Howard și Roessler, variabila definitorie este *electoralismul*, iar regimurile se succed strict, în funcție de gradele de *înlăturabilitate* a conducătorilor. Se poate observa, de asemenea, exclusivitatea reciprocă a nivelurilor, deoarece nu există un spațiu logic între opțiunile binare de a avea alegeri contestate sau necontestate, de exemplu. Teoretic, se pot crea astfel de scări folosind orice număr de variabile. Într-adevăr, un cadru bidimensional, care clasifică regimurile în funcție de cele două variabile *electoralism* și constituționalitate,

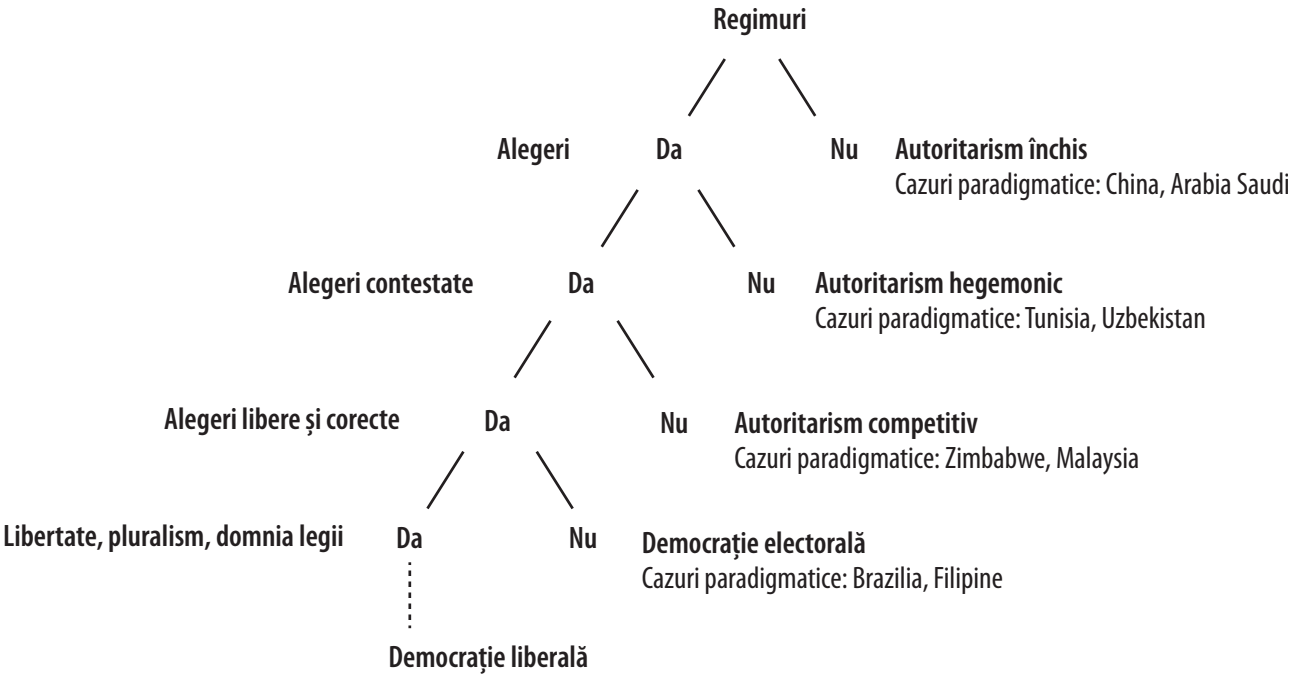
[22] Croissant, „From Transition to Defective Democracy".

[23] Bozók, „Beyond 'Illiberal Democracy': The Case of Hungary", 94-98.

[24] Bozóki și Hegedűs, „Democracy, Dictatorship and Hybrid Regimes".

a fost creat de Mikael Wigell[25], în timp ce un cadru tridimensional, cu competitivitate, libertăți civile și interferență tutelară ca aspecte ale categorisirii, este oferit de Leah Gilbert și Payam Mohseni.[26]

Figura I.2. Dezagregarea regimurilor în funcție de dimensiunea electoralismului. Sursa: Howard și Roessler (2006).

Alternativ, scara zonei gri poate fi, de asemenea, considerată continuă. O tentativă deosebit de reușită de conceptualizare de acest tip este cea a lui János Kornai, care înțelege analiza unor politici de-a lungul a 10 dimensiuni (variabile) și definește succint „democrație", „autocrație" și „dictatură" ca fiind trei tipuri ideale, între care există un spațiu logic de poziționare a regimurilor intermediare.[27] Într-adevăr, această abordare, care poate fi văzută ca a treia categorisire de pe Figura 1, transformă axa originală democrație-dictatură într-o axă democrație-autocrație-dictatură, formată din două părți. Dar, spre deosebire de conceptele distincte de regimuri hibride, așa-numitele **tipuri ideale** ale lui Kornai solicită poziționarea politicii respective în spațiul dintre ele și definirea distanței relative a regimului față de tipurile ideale. De-a lungul celor 10 dimensiuni – care vor fi arătate și analizate în continuare în carte – un regim poate fi plasat pe scara cea mai apropiată de tipul ideal cu care este cel mai asemănător și mai puțin apropiat de un alt tip ideal în funcție de diferențele sale particulare față de primul și de cel de-al doilea tip. De asemenea, în conformitate cu ipoteza principală a *hibridologiei*, acestea nu mai sunt stații ale unei dezvoltări strict liniare, ci tipuri de sisteme politice independente, care se mențin de la sine. Trecerea de la unul la altul nu este unidirecțională; este posibilă în ambele sensuri.

[25] Wigell, „Mapping 'Hybrid Regimes'".

[26] Gilbert și Mohseni, „Behind Authoritarianism".

[27] Kornai, „The System Paradigm Revisited".

Comparând cele două faze ale teoriei comparative a regimurilor, ***hibridologia* este în mod clar un pas pozitiv** față de *tranzitologie*.[28] *Hibridologia* a scăpat de un set de presupoziții false și a arătat că regimurile nu se îndreaptă neapărat spre o democrație de tip occidental, iar „stațiile de tranziție" pot fi, într-adevăr, stații terminale. Ea se bazează pe ideea că noile regimuri nu sunt ceea ce se prezintă a fi: în spatele unei fațade democratice se află o politică autocratică.[29] Pe această discrepanță se bazează *hibridologia*, rupând cu abordarea *tranzitologistă* care ar fi explicat acest fenomen ca pe o problemă de început a „politicii inculte" sau ca pe o deviere temporară rezultată din „instituții subdezvoltate". Într-adevăr, trăsăturile nedemocratice sunt trăsături care definesc sistemul în *hibridologie* – ceea ce înseamnă că au renunțat la înțelegerea trăsăturilor *sui-generis* ca abateri de principiu. Cu toate acestea, *hibridologia* restrânge setul de fenomene care alcătuiesc definiția regimului la instituțiile politice. Acest lucru este destul de ușor de înțeles în cazul politologilor, dar această metodă încorporează o prezumție fundamentală, făcându-i pe acești cercetători să reprime multe fenomene la o categorie secundară ca importanță, în timp ce acestea pot fi și trăsături definitorii. Este vorba de **prezumția că centrul unei politologii este o sferă politică distinctă, și** anume că procesele politice sunt într-adevăr definite de actori formali – cum ar fi politicienii – și de instituții formale – cum ar fi guvernul și partidul de guvernământ. Această prezumție se manifestă printr-o concentrare exorbitantă asupra factorilor menționați mai sus în analizele de regim. După cum se poate observa din analiza de mai sus, teoriile *hibridologiei* (precum și ale *tranzitologiei*) se ocupă în primul rând de fenomene, actori și instituții politice. Chiar și atunci când cercetătorii vorbesc despre „interferențe tutelare", referindu-se la oameni de afaceri puternici sau la o biserică influentă, înșeși cuvintele lor implică faptul că centrul regimului este sfera politică în care „actorii externi" doar „interferează".

Adevărul prezumției depinde de prezența unei sfere politice distincte sau, cu alte cuvinte, dacă societatea în cauză a trecut prin procesul de **separare a sferelor de acțiune socială** sau nu. Claus Offe împarte câmpul activităților sociale posibile în trei categorii: **activități politice, de piață și comunitare.** În cuvintele sale, „acțiunea politică este încorporată într-o structură statală și încadrată în caracteristici precum dobândirea și utilizarea autorității legitime, responsabilitatea, ierarhia și utilizarea puterii legate de reguli pentru a da ordine și a extrage resurse. [...] Acțiunea de piață este recunoscută prin urmărirea, pe bază de contract, a intereselor achizitive în cadrul unor norme juridice care specifică, printre altele, cum ar fi drepturile de proprietate, universul de obiecte care pot fi «de vânzare» și care nu pot fi. [...] În cele din urmă, acțiunea comunitară este definită de un sentiment de obligație reciprocă între persoanele care împărtășesc markeri semnificativi de identitate și apartenență culturală, adică apartenența la aceeași familie, grup religios, localitate și așa mai departe." [30]

Separarea acestor trei sfere de acțiune socială – de fapt, o evoluție de secole – este **specifică civilizațiilor occidentale**. Împlinirea acestei separări se **realizează în democrațiile liberale**, unde nu numai că sistemul instituțional trasează separarea acestor sfere, dar reglementări specifice și o serie de garanții care exclud conflictele de interese stabilesc modul în care aceste sfere interacționează și se despart. Procedând dinspre Vest spre Est, se poate observa că această separare a sferelor de acțiune socială fie nu a fost realizată, fie a fost doar

[28] Armony și Schamis, „Babel in Democratization Studies".

[29] Dobson, *The Dictator's Learning Curve*.

[30] Offe, „Political Corruption", 78.

rudimentară. Iar **regimurile comuniste care au** urcat la putere în 1917 (și după 1945) **nu numai că au oprit acest proces acolo unde el începuse sau se dezvoltase, ci l-au inversat.** Cadrul ideologiei comuniste totalitare și ordinea instaurată au lichidat independența celor trei sfere ale acțiunii sociale, proprietatea privată, sfera privată și comunitățile autonome, unindu-le într-o singură formă neoarhaică. În timp ce această schimbare a avut un impact asupra Europei central-estice ca o regresie, mergând mai departe spre Est, a însemnat că procesul de separare a fost oprit și înghețat.

Ca urmare a **separării occidentale** a acestor trei categorii de acțiune socială, relațiile sociale nu numai în cadrul sferelor respective, ci și în cadrul întregii sfere politico-economice progresează într-un **sistem fundamental formalizat și impersonal**.[31] Este acest tip de sistem în care prezumția prezenței și importanței centrale a unei sfere politice distincte este adevărată. Dar **acolo unde separarea activităților sociale este rudimentară** sau nu poate fii dovedită, în loc de rețele formalizate și impersonale **se observă de obicei că domină relațiile informale și personale**. Aceste relații tind să fie organizate în modele de supunere patron-client, în rețele patronale.[32] Într-adevăr, atunci când cercetătorii *hibridologiei* observă că autocrații postcomuniști demontează separarea ramurilor puterii, aceasta este o adaptare logică a instituțiilor formale la patronalism și la lipsa de separare a sferelor de acțiune socială în general.

Separarea rudimentară sau lipsa de separare a sferelor de acțiune socială este motivul de **bază pentru care regimurile postcomuniste nu ar trebui să fie tratate automat ca și cum ar fi occidentale.** Într-adevăr, un astfel de punct de vedere analitic implică o iluzie, un postulat al trecutului, care ignoră istoria socială a regimurilor postcomuniste și presupune că un sistem politic ideal, de tip occidental, de democrație liberală, poate fi ridicat pe orice ruină a comunismului. Presupunerea este că, indiferent de structurile de valori predominante, o astfel de întreprindere ar fi doar o chestiune de moment istoric propice și de voință politică. Dar „plăcile tectonice" care se deplasează în mod autonom ale structurilor de valori determinate istoric nu susțin orice construcție politică ciudată pe care cineva ar dori să o stabilească.

Revenind la problema limbajului, putem vedea acum de ce **utilizarea nediferențiată a unui cadru terminologic este înșelătoare**. *Hibridologii* au făcut mari progrese în ceea ce privește etichetarea regimurilor ca întreg, dar pentru descrierea detaliată a regimurilor postcomuniste, termenii sunt împrumutați din limbajul democrațiilor liberale. De exemplu, dacă vorbim despre actori, cuvântul „politician" implică o sferă politică distinctă; un politician este o persoană care urmărește acțiuni și obiective politice, și anume puterea și ideologia. Dacă există o fuziune a sferelor sociale, o persoană care seamănă cu un politician – cum ar fi prim-ministrul oficial al țării – nu se limitează la acțiunea politică și, cel mai probabil, ia parte și la activități de piață și comunitare – cum ar fi în poziția de vârf a unei rețele patron-client. În[33] mod similar, cuvântul „partid" se referă la o instituție cu obiective politice, care funcționează într-o sferă politică distinctă, nu la una în care nu se iau decizii efective și care este doar fațada politică a unei rețele patronale informale, rezultată dintr-o fuziune de sfere.[34]

---

[31] North, Wallis și Weingast, *Violence and Social Orders*.

[32] Hale, *Patronal Politics*.

[33] Magyar, *Post-Communist Mafia State*, 40-45, 69-75, *și passim*.

[34] Hale, *Patronal Politics*, 61-94.

Exemplele funcționează în ambele sensuri, atât în domeniul politic, cât și în celelalte sfere ale acțiunii sociale. Noțiunea de „proprietate privată" se referă la o instituție a unei sfere distincte de acțiune a pieței. Prin urmare, nu are prea mult sens să o folosim atunci când nu există sfere distincte și, de exemplu, o proprietate care *de jure* aparține unui actor privat este *de facto* proprietatea unui actor public, care îl folosește pe actorul privat ca „om de fațadă" (subordonat într-o ordine patron-client).[35] Acest lucru implică, de asemenea, o problemă în ceea ce privește utilizarea academică a statisticilor oficiale, care colectează date în funcție de noțiunile occidentale de relații formale de proprietate. Pentru a[36] lua un alt exemplu, cuvântul „corupție" este înțeles în primul rând de către cei mai importanți observatori din lume ca mită și capturare de stat, ambele concepte presupunând actori politici și economici distincți, în care cei din urmă îi corup pe cei dintâi.[37] În regimurile postcomuniste, actorii „politici" sunt într-adevăr patronii aflați în vârful piramidelor patron-client. Aceasta înseamnă modele de corupție de sus în jos, nu de jos în sus. Pentru a ilustra diferența, în Occident, corupția este văzută, de obicei, ca o *deviață*: un rezultat al unor cadre juridice greșite sau deficitare pe care administratorii și actorii privați necinstiți le exploatează. „Oportunitatea îl face pe hoț", am putea spune. În regiunea postcomunistă însă este invers – hoțul face oportunitatea, deoarece modifică, în calitate de șef al executivului, cadrul de reglementare și folosește mijloacele autorității publice pentru a acumula bogăție personală pentru el și pentru rețeaua sa de patroni-clienți.[38]

Deoarece lipsa separării sferelor sociale este o moștenire din trecut, este tentant să folosim **analogii istorice** pentru descrierea regimului. La urma urmei, **comunismul** însuși a întruchipat un fel de fuziune a sferelor politice și economice, la fel ca și **dictaturile totalitare fasciste** și, înainte de secolul 20, **statele feudale din** întreaga Eurasie. Folosind prefixul „neo-" sau „post-" pentru a indica diferența dintre regimurile actuale și cele istorice, savanții și comentatorii au vorbit despre: „neocomunism", referindu-se la voluntarism și la intervenția excesivă a statului în economie;[39] „neofascism", făcând analogii pe baza retoricii xenofobe, antisemite sau a cultului liderului[40] sau „neofeudalism", remarcând eliminarea autonomiilor sociale și apariția lanțurilor ierarhice de vasalitate, conținând practic „lideri" necontrolați, „baroni locali" și „servitori" vulnerabili.[41] Cu toate acestea, principala problemă a analogiilor istorice este că au o rază de acțiune limitată. Cu alte cuvinte, ele pot fi **metafore bune pentru anumite fenomene sau dimensiuni ale sistemului, dar** nu pot acoperi toate dimensiunile într-un cadru unificat și coerent, astfel încât **nu pot fi folosite pentru a descrie sistemul ca întreg**. Odată ce focalizarea este mutată, analogiile încetează să mai fie valabile. În cazul comunismului, metafora ar putea funcționa pentru implicarea economică etatistă (deși postcomunismul prezintă o varietate de relații de proprietate, spre deosebire de monopolul proprietății de stat), dar caracterul elitei conducătoare și rețelele sale corupte sunt cu totul diferite, printre altele. Feudalismul este potrivit pentru a pune în evidență praxisul puterii,

---

[35] Magyar, *Post-Communist Mafia State*, 88-94

[36] Hanson și Teague, „Russian Political Capitalism and Its Environment".

[37] Magyar și Madlovics, „From Petty Corruption to Criminal State".

[38] Stefes, *Understanding Post-Soviet Transitions*; Klíma, *Informal Politics in Post-Communist Europe*.

[39] Bokros, „Hanyatlás".

[40] Snyder,*The Road to Unfreedom*; Motyl, „Putin's Russia as a Fascist Political System"; Ungváry, *A láthatatlan valóság [The Invisible Reality]*.

[41] Inozemtsev, „Feudalism Explained"; Heller, „Hungary"; Shlapentokh și Woods, *Contemporary Russia as a Feudal Society*.

dar în cazul precursorilor feudali, natura reală a puterii și statutul legal al acesteia se suprapun într-un fel de armonie naturală, care nu necesită mecanisme ilegale de aliniere, așa cum se întâmplă în regimurile postcomuniste. Un rege nu pretindea că este președinte sau prim-ministru; nu spunea că nu are nimic de-a face cu averea familiei sale sau a baronilor; nici nu-și păstra averea sub numele unui grăjdar, pentru că nu avea nevoie de paravan economic.

Analogia istorică a „fascismului" indică o altă neînțelegere. În timp ce sistemele fasciste sau corporatiste erau în esență bazate pe ideologie, printre sistemele postcomuniste vedem, în general, sisteme care aplică ideologia, cu conducători caracterizați de un pragmatism lipsit de valori. Aceștia își asamblează veșmântul ideologic adecvat anatomiei naturii lor autocratice dintr-un sortiment eclectic de cadre ideologice. Cu alte cuvinte, nu ideologia este cea care modelează sistemul prin care guvernează, ci sistemul este cel care modelează ideologia, cu grade uriașe de libertate și variabilitate. Încercarea de a explica forțele motrice ale conducătorilor postcomuniști pornind de la naționalism, valori religioase sau un angajament față de proprietatea de stat este un experiment la fel de zadarnic ca și încercarea de a deduce natura și operațiunile mafiei siciliene din patriotismul local, centrarea pe familie și devotamentul creștin.

Până în acest moment, am vorbit despre inadecvarea modelelor existente și a limbajului politologilor și comentatorilor. Cu toate acestea, au existat și alți oameni de știință socială, în special economiști și sociologi, care au încercat să surprindă fenomenele postcomuniste și să introducă noi termeni pentru descrierea lor. În timp ce aceste dezvoltări sunt de obicei *ad-hoc*, cele mai sistematice fie se concentrează asupra economiei și vorbesc despre „**rent-seeking"** (căutarea de rente), **„clientelism", „capitalism de cumetrie"** sau „**cleptocrație"**[42], fie merg pe urmele lui Max Weber și folosesc termenii „***patrimonialism***", **„*sultanism*", „guvernare personală"** și așa mai departe.[43] În ceea ce privește primii termeni, aceștia reflectă schimbări perceptuale fertile în explicarea regimurilor postcomuniste, dar adjectivele folosite ca și categorii complexe oferă doar o înțelegere limitată din cauza presupozițiilor și a subtextului subiacent. „**Clientelist",** ca adjectiv, nu exprimă ilegalitatea relației; termenul „**amic",** în contextul tranzacțiilor corupte, presupune părți sau parteneri de rang egal (chiar dacă acționează în roluri diferite) și implică tranzacții voluntare – ocazionale, deși repetabile – care pot fi încheiate sau continuate de oricare dintre părți, după bunul lor plac, fără ca una dintre părți să o constrângă pe cealaltă să continue relația. Iar în ceea ce privește aranjamentul conturat de noțiunea de „**cleptocrație",** termenul nu implică, în general, o reorganizare agresivă a structurii de proprietate și nici un sistem bazat pe relații permanente de aservire între patron și client.

Termenii weberieni au o anumită atracție pentru regiunea postcomunistă, deoarece au fost dezvoltați pentru sisteme în care sferele de acțiune socială nu erau separate. Cu toate acestea, atunci când sunt aplicate, apar adesea trei tipuri de probleme. În primul rând, lipsa unei inovații conceptuale veritabile, mai ales atunci când termenii weberieni primesc pur și simplu un prefix, ca în cazul „neopatrimonialismului". Aici, categoria rezultată nu este foarte grăitoare, în sensul că nu ne spune ce este nou în „neopatrimonialism", în timp ce utilizarea unui termen care a fost dezvoltat pentru sistemele premoderne comportă riscul de a deveni

---

[42] Pentru exemple, a se vedea Szelényi și Mihályi, *Rent-Seekers, Profits, Wages and Inequality*; Roniger, „olitical Clientelism, Democracy and Market Economy"; Åslund, *Russia's Crony Capitalism*; Dawisha, *Putin's Kleptocracy*.

[43] Pentru o metaanaliză, a se vedea Guliyev, „Personal Rule, Neopatrimonialism, and Regime Typologies".

o simplă analogie istorică (nu foarte diferită de analogiile criticate mai sus). În al doilea rând, Weber nu a luat în considerare regimurile în care structura juridică a guvernării nu a fost, de asemenea, ajustată la natura reală a guvernării. Într-adevăr, el a considerat fiecare regim ca fiind legitim, nu numai pentru că au persistat, ci și pentru că au fost legitime în conformitate cu propriile norme și reguli juridice. În timp ce noțiunea de legitimitate a lui Weber poate fi utilă – o exploatăm în capitolul 4 în ceea ce privește populismul –, ea poate fi, de asemenea, înșelătoare în contextul postcomunist dacă nu se ține cont de distincția-cheie dintre legitimitate prin persistență și legitimitate prin lege (adică legalitate). În sfârșit, a treia problemă este că, adesea, conceptele descriptive ale lui Weber **nu sunt folosite în mod consecvent, ci într-o manieră *ad-hoc,*** întotdeauna atunci când cercetătorul le consideră suficient de adecvate și de lămuritoare pentru scopurile sale. Într-adevăr, termenii sunt adesea folosiți ca sinonime, ceea ce estompează granițele dintre ei și aduce, de asemenea, întindere conceptuală (atunci când un concept unic, omogen, este aplicat unor fenomene eterogene). Pentru a[44] evita confuziile, comparațiile eronate și implicațiile înșelătoare ale similitudinii dintre sisteme diferite, trebuie să fii conștient de definițiile exacte ale termenilor săi și unde, la ce fenomene sau dimensiuni, un concept ar trebui să fie respins în favoarea altuia.

În concluzie, imprudența generalizată în utilizarea conceptelor a împiedicat perceperea capcanei limbajului democrației liberale. S-au oferit soluții parțiale, reînnoind mereu noțiunile la una sau două dimensiuni ale analizei de regim, dar punctul de plecare rămâne politica de tip occidental a sferelor sociale separate. Modificările superficiale nu ies din cadrul în ansamblu și nu rezolvă disonanța dintre eticheta de regim, care se referă la o politică nedemocratică, și cadrul terminologic, care se referă la o politică democratică liberală. Soluțiile existente nu reușesc să se adapteze la ceva care este diferit în chiar fundamentele sale.

Cadrul analitic multidimensional: întinderea spațiilor conceptuale

Pentru a ieși **din capcana** limbajului democrației liberale, trebuie să realizăm **o reînnoire sistemică a vocabularului de analiză a regimului.** Ceea ce trebuie dezvoltat este un nou cadru terminologic, care să se desprindă de presupozițiile subiacente și de prejudecățile occidentale ale *hibridologiei*. Un nou cadru nu ar trebui să schimbe pur și simplu cuvintele folosite pentru a eticheta regimurile, ci și să restabilească din punct de vedere conceptual componentele sale. Acesta trebuie să ia în considerare separarea rudimentară sau lipsa de separare a sferelor de acțiune socială și, în consecință, să aibă în vedere fenomene precum rețelele patronale, *informalitatea*, *coluziunea (collusion)* puterii și a proprietății sau formele centralizate de corupție ca fiind fundamentele, și nu efectele secundare ale postcomunismului.

În plus, noul cadru analitic ar trebui să fie **multidimensional:** ar trebui să prezinte un sistem coerent de categorii, definit în context și care să acopere toate straturile relevante (politic, economic etc.) ale regimurilor postcomuniste. Principalul avantaj practic al unui astfel de holism este că aduce **sfârșitul necesității de a „povesti”**. Dacă un cercetător rămâne în limbajul democrației liberale, el poate explica fenomenele specifice ale postcomunismului doar prin aproximări. Într-adevăr, el trebuie să le spună cititorilor săi „povestea” fenomenului, adică contextul specific și toate componentele, pentru care poate folosi doar termeni occidentali cu adjective și prefixe specificatoare. În locul unor circumscrieri atât de largi, un cadru analitic multidimensional oferă cuvinte care implică

[44] Sartori, „Concept Misformation in Comparative Politics”.

imediat contextul lor și se referă la o trăsătură specială, care separă fenomenul respectiv de fenomenele „similare" din alte contexte. Acest lucru nu numai că **facilitează descrierea și o face mai precisă,** dar **introduce** și **coerență și disciplină conceptuală**.

Modalitatea evidentă de a crea termeni mai specifici este de a coborî pe „scara abstractizării", adică de a adăuga caracteristici suplimentare la o definiție existentă, apropiind-o de fenomenul specific pe care dorim să îl descriem.[45] Dar nu aceasta este calea noastră. Nu încercăm să creăm concepte care să ofere o descriere precisă, deoarece acest lucru (1) ar putea fi adesea înșelător, pentru că regimurile postcomuniste sunt „ținte în mișcare" și se schimbă în mod dinamic tot timpul, [46](2) ar avea ca rezultat categorii prea „voluminoase" sau noneconomice, în special dacă se dorește reflectarea unicității fiecărui caz pentru care sunt create[47] și (3) ar avea ca rezultat concepte care nu pot călători, ceea ce înseamnă că ar descrie cu precizie anumite cazuri particulare, devenind imprecise în alte țări. În [48] schimb, ceea ce oferim sunt așa-numitele **tipuri ideale**, care nu descriu cazuri reale, dar pot fi folosite ca **puncte de referință**. După cum explică Weber, un tip ideal „nu este o ipoteză", dar oferă îndrumare pentru construirea ipotezelor. Nu este o descriere a realității, dar urmărește să ofere mijloace de exprimare neechivoce pentru o astfel de descriere. [...] Când [creăm un tip ideal], construim conceptul [...] nu ca o medie a [fenomenelor] efectiv [...] observate [...]. Un tip ideal se formează prin accentuarea unilaterală a unuia sau mai multor puncte de vedere și prin sinteza unui număr mare de fenomene individuale *concrete* difuze, discrete, mai mult sau mai puțin prezente și ocazional absente, care sunt aranjate în funcție de aceste puncte de vedere accentuate unilateral într-o construcție *analitică* unificată (sublinierea în original).[49]

Într-adevăr, tipurile ideale sunt descrieri imprecise: ele sunt reprezentări „pure", utopice, ale unor fenomene care nu există în lumea reală în perfecțiunea lor tipică ideală.[50] Dar, **folosind un tip ideal,** ce ne spune cum „ar trebui" să arate un fenomen din punct de vedere teoretic, **putem descrie un fenomen din lumea reală în termeni de congruență și *deviață***. Aceasta este ceea ce înseamnă „punct de referință". Nu trebuie să creăm o categorie pentru cazul dat – noi creăm o categorie în *jurul* cazurilor din lumea reală, iar această categorie oferă un cuvânt pentru a identifica fenomenele care se află în vecinătatea sa. În acest fel, nu trebuie să luăm în considerare fiecare trăsătură a fenomenelor din lumea reală, ci doar unele dintre cele distinctive, care sunt apoi redate într-o formă pură și ideală într-o construcție clară și logică. Categoriile weberiene menționate mai sus oferă exemple. De pildă, *sultanismul* este descris de Weber ca fiind „dominația tradițională [în care] o administrație și o forță militară [...] sunt instrumente pur personale ale stăpânului".[51] Evident, fiecare elită conducătoare este extrem de complexă și în nici un stat, administrația și armata nu sunt instrumente „pure" ale stăpânului (șeful executivului etc.). Dar această formulare utopică a unei extreme logice oferă un tip util pentru a descrie astfel de cazuri din lumea reală, în care se poate constata *dominația* sau gradul mare de instrumentalizare de către stăpân. Astfel de cazuri pot fi interpretate ca fiind cazuri de *sultanism*, în timp ce se pot evidenția abaterile concrete de la tipul ideal care pot fi observate.

---

[45] Mair, „Concepts and Concept Formation", 186-92.

[46] Bunce și Wolchik, „Mixed Regimes in Postcommunist UE", 5-9.

[47] Coppedge, *Democratization and Research Methods*, 14.

[48] Sartori, „Concept Misformation in Comparative Politics", 1033-36.

[49] Weber, *The Methodology of the Social Sciences*, 90.

[50] Weber, *The Methodology of the Social Sciences*, 90.

[51] Weber, *Economy and Society*, 231.

În cazul în care avem **două** astfel de **tipuri ideale**, putem **extinde un continuum conceptual**, care nu este altceva decât o scală continuă între cele două tipuri polare, pe care se pot poziționa fenomene intermediare. Într-adevăr, axa democrație-autocrație-dictatură a lui Kornai, menționată mai sus, era un continuum conceptual în două părți: fiecare regim putea fi exprimat în termeni de diferențe față de tipurile ideale și plasat pe o scală continuă, extinsă între democrație și autocrație sau autocrație și dictatură, în consecință.

În cazul în care există **mai mult de două tipuri ideale**, putem defini un grup pe baza unui concept de clasă mai larg sau a unui termen-umbrelă din care fac parte toate aceste categorii (cum ar fi „regimuri politice" sau „actori economici"). Iar cu un astfel de grup, putem **acoperi un spațiu conceptual**, în care fenomenele pot fi înțelese în raport cu mai mult de două tipuri ideale. Avantajul unui spațiu conceptual este tocmai acesta: nu ne limităm la o singură dimensiune la care se referă unul sau două tipuri ideale, ci putem plasa fenomenele existente de-a lungul mai multor continuumuri.

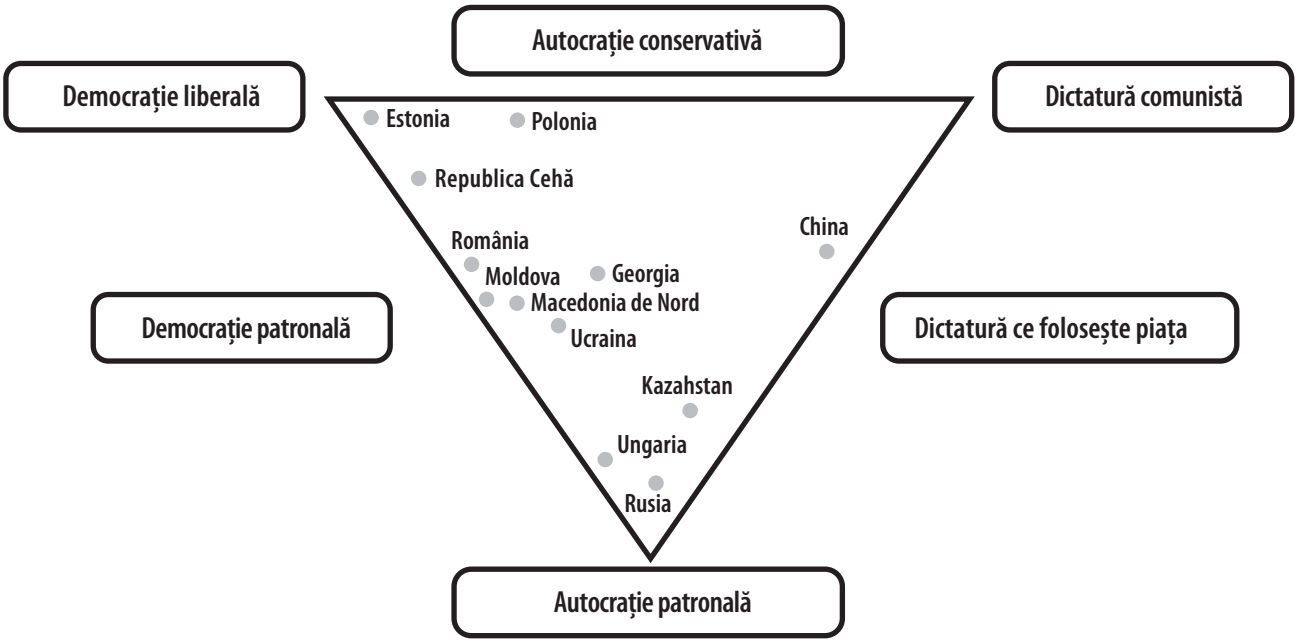
Pentru a ilustra paragrafele anterioare, **figura 3 prezintă principalul nostru spațiu conceptual – cel al regimurilor postcomuniste**. Acesta este definit de **șase regimuri de tip ideal**, inclusiv trei tipuri polare și trei tipuri intermediare. Tipurile polare – democrație liberală, dictatură comunistă și autocrație patronală – extind continuități conceptuale, cele trei laturi ale unui triunghi. Aceste laturi nu sunt axele unei diagrame; ele nu descriu valorile potențiale ale unei anumite variabile (cantitative). Într-adevăr, ele sunt continuități între anumite concepte, care sunt definite de un pachet de variabile.[52] **Latura de sus**, sau continuumul dintre democrația liberală și dictatura comunistă, **ar trebui să fie văzută ca axa democrație-dictatură** (sau, mai precis, axa democrație-autocrație-dictatură a lui Kornai). Cu toate acestea, realizând că prezumția *hibridologiei* conform căreia centrul unei politologii este o sferă politică distinctă nu este neapărat valabilă, **integrăm dimensiuni suplimentare prin extinderea axei într-un spațiu triunghiular**. Pentru a da doar un exemplu, cele trei tipuri de regimuri din partea de sus se caracterizează prin supremația regulilor formale asupra impactului informal. Dar, cu cât coborâm mai jos în triunghi, cu atât ne apropiem mai mult de autocrația patronală și de supremația regulilor informale asupra impactului formal. Într-un astfel de sistem, rețelele preponderent informale preiau instituțiile formale, operându-le ca pe niște fațade pentru acumularea de putere, precum și de avere personală.

În acest moment, nu putem da definiții precise ale celor șase tipuri ideale – acesta va fi subiectul cărții. Într-adevăr, cartea poate fi privită ca o elaborare a anatomiei tipice ideale a acestor regimuri, adică a naturii funcționării tipice acestor regimuri, precum și a diferențelor pe care le prezintă unele față de altele. Dar, pentru a da o idee despre ce fel de regimuri conturează tipurile ideale, am inclus 12 țări postcomuniste în figura 3. Motivul pentru care ne concentrăm asupra acestora și asupra regiunii postcomuniste, în general, este că toate acestea se aflau în apropierea polului superior drept (dictatură comunistă) atunci când imperiul sovietic s-a prăbușit. Cu alte cuvinte, ele au pornit de la același „pătrat unu": toate au fost caracterizate (1) de dictatură a unui stat cu partid unic și (2) de monopolul proprietății de stat, care au fost factorii-cheie în separarea rudimentară sau lipsa de separare a sferelor de acțiune socială în regiune. După cum arătăm în capitolul 7, fiecare dintre aceste țări a parcurs o traiectorie specifică de la schimbarea de regim, în timp ce evoluția empirică a diferitelor regimuri sau schimbările „țintelor în mișcare" vor fi ilustrate prin deplasarea dintr-un punct în altul în spațiul triunghiular.

---

[52] Ce sunt, mai exact, aceste variabile și cum sunt reprezentate de fiecare față în parte va fi explicat în capitolul 7.

Figura I.3. Spațiul conceptual al regimurilor, cu șase ideal-tipuri și 12 exemple postcomuniste (din 2019).

În timp ce prezentăm șase tipuri ideale, opt din cele douăsprezece țări din figura I.3 se află fie în clusterul democrație patronală (Georgia, Macedonia de Nord, Moldova, România, Ucraina), fie în clusterul autocrație patronală (Ungaria, Rusia, Kazahstan). Acest lucru ridică problema utilității tipurilor noastre de regim. Este acesta un cadru semnificativ în care, de exemplu, Ungaria și Rusia sunt plasate atât de aproape una de cealaltă? Este adevărat, nu pretindem că aceste regimuri se încadrează perfect în tipul ideal și nici că sunt la fel de apropiate de acesta. Dar cele două țări sunt totuși, aparent, extrem de diferite. Rusia este o națiune multietnică și multilingvă de peste 180 de ori mai mare și de 14 ori mai populată decât Ungaria. Rusia este bogată în resurse naturale, Ungaria nu este. Ungaria este un stat membru al UE cu un nivel scăzut de violență, iar cele două țări ocupă un loc foarte diferit în sistemul geopolitic mondial. Lista ar putea continua. Cu toate acestea, atunci când vine vorba de analiza comparativă, **este esențial să se facă distincția între regimul specific și specificul de țară**. Cadrul triunghiular, precum și definiția regimurilor de tip ideal, se bazează pe **caracteristici specifice regimului, cum ar fi pluralismul rețelelor de putere, normativitatea reglementărilor de stat, tipul dominant de proprietate și formalitatea instituțiilor**. Aceste trăsături pot fi considerate ca fiind specifice regimului, deoarece privesc regimul, adică setul instituționalizat de reguli fundamentale care structurează interacțiunea în centrul puterii politice (relație orizontală) și relația acestuia cu societatea în sens larg (relație verticală).[53] Cu alte cuvinte, caracteristicile specifice regimului privesc elementele fundamentale, endogene ale sistemului care îl definesc, precum și logica sa internă. În schimb, **falia etnică, mărimea țării, resursele naturale și poziția în sistemul politic și economic internațional definesc specificul de țară** care asigură mediul exogen

[53] Skaaning, „Political Regimes and Their Changes".

în care funcționează regimul dat. În mod natural, există conexiuni între specificul de țară și trăsăturile specifice regimului, deoarece anumite trăsături specifice de țară (1) influențează sustenabilitatea regimurilor și (2) pot crea particularități locale ale anumitor trăsături specifice regimului. Vom menționa astfel de cazuri pe parcursul cărții, ca de exemplu atunci când vine vorba de descrierea principalului organism decizional al autocrațiilor patronale (curtea patronală). Dar păstrarea celor două seturi de caracteristici distincte din punct de vedere analitic este fundamentală pentru a realiza asemănările, dar și diferențele autentice dintre anumite regimuri și țări. Revenind la exemplul nostru, susținem că **nu există o diferență mai mare între Rusia lui Putin și Ungaria lui Orbán în 2019 decât a existat între Uniunea Sovietică a lui Brejnev și Ungaria lui Kádár înainte de 1989**. Deși sunt două țări diferite, regimurile celei din urmă perechi ar putea fi descrise prin cadrul dictaturii comuniste, în timp ce prima pereche, prin cadrul autocrației patronale.

Cea mai mare parte a cărții se ocupă de trăsăturile specifice regimului, sau de anatomia regimurilor postcomuniste, dar vom dezvolta și specificul de țară în capitolul 7. Deși același capitol va oferi și câteva informații despre evoluția țărilor prezentate în cadrul triunghiular, atunci când vom conceptualiza diferitele caracteristici, actori și fenomene, vom folosi cazuri empirice doar ca ilustrații. **Prin gen, această carte poate fi definită cel mai bine ca un „instrumentar" conceptual: un set organizat de categorii bine definite**, care pot fi utilizate ca „instrumente" pentru descrierea și analiza fenomenelor sociale existente în regiunea postcomunistă. În consecință, cartea conține multe definiții și explicații aferente, într-o manieră asemănătoare cu cea a unei cărți de text, urmând o ordine logică strictă și incluzând multe tabele și figuri pentru a face explicația conceptelor și a proceselor aferente cât mai perspicace posibil. În același timp, povestirea empirică va fi redusă la minimum; doar în măsura în care cazurile individuale pot ajuta la ilustrarea tipurilor ideale sau mai degrabă a fenomenelor pentru care creăm tipurile ideale.

O altă metaforă pentru a explica tot ceea ce dorim să facem în această carte este tabelul lui Mendeleev sau tabelul periodic al elementelor chimice. Tabelul periodic nu ne spune unde putem găsi elementele și nici cât de mult din fiecare element se poate găsi în lume. Hidrogenul constituie o celulă în tabel, ca și astatina, cel mai rar element care se găsește în mod natural în scoarța terestră. Cu toate acestea, tabelul periodic este util deoarece arată ce fel de elemente există, cum sunt aceste elemente (greutatea atomică, categoria de elemente etc.), iar ordinea logică strictă în care tabelul pune elementele garantează că această catalogare nu este *ad-hoc,* ci se concentrează pe fenomenele relevante care constituie un întreg coerent.

Prin intenția noastră, cartea e exact analogă cu tabelul lui Mendeleev în aceste caracteristici. Nu avem pretenția de a spune cititorului ce definiție pe care o oferim are exact atâta semnificație empirică în regiunea postcomunistă (sau în altă parte). Pretindem doar că fenomenele despre care vorbim există și că ele sunt asemenea modului în care le capturăm, și vom cita un număr mare de studii empirice pentru a corobora această afirmație. De asemenea, ne vom baza pe literatura de specialitate pentru a identifica fenomenele existente pentru care trebuie să creăm tipuri ideale. La fel ca în tabelul lui Mendeleev, logica de bază a construcției, conform căreia pentru fiecare definiție trebuie să luăm în considerare fiecare alt element al cadrului pentru a-l face coerent, oferă o linie directoare sau, mai degrabă, o cămașă de forță care ne obligă să tratăm fiecare fenomen la locul său. Acest lucru face, de asemenea, ca definițiile noastre, precum și deciziile noastre de a ne concentra pe anumite aspecte, și nu pe altele în timp ce creăm tipuri ideale, să fie mai puțin arbitrare: fiecare definiție trebuie să

se încadreze în cadru în mod coerent, ceea ce înseamnă că nu trebuie să contrazică nicio altă afirmație sau definiție pe care o facem. Acest efect de disciplinare este întărit și mai mult de natura holistică a cadrului, deoarece fiecare tip ideal trebuie să se conformeze unui set mai mare și mai complex de alte tipuri ideale care acoperă fiecare sferă a acțiunii sociale.

Cu toate acestea, cadrul nostru conceptual diferă de tabelul periodic prin ambiția sa: nu își propune să ofere concepte pentru lumea cunoscută, ci doar pentru regiunea postcomunistă. În special, ne vom concentra pe zona cuprinsă între Europa Centrală și Asia de Est, sau între Ungaria și China.[54] În capitolul 1, vom dezvolta particularitățile acestei regiuni cu ajutorul unui număr de afirmații empirice bine stabilite despre granițele civilizaționale, separarea sferelor de acțiune socială și fenomenele care decurg din aceasta. Aceasta va defini, apoi, fenomenele asupra cărora trebuie să ne concentrăm atunci când vom descrie anatomia regimurilor postcomuniste – argumentul din capitolul 1 va oferi cadrul general pe care trebuie să-l „umplem", cu fiecare element definit și ordonat pentru a produce un întreg coerent.

În cele din urmă, ceea ce facem este undeva între ipoteze și o lectură definitivă a regimurilor postcomuniste. Personal, suntem convinși că cercetătorii sunt în mod dominant în dezacord nu în ceea ce privește ceea ce sunt aceste regimuri în mod substanțial, ci în ce cadru ar trebui să fie surprinse faptele stabilite, iar majoritatea dezbaterilor provin mai degrabă din confuzii terminologice decât din date opuse. Dar scepticii sunt invitați să citească această carte ca pe o propunere de cercetare pe mai multe niveluri, în timp ce conceptele pe care le oferim pot fi folosite pentru o colectare mai precisă a datelor, eliminând prezumțiile latente ale regimurilor de tip occidental care pur și simplu nu se susțin în regiunea postcomunistă. Într-adevăr, obiectivul nostru este atât modest, cât și ambițios: este modest, deoarece nu pretindem să oferim o descriere, ci mai degrabă un set de mijloace de exprimare neechivocă a unei astfel de descrieri; dar este, de asemenea, destul de ambițios, deoarece ne propunem să oferim un set de instrumente care poate fi utilizat pentru o varietate de fenomene sociale de interes pentru politologii, economiștii și sociologii din regiunea postcomunistă.

Firește, în ciuda eforturilor noastre, vor exista, cu siguranță, concepte pe care le vom defini imprudent sau fenomene postcomuniste care se întâmplă să se încadreze în afara spațiilor conceptuale acoperite de tipurile noastre ideale. Ne așteptăm ca volumul nostru să fie provocator și să stârnească interesul cercetătorilor.

Cum se fabrică: dezvoltarea unui instrumentar conceptual

Metoda noastră de construire a cadrului conceptual pentru anatomia regimurilor postcomuniste poate fi împărțită în **trei părți consecutive**. În primul rând, trebuie să efectuăm **alegerea categoriilor**, prin care decidem ce concepte ar trebui să fie puse în setul nostru de instrumente și care nu. Dincolo de criterii obișnuite precum familiaritatea și soliditatea,[55] principalele criterii de alegere pe care le-am folosit au fost **(1) relevanța empirică** și **(2) coerența cadrului intern**. În ceea ce privește primul criteriu, am dorit să includem concepte pentru fiecare fenomen social relevant pentru funcționarea regimurilor postcomuniste, în timp ce cele care nu au relevanță

[54] Deși, de obicei, nu face parte din studiile postcomuniste, China este inclusă pentru că este într-adevăr postcomunistă (adică nu mai este comunistă; pentru o analiză recentă a postcomunismului chinez, vezi Szelényi și Mihályi, *Varieties of Post-Communist Capitalism*). China constituie, de asemenea, un caz paradigmatic al unuia dintre regimurile noastre de tip ideal, dictatură care exploatează piața (a se vedea capitolele 5 și 7).

[55] Gerring, „What Makes a Concept Good?".

în regiune au fost sortate. De exemplu, *hibridologii* descriu așa-numitele „regimuri tutelare" în care „puterea guvernelor alese este limitată de autorități religioase (de exemplu, Iran), militare (de exemplu, Guatemala și Pakistan) sau monarhice (de exemplu, Nepal în anii 1990) nealese",[56] dar astfel de regimuri pot fi întâlnite doar în afara regiunii postcomuniste, astfel încât nu există nicio referire la acestea în setul nostru de instrumente.

Coerența în interiorul cadrului se referă la faptul că **nicio categorie existentă nu este inocentă**: acestea au un trecut, o istorie a modului în care au fost utilizate și, în consecință, chiar dacă nu sunt utilizate în contextul lor originar, au un set de ipoteze implicite, subiacente, care definesc categoria în mod indirect. Un bun exemplu ar fi termenul „clasa conducătoare". Contextul originar al acestei categorii poate fi văzut dacă luăm în considerare faptul că ea descrie conducătorii ca fiind o „clasă", un fenomen fundamental economic atât în teoria marxistă, cât și în cea weberiană a claselor.[57] Cuvântul „clasă" îl situează imediat pe cercetător în contextul acestei tradiții și implică acceptarea unei game vaste de ipoteze ale teoriei de clasă, pornind de la natura economică menționată mai sus, trecând prin conștiința de clasă până la faptul luptei de clasă.[58] Prin urmare, dacă dorim să construim un cadru analitic coerent, un concept precum „clasa dominantă" ar putea fi inclus doar dacă celelalte concepte nu contrazic aceste ipoteze, adică în cazul coerenței intracadru. În consecință, pentru fiecare fenomen pe care l-am găsit relevant pentru funcționarea regimurilor postcomuniste, respingem conceptele și teoriile aferente care nu se armonizează cu restul setului de instrumente și descriem aceste fenomene prin concepte și teorii care construiesc mai departe un singur edificiu conceptual coerent.

După alegerea categoriei, al doilea pas este **definirea categoriei**. Pe de o parte, dacă respingem conceptele existente pentru un anumit fenomen și nu există niciun alt concept în uz care să se încadreze în setul de instrumente, **creăm noi categorii**. De exemplu, pentru elitele conducătoare postcomuniste respingem noțiunea de „clasă conducătoare" și găsim și alte concepte mai puțin adecvate, prin urmare, creăm termenul „familie politică adoptată" (pentru o formă specifică de elită conducătoare din regiune). Pe de altă parte, în ceea ce privește conceptele selectate, alegem una dintre următoarele trei strategii de adoptare:

1. **adoptarea deplină**, ceea ce înseamnă că acceptăm conceptul așa cum este, cu sensul și definiția sa actuală;
2. **adoptare restrânsă,** ceea ce înseamnă că acceptăm conceptul, dar îi limităm definiția la o gamă mai restrânsă de cazuri decât cea pentru care a fost utilizat;
3. **adoptarea extinsă**, ceea ce înseamnă că acceptăm conceptul, dar îi extindem definiția pentru a include o gamă mai largă de cazuri, astfel încât să putem defini subtipuri ale conceptului.

---

[56] Levitsky și Way, *Competitive Authoritarianism*, 14.

[57] Pakulski și Waters, „The Reshaping and Dissolution of Social Class in Advanced Society".

[58] Alternativ, cineva ar putea continua să folosească termenul, precizând în același timp cu care dintre aceste ipoteze nu este de acord (a se vedea, de exemplu, Sørensen, „Toward a Sounder Basis for Class Analysis".). Cu toate acestea, dacă există prea multe ipoteze pe care ar trebui să le respingă cineva, devin evidente avantajele introducerii unei categorii diferite fără astfel de trecut și ipoteze de bază. Prin urmare, urmăm această strategie cu categorii precum „clasa conducătoare" [→3.6.1.1].

Pentru o adoptare completă, un exemplu ar fi „stat de partid", care este un termen utilizat pe scară largă pentru tipul de stat din dictatura comunistă. Pentru adoptarea restrânsă, un exemplu ar fi „corupție de cumetrie". După cum am menționat mai sus, ipoteza care stă la baza acestei categorii este aceea că părțile implicate sunt prieteni, adică părți de rang egal care au intrat în relație în mod voluntar (intrare liberă) și ar putea pune capăt relației după bunul plac (ieșire liberă). Astfel de cazuri există în regiunea postcomunistă, astfel încât includem corupția de cumetrie în setul nostru de instrumente. Dar explicităm ipotezele sale implicite și precizăm că se referă, în accepțiunea noastră, doar la astfel de cazuri de corupție voluntară. În cele din urmă, pentru o adoptare extinsă, putem menționa „redistribuirea" în sensul polanyian.[59] Polányi folosea acest termen doar pentru redistribuirea de bunuri sau resurse într-o economie. Noi înțelegem acest lucru ca un subtip de redistribuire și extindem definiția redistribuirii pentru a include un alt tip pe care îl numim „redistribuire relațională a pieței" (referindu-ne la distribuirea pieței, și nu a resurselor).

Ultimul pas în construirea setului de instrumente este **contextualizarea categoriilor**. Într-adevăr, definim deja categoriile astfel încât acestea să implice contextul lor. Totuși, acest pas se referă la explicitarea și clarificarea contextului sau a legăturii dintre categorii. Aceasta pentru a arăta de ce concepte precum corupție de cumetrie și cleptocrație nu pot fi folosite ca sinonime: fiecare dintre ele are propria semnificație, pusă într-o ordine logică față de celelalte categorii și față de semnificația lor. Ne putem imagina contextul rezultat ca pe un graf, în care vârfurile sunt conceptele (categoriile), iar marginile sunt conexiunile logice dintre ele. Toate vârfurile sunt delimitate cu grijă unele de altele în definițiile lor, iar conexiunea logică dintre ele – indiferent dacă una este un subtip al celeilalte, categoria următoare pe aceeași scară etc. – ar trebui să facă o descriere folosind aceste categorii fără ambiguitate.

Într-adevăr, o delimitare atentă a conceptelor este ceea ce am avut în vedere încă de la etapa anterioară, atunci când ne-am referit la adopția restrânsă. Acolo, încercăm să arătăm la ce fenomene se referă cel mai lucid și să le limităm doar la descrierea acelor fenomene, izolându-le de alte conotații pe care le primesc în literatura de specialitate. În ceea ce privește metafora trusei de scule: dacă găsim o șurubelniță bună, o vom pune în trusa noastră de scule, dar nu o vom folosi precum ciocan, nici măcar dacă a fost folosită în acest fel cu mai mult sau mai puțin succes. Și având atât „șurubelnițe", cât și „ciocane" bine ordonate în trusa noastră de scule conceptuală, se creează o coerență lingvistică internă în noul cadru terminologic.

Cum să privim lucrurile: cadrul ca o construcție structurală

Mai sus, am folosit două metafore pentru a surprinde **intenția noastră** cu această carte. În primul rând, spunem că **această carte este un „instrumentar",** ceea ce se referă la trăsătura caracteristică a faptului că nu oferim o descriere, ci mai degrabă instrumentele necesare pentru a face o descriere. În al doilea rând, spunem că această carte este **un „tabel Mendeleev",** exprimând faptul că al nostru cadru conceptual constituie o ordine logică strictă, cu fiecare fenomen existent și relevant ordonat coerent, dar fără a spune câte din fiecare element se pot găsi în anumite țări sau regiuni. Putem adăuga acum că în cea mai mare parte a cărții vom folosi cazuri empirice doar ca ilustrații și, prin urmare, chiar dacă

[59] Polányi, „The Economy as Instituted Process".

cineva nu este de acord cu noi și argumentează că un caz nu poate fi descris prin conceptul cu care îl asociem, acest lucru nu exclude conceptul *în sine*. Soliditatea categoriilor și coerența cadrului, pe de o parte, și relevanța lor empirică, pe de altă parte, sunt două aspecte distincte. Tot ceea ce pretindem este că (1) oferim mijloace de exprimare neechivoce pentru (2) fenomene care apar în regiunea postcomunistă. Pe baza datelor existente, vom face câteva afirmații cu privire la locul (în ce țări) în care aceste fenomene sunt predominante, dar domeniul lor exact de aplicare în termeni cantitativi este subiectul unor cercetări empirice viitoare.

Acum putem introduce o a treia metaforă la care am făcut doar o aluzie mai sus: **această carte constituie, de asemenea, un nou „limbaj"**. Când spunem „limbaj", nu ne referim doar la un simplu set de cuvinte. Mai degrabă ne referim la o **construcție structurală: un set de concepte ordonate de-a lungul unui număr mare de teorii care** acoperă politica, economia și societatea și care se adaugă la un întreg coerent din punct de vedere logic. De aici decurg mai multe trăsături, care relevă alte aspecte legate de scopul și poziția noastră, precum și de specificitățile cadrului conceptual. În primul rând, fiind un limbaj cu coerență internă, **cadrul este lipsit de valori, dar nu este lipsit de tradiții**. Conceptele sale pot fi folosite pentru a identifica fenomenele asupra cărora se dorește să se emită judecăți etice, dar conceptele *în sine* nu sunt nici de susținere, nici de condamnare. Această carte conține o descriere pozitivă a ceea ce sunt regimurile de tip ideal, nu o prescripție normativă a ceea ce ar trebui să fie acestea.[60] Este adevărat că mai multe concepte pe care le oferim – cum ar fi „democrație liberală" și „stat mafiot" – sunt utilizate frecvent cu conținut normativ, dar modul în care le prezentăm servește unicului scop de a oferi mijloace de exprimare neechivoce pentru fenomenele din regiune. Faptul că aceste fenomene sunt bune sau rele nu este o preocupare a cărții noastre. Cu toate acestea, cadrul nu este lipsit de tradiție: există anumite școli de științe sociale pe care ne bazăm, considerând că acestea sunt cele mai fructuoase pentru a organiza numărul mare de fenomene pe care le abordăm într-un cadru analitic cuprinzător. Printre aceste școli se numără sociologia weberiană, în special punctul său de plecare, care se preocupă de înțelegerea interpretativă a acțiunii sociale, precum și[61] instituționalismul și neoinstituționalismul. Cu toate acestea,[62] nu înțelegem acest lucru într-o manieră exclusivă și adoptăm concepte și din alte școli de științe sociale, precum și de la savanți de stânga – cum ar fi Iván Szelényi și Karl Polányi – și de dreapta – cum ar fi Randall G. Holcombe și F. A. Hayek – ori de câte ori considerăm că un anumit concept sau o anumită idee a acestora este utilă și iluminatoare în studiul postcomunismului.

În al doilea rând, **limbajul pe care îl oferim constă în tipuri ideale, precum și în diverse concepte subsidiare.** În cartea noastră, creăm tipuri ideale pentru regimurile postcomuniste, precum și pentru majoritatea actorilor și instituțiilor. Cu toate acestea, pentru a face inteligibile funcționarea și acțiunile acestora, va trebui, de asemenea, să clarificăm ce înțelegem prin termeni precum „coerciție" și, de asemenea, să definim fenomene concrete precum „sfera de acțiune politică" sau „intervenția statului". Aceste categorii nu sunt tipuri ideale în sensul weberian, ci sunt concepte subsidiare, ceea ce înseamnă că va trebui să le definim pentru a putea defini tipurile ideale.[63] În plus, atunci când folosim tipurile ideale

---

[60] Kornai, *The Socialist System,* 12-15.

[61] Weber, *Economy and Society*, 4.

[62] Pentru o prezentare generală, a se vedea Peters, *Institutional Theory in Political Science*.

[63] Într-adevăr, unele dintre conceptele subsidiare pot fi înțelese ca tipuri clasificatorii, care sunt categorii discrete care acoperă întregi continuități conceptuale, în loc să fie doar punctele finale ale acestora. A se vedea Collier, Laporte și Seawright, „Typologies", 161-62.

sau dăm exemple pentru acestea, ele trebuie întotdeauna înțelese ca aproximări. De exemplu, tratarea Rusiei, precum și a Ungariei ca exemple de autocrație patronală nu înseamnă că aceste țări se încadrează perfect în tipurile ideale și nici că sunt la fel de apropiate de acestea. Mai degrabă, aproximăm aceste regimuri cu categoria de autocrație patronală, deoarece, în mod dominant, în majoritatea trăsăturilor lor, acestea sunt apropiate de acest tip de regim. O localizare mai precisă ar putea diferenția Rusia ca fiind o „autocrație patronală dură" și Ungaria ca fiind o „autocrație patronală moale" sau se poate adăuga un sufix privativ la autocrația patronală pentru a exprima natura exactă a abaterii de la tipul ideal. Cu toate acestea, vom ignora, în cea mai mare parte a cărții, astfel de diferențe subtile de dragul simplității și clarității construcției lingvistice.

În al treilea rând**, conceptele cărții funcționează cel mai bine atunci când sunt folosite ca parte a limbajului**. Conceptele sunt rafinate pentru cadrul multidimensional: în partea anterioară, am explicat în ce mod selectăm, creăm și adoptăm concepte și le contextualizăm pentru a construi un set coerent de categorii. Ca rezultat al acestui proces, definițiile noastre sunt formulate astfel încât să implice contextul lor și să se armonizeze cu restul setului de instrumente, constituind un limbaj. Prin urmare, dacă cineva dorește să utilizeze unul dintre conceptele noastre, atunci acceptarea contextului, adică a întregului nostru cadru analitic, este cea mai bună modalitate de a face acest lucru. Scoaterea unui singur concept și utilizarea lui într-un context diferit ar putea să nu ofere rezultate la fel de adecvate ca și în cazul în care cadrul ar fi utilizat în ansamblu. De exemplu, modul în care definim „alegere nedreaptă" are cel mai mult sens atunci când este pus în contrast cu definiția noastră de „alegere manipulată" sau modul în care definim „rentă" are cel mai mult sens atunci când se ia în considerare contextul în care îl folosim.

În al patrulea rând**, limbajul nu este închis, ci extensibil**, așa cum noi cuvinte pot fi adoptate în limba noastră vorbită pentru a descrie noi fenomene pentru care nu aveam cuvinte înainte. Concret, cartea se referă la regiunea postcomunistă și la fenomenele politice, economice și sociale relevante în țările și regimurile respective. Dar acest lucru nu înseamnă că setul de instrumente fie (a) conține concepte doar pentru regimurile postcomuniste, fie (b) conceptele pot fi utilizate doar în regiunea postcomunistă, fie (c) setul de instrumente nu poate fi extins cu noi tipuri de idealuri din diferite regiuni și țări. În ceea ce privește (a), setul de instrumente include numeroși termeni pentru fenomene specifice politicilor de tip occidental și sistemelor comuniste, de asemenea, pentru că aceste concepte sunt cele din care dorim în primul rând să delimităm noțiunile specifice postcomunismului. În ceea ce privește punctul (b), în Concluzie vom face câteva sugestii privind aplicabilitatea conceptelor noastre în afara regiunii postcomuniste. În cele din urmă, (c) înseamnă că setul de instrumente ar trebui tratat ca un edificiu care poate fi construit în continuare, adică extins prin noi tipuri de idealuri din alte regiuni. Ideea este că ar trebui să se țină întotdeauna cont de coerența internă a cadrului: fiecare nou tip ideal ar trebui să fie contrastat cu categoriile existente și integrat în logica internă a cadrului terminologic al setului de instrumente (sau poate că unele definiții vechi ar trebui să fie rafinate, astfel încât setul de instrumente să poată găzdui o gamă mai largă de categorii).

Cum se citește: un manual cu contribuții originale

Formatul acestei cărți este neconvențional în lumea academică în multe privințe. În primul rând, cartea este scrisă cu scopul enciclopedic de a oferi un „dicționar" detaliat de definire a categoriilor și teoriilor din regiunea postcomunistă, dar nu ne spune care este relevanța lor

empirică exactă. Modelele noastre de urmat în această privință sunt două: tratatul *Economy and Society* al lui Max Weber, care oferă un cadru conceptual global și coerent de concepte de tip ideal, și manualul *The Socialist System* al lui János Kornai, care oferă o descriere sistematică și foarte structurată a economiei politice. Putem menționa în acest punct și *Patronal Politics* a lui Henry Hale, care a fost o inspirație profundă pentru perspectiva și finețurile cărții. Într-adevăr, din punct de vedere al conținutului, lucrările menționate mai sus – de asemenea, de natură sistematizatoare – sunt probabil cele trei surse cel mai des citate în carte.

În al doilea rând, cartea va fi practic lipsită de analize detaliate ale literaturii. Scopul nostru este de a construi un cadru conceptual coerent și de a-l prezenta ca atare. Atunci când unele elemente de bază sunt furnizate de alți cercetători și/sau susținute de concluziile acestora, le vom cita și le vom integra ideile în lucrarea noastră. Mai mult, atunci când o lucrare include o idee deosebit de importantă, nu vom încerca să o reformulăm, ci vom plasa un citat în bloc de la cercetător într-o casetă separată de-a lungul textului. Dar vor fi doar câteva părți în care vom explica exact de ce nu subscriem la unele abordări fundamental diferite (cum ar fi teoria clasei conducătoare sau economia neoclasică). Într-adevăr, nu vom omite prea multe – o mare parte dintre faptele și teoriile pe care construim tipurile noastre ideale sunt larg acceptate, în special în literatura eurasiană despre postcomunism. Cea mai importantă contribuție a noastră, credem noi, este tocmai sintetizarea acestei literaturi într-un limbaj uniform și coerent al tipurilor ideale, exploatând astfel sinergiile dintre domeniile de cercetare și, de asemenea, recunoscând și completând unele lacune din literatura de specialitate. Dar acest lucru necesită, în mod obișnuit, *utilizarea* constatărilor din literatura de specialitate ca elemente de construcție, nu introducerea acestora și a contextului academic în analize separate ale literaturii.

Ca un alt fel de element de construcție, o mare parte din lucrările și publicațiile noastre anterioare sunt încorporate fără referințe specifice în text.[64] În cazul în care facem trimitere la una dintre lucrările noastre, acest lucru indică faptul că nu dorim să dezvoltăm ceva, cum ar fi un caz empiric, pe care l-am explicat sau analizat în detaliu în altă parte. (Trebuie menționat, în legătură cu lucrările noastre anterioare, că, pe măsură ce elaboram setul de instrumente, am revizuit și modificat mai multe definiții pe care le dădusem anterior. În toate cazurile, cititorul trebuie să trateze această carte ca fiind definitivă.) În plus, **ne bazăm în mare măsură pe cercetările pe care le-am efectuat începând cu 2013, care au dat naștere la numeroase volume de studii** cu peste 70 de autori. Vom cita adesea aceste studii și, de asemenea, vom cita din ele, în special pe cele din cele două volume în limba engleză publicate de CEU Press: *Twenty-Five Sides of a Post-Communist Stat mafiot* (2017; cei mai citați autori vor fi Zoltán Fleck, György Gábor, Dávid Jancsics, Éva Várhegyi, Imre Vörös) și *Stubborn Structures: Reconceptualizing Post-Communist Regimes* (2019; cei mai citați autori vor fi Sarah Chayes, Nikolai Petrov, Mikhail Minakov, Dumitru Mînzărari, Kálmán Mizsei).

---

[64] Lucrările pe care le-am folosit sunt: Magyar, *Post-Communist Mafia State*; Magyar, „Towards a Terminology for Post-Communist Regimes"; Magyar, „Parallel System Narratives"; Madlovics, „The Epistemology of Comparative Regime Theory"; Madlovics, „A maffiaállam paravánjai"; Magyar și Madlovics, „Stubborn Structures"; Magyar și Madlovics, „From Petty Corruption to Criminal State"; Madlovics și Magyar, „Post-Communist Predation". Trebuie remarcat faptul că niciun capitol sau subcapitol din această carte nu este identic cu aceste publicații anterioare. Formularea a fost schimbată și au fost adăugate conținuturi și contexte noi, iar textul a fost complet reordonat după o nouă structură. Acesta este principalul motiv pentru care nu dăm referințe specifice, deoarece acestea ar face ca textul să devină curând incomod pentru cititor.

În al treilea rând, poate un detaliu minor, dar este important de menționat că în carte se folosește în mod constant „el" pentru persoana a treia singular. Deși creăm un cadru analitic în care genul actorilor nu joacă un rol tipic ideal, am decis să folosim „el" pentru a sublinia faptul că, în regimurile postcomuniste, marea majoritate a liderilor și a actorilor politici și economici importanți au fost bărbați.[65] Vom folosi „ea" ca generic doar atunci când ne vom referi la o femeie reală (sau dacă un text citat conține „ea").

O a patra lipsă de convenționalitate a cadrului nostru teoretic este numărul mare de tabele și figuri, care rezumă practic întregul conținut al cărții. Capitolele 2-6 încep cu tabele tripartite, rezumate pe trei coloane ale categoriilor respective ale setului de instrumente, fiecare coloană reprezentând un tip polar din cele șase regimuri de tip ideal ale cadrului nostru triunghiular. Scopul acestor tabele de la început este de a oferi un ghid al capitolului, pentru a da cititorului o idee inițială despre ce se poate aștepta să citească în acele pagini. Dar multe subcapitole sau părți vor fi rezumate și ele în tabele sau figuri, la fel ca și tipologiile pe care le oferim pentru unele fenomene specifice (cum ar fi oligarhiile, sistemele de partide etc.). În plus, pentru a ajuta să se vadă coerența întregului cadru, textul va conține „legături" între capitole: de exemplu, dacă ne aflăm în al treilea capitol, dar ne referim la ceva ce vom dezvolta în cel de-al cincilea, vom pune în text un semn de legătură „[→5]".

Ultimul neconvenționalism este folosirea constantă a **evidențierii în bold,** precum și a punctelor, care seamănă mai degrabă cu un manual școlar propriu-zis decât cu o contribuție distinctă la literatura de specialitate. Într-adevăr, deși intenționăm să contribuim cu multe inovații conceptuale la cercetarea postcomunismului, scopul nostru este de a oferi o lucrare care să fie utilizată efectiv atât pentru predare, cât și pentru cercetare. Prin urmare – și aceasta este esența celei de-a patra și a cincea neconvenționalități – am încercat să facem cartea cât mai ușor de utilizat. Evidențierea facilitează schițarea, adică obținerea rapidă a mesajului principal al cărții fără o lectură meticuloasă, și ajută la reîmprospătarea punctelor principale și după citirea textului. **Cititorul este liber să parcurgă evidențele, punctele de evidențiere, tabelele și figurile ca și cum ar urca treptele unei scări: este posibil să rateze unele detalii, dar să parcurgă totuși cei mai importanți pași, ceea ce îi permite să înțeleagă rapid setul de** instrumente și să le folosească în munca, articolele și cercetările sale.

Cum se desfășoară: schiță de conținut

Cartea conține **șapte capitole**, încadrate de această introducere și de o concluzie. **Capitolul 1 oferă argumentul structurilor încăpățânate,** al cărui punct de plecare a fost deja prezentat mai sus – rudimentaritatea sau lipsa de separare a sferelor de acțiune socială. Structurând argumentul în patru etape, vom folosi teoria civilizațională, precum și o serie de surse istorice și academice/analitice pentru a reconstrui dezvoltarea regiunii din perioada precomunistă, trecând prin comunism și ajungând la epoca postcomunistă. Identificând structurile societale și de conducere de bază care decurg din lipsa separării, putem delimita dimensiunile pe care trebuie să le acoperim și să reînnoim limbajul descriptiv în cadrul analitic multidimensional.

---

[65] Pentru date cantitative din viața politică și economică rusă, a se vedea Johnson și Novitskaya, „Gender and Politics"; Braguinsky, „Postcommunist Oligarchs in Russia". Cifre similare și subreprezentarea femeilor au fost tipice și în alte state postcomuniste. Cu toate acestea, a se vedea, de asemenea, Funk și Mueller, *Gender Politics and Post-Communism*.

Folosind baza oferită de argumentul structurilor încăpățânate, putem începe să dezvoltăm cadrul conceptual. **Capitolul 2** este dedicat **statului**. Pe lângă definirea conceptelor de bază ale setului de instrumente precum „stat", „coerciție", „informalitate" și „patronalism", acest capitol explică și de ce concepte precum „stat asistențial" și „stat dezvoltator" pot fi înșelătoare atunci când abordăm regimurile postcomuniste. De asemenea, arătăm cum concepte mai fructuoase precum „stat neopatrimonial" și „stat prădător" pot fi puse într-o ordine logică parte a unui cadru analitic unic, în care niciunul dintre aceste concepte nu este respins, dar se specifică exact la ce aspect al statului se referă. Combinând tipurile de stat, vom oferi o definiție a „statului mafiot", precum și o comparație cu „statul constituțional" al democrațiilor liberale. După ce am definit statele stabile, trecem la provocările la adresa monopolului violenței, introducând concepte precum stat eșuat, antreprenori de violență și anarhie oligarhică. Acest capitol se încheie cu un cadru comparativ al tipurilor de stat, introducând conceptele de „mână invizibilă", „mână ajutătoare" și „mână prădătoare" pentru a distinge unele dintre cele mai importante tipuri de stat din regiune.

Capitolele 3-6 sunt dedicate trăsăturilor specifice celor șase regimuri de tip ideal, spre deosebire de anumite caracteristici de țară (cum ar fi mărimea țării, falia etnică, încorporarea internațională și așa mai departe – acestea vor fi discutate în capitolul 7). **Capitolul 3** se ocupă de **conceptualizarea comparativă a actorilor** din sferele politică, economică și comunitară. Începem cu o descriere mai precisă și formală a celor trei sfere de acțiune socială, după care mai multe părți sunt dedicate actorilor politici, economici și societali tipici ideali și rolurilor lor specifice în democrația liberală, autocrația patronală și dictatura comunistă. Capitolul implică, de asemenea, o parte distinctă pentru elita conducătoare postcomunistă a sferelor de conlucrare, familia politică adoptată, și se încheie cu o reprezentare schematică a structurilor elitare în cele șase regimuri tip ideale (cu exemple).

În **capitolul 4**, oferim o **conceptualizare comparativă a fenomenelor politice**. Începem prin a descrie trei cadre ideologice de legitimitate populară, utilizate de câte un regim de tip polar: constituționalitate (democrație liberală), populism (autocrație patronală) și marxism-leninism (dictatură comunistă). Capitolul urmărește apoi structura procesului democratic de deliberare publică și arată cum funcționează instituțiile aferente fazelor sale în fiecare regim de tip polar. Această descriere va include fenomene precum mass-media, demonstrațiile, alegerile, sistemele juridice și aplicarea legii. În restul capitolului, ne concentrăm asupra așa-numitului mecanism de protecție care menține stabilitatea regimurilor de tip ideal. Vom prezenta democrațiile liberale cu separarea ramurilor puterii; democrațiile patronale cu separarea rețelelor de putere; și autocrațiile patronale cu separarea resurselor de putere. Tot în această parte, vom explica revoluțiile colorate ca mecanisme specifice regimurilor patronale și vor fi discutate strategiile de inversare a schimbărilor autocratice.

Capitolul 5 conține **conceptualizarea comparativă a fenomenelor economice** și este nu numai cel mai lung, ci și probabil cel mai bogat dintre toate capitolele. Prezentăm economia relațională ca o provocare la adresa curentului principal și folosim ideile sale pentru patru domenii principale: (1) corupție, (2) intervenția statului, (3) proprietate și (4) sisteme economice comparative. În (1), facem distincția între lobby și corupție și oferim o tipologie inedită a corupției care oferă mai multe aspecte pentru analiza corupției și, de asemenea, atunci când diferite tipuri de ilegalitate coexistă într-un așa-numit ecosistem infracțional. În (2), oferim un cadru general pentru a diferenția intervenția

normativă și discreționară a statului, legată de diferite niveluri de corupție. Apoi, trecem la analiza intervenției de reglementare și a extragerii de rentă, pe de o parte, și a intervenției bugetare și a funcțiilor de impozitare și de cheltuieli, pe de altă parte. În (3), distingem trei procese istorice de reorganizare politică a structurii de proprietate și oferim un cadru analitic pentru privatizare și un altul pentru patronalizare. În ceea ce o privește pe cea din urmă, elaborăm drepturile de proprietate și prădarea economică și oferim un cadru economic nou pentru a analiza procesele distincte de *rejgyesztvo* și de atac corporatist condus la nivel central (ca în autocrațiile patronale). În cele din urmă, în (4), capitolul oferă o contribuție la literatura de specialitate privind sistemele economice comparative și descrie economia mecanismelor dominante și subordonate economiilor de piață, economiilor planificate și economiilor relaționale. De asemenea, se discută conceptul de „capitalism de cumetrie" și de ce este inaplicabil unor țări precum Rusia și Ungaria.

Capitolul 6 se referă la **conceptualizarea comparativă a fenomenelor sociale**, cu un accent specific pe modul în care regimul influențează aceste procese și cum poate convinge majoritatea să îl susțină. Folosind abordări din știința rețelelor, oferim conceptul de „societate clientelară" în încercarea de a conceptualiza apariția și mecanismele de acțiune ale dependențelor clientelare în elită, precum și în rețelele sociale. A doua jumătate a capitolului este dedicată descrierii ideologiilor: (1) care este diferența dintre populiștii patronali și politicienii de (extremă) dreapta; (2) ce sunt regimurile ideologic neutre, conduse de ideologie și aplicative de ideologie; și (3) cum funcționează ideologia aplicată. Dedicăm secțiuni separate conceptelor de valoare și coerență funcțională, precum și cererii și ofertei de populism. La finalul capitolului, oferim două rezumate: un rezumat al populismului ca instrument ideologic al egoismului colectiv și unul care rezumă unele dintre cele mai importante caracteristici specifice regimului autocrației patronale printr-o prezentare structurată a modalităților de guvernare informală.

După ce am definit părțile „anatomice", specifice regimului, ale sistemelor postcomuniste, putem, în sfârșit, să **definim cele șase regimuri de tip ideal** în **capitolul 7**. Aceasta va fi partea în care vom explica modul în care cadrul triunghiular poate fi folosit pentru a descrie regimurile, atât într-o anumită poziție (timp), cât și traiectoriile acestora. Capitolul implică, de asemenea, **traiectoriile modelate a douăsprezece țări postcomuniste**, aceleași țări care au fost prezentate în cadrul triunghiular de mai sus (Figura 3). Prezentăm mișcarea țărilor (1) vizual, folosind cadrul triunghiular și descriind de unde până unde s-au deplasat țările în raport cu cele șase regimuri de tip ideal, și (2) textual, ceea ce înseamnă prezentarea evoluțiilor acestor țări în „schițe ilustrative". Aceste mici studii de caz se bazează în mare măsură pe publicațiile existente, pe care le organizăm și le reinterpretăm în scopul ilustrării traiectoriilor de tip ideal. Capitolul 7 se încheie cu o discuție despre ceea ce am omis în mare parte din capitolele anterioare: **specificul de țară al regimurilor,** adică condițiile geografice, geopolitice și sociale (etnice etc.) din care decurg variațiile de caracter al regimurilor între țări. Vom discuta, de asemenea, conceptul de **trăsătură specifică politicii** și vom oferi o paradigmă analitică alternativă pentru analiza acesteia în regimurile patronale.

În final, cartea se încheie cu o **concluzie** care rezumă unele dintre punctele principale ale cărții. De asemenea, încercăm să oferim câteva sugestii pentru cercetări viitoare, discutând despre posibilitățile de extindere a cadrului nostru conceptual din punct de vedere spațial – pentru alte regiuni și temporal – pentru vremuri viitoare.

1. Structuri încăpățânate

1.1. Ghidul capitolului

Rețeta de schimbare a regimului după prăbușirea regimurilor comuniste din Uniunea Europeană în 1989-1990 părea clară: **trecerea de la o dictatură comunistă cu un singur partid, cu un monopol de stat asupra proprietății, la o democrație parlamentară multipartid bazată pe proprietatea privată și o economie de piață**. Faptul că **această idee a eșuat în mai multe țări postcomuniste**, producând tipuri de regimuri *sui-generis,* fără a mai avansa spre idealul democratic liberal, necesită o reînnoire a instrumentelor lingvistice folosite pentru a descrie componentele regimurilor. Dar cât de profundă ar trebui să fie această reformă a limbajului sau ce componente ar trebui reconceptualizate și eliminate din contextul politicilor de tip occidental depinde de modul în care explicăm eșecul tranzițiilor. Cu cât considerăm cauzele mai sistemice și mai structurale, cu atât mai profundă este necesară o reînnoire. Mai mult, o argumentație despre motivul evoluției particulare a regimurilor postcomuniste indică în mod necesar anumite fenomene **declanșatoare**, care sunt punctele de plecare ale reconceptualizării și identificării unor fenomene fundamental diferite.

Din punctul nostru de vedere, fenomenele care definesc dezvoltarea regiunii postcomuniste **pot fi rezumate prin termenul de „structuri încăpățânate"**, referindu-se la cauze mai degrabă fundamentale care necesită o reînnoire profundă a cadrului terminologic[1]. Structurile încăpățânate sunt o combinație de cultură și istorie. Susținem că societățile de dinainte de comunism reprezentau diferite grade de separare a sferelor de acțiune socială, în urma civilizației de care aparțineau („civilizație", așa cum este înțeleasă în lucrările lui Peter J. Katzenstein). Structura socială, trăsăturile culturale și modul de viață rezultate au fost mai târziu subjugate sistemelor comuniste, formând un fel de „capac politic" unificator care a fost plasat asupra diferitelor popoare. Sub acest capac, dezvoltarea socială anterioară a fost oprită și înghețată, datorită intervenției violente a statelor dictatoriale. Cu toate acestea, deceniile petrecute sub dictatura comunistă au transformat, de asemenea, modelele sociale existente și au dezvoltat altele noi, rezultând un aranjament specific al structurilor sociologice. Când Uniunea Sovietică s-a prăbușit, ceea ce s-a întâmplat în țările în curs de democratizare a fost că doar sistemul politic și cadrul instituțional formal s-au schimbat, în timp ce actorii care populau aceste instituții au revenit la înțelegerea lor inițială a separării sferelor. Ca urmare, instituțiile formale au fost subminate și gestionate prin proceduri informale, inclusiv prin impunerea unor instituții informale, cum ar fi familiile politice adoptate (rețele patronale, clanuri politico-economice [→2.2.2.2.2, 3.6]). Aceste trăsături au definit tipul de regim și dinamica regimului în anii de după tranziția de la comunism, în grade diferite în țări de civilizații diferite și cu încercări ocazionale de creare de căi.

„Crearea de trasee", ca opus al dependenței de traseu, indică faptul că **încăpățânarea nu înseamnă determinism, ci mai degrabă atribuirea unor anumite probabilități (mai mari)**

[1] De aici și titlul dat de Magyar, *Stubborn Structures [Structuri încăpățânate].*

pentru diferitele rezultate ale dezvoltării. Într-adevăr, după prăbușirea blocului estic, țările care au fost sub regim comunist au prezentat o varietate de traiectorii de dezvoltare, de la țări care au rămas sub dictatură la țări care s-au democratizat cu succes – fără a mai menționa țările care au dezvoltat regimurile *sui-generis* numite mai sus. În general, vorbim despre „dependență de cale" atunci când o societate produce un regim care se armonizează cu structurile sale culturale profunde (de exemplu, cu înțelegerea sa dominantă a separării sferelor), în timp ce „crearea de cale" se referă la sfidarea așteptărilor prin producerea unui regim care iese din cadrul civilizațional al societății. Cu toate acestea, chiar și în astfel de cazuri, precum și în țările care au dezvoltat democrații liberale, trecutul a strălucit aproape invariabil prin sistemele politice nou-construite, iar modelele de dezvoltare sunt clar vizibile de-a lungul liniilor structurilor pe care le identificăm.

Capitolul este împărțit în cinci părți. Părțile 1.2-5 explică argumentul structurilor încăpățânate, formalizat sub forma unei serii de patru teze. Teza A este o afirmație generală despre interrelația dintre separarea sferelor de acțiune socială și posibilele tipuri de regim, punând bazele următoarelor trei teze care se concentrează pe acest aspect în legătură cu evoluția regimurilor postcomuniste. Teza B se concentrează pe perioada precomunistă și susține că separarea sferelor a urmat granițele civilizaționale. Deși folosim noțiunea de „granițe civilizaționale", așa cum a făcut Huntington, luăm în considerare diverse critici la adresa abordării sale și adoptăm o înțelegere mai validă a „civilizației", bazată pe lucrările lui Katzenstein. Teza C se referă la sistemul comunist, constituind o intervenție violentă care a oprit și inversat separarea sferelor de acțiune socială. În cele din urmă, Teza D susține că democratizarea nu a schimbat separarea sferelor, ci a constituit o transformare la un singur nivel, care a dus la distorsionarea sistemică a configurației instituționale democratice a noilor țări postcomuniste.

După ce a prezentat argumentul structurilor încăpățânate, partea 1.6 se bazează pe concluziile sale și introduce șase regimuri de tip ideal în spațiul conceptual triunghiular care a fost prezentat în figura 3 [→*Introducere*]. Spațiul triunghiular încorporează intuiția structurilor încăpățânate în abordarea *hibridologică* principală și va oferi baza generală pentru setul de instrumente conceptuale care cuprinde restul cărții. Cu toate acestea, înainte de a începe, trebuie făcută o avertizare importantă: **fiecare definiție pe care o dăm în acest capitol pentru fenomenele prezentate trebuie privită ca fiind preliminară**. În setul de instrumente, definiția fiecărui concept va fi dată în context, adică delimitată în mod explicit de alte concepte similare, ale căror definiții vor fi, de asemenea, date pentru ca delimitarea să fie absolut clară. O conceptualizare atât de minuțioasă ar supraîncărca acest capitol, stricând imaginea de ansamblu pe care argumentul structurilor încăpățânate urmărește să o ofere. Prin urmare, fenomenele de care ne ocupăm vor fi definite aici doar în scopul argumentării noastre, urmând să ne angajăm într-o conceptualizare mai precisă doar în capitolele următoare.

1.2. Teza A: tipul de regim depinde de separarea sferelor de acțiune socială

Argumentul structurilor încăpățânate constă în patru teze. **Teza A oferă un cadru general de interpretare a evoluției regimurilor**, inclusiv a evoluției regimurilor postcomuniste la care se referă celelalte trei teze.

Teza A. Nivelul de separare a sferelor de acțiune socială face ca anumite tipuri de regimuri să fie fezabile, iar altele, nefezabile într-o țară. Separarea sferelor se manifestă sub forma normelor actorilor care populează regimul, care, la rândul său, presupune un nivel de separare pentru o funcționare normală. Sunt fezabile acele regimuri care presupun același nivel de separare ca și actorii săi. În schimb, sunt nefezabile acele regimuri care presupun un nivel de separare diferit de cel al actorilor săi. În cazul în care se instituie un regim nefezabil, acesta (a) fie va fi slab și predispus să degenereze într-un tip mai fezabil, (b) fie va trebui să instituie mecanisme specifice (eficiente) pentru a evita degenerarea.

Separarea sferelor de acțiune socială a fost menționată în Introducere și vom oferi o definiție mai formală a acesteia, precum și a sferelor în sine în capitolul 3 [→3.2]. Într-adevăr, **separarea sferelor poate fi înțeleasă pe două niveluri: (a) nivelul actorilor și (b) nivelul instituțiilor formale.** La ambele niveluri, „acțiunea socială" este înțeleasă prin lucrarea lui Offe, care a distins trei tipuri de acțiune socială: politică, de piață și comunitară (a se vedea caseta 1.1).[2] **„Sfera de acțiune socială"** se referă la comunitatea de actori care se angajează în tipul de acțiune dat. Cu toate acestea, cele două niveluri diferă în ceea ce privește manifestarea separării. **La nivelul actorilor, „nivelul de separare" a sferelor înseamnă înțelegerea informală a actorilor cu privire la faptul că rolurile, acțiunile și motivele lor se limitează la anumite sfere.** În acest caz, putem vorbi despre „separarea sferelor de acțiune socială" dacă nu există suprapuneri între rolurile actorilor din diferite sfere. Separarea nu implică faptul că un individ nu se implică în mai multe tipuri de acțiune socială. Ceea ce implică este că, în timp ce un individ îndeplinește diferite roluri sociale, acțiunile și motivele sale într-un rol nu influențează acțiunile și motivele sale în celălalt rol. Ca exemplu, un șef de executiv se angajează în acțiuni politice în calitate de politician, dar se poate angaja și în acțiuni comunitare în familia sa. Dar dacă sferele de acțiune socială sunt separate, aceasta înseamnă că sentimentul său de apartenență și reciprocitate familiară nu îi ghidează acțiunile politice. În mod

Caseta 1.1: Cele trei tipuri de acțiune socială.

„Acțiunea politică este integrată într-o structură statală și încadrată în trăsături precum dobândirea și utilizarea autorității legitime, responsabilitatea, ierarhia și utilizarea puterii legate de reguli pentru a da ordine și a extrage resurse. Standardul său intrinsec de bunătate este *legalitatea*. Acțiunea de piață este recunoscută prin urmărirea, pe bază de contract, a intereselor achizitive în cadrul unor norme juridice care specifică, printre altele, cum ar fi drepturile de proprietate, universul de articole care pot fi «de vânzare» și care nu pot fi. Standardul său de bunătate este succesul sau *profitabilitatea*. În cele din urmă, acțiunea comunitară este definită de un sentiment de obligație reciprocă între persoane care împărtășesc markeri semnificativi de identitate și apartenență culturală, adică apartenența la aceeași familie, grup religios, localitate și așa mai departe. Standardul de bunătate al acțiunii comunitare este reprezentat de valorile și *noțiunile de virtute împărtășite*."

Claus Offe, „Political Corruption: Conceptual and Practical Issues", în *Building a Trustworthy State in Post-Socialist Transition*, ed. János Kornai și Susan Rose-Ackerman, Political Evolution and Institutional Change (Palgrave Macmillan US, 2004), 78.

[2] De asemenea, a se vedea Offe, „Civil Society and Social Order". Pentru alți autori care folosesc aceeași distincție sau o distincție similară, a se vedea Goodin, „Democratic Accountability"; Philp, „Defining Political Corruption".

similar, un actor economic poate fi atât un antreprenor, cât și un prieten personal al unui politician, dar acțiunile niciunuia dintre ei în sfera lor primară nu sunt influențate de relația lor comunitară dacă sferele de acțiune socială sunt separate. Politicianul rămâne un politician numai dacă acțiunile și interesele sale se limitează la sfera politică (obținere de mai multă putere politică, mai multe voturi etc.), în timp ce antreprenorul rămâne un antreprenor numai dacă acțiunile și interesele sale se limitează la sfera economică (profitabilitate, depășirea antreprenorilor rivali etc.).

La nivelul instituțiilor însă, separarea **sferelor se referă** la **separarea rolurilor atribuite în mod formal actorilor fiecărei sfere,** precum și la diferitele garanții, reguli și mecanisme de control care mențin această separare. Un stat feudal, de exemplu, menține în mod obișnuit o *coluziune* a sferelor: domnitorul este atât un actor politic, cât și unul economic, în timp ce rețeaua sa comunitară (adică familia) joacă, de asemenea, un rol important în cadrul curții în general și al liniei ereditare în special. Un stat comunist se caracterizează printr-o fuziune a sferelor, în care statul-partid subjugă sferele economice și comunitare la acțiunea politică. În schimb, instituțiile formale ale democrației liberale se bazează pe separarea sferelor, instituind diverse mecanisme de control pentru a-i împiedica pe actorii politici să țină cont de interesele lor economice și comunitare în luarea deciziilor. [3]

„Regimul" combină nivelul actorilor și al instituțiilor formale, pe lângă instituțiile informale care apar în interacțiunea dintre cele două niveluri. În general, putem spune că un regim nu este altceva decât **ansamblul instituționalizat de reguli fundamentale formale și informale care structurează interacțiunile actorilor** în general și cu privire la centrul de putere politică în special [→2.2.1]. Aceasta este ceea ce înțelegem prin „populează" în Teza A, exprimând faptul că actorii sunt cei care operează instituțiile regimului, în timp ce regimul, la rândul său, îi plasează pe actori într-o structură instituțională. **Separarea sferelor în acest context se manifestă ca autonomie *de facto a* sferelor pieței și comunitare față de sfera politică** și, invers, ca autonomie *de facto* a politicii față de celelalte două sfere. Într-adevăr, faptul că prin „instituții" se înțeleg regulile de interacțiune dintre actori implică că fiecare instituție prescrie un anumit nivel de „autonomie", care este un atribut al interacțiunii ce se referă la libertatea pe care o are un actor față de celălalt. Cu alte cuvinte, actorul A poate fi considerat „autonom" față de actorul B dacă structura instituțiilor prescrie o relație în care acțiunile lui A nu sunt subordonate motivelor lui B. În mod similar, o sferă – de exemplu, sfera economică – este autonomă dacă actorii săi nu sunt obligați să urmeze actorii unei alte sfere – de exemplu, sfera politică. Cu toate acestea, această forțare poate fi atât formală, cât și informală, de aceea vorbim de autonomie „*de facto*", în loc de „*de jure*", care s-ar referi doar la configurația instituțională formală [→2.2.2.2.2]. Astfel, dacă sferele de acțiune socială sunt separate, actorii din sfere diferite pot forma relații (în limitele instituționale), dar își păstrează opțiunea de ieșire liberă, ceea ce înseamnă că partea cealaltă nu îi poate constrânge să continue relația [→5.3.1].

Deoarece regimurile sunt compuse din instituții care definesc regulile de interacțiune între actori, rezultă că **orice regim presupune un anumit nivel de separare a sferelor de acțiune socială**. Acest lucru este valabil atât dacă ne concentrăm asupra regimului ca

[3] Fiecare cadru – în special democrația liberală și dictatura comunistă – va fi analizat pe larg în capitolele următoare.

întreg, cât și dacă ne concentrăm doar asupra instituțiilor sale formale. Pentru că acestea din urmă definesc, de asemenea, reguli de interacțiune și, prin urmare, presupun și ele un anumit nivel de separare. Cu toate acestea, **întrucât regimul este populat de actori, aceștia vor încerca să îl opereze după propria lor înțelegere informală a separării sferelor**. Deși instituțiile formale presupun un anumit nivel de separare, actorii care le operează nu vor dori să urmeze regulile de interacțiune dintre sfere prescrise în mod formal dacă propria lor înțelegere informală este diferită. Rezultatul este ceea ce susține Teza A: regimul va degenera într-un tip de guvernare ce e fezabil, adică unul care se armonizează cu motivele actorilor.

De fapt, asta este aceeași problemă pe care Huntington a realizat-o deja în *Political Order in Changing Societies*. El a explicat că, în societățile în curs de modernizare, corupția provine adesea din faptul că, „potrivit codurilor tradiționale din multe societăți, un oficial avea responsabilitatea și obligația de a oferi recompense și locuri de muncă membrilor familiei sale. Nu exista nicio distincție între obligația față de stat și obligația față de familie".[4] În acest caz, obligațiile familiale ale unui actor – din care nu există o ieșire liberă [→5.3.6] – influențează acțiunile sale în sfera politică, constituind *coluziunea* acesteia cu sfera comunitară.

În esență, Teza A subliniază **discrepanța potențială dintre obiectivele actorilor și obiectivele instituțiilor formale**. Să luăm exemplul democrației liberale, modelul care a fost căutat în regiune după prăbușirea Uniunii Sovietice. Scopul instituțiilor formale ale democrației liberale este separarea sferelor. Dacă obiectivele actorilor corespund în mod dominant acestui obiectiv, adică **dacă înțelegerea informală a majorității actorilor este de a separa sferele de acțiune socială, democrația liberală poate funcționa în mod stabil**. Cu toate acestea, **dacă actorii reprezintă în mod dominant o *coluziune* sau o fuziune a sferelor de acțiune socială, atunci democrația liberală va eșua**, iar regimul va degenera într-un sistem în care instituțiile democratice stabilite în mod formal sunt operate de înțelegerea, acțiunile și rețelele informale ale actorilor [→2.2.2.2]. Într-adevăr, aceasta este ceea ce produce caracterul „hibrid" asupra căruia *hibridologia* vrea să reflecteze, dar nu este în măsură să facă acest lucru în mod corespunzător, folosind categorii care presupun separarea sferelor de acțiune socială. Este imposibil să descrii caracterul hibrid în mod autentic dacă conceptele proprii presupun că însuși fenomenul care provoacă hibriditatea este inexistent.

Nivelul de separare a sferelor de acțiune socială provoacă un fel de „**dependență de traiectorie"** (*path dependence*) în dezvoltarea regimului. Cu toate acestea, așa cum sugerează finalul Tezei A, acest lucru nu trebuie înțeles în mod determinist. Există, de asemenea, o șansă de „**creare a traiectoriei"** (*path creation*)**,** adică **de a institui regimuri care nu sunt susținute în mod dominant de actorii care îl populează**.[5] Într-adevăr, dictatura comunistă în statele baltice, precum și în statele satelit sovietice din Europa Centrală europeană poate fi văzută ca o creare de trasee în acest sens (a se vedea mai jos). Dintre exemplele mai recente, putem menționa Georgia, unde elita politică a încercat să separe sferele de acțiune socială într-o serie de reforme care au restrâns statul după Revoluția trandafirilor [→7.3.4.5], sau Republica Cehă, unde partidul de guvernământ a încercat contrariul, să creeze o *coluziune* a sferelor de acțiune socială [→7.3.3.3]. Ungaria și reformele de *coluziune* a sferelor de acțiune ale lui Viktor Orbán începând cu 2010 reprezintă un alt exemplu probabil de creare a unei căi

[4] Huntington, *Political Order in Changing Societies*, 60.

[5] În ceea ce privește conceptul de „creare a traiectoriei", a se vedea Garud și Karnøe, *Path Dependence and Creation*. Pentru o interpretare în domeniul științelor sociale, a se vedea McCloskey, *Bourgeois Equality*.

[→7.3.3.4.4], deși unii cercetători susțin că nu doar elita politică conducătoare, ci și poporul maghiar sprijină lipsa de separare a sferelor de acțiune socială.[6]

Esența creării de trasee e faptul că nu este un proces organic, care deviază o țară de la o cale pe care ar urma-o cel mai probabil pe baza actorilor săi. În consecință, se **poate întâmpla doar în circumstanțe foarte speciale, neregulate**. Înainte de prăbușirea imperiului sovietic, aceasta nu a fost alta decât invazia străină, când o fuziune a sferelor acțiunii sociale a fost instituită prin opresiune vădită. După prăbușire, crearea de căi s-a întâmplat, de obicei, atunci când, datorită combinației mai multor factori unici, a venit la putere o elită politică ce avea o viziune net diferită de cea a majorității asupra separării sferelor. Cu toate acestea, astfel de cazuri diferă în ceea ce privește longevitatea și capacitatea de a-și consolida regimul, evitând degenerarea acestuia către un tip care se potrivește mai bine cu motivele actorilor.

1.3. Teza B: separarea sferelor a urmat granițele civilizaționale

1.3.1. Civilizațiile și cele trei regiuni istorice

După ce am expus teza noastră generală despre importanța separării sferelor în dezvoltarea regimurilor, trecem la **cele trei teze concrete despre evoluția regiunii postcomuniste**. Tezele B, C și D se referă la perioada precomunistă, comunistă și, respectiv, postcomunistă, evidențiind condițiile și evenimentele care au avut cel mai mare efect asupra nivelului sferelor de acțiuni sociale din regiune.

Teza B. În perioada precomunistă, separarea sferelor de acțiune socială a urmat granițele civilizaționale. În timp ce toate erau state feudale la acea vreme, țările care aparțineau creștinismului occidental prezentau cea mai mare separație, urmată de o separare mai mică în cadrul civilizației ortodoxe orientale și de cea mai mică separare în cadrul civilizației islamice și sinice. Lipsa de separare era reprezentată de o serie de fenomene interrelaționate, care erau prezente cu o forță diferită în diverse civilizații.

După cum explică Karl Polányi în „*Marea transformare*", *comunalitatea* și reciprocitatea au jucat un rol esențial în economiile premoderne și a fost nevoie de Revoluția Industrială pentru a separa sfera de acțiune a pieței de cea a acțiunii comunitare și politice, ceea ce a dus la dezvoltarea piețelor capitaliste în sens modern.[7] Mai târziu, controalele asupra monarhilor și protecția drepturilor de proprietate au creat condițiile-limită pentru comerțul liber și antrepriză, ceea ce a permis apariția unor capitaliști

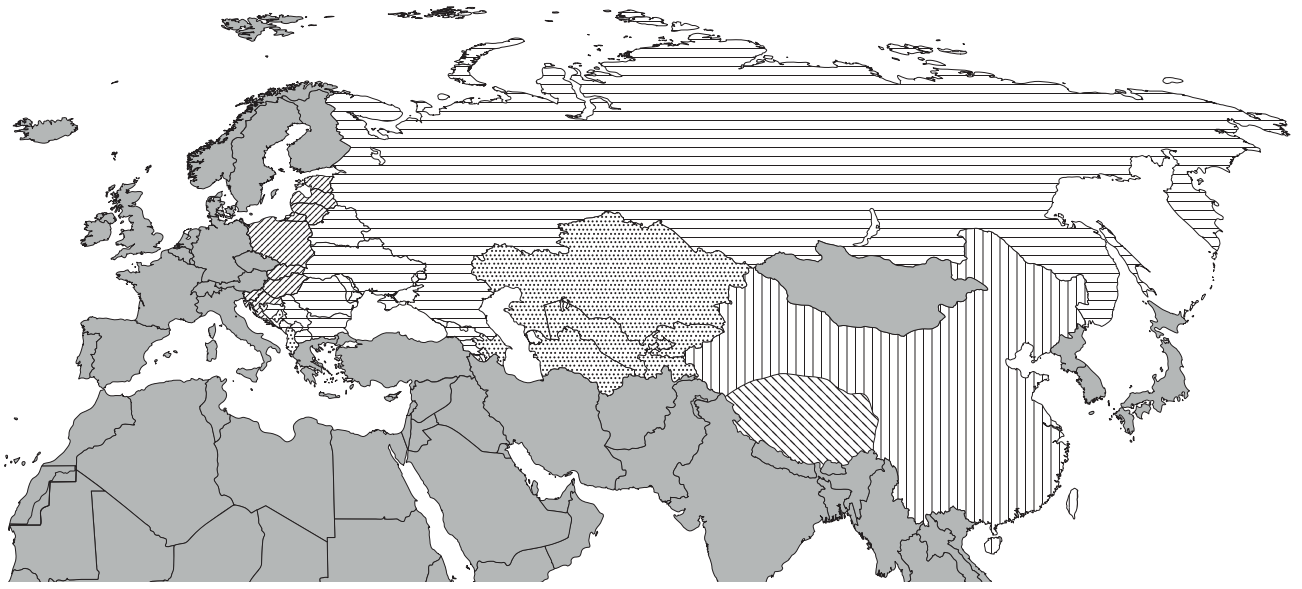
[6] Kozák crede că acest lucru se datorează unui set de valori mai mult „estice" decât „occidentale", în timp ce Csizmadia susține că slaba tradiție a statului-națiune și a democrației, slaba putere de organizare socială a liberalismului și slaba coeziune socială și conștiință civică, rezultate din lipsa educației politice, sunt factorii care fac ca democrația liberală din Ungaria să fie „fără fundament". A se vedea, respectiv, Kozák, „Western Social Development with an Eastern Set of Values?"; Csizmadia, *A Magyar politikai fejlődés logikája [The Logic of Hungarian Political Development]*.

[7] Polányi, *The Great Transformation*, 45-70.

privați în mare măsură independenți de sfera politică, în special după secolul al XVIII-lea și apusul mercantilismului. Cu toate astea[8], această **transformare și separarea sferelor de acțiune socială a fost specifică civilizației occidentale**. În consecință, secolul al XIX-lea a fost martorul unei „mari divizări" a Occidentului față de Orient[9], unde monarhii absoluți se bucurau de monopolul asupra pământului, protecția juridică a proprietății private era slabă, iar industrializarea a avut loc, cu o întârziere de câteva decenii, ca un proces condus de politicieni.[10]

Această stare de fapt echivalează cu **separarea rudimentară sau lipsa de separare a sferelor de acțiune socială** în civilizațiile orientale la începutul secolului XX. Teza B susține că acest lucru **poate fi pus pe seama specificităților civilizaționale și,** într-adevăr, civilizația occidentală a fost cea care a permis ca procesul de separare să înceapă în primul rând, cu mult înainte de Revoluția Industrială. Împărțim regiunea postcomunistă pe „granițe" civilizaționale în același mod în care Huntington o face în celebrul său *The Clash of Civilizations* (Figura 1.1). Cu toate acestea[11], înțelegerea noastră despre „civilizație" nu este exact aceeași cu cea a lui Huntington. Mai degrabă, ne bazăm pe lucrările lui Peter J. Katzenstein.[12] Unul dintre cei mai importanți interpreți ai lui Huntington, Katzenstein reconstruiește abordarea lui Huntington într-o formă mai validă, pe baza numeroaselor critici[13] și a bogatei literaturi de analiză a civilizațiilor.[14]

Figura 1.1. Civilizațiile din Eurasia postcomunistă. Bazat pe Huntington (1996).

Legenda: linie diagonală de la dreapta spre stânga: creștinismul occidental; linie orizontală: creștinismul ortodox; linie punctată: islamică; linie diagonală de la stânga spre dreapta: budist; linie verticală: sinic; gri: în afara regiunii postcomuniste pe care o luăm în considerare).

[8] Acemoğlu, Johnson, și Robinson, „The Rise of Europe"; Raico, „The Theory of Economic Development and the European Miracle"; De Soto, *The Mystery of Capital*.

[9] Pomeranz, *The Great Divergence*.

[10] Henderson, *Industrial Revolution on the Continent*.

[11] Huntington, *The Clash of Civilizations*.

[12] Katzenstein, „A World of Plural and Pluralist Civilizations".

[13] Pentru o privire de ansamblu, a se vedea Orsi, *The „Clash of Civilizations" 25 Years On*.

[14] Pentru o metaanaliză, a se vedea Arnason, „Civilizational Analysis, History Of".

Potrivit lui Katzenstein, există un consens larg în ceea ce privește afirmația lui Huntington că civilizațiile sunt „pluraliste", ceea ce înseamnă că există mai multe civilizații în lume, dar civilizațiile sunt și „pluraliste", ceea ce înseamnă că nu sunt atât de omogene și unidirecționale cum ar vrea Huntington să credem. După cum scrie Katzenstein, civilizațiile „nu sunt statice și consensuale, ci dinamice și contestate politic. Dacă ne gândim la ele în termeni de modernități multiple (ca în cazul lui Eisenstadt) sau de zone de prestigiu care întruchipează dezacorduri intelectuale (ca în cazul lui Collins), sau de procese multiple (ca în cazul lui Elias), [putem vedea că] fiecare constelație civilizațională este marcată de bătălii politice și adevăruri contestate".[15] Cu toate acestea, Katzenstein susține că țările unei civilizații sunt totuși reunite „sub emblema «unității în diversitate»" de doi factori: (1) tipurile particulare de interacțiuni ale elitelor, subliniind rolul actorilor civilizaționali (state, politici și imperii) și tehnicile de răspândire tăcută, emulație socială (copiere), autoafirmare și export explicit[16]; și (2) identitatea civilizațională creată de popor, care este „un simț al realității luat de la sine, care ajută la distingerea între sine și celălalt și între bine și rău".[17] În cele din urmă, civilizațiile există și, „în condiții specifice, [...] coalițiile politice și curentele intelectuale pot crea categorii civilizaționale primordiale care sunt considerate unitare și se poate crede chiar că au capacitatea de a acționa".[18]

Acceptând reconstrucția lui Katzenstein, autorii care au contribuit la volumul editat de acesta au analizat practic aceleași civilizații ca Huntington, subliniind, de exemplu, capacitatea Europei de a se redefini, China fiind un model obligatoriu pentru țările vecine care doresc să aibă relații cu ea (constituind civilizația sinică) sau islamul fiind o „civilizație-punte" în Afro-Eurasia.[19] În consecință, acceptăm și noi abordarea lui Katzenstein ca o actualizare a lui Huntington, păstrând în același timp noțiunea de granițe civilizaționale a lui Huntington, ținând cont de importanța proceselor intracivilizaționale și de capacitatea de creare de drumuri a țărilor integrate în civilizații [→7.4.4]. Cu toate acestea, **insistăm, de asemenea, să ne referim la unele civilizații prin religie,** la fel cum Huntington a vorbit despre creștinismul occidental, ortodoxia orientală și islam. Acest lucru nu se datorează faptului că susținem că religia determină dezvoltarea țărilor în cauză, deși mulți cercetători au subliniat importanța religiei în dezvoltare, conflicte și alte aspecte ale politicii.[20] Mai degrabă, motivul nostru este că **modelele religioase generale semnifică modul în care a avut loc, din punct de vedere istoric, separarea sferelor de acțiune socială,** ceea ce nu este fără legătură cu faptul că **bisericile au contribuit la susținerea fuziunii sferelor sociale** prin participarea la acțiuni politice și comunitare în grade diferite în diverse civilizații. Huntington rezumă rolul Bisericii în civilizațiile occidentale și orientale după cum urmează: „De-a lungul istoriei occidentale, mai întâi Biserica și apoi multe biserici au existat în afara statului. Dumnezeu și Cezarul, biserica și statul, autoritatea spirituală și autoritatea temporală au fost un dualism predominant

[15] Katzenstein, „A World of Plural and Pluralist Civilizations", 29.

[16] Katzenstein, „A World of Plural and Pluralist Civilizations", 24-35.

[17] Katzenstein, „A World of Plural and Pluralist Civilizations", 12.

[18] Katzenstein, „A World of Plural and Pluralist Civilizations", 7.

[19] Katzenstein, *Civilizations in World Politics.*

[20] Pentru o metaanaliză, a se vedea Deneulin și Rakodi, „Revisiting Religion". În ceea ce privește Huntington, a se vedea Baumgartner, Francia și Morris, „A Clash of Civilizations?"; Johns și Davies, „Democratic Peace or Clash of Civilizations?".

în cultura occidentală. [...] În islam, Dumnezeu este Cezar; în China și Japonia, Cezarul este Dumnezeu; în ortodoxie, Dumnezeu este partenerul junior al Cezarului. Separarea și ciocnirile recurente dintre Biserică și stat, care caracterizează civilizația occidentală, nu au existat în nicio altă civilizație."[21] Pentru a fi mai precis, John Madeley oferă o comparație structurată între creștinismul occidental (compus din romano-catolicism și protestantism) și ortodoxia orientală, subliniind diferențele în ceea ce privește rolul primordial al celor două biserici în sfera politică și în cea comunitară (tabelul 1.1).[22]

Tabelul 1.1. Compararea paradigmelor creștinismului occidental și a ortodoxiei răsăritene. Sursa: modificat după Madeley (2003, 40).

Creștinismul occidental	**Ortodoxia răsăriteană**
Propria lege bisericească orientată în totalitate în jurul papei ca suveran absolut, legiuitor și judecător	**Lege bisericească încorporată în legea de stat imperială** sub autoritatea autorităților imperiale
Biserica s-a prezentat ca o **instituție conducătoare complet independentă**	Biserica a fost încorporată în sistemul imperial în care **puterea seculară o domina pe cea spirituală**
Războaie aprobate pentru a atinge scopuri spirituale (războaie de convertire, războaie împotriva păgânilor și ereticilor, cruciade etc.).	**Implicată în majoritatea conflictelor politice și militare** ale puterii laice, biserica a legitimat teologic războaiele, ba chiar le-a inspirat.
Statut social dominant, dar cu un **cler** celibatar**, separat de popor** prin celibat	Clerul, în afară de episcopi, a rămas căsătorit și, prin urmare, mai aproape de popor și **mai asimilat în structura societății.**

China, cu prezența budismului pe teritoriul său, constituie nucleul individual al civilizației sinice, reprezentând în perioada precomunistă confucianismul care presupunea o puternică autoritate centralizată și un control imperial extins asupra „practicilor societale [...] de la limbă și religie la instituții politice și activitate economică".[23] Cu toate acestea, China este singura în regiunea postcomunistă pe care o luăm în considerare. **Celelalte țări, și anume cele care au aparținut ulterior imperiului sovietic – inclusiv** statele membre și statele satelit occidentale – pot **fi clasificate în trei regiuni istorice** în funcție de apartenența lor civilizațională. În timpul Războiului Rece, istoricul maghiar Jenő Szűcs a vorbit despre trei regiuni definite istoric ale Europei, argumentând că, cu mult înainte de cel de-Al Doilea Război Mondial, exista o regiune central-estică-europeană, dar care făcea parte din ceea ce era atunci Blocul Sovietic.[24] El a distins perimetrul estic al Europei Central-Estice ca fiind granița dintre creștinismul occidental și cel ortodox. După cum scrie el, „granița distinct marcată care desparte Europa [se întinde] de-a lungul cursului sudic al Elbei-Saale, al Leitha și, mai departe, de-a lungul graniței vestice a vechii Panonii", care a fost „granița estică a Imperiului Carolingian în jurul anului 800 d.Hr.", unde a avut loc o „simbioză organică a creștinismului antic târziu și a elementelor germanice barbare în

[21] Huntington, *The Clash of Civilizations*, 70.

[22] Madeey, „A Framework for the Comparative Analysis of Church-State Relations in Europe".

[23] Kang, „Civilization and State Formation in the Shadow of China".

[24] Szűcs, „The Three Historical Regions of Europe".

ultimele trei secole".[25] În acord cu Szűcs, Huntington vorbește despre „marea linie istorică ce a existat timp de secole între popoarele creștine occidentale și popoarele musulmane și ortodoxe", o linie care „datează de la divizarea Imperiului Roman în secolul al IV-lea și de la crearea Sfântului Imperiu Roman în secolul al X-lea". El adaugă succint: „Unde se termină Europa? Europa se termină acolo unde se termină creștinismul occidental și unde încep islamul și ortodoxia". [26]

Teritoriul Uniunii Sovietice de după cel de-Al Doilea Război Mondial nu s-a abătut de la granițele enunțate de Szűcs decât în două locuri: (1) a reanexat statele baltice catolice și protestante pe care Rusia le cucerise cândva sub tătari și (2) în statele balcanice care se aflau în mare parte sau în totalitate sub dominația creștinismului ortodox (Bulgaria, România și părți din Iugoslavia) și nu aparțineau Uniunii Sovietice. În cadrul imperiului sovietic exista o graniță care despărțea Europa Central-Estică de Europa de Est sau **regiunea istorică a creștinismului occidental de regiunea ortodoxă orientală**. Acestea sunt practic aceleași regiuni pe care Szűcs le înțelege ca fiind a doua și a treia regiune istorică a Europei. Cu toate acestea, în cadrul imperiului sovietic găsim și **Asia Centrală sovietică**, ce reprezintă o regiune distinctă a societăților de origine **islamică.**[27] Liniile celor trei regiuni istorice, definite prin apartenența lor civilizațională, sunt clar trasate în figura 1.1.

Într-un pasaj lămuritor, expertul în Rusia, Zoltán Sz. Bíró, scrie că „în Occident, în contextul creștinismului latin, omnipotența statului a fost limitată de [autonomia] bisericii, în timp ce în Est, în contextul ortodoxiei, acest rol limitator a fost neîndeplinit".[28] Într-adevăr, ceea ce putem vedea este o **separare** instituțională **a puterii seculare și religioase în regiunea creștină occidentală**, încorporată în proiectul mai larg de „[reconstruire] a identității europene în jurul ideilor și rațiunii seculare [...]. Autonomia crescândă a centrelor politice, culturale și societale; acceptarea inovației și orientarea spre viitor; schimbări în concepția despre agenția și autonomia umană și o reflexivitate intensă [au dat] naștere la [...] practici universaliste, inclusiv religia privată, democrația parlamentară, civism și votul universal, știința, economia de piață și comerțul și drepturile omului".[29] Acest lucru este în contrast cu **simbioza dintre biserică și stat în regiunea istorică ortodoxă răsăriteană**, la fel ca și cu lipsa mai extremă de separare a sferelor sociale potențată de **identitatea dintre conducerea seculară și cea spirituală (teocrația) în regiunea istorică islamică**. Într-adevăr, în Asia Centrală, instituțiile de stat care urmau legile islamice au putut funcționa nestingherite până în 1917 și, „în ciuda anilor de represalii și persecuții în Uniunea Sovietică, islamul [...] a reușit să își păstreze spiritul ca mod de viață care definea din punct de vedere cultural fiecare fațetă a existenței credinciosului".[30]

În concluzie, **apartenența civilizațională corespunde modelului în care s-a dezvoltat separarea sferelor**. Ceea ce poate apărea ca identitate la nivelul indivizilor apare ca și civilizație la nivelul colectivității. Într-adevăr, civilizația este legată de o serie întreagă de fenomene, care sunt asamblate într-o structură cu coeziune. Schimbarea elementelor unul

---

[25] Szűcs, „The Three Historical Regions of Europe", 132.

[26] Huntington, *The Clash of Civilizations*, 158.

[27] Huntington, *The Clash of Civilizations,* 174-83.

[28] Sz. Bíró, *Az elmaradt alkotmányozás*, 201.

[29] Adler, „Europe as a Civilizational Community of Practice", 71.

[30] Tazmini, „The Islamic Revival in Central Asia", 65.

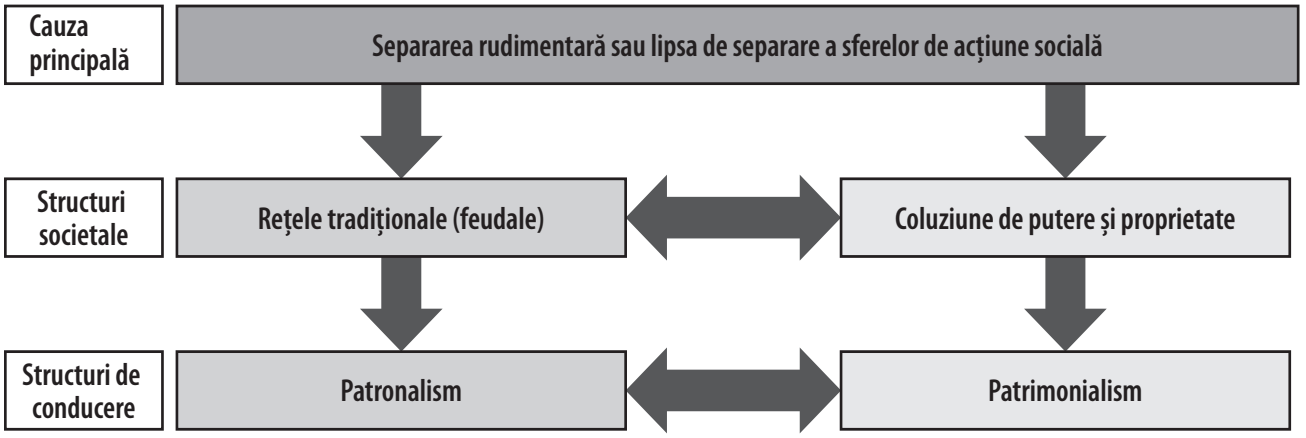
câte unul poate fi imposibilă, mai ales prin intervenție externă, deoarece structura are o putere de rezistență, de fapt, de încăpățânare ca întreg. Vom vedea această noțiune apărând mai târziu în argumentație, dar mai întâi trebuie să luăm în considerare formele în care s-a manifestat rudimentar sau lipsa de separare a sferelor.

1.3.2. Structura de bază a sferelor neseparate într-un cadru feudal

În statele feudale din perioada precomunistă**, lipsa de separare a sferelor de acțiune socială s-a manifestat printr-o serie de fenomene interconectate,** prezente în grade diferite în diverse civilizații. Aceste structuri de bază sunt ilustrate în figura 1.2, care prezintă un model ce este cauza principală, structurile societale consecvente – care privesc fiecare strat social și structurile de conducere – care privesc elita conducătoare.

În partea stângă a figurii, putem urmări lanțul de fenomene privind **relațiile personale**:

Figura 1.2. Logica structurilor de bază ale societăților precomuniste. Griul închis reprezintă cauza principală, griul mediu reprezintă consecințele asupra relațiilor personale, iar griul deschis reprezintă consecințele instituționale.

- ***Rețele tradiționale (feudale).*** În scrierile lui Weber, **feudalismul** apare ca un tip specific de **ordine de** rang, în care „«rangul» reprezintă o logică de stratificare în care **instituțiile economice sunt încă încorporate în structurile politice și juridice feudale**. În această ordine, distribuția puterii și a șanselor de viață este determinată în primul rând de structura obligațiilor interrelaționate, în special de supunerea datorată unui stăpân personal, a cărui pretenție la autoritate se bazează pe reguli străvechi și pe «onoarea statutului". [În feudalism], **baza puterii sociale se află într-o rețea de legături și obligații sociale,** [în timp ce] capacitatea de a monopoliza și de a acumula această putere e justificată prin raportare la «autoritatea tradițională»" (subliniere adăugată).[31] În lucrarea *Making Capitalism Without Capitalists*, Gil Eyal, Iván Szelényi și Eleanor Townsley subliniază

[31] Eyal, Szelényi și Townsley, *Making Capitalism Without Capitalists*, 68.

Caseta 1.2. Patronajul în Rusia imperială

„Patronajul este o relație continuă, ierarhică, dar într-o oarecare măsură reciprocă, în cadrul căreia un client oferă bunuri, servicii sau sprijin unui patron în schimbul protecției și, eventual, al promovării intereselor clientului sau al altor beneficii. Este o relație informală care nu conține niciun element de contract și nu are legătură cu lege, așa cum este înțeleasă în mod oficial. [...] [P]atronajul în Rusia imperială funcționa în patru moduri principale: (i) proximitatea monarhică, care îi favoriza pe cei care [...] serveau la curte sau aveau dreptul de acces regulat la curte. (ii) Înrudirea, care îi favoriza pe cei legați prin naștere sau căsătorie de familiile care se bucurau de un rang sau statut înalt. (iii) Amplasarea geografică, care îi atrăgea pe cei care serviseră în aceeași provincie sau în aceeași misiune cu un funcționar promovat ulterior la o funcție înaltă, dacă acesta le aprecia talentele sau se bucura de compania lor. (iv) Poziția instituțională, care îi atrăgea pe cei care lucraseră împreună în același birou, în special dacă acesta avea funcții specializate, cum ar fi Cancelaria de Stat [...]. [Toate cele patru au rămas importante până în 1917".

Geoffrey Hosking, „Patronage and the Russian State", *The Slavonic and East European Review 78*, nr. 2 (2000): 0302, 312-13.

logica concurentă a rangului și a clasei în societățile precomuniste, deși admit că „[în] Ungaria și Polonia – și [...] într-o măsură și mai mare în Rusia prerevoluționară – capitalul social era de tip tradițional, bazat pe rangul social feudal, iar puterea nobilimii a rămas neîntreruptă pe tot parcursul epocii precomuniste. Ca urmare, procesul de îmburghezire în aceste țări a fost blocat, subvertit sau încetinit", ceea ce înseamnă că formarea claselor nu a avut loc într-o măsură în care logica de clasă să poată domina o structură socială bazată pe rețele tradiționale (feudal).[32]

Pe de o parte, structura societală a rețelelor feudale a însemnat că **lipsa de separare a sferelor de acțiune socială era legitimă și formalizată**, extinsă la viața de zi cu zi a fiecăruia în societățile precomuniste. O bună ilustrare este oferită de Geoffrey Hosking, care explică faptul că, în Rusia imperială, „proprietarul era figura de autoritate decisivă în viața șerbului: era angajator, judecător, colector de taxe, șef al poliției și sergent de recrutare, toate la un loc". Potrivit lui Hosking, o astfel de fuziune a activităților a fost predominantă până la abolirea șerbiei de către Alexandru al II-lea, iar această reformă a fost aplicată cu doar jumătate de inimă înainte de 1917.[33] Pe de altă parte, de-a **lungul meticuloasei ierarhii formale de rang feudal, relațiile personale informale au dominat** în alocarea de poziții și resurse.[34] Într-adevăr, dominația relațiilor personale este tipică pentru societățile premoderne[35], dar în cazul feudalismului, acest lucru nu înseamnă că titlurile formale își pierd importanța în astfel de medii. Dimpotrivă, *informalitatea* în feudalism există ca o **extensie a formalității:** o persoană are un rang formal, iar puterea și resursele care îi sunt acordate în mod formal sunt cele pe care le poate folosi pentru considerente personale. Invers, se poate întâmpla în feudalism ca, așa cum s-a întâmplat în cazul faimos al lui Cosimo de Medici, să se creeze o rețea din relații formale și informale (personale) în căsătorie, comerț și patronaj pentru a avansa în cariera politică și a facilita obținerea de poziții formale.[36] Dar **rangul informal singur –** fără a fi însoțit de o poziție formală – **nu acordă putere nimănui** și nici rețelele informale nu înlocuiesc instituțiile formale. **Patronajul**, care a constituit o fuziune specială a acțiunii politice și de piață în Rusia imperială, s-a dezvoltat, de asemenea, de-a lungul ierarhiilor formale, prin intermediul seniorilor care și-au folosit puterile acordate prin lege (a se vedea caseta 1.2).

[32] Eyal, Szelényi și Townsley, *Making Capitalism Without Capitalists,* 24-26.

[33] Hosking, „Patronage and the Russian State", 309-14.

[34] Shlapentokh și Woods, *Contemporary Russia as a Feudal Society,* 151-55.

[35] North, Wallis și Weingast, *Violence and Social Orders,* 30-76.

[36] Padgett și Ansell, „Robust Action and the Rise of the Medici, 1400-1434".

- ***Patronalism.*** Restrângându-ne atenția la elita conducătoare, corolarul rețelelor feudale și al patronajului în structura conducerii este „patronalismul", așa cum a fost interpretat de Henry Hale în lucrarea sa de referință *Patronal Politics*[37]. În general, *patronalismul* implică ordonarea ierarhică a rețelelor sociale, împărțind oamenii într-un număr mic de conducători-patroni și un număr mare de subordonați-clienți dependenți [→2.2.2.2.2]. Ca structură de conducere, *patronalismul* întruchipează „**schimbul personalizat de recompense și pedepse concrete prin lanțuri de cunoștințe reale",** spre deosebire de „principii abstracte, impersonale, cum ar fi credința ideologică sau o categorizare precum clasa economică".[38] *Patronalismul* presupune, de asemenea, o ierarhie coercitivă, tiranică, în care patronul din vârf este împuternicit să recompenseze și să pedepsească clienții în mod discreționar [→2.4.6]. Într-adevăr, societățile din întreaga lume „au găsit firesc să își extindă formele de guvernare artizanală prin intermediul rețelelor personale pe măsură ce creșteau în scară de la comunitățile inițiale, la scară mică, în care toată lumea se cunoștea cu toată lumea", așa că nu este de mirare că, în lipsa procesului de separare a sferelor de acțiune socială, „*patronalismul* a fost un element fix al politicii din regiunea [precomunistă] încă de la apariția primelor sale politici majore".[39]

În partea dreaptă a figurii, putem urmări lanțul **fenomenelor instituționale**:

- ***Coluziune a puterii și a proprietății.*** În țările civilizației occidentale de astăzi, proprietatea privată se referă la un pachet de drepturi ale unui proprietar privat, care poate dispune de proprietatea sa după bunul său plac, în măsura în care nu încalcă drepturile corespunzătoare ale altora. Libertatea de proprietate include dreptul de a vinde și de a acumula avere, protejat legal împotriva hărțuirii private și în afara sferei politice. Cu toate acestea, lipsa separării sferelor politică și de piață duce la configurația instituțională cunoscută în literatura rusă drept „putere&proprietate" *(vlast-sobstvennost)*. Deși vom folosi acest termen într-un sens mai restrâns pe parcursul cărții [→5.5.3.5], în literatura de specialitate, el a fost aplicat relațiilor de proprietate specifice caracterizate de lipsa de separare a sferelor de acțiune socială. După cum scrie Andrey Ryabov, **trăsăturile distinctive** ale acestei instituții „au fost prezentate poate cel mai clar în lucrarea lui Igor Berejnoi și Vyacheslav Volchik, după cum urmează: «1. **Acordarea dreptului de proprietate** pentru anumite bunuri **este posibilă doar cu participarea activă a statului ca principal agent de distribuție** (sau redistribuire); 2. **Orice proprietate ar putea fi expropriat în orice moment dacă autoritățile** (la orice nivel) **devin interesate de redistribuirea acesteia**; 3. Statul sau alte autorități colectează rentă (fie explicit, fie implicit) de pe urma proprietății în cadrul puterii&proprietății». Publicații precum aceasta au subliniat faptul că „instituția putere&proprietate se bazează pe monopolizarea totală sau parțială de către stat, sau mai degrabă de către grupurile care îl controlează, a funcțiilor unor sectoare întregi sau a întregii economii naționale. [...] În Rusia, puterea&proprietatea au dat dovadă de o vitalitate uimitoare, jucând un rol uriaș

[37] Hale, *Patronal Politics*.

[38] Hale, *Patronal Politics,* 9.

[39] Hale, *Patronal Politics,* 41.

în istoria țării încă din secolul al XV-lea. [...] Monopolul țarului asupra pământului, la fel ca în societățile orientale, a fost ceea ce a constituit baza economică a statului autocratic autoritar și rolul său dominant în economia națională până la prăbușirea monarhiei în 1917."[40]

Coluziunea puterii și a proprietății poate fi clasificată drept o **structură socială**, deoarece relațiile de proprietate definesc legăturile dintre oameni în întreaga societate, până la viața de zi cu zi a subiecților obișnuiți ai unui stat feudal.

- ***Patrimonialismul***. Termen weberian, *patrimonialismul* derivă din administrațiile private ale unui șef și se referă, ca o caracteristică a unui regim, la **indivizibilitatea sferelor publice și private**, precum și la **tratarea societății ca domeniu privat de către cei care dețin puterea politică.**[41] Ca **structură de conducere,** acesta este corolarul *coluziunii* dintre putere și proprietate, ceea ce implică lipsa de separare a economiei private (acțiunea de piață) de sfera publică (acțiunea politică). În plus, este important de menționat că *patrimonialismul*, deși merge mână în mână cu acesta, nu este același lucru cu *patronalismul*. Pentru că, în accepțiunea noastră, acesta din urmă se referă la anumiți actori și la prezența unor legături personale de vasalitate, patron-client, în timp ce *patrimonialismul* se referă la instituții sau sfere pe care un actor (de obicei un patron) le poate administra ca și cum ar fi domeniul său privat.

  În timp ce politicile occidentale sunt, în general, protejate de însușirea privată a sferei publice prin garanțiile constituționale care au fost dezvoltate pentru a separa sfera politică de sferele pieței și ale acțiunii comunitare, lipsa de separare în civilizațiile orientale s-a manifestat prin instituții și guvernări explicit patrimoniale în perioada imperială, înainte de era comunistă.

Ambele fiind corolarii lipsei de separare, **specificitățile personale și instituționale se consolidează reciproc**. La nivelul structurilor societale, *coluziunea* dintre putere și proprietate implică elementul de dispoziție discreționară a proprietății pe baza relațiilor feudale și, la rândul său, tradiția adânc înrădăcinată a patronajului îmbină proprietatea cu puterea, transformând toate proprietățile și produsele în monedă de schimb pe o piață pentru un tratament favorabil (sau pur și simplu echitabil) din partea altor entități feudale superioare. În ceea ce privește structurile de conducere, *patrimonialismul* necesită subjugarea patronală a supușilor, în timp ce *patronalismul* înseamnă impunerea voinței (private) a patronului asupra intereselor supușilor săi, ale publicului. Într-adevăr, *patrimonialismul* reprezintă implicarea sistemică a sferei politice în activitățile de piață și comunitare, în timp ce *patronalismul* se referă la dependența personală a oamenilor, ceea ce distanțează o astfel de guvernare de idealul occidental al unei administrații birocratice profesionale impersonale și nepatrimoniale, în sens weberian.[42]

Aceste fenomene au fost prezente în China imperială, pe care Weber a descris-o ca fiind „cea mai consistentă formă politică de *patrimonialism*"[43], **precum și în regiunile istorice islamice și ortodoxe,** după cum exemplifică pasajele citate mai sus, referitoare la Rusia

---

[40] Ryabov, „The Institution of Power&Ownershipin the Former U.S.S.R"., 416.

[41] Pentru o metaanaliză, a se vedea Fisun, „Neopatrimonialism in Post-Soviet Eurasia Rusia".

[42] Weber, *Economy and Society,* 218-19.

[43] Weber, 1090-91. De asemenea, a se vedea Eisenberg, „Weberian Patrimonialism and Imperial Chinese History"; Hamilton, „Patriarchy, Patrimonialism, and Filial Piety".

imperială (care a implicat ambele regiuni istorice înainte de comunism)[44]. Populate de state feudale la acea vreme, **structurile erau prezente și în regiunea istorică vest-creștină, dar mai blând și cu un mai mare respect pentru autonomia individuală**. După cum explică Huntington, „majoritatea societăților din civilizația vest-creștină includeau o aristocrație relativ puternică și autonomă, o țărănime substanțială și o clasă mică, dar semnificativă, de negustori și comercianți. Forța aristocrației feudale a fost deosebit de semnificativă în limitarea măsurii în care absolutismul a putut să se înrădăcineze ferm în majoritatea națiunilor europene. Pluralismul [social] a dat naștere timpuriu la domenii, parlamente și alte instituții care să reprezinte interesele aristocrației, clerului, comercianților și ale altor grupuri, [în timp ce individualismul] s-a dezvoltat în secolele al XIV-lea și al XV-lea, iar [...] acceptarea dreptului de alegere individuală [...] a prevalat în Occident până în secolul al XVII-lea"[45]. Huntington subliniază că aceste caracteristici nu au fost „întotdeauna și universal prezente în societatea occidentală", iar unele dintre ele „au apărut în alte civilizații. [...] Combinația dintre ele a fost, totuși, [...] ceea ce a dat Vestului calitatea sa distinctivă".[46]

Ceea ce trebuie remarcat este că trăsăturile pe care Huntington le atribuie civilizației occidentale se axează pe **respectarea autonomiei** anumitor grupuri sociale, precum și pe **structuri pluraliste,** în opoziție cu autoritatea omnipotentă a unui singur stăpân. În schimb, „Rusia nu a fost expusă deloc sau foarte puțin la fenomenele istorice definitorii ale civilizației occidentale", majoritatea trăsăturilor distinctive ale creștinismului occidental fiind „aproape total absente din experiența rusă".[47] Acest lucru înseamnă că lipseau tocmai acele trăsături culturale care stăteau la baza separării sferelor de acțiune socială în civilizația creștină occidentală. Încercările de modernizare și de schimbare a civilizației, cum ar fi cea inițiată de Petru cel Mare la secolele 17-18, au dus în cele din urmă doar la consolidarea puterii centrale, direcția diametral opusă de care ar fi fost nevoie pentru o separare de tip occidental a sferelor de acțiune socială.[48]

Sferele neseparate ale acțiunii sociale în cadrul feudalismului, precum și diferitele niveluri de separare în diferite civilizații sunt frumos ilustrate de Szűcs, care compară relațiile feudale în Occidentul creștin și în regiunea istorică est-ortodoxă. După cum scrie el, **o trăsătură specifică a feudalismului occidental a fost „prezența demnității umane chiar și în supunere**. În general, în afara Europei, dar chiar și în principatele rusești, un «om de serviciu» se înclina până la pământ, săruta mâna stăpânului său sau chiar se arunca la pământ și săruta tivul hainei stăpânului său. În cadrul ceremoniei occidentale a *homagiumului,* vasalul se lăsa în genunchi, cu capul drept, și apoi își punea mâinile în mâinile împreunate ale stăpânului său. Noua relație era în cele din urmă pecetluită cu un sărut reciproc. O epocă ce exprima totul prin simboluri emfatice și gesturi spectaculoase nu ar fi putut găsi o modalitate mai bună de a exprima modelul de bază al unei relații care se străduia prin toate mijloacele să transpună acest simbolism în practică. [...] Același lucru este valabil și pentru sentimentele morale. «*Onoarea*» individului era un element central în sistemul antic de valori, iar «*fidelitatea*» subordonatului era de o importanță centrală în orice societate care se baza pe sisteme de dependență, dar cele două se excludeau din

[44] Pentru o analiză clasică, a se vedea Pipes, *Russia under the Old Regime*.

[45] Huntington, *The Clash of Civilizations*, 69-71.

[46] Huntington, *The Clash of Civilizations*, 72.

[47] Huntington, *The Clash of Civilizations*, 139.

[48] Huntington, *The Clash of Civilizations*, 140.

punct de vedere morfologic: *onoarea* cavalerului și *fidelitasul* vasalului nu au atins o fuziune organică decât în feudalismul occidental. „**Europa a moștenit în mod direct demnitatea umană ca element constitutiv al relațiilor politice nu din Antichitate, ci din feudalism și, desigur, a păstrat-o acolo unde demnitatea umană a rămas prezentă în procesul organic occidental de schimbare a formelor"** (sublinierea noastră).[49]

1.4. Teza C: dictatura comunistă a stopat și inversat separarea sferelor

1.4.1. Structura de bază a sferelor contopite în dictatura comunistă

Epoca precomunistă s-a încheiat odată cu venirea dictaturii comuniste după Revoluția din octombrie 1917 în Rusia, iar după cel de-Al Doilea Război Mondial în China și în statele-satelit sovietice.[50] Împreună, ne referim la Uniunea Sovietică și la statele sale satelit ca la „imperiul sovietic", care a fost format din cele trei regiuni istorice explicate mai sus. Teza C a argumentului structurilor încăpățânate se referă la **separarea sferelor de acțiune socială în diferite civilizații sub comunism**.

Teza C. În perioada comunistă, țări de diferite civilizații au fost puse sub „capacul politic" al dictaturii. Pe de o parte, acest capac a stopat dezvoltarea socială în acele țări. Pe de altă parte, sistemul comunist a adus propria serie de fenomene interconectate care au reprezentat o fuziune a sferelor acțiunii sociale, consolidând tiparele preexistente de (lipsă de) separare. În timp ce diferite tipuri de comunism se puteau dezvolta în civilizații diferite, sistemul partidului unic și monopolul proprietății de stat au indus fenomene sociale similare și au omogenizat într-o anumită măsură țările.

Hale numește preluarea puterii de către comuniști în Rusia o „revoluție antipatronală eșuată", în care retorica de distrugere a structurilor predominante din perioada țaristă s-a soldat cu practica noii elite de a recurge la politica patronală și de a o reproduce în noi forme.[51] Acesta este o parte a adevărului. Într-adevăr, **sistemele comuniste au reînnoit toate structurile de bază ale pre-comunismului, deoarece comunismul însuși,** deși impus în mod agresiv, **a reprezentat o fuziune a sferelor de acțiune socială**. Prin abolirea proprietății private, a sferei private și a comunităților autonome, comunismul totalitar a fuzionat efectiv cele trei sfere, ceea ce a consolidat cauza principală a structurilor de bază, împreună cu structurile sociale și de conducere descrise mai sus.

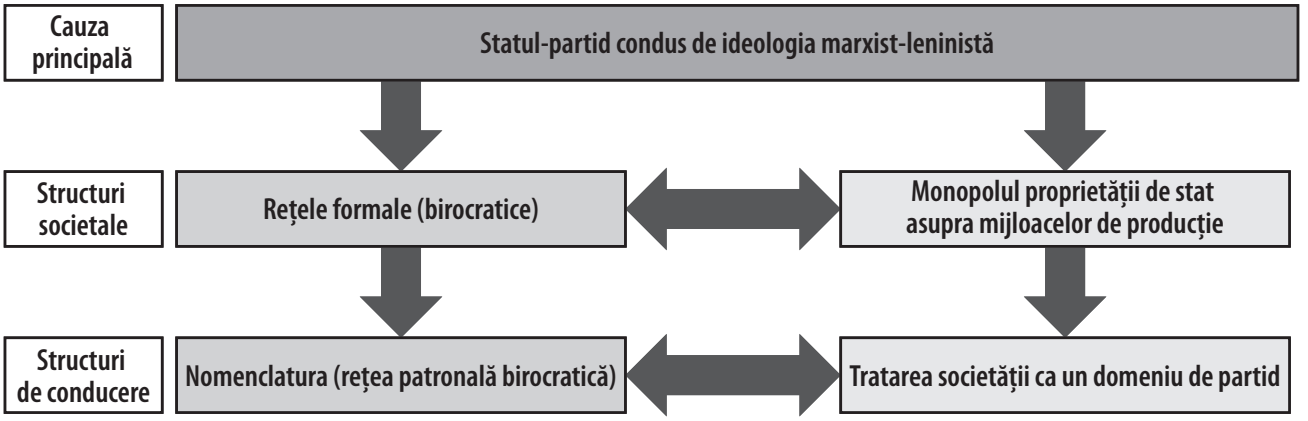
[49] Szűcs, „The Three Historical Regions of Europe", 141-42.

[50] Prin „state-satelit" ne referim la dictaturile comuniste din Europa Centrală și de Est. Mongolia, deși este, de asemenea, un stat-satelit al Uniunii Sovietice, este exclusă din discuția noastră despre regiunea postcomunistă (deși Hale sugerează că același cadru conceptual care se aplică celor trei regiuni istorice se aplică și Mongoliei). A se vedea Hale, *Patronal Politics*, 471-72.

[51] Hale, *Patronal Politics*, 47-54.

Cu toate acestea, este important de remarcat faptul că fuziunea sferelor impusă de comunism a fost diferită de separarea rudimentară sau de lipsa de separare a sferelor care preexistau. Într-adevăr, comunismul a constituit o formă de creare de trasee, prin care lipsa de separare care a urmat specificităților civilizaționale și modului de viață tradițional al popoarelor precomuniste a fost suprascrisă de comunismul impus de sus în jos, folosind constrângerea statală pentru a proiecta societăți în conformitate cu planurile utopice ale ideologilor comuniști. Prin urmare, **punctul de plecare al fiecărui regim comunist** în sine a **fost statul-partid condus de ideologia marxist-leninistă**. După cum explică Kornai în lucrarea sa renumită, *The Socialist System,* din această guvernare a statului de partid condus de ideologie rezultă (1) poziția dominantă a proprietății de stat și cvasi-statale și (2) preponderența coordonării birocratice.[52] Pentru că aceste consecințe au fost manifestări ale fuziunii sferelor pe care statul-partid le-a impus, putem transforma analiza lui Kornai în termenii noștri și, de asemenea, să o extindem prin adăugarea structurilor de conducere, precum și a dimensiunii relațiilor personale. Astfel, putem schița logica internă a sistemelor comuniste într-un mod similar cu structurile de bază ale țărilor precomuniste (Figura 1.3).

Figura 1.3. Logica internă a sistemelor comuniste. Griul închis reprezintă cauza principală, griul mediu reprezintă consecințele asupra relațiilor personale, iar griul deschis reprezintă consecințele instituționale. Sursa: modificat după Kornai (1992, 361).

Spre deosebire de structurile tradiționale și feudale existente în societățile precomuniste, în timpul regimului comunist se observă o **birocratizare a relațiilor. Consecințele pentru relațiile personale** pot fi schițate după cum urmează:

- ***Rețele formale (birocratice).*** Pentru că principalul mijloc de inginerie socială comunistă a fost statul, a fost ridicat un aparat coercitiv masiv, iar oamenii i-au fost subordonați, fiind privați de libertate în favoarea planificării centrale prin canale formale, birocratice. Continuitatea dintre această structură societală și rețelele tradiționale de tip feudal este frumos ilustrată de secretarii regionali de partid din URSS, care nu au eliminat rețelele de patronaj, ci le-au cultivat ca actori centrali. După cum explică Hale, „secretarii de partid regionali [...], faimoșii «prefecți

[52] Kornai, *The Socialist System*, 360-65.

sovietici» [...] erau centrele locale critice în cele mai importante rețele, adunând și cultivând vaste rețele de relații informale cu oricine ar fi dispus să facă schimb de favoruri atunci când era nevoie". După cum arată[53] acest exemplu, chiar și **rețelele** informale **s-au format de-a lungul structurii formale**, care definea cine avea acces la putere și resurse în sistem. Importanța clientelismului care a alimentat supraviețuirea acestuia a fost că oamenii din regimurile comuniste doreau să depășească lipsurile economice, care erau consecințe specifice ale sistemului de coordonare birocratică a economiei.[54]

În ceea ce privește **elitele,** la fel ca în vremurile feudale, se putea observa o mare cantitate de ***informalitate* în rândurile lor oficiale**. După cum explică Alena Ledeneva, în URSS, „rețelele personale au fost încorporate în ordinea instituțională, au personalizat puterea și au susținut-o. [...] În perioada sovietică, comenzile orale și personale obișnuiau să fie mult mai importante și erau urmate mult mai îndeaproape decât decretele (*ukazy*) și instrucțiunile (*rasporyazheniya)* scrise [...]. Primatul comenzilor orale informale și al acordurilor prin strângere de mână reflecta slăbiciunea legilor [și] secretul și neîncrederea insidioase [...]".[55] Cu toate acestea, trebuie remarcat faptul că aceste **relații informale s-au format în interiorul rețelei formale**, adică între membrii oficiali ai nomenclaturii și respectând ierarhia birocratică a partidului. Literatura clasică de „kremlinologie", în timp ce studiază conflictul de conducere și diferențele de nivel de putere între cei aflați în poziții de putere care se află formal la un nivel identic, nu poate ignora faptul că însăși chestiunea puterii informale are sens doar în cadrul unei structuri de partid formalizate – căci fără a fi membru al comitetului politic, nimeni nu poate exercita o putere reală și nu poate influența procesul decizional.[56]

- ***Nomenclatura (rețea birocratică patron-client).*** Relațiile patron-client au luat, de asemenea, o formă birocratică în noua elită conducătoare. **Aceasta** a fost rețeaua patronală monopiramidală numită **nomenclatura**, care includea, în principiu, toți factorii de decizie menționați mai sus, membri ai partidului marxist-leninist, de la politruci la directorii de fabrici. Cu alte cuvinte, nomenclatura era **un registru de poziții de conducere**, inclusiv poziții de partid – factorii de decizie politică la nivel național și local și poziții administrative – factorii de decizie din companiile de stat și din alte locuri în care sunt executate planurile centrale.[57]

  Într-adevăr, transformarea relațiilor patron-client feudal în relații birocratice arată cum comuniștii, care pretindeau că au pus capăt feudalismului, s-au bazat pe tradițiile feudale. În epoca imperială, cele două tipuri principale de nobili definite de Tabelul rangurilor, stabilit în 1722 de Petru cel Mare[58], erau nobilimea ereditară

[53] Hale, *Patronal Politics*, 53. Într-adevăr, un astfel de schimb de favoruri era denumit în Uniunea Sovietică prin termenul *blat* [→5.3.5].

[54] Kornai, *The Socialist System*, 229-52 *și passim*.

[55] Ledeneva, *Can Russia Modernise?,* 30.

[56] Pentru un exemplu târziu de kremlinologie, vezi D'Agostino, *Soviet Succession Struggles*.

[57] Voslensky, *Nomenklatura*.

[58] Lieven et al.,*The Cambridge History of Russia*, 223-50.

(potomstvennoye dvoryanstvo) și nobilimea personală *(lichnoye dvoryanstvo)*. Cea de-a doua poziție era inferioară celei dintâi, deoarece nobilii personali nu aveau dreptul de a păstra o moșie și șerbi, iar copiii lor nu puteau moșteni rangul nobiliar al strămoșilor lor (prin urmare, nu erau ereditari).[59] Sistemul comunist a continuat această logică a Tabloului rangurilor, principala diferență fiind că abolirea proprietății private a pus capăt nobilimii ereditare, iar o nouă nobilime personală, de asemenea fără dreptul de a acumula avere personală și de a transfera poziția către moștenitori, a luat naștere sub forma nomenclaturii.

De-a lungul cărții, vom descrie cu lux de amănunte **consecințele instituționale** comuniste.[60] În acest moment, putem oferi o schiță, în scopul argumentării, după cum urmează:

- ***Monopolul asupra proprietății de stat a mijloacelor de producție.*** Desființarea proprietății private în favoarea proprietății publice a mijloacelor de producție implică **o fuziune birocratică a puterii și a proprietății,** în care luarea deciziilor privind relațiile de proprietate este centralizată în mâinile birocrației hiperexpansionate. În această structură, în locul tradiției și al unei discreționări mai informale, drepturile de proprietate sunt exercitate de nomenclatură: politburo sau secretarul general la nivel superior; secretarii de partid regionali sau municipali la nivel intermediar; și directorii de fabrici sau organizații la cel mai mic nivel.[61]

  Deși niciuna dintre dictaturile comuniste nu a avut un monopol total al proprietății de stat, ponderea sectorului public a fost extrem de mare în fiecare țară comunistă. În anii ,70 și ,80, ponderea sectorului public era de 99,7% în Bulgaria, 97% în Cehoslovacia, 96% în Uniunea Sovietică, 95,5% în România, 83,4% în Polonia și 77,6% în China.[62] Datele sugerează similitudini în loc de diferențe de-a lungul granițelor civilizaționale, semnificând natura omogenizatoare a „capacului politic" al dictaturii partidului unic și al proprietății preponderente a statului, care a fost impusă țărilor de diferite civilizații.

- ***Tratarea societății ca pe un spațiu exclusiv al partidelor.*** După cum subliniază Kornai, monopolul virtual asupra proprietății de stat era necesar pentru comuniști deoarece „[indivizibilitatea] puterii și totalitarismul concomitent sunt incompatibile cu autonomia pe care o presupune proprietatea privată".[63] Din abolirea unei astfel de autonomii rezultă că sistemul comunist clasic trata societatea ca pe un domeniu al partidului, reprezentat de membrii acestuia în aparatul de stat. Într-adevăr, acest lucru poate fi interpretat ca o **versiune birocratizată a *patrimonialismului*,** în care, în locul capriciilor stăpânului, supușii erau supuși obiectivelor (ideologice) ale partidului. În aceste condiții, „[doar] cei care se alăturau Partidului Comunist aveau șansa de a urca în vârful ierarhiei sociale. Numai cei a căror loialitate față de șeful politic era de necontestat și al căror devotament față de viziunea marxist-leninistă asupra

[59] Sz. Bíró, *Az elmaradt alkotmányozás*, 186-200.

[60] A se vedea capitolele 2-6. A se vedea, de asemenea, Kornai, *The Socialist System*, 62-130.

[61] Nureev, „Power-Property as a Path-Dependence Problem".

[62] Pei, *From Reform to Revolution*, 14.

[63] Kornai, *The Socialist System*, 362.

> lumii era dincolo de orice îndoială puteau avea succes. [...] Într-adevăr, structura socială a stalinismului clasic ar putea fi probabil descrisă cu o oarecare acuratețe ca o dihotomie care cuprinde o putere dominantă, de tip castă, care se confruntă cu o «masă» relativ imobilizată și pasivă. [...] Coeziunea și autoritatea sa se bazau pe relațiile patron-client." [64]

Ultima frază a citatului denotă relația dintre cele două tipuri de structuri de conducere. Într-adevăr, faptul că nomenclatura era formată din factorii de decizie arată deja cum **rețeaua birocratică patron-client întărea caracteristica domeniului birocratic al comunismului** și viceversa. În ceea ce privește structurile societale, **monopolul proprietății de stat și rețelele formale mergeau**, de asemenea, **mână în mână,** deoarece proprietatea privată ar fi presupus o astfel de autonomie incompatibilă cu ingineria socială totalitară, care era realizată la rândul ei de rețelele birocratice ale statului de partid.

1.4.2. Efectul comunismului asupra separării sferelor în diferite regiuni

În Teza A, am susținut că aceste regimuri sunt fezabile într-o țară care presupune același nivel de separare a sferelor de acțiune socială ca și actorii săi. Cu toate acestea, am menționat, de asemenea, că această „dependență de cale" poate fi ruptă în favoarea „creării de cale", dacă un nou regim este capabil să instituie mecanisme eficiente pentru a evita degenerarea. Analizând experiența comunistă, putem spune că prin opresiunea evidentă ce a fost parte integrantă a dictaturii comuniste s-a realizat tocmai acest lucru. Altfel spus, **structurile prezentate în figura 1.3 au supraviețuit în fiecare țară în care au fost instituite până la prăbușirea Uniunii Sovietice**. Mai mult, fuziunea impusă în mod agresiv sferelor acțiunii sociale a afectat și nivelurile preexistente de separare din regiune. În general, putem spune că și învelișul omogenizator al **comunismului în regiunea istorică creștină occidentală a inversat, iar în regiunea ortodoxă a stopat separarea** sferelor de acțiune socială. În China și în regiunea istorică islamică, instaurarea dictaturii comuniste a însemnat că **lipsa de separare a fost menținută într-o nouă formă**.[65] Acest lucru implică faptul că în aceste civilizații, comunismul nu a fost o creație de cale, ci un sistem care presupunea același nivel de separare ca și popoarele respective. Cu toate acestea, tabloul este mai diferențiat, deoarece (1) fuziunea sferelor în comunism a fost antireligioasă, ceea ce înseamnă că și-a propus să oprime islamul și a înlocuit „superstiția religioasă" cu „marxismul științific" în propaganda oficială [→3.5.3.1], și (2) China, care constituie un nucleu civilizațional solitar față de cele trei regiuni istorice, a efectuat o schimbare de model în anii '70, reformând dictatura și schimbându-și caracterul din comunist în ceea ce numim „exploatare a pieței" [→5.6.2.2-3].

Cu toate acestea, nici **dictaturile comuniste nu au fost identice în cele trei regiuni istorice,** iar efectul lor asupra separației preexistente a sferelor a fost diferit în consecință. În statele membre ale Uniunii Sovietice, precum și în Albania, Bulgaria și Macedonia, **am**

---

[64] Eyal, Szelényi și Townsley, *Making Capitalism Without Capitalists*, 27-28.

[65] Boisot și Child, „From Fiefs to Clans and Network Capitalism".

putut observa forma de comunism care a fost catalogată în literatura de specialitate drept „**comunism patrimonial”**.[66] Potrivit Valentinei Dimitrova-Grajzl și lui Eszter Simon, acest tip de comunism se caracterizează prin „niveluri scăzute de profesionalism birocratic și, în consecință, niveluri ridicate de corupție și nepotism, puține oportunități de contestare, libertate economică redusă sau inexistentă, grad ridicat de restrictivitate și izolaționism și lipsa accesului la Occident”.[67] Astfel de sisteme se potrivesc cel mai bine modelului nostru anterior de structuri comuniste, deoarece acolo structurile formale, birocratice ale statului erau impregnate de rețele de putere extinse, ierarhice, conduse de patroni care aplicau clientelismul și pedepsele selective pentru a ține în frâu atât elitele, cât și masele, în timp ce concurau în mod subtil pentru putere în cadrul regimului.

În afara Uniunii Sovietice, au apărut alte tipuri de comunism. În special, savanții au distins „comunismul național-acomodator” și „comunismul birocratic-autoritar”, ambele deosebite de comunismul patrimonial prin menținerea opresiunii printr-o birocrație mai „profesionistă”.[68] Astfel de tipuri de comunism formal-rațional s-au dezvoltat în Europa Centrală și de Est, în special în Cehoslovacia, Germania de Est, Polonia, Ungaria și Iugoslavia.[69]

Inutil să mai spunem: caracterul formal-rațional nu era antagonic *patrimonialismului* și era posibil ca astfel de sisteme comuniste să prezinte degenerări patrimoniale. Cu toate acestea, caracterul formal-rațional a fost cel care a permis dezvoltarea unor **modele de comunism reformator** în Europa. Într-o analiză comparativă, Lajos Bokros distinge modelul clasic („stalinist”) de două modele de reformă: **cel maghiar** și **cel iugoslav**. În timp ce modelul clasic se caracterizează prin „proprietatea exclusivă a statului asupra majorității, dacă nu chiar a tuturor mijloacelor de producție neagricole”, modelul maghiar se caracterizează doar prin dominația proprietății de stat. În Ungaria, după 1968, a fost tolerată proprietatea privată a unor mici proprietari și chiar drepturile de proprietate au fost protejate într-o anumită măsură, deoarece conducerea comunistă a recunoscut sectorul privat ca fiind „o caracteristică permanentă a economiei socialiste”. În ceea ce privește modelul iugoslav, trăsătura sa caracteristică a fost că majoritatea întreprinderilor „erau teoretic deținute de colective de angajați”, care au obținut și drepturi de autogestiune în anii ’50.[70] **Ambele modele de reformă urmăreau să rezolve rigiditatea care decurgea din coordonarea birocratică a economiei**, potrivită caracterului formal-rațional al comunismului.

Efectele diferitelor tipuri de sisteme comuniste în cele trei regiuni istorice sunt ilustrate în tabelul 1.2, care prezintă moștenirile patronale ale fiecărei țări la sfârșitul comunismului. Țările din creștinismul occidental, în special cele care au fost mai avansate în separarea sferelor și care au prezentat tipuri de comunism formal-rațional, se încadrează în categoria „cel mai puțin patronale”, inclusiv Republica Cehă, Ungaria și Polonia. Singura excepție aici este Slovacia, care a fost codificată ca fiind „moderat patronalistă”, dar *patronalismul* slovac – chiar și sub conducerea mai autocratică a lui Vladimír Mečiar la sfârșitul anilor ’90 – a fost

---

[66] Kitscheltet al., *Post-Communist Party Systems*, 21-28.

[67] Dimitrova-Grajzl și Simon, „Political Trust and Historical Legacy”.

[68] Kitscheltet al., *Post-Communist Party Systems*, 24-27.

[69] Hale, *Patronal Politics*, 59. Într-adevăr, Iugoslavia conținea elemente din fiecare regiune istorică: Creștinismul occidental în Slovenia și Croația, ortodoxia răsăriteană în Serbia și Muntenegru și islamul în Kosovo și o parte din Bosnia.

[70] Bokros, *Accidental Occidental,* 31-55.

foarte departe de tipul de *patronalism* care a fost predominant în alte regiuni istorice. Printre [71] țările moderat *patronaliste*, putem găsi, de asemenea, (1) statele baltice, care au combinat o înclinație mai puțin civilizațională spre *patronalism* (apartenența la creștinismul occidental) cu opresiunea comunistă mai patrimonială (petrecând decenii sub comunismul sovietic)[72] și (2) Serbia, care a combinat opusul, o înclinație mai civilizațională (apartenența la ortodoxia răsăriteană) cu un comunism mai puțin patrimonial (prezentând un model de reformă a comunismului în afara Uniunii Sovietice). În cele din urmă, putem observa că, cu **cât ne adâncim mai mult în civilizațiile ortodoxă și islamică, cu atât mai puțin se observă o separare între guvernanți și bunurile guvernate** (pentru a folosi categoriile lui Weber).[73] Aceste societăți au produs sisteme comuniste patrimoniale și, în consecință, ele poartă cele mai multe moșteniri clientelare ale regimului comunist.

Tabelul 1.2. Moșteniri ale patronalismului la sfârșitul regimului comunist. Sursa: Hale (2015, 60).

Cel mai patronalist	Albania, Armenia, Azerbaidjan, Belarus, Bulgaria, Georgia, Kazahstan, Kârgâzstan, Macedonia de Nord, Moldova, România, Rusia, Tadjikistan, Turkmenistan, Ucraina, Uzbekistan.
Moderat patronalist	Estonia, Letonia, Lituania, Serbia, Slovacia
Cel mai puțin patronalist	Croația, Republica Cehă, Germania de Est (DDR), Ungaria, Polonia, Slovenia

1.5. Teza D: democratizarea nu a schimbat separarea sferelor

1.5.1. Structura de bază a sferelor neseparate într-un cadru democratic

În unele țări postcomuniste, dictatura nu a luat sfârșit. În special, China a menținut un sistem cu un singur partid care este, din punct de vedere nominal, comunist chiar și astăzi, deși noi îl considerăm „postcomunist", deoarece nu mai este o dictatură comunistă, ci poate fi mai bine conceptualizat ca un alt regim de tip ideal (a se vedea mai jos). Cu toate acestea, după căderea Zidului Berlinului în 1989 și prăbușirea Uniunii Sovietice în 1991, **țările din cele trei regiuni istorice au cunoscut schimbări de regim, de la dictatura comunistă la regimuri electorale.**[74] Prăbușirea Uniunii Sovietice a creat un vid de putere în regiune: țările eliberate din fostul imperiu sovietic au trebuit să construiască noi sisteme politice, iar modelul evident a fost democrația liberală de tip occidental. Euforia „sfârșitului istoriei" a fost dedusă tocmai din acest lucru: fostele sisteme comuniste au eliminat totalitarismul și principiul proprietății statale birocratice, semnificând victoria istorică a Vestului asupra Estului.

[71] Hale, *Patronal Politics*, 460-61. De asemenea, a se vedea Bunce și Wolchik, *Defeating Authoritarian Leaders in Postcommunist Countries*, 59-78.

[72] Greenslade, „Regional Dimensions of the Legal Private Economy in the USSR".

[73] Weber, *Economy and Society*, 233.

[74] Huntington, *The Third Wave*, 23-26.

Totuşi, această victorie a fost adevărată doar în ceea ce priveşte **sfârşitul dictaturii şi al economiilor planificate central**. Consecinţa eliberării de totalitarism nu a fost că ţările au adoptat universal principiile occidentale, ci că modelele de civilizaţie au început să afecteze ţările mai liber. Astfel, acestea au început să „bubuie" imediat ce capacul politic represiv al comunismului a fost înlăturat, în diferite forme, în diferite regiuni şi sub diferite influenţe. Acest lucru ne conduce la Teza D, care încheie setul nostru de teze şi, de asemenea, recapitulează argumentul structurilor încăpăţânate.

Teza D. În perioada postcomunistă, schimbările de regim au implicat schimbarea cadrului instituţional formal, dar nu şi a înţelegerii informale a actorilor privind separarea sferelor de acţiune socială. Democraţia liberală a fost fezabilă doar în ţările în care înţelegerea informală a actorilor era aceea de a separa sferele de acţiune socială (Teza A). Cu cât sferele neseparate erau produse de apartenenţa civilizaţională (Teza B) şi de influenţa regimului comunist (Teza C) la nivelul actorilor, cu atât mai multe regimuri patronale au luat naştere. Faptul că regimurile au devenit democratice/cu structură piramidală multiplă sau autocratice/cu structură piramidală unică a depins în principal de doi factori: (1) prezenţa sau lipsa prezidenţialismului şi a sistemului electoral proporţional şi (2) legăturile şi influenţa occidentală.

Ideea generală este că, la nivelul actorilor, **nivelul de separare a sferelor de acţiune socială este încăpăţânat: nu se schimbă uşor într-o societate,** şi cu siguranţă nu de la sine, fără o intervenţie ţintită şi/sau o reformă treptată. Firește, elemente ale fiecărei civilizaţii se pot schimba, cum ar fi caracterul religiei sau rolul acesteia în identitatea personală.[75] Identitatea naţională, de asemenea, a fost supusă unor schimbări extraordinare odată cu prăbuşirea imperiului sovietic, ceea ce i-a forţat pe cercetători să recunoască schimbările de regim postcomunist drept „tranziţii triple" nu doar de alocare (economie) şi de elaborare a constituţiei (politică), ci şi de naţiune (identitate).[76] Dar nivelul de separare a sferelor a fost, din punct de vedere istoric, o parte care se mişcă încet. Instituţiile formale pot fi capabile să influenţeze nivelul de separare în timp, aşa cum au făcut-o în Occident şi în alte părţi[77], dar oamenii nu pot fi schimbaţi pur şi simplu prin plasarea unui nou cadru instituţional formal asupra lor. În schimb, oamenii sunt cei care se vor aşeza în aceste instituţii şi – în cazul în care înţelegerea lor a separării este diferită de ceea ce presupun instituţiile – **interpretarea informală a instituţiilor formale va domina în cadrul politicii**.[78] Adevărat, dictatura comunistă impusă de sus în jos s-a bucurat de o influenţă de lungă durată, dar mai ales din cauza naturii lor agresive şi omniprezente, impunându-şi programul ideologic de fuziune a sferelor societăţii şi menţinându-l timp de decenii.[79] Dar chiar şi în acest caz, putem observa că, dacă regimul comunist preia societăţi avansate în separarea sferelor acţiunii sociale, deşi are ca rezultat o regresie, o parte din moştenirea civilizaţională anterioară este totuşi transmisă mai departe. Statele baltice exemplifică acest lucru: aproape cinci

[75] Hale, „Civilizations Reframed: Towards a Theoretical Upgrade for a Stalled Paradigm".

[76] Offe, „Capitalism by Democratic Design?"

[77] Stefes, „Historical Institutionalism and Societal Transformations".

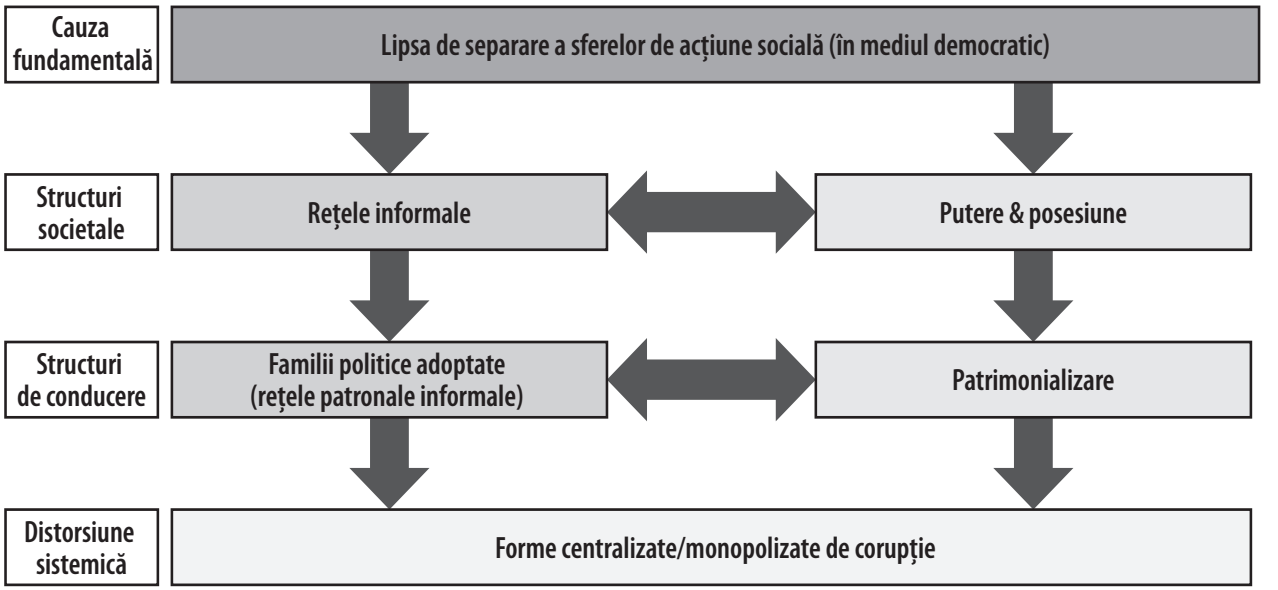
[78] Sztompka, *The Sociology of Social Change;* Elster, Offe şi Preuss, *Institutional Design in Post-Communist Societies.*

[79] Pop-Eleches şi Tucker, *Communism's Shadow.*

decenii sub ocupație sovietică nu au putut să elimine rădăcinile lor vest-creștine și să le transforme în țări puternic clientelare precum Rusia și statele succesoare ortodoxe. Integrarea lor în Uniunea Sovietică nu a dus la asimilarea lor în civilizația ortodoxă răsăriteană.[80]

În mod similar cu cele două figuri anterioare, putem prezenta ca o serie de fenomene interrelaționale ce structuri de bază au rezultat din combinarea structurilor societale și de conducere de dinainte de schimbarea de regim cu instituțiile formale de după schimbarea de regim (Figura 1.4). Punctul de plecare este lipsa de separare a sferelor, care există acum într-un mediu formal democratic. Acest lucru nu înseamnă că dezvoltarea postcomunistă a ajuns deodată la instituții democratice liberale model, dimpotrivă. Ceea ce s-a întâmplat a fost o încercare a țărilor postcomuniste de a adopta instituții formal occidentale, inclusiv alegeri multipartinice, separarea constituțională a ramurilor puterii și recunoașterea juridică a sistemului de întreprindere liberă (precum și a drepturilor omului). Cu toate acestea, întrebarea a fost **dacă saltul democratic a fost însoțit sau nu de transformarea antipatronală** [→7.3.4]. Căsuțele inferioare din figura 1.4 reprezintă, într-un mod tipic ideal, ceea ce au devenit instituțiile formale în absența transformării antipatronale, adică atunci când la nivelul actorilor prevala separarea rudimentară sau lipsa acesteia. Aceasta arată cum structurile societale și de conducere moștenite au început să trăiască liber de edificiul birocratic pe care îl constituiseră sistemele comuniste.

Figura 1.4. Reprezentarea schematică a efectului structurilor încăpățânate. Griul închis reprezintă cauza principală, griul mediu reprezintă consecințele asupra relațiilor personale, griul deschis reprezintă consecințele instituționale, iar cel mai deschis gri reprezintă distorsiunea sistemică ce urmează cele două linii de consecințe.

După căderea mașinăriei birocratice a comunismului, care încadra relațiile personale înainte de schimbarea de regim, relațiile au început să funcționeze în noul cadru instituțional:

[80] Tiido, „Unde se termină Rusia și unde începe Occidentul?”.

- ***Rețele informale.*** Atât în perioada feudalistă, cât și în cea comunistă, lipsa de separare a sferelor de acțiune socială și a cadrului instituțional formal s-a suprapus. În perioada precomunistă, instituțiile feudale (inclusiv statul și biserica) erau reflecții de întărire a societății premoderne, în timp ce birocrația comunistă a fuzionat în mod explicit sferele de acțiune socială și a gestionat oamenii în consecință. Astfel, politologiile de dinaintea schimbării de regim puteau fi caracterizate prin supremația instituțiilor formale, iar relațiile informale, oricât de importante ar fi fost, fie apăreau în cadrul ierarhiilor formale, ca între domnii formali, fie se formau pe baza statutului formal și a puterii indivizilor respectivi – ca în cazul rețelelor corupte care se formau în jurul funcțiilor distributive în comunism *(blat)* [→5.3.5].[81] **După schimbarea regimului, a apărut un decalaj între instituțiile nou-create**, reprezentând separarea sferelor de acțiune socială, și realitatea socială. Acest lucru este bine demonstrat de harta culturală a lui Ronald Inglehart și Christian Welzel, prezentată în figura 1.5. pentru anul 1996.[82] Dimensiunile supraviețuire versus autoexprimare de pe hartă pot fi interpretate în egală măsură ca fiind scara societăților închise versus deschise, adică societăți mai puțin sau mai mult compatibile cu democrațiile liberale de tip occidental. După cum se poate observa, fiecare democrație occidentală este situată pe jumătatea dreaptă a scalei – mai aproape de capătul de autoexprimare, în timp ce fiecare țară postcomunistă este situată pe jumătatea stângă a scalei – mai aproape de capătul de supraviețuire.

  Pentru că structurile societale înrădăcinate au fost respectate peste cadrul lipsit de rădăcini culturale al democrației liberale, instituțiile formale au fost ocolite în mod sistematic și, ocazional, transformate, în conformitate cu contextul social informal. Acest lucru înseamnă **supremația instituțiilor** informale sau dominația, menționată mai sus, a interpretării informale a instituțiilor formale. La nivelul oamenilor obișnuiți, acest lucru s-a manifestat prin corupție[83] generalizată și lipsă de încredere în instituțiile formale, care, de obicei, nici măcar nu s-au putut dezvolta până la un grad în care oamenii ar fi putut începe să aibă încredere în ele.[84] La nivelul elitelor, supremația *informalității* a însemnat că pozițiile formale (de stat sau de partid) în sine sunt secundare și că poziția în rețelele informale este cea care definește puterea reală.[85] După cum confirmă Vladimir Gel'man, putem observa „o dominație durabilă a instituțiilor informale atât la nivelul elaborării politicilor, cât și în viața de zi cu zi a cetățeanului de rând"[86], o situație care a fost vizibilă în special în regiunile istorice ortodoxe orientale și islamice în general (Teza B) și în țările care au petrecut decenii sub comunismul patrimonial sovietic în special (Teza C). Huseyn Aliyev relatează că „spre deosebire de *informalitatea* societăților postcomuniste din Europa Centrală europeană și Balcani, instituțiile și practicile informale postsovietice sunt mai răspândite, mai semnificative pentru populație și mai strâns asociate cu sferele politice și socio-culturale. [...] În majoritatea statelor

[81] Ledeneva, *Russia's Economy of Favours*.

[82] „WVS Database – Findings and Insights".

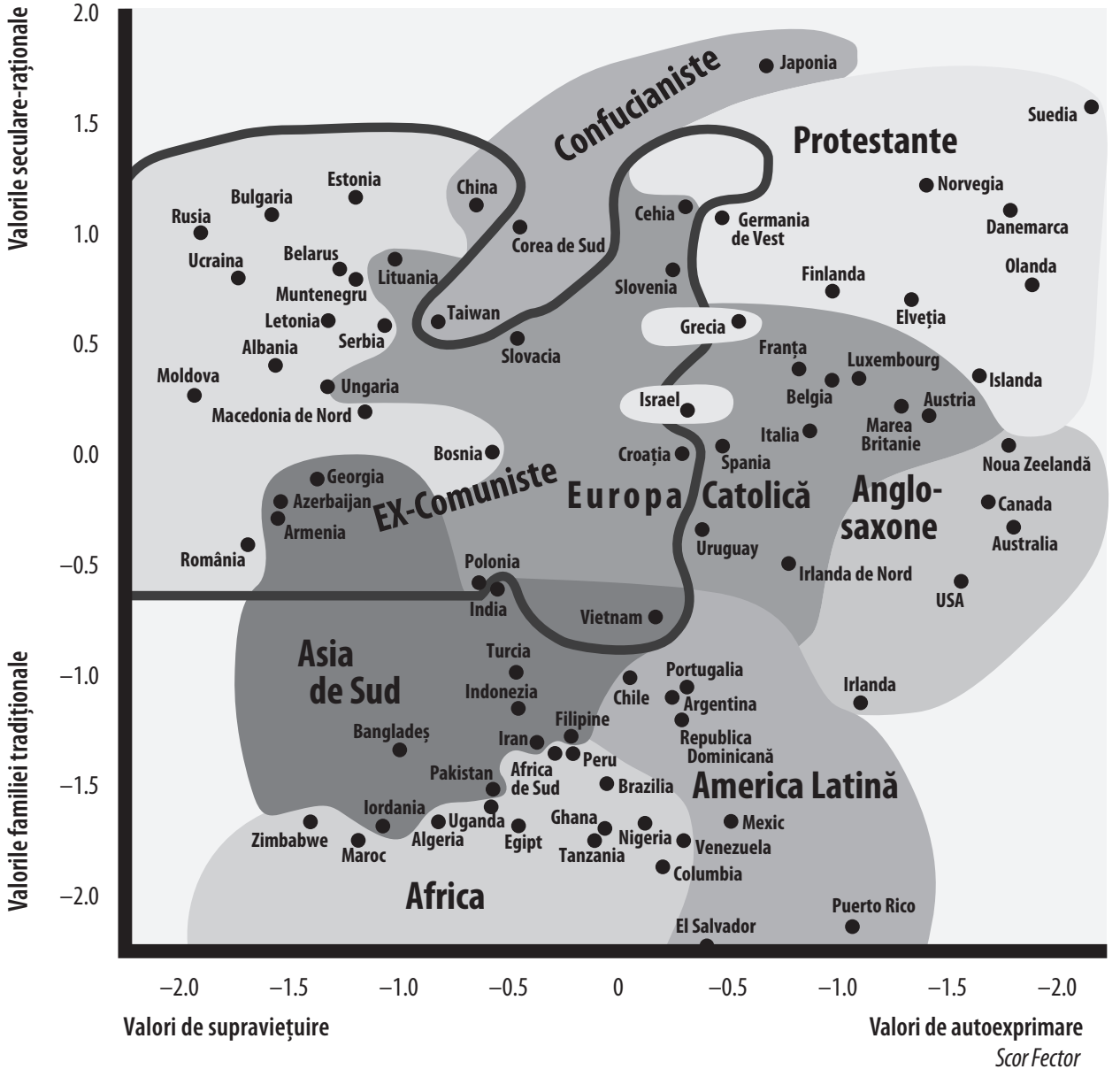
[83] Karklins, *The System Made Me Do It.*

[84] Kornai, Rothstein și Rose-Ackerman, *Creating Social Trust in Post-Socialist Transition*.

[85] Hoffman, *The Oligarchs*.

[86] Gel'man, „Post-Soviet Transitions and Democratization", 97.

Figura 1.5. Harta culturală a World Values Survey, valul 4 (1996), cu țările postcomuniste încercuite. Valorile tradiționale pun accentul pe religie, legăturile dintre părinți și copii, deferența față de autoritate și valorile familiei tradiționale; valorile seculare-raționale reprezintă un accent mai puțin pronunțat pe religie, valorile familiei tradiționale și autoritate; valorile de autoexprimare acordă o prioritate ridicată protecției mediului, toleranței și cererilor tot mai mari de participare la luarea deciziilor în viața economică și politică; iar valorile de supraviețuire pun accentul pe securitatea economică și fizică. Sursa: „WVS Database – Findings and Insights".

ex-sovietice nonbaltice, *informalitatea* nu numai că face parte din cultura socială populară, dar oferă și plase de siguranță socială indispensabile și servește ca mecanisme de adaptare zilnică, la fel de importante în economie, politică, asociații civile și în relațiile interpersonale. Potrivit sondajului «Viața în tranziție» [...], peste 60% din gospodăriile postsovietice se bazează în prezent pe plase de siguranță private

informale. În schimb, doar 30% dintre gospodăriile din țările postsocialiste din Europa Centrală europeană și aproximativ 35% din cele din Balcani utilizează zilnic plase de siguranță private."[87]

- ***Familii politice adoptate (rețele patronale informale).*** Un corolar al punctului anterior (precum și al moștenirilor patronale ale țărilor, menționate mai sus cu privire la tabelul 1.2), *patronalismul*, care a fost exercitat prin relații impuse formal, feudal și subjugare birocratică, se extinde mult dincolo de orice instituție formală într-un cadru democratic. Cu alte cuvinte, rețelele **informale** preiau instituțiile formale și le folosesc ca fațade, în timp ce pozițiile **din cadrul unei rețele patronale informale nu converg neapărat cu pozițiile administrative formale**. Puterea se bazează pe contopirea resurselor politice și economice (adică putere&proprietate), precum și pe **poziția pe care o deține cineva în lanțul de comandă piramidal și ierarhic al rețelei patronale informale.**

  O astfel de rețea poate fi numită și „familie politică adoptată", care este o rețea patronală specifică ce este **menținută împreună** nu prin ierarhii instituționale formale – cum ar fi feudalismul sau nomenclatura –, ci **prin relații informale de rudenie și cvasirudenie, precum și prin loialitatea personală față de patronul suprem** (în conformitate cu modelele culturale ale familiilor patriarhale [→3.6]). Cu alte cuvinte, există o „ierarhie a relațiilor de elită în care grupuri mici de indivizi puternici din elită se cunosc între ei prin contact personal direct și experiență. Aceste cercuri de relații de elită se întrepătrund: toți indivizii elitei cunosc și sunt asociați cu alți indivizi ai elitei aflați deasupra și dedesubt în ierarhia socială", care este, de asemenea, „puternic centralizată, cu o structură piramidală care coboară pe verticală de la o curte centrală [...]".[88] Descriind familiile politice adoptate ca „clanuri" [→3.6.2.1], Kathleen Collins explică faptul că „normele clanului cer o loialitate puternică față de clan și patronajul acestuia, [și] aceste norme pot intra în conflict cu identitatea unui stat birocratic modern. Clanurile se îndreaptă către stat ca sursă de patronaj și resurse [...]. Membrii clanului cu acces la instituțiile statului își protejează rudele prin distribuirea de locuri de muncă pe baza legăturilor de clan, nu a meritelor. Elitele clanurilor fură bunurile statului și le direcționează către rețeaua lor. [...] Politica clanurilor este insulară, excluzivă și netransparentă."[89]

Schimbarea de regim a determinat, dincolo de simpla supraviețuire, și o transformare a **structurilor instituționale** moștenite:

- ***Putere și proprietate.*** Desființarea monopolului proprietății de stat a urmat diverse căi în diferite regimuri postcomuniste. În cele mai multe dintre acestea, ca urmare a **privatizării,** ponderea sectorului privat în PIB a variat între 60% și 80% până în anii 2000.[90] Cu toate acestea, în timp ce în Occident privatizarea este o tranzacție de piață care constituie un domeniu alternativ de investiții pentru straturile bogate

[87] Aliyev, „Post-Soviet Informality", 187. De asemenea, a se vedea BERD, „Life in Transition".

[88] North, Wallis și Weingast, *Violence and Social Orders*, 36.

[89] Collins, *Clan Politics and Regime Transition in Central Asia*, 52-53.

[90] Lane, „Post-State Socialism".

existente, în regimurile postcomuniste a fost **vorba de crearea proprietarilor**. Cu toate acestea, [91] valurile de privatizare care au avut loc în aceste țări nu au fost, de obicei, realizate printr-un proces transparent și legitim.[92] În capitolul 5, analizăm formele de privatizare și relația acestora cu supraviețuirea elitei [→5.5.2]. În acest moment, ne limităm să ilustrăm fenomenul prin invocarea termenului rusesc utilizat pe scară largă pentru acesta: *prikhvatizatsiya*. Acest termen este o fuziune dintre cuvântul rusesc folosit pentru privatizare și verbul rusesc „a achiziționa, a pune mâna pe". O traducere literală în limba romană ar corespunde termenului de „acaparare" (*grabitization,* engl.), care face aluzie și la aspectul arbitrar și agresiv al procesului.[93]

În sistemul comunist, proprietatea de stat aparținea corpului politic și, prin urmare, era deținută și administrată de nomenclatură. Ca urmare a poziției lor de gestionari, aceștia dispuneau de ea mai degrabă ca niște birocrați decât ca niște proprietari privați. În cursul privatizării care a schimbat regimul, sferele politicii și pieței au fost separate doar în aparență [→5.5.2]. Nu numai că sfera politică a desemnat și a asigurat primii proprietari privați, dar, cuplată cu sfera economică, membrii sferei politice s-au ținut ostatici unii pe alții în următorul sens: în autocrațiile postsovietice, economiile planificate la nivel central nu s-au transformat în economii de piață în sensul occidental, ci s-au înrădăcinat pe parcurs într-o „economie relațională" [→5]. Sistemul de **putere&proprietate** a fost reprodus într-o nouă formă, în care **nu poate exista putere economică fără putere politică** sau cel puțin un hinterland politic[94], iar **puterea politică nu poate exista fără putere economică**.[95]

- ***Patrimonializarea.*** Dacă în țările precomuniste **separarea rudimentară sau lipsa separării sferelor de acțiune socială a dus la *patrimonializarea*** instituțiilor feudale, același fenomen, în forma moștenită din perioada comunistă, **a dus la *patrimonializarea* instituțiilor democratice nou-înființate**. După cum scrie Oleksandr Fisun, transformarea din Rusia a fost „un proces de însușire patrimonială directă de către elitele conducătoare (partidul/managementul; nomenclatura de nivelul doi și trei; și subelitele de la nivel regional, republican) a aparatului de control al statului. [...] Acest proces a transformat elementele de dominație patrimonială de tip semitradițional care existau în profunzimea sistemului sovietic într-un sistem de *neopatrimonialism* actualizat și «modernizat», unul în care [...] relațiile patrimoniale își pierd caracterul tradiționalist și dobândesc o dimensiune economică modernă. [...] Sistemul *neopatrimonial* care a apărut [...] a stimulat dezvoltarea capitalismului politic postsovietic și a înzestrat funcționarea mecanismelor democratice cu o logică *neopatrimonială*,

---

[91] Szelényi, „Capitalisms After Communism".

[92] *Patronal Politics*, 95–115; Kryshtanovskaya Elitei". Pentru exemple, a se vedea Hale, *Patronal Politics,* 95-115; Kryshtanovskaya și White, „From Soviet Nomenclatura to Russian Elit".

[93] Granville, „'Dermokratizatsiya' and 'Prikhvatizatsiya'"; Wedel, „Corruption and Organized Crime in Post-Communist States".

[94] Mara Faccio a constatat că firmele care au legături politice reprezintă 7,7% din capitalizarea bursieră mondială, în timp ce în Rusia, numărul corespunzător este de 86,7%. Faccio, „Politically Connected Firms".

[95] Åslund, *Russia's Crony Capitalism;* Åslund, *Ukraine*.

> una în care comportamentul actorilor este ghidat mai puțin de motive tradiționale și/sau nu ideologice, cât de stimulente financiare de tip căutare de rentă.[96]

În regimurile postcomuniste, în care este tipică însușirea autorității publice în interes privat (cu alte cuvinte, **corupția),** acestea nu sunt fenomene concomitente obiectabile și superficiale ale sistemului instituit, ci **factori constitutivi ai regimului** [→2.4, 5.3]. Căci astfel de **distorsiuni sistemice** decurg din structurile de conducere fundamentate sociologic: *patrimonializarea*, pe de o parte, și rețelele patronale informale, pe de altă parte. Cu alte cuvinte, ceea ce putem observa la aceste structuri de guvernare este un nivel evolutiv al corupției care depășește corupția de pe piața liberă – care este ocazională și individuală – și chiar dincolo de capturarea de stat, în care sunt implicate grupuri criminale sau oligarhice și aparatul de stat de nivel inferior sau mediu. Atunci când rețelele patronale informale *patrimonializează* instituțiile statului, care sunt, de asemenea, împletite cu economia postcomunistă și cu relațiile de proprietate, **corupția** nu **este** eliminată sau tratată ca o abatere de la norme, ci **monopolizată și operată la nivel central**. Dacă o singură familie politică adoptată reușește să realizeze acest lucru la nivel național de guvernare, acea stare de fapt poate fi supranumită „stat mafiot": un proiect care sancționează puterile premoderne conferite șefului patriarhal al familiei adoptate – adică o mafie – la nivelul unei țări.[97] Într-un stat mafiot, actele de corupție se împart în autorizate și neautorizate și depinde de decizia patronului suprem sau de loialitatea clienților săi împotriva cui va fi aplicată legea și cine se va bucura de impunitate [→3.6.3, 4.3.4].

Poate fi util în acest moment, înainte de a intra în detaliile regionale ale democratizării, să rezumăm cele trei modele tipice ideale printr-un **exemplu**. Transformarea rețelelor patronale poate fi urmărită cel mai ușor în **cazul Rusiei**, unde țarul deținea cea mai mare parte a puterii înainte de Revoluția din februarie 1917, iar elita rețelei sale patronale era formată din mica nobilime și din moșiile feudale (tabelul 1.3). Revoluțiile din 1917 au inaugurat în cele din urmă o nouă formă de rețea patronală condusă de secretarul general al partidului și populată în mare parte de nomenclatura de partid. În sistemul prezidențial care a urmat prăbușirii sistemului comunist și care s-a stabilizat până la sfârșitul anilor '90, elita rețelei patronale ia forma familiei politice adoptate. Termenul de „elită conducătoare" este o expresie neutră, care în sine nu se referă nici la construcția organizatorică, nici la structură, nici la relațiile interne din cadrul elitei, nici măcar la legitimarea acesteia. Cu toate acestea, atunci când vorbim de elita conducătoare a unei rețele patronale, aceasta include implicit natura sa ierarhică imediată.

În Rusia, în timpul țarilor, membrii elitei conducătoare făceau parte din elită prin naștere, în virtutea statutului lor de nobili. Prerogativele elitei erau învestite în individul cu statut de elită. Era posibil să ridici pe cineva în acest cerc, să adopți persoane în el, dar nimeni nu putea fi deposedat de statutul său din cauza neloialității. Pentru cei neloiali, aplicarea legilor putea însemna pierderea vieții, a libertății sau a proprietății, dar nu și a statutului. În cazul nomenclaturii comuniste, relația era inversă: elita era formată din ceea ce s-ar putea numi un registru impersonal al pozițiilor de putere. Aici, poziția, și nu statutul persoanei, era cea care era fixată; persoana care ocupa poziția putea fi

---

[96] Fisun, „Neopatrimonialism in Post-Soviet Eurasia", 85.

[97] Cf. Hobsbawm, *Primitive Rebels*, 30-56. Oferim o definiție mai precisă a statului mafiot în capitolul 2 [→2.4.5].

schimbată după bunul plac al secretarului general al partidului. Cu toate acestea, elita conducătoare atât a rețelelor patronale țariste, cât și a celor comuniste – fie în virtutea statutului personal, fie a registrului de poziții impersonale – avea un set formalizat de reguli de încorporare și expulzare. Nu la fel stau lucrurile în cazul rețelei patronale informale postcomuniste, dezvoltată într-o singură piramidă în Rusia de către Vladimir Putin până în 2003 și în care rolurile și pozițiile formale și informale se amestecă într-un conglomerat opac și imposibil de urmărit [→7.3.3.5].

Tabelul 1.3. Poziția formală a patronului suprem, „corpul" decizional și tipul de rețele patronale în Rusia. (Definițiile exacte ale termenilor din tabel vor fi furnizate în capitolele 2-3).

	Poziția oficială de patron suprem (ca șef al puterii executive)	„Corpul" conducător (centrul de decizie)	Elita conducătoare în funcție de tipul de rețele clientelare	Tipul de stat patronal
înainte de 1917	țar	curte	nobilime de slugarnici, ordini feudale	stat feudal
1917–1991	secretar general al partidului	politburo	nomenclatura	stat-partid
după 2003	președinte	curtea patronului	familie politică adoptată	stat mafiot

1.5.2. Sisteme mono- și multipiramidale: determinanții democratizării în cele trei regiuni istorice

Faptul că apartenența civilizațională și influența comunismului au determinat nivelul de separare a sferelor de acțiune socială care au dominat după schimbarea de regim nu invită la concluzii pripite. Adică, nu pretindem ceea ce teoreticienii modernizării îi reproșează adesea lui Huntington, și anume că „relația dintre economie, democrație și cultură este [...] biunivocă, univocă sau rigidă".[98] Într-adevăr, chiar și în regiunile istorice ortodoxe și islamice, **prezența puternică a structurilor din figura 1.4 *per se* a determinat doar apariția regimurilor patronale, nu și faptul că acestea sunt democratice sau autocratice**.[99] Mai mult, **un regim patronal poate fi „monopiramidal",** care se referă la o rețea patronală dominantă, alte rețele fiind subjugate, marginalizate sau eliminate, sau „**multipiramidal",** în care mai multe rețele concurează, fiecare reprezentând o putere aproximativ egală și niciuna nu este suficient de puternică pentru a le domina pe celelalte [→4.4].[100] În ce categorie a trecut o țară după prăbușirea comunismului, prin „traiectoria primară"

[98] Kollmorgen, „Modernization Theories", 59.

[99] În general, ne referim la regimurile care prezintă în mod proeminent structurile din figura 1.4 ca fiind „patronale". Subliniem această trăsătură dintre cele patru deoarece conceptualizăm regimurile ai căror actori sociali definitivi sunt elitele conducătoare [→2].

[100] Hale numește acest aranjament multipiramidal „configurație piramidală concurentă". Hale, *Patronal Politics*, 64-66.

[→7.3.2], a depins în principal de doi factori: (1) prezența sau lipsa prezidențialismului și a sistemului electoral proporțional și (2) legăturile și pârghiile occidentale.

Primul factor se referă la **varianta instituțiilor formal democratice** care au luat naștere după schimbarea de regim. Mai exact, **tipul de putere executivă** și **sistemul electoral** au fost două elemente care au influențat apariția unor sisteme mono- sau multipiramidale. Deși forma exactă a acestor instituții a fost adesea întâmplătoare, în funcție de târguielile elitare și de oportunitățile politice din timpul schimbării de regim[101], ele au avut un efect profund ulterior asupra structurii competiției politice. Acest lucru poate fi observat dacă analizăm sistemele care au evoluat în țările din tabelul 1.4, care prezintă regimurile pe linia *patronalismului* și a tipului de executiv.

Tabelul 1.4. Constituțiile formale și patronalismul în țările postcomuniste de la mijlocul anilor '90. Sursa: modificat după Hale (2015, 459).

Gradul de patronalism	Tipul de putere executivă		
	Prezidențialism	Executivul divizat	Parlamentarism
Mare	Azerbaidjan*, Belarus*, Georgia*, Kazahstan*, Kârgâzstan (până în 2010*), Moldova (până în 2000*), Rusia*, Tadjikistan*, Turkmenistan*, Ucraina* (1991-2006; 2010-2014), Uzbekistan*.	Armenia*, Ucraina (2006-10*; 2014-*), Kârgâzstan (2010-*), Moldova (2016-*), România*	Albania, Bulgaria*, Ungaria (2010-), Macedonia de Nord*, Moldova (2000-2016)
Moderat			Estonia, Ungaria (1998-2010), Letonia, Lituania*, Serbia*, Slovacia*
Scăzut		Croația (până în 2000*), Polonia*	Croația (2001-*), Republica Cehă (2012-*), Ungaria (până în 1998), Slovenia*

* Țările care au alegerea directă a președintelui.

Ceea ce putem observa nu înseamnă doar că un sistem parlamentar tinde să lucreze împotriva dominației unei singure rețele. Înseamnă, de asemenea, că, spre deosebire de o configurație pur prezidențială, **un sistem cu putere executivă divizată poate oferi mai multe posibilități instituționale pentru ca rețelele concurente să se țină în frâu reciproc**, stabilind condiții mai „democratice" pe măsură ce se stabilesc în jurul posturilor de președinte și prim-ministru ca sedii-cheie ale puterii executive. Nu este o coincidență faptul că, atunci când o rețea patronală se străduiește să obțină un rol dominant într-un regim caracterizat de o astfel de putere executivă divizată, aceasta încearcă de obicei să treacă la un sistem pur prezidențial. Și, în mod similar, atunci când astfel de încercări

[101] În cazul Ungariei, a se vedea Széky, *Bárányvakság*.

Caseta 1.3. Legătura și efectul de pârghie în Occident.

[Acolo unde] legăturile cu Occidentul au fost extinse, ca în Europa de Est și în America, regimurile autoritare competitive s-au democratizat în perioada de după Războiul Rece. Prin creșterea relevanței internaționale a abuzurilor autocratice, prin creșterea probabilității de reacție occidentală, prin extinderea numărului de actori interni care au interesul de a evita izolarea internațională și prin schimbarea echilibrului resurselor și prestigiului în favoarea opoziției, legăturile au crescut costul construirii și menținerii unui regim autoritar. Un nivel ridicat al legăturilor a creat stimulente puternice pentru conducătorii autoritari de a abandona puterea, în loc să se reprime, în fața provocărilor opoziției. De asemenea, a creat stimulente pentru guvernele succesoare să guverneze în mod democratic. Printre cazurile de legătură ridicată, [...] aproape toate tranzițiile au dus la democrație. Acest rezultat a avut loc chiar și atunci când condițiile interne pentru democrație erau nefavorabile (de exemplu, Guyana, Macedonia și România). [...] Acolo unde legătura a fost scăzută, ca în cea mai mare parte a [...] fostei Uniuni Sovietice, presiunea externă de democratizare a fost mai slabă. În consecință, rezultatele regimului au fost determinate în principal de factori interni, în special de puterea organizațională a celor în funcție. Acolo unde partidele de stat și/sau de guvernare erau bine organizate și coezive [...], cei în funcție au reușit să gestioneze conflictul de elită și să zădărnicească chiar și provocările serioase ale opoziției [...], iar regimurile autoritare competitive au supraviețuit. [...] În acest context, vulnerabilitatea statelor la presiunea democratizatoare occidentală [...] a fost adesea decisivă. Acolo unde importanța strategică sau economică a țărilor a inhibat presiunea externă (de exemplu, Rusia), [...] au supraviețuit chiar și regimuri relativ slabe. Acolo unde influența occidentală era mare, astfel de guverne aveau mai multe șanse să cadă. În aceste cazuri, rotația a creat o oportunitate pentru democratizare. [...] Cu toate acestea, în [...] cazurile cu legături scăzute, [...] puterea organizațională scăzută a fost asociată cu un autoritarism competitiv instabil.

Steven Levitsky și Lucan Way, *Competitive Authoritarianism: Hybrid Regimes after the Cold War* (Cambridge University Press, 2010), 23-24.

eșuează, celelalte rețele patronale luptă pentru reintroducerea puterii executive divizate. Evenimentele au procedat astfel în țările ortodoxe de est, cum ar fi Ucraina [7.→3.4.2], Moldova [7.3→.4.4] și, de asemenea, România [→7.3.4.2].

Un grad ridicat de *patronalism* și de prezidențialism **merge mână în mână în formarea sistemelor monopiramidale,** iar alegerea directă a președinților este considerată ca un fapt. Acest lucru nu înseamnă însă că, acolo unde există alegere prezidențială directă, trebuie să se dezvolte un sistem *prezidențial*. Dispozițiile constituționale pot permite, de exemplu, un mandat puternic pentru un președinte ales în mod direct, oferindu-i în același timp aceluiași președinte doar o sferă restrânsă de putere executivă. Putem vorbi de un sistem *prezidențial* în vigoare atunci când persoana primului-ministru nu depinde de o majoritate parlamentară, ci de președinte. Între timp, în țările în care competențele puterii executive sunt împărțite în mod substanțial între președinte și prim-ministru, există din nou doar alegerea directă a președinților. În sistemele parlamentare, obstacolul în calea formării rețelelor patronale monopiramidale poate fi asigurat, în principiu, de **proporționalitatea sistemului electoral,** care, în mod normal, este în măsură să se asigure că niciun actor politic unic nu dobândește o majoritate constituțională, sau de oportunitatea exclusivă de a decide cine face parte din personalul instituțiilor-cheie care garantează sistemul de control și echilibru. Ori de câte ori sistemul electoral este disproporționat, se poate ajunge la un monopol al puterii politice chiar și într-un sistem parlamentar, deschizând porțile formării unui sistem patronal monopiramidal. Ungaria a reușit să evite această situație timp de două decenii după schimbarea de regim, menținând democrația, dar în cele din urmă nu a putut rezista nici transformării patronale, nici unei preluări autocratice, care a fost posibilă datorită sistemului electoral disproporționat din 2010 [→7.3.3.4].

Al doilea factor care a influențat aranjamentul mono- sau multipiramidal a fost **legătura și influența occidentală**, oferind diverse stimulente pentru democrație și împotriva guvernării autocratice (a se vedea caseta 1.3). După cum scrie Hale, în logica politicii patronale în țările cu legături și influență occidentală ridicată se așteaptă „ca actorii occidentali să poată, de fapt, să exercite suficientă putere pentru a modifica așteptările rețelelor actuale și ale opoziției în ceea ce privește probabilitatea ca liderul în funcție să rămână la putere dincolo de un anumit punct. În [astfel de] țări, puterile occidentale sunt, de asemenea, mai în măsură să sprijine susținerea materială externă și protecția activelor în proporții suficient de mari pentru a determina rețele semnificative să nu se coordoneze în jurul autorității unui anumit patron suprem. Toate acestea servesc la slăbirea [...]

tendinței de politică a unei singure piramide și a ciclurilor de regim în general."[102] Într-adevăr, fiecare dintre cele trei regiuni istorice – în primul rând, regiunea creștină occidentală cu țările socialiste din afara Uniunii Sovietice, în al doilea rând, regiunea ortodoxă cu statele membre europene ale Uniunii Sovietice și, în al treilea rând, regiunea islamică cu fostele state membre ale Uniunii Sovietice din Asia Centrală – prezintă o mare idiosincrazie în această privință și au fost îndemnate în grade diferite să se adapteze la sistemul instituțional al democrației liberale.

În regiunea istorică vest-creștină, fostele țări socialiste central-est-europene (inclusiv statele baltice) sunt legate de economiile statelor membre ale UE prin nenumărate legături, după ce au **intrat în câmpul gravitațional al Uniunii Europene**. Schimbarea de direcție în comerțul exterior a început încă din anii ,70 și s-a intensificat doar după schimbarea regimurilor și criza tranziției. Dizolvarea CAER în 1991 a fost doar o recunoaștere post-hoc a ceea ce se întâmplase deja *de facto.* Reorientarea economică nu a fost consolidată decât prin privatizarea unei părți decisive a proprietății de stat, aducând capitalul occidental într-o poziție favorabilă peste tot (deși în grade diferite). Apoi, extinderea Uniunii Europene între 2004 și 2013 a încorporat, de asemenea, o majoritate decisivă a acelor țări foste socialiste care fuseseră în afara Uniunii Sovietice și toate cele care aparținuseră din punct de vedere istoric civilizației creștine occidentale.

O precondiție pentru aderarea la UE (și, de asemenea, la NATO) a fost crearea unui sistem instituțional liberal-democrat. Prin urmare, singura întrebare pentru aceste țări era cine va câștiga lupta internă dintre un sistem instituțional occidental importat și mai mult sau mai puțin domesticit și ceea ce mulți percepeau ca fiind o cultură estică îngreunată de un trecut comunist. Cei care erau optimiști cu privire la rezultat credeau că deficiențele în funcționarea sistemului instituțional democratic, prevederile privind drepturile omului sau gestionarea adecvată a finanțelor publice erau doar dificultăți temporare, care puteau fi rezolvate prin controlul instituțiilor UE („bățul") și accesul dorit la resursele UE („morcovul"). În ceea ce privește corupția tradițională, România și Bulgaria păreau a fi cele mai infectate țări, dar guvernele consecutive ale fiecărui stat și-au menținut angajamentele puternice față de UE. În schimb, regresul democratic în general [7.→3.3] și autocrația maghiară în special reprezintă o provocare pentru acei lideri UE care încearcă să implementeze valorile UE într-un stat pe care propriii săi lideri îl văd ca pe o „vacă de muls" care trebuie mulsă [→7.4.4.2, 7.4.6.2].

În regiunea istorică ortodoxă, pentru republicile sovietice din Europa Centrală și de Est, schimbarea de regim a însemnat doar o prăbușire a structurii de putere comunistă. Aceasta nu a fost urmată de dezvoltarea consecventă a instituțiilor democratice liberale, ci mai degrabă de un sistem prezidențial care a dat doar un frâu limitat instituțiilor democratice. Chiar și dezvoltarea unui astfel de prezidențialism a fost, în unele cazuri, preîntâmpinată – sau însoțită în timpul diferitelor crize – de slăbirea statalității și de apariția unui fel de „anarhie oligarhică" în urma privatizărilor masive [→2.5]. Pentru ei, atracția gravitațională a UE a fost slabă, iar acolo unde a fost prezentă – cum ar fi în Moldova și Ucraina – a fost folosită mai mult pentru a se apăra împotriva a ceea ce ei considerau a fi un nou expansionism rusesc și construirea unui imperiu decât ca parte a oricărei încercări de a adopta efectiv valorile socio-structurale liberale ale UE.

În cele din urmă, **în fostele republici sovietice din Asia Centrală**, **regimurile postcomuniste nu au intrat niciodată în gravitația democrațiilor liberale occidentale și,**

[102]Hale, *Patronal Politics*, 457.

astfel, și-au creat propriile câmpuri de putere și au continuat pe o orbită separată. Cu toate acestea, ar fi o greșeală să descriem aceste țări doar prin prisma „deficiențelor" lor în raport cu idealurile democrației liberale. Trebuie să ne confruntăm cu faptul dependenței de traiectorie sau, mai exact, cu faptul că există structuri de valori și modele de civilizație profund influente, constituite istoric, care limitează posibilitatea transformării social-politice.

1.6. Dincolo de hibridologie: un spațiu conceptual triunghiular al regimurilor

Rămânând pe axa convențională democrație-dictatură a *hibridologiei*, am fi incapabili să reflectăm asupra dimensiunilor societale și de guvernare în care operează structurile încăpățânate. Căci **axa convențională se concentrează pe nivelul instituțiilor impersonale, în timp ce structurile încăpățânate privesc atât acest nivel, cât și nivelul conexiunilor personale**. Prin urmare, o astfel de abordare pe două niveluri [→7.3.4.1] este necesară pentru conceptualizarea regimurilor postcomuniste, deoarece numai atunci putem vedea regimul ca pe un fenomen care cuprinde sferele politice, economice și comunitare ale acțiunii sociale.[103] Altfel spus, abordarea pe un singur nivel a *hibridologiei* este capabilă să evalueze lipsa de separare a ramurilor puterii într-un regim politic, dar nu și lipsa de separare a sferelor de acțiune socială care conduce la acesta (printre altele).

Urmărind o abordare pe două niveluri, **este posibil să îmbunătățim abordarea *hibridologică* cu perspectiva structurilor încăpățânate,** prin definirea unor regimuri de tip ideal și prin extinderea unui spațiu conceptual pentru conceptualizarea polilor cu ajutorul acestora. În concordanță cu metodele noastre de conceptualizare, tipologia din literatura de specialitate privind postcomunismul care este cea **mai potrivită pentru o îmbunătățire este continuumul conceptual al lui János Kornai**.[104] Așa cum am menționat în *Introducere*, lucrarea lui Kornai semnifică o ruptură cu paradigma tranziției atunci când, în furnizarea tipologiei sistemului instituțional al regimurilor postcomuniste, definește democrația, autocrația și dictatura ca tipuri ideale distincte.[105] Făcând acest lucru, el propune două seturi de caracteristici: cele primare (Tabelul 1.5) și cele secundare (Tabelul 1.6), care se află într-o relație ierarhică, dar și cauzală între ele. După cum scrie Kornai, „caracteristicile primare determină sistemul ca întreg, inclusiv caracteristicile secundare. Prezența comună a caracteristicilor primare este o condiție necesară și suficientă pentru apariția celor secundare. [...] O primă etapă sensibilă atunci când se începe să se studieze o țară este să se concentreze asupra acestor caracteristici primare. Rezultatele obținute în acest sens vor avea apoi forță predictivă. Cu toate acestea, caracteristicile primare nu le generează pe toate cele secundare într-un mod determinist. Efectul este stocastic. Există o șansă foarte bună de a găsi caracteristicile secundare într-o țară examinată dacă au fost deja identificate caracteristicile primare."[106]

---

[103] Pentru definiția pe care o folosim în toată cartea pentru „regim", a se vedea capitolul 2 [→2.2.1].

[104] Kornai, „The System Paradigm Revisited".

[105] Urmându-l pe Kornai, vom folosi și noi „autocrație" în locul unor termeni precum „autoritarism", foarte răspândit în literatura de specialitate în domeniul *hibridologiei*. Cu toate acestea, în capitolul 7 vom explica și cum acceptăm și noi tipologia *hibridologiei*, care constituie o dimensiune alături de alte zece în cadrul nostru [→7.2.2].

[106] Kornai, „The System Paradigm Revisited", 28.

Tabelul 1.5. Caracteristicile primare ale democrației, autocrației și dictaturii tipice ideale. Sursă: Kornai (2019, 38).

Nu.	Democrație	Autocrație	Dictatură
1	Guvernul poate fi înlăturat printr-o procedură pașnică și civilizată	Guvernul nu poate fi înlăturat printr-o procedură pașnică și civilizată	Guvernul nu poate fi înlăturat printr-o procedură pașnică și civilizată
2	Instituțiile care garantează în mod concertat responsabilitatea sunt bine stabilite	Instituțiile care ar putea garanta în mod concertat responsabilitatea sunt fie formale, fie slabe	Nu există instituții care ar putea permite/garanta responsabilitatea
3	Există opoziție parlamentară legală; mai multe partide candidează pentru alegeri	Există opoziție parlamentară legală; mai multe partide candidează pentru alegeri	Nu există opoziție parlamentară legală; un singur partid candidează la alegeri
4	Fără teroare (detenție pe scară largă în lagăre de muncă forțată și execuții)	Nu există teroare (detenție pe scară largă în lagăre de muncă forțată și execuții), dar ocazional sunt folosite diverse mijloace de constrângere împotriva adversarilor politici (încarcerare cu acuzații false sau chiar crimă motivată politic)	Teroare (detenție pe scară largă în lagăre de muncă forțată și execuții)

Tabelul 1.6. Caracteristicile secundare ale democrației, autocrației și dictaturii. Sursă: Kornai (2019, 39).

Nu.	Democrație	Autocrație	Dictatură
5	Nu sunt folosite mijloace represive împotriva opoziției parlamentare	Mijloacele represive sunt folosite împotriva opoziției parlamentare	Fără opoziție parlamentară
6	Instituțiile de „checks and balances" sunt active și independente	Instituțiile care funcționează ca „control și balanțe" sunt slabe și neindependente	Nu au fost create instituții care să acționeze ca „control și balanțe"
7	Relativ puțini funcționari sunt numiți de către grupul politic aflat la putere	Grupul politic aflat la putere își numește propriile cadre în aproape toate funcțiile importante	Grupul politic aflat la putere își numește propriile cadre în toate funcțiile importante
8	Protestul civil împotriva guvernului nu are limite legale; societate civilă puternică	Protestul civil împotriva guvernului nu are limite legale; societate civilă slabă	Protestul civil împotriva guvernului este interzis de lege
9	Persoanele interesate și organizațiile acestora participă în numeroase forme și în grade relevante la pregătirea procesului decizional (niveluri semnificative de participare)	Există cadre juridice pentru participare, dar acestea sunt practic disfuncționale	Participarea nu este nici măcar prescrisă în mod oficial
10	Libertatea presei este garantată prin lege și este aplicată efectiv	Libertatea presei este îngrădită de mijloace legale și economice	Nu există libertate a presei

Tipurile ideale ale lui Kornai extind două continuități conceptuale: între democrație-autocrație și autocrație-dictatură, iar regimurile actuale pot fi plasate cel mai aproape de tipul

ideal cu care se aseamănă cel mai mult [→*Introducere*]. După cum se poate observa în cele două tabele de mai jos, cele zece variabile pe care Kornai le oferă pentru a defini cele trei tipuri de regim se **concentrează pur și simplu asupra instituțiilor politice, adică asupra** sferei de acțiune politică. Printre acestea se numără instituțiile guvernamentale, mecanismele de control și echilibrare, sistemul de partide, alegere și diverse libertăți politice, de la libertatea de exprimare până la libertatea de asociere și de protest.

Tabelul 1.7. Țările postcomuniste din Eurasia în funcție de sistemul instituțional politic (din 2019). Sursa: modificat după Kornai (2019).

Democrații	Autocrații	Dictaturi
Albania, Armenia, Bulgaria, Croația, Republica Cehă, Estonia, Georgia, Kârgâzstan, Letonia, Lituania, Macedonia de Nord, Moldova, Polonia, România, Serbia, Slovacia, Slovenia, Ucraina	Azerbaidjan, Belarus, Ungaria, Kazahstan, Rusia, Tadjikistan, Turkmenistan, Uzbekistan	China, Vietnam

Desigur, în realitate, niciun regim nu îndeplinește toate criteriile pentru niciunul dintre cele două tipuri ideale. Cu toate acestea, folosind tipurile ideale ale lui Kornai ca puncte de referință, putem clasifica țările postcomuniste în funcție de care sistem politic tipic ideal aparțin, de care regimurile lor se apropie cel mai mult. Tabelul 1.7 prezintă lista rezultată în urma acestui exercițiu. Cu toate acestea, la parcurgerea listelor țărilor, în ciuda criteriilor clare, un sentiment de incertitudine este totuși inevitabil să prevaleze. Pentru că, deși țările postcomuniste occidentale pot fi numite democrații atunci când sunt comparate cu regimurile autocratice postcomuniste, dacă sunt puse în comparație cu democrațiile liberale occidentale, devine clar și palpabil faptul că natura democrațiilor în cauză este diferită. Mai exact, **sortarea țărilor în cele trei grupuri de democrație, autocrație și dictatură oferă o clasificare clară și omogenă în funcție de sfera politică**, așa cum este definită de cele zece variabile ale lui Kornai. Într-adevăr, Kornai nu a dorit mai mult decât atât, scopul său declarat fiind identificarea „formelor alternative de politică și guvernare".[107] Dar dacă privim țările **după structurile lor sociologice și economice**, care conlucrează cu regimul politic ca sfere de acțiune socială în regiunea postcomunistă, țările din același grup **prezintă o mare eterogenitate**. Într-adevăr, **pot fi observate tipuri de regimuri distincte,** între care linia de demarcație nu este dată de configurația instituțională politică formală aparentă, ci de structurile socio-economice prezentate mai sus.

Utilizând abordarea la nivel dual în general și argumentul structurilor încăpățânate în special, putem introduce **2-2 subtipuri pentru fiecare tip ideal al lui Kornai**.[108] Temeiurile pe baza cărora se poate stabili diferența dintre democrații se regăsesc în nivelul prevalent de *patronalism*. Pe această bază se poate trasa un continuum conceptual în cadrul categoriei de țări democratice, de la **democrațiile liberale** la **democrațiile patronale.** În

[107] Kornai, „The System Paradigm Revisited", 35.

[108] Definirea exactă a celor două ori trei regimuri de tip ideal ar necesita definirea și delimitarea exactă a componentelor acestora, ceea ce va fi făcut în capitolele 2-6. În acest moment, putem oferi doar o descriere generală a tipurilor de regimuri, în timp ce o imagine mai precisă va fi oferită în capitolul 7 [→7.2.1].

cazul democrațiilor liberale, trăsăturile democrațiilor menționate mai sus, așa cum au fost stabilite de Kornai, servesc la **echilibrarea instituțiilor civile definite formal, în** timp ce în cazul democrațiilor **patronale**, acestea stabilesc un **echilibru între rețelele patronale informale concurente**. Împărțind continuumul **democrație-autocrație** într-un continuum din două părți după aceste linii, țări precum **Estonia și Republica Cehă s-ar regăsi în primul continuum dintre democrația liberală și cea patronală**, relativ aproape de tipul ideal liberal, în timp ce alte țări precum **Ucraina și Moldova s-ar afla pe continuumul democrație patronală-autocrație,** dar mai degrabă aproape de tipul ideal de democrație patronală [→7.3]. În aceste din urmă țări, ceea ce le separă de autocrațiile care prezintă un aranjament monopiramidal al rețelelor de putere este faptul că nicio rețea patronală nu a reușit să consolideze o poziție dominantă, de monopol, în niciuna dintre ele. Deși s-au făcut încercări de a stabili una, rezistența socială a limitat pozițiile rețelelor patronale care pretindeau monopolul puterii și a stabilit un nou echilibru dinamic între diferitele rețele patronale concurente [→7.3.4].

În mod similar, putem defini și noi două subtipuri ale tipului ideal al lui Kornai de autocrație: **autocrația conservatoare** și autocrația **patronală**. Abordarea *hibridologiei* mainstream în general și conceptul de **autocrație** al lui Kornai în particular sunt cele mai satisfăcătoare pentru primul tip, deoarece **o autocrație conservatoare cuprinde invazia instituțiilor politice și monopolizarea sferei politice pentru scopuri politice**, putere și ideologie, **păstrând în același timp sfera de acțiune a pieței separată de cea** a acțiunii politice. (Singura parte a acțiunii de piață pe care o încorporează este cea a companiilor de stat și a mass-mediei, adică părțile care aparțin oricum, în mod formal, sferei publice). O încercare de a stabili o astfel de autocrație conservatoare are loc din 2015 în Polonia, unde concentrarea puterii de către Jarosław Kaczyński merge mână în mână cu obiectivul său de a obține hegemonia sistemului de valori colectivist „naționalist-creștin", în timp ce el însuși este șeful unui partid, dar nu al unei rețele patronale. Astfel, deși sistemul de valori liberale construit pe autonomia individului este privit ca un inamic, Kaczyński nu a construit o familie politică adoptată care să constituie o *coluziune* a sferelor de piață și politică, a oligarhilor sau a acumulării sistematice de avere. În schimb, o **autocrație patronală se bazează pe patronalizarea sferelor politice și de piață de către o familie politică adoptată**, realizând monopolul politic și devenind, în consecință, baza rețelei patronale monopiramidale din țară. Într-o autocrație clientelară, structurile tipice ideatice încăpățânate prevalează din plin: statul este *patrimonializat* și transformat în afacerea familiei politice adoptate, gestionată prin legături informale și personale în general și prin instrumentele autorității publice în special. Aproape de această categorie se situează, printre altele, Rusia lui Vladimir Putin din 2003 și Ungaria lui Viktor Orbán din 2010, unde ambii șefi ai puterii executive sunt și patronii supremi ai rețelelor lor respective de tip monopiramidal.[109]

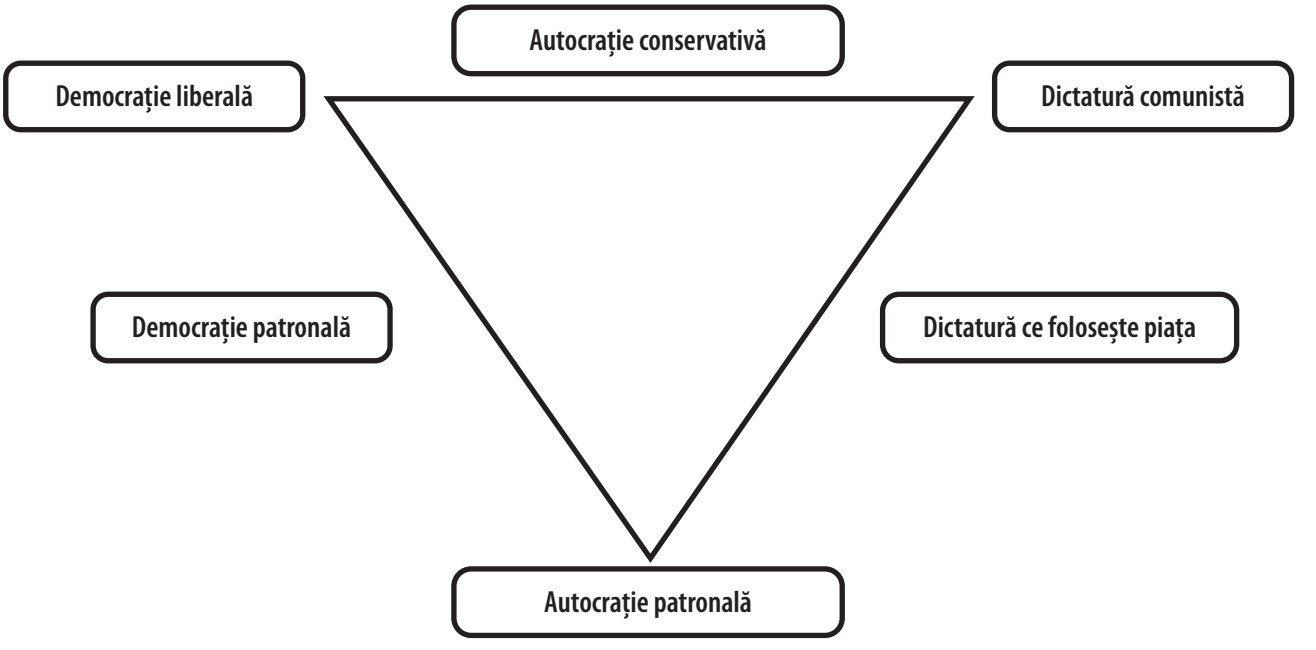
Cele două subtipuri de **dictatură ale lui Kornai** sunt exemplificate astăzi prin (1) Coreea de Nord, care este extrem de apropiată de tipul ideal de **dictatură comunistă**, **caracterizată printr-o fuziune totală a sferelor de acțiune socială prin intermediul instituțiilor formale ale dictaturii partidului unic și al monopolului asupra proprietății de stat,** și (2) China, care oferă cazul paradigmatic pentru tipul ideal de

[109] Pentru o comparație sistemică a cazurilor Poloniei și Ungariei, a se vedea Magyar, „Parallel System Narratives".

dictatură de exploatare a pieței.[110] Acest din urmă tip **păstrează cadrul** dictatorial **al instituțiilor politice**, manifestându-se în toate cele zece trăsături ale dictaturii dezvoltate de Kornai, **dar în același timp își deschide piețele și tolerează un sector privat substanțial în scopuri politice** [→5.6.2]. Inutil să mai spunem că sectorul public monopartidist și sectorul privat capitalist sunt niște parteneri de pat ciudați și se afectează reciproc, rezultând moduri de funcționare deosebite. Pe de o parte, partidul-stat nu mai este totalitar și prezintă „pluralitatea factorilor de decizie, a organizațiilor și a grupurilor de interese care sunt implicate în mod regulat în procesul de luare a deciziilor politice", în timp ce rămâne în continuare autoritar, cu o interdicție legală a activităților de opoziție.[111] Pe de altă parte, sectorul privat se transformă într-un hibrid de liberă inițiativă și coordonare birocratică, cu rețele patronale informale care prevalează în interiorul și în afara rândurilor sistemului partidului unic.[112] Într-adevăr, dictaturile care exploatează piața pot fi văzute ca succesori maturi ai modelelor de reformă a socialismului de dinaintea schimbării de regim, în care proprietatea privată era recunoscută legal de către statele comuniste într-o anumită măsură.

Spațiul conceptual acoperit de cele șase regimuri de tip ideal este descris în figura 1.6. În acest cadru triunghiular, cele trei tipuri polare sunt democrația liberală, autocrația patronală și dictatura comunistă, în timp ce celelalte trei tipuri înjumătățesc axele (laturile) pe care se extind tipurile polare, în același mod în care autocrația o face în înțelegerea lui Kornai între democrație și dictatură.

Figura 1.6. Un spațiu conceptual triunghiular al regimurilor.

[110] Îi suntem îndatorați lui János Boris, care a inventat acest termen. De asemenea, literatura de specialitate clasifică dictaturile ca fiind „totalitare" și „autoritare" (a se vedea Tabelul 1 [→Introducere]), dar „comuniste" și „care exploatează piața" se potrivesc mai bine scopurilor noastre enunțate mai sus.

[111] Heilmann, „3.8. Between Fragmented Authoritarianism and a Re-Concentration of Power", 191. Cf. Linz, *Totalitarian and Authoritarian Regimes*.

[112] Pentru o analiză a rețelelor informale din China, a se vedea Zhu, „Corruption Networks in China: An Institutional Analysis".

Spațiul conceptual triunghiular pune bazele pentru restul cărții. Modul în care am circumscris cele șase tipuri ideale de mai sus trebuie înțeles doar ca definiții preliminare, a căror completare necesită o explicare a mecanismelor acestor sisteme, precum și un vocabular adecvat. Capitolele 2-6 sunt dedicate acestui lucru, elaborând componentele tipice ideale ale celor șase tipuri de regim și acoperind spațiile conceptuale omoloage. Într-adevăr, vom arăta acest lucru vizual în capitolul 7, unde vom da definițiile propriu-zise ale celor șase regimuri de tip ideale cu ajutorul diferitelor modele ale spațiului triunghiular. În final, setul de categorii va oferi instrumente pentru analiza comparativă a fenomenelor postcomuniste, care rezultă – direct sau indirect – din structurile încăpățânate prezentate în acest capitol.

2. Statul

2.1. Ghidul capitolului

Acest capitol se ocupă de conceptualizarea comparativă a statului. El se va desfășura după modelul tabelului 2.1, care conține o mare parte din conceptele care vor fi introduse, sortate în funcție de cele trei tipuri polare din cele șase regimuri de tip ideal ale spațiului conceptual triunghiular.

Tabelul 2.1. Starea în cele trei regimuri de tip polar (cu temele părților capitolelor).

	Democrația liberală	**Autocrația patronală**	**Dictatură comunistă**
ELITĂ DE GUVERNARE	elită politică constrânsă	familie politică adoptată	nomenclatura
	rețea nepatronală	rețea patronală informală	rețea patronală birocratică
	sistem multipiramidal	sistem monopiramidal	sistem monopiramidal
	dominația instituțiilor formale	dominația instituțiilor informale	dominația instituțiilor formale
PRINCIPIUL FUNCȚIONĂRII STATULUI	statul subordonat principiului interesului societății	stat subordonat principiului interesului de elită	stat subordonat principiului de implementare a ideologiei
	reconcilierea competitivă și deliberativă a intereselor	realizarea interesului de elită în detrimentul interesului social	interesul impus cu forța de postulat
	cooperare transparentă/reglementată și legături între sfera publică și cea privată	coluziune netransparentă / informală a sferelor publice și private	subordonarea sferei private față de sfera publică
	conflictul de interese publice și private	fuziunea intereselor publice și private	reprimarea intereselor private
CONCEPTE DE STAT	stat constituțional	stat mafiot (stat de clanuri + stat neopatrimonial/neosultanistic + stat prădător + stat infracțional)	statul partidului
	separarea puterilor	puteri conectate	fuziunea puterilor

Capitolul începe prin introducerea celor mai de bază concepte ale cadrului nostru, necesare atât pentru dezvoltarea unui cadru conceptual coerent în general, cât și pentru conceptele de state care vor fi definite în acest capitol în special. Partea 2.2 include, în primul rând, definiția regimului și a statului, care necesită, de asemenea, clarificarea modului în care vom folosi termeni precum „violență", „coerciție" și „acțiune voluntară". În al doilea rând, în aceeași parte, oferim definiții generale pentru termenii „elită" și „elită conducătoare", precum și

o descriere a rețelelor de elite conducătoare în cele trei regimuri de tip polar. Vom explica în ce sens folosim termenii „formal", „informal", „patronal" și „nepatronal" și vom descrie stratificarea piramidelor patronale în termeni de straturi și niveluri ale acestora.

În partea 2.3, prezentăm o tipologie a principiilor de bază pe care un stat poate funcționa. După cum vom arăta, diferitele principii de funcționare a statului definesc imediat grupuri pentru diferitele etichete care au fost date statelor în literatura de specialitate. Cu toate acestea, deoarece acest set de instrumente este dezvoltat în principal pentru regiunea postcomunistă, ne concentrăm în principal pe conceptele care presupun așa-numitul principiu al interesului de elită (sau motivele gemene de monopolizare a puterii și de acumulare a bogăției). Partea 2.4 este dedicată acestor concepte de stat, dintre care unele pot fi văzute în tabelul 2.1 în cea de-a cincea celulă pentru autocrația patronală. Pentru a crea o ordonare logică a conceptelor care au fost dezvoltate pentru astfel de state, dar care au fost, de asemenea, utilizate în mod dezorganizat, vom folosi așa-numitele straturi interpretative, bazate pe patru aspecte-cheie ale guvernării pe care le vom diferenția. Fiecare concept de stat va fi ascuțit pentru a se referi doar la câte un aspect al funcționării statului, astfel încât instrumentele conceptuale rezultate să poată fi utilizate ca părți ale aceluiași cadru analitic, permițând denumirea și compararea unei mari varietăți de state.

După ce am definit monopolul utilizării legitime a violenței ca fiind caracteristica fundamentală a unui stat tipic ideal, dedicăm partea 2.5 provocărilor la adresa acestui monopol. În primul rând, descriem eșecul statului, așa cum s-a întâmplat în regiunea postcomunistă după prăbușirea Uniunii Sovietice, ceea ce a dus la anarhie oligarhică în țări precum Rusia și Ucraina. În al doilea rând, oferim o tipologie pentru utilizarea legitimă a violenței, reflectând, de asemenea, asupra relației dintre actorii statali formali și actorii informali (și adesea ilegali) ai lumii interlope criminale, precum și asupra fenomenului de stat mafiot cu suveranitate limitată.

În cele din urmă, partea 2.6 oferă un rezumat care, de asemenea, extinde discuția anterioară în moduri importante. Pornind de la articolul adesea citat al lui Frye și Shleifer, „Mâna invizibilă și mâna prădătoare", prezentăm șase dintre cele mai importante tipuri de state din regiune într-o manieră comparativă. În acest fel, pot fi observate atât asemănările, cât și diferențele dintre tipurile de stat care sunt adesea confundate – cum ar fi stat mafiot și stat dezvoltator –, în timp ce putem discuta, de asemenea, despre prădarea coordonată și necoordonată în statele mafiote și, respectiv, în statele eșuate.

2.2. Definiții generale: conceptele de bază ale cadrului

În această parte, introducem două seturi de concepte de bază ale cărții. În primul rând, definim conceptul de „stat", cu termeni înrudiți precum „violență", „coerciție" și „regim"; iar în al doilea rând, ne referim la conceptul de „elită", cu termeni înrudiți precum „elită conducătoare", „relație patron-client" și „informalitate". În timp ce unii dintre acești termeni sună de la sine înțeles, este de o importanță capitală să clarificăm în ce sens îi folosim. Într-adevăr, multe dezbateri se concentrează nu în jurul esenței fenomenelor date, ci în jurul utilizării terminologiei, în timp ce, de fapt, se referă la aceleași caracteristici esențiale.

Deoarece nu dorim să formulăm un punct de vedere normativ, ci să dezvoltăm un set de instrumente de concepte descriptive, din punct de vedere tehnic, orice definiție ar

putea fi utilizată pentru orice – ideea e de a oferi mijloace de exprimare utile și lipsite de ambiguitate [→Introducere]. Motivul pentru care definim aceste concepte de bază în modul în care o facem este, în primul și în primul rând, acela de a oferi o bază pentru restul setului de instrumente. Pe baza definițiilor date mai jos, o mare parte din cadrul nostru poate fi construit în mod coerent, inclusiv conceptele de stat pe care le dezvoltăm în a doua jumătate a acestui capitol, precum și conceptele definite în capitolele ulterioare despre actori, politică, economie și societate.

2.2.1. Regim, stat, violență și coerciție

În general, definim regimul prin metadefinirea lui Svend-Erik Skaaning, derivată din diverse lucrări de referință din literatura de specialitate[1]:

- **Regimul politic (sau, pur și simplu, regimul)** este un set instituționalizat de reguli fundamentale formale și informale care structurează interacțiunea în centrul puterii politice și relația sa cu societatea în general.

În schimb, noi definim statul, după Weber și Fishman[2] după cum urmează:

- **Statul** este instituția prin care elita conducătoare a unui popor exercită monopolul utilizării legitime a violenței pentru a extrage, gestiona și distribui resursele în interiorul granițelor unui anumit teritoriu.

Relația dintre cele două este că definiția statului conține ceea ce definiția regimului politic numește **„putere politică"**: capacitatea de a extrage, gestiona și distribui resurse prin utilizarea violenței. Prin urmare, statul nu este altceva decât centrul de putere politică, controlat de persoane care pot fi denumite, în general, „elită conducătoare" și care exercită puterea prin intermediul setului instituționalizat de reguli formale și informale [→2.2.1].

Există două concepte importante pe care trebuie să le definim în cadrul definiției statului. Primul este „utilizarea violenței", care este important în special pentru că este legat de dihotomia voluntar-coercitiv pe care o vom folosi foarte des în carte. Definim violența în felul următor:

- **Violența** este un tip de acțiune prin care o persoană aduce atingere propriei persoane sau bunurilor altei persoane împotriva voinței acesteia.

Când vine vorba de „utilizarea violenței" de către stat, aceasta înseamnă că ofertele făcute de stat către oameni, cum ar fi cererile de bani (impozite) sau ordinele de a se comporta într-un anumit mod (reglementări sau legi), sunt susținute de o amenințare cu violența, adică de intenția de a aduce atingere propriei persoane sau proprietății împotriva voinței lor, în cazul în care acestea resping ofertele. Cu alte cuvinte, ofertele statului sunt **puse în aplicare**, de obicei, de către o agenție de aplicare a legilor (poliția).

Amenințarea cu violența folosită de stat este cea mai importantă formă de **constrângere statală. Cu toate acestea, este important să se facă o distincție conceptuală între violență și coerciție în general**. Pentru că echivalarea celor două, deși poate fi o poziție

[1] Skaaning, „Political Regimes and Their Changes".

[2] Weber, „Politics as a Vocation"; Fishman, „Rethinking State and Regime".

filozofică legitimă[3], este inadecvată pentru scopurile descriptive ale cadrului nostru. Pentru că acest lucru ar confunda două tipuri de schimburi nonviolente: atunci când A acceptă oferta lui B pentru că (1) se așteaptă să își îmbunătățească poziția inițială (bogăție, bunăstare etc.) și atunci când (2) nu se așteaptă să își îmbunătățească poziția inițială, ci să evite o deteriorare mai mare a acesteia. Pur și simplu, un schimb în primul caz este productiv, iar în cel de-al doilea caz, neproductiv: A nu alege o alternativă benefică, ci una care îi dăunează în continuare, deși este cel mai mic dintre două rele.[4] Ofertele pentru schimburi neproductive, care pot fi numite **amenințări nonviolente,** includ, printre altele, șantajul și amenințările existențiale, cum ar fi amenințarea cu concedierea de la un loc de muncă la care angajatul nu are alternative la fel de bune.

Dacă o amenințare nonviolentă este acceptată, doar poziția lui B se îmbunătățește, în timp ce poziția lui A se înrăutățește, pentru că acesta trebuie să servească scopul lui B, în loc să îl servească pe al său. Ceea ce trebuie observat aici este că **rezultatul este același ca în cazul ofertelor violente**. Într-adevăr, dacă o persoană în rolul lui A ia decizii pe baza faptului că se poate aștepta ca poziția sa să se îmbunătățească sau nu, amenințările violente și cele nonviolente sunt în esență aceleași pentru el, deoarece ambele implică amenințarea de a provoca un prejudiciu poziției sale inițiale în cazul în care nu acceptă oferta. Și, deoarece suntem interesați, în general, de fenomenele sociale în măsura în care acestea afectează comportamentul persoanelor (acțiunea socială), este justificat, în sensul cadrului nostru, să tratăm împreună actele violente și amenințările nonviolente sub eticheta de „coerciție". Acest lucru ne conduce la următoarea definiție, mai largă:

- **Coerciția** este un tip de acțiune în care acțiunile unui om sunt puse în slujba voinței altuia, nu pentru a servi scopului său, ci pentru cel al celuilalt. În comparație cu poziția sa inițială, persoana care primește oferta nu poate beneficia de ea, ci poate doar alege între a pierde o sumă mai mare – prin respingerea ofertei sau a pierde o sumă mai mică – prin acceptarea ofertei.

Această definiție este cea mai apropiată de, și încorporează parțial, concepția lui F. A. Hayek despre coerciție din *Constituția libertății* (a se vedea caseta 2.1). Pe de altă parte, ceea ce Hayek numește „libertate", definită de el ca fiind **absența coerciției**[5], este ceea ce noi numim „voluntarism" sau **acțiune voluntară**. Dihotomia **dintre relațiile coercitive și cele voluntare** este una dintre dihotomiile-cheie ale cărții noastre și va servi ca aspect esențial pentru a diferenția anumite tipuri ideale de instituții și relații. Mai mult, după Weber, care a definit **puterea** ca fiind capacitatea unei persoane de a-și pune în aplicare propria voință asupra altora în ciuda rezistenței[6], putem spune că **prin coerciție se înțelege utilizarea puterii** într-o relație socială.

În afară de „utilizarea violenței", un alt concept important pe care trebuie să-l clarificăm în definiția statului este „**legitim".** Vom aborda această chestiune în detaliu în capitolul 4, pornind de la noțiunea de legitimitate a lui Weber [→4.2.5].[7] Pentru a avea o înțelegere preliminară, ceea ce trebuie subliniat aici este că folosim cuvântul „legitim" în

[3] De fapt, aceasta este o poziție libertariană populară. A se vedea Rothbard, *The Ethics of Liberty.*

[4] Nozick, *Anarchy, State and Utopia,* 84-87.

[5] Hayek, *The Constitution of Liberty,* 57-61.

[6] Weber, *Economy and Society,* 53.

[7] A se vedea Weber, *Economy and Society,* 215-16.

sens descriptiv, ceea ce înseamnă că acest tip de utilizare a violenței este **legitimat de subiecții săi, care acceptă existența constrângerii statale ca fiind normală și adecvată**. Acest lucru nu înseamnă că poporul nu poate fi în dezacord cu modalitățile în care este folosită constrângerea statală. În schimb, marea majoritate acceptă că (1) constrângerea statală trebuie să existe, adică utilizarea violenței trebuie să fie monopolul unei singure instituții și (2) că aceasta trebuie folosită într-un anumit mod. Dacă nu este așa, nu există legitimitate și nu putem vorbi despre un stat.[8]

Din punct de vedere conceptual, relația dintre regim și stat este clară: statul este centrul de putere politică al regimului, care, la rândul său, include mai mult decât statul. Din punct de vedere empiric, această distincție nu este întotdeauna atât de simplă. În regimurile politice occidentale, sau mai degrabă în democrațiile liberale tipice ideale**, distincția dintre stat și regim este clară, deoarece sfera acțiunii politice este separată în** mod explicit de sferele pieței și a acțiunii comunitare. Dar cu **cât sferele de acțiune socială conlucrează mai mult** (cu cât sunt mai puțin separate), cu atât **mai mult granița dintre stat și regim devine neclară**. Într-adevăr, cercetătorii au recunoscut pe scară largă fuziunea dintre stat și societate în regiunea postcomunistă, unde, după schimbarea de regim, statele nou-înființate au îmbrățișat și, în unele zone, au încorporat societatea, care a devenit un actor secundar față de stat.[9] Nu este de mirare că multe analize folosesc „stat" și „regim" ca sinonime, iar termenii care au fost folosiți pentru a descrie astfel de țări operează adesea cu termenul „stat" cu un adjectiv specificator, încercând în același timp să captureze trăsăturile esențiale ale unui regim politic.

Caseta 2.1. Concepția lui Hayek despre coerciție.

„Coerciția apare atunci când acțiunile unui om sunt puse în slujba voinței altuia, nu pentru a servi scopului său, ci al celuilalt. Nu înseamnă că cel constrâns nu alege deloc [...]. Constrângerea implică [...] că eu încă aleg, dar că mintea mea este transformată în unealta altcuiva, deoarece alternativele din fața mea au fost manipulate în așa fel încât comportamentul pe care cel constrâns vrea să-l aleg devine pentru mine cel mai puțin dureros. [...] În mod evident, coerciția nu include toate influențele pe care oamenii le pot exercita asupra acțiunii altora. [...] Nu se poate spune în mod corect că o persoană care îmi blochează calea pe stradă și mă face să mă dau la o parte, o persoană care a împrumutat de la bibliotecă cartea pe care o doresc sau chiar o persoană care mă îndepărtează prin zgomotele neplăcute pe care le produce nu se poate spune că mă constrânge. Constrângerea implică atât amenințarea de a provoca un prejudiciu, cât și intenția de a determina un anumit comportament. [...] Deși cel constrâns alege, alternativele sunt determinate pentru el de către cel care îl constrânge, astfel încât el va alege ceea ce dorește cel care îl constrânge. El nu este privat în totalitate de utilizarea capacităților sale, dar este privat de posibilitatea de a-și folosi cunoștințele pentru propriile scopuri. [...] Deși cel constrâns va face în continuare tot ce poate face mai bine pentru el însuși la un moment dat, singurul proiect cuprinzător în care se încadrează acțiunile sale este cel al unei alte minți."

F. A. Hayek, *The Definitive Edition*, Ronald Hamowy, The Collected Works of F. A. Hayek (Chicago: University of Chicago Press, 2011), 199–201.

2.2.2. Elită, elită conducătoare, patronalism și informalism

2.2.2.1. Definirea elitelor și a nonelitelor

Noțiunea de elită poate fi interpretată în mod semnificativ doar în termeni comparativi. Căci existența unei „elite" trebuie să implice existența „nonelitei", adică a oamenilor care fac parte din societate, dar care se află în afara cercurilor elitei. Elitele, în sensul clasic al termenului, sunt definite ca fiind „cele mai bune" într-o anumită privință, iar nonelitele, ca fiind cele care sunt mai rele decât elitele.[10] O definiție mai restrânsă, utilizată în literatura de specialitate, atribuie elitelor și caracteristica de a avea „o greutate socială mai mare decât

[8] A se vedea Call, „Beyond the 'Failed State'".

[9] Pentru o metaanaliză, a se vedea Guliyev, „Personal Rule, Neopatrimonialism, and Regime Typologies".

[10] Keller, „Elites".

ceilalți, deoarece activitățile lor au o semnificație socială mai mare”. [11] Astfel de elite sunt observate de obicei ca „minorități minuscule, dar puternice [...], formate din actori sociali și politici autonomi care sunt interesați în primul rând de menținerea și sporirea puterii lor”. Pe scurt[12], această a doua definiție subliniază faptul că **membrii elitelor au o influență semnificativă asupra vieții celor care nu fac parte din elită** și că pot, de asemenea, să folosească această influență pentru a-și atinge propriile scopuri, față de ale celor care nu fac parte din **elită**.

- **Elita** este un grup de oameni, înrudiți sau nu între ei, care sunt actori de frunte în viața lor, adică au o influență mai mare asupra vieții altora din aceeași categorie decât influența acelor oameni asupra lor. („Acei oameni” sunt cei care nu sunt elita.) Această poziție de lider provine din faptul că au calități extraordinare, cum ar fi bogăția, excelența sau o poziție înaltă (formală) într-o ierarhie.

- **Nonelita** este un grup de oameni, înrudiți sau nu între ei, care sunt actori urmăritori în viața lor, adică care au o influență mai mică asupra vieții altora din aceeași categorie decât influența acelor oameni asupra lor. („Acei oameni” sunt elita.) Această poziție de urmăritor provine din faptul că au calități obișnuite sau mai sărace, cum ar fi lipsa de avere sau faptul că au o poziție joasă (formală) într-o ierarhie.

Expresia „mersul vieții” se poate referi la orice parte a societății, de la întregul ei până la anumite segmente din sectorul privat sau public. Într-adevăr, definiția „mersului vieții” nu este una independentă, ci este circulară: orice parte a societății, în care unii oameni au o influență mai mare asupra celorlalți decât viceversa, poate fi izolată analitic ca mers al vieții, împărțită în cele două grupuri generale de elită și nonelită.

Urmând teoria clasică a lui Vilfredo Pareto[13], putem împărți grupurile de elită în două categorii generale: elita neguvernantă și elita conducătoare.

- **Elita neguvernantă** este o elită fără autoritate coercitivă (de stat). Cu alte cuvinte, o elită neguvernantă își poate exercita influența asupra mersului vieții sale doar prin mijloace necoercitive, cum ar fi persuasiunea, exemplul sau tranzacțiile de piață. În mod obișnuit, într-o societate există numeroase elite neguvernante.

- **Elita conducătoare** este o elită cu autoritate coercitivă (de stat). Cu alte cuvinte, o elită conducătoare își poate exercita influența asupra mersului vieții sale – societatea însăși, care trăiește sub autoritatea conducătorilor – prin mijloace coercitive, cum ar fi aplicarea legii. În mod obișnuit, într-o societate există o singură elită conducătoare.

Faptul că, de obicei, într-o societate există o singură elită conducătoare corespunde situației în care un popor sau o societate trăiește sub un singur stat, care deține monopolul local al

[11] Keller, „Elites”, 26.

[12] Higley și Pakulski, „Elite Theory versus Marxism”, 230.

[13] Pareto, „The Governing Elite in Present-Day Democracy”.

utilizării legitime a violenței. Cu toate acestea, după cum vom vedea în părțile ulterioare ale capitolului, nu este neapărat așa. Statul poate să nu reușească să își mențină monopolul violenței legitime și să degenereze într-o simplă agenție de gestionare a violenței printre multe altele, care sunt angajate de oameni – legal sau ilegal – pentru a oferi protecție și alte servicii violente [→2.5]. În acest caz, am putea vorbi despre mai mult de o elită conducătoare, deși în discuția următoare „elită conducătoare" va fi folosită exclusiv în contextul statelor stabile pentru a evita confuzia.

2.2.2.2. Patronalismul, informalitatea și caracterul general al elitelor conducătoare în cele trei regimuri de tip polar

În timp ce membrii unei **elite** în general nu trebuie să fie înrudiți între ei în niciun sens, în afară de apartenența la aceeași categorie socială, membrii **elitei conducătoare sunt întotdeauna legați**. Căci într-un stat, accesul la mijloacele de coerciție este monopolizat, iar cei care pot avea acces la ele trebuie să-și coordoneze activitățile. De fapt, coordonarea (care implică prezența legăturilor) este necesară pentru a prelua puterea în primul rând, atât în cazul preluării nedemocratice, cât și în cazul transferurilor democratice de putere [→4.3.2].

Pe baza argumentului structurilor încăpățânate, cele **două aspecte principale** prin care pot fi conceptualizate elitele conducătoare de tip ideal pentru regiunea postcomunistă **sunt *patronalismul* și formalitatea** (tabelul 2.2). În ceea ce privește *patronalismul*, putem defini dihotomia conexiunilor patronale și nepatronale după cum urmează[14]:

- **Relația patron-client (conexiune patronală)** este un tip de conexiune între actori în care oamenii sunt conectați prin lanțuri verticale de comandă, cu un puternic element de necondiționare și inegalitate în ceea ce privește puterea. Într-o relație patron-client, unul dintre participanți – clientul – este un vasal (adică subordonat) al celuilalt – patronul. O conexiune patronală este o relație coercitivă, care nu implică nicio ieșire liberă din rețea (și adesea nici intrarea liberă în rețea).

- **Relația voluntară (conexiune nonpatronală)** este un tip de conexiune între actori în care oamenii sunt conectați prin relații orizontale între părți egale. Într-o relație voluntară, nu există vasalitate (adică subordonare) și nicio parte nu este obligată să se supună celeilalte. O conexiune nonpatronală este o relație necoercitivă (voluntară), care implică atât ieșirea liberă, cât și intrarea liberă.

În aceste definiții se utilizează dihotomia vertical-orizontală, în care prima se referă la vasalitate, subordonare și relații asimetrice, iar cea de-a doua, la lipsa acestora. Definindu-le, ne-am bazat pe noțiunile de coerciție și voluntarism introduse mai sus, alături de care folosim și dimensiunea de **libertate de a ieși** din relație (rețea). Aceasta se referă la faptul dacă membrii rețelei s-ar confrunta cu coerciția în cazul în care ar părăsi rețeaua (ieșire neliberă) sau nu (ieșire liberă) [→6.2.1]. Deși pot fi și ierarhice, relațiile voluntare se caracterizează prin intrarea și ieșirea liberă în acest sens, în timp ce *patronalismul* implică o ierarhie tiranică, fără intrare și ieșire liberă.

[14] Eisenstadt și Roniger, „Patron-Client Relations as a Model of Structuring Social Exchange".

În ceea ce privește formalitatea, oferim următoarele definiții operaționale pentru formalitate și *informalitate*:

- **Formalitatea** este o trăsătură caracteristică a unei legături sociale și se referă la faptul de a avea o formă legală și recunoscută în mod deschis. Cu alte cuvinte, o instituție – adică o constrângere concepută de om care structurează interacțiunea socială – este considerată formală dacă regulile sale sunt scrise, în congruență cu legile efective, și sunt făcute accesibile în mod deschis majorității populației.

- **Informality** este o trăsătură caracteristică a unei legături sociale și se referă la faptul că nu are o formă legală și recunoscută în mod deschis. Cu alte cuvinte, o instituție – adică o constrângere concepută de om care structurează interacțiunea socială – este considerată informală dacă regulile sale nu sunt consemnate în scris și nu sunt făcute accesibile în mod deschis majorității populației (prin urmare, regulile sale pot fi sau nu congruente cu legile efective).

Tabelul 2.2. Principalele caracteristici ale elitelor conducătoare în cele trei regimuri de tip polar.

Elita politică constrânsă (ca în democrația liberală)	Familie politică adoptată (ca în autocrația patronală)	Nomenclatura (ca în regimul comunist)
rețea nepatronală	rețea patronală informală	rețea patronală birocratică
sistem multipiramidal	sistem monopiramidal	sistem monopiramidal
dominație a instituțiilor formale	dominație a instituțiilor informale	dominație a instituțiilor formale

Într-adevăr, formalitatea sau *informalitatea* instituțiilor poate fi simplificată – în sensul cadrului nostru[15] – la faptul **că acestea au o formă recunoscută din punct de vedere juridic**. În primul rând, statul și elita conducătoare care este autorizată legal să folosească puterea de stat sunt formale în măsura în care poziția lor este definită legal, în timp ce dacă un actor politic, economic sau social îndeplinește roluri care nu sunt recunoscute legal, atunci (1) sunt considerate informale în ceea ce privește aceste roluri și (2) instituția care implică acel rol nerecunoscut legal, nescris, este, de asemenea, considerată informală. În ceea ce privește „instituțiile", folosim termenul în sensul în care apare în definiții: constrângeri concepute de om care structurează interacțiunea socială și generează regularități de comportament.[16] Pentru a fi mai precis, „constrângerile concepute de om" includ reglementări (reguli *de jure)*, practici reale (reguli *de facto)* și narațiuni (storytelling)[17], deși vom folosi conceptul într-un sens mai larg și pentru grupurile formale și informale de elită, guverne și agenții de stat.

Aplicând dihotomiile definite mai sus la **elitele conducătoare**, ar trebui mai întâi să diferențiem **două tipuri de elită conducătoare –** nepatronală și patronală:

---

[15] Pentru o trecere în revistă a literaturii și o înțelegere mai cuprinzătoare, a se vedea Ledeneva, *The Global Encyclopaedia of Informality*, volumul 1:1-5.

[16] North, „Institutions"; Greif, *Institutions and the Path to the Modern*.

[17] Lowndes și Roberts, *Why Institutions Matter*.

- **Elita conducătoare patronală** este o elită conducătoare în care membrii sunt legați, formal sau informal, prin relații patron-client. Elita conducătoare patronală adoptă o structură de obedienţă de tip piramidal (sistem monopiramidal), fiecare membru făcând parte dintr-o ierarhie subordonată patronului suprem.

- **Elita conducătoare nepatronală** este o elită conducătoare în care membrii sunt conectați, formal sau informal, prin legături voluntare, adică prin relații orizontale între părți egale. Elita conducătoare nepatronală este compusă din numeroase facțiuni cu anumite grade de autonomie (sistem multipiramidal), evitând dominația autoritară a unui singur lider.

Într-o **democrație liberală, elita conducătoare este nepatronală**. Reieșind din definiția statutului constituțional [→2.3.2], există numeroase facțiuni autonome, de obicei în cadrul partidului de guvernământ, dar cu siguranţă în cadrul statului, sub forma unor ramuri separate ale puterii [→4.4.1]. Autonomia acesteia din urmă este garantată de Constituție, în timp ce autonomia facțiunilor din cadrul partidului de guvernământ poate fi garantată de pluralitatea resurselor, adică de faptul că conducerea partidului nu poate deține toate resursele disponibile, economice sau politice. Într-adevăr, în democrațiile liberale există un „**acces deschis" la resursele politice și economice**, pentru a folosi expresia lui Douglass North și a colegilor săi din *Violence and Social Orders* [→2.4.6, 6.2.1]. După cum scriu ei, în regimuri precum democrația liberală, „partidele politice își dispută controlul în alegeri competitive. Succesul competiției între partide în a controla pe cei aflați la putere depinde de accesul deschis care favorizează o economie competitivă și societatea civilă, ambele oferind un set dens de organizații care reprezintă o serie de interese și mobilizează circumscripții larg dispersate în cazul în care un partid în funcție [...] încearcă să își consolideze poziția prin crearea de rente, limitarea accesului sau coerciție".[18]

Ceea ce e posibil chiar și în acest model tipic ideal este ca, în cadrul unui regim liberal-democrat, anumite segmente ale statului să fie capturate temporar, unde cel care capturează, obținând acces la mijloace coercitive (de stat), devine parte (informală) a elitei conducătoare, iar cel capturat devine vasalul său. În astfel de cazuri, relația captator-captiv ia forma unei relații patron-client. Cu toate acestea, un astfel de fenomen nu poate fi decât parțial și, mai ales, prezintă doar un **lanț patronal**, nu o rețea patronală. Căci aceasta din urmă include, prin definiție, un număr mare de lanțuri patronale, organizate în mod piramidal.[19]

Deoarece facțiunile în sine au de obicei ierarhii interne, acestea pot fi descrise ca fiind „piramide", în timp ce **un număr mare de facțiuni concurente, un „sistem multipiramidal".**[20] În schimb, atât dictatura comunistă, cât și autocrația patronală sunt caracterizate de **sisteme monopiramidale de elite conducătoare patronale.** După cum scrie Hale, în sistemele monopiramidale, principalele rețele de putere „sunt înmănuncheate pentru a constitui o singură «piramidă" de autoritate sub patronul suprem, care este de obicei considerat liderul

[18] North, Wallis și Weingast, *Violence and Social Orders*, 111. În timp ce această afirmație este în mare parte corectă, în special pentru regimurile de tip ideal, vom discuta o viziune mai complexă a cooperării elitelor politice și economice și în capitolul 5 [→5.3].

[19] Hale, *Patronal Politics*, 19-22.

[20] Hale, *Patronal Politics*, 21. Folosim adjectivul „multipiramidă" în diverse contexte, dar întotdeauna cu același înțeles: că niciun grup social nu domină toate celelalte grupuri.

țării, iar orice rețele rămase în afara acestei piramide sunt sistematic marginalizate, fiind considerate, în general, ca fiind incapabile să reprezinte o provocare credibilă pentru autoritatea grupului dominant".[21]

Într-o **dictatură comunistă,** piramida unică este construită pe doi stâlpi. În primul rând, scopul partidului marxist-leninist de a transforma societatea prin intermediul constrângerii statale, de unde rezultă că birocratizarea societății și piramida unică însăși sunt, de asemenea, o **rețea birocratică**. În al doilea rând, partidul-stat monopolizează toate resursele disponibile și creează o fuziune a puterilor, ceea ce înseamnă că nicio altă piramidă nu este viabilă într-un astfel de sistem și niciun membru al elitei conducătoare nu poate fi în afara partidului-stat și a configurației sale instituționale formale. **Nomenclatura**, așa cum este denumită în mod obișnuit elita conducătoare a dictaturii comuniste, este **un registru al funcțiilor de conducere**, incluzând funcțiile de partid – factorii de decizie politică la nivel național și local și funcțiile administrative – factorii de decizie din companiile de stat și din alte locuri în care sunt executate planurile centrale.[22] Pentru că alocarea resurselor economice și politice pentru persoanele de la nivelurile inferioare este centralizată la nivelurile superioare [→5.6.1], apare un puternic element de inegalitate a puterii între membrii ierarhiei care indică prezența relațiilor patron-client într-o formă birocratică. Rețelele informale de patronaj se formează, de asemenea, de-a lungul acestor poziții formale, iar conexiunile informale nu pot oferi mai multă putere cuiva decât cea care îi este oferită ca verigă în lanțul patronal birocratic al rețelei.

În nomenclatură, pozițiile formale sunt cele care există în primul rând, iar persoanele alese primesc aceste poziții în al doilea rând. Cu alte cuvinte, cadrul birocratic este mai permanent decât lista persoanelor care sunt alese pentru a-l ocupa. În elita conducătoare a **autocrațiilor patronale**, cazul este invers. Căci rețeaua patronală, așa-numita **familie politică adoptată** și **membrii săi, este cea care este primară**. De fapt, rețeaua ia naștere, de obicei, în afara statului și, **odată ce puterea este preluată, posturile formale sunt adaptate familiei sau dorințelor membrilor acesteia.** Prin urmare, familia politică adoptată este punctul de referință și lista de persoane din cadrul ierarhiei patronale care este mai permanentă decât configurația instituțională formală. În timp ce în nomenclatură, unde pozițiile sunt primare, o persoană e, de obicei, atribuită unei singure poziții pe un anumit nivel al ierarhiei birocratice, un membru al familiei politice adoptate poate avea mai multe poziții diferite pe diverse niveluri ale ierarhiei formale.

Acest lucru ne determină să ne concentrăm asupra celei de-a doua dihotomii: formalitate și *informalitate*. Familia politică adoptată **este un fenomen în mare parte informal,** ceea ce înseamnă nu numai că ierarhia sa efectivă este situată în afara (sau deasupra) instituțiilor formale ale statului, ci și că **familia** politică adoptată nu are o formă juridică. Deciziile efective sunt scoase din organele – totuși strict controlate – ale partidului „conducător" și, prin intermediul patronului suprem, sunt transferate la curtea patronului, care nu are o structură și o legitimitate formale [→3.3.2]. Relațiile patron-client, care mențin rețeaua unită și fac efectivă puterea patronului suprem, nu există într-o formă birocratică, ci din rațiuni similare cu cele din dictatura comunistă, și anume, „acapararea de către patroni a unor funcții de importanță vitală pentru clienți".[23] Acest lucru se referă, în primul rând, la resursele politice – sectorul public –, dar se extinde și la resursele economice – sectorul privat.

---

[21] Hale, 64.

[22] Voslensky, *Nomenklatura*.

[23] Eisenstadt și Roniger, „Patron-Client Relations as a Model of Structuring Social Exchange", 50.

Familia politică adoptată folosește, de asemenea, constrângerea statală ca mijloc principal; cu toate astea, ramurile puterii sunt separate formal și conectate doar informal într-o autocrație patronală [→4.4.3]. Prin însușirea deplină a statului, precum și prin utilizarea arbitrară și neconstrânsă a instrumentelor autorității publice, rețeaua patronală informală ajunge până la aproape toate nivelurile societății.[24]

Informalitatea familiei politice adoptate este **diferită de fenomenele informale asociate cu elitele conducătoare comuniste și democratice**. După cum am menționat anterior, în dictatura comunistă existau relații informale între membrii nomenclaturii, inclusiv relații personale, comenzi orale informale și acorduri prin strângere de mână [→1.4.1].[25] În democrațiile liberale, *informalitatea* apare la nivelul elitelor sub trei forme: (1) relații informale, cum ar fi cunoștințele și prietenia, care contribuie la integrarea elitelor politice și economice; [26] (2) acorduri informale, în special cele încheiate înainte de dezbaterile formale (de exemplu, parlamentare); și[27] (3) norme informale, cum ar fi toleranța reciprocă și toleranța instituțională, care au fost remarcate ca fiind esențiale pentru funcționarea sănătoasă a democrației liberale și pentru rezistența acesteia în fața tendințelor autocratice.[28] Astfel de *informalități* diferă de *informalitatea* familiei politice adoptate:

- ***informalitatea* există în jurul instituțiilor formale**, ceea ce înseamnă că (1) relațiile informale presupun rangul formal al actorului, adică se formează între actori formali *qua* actori formali, iar relațiile informale nu le conferă acestora competențe politice suplimentare sau putere pe care poziția lor formală nu le implică (mai ales în dictatura comunistă), (2) normele informale ajută la funcționarea instituțiilor formale, deoarece ele înseamnă, într-adevăr, rutinizarea unei „bune practici" cultivate, înrădăcinate în modelele informale de comportament (mai ales în democrațiile liberale), și (3) rețelele informale din elită nu depășesc granițele cadrului instituțional formal (la fel de important în ambele regimuri). Prin urmare, formalitatea are supremație asupra *informalității*. În schimb, în autocrațiile patronale, *informalitatea* **prevalează asupra instituțiilor formale**, ceea ce înseamnă că (1) relațiile informale nu presupun rangul formal al actorului și pot permite cuiva fără nicio poziție politică să aibă putere politică, (2) rețelele informale folosesc instituțiile formale în măsura în care acestea sunt necesare, dar, în rest, *informalitatea* înlocuiește formalitatea ca principal determinant al comportamentului de putere, lege și elită, și (3) legăturile informale se stabilesc atât între cei *cu* putere formală, cât și între cei *fără* putere formală, iar rețeaua rezultată se extinde dincolo de limitele cadrului instituțional formal;
- **acordurile informale nu privează** organismele **formale de rolul lor decizional *de facto, iar procesul*** decizional rămâne în limitele organismelor formale.

---

[24] Lakner, „Links in the Chain".

[25] Ledeneva, *Can Russia Modernise?*, 30.

[26] A se vedea Moore, „The Structure of a National Elite Network"; Heemskerk și Fennema, „Network Dynamics of the Dutch Business Elite".

[27] Reh, „Is Informal Politics Undemocratic?".

[28] Levitsky și Ziblatt, *How Democracies Die*. Cu privire la tendințele autocratice, a se vedea capitolul 4 [→4.4.1].

Acest lucru este evident în cazul dictaturii comuniste, unde subiectul kremlinologiei a fost tocmai relațiile informale din cadrul nomenclaturii și dintre liderii partidului, neexistând poziții informale de putere deținute de persoane din afara nomenclaturii. În democrațiile liberale, atunci când acordurile sunt încheiate înainte de dezbateri oficiale și, prin urmare, în afara organismelor oficiale, este vorba de secret, adică de a ține ascunse publicului motivele reale și târgurile. Dar cei care iau deciziile *de facto* și *de jure* sunt aceiași: aceleași persoane care au dreptul formal de a decide fac și înțelegerile informale (în conformitate cu punctul anterior). În schimb, în autocrațiile patronale, organismele formale de decizie devin organizații de tip „cureaua de transmisie", lipsite de putere reală în favoarea familiei politice adoptate. Un set de persoane conectate informal iau deciziile, unele (a) cu putere politică *de jure,* dar care ajung dincolo de competențele lor formale (precum un președinte/prim-ministru patron suprem) și altele (b) fără putere politică *de jure* (precum oligarhii din cercul interior [→3.4.1]), în timp ce aceia care reprezintă și votează aceste decizii în domeniul instituțional formal (transparent) sunt în mod dominant oameni politici de fațadă, care nu iau decizii, ci doar gestionează deciziile luate de familia politică [→3.3.8];

- **normele informale sunt respectate, dar nu sunt, de obicei, coercitive, ceea ce** înseamnă că cei care nu respectă o normă informală pot fi considerați ciudați sau subversivi[29], iar oamenii pot să nu dorească să se asocieze cu ei, dar nimeni nu este obligat să respecte o normă informală (în special în democrațiile liberale). În mod similar, relațiile informale intraelită în democrația liberală pot fi prietenii sau cunoștințe, care nu sunt ierarhii coercitive între actori-elite formal independenți. În schimb, relațiile informale sunt coercitive în familia politică adoptată, deoarece ele întruchipează într-adevăr relații patron-client, puse în aplicare de patronul de top prin intermediul instrumentelor autorității publice (aplicarea selectivă a legilor, precum și coerciția și intervenția discreționară a statului [→2.4.6, 4.3.5, 5.4]).

De-a lungul cărții, principala noastră preocupare atunci când vorbim despre *informalitate* vor fi **practicile informale**, definite de Ledeneva ca fiind „un rezultat al manipulării creative de către jucători a regulilor formale și a normelor informale – improvizația jucătorilor cu privire la aspectele favorabile ale acestor constrângeri. [Practicile informale sunt] seturi obișnuite de strategii ale jucătorilor care încalcă, manipulează sau exploatează regulile formale și [...] se folosesc de normele informale și de obligațiile personale pentru a urmări scopuri în afara domeniului personal".[30] În democrațiile liberale, practicile informale apar ca devieri, cum ar fi în cazul corupției voluntare [→5.3.2.2] și al legalismului democratic [→4.3.5.3]. În autocrațiile patronale, practicile informale apar ca elemente constitutive, cum ar fi în cazul corupției coercitive [5.→3.2.3], al aplicării legii selective din punct de vedere politic [→5.3.2.2] și al condiționării legii, în general, de congruența sa cu o „normă informală din umbră" [→4.3.4.2].

Lărgind atenția la toate cele trei regimuri de tip polar, putem observa că (1) atât în **democrația liberală,** cât și în **dictatura comunistă** există o **dominantă a instituțiilor formale**, fie că este vorba de partid sau de stat, de sisteme mono- sau multipiramidale, în timp ce (2) o **autocrație patronală** este caracterizată de o **dominantă a instituțiilor informale**.

[29] Levitsky și Ziblatt, *How Democracies Die,* 72-96.

[30] Ledeneva, *How Russia Really Works*, 20-22.

Pentru a fi mai preciși, putem adopta termenul de „organizație informală" de la Levitsky și Gretchen Helmke[31], care se referă la o entitate informală care (1) este organizată într-o rețea și (2) are o identitate diferită de instituțiile formale. Astfel, într-o autocrație patronală, ceea ce putem observa este într-adevăr supremația unei organizații informale specifice – rețeaua patronală informală a elitei conducătoare, adică piramida unică a familiei politice adoptate.

2.2.2.3. Stratificarea piramidelor patronale: piramide unice pe un singur nivel și piramide unice pe mai multe niveluri

Deși puterea este concentrată în mâinile conducerii de vârf, **structurile de tip piramidă unică au totuși o ierarhie internă**. În primul rând, acestea au o anumită **ierarhie, care** – așa cum sugerează și numele lor – este o construcție de tip piramidă, cu actorul cel mai puternic în vârf și actorii cel mai puțin puternici la bază. Cu toate acestea, nu actorii se află într-o ordine strict descendentă a puterii, ci mai degrabă **straturile** ierarhiei patronale. Fiecare strat este alcătuit din egali din punct de vedere al puterii[32] și, în mod piramidal, cel mai puțin puternic, însă cel mai populat strat, se află în partea de jos, al doilea cel mai puțin puternic și cel mai populat este cu un nivel mai sus, și așa mai departe până la stratul superior. Într-adevăr, stratul de sus este singurul în care nu există egali, ci doar patronul de top, a cărui putere este unică și de neegalat în mod obișnuit ideal [→4.4.3.2]:

- **Patronul de top** este capul unei rețele patronale. Acesta este deosebit de puternic, ceea ce înseamnă că nu există nimeni ca el în rețea în ceea ce privește puterea și influența asupra membrilor rețelei.

Atunci când vorbim despre **o structură de tip piramidă unică, patronul de top** va fi numit **patron suprem** [→3.3.1]. Subordonați patronului de top, există și subpatroni care constituie verigile dintre straturile ierarhiei patronale:

- **Subpatronul** este un client al patronului de top care are și clienți sub el în aceeași ierarhie patronală. Există egali pentru subpatron, ceea ce înseamnă că puterea sa este egalată de alții din rețea, deși, de obicei, are clienți care îi răspund doar lui (în afară de patronul suprem, în cele din urmă).

Revenind la elitele conducătoare și la piramidele unice, în dictatura comunistă, fiecare strat este formal și există o ierarhie strictă, obligatorie din punct de vedere juridic, care se exprimă în rangurile formale ale nomenclaturiștilor.[33] În schimb, în autocrația patronală, straturile sunt informale, iar rangurile formale ale membrilor familiei politice adoptate nu exprimă neapărat poziția lor *de facto* în rețeaua patronală informală. În ceea ce privește poziția *de facto*, deși pot exista mai multe straturi de familii politice adoptate, **cea mai importantă linie de divizare este între cei care au contact direct cu patronul suprem și cei care nu au contact direct**. Având în vedere relația lor personală, primii au mai multă putere și influență asupra patronului de top, precum și asupra întregii

[31] Helmke și Levitsky, „Informal Institutions and Comparative Politics".

[32] Hale, *Patronal Politics*, 21.

[33] Voslensky, *Nomenklatura*.

rețele patronale decât cei din urmă (stratul de persoane cu contact direct va fi numit **curtea patronului** [→3.3.2]). De exemplu, Stanislav Markus analizează rețeaua patronului suprem rus Vladimir Putin și diferențiază trei grupuri importante: (1) prietenii personali ai lui Putin („conectați la el prin intermediul cooperativei Ozero dacha, prin hobby-urile sale și prin cariera sa"); (2) așa-numiții *silovarhi* („elitele din lumea afacerilor care și-au folosit rețelele din FSB (Serviciul Federal de Securitate al Rusiei) sau din armată pentru a acumula o bogăție personală extremă"); și (3) outsideri („superbogații [...] care nu au legături personale cu Putin, cu armata sau cu FSB").[34] Deși toate aceste grupuri sunt importante și se bucură de privilegiile apartenenței la o rețea patronală monopiramidală, ele sunt diferite în ceea ce privește apropierea de putere și, prin urmare, (1) influența asupra deciziilor lui Putin și (2) accesul la resurse economice [→6.2.1]. [35]

În interiorul piramidei unice, **concurența există în interiorul straturilor și poate între ele, dar nu și față de patronul suprem**. Într-o familie politică adoptată, subpatronii sunt subordonați principiului interesului elitei și încearcă să captureze cât mai multe resurse politice și economice, iar egalii de la fiecare nivel al ierarhiei patronale concurează între ei într-un joc cu sumă zero.[36] Dar **ei nu trebuie să îl provoace pe patronul suprem**. Patronul suprem permite competiția între clienții săi, care își pot mobiliza propriii clienți și pot utiliza resursele (de stat) din domeniul pe care sunt însărcinați să îl administreze.[37] Cu toate acestea, asupra fiecărei acțiuni, patronul suprem are un „drept de veto", adică poate interveni cu mijloacele autorității publice, în timp ce provocarea lui contează ca neloialitate care este întotdeauna răzbunată [→3.6.2.4]. Acest lucru este diferit față de monopiramida birocratică, deoarece, deși provocarea patronului de top, secretarul general de partid, este cu siguranță interzisă și acolo, nu neloialitatea la adresa persoanei sale este pedepsită, ci neloialitatea la adresa partidului de stat [→3.3.5].

Pe lângă straturi, rețelele cu structură piramidală unică pot avea și **niveluri**. Pe scurt, un nivel se referă la o autonomie relativă. În așa-numitele **piramide unice pe mai multe niveluri**, un patron de la nivelul inferior (1) se află într-o poziție subordonată patronului de top aflat la nivelul superior – adică patronul suprem –, dar (2) are propria rețea de clienți și poate dispune asupra acestora, precum și asupra resurselor politice și economice ale unui guvern (local), practic fără nicio interferență. În mod firesc, el cedează resurse și conformitate patronului de top, dar, în schimb, se bucură de o autonomie semnificativă în propriul domeniu. Charles Tilly se referă la acest tip de relație ca fiind **autonomie intermediată** [→5.3.4.2].[38] Piramidele unice pe mai multe niveluri există în **principal în** autocrațiile patronale **cu un teritoriu mare** – cum ar fi Rusia –, în timp ce în autocrațiile patronale mai mici – cum ar fi Ungaria – există o **piramidă unică** pe **un singur nivel,** fără niciun nivel inferior în statut de autonomie intermediată [→7.4.3.1].

---

[34] Markus, „The Atlas That Has Not Shrugged", 101-2.

[35] Lamberova și Sonin, „Economic Transition and the Rise of Alternative Institutions".

[36] Cf. Markus, *Property, Predation, and Protection*.

[37] Markus, „The Atlas That Has Not Shrugged", 105-7.

[38] Tilly, *Trust and Rule*, 32.

2.3. Principiile dominante ale funcționării statului

2.3.1. Interesul social, interesul elitei și implementarea ideologiei

Elita conducătoare este actorul central al statului. De aici rezultă că direcția de acțiune a statului este definită de acțiunile elitei conducătoare, fundamentate pe anumite motivații ale conducerii. Distingând motivațiile de tip ideal, putem defini **subtipuri de stat**, fiecare dintre acestea fiind condus de o elită conducătoare care funcționează pe baza unei motivații specifice. În mod natural, actorii politici ai unui regim pot avea diverse obiective, dar putem – cel puțin în scopul definițiilor noastre – să identificăm principii generale, primordiale, anumite valori urmărite sau interese comune care leagă elita conducătoare. Mai exact, întrucât anumite fațiuni ale elitei pot chiar să contrazică actele altor actori publici sau fațiuni, ceea ce definim nu sunt pur și simplu principii generale, ci principii dominante, adică cel care se potrivește la majoritatea acțiunilor statului (elita conducătoare). Acesta este ceea ce numim **principiul dominant al funcționării statului**. Definind subtipurile de stat, rolul principiului dominant poate fi înțeles ca și cum ar fi „constituția" elitei conducătoare, ceea ce înseamnă că din el se poate desprinde caracterul fundamental al comportamentului lor și, prin urmare, și trăsăturile fundamentale ale statului, pe care acțiunile lor le definesc (ca actori centrali).

Există **trei principii ideale de tip pe care le** definim ca fiind combinații de anumite caracteristici (tabelul 2.3). În primul rând, există principiul interesului social:

- **Principiul interesului social** este un principiu dominant al funcționării statului, în care elita conducătoare urmărește să folosească puterea politică pentru a realiza valori (o ideologie), dar nu urmărește să o dețină în mod exclusiv (nu monopolizarea puterii). În acest principiu, elita conducătoare se concentrează asupra grupurilor sociale din afara sferei politice, iar acțiunea statului se manifestă în mod dominant pentru a spori interesele acestor grupuri (bogăția, puterea, libertatea etc.).

Din motive practice, definim „**interesul"** în acest context ca fiind furnizarea și îmbunătățirea a ceea ce filosoful John Rawls încadrează în categoria bunurilor primare, pentru care se poate presupune că fiecare om are un interes. Printre acestea se numără veniturile și bogăția, securitatea fizică, drepturile și libertățile fundamentale, competențele funcțiilor și posturile de răspundere etc.[39] „**Interesul social"** înseamnă (1) asigurarea drepturilor și libertăților de bază pentru întreaga populație și (2) servirea interesului material al unor grupuri sociale din afara elitei conducătoare (adică grupuri sociale apolitice: clase economice etc.) pe care conducătorii decid să le prioritizeze prin intermediul statului. Cu alte cuvinte, interesul social constă în **interesele particulare ale** anumitor grupuri din societate. Care grupuri trebuie să fie prioritizate este definit de **ideologia** actorilor respectivi**, pe care o** definim pur și simplu ca fiind un sistem de credințe exprimat de actorii politici cu privire la buna funcționare a societății [→6.4]. Punându-le cap la cap, susținem că acolo unde motivația dominantă a elitei conducătoare este de a realiza o ideologie, dar nu încearcă să posede puterea în mod exclusiv, asta înseamnă că operează statul în funcție de principiul

[39] Rawls, *Justice as Fairness*, 58-59.

interesului social. Pentru că (1) lipsa posesiei exclusive a puterii înseamnă pluralism, iar din acceptarea pluralismului (adică din lipsa scopului de a urmări exclusivitatea) rezultă asigurarea drepturilor și libertăților fundamentale pentru întreaga populație [→4.2.2], iar (2) o ideologie presupune o viziune despre buna funcționare a societății, din care decurg anumite acțiuni ale statului care prioritizează grupurile sociale din afara elitei conducătoare [→4.3.4.1].

Tabelul 2.3. Principii de tip ideal de funcționare a statului.

	Ideologie (care urmărește folosirea puterii politice pentru a realiza valorile la nivel social)	**Monopolizarea puterii** (cu scopul de a deține exclusiv puterea politică)	**Acumularea averii personale** (cu scopul de a folosi puterea politică pentru îmbogățirea personală)
Principiul interesului social	X	–	–
Principiul interesului elitei	–	X	X
Principiul implementării ideologiei	X	X	–

Al doilea principiu de tip ideal este principiul interesului elitei:

- **Principiul interesului elitei** este un principiu dominant al funcționării statului, în care elita conducătoare urmărește să dețină exclusiv puterea politică (monopolizarea puterii) și să o folosească pentru îmbogățirea personală (acumularea de avere personală). În acest principiu, elita conducătoare se concentrează asupra ei înseși, adică asupra sferei politice, iar acțiunea statului se manifestă în mod dominant pentru a spori interesele conducătorilor (bogăția, puterea, libertatea etc.).

Dihotomia dintre interesul social și cel al elitei a fost prezentă în știința politică încă de la Aristotel.[40] Într-o lucrare mai recentă, North distinge în literatura de specialitate existentă „teoria contractului" de stat, în care statul joacă rolul de maximizator al bogăției pentru societate", și „teoria prădătorului" de stat, în care statul maximizează „veniturile grupului aflat la putere".[41] În accepțiunea noastră, interesul elitei este servit și statul funcționează pe principiul interesului elitei atunci când:

1. **elita conducătoare încearcă să dețină în exclusivitate puterea politică (monopolizarea și centralizarea puterii)**, ceea ce implică (a) extinderea influenței formale și informale asupra sferei politice și (b) asigurarea incontestabilității, fracturarea

[40] „[Oamenii], chiar și atunci când nu au nevoie de ajutorul celuilalt, doresc să trăiască împreună; nu numai că sunt și ei aduși împreună de interesele lor comune, în măsura în care fiecare dintre ei ajunge la o oarecare bunăstare. Acesta este, cu siguranță, scopul principal, atât al indivizilor, cât și al statelor. [...] Concluzia este evidentă: guvernele care au în vedere interesul comun sunt constituite în conformitate cu principiile stricte ale justiției și, prin urmare, sunt forme adevărate; dar cele care au în vedere doar interesul conducătorilor sunt toate forme defectuoase și pervertite." Aristotel, *Politica*, 60.

[41] North, *Structure and Change in Economic History*, 22.

autonomiei și/sau puterii actorilor concurenți, astfel încât aceștia să nu poată împiedica liderul în exercitarea puterii politice;

2. **elita conducătoare folosește puterea neconstrânsă pentru a-și spori averea (acumularea de avere personală), ceea ce** implică (a) îmbogățirea proprie sau, în cazul autocrațiilor patronale, a membrilor familiei politice adoptate și (b) îmbogățirea celor care pot fi vasalizați, adică a celor cu care elita conducătoare (și în special a liderului său de vârf) poate stabili o relație de dependență patronală de durată.

Trebuie văzut că **monopolizarea puterii și acumularea de avere personală sunt motive gemene: cu greu pot fi separate** sau chiar ierarhizate. Căci puterea este necesară pentru a acumula bogăție [→5.3.2], iar bogăția este pusă în valoare pentru a menține puterea [→5.3.4.4]. Nu e de mirare că literatura rusă vorbește despre *putere&proprietate (vlast&sobstvenost)*, referindu-se la faptul că, **în regiunea postcomunistă, nu există putere fără proprietate și nu există proprietate fără putere**.[42] Cele două merg mână în mână, iar cele două nu pot fi separate în lipsa unui program ideologic axat pe nonacumularea de bogăție. Mai mult, o astfel de elită conducătoare poate fi descrisă **nu** ca fiind **determinată de ideologie, ci ca aplicând ideologia** [→6.4.2]. Ea poate comunica o ideologie, o viziune despre buna funcționare a societății, dar acțiunile statului nu pot fi derivate din aceasta. Prin urmare, nu putem trata ideologia comunicată ca fiind principiul dominant al funcționării statului.[43] Mai degrabă, acțiunile unui stat cu o astfel de elită conducătoare pot fi explicate prin concentrarea asupra lui însuși, folosind instrumentele autorității publice pentru a servi acest unic interes particular. Într-un stat subordonat principiului interesului elitei, elita conducătoare abuzează de puterea politică în folosul său privat [→5.3] și încearcă să elimine pluralismul pentru a-și păstra monopolul puterii politice [→4.4.3].

Deși vom dezvolta această problemă în capitolul 6, este important să subliniem în acest moment că, pentru noi**, natura ideologizată a unei elite conducătoare nu este o problemă psihologică, ci sociologică. Afirmația** noastră potrivit căreia un sistem se bazează pe ideologie nu înseamnă că guvernanții nu „cred" în ceea ce spun – o afirmație care ar putea fi cu greu verificată, având în vedere că nu putem intra în capul guvernanților.[44] Ceea ce afirmăm însă e că un sistem este bazat pe ideologie doar atunci când o ideologie îndeplinește definiția unui principiu dominant, adică atunci când principalele caracteristici ale statului pot fi derivate din ea. După cum vom vedea, există state în care acest criteriu este îndeplinit de o ideologie, cum ar fi dictatura comunistă, în care principalele trăsături ale regimului decurg din principiile de bază ale ideologiei marxism-leninismului [→4.2-3, 5.5.1]. Dar principalele trăsături ale statelor subordonate principiului interesului elitei nu rezultă din ideologia pe care o comunică, de aceea – din nou, din punctul de vedere al sociologiei descriptive – nu le putem trata ca fiind conduse de ideologie, ci doar ca aplicând ideologia.

Într-adevăr, atunci când cineva încearcă să interpreteze acțiunile elitei conducătoare prin ideologia pe care o comunică, nu este mai puțin părtinitor decât cel care încearcă să le interpreteze prin prisma unui presupus interes al elitei. Ambele puncte de vedere se bazează pe o prezumție: prezumția celui dintâi este că elita dată încearcă să implementeze o ideologie (pentru a servi „binele comun"), în timp ce a celui de-al doilea, că

[42] Ryabov, „The Institution of Power&Ownership in the Former USSR".

[43] Madlovics, „A maffiaállam paravánjai".

[44] Madlovics, „A maffiaállam paravánjai", 317-21.

elita dorește să acumuleze putere și bogăție (pentru a servi binele lor privat). Care prezumție este considerată „autentică" sau „rău intenționată" este irelevantă, deoarece lucrăm cu termeni pozitivi, și nu normativi [→*Introducere*]. Ceea ce e relevant este care prezumție e justificabilă. Dacă o elită conducătoare care acumulează în mod dominant bogăția și puterea sau un stat poate fi abordat cel mai bine de un tip ideal bazat în interesul elitei (de exemplu, mafiotul de stat [→2.4.5]), atunci prezumția principiului interesului elitei este justificată, în timp ce punctul de vedere care acceptă obiectivele ideologice (și explică în mod constant că statul „face greșeli politice", deoarece, de fapt, „deviază" de la obiective) este nejustificat. Cu toate acestea, dacă elita conducătoare se concentrează în mod dominant asupra societății și încearcă să o reformeze în conformitate cu o ideologie, putem presupune principiul implementării ideologiei:

- **Principiul implementării ideologiei** este un principiu dominant al funcționării statului, în care elita conducătoare urmărește să dețină exclusiv puterea politică (monopolizarea puterii) și să o folosească pentru a realiza valori (o ideologie). În acest principiu, elita conducătoare se concentrează asupra grupurilor sociale din afara sferei politice, dar acțiunea statului nu se manifestă în slujba interesului social.

Deși ambele implică elitele conducătoare conduse de ideologie, principiul implementării ideologiei nu este același cu principiul interesului social, deoarece nu asigură drepturile și libertățile fundamentale ale oamenilor.[45] Mai exact, particularitatea **principiului interesului social** este că **conținutul interesului social** (adică ce interese particulare trebuie să fie servite de stat) **este decis într-un proces deschis**, transparent și formalizat **de deliberare** și negociere **publică**, implicând fiecare grup interesat din societate [→4.3]. Cu alte cuvinte, conform acestui principiu, ceea ce se impune este **interesul social autodefinit**, la care s-a ajuns ca rezultat al competiției diferitelor interese (particulare) ale grupurilor societății. Rolul statului este de a oferi un cadru neutral pentru reconcilierea intereselor [→4.2.2]. Pe de altă parte, în principiul implementării ideologiei, direcția de acțiune a statului este **obținută în cadrul unui proces închis**, netransparent și uneori informal, **de luare a deciziilor centralizate**. Astfel, în cadrul acestui principiu, ceea ce se definește este un fel de **interes postulat**, la care se ajunge în urma deciziilor interne ale elitei conducătoare și ale cărei subiecte sunt retrase din sfera de aplicare a problemelor contestabile. Rolul statului în acest model este de a defini interesul poporului, pentru care se folosește de un cadru ideologic ce prescrie viziunea conducătorilor despre buna funcționare a societății. Această viziune, precum și interesul postulat al societății sunt apoi impuse oamenilor prin intermediul statului, care nu le oferă niciun cuvânt de spus în ceea ce privește modul în care este guvernată viața lor [→4.3].

Fiecare principiu de funcționare a statului implică o relație specifică între sfera publică – conducătorii și aparatul de stat și **sfera privată –** restul societății. În statele care funcționează pe principiul **interesului social**, putem observa o **cooperare și o legătură transparente/reglementate** între cele două sfere, care ar trebui să rezulte întotdeauna

[45] Unele dictaturi din secolele 20-21 au arătat că pot spori bunăstarea materială a populației, deși nu la fel de eficient ca democrațiile și fără a servi intereselor societății în ceea ce privește libertățile fundamentale. A se vedea Acemoğlu și Robinson, *Why Nations Fail.*

într-o decizie conciliantă pentru grupurile implicate. Întrucât, în baza acestui principiu, se așteaptă ca funcționarii publici să pună interesul social înaintea propriilor interese (elită), putem vorbi despre un **conflict de interese** între cei din sfera publică și cei din sfera privată. În cadrul principiului **interesului elitei** se poate observa ***coluziunea* netransparentă și informală** a sferelor publică și privată, ceea ce determină o **fuziune a intereselor publice și private**. În sfârșit, când vine vorba de **implementarea ideologiei**, **sfera privată se subordonează sferei publice**, deoarece prima nu are niciun cuvânt de spus în deciziile luate și implementate de cea de-a doua. Acest lucru poate fi calificat și ca o **reprimare a intereselor private, adică a** sferei private însăși [→5.3.5].

2.3.2. Statele în democrații și dictaturi: de la statul constituțional la statul-partid și de la statul paznic de noapte prin statul bunăstării la statul dezvoltator

Utilizând principiile definite mai sus, putem defini statele de tip ideal ale regimurilor de tip polar și putem începe să organizăm conceptele de stare care au fost utilizate în literatura de specialitate cu mari variații.[46] Într-o **democrație liberală**, statul tipic ideal poate fi numit „stat constituțional", urmând noțiunea germană de *Rechtstaat*[47]:

- **Statul constituțional** este un stat subordonat principiului interesului social și condus de o elită politică constrânsă, principala constrângere fiind separarea ramurilor puterii și libertatea și autonomia grupurilor sociale, garantate de Constituție.

Această definiție este inspirată, pe de o parte, de înțelegerea curentă a constituționalității și a regulilor legale →[4.4.1.1] și, pe de altă parte, de teoria madisoniană a facțiunilor concurente care se controlează reciproc [→4.4.1.2]. În plus, definiția încorporează ideea de **separare a puterilor,** adică separarea constituțională a puterii executive, legislative și judiciare [→4.4.1.1].

În schimb, putem observa o **fuziune a puterilor** într-o **dictatură comunistă în** care toate ramurile sunt formal subordonate partidului de stat marxist-leninist [→3.3.8]. În consecință, statul într-un cadru comunist poate fi numit „stat de partid".

- **Statul-partid** este un stat care e subordonat principiului implementării ideologiei și este condus de partidul elitei conducătoare care e complet împletit cu statul. Un stat de partid este totalitar, ceea ce înseamnă că (1) nicio altă componentă a regimului nu are autonomie și (2) conducătorii săi nu sunt constrânși de alte componente.

[46] Există concepte de stat care nu pot fi interpretate ca reflectând o trăsătură a conducerii, cum ar fi conceptul de „petro-stat", care este folosit pentru statele cu multe resurse naturale. Într-adevăr, acest concept nu se referă la un specific de regim, ci la o caracteristică de țară, iar despre acestea vom vorbi doar într-un capitol ulterior [→7.4].

[47] Pentru o metaanaliză, a se vedea Tamanaha, *On the Rule of Law*, 114–126.

În general, putem spune că principiul **interesului social este asociat cu democrațiile, în timp ce principiul implementării ideologiei este asociat cu dictaturile**. Într-adevăr, una dintre principalele caracteristici ale dictaturilor față de democrații e faptul că monopolul puterii politice este deținut de o singură entitate (partid etc.) care nu poate fi contestată, adică drepturile și libertățile fundamentale ale poporului sunt suprimate [→1.6].

Cu toate acestea, atât statul constituțional, cât și statul-partid sunt concepte destul de largi, pentru că nu specifică exact ce ideologii urmează elitele conducătoare. Concentrându-ne asupra acestui aspect, adică asupra tipurilor de **politici publice** [→4.3.4.1] pe care le întreprind aceste state, putem defini mai multe subtipuri de state care prevalează între democrații și dictaturi. Utilizând conceptele care se referă la astfel de state în literatura existentă, putem pune o scară de la statele care îndeplinesc doar funcțiile fundamentale de poliție, instanțe și apărare națională, adică așa-numitul **stat paznic de noapte, trecând prin** statele care furnizează servicii precum educația publică și prestațiile sociale, adică diferitele tipuri de **state sociale, până la** statele care participă ca antreprenori în economie și joacă un rol dominant în realizarea obiectivului comun de progres, adică **statele dezvoltatoare** [→2.6].[48] Într-adevăr, statul paznic de noapte are mai puțină relevanță empirică și servește drept dispozitiv teoretic pentru a extinde scara noastră, deoarece majoritatea democrațiilor din lumea de astăzi sunt state de bunăstare. Cu toate acestea, pe măsură ce ne deplasăm de la statele mai apropiate de punctul final night-watchman spre punctul final al statului-dezvoltator, iar statul preia tot mai multe funcții sociale, putem observa că în rândul elitelor conducătoare apare obiectivul de a deține exclusiv puterea politică.[49] Astfel, la capătul scării, principiul de funcționare a statului tinde să fie mai degrabă implementarea ideologiei decât interesul societății.

Figura 2.1. O scară a statelor care funcționează pe principiul interesului societal (și, eventual, al ideologiei-implementare).

O scală continuă a conceptelor de stat menționate mai sus este reprezentată în figura 2.1, utilizând distincția paradigmatică a trei modele tipice ideale de state sociale, realizată de Gøsta Esping-Andersen.[50] Se poate obiecta că această tipologie este una învechită și că, de la Esping-Andersen încoace, au fost elaborate mai multe alte tipologii pentru statele bunăstării.[51] De asemenea, deoarece problema intervenției statului este o chestiune primordială a disputelor economice, mai multe tipologii folosesc limbajul economic și găsesc „varietăți de capitalism" și neoliberalism în loc de o varietate de state

[48] Johnson, „The Developmental State: Odyssey of a Concept".

[49] Holcombe, *Political Capitalism,* 2018, 20-43.

[50] Esping-Andersen, *The Three Worlds of Welfare Capitalism*.

[51] Pentru o metaanaliză, a se vedea Arts și Gelissen, „Models of the Welfare State".

[→5.6].[52] Fără îndoială, o analiză sistemică și o rafinare a acestor categorii ar fi un exercițiu fructuos. Cu toate acestea, în acest punct ne referim din nou la argumentul structurilor încăpățânate, care a afirmat că cele două structuri principale de guvernare care pot fi observate în regimurile postcomuniste sunt *patrimonializarea* și rețelele patronale informale. Acest lucru implică faptul că, în opinia noastră, **statele postcomuniste pot fi descrise cel mai bine prin prezumția principiului interesului elitei**. Prin urmare, nu ne concentrăm în continuare asupra tipologiilor bazate pe principiul interesului social, ci mergem mai departe cu etichetele care au fost dezvoltate în paradigma interesului elitei.

2.4. Conceptualizarea statelor care funcționează în interesul elitei

Teoriile statelor postcomuniste care se bazează pe concepte ce presupun principiul interesului social au în mod necesar unghiuri moarte față de o gamă largă de fenomene, provenite din elemente precum elita patronală interesată și distorsiunea sistemică a formelor centralizate/monopolizate de corupție. Într-adevăr, acestea din urmă sunt elemente constitutive ale regimurilor postcomuniste. Ignorarea acestor componente conduce la aceleași tipuri de erori, ca și cum cineva ar încerca să înțeleagă un meci de fotbal fără a ține cont de minge: în ambele cazuri, fenomenul care dă sens celei mai mari părți a jocului lipsește din imagine.

Mai multe etichete care au fost elaborate pentru statele postcomuniste (și nu numai) au la **bază principiul interesului elitei**. Prin urmare, problema literaturii care le-a folosit nu a fost orbirea față de fenomenele conexe, ci faptul că nu le-au tratat ca parte a unui cadru analitic mai larg. Într-adevăr, concepte precum „stat-rețea" și „stat de clanuri" sau „stat prădător" și „cleptocrație" au fost folosite aproape ca sinonime, fără a se realiza că (1) aceste adjective se referă într-adevăr la caracteristici concrete diferite și, prin urmare, (2) aceste concepte **pot fi puse într-o ordine logică coerentă**.

Pentru a efectua ordonarea logică, trebuie să identificăm anumite **dimensiuni** pe care aceste concepte se reflectă. Dimensiunile pot fi găsite bazându-ne pe argumentul structurilor încăpățânate, în special pe figura 1.4 din capitolul anterior, care a arătat specificitățile guvernării postcomuniste [→1.5.1]. În acea figură, am văzut două lanțuri de consecințe, dintre care primul privea relațiile personale. În consecință, putem izola prima dimensiune a statului, exprimată sub formă interogativă:

1. Care este natura elitei conducătoare?

Al doilea lanț se referea la consecințele instituționale. Pentru că ne aflăm în principiul interesului elitei, putem formula întrebarea referitoare la următoarea dimensiune în felul următor:

2. Care este acțiunea de însușire a instituțiilor statului pe bază de interese elitare?

Cele două lanțuri de consecințe s-au adăugat la o denaturare sistemică, și anume forme centralizate și monopolizate de corupție (care trebuie definită, în general, ca fiind abuzul

[52] Lucrarea fundamentală este Hall și Soskice, *Varieties of Capitalism*. Pentru lucrări ulterioare în această perioadă axate pe regiunea postcomunistă, a se vedea Lane și Myant, Variety *of Capitalism in Post-Communist Countries*; Bohle și Greskovits, *Capitalist Diversity on UE Europe's Periphery*; Szelényi și Mihályi, *Varieties of Post-Communist Capitalism*.

de putere încredințată în scopuri private [→5.3.2.1]). Acest fenomen poate fi abordat din două unghiuri. Pe de o parte, ne putem concentra asupra acțiunii corupte în sine, în care proprietatea este deturnată în mâinile elitei (și ale beneficiarilor acesteia) prin intermediul aparatului de stat. Întrebarea potrivită este următoarea:

3. Care este acțiunea de însușire a proprietății pe bază de interesul elitei?

Pe de altă parte, corupția poate fi analizată prin prisma relației sale cu statul. Atitudinea statului față de corupție variază de la ostilă la favorabilă, care se exprimă în lege și în aplicarea acesteia [→4.3.4-5, 5.3.4.2]. Cu alte cuvinte, corupția se mișcă pe o scară de la a fi incongruentă cu cadrul legal al statului și a se baza pe acesta, ceea ce generează întrebarea finală despre o dimensiune statală:

4. Care este statutul juridic al acțiunii bazate în interesul elitei?

Rezolvând problema utilizării incoerente și aleatorii a terminologiei**, organizăm conceptele existente în literatura de specialitate în funcție de** aceste patru dimensiuni într-o ordine logică. Ordonarea se va face după cum urmează. Pornind de la definiția generală a statului, vom dezvolta, pas cu pas, răspunsuri din ce în ce mai complexe pentru fiecare întrebare de-a lungul a ceea ce numim **straturi interpretative**. Acest lucru înseamnă că, la fiecare dintre cele patru dimensiuni, luăm mai întâi „statul" și apoi îi adăugăm o nouă trăsătură caracteristică, exprimată printr-un adjectiv adăugat la „stat". Apoi, adăugăm încă o caracteristică și modificăm adjectivul în consecință. Acest proces este continuat până când ajungem la cel mai extrem concept de stat, care este încă relevant în regiunea postcomunistă (tabelul 2.4).

Tabelul 2.4. Conceptualizarea statelor subordonate intereselor elitare.

	Baza pentru termenul folosit	Termeni alternativi folosiți pentru descrierea interesului elitei în regimurile postcomuniste
1.	Actor	rețea / patronal / stat de clanuri
2.	Acțiune (vizând instituțiile de stat)	stat patrimonial / sultanist / neopatrimonial / neosultanist
3.	Acțiune (proprietate de direcționare)	stat de extragere de rente (*rent seeking*) / cleptocratic / prădător
4.	Legalitate	corupt / capturat / stat infracțional

Cea mai apropiată asemănare cu metoda straturilor interpretative este scara de abstractizare, introdusă în politica comparată de Giovanni Sartori[53], prin care, cu cât clasele de fenomene pe care dorim să le definim sunt mai restrânse, cu atât mai multe trăsături specifice trebuie să adăugăm la definiția lor. Cu toate acestea, preferăm termenul de „strat interpretativ" limbajului sartorian, deoarece credem că este mai expresiv. În primul rând, rezultatul acestui exercițiu va fi un set de categorii bine definite, prin care se poate interpreta starea trăsătură cu trăsătură. În al doilea rând, categoriile sunt într-adevăr stratificate sau se bazează pe definițiile fiecăreia dintre ele, ceea ce înseamnă că nu ar trebui

[53] Sartori, „Concept Misformation in Comparative Politics".

să fie utilizate nici interschimbabil, nici regresiv. Categoriile mai abstracte (compuse din mai puține straturi) ar trebui să nu fie luate în considerare dacă starea respectivă satisface definiția unui concept mai puțin abstract (compus din mai multe straturi).

2.4.1. Straturi interpretative: care este natura elitei conducătoare?

Prima dimensiune a categorisirii este **natura elitei conducătoare**. Straturile interpretative și conceptele de stat aferente pot fi văzute în tabelul 2.6. Diferențiind tipurile de stat, ne vom baza pe conceptele și definițiile furnizate mai sus în partea 2.2.2.2.2, incluzând, în primul rând, *informalitatea*, *patronalismul* și familia politică adoptată.

Punctul nostru conceptual de plecare este **statul** condus de elita conducătoare, care deține monopolul utilizării legitime a violenței. Alte categorii pot fi definite după cum urmează:

- **Statul-rețea** este un stat în care funcțiunile organizației de stat sunt dominate de rețelele informale ale elitei conducătoare, în loc să fie instituționalizate, formalizate și realizate prin relații impersonale.

- **Statul patronal** este un stat de rețea în care structura de comandă din rețeaua informală este de tip patron-client, adică prezintă lanțuri de dependență ierarhice.

- **Statul de clanuri** este un stat patronal în care elita conducătoare este o familie politică de tip clan adoptat, adică o rețea patronală de relații de rudenie și cvasirudenie organizată sub dominația patriarhală a patronului suprem.

Dintre cele trei adjective consecvente, „**rețea”** este cel neutru. Se poate spune chiar că este prea neutru – la urma urmei, fiecare stat conține rețele pentru membrii elitei conducătoare, iar elita conducătoare și aparatul de stat sunt, de asemenea, în mod evident, conectate. Cu toate acestea, faptul că nu ne referim la fiecare stat ca fiind un stat-rețea semnifică tocmai faptul că aici „rețea” se referă la o trăsătură nontrivială, adică la ceva dincolo de funcționarea normală a statului. Această trăsătură este **caracterul informal** al elitei conducătoare și al modului în care se exercită puterea. Conform definiției noastre, *informalitate* înseamnă lipsa unei forme legale și admise în mod deschis, în timp ce într-un stat-rețea putem vorbi despre **dominația instituțiilor informale** asupra celor formale [→2.2.2.2.2]. După cum explică Vadim Kononenko într-o carte care descrie Rusia lui Putin ca fiind un stat-rețea, **rețelele ar trebui înțelese „ca un mijloc de interacțiune socială care este mai puțin formal decât cele dintre și în cadrul instituțiilor de stat** [...]. [Astfel de] rețele pot fi găsite atât în afara instituțiilor de stat, dar și încorporate în cadrul [...] ministerelor și ierarhiilor administrative. În acest sens, rețelele sunt întotdeauna personale și pun în legătură indivizi sau grupuri care împărtășesc interese, alianțe și identificări similare” (sublinierea noastră).[54] *Informalitatea* semnifică principiul inte-

[54] Kononenko, „Introduction”, 6.

resului elitei, deoarece înseamnă, de obicei, eludarea acelor instituții formale care există tocmai pentru a se apăra împotriva interesului elitei, a posesiei exclusive a puterii politice [→4.4.1] și a abuzului de funcții publice în scopuri private (corupție [→5.3]).

Tabelul 2.5. Straturi interpretative ale categoriilor pentru elita conducătoare.

	Tipul de stat	Straturi interpretative ale categoriei	La ce caracteristici ale statului se referă categoria
1.	**Statul**	Monopol asupra dreptului de a autoriza utilizarea legitimă a violenței	Instituție prin care elita conducătoare își exercită legitimitatea utilizării violenței
2.	**Starea rețelei**	Prima caracteristică + creșterea caracterului informal al legăturilor în interiorul și între unitățile statului	Exercitarea puterii de către elita conducătoare prin intermediul unei rețele de putere preponderent informale
3.	**Statul patronal**	trăsăturile 1 + 2 + caracterul personal, patronal, dependent ierarhic al elitei conducătoare	Dependența internă a elitei conducătoare, relațiile patron-client (rețeaua de putere patronală)
4.	**Stat de clanuri**	Caracteristicile 1 + 2 + 3 + structura de clan politico-economic (familie politică adoptată) a elitei conducătoare	Structura antropologică și modelele culturale ale elitei conducătoare

Se poate argumenta că *informalitatea* implică și componenta de confidențialitate, care este necesară pentru interesul elitei, deoarece aceasta – în special dorința de a acumula avere personală – poate fi cu greu recunoscută de popor (adică de alegători). Dar când vine vorba de patronatul informal, ideea mai generală este că sistemul instituțional formal al unei birocrații profesionale weberiene este mai puțin potrivit pentru recompense și pedepse discreționare continue decât instituțiile informale sau comenzile [→3.3.5, 3.6.3]. Acest lucru ne conduce la termenul de **„stat patronal"**, care a fost folosit de Hale pentru Moldova.[55] Cu toate acestea, înțelegerea noastră este diferită de a lui, în sensul că definiția noastră se bazează pe noțiunea de stat-rețea. Într-adevăr, prin termenul „patronal", ne referim la un tip specific de rețea informală, caracterizată prin **relații patron-client**. După cum am explicat mai sus, aceste relații au un caracter vertical și prezintă un puternic element de necondiționare și inegalitate în ceea ce privește puterea între o persoană – patronul – și vasalul sau subordonatul său – clientul. Pe scurt, dacă rețeaua informală care guvernează statul este ierarhică, iar actorii de nivel inferior sunt subordonați (informal) și dependenți de actorii de nivel superior, putem vorbi despre un stat patronal [→2.2.2.2.2].

Noțiunea de **„stat de clanuri"** a fost popularizată de Janine Wedel[56], deși descrierea ei – un grup elitar informal care operează în multiplele domenii ale politicii, economiei și legilor și care estompează sferele publice și private în consecință – epuizează doar definiția statului de rețea.[57] Punându-i încă două straturi interpretative, definim o rețea care

[55] Hale, *Patronal Politics*, 165-74.

[56] Weber a folosit, de asemenea, expresia „stat de clanuri" *(Geschlechterstaat)* în scrierile sale, dar într-un context diferit și cu o definiție diferită. A se vedea Weber, *Economy and Society*, 250.

[57] Wedel, „Corruption and Organized Crime in Post-Communist States"; Wedel, „Clans, Cliques and Captured States".

nu este pur și simplu (**1) informală,** ci și (**2) patronală și (3) membrii săi sunt legați prin legături de rudenie și cvasi-rudenie** într-un „clan" (a se vedea caseta 2.2). Astfel, un „stat de clanuri" este un stat condus de un clan, adică o rețea patronală informală caracterizată prin legături de rudenie și cvasi-rudenie [→3.6.2.1]. În regiunea postcomunistă, ne referim la astfel de clanuri ca la **familii politice adoptate,** deoarece combinația de relații patronale-client și legături de rudenie și cvasirudenie sunt urmate în mod natural de caracterul antropologic al unei familii patriarhale extinse. Weber surprinde familia patriarhală în forma sa tradițională, iar una dintre principalele trăsături caracteristice pe care le observă este **dominația patriarhală**. După cum scrie el, în cadrul dominației patriarhale, „legitimitatea ordinelor stăpânului este garantată de supunerea personală, și numai faptul și limitele puterii sale de control derivă din «norme», însă aceste norme nu sunt promulgate, ci sanctificate de tradiții. [...] Stăpânul își exercită puterea fără constrângeri, la discreția sa și, mai presus de toate, fără a fi constrâns de reguli [...]. [Credința în autoritate se bazează pe relații personale percepute ca fiind naturale."[58] Acest model de dominație patriarhală sau de „stăpânire personală" [59] poate fi observat în mai multe rețele patronale informale din regiunea postcomunistă, deși liantul principal al unui clan poate fi reprezentat de mai multe alte lucruri în afară de tradiție. Într-adevăr, un clan poate fi fundamentat pe cel puțin patru lucruri: (a) etnia, (b) trecutul nomenclatura (adică apartenența anterioară la elita conducătoare comunistă), (c) partidul și (d) fraternitatea.[60] Alte legături importante includ relațiile de familie, precum și familia adoptivă pecetluită de afaceri în comun. În mai multe elite conducătoare postcomuniste, adoptarea unui client nu consacră niciun etos organizațional, nici legături de sânge sau de rudenie efectivă, în conformitate cu un model cultural de familie mare, ci de loialitate față de capul familiei, patronul suprem [→3.6.2.4].

Caseta 2.2. Caracterul general al clanurilor.

„[...] un clan este o organizație informală care cuprinde o rețea de indivizi legați între ei prin identități de rudenie și de rudenie fictivă. Aceste legături afective cuprind identitatea și legăturile organizației sale. Legăturile de rudenie sunt înrădăcinate în organizarea familială extinsă care a caracterizat societatea din această regiune și în societățile tribale istorice. Legăturile de «rudenie fictivă» depășesc legăturile de sânge și încorporează indivizii în rețea prin căsătorie, alianțe familiale, legături școlare, localism [...], și de vecinătate [...] și de sat [...]. După cum au observat adesea antropologii și istoricii, clanurile sunt frecvente în regiunile tribale [...] și în culturile colectiviste. [În clanuri] legăturile de sânge reale nu există întotdeauna; mai important decât realitatea obiectivă a rudeniei este sentimentul subiectiv al identității și utilizarea normelor de rudenie - cum ar fi reciprocitatea și loialitatea în cadrul grupului - pentru a lega grupul și a-și proteja membrii. [...] [L]a granițele clanului, deși nu sunt fixe și neschimbătoare, sunt greu de străbătut. Indivizii nu pot intra sau ieși cu ușurință dintr-un clan [...]. De obicei, clanurile depășesc liniile de clasă."

Kathleen Collins, *Politică de clanși tranziție de regim în Asia Centrală* (Cambridge University Press, 2006), 17–18.

2.4.2. Straturi interpretative: care este acțiunea care vizează instituțiile statului?

A doua dimensiune de categorizare este **acțiunea elitei conducătoare** care urmărește utilizarea instituțiilor statului în interesul elitei. Straturile interpretative și conceptele aferente pot fi văzute în tabelul 2.7. Punctul nostru conceptual de plecare este, din nou, **statul**

[58] Weber, *Economy and Society*, 1006-7.

[59] Guliyev, „Personal Rule, Neopatrimonialism, and Regime Typologies".

[60] Cf. Wedel, „Corruption and Organized Crime in Post-Communist States", 48–49.

condus de elita conducătoare, posesoare a monopolului utilizării legitime a violenței. Alte categorii pot fi definite după cum urmează:

- **Statul patrimonial** este un stat care funcționează pe principiul interesului elitar, reprezentat de o elită conducătoare care urmărește să trateze societatea ca pe un domeniu privat în configurația instituțională formală care este dată.

- **Statul sultanist** este un stat patrimonial în care configurația instituțională formală nu are niciun efect constrângător asupra elitei conducătoare (sau mai degrabă a șefului acesteia), care poate urmări interesele sale elitare și poate trata societatea ca pe un domeniu privat după bunul său plac.

- **Statul neopatrimonial** este un stat patrimonial în care configurația instituțională formală este democratică (cu alegere multipartidistă, separarea constituțională a ramurilor puterii, recunoașterea legală a sistemului de liberă inițiativă și a drepturilor fundamentale ale omului). Acest cadru are o capacitate limitată de a constrânge *patrimonialismul* elitei conducătoare sau, cel puțin, practicile elitei conducătoare sunt influențate și rafinate de cadrul instituțional (care, la rândul său, este corupt de elita conducătoare).

- **Statul neosultanist** este un stat *neopatrimonial* în care configurația instituțională formală, democratică, nu are niciun efect constrângător asupra elitei conducătoare (sau mai degrabă a șefului acesteia). Într-un astfel de sistem, elita conducătoare își poate urmări interesul elitar și poate trata societatea ca pe un domeniu privat al acesteia după bunul său plac, în timp ce instituțiile democrației devin pure instrumente ale *patrimonialismului*.

Tabelul 2.6. Straturi interpretative ale categoriilor de patrimonializare.

	Tipul de stat	Straturi interpretative ale categoriei	La ce caracteristici ale statului se referă categoria
1.	**Stat**	Monopol asupra dreptului de a autoriza utilizarea violenței	Instituția prin care elita conducătoare folosește legal violența
2.	**Statul patrimonial**	Prima trăsătură + elită conducătoare interesată care urmărește însușirea privată a sferei guvernamentale	Tratarea societății ca un domeniu privat
3a.	**Statul sultanist**	Caracteristicile 1 + 2 + funcționare într-un mediu fără constrângeri	Arbitrariatate totală în tratarea societății ca domeniu privat
3b.	**Statul neopatrimonial**	Caracteristicile 1 + 2 + funcționarea într-un cadru instituțional democratic	Regimul patrimonial care funcționează într-un nou cadru instituțional (în care instituțiile democratice au un efect constrângător moderat)
4.	**Statul neosultanist**	Caracteristica 1 + 2 + 3 + configurația instituțională democratică este pur instrumentalizată	Guvernarea *sultanistă* care funcționează într-un nou cadru instituțional (în care instituțiile democratice nu au niciun efect constrângător)

Utilizarea acestor termeni încearcă să transmită trăsăturile *sui-generis* ale regimurilor postcomuniste prin adaptarea și reformularea tipologiei lui Weber pentru sistemele de guvernare. „Acolo unde dominația este în primul rând tradițională, chiar dacă este exercitată în virtutea

autonomiei personale a conducătorului, ea va fi numită autoritate **patrimonială**", scrie Weber. El continuă: „Acolo unde, într-adevăr, funcționează în primul rând pe baza discreției se va numi ***sultanism*"** (sublinierea noastră).[61] Principala noastră modificare la această definiție este explicitarea dimensiunii de configurare instituțională. Pentru că, deși termenii în forma lor originală capătă ceea ce am descris mai sus ca fiind principiul interesului elitei, ceea ce distinge aceste state unele de altele este configurația instituțională în care acest principiu este pus în aplicare. În statele patrimoniale, domnia este explicită și este limitată de constrângerile tradiționale ale acestor instituții. În statele *sultaniste*, astfel de constrângeri care limitează efectiv exercitarea puterii nu există și, de obicei, șeful elitei conducătoare este cel care dispune asupra statului după bunul său plac (de unde și cuvântul „sultan"). Astfel, lipsesc chiar și constrângerile intraelită, care altfel ar lua forma oricărui tip de organ de decizie îndreptățit [→3.6.2]. Acesta este motivul pentru care *sultanismul* este recunoscut pe scară largă ca o formă extremă de *patrimonialism*. [62]

Atașarea prefixului „neo-" la termenii weberieni poate să nu fie la fel de precisă precum ar fi un adjectiv substantival, adică un adjectiv care să exprime conținutul real al noutății acestor tipuri de state. Dar adoptăm totuși acești termeni deoarece (1) semnifică faptul că aceste state prevalează în epoci istorice diferite față de regimurile originale pe care Weber le-a analizat și (2) sunt deja cunoscute în literatura existentă (a se vedea caseta 2.3).[63] Substanțial, **„neopatrimonial"** se referă la o schimbare în configurația instituțională: faptul că ***patrimonialismul* nu mai este explicit și nu mai este limitat de constrângeri tradiționale (hard), ci operează în spatele fațadei instituțiilor democratice, care oferă constrângeri legale (soft)**. În statele *neopatrimoniale*, elita conducătoare se conformează, mai mult sau mai puțin, unui cadru juridic existent, pe care îl modifică în permanență pentru a se potrivi scopului de a servi mai bine interesele elitei sale [→4.3.4]. Cu toate acestea, legea influențează guvernanții neopatrimoniali, care trebuie să dezvolte modalități mai rafinate de căutare a intereselor elitei pentru a-și ascunde eforturile într-un mediu democratic, în care guvernanții se bazează pe legitimitatea electorală populară [→4.2].

Caseta 2.3. Cu privire la conceptul de neopatrimonialism.

„Guenther Roth a fost primul care a semnalat apariția noilor forme moderne de dominație patrimonială [...] în celebrul său articol *«Personal Rulership, Patrimonialism, and Empire-Building in the New States»*, publicat în 1968 în revista «World Politics». [...] Shmuel Eisenstadt, care într-o serie de lucrări a dezvoltat o teorie complexă a neopatrimonialismului, a făcut următorul pas în dezvoltarea acestui concept. [...] Se pot identifica trei principii principale ale funcționalității sistemelor neopatrimoniale:

1) Centrul politic este separat și independent de periferie, concentrează resursele politice, economice și simbolice ale autorității, închizând în același timp accesul tuturor celorlalte grupuri și niveluri ale societății la aceste resurse și la pozițiile de control asupra lor;
2) Statul este gestionat ca un patrimoniu privat al grupurilor conducătoare - deținătoare ale autorității de stat, care privatizează diverse funcții și instituții sociale, transformându-le în surse de profit privat;
3) Legăturile etnice, de clan, regionale și de rudenie nu dispar, ci se reproduc în relațiile politice și economice moderne, determinând metodele și principiile de funcționare a acestora."

Oleksandr Fisun, „Neopatrimonialism in Post-Soviet Eurasia", in *Stubborn Structures: Reconceptualizing Post-Communist Regimes*, ed. Bálint Magyar (Budapest–New York: CEU Press, 2019), 79–82.

Statele *neosultaniste*, pe de altă parte, sunt compuse din **instituții formale pur instrumentalizate**. Cu alte cuvinte, cadrul instituțional formal de aici nu are nicio influență sau constrângere asupra elitei conducătoare, iar metodele de guvernare nu trebuie să fie rafinate mai departe. Căci, dacă o lege contravine principiului interesului elitei, ea va fi fie schimbată, fie pur și simplu ignorată [→4.4.3.3]. Legitimarea populară în aceste sisteme devine spectacol

[61] Weber, *Economy and Society*, 232.

[62] Guliyev, „Personal Rule, Neopatrimonialism, and Regime Typologies", 577-80.

[63] Cf. Gerring, „What Makes a Concept Good?".

pur: se organizează alegeri populare, dar în cazul unor rezultate nefavorabile, elita conducătoare comite fără ezitare fraude electorale [→4.4.3.2].

Se poate remarca faptul că, din punct de vedere conceptual, statul *neosultanist* poate fi privit și ca un subtip al statului *sultanist*, la care ar trebui să se adauge caracteristica funcționării într-un cadru instituțional democratic. Deși o astfel de ordonare ar fi la fel de logică, ea ar fi mai puțin utilă din punct de vedere analitic, deoarece în regiunea postcomunistă **este un stat *neopatrimonial*,** și nu unul *sultanist*, **cel care poate evolua în mod tipic într-un stat *neosultanist*** [→4.3.3.3.3]. După cum observă Houchang Chehabi și Juan Linz, utilizarea termenului *neosultanist* „[are] avantajul nu numai de a distinge [astfel de state] de utilizarea weberiană a termenului «*sultanism*», ci și de a menține logica terminologiei lui Weber; [...] așa cum pentru Weber tranziția dintre *patrimonialism* și *sultanism* este «categoric continuă», regimurile *neosultaniste* sunt o versiune extremă a formelor *neopatrimoniale* de guvernare".[64]

2.4.3. Straturi interpretative: ce este direcționarea acțiunii asupra proprietății?

A treia dimensiune a categoriei este **acțiunea statului (actori publici) care vizează însușirea proprietății**. Într-adevăr, orice stat, prin definiție, „exercită monopolul utilizării legitime a violenței pentru a extrage, gestiona și distribui resursele" și, în acest sens, se angajează în aproprierea și realocarea coercitivă a proprietății persoanelor private. Cu toate acestea, pentru a putea distinge statele după această dimensiune, trebuie să facem trei distincții în ceea ce privește conceptul de preluare coercitivă. În primul rând, facem distincția între însușirea proprietății (a) în scop de câștig privat, atunci când cineva preia proprietatea și o folosește pentru a crește consumul propriu, precum și al altor persoane concrete, vizate (familia sa, membrii de partid etc.), sau **(b) în scop de câștig public**, atunci când cineva preia proprietatea și o folosește nu pentru a-și crește consumul în sine, ci pentru a o oferi altor persoane pe care nu le vizează în mod specific în prealabil ca viitori proprietari (dând-o în folosință publică, distribuind-o pentru toți cei care îndeplinesc criterii obiective care nu le sunt unice etc.).[65] În al doilea rând, distingem **preluarea (a) proprietății monetare, cum ar fi în cazul** impozitării, și **(b) proprietății nemonetare**, cum ar fi în cazul intervenției de preluare a proprietății sau al naționalizării (în democrațiile liberale). Într-adevăr, în cazul (a) nu putem vorbi de câștig privat sau public în sine, deoarece – vorbind despre state – majoritatea impozitelor nu sunt colectate în scopuri specifice, de exemplu, că impozitul pe venit ar fi colectat în mod specific pentru a finanța asistența medicală și educația. În statele moderne, banii proveniți din impozite merg către un așa-numit fond general din care sunt finanțate majoritatea programelor guvernamentale (centrale).[66] Astfel, proprietatea monetară care este colectată de la oameni pur și simplu umple partea de venituri a bugetului, iar bugetul e cel care este apoi cheltuit pe diferite câștiguri, atât publice, cât și private. Cu toate acestea, atunci când proprietatea monetară

[64] Chehabi și Linz, *Sultanistic Regimes*, 6.

[65] A se vedea o distincție similară în Epstein, *Takings*, 161-81.

[66] Browning, „Collective Choice and General Fund Financing".

este redistribuită și cheltuită pentru câștiguri private, putem distinge cazurile **legale și ilegale ale unei** astfel de acțiuni, indiferent dacă este sau nu în conformitate cu codul juridic existent să se ofere unei anumite persoane sau companii (familiare) din banii din impozite.

Ținând cont de aceste trei distincții, putem distinge în mod semnificativ tipurile de state prin straturile interpretative aparținând acestei dimensiuni (tabelul 2.7).

Tabelul 2.7. Straturi interpretative ale categoriilor de însușire a proprietății.

	Tipul de stat	Straturi interpretative ale categoriei	La ce caracteristici ale statului se referă categoria
1.	**Stat**	Monopol de impozitare pentru menținerea funcțiilor publice	Sursa principală de venituri ale statului
2.	**Stat rentier**	Prima caracteristică + supraimpozitarea juridică în favoarea elitei conducătoare și a beneficiarilor acesteia	Favoritism pentru extinderea birocrației de stat/întreprinderilor pentru elita conducătoare și beneficiarii acesteia
3.	**Stat cleptocratic**	Prima + a doua caracteristică + deturnarea ilegală a veniturilor curente către persoane private	Favoritism ilegal
4.	**Stat prădător**	Caracteristicile 1 + 2 + 3 + însușirea proprietății nemonetare prin constrângerea ilegală a statului	Prădarea ilegală

Punctul de plecare este **statul** condus de elita conducătoare, care deține monopolul folosirii legitime a violenței și care o folosește pentru a impozita, adică pentru a extrage proprietatea monetară de la oamenii care trăiesc sub autoritatea statului [→5.4.3]. Alte categorii pot fi definite după cum urmează:

- **Statul rentier** este un stat în care fiscalitatea este stimulată pentru a îndeplini, dincolo de serviciile publice, diverse sarcini în favoarea elitei conducătoare și a beneficiarilor săi. „Rent-seeking" se referă la creșterea veniturilor, în timp ce cheltuielile ilegitime pot fi denumite „favoritism". La acest nivel, atât rentele guvernamentale, cât și favoritismul rămân în limita normelor legale.

- **Statul cleptocratic** este un stat de extragere a rentei, în care favoritismul se produce în mod ilegal. Deturnarea ilegală a veniturilor curente și a rentelor poate avea loc în afara canalelor transparente și reglementate ale cheltuielilor guvernamentale sau pot fi tranzacționate în interiorul canalelor de stat (cum ar fi sistemul de achiziții publice) prin dezactivarea controalelor eficiente.

- **Statul prădător** este un stat cleptocratic în care proprietatea monetară și nemonetară (cum ar fi o companie) este însușită pentru câștigul privat al elitei politice conducătoare. Metoda de prădare utilizează acte care sunt ilicite în sine (cum ar fi șantajul sau deturnarea de fonduri), adesea combinate cu acte care nu sunt ilicite în sine (cum ar fi moțiunile depuse de reprezentanți parlamentari independenți sau instigarea la audituri fiscale).

Căutarea de rentă înțeleasă ca fiind cea mai largă dintre toate categoriile nu este ceva special pentru noi. Într-adevăr, acest termen este adesea utilizat pentru toate activitățile menționate mai sus, de la supraimpozitare la prădare. Cu toate acestea[67], este util din punct de vedere analitic să distingem subtipuri care urmăresc practici calitativ diferite și să folosim termenul de stat rentier („rent-seeking state") doar pentru acele instituții ale elitei conducătoare care nu ating nivelul cleptocratic sau prădător.

Dintre numeroasele definiții ale **rentei** din literatura de specialitate, noi ne bazăm pe o interpretare weberiană, bazată pe ideea lui Iván Szelényi și Péter Mihályi.[68] Weber distinge două tipuri de relații sociale – cele deschise și cele închise. După cum scrie el, „se va vorbi despre o relație socială «deschisă» față de cei din afară dacă și în măsura în care sistemul său de ordine nu refuză participarea oricui dorește să se alăture și este efectiv în măsură să o facă. O relație va fi numită [...] «închisă» față de cei din afară în măsura în care [...] participarea anumitor persoane este exclusă, limitată sau supusă unor condiții".[69] În consecință, facem distincția între piețele deschise și închise, în funcție dacă depinde de stat sau de cei aflați în funcțiune faptul că un nou participant poate intra pe piață sau nu și definim „renta" ca fiind diferența dintre (1) ceea ce ar fi fost venitul pe o piață deschisă și (2) venitul real, care rezultă din închiderea pieței pentru anumiți participanți. Pe scurt, renta **este profitul care rezultă din lipsa concurenței,** iar cu cât piața este mai închisă, cu atât renta este mai mare (toate celelalte lucruri fiind egale) [→5.4.2].

De obicei, renta este înțeleasă ca un fenomen de piață, dar nu există niciun motiv întemeiat pentru a restrânge definiția acesteia în acest fel. Căci putem spune că statul, dispunând de monopolul local al unui număr de servicii, colectează efectiv rente ori de câte ori veniturile sale (impozite și alte venituri curente din monopoluri de stat naturale sau artificiale) depășesc veniturile la care ar fi ajuns dacă și-ar fi prestat serviciile nu ca un monopolist, ci ca un antreprenor pe piața liberă, adică într-o relație deschisă în loc de una închisă [→5.4.2.4]. Folosind această înțelegere, putem spune că „statul" tipic ideal nu percepe rente, deoarece acolo, guvernul, angajat în principiul interesului social, furnizează servicii publice la un preț fiscal egal sau mai mic decât cel care ar fi putut fi atins pe piața liberă. Într-adevăr, statele cu astfel de motivații reale încearcă să minimalizeze rentele guvernamentale prin intermediul procedurilor de achiziții publice, stabilind doar obiectivele publice, dar lăsând îndeplinirea acestora în seama actorilor privați, la un preț determinat de concurența de piață a participanților la licitație [→5.5.2.1]. Cu toate acestea, **colectarea rentei guvernamentale are loc atunci când se percepe o taxă peste prețul de piață al serviciilor guvernamentale**. Acest lucru poate fi numit și **supraimpozitare.** Mai mult, atunci când colectarea de rente are loc în mod intenționat – adică atunci când statul manifestă într-adevăr un comportament de extragere a rentei – există și o latură de cheltuieli: veniturile suplimentare sunt cheltuite pe bunuri și servicii în favoarea specială a elitei conducătoare și a beneficiarilor săi. Acest tip de cheltuieli ale statului poate fi numit **favoritism,** un termen mai neutru decât „nepotismul", de asemenea des utilizat [→5.3.2.2].

Într-un stat în care se urmărește obținerea de rente, favoritismul nu încalcă normele legale ale statului. El se manifestă prin acte precum oferirea de posturi cu salarii mari în birocrația de stat sau în companii prietenilor și membrilor de partid, cheltuirea banilor din impozite pe beneficii suplimentare pentru politicieni sau acordarea de ajutoare pentru anumite firme.[70] Dušan Pavlović a analizat Serbia postcomunistă și a constatat că favoritismul

---

[67] Pentru o metaanaliză, a se vedea Holcombe, „Political Capitalism", 2015.

[68] Szelényi și Mihályi, *Rent-Seekers, Profits, Wages and Inequality*, 57-58.

[69] Weber, *Economy and Society*, 43.

[70] Cf. Mitchell, "The Pathology of Privilege".

de partid a produs o birocrație umflată și un set de agenții publice care „irosesc banii", toate plătite din supraimpozitarea care a împiedicat dezvoltarea economică a țării.[71] Cu toate acestea, vorbim despre „**stat cleptocratic"** atunci când favoritismul se întâmplă în mod ilegal. În acest caz, beneficiile sunt oferite anumitor actori fie (a) în afara canalelor transparente și reglementate ale cheltuielilor guvernamentale, fie (b) în interiorul canalelor de stat, prin dezactivarea/nerespectarea controalelor eficiente. Pentru aceasta din urmă, sistemul de achiziții publice poate fi un exemplu, în cazul în care statul publică licitații personalizate sau ordonă comisiei să decidă în favoarea unor anumiți actori [→5.3.3.3.3].

Andrew Wedeman sintetizează caracteristicile „cleptocrației pure" după cum urmează: „(1) corupție endemică, cu activități corupte care pătrund atât în zonele inferioare, cât și în cele superioare ale statului; (2) o ierarhie strâns integrată de sindicate corupte conduse de un hoț-șef cu rol de naș; (3) jefuiri necontrolate; (4) impunitate aproape totală pentru cei autorizați să jefuiască de către hoțul-șef; (5) ieșiri mari de bani corupți; și (6) utilizarea extinsă a acestor bani pentru a influența politicieni și funcționari din alte țări."[72] Această listă include deja mai multe caracteristici pe care noi nu le includem în definiția noastră, care se concentrează pe condițiile necesare și suficiente pentru a clasifica un stat cleptocratic. Cu toate acestea, mai multe caracteristici suplimentare care apar în lista lui Wedeman merg într-adevăr mână în mână cu funcționarea cleptocratică, cum ar fi natura de sus în jos a corupției (caracteristica 2 [→5.3.2.3]) sau aplicarea selectivă a legilor din punct de vedere politic (caracteristica 4 [→4.3.5]). Cu toate acestea, în timp ce cuvântul „cleptocratic" face aluzie la activitatea ilegală a elitei conducătoare, termenul „**stat prădător"** indică **violența** care însoțește această activitate. [73] Mai precis, definim prădăciunea după cum urmează:

- **Predarea** este preluarea coercitivă a proprietății nemonetare în scopuri private.

Noi definim „prădător" într-un sens mai restrâns decât în mod obișnuit în științele sociale, unde este folosit pentru a se referi la orice fel de preluare coercitivă a proprietății (private).[74] Motivul pentru care restrângem termenul, folosind distincțiile pe care le-am făcut mai devreme, este acela de a putea identifica statele care, pe lângă redistribuirea proprietății monetare sub formă de impozitare, preiau în mod obișnuit proprietatea nemonetară – cum ar fi companiile – pentru câștigul privat al elitei conducătoare. Urmând principiul interesului elitei, scopul unei astfel de preluări poate fi acela de a realoca proprietăți membrilor elitei conducătoare și/sau de a le îndepărta din mâinile dușmanilor lor [→5.5.4]. Pentru a realiza acest lucru, statul prădător utilizează instrumentele autorității publice, ale reglementării și impozitării discreționare fiscale, combinate cu practici ilegale, precum șantajul și „secătuirea" economică a unei companii vizate prin deturnarea fondurilor de stat [→.5.4-5]. În capitolul 5, vom identifica o astfel de acțiune drept „raid corporatist condus la nivel central", care este, de asemenea, un subtip al ceea ce se numește „reiderstvo" în literatura rusă.[75]

Este important de subliniat că, așa cum sugerează tabelul 2.8, statul prădător nu numai că este anterior, ci combină caracteristicile tipurilor de stat anterioare. Altfel spus,

---

[71] Pavlović, *Mašina za rasipanje para: Pet meseci u Ministarstvu Privrede*.

[72] Wedeman, „Does China Fit the Model?", 90-91.

[73] Yakovlev, Sobolev și Kazun, "Means of Production versus Means of Coercion".

[74] Vahabi, *The Political Economy of Predation*, 41-45.

[75] Lanskoy și Myles-Primakoff, „Power and Plunder in Putin's Russia"; Viktorov, „Russia's Network State and Reiderstvo Practices".

un stat care, din perspectiva acțiunii de preluare a proprietății, este considerat **un stat prădător utilizează (1) căutarea legală a rentei (supraimpozitarea și favoritismul), (2) căutarea ilegală a rentei (cheltuieli cleptocratice prin canale precum plățile și achizițiile de stat) și (3) prădarea (raiduri corporative conduse la nivel central) pentru a promova acumularea averii personale a elitei conducătoare**. Toate aceste tehnici sunt combinate de o rețea coruptă care acoperă întregul stat, de obicei la comanda unui patron suprem care poate coordona toată acumularea și mijloacele aferente [→2.6].

2.4.4. Straturi interpretative: care este statutul juridic al acțiunii elitei interesate?

Cea de-a patra și ultima dimensiune a categoriei este **legalitatea acțiunilor elitei interesate ale actorilor publici**.[76] Conceptul general pe care îl vom folosi aici este „corupția", pentru care folosim următoarea definiție mainstream, popularizată de ONG-ul anticorupție Transparency International: [77]

- **Corupția** este abuzul de putere în interes personal.

Straturile interpretative ale acestei dimensiuni și conceptele aferente pot fi văzute în tabelul 2.9. Punctul de plecare este **statul** condus de elita conducătoare, posesoare a monopolului utilizării legitime a violenței și care o folosește pentru impozitare, adică pentru a extrage resurse monetare (în mod legal) de la populația care trăiește sub autoritatea statului. Alte categorii pot fi definite după cum urmează:

- **Statul corupt** este o stare în care corupția influențează implementarea legilor. La acest nivel, corupția se produce printr-o mare frecvență a incidentelor separate/ocazionale în care funcționari ai birocrației de stat acceptă sau solicită beneficii financiare sau de altă natură (adică mită) pentru a trata un caz într-un mod avantajos pentru cel care distribuie beneficiile (mita). Mai mult, deși într-un stat corupt, chestiunile administrative sau de afaceri civile pot fi gestionate cel mai bine prin mită, mita și corupția sunt considerate de stat ca element deviant și persecutate ca acte ilegale în consecință.

- **Statul capturat** este un stat corupt, în care corupția influențează și conținutul legilor și normelor. La acest nivel, corupția atinge pe verticală chiar și straturile superioare ale guvernării și, în loc să se manifeste doar prin tranzacții ocazionale, dă semne de regularitate, cu lanțuri mai mult sau mai puțin permanente de vasalitate coruptă. Mai mult, deși capturarea statului la acest nivel este parțială, în sensul că instrumentele autorității publice nu sunt însușite în totalitate de actorii corupți, corupția devine un element structural al sistemului.

---

[76] În lucrările anterioare, ne-am referit la această dimensiune prin termenul „legitimitate" în loc de legalitate. Cu toate acestea, ar fi confuz acum dacă am afirma că unele state sunt nelegitime, deoarece am definit statul ca fiind monopolistul coerciției legitime. Pe de altă parte, modurile în care este folosită această coerciție pot fi ilegale (ca și legale).

[77] TI, „Corruption Perceptions Index 2011 – FAQ".

- **Statul infracțional** este un stat capturat, în care corupția este centralizată și monopolizată de elita conducătoare. La acest nivel, instrumentele autorității publice sunt însușite în totalitate de ierarhia actorilor corupți, de obicei o întreprindere politică ce capătă puteri constituționale (pentru o însușire deplină este nevoie de dezactivarea controalelor legale și de coruperea unei multitudini de instituții ale statului la nivel național). Astfel, corupția devine, într-un stat infracțional, un element constitutiv al sistemului.

În capitolul 5, vom detalia mai mult tipurile de corupție [→5.3]. Aici există două caracteristici care trebuie remarcate. În primul rând, statele definite mai sus **nu operează neapărat în principal pe principiul interesului elitei**. Într-un **stat corupt** există un conflict de interese între elita conducătoare și aparatul de stat, în care cel din urmă încearcă să își impună interesele împotriva celei dintâi. De obicei, acest lucru înseamnă că elita conducătoare dorește să urmeze principiul interesului social, în timp ce membrii corupți ai aparatului de stat împiedică acest scop pentru a obține avantaje personale [→5.3.2.2]. Într-adevăr, întrucât corupția nu răspunde intenției nici a celui care reglementează (cel care face legile care urmează să fie corupte), nici a instituției dominante (în acest caz, instituția formală, juridică, ce asigură cadrul propriu-zis al acțiunii politice), putem vedea cazurile frecvente, dar încă ocazionale, de corupție la nivel scăzut ca pe o **abatere nestructurală**. Situația este similară într-un **stat capturat,** în care actorii privați, în principal oamenii de afaceri, sunt cei care întorc anumiți membri ai elitei conducătoare împotriva principiului interesului social [→5.3.2.3]. Cu toate acestea, în timp ce statul în ansamblul său nu funcționează aici în funcție de interesul elitei, ca urmare a statului capturat, intenția autorității de reglementare devine aceea de a facilita corupția. Astfel, **corupția devine o abatere structurală**. Doar într-un **stat infracțional,** statul funcționează în mod necesar pe principiul interesului elitei, unde corupția satisface atât intenția autorității de reglementare, cât și pe cea a instituției dominante (în acest caz, rețeaua patronală informală). **Corupția devine un element constitutiv al regimului,** în timp ce actele de corupție sunt centralizate și monopolizate de elita conducătoare [→5.4.1.1].[78]

Tabelul 2.8. Straturi interpretative ale categoriilor pentru legalitatea acțiunii bazate în interesul elitei.

	Tipul de stat	Straturi interpretative ale categoriei	La ce caracteristici ale statului se referă categoria
1.	**Stat**	Monopol de impozitare (taxe, rente etc.) pentru menținerea funcțiilor publice	Sursa principală de venituri ale statului
2.	**Stat corupt**	Prima trăsătură + abuzul de putere încredințată în interes personal (lanțuri de vasalitate ocazionale, nestabile)	Corupție = element deviant al sistemului
3.	**Stat capturat**	Caracteristicile 1 + 2 + lanțuri de vasalitate coruptă cu caracter permanent	Corupție = element structural al sistemului
4.	**Stat infracțional**	Caracteristicile 1 + 2 + 3 + subordonate și monopolizate de o întreprindere politică (guvernare condusă ca o organizație criminală)	Corupție = element constitutiv al sistemului

[78] Deși folosim definiții diferite, terminologia noastră este puternic influențată de David O. Friedrichs, care a stabilit o tipologie mai largă a infracționalității de stat. A se vedea Friedrichs, *Trusted Criminals*, 133-41.

Caseta 2.4. De la statul parțial la statul cu credite totale.

„Diferențele dintre «statul parțial însușit» și «statul-clan» par să se regăsească în (1) gradul de preluare a organismelor și autorităților de stat și natura legăturilor verticale și (2) gradul în care politica este dominată de grupuri precum nomazii instituționali și clanurile și a devenit doar un mijloc prin care aceștia pot accesa resursele statului pentru ei înșiși. Statul parțial însușit și statul-clan se încadrează de-a lungul unui continuum – de la însușirea substanțială a statului de către actori privați până la însușirea totală și de la utilizarea considerabilă a politicii pentru a accesa resursele statului până la o întrepătrundere aproape totală a resurselor statului și a politicii. [...] În cadrul «statului parțial însușit», grupurile informale folosesc actorii statului, care sunt coruptibili și «cumpărați». De exemplu, grupurile informale din Polonia pot folosi sau ajuta la plasarea în Parlament a unor membri care nu fac parte din grup. Cu toate acestea, în Rusia, în cadrul modelului de «stat-clan», membrii clanului ocupă de fapt poziții în ramura executivă în calitate de clan și sunt ei înșiși «cumpărați». [...] În ceea ce privește (2) dominația și utilizarea politicii, în statul-clan, spre deosebire de statul parțial însușit, politica este mai puțin o modalitate de a prezenta alegătorilor puncte de vedere concurente privind politicile publice și mai mult un mijloc de împărțire a pradei resurselor statului."

Janine R. Wedel, „Corruption and Organized Crime in Post-Communist States: New Ways of Manifesting Old Patterns", *Trends in Organized Crime 7*, nr. 1 (Toamna 2001): 33.

În al doilea rând, **pe măsură ce trecem de la statul corupt la cel infractor, statutul juridic al corupției se „albește":** mijloacele actorilor corupți includ din ce în ce mai multe elemente legale în lanțul de acțiuni ilegale, iar corupția este din ce în ce mai mult tolerată sau chiar aprobată în cazuri extreme. Într-un stat corupt, corupția este o abatere pură de la cadrul legal al statului și este persecutată de lege ca atare; într-un stat capturat, este un element structural, iar câștigul corupției pentru partea privată apare sub forma unor reglementări favorabile sau a unor favoritisme, rămânând în limitele legale ale statului. Cu toate acestea, *coluziunea* e, de obicei, considerată ilegală și, din cauza faptului că mijloacele autorității publice sunt doar „parțial însușite", pentru a folosi expresia lui Janine Wedel, ce compară astfel de state cu „statele-clan" pe deplin însușite (a se vedea caseta 2.4), persecuția legală de capturare în sine nu este dezactivată la nivel național [→5.4.1.2].

Într-un stat infracțional, statul devine pe deplin capturat și fiecare instituție a statului este conectată pentru a forma o mașinărie coruptă, iar persecuția legală a actelor criminale ale elitei conducătoare este efectiv dezactivată ca o consecință [→4.3.5.2]. Dar acțiunile în sine nu încetează să mai fie ilegale, dimpotrivă [→4.3.4.3]. Pe lângă utilizarea mijloacelor legale ale autorității publice, un stat infracțional comite încălcări izolate ale legii care iau forma unor **acțiuni de corupție legate între ele**. Acțiunile legate combină acte care sunt ilicite în sine (șantaj, înșelăciune și fraudă financiară, delapidare, deturnare de fonduri, spălare de bani, tranzacții cu informații privilegiate, înțelegeri care limitează concurența într-o procedură de achiziție publică sau de concesiune etc.) cu acte care nu sunt ilicite în sine (moțiuni depuse de reprezentanți parlamentari independenți, instigare la controale fiscale etc.). Prin urmare, **deși o mare parte din activitate primește o formă juridică explicită, criteriile pentru o organizație criminală** conform Protocoalelor de la Palermo[79] se aplică **în continuare elitei conducătoare**: „trei sau mai multe persoane", „un grup format pentru o perioadă îndelungată și care acționează în mod concertat", care are o „ierarhie" și „efecte de întărire reciprocă asupra celor care acționează în cadrul acestuia" și include „obiectivul de a comite infracțiuni", „împărțirea sarcinilor" necesare în acest scop și, dacă este necesar, „contractarea" unor persoane din afara organizației criminale.

Dificultatea de a considera ilegale faptele unui stat infracțional este că, într-un stat modern bazat pe statul de drept, instanța este cea care are autoritatea de a declara ilegalitatea, în timp ce din definiția statului infracțional rezultă că puterea judecătorească nu are independența de a se pronunța împotriva guvernanților. Cu toate acestea, există două

[79] Legea CI din 2006 privind promulgarea Convențiilor Organizației Națiunilor Unite împotriva criminalității transnaționale organizate, stabilite la Palermo la 14 decembrie 2000.

fenomene care fac ca declararea savantă a ilegalității în cazul unui stat infracțional să fie mai mult decât simple acuzații (deși probabile). În primul rând, putem observa tocmai inactivitatea mecanismelor de control, care, de obicei, nu este independentă de acțiunile, reglementările sau numirile guvernanților. **O organizație criminală, fie ea privată sau publică, are trei nevoi esențiale: surse de bani, capacitatea de a-i spăla și impunitate pentru membrii săi.** O organizație criminală de stat (stat infracțional) trebuie să le realizeze pe toate trei, în timp ce inactivitatea controalelor este responsabilă pentru ultimul element. Inactivitatea se manifestă prin aplicarea selectivă a legilor din punct de vedere politic, inclusiv prin faptul că procuratura (procurorul general) respinge în mod obișnuit plângerile împotriva elitei conducătoare. După cum am menționat mai sus, dezactivarea controalelor e una dintre caracteristicile necesare pentru succesul tranzacțiilor corupte, mai ales dacă acestea sunt permanente și se repetă adesea, iar acest lucru nu ar fi necesar dacă toate actele ar fi legale. Căci atunci, chiar și o instanță independentă nu ar putea găsi nicio neconcordanță la lege eficientă [→4.3.5].

În al doilea rând, în cadrul unui stat complet legal, membrii societății sunt poziționați cu toții în diverse ordine organizate pe linii de poziții clare și nimeni nu are rolul de a media între deținătorii reali ai autorității politice sau economice și actorii formali din aceste sfere. Cu alte cuvinte, pozițiile *de facto* și cele *de jure* coincid și nu este nevoie de „actori suplimentari" pentru a ascunde diferența dintre pozițiile sociale reale și cele declarate legal, bogăția și puterea, ale celor care ocupă aceste roluri. Cu toate acestea, în cazul infractorilor statali, apar așa-numiții „oameni de fațadă economici" (oameni de fațadă), care păstrează în mod formal averea enormă a membrilor de vârf ai elitei conducătoare, cărora nu li s-ar permite prin lege să acumuleze averi din cheltuielile statului [→3.4.3].

2.4.5. Combinarea de straturi a diferitelor dimensiuni: definirea statului mafiot

Ceea ce trebuie văzut în ceea ce privește tipurile de state de mai sus este că acestea sunt doar **tipuri parțiale**. Altfel spus, acestea identifică un stat doar dintr-un singur aspect, fără a reflecta celelalte aspecte ale statului dat sau celelalte trei dimensiuni, în afară de cea proprie. Acest lucru indică, de asemenea, modalitatea de a crea tipuri de stat mai complete: deoarece cele patru seturi de straturi interpretative se referă la diferite aspecte ale funcționării statului, **conceptele lor pot fi utilizate simultan** pentru descrierea unui stat care funcționează pe principiul interesului elitei. De exemplu, un stat care urmărește obținerea de rente poate fi, de asemenea, capturat, patronal și *neopatrimonial*. Deși nu toate tipurile de combinații sunt posibile, urmărind congruența dintre definițiile diferitelor state,[80] una care nu numai că este posibilă, dar constituie statul **tipic ideal al autocrațiilor patronale** este statul mafiot – combinând cele mai extreme variante (cele mai joase straturi interpretative) ale fiecărei dimensiuni a statelor care funcționează pe principiul interesului elitei (tabelul 2.10).

[80] Intersecțiile dintre straturile interpretative ale legalității și acțiunile statului care vizează proprietatea vor fi prezentate în tabelul 5.9 din capitolul 5.

Tabelul 2.9. Definirea statului mafiot postcomunist.

	Baza pentru termenul folosit	Termen care se referă la o anumită trăsătură a statului mafiot	
1.	Actor	stat de clanuri	stat mafiot
2.	Acțiune (țintirea puterii)	stat neopatrimonial / neosultanistic	
3.	Acțiune (țintirea proprietății)	stat prădător	
4.	Legalitate	stat penal	

Pe baza definițiilor tipurilor de stat din straturile interpretative inferioare, putem contura definiția statelor mafiote după cum urmează:

- **Statul mafiot** este un stat condus de o familie politică adoptată, care *patrimonializează* puterea politică într-un mediu democratic și o folosește în mod prădalnic, trecând în mod obișnuit peste legile formale și operând statul ca o organizație criminală. Cu alte cuvinte, statul mafiot este **o combinație între un stat de clanuri, un stat *neopatrimonial*/*neosultanistic*, un stat prădător și un stat infracțional**.

Jurnaliștii au folosit termenul de „stat mafiot" pentru două tipuri de state: a) care au legături strânse cu crima organizată, capturate într-o oarecare măsură de sindicate criminale și implicate în diverse activități ilicite (trafic de droguri, trafic de persoane etc.)[81]; și (b) care sunt deosebit de agresive și folosesc metode brutale, „mafiote", pentru a-și menține dominația.[82] Cu toate acestea, în discuția noastră academică, termenul este definit astfel:

- un stat mafiot de drept nu trebuie să aibă legături cu crima organizată, nici să fie capturat sau condus de un sindicat criminal;
- elita conducătoare a unui stat mafiot nu trebuie să provină neapărat din crima organizată (deși aceasta este o posibilitate)[83];
- un stat mafiot de drept nu trebuie să se implice în activități ilicite asociate în mod obișnuit cu mafiile (trafic de droguri, trafic de persoane etc.);
- un stat mafiot nu trebuie să folosească mijloace brutale și sângeroase pentru operațiunile de zi cu zi.

Într-adevăr, așa cum îl definim noi, **un stat mafiot nu este o simbioză între stat și crima organizată, ci un stat care funcționează ca o mafie – nu în ceea ce privește activitățile ilicite** în sine, **ci în ceea ce privește cultura internă și conducerea**. Cu alte cuvinte, „statul mafiot" nu este o analogie istorică cu mafia siciliană sau americană, ci un concept care se concentrează pe trăsătura definitivă a mafiei ca fenomen sociologic. În scopul cadru-

[81] Naím, „Mafia States"; Dickie, *Mafia Republic*; Wang și Blancke, „Mafia State".

[82] Ayittey, „The Imminent Collapse of the Nigerian 'Kill-and-Go' Mafia State"; Harding, *Mafia State*.

[83] A se vedea Miller, *Moldova under Vladimir Plahotniuc*. De asemenea, a se vedea „clanul bazat pe criminalitate" în capitolul 3 [→3.6.2.1].

lui nostru, identificăm trăsăturile definitive ale mafiei prin intermediul operei lui Eric Hobsbawn, care circumscrie mafia în lucrarea sa clasică *Primitive Rebels*. Potrivit acestuia, trăsătura sociologică definitivă a **mafiei** este aceea că este o încercare violentă și **ilegitimă de a sancționa puterile premoderne conferite șefului patriarhal al familiei**. Mafia este o familie de adopție, „forma de rudenie artificială, care presupunea pentru părțile contractante cele mai mari și mai solemne obligații de ajutor reciproc".[84] În același timp, mafia pe care o descrie Hobsbawn este **mafia clasică** – putem spune, o formă de **interlopi organizați** – care există într-o societate instituită pe linia egalității moderne a drepturilor. Astfel, în acest context, familia patriarhală este un contestatar al monopolului de violență al statului, în timp ce încercarea de a sancționa puterile conferite capului de familie este zădărnicită, pe cât posibil, de către organele de autoritate publică ale statului. Pe scurt, mafia este un neoarhaism nelegitim.[85]

În schimb, **statul mafiot** – am putea spune, **criminalitatea organizată la nivelul instituțiilor de stat** – este un proiect de sancționare a autorității capului patriarhal al familiei la nivelul unei țări, în toate corpurile sistemului instituțional democratic, cu o invazie a puterilor statului și a setului său de instrumente. În comparație cu mafia clasică, mafiotul statalizează aceeași trăsătură sociologică definitivă într-un context diferit, făcând din familia patriarhală nu un contestatar al suveranității statului, ci un posesor al acesteia. În consecință, ceea ce la mafia clasică se obține prin amenințări, șantaj și – dacă este necesar – vărsare violentă de sânge, la statul mafiot se realizează prin constrângerea fără vărsare de sânge a statului, condus de familia politică adoptată. În ceea ce privește modelele de conducere, exercitarea puterii suverane de către „nașul" (patronul de top), familia patriarhală, gospodăria, moșia și țara sunt concepte izomorfe. La toate aceste niveluri sunt urmate aceleași modele culturale de aplicare a puterii. Așa cum capul patriarhal al familiei este decisiv în instanțele care dispun de chestiunile personale și patrimoniale, definind și statutul (statut care reglementează toate aspectele rolurilor și competențelor personale în rândul „oamenilor din casa sa"), tot așa, șeful familiei politice adoptate este conducătorul țării, unde națiunea reinterpretată semnifică „gospodăria" *(patrimoniul)* sa. El nu guvernează, ci dispune asupra oamenilor; el are un tribut, el împarte dreptatea și împarte o parte din această proprietate și din dreptate pentru „oamenii din gospodăria sa", națiunea sa, în funcție de statutul și meritele lor. Mai mult, același mod în care mafia clasică elimină „banditismul privat"[86], statul mafiot își propune să pună capăt corupției anarhice, care este înlocuită de o aplicare centralizată și monopolizată a tributului organizată de la vârf. În esență, statul mafiot este întreprinderea comercială a familiei politice adoptate, gestionată prin intermediul instrumentelor autorității publice.

După cum se poate observa din paragraful anterior, descrierea statului mafiot înglobează conceptele asociate anterior cu clanurile politico-economice, *patrimonialismul* și

---

[84] Hobsbawm, *Primitive Rebels*, 55.

[85] Există și alte definiții ale „mafiei": de exemplu, economiștii o definesc ca pe o agenție privată de protecție (vezi Gambetta, *The Sicilian Mafia*). Evident, noi nu folosim conceptul în acest sens. Motivul pentru care am adoptat o definiție diferită, și mai ales pe cea a lui Hobsbawn, este tocmai faptul că dorim să definim statutul mafiot prin trăsăturile pe care acesta le-a desemnat ca fiind definitive. Definițiile care pun accentul pe alte trăsături pot foarte bine să funcționeze în alte contexte, dar în contextul acestei cărți, „mafiot" trebuie înțeles doar în sensul în care l-am definit mai sus.

[86] Hobsbawm, *Primitive Rebels*, 40.

prădarea (dispunerea de sus în jos a relațiilor de proprietate). Elementul de criminalitate este și el implicat; deși familia politică adoptată folosește mijloacele autorității publice, familia politică adoptă și acte ilegale. La urma urmei, nicio lege nu prescrie ca banii publici să ajungă întotdeauna la aceeași persoană sau grup (de clienți loiali) și nici ca instrumentele autorității publice să intensifice supravegherea și inspecțiile împotriva țintelor sau dușmanilor familiei politice adoptate (cu atât mai puțin la ordinul patronului suprem). Mai exact, în definiția statutară a infracțiunilor comise de elita politică conducătoare a statului mafiot sunt incluse șantajul, frauda, delapidarea, deturnarea, spălarea de bani, traficul de informații privilegiate, mituirea funcționarilor (atât în forma activă, cât și în cea pasivă a ultimelor două), abuzul de autoritate, cumpărarea de influență, activități de crimă organizată etc.[87] Tocmai de aceea, statul mafiot dezactivează urmărirea penală sau, mai degrabă, o preia și o activează numai împotriva unor ținte [→4.3.5.2]. De fapt, infracționalitatea în statul mafiot se împarte în autorizată și **nelegalitate neautorizată,** unde cea din urmă este urmărită penal, iar cea dintâi, nu [→5.3.4]. Astfel, acuzarea criminalității nu se face de pe o poziție morală exterioară, ci în funcție de legea (penală) existentă în regim, a cărei aplicare este împiedicată de însușirea deplină a statului de către familia politică adoptată.

În cele din urmă, în timp ce, din punct de vedere economic, statul mafiot este o afacere a familiei politice adoptate, din punct de vedere politic trebuie să fie susținută. Unitatea motivelor politice și economice este sugerată de modul în care am definit interesul elitei, de motivele gemene nedespărțite ale acumulării de avere personală și de putere politică, dar putem folosi și categoriile lui Mancur Olson, care în lucrarea *Putere și prosperitate* distinge **bandiții hoinari** și **bandiții staționari.** Acesta din urmă este cel care jefuiește în permanență aceeași sursă și, prin urmare, trebuie să asigure durabilitatea acesteia. Este ceea ce vedem în statul mafiot, în care familia politică adoptată dorește să jefuiască țara și poporul pentru o perioadă mai lungă [→7.4.7.2] și să rămână la putere pentru a evita consecințele negative ale detronării, de la pierderea averii și a puterii până la persecuții penale [→4.3.3.2].

2.4.6. Stat constituțional vs stat mafiot: normativitate și discreționaritate

După ce am definit statul mafiot, care este statul *prin excelență* al interesului elitei, merită să facem o comparație cu statul constituțional, care este statul *prin excelență* al interesului social. După cum am menționat, primul predomină în autocrațiile patronale, în timp ce al doilea, în democrațiile liberale. Parcurgând cele patru dimensiuni ale straturilor interpretative, **natura elitei conducătoare într-un stat constituțional este una de elită constrânsă**, strict limitată la sfera acțiunii politice [→2.2.2.2.2]. Acest lucru nu înseamnă că nu există nicio legătură între sfere. Dimpotrivă, actorii politici stabilesc relații atât cu actorii economici, cât și cu cei sociali [→5.3]. Dar acest lucru ia – ideal de obicei – forma unei cooperări transparente și reglementate, în timp ce sferele de acțiune socială rămân separate în sensul că actorii, deși pot îndeplini individual diferite roluri sociale (de exemplu, un politician poate fi și mamă), acțiunile și motivele lor într-un rol nu influențează acțiunile și motivele lor în celălalt rol (mama-politician nu ia decizii pentru a-și favoriza copiii). În statul mafiot însă, sferele de acțiune socială conlucrează, iar elita conducătoare ia forma unui clan, adică a unei rețele patronale informale bazate pe dominația patriarhală [→3.6.2.1]. În acest caz, **elita conducătoare nu este constrânsă** și se sprijină pe legături permanente, informale și ilegale de vasalitate, angrenând toate cele trei sfere de acțiune socială. În plus, **un stat mafiot prezintă o rețea de putere monopiramidală,** în care alte piramide (formale sau patronale) sunt subjugate, marginalizate sau eliminate, în timp ce **un**

[87] Magyar, „The Post-Communist Mafia State as a Form of Criminal State".

stat constituțional prezintă o rețea de putere multipiramidală, în care elita politică conducătoare coexistă cu (1) ramuri independente ale guvernului și instituții independente (cum ar fi o curte constituțională) și (2) o opoziție independentă, care dispune de (a) resurse, incluzând atât finanțarea partidelor, cât și drepturile de proprietate ale actorilor economici care le susțin, independente de decizia șefului țării [→3.7.1.1.1] și (b) șanse de victorie care nu sunt îngreunate de finanțarea ilegală a campaniilor electorale de către guvernanți și de schimbările unilaterale ale legilor electorale [→4.3.3.3.2]. Pe scurt, un stat constituțional prezintă **pluralismul,** care este, de asemenea, o trăsătură definitorie a democrației liberale [→4.4.1].

În strânsă legătură cu aceasta este dimensiunea **acțiunii care vizează instituțiile statului**. Conform normelor formale, atât un stat mafiot, cât și unul constituțional dispun de instituții democratice, cum ar fi alegeri multipartidiste și mecanisme de control și echilibru al puterii. Cu toate acestea, în **timp ce într-un stat constituțional cadrul instituțional *de jure* și** practica ***de facto* coincid, într-un stat mafiot, acestea diferă**. Un stat mafiot este un stat *neopatrimonial* sau *neosultanistic*, ceea ce înseamnă că elita conducătoare înțelege regimul ca fiind domeniul lor privat, iar cadrul instituțional democratic este o simplă fațadă [→4.3]. **Legalitatea acțiunii statului**, deși subminată imediat de actele criminale propriu-zise menționate mai sus, rezultă direct și din această trăsătură. Spre deosebire de un stat patrimonial tradițional, în care puterea politică „operează într-adevăr în primul rând pe baza discreției", fără limite formale și fără a necesita reafirmarea din partea supușilor săi[88], un sistem democratic are un lider ales ale cărui sarcini și autoritate sunt strict delimitate de Constituție. **Un stat constituțional ar putea prezenta ilegalitatea ca abatere nestructurală, dar Constituția este respectată,** iar conducătorii nu se angajează ei înșiși în acte criminale. În schimb, atunci când patronul suprem construiește o rețea patronală monopiramidală la nivel național și regulile informale sunt respectate mai presus de cele formale, se încalcă legalitatea – ceea ce reprezintă chiar motivul pentru care se dezactivează controalele instituționale. **Un stat mafiot este, de asemenea, un stat infracțional în care patronul suprem acționează dincolo de autorizația sa formală** și conduce țara ca o organizație criminală a rețelei patronale monopiramidale.

Pentru a analiza ultima dimensiune (acțiunea care vizează proprietatea), merită să invocăm cadrul pe care North și colegii săi îl propun în cartea *Violence and Social Orders*. În interpretarea lor, ordinele sociale ale istoriei umane înregistrate pot fi împărțite în două grupe: ordine cu acces deschis și ordine cu acces limitat („stări naturale"), ale căror denumiri se referă la „accesul nonguvernanților și nonelitelor – masele – la resurse valoroase, pământ, muncă și capital, sau la accesul și controlul activităților valoroase, cum ar fi comerțul, cultul și educația".[89] Printre cele câteva diferențe pe care le enumeră între aceste două ordine, cea mai importantă pentru noi acum este criteriul impersonalității. „Impersonalitatea înseamnă, explică autorii, tratarea tuturor la fel. [Ea] se naște din structura organizațiilor și din capacitatea societății de a susține forme de organizare impersonale (adică organizații cu identitate proprie, independentă de identitatea individuală a membrilor organizației). În termenii juridici care au ajuns să caracterizeze organizația impersonală în tradiția occidentală, acestea sunt *organizații cu viață perpetuă*: organizații a căror existență este independentă de viața membrilor lor" (sublinierea în original).[90] Potrivit autorilor, ordinele cu acces liber sunt „în mare parte impersonale. Aceste societăți au singurul tip de guverne care pot oferi în mod sistematic servicii și beneficii cetățeanului și organizațiilor pe o bază impersonală: adică fără a face referire la statutul social al cetățeanului sau la identitatea și conexiunile politice ale directorilor unei organizații. [...] O caracteristică importantă a impersonalității este regula de lege: drepturile, justiția și aplicarea

[88] Weber, *Economy and Society*, 229.

[89] North, Wallis și Weingast, *Violence and Social Orders*, 30.

[90] North, Wallis și Weingast, *Violence and Social Orders*, 23.

legii sunt legate de reguli și imparțiale. Economiile din aceste state sunt, de asemenea, caracterizate de schimburi impersonale."[91] În schimb, ordinea cu acces limitat „se bazează pe relații personale și interacțiuni repetate [...]. În stările naturale, majoritatea relațiilor din cadrul coaliției dominante sunt mai degrabă personale decât impersonale. Statutul și ierarhia tind să fie definite în termenii unei persoane sociale care este unică pentru indivizi, chiar dacă aceste persoane au asemănări cu clase mai largi. [...] Nonelitele nu sunt mase de indivizi nediferențiați care sunt tratați în mod impersonal. Protecția este extinsă prin intermediul rețelelor de patronaj și clientelă. Șefii rețelelor clientelare și patronale sunt elite puternice care distribuie patronaj clienților, oferă protecție pentru anumite aspecte ale proprietății și persoanelor clienților lor și negociază aranjamente între rețelele elitei [...]. Identitatea socială a nonelitelor este strâns legată de identitatea rețelei de patronaj în care se află".[92]

Deși întreaga descriere a lui North și a colegilor săi este prea amplă pentru scopurile cadrului nostru, mai multe caracteristici ale ordinelor cu acces deschis și cu acces limitat sunt utile pentru a interpreta democrațiile liberale și, respectiv, autocrațiile patronale. Vom examina crearea accesului limitat prin intermediul patronajului social în capitolul 6 [→6.2], în timp ce acum abordăm dihotomia personal-impersonal. Abordând trăsătura de acțiune care vizează proprietatea, acțiunile unui stat constituțional în general pot fi descrise ca fiind impersonale, în timp ce un stat mafiot poate fi identificat tocmai prin prezența acțiunii personale (nonimpersonale). De-a lungul cărții, capturăm această diferență prin dihotomia normativ-discreționară:

- **acțiunea statului este normativă** dacă efectele sale depind de criterii obiective și formale, nepermițând un tratament diferit al oamenilor pe baza identității lor (**impersonal, fără standarde duble**);
- **acțiunea statului este discreționară** dacă efectele sale depind de criterii subiective și informale, permițând un tratament diferit al persoanelor pe baza identității lor (**personal, dublu standard**).

Într-un stat constituțional, acțiunea statului este normativă. Într-adevăr, esența normei de lege, atât în ceea ce privește judecarea litigiilor, cât și în respectarea și protecția drepturilor de proprietate, este impersonalitatea și egalitatea atât înainte, cât și în aplicarea legii [→4.3.5.1]. Atunci când vine vorba de **acțiuni care vizează proprietatea, aceasta** poate fi uneori discreționară, cum ar fi în cazul domeniului eminent [→5.5.3], dar este **dominant normativă**. După cum am menționat, statul, posesor al monopolului utilizării legitime a violenței, extrage resurse și le redistribuie prin intermediul impozitării și al cheltuielilor. **Impozitarea** într-un stat constituțional există sub forma unor impozite normative, generale și sectoriale [→5.4.3]. Cu toate acestea, în cazul unui stat mafiot, această situație este mai puțin evidentă. Pe de o parte, este clar **că statul mafiot utilizează acțiunea discreționară a statului**, atât în ceea ce privește aplicarea inegală a legii, cât și în ceea ce privește prădarea. După cum am menționat, acest lucru este strâns legat și de *informalitate*, care nu se referă pur și simplu la „furtișag" și la păstrarea aparenței de legalitate, ci la faptul că instituțiile informale sunt mai potrivite pentru recompense și pedepse discreționare continue decât instituțiile formale ale unui stat modern (adică birocrația profesională și administrația de stat [→3.3.5]). Dar și statul mafiot impozitează și dispune de un sistem judiciar care tratează un număr mare de cazuri ale oamenilor obișnuiți în conformitate cu legile formale. Într-adevăr, acest lucru rezultă din modul în care am definit componentele statului mafiot:

---

[91] North, Wallis și Weingast, *Violence and Social Orders*, 113.

[92] North, Wallis și Weingast, *Violence and Social Orders*, 32-35.

prin straturi interpretative, caracteristicile diferitelor state completează și nu înlocuiesc funcțiile anterioare ale statului. Deși este un stat prădător, un stat mafiot obține totuși o parte substanțială a veniturilor sale din impozitarea normativă [→7.4.6].

Această problemă poate fi rezolvată prin introducerea termenului de **amplitudinea arbitrariului**. Ceea ce înseamnă „amplitudine" este **gama de opțiuni între diferitele modalități de intervenție** sau, cu alte cuvinte, capacitatea liderilor de a interveni negativ și pozitiv la discreția lor. **Cu cât amplitudinea arbitrariului este mai largă, cu atât mai multe opțiuni de decizie discreționară sunt disponibile pentru actorii politici,** iar cazurile efective de intervenție a statului vor fi dispersate între cele două puncte extreme ale amplitudinii. În acest fel, conceptul de amplitudine rezolvă problema pusă de autocrațiile patronale. Statul mafiot poate acționa normativ în multe cazuri, dar prezența (sistemică) a acțiunii discreționare indică faptul că patronul suprem poate decide să treacă peste limitele formale și să intervină selectiv, adică amplitudinea arbitrariului său este largă. Figura 2.2 ilustrează acest lucru, folosind concepte statale asociate cu legalitatea. Folosim aceste concepte pentru că, așa cum am explicat mai sus, ele prezintă gradualitate în ceea ce privește utilizarea statului în interesul elitei și, prin urmare, prezintă, de asemenea, diferite amplitudini de arbitrariate.

Amploarea arbitrariului depinde de gama de instituții ale statului pe care elita politică conducătoare și-o însușește. Cu **cât mai multe instituții sunt patronate de aceeași rețea, cu atât mai largă este amplitudinea,** ceea ce se datorează și faptului că aceste instituții pot fi combinate pentru a realiza acțiuni legate între ele [→2.4.4]. Într-un stat parțial capturat, rețeaua patronală poate fi capabilă să folosească o instituție locală sau de stat ori o anumită agenție de reglementare; într-un stat complet capturat, patronul suprem poate folosi parlamentul, fiscul, procurorul-șef etc. ca părți ale unei singure mașinării corupte, desfășurând împreună acte discreționare.

Statul constituțional are amplitudinea minimă a arbitrariului. Deși corupția poate apărea ca abatere nestructurală, cantitatea sa este minimă, iar calitatea, mai puțin importantă, spre deosebire de alte tipuri de state. În astfel de state, în general, domnește regula de lege, iar drepturile de proprietate sunt susținute în mod impersonal. Nici măcar domeniul eminent menționat mai sus nu este la discreția conducătorilor, fiind puternic reglementat și supus recursului.[93] După cum subliniază North și colegii săi, actorii economici din astfel de regimuri „nu au nevoie să participe la politică pentru a-și menține drepturile, pentru a aplica contractele sau pentru a-și asigura supraviețuirea din expropriere; dreptul lor de a exista și de a concura nu depinde de menținerea privilegiilor".[94]

Sărind la capătul celălalt al scalei**, statul mafiot are amplitudinea arbitrariului maximă**. Patronul suprem dispune asupra statutului și proprietății folosind instrumentele autorității publice, care se află în totalitate sub controlul familiei politice adoptate. În ceea ce privește acțiunile care vizează proprietatea, amplitudinea maximă îi permite statului mafiot „să intervină selectiv în sistemul judiciar pentru a recompensa susținătorii și a pedepsi adversarii atunci când este necesar, dar le oferă, de asemenea, titularilor de drepturi o anumită încredere că drepturile lor vor fi respectate în cazuri mai banale. Acest lucru le permite titularilor de drepturi să își folosească bunurile în mod productiv, atunci când nu contestă interesele conducătorului, generând în același timp venituri fiscale pentru acesta."[95] În esență, **proprietatea**

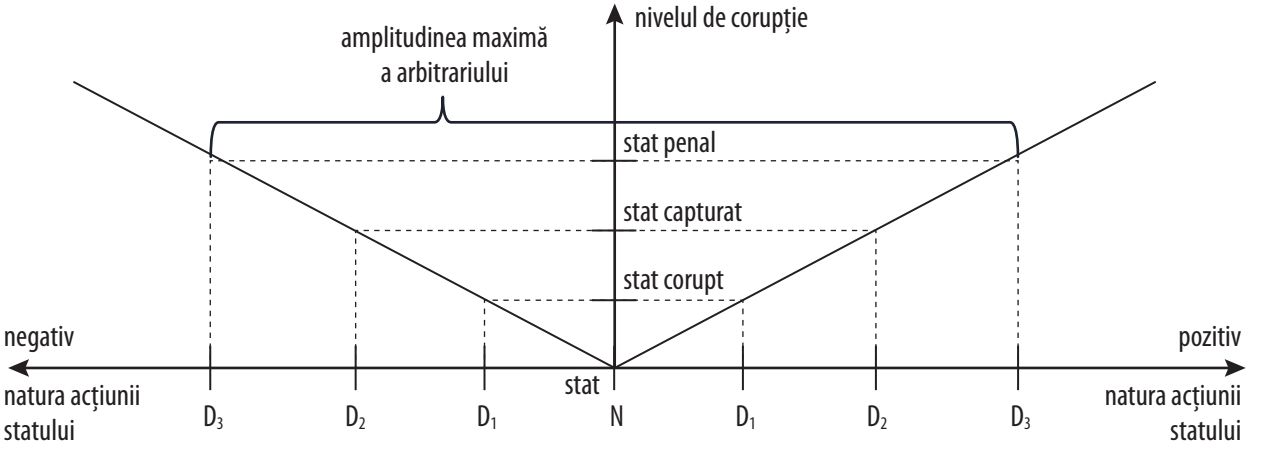
[93] Cf. Sullivan, „A Brief History of the Takings Clause".

[94] North, Wallis și Weingast, *Violence and Social Orders*, 112.

[95] Frye, *Property Rights and Property Wrongs*, 137.

în astfel de regimuri **are un caracter condiționat**: cei aflați în vârful ierarhiei sociale ajung acolo și primesc proprietăți prin decizia patronului suprem, care poate, de asemenea, să le confișteproprietatea (ca și pe cea a oricărui alt actor) în mod discreționar [→5.5.4].[96]

Figura 2.2. Amplitudinea arbitrariului (corelația dintre natura corupției și acțiunea statului).

Legenda: N: acțiune normativă; D2: acțiune discreționară ca abatere structurală; D1: acțiune discreționară ca abatere nestructurală; D3: acțiune discreționară ca element constitutiv (Notă: liniile punctate sunt linii adăugate din motive de claritate.)

Putem rezuma această parte subliniind faptul că, în discuția noastră, **am dizolvat axiomele cele mai importante despre funcționarea statului în ceea ce privește toate cele patru dimensiuni**, axiome care se aplică bine la statele constituționale, dar nu și la statele mafiote. În primul rând, se presupune, de obicei, că elita conducătoare este o organizație formală, precum un partid sau un guvern, și așa este într-o democrație liberală. În autocrația patronală însă, elita conducătoare este o organizație informală, o familie politică adoptată, în care actorii trebuie să fie recunoscuți în primul rând prin titlurile lor informale, la care titlurile formale pot fi atașate secundar. În al doilea rând, principiul interesului social este, de obicei, prezumat în ceea ce privește acțiunea care vizează instituțiile statului, elita conducătoare fiind imaginată ca un servitor al anumitor grupuri sau clase sociale (mai mici sau mai mari), în interesul cărora sunt implementate politicile publice. În această dimensiune, statul mafiot este un stat *neopatrimonial/neosultanist*: elita conducătoare funcționează nu doar pe principiul interesului elitar, ci tratează societatea ca pe un domeniu privat, în cadrul fațadei instituțiilor democratice. În al treilea rând, statul este imaginat ca preluând proprietatea monetară și redistribuirea acesteia de la un grup social la altul. În schimb, trăsătura distinctivă a unui stat mafiot este prădarea, ceea ce înseamnă nu impozitarea pe principiul interesului societal, ci preluarea companiilor și a altor proprietăți nemonetare în interesul elitei conducătoare. În cele din urmă, se presupune în mod obișnuit că corupția este ceva ce statul combate, în timp ce elita conducătoare creează legile pe care dorește să le mențină, și nu să le încalce. Dar atunci când elita conducătoare nu este formală, ci informală, aceasta poate și trebuie să comită acțiuni ilegale pentru a degrada cadrul instituțional formal într-un rol de importanță secundară față de interesele informale și față de ordinele patronului suprem. Spre deosebire de un stat constituțional, **statul mafiot nu este gardianul legilor, ci monopolistul infracțiunilor sale** [→5.3.4].

[96] Ryabov, „The Institution of Power&Ownership in the Former USSR".

2.5. Provocări la adresa monopolului violenței

2.5.1. Eșecul statului, antreprenorii de violență și anarhia oligarhică

În diferențierea tipurilor de state, am presupus că fiecare dintre statele descrise mai sus îndeplinește criteriile de „stat" definite la începutul capitolului. Aceste criterii au fost (1) deținerea monopolului asupra utilizării legitime a violenței, pe care (2) statul este capabil să o utilizeze pentru a extrage, gestiona și distribui resursele în interiorul granițelor unui anumit teritoriu [→2.2.1]. Cu toate acestea, în regiunea postcomunistă, în perioada de tranziție au existat mai multe instituții care erau nominal state, dar care nu au reușit să îndeplinească unul sau ambele atribute menționate mai sus. Într-adevăr, **stabilitatea statului după schimbarea de regim** s-a păstrat fără întreruperi doar în regiunea istorică vest-creștină. Pentru că abordarea formal-rațională care a apărut în natura sistemelor comuniste locale nu era în contradicție majoră cu etosul birocrației profesionale weberiene [→1.4.2] și, prin urmare, astfel de state au putut realiza o tranziție care nu le-a împins niciodată în pragul eșecului. În regiunea islamică, dezmembrarea statalității a putut fi împiedicată doar atunci când vechile structuri comuniste însele – în special nivelurile superioare ale nomenclaturii de partid și ale serviciilor secrete – s-au transformat direct în centrele naționale „reformate" de putere, prin care monopolul violenței nu a scăpat din mâinile conducătorilor.[97] Cu toate astea, în această regiune au existat deja eșecuri statale și războaie civile, mai ales în cazul Tadjikistanului (care, totuși, a devenit ulterior o autocrație patronală).[98] În cele din urmă, în regiunea istorică est-ortodoxă nu a existat niciun transfer complet al puterii anterioare și nici fundamente rațional-birocratice. În această regiune a depins de dinamica rețelelor concurente patron-client dacă puterea de stat a putut fi solidificată și adesea a durat ani buni până când un stat propriu-zis a apărut ca monopolist local al utilizării legitime a violenței în țara respectivă.[99]

Cel mai bun exemplu pentru o perioadă durabilă de eșec al statului este Rusia anilor '90, așa cum a fost descrisă de Vadim Volkov, în lucrarea sa de referință *Violent Entrepreneurs*.[100] După cum explică Volkov, după prăbușirea Uniunii Sovietice, statul rus și-a pierdut monopolul utilizării legitime a violenței, deoarece au apărut concurenți – în mare parte din lumea interlopă organizată – care au fost tratați ca furnizori legitimi de informații, securitate, aplicare a legii și soluționare a litigiilor de către actorii privați din economie (a se vedea caseta 2.5). Potrivit unor surse contemporane, chiar și în 1998, două mii cinci sute de bănci și șaptezeci și două de mii de organizații comerciale aveau propriile servicii de securitate în Rusia.[101]

Pentru a putea conceptualiza o astfel de stare de fapt, trebuie să creăm concepte pentru cele trei elemente principale ale sale: (1) statul, (2) concurenții statului pe piața de

---

[97] Luong, *Institutional Change and Political Continuity in Post-Soviet Central Asia.*

[98] Hale, *Patronal Politics*, 153-55. De fapt, într-adevăr, singura democrație patronală din regiune este cea din Kârgâzstan [→7.4.1].

[99] Cf. Melville, Stukal și Mironyuk, „Trajectories of regime transformation and types of stateness in post-communist countries" / Traiectorii de transformare a regimului și tipuri de stat în țările postcomuniste.

[100] Volkov, *Violent Entrepreneurs*. Fenomenul este, de asemenea, discutat în Varese, *The Russian Mafia*.

[101] Citat de Ledeneva, *How Russia Really Works*, 178.

protecție și (3) politicul pe care îl alcătuiesc aceste entități. În ceea ce privește statul, putem porni de la noțiunile de stat eșuat și fragilitate statală.[102] După cum au observat cercetătorii, există mai multe aspecte (combinații de) diferite în care un stat poate eșua[103], iar utilizarea termenului „stat eșuat" pentru toate acestea a dus la întindere conceptuală în literatura de specialitate, pentru că în mod diferit, statele eșuate constituie un set eterogen de cazuri în ceea ce privește cauzele, dinamica și soluțiile. Pentru a evita[104] această problemă, restrângem definiția de stat eșuat la aspectul monopolului violenței:

- **Statul eșuat este** o instituție care este *de jure* un stat, dar care *de facto* nu reușește să păstreze monopolul utilizării legitime a violenței. Cu alte cuvinte, un astfel de „stat" se degradează într-un concurent pe piața violenței.

Această definiție se potrivește cu starea nominală în situația descrisă mai sus. După cum scrie Volkov, „[imaginea] statului ca o companie privată de protecție printre altele face mai multă dreptate realității în cauză decât o viziune a statului ca sursă a puterii publice".[105] Într-adevăr, în această situație, statul nu este mai mult decât una dintre cele câteva **agenții de gestionare a violenței**, adică un set instituționalizat de actori care folosesc în mod legitim violența într-o comunitate politică.[106]

În cele trei tipuri de regimuri polare despre care am vorbit anterior - de fapt, în toate cele șase regimuri de tip ideal - statul este singura agenție de gestionare a violenței. Aceasta este exact ceea ce înseamnă „monopolul utilizării legitime a violenței". Într-un regim care prezintă un stat eșuat, însă, statul se confruntă cu concurența unor actori care pot fi numiți, urmând conceptualizarea lui Volkov, antreprenorii de violență[107]:

- **Antreprenorul (comerciantul) de violență** este un actor privat, care oferă servicii pe piața violenței. Pe această piață, serviciile oferite includ fie (1) protecție, legată de cadrul instituțional al funcționării economice și sociale – cum ar fi informarea, securitatea, aplicarea legii și soluționarea litigiilor –, fie (2) atacuri împotriva rivalilor sau a țintelor.

Trebuie făcute două distincții în ceea ce privește antreprenorii de violență. În primul rând, **nu toți cei care recurg la violență sunt și antreprenori de violență**. Un antreprenor de violență (1) nu numai că folosește violența, dar o oferă și altor actori ca pe un serviciu și (2) acei alți actori acceptă aceste oferte ca fiind legitime. Peter Pomerantsev surprinde acest lucru în mod sensibil: „gangsterii [din Rusia după schimbarea de regim] nu doar extorcau și furau. Oamenii de afaceri au apelat la ei pentru a garanta înțelegerile (dacă unul dintre parteneri nu se ținea de cuvânt, gangsterii îl rezolvau); oamenii au apelat la ei în locul poliției dezinteresate pentru a-i prinde pe violatori și hoți. Ei au devenit establishmentul, lipiciul

---

[102] Pentru o introducere în literatura de specialitate, a se vedea Naudé, Santos-Paulino și McGillivray, *Fragile States*.

[103] Grävingholt, Ziaja și Kreibaum, „State Fragility".

[104] Call, „The Fallacy of the 'Failed State'".

[105] Volkov, *Violent Entrepreneurs*, 26

[106] Volkov consideră doar organizațiile private de protecție ca fiind agenții de gestionare a violenței (vezi Volkov, 64-96.). Cu toate acestea, întrucât el însuși susține că statul trebuie înțeles ca o agenție de protecție privată de facto, considerăm că extinderea definiției este justificată.

[107] Volkov, *Violent Entrepreneurs*, 27-63.

care ține totul laolaltă. În această lume nouă, nimeni nu știa prea bine cum să se comporte: toate vechile modele sovietice fuseseră înlocuite, iar «Occidentul» era doar o poveste îndepărtată."[108] Îndeplinind un astfel de rol social, antreprenorii de violență contrastează puternic cu infractorii obișnuiți sau cu actorii violenți din statele care nu au eșuat. Pentru că aceștia din urmă nu sunt considerați legitimi și, prin urmare, prezența lor nu perturbă monopolul statului asupra utilizării legitime a violenței. Dar faptul că oamenii îi aleg pe antreprenorii de violență în detrimentul statului *de jure* face din acesta un stat eșuat, privat de monopolul său asupra violenței legitime. (De asemenea, acesta este motivul pentru care, atunci când serviciile unui antreprenor de violență sunt oferite nu de o persoană, ci de o organizație, putem vorbi despre o agenție de gestionare a violenței).

În al doilea rând, un antreprenor de violență nu trebuie înțeles ca un actor economic care folosește violența în afacerile de piață. Cu siguranță, el ar putea constrânge alte persoane să accepte serviciile sale, ca în cazul mafiei care, ca agenție privată de gestionare a violenței, oferă protecție și extorcă în schimb bani pentru protecție[109], dar aceasta nu este o parte necesară a profesiei. Ceea ce e necesar este ca antreprenorul de violență să intre într-un așa-numit **parteneriat de aplicare a legii** cu alți actori, ceea ce înseamnă că el le oferă oricare dintre serviciile menționate mai sus.[110] Și, așa cum a lăsat să se înțeleagă citatul din Pomerantsev, unii actori privați sunt mai mult decât dispuși să încheie contracte cu antreprenorii de violență dacă statul nu reușește să furnizeze serviciile utile legate de violență, cum ar fi protecția drepturilor de proprietate și executarea contractelor. În plus, antreprenorii de violență pot fi angajați și pentru a ataca rivalii, cum ar fi în cazul *reiderstvo* (preluarea de companii prin utilizarea forței [→5.5.3.1]).

După ce am definit statul și concurenții săi, singurul element care lipsește din imagine este politicul, care este alcătuit din aceste fenomene. Având în vedere lipsa monopolului utilizării legitime a violenței, putem porni de la noțiunea de **anarhie**. Anarhia este definită, în general, ca absența guvernului, ceea ce înseamnă că nu există nicio agenție care să corespundă definiției statului (monopolistul utilizării legitime a violenței).[111] Cu toate acestea, „anarhia" ca atare este un termen prea larg din două puncte de vedere. În primul rând, este prea larg, deoarece acoperă cazurile (a) în care există un stat formal, dar acesta este unul eșuat și, de asemenea, (b) în care nu există niciun stat formal. În al doilea rând, nu este suficient de specific, deoarece nu spune nimic despre noile centre de putere, adică dacă există actori care sunt principalii angajatori și controlori ai antreprenorilor de violență (și dacă

Caseta 2.5. Condițiile anarhice din Rusia în anii 1990.

„Afacerea de protecție privată care a proliferat la scurt timp după stabilirea drepturilor formale de proprietate [în] Rusia constă în producerea unui substitut al încrederii într-o economie de piață în care [...] sistemul de justiție de stat este ignorat. Prin urmare, crima organizată rusă poate fi văzută ca un răspuns la o anumită cerere instituțională din partea economiei de piață în curs de dezvoltare, și anume, nevoia de a proteja drepturile de proprietate, o nevoie care nu este satisfăcută de agențiile publice de protecție și de aplicare a legii. [...] Perioada dintre 1987 și 1992 a presupus o proliferare rapidă a rețelelor de crimă organizată și a asociațiilor informale de protecție de diferite tipuri [...]. Cu siguranță, multe grupuri criminale s-au format mult mai devreme, dar abia la sfârșitul anilor 1980 rețelele criminale organizate de protecție au devenit activitatea dominantă a crimei organizate. [...] Anii dintre 1992 și 1997 au fost martorii unei competiții feroce între agențiile de gestionare a violenței pentru oportunitățile comerciale în expansiune. [...] În această perioadă, protecția privată și aplicarea legii au devenit instituționalizate și a apărut o piață a protecției. În același timp, statul și-a pierdut prioritatea în domeniul protecției, al impozitării și al adjudecării." „Deoarece acțiunile birocrației de stat și ale executării legilor rămân arbitrare, iar serviciile furnizate de stat tind să aibă costuri mai mari, executorii privați (a se citi: Mafia) depășesc statul și se stabilesc ferm în locul acestuia."„[Rusia anilor 1990] era apropiată de starea de natură, în care predomină mai degrabă anarhia decât ierarhia."

Vadim Volkov, *Violent Entrepreneurs: The Use of Force in the Making of Russian Capitalism*, 1 ediție (Ithaca: Cornell University Press, 2002), 18–26.

[108] Pomerantsev, *Nothing Is True and Everything Is Possible*, 27.

[109] Gambetta, *The Sicilian Mafia.*

[110] Volkov, *Violent Entrepreneurs*, 40-63.

[111] „Anarchy".

da, cine sunt aceştia). Într-adevăr, în Rusia şi în alte câteva ţări postcomuniste în care au prevalat situaţii similare, aceste centre de putere au fost ocupate de aşa-numiţii **oligarhi** [→3.4.1], oameni de afaceri bogaţi care s-au îmbogăţit şi au devenit deosebit de influenţi după perioada de privatizare [→5.5.2].[112] Oligarhii au reprezentat cererea principală pentru serviciile antreprenorilor de violenţă, incluzând atât protecţia, cât şi atacul oligarhilor şi oamenilor de afaceri rivali.

Prin urmare, politica în care au evoluat politicile asemănătoare Rusiei ca urmare a schimbării de regim poate fi conceptualizată nu doar ca anarhie, ci ca anarhie oligarhică:

- **Anarhia oligarhică** este un regim caracterizat de un stat eşuat şi de un oligopol pe piaţa protecţiei, cu oligarhi concurenţi ca noi centre de putere (principalii angajatori de antreprenori de violenţă). Deşi eşuat, statul rămâne în continuare cel mai mare centru de putere politică al regimului, dar este însoţit de alte centre de utilizare legitimă a violenţei.

O caracteristică importantă a unei anarhii oligarhice este că **niciunul dintre oligarhi nu devine dominant** şi, prin urmare, politica rămâne multicentrică în ceea ce priveşte puterea politică. Într-adevăr, această situaţie se aseamănă cu **democraţia** patronală, care prezintă o competiţie a reţelelor patronale de dimensiuni aproximativ egale, asigurându-se că niciuna dintre ele nu poate deveni dominantă [→4.4.2]. Principala diferenţă dintre ele este, desigur, statul. Într-o democraţie patronală, monopolul statului în ceea ce priveşte utilizarea legitimă a violenţei nu este pus sub semnul întrebării, iar oligarhii pot avea acces la servicii violente doar prin intermediul statului (şi, prin urmare, se angajează în capturarea statului). Într-o anarhie oligarhică, gestionarea violenţei este rezolvată în sfera privată de către oligarhii înşişi.

2.5.2. Utilizarea legitimă a violenţei: o tipologie

Comparând situaţia descrisă anterior cu părţile anterioare ale capitolului, ar trebui să fie clar că **niciunul dintre statele descrise la secţiunile 2.3-4 nu poate fi un stat eşuat**. Pentru fiecare dintre aceste state s-a pornit de la definiţia generală a statului, ceea ce înseamnă că monopolul lor asupra utilizării legitime a violenţei era asigurat.

Cu toate acestea, statele definite anterior au fost într-adevăr **un grup eterogen din punct de vedere al puterii de stat**. Acest lucru poate fi ilustrat cel mai bine dacă ne întoarcem la cele trei tipuri de stat definite de straturile interpretative ale legalităţii: stat corupt, stat capturat şi stat infracţional. În cazul unui **stat corupt**, despre ceea ce putem vorbi nu este un stat eşuat, ci un stat slab[113]:

- **Statul slab** este un stat *(de jure)* care nu poate folosi (monopolul) utilizării legitime a violenţei din cauza nesupunerii aparatului de stat. Cu alte cuvinte, în timp ce un stat slab este considerat ca fiind singurul utilizator legitim al violenţei, modul în care aceasta este utilizată nu este determinat de elita conducătoare, ci de alţi actori (din interiorul sau din afara aparatului de stat).

[112] Granville, „'Dermokratizatsiya' and 'Prikhvatizatsiya'". De asemenea, antreprenorii de violenţă a căror activitate capătă o formă legală pot fi ei înşişi consideraţi oligarhi.

[113] A se vedea Malejacq, „Warlords, Intervention, and State Consolidation".

Statul corupt este un stat slab deoarece, deși aparatul de stat primește ordine de la elita conducătoare (adică sunt create legi pe care aparatul ar trebui să le aplice), nu respectă aceste ordine.[114] Dimpotrivă, membrii aparatului fie (a) fac ca respectarea (adică aplicarea legii) să depindă de plata mitei, fie (b) încep să își folosească puterea de stat pentru prădare, adică pentru preluarea de bunuri private prin intermediul administrației publice (jefuire gri [→5.5.3.1]). În condițiile unui stat slab, este tipic ca membrii administrației publice să devină entități independente și să abuzeze de pozițiile lor publice în scopuri private. Ei fac acest lucru într-un mod dezorganizat și extrem de competitiv și o pot face fie pentru ei înșiși, fie – acționând ca antreprenorii de violență – pentru anumiți oligarhi care îi angajează [→3.4.1].[115] Într-adevăr, acest fenomen a fost observat mai ales în statele în curs de dezvoltare, în timpul perioadelor de anarhie oligarhică[116], ceea ce indică faptul că **un stat eșuat este, de asemenea, în mod tipic ideal, un stat slab** (precum și un stat corupt). Adjectivele se referă într-adevăr la diferite aspecte ale statalității: „eșuat" înseamnă că guvernanții nu pot exercita controlul asupra pieței violenței legitime din afara statului, în timp ce „slab" înseamnă că guvernanții nu pot exercita controlul asupra propriei birocrații din interiorul statului (iar „corupt" se referă la prezența mitei).

În schimb, statul este o țintă atrăgătoare pentru capturare dacă nu este slab, ceea ce înseamnă că legile care influențează capturarea statului vor fi într-adevăr aplicate. Astfel, un **stat capturat își** asumă cel puțin o stare normală:

- **Statul normal** este un stat care deține monopolul utilizării legitime a violenței și care este capabil să o folosească în limitele stabilite prin Constituție. Cu alte cuvinte, un stat normal este considerat singurul utilizator legitim al violenței, iar modul în care aceasta e folosită este determinat de elita conducătoare, dar există agenți de control instituțional care pot aplica reguli formale pentru a-i ține sub control pe conducători.

Desigur, faptul că statul este constrâns constituțional nu este necesar pentru un prădător; într-adevăr, un stat fără constrângeri poate servi prădătorului cu o putere mai mare și, prin urmare, este o țintă mai dezirabilă decât unul constrâns.[117] Cu toate acestea, statele din regiunea postcomunistă care au trecut printr-o democratizare formală sunt *de jure* constrânse constituțional. Pentru a elimina aceste constrângeri, trebuie să se dezactiveze verificările și echilibrele constituționale (mecanismele de control), pentru care este necesară puterea constituțională – ceea ce, cu toate acestea, conduce aproape sigur la un **stat infracțional**. Prin dimensiunea forței statului, un stat neconstrâns poate fi conceptualizat ca un stat puternic:

- Un **stat puternic** este un stat care deține monopolul utilizării legitime a violenței și este capabil să o folosească fără constrângeri constituționale. Cu alte cuvinte, elita conducătoare a unui stat puternic determină modul în care este utilizată puterea de stat și nu există agenți de control instituțional care să poată aplica reguli formale pentru a-i ține sub control pe conducători.

---

[114] Firește, corupția nu este singurul caz posibil de slăbiciune a statului, care poate fi, printre altele, și rezultatul lipsei de cultură birocratică. A se vedea Huntington, *Political Order in Changing Societies*, 61.

[115] Markus, *Property, Predation, and Protection*.

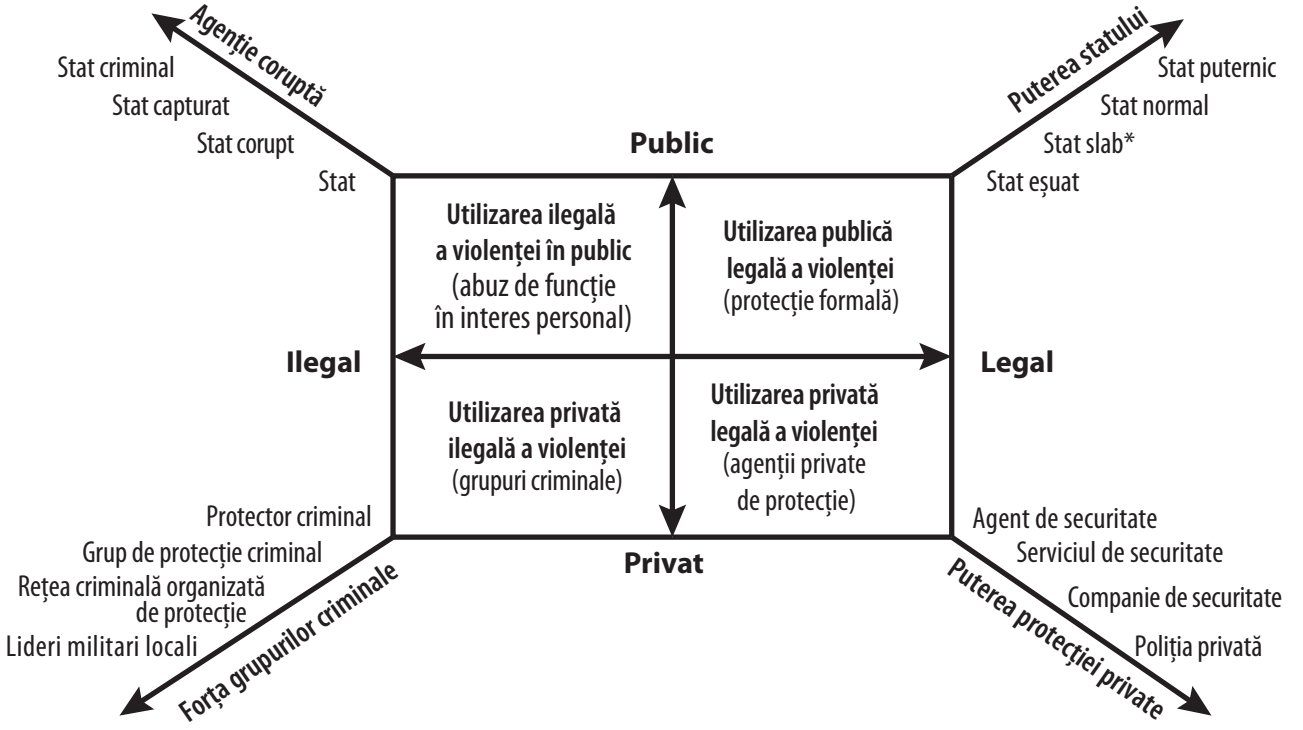
[116] Markus, „Secure Property as a Bottom-Up Process".

[117] Cf. Holcombe, *Political Capitalism*, 2018, 246-49.

Într-adevăr, folosind aceste categorii de state nou-definite, putem elabora o **scală de putere a statului**, de la statul slab și normal la statul puternic. Cealaltă scală, care plasează corupții, capturații și criminalii statali într-o ordine ascendentă, adaugă dimensiunea de ilegalitate, adică atunci când puterea statului este folosită mai degrabă ilegal decât legal. Cu alte cuvinte, cu ajutorul celor două scale putem elabora **un cadru interpretativ pentru utilizarea violenței de către instituțiile publice**: pe de o parte, prin modul în care un stat poate utiliza în mod fiabil violența, acesta poate fi eșuat, slab, normal sau puternic. Pe de altă parte, dacă această putere este folosită în mod ilegal, statul slab, normal și puternic devine corupt, capturat și, respectiv, un stat infracțional.

Acest cadru interpretativ poate fi completat prin adăugarea dimensiunii **utilizării** legitime a **violenței de către instituții private, nu de către stat**, ci de către antreprenorii de violență. Într-adevăr, Volkov a sugerat un cadru similar, diferențiind patru tipuri de protecție prin dihotomiile legalitate/ilegalitate și natură publică/privată.[118] Cu toate acestea, putem extinde tipologia de utilizare ilegal-publică, legal-publică, ilegal-privată și legal-privată a violenței prin specificarea a 4-4 tipuri ideale ale fiecăruia pe scări ascendente – ceea ce este exact ce am făcut deja cu violența legal-publică și ilegal-publică de mai sus (Figura 2.3).

Figura 2.3. Agenții de gestionare a violenței și agenții de diferite niveluri de putere în funcție de dihotomiile public/privat și ilegal/legal.

*Nu a eșuat.

[118] Volkov, *Violent Entrepreneurs*, 167-73.

În ceea ce privește subtipurile de utilizatori privați legitimi ai violenței, putem defini patru tipuri ulterioare de **antreprenori de violență legale,** după cum urmează[119]:

- **Agentul de pază** este un antreprenor de violență legal, care este angajat pentru a furniza un serviciu de protecție.

- **Serviciul de securitate** este o agenție legală de gestionare a violenței (afacere de furnizare a violenței) care este angajată pentru a furniza un anumit serviciu de protecție unui singur actor sau unei singure instituții.

- **Compania de securitate** este o agenție legală de gestionare a violenței (afacere de furnizare a violenței) care este angajată pentru a furniza un anumit serviciu de protecție pentru numeroși actori sau instituții.

- **Poliția privată** este o agenție legală de gestionare a violenței (afacere de furnizare a violenței) care este angajată pentru a furniza un anumit serviciu de protecție pentru fiecare actor și instituție dintr-o anumită zonă geografică.

În schimb, cele patru tipuri de **antreprenori de violență ilegale** pot fi enumerate după cum urmează[120]:

- **Infractorul protector** este un antreprenor de violență ilegal care oferă un serviciu de protecție doar unui singur actor sau unei singure instituții. Acesta este fie angajat, fie își obligă clienții să îi accepte serviciile.

- **Grupul de protecție criminală** este o agenție ilegală de gestionare a violenței (afacere de furnizare a violenței) care furnizează un anumit serviciu de protecție unui singur actor sau unei singure instituții. Aceasta este fie angajată, fie își obligă clienții să accepte serviciile sale.

- **Rețeaua criminală organizată de protecție** este o agenție ilegală de gestionare a violenței (afacere de furnizare a violenței) care furnizează un anumit serviciu de protecție pentru numeroși actori sau instituții. Aceasta își obligă clienții să accepte serviciile sale.

- **Liderul militar local** este un antreprenor de violență și ilegal care oferă un anumit serviciu de protecție fiecărui actor și instituție dintr-o anumită zonă geografică. El își forțează clienții să accepte serviciile sale cu ajutorul unei miliții (un grup de actori violenți angajați de liderul militar).

Ar trebui remarcat faptul că infractorii sau grupurile infracționale se implică, de obicei, într-o varietate de alte activități ilegale în afara protecției. Cu toate acestea, rațiunea conceptualizării aici este similară cu cea a straturilor interpretative, când fiecare etichetă de stat se referea la un singur aspect al statului [→2.4]. Într-adevăr, tipurile de antreprenori de violență ilegale date mai sus se referă, de asemenea, la un singur aspect al actorilor criminali, și anume antreprenorul violent în sensul definit mai sus.

---

[119] A se vedea Varese, *The Russian Mafia* 55-72.

[120] Pentru o analiză mai cuprinzătoare a antreprenorilor violenți ilegali, a se vedea Berti, „Violent and Criminal Non-State Actors".

În timp ce o rețea criminală organizată de protecție se încadrează în definiția economică a mafiei (clasice) ca agenție de protecție privată[121], liderul militar local este recunoscut în literatura de specialitate ca fiind „liderul unei bande armate [...] care poate deține un teritoriu la nivel local și, în același timp, să acționeze financiar și politic în sistemul internațional fără interferențe din partea statului în care își are sediul".[122] Într-adevăr, liderul militar local acționează ca lider al unui „stat în stat" și, în cazul în care nu ar exista un stat deasupra lui, el ar fi conducătorul *de facto* al unui stat puternic.[123] Această legătură între capetele din stânga jos și din dreapta sus ale figurii 2.2, precum și importanța relației dintre un lider militar local și stat ne conduc la întrebarea ce fel de **legături** pot exista între tipurile de agenți și agenții de gestionare a violenței (tabelul 2.11). În primul rând, întrucât tratăm statul ca pe o singură entitate unificată, legătura **dintre utilizatorii publici legali și ilegali ai violenței** nu poate fi decât cea de **corespondență**. Într-adevăr, este ceea ce am explicat deja mai sus: statul corupt corespunde unui stat slab, statul capturat corespunde unui stat normal, iar statul infracțional corespunde unui stat puternic. În [124] mod firesc, dacă statul funcționează dominant legal, fiecare categorie, de la statul slab la statul puternic, corespunde cu tipul ideal de „stat", care este punctul de plecare conceptual al scalei de corupție a statului. În al doilea rând, situația **dintre utilizatorii privați legali și cei ilegali ai violenței** este diferită, deoarece aceștia sunt entități separate. În mod implicit, ei se **luptă între ei,** dat fiind că se află în părți diferite ale legii. Dar, în mod alternativ, se poate imagina o coexistență pașnică între ei în cazurile de ***coluziune* informală**, formată în ciuda legilor, dar poate din necesitate sau din considerente raționale de costuri și beneficii. În al treilea rând, același tip de relații de luptă sau de *coluziune* informală poate exista între utilizatorii de violență ilegal-privată și legal-publică din aceleași considerente. Statul poate încheia o pace informală cu un lider militar local, care este în conflict cu legea, dar împotriva căruia statul își dă seama că un război ar fi prea costisitor.[125]

Tabelul 2.10. Relațiile dintre agențiile de gestionare a violenței (agenți) cu statut diferit.

	Utilizatori ilegali-publici de violență	Utilizatori ilegali-privați de violență	Utilizatori legali-privați de violență
Utilizatori publici- legali de violență	corespondență	luptă / coluziune informală	francizare legală
Utilizatori privați-legali de violență	francizare legală / coluziune informală	luptă / coluziune informală	n.a.
Utilizatori privați-ilegali de violență	francizare ilegală	n.a.	n.a.

[121] Gambetta, *The Sicialian Mafia*.

[122] MacKinlay, „Defining Warlords".

[123] Mancur Olson a susținut în mod faimos că primele state au fost fondate de războinici – sau „bandiți staționari", cum îi numește el – care au început să acționeze ca tirani și au creat instituții pentru a-și exercita puterea asupra unei zone geografice pentru o perioadă mai lungă. Olson, *Putere și prosperitate*.

[124] Dacă am dori să împărțim statul în actori care acționează legal și ilegal, am putea spune că cei care acționează legal se află în relație antagonică cu cei care acționează ilegal, deoarece o atitudine mai îngăduitoare din partea unui actor legal este în sine ilegală (deci comiterea ei ar face ca și actorul legal să fie ilegal).

[125] John, Russell, „Chechen Elits: Control, cooperare sau substituție?" De asemenea, cf. Mukhopadhyay, *Warlords, Strongman Governors, and the State in Afghanistan*.

În al patrulea rând, **actorii publici –** atât cei legali, cât și cei ilegali – pot acorda în **mod legal o franciză de coerciție din partea statului utilizatorilor privați și legali de violență.** Într-adevăr, statul poate angaja gărzi, servicii sau companii de securitate private pentru a proteja actorii publici sau proprietatea și poate chiar să încredințeze funcția de protecție unei forțe de poliție private dacă statul nu este în măsură să controleze un teritoriu cu forțele sale proprii. Într-adevăr, în 1992, statul eșuat al Rusiei a adoptat „legea esențială privind protecția privată și activitatea de detectiv, care a legalizat agențiile de protecție privată și care, timp de câțiva ani, a sancționat în mod oficial multe dintre activitățile deja desfășurate de bandele de crimă organizată și de alte agenții. Aceasta a transformat multe asociații informale de protecție în companii și servicii de securitate legale, iar membrii acestora în personal licențiat".[126] Aceasta înseamnă că, atunci când statul a dat faliment și protecția a fost preluată de antreprenorii de violență ilegali de atunci, statul a decis să formalizeze această relație și a creat un mediu legal în care actorii ilegali au devenit antreprenorii de violență legali, cu o relație formală cu statul.

Ceea ce e important de observat aici este că, în cazul francizării legale, monopolul statului asupra utilizării legitime a violenței nu se desființează. Mai degrabă, este vorba de descentralizarea unei activități statale anterior centralizate, care rămâne în continuare un monopol al statului și poate fi urmărită doar de cei care sunt angajați de stat – în acest caz, primesc franciza de la monopolist. În mod similar, statul nu devine nici el un stat eșuat *de facto* în cazul **francizării ilegale a constrângerii statale**, care are loc atunci când se formează relații între utilizatorii ilegali-publici și cei privați ai violenței. Constrângerea statală poate fi francizată ilegal atunci când actorul public care acționează ilegal (de obicei, patronul suprem într-un stat infracțional) dorește să folosească tipul de violență care ar fi dăunător din punct de vedere politic să o realizeze prin intermediul instituțiilor formale/publice. În acest caz, actorul ilegal-public poate utiliza constrângerea fizică [→4.3.5.4], ceea ce înseamnă francizarea ilegală a constrângerii statale către actori legali-privați – cum ar fi ultras din fotbal sau actori ilegali-privați – cum ar fi grupurile paramilitare sau lumea interlopă criminală.[127] Într-adevăr, utilizatorii ilegali-publici ai violenței ar putea chiar franciza constrângerea statală către liderii militari locali dacă țara este deosebit de mare și patronul suprem nu are suficientă putere pentru a ajunge în anumite regiuni.

2.5.3. Statele mafiote semisuverane

Aspectul regionalismului ne aduce la o ultimă diferențiere. Din motive de simplitate și claritate a prezentării, am tratat statul ca pe o singură entitate unificată. Dar trebuie remarcat faptul că, **deși statul deține monopolul utilizării legitime a violenței, acesta poate fi atât centralizat, cât și descentralizat**. În mod obișnuit este descentralizat, ceea ce înseamnă că administrația statului este împărțită în mai multe părți, cea mai importantă fiind **guvernul central și guvernele locale**. Guvernele locale sunt entități semisuverane care, conform teoriei democrației liberale, ar trebui să reprezinte democrația regională sau locală și să permită oamenilor să selecteze lideri locali care se pot concentra pe nevoile și problemele lor specifice [→4.4.1].[128] Cu toate acestea, **guvernele locale pot deveni corupte, capturate sau infracționale,** chiar și atunci când întregul stat nu e **corupt.** În astfel de cazuri, liderii locali sunt utilizatori ilegali-publici ai violenței care se opun liderilor centrali, care sunt utilizatori legali-publici ai violenței. Dar ei se pot

[126] Volkov, *Violent Entrepreneurs*, 24.

[127] Stephenson, „It Takes Two to Tango".

[128] Loughlin, Hendriks și Lidström, „Subnational Democracies Europe".

bucura, de asemenea, de o autonomie relativă într-un cadru în care aplicarea legilor este slabă și/sau elita conducătoare nu este interesată să îi desființeze. Astfel de situații prevalează în democrații patronale precum România, unde așa-numitele „fiefuri locale" *(baroni locali)* sunt construite în principal în jurul liderilor locali aleși, președinți de consilii județene și primari, precum și al liderilor instituțiilor locale.[129]

În sensul cadrului nostru, definim un caz specific, atunci când guvernele locale devin infractori statali, dar se află în *coluziune* informală cu infractorul statal central, care le deleagă suveranitatea. Pentru astfel de entități locale, introducem termenul de stat mafiot semisuveran:

• **Statul** mafiot **semisuveran este** un tip de guvern local sau regional care funcționează ca stat mafiot la nivel local. Acesta face parte dintr-o entitate politică mai mare și, în cazul în care acea entitate este un stat mafiot (la nivel național), poate prevala numai dacă liderul său este autorizat de patronul suprem să comită acțiuni ilegale în zona sa.

Caseta 2.6. Descrierea oficială a unui stat mafiot.

„FSB al Rusiei și Comitetul de Investigații al Federației Ruse au oprit activitățile organizației criminale conduse de șeful Republicii Komi, Viaceslav Gaizer, adjunctul său Alexei Chernov, precum și de Alexander Zarubin și Valery Veselov. [...] La 18 septembrie 2015, Biroul de investigare a cazurilor deosebit de importante al Comitetului de anchetă a lansat proceduri penale împotriva a 19 lideri și membri ai organizației criminale care au comis infracțiuni în temeiul articolelor 210 (crimă organizată) și 159 (fraudă) din Codul penal rus între 2006 și 2015 Federația. [...] Scopul organizației criminale conduse de Zarubin, Gaiser, Chernov și Veselov era de a pune mâna pe proprietatea statului în mod criminal. [...] Trebuie remarcat faptul că această organizație criminală se distingea prin amploarea activității sale, exprimată în caracterul interregional și internațional al acțiunilor infracționale ale participanților săi, structura ierarhică a organizației criminale, coeziunea și relația strânsă dintre lideri și participanți [...], subordonarea strictă a membrilor inferiori față de superiorul lor, [și] sistemul conspirativ bine dezvoltat de protecție împotriva aplicării legilor."

Vladimir Markin, reprezentantul oficial al Comitetului de Investigații al Rusiei (citat în „СК Назвал Главу Коми Лидером ОПГ [SK l-a numit pe șeful Komi liderul unei organizații criminale]", Vzglyad, 19 septembrie 2015, https://vz.ru/society/2015/9/19/767774.html; extras tradus din limba rusă)

În capitolele următoare, vom explora subpatronii regionali în așa-numitele piramide unice pe mai multe niveluri [→2.2.2.2.3] și statele mafiote semisuverane în contextul dictaturilor care exploatează piața [→5.6.2.3]. Într-adevăr, acest lucru a indicat imediat că astfel de state pot exista în cadrul unor politici cu administrații locale normale sau puternice (nu slabe sau – din punctul de vedere al competențelor sale – golite), inclusiv în democrațiile patronale menționate mai sus. Concentrându-ne acum asupra infractorilor de stat, merită să amintim un exemplu din Rusia – **Republica Komi, guvernată de Viaceslav Gaizer**. După cum scriu Miriam Lanskoy și Dylan Myles-Primakoff, „Gaizer, [...] un lider național proeminent al partidului Rusia Unită, aflat la guvernare, a fost numit guvernator de către președintele Dmitri Medvedev în 2010 și numit din nou de Putin în 2014. [...] Așa cum este detaliat în raportul activistului de opoziție Ilya Iașin, „Criminal Russia Party", operațiunile echipei lui Gaizer erau în esență imposibil de distins de cele ale unui grup mafiot clasic. Timp de ani de zile, echipa fostului guvernator a folosit atât tactici violente, cât și politice pentru a confisca bunuri și a extrage mită de la întreprinderile locale."[130] Întrucât aceste activități erau bine- cunoscute și au fost raportate în mass-media, dar nu au primit niciun răspuns oficial, Komi a reprezentat un caz clar de stat mafiot semisuveran. Într-adevăr, Gaizer și rețeaua sa s-au angajat în **ilegalitate autorizată** cu binecuvântarea liderilor de vârf ai

[129] Magyari, „The Romanian Model of Public Corruption", 528.

[130] Lanskoy și Myles-Primakoff, „Power and Plunder in Putin's Russia", 78. De asemenea, a se vedea Yashin, „Criminal Russia Party.".

statului, iar acest lucru, potrivit lui Lanskoy și Myles-Primakoff, „a fost mai mult regula decât excepția”[131] [→5.3.4.2].

În cele din urmă, Gaizer a fost arestat în 2015 pentru fraudă și crimă organizată împreună cu 18 dintre asociații săi.[132] În mod ironic, dacă aruncăm o privire la descrierea oficială a „organizației criminale” a lui Gaizer de către Comitetul rus de anchetă, aceasta conturează clar contururile statului mafiot, aplicabil nu doar la Komi, ci și la alte state mafiote semisuverane, precum și la mafiotul statutar central al lui Putin însuși (a se vedea caseta 2.6). Ulterior, s-a raportat că Putin știa despre arestarea planificată a lui Gaizer, în timp ce experții au opinat că motivul pentru care a avut loc această ruptură a fost scăderea rentelor distribuibile în economia în declin [→7.4.6], pe lângă efectul de semnalare al creării fricii și disciplinei în rândul altor membri ai familiei politice adoptate.[133] Într-adevăr, cazul Komi a demonstrat două aspecte importante ale statelor mafiote semisuverane: (1) în timp ce patronul suprem poate acorda autonomie și protecție (*krysha* [→3.6.3.1]), această situație este condiționată, iar patronul suprem are puterea de a-și retrage sprijinul; (2) patronul suprem nu intervine în afacerile cotidiene ale statelor mafiote semisuverane, ci doar în numirea și înlăturarea patronilor supremi și a curții locale a acestora [→7.4.3.1]. Bazându-se pe o aplicare a legii care este selectivă din punct de vedere politic la ordinele sale informale [→4.3.5], patronul suprem poate lua măsuri drastice împotriva statelor mafiote semisuverane în circumstanțe extraordinare, deși poate garanta o libertate considerabilă (condiționată) în vremuri normale, la fel ca în cazul lui Gazier, care a fost ministru de finanțe al Komi în 2003-2010 și președinte în 2010-2015.

2.6. Mâna invizibilă și mâna prădătoare: cadru comparativ pentru tipurile de stat

În secțiunea anterioară, ne-am concentrat asupra provocărilor la adresa monopolului statului asupra violenței și am pus accentul pe antreprenorii de violență în raport cu statul eșuat. Cu toate acestea, nu trebuie să uităm că până și un stat eșuat este un utilizator legitim al violenței, o agenție nonmonopolistă de gestionare a violenței și, prin urmare, are o anumită capacitate de a extrage, gestiona și distribui resurse în interiorul granițelor sale. Mai mult, cercetători precum Markus subliniază faptul că statele **eșuate,** sau mai precis **birocrații dezorganizați ai statelor eșuate, utilizează practici prădătoare**, folosindu-se de puterea de stat cu care au fost învestiți pentru a se angaja, în mod ilegal, în însușirea coercitivă a proprietății nemonetare (de exemplu, companii) în beneficiul lor privat.[134] Deși apare în forme diferite, **prădarea este o trăsătură comună în statele eșuate și în cele prădalnice,** adică în două tipuri de state care, altfel, sunt foarte diferite. La urma urmei, un stat prădător nu numai că menține monopolul utilizării legitime a violenței, dar este și un stat puternic, spre deosebire de un stat eșuat, care este slab.

---

[131] Lanskoy și Myles-Primakoff, „Power and Plunder in Putin's Russia”, 79.

[132] „СК НазвалНазвал ГлавуГлаву КомиКоми ЛидеромЛидером ОПГ [SK l-a numit pe șeful Komi liderul unei organizații criminale]”.

[133] „ГайзеркейтГайзеркейт [Gaizergate]”

[134] Markus, *Property, Predation, and Protection*. Oferim o tipologie de *reiderstvo* în capitolul 5 [→5.5.3.1].

Pot fi observate paralele similare între tipuri de state aparent îndepărtate. **Amplitudinea maximă a arbitrariului este o trăsătură comună în statele mafiote și în statele dezvoltatoare**.[135] Într-adevăr, atunci când autorii văd un stat mafiot, o confundă adesea cu un stat dezvoltator. Pentru că ei se concentrează doar pe acest aspect menționat mai sus de „alegere a câștigătorilor", ratând însă faptul că statul respectiv poartă caracteristicile unor astfel de state – clan, *neopatrimonial*, prădător și stat infracțional – care funcționează pe principiul interesului elitei, și nu în interesul elitei societății sau pe implementarea ideologiei. O altă paralelă[136] este cea dintre **statul-partid și statul bunăstării: ambele se bazează pe dominația instituțiilor formale și pe acțiunea normativă a statului** care vizează grupurile, și nu indivizii. Kornai merge atât de departe, încât numește statul comunist reformator maghiar un „stat asistențial prematur", făcând o paralelă în ceea ce privește drepturile universale. Cu toate acestea[137], este adevărat și în cazul modelului stalinist clasic (pe care se bazează tipul ideal de dictatură comunistă) că acesta vizează grupuri, și anume, clasele în procesul de naționalizare și colectivizare [→5.5.1].

Pentru a putea observa astfel de similitudini fără riscul de a confunda diferitele tipuri de state, poate fi creat un cadru comparativ. Noi dezvoltăm acest cadru ca o extensie a unui articol adesea citat de Timothy Frye și Andrei Shleifer, care au încercat să situeze Rusia anilor '90 într-un spațiu conceptual de trei modele de tip ideal de interacțiune a actorilor politici și economici.[138] Potrivit acestora, starea de anarhie oligarhică este cea mai apropiată de așa-numitul „**model al mâinii prădătoare", ce se află în contrast cu „modelul mâinii invizibile"** (invocând celebra metaforă a lui Adam Smith). Căci în cadrul modelului mâinii invizibile, „guvernul este bine organizat, în general necorupt și relativ binevoitor. Se limitează la furnizarea de bunuri publice de bază [...] și a unor reglementări, și lasă majoritatea deciziilor de alocare în seama sectorului privat".[139] În schimb, în modelul de tip mână-prădătoare, „guvernul este [...] intervenționist, dar mult mai puțin organizat [...]. Guvernul este format dintr-un număr mare de birocrați substanțial independenți care își urmăresc propriile agende [...]. [Aceștia] abia dacă sunt ghidați de o poziție unificată în materie de politici publice și rămân în mare măsură independenți față de tribunale, capabili să își impună voința în disputele comerciale și împuterniciți să impună întreprinderilor o varietate de reglementări prădătoare". În ceea ce privește cel de-al treilea[140] model de tip ideal, autorii identifică – pe baza unor cazuri precum China și Coreea de Sud – „**modelul mâinii ajutătoare",** în care „birocrații sunt intim implicați în promovarea activității economice private: susțin unele firme și le omoară pe altele, urmăresc politica industrială [...]. Cadrul juridic joacă un rol limitat în acest model, deoarece birocrații adjudecă majoritatea litigiilor. Birocrații sunt corupți, dar corupția e relativ limitată și organizată." [141]

---

[135] Kang, *Crony Capitalism.*

[136] Cf. Szentkirályi, „Orbán Viktor félreértett rendszere". De asemenea, a se vedea capitolul 6.

[137] Kornai, „Reforming the Welfare State in Postsocialist Societies".

[138] Frye și Shleifer, „The Invisible Hand and the Criminal Hand".

[139] Frye și Shleifer, „The Invisible Hand and the Criminal Hand", 354.

[140] Frye și Shleifer, „The Invisible Hand and the Criminal Hand", 354-55.

[141] Frye și Shleifer, „The Invisible Hand and the Criminal Hand", 354.

În termenii noștri, Frye și Shleifer descriu statul eșuat, statul paznic de noapte (sau poate statul asistențial liberal) și statul dezvoltator prin mâna invizibilă și, respectiv, mâna care ajută. Cu toate astea, acest cadru poate fi rafinat pentru a cuprinde șase tipologii de stat, incluzând – dincolo de cele anterioare – statul asistențial, statul-partid (totalitar) și statul prădător (figura 2.4). Pentru a face acest lucru, trebuie să redefinim cele trei „mâini", ceea ce se poate face concentrându-ne asupra trăsăturii pe care o au în comun **toate tipurile de stat** – chiar și statele eșuate –, și anume faptul că acestea **folosesc violența legitimă pentru a extrage, gestiona și distribui resursele în interiorul granițelor lor** [→2.2.1]. Este adevărat că toate reglementează, de asemenea, pentru că toate au legi și prescriu un cadru legal [→4.3.4], dar diferitele tipuri de state folosesc forme diferite de reglementări și, prin urmare, aceasta nu este trăsătura după care pot fi diferențiate. Cu toate acestea, concentrându-ne asupra aspectului extragerii și **distribuirii resurselor,** putem distinge statele prin **(1) ce fel de resurse distribuie în mod predominant, și** anume dacă preiau mai ales proprietatea monetară (ca în cazul impozitării) sau proprietatea nemonetară (ca în cazul prădării sau exproprierii [→5.5.3]), și **(2) în ce scop fac acest lucru,** care poate fi, de obicei, capturat în termeni de principii dominante de funcționare a statului. În acești termeni, **putem restrânge modelul mâinii invizibile la statul paznic de noapte, în care statul preia (1) proprietatea monetară, (2) pentru a-și menține propria funcționare**. Altfel spus, un stat paznic de noapte se finanțează în continuare din impozite, folosindu-și monopolul violenței pentru a extrage resurse[142], dar folosește banii din impozite doar pentru a-și menține funcțiile de bază de poliție, tribunale și apărare națională. Nu favorizează anumiți actori și grupuri sociale și nici nu preia în vreun fel proprietatea nemonetară: doar controlează violența și înlătură coerciția din societate. Astfel, ea lasă într-adevăr majoritatea deciziilor de alocare pe seama pieței libere, adică a „mâinii invizibile" smithiene (care, în discuția noastră, se referă la rezultatul interacțiunilor voluntare ale actorilor privați).[143]

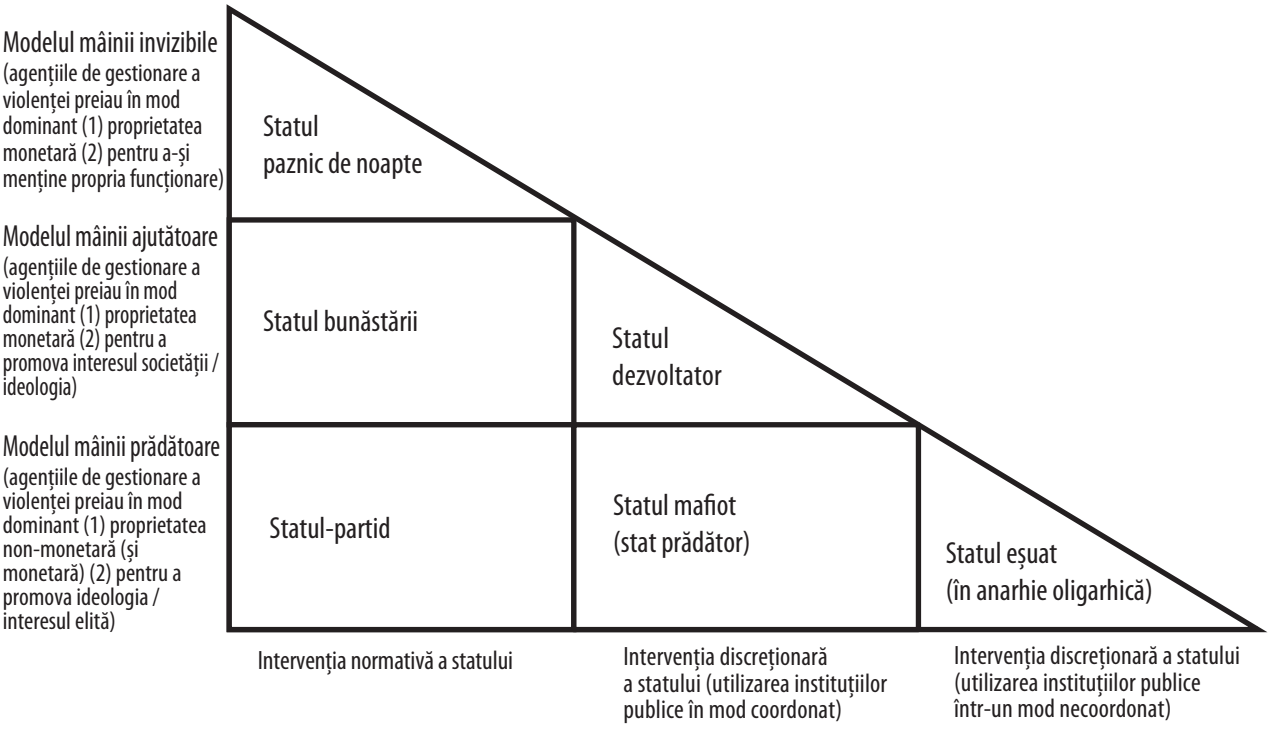
Trecând la **modelul de mână ajutătoare,** acesta se caracterizează, în general, prin preluarea **(1) preponderent a proprietății** monetare, preluarea proprietății nemonetare sub formă de expropriere și naționalizare rămânând neregulată și neesențială [→5.5.3], și în scopul **(2) promovării interesului social sau a ideologiei**. În acest caz, statul nu rămâne un actor neutral care lasă ca procesul invizibil de mână liberă al deciziilor voluntare să determine cine ajunge să dețină ce, ci intervine pentru a ajuta anumite grupuri sau actori sociali. Cu alte cuvinte, statul constată că anumite grupuri sau actori nu ar primi suficiente resurse dacă alții ar avea dreptul de a nu le da și intervine pentru a-i forța pe acei alții să pună în comun nivelul corect de resurse care pot fi redistribuite grupurilor sau actorilor-țintă.

---

[142] Unii susținători ai statului paznic de noapte susțin că acesta ar trebui să fie finanțat nu din taxe regulare, ci dintr-un fel de taxe plătite în mod voluntar (în special Herbert și Levy, *Taxation and Anarchism*.). Cu toate astea, credem că acest lucru, dacă ar fi fezabil, ar face ca o astfel de instituție să fie mai asemănătoare cu o agenție privată de poliție sau de asigurări la nivel național decât cu un stat propriu-zis, riscând o întindere conceptuală de „stat" cu totul.

[143] Cf. Smith, *The Wealth of Nations*.

Figura 2.4. Tipuri de stat după mijloacele dominante extrapiață și interacțiunea cu proprietarii de imobile.

Cu toate acestea, modelul „mână de ajutor" se aplică la mai mult de un tip de stat. În acest punct, extindem cadrul lui Frye și Shleifer, adăugând **aspectul mijloacelor dominante extrapiață**. Având în vedere discuția anterioară, „mijloace de piață" se referă la interacțiunile voluntare, în timp ce „mijloace extrapiață" se referă la interacțiunile coercitive ale actorilor. Aceasta nu înseamnă că tot ceea ce e „de piață" sau privat este voluntar sau că tot ceea ce e „de stat" sau public este coercitiv. Un angajator privat poate fi coercitiv în termenii noștri dacă angajații săi nu își pot găsi un loc de muncă în altă parte (și, prin urmare, amenințarea de a-i concedia este o amenințare existențială [→2.2.1]), în timp ce statele se angajează în tranzacții voluntare, cum ar fi comerțul și vânzarea proprietății de stat (privatizarea). Acesta este motivul pentru care vorbim despre „mijloace" de piață sau extrapiață, care pot fi folosite atât de actorii privați, cât și de cei publici.[144] Folosind aspectul mijloacelor dominante extrapiață, putem distinge tipurile de stat care aparțin modelului de mână ajutătoare, luând în considerare ceea ce am menționat la sfârșitul paragrafului anterior: dacă țintele sunt (a) grupuri sociale predominante, cum ar fi clasele inferioare sau mijlocii, sau (b) actori individuali, cum ar fi anumiți antreprenori sau companii „de importanță națională/strategică". În cazul (a), mijlocul extracomercial predominant este **intervenția normativă a statului** și putem vorbi despre un stat **asistențial**; în cazul (b), mijlocul extracomercial predominant este **intervenția discreționară a statului** și putem vorbi despre un **stat dezvoltator** [→5.4].

[144] Faptul că încă folosim cuvântul „piață" în dihotomie cu „extrapiață" îl urmărește pe Kornai, care numește „coordonare de piață" relația laterală sau legătura orizontală în care indivizii se pun de acord în mod voluntar să transfere ceva către cumpărător [→5.6.1].

Faptul că statele care aparțin modelului de mână ajutătoare promovează interesul societății sau ideologia depinde de faptul dacă sunt sau nu autocratice, adică dacă drepturile și libertățile fundamentale ale poporului sunt respectate sau nu [→2.3]. În orice caz, **motivul acumulării de bogăție personală nu apare** ca un obiectiv central al actorilor guvernamentali. Este adevărat că birocrații din statul dezvoltator, după cum notează Frye și Shleifer, „au adesea legături economice și familiale strânse cu antreprenorii"[145], dar nu aceasta este baza susținerii lor. Un stat dezvoltator tipic ideal sprijină firmele, prin alocarea de resurse, precum și prin diverse mijloace de reglementare, pe baza unor criterii impersonale, cum ar fi competitivitatea pe pieţele externe (industrializare orientată spre export, EOI).[146]Un stat dezvoltator se bazează, de asemenea, pe birocrația formală, și nu pe logica patrimonială a regimurilor patronale informale, în timp ce nici persoana sau carisma liderului nu joacă un rol important în sistem. În mod firesc[147], intervenția statului creează rente [→5.4.2], iar alocarea acestora depinde de forța politică relativă și de relațiile dintre grupuri de afaceri. Acest lucru este valabil atât pentru democrațiile liberale de tip ideal [→5.3.1], cât și pentru statul dezvoltator de tip ideal.[148] Dar numai acesta indică faptul că este definitivă extragerea de rente de jos în sus, și nu alocarea de sus în jos a rentelor pe baza loialității față de patronul de top, în timp ce obiectivele de politică industrială (publică) nu sunt niciodată complet neglijate în fața îmbogățirii – poate total necompetitive – a membrilor familiei. Șeful executivului într-un stat dezvoltator nu are, de obicei, nici oameni de fațadă economici care să acumuleze averi personale din sprijinul discreționar al statului [→3.4.3, 5.5.4.3].

În cele din urmă, redefinim **modelul „grabbing-hand"** (mâinii-hrăpărețe) pentru a cuprinde trei tipuri de state. În general, modelul presupune **preluarea (1) proprietății nemonetare (precum și a celei monetare) pentru a promova (2) ideologia sau interesul elitei**. În mod distinct, fiecare stat din acest model se angajează în reorganizarea politică a structurii de proprietate [→5.5.1], deși diferă în ceea ce privește mijloacele extrapiață predominante pentru a realiza acest lucru. În primul rând, putem vorbi despre **statul-partid**, care preia proprietatea nemonetară în timpul instaurării dictaturii comuniste. **Naționalizarea și colectivizarea** sunt două procese aparținând acestei categorii, când **proprietatea productivă este preluată în mod impersonal de la toți cei care dețin în mod privat astfel de bunuri**[149], iar sfera economică este subjugată sferei politice într-o fuziune birocratică a puterii și a proprietății [→1.4.1]. Mai mult, o astfel de **intervenție normativă a statului** este inițiată pe o bază ideologică, deoarece marxism-leninismul presupune controlul statului asupra mijloacelor de producție în general și asupra „vârfurilor de comandă" ale economiei în special.[150] **Statul mafiot** – sau, dacă vrem să reflectăm doar asupra reorganizării proprietății, statul prădător – contrastează puternic cu aceasta, utilizând **intervenția discreționară a statului pentru a promova interesul elitei**. Prădarea postcomunistă nu este normativă pe bază de clasă, ci arbitrar accesorie, deoarece prada este aleasă de familia politică adoptată, iar prădarea este inițiată de actorii guvernamentali de sus în jos. Practic**, statul mafiot distribuie proprietatea nemonetară de la proprietarii străini/neloiali cu proprietate autonomă la proprietarii loiali cu proprietate dependentă** [→5.5.3.4, 5.5.4].

---

145 Frye și Shleifer, „The Invisible Hand and the Grabbing Hand", 354.

146 A se vedea Choi, „Industrial Policy as the Engine of Economic Growth in South Korea: Myth and Reality".

147 Scheiring, *The Retreat of Liberal Democracy,* 334-36.

148 Kang, *Crony Capitalism*, 12-18.

149 Iordachi și Bauerkamper, *The Collectivization of Agriculture in Communist Eastern Europe*.

150 Kornai, *The Socialist System,* 71, 360-62.

Coluziunea rezultată a sferelor de acțiune socială rămâne informală, iar conducătorii acumulează averi private (prin intermediari economici de fațadă), spre deosebire de preluările unui stat de partid, unde fuziunea rezultată a sferelor este formală și nu se acumulează averi private semnificative din companiile preluate.

Așa cum am menționat mai sus, statul mafiot și statul dezvoltator au în comun trăsătura de amplitudine largă a arbitrariului. Într-adevăr, ambele tipuri de stat folosesc intervenția discreționară a statului ca mijloc dominant extrapiață, iar **instrumentele autorității publice sunt folosite în mod coordonat pentru** a-și atinge scopul. Într-un stat mafiot, acest lucru înseamnă că legislativul, autoritățile fiscale, procuratura etc. sunt folosite împreună, lucrând pentru un singur scop într-un singur proces al unei singure mașinării. Acest lucru este posibil doar atunci când un singur actor – patronul suprem – poate dirija instrumentele autorității publice, și astfel are puterea (informală) de a le combina într-o campanie țintită împotriva prăzii [→5.5.4.1]. În acest punct ajungem la tipul de stat cu care am început, **statul eșuat**. Căci trăsătura coordonării este cea care diferențiază mâna prădătoare de stat mafiot și stat eșuat. În anarhia oligarhică, **prădarea este inițiată de prădători individuali care nu-și coordonează atacurile și, în consecință, folosesc doar un segment izolat al puterii de stat**. După cum scrie Markus, în statele slabe prădarea este deseori condusă de actori individuali, care abuzează de puterea lor în interes personal. Printre aceștia se numără polițiștii, administratorii locali, directorii întreprinderilor de stat, colectorii de taxe sau „agenții de la oricare dintre nenumăratele departamente care au puterea de a opri activitatea productivă (salubritate, siguranță la incendiu, securitate socială etc.)".[151]

În capitolul 5, vom oferi o tipologie a prădătorilor, în care acțiunile unor astfel de prădători birocrați vor aparține categoriei de prădări gri (locale și izolate), în timp ce prădătorii dintr-un stat mafiot, prădările sunt corporatiste, conduse la nivel central, care combină tehnici de prădări gri și albe [→5.5.3.1]. În ambele cazuri, putem vedea cum funcționează mâna prădătoare, iar prădătorii de stat folosesc adesea și ei retorica mână ajutătoare pentru a-și acoperi acțiunile [→6.4.1.4].[152] Cu toate acestea, „mâna prădătoare" în anarhia oligarhică înseamnă o multitudine de mâini necoordonate cu interese înguste și opuse, în timp ce într-un stat mafiot, mâna prădătoare aparține patronului suprem – sau subpatronilor locali autorizați de acesta. Am menționat în secțiunea precedentă că subpatronii pot gestiona guverne locale care pot funcționa ca state mafiote semisuverane. Într-adevăr, astfel de mașinării locale pot fi folosite de subpatroni pentru prădare, iar stratificarea rețelelor patronale monopiramidale permite chiar concurența între membrii familiei adoptate [→2.2.2.3]. Cu toate astea, această competiție nu este necoordonată ca într-o anarhie oligarhică. Dacă Markus îi numește „piranha" pe prădătorii de stat, putem spune că piranha anarhiei oligarhice înoată într-un corp de apă mare și unificat și doar amploarea puterii și voracitatea lor le limitează acțiunea. În schimb, subpatronii unui stat mafiot sunt pești prădători mai mari, cu mai multe mijloace decât prădătorii birocrați individuali, dar sunt, de asemenea, strânși în acvarii clar delimitate, cu pradă și rază de acțiune limitate de ilegalitatea autorizată [→5.3.4.2]. Acest lucru înseamnă că **autoritatea publică la nivel înalt, patronul suprem are puterea de a acționa atât ca prădător el însuși, cât și precum coordonator al actorilor prădători**. Acesta este exact opusul șefului executivului într-un stat eșuat, în care prădătorii rezultă din faptul că actorii guvernamentali nu sunt capabili să controleze aparatul de stat. Într-un stat eșuat, oportunitatea îl face pe prădător; într-un stat mafiot, prădătorul face oportunitatea.

---

[151] Markus, *Property, Predation, and Protection*, 11.

[152] Frye și Shleifer, „The Invisible Hand and the Grabbing Hand", 354.

3. Actorii

3.1. Ghidul capitolului

Acest capitol se ocupă de **conceptualizarea comparativă a actorilor politici, economici și comunitari**. El se va desfășura după modelul tabelului 3.1, care conține multe dintre conceptele ce urmează a fi introduse, sortate în funcție de cele trei tipuri polare din cele șase regimuri de tip ideal ale spațiului conceptual triunghiular.

Capitolul este împărțit în șapte părți. În primul rând, deoarece capitolul va defini actorii din cele trei sfere ale acțiunii sociale, trebuie să definim aceste sfere într-un mod mai formal decât am făcut-o anterior. Partea 3.2 este dedicată acestui lucru, oferind un cadru pentru carte în general și pentru discuția despre actori din acest capitol în special.

Extinzând spațiile conceptuale prin definirea actorilor tipici ideali, precum și a entităților și activităților corespunzătoare în cele trei regimuri de tip polar, începem, în partea 3.3, cu fenomenele politice formale, cum ar fi prim-ministrul și partidele de guvernare și de opoziție (așa cum sunt numite în democrațiile liberale). În partea 3.4, trecem la actorii economici din punct de vedere formal, inclusiv la antreprenorii, lobbyiștii și fruntașii economici. În plus, oferim o tipologie a așa-numiților oligarhi în regimurile patronale și explicăm modul în care formarea unei rețele patronale monopiramidale, bazându-se pe monopolul puterii, distruge autonomia relativă a oligarhilor și urmărește integrarea acestora într-un singur lanț de comandă.

Partea 3.5 este dedicată actorilor comunitari. În această parte se vorbește despre cetățenii celor trei regimuri de tip polar, despre modul în care aceștia susțin drepturile omului și sfera privată; despre biserică și despre modul în care aceasta se raportează ideal-tipic la diferite state; și despre ONG-uri, ale căror grupuri corespondente sunt GONGO (Government-Organized NGO) într-o autocrație patronală și TRANSBO (Transmission Belt Organization) într-o dictatură comunistă.

Dedicăm partea 3.6 principalei noastre contribuții conceptuale din acest capitol, „familia politică adoptată". Oferim pentru aceasta atât o conceptualizare pozitivă, cât și una negativă, adică explicăm ce este și ce nu este familia politică adoptată. Scopul nostru în această secțiune este de a clarifica de ce termeni precum „noua ordine feudală", „neonomenclatura" sau „noua clasă conducătoare" sunt încercări eronate de a caracteriza elitele conducătoare ale regimurilor patronale postcomuniste. O descriere a caracterului antropologic al familiei politice adoptate este, de asemenea, inclusă în această parte. În cele din urmă, partea 3.7 include reprezentări schematice pentru a ilustra legăturile tipice ideale dintre elita conducătoare și alte grupuri de elită în toate cele șase regimuri de tip ideal.

Tabelul 3.1. Actorii politico-economici în cele trei regimuri de tip polar (cu temele părților de subcapitole).

	Democrație liberală	Autocrație patronală	Dictatură comunistă
SFERELE DE ACȚIUNE SOCIALĂ	sfere separate de acțiune socială	sfere de acțiune socială în conlucrare	sfere de acțiune socială contopite
ACTORI POLITICI	prim-ministru / președinte guvernează guvernare limitată (în cadrul unei	patron suprem neconstrâns, dispune de putere (dincolo de autorizația formală)	secretar general al partidului comandă totalitară (în cadrul autorizației oficiale)
	cabinet	curtea patronului	politburo
	politician	poligarh / om politic de fațadă	cadre de partid de nivel înalt
	administrator	mâna patronului (smotryasciy, смотрящий)	cadre de partid de nivel mediu și inferior
	funcționar public	servitorii patronului	personal administrativ (apparatchik, аппаратчик)
	serviciul secret de stat	serviciul secret al patronului	serviciul secret al partidului
	partid democratic partidul politicienilor aderarea voluntară la	partidul patronului partidul vasalilor cooptare / adopție	partid centralizat partidul cadrelor înscriere
	partidul de guvernământ	partidul curea de transmisie	partid-stat
	partid de opoziție	marginalized / domes partid de opoziție ticated absorbed / liquidated / fake party	n.a.
ACTORI ECONOMICI	antreprenor subcontractant	oligarh / minigarh client	liderul întreprinderii de stat n.a.
	un lobby pe față reprezentarea intereselor de afaceri	broker de corupție facilitarea schimbului corupt	*tolkach („толкач" – lb. rusă, facilitator)* *plan sau negociere barter*
	n.a.	om de fațadă economică (societate-fantomă)	n.a.
ACTORI COMUNITARI	cetățean	servitor (client)	subaltern
	biserică independentă	biserică clientelară	biserică reprimată
	ONG	GONGO (ONG organizat de guvern)	TRANSBO (organizația pentru curele de transmisie)
ELITELE CONDUCĂTOARE	elitele politice constrânse	familie politică adoptată	nomenclatura
	elite autonome	elite patronalizate	elite încorporate

3.2. Cele trei sfere ale acțiunii sociale

Așa cum am explicat în *introducere,* ne bazăm în general pe Offe și pe modul în care acesta distinge între acțiunea politică, cea de piață și cea comunitară într-o societate.[1] Acceptăm abordarea sa pentru că este conformă cu punctul nostru general de plecare, weberian, care pornește conceptualizarea de la noțiunea de acțiune socială [→*Introducere*]. Într-adevăr, pornim de la cele trei tipuri de acțiune și le definim **sfere,** întrucât **ceva poate fi o „sferă" doar atunci când poate fi caracterizat de un anumit tip de acțiune**. Astfel, folosim cele trei tipuri de acțiune identificate de Offe pentru a da următoarele definiții operaționale pentru cele trei sfere ale acțiunii sociale:

- **Sfera de acțiune politică** este un segment al unei societăți care este populat de persoane care fie fac, fie urmăresc (1) stabilirea cursului de utilizare a puterii politice, (2) utilizarea puterii politice și/sau (3) facilitarea utilizării puterii politice în calitate de angajați. („Acțiunea politică" se referă la utilizarea puterii politice.) Persoanele din această sferă, care poate fi numită și „sfera politică", sunt **actori politici**.

- **Sfera de acțiune a pieței** este un segment al unei societăți ce este populat de persoane care (1) stabilesc cursul producției, (2) produc bunuri și servicii și/sau (3) facilitează producția în calitate de angajați. („Acțiunea de piață" se referă la producție.) Persoanele din această sferă, care poate fi numită și „sfera economică", sunt **actori economici**.

- **Sfera de acțiune comunitară** este un segment al unei societăți care este populat de persoane care (1) stabilesc cursul schimburilor reciproce, (2) se angajează în schimburi reciproce și/sau (3) facilitează schimburile reciproce în calitate de angajați. („Acțiunea comunitară" se referă la schimburile reciproce.) Persoanele din această sferă, care poate fi numită și „sfera comunitară", sunt **actori comunitari**.

În cazul acțiunii politice, noțiunea de „putere politică" a fost explicată în capitolul anterior, referindu-se la capacitatea de a extrage, gestiona și distribui resurse bazându-se pe utilizarea legitimă a violenței de către stat [→2.2.1]. „Producția" e un termen care se explică de la sine, referindu-se la transformarea, aranjarea și combinarea resurselor existente pentru a crea bunuri și servicii care pot fi cumpărate și vândute pe piață. În cele din urmă[2], „schimbul reciproc" nu a fost încă menționat, deși am făcut referire la noțiunea de reciprocitate a lui Karl Polányi, pe care acesta o înțelege ca fiind principala formă de interacțiune între membrii unor grupuri sociale precum familiile.[3] Noi definim schimbul reciproc după cum urmează, pe baza unui studiu mai recent[4]:

---

[1] Offe, „Political Corruption".

[2] Mises, *Human Action*, 140.

[3] Cf. Polányi, „The Economy as Instituted Process".

[4] Khatri, Tsang și Begley, „Cronyism", 62.

- **Schimbul** reciproc este un tip de acțiune interpersonală care implică un act al părții A de a oferi ceva de valoare părții B, fie (a) fără a ști când B va da ceva în schimb, fie (b) în semn de reciprocitate pentru o favoare acordată anterior de B. În mod obișnuit, schimburile reciproce implică barterul de bunuri și servicii, cu caracteristica distinctivă că, în timp ce în momentul actului inițial reciprocitatea este implicită și termenii săi sunt nespecificați, se așteaptă ca reciprocitatea din partea celeilalte părți să aibă loc la un moment dat în viitor.

Deși am construit fiecare definiție conform aceluiași model de propoziții, „stabilirea cursului" unui anumit tip de acțiune este funcția principală a actorilor doar în sferele politică și economică. De exemplu, funcția primară a unui antreprenor este de a stabili ce trebuie produs într-o economie de piață [→3.4.1.1], în timp ce funcția primară a politicianului unei democrații liberale este de a stabili direcția de acțiune a unui stat constituțional. Atunci când cetățeanul votează, el devine, de asemenea, temporar actor politic, întrucât urmărește să stabilească cursul acțiunii politice a statului său (indirect, prin intermediul reprezentanților [→4.2.2, 4.3]). În sfera comunală însă, cursul schimburilor reciproce reprezintă ceea ce Offe numește „markeri semnificativi de identitate și apartenență culturală", precum și „valori comune și noțiuni comune de virtute"[5], iar acestea nu sunt stabilite de actori concreți sau de o voință centrală, ci evoluează odată cu cultura și civilizația.[6] Prin urmare, angajarea în schimburi reciproce pe baza valorilor și identității împărtășite este cea care constituie funcția principală a actorilor din sfera acțiunii comunitare și este doar o funcție secundară faptul că unele instituții – cum ar fi bisericile și ONG-urile – încearcă să modeleze structurile de valori și să susțină noțiunile de virtute și apartenență ale acestora.

Vorbim despre o **separare a sferelor de acțiune socială** dacă nu există suprapuneri între rolurile actorilor din diferite sfere. Separarea nu înseamnă că nu există nicio legătură între sfere sau între actorii acestora și nici că un individ nu se implică în mai multe tipuri de acțiune socială. Ceea ce implică separarea este că, în timp ce un individ îndeplinește diferite roluri sociale, acțiunile și motivele sale într-un rol nu influențează acțiunile și motivele sale în celălalt rol. De exemplu, un șef de executiv se angajează în acțiuni politice în calitate de politician, dar se poate angaja și în acțiuni comunitare în familia sa. Dar dacă sferele de acțiune socială sunt separate, aceasta înseamnă că sentimentul său de apartenență și reciprocitate familiară nu îi ghidează acțiunile politice. În mod similar, un actor economic poate fi atât un antreprenor, cât și un prieten personal al unui politician, dar acțiunile niciunuia dintre ei în sfera lor primară nu sunt influențate de relația lor comunitară dacă sferele de acțiune socială sunt separate.

În paragraful anterior, am vorbit în termeni absoluți, cum ar fi „nicio influență", pentru a clarifica sensul separării. În lumea reală, separarea sferelor de acțiune socială nu este niciodată atât de clară. Prin urmare, separarea **nu ar trebui să fie văzută ca o categorie binară, ci mai degrabă ca un continuum de la separarea totală –** când un rol al unui individ într-o sferă nu are niciun efect asupra celorlalte roluri ale sale din alte sfere – până la **lipsa totală de separare,** când fiecare acțiune din fiecare rol al actorului

[5] Offe, „Political Corruption", 78.

[6] Huntington, *The Clash of Civilizations*, 40-48.

este subordonată aceluiași motiv. Cu alte cuvinte, putem spune că separarea semnifică **nivelul de autonomie** al actorilor sociali și al rolurilor, în timp ce lipsa de separare semnifică lipsa de autonomie.

În regiunea postcomunistă, ceea ce putem observa în mod obișnuit este **lipsa de separare a sferelor de acțiune socială**:

- **actorii politici intră în sfera de acțiune a pieței**, adică se angajează în mod informal în acțiuni economice pentru a-și servi obiectivele politico-economice;
- **actorii economici intră în sfera acțiunii politice**, adică se angajează în mod informal în acțiuni politice pentru a-și servi obiectivele economice;
- **actorii economici și comunitari sunt subjugați de actorii politici** și forțați să servească obiectivele politico-economice ale subjugatorilor lor (în special în cazul autocrației patronale).

Restul capitolului analizează și diferențiază actorii pe această linie. Mai precis, vom conceptualiza actorii în regimul celor trei tipuri de poli:

- în democrațiile liberale, caracterizate de o **separare** a sferelor de acțiune socială, adică o separare în măsura în care autonomiile sferelor sunt respectate reciproc, iar actorii politici nu intră în sfera de acțiune a pieței;
- în autocrațiile patronale, caracterizate printr-o ***coluziune*** a sferelor de acțiune socială, adică lipsa de separare în măsura în care autonomiile sferelor economică și comunitară nu sunt respectate de sfera politică, iar actorii politici intră în sfera pieței și a acțiunii comunitare;
- în dictatura comunistă, caracterizată prin **fuziunea** sferelor de acțiune socială, adică lipsa de separare în măsura în care autonomiile sferelor economice și comunitare sunt complet eliminate, toți actorii fiind subjugați și/sau anexați de rețeaua birocratică formală a statului de partid.

3.3. Actorii politici în cele trei regimuri de tip polar

În această parte, acoperim spațiile conceptuale (definim 3-3 tipuri ideale corespunzătoare) pentru **actorii din sfera de acțiune politică** în cele trei regimuri de tip polar. Actorii au fost aleși (1) pe baza importanței lor pentru funcționarea fiecărui tip de regim și (2) numai dacă au putut fi observate diferențe tipice ideale între ei în cele trei regimuri de tip polar. Cu alte cuvinte, deși unii dintre actorii sferei politice pe care îi omitem (cum ar fi polițiștii) ar putea fi importanți într-unul sau mai multe regimuri, am decis să nu îi includem dacă actorii care își îndeplinesc rolurile în diferite tipuri de regimuri sunt, în esență, aceiași, adică dacă nu pot fi deosebiți ideal-tipic.

Firește, cum sferele de acțiune socială sunt complet separate doar în democrația liberală tipică ideală, unii dintre actorii următori (cei aparținând autocrațiilor patronale și dictaturilor comuniste) fac parte și din sfera pieței, și din cea comunitară. Mai

mult, **actorii care sunt prezentați ca fiind corespondenți există cu o pondere diferită în diferite regimuri**, iar cum regimurile nu sunt structurate în același mod, ordinea părților următoare nu implică nici structura instituțiilor politice ale regimurilor. Faptul că discutăm despre administratori (și mâinile patronilor) după politicieni (și oamenii politici de fațadă) nu înseamnă că acestea sunt două „straturi" care se succed în fiecare regim. Pur și simplu, am vrut să ne structurăm discuția despre actori și, prin urmare, am decis să le separăm așa cum sunt separate în literatura de specialitate dominantă. În acest fel se va vedea de ce cuvintele – de fapt, titlurile formale – care sunt folosite în limbajul democrației liberale pentru a desemna acești actori sunt nepotrivite pentru actorii corespunzători din regimurile patronale în care instituțiile informale au supremație.

3.3.1. Președinte/prim-ministru – patron suprem – secretar general al partidului

Începem cu actorul care este șeful acelei organizații (formale și/sau informale) **care deține puterea executivă** într-o anumită comunitate. Într-o democrație liberală, acest actor este fie un președinte, când sistemul de guvernare este prezidențial sau semiprezidențial, fie un prim-ministru, când sistemul de guvernare este parlamentar.[7]

- **Prim-ministrul** sau **președintele** e un actor care este șeful puterii executive într-un regim democratic liberal. Caracteristica definitorie a puterii sale este aceea de a fi **limitată**: în primul rând, este limitată la sfera acțiunii politice și, în al doilea rând, prin separarea ramurilor puterii în cadrul acestei sfere. În consecință, acțiunea sa principală este aceea de a **guverna**, adică de a-și exercita autoritatea în conducerea unui stat constituțional, și o face în cadrul unei autorizații formale.

Actorul corespunzător în autocrația patronală este patronul suprem:

- **Patronul suprem** reprezintă un actor care, în mod oficial, este șeful puterii executive și, în mod informal, șeful unei rețele patronale monopiramidale într-o autocrație patronală. Caracteristica definitorie a puterii sale este aceea de a fi **neconstrâns**: el deține monopolul în sfera de acțiune politică cu ramuri de putere conectate, astfel încât are posibilitatea de a acționa în toate sferele fără niciun control efectiv asupra puterii sale. În consecință, acțiunea sa principală este de a **dispune**, adică de a-și exercita autoritatea în conducerea unui stat mafiot, și face acest lucru dincolo de autorizația formală.

[7] Pentru o lucrare clasică privind formele de guvernare, a se vedea Lijphart, *Parliamentary Versus Presidential Government.*

În **dictatura comunistă**, vedem în această poziție secretarul general de partid:

- **Secretarul general de partid** e un actor care este șeful puterii executive, precum și al partidului marxist-leninist într-o dictatură comunistă. Caracteristica definitorie a puterii sale este aceea de a fi **totalitar**: el conduce un sistem care contopește atât sferele de acțiune socială, cât și ramurile puterii, astfel încât acesta acționează în mod necesar în toate sferele fără niciun control eficient asupra puterii sale. În consecință, acțiunea sa principală este aceea de a **comanda**, adică de a exercita autoritatea în conducerea unui stat de partid, și o face în cadrul unei autorizații formale.

Fiecare definiție de mai sus reprezintă un grup de concepte: în primul rând, există un concept pentru șeful puterii executive; în al doilea rând, există un concept pentru domeniul său de aplicare; și în al treilea rând, există un verb pentru a exprima acțiunea sa în calitate de șef al executivului (în urma primelor două concepte). Conceptele din cadrul fiecărui grup sunt conectate logic între ele, prin urmare, niciunul dintre ele nu ar trebui să fie utilizat în mod interschimbabil cu conceptul corespunzător dintr-un grup diferit.

Definițiile exprimă ceea ce am descris deja cu privire la diferitele elite conducătoare. Cu toate acestea, poate fi util să subliniem două diferențe subtile între acești actori. Pe de o parte**, patronul suprem este singurul a cărui sferă de putere nu urmează poziția sa formală**. De fapt, aceasta urmează poziția sa informală sau faptul că patronează (și *patrimonializează*) sfera de acțiune politică. Acesta este motivul pentru care, cu alte cuvinte, patronul suprem acționează dincolo de autorizația formală, în timp ce ceilalți acționează în cadrul acesteia: deși este limitat formal de separarea puterilor și limitat la sfera acțiunii politice, el depășește granițele dintre puterea executivă și celelalte puteri și pășește în sferele de acțiune economică și comunitară. În consecință, acțiunile sale pot fi considerate **ilegale**, spre deosebire de secretarul general de partid care, de asemenea, intră în sferele de acțiune nonpolitice, dar are autoritatea de a face acest lucru (pentru că „avangarda" partidului marxist-leninist este „forța conducătoare" a societății, așa cum e stabilit în Constituție [→4.3.4.2]).

Pe de altă parte, **atât patronul suprem, cât și secretarul general de partid au putere nelimitată, dar patronul suprem nu subjugă neapărat totalitatea sferelor de acțiune socială,** prin urmare**,** puterea primului este doar „neconstrânsă", în timp ce aceea a celui de-al doilea este „totalitară". Acest lucru rezultă din diferența de natură a regimurilor lor sau a motivelor lor principale. Motivația unei dictaturi comuniste este ideologică, având ca scop reamenajarea întregii societăți. Motivația unei autocrații patronale este interesul elitei, adică acumularea de putere și bogăție. Primul obiectiv necesită (cel puțin conform ideologilor comuniști) utilizarea puterii de stat la toate nivelurile societății – adică totalitarismul. Cel de-al doilea obiectiv nu necesită subjugarea fiecărui grup social, ci doar a celor care amenință puterea patronului suprem și care sunt importante pentru a face avere, adică, „pur și simplu" puterea neconstrânsă va fi suficientă. În idealul tipic dictaturii comuniste, întreaga societate este încorporată, fără a lăsa libertate și autonomie; în idealul tipic autocrației patronale sunt neglijate sferele, care nu sunt nici promițătoare, nici periculoase.

3.3.2. Cabinetul – curtea patronală – biroul politic

3.3.2.1. Definiții generale

După șeful executivului, trecem la **principalul organ decizional** al celor trei regimuri de tip polar. Într-o democrație liberală, acesta este cabinetul[8]:

- **Cabinetul** este un grup de actori care iau decizii executive într-o democrație liberală. Acesta este condus de președinte/prim-ministru și include membrii de rang înalt ai elitei politice conducătoare (actori cu poziții formale în ramura executivă) care pot (1) decide împotriva voinței președintelui/prim-ministrului și (2) deține poziții formale în urma mandatului electoral al partidului câștigător.

Entitatea corespunzătoare într-o autocrație patronală este curtea patronală[9]:

- **Curtea patronală** este un grup de actori care iau decizii executive într-o autocrație patronală. Este condusă de patronul suprem și include membrii de vârf ai familiei politice adoptate (actori cu sau fără funcții formale, fie în ramura executivă, fie în sfera economică) care (1) nu pot decide împotriva voinței patronului suprem și (2) nu toți dețin funcții formale în urma mandatului electoral al partidului câștigător.

În dictatură comunistă, vedem în această poziție membrii biroului politic:

- **Politburo** este un grup de actori care iau decizii executive într-o dictatură comunistă. Acesta este condus de secretarul general de partid și include membrii de vârf ai nomenclaturii (actori cu poziții formale în vârful ierarhiei partidului marxist-leninist) care (1) nu pot decide împotriva voinței secretarului general de partid și (2) dețin poziții formale în urma unor mecanisme de selecție în interiorul partidului.

Principala diferență între o curte de patronaj și celelalte două organisme de luare a deciziilor este prezența actorilor informali. În democrația liberală tipică ideală, nimeni care nu are o poziție formală în executiv nu poate face parte din guvernare. Pot exista consilieri prezidențiali sau membri de partid care au o mare influență asupra procesului decizional, dar această influență provine și din pozițiile formale pe care acești actori le îndeplinesc în mod legal în jurul șefului executivului. În mod similar, într-o dictatură comunistă, fără a fi membru formal al biroului politic, nimeni nu poate exercita o putere reală, de fapt, eliminarea din acest comitet politic este concomitentă cu pierderea prerogativelor de putere.[10] La rândul său, centrul decizional al unei autocrații patronale este

[8] Lijphart, *Patterns of Democracy,* 79-104.

[9] A se vedea descrierea „Putin's Court" în Judah, *Fragile Empire*, 115-34.

[10] În perioada stalinistă, acest lucru însemna Gulagul și moartea, în timp ce mai târziu, în forma „umanizată" a comunismului, a însemnat o sinecură fără acces la putere, o pensie și o continuare

reprezentat de curtea mică a patronului de top, aflată la vârful familiei politice adoptate, iar acest cerc care se schimbă ocazional este compus din actori cu poziții formale de putere executivă și alții cu poziții doar informale. Este destul de dificil să se țină evidența componenței curții, deoarece schimbările nu se limitează la schimbări în rândul persoanelor cu poziții formale. Actorii curții patronului – care vor fi descriși mai târziu – sunt: *poligarhii*, oligarhii, intermediarii de blocaj, serviciile secrete și garda de securitate ale familiei politice.

3.3.2.2. Diferențe regionale postcomuniste: „Pomul de Crăciun" al lui Nazarbaiev, mesele lui Putin și cutia VIP a familiei lui Orbán

Deoarece curtea patronală nu constituie un organism formalizat, ea prezintă o mare varietate de forme, așa cum apare în diferite regimuri postcomuniste. În acest punct, ar putea fi lămuritor să analizăm trei exemple, fiecare dintre ele fiind luat dintr-o regiune istorică a Imperiului Sovietic [→1.3.1].

Putem începe cu exemplul din cea mai estică regiune islamică – Kazahstan și curtea lui Nursultan Nazarbaiev. În această regiune, așa cum am explicat în capitolul 1, calea tipică pentru o țară după schimbarea de regim a fost continuitatea, cu poziții de vârf ale partidului comunist și ale serviciilor secrete trecând direct în rețele patronale informale. Acest lucru este bine exprimat în diferitele titluri pe care Nazarbaiev le-a deținut: mai întâi, a fost secretar general de partid (primul secretar) al Republicii Socialiste Sovietice Kazahstan; în al doilea rând, a fost ales președinte al Kazahstanului nou format în 1990; iar în prezent, deține titlul legal de „**lider al națiunii",** care se armonizează cu rolul său real – patron suprem și caracterul de lider – *pater familias* [→3.6.2.2].[11]

Un site al opoziției a vizualizat familia politică adoptată de Nazarbaiev ca pe un pom de Crăciun, reflectând forma piramidei patronale pe care o conduce.[12] Pe baza publicațiilor din presă, site-ul îl ghidează pe cititor prin rețeaua patronală și se poate observa varietatea de poziții care se amestecă: persoane cu legături de rudenie (precum fiicele sale) sunt prezente alături de persoane cu legături de cvasirudenie (precum șeful companiei de stat de petrol și gaze KazTransGas), la fel cum persoane cu poziții formale (precum ministrul justiției) se află acolo alături de persoane cu poziții informale (precum confidentul lui Nazarbaiev). În ceea ce privește **curtea patronului,** site-ul îi pune în vârful bradului de Crăciun pe fratele, prima și a doua soție ale lui Nazarbaiev, precum și pe administratorul său (formal), pe asistentul său, pe fiica mijlocie (cea mai bogată femeie din Kazahstan) și pe cea de-a treia fată (cel mai mare dezvoltator din Kazahstan). Interesele de afaceri extinse ale acestor actori arată modul în care este prezentă o lipsă de separare a sferelor de acțiune socială, oamenii deținând o varietate de poziții formale și informale în același timp.[13]

---

parțială a privilegiilor de consum, ca în cazul lui Nikita Hrușciov. A se vedea Taubman, *Hrușciov*, 16-17.

[11] Hale, *Patronal Politics*, 249-53. Nazarbaiev a demisionat de la președinție în 2019, dar și-a păstrat o mare parte din puteri [→4.4.3.3].

[12] „Nazarbayev's Christmas Tree".

[13] „The Chart of N. Nazarbayev's Family OCG".

Revenind la regiunea ortodoxă de est, curtea patronului în **Rusia lui Vladimir Putin** este identificată ca un „cerc interior" de persoane care participă la aproape toate întâlnirile lui Putin, potrivit studiului clasic al lui Stephen White și Olga Kryshtanovskaya.[14] Aceștia descriu acest cerc interior ca fiind rețeaua unită a **trei „mese".**

- **Cabinetul prezidențial.** Întâlnirile de luni sunt, de fapt, întâlniri ale președintelui cu membrii guvernului, adică un organism decizional care reflectă modelul structurii guvernamentale formalizate.[15]
- **Consiliul de Securitate.** Cercul de participanți la reuniunile de sâmbătă este mai închis, iar componența sa nu coincide cu limitele birocratice. Persoanele care participă la reuniunea organismului numit Consiliul de Securitate au poziții politice formale (în cabinetul prezidențial, în guvern, în organizațiile serviciilor secrete sau în procuratură), sunt confidenți ai lui Putin și sunt figuri-cheie în cadrul autorității executive și al aplicării legii. Tot ceea ce relatează mass-media în acest caz este că în cadrul reuniunilor au fost discutate „diverse chestiuni de politică internă și externă".[16]
- **„Grupul consumatorilor de ceai".** „Acest [grup] este format din prietenii personali ai lui Putin, care se întâlnesc în mod informal la reședința sa oficială. Nu se știe nimic despre frecvența acestor întâlniri și se iau toate măsurile de precauție pentru a se asigura că nici măcar numele celor care sunt admiși în acest cerc restrâns nu sunt făcute publice. Acest «grup al consumatorilor de ceai» e alcătuit în marea majoritate din oficiali de la vârf care, la fel ca Putin însuși, s-au născut la Leningrad și au absolvit universitatea din această localitate. Printre aceștia se numără Serghei Ivanov, Igor Sechin, Dmitri Medvedev (fost membru al corpului profesoral al universității), șeful comisiei federale de narcotice, Viktor Cherkesov, trimisul prezidențial Dmitri Kozak [...], consilierul prezidențial Vladimir Kozhin, [și] trimisul prezidențial în districtul federal central [...] Aceste modele de interacțiune sunt susținute de modele mai puțin formale de asociere informală sau «clanuri»"[17]

În cazul **regimului patronal maghiar nou-apărut** în regiunea vest-creștină, **loja VIP a familiei lui Viktor Orbán** de lângă terenul de fotbal e cea care prezintă cea mai clară imagine a adevăratului centru de putere al țării. Aici, patronul suprem aclamă în intimitatea comodă a cercului său, oameni care se află în rolurile lor civile în cadrul unui stat de drept (ministru, primar, procuror suprem, președinte al Oficiului de Audit al Statului, președinte de bancă, oameni de afaceri etc.) împreună cu oamenii din familia sa. [18]Schimbările în setul de persoane care pot intra în această cutie VIP a familiei exprimă cine este adoptat sau alungat din centrul de decizie, așa cum exemplifică Lajos Simicska, care fusese prietenul apropiat al lui Orbán și cel mai înalt oligarh al acestuia înainte de a începe un „război mafiot" cu patronul

[14] Kryshtanovskaya și White, „Inside the Putin Court", 1066.

[15] Kryshtanovskaya și White, „Inside the Putin Court", 1067–68.

[16] Kryshtanovskaya și White, „Inside the Putin Court", 1068.

[17] Kryshtanovskaya și White, „Inside the Putin Court", 1068–69.

[18] Orbán és Polt fergetegesen érezte magát a pénteki meccsen-fotó"; „Egy nyár a VIP-páholyban"A NER elitje Orbánnal nézi a Vidi stadionavatóját a díszpáholyból – fotók".

suprem [→3.4.1.4]. De asemenea[19], mai recent, centrul decizional poate fi văzut pe **avionul privat** al unuia dintre principalii oligarhi ai regimului, folosit de Orbán și de curtea sa pentru a se deplasa la meciurile de fotbal.[20]

3.3.3. Politician – poligarh / om de față de profil înalt – cadru de partid de nivel înalt

Persoanele cu roluri politice din autocrațiile postcomuniste sunt, în general, considerate politicieni, deși nu sunt – cel puțin nu în sensul occidental al cuvântului. Într-adevăr, putem defini „politicianul" din democrația liberală în felul următor:

- **Politicianul** este un actor care are doar o putere politică formală pe care o poate folosi în mod autonom, după propria voință. Cu alte cuvinte, el acționează în mod liber, dar numai în sfera acțiunii politice, gestionând afacerile publice din poziții de autoritate publică, obținute (direct sau indirect) prin alegeri.

În cazul autocrației, nu se aplică reguli stricte de conflict de interese pentru a separa interesele publice de cele private. Dimpotrivă, parafrazându-l pe Max Weber, aceștia își gestionează autoritatea ca pe niște oportunități economice pe care și le-au însușit în interesul lor privat. Prin urmare, într-o autocrație patronală, ar trebui să vorbim mai degrabă despre *poligarhi* sau *poligarhii*[21]

- ***Poligarhul*** este un actor care are putere politică formală și putere economică informală. Cu alte cuvinte, acesta acționează atât în sfera acțiunii politice, cât și în cea a acțiunii de piață, dobândind avere economică ilegitimă prin intermediul puterii politice legitime, conducând o afacere politică.

Deși averea lor personală este asigurată de poziția și deciziile lor politice, avantajele financiare ilegitime ale *poligarhului* depășesc limitele indemnizațiilor privilegiate care ar putea fi legate de poziția sa și de veniturile din corupția clasică (a se vedea caseta 3.1). Gestionând afacerile familiei sub forma unei întreprinderi politice, *poligarhul* stabilește, de asemenea, contracte de închiriere de terenuri, posesiuni imobiliare și o rețea de societăți prin intermediul așa-numitului „paravan economic" (oameni de față), care reprezintă în mod legal proprietatea și autoritatea sa dobândită în mod ilegal (a se vedea mai jos). Uneori, *poligarhii* acumulează averi private sub forma unor organizații pseudo-civile sau fundații provenite din fonduri publice, unde au competențe decizionale informale asupra banilor.[22]

---

[19] Magyar, *Post-Communist Mafia State*, 82-88.

[20] Balogh, „Corruption at the Very Top".

[21] Împrumutăm această expresie potrivită din romanul lui Frei, *2015 – A káosz éve és a magyar elit háborúja*, 18.

[22] Un exemplu în acest sens ar fi stadionul și academia de fotbal de pe proprietatea privată a familiei lui Orbán din Felcsút, comuna sa natală, construite și întreținute din beneficii fiscale și fonduri publice redirecționate. Magyar, *Post-Communist Mafia State*, 91-92.

Caseta 3.1. Putin, principalul poligarh al Rusiei.

„Putin [are] peste douăzeci de reședințe oficiale, cincizeci și opt de avioane și patru iahturi. [...] Putin nu «deține» niciunul dintre acestea, cu excepția [...] poate a primului său iaht [...], care i-a fost făcut cadou de un grup de oligarhi condus de Roman Abramovici [...]. Cei care spun că politicienii nu pot fi numiți corupți decât dacă poliția găsește 20.000 de dolari în bancnote mici în frigiderul lor [...], ar trebui să se gândească la cât de mult a fost cheltuit din fonduri publice pentru construirea, întreținerea, mobilarea și dotarea non-stop a acestor douăzeci de reședințe, dintre care cele mai multe nu existau [...] înainte de guvernarea lui Putin. [. . .]

Putin și-a sporit influența asupra consiliului de administrație al Gazprom [cea mai mare companie din Rusia] imediat după ce a fost ales [înlocuindu-l pe fostul președinte al consiliului de administrație] de Dmitri Medvedev, care fusese consilierul juridic al lui Putin, condusese campania electorală a acestuia și devenise prim-adjunct al șefului administrației prezidențiale. [...] Putin a participat personal la reuniunea Gazprom din 30 mai 2001 și [...] a informat consiliul de administrație surprins că îi instruiește pe cei cinci directori numiți de guvern să îl înlocuiască [pe directorul general] cu Aleksey Miller, [...] colegul de serviciu al lui Putin din Sankt Petersburg [...]. În primii ani ai lui Putin, mai mulți membri ai clanului său urmau să fie plasați în consiliul de administrație al Gazprom [...]. După toate mărturiile, de la început, Putin [...] s-a interesat personal de performanța companiei, de politicile sale (în special în ceea ce privește aprovizionarea cu gaze a vecinilor Rusiei) și de distribuirea profiturilor sale. [...] Instalarea lui Medvedev în funcția de președinte al consiliului de administrație i-a oferit lui Putin acces direct la deciziile și deliberările consiliului."

Karen Dawisha, *Kleptocrația lui Putin: Cine deține Rusia?*

Pe de altă parte, în autocrațiile patronale există persoane care au putere politică formală, dar nu pot folosi în mod autonom autoritatea cu care au fost învestite în baza funcției publice. Într-adevăr, sfera de acțiune reală a acestor persoane contrazice autorizațiile lor formale, deoarece ele sunt dependente de un patron ale cărui ordine trebuie să le urmeze. Odată cu formarea unei puteri neîngrădite în sfera politică și asupra numirilor de personal, sistemul instituțional formal democratic devine domeniul unor astfel de „oameni politici de fațadă".

• **Omul politic de fațadă** este un actor care deține puterea politică formală, dar nu o poate folosi după propria voință. Cu alte cuvinte, el acționează în sfera acțiunii politice, dar este un client într-o rețea patronală, subordonat voinței unui patron (în ultimă instanță, patronul suprem) care dispune asupra autorizației formale a omului de fațadă

Patronul (suprem) dispune de omul politic de frunte în două moduri: (1) dispune **de statutul** (numirea) **omului de fațadă**; și (2) dispune de **acțiunea pentru care omul de fațadă este autorizat în mod oficial**. Într-adevăr, poziția formală sau statutul legal al omului de fațadă servește doar pentru a acoperi decalajul dintre sfera legitimă și cea ilegitimă, adică între sistemul instituțional formal și rețeaua patronală informală.

La rândul său, o astfel de nepotrivire între puterea *de jure* și cea *de facto* sau structura de conducere nu apare într-o dictatură comunistă, unde actorul cu putere politică este cadrul de partid de nivel înalt:

• **Cadrul de partid de nivel înalt** este un actor care are putere politică formală în nomenclatura unei dictaturi comuniste. Cu alte cuvinte, urmărind natura sistemului său, cadrul de partid de nivel înalt acționează în toate sferele de acțiune socială, luând decizii cu privire la obiectivele și planurile partidului marxist-leninist.

„Cadru de partid" (sau pur și simplu cadru) este termenul general pentru membrii cu funcții de conducere ai partidului de stat. Cu toate acestea, doar cadrele de partid de nivel înalt dețin puterea politică reală, în timp ce funcțiile cadrelor de nivel inferior sunt diferite. Descriem aceste cadre în următoarele două părți.

3.3.4. Mandatar – omul patronului (smotryasciy) – cadru de partid de rang mijlociu sau inferior

În timp ce omul politic de fațadă este un actor care, în mod formal, are competențe de a lua decizii, dar care, de fapt, execută voința patronului său, există **actori** în toate cele trei regimuri de tip polar **care reprezintă, în calitate de agenți, interesele mandanților lor** fără un titlu formal înșelător. Un astfel de actor **într-o democrație liberală** se numește mandatar:

- **Mandatarul** este un actor căruia i se încredințează sarcina de a acționa în numele mandanților săi, reprezentând interesele formale ale acestora. Un astfel de actor poate apărea atât în sfera politică (mandatar politic), cât și în sfera economică (mandatar economic), dar este întotdeauna situat în aceeași sferă în care se află formal mandanții săi. Activitatea fiduciarului este formalizată și poate fi ocazională sau permanentă.

Într-o **autocrație patronală**, actorul care acționează în numele membrilor familiei politice adoptate se numește mâna patronului sau, prin termenul rusesc, „smotryasciy" (literal „observator"):

- **Mâna patronului** este un actor căruia i se încredințează sarcina de a acționa în numele mandanților săi, reprezentând interesele informale ale acestora. Deoarece sunt angajate, de obicei, de familia politică adoptată, mâinile patronului nu sunt neapărat situate în aceeași sferă ca și mandanții lor în mod formal. Activitatea unei mâini de patron este netransparentă, este fie formalizată, fie informală și poate fi ocazională sau permanentă.

Mâinile patronilor pot fi clasificate în două categorii. După poziția lor, putem diferenția trei subtipuri: cei care sunt încredințați informal și nu au deloc o poziție formală; cei care sunt încredințați informal și au un fel de poziție formală (care nu este cea de mandatar); și, în al treilea rând, sunt cei care sunt angajați ca mandatar, dar, de fapt, reprezintă interese informale. „În *sistemul lui* Putin, de exemplu, instituțiile statului sunt controlate prin intermediul «contactelor sale de bază», al «curatorilor» și al practicilor de monitorizare și raportare extrem de personalizate din cadrul rețelelor lui Putin. Astfel de practici de control pătrund și în companiile nonstatale, care sunt susceptibile de a fi supravegheate informal de către «parașutiști» – persoane numite peste capul șefilor lor oficiali și care au legături personale cu conducerea politică".[23] Pe de altă parte, **prin funcția lor**, mâinile patronului pot fie să conecteze diferite niveluri în cadrul unei anumite ierarhii verticale, fie să conecteze diferite ierarhii verticale. Un exemplu pentru aceasta din urmă, care corespunde practic definiției tipice ideale, poate fi văzut în Ungaria lui Orbán, unde mâinile patronului cu diferite poziții formale conectează în mod informal comunicațiile partidului (și ale statului) cu mass-media nominal private, ai căror editori și jurnaliști „aserviți" primesc ordine despre ce să publice prin intermediul reprezentanților familiei politice adoptate (a se vedea

[23] Baez-Camargo și Ledeneva, „Where Does Informality Stop and Corruption Begin?", 63.

Caseta 3.2. Mâinile patronului în mass-media Fidesz din Ungaria.

[...] presa *de facto* a partidului a fost condusă de Gábor Liszkay, directorul general al grupului Nemzet al [oligarhului Lajos] Simicska. Știrile din Magyar Nemzet [un cotidian], Hír TV [un post de televiziune național], Metropol [un cotidian gratuit distribuit pe străzile Budapestei], Lánchíd Radio și Class FM erau produse în [biroul] cotidianului, existând un contact zilnic strâns între partid și grupul media. Péter Tarr, directorul general adjunct al Hír TV, a declarat într-adevăr [într-un interviu] că „erau vizitați în fiecare săptămână de persoanele de contact ale guvernului, care le spuneau pe cine să invite la televiziune și ce să le ceară". [Mai recent, Antal] Rogán și cei 200 de membri ai ministerului său controlează comunicarea oficială a guvernului [și] ei definesc conținutul politic al imperiului mediatic [...] - mai mult, sunt implicați în pregătirea celor mai importante articole și a altor materiale. În calitate de ministru, Rogán oferă săptămânal briefinguri cu privire la linia actuală de comunicare, cuvinte-cheie și panouri mediatice, șefilor de cuvânt ai partidului [...], editorilor din mass-media cu orientare de partid și analiștilor [de televiziune] ai Fidesz. Redactorii din presa publică [...] sunt, de asemenea, în contact cu personalul lui Rogán."

Pál Dániel Rényi, „Ez Nem Újságírás, Ez Politikai Nehézfegyverzet [Acesta nu este jurnalism, este armament greu politic]", Tldr 444(blog), 18 mai 2017, https://tldr.444.hu/2017/05/18/fideszmedia.

caseta 3.2).[24] Potrivit jurnaliștilor de investigație, același rol în autocrația patronală rusă este îndeplinit de Alexey Gromov, un membru al familiei politice adoptate a lui Putin, care supraveghează și controlează personal conținutul mass-mediei patronale rusești.[25]

Motivul principal care face ca mâinile patronului să fie necesare este dimensiunea familiei politice adoptate și domeniul său: deși, în cele din urmă, toată lumea este supusă voinței patronului suprem, acesta nu poate fi peste tot, așa că trebuie să folosească mâinile patronului pentru a-i reprezenta interesele în anumite zone și niveluri ale societății.

Într-o dictatură comunistă, **partidul se asigură că interesele sale sunt întotdeauna servite** la fiecare dintre pozițiile de conducere din societate **prin dublarea ierarhiei nomenclaturii** și prin adăugarea de cadre de partid de rang mijlociu sau inferior pe nivelurile corespunzătoare ale societății:

- **Cadru de partid de rang mijlociu sau inferior** e un actor care este însărcinat în mod oficial să acționeze în numele partidului marxist-leninist. Un astfel de actor poate apărea în orice sfere ale acțiunii sociale care sunt birocratizate de statul-partid. Pentru că se situează într-un regim care se caracterizează printr-o fuziune a sferelor acțiunii sociale, cadrele de partid de rang mijlociu sau inferior sunt întotdeauna situate în aceeași sferă în care se află formal mandanții lor (cadrele de nivel superior). Activitatea cadrelor de partid de rang mijlociu sau inferior este legitimă și permanentă.

Adam Podgórecki descrie utilizarea cadrului de partid de rang mijlociu sau inferior la fiecare nivel al societății ca „birocratizare totalitară", în care partidul-stat dezvoltă „o rețea complicată [...] care înconjoară indivizii și îi obligă să acționeze conform așteptărilor sistemului. [...] În școlile sovietice au fost create organizații pentru a controla comportamentul socio-politic al părinților; în toate țările comuniste, în toate locurile de muncă și zonele rezidențiale au fost create celule de partid, care supravegheau îndeaproape și în mod cuprinzător comportamentul tuturor angajaților și locuitorilor"[26]. De asemenea, existența cadrului de partid de rang mijlociu sau inferior face posibilă (1) menținerea în limite a mișcării independente a elitelor de partid și (2) trecerea temporară a funcționalității birocratice a elitelor de partid în regim de campanie, atunci când această mobilizare este inițiată prin diverse campanii dirijate de sus [→4.3.3.1].

[24] Rényi, „Ez nem újságírás, ez politikai nehézfegyverzet".

[25] Rubin, Zholobova și Badanin, „Master of Puppets".

[26] Podgórecki, „Totalitarian Law: Basic Concepts and Issues", 14-17.

3.3.5. Funcționar public – servitor patronal – cadru administrativ (*Apparatchik*)

Următorii trei actori sunt **preocupați de sarcinile administrative legate de elita conducătoare *în regimurile de tip polar.***

Într-o **democrație liberală**, actorii administrativi sunt numiți funcționari publici:

- **Funcționarul public** este un actor care face parte din administrația birocratică a unei democrații liberale. În consecință, el este numit pe baza unor criterii normative (profesionale) pentru a servi într-o sferă de competență clar definită, supusă unor reguli impersonale. Se așteaptă de la el să acționeze în conformitate cu legile și este loial organizației și etosului acesteia față de șefii săi direcți (și indirecți).

Într-o **autocrație patronală,** actorul corespunzător poate fi numit servitor patronal:

- **Servitorul patronal** este un actor care face parte din administrația birocratică a unei autocrații patronale. În consecință, el este numit pe baza unor criterii discreționare (politice și personale) pentru a servi într-o sferă de competență care este supusă cererii politice ce se schimbă în mod informal. Se așteaptă de la el să acționeze în conformitate cu voința familiei politice adoptate și este loial șefilor săi direcți (și indirecți/informali) asupra organizației și etosului acesteia.

În sfârșit, dacă ne întoarcem la **dictatura comunistă**, birocrația enormă a statului de partid necesită un număr mare de personaje administrative (sau „apparatchiks"):

- **Cadrul administrativ** este un actor care face parte din administrația birocratică a unei dictaturi comuniste. În consecință, el este numit pe baza unor criterii normative (profesionale) discreționare pentru a servi într-o sferă de competență care este supusă unei cereri politice ce se schimbă în mod formal. Se așteaptă de la el să acționeze în conformitate cu voința partidului marxist-leninist și este loial organizației și etosului acesteia mai presus de șefii săi direcți (și indirecți).

Pentru a ***înțelege pe deplin rolul birocraților în toate cele trei regimuri de tip polar, merită să ne întoarcem la scrierile lui* Weber**, în care acesta **explică funcțiile sociologice *și caracteristicile tipice* ideale ale acestor roluri**. După cum scrie el: „Stăpânul conduce cu sau fără un personal administrativ. [...] Personalul administrativ tipic este recrutat din una sau mai multe dintre următoarele surse: (I) De la persoane care sunt deja legate de șef prin legături tradiționale de loialitate. Aceasta se va numi recrutare patrimonială. Astfel de persoane pot fi: a) rude, b) aserviți, c) dependenți care sunt funcționari ai casei, în special ministeriali, d) clienți [etc.] și (II) recrutarea poate fi extrapatrimonială, incluzând: a) persoane aflate într-o relație de loialitate pur personală, cum ar fi tot felul de «favoriți», b) persoane aflate într-o relație de fidelitate față de stăpânul lor (vasali) și, în sfârșit, c) oameni liberi care intră voluntar într-o relație de loialitate personală ca funcționari".[27] Atunci când sarcinile admi-

[27] Weber, *Economy and Society*, 228.

nistrative sunt dominate de vasali, aceasta este deja forma feudală a dominației patrimoniale, în care „personalul administrativ își însușește anumite puteri și bunurile economice corespunzătoare", fie printr-o organizație, fie prin indivizi.[28]

Weber rezumă **caracteristicile administrației birocratice profesioniste** realizate – de obicei în societățile moderne – de către funcționari liberi, după cum urmează[29]:

- o desfășurare continuă a activității oficiale, în conformitate cu reguli;
- o anumită sferă de competență (jurisdicție);
- organizarea birourilor respectă principiul ierarhiei;
- regulile care reglementează conduita unei funcții pot fi reguli sau norme tehnice. În ambele cazuri, pentru ca aplicarea lor să fie pe deplin rațională, este necesară o formare specializată;
- este o chestiune de principiu ca membrii personalului administrativ să fie complet separați de proprietatea asupra mijloacelor de producție sau de administrare;
- există, de asemenea, o absență totală de însușire a funcției sale oficiale de către titular;
- este respectat principiul administrării pe bază de documente. Combinația de documente scrise și o funcționare continuă a funcționarilor constituie „biroul";
- grupul administrativ care funcționează în conformitate cu principiile de mai sus se numește armată de funcționari, birocrație.

La rândul său, în cadrul **sistemului administrativ** al mafioților statali, apar din ce în ce mai mult modelele de guvernare autocratică tradițională. Șeful patriarhal al familiei politice adoptate exercită controlul în circumstanțe care nu aderă la lege. Mai degrabă, dă comenzi el însuși sau prin intermediul confidenților săi, diluând și adaptând astfel trăsăturile administrației birocratice tipice statului modern la propriile cerințe. În timp ce motivul funcționarului public este de a adera la procedurile legale, funcționarul patronal își dovedește loialitatea față de patronul (suprem) al rețelei patronale.

În consecință, **administrația birocratică profesională într-o autocrație patronală poate fi caracterizată**, în contrast cu descrierea weberiană[30], **după cum urmează**:

- se demontează sistemul normativ al „*unui sistem regulat de numire pe bază de contract liber și de promovare ordonată*";
- „*sfera de competență clar definită și supusă unor reguli impersonale*" este slăbită. Persoanele numite politic gestionează o mare varietate de roluri în familia politică adoptată, în cadrul sferei legitime a administrației: om de față, locțiitor,

[28] Weber, *Economy and Society,* 232.

[29] Weber, *Economy and Society,* 218-19.

[30] Weber, *Economy and Society,* 229.

comisar, intendent, trezorier etc., expresii care descriu mai exact funcțiile reale ale rolurilor lor în termeni sociologici decât ar face-o definițiile oficiale ale funcțiilor administrative;

- „*ierarhia stabilită în mod rațional*" este întreruptă. Afiliații din familia politică adoptată traversează liber regiunile inferioare și superioare ale administrației publice; centralizarea deciziilor referitoare la promovări prin mecanisme subiective crește pe măsură ce sistemul normativ de promovare este înlocuit de mecanisme decizionale discreționare de luare a deciziilor determinate de interese politice. În cazul în care legile elastice sunt încă prea strâmte pentru implementarea preferințelor familiei politice adoptate în ceea ce privește personalul, mediul „normativ" este modelat pentru a se potrivi cerințelor prin reglementări pe măsură;
- „*pregătirea tehnică drept cerință obișnuită*" este relativizată. Atunci când este necesar, scutiri speciale deschid calea pentru posturile care anterior aveau cerințe stricte în ceea ce privește formarea profesională;
- indemnizațiile și drepturile de proprietate se adaugă la „*salariile fixe*" pe măsură ce se urcă în ierarhie, ajungând în domenii care depășesc cu mult sursele legale de venit.

Pe scurt, trăsăturile weberiene ale administrației birocratice profesioniste fie regresează – de obicei în cea mai vestică regiune istorică, unde aceste trăsături puteau fi găsite de la bun început, fie nu se formează deloc – de obicei în celelalte două regiuni, unde schimbarea de regim a însemnat înlocuirea loialității față de partid și a ierarhiei formale cu loialitatea personală și ierarhia informală. Totuși, în astfel de cazuri, influența birocrației în familia politică adoptată nu este neglijabilă. Într-adevăr, **în cazul clanurilor bazate pe nomenclatură** [→3.6.2.1], **birocrația patronală conține posturi pentru o mare parte din fosta nomenclatură** și, prin urmare, birocrația patronală este ea însăși o ramură puternică a elitei conducătoare. După cum explică Nikolay Petrov, în clanul bazat pe nomenclatura lui Putin – care încă, așa cum am explicat, ar trebui văzut ca o familie politică adoptată sub dominația patriarhală a patronului suprem – „[competiția] dintre două ierarhii verticale puternice – și anume, cea comunistă și cea cekistă[31] – care a asigurat o mai mare rigiditate internă pentru [nomenclatura originală] este [...] absentă. Cu un anumit grad de simplificare, se poate considera că, sub Elțîn, o ierarhie verticală administrativă slăbită a preluat funcția ierarhiei verticale de partid, în timp ce verticala cekistă a fost redusă, deși și-a păstrat subordonarea față de Moscova. Sub Putin, ierarhia verticală administrativă și cea cekistă au fost întărite semnificativ și au fuzionat efectiv, elementul cekist jucând pentru prima dată un rol dominant."[32]

Ceea ce ne duce la cazul dictaturii comuniste și la **birocrația de apparatchiks**. În regimurile comuniste, apparatchiks **împărtășesc normativitatea birocraților weberieni și supunerea la cererea politică a servitorului patronal**. Totuși, chiar și dincolo de diferența obișnuită dintre formalitate (dictatură comunistă) și *informalitate* (autocrație patronală), ar trebui să remarcăm o disimilaritate mai subtilă, care apare atunci când birocrația – chiar dacă implică fosta nomenclatură – ajunge să fie patronată de un patron de top. Și anume, un apparatchik urmează linia pe care o dictează partidul și este loial partidului ca organiza-

[31] Expresia provine de la poliția politică din fosta URSS (CEKA, mai târziu KGB) (nota trad.).

[32] Petrov, „Putin's Neo-Nomenclatura System and Its Evolution", 182.

ție; după cum remarca ironic istoricul maghiar Miklós Szabó, „bunul comunist fluctuează ferm cu partidul”.[33] La rândul său, servitorul patronal își dovedește bunătatea și loialitatea față de patron (suprem), trecând peste regulile formale (legale) la ordinul patronului. De aici rezultă, în primul rând, că, într-o autocrație patronală, loialitatea organizațională este înlocuită de loialitatea personală. În al doilea rând, **obligarea servitorului patronal să comită acte ilegale, care sunt persecutate doar dacă patronul suprem dorește acest lucru, creează subordonarea informală de care depinde rețeaua patron-client a statului mafiot.** Căci patronul poate folosi faptul ilegalității ca bază de șantaj pentru a-l constrânge pe servitorul patronal. Într-adevăr, în timp ce într-o democrație liberală, un birocrat este concediat dacă comite o infracțiune, într-o autocrație patronală, el este concediat dacă nu comite o infracțiune, și deci nu este de compromis în caz de neloialitate.

3.3.6. Serviciul secret de stat – serviciul secret al patronului – serviciul secret al partidului

Diferitele **agenții de informații** îndeplinesc roluri diverse în cele trei tipuri de regimuri ideale, în funcție de persoana căreia îi răspund.[34] Într-o democrație liberală, putem vorbi despre serviciile secrete ale statului:

- **Serviciul secret de stat** este o agenție de informații care răspunde în fața instituției statului. Acesta se află sub controlul executivului, iar caracterul confidențial al activității sale se extinde dincolo de ciclurile electorale ale regimului pentru cei din afara serviciului secret și/sau a cabinetului.

Într-o autocrație patronală, serviciile secrete sunt subordonate patronului suprem:

- **Serviciul secret al patronului** este o agenție de informații care răspunde în fața persoanei patronului suprem. Acesta se află sub controlul executivului, iar caracterul confidențial al activității sale poate fi încălcat în funcție de nevoile politice ale curții patronului.

Într-o dictatură comunistă, serviciile secrete și organizațiile de forță ale statului se află sub controlul organului restrâns, de vârf, al partidului:

- **Serviciul secret al partidului** este o agenție de informații care răspunde în fața instituției partidului de stat. Acesta se află sub controlul executivului (neseparat), iar caracterul confidențial al activității sale se aplică tuturor celor din afara serviciului secret și/sau al biroului politic.

Natura confidențială a activității agențiilor de informații și modul în care aceasta diferă, de obicei, în cele trei regimuri sunt demonstrate de procesul de clasificare. În sistemele

[33] Szabó, *A jó kommunista szilárdan együtt ingadozik a párttal*.

[34] Vorbim acum doar despre serviciile secrete care sunt subordonate elitei conducătoare; cele care sunt mai autonome și formează un fel de „stat profund” vor fi discutate în capitolul 7 [→7.4.2].

fundamental formale ale democrației liberale și ale dictaturii comuniste, informațiile pot fi considerate „secrete de securitate națională" pe baza criteriilor normative ale statului și clasificate timp de zeci de ani în consecință, ceea ce înseamnă că nu pot fi împărtășite nimănui fără o autorizație formală strictă. În sistemul fundamental informal al autocrației patronale însă, informațiile pot fi considerate „secret de securitate națională" pe baza criteriilor discreționare ale patronului suprem și clasificate pentru zeci de ani în consecință, în timp ce[35] informațiile clasificate pot fi folosite, la decizia discreționară a patronului suprem, fie pentru șantaj intrapartinic (*kompromat*), fie pentru campanii de asasinare a caracterului public și de criminalizare [→4.3.5.2].

Natura loialității agențiilor de informații diferă, de asemenea, în cele trei regimuri de tip polar. În sistemul comunist, loialitatea față de secretarul general de partid era indivizibilă de poziția formală, iar în cazul unei căderi, loialitatea serviciilor secrete se transfera noului lider. În autocrațiile patronale, atașamentul personal și dependența față de patronul suprem și de „familia" sa devin mai puternice. Deși ar fi greu de testat modul în care loialitatea a supraviețuit în urma morții autocraților și a tranzițiilor inaugurate de revoluții colorate, **exemplul Ungariei** este ilustrativ în mai multe privințe. După înfrângerea electorală a Fidesz în urma mandatului său la guvernare între 1998 și 2002, patronul suprem a retras o parte din cadrele serviciilor secrete din instituțiile oficiale și a înființat un serviciu secret și o capacitate de securitate alternative, private, pe care le-a plasat apoi în fruntea serviciilor secrete și a organelor de securitate reformate după victoria Fidesz la alegerile din 2010. **Centrul de combatere a terorismului (TEK)** nou-înființat, care a fost învestit și cu funcții de servicii secrete, contrainformații, poliție și investigații, este condus de fosta gardă de corp personală a lui Viktor Orbán. La o scară mai largă[36], situația este aceeași în cazul **Gărzii Naționale a Federației Ruse**, înființată în 2016 și al cărei lider este tot garda de corp personală a lui Putin.[37]

Acest lucru duce la al treilea și ultimul aspect, **cel al alegerii șefului serviciului secret**. În regimurile comuniste, șefii securității partidului erau ei înșiși actori politici importanți – unii dintre ei, cum ar fi Heidar Aliyev în Azerbaidjan, au ajuns chiar în vârf după schimbarea de regim, unde (liderii nomenclaturii) și-au păstrat puterea.[38] În general, politica de cadre a serviciilor secrete și a organizațiilor de aplicare a legii în dictatura comunistă (precum și în democrațiile liberale) urmează o ordine formalizată de avansare stabilită de fosta nomenclatură comunistă, care reglementează și limitează oarecum numărul de candidați care pot fi luați în considerare pentru postul respectiv. În schimb, într-o autocrație patronală, principalul criteriu pentru ocuparea unei poziții de putere reală – independent de avansare și de poziția în ierarhia formală – este o strânsă legătură personală și o relație de încredere cu patronul suprem.

---

[35] Oroszi, „Paks II Nuclear Plant Expansion Is Called Off". Pentru un exemplu, a se vedea Oroszi, „Guvernul ungar a clasificat documentul, dacă Rusia primește compensații".

[36] Magyar, *Post-Communist Mafia State*, 103-5.

[37] Savage, „The Russian National Guard".

[38] Hale, *Patronal Politics*, 149-51.

3.3.7. Partidul democratic (partidul politicienilor) – partidul patronilor (partidul vasalilor) – partidul centralizat (partidul cadrelor)

Partidele politice **sunt** considerate **principalii actori politici colectivi în regimurile electorale**, fie că este vorba de democrații liberale sau nu.[39] În această secțiune, schițăm o tipologie a partidelor pe baza apartenenței lor. Mai exact, ne concentrăm asupra puterilor pe care le au (1) conducătorii partidului față de (2) restul membrilor partidului și definim partidele din cele trei regimuri de tip polar din ambele unghiuri.

Într-o **democrație liberală**, un partid este, din punctul de vedere al guvernanților, un partid democratic, în timp ce din punctul de vedere al membrilor este un partid al politicienilor:

- **Partidul democratic** este un grup organizat de actori cârmuit de o conducere de partid aleasă în mod democratic. Conducerea este atât *de facto,* cât și *de jure* organul decizional de vârf al partidului, iar competențele sale sunt strict delimitate de regulile formale ale partidului (constituție sau cartă). Membrii de partid sunt politicieni – actori autonomi – care au intrat în partid prin **aderare**, adică intrând în mod voluntar și fiind acceptați pe baza unor criterii predefinite (formale și normative). Prin urmare, un astfel de partid poate fi numit și **partidul politicienilor**.

Regimurile postcomuniste au, de asemenea, numeroase partide politice, însă definiția de „partid democratic" poate fi cel mai bine aplicată partidelor din țările membre UE din Europa Centrală și de Est. Dar chiar și în cazul acestora, apar imediat întrebări, inclusiv dacă aceste **partide funcționează în strânsă legătură cu rețelele patronale dominante** (care s-au dezvoltat în cursul cedării proprietății de stat și al realocării ocazionale) sau independent de acestea. În a doua (estul Europei, creștin-ortodoxă) și a treia (Asia Centrală, musulmană) regiune istorică a regimurilor postcomuniste, devine evident că definiția partidelor elaborată pentru democrațiile liberale nu poate fi aplicată decât într-un sens foarte limitat. În cazul lor, am putea vorbi mai degrabă de **partide patronale, care asigură rețelelor patronale un cadru formal care să le acorde legitimitate într-o competiție (restrânsă)**. Și în timp ce „partidul patronilor" surprinde fenomenul din partea conducătorilor, din partea membrilor poate fi recunoscut cel mai bine ca un „partid al vasalilor": „partidul vasalilor"[40]

- **Partidul patronului** este un grup organizat de actori condus de un patron suprem, care este sau nu șef al conducerii oficiale a partidului. Patronul suprem este, *de facto*, dar nu neapărat *de jure,* cel mai înalt factor de decizie al partidului, iar competențele sale sunt nelimitate, indiferent de regulile formale ale partidului (constituție sau statut). Membrii partidului provin din vasali-clienți dependenți informal, care au intrat în partid prin **cooptare**, adică intrând în mod voluntar și fiind acceptați pe baza unor criterii nedefinite (informale și discreționare). Prin urmare, un astfel de partid poate fi numit și **partidul vasalilor**.

---

[39] Pentru o lucrare clasică despre partide, a se vedea Sartori, *Parties and Party Systems*.

[40] Ar putea fi numit și „partidul bărbaților din față", care urma mai bine conceptualizarea anterioară. Cu toate acestea, noi îl numim „partidul vasalilor", deoarece credem că sensul conceptului este mai direct în acest fel.

Spre deosebire de partidele democratice din democrațiile liberale, partidele patronale se caracterizează, în mod natural, prin faptul că nu servesc ca instituții politice interesate să canalizeze și să formuleze dorințele de bază ale electoratului. În schimb, ele acționează ca **una dintre instituțiile formale necesare** – necesare chiar și în autocrații – pentru **extinderea de sus în jos a rețelei patronale informale**. Prin intermediul partidului patronal, familia politică adoptată poate acționa în sfera vieții politice și poate dobândi poziții formale de putere politică. Prin urmare, **partidul** este o „fațadă creatoare" într-un regim în care instituțiile formal democratice sunt menținute [→6.5], iar **fiecare poziție pe care membrii formali ai partidului o dobândesc înseamnă extinderea controlului patronului suprem prin intermediul vasalilor săi**. Într-adevăr, nu membrii partidului sunt cei care aleg liderii partidului în vederea acaparării puterii politice pe baza ideologiilor, programelor sau intereselor personale, ci patronul de top, care integrează clienții în rețeaua de clientelă de care dispune. Partidele dominante funcționează ca un fel de „organizație de resurse umane", prin care nu sunt integrați cei care cred în idealuri similare, ci cei care jură loialitate aceluiași patron suprem [→3.6.2.3]. Nu membrii sunt cei care îi pun în competiție pe cei care aspiră să îi conducă, ci liderii care au potențiali clienți ce concurează pentru a le câștiga favorurile [→4.3.4.4].

În cazul unui partid patronal, cooptarea individuală ia adesea forma unei **adopții**. În timp ce „cooptarea" este o categorie mai generală [→6.3] și implică și alte modalități de a lega persoanele de partidul patronului, adopția implică legarea informală la familia politică adoptată, precum și faptul că relațiile de nonrudenie sunt transformate în relații de cvasirudenie. În cazul adopției, relația depășește simplul *patronalism* și începe să poarte caracterul antropologic al familiei politice adoptate [→3.6.2].

Un bun exemplu pentru un partid patronal este Partidul Regiunilor din Ucraina, care a fost o democrație patronală cu numeroase rețele patronale concurente existente în echilibru dinamic [→4.4.2]. După cum scrie Mihail Minakov, „[grupul regional Donețk este un nume comun pentru multe organizații patronale de tip clan, atât mari, cât și mici, care [...] au apărut în Donețk la mijlocul anilor '90 și s-au coagulat în jurul figurii lui Viktor Ianukovici începând din 1997. [...] În 2001, acestea (împreună cu câteva clanuri minore din Crimeea, Vinnytsia și alte regiuni) au înființat Partidul Regiunilor. Acest partid a avut succes în asigurarea legăturii între clanurile stabilite și grupurile de elită locală din sud-estul Ucrainei. Chiar dacă Viktor Ianukovici a fost rareori șeful oficial al partidului, el a fost liderul său informal până la fuga sa în Rusia în februarie 2014."[41] Minakov identifică în continuare clanuri, oligarhi și *poligarhi* în spatele practic fiecărui actor politic formal din Ucraina, ceea ce îl determină să descrie țara în general ca fiind „o republică a clanurilor".[42] Într-adevăr, în alte democrații patronale, precum România și Bulgaria, partidele aflate la guvernare care sunt nominal de stânga sau de dreapta sunt, de asemenea, partide patronale, acordând un camuflaj de legitimare pentru rețelele patronale concurente.

Partidele democratice se pot transforma în partide clientelare. Acest lucru se poate întâmpla împotriva voinței conducerii partidului, cum a fost cazul Republicii Cehe, unde partidele au fost pline de așa-numitele „suflete moarte", adică de oameni politici de fațadă ai unor actori economici privați care au fost trimiși să influențeze voturile din interiorul partidului și procesul decizional în conformitate cu dorințele oligarhilor.[43] Acest lucru poate fi interpretat ca o patronalizare de jos în sus și, de asemenea, ca o *patrimonializare* a puterii de stat, deoarece astfel de actori economici au vizat partidele cu o putere de stat considerabilă și le-au privatizat

[41] Minakov, „Republic of Clans", 236.

[42] Minakov, „Republic of Clans".

[43] Termenul „suflet mort" se referă la romanul omonim al lui Gogol, dar a fost folosit chiar de Curtea Constituțională cehă pentru acest fenomen. A se vedea Ústavní soud, „Nález II: ÚS 1969/10 z 27. Prosince 2011".

practic „de jos".[44] Cu toate acestea, chiar și pentru un lider de partid fără intenții clientelare există o bază rațională pentru o astfel de transformare într-o democrație patronală, în care partidele democratice, limitate la sfera acțiunii politice, sunt în dezavantaj competitiv față de partidele patronale. Pentru că acestea din urmă (1) dispun de resurse politice, dar și de resurse economice substanțiale, companii etc. și (2) sunt partide de vasalitate, ceea ce înseamnă că sunt mai disciplinate și pot fi operate mai eficient, subordonate unui singur scop într-o manieră cvasimilitară. În plus, în regiunea postcomunistă există, în general, mai puțin loc pentru partide democratice de tip occidental, din cauza lipsei unei diferențieri sociale suficiente care să se ghideze după criteriile economiei de piață și a piețelor libere ale muncii.[45] În cazul în care are loc transformarea din partid democratic în partid patronal, putem vorbi de **apariția unui clan bazat pe partid** [→3.6.2.1].[46]

Motivul evident pentru care partidele conducătoare ale autocrațiilor patronale nu susțin organizarea internă democratică a partidelor democratice este că aceasta ar fi incompatibilă cu natura autocratică a acestor regimuri. Este adevărat, această trăsătură apare și în dictatura comunistă, unde organul cel mai înalt al partidului construit piramidal și ierarhic, biroul politic, avea monopolul puterii. Dar, în regimurile comuniste, principalul organ de supraveghere al partidului nu își pierde în totalitate importanța nici măcar în paralel cu autoritatea primului secretar. De exemplu, oricine era considerat un confident curent sau un favorit al lui Stalin era, în același timp, membru al organismului formal de luare a deciziilor, biroul politic. Acesta este motivul pentru care unul dintre subiectele preferate ale literaturii de kremlinologie a fost analiza compoziției și schimbărilor din acest organism, concentrându-se pe coalițiile informale din cadrul acestuia.[47]

Pe de altă parte, în partidele vasalilor, președintele de partid de la cârma acestora **– de obicei patron suprem al rețelei patronale dominante – nu mai este supus deciziilor niciunui organism formal**. Numirile în poziții de putere în cadrul partidului, precum și în afara acestuia, depind de decizia personală și discreționară a patronului. Ierarhia de partid nu mai reprezintă cadrul cel mai larg al puterii, precum cel care a structurat nomenclatura comunistă. În schimb, este doar o parte a rețelei clientelare. În cazul „forței conducătoare" a autocrațiilor patronale, deciziile efective sunt scoase de la organele – totuși strict controlate – ale partidului și sunt transferate de către patronul suprem la curtea sa, existând fără structură și legitimitate formală.

În fine, într-o dictatură comunistă, un partid este, din partea guvernanților, un partid centralizat, în timp ce din partea membrilor este un partid de cadre: [48]

- **Partidul centralizat** e un grup organizat de actori condus de o echipă dictatorială a unui partid. Conducerea este atât *de jure,* cât și *de facto* organul decizional suprem al partidului, iar competențele sale sunt nelimitate, în conformitate cu regulile formale ale partidului (constituție sau cartă). Membrii partidului sunt compuși din cadre de partid de nivel înalt, mediu și inferior – clienți dependenți din punct de vedere birocratic – care au intrat prin înscriere, adică prin faptul că li s-a **permis** sau li s-a ordonat să devină membri de către statul-partid. Prin urmare, un astfel de partid poate fi numit și **partid de cadre**.

---

[44] Klíma, *Informal Politics in Post-Communist Europe*, 31-62.

[45] Weßels, „Corporate Actors: Parties and Associations".

[46] Nucleul unui partid care îl transformă, în cele din urmă, într-un partid de patroni poate fi, de asemenea, un alt tip de clan. În cazul Fidesz, de exemplu, a fost unul bazat pe fraternități. Magyar, *Post-Communist Mafia State*, 40-45.

[47] D'Agostino, *Soviet Succession Struggles*.

[48] A nu se confunda cu „partidul de cadre" al lui Duverger. Cf. Duverger, *Political Parties*.

Expresia „partid centralizat" provine din noțiunea leninistă de „centralism democratic", așa cum a fost acceptată și practicată de Partidul Comunist al Uniunii Sovietice și de omologii săi din alte țări comuniste.[49] În special, ea reflectă asupra naturii dictatoriale a conducerii partidului: (1) faptul că membrii comitetului politic sunt aleși în mod oficial de către un număr mai mare de membri (congresul partidului), dar nu există concurență pentru aceste locuri; și (2) faptul că membrilor partidului (cadrele) nu li se permite să formeze facțiuni sau să acționeze în vreun fel împotriva actualei conduceri. Această situație este opusul simetric al unui partid democratic, în care membrii (politicienii) au autonomie, pot forma facțiuni și pot înlătura conducerea partidului dacă acest lucru este ceea ce ei, în mod colectiv, consideră benefic. Într-un partid centralizat, nemulțumirea nu poate duce decât la rivalitate în interiorul partidului, care trebuie distinsă de competiția intrapartinică a partidelor democratice. Căci competiția implică, dincolo de rivalitate, și o provocare liberă și deschisă. Într-adevăr, cele două regimuri păstrează o atitudine consecventă față de concurență: într-o **democrație liberală, concurența există atât între partide, cât și în interiorul acestora, în timp ce într-o dictatură comunistă, concurența nu există nici între partide, nici în interiorul acestora**.

3.3.8. Partid de guvernământ – partid curea de transmisie – partid-stat

În partea precedentă am vorbit despre partide ca atare în regimuri de tip ideal. Acum, în urma punctelor anterioare, ne putem concentra în mod special asupra **partidelor aflate la putere *de jure*** în cele trei regimuri de tip polar. Deși statutul de partid de guvernământ este probabil ceea ce ilustrează cel mai bine importanța crucială a distincției dintre *de jure* și *de facto* în autocrația patronală, este, de asemenea, această entitate care face obiectul unor neînțelegeri și comparații false între partidele de guvernământ patronale și cele din regimurile comuniste și liberal-democrate. Pentru a clarifica această chestiune, vom examina mai întâi partidele de guvernământ din democrația liberală și dictatura comunistă, iar apoi vom trece la partidul de guvernământ din autocrația patronală pentru a evidenția diferențele.

Într-o **democrație liberală, partidul de guvernământ** poate fi identificat ca partid de guvernământ:

- **Partidul de guvernământ e un partid de politicieni** care este *de jure* partidul de guvernare într-o democrație liberală. Organele sale formale de decizie au putere *de facto* asupra acțiunilor partidului. Prin urmare, acesta guvernează, de fapt, unitatea politică în care a fost ales.

A vorbi despre „partidul de guvernământ" la singular este deja o simplificare, deoarece chiar și partidul care câștigă alegerile parlamentare ar putea avea nevoie să formeze **coaliții multipartidiste** pentru a putea guverna (adică pentru a obține majoritatea necesară pentru a trece legile).[50] De obicei, acest lucru nu este cazul în autocrațiile patronale: cel mai grăitor exemplu este probabil Moldova sub patronul suprem Plahotniuc, al cărui partid a obținut la alegerile din 2014 doar 19 locuri din 101, astfel că s-a adresat deputaților din alte partide și a început să îi „cumpere", adică să îi mituiască pentru a-i sprijini partidul său, pentru a-și asigura în cele din urmă o majoritate [→7.3.4.4].[51] În general, putem observa că, în autocrațiile patronale, fie un

[49] Pentru o analiză cuprinzătoare, a se vedea Waller, *Democratic Centralism*.

[50] Lijphart, *Patterns of Democracy*, 80-85.

[51] Mizsei, „The New East European Law", 566–76. Despre ascensiunea lui Plahotniuc la putere, vezi Mizsei, „The New East European Patronal States and the Rule-of-Law", 566-76.

singur partid obține singur majoritatea (constituțională), fie un partid mare de patron are unul sau mai mulți parteneri de coaliție cu rol subordonat, cum ar fi KDNP ca partener de coaliție al Fidesz în Ungaria. Acest lucru reflectă faptul **că elita politică conducătoare** în autocrația patronală este neconstrânsă, în timp ce într-o democrație liberală **e constrânsă**. **„Guvernarea" înseamnă guvernare limitată sau guvernarea exclusivă a nimănui – nici a partidului asupra țării, nici a unui lider de partid asupra partidului de guvernământ.** Voința cuiva poate deveni lege doar dacă o serie de alți actori sunt de acord cu acest lucru, de la conducerea partidului până la membrii parlamentului. Toți acești politicieni fac parte din procesul decizional al partidului de guvernământ, acționând la diferite niveluri ale unei ierarhii definite formal. Pe scurt, **acțiunile unui partid de guvernământ sunt determinate de cei din ierarhia decizională *de jure* a partidului**. Cei care au competențe în mod formal nu sunt oameni de fațadă politică, ci pot acționa prin competențele care le-au fost conferite și pot face acest lucru în mod autonom în măsura în care nu există nicio constrângere din partea vreunei persoane sau a vreunui organ de partid, ceea ce înseamnă că (1) politicienii sunt liberi să se întoarcă împotriva ordinelor superioare (deși pot alege să nu o facă, fie pentru că sunt de acord cu acestea, fie din cauza „disciplinei de partid" alese în mod voluntar) și (2) există o ieșire liberă din relație, ceea ce înseamnă posibilitatea de a părăsi partidul și de a demisiona din funcțiile atribuite [→2.2.2.2.2].

În timp ce un partid de guvernământ e doar o entitate în cadrul regimului și este înconjurat de diverse instituții și actori autonomi [→4.4.1], **într-o dictatură comunistă**, partidul marxist-leninist domină și, de fapt, este practic identic cu statul și cu birocrația sa. După cum explică Kornai, în timp ce într-o serie de țări socialiste „Constituția afirmă că forța conducătoare a țării este partidul comunist", „modul în care această forță conducătoare se aplică în practică nu este specificat".[52] Cu toate acestea, el constată că jurisdicția partidului în practică acoperă de obicei: (1) toate numirile, promovările și concedierile importante, acoperind funcțiile din administrația de stat și toate posturile manageriale importante din economie; (2) luarea de decizii cu privire la fiecare afacere majoră a statului înainte ca organizația de stat responsabilă să fi ajuns la propria decizie (deciziile majore ale guvernului sunt precedate de rezoluții ale conducerii centrale a partidului, ale consiliilor județene, ale comitetelor județene de partid și așa mai departe); și (3) legăturile directe dintre aparatul de partid și aparatul de stat, ceea ce are ca rezultat – așa cum am menționat mai sus în ceea ce privește cadrul de partid de rang mijlociu sau inferior – „un fel curios de duplicare în care un anumit funcționar de partid sau un grup de funcționari din cadrul aparatului de partid are responsabilitatea pentru fiecare sferă importantă a activității de stat".[53] Prin urmare, într-un astfel de regim putem vorbi despre un partid-stat:

- **Partidul-stat** e un partid de cadre care este partidul *de jure* la putere într-o dictatură comunistă. Organismele sale formale de decizie au putere *de facto* asupra acțiunilor partidului, care guvernează întregul stat, precum și politicul. Prin urmare, acesta este într-adevăr imposibil de distins de stat.

Pe lângă o **dictatură** comunistă, o **dictatură care exploatează piața** are ca unic deținător al puterii, *de jure* și *de facto,* **un partid-stat. Cu toate acestea, controlul său central este mai puțin sever în vremuri normale** decât cel al partidelor-stat comuniste. Analizând caracteristicile politicii chineze, Heilman constată că partidul-stat local menține centralis-

[52] Kornai, *The Socialist System*, 37.

[53] Kornai, *The Socialist System*, 38.

mul democratic leninist prin interzicerea formării de facțiuni interne, [54] dar funcționează, de obicei, într-un „mod normal" non-totalitar. „Liderii de partid stabilesc orientările și obiectivele generale pentru politicile naționale", „departamentele guvernamentale negociază între ele cu privire la elaborarea reglementărilor naționale", iar „guvernele locale aplică în mod flexibil legile și directivele naționale în conformitate cu condițiile locale".[55] Doar în perioadele de criză de securitate internă, de crize organizaționale și de luare a deciziilor în interiorul partidului, de tensiuni militare și de politică externă sau de alte tipuri de crize acute care sunt percepute ca amenințări la adresa stabilității[56], statul-partid reformat intră în „modul de criză". Acesta se caracterizează prin „centralizarea bruscă a proceselor de luare a deciziilor și a intervențiilor centrale în întreaga ierarhie de partid", „personalizarea și accentul sporit pe ideologie în luarea deciziilor", „recurgerea la o retorică de mobilizare militantă" și „supraevaluarea politică a organelor disciplinare și de securitate".[57] Un astfel de mod de criză poate fi comparat cu campaniile de suspendare a drepturilor în dictatura comunistă, când aparatul de stat trece în stare de mobilizare și nomenclaturiștii pot trece efectiv peste legile formale pentru a putea îndeplini planul central [→4.3.3.1, 5.6.1.2]. Cu toate acestea, modulul de criză chinezesc nu este altceva decât reintroducerea temporară a ceea ce este modulul normal de funcționare în dictatura comunistă.[58] Campaniile comuniste sunt și ele excepționale, dar ele depășesc regimul comunist implicit și aduc un control și o suspendare și mai severe a drepturilor pentru perioada respectivă.

În cele din urmă, într-o autocrație patronală, partidul ***de jure*** **la putere nu conduce țara, deoarece competențele reale de conducere sunt transferate în afara organismelor formale ale partidului**. În timp ce acțiunea statului în autocrația patronală are ca scop realizarea interesului elitei [→2.3.1], nici centralizarea puterii, nici acumularea de avere personală nu sunt o chestiune pe care organele formale de partid o controlează. Partidul doar mediază între competențele și pozițiile informale/personale și cele formale/instituționale. În consecință, acesta poate fi numit un partid curea de transmisie:

- **Partidul curea de transmisie** este un partid de vasali, care este partidul *de jure* la putere într-o autocrație patronală. Organele sale formale de decizie nu au nicio putere *de facto* asupra acțiunilor partidului, care nu ia decizii, ci doar reprezintă și execută în domeniul instituțional formal deciziile luate informal de către familia politică adoptată. Prin urmare, acesta este într-adevăr cureaua de transmisie a familiei politice adoptate.

Înainte de prăbușirea Uniunii Sovietice, partidul marxist-leninist, în calitate de centru de putere, a avut organizații de tip curea de transmisie, în sensul că acestea transmiteau voința organului de vârf al partidului comunist către diverse segmente ale societății [→3.5.2]. În autocrațiile patronale, partidul de guvernământ devine o curea de transmisie a rețelei patronale informale, adică a familiei politice adoptate. Putem rezuma diferențele dintre un astfel de partid și un partid de guvernământ și de stat în felul următor:

---

[54] Heilmann, „3.7. Informal Methods of Exercising Power", 184.

[55] Heilmann, „3.1. The Center of Power", 161.

[56] Heilmann, „3.1. The Center of Power", 159-60.

[57] Heilmann, „3.1. The Center of Power", 161.

[58] Heilmann, „3.8. Between Fragmented Authoritarianism and a Re-Concentration of Power", 191.

- **partidul *de jure* la putere nu este actorul central al regimului**. Este un loc comun să tratăm partidul de guvernământ ca actor central al regimului, care face legi, formulează politici și, în general, conduce țara într-o anumită direcție. Acest lucru este justificat în democrația liberală și în dictatura comunistă, dar nu și în autocrația patronală. Deși include, de obicei, și unii factori de decizie reali (adesea patronul suprem la cârma sa), partidul curea de transmisie este o entitate subordonată, secundară față de rețeaua patronală conducătoare, familia politică adoptată. Într-adevăr, partidul curea de transmisie este una dintre numeroasele instituții folosite de rețeaua patronală informală pentru a conferi activităților sale o aparență formal democratică. Așadar, actorul central real al regimului este familia politică adoptată, iar partidul vasalilor patronului suprem nu acționează independent de acesta sau de el;
- **acțiunile partidului nu sunt decise de conducerea oficială a partidului (sau de membrii acestuia), ci de cei care sunt membri informali ai curții patronului**. Acesta este un aspect deja inclus în definiție. În mod natural, există o suprapunere între membrii formali și informali, dar ceea ce contează este poziția informală. Cei care fac parte din curtea patronului au putere de decizie, cu sau fără autoritate formală, în timp ce aceia care fac parte din conducerea partidului, dar nu fac parte din curtea patronului, nu au putere de decizie și nici nu sunt „politicieni". Deși arată ca niște politicieni, ei sunt, de fapt, niște oameni politici de fațadă, adică simpli executanți ai deciziilor liderilor *de facto;*
- **nu există facțiuni interne sau „falii" în cadrul partidului *ca atare***. În timp ce facțiunile sunt cotidiene într-un partid democratic, iar un partid centralizat ar putea avea o „ramură reformatoare" sau alte alianțe informale, bazate pe valori sau interese, între membrii formali, astfel de fenomene sunt inexistente într-un partid de tip curea de transmisie. Pentru că partidul este un simplu executant, un partid de vasali, în care membrii care au doar competențe *de jure* nu au puteri *de facto* care să se unească pentru un scop comun într-o facțiune. Conflictele ar putea apărea doar între membrii familiei politice adoptate, cum ar fi patronul suprem și oligarhii renegați [→3.4.1.4], iar luptele care par a fi între membrii formali ai partidului sunt, de fapt, legate de problemele interne ale rețelei patronale informale [→4.4.3.3].

Un ultim punct care subliniază de ce este înșelător să vorbim despre partidul *de jure* aflat la putere ca fiind actorul principal *de facto* al autocrației patronale: este revelator să considerăm partidul de transmisie nu doar din perspectiva puterii, ci și a proprietății. Concret, **averea pe care familia politică adoptată o acumulează nu aparține partidului: organele formale de partid nu au jurisdicție asupra banilor sau companiilor**, nici formal, nici informal. Cu alte cuvinte, faptul că patronul suprem și cercul său acumulează nu înseamnă că cei care sunt chiar membri de rang înalt ai partidului au automat acces sau un cuvânt de spus în chestiunile legate de acumulare. Într-adevăr, membrii de rang înalt ai familiei politice adoptate, *poligarhii* și oligarhii sunt cei care acumulează și o fac independent de partid (adică de competențele formale ale liderilor de partid). Acumularea independentă a averii implică faptul că, chiar dacă partidul este înlăturat de la putere în alegeri, averea nu se mută imediat la noii conducători (spre deosebire de activele deținute de stat). Mai degrabă,

aceasta se va afla în proprietatea formală a oligarhilor și a agenților economici de fațadă [→3.4.3], care, prin urmare, pot fi capabili să exercite o influență crucială asupra politicii chiar și în astfel de circumstanțe [→5.3.4.4, 4.4.4].

În concluzie, într-o autocrație patronală**, familia politică adoptată devine centrul real al puterii, care capătă legitimitate formală prin intermediul partidului care mediază voința familiei politice adoptate față de instituțiile politice formal democratice**. Într-un anumit sens, partidul însuși este un „om politic de fațadă" al familiei politice adoptate, în timp ce patronul suprem, dacă se află în poziția de președinte al țării, care se situează deasupra partidelor, poate uneori (ca în Rusia, de exemplu) să nu fie nici măcar formal „membru" al partidului delegant, chiar dacă același patron controlează cadrele partidului și aspectele politice ale acestuia.[59]

3.3.9. Partidul opoziției – marginalizat/domesticit/absorbit/ lichidat/partid fals

Partidele care sunt formal împotriva guvernanților sunt interzise în tipologia ideală a dictaturii comuniste. Într-o democrație liberală însă, ele se numără printre cei mai importanți piloni ai sistemului, garantând alterarea administrațiilor:

- Un **partid de opoziție** este un partid care urmărește să obțină puterea politică sau funcțiile de conducere ale statului, înlăturându-i pe actualii deținători. Partidele de opoziție sunt organizații autonome, independente, în ceea ce privește luarea deciziilor executive, față de guvernul în funcție. Ele au o bază de vot proprie și șansa, și dorința de a extinde această bază până la o măsură în care să poată câștiga alegeri.

Într-o autocrație patronală, activitatea opoziției este legală, dar nu are șansa de a câștiga alegerile. Într-adevăr, putem formula **o tipologie a partidelor de opoziție (formal)** în autocrațiile patronale, diferențiind patru tipuri ideale (tabelul 3.2).

Primele patru tipuri ideale reprezintă **patru modalități ideale tipice de neutralizare a partidelor de opoziție**, care face parte din procesul mai larg de neutralizare a deliberării publice democratice [→4.3]. În **primul rând,** există **marginalizarea**, făcând un partid, care altfel seamănă cu partidele de opoziție din democrația liberală, incapabil să câștige alegerea:

- **Partidul marginalizat** este un partid care urmărește să obțină puterea politică sau funcțiile de conducere ale statului, înlăturându-i pe actualii deținători. Partidele marginalizate sunt organizații autonome, independente în luarea deciziilor executive față de familia politică adoptată. Ele au o bază de vot proprie, dar nu au șansa, ci doar dorința de a extinde această bază până la nivelul la care să poată câștiga alegeri, din cauza intervenției statului mafiot.

[59] Hale, *Patronal Politics*, 282-91.

Tabelul 3.2. Partide de opoziție cu statut formal și de facto diferit într-o autocrație patronală.

	Statutul formal	*Statutul* de facto	*Funcția*
Partid marginalizat	Opoziție	Opoziție neutralizată (fără șanse de câștig)	Pretenția de concurență (cu supraveghere și câștiguri minime)
Partid domesticit	Opoziție	Opoziție neutralizată (subordonată patronului suprem)	Pretenția de concurență
Partid absorbit	Opoziție (fost partener de coaliție)	Opoziție neutralizată (golită de patronul suprem)	Pretenția de concurență
Partid lichidat	Opoziție	Opoziție neutralizată (lichidată de patronul suprem)	n.a.
Partid fals	Opoziție	Opoziție virtuală (creată de patronul suprem)	Pretenția de concurență / obstrucționarea opoziției reale

„Intervenția statului mafiot" include două tipuri de acte. În primul rând, este vorba de **incapacitarea financiară** prin amenzi, alungarea donatorilor privați prin șantaj (implicit), amenințări existențiale la adresa membrilor de partid și a familiilor acestora etc. A fi fără resurse financiare înseamnă a avea nu doar un domeniu de acțiune politică limitată pentru partidul respectiv, ci și **incapacitatea de a dezvolta o piramidă patron-client,** adică de a deveni un partid de patroni și un clan bazat pe partid. Astfel, aceste partide sunt limitate la domeniul de acțiune politică, acesta fiind unul dintre motivele pentru care se aseamănă cu partidele de opoziție de tip occidental într-un mediu patronal.

Cel de-al doilea tip de acte care duce la marginalizarea partidelor de opoziție include restricționarea accesului la mass-media, discriminarea de stat împotriva activiștilor, criminalizarea în mass-media, aplicarea selectivă a legilor din punct de vedere politic etc.[60] Acest fenomen este deseori remarcat în *hibridologie* prin conceptul de „teren de joc inegal", popularizat de Levitsky și Way în renumita lor carte, *Competitive Authoritarianism*.[61] Cu toate astea, această expresie nu exclude posibilitatea de a câștiga, ci doar a înțelege ca fiind foarte puțin probabilă. Într-adevăr, în autocrația patronală tipică ideală, „terenul de joc" este făcut „inegal" atât cât este necesar pentru a se **asigura** că opoziția nu poate câștiga. Prin urmare, opoziția este marginalizată permanent, ceea ce justifică separarea conceptului de „partid marginalizat" de cel de „partid de opoziție" slab.

Funcția de bază a partidelor marginalizate, sau motivul pentru care acestea (și grupurile de opoziție în general) nu sunt interzise în totalitate, **este pretenția de concurență**. Obținând un număr minor de locuri în parlament, partidele marginalizate se bucură de o supraveghere minimă față de partidul curelei de transmisie și, de obicei, primesc, de asemenea, o anumită finanțare din partea statului. Dar acest lucru nu schimbă cu nimic faptul că nu au nicio șansă de câștig sau influență semnificativă; dimpotrivă, locurile în parlament și veniturile statului stimulează acești actori să se străduiască și să mențină pretenția de competiție.[62]

---

[60] Ripp, „The Opposition of the Mafia State", 603-7.

[61] Levitsk și Way, *Competitive Authoritarianism*, 9-12.

[62] Pentru un exemplu din Ungaria lui Orbán, a se vedea Balogh, „A Few Tricks Later, Hungarian Legislators Overwhelmingly Vote Themselves a Raise".

A doua modalitate de neutralizare este domesticirea:

- **Partidul domesticit** este un partid care, în mod oficial, urmărește să obțină puterea politică, dar care, în mod informal, joacă rolul unei opoziții incapabile să învingă vreodată partidul de guvernământ. Partidele domestice sunt organizații clientelare, dependente, în luarea deciziilor executive, de familia politică adoptată. Ele au o bază de vot proprie, dar nu au nici șansa, nici dorința de a extinde această bază până la nivelul la care să poată câștiga alegerile.

Un partid domesticit este, prin definiție, un fost partid de opoziție (în sensul democrației liberale) sau un partid marginalizat care a fost apoi „domesticit" de familia politică adoptată. Domesticirea include înțelegeri informale și șantaj, precum și compensarea membrilor de frunte ai partidului domesticit sub forma unor oportunități financiare și de carieră politică. În același timp, aceste partide pot fi radical critice la adresa partidului de guvernământ și pot atrage votanții opoziției, care nu știu că partidul este, în mod informal, un afiliat vasal al familiei politice adoptate. Păstrând pretextul competiției, **partidele domesticite servesc la susținerea argumentului guvernanților că nu sistemul e cel care face ca opoziția să nu poată câștiga, ci stângăcia partidelor critice față de guvernare**.[63]

A treia modalitate de neutralizare este absorbția:

- **Partidul absorbit** este un partid care, în mod oficial, urmărește să obțină puterea politică, dar, fiind un partid de opoziție care amenință partidul de guvernământ, este cooptat și ulterior golit de regim. Partidele absorbite (dacă nu sunt dizolvate) rămân organizații autonome, independente în luarea deciziilor executive față de familia politică adoptată. Ele nu mai au o bază de vot substanțială și nu au șansa, ci doar dorința de a extinde această bază până la nivelul la care să poată câștiga alegeri.

Absorbția de către regim este un proces în trei etape: (1) partidul patronului (poate în timp ce se află în opoziție) face din partidul respectiv un aliat sau chiar un partener de coaliție; (2) se creează situații în care partidul devine discreditat; (3) partidul patronului câștigă votanții partidului, prezentându-se ca un adevărat reprezentant al valorilor care au fost reprezentate inițial de partidul absorbit. Într-adevăr, modul în care partidul patronului cooptează poate fi înțeles ca o „îmbrățișare mortală", prin care, în cele din urmă, acesta neutralizează partidul, golindu-l în ceea ce privește sprijinul popular. În Ungaria, o astfel de absorbție a avut loc atât în cazul Partidului Independent al Micilor Proprietari (FKGP), cât și al Forumului Democrat Maghiar (MDF), două partide substanțiale de dreapta care au fost cooptate de Fidesz în guvern în 1998 și absorbite complet în anii următori.[64]

A patra modalitate de neutralizare este lichidarea:

- **Partidul lichidat** este un partid care, în mod oficial, urmărește obținerea puterii politice, dar, fiind un partid de opoziție care amenința partidul de guvernământ, a fost lichidat de regim. Partidele lichidate (dacă nu sunt dizolvate) rămân organizații autonome, independente în luarea deciziilor executive față de familia politică adoptată. Ele nu mai au o bază de vot proprie și nici șansa, nici dorința de a extinde această bază până la nivelul la care să poată câștiga alegeri.

[63] Pentru o discuție suplimentară, a se vedea March, „Managing Opposition in a Hybrid Regime".

[64] Enyedi, „The Survival of the Fittest: Party System Concentration in Hungary".

Caseta 3.3.: Gestionarea opoziției în Belarus.

„[În Belarus], diviziunile au dus la apariția a două blocuri informale de partide de opoziție pentru a concura la alegerile parlamentare din 2004: Coaliția Cinci Plus și Coaliția Democratică Centristă (DCC). În urma restricțiilor privind capacitatea opoziției de a se organiza pe tot parcursul campaniei, niciunul dintre candidații opoziției care au concurat la alegere nu a obținut locuri. Ca și în cazul alegerilor parlamentare din 2000, majoritatea mandatelor au revenit candidaților independenți care au susținut agenda președintelui. [În alegerile prezidențiale din 2006], Lukașenko a primit oficial aproape 85% din voturi [...]. Încă o dată, observatorii internaționali au declarat că alegerea a fost frauduloasă, iar mii de protestatari s-au adunat în piața centrală din Minsk după anunțarea rezultatelor. Zilele de proteste ulterioare au culminat cu arestarea lui Alexander Kazulin și Alexander Milinkevich [cei doi candidați principali ai opoziției]. Kazulin a fost condamnat la o lungă perioadă de închisoare. Milinkevich a scăpat de o soartă similară, dar în lunile următoare a fost reținut în mod repetat sub acuzații care variau de la participarea la un miting nesancționat până la trafic de droguri. [În 2009, [în timp ce] campania electorală s-a desfășurat fără restricții oficiale, președintele Lukașenko a continuat să se bucure de o acoperire mediatică favorabilă și a primit oficial aproape 80% din voturi. [Andrei] Sannikov a fost cel care a obținut cele mai multe voturi dintre candidații opoziției, dar niciunul dintre cei nouă [candidați] nu a primit oficial mai mult de 2,5% din voturi. Șapte dintre cei nouă candidați au fost apoi reținuți în urma protestelor post-alegeri."

Konstantin Ash,„The Election Trap: The Cycle of Post-Electoral Repression and Opposition Fragmentation in Lukashenko's Belarus", *Democratization 22*, nr. 6 (2015): 1036–37.

„Lichidarea de către regim" include acte precum interzicerea și încarcerarea sau poate chiar uciderea liderilor de partid. Lichidarea urmează întotdeauna încercărilor nereușite de a forța un partid de opoziție să adopte o poziție domesticită, dar nu este întotdeauna urmată de dizolvarea partidului. Un partid ar putea continua să existe după lichidare, dar – spre deosebire de un partid marginalizat – acesta va părăsi practic arena politică și nu va mai avea ca obiectiv obținerea puterii politice, ci va exista mai degrabă într-o poziție neutrală, indiferentă în cadrul politicii.

Merită menționat faptul că în unele țări (de exemplu, Rusia) există ca o rudă a partidului lichidat ceea ce poate fi numit un „partid avortat". Acesta este cazul în care lichidarea nu are loc deoarece partidul nu are voie să fie format în primul rând.[65] Este important de văzut, totuși, că acest lucru nu este analog cu sistemul de partid unic al dictaturii comuniste. Acolo nu este permisă formarea niciunui partid de opoziție și există o lege normativă care interzice activitatea opoziției. În schimb, autocrațiile patronale fac imposibilă formarea de partide în mod discreționar, în timp ce *de jure* (și, în cazul altor partide a căror formare este permisă, *de facto*) formarea de partide este permisă.

Când vine vorba de **neutralizarea** partidelor de opoziție deja înființate, putem observa că **cele patru modalități de neutralizare descrise utilizează mijloace de diferite niveluri de brutalitate.** Pe de o parte, putem observa mijloacele care vizează partidele ca organizații: există incapacitarea financiară (cea mai ușoară metodă, utilizată în marginalizare); forțarea partidului să iasă din arena politică (metoda de mijloc, utilizată în lichidare); și interzicerea/dizolvarea partidului (cea mai brutală metodă, utilizată în cazuri specifice de lichidare). Pe de altă parte, putem observa mijloacele care îi vizează pe șefii partidelor: există asasinarea caracterului în mass-media (cea mai ușoară metodă); inițierea de proceduri penale, care duc în cele din urmă la încarcerarea liderului opoziției (metoda de mijloc); și asasinarea (cea mai brutală metodă). Ce metodă este folosită nu urmează o ideologie, ci un simplu pragmatism: orice are nevoie familia politică adoptată pentru a neutraliza partidul în cauză o va folosi, încercând în același timp să mențină fațada democratică a competiției multipartidiste.[66]

Momentul neutralizării variază, de asemenea: patronul suprem poate acționa (a) înainte de alegeri, prin care neutralizează preventiv un partid care ar putea deveni o amenințare[67], sau (b) după alegeri, reținând membri ai opoziției ce au fost principalii votanți și lideri ai mișcărilor de protest. Această din urmă tehnică a fost aplicată frecvent în Belarus, unde niciun partid de opoziție reală nu a câștigat locuri în decenii, dar protestele au fost organizate după alegeri frauduloase (vezi caseta 3.3). [68]

---

[65] A se vedea „Партия Алексея Навального в девятый раз подала документы на регистрацию [Partidul lui Aleksei Navalnîi a depus documentele de înregistrare pentru a noua oară]".

[66] Wilson, *Virtual Politics*, 187-265.

[67] Schedler, „The Menu of Manipulation".

[68] Ash, „The Elections Trap".

Faptul că niciun „partid de opoziție adevărat" nu a putut câștiga locuri parlamentare în Belarus implică faptul că nu au existat „adevărate" partide care să poată câștiga. Într-adevăr, **Belarus reprezintă un caz special**, deviant, care a fost descris ca fiind un „sistem politic fără partid", în care majoritatea locurilor nu revin unui partid de guvernământ, ci unor candidați independenți *de jure* care îl susțin pe Lukașenko.[69] Totuși, acest lucru ne conduce, după ce am discutat despre cele trei partide neutralizate în autocrația patronală, la **ultimul tip de partid de „opoziție"**, care este specific autocrațiilor patronale: partidele false.

- **Partidul fals** este un partid care, în mod oficial, urmărește obținerea puterii politice, dar care, în mod informal, a fost creat de familia politică adoptată ca opoziție virtuală. Partidele false sunt organizații clientelare, dependente în luarea deciziilor executive de familia politică adoptată. Ele ar putea avea propria bază de vot, dar nu au nici șansa, nici dorința de a extinde această bază până la nivelul la care să poată câștiga alegeri.

Partidele false sunt lansate, de obicei, de către patronul suprem în două cazuri. Pe de o parte, **acestea pot fi lansate atunci când înlăturarea partidelor de opoziție din structura de partid a avut „prea mult succes",** iar puterea centrală decide că are nevoie de „partide de opoziție" pentru a se integra bine în scena democratică. Acesta a fost cazul în **Turkmenistan** începând din 2007, unde falsa opoziție a apărut sub forma unor partide false, precum și a unor candidați prezidențiali falși, toți fiind susținători vocali ai patronului suprem Gurbanguly Berdimuhamedow.[70] Pe de altă parte, **un patron suprem poate decide să lanseze partide false pentru a-l ajuta să marginalizeze partidele de opoziție existente**, reducându-le șansele de câștig prin divizarea opoziției. Astfel de partide au fost create în **Ungaria** în 2014, deși nu direct de către patronul suprem (sau clienții săi), ci indirect, prin restructurarea deliberată a finanțării campaniilor electorale și prin relaxarea regulilor de candidatură. Disponibilitatea abundentă a fondurilor de campanie a oferit pungașilor în căutare de aventură stimulentul de a ridica fonduri în numele unor partide care practic nu existau.[71] Apariția acestor partide a dezorientat alegătorii și a fragmentat voturile critice pentru guvern, ceea ce a fost esențial pentru menținerea supermajorității Fidesz.[72]

3.4. Actorii economici în cele trei regimuri de tip polar

În această parte, acoperim spațiile conceptuale (definim câte 3 tipuri ideale corespunzătoare) pentru **actorii din sfera de acțiune a pieței** în cele trei regimuri de tip polar. Actorii au fost aleși (1) pe baza importanței lor pentru funcționarea fiecărui tip de regim și (2) numai dacă au putut fi observate diferențe tipice ideale între ei în cele trei regimuri de tip polar. Cu alte cuvinte, deși unii dintre actorii din sfera economică pe care îi omitem (cum

[69] Kazakevich, „The Belarusian Non-Party Political System".

[70] Hale, *Patronal Politics*, 247-48.

[71] Magyar, *Post-Communist Mafia State*, 221-22.

[72] Balogh, „Fidesz-Created Bogus Parties as Means of Political Gain".

ar fi muncitorii) ar putea fi importanți într-unul sau mai multe regimuri, am decis să nu îi includem dacă actorii care își îndeplinesc rolurile în diferite tipuri de regimuri sunt în esență aceiași, adică dacă nu se pot distinge ideal-tipic.

Firește, cum sferele de acțiune socială nu sunt complet separate decât în democrația liberală tipic ideală, unii dintre actorii următori (cei aparținând autocrațiilor patronale și dictaturilor comuniste) fac parte și ei din sfera politică și cea comunitară. Cu toate acestea, deoarece dorim să ne structurăm discuția despre actori, am decis să îi separăm așa cum sunt separați în literatura de specialitate curentă. În acest fel, se va vedea și de ce cuvintele – de fapt, titlurile formale – care sunt folosite în limbajul democrației liberale și al economiei mainstream pentru a desemna acești actori sunt nepotrivite pentru actorii corespunzători din regimurile patronale în care instituțiile informale au supremație.

3.4.1. Antreprenor – oligarh – conducător de întreprindere de stat[73]

3.4.1.1. Antreprenori vs conducătorii întreprinderilor de stat comuniste

Principala formă de acțiune economică constă în **stabilirea cursului producției, adică în a decide** cum trebuie utilizate resursele limitate pentru a crea bunuri și servicii. Cei care se angajează în acest tip de acțiune pe piață pot fi recunoscuți ca „**actori economici primari".** În accepțiunea noastră, aceștia sunt cei care dețin **puterea economică**, adică capacitatea de a lua decizii cu privire la funcționarea unității lor economice, în special profilul acesteia și/sau cursul producției. („Unitatea economică" se referă la orice tip de entitate care furnizează bunuri și/sau servicii către clienți privați). Cu alte cuvinte, atunci când vorbim despre actorii economici primari, vorbim despre **proprietari**, adică despre cei care dispun de drepturile de proprietate *de facto* care îi implică să utilizeze și să controleze unitățile sale economice (drepturi de proprietate endogene [→5.5.3.4]).

Într-o dictatură comunistă, economia este o economie planificată, care se caracterizează prin dominația proprietății publice, în timp ce economiile democrației liberale și autocrației patronale, deși foarte diferite, sunt ambele capitaliste și se caracterizează prin dominația proprietății private *de jure* [→5.6]. Prin urmare, actorii **economici primari comuniști sunt și principalii actori politici**, și anume, planificatorii centrali din nomenclatură[74], iar **actorii economici primari *de jure* detașați de sfera politică există doar în economiile capitaliste**. Acest lucru ne conduce la prima comparație, între antreprenori, care există în economiile capitaliste, și liderii întreprinderilor de stat comuniste:

- **Antreprenorul** este un actor care are o putere economică formală și nimic altceva. Cu alte cuvinte, el este proprietarul unei unități economice care există în baza unor reglementări normative. Criteriul succesului său este vandabilitatea (adică capacitatea sa de a satisface cererea consumatorilor), pe baza căreia se bucură de profit și pierderi. El nu are neapărat legături cu actorii politici (formal), dar în cazul în care are, aceste legături – sau cel puțin cele decisive – sunt formale și voluntare de ambele părți (neintegrare în elita conducătoare).

[73] Îi suntem recunoscători Juliei Király pentru sugestiile făcute la acest capitol (precum și la alte câteva capitole ale cărții).

[74] Kornai, *The Socialist System* 111-121.

- **Conducătorul întreprinderii de stat** este un actor care nu are putere economică, dar care se implică în acțiuni economice în gestionarea unei anumite întreprinderi de stat. Cu alte cuvinte, el nu este proprietar, dar poate lua decizii executive cu privire la unitatea sa economică care există în baza unor reglementări normative. Criteriul său de succes este capacitatea sa de a organiza producția astfel încât să îndeplinească cerințele planului central, de unde rezultă că nu se bucură personal de profiturile sau pierderile activității sale. El are în mod necesar legături cu actorii politici (formal), iar aceste legături – sau cel puțin cele decisive – sunt formale și coercitive din partea actorilor politici (planificatorii centrali).

După cum arată această ultimă definiție, **conducătorul întreprinderii de stat este un simplu funcționar**, un membru al nomenclaturii, căruia i se **atribuie sarcina de a îndeplini obiectivele fizice ale planului central**. Deoarece cursul producției este deja stabilit de către planificatorul central, nu există loc pentru antreprenoriatul și inovarea schumpeteriană pentru liderii întreprinderilor de stat.[75] Într-adevăr, inovarea în întreprinderile socialiste de stat nu se produce pe partea de producție/aprovizionare – încercând să găsească noi modalități de a servi clienții –, ci pe partea de management – încercând să găsească noi modalități de a îndeplini planul cu o cantitate sau o calitate inadecvată a activelor, depășind blocajele inerente ale economiei planificate.[76] În plus, în lipsa beneficiilor sau a pierderilor, conducătorii întreprinderilor de stat nu au **stimulente pentru a-și conduce afacerile în mod profitabil**. Kornai a introdus termenul de „constrângere bugetară soft" pentru fenomenul în care statul compensează pierderile întreprinderilor (de stat), eliminând astfel stimulentul de a nu avea pierderi.[77] Cu toate acestea, după cum observă el, în dictatura comunistă „[se obișnuiește] [...] să se utilizeze scheme de stimulare care ar putea da cadrelor de conducere ale firmelor de stat un interes măsurat în creșterea profiturilor, iar interesul se poate extinde chiar la întreaga forță de muncă a firmei. Dar, în mod normal, este vorba de un interes vag și slab. Scara (de obicei mică) și formula precisă a stimulentului sunt stabilite în mod arbitrar de către autoritățile superioare, astfel încât acesta devine un simplu mijloc de control, adică un stimulent de tip [artificial] [...], și nu un tip de drept de proprietate conform căruia întregul venit rezidual aparține proprietarului." [78]

În contrast puternic, antreprenorul este proprietarul unei unități economice, deține puterea economică și **suportă riscul de piață, creând o schemă de stimulente pentru a obține profituri și a evita pierderile**.[79] După cum se precizează în definiție, criteriul de succes al unui antreprenor nu este îndeplinirea unui plan central, ci vandabilitatea, capacitatea sa de a satisface cererea consumatorilor. Firește, „vandabilitatea" nu se referă neapărat la excelența antreprenorului în sens obiectiv: într-adevăr, succesul său este influențat de o mare varietate de factori diferiți, mulți dintre ei dincolo de calitățile sale personale.[80] Dar, în cele din urmă, el poate câștiga doar dacă ceilalți oameni de pe

[75] Kornai, „Innovation and Dynamism".

[76] Laki, „Kényszerített Innováció".

[77] Kornai, „The Soft Budget Constraint", 35-39.

[78] Kornai, *The Socialist System*, 74.

[79] Mises, „Profit and Loss".

[80] Pentru o analiză clasică, vezi Blanchflower și Oswald, „What Makes an Entrepreneur?".

piață sunt dispuși să plătească pentru ceea ce oferă; adică dacă există cerere pentru ceea ce furnizează el. De asemenea, antreprenorul își asigură atât contractele de pe piață, cât și cele de stat, printr-o concurență transparentă, în timp ce alți antreprenori sunt liberi să intre pe piață și să îl concureze mai bine decât el. Acest lucru este, în mod natural, de neimaginat într-o economie în care statul este deținătorul monopolului. Acolo, liderii întreprinderilor de stat nu „intră" atunci când văd o oportunitate de profit pe o piață, ci sunt numiți de membrii de nivel superior ai nomenclaturii.

În concluzie, **antreprenorii sunt actori economici primari, în timp ce liderii întreprinderilor de stat comuniste sunt actori economici secundari,** fiind servitorii subordonați ai planificatorilor centrali, care sunt actorii economici primari. Într-un sistem capitalist, cel mai apropiat de liderii întreprinderilor de stat comuniste este un manager de întreprindere, a cărui sarcină este însă de a obține profit pentru proprietar pe piață, și nu de a îndeplini obiectivele fizice ale planului central. Asemănarea poate fi observată în faptul că liderii întreprinderilor de stat sunt, de asemenea, tehnocrați, în special în regimurile comuniste reformate, unde au obținut mai multă libertate într-un sistem mai descentralizat. Și, deși nici acolo nu au avut un sistem adecvat de stimulare a profitului și a pierderilor, deoarece constrângerea bugetară a rămas destul de blândă[81], **abilitățile tehnocratice au permis foștilor conducători ai întreprinderilor de stat să devină antreprenori** după ce s-a instaurat un sistem capitalist prin privatizare (răscumpărare de către conducere și angajați și privatizare secundară [→5.5.2]). După cum au observat Szelényi și colegii săi cu privire la economiile din Europa Centrală și de Est a UE în anii '90, „majoritatea posturilor de comandă economică din sectorul corporatist postcomunist sunt ocupate de foști tehnocrați comuniști care erau mai tineri și mult mai bine educați decât cadrele superioare".[82] Totuși, acest lucru s-a putut întâmpla **doar atunci când monopolul proprietății de stat a luat sfârșit și a apărut proprietatea privată**. După schimbarea de regim, actorii privați au dobândit putere economică într-un mediu de reglementare care stabilește limitele pieței libere, mai degrabă decât să stabilească cursul producției într-o fuziune a sferelor economice și politice.

3.4.1.2. Marii antreprenori vs oligarhii postcomuniști

Antreprenorii nu sunt specifici democrației liberale, ci pot exista, cu o pondere diferită, în orice regim care are o economie capitalistă. Dacă ne concentrăm asupra regimurilor de tip polar, **antreprenorii există atât în democrația liberală, cât și în autocrația patronală.** Cu toate acestea, economia este diferită în primul regim, în care sferele de acțiune socială sunt separate, și în cel de-al doilea, care constituie o ***coluziune* a sferelor economice și politice**. Căci, în cazul coluziunii, instrumentele autorității publice sunt utilizate discreționar, în favoarea anumitor actori vizați, care pot câștiga, indiferent de satisfacerea sau nu a cererilor consumatorilor (vandabilitate). Într-un astfel de sistem de **capitalism politic**, proprietarii privați *de jure* își asigură un sprijin ilegal pentru activitatea lor economică (altfel legală) prin diverse mijloace de corupție.

Vom dezvolta corupția și noțiunea de capitalism politic în capitolul 5 [→5.6.3]. În acest moment, este suficient să spunem că este un anumit tip de capitalism politic care prevalează și în autocrațiile patronale, unde sferele de acțiune socială sunt separate formal, dar legate informal prin intermediul familiei politice adoptate. **Tipul distinctiv de actor economic care** apare în sistemele de capitalism politic ale regimurilor patronale este oligarhul:

---

[81] Kornai, *The Socialist System,* 489-97.

[82] Eyal, Szelényi și Townsley, *Making Capitalism Without Capitalists*, 13, 173-76.

- **Oligarhul** este un actor care are putere economică formală și putere politică informală. Cu alte cuvinte, el este proprietarul unei unități economice care există în baza unor reglementări discreționare. Criteriul succesului său este loialitatea patronală (adică abilitatea sa de a obține favoruri de la patroni), pe baza căreia se poate bucura de profit și pierderi. El are în mod necesar conexiuni cu actori politici (formal), iar aceste conexiuni – sau cel puțin cele decisive – sunt informale și coercitive, fie de partea sa, fie de partea celuilalt actor (încorporat în elita conducătoare).

Pe de o parte, **oligarhul este inversul *poligarhului***: poligarhii au putere politică formală și putere economică informală, în timp ce oligarhii au putere economică formală și putere politică informală [→3.3.3]. Apariția unor astfel de actori în autocrațiile patronale urmează noțiunea de „putere și proprietate" conform căreia nu poate exista proprietate fără putere și putere fără proprietate [→5.5.3.5]. ***Poligarhul* este ceea ce devin actorii formal politici într-un sistem de putere&proprietate; oligarhul, ceea ce devin actorii formal economici. Cu toate acestea,** trebuie precizat în acest punct că oligarhii nu sunt specifici autocrațiilor patronale; într-adevăr, **oligarhii pot apărea și în alte regimuri** cu alte tipuri de capitalism politic. Mai mult, deși termenul „oligarh" evocă imagini de bogăție vastă și influență națională, chiar regională, putem observa în regiunea postcomunistă și unii „oligarhi" locali. Astfel de actori, dacă trebuie să se țină cont de integrarea, influența și bogăția lor locală, ar fi mai bine să fie numiți ***minigarhi***, folosind o expresie potrivită din literatura de specialitate. [83] Deși dimensiunea și scara sunt diferite în cazul oligarhilor și al *minigarhilor*, atributele lor structurale sunt practic aceleași.

Pe de altă parte, **oligarhul este opusul antreprenorului**. Deși acest aspect va fi crucial în discuția noastră despre economiile de piață și cele relaționale [→5], distincția dintre aceste două tipuri de actori nu este evidentă. Într-adevăr, **marii antreprenori bine conectați din punct de vedere politic din democrațiile liberale sunt numiți în mod colocvial „oligarhi",** în timp ce, uneori, se fac paralele între oligarhi și „baronii jefuitori" ai capitalismului american din secolul al XIX-lea, de asemenea. Un economist expert în regiune, Anders Åslund, susține că oligarhii ruși din anii '90 erau practic la fel ca și baronii jefuitori americani: oameni de afaceri care au acumulat averi mari din rente de monopol, exploatând instituțiile subdezvoltate și corupându-le pe cele dezvoltate, cum ar fi tribunalele și legislativele.[84] Un alt cercetător, Johanna Granville, oferă un răspuns bun la acest aspect: „Acei tineri bine conectați [oligarhii] au făcut averi nu prin crearea de noi întreprinderi care au sporit bogăția țării lor, așa cum au făcut Carnegie (oțel), Rockefeller (petrol), Ford (automobile) și Morgan (finanțe). În schimb, ei au jucat rolul vechilor monopoluri comerciale de stat, arbitrând diferența uriașă dintre vechile prețuri interne pentru produsele de bază rusești și prețurile care predomină pe piața mondială. În loc să investească în economia rusă, au ascuns miliarde de dolari în conturi bancare din Elveția. Experții estimează că până la 15 miliarde de dolari părăsesc Rusia în fiecare an, fie ca «salvare de capital», fie ca bani spălați din tranzacții ilegale."[85]

Concentrându-ne asupra miliardarilor contemporani, putem face o comparație mai detaliată între oligarhi și marii antreprenori („mari" însemnând cei comparabili ca mărime,

[83] Havrylyshyn, „The Formation and Role of Oligarchs".

[84] Åslund, „Oligarhia comparativă".

[85] Granville, „'Dermokratizatsiya' and 'Prikhvatizatsiya'", 449.

putere economică și importanță națională cu oligarhii postcomuniști), revizuind definițiile acestora. Din modul în care am definit „antreprenor" și „oligarh", putem vedea imediat cele **trei trăsături tipice ideale care îi disting**:

- **natura conexiunilor politice**. Faptul că un **mare antreprenor** este „bine conectat" ar putea însemna că firma sa cheltuiește mult pentru lobby, adică un proces formalizat prin care se fac oferte politicienilor care pot sau nu să le accepte. Pe lângă faptul **că relația este formală,** ea este, de asemenea, **voluntară de ambele părți**. Lobbyul poate avea succes dacă politicianul consideră că oferta antreprenorului este benefică, iar antreprenorul nu este forțat să formeze o relație cu politicianul [→5.3.1]. În schimb, un actor economic poate fi recunoscut ca **oligarh** atunci când are putere economică formală și putere politică **informală, adică relații informale și coercitive** cu actorii politici *de jure*. Acest lucru nu înseamnă că el poate să nu aibă niciun fel de relații formale cu statul, ci mai degrabă că relațiile care îi influențează în mod dominant activitatea economică sunt informale (de unde și termenul „decisiv" din definiție). Într-adevăr, acest lucru înseamnă că oligarhul face parte dintr-o rețea patronală, în timp ce marele antreprenor nu face parte. Relația poate fi coercitivă (a) din partea oligarhului sau (b) din partea actorului politic *de jure*, precum un președinte patron suprem: ambele alternative constituie un model de corupție coercitivă [→5.3.2.3];
- **natura favorurilor politice**. Într-o piață competitivă, un **antreprenor major** operează sub **reglementări normative,** ceea ce rezultă din faptul că există într-un stat constituțional cu amplitudinea minimă a arbitrariului (așa cum am explicat în capitolul anterior [→2.4.6]). Eforturile de lobby ale unui antreprenor major în cadrul democrației liberale pot fi, de asemenea, orientate către astfel de reglementări, de obicei ca parte a unui **grup de afaceri,** deoarece reglementările se aplică normativ unor industrii întregi. Acest lucru este în contrast cu **oligarhii**, care sunt încorporați nu într-un grup de afaceri, ci într-o **rețea patronală informală și** operează în cadrul unor **reglementări** discreționare, furnizate de patroni cu o amplitudine mai largă a arbitrariului în „alegerea câștigătorilor" competiției și suprimarea celorlalți în mod discreționar (vom reveni asupra acestui aspect în capitolul 5 [→5.4.2.3]);
- **natura succesului**. Antreprenorii majori pe o piață liberă (1) devin „majori" prin inovație tehnică/organizațională, adică prin capturarea oportunităților de piață prin introducerea unui produs sau serviciu foarte comercializabil, și (2) rămânerea „majoră" nu depinde de loialitatea lor personală față de un actor politic *de jure*. În schimb, oligarhii dintr-un sistem de capitalism politic (1) devin oligarhi indiferent de inovația pe piață, de obicei prin obținerea de subvenții de monopol cu sprijin politic/patronal[86], și (2) rămânerea în oligarhie depinde de loialitatea lor patronală, ceea ce înseamnă că legăturile lor politice informale sunt necesare pentru a-și menține statutul de elită economică. Cu alte cuvinte, **un mare antreprenor poate rămâne profitabil fără favoruri politice**, bazându-se doar pe procesul mâinii invizibile a pieței libere [→2.6], în timp ce **profitabilitatea unui oligarh depinde de menținerea privilegiilor discreționare ale actorilor politici**.

[86] Oligarhii tovarăș de drum reprezintă o excepție parțială, deoarece aceștia pot deveni mai întâi antreprenori majori, iar apoi să se transforme în oligarhi pentru a supraviețui și prospera într-un mediu patronal [→3.4.1.3].

Pe scurt, principala diferență între oligarh și marele antreprenor este că primul își folosește averea legitimă nu doar pentru a construi puterea economică, ci și politică, creând o *coluziune* a sferelor de acțiune socială. **Puterea economică a oligarhului este publică, dar puterea sa politică este ținută ascunsă.** Cu toate acestea, pasajul citat mai sus despre diferențele dintre oligarhi și „baronii jefuitori" sugerează că oligarhii se disting de tipul ideal al antreprenorului nu doar prin avantajele pe care regimul le asigură. În tabelul 3.3, oferim o prezentare mai cuprinzătoare a principalilor antreprenori și oligarhi, incluzând aspecte precum măsura vulnerabilității la putere, gradul în care activitatea economică și condițiile existențiale particulare ale oligarhului fac posibilă forțarea acestuia într-o relație de tip patron-client. Cele mai multe dintre acestea au fost fie menționate anterior, fie vor fi explicate în detaliu în capitolul 5 (cum ar fi privatizarea [→5.5.2] și căutarea de rentă [→5.4.2]). Singura caracteristică pe care o putem explica în acest moment **este natura activității, care se referă la capacitatea statului de a crea oportunități de colectare a rentei pentru oligarh**. După cum am menționat în capitolul 2, „renta" reprezintă diferența dintre ceea ce ar fi fost venitul în relații deschise prin închiderea acestor relații pentru anumite persoane. „Natura activității", la rândul său, definește dacă relația poate fi închisă, adică monopolizată de stat, forțând concurenții să plece. În industriile care sunt dificil sau imposibil de monopolizat (adesea

Tabelul 3.3. Diferențe de model în pozițiile antreprenorilor și oligarhilor majori tipici ideali.

	Antreprenorul major	Oligarhul
Relația cu elita conducătoare	neintegrat (rămâne în sfera de acțiune a pieței, folosește lobbyul prin canale formale pentru a-și exercita influența)	încorporat (intră în sfera acțiunii politice prin stabilirea de relații informale-patronale cu elita politică conducătoare)
Activitatea economică	juridic	juridic
Ordonarea activităților economice	concurență, practici legale de piață	contacte personale (patronale), practici ilegale sau „legalizate"
Performanța afacerii	depinde în primul rând de performanța pe piață	dependent în primul rând de relațiile patronale
Natura activității	dificil sau imposibil de monopolizat de către stat	ușor de monopolizat de către stat
Condițiile de desfășurare a afacerii	nu se află sub influența directă sau este puțin influențat de arbitrariul statului (nu este ușor de șantajat, este mai puțin vulnerabil la deciziile politice)	înființate prin arbitrariul statului și, prin urmare, total supuse influenței statului, chiar până la lichidare (deschise șantajului)
Sursa de acumulare a bogăției	în principal piața, deși este posibilă și o privatizare competitivă	în principal privatizări dirijate, concesiuni de stat, achiziții publice cu licitații ghidate ilegal
Natura riscului	independent de actorii politici unici (de jure), dependent de piață	sub influența unor actori politici unici (de jure), pe baza relației patron-client
Utilizarea profitului	utilizate în mod transparent, reinvestite în mare parte	extrase din întreprindere, utilizate în alt mod (mai puțin transparent)
Tipul de întreprindere	inovatoare, orientate spre piață, au devenit mari prin deciziile consumatorilor (mijloace de piață)	neinovative, orientate spre rețele patronale, au devenit mari prin intervenție patronală (mijloace extrapiață)

ca urmare a naturii inovatoare a activității), vedem, de obicei, antreprenori majori chiar și în regimuri patronale, în timp ce industriile mai ușor monopolizabile sunt preluate de oligarhi.

În timp ce oligarhul este tipul distinctiv de actor economic în regimurile patronale, am menționat că și în autocrațiile patronale există antreprenori.[87] Cu toate acestea, se poate observa că, **pe măsură ce lumea oligarhilor se extinde, lumea antreprenorilor se micșorează** (celelalte lucruri fiind egale). Acest lucru este valabil atât în sistemele multipiramidale, cât și în cele monopiramidale, precum și atunci când piețele sunt preluate efectiv de oligarhi și atunci când nu sunt preluate. Pentru că, în acest din urmă caz, antreprenorii care au reușit să își păstreze autonomia – de obicei în sectorul întreprinderilor mici sau mijlocii – decid adesea să (a) restrângă sau să oprească producția pe piața internă [→5.5.4.3] sau (b) devin subcontractori și furnizori ai oligarhilor, devenind dependenți de sistemul capitalismului politic [→6.2.2.3]. Alternativ, antreprenorii pot intra în zona gri a economiei informale, dedicându-și capacitățile inovatoare nu pentru a maximiza producția reală și a satisface cererea consumatorilor, ci pentru a evita să fie pradă familiei politice adoptate [→5.6.1.4].

3.4.1.3. O tipologie a oligarhilor și fracturarea autonomiei oligarhice în autocrația patronală

Dezvoltând un set de instrumente conceptuale pentru regiunea postcomunistă, oferim o tipologie a oligarhilor în regimuri patronale, democrație patronală și autocrație patronală (tabelul 3.4). În primul rând, identificăm trei tipuri care apar atât în democrația patronală, cât și în autocrația patronală, adică atât în sistemele multipiramidale, cât și în cele monopiramidale.

- **Oligarhul din cercul interior** este un oligarh care se numără printre fondatorii unei rețele patronale. Într-adevăr, acesta nu a avut la început o avere semnificativă, ci și-a făcut capitalul de pornire prin intermediul unor poziții țesute prin politică. Oligarhii din cercul interior fac parte din sferele de vârf ale familiei politice adoptate și joacă, de asemenea, roluri influente atât în sfera acțiunii politice, cât și în cea a pieței.

- **Oligarhul adoptat** este un oligarh care a fost acceptat ca membru al unei rețele patronale. Într-adevăr, el a avut la început o avere semnificativă, dar a decis să-și sporească capitalul prin intermediul unor poziții țesute prin politică. Oligarh adoptat poate sau nu să aparțină sferelor de vârf ale familiei politice adoptate și, de obicei, joacă roluri mai importante în sfera acțiunii de piață decât în cea a acțiunii politice.

- **Un oligarh crescut de un patron** este un oligarh care a fost crescut de un patron și cu asta basta (de obicei, patronul suprem). Într-adevăr, acesta nu a avut o avere semnificativă la început, dar a devenit parte a familiei politice adoptate și a primit, în consecință, poziții economice lucrative. Oligarhii crescuți de patron nu aparțin sferelor de vârf ale familiei politice adoptate și acționează în sfera de acțiune a pieței cu ajutorul activ al altora din sferele conectate ale pieței și ale acțiunii politice.

După cum se poate observa, cele trei tipuri sunt ordonate în funcție de influența pe care o au asupra sferei de acțiune politică sau mai degrabă de importanța lor în raport cu rețeaua

[87] Mises susține că „politicile, revoluțiile și războaiele pot afecta sau anihila [o] întreprindere", dar antreprenorul ca *personaj*, care încearcă să prevadă starea viitoare, altfel incertă, a pieței în scopul de a servi consumatorii, nu dispare. Căci până când o astfel de activitate poate fi urmărită, politicile ostile „nu distrug în întregime economia de piață". Mises, *Human Action,* 290-291.

patronală din care fac parte. Acești actori sunt tipurile de bază de oligarhi care pot fi regăsiți în orice rețea patronală, fie că este vorba de democrație patronală sau de autocrație.

În regiunea postcomunistă, oligarhii adoptați și-au acumulat averea în perioada de anarhie oligarhică [→2.5], adică după schimbarea de regim și, adesea, ca urmare a privatizărilor haotice și spontane ale fostei proprietăți de stat (comuniste) [→5.5.2]. Admiterea lor în familia politică nu face decât să le stabilizeze poziția și să le protejeze în lumea redistribuirii violente a bogăției motivate politic. Ei pot avea acces la oportunitățile oferite de familia politică adoptată și pot oferi beneficii în schimb; contribuțiile lor sunt cerute în funcție de cerințele economice sau politice ale familiei politice la un moment dat. Soldul contului lor rămâne totuși pe minus cu o marjă largă. În ceea ce privește oligarhii din cercul interior, bogăția lor poate fi comparată cu cea a oligarhilor adoptați, dar aceștia au acumulat-o, în primul rând, prin stabilirea unor legături strânse cu politicienii și cu întreprinderile politice, dezvoltând în jurul

Tabelul 3.4. O tipologie a oligarhilor în regimurile patronale (în ordine descrescătoare, în funcție de distanța față de patronul suprem într-o autocrație patronală).

	Sursa inițială de avere	Conexiuni patronale	La ce caracteristică se referă categoria	Prezența în regimurile patronale
Oligarh din cercul interior	Rețeaua patronală	Integrat	A fi fondator al unei rețele patronale	Democrație patronală + autocrație
Oligarh adoptat	Sectorul privat / rețea patronală (diferit de cel actual)	Integrat	A fost acceptat ca membru al unei rețele deja existente	Democrație patronală + autocrație
Oligarh crescut de patron	Rețeaua patronală	Integrat	Fiind înfiat de un patron	Democrație patronală + autocrație
Oligarh predat	Sectorul privat / rețea patronală (diferită de cea dominantă)	Integrat	După ce a fost subjugat de patronul suprem	Autocrația patronală
Oligarh tovarăș de drum	Sectorul privat	Nu este încorporat	Menținerea unei autonomii constrânse față de rețeaua monopiramidală	Autocrația patronală
Oligarh recalcitrant	Sectorul privat / rețea patronală (diferită de cea dominantă)	Nu este încorporat	Fiind nehotărât în privința atitudinii pe care ar trebui să o aibă față de patronul suprem	Autocrația patronală (temporar)
Oligarh autonom	Sectorul privat	Nu este încorporat	Să nu aibă nicio loialitate patronală (să mențină relații la fel de bune cu fiecare rețea)	Democrație patronală
Oligarh rival	Sectorul privat / rețea patronală (diferită de cea dominantă)	Nu este încorporat	Rezistența la încercarea de dominare a rețelei monopiramidale	Autocrația patronală (temporar)
Oligarh lichidat	Sectorul privat / rețea patronală (diferită de cea dominantă)	n.a.	Eliminarea din joc (viu sau mort)	Autocrația patronală
Oligarh renegat	Sectorul privat / rețea patronală	Nu este încorporat (încorporat anterior)	Trădarea și întoarcerea împotriva familiei sale politice adoptată	Democrație patronală + autocrație

lor rețele patronale independente. În schimb, oligarhii adoptați de patroni au dobândit bogăția după ce rețeaua patronală a fost dezvoltată și ei au fost adoptați. Există diverse subtipuri tipice ideale de oligarhi crescuți de patron, cum ar fi: cel care este legat de familia politică adoptată ca rudă (soție, soț, cumnat, etc.); cel care a fost membru al familiei politice adoptate, în primul rând, în sfera politică, pe care a părăsit-o pentru sfera economică (foști miniștri etc.); sau cel care s-a îmbogățit ca agent economic de fațadă al unui patron (care va fi definit mai jos).

În al doilea rând, există un tip de oligarh care apare **doar în democrația patronală:**

- **Oligarhul autonom** este un oligarh care nu are nicio loialitate patronală, dar care menține relații la fel de bune cu principalele rețele patronale informale. Într-adevăr, el a avut la început o avere semnificativă, dar și-a asigurat capitalul din poziții țesute prin politică. Oligarhul autonom nu este încorporat în nicio familie politică adoptată și acționează în sfera de acțiune a pieței cu ajutor ocazional, dar mai ales liber, din partea altora din sferele conectate ale pieței și ale acțiunii politice.

Oligarhii autonomi nu se angajează permanent în nicio piramidă patronală și nici nu vor să-și creeze propria forță politică. În timp ce încearcă să stabilească relații de afaceri corupte cu actori din sfera politică, ei încearcă să-și păstreze integritatea. Într-un anumit sens, ceea ce dezvoltă nu sunt **relații** strict patron-client, ci mai degrabă **relații client-client,** ceea ce înseamnă înțelegeri de afaceri voluntare (deși informale) cu fiecare rețea patronală în parte, mai mult ocazional, păstrând posibilitatea de a intra și ieși liber.[88] Acest lucru însă este **posibil doar dacă nicio rețea patronală nu reușește să monopolizeze întreaga putere politică**. Pentru că, în acest caz, apare o rețea patronală monopiramidală, care, bazându-se pe monopolul său de putere, distruge autonomia relativă a oligarhilor și urmărește să îi integreze în propriul lanț de comandă.

În mod logic, oligarhul autonom are trei posibilități în cazul în care o democrație patronală **– în care** și-a stabilit poziția oligarhică – se transformă într-o autocrație patronală:

- **el poate fi pozitiv** față de patronul suprem, adică să accepte noua stare de lucruri și să ceară să fie adoptat;
- **el poate fi negativ** față de patronul suprem, adică nu acceptă noua stare de lucruri și luptă activ împotriva încercării de dominare a rețelei patronale;
- **el poate fi neutru** față de patronul suprem, adică încercând să rămână autonom.

De asemenea, pentru o perioadă limitată, oligarhul autonom poate rămâne **nehotărât**; în acest caz, el nu mai este un oligarh autonom, ci mai degrabă un oligarh recalcitrant:

- **Oligarhul recalcitrant** este un fost oligarh autonom care nu s-a hotărât încă ce atitudine să aibă față de o rețea patronală monopiramidală nou-înființată. Într-adevăr, el și-a făcut averea într-o democrație patronală, dar, cum regimul s-a transformat într-o autocrație patronală, el se află sub amenințarea de a fi subordonat (făcut client) de către patronul suprem. Oligarhul recalcitrant este o categorie temporară, ceea ce înseamnă că, în cele din urmă, el trebuie să decidă dintre cele trei atitudini posibile (pozitivă, negativă și neutră).

În cazul în care oligarhul decide să fie **pozitiv**, va deveni un **oligarh adoptat**. În cazul în care decide să fie **negativ**, el devine un oligarh rival:

[88] Klíma, Informal Politics in Post-Communist Europe, passim.

- **Oligarhul rival** este un fost oligarh autonom care a decis să fie negativ față de rețeaua patronală monopiramidală nou-înființată. Într-adevăr, el și-a făcut averea într-o democrație patronală, dar, pe măsură ce regimul s-a transformat într-o autocrație patronală, începe să lupte activ împotriva încercării de dominare a rețelei patronale.

Oligarhul rival este o categorie temporară. Aceasta înseamnă că, în cele din urmă, fie câștigă – caz în care regimul degenerează într-un sistem multipiramidal –, fie **pierde**. În acest din urmă caz, una dintre cele două posibilități este de a deveni un oligarh lichidat:

- **Oligarhul lichidat** este un fost oligarh rival care a pierdut lupta împotriva tentativei de dominație a rețelei patronale și a fost nevoit să părăsească arena politico-economică (fie viu, fie mort).

Dintre oligarhii rivali, familia politică adoptată îi consideră cei mai periculoși pe cei care au în mod clar ambiții politice proprii; aceștia devin ținta eforturilor de anihilare economică și sunt lichidați prin mijloacele de constrângere ale statului. Pe de altă parte, cei care nu au ambiții politice personale și doar susțin forțe politice alternative pot conta pe forme mai pașnice de lichidare. Pentru ambele versiuni, exemple model pot fi găsite în cazul Rusiei după 2003, când Putin a început să subjuge fostele autonomii oligarhice ale țării[89] Mihail Hodorkovski este un bun exemplu de lichidare pentru că a avut propriile ambiții politice, deoarece nu numai că a fost privat de o mare parte din averea sa, dar a fost și condamnat la închisoare. Pe de altă parte, Boris Berezovsky, care a fost forțat să își vândă companiile media și a fost, de asemenea, exilat, oferă un exemplu pentru cel de-al doilea tip de lichidare.[90]

Cealaltă posibilitate pentru un oligarh rival este de a deveni un oligarh predat, ceea ce este însă și soarta acelor foști oligarhi autonomi care au decis să devină **neutri,** dar **nu au reușit,** ceea ce înseamnă că nu și-au putut păstra autonomia:

- **Oligarhul predat** este fie un oligarh rival, care a pierdut lupta împotriva tentativei de dominație a rețelei patronale, fie un fost oligarh autonom care a decis să fie neutru față de rețeaua patronală monopiramidală, dar care nu a putut rămâne autonom. Într-adevăr, acei oligarhi care fuseseră rivali, în sensul că fuseseră membri ai unei piramide patronale rivale în democrația patronală, capitulează și ei într-o autocrație patronală.

Oligarhii care nu fuseseră autonomi înainte, dar care „jucau pentru echipa rivală", fuseseră „oligarhi rivali" din punctul de vedere al rețelei patronale care le concura. Iar dacă această rețea obține monopolul asupra puterii politice și devine piramida unică, acești foști rivali devin, în consecință, oligarhi capitulați (sau lichidați). Printre modalitățile de a-i face să

[89] Pentru un articol clasic pe această temă, a se vedea Sakwa, „Putin and the Oligarchs".

[90] Hale, *Patronal Politics,* 272-73. La zece ani după ce a părăsit țara, Berezovsky a fost găsit mort în locuința sa. Până în prezent, majoritatea indiciilor indică faptul că s-a sinucis, deși mai mulți observatori și-au exprimat opinia că ar fi putut fi victima unei omucideri.

se predea se numără contractele de stat care se sting sub statul mafiot sau instrumentele nonpiață de constrângere a statului – autoritățile fiscale, procuratura, poliția – care impun schimbarea în mod indirect. Deoarece se luptă să supraviețuiască din punct de vedere economic, având multe de pierdut, dar fără o poziție de negociere protejată în fața regimului, ei sunt obligați să își găsească locul în lanțul de comandă sub familia politică. Ei se bucură de privilegii, dar îndeplinesc cu strictețe toate așteptările patronului de top și sunt supuși unor cicluri repetate de „hrănire și expropriere" în ceea ce privește activele economice [→5.5.4.1].

În fine, dacă un fost oligarh autonom alege să fie **neutru** și are **succes,** el devine oligarh tovarăș de drum:

- **Oligarhul tovarăș de drum** este un fost oligarh autonom care a decis să fie neutru față de rețeaua patronală monopiramidală nou-înființată și a reușit să rămână autonom, fără a avea ambiții politice sau rivalități ulterioare cu patronul suprem, în pofida acestora.

„Tovarăș de drum" este o traducere a cuvântului rusesc *poputchik*, folosit de ideologii comuniști pentru acei membri ai intelectualității care se aflau în afara ordinii de subordonare a nomenclaturii, dar care nu erau nici susținători înfocați, nici persecutați de partidul comunist.[91] În mod similar, oligarhii tovarăși de drum nu sunt subordonați în cadrul rețelei patronale monopiramidale, ci există în afara ei, bucurându-se de o autonomie constrânsă alături de familia politică adoptată.

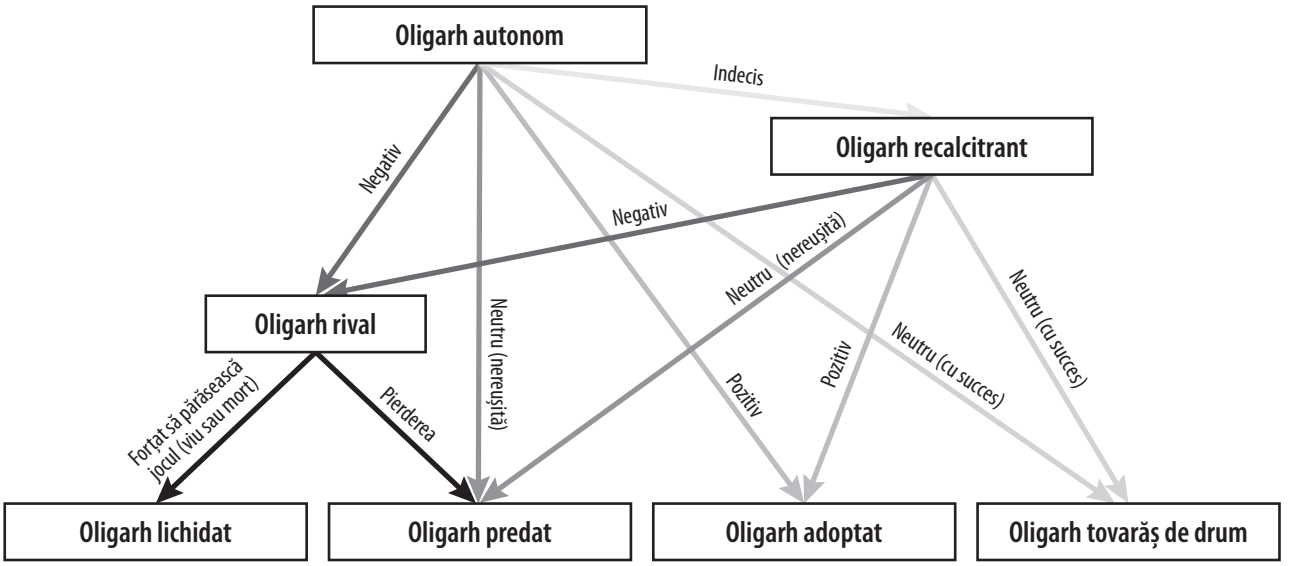
Spre deosebire de oligarhii rivali care luptă activ împotriva sistemului și, în cazul succesului lor, autocrația patronală se degradează într-o democrație patronală multipiramidală, succesul oligarhului tovarăș de drum nu presupune nicio schimbare a regimului. În regiunea postcomunistă, oligarhii tovarăși de drum nu sunt, în principiu, datori pentru averea lor niciunei rețele patronale concurente în prezent. Mai degrabă, rețeaua lor se întinde până în perioada de dinaintea sau din timpul schimbării regimului ori au devenit mai întâi antreprenori majori și apoi oligarhi pentru a supraviețui și prospera într-un mediu patronal. Deși erau încă autonome, favorurile oligarhilor tovarăși de drum erau curtate de diferite tabere politice pentru sprijin, iar acestea erau consolidate și mai mult de această dependență reciprocă. Cu toate acestea, poziția de „acomodare egală și distanță egală" față de forțele politice rivale de către rețelele patronale este subminată de perturbarea echilibrului politic dintre rețelele patronale concurente. Avansul invadator al familiei politice adoptate înclină aceste autonomii anterior oligarhice din actul lor de echilibrare între diverse forțe politice și, în prima rundă, le-a forțat în rolurile de adjuncți angajați în această întreprindere. Deși, în calitate de oligarhi aliați, nu au fost incluși în lanțul de comandă al familiei politice, ei pun capăt oricăror legături de sprijin cu forțele politice sau clanurile rivale.

Traiectoriile posibile ale oligarhilor autonomi sunt rezumate în figura 3.1. În partea de sus a figurii se află starea inițială, oligarhul autonom; în mijloc se află cele două categorii temporare (recalcitrant și rival); iar în partea de jos se află „stațiile terminale" într-o autocrație patronală, care sunt ordonate de la stânga la dreapta în funcție de nivelul de subjugare. În mod firesc, cum patronul suprem urmărește concentrarea puterii și vrea să elimine toate autonomiile de pe lângă el, **cel mai confortabil pentru el ar fi ca toți oligarhii să fie strict subordonați,** adică fie subjugați, fie cu statut de adoptați. Lichidarea este mai degrabă

[91] Troțki, „Literature and Revolution", 61-104.

un „scenariu în cel mai rău caz", care este necesar atunci când un oligarh nu dorește să accepte conducerea patronului suprem și pornește o luptă împotriva acestuia. **Prezența oligarhului tovarăș de drum este cea mai puțin confortabilă** pentru patronul suprem, deoarece, spre deosebire de oligarhii mai adânc înfipți în familia politică adoptată, oligarhul tovarăș de drum nu-și datorează **averea** patronului suprem, prin urmare își poate păstra mai multă autonomie și **are potențialul de a-și folosi averea pentru a finanța o piramidă de opoziție** (adică pentru a deveni un oligarh din cercul interior). Pe de altă parte, o mai mică încorporare înseamnă, de asemenea, că oligarhul tovarăș de drum nu se bucură de un statut atât de protejat precum ceilalți membri ai familiei [→3.6.3.1] și sunt ținte potențiale pentru prădare, pe care patronul suprem o va iniția de îndată ce va putea să o facă fără pierderi excesive [→5.5.4.1].

Figura 3.1. Traiectorii posibile ale oligarhilor autonomi într-o rețea patronală monopiramidală.

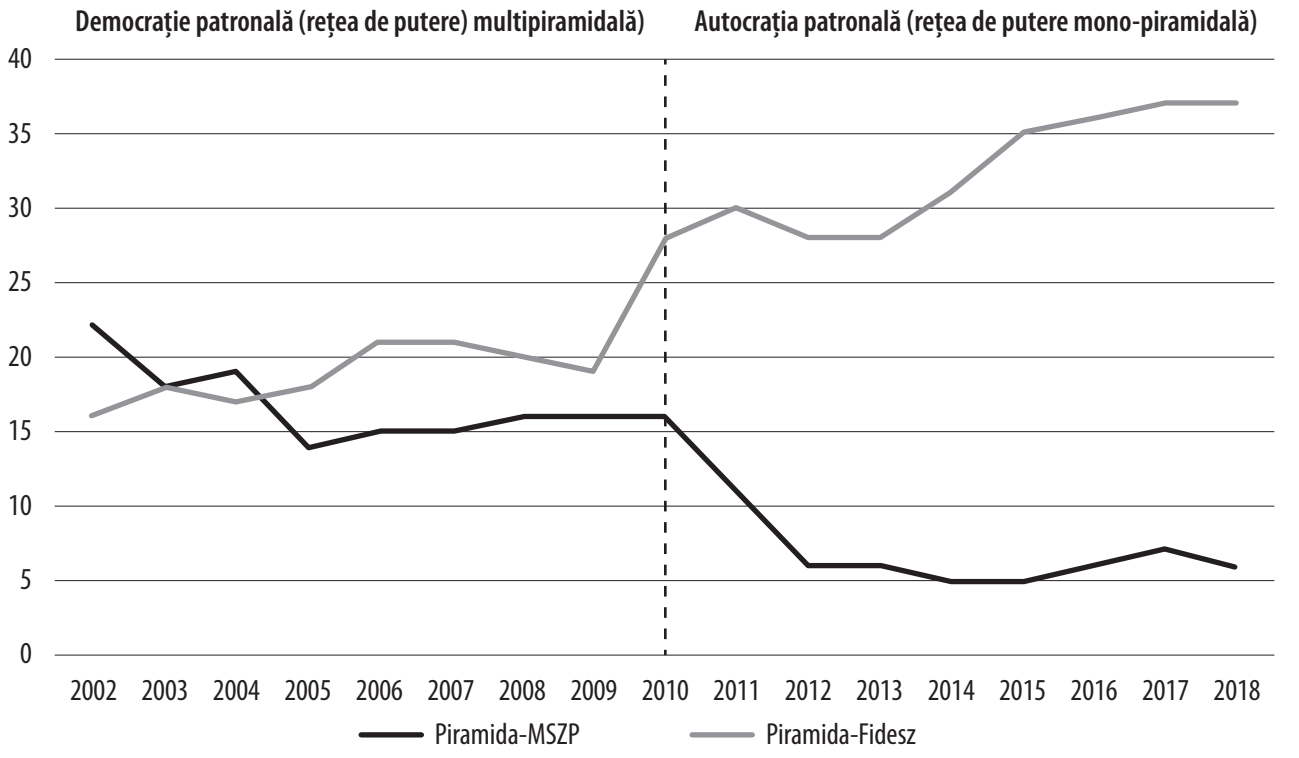

Modelul pe care l-am descris mai sus în termeni tipic ideali este clar vizibil și în datele empirice ale autocrației patronale maghiare (figura 3.2). Ungaria este un bun exemplu, deoarece a avut o perioadă relativ lungă de democrație patronală înainte de 2010, când două piramide patronale au concurat cu propriile cercuri interioare și oligarhii adoptați cu grade considerabile de autonomie. Cele două piramide aveau o forță relativ egală, deși cea reprezentată de MSZP (Partidul Socialist Maghiar), aflat la guvernare, avea acces la mai multe resurse decât Fidesz-ul lui Orbán, aflat în opoziție. Gábor Scheiring, care a analizat datele din perioada 2002-2018 privind apartenența politică a celor mai bogați 100 de maghiari, remarcă, de asemenea, că averea medie a miliardarilor care înclinau spre Orbán era semnificativ mai mică decât cea a miliardarilor care înclinau spre MSZP în acea perioadă. Cu toate acestea, el subliniază că, în ciuda faptului că MSZP a ocupat guvernul în perioada 2002-2010, numărul miliardarilor de partea sa a început curând să scadă, iar din 2005 încoace a fost constant mai mic decât numărul miliardarilor de partea lui Orbán.[92] Acest lucru rezultă din faptul că rețeaua MSZP, deși

[92] Scheiring, *The Retreat of Liberal Democracy*, 220-21. Într-adevăr, Scheiring tratează atât marii antreprenori (interni și externi), cât și oligarhii ca pe o singură „clasă capitalistă". Cu privire la acest aspect, a se vedea partea 3.6.1.1 de mai jos. De asemenea, vom reveni la argumentul lui Scheiring privind rolul TNC-urilor și în Ungaria în capitolul 7, când vom discuta despre specificul de țară [→7.4.5].

avea un avantaj în ceea ce privește accesul, era mai prost organizată și mai puțin eficientă în asigurarea fluxurilor de venituri decât cea a lui Orbán [→7.3.3.3.4]. Cu toate acestea, ceea ce trebuie subliniat este faptul că **abilitatea de a schimba tabăra**, sau cel puțin de a trece de la MSZP, aflat la guvernare, la Fidesz, aflat în opoziție, începând cu 2005, **arată nivelul de autonomie pe care oligarhii l-au avut** în această perioadă de democrație patronală.

Figura 3.2. Numărul de oligarhi maghiari asociați cu MSZP sau Fidesz, 2005-2018. Sursa: modificat după Scheiring (2020, 221).

Cererile de adopție din partea oligarhilor maghiari au apărut încă din anul dinaintea alegerilor din 2010, când a devenit evident că Orbán va avea o victorie zdrobitoare. El a anunțat chiar că va construi o piramidă unică, pe care a numit-o „câmp central de forță", care va fi „capabil să definească [...] interesul național [...] fără dezbateri constante" pentru următoarele două decenii.[93] Scheiring adaugă că marii antreprenori s-au alăturat și ei lui Orbán în așteptarea unor recompense, în special protecția împotriva concurenței internaționale.[94] Din 2010, majoritatea autonomiilor rivale și oligarhice au capitulat și/sau au fost adoptate în rețeaua patronală monopiramidală, în timp ce numărul oligarhilor care susțin MSZP, acum în opoziție, s-a redus semnificativ. Scheiring raportează: „[în] anul schimbării guvernului, raportul [Fidesz față de MSZP] era deja de 28:16, iar la începutul anului 2011, superioritatea [Fidesz] a continuat să crească (30:11). [...] În 2018, printre cei mai bogați 100 de maghiari din Ungaria se numărau 37 de miliardari [cu legături cu Fidesz-ul], față de

[93] Orbán, „Megőrizni a létezés magyar minőségét [Păstrarea calității maghiare a existenței]".

[94] Scheiring, *The Retreat of Liberal Democracy*, 238-48.

cei 6 cu legături cu [MSZP]."[95] De asemenea, trebuie remarcat faptul că numărul oligarhilor lui Orbán în 2018 a fost mai mare decât numărul total de oligarhi în fiecare an între 2003 și 2009 (și cu doar unul mai puțin decât numărul total din 2002).

În concluzie, în democrația patronală tipică ideală, un oligarh poate rămâne autonom față de rețelele patronale concurente. Faptul de a fi încorporat într-o rețea patronală are atât avantaje, cât și dezavantaje. Pe de o parte, oportunități economice profitabile, profituri mai mari dacă rețeaua patronală respectivă este cea conducătoare și protecție din partea statului; pe de altă parte, el trebuie să fie loial patronului suprem și clientul acestuia, adică să recunoască faptul că patronul suprem poate dispune într-o anumită măsură de proprietatea oligarhului. Într-o autocrație patronală, patronul suprem urmărește ca toți oligarhii să devină clienții săi în sensul anterior; în cazul oligarhilor adoptați, acest lucru se realizează prin acord voluntar, în timp ce în cazul oligarhilor capitulați, prin constrângere. Iar în cazul oligarhilor lichidați, este vorba pur și simplu de faptul că patronul suprem poate dispune „în cele din urmă" asupra proprietății oligarhului „într-o anumită măsură", iar oligarhul este lipsit cu forța de bunurile sale economice (precum și de capacitățile politice), care trec în posesia familiei politice adoptate.

3.4.1.4. Oligarhii renegați și opțiunile de exprimare și de ieșire din familia politică adoptată

Există un tip de oligarh din tabelul 3.4 pe care nu l-am definit încă – oligarhii renegați[96]:

- **Oligarhul renegat** este un fost membru al familiei politice adoptate (oligarh din cercul interior, adoptat sau crescut de patron) care a decis să își trădeze rețeaua și să se întoarcă împotriva ei. Într-adevăr, el și-a făcut cea mai mare parte din averea actuală cu ajutorul familiei politice adoptate, dar începe să lupte activ împotriva rețelei sale patronale inițiale.

Oligarhii renegați pot apărea fie în democrațiile patronale, fie în autocrații. Renegații sunt foști oligarhi din cercul intern, adoptați și crescuți de patroni, care devin „rivali" (totuși, nu extindem definiția oligarhului rival la aceștia). Un caz de manual în acest sens este cel al lui Lajos Simicska în Ungaria, care a fost cel mai puternic oligarh din cercul interior al familiei politice adoptate a lui Orbán care s-a întors împotriva prietenului și patronului suprem al său. Într-o publicație anterioară, am numit acest lucru **un război mafiot în interiorul criminalității organizate la nivelul instituțiilor de stat,** care s-a încheiat cu lichidarea financiară și marginalizarea lui Simicska.[97]

Cei care devin oligarhi renegați pot avea același tip de soartă ca și rivalii: pot fi lichidați sau prădați – în cazul în care pierd – sau pot câștiga, caz în care sistemul degenerează într-unul multipiramidal. Cu toate astea, acest lucru este foarte puțin probabil, deoarece patronul suprem dispune de mijloacele autorității publice și poate pedepsi cu ajutorul aces-

[95] Scheiring, *The Retreat of Liberal Democracy*, 221.

[96] Acest termen este folosit de Markus pentru oligarhii rivali, dar „renegat", implică tocmai trădarea, adică faptul că persoana respectivă fusese membru al familiei politice adoptate înainte de a deveni dușmanul acesteia. Markus, „The Atlas That Has Not Shrugged", 107-8.

[97] Magyar, *Post-Communist Mafia State*, 82-88; Rényi, „The Rise and Fall of the Man Who Created Viktor Orbán's System".

tora actorii neloiali. Într-adevăr, **în cadrul unui regim de rețele patronale concurente poate fi încă o întrebare deschisă cine este liderul (patronul), cine depinde de cine, cine dă ordine și cine le execută** între cei care dețin parțial puterea politică, pe de o parte, și puterea economică, pe de altă parte. Totuși, într-un sistem patronal monopiramidal, patronul suprem este în mod evident „șeful", fiind capabil să îl surclaseze pe rivalul său prin intermediul legislativului, al autorităților fiscale, al procuraturii sau al poliției. Cel care poate să-l scoată pe celălalt din joc cu ajutorul puterilor statului este învingătorul, care ia totul. Cei care susțin că în autocrațiile patronale oligarhii au „capturat statul" nu recunosc că acest lucru se întâmplă invers: o întreprindere politică îngustă care este statul mafiot, familia politică adoptată își numește propriii oligarhi și le dă putere. Unii au sugerat că „supunerea informală a întreprinderilor private intereselor statului" – în special situația din Rusia sub Putin – ar trebui conceptualizată ca și „capturare de business"[98], dar, așa cum am explicat mai sus, nu „afacerile" sau antreprenorii majori, ci oligarhii sunt cei subjugați, și nu „intereselor statului", ci patronului suprem. Prin urmare, putem aplica, în schimb, termenul de „oligarh capturat":

- **Capturarea oligarhilor** este o situație în care, în condițiile unei rețele patronale monopiramidale, oligarhii își pierd autonomia în favoarea patronului suprem. Statutul și proprietățile oligarhului devin condiționate de decizia patronului suprem, care își poate numi propriii oligarhi sau îi poate demite pe cei care nu sunt favorizați. Capturarea oligarhilor este un proces de sus în jos de subjugare de către un actor patronal informal, spre deosebire de capturarea de stat, când actorii politici formali sunt capturați de oligarhi într-un mod ascendent.

Este evident că, în cazurile de oligarhi capturați, oligarhul nu poate șantaja patronul suprem. Căci această tehnică mafiotă clasică presupune publicitatea și instituțiile democrației, care pot fi activate atunci când sunt dezvăluite fărădelegile. Politicianul îndatorat este șantajat nu cu amenințarea violenței fizice, ci cu cea a dezvăluirii. Cum autoritățile fiscale, procuratura, parlamentul etc. aparțin patronului suprem în statul mafiot al criminalității organizate la nivelul instituțiilor de stat, șansele ca un oligarh să-l șantajeze sunt destul de reduse [→4.3.5.2].

Acest lucru ne conduce la ultimele aspecte analitice care ar trebui să fie făcute cu privire la oligarhi: statutul și opțiunile acestora după ce rețeaua piramidală unică s-a consolidat. Folosind celebra **triadă ieșire-protest-loialitate** a lui Hirschman, Markus analizează oligarhii ruși și descrie situația lor într-o autocrație patronală.[99] În mod evident, cea mai simplă opțiune pentru oligarhi este **loialitatea,** pentru că aceasta înseamnă doar că rămân inactivi în ceea ce privește faptul că nu încearcă să îl provoace pe patronul suprem. În acest fel, ei pot minimiza șansa de a fi privați de bunurile lor și chiar se pot bucura de diverse favoruri în numele pe care le au pe seama familiei politice adoptate. Cu toate acestea, după cum subliniază Markus, aceasta nu este o situație ideală pentru oligarhi. Căci aceștia se află într-o poziție subordonată, fără nicio modalitate eficientă de a-l responsabiliza pe patronul suprem. Ei sunt supuși capriciilor acestuia, iar acest lucru face, într-adevăr, ca relațiile dintre afaceri și putere să fie în cele din urmă imprevizibile (a se vedea caseta 3.4).

[98] Yakovlev, „The Evolution of Business".

[99] Markus, „The Atlas That Has Not Shrugged". De asemenea, a se vedea Hirschman, *Exit, Voice, and Loyalty.*

Luând în considerare modalitățile de ieșire din această situație, **ieșirea** pare a fi o opțiune viabilă. Pe baza lui Markus[100], putem identifica strategiile de tip ideal de-a lungul a două dimensiuni: (1) plasarea activelor generatoare de profit și (2) plasarea persoanei și a familiei. Putem tipiza strategiile de ieșire după cum urmează:

- **strategia de securitate personală**, când oligarhul obține permise de ședere în străinătate pentru el și/sau familia sa, păstrând în același timp activele generatoare de profit în țară (sub autoritatea patronului suprem);
- **strategia de securitate personală și financiară**, atunci când oligarhul obține permise de ședere pentru el și/sau familia sa și își înregistrează, de asemenea, activele și fluxul de numerar în străinătate (offshore);
- **strategia de plecare definitivă**, când oligarhul se mută într-o țară străină (împreună cu familia sa) și își mută și activele fizice generatoare de profit în străinătate, mutându-se la o distanță sigură de autoritatea patronului suprem.

În cazul oamenilor obișnuiți, plecarea este o strategie care ajută la consolidarea regimului, pentru că înseamnă exilul voluntar al elementelor mai neliniștite, antiregim [→6.2.2.2.1]. În cazul oligarhilor însă, în timp ce oportunitatea de a pleca „poate reduce cererea lor de schimbare", în același timp, „fuga de capital sau amenințarea implicită ca atare poate pune presiune asupra sistemului prin privarea economiei [regimului] de investiții, locuri de muncă și venituri fiscale. Cu alte cuvinte, o ieșire poate reduce cererea explicită a oligarhilor pentru aranjamente mai bune din partea statului, în timp ce, în același timp, crește pârghia implicită a oligarhilor pentru a obține astfel de aranjamente".[101] Există două moduri în care patronii supremi pot gestiona astfel de situații: pot încerca să limiteze fuga de capital (a) prin mijloace formale, așa cum s-a întâmplat în Rusia lui Putin, unde au fost create legi pentru a contracara astfel de acțiuni[102], sau (b) prin mijloace informale, șantajând sau extorcând oligarhii prin intermediul suspendării pedepsei [→6.5]. Într-adevăr, este mai probabil ca un oligarh care dorește să părăsească regimul să încerce să ajungă la o înțelegere cu patronul suprem, care îl va lăsa să păstreze suficientă avere pentru a duce o viață confortabilă în schimbul predării celei mai mari părți a activelor sale (productive) către familia politică adoptată.

În cele din urmă, oligarhii pot lua în considerare protestul. După cum explică Markus, în Rusia, „chiar și atunci când elitele de afaceri își exprimă dezacordul cu sistemul, ele

Caseta 3.4. Lipsa de responsabilitate oligarhică în Rusia.

„Este posibil ca super-bogații Rusiei să nu dorească o responsabilitate instituționalizată la scară largă (alegeri competitive și oneste, plus independența legislativă și judiciară). Dar este probabil să existe o cerere pentru o responsabilitate de facto elită. Din punctul de vedere al oligarhilor, aceasta din urmă ar putea fi obținută teoretic în mai multe moduri, inclusiv 1) un arbitru elită relativ imparțial [...]; 2) un parlament împuternicit controlat de oligarhi [...]; 3) o legalitate autoritară de tip Singapore care garantează drepturile de proprietate fără politici competitive; sau 4) asociații puternice de mari întreprinderi care pot verifica statul [...]. Cererea pentru o astfel de responsabilitate elită de facto, sub orice formă, este în creștere. Natura condiționată a proprietății oligarhice din Rusia a fost recunoscută de mult timp, gluma locală fiind că nu există miliardari în Rusia, ci doar oameni care lucrează ca miliardari. [...] Un observator atent poate remarca faptul că grupul de prieteni ai lui Putin este destul de fluid. [...] Există vreo garanție că Putin nu-i va «dezamorsa» și pe unii dintre ei? Valul de litigii comerciale ale elitelor de afaceri rusești în jurisdicțiile occidentale sugerează că, pentru oligarhi, Putin nu se ridică la înălțimea rolului de arbitru sau de aplicator al legalității autoritare. [Multe] litigii judecate în străinătate în prezent sunt între reclamanți cu sediul în Rusia. Cu alte cuvinte, chiar și oligarhii care se simt bine în Rusia lui Putin nu sunt mulțumiți de soluționarea litigiilor în țara lor de origine."

Why Russia's Oligarchs Are an Unlikely Force for Change", Dædalus – *Journal of the American Academy of Arts & Sciences*146, nr. 2 (2017): 103-4.

[100] Markus, „The Atlas That Has Not Shrugged", 102-6.

[101] Markus, 106. A se vedea Yakovlev, „The Evolution of Business", 1048-50.

[102] Markus, „The Atlas That Has Not Shrugged", 106-7.

pot face presiuni asupra statului pentru o responsabilitate de facto la nivelul firmei, prin intermediul alianțelor părților interesate cu forța de muncă, comunitatea sau investitorii străini. Astfel de alianțe servesc drept instituții compensatorii, permițând proprietarilor de afaceri să își protejeze firmele specifice, evitând în același timp necesitatea unei legi la nivel de țară".[103] Acest lucru relevă o diferență majoră între democrația liberală și autocrația patronală. **În democrația liberală, vocea antreprenorială poate fi direcționată către două tipuri de actori care ar putea ajuta: (a) poporul,** deoarece antreprenorul atacă guvernul prin intermediul presei în încercarea de a întoarce opinia publică împotriva acestuia (și astfel de a-i afecta sprijinul popular), sau **(b) sistemul judiciar,** deoarece antreprenorul atacă în instanță guvernul în încercarea de a obține protecție juridică în temeiul normativității legale. **Într-o autocrație patronală însă, ambele opțiuni sunt neutralizate**: există o așa-numită sferă dominată a comunicării [→4.3.1.2], iar sistemul judiciar fie nu este independent, fie nu este eficient [→4.3.5.2]. Prin urmare, oligarhii nu au altă opțiune decât să încerce să își apere interesele la un nivel mai local – nu este de mirare că atât loialitatea, cât și ieșirea au fost alternative mai populare în rândul oligarhilor din Rusia.[104]

3.4.2. Lobbyst – broker de corupție – tolkach

Printre numeroasele roluri specializate îndeplinite de actorii economici în diferite regimuri, o ocupație care prezintă diferențe tipice ideale între cele trei regimuri de tip polar este **medierea între sferele de acțiune politică și de piață**.[105] Printre numeroasele roluri specializate îndeplinite de actorii economici în diferite regimuri, o ocupație care prezintă diferențe tipice ideale între cele trei regimuri de tip polar este **medierea între sferele de acțiune politică și de piață**. Chiar și atunci când sferele de acțiune socială sunt separate, aceasta nu înseamnă că sunt și izolate una de cealaltă. Ele coexistă în aceeași societate și comunică pentru a asigura cooperarea în general. Mai mult, dacă relația dintre actorii din diferite sfere depășește simpla comunicare și implică și tranzacția de resurse valoroase, mediatorii pot fi recunoscuți ca fiind brokeri, adică intermediari în procesul de schimb dintre actori.[106] Cu toate acestea, „broker" este un termen general, în timp ce nivelul diferit de separare a sferelor în regimurile de tip polar dă naștere la diferite tipuri ideale de brokeri.

Într-o **democrație liberală**, mediatorul/intermediarul dintre actorii economici și politici este lobbyst-ul:

- **Un lobbyst** este un actor care creează contactul între actorii privați (antreprenori) și actorii publici (politicieni) pe o cale legală, reglementată și transparentă. Sarcinile sale, la care este autorizat din punct de vedere legal, sunt (1) să reprezinte interesele actorilor economici individuali față de actorii politici, (2) să comunice informații pentru a facilita coordonarea intereselor și (3) să acționeze ca un intermediar în procesul legal de schimb de resurse valoroase între actorii economici și politici.

[103] Markus, „The Atlas That Has Not Shrugged", 103.

[104] Markus, „The Atlas That Has Not Shrugged", 105–10.

[105] De fapt, putem observa și exemple de actori de mediere comunitari, adesea etichetați în același mod ca și omologii lor economici. Am decis să ne concentrăm asupra actorilor economici, deoarece aceștia prezintă cele mai izbitoare – și, după cum vom vedea în capitolul 5, cele mai importante – diferențe tipice între regimurile de tip polar.

[106] Gould și Fernandez, „Structures of Mediation"; Stovel și Shaw, „Brokerage".

Lobbiștii sunt utilizați, de obicei, de grupurile de interese în scopul reprezentării intereselor actorilor sociali, cum ar fi antreprenorii majori [→4.3.2.3, 5.4.2.3]. Cercetătorii au atras atenția asupra fenomenului „ușilor rotative", adică trecerea de la serviciul guvernamental la industria de lobby, unde foștii actori politici își pot utiliza conexiunile politice în reprezentarea intereselor marilor afaceri.[107] Cu toate acestea, faptul că politicienii pot intra în sfera economică doar după ce au părăsit sfera politică înseamnă tocmai că sferele de acțiune socială rămân separate. Există o conexiune reglementată și o cooperare între sfera economică și cea politică, prin intermediul unui lobist de fațadă, nu o *coluziune* a sferelor în care actorii politici activi ar deveni și actori economici [→5.3].

Într-o **autocrație patronală,** sferele pieței și ale acțiunii politice sunt separate formal, dar conectate informal. Astfel, medierea/brokerajul iese din canalele legale și transparente pentru **(a)** a pune în legătură participanții la tranzacții corupte și/sau **(b)** pentru a legitima afacerile nelegitime în calitate de expert judiciar. În general, un astfel de actor este numit **broker de corupție**:

- **Brokerul de corupție** este un actor care creează contacte între actorii privați și publici prin mijloace ilegale și netransparente. Sarcinile sale, la care nu este autorizat din punct de vedere legal, sunt (1) să reprezinte interesele actorilor privați individuali față de actorii publici, (2) să comunice bucăți de informații pentru a facilita coordonarea intereselor, (3) să acționeze ca un broker în procesul ilegal de schimb de resurse valoroase între actorii economici și politici și (4) să garanteze siguranța tranzacției, precum și protecția împotriva controalelor (legale).

Corupția brokerilor apare sub diverse forme în diferite tipuri de capitalism politic, adică în toate cazurile în care o tranzacție se face în afara canalelor legale și reglementate [→5.3.3.2]. Concentrându-ne acum pe cadrul autocrației patronale, putem distinge două tipuri principale de brokeri de corupție. În primul rând, există așa-numiții **intermediari de blocaj**, care sunt brokerii de corupție din cadrul administrației publice angajați pentru a garanta fondul birocratic și protecția tranzacțiilor ilegitime. Printre intermediarii de blocaj se numără șefii organismelor de aplicare a legilor, membrii comisiilor de licitație, judecătorii etc. În al doilea rând, există așa-numiții **planificatori de corupție,** care, de obicei, nu sunt persoane individuale, ci firme implicate în procesul de transferare a banilor guvernamentali în mâini private. Printre planificatorii de corupție se numără firmele de consultanțe legale, firmele de redactare a licitațiilor, firmele de gestionare a proiectelor etc.[108]

Intermediarul de blocaj și planificatorul de corupție pot fi, de asemenea, observați în diferite regimuri. Cu toate acestea, ei prezintă o serie de specificități atunci când operează într-o autocrație patronală, unde, așa cum am menționat în capitolul 1, apar forme centralizate și monopolizate de corupție. În primul rând, în cazul tipic ideal, toate mecanismele de control sunt paralizate prin transformarea personajelor lor cheie în intermediari de blocaj, care răspund în fața patronului suprem. În al doilea rând, diferitele firme de proiectare a corupției nu sunt angajate individual de actori privați corupți, ci lucrează împreună, formând o mașinărie unificată cu diviziune a muncii, ca parte a rețelei corupte a familiei politice adoptate. În al treilea rând, în urma instituționalizării (informale) a marii corupții, are loc o specializare pentru anumite faze ale proiectării corupției, iar fiecare etapă a unei

[107] Blanes i Vidal, Draca și Fons-Rosen, „Revolving Door Lobbyists".

[108] Jancsics, „From Local Cliques to Mafia State", 139-42.

tranzacții corupte este acoperită de o firmă specializată în proiectarea corupției. În cele din urmă, **atât oligarhii, cât și *poligarhii* pot avea propriii intermediari de corupție**, deși este tipic ca patronul suprem (de obicei un *poligarh*) să dispună asupra intermediarilor de blocaj, în timp ce oligarhii sunt în legătură mai strânsă cu planificatorii de corupție.

Într-o dictatură comunistă, echivalentul lobbyului unei întreprinderi private se numește tolkach („mijlocitor" sau „facilitator") al unei întreprinderi de stat[109]:

- **Tolkach-ul** este un actor care creează contactul între cadrele responsabile de unitățile economice (conducătorii întreprinderilor de stat) și cadrele responsabile de coordonarea birocratică (planificatorii centrali și cadrele de partid de la niveluri superioare) pe o cale nereglementată și netransparentă. Sarcinile sale, la care nu este autorizat din punct de vedere legal, sunt (1) să reprezinte interesele întreprinderilor față de coordonatorii birocratici și (2) să tranzacționeze tocmeala pe de planuri, adică să încerce să ajusteze planul în ceea ce privește modificarea termenelor sau accelerarea fluxului de produse către firmă prin intervenție agresivă sau corupție.

Principala diferență dintre **tolkach** și celelalte două tipuri de mediatori/brokeri este că **tolkach-ul nu lucrează în beneficiul privat al angajatorului său**. Într-adevăr, un tolkach este angajat pentru a ajuta la depășirea blocajelor din economia planificată și pentru a menține fabrica operațională. Kornai numește actele tolkach-ului o „formă incipientă, distorsionată de tranzacție de piață": „[dacă] o firmă duce lipsă de un mijloc de producție (material, produs semifabricat, componentă) pe care caută să îl obțină, va încerca să mituiască reprezentantul firmei furnizoare cu favoruri, cadouri sau chiar bani. Acest efort înlocuiește, într-o formă distorsionată, ceea ce ar fi în cazul relațiilor de piață o ofertă de preț mai mare, doar că cei câțiva funcționari implicați în tranzacție primesc în plus, în locul proprietarului firmei furnizoare." De asemenea[110], în timp ce nici tolkach-ul, nici brokerul de corupție nu este însărcinat legal să acționeze în numele angajatorului său, tolkach-ul nu acționează împotriva interdicției exprese a legilor, ci mai degrabă în afara cadrului legal (prin urmare, acțiunea sa este „nereglementată"). În plus**, brokerul de corupție ocolește căile legale de apărare, în timp ce tolkach-ul ocolește căile oficiale (nomenclatura)**. Într-adevăr, tolkach-ul nu parcurge toate gradele administrației birocratice, încercând să facă lobby la nivelul cadrelor direct superioare angajatorului său și apoi să urce treaptă cu treaptă, ci merge imediat la cea mai înaltă funcție pe care o poate ocupa. Și, în timp ce tolkach-ul acționează întotdeauna de jos în sus, fiind angajat să vorbească cu oameni din birourile superioare, un broker de corupție poate acționa de sus în jos, atunci când este angajat de un *poligarh* pentru a-l pune în legătură cu clienții săi.

3.4.3. Agent economic de fațadă (companie-fantomă)

Deja intrarea în scenă a omului politic de fațadă, ne amintim, a arătat că modificarea bunului public în beneficiu privat se transformă dintr-o abatere ocazională într-o operațiune sistemică, într-o autocrație patronală. Există însă și o variantă economică a omului de fațadă, numită în Ungaria și „stróman" (din germană „Strohmann"). Aflân-

[109] Kornai, *The Socialist System*, 102; Ledeneva, *Russia's Economy of Favours,* 25-27.

[110] Kornai, *The Socialist System*, 102.

du-se[111] într-un rol de adjunct al *poligarhilor*, el poate chiar să-și dea numele pentru a deține averi sau unități economice patronale:

- **Agentul economic de fațadă** este un actor care deține puterea economică formală, dar nu o poate folosi după propria voință. Cu alte cuvinte, el acționează în sfera de acțiune a pieței, dar este un client într-o rețea patronală, subordonat voinței unui patron (în ultimă instanță, patronul suprem) care dispune asupra autorizației formale a omului de fațadă.

Nici democrațiile liberale, nici dictaturile comuniste nu au nevoie de oameni de fațadă. Pentru că în aceste regimuri, fiecare e pur și simplu ceea ce este, fie că e definit prin lege sau prin constrângere. Cu alte cuvinte, în aceste regimuri, natura puterii și legitimarea ei coincid, ceea ce a fost tipic și în cazul diferiților predecesori istorici ai sistemelor patronale. La urma urmei, proprietarul feudal nu atârna de recunoașterea vasalilor săi și putea, în mod normal, să-și considere în mod public bunurile și proprietățile ca fiind ale sale. În regimurile comuniste, persoanele aflate în pozițiile definite de nomenclatura erau exact ceea ce spunea poziția oficială, formală. Nici unul, nici celălalt sistem nu avea nevoie de prezența unor oameni de fațadă pentru a acoperi un decalaj între poziția formală și competențele reale. În autocrațiile patronale însă, în care configurația instituțională formală este folosită de familia politică adoptată ca o fațadă, sunt necesari oameni de fațadă atât în sfera economică, cât și în cea politică [→3.3.3].

Companiile conduse în mod oficial de agentul economic de fațadă pot fi numite ele însele „paravan economic" sau putem introduce termenul colocvial de „companie-fantomă" pentru acestea[112]:

- **O firmă-fantomă** este o unitate economică în care proprietarul *de jure* asigură anonimatul proprietarului *de facto,* garantând în același timp controlul asupra societății-fantomă și a resurselor sale.

În acest sens mai larg, companiile-fantomă pot fi conduse atât de antreprenori, cât și de oameni de fațadă din diferite motive, de la spălarea banilor prin evaziune fiscală până la ascunderea bogăției reale și a puterii economice a unui actor politic (ca în cazul unei autocrații patronale).[113] În timp ce literatura de specialitate privind companiile-fantomă corupte este limitată, cercetătorul în domeniul corupției Dávid Jancsics abordează această lacună de cercetare prin oferirea unei tipologii a companiilor-fantomă din Ungaria postcomunistă.[114] Folosind terminologia sa, putem diferenția două subtipuri: **firme-fantomă vii** și **firme-fantomă goale**. Într-o autocrație patronală, ambele tipuri de societăți-fantomă sunt create în numele patronului suprem sau al unuia dintre subpatronii săi și sunt folosite pentru a culege beneficiile care sunt direcționate în mod informal și ilegal către societatea- fantomă. După cum scrie Jancsics, „statul distribuie resurse valoroase, licențe, concesiuni sau alte poziții de monopol pe piață către această companie-fantomă care garantează practic obținerea de profit".[115] Cu toate acestea, în timp ce firmele-fantomă vii sunt la fel ca orice unitate economică normală (companie), cu singura

[111] Termenul „front man" din lucrarea originală s-a tradus aici prin „om de fațadă", termen similar tipului de actor corupt descris aici (*nota trad.*).

[112] În Rusia, firmele-fantomă *(levye firmy)* sunt uneori numite și firme de escrocherie *(pustyshki),* și firme-maimuță *(martyshki).* Ledeneva, *How Russia Really Works*, 148.

[113] Cooley, Heathershaw și Sharman, „Laundering Cash, Whitewashing Reputations".

[114] Jancsics, „Offshoring at Home?".

[115] Jancsics, „Offshoring at Home?", 12.

diferență că sunt deținute și încurajate în mod informal de un patron, firmele-fantomă goale nu desfășoară nicio activitate economică. Într-adevăr, acestea din urmă sunt create din simplul motiv tehnic, pentru a avea o entitate formală care să poată primi „legal" beneficiile statului, cum ar fi câștigarea unor achiziții publice.[116] Companiile agenților economici de fațadă, cele de paravan economic, au o fază de creștere incredibil de rapidă și devin „campioni naționali", în ciuda faptului că au fost înființate imediat înainte de anunțarea primei lor comenzi de achiziții publice sau chiar după aceea. Ele sunt capabile să câștige contracte de stat uriașe fără referințe adecvate sau capital de bază și să obțină împrumuturi, dacă este necesar – în condiții destul de favorabile – fără nicio acoperire de capital.

În ceea ce privește **subtipurile de agenți economici de fațadă** propriu-zise, pe baza unei analize a unui jurnalist de investigație a paravanului economic din regiunea postcomunistă, putem distinge trei: [117]

- **Om de fațadă de profil redus** este un paravan economic care nu are nicio avere personală și nici expertiză financiară, putând oferi patronului doar identitatea sa (numele etc.). Funcția sa principală este, în mod oficial, de a gestiona firmele-fantomă goale („fantomizare"), astfel încât pot exista sume mari pe numele său, dar numai pentru o perioadă limitată. În mod ideal, el nu are niciun alt rol în familia politică adoptată, oricare ar fi acesta.

- **Omul de fațadă de profil mediu** este un paravan economic care dispune de o anumită avere personală și/sau expertiză financiară, pe care le poate oferi patronului său, precum și identitatea sa (numele etc.). Funcția sa principală este acumularea de avere pentru patronul său, astfel că pot exista sume mari pe numele său și este angajat pentru o perioadă mai lungă. El poate fi, de asemenea, un broker de corupție sau un oligarh.

- **Omul de fațadă de profil înalt** este un om de fațadă economic care dispune de o avere personală considerabilă și/sau de expertiză financiară, pe care le poate oferi patronului său, precum și identitatea sa (numele etc.). Funcțiile sale principale sunt (1) acumularea de avere și (2) operarea de firme-fantomă vii, astfel încât pot exista sume mari, precum și companii pe numele său și este angajat pentru o perioadă mai lungă (adesea pe viață). Este aproape întotdeauna și un oligarh.

În legătură cu aceste definiții, trebuie remarcate două aspecte. În primul rând, există aspectul **garanțiilor,** adică problema aplicării contractelor informale dintre omul de fațadă și patronul său.[118] În cazul oamenilor de fațadă de profil redus, acest lucru reprezintă rareori o problemă; uneori, omul de fațadă de profil redus nici măcar nu știe că identitatea sa este folosită, adică patronul doar fură identitatea altcuiva pentru a o folosi din motive necunoscute omului de fațadă.[119] Cu toate acestea, în cazul oamenilor de fațadă de profil mediu și înalt, există un risc considerabil, deoarece aceștia păstrează în mod oficial averea patronului lor și, teoretic, îi pot interzice accesul la aceasta, profitând de situația juridică. Patronii pot recurge la soluția – simplă, dar mai riscantă – a acordului verbal și a impunerii

[116] Jancsics folosește o definiție diferită. A se vedea Jancsics, 14-16.

[117] Brückner, „A strómanlét elviselhető könnyűsége".

[118] Cf. Lambsdorff, *The Institutional Economics of Corruption and Reform.*

[119] Pentru un exemplu (de om de fațadă de profil redus Béla Orgován), vezi Balogh, „The Quaestor Scandal".

reputației sau la soluția – mai puțin riscantă, dar mai complicată – a unui acord juridic care limitează posibilitățile omului de fațadă. Cu toate acestea, [120]soluția cea mai eficientă este cea prin aplicarea legii selective din punct de vedere politic; când persecuția penală împotriva oamenilor de fațadă începe dacă și numai dacă aceștia își trădează patronul. Această soluție însă este disponibilă doar acelor actori care au putere asupra organismelor de aplicare a legilor.

Ultimul punct ne conduce la cel de-al doilea aspect care trebuie abordat, și anume, **cine poate avea și ce fel de oameni de fațadă**. În general, atât oligarhii, cât și *poligarhii* pot avea agenți economici de fațadă, care să-i reprezinte în sfera economică. Aceștia pot fi fie „prieteni de familie", fie oameni de afaceri nesemnificativi, fie chiar oligarhi, subordonați fie unui oligarh mai important, fie unui *poligarh*. În special**, patronul suprem** al unei rețele patronale monopiramidale îi **face pe toți oligarhii clienții săi, ceea ce înseamnă că aceștia devin, într-adevăr, oamenii de fațadă ai lui**. Este adevărat, aceștia nu sunt privați în totalitate de autonomie, iar oligarhii pot fi clasificați în funcție de gradul de „om de fațadă" (de exemplu, oligarhii crescuți de patron sunt mai mult de fațadă decât cei adoptați sau cei din cercul interior, deoarece aceștia din urmă nu sunt la fel de dependenți de patronul suprem ca primii). Dar patronul suprem, în calitate de *pater familias,* poate dispune asupra proprietății lor după bunul său plac, ceea ce înseamnă că nu sunt proprietari privați în sensul occidental al termenului [→5.5.3.4-5]. Și, deși patronul suprem poate mobiliza în orice caz aplicarea legilor împotriva oamenilor de fațadă neloiali (oligarhi etc.), oligarhii au nevoie de garanții suplimentare, deoarece nu pot fi siguri, nici măcar dacă sunt oligarhi din cercul interior, că patronul suprem îi va ajuta să își rezolve disputele.

3.5. Actorii comunitari în cele trei regimuri de tip polar

În această parte, acoperim spațiile conceptuale (definim 3-3 tipuri ideale corespunzătoare) pentru **actorii din sfera acțiunii comunitare** în cele trei regimuri de tip polar. Actorii au fost aleși (1) pe baza importanței lor pentru funcționarea fiecărui tip de regim și (2) numai dacă s-au putut observa diferențe tipice ideale între ei în cele trei regimuri de tip polar. Cu alte cuvinte, deși unii dintre actorii din sfera comunitară pe care îi omitem (cum ar fi artiștii) ar putea fi importanți într-unul sau mai multe regimuri, am decis să nu îi includem dacă actorii care își îndeplinesc rolurile în diferite tipuri de regimuri erau în esență aceiași, adică dacă nu puteau fi deosebiți ideal-tipic.

Firește, cum sferele de acțiune socială sunt complet separate doar în democrația liberală tipică ideală, unii dintre actorii următori (cei aparținând autocrațiilor patronale și dictaturilor comuniste) fac parte și ei din sfera pieței și din cea politică. Cu toate acestea, deoarece dorim să ne structurăm discuția despre actori, am decis să îi separăm așa cum sunt separați în literatura de specialitate importantă. În acest fel, se va vedea și de ce expresiile – de fapt, titlurile formale – care sunt folosite în limbajul democrației liberale pentru a desemna acești actori sunt nepotrivite pentru actorii corespunzători din regimurile patronale în care instituțiile informale au supremație.

[120] Brückner, „A strómanlét elviselhető könnyűsége".

3.5.1. Cetățean – servitor (client) – subiect

Actorii fundamentali în sfera acțiunii comunitare sunt **oamenii** care trăiesc sub autoritatea unui anumit stat. În general, oamenii **dintr-o democrație liberală** pot fi conceptualizați ca și cetățean:

- **Cetățeanul** este un actor care trăiește sub autoritatea unui stat constituțional, ce creează legile la care este supus. I se acordă drepturi și libertăți fundamentale, pe care le poate exercita fără a fi supus unei interferențe directe (opresiune) din partea elitei conducătoare.

În accepțiunea noastră, sensul cuvântului „cetățean" se armonizează cu cuvântul francez „citoyen" și cu cuvântul englezesc „freeman", adică persoane care se bucură de libertate civilă sau politică.[121] În ceea ce privește „drepturile și libertățile fundamentale", acestea pot fi enumerate, în sensul definiției noastre, după cum urmează: dreptul de a vota și de a ocupa funcții publice, libertatea de exprimare și de întrunire, libertatea de conștiință și libertatea de gândire, libertatea de a nu fi agresat fizic și arestat fără un temei legal, precum și dreptul de a deține proprietate personală (privată).[122] Statul intervine în exercitarea acestor libertăți doar în cazul unor drepturi conflictuale, adică atunci când exercitarea drepturilor unui cetățean poate încălca drepturile unui alt cetățean. În celelalte cazuri, statul rămâne neutru, menținând egalitatea în fața legii pentru fiecare membru al comunității.[123]

Într-o autocrație patronală, poporul, în general, poate fi descris ca fiind servitor:

- **Servitorul** este un actor care trăiește sub autoritatea unui stat mafiot, care creează legile la care este supus. În mod formal, i se acordă drepturi și libertăți de bază, dar nu le poate exercita fără intervenția directă (opresiunea) a elitei conducătoare.

De asemenea, putem spune **client** în loc de servitor, exprimând faptul că, într-o autocrație patronală tipică ideală, poporul este în cele din urmă subordonat patronului suprem în rețeaua patronală monopiramidală. *De jure*, unui servitor i se acordă toate drepturile pe care le are un cetățean. *De facto*, el este împiedicat să le exercite de către familia politică adoptată, folosind o mare varietate de metode, de la aplicarea legii selective din punct de vedere politic până la amenințări existențiale. Trebuie văzut totuși **că statul mafiot nu este dogmatic**: așa cum renunță la aplicarea normativă a legilor din democrațiile liberale în favoarea „realizării dreptății" discreționare a patronului suprem, el decide de la caz la caz și în ceea ce privește opresiunea indivizilor. Într-adevăr, situația servitorilor a fost indirect abordată într-o parte anterioară, discutând despre neutralizarea opoziției politice într-o autocrație patronală. Familiei politice adoptate **îi pasă doar de opoziția efectivă, adică de ceea ce poate reprezenta o amenințare la adresa puterii sale**. Dacă oamenii își exercită drepturile și libertățile fundamentale într-un mod în care nu reprezintă o amenințare serioasă pentru regim, sunt lăsați în pace.[124]

Într-o dictatură comunistă, poporul nu este altceva decât un supus al nomenclaturii:

---

[121] „Freeman".

[122] Rawls, *A Theory of Justice*, 53. A se vedea „Declarația universală a drepturilor omului".

[123] A se vedea Kis, „State Neutrality".

[124] Vom reveni asupra statutului libertății de exprimare (mass-media) în capitolul 4.

- **Subiectul** este un actor care trăiește sub autoritatea unui stat de partid, care creează legile la care este supus. Nu i se acordă drepturi și libertăți fundamentale, iar dacă încearcă să exercite vreunul dintre acestea este persecutat de elita conducătoare (prin intermediul mașinăriei de putere a statului).

3.5.2. NGO – GONGO – TRANSBO

Principalii actori colectivi ai sferei comunitare sunt diversele **organizații nonprofit,** care sunt în contact cu oamenii și îi ajută să atingă diverse obiective sociale. „Fără scop lucrativ", desigur, nu este același lucru cu „fără profit", că veniturile unor astfel de organizații nu pot depăși niciodată cheltuielile lor sau că trebuie să fie neprofitabile. Într-un anumit sens, acestea sunt, de asemenea, organizații economice sau de afaceri care nu ar fi sustenabile dacă ar cheltui în mod continuu mai mult decât își pot permite.[125] Ceea ce înseamnă „nonprofit" este că profitul nu este motivația principală a organizației. În cazul unor pierderi, proprietarii acesteia nu o vor lichida sau nu vor încerca să modifice „orientarea companiei" sau „produsele" sale, așa cum ar face un antreprenor de piață în cazul în care oferta sa nu ar satisface cererea. O organizație nonprofit este, ideal de obicei, „cu o singură cauză", ceea ce înseamnă că lucrează pentru o singură cauză sau reprezintă un singur punct de vedere într-o anumită problemă și nu va schimba acest lucru chiar dacă trebuie să suporte pierderi. Ea va insista asupra misiunii sale și va încerca să adune bani din surse alternative (de la împrumuturi la donații și diverse forme de subvenționare încrucișată), mai degrabă decât să renunțe la obiectivele sale comunitare alese. Într-o **democrație liberală**, astfel de organizații sunt ONG-urile[126]:

- **ONG-ul** (organizație neguvernamentală) este un grup organizat de actori încorporat în sfera de acțiune comunitară și care funcționează *de jure* și *de facto* independent de stat. Este o organizație de jos în sus, ceea ce înseamnă că (1) poate fi fondată de orice cetățean sau grupuri de cetățeni și (2) are ca scop promovarea intereselor cetățeanului față de elita conducătoare.

În autocrația patronală, organizațiile corespunzătoare sunt GONGO:

- **GONGO** (Government-organized NGO) este un grup organizat de actori încorporat în sfera de acțiune comunitară și care funcționează *de jure* independent, dar *de facto* depinde de stat. Este o organizație de sus în jos, ceea ce înseamnă că (1) poate fi fondată de membri autorizați ai elitei conducătoare și (2) are ca scop promovarea intereselor elitei conducătoare față de popor (servitori).

„GONGO" încearcă să captureze o *contradictio in adjecto*: faptul că aceste organizații se poziționează formal ca ONG-uri, în timp ce, de fapt, sunt organizații de stat, în sensul că sunt fondate și încurajate (informal) de către elita conducătoare și servesc puterea existentă.[127] Deoarece statele mafiote sunt pragmatice și nu interzic (toate) grupurile de opoziție, ONG-urile care nu contestă puterea și ideologia aplicate de elita conducătoare pot exista în

[125] Acest aspect a fost subliniat de György Iványi, care a făcut și el o recenzie a cărții într-un săptămânal maghiar. A se vedea Iványi, „Keresem a szót".

[126] Pentru o metaanaliză, a se vedea Haque, „Non-Governmental Organizations". Unele ONG-uri din viața reală sunt organizații cu scop lucrativ. Cu toate acestea, putem spune, definind tipurile ideale, că un ONG este ideal-tipic de obicei nonprofit.

[127] Naím, „Missing Links".

autocrațiile patronale. ONG-urile care reprezintă o provocare, în special așa-numitele watchdogs anticorupție, sunt supuse neutralizării de către autorități [→4.4.3.2], în timp ce GONGO-urile se bucură de un statut privilegiat în ceea ce privește reglementările și finanțarea.

În dictatura comunistă, principalii actori colectivi din sfera comunitară sunt organizațiile curele de transmisie ale partidului-stat, care pot fi dublate de acronimul TRANSBO:

- **TRANSBO** (transmission belt organization) este un grup organizat de actori încorporat în sfera de acțiune comunală și care funcționează *de jure* și *de facto în* dependență de stat. Este o organizație de sus în jos, ceea ce înseamnă că (1) poate fi fondată de membri autorizați ai elitei conducătoare și (2) are ca scop promovarea intereselor elitei conducătoare față de subiecți.

„Cureaua de transmisie" a intrat în terminologia comunismului după ce Lenin a folosit-o în 1922, definind sindicatul ca fiind „cureaua de transmisie de la Partidul Comunist la mase".[128] Într-adevăr, toate organizațiile de acest tip, inclusiv sindicatele, organizațiile de tip front popular, organizațiile tineretului comunist, asociațiile culturale, organizația de femei și așa mai departe, erau TRANSBO-uri, fondate de partidul-stat pentru a transmite voința sa, în general, și stilul de viață comunal propus în special supușilor dictaturii. Conducătorii TRANSBO-urilor sunt numiți de către (cu autorizarea) conducerea partidului și sunt și ei membri ai nomenclaturii ideal-tipice în mod obișnuit.

În partea 3.3.8, ne amintim că am folosit termenul de „curea de transmisie" cu privire la partidul de guvernământ într-o autocrație patronală. Într-adevăr, **familia politică adoptată are diverse curele de transmisie și în sfera comunitară a autocrațiilor patronale**. Unele dintre aceste organizații, precum partidul curea de transmisie, nu pot fi limitate la niciunul dintre acronimele definite mai sus, ci reprezintă concepte independente în alte sfere de acțiune socială. Cu toate acestea, există diverse organizații de stat (culturale, științifice, sportive etc.) care se încadrează în definiția TRANSBO. Formal, acestea sunt organizații autonome, dar informal sunt dominate de familia politică adoptată. Astfel de organizații pot avea **trei funcții principale**, care apar cu accente diferite în diferite cazuri: (1) sunt **casierii de plată corupte**, adică locuri prin care familia politică adoptată poate deturna fonduri publice către mâini private în general și își poate pune beneficiarii în sinecură în special; (2) sunt **locuri de recrutare**, adică o organizație formală în care cei care doresc să fie adoptați în familia politică își pot exprima acest lucru prin aderare; și (3) sunt **bastioane ale politicii simbolice**, adică organizații care furnizează și susțin public legitimarea ideologică a regimului și difuzează normele culturale/de stil de viață (de obicei conservatoare) ale familiei patriarhale.

3.5.3. Biserică independentă – biserică clientelară – biserică reprimată

3.5.3.1. Definiții generale

În sfârșit, printre actorii colectivi care îndeplinesc un rol special – și în regiunea postcomunistă, unul important din punct de vedere istoric – în sfera acțiunii comunitare se numără **bisericile**. Restrângem definiția generală a acestui termen la **instituțiile care îi reprezintă pe credincioși,** deși este adesea folosit pentru a denumi atât instituțiile, cât și pe credincioșii înșiși. În plus, în acest moment, nu facem distincție între bisericile diferitelor religii, ci ne concentrăm mai degrabă asupra diferențelor tipice ideale în ceea ce privește statutul bisericii în cele trei regimuri de tip polar.

Într-o **democrație liberală**, bisericile sunt independente:

[128] Lenin, *Collected Works,* vol. 33, 192.

- **Biserica independentă e** o organizație religioasă care este independentă în funcționarea sa (comunicare, reguli interne, ceremonii etc.) față de stat. Este recunoscută de stat pe bază normativă, iar funcția sa principală este de a presta servicii religioase credincioșilor. Statul în relația sa cu bisericile independente poate fi etichetat ca fiind un **stat laic,** pentru că urmărește să asigure un cadru neutru pentru coexistența religiilor.

Independența bisericilor provine din **separarea** sferelor de acțiune socială în general și din separarea dintre stat și biserică în special.[129] Adevărat, bisericile independente ideale se întrețin, de obicei, din subvenții de stat și/sau se bucură de scutire (parțială) de taxe. Dar aceste privilegii le sunt acordate pe bază normativă, în cazul în care îndeplinesc anumite criterii predefinite necesare pentru recunoașterea de către stat a unui grup religios (confesiune). Pe de altă parte, **într-o autocrație patronală** în care există o **conlucrare** între stat și biserică, finanțarea, precum și recunoașterea de stat a confesiunilor sunt plasate pe o bază discreționară, ceea ce le supune negocierii și loialității față de patronul suprem. Prin urmare, bisericile ajung în poziția de client:

- **Biserica clientelară** este o organizație religioasă care depinde în funcționarea sa (comunicare, reguli interne, ceremonii etc.) de stat. Este recunoscută de stat în mod discreționar, iar funcția sa principală este de a face campanie pentru elita conducătoare și de a oferi acoperire ideologică (religioasă) pentru acțiunile sale. Statul în raport cu clientela biserică poate fi etichetat drept un **stat ipocrit, pentru că** folosește religia ca instrument politic.

Angajamentul religios al familiei politice adoptate este la fel de pragmatic ca și angajamentul său față de orice ideologie [→6.4.3]. Funcția sa este, în primul rând, de a transfera legitimarea puterii de la o bază responsabilă, democratică, la una neresponsabilă, autocratică și de a ideologiza faptele patronului suprem ca fiind ghidate de providență. În al doilea rând, oferă un limbaj nefalsificabil pentru ritualizarea afacerilor publice. În cele din urmă, religia asigură că puterea familiei politice adoptate este încorporată în sfera de acțiune comunitară, chiar și în regiunile și grupurile sociale mai puțin accesibile din punct de vedere politic. Pe scurt, legătura dintre biserică și mafioții statali este una de afaceri, într-un mod foarte laic.[130]

În sfârșit, **într-o dictatură comunistă**, putem vorbi despre biserica reprimată:

- **Biserica reprimată** e o organizație religioasă care este fie interzisă, fie împiedicată în funcționarea sa (comunicare, reguli interne, ceremonii etc.) de către stat. Ea nu este recunoscută de stat, ceea ce înseamnă că este privată de funcțiile comunitare deschise (legale). Statul, în ceea ce privește biserica reprimată, poate fi etichetat drept un **stat antireligios,** deoarece persecută grupurile religioase și bisericile.

În comunism, bisericile nu sunt recunoscute ca având o funcție utilă pentru comunitate. Dimpotrivă, religia este pusă în contrast cu „marxismul științific", care – în propaganda comunistă – oferă „raționalitate" în loc de „superstiție", „control deplin al destinului" în loc de „supunere la voința divină" și „bogăție și prosperitate" în loc de sărăcia care a urmat „tuturor acelor ani de rugăciune din trecut". În urma acestui

[129] Pentru o metaanaliză, a se vedea Dreisbach, „The Meaning of the Separation of Church and State".

[130] Gábor, „The Land of an Appropriated God".

lucru, statul-partid distruge clădirile religioase, confiscă proprietatea bisericii și privează bisericile de statutul lor legal.[131,132] Bisericile care nu sunt interzise în totalitate sunt subjugate nomenclaturii, numindu-se liderii locali ai acesteia (la fel ca liderii TRANSBO), și/sau sunt trimise sub acoperire de către serviciile secrete ale partidului.

3.5.3.2. Diferențe regionale în relațiile dintre stat și biserică în regiunea postcomunistă

După cum am explicat în capitolul 1, biserica a fost un element definitoriu al regiunilor istorice ale imperiului sovietic. Ea a fost deosebit de importantă în regiunea islamică, ce fusese caracterizată de identitatea dintre biserică și stat înainte de dominația comunistă. În perioada comunistă, bisericile au fost – în conformitate cu descrierea tipică ideală – perturbate și alungate din fuziunea sferelor acțiunii sociale, care a fost continuată într-o formă birocratizată în comunism. După prăbușirea Uniunii Sovietice, **în Asia Centrală postsovietică s-a înregistrat o renaștere a islamului în sfera acțiunii comunitare, în timp ce în sfera acțiunii politice, autocrațiile patronale locale iau măsuri drastice împotriva mișcărilor bazate pe religie care caută puterea politică**, în urma numeroaselor conflicte cu extremiștii islamici.[133]

În regiunea istorică ortodoxă răsăriteană există o tradiție a simbiozei dintre stat și biserică, șeful puterii seculare supraveghindu-l pe cel al puterii religioase. [134] Dacă ne uităm la cazul **Rusiei**, religia a revenit după schimbarea de regim, cu peste o sută de confrerii ortodoxe înființate până în 2010.[135] Cu toate acestea, contrar credinței populare, **biserica nu a fost o instituție care a definit sistemul, ci mai degrabă o haină ideologică de acoperire a sistemului** regimului rus. După cum au arătat cercetătorii, influența Bisericii Ortodoxe în sfera acțiunii politice a fost relativ slabă în Rusia de la prăbușirea Uniunii Sovietice, în timp ce[136] în sfera acțiunii comunitare a fost recondiționată și a exercitat o mare influență în această sferă.[137] Iar până la apogeul erei Putin – adică într-o autocrație patronală în plină dezvoltare – se poate observa *coluziunea* tipică ideală a statului și a bisericii în beneficiul reciproc. După cum scrie Ben Judah în analiza sa cuprinzătoare a regimului lui Putin, „[bugetul] Bisericii Ortodoxe este acum un secret, dar averea [sa] este estimată a fi de cel puțin câteva miliarde de dolari. [Portofoliul său] de proprietăți a explodat, o lege din 2010 promițând să restituie Bisericii toate terenurile expropriate în timpul revoluției lui Lenin. Acest lucru ar putea face din ea cel mai mare proprietar de terenuri din Rusia. [Pe de altă parte], Patriarhul [trăiește] la Kremlin, binecuvântându-l pe președinte după fiecare inaugurare, difuzând regulat emisiuni alături de Putin și miniștrii săi, preoții săi fiind integrați în armată, iar religia fiind *de facto* cea a partidului și a statului."[138] Nu este de

---

131 Dragadze, „The Domestication of Religion under Soviet Communism", 145.

132 Dragadze, „The Domestication of Religion under Soviet Communism".

133 Khalid, *Islam after Communism*.

134 Knippenberg, „The Political Geography of Religion".

135 Knox, *Russian Society and the Orthodox Church*.

136 Papkova, *The Orthodox Church and Russian*.

137 Judah, *Fragile Empire*, 150-54.

138 Judah, *Fragile Empire*, 151.

mirare că la sfârșitul anului 2018, **Ucraina**, care se află pe partea estică a graniței dintre regiunea ortodoxă răsăriteană și cea creștină occidentală, **a decis să creeze o nouă biserică independentă de influența Rusiei,** aducând o scindare a puterii religioase după ani de confruntare între cele două puteri seculare.[139]

În cele din urmă, ne putem referi la **regiunea istorică creștină occidentală**. *Coluziunea* dintre stat și biserică în **Ungaria,** care este singura autocrație patronală din regiune, este fără precedent, în sensul că biserica și statul fuseseră separate înainte de apariția comunismului. La scurt timp după schimbarea de regim, *coluziunea* principalelor biserici cu sfera politică a devenit evidentă: la alegerile naționale din 1998, bisericile catolică și calvinistă au sponsorizat fondul organizațional al Fidesz, care altfel era lipsit de fonduri, deoarece acesta revenise retoric la turma creștină. Acest lucru nu numai că l-a scutit pe Fidesz de multe cheltuieli de campanie, dar a însemnat și o acoperire la nivel național și a influențat tipul de grupuri sociale care își luau deciziile electorale nu pe baza legăturilor de credință.[140] După 2010 și stabilirea unei rețele patronale monopiramidale, s-a dat preferință școlilor bisericești în etapa preșcolară (1) pentru a atrage canalele de mobilitate socială sub control politic și (2) din motive de îndoctrinare ideologică și de descurajare a gândirii autonome. [141] Fiind cooptați de familia politică adoptată, liderii bisericii maghiare au avut tendința de a-și orienta acțiunile pentru a-l urma pe Orbán mai degrabă decât pentru a-l urma pe capul Bisericii. Un exemplu particular în acest sens este opoziția liderilor Bisericii față de poziția papei pentru migranți în timpul crizei migrației, când Fidesz a avut, de asemenea, o retorică antimigranți extrem de puternică.[142]

Ungaria contrastează puternic cu o altă țară din regiune, și anume **Polonia**. Desigur, acest lucru nu este evident dacă luăm în considerare faptul că Kaczyński și partidul său Lege și Justiție (PiS) reprezintă un caz de *coluziune* între stat și Biserică. Cu toate acestea, o comparație mai atentă dezvăluie diferențele importante dintre cele două regimuri.[143] După ce a avut un rol îndelungat și durabil în viața statului și a societății poloneze, **Biserica este un aliat al PiS în materie de politică publică**. Potrivit expertului Simona Guerra, Biserica Catolică și PiS se află într-o alianță reciproc avantajoasă, prin care prima acordă legitimitate celei de-a doua și **programului** său „**social-creștin"**. Acesta implică o reglementare foarte strictă proviață în materie de avort, precum și privilegii în educație și promovarea religiei în viața de zi cu zi.[144] Practic, Biserica din Polonia acționează ca un grup de interes care este deosebit de influent atât în politică, cât și în societate [→4.3.2.3]. În schimb, **Biserica din Ungaria de astăzi este un aliat patronal-politic al lui Orbán**, o legătură care este de tip business într-un mod foarte laic. Este adevărat, Biserica se bucură de un statut privilegiat în educație – la fel ca în Polonia –, iar Orbán folosește frecvent panouri religioase în comunicarea sa. Dar el utilizează și elemente păgâne, și alte elemente care contrazic creștinismul [→6.4.2.2][145], iar Biserica este limitată la educație, spre deosebire de Polonia. Într-adevăr, în afară de educație, alte departamente și politici de stat din Ungaria urmăresc interese care adesea contrazic orice învățătură religioasă sau interesele Bisericii în general

[139] Talmazan, „Christianity Faces One of Its Biggest Splits in Centuries This Weekend".

[140] Enyedi, „Religious and Clerical Polarisation in Hungary".

[141] Andor, „Restoring Servility in the Educational Policy", 530-35.

[142] Balogh, „They Don't See Eye to Eye".

[143] Pentru o comparație mai detaliată, a se vedea Magyar, „Parallel System Narratives".

[144] Guerra, „Eurosceptic Allies or Euroenthusiast Friends?".

[145] Ádám și Bozóki, „State and Faith".

[→6.4.1.3]. Luând în considerare toate acțiunile statului, elaborarea politicilor maghiare este la fel de eclectică precum poziția ideologică a lui Orbán – și din același motiv. Și anume, el selectează ideologiile atât în comunicare, cât și în politică, prin ceea ce vom numi „coerență-funcționalitate", adică dacă ideologiile respective îl ajută să-și îndeplinească dublul obiectiv de concentrare a puterii și de acumulare a averii personale [→6.4.1]. Acest lucru este în **contrast puternic cu Kaczyński, care este motivat de putere și ideologie**: concentrarea puterii merge mână în mână cu obiectivul de a realiza o hegemonie a sistemului de valori „creștin-naționalist". Regimul polonez este mai mult motivat de ideologie, iar inconsecvențele sale ocazionale nu înseamnă o multitudine de viraje de 180 de grade, ca în cazul lui Orbán. Așa cum a fost conceput de Kaczyński, statul și Biserica Catolică funcționează strâns legate (după cum a spus el, „creștinismul face parte din identitatea noastră națională, Biserica a fost și este predicatorul și deținătorul singurului sistem de valori comun în Polonia").[146] În cele din urmă, ceea ce distinge relațiile dintre Biserică și stat în Polonia și Ungaria este ceea ce distinge în mod fundamental regimurile lor: **Kaczyński este un populist condus de ideologie, în timp ce Orbán este un populist care aplică ideologia** [→6.4].

3.6. O elită conducătoare a sferelor de conlucrare: familia politică adoptată

După ce am terminat enumerarea actorilor individuali și colectivi în cele trei regimuri de tip polar, vom dezvolta în continuare **familia politică adoptată, o elită conducătoare care combină actori și relații politice, economice și comunitare** [→2.2.2]. Deși familia politică adoptată este singura elită conducătoare căreia îi dedicăm o parte separată, având în vedere că este una dintre inovațiile noastre conceptuale centrale pentru studiul regimurilor post-comuniste, vom începe cu o explicație a motivelor pentru care familia politică adoptată este diferită de alte elite. Prin urmare, alte elite conducătoare – inclusiv nomenclatura, elitele feudale și noțiunea generală de „clasă conducătoare" – vor fi și ele descrise, în încercarea de a le diferenția de familia politică adoptată. După ce am definit familia politică adoptată ca un concept *sui-generis*, vom trece la descrierea caracterului său antropologic, adică a relațiilor interne și a culturii care caracterizează liderii tipici ideali ai autocrațiilor patronale.

3.6.1. Ce este și ce nu este familia politică adoptată

În ceea ce privește conceptualizarea elitelor conducătoare din regiunea postcomunistă, există două abordări diferite în literatura de specialitate. În primul rând, există abordarea la care subscriem noi, care înțelege aceste elite conducătoare ca fiind tipuri *sui-generis*[147]. Printre exemple se numără Janine R. Wedel și Olga Kryshtanovskaya, ambele utilizând termenul

[146] Schmitz, „As an Election Nears in Poland, Church and State Are a Popular Combination".

[147] Folosim „ sui-generis" în sensul că familia politică adoptată este un fenomen unic, nou în regiune, în contrast cu categoriile sociologice și istorice descrise mai jos. Cu toate acestea, se poate considera că tipul ideal de „familie politică adoptată" este util pentru a captura rețele care au combinat poziții formale și elemente informale în alte regiuni și epoci. Rețeaua lui Cosimo de' Medici din Florența Renașterii este un exemplu în acest sens (deși nu era criminală). A se vedea Padgett și Ansell, „Robust Action and the Rise of the Medici, 1400-1434".

de „clan", pe care îl analizăm în partea următoare [→3.6.2.1]. Există însă o altă abordare, aparent mai populară, care susține că elitele conducătoare postcomuniste pot fi descrise în mod corespunzător ca subtipuri, îngustate sau extinse, ale unor tipuri ideale preexistente sau ale unor elite conducătoare istorice preexistente. Pentru prima categorie, ne putem gândi la expresii precum „noua clasă conducătoare"; pentru cea de-a doua, atât perioada precomunistă, cât și cea comunistă sunt luate ca bază, dând naștere unor concepte precum „neonomenclatura".[148]

Motivul pentru care respingem a doua variantă este că noi credem că familia politică adoptată este mai mult diferită de aceste tipuri decât asemănătoare cu ele. Pentru a ne susține punctul de vedere, explicăm mai detaliat de ce **familia politică adoptată nu este (1) o clasă, (2) un ordin feudal și nici (3) o nomenclatură**. După cum arătăm, există întotdeauna un singur aspect pentru care aceste elite conducătoare sunt asemănătoare cu familia politică adoptată – această asemănare este motivul pentru care sunt alese de cercetători ca și concepte de bază. Dar în majoritatea celorlalte aspecte, inclusiv în câteva dintre cele care sunt constitutive pentru funcționarea și caracterul familiilor politice adoptate, nu putem găsi nicio asemănare.

3.6.1.1. De ce familia politică adoptată nu este o clasă

Pornind de la termenul „clasă", ne putem întoarce la tradiția marxistă sau la definiția de clasă a lui Weber din studiul său clasic *Clasă, statut, partid* (a se vedea caseta 3.5).[149] În ambele tradiții, cea mai importantă trăsătură caracteristică a unei clase este aceea că este un fenomen fundamental economic[150], iar atât comunitatea de interese din cadrul grupurilor, cât și diferența de interese dintre grupuri sunt dinamizate de diviziunea muncii și de modul de producție capitalist.[151] Acest lucru servește drept bază pentru alegerea clasei ca și concept de pornire, reflectând asupra statutului economic excepțional al membrilor familiei politice adoptate. Cu toate acestea, rețeaua patronală într-un sistem postcomunist monopiramidal **nu poate fi caracterizată ca o clasă, deoarece familia politică adoptată:**

- **nu este un fenomen fundamental economic.** Hale subliniază acest lucru încă de la început, scriind că politica patronală „se referă la politica în societățile în care indivizii își organizează activitățile politice și economice în principal în jurul schimbului personalizat de recompense și pedepse concrete prin lanțuri de cunoștințe reale, și nu în principal în jurul [...] unor categorii precum clasa economică".[152] Într-adevăr, *patronalismul* este un produs al culturii și al ambiției politice [→1.5.1], în timp ce principalul motor al inegalității economice și sociale în favoarea elitei conducătoare patronale este intervenția discreționară a statului [→5.4]. În contrast puternic, o clasă apare ca rezultat al capitalismului sau al forțelor impersonale ale

[148] Petrov, „Putin's Neo-Nomenclatura System and Its Evolution".

[149] Weber, „Class, Status, Party". Firește, există multe abordări diferite ale claselor. Pentru o prezentare generală, a se vedea Wright, *Approaches to Class Analysis*.

[150] Pakulski și Waters, „The Reshaping and Dissolution of Social Class in Advanced Society".

[151] Wright, „Understanding Class".

[152] Hale, *Patronal Politics*, 9-10.

Caseta 3.5. Max Weber despre noțiunea de clasă.

„Putem vorbi de o «clasă» atunci când (1) un număr de persoane au în comun o anumită componentă ocazională a șanselor lor de viață, în măsura în care (2) această componentă este reprezentată exclusiv de interese economice în ceea ce privește posesia bunurilor și oportunitățile de obținere a veniturilor și (3) este reprezentată în condițiile piețelor de mărfuri sau de muncă. [...] «Proprietatea» și «lipsa de proprietate» sunt [...] categoriile de bază ale tuturor situațiilor de clasă. [...] În cadrul acestor categorii [...], situațiile de clasă sunt diferențiate în continuare: pe de o parte, în funcție de tipul de proprietate care poate fi utilizată pentru randamente; și, pe de altă parte, în funcție de tipul de servicii care pot fi oferite pe piață. [...] Dar întotdeauna [...] tipul de șansă pe piață este momentul decisiv care prezintă o condiție comună pentru soarta individului. «Situația de clasă» este, în acest sens, în ultimă instanță, «situația de piață». Efectul posesiei goale în sine [...] este doar un precursor al formării reale a «clasei». [...] [F]orma care creează «clasa» este, fără echivoc, interesul economic."

Max Weber, „Clasă, statut, partid", în *Din Max Weber: Essays in Sociology*, ed. Hans Gerth și C. Wright Mills (Londra: Routledge, 1991), 181-83.

pieței (prin urmare, este un fenomen fundamental economic). Este adevărat că, așa cum subliniază unii teoreticieni ai claselor, statul poate deveni un mijloc pentru clasa capitalistă de a-și spori poziția de elită. În timp ce[153] într-o democrație liberală o astfel de analiză de clasă este valabilă [→5.3.1], într-o autocrație patronală nu clasa capitalistă sau antreprenorii conduși de piață sunt cei care folosesc statul. Este invers: este vorba de o întreprindere politică transformată într-o întreprindere de afaceri, iar patronul de top dispune asupra statului și folosește mijloacele acestuia pentru a recompensa și pedepsi, precum și pentru a subjuga oligarhii de sus în jos [→3.4.1.3-4, 5.3.2.3]. Într-adevăr, familia politică adoptată nu e cauzată de, ci este cauza modelelor de inegalitate socială, de asociere și de distanțare. Modelele emergente de disparitate a bogăției rezultă din activitatea unui grup politico-economic – familia politică adoptată și beneficiarii săi – față de ceilalți membri ai societății [→6.2.2.2.2];

- **subjugă și actorii economici cu un statut de clasă similar, pe bază politică (patronală).** Patronul suprem atacă în mod regulat capitaliștii bogați, adică persoanele care au un statut de clasă similar, în sensul că au la fel de multă proprietate productivă ca și familia politică adoptată [→5.5.3]. Acest lucru indică clivaje politice, nu economice, între grupurile de elită: printre țintele familiei politice adoptate se numără și cei care nu au o loialitate patronală, care sunt în afara cercului sau neloiali [→5.5.4]. În același timp, oligarhii și fruntașii familiei adoptate nu sunt „capitaliști", deoarece nu-și pot folosi capitalul fără permisiunea patronului suprem [→5.5.3.4].[154] Dinamica unei relații între actorii politici și cei economici nu se explică prin piață sau prin diviziunea muncii, ci prin factori personali de patronaj;
- **coeziunea acesteia nu se bazează pe conștiința sau identitatea de clasă, ci pe loialitatea personală**. După cum explică Pakulski și Waters, în teoria claselor, „[apartenența de clasă] este, de asemenea, legată cauzal de conștiință, identitate și acțiune în afara arenei producției economice. Ea afectează preferințele politice, alegerile privind stilul de viață [...], modelele de căsătorie, moștenirea profesională [...] și așa mai departe".[155] La rândul său, familia politică adoptată este caracterizată

[153] Domhoff, *Who Rules America?* A se vedea, de asemenea, Scheiring, *The Retreat of Liberal Democracy,* 55-60.

[154] Cf. Scheiring, *The Retreat of Liberal Democracy,* 220-27. Abordarea de clasă devine și mai confuză în autocrațiile patronale dependente de investițiile străine directe (ISD), unde întreprinderile străine au o pondere mai mare în economie [→7.4.5]. Căci în astfel de regimuri, actorii economici străini formează un grup de afaceri, cooptat în scopul stabilității regimului, în timp ce oligarhii și fruntașii economici interni sunt subordonați într-o rețea patronală informală [→5.4.2.3].

[155] Pakulski și Waters, „The Reshaping and Dissolution of Social Class in Advanced Society", 670.

de tiparele culturale ale familiilor patriarhale, în special de dominația patriarhală a patronului de top. Îndeplinind criteriul loialității personale (precum și capacitatea de a înțelege și de a se supune ordinelor informale)[156], membrii familiei pot fi destul de eterogeni din punct de vedere cultural și al stilului de viață, fără legătură cauzală cu statutul lor (informal) în cadrul familiei politice adoptate;

- **se caracterizează prin conexiuni verticale, ierarhice între membrii săi, în locul relațiilor orizontale**. Atât din analiza marxistă, cât și din cea weberiană a claselor rezultă că inegalitățile de putere există între clase, și nu în interiorul acestora. Într-adevăr, o clasă este idealul tipic compus din persoane care pot fi legate doar pe orizontală, neprezentând lanțuri de subordonare între membrii clasei (doar atunci când aceste persoane intră într-o organizație formală, cum ar fi un partid, apar relațiile verticale).[157] În contrast, așa cum am explicat în capitolul 2, familia politică adoptată este o rețea patronală, prezentând lanțuri de comandă (informale) patron-client;
- **creează o societate în care organizațiile de statut orizontal, bazate pe clase sociale, pentru negocieri colective sunt perturbate**. Într-o societate de clasă, interesele fiecărei clase omogene sunt agregate și reprezentate în cadrul unor relații civilizate între clase de către un organism de apărare (cum ar fi un sindicat). Familia politică adoptată nu are o astfel de instituție, cu atât mai puțin una formală, deoarece interesele membrilor nu sunt tratate ca fiind egale. Organizațiile de negocieri colective ale altor grupuri sociale sunt perturbate și, în locul unei societăți de clasă, ia forma unei așa-numite societăți clientelare [→6.2], în care este mai revelator să se analizeze statutul social din perspectiva dependenței decât din cea a relației cu proprietatea productivă;
- **cooptează și subordonează alte grupuri sociale în loc să lupte împotriva lor**. Ideea că clasele au interese opuse și că luptă unele împotriva altora apare în teoria marxistă ca o necesitate, în timp ce Weber susține că aceasta poate sau nu să apară, în funcție de factori ideologici.[158] Cu toate acestea, „lupta de clasă" ar putea fi aplicată autocrațiilor patronale doar cu o serioasă întindere conceptuală, deoarece dezvoltarea unei rețele patronale monopiramidale include cooptarea și subordonarea altor grupuri sociale, ceea ce elimină posibilitatea de luptă [→6.2.2]. Această stare de lucruri este considerabil diferită și de un „compromis de clasă"[159], deoarece aici o entitate non-clasială (patronală nefondată pe economie) îi face pe ceilalți dependenți de domnia sa;
- **nu leagă persoanele cu statut economic similar în cadrul unei societăți capitaliste de egalitate juridică.** Deoarece clasa este un fenomen fundamental economic, rezultă că este, de asemenea, un fenomen de piață, unde diferențele de clasă înseamnă inegalități în ceea ce privește proprietatea (în special proprietatea productivă). Cu toate acestea, inegalitatea de piață nu implică inegalitate în ceea ce privește legea

[156] Ledeneva, *Can Russia Modernise?*, 95.

[157] Michels A se vedea faimoasa „lege de fier a oligarhiei" în Michels, „The Oligarchical Tendencies in Working Class Organizations".

[158] Bendix, „Inequality and Social Structure".

[159] Korpi, *The Democratic Class Struggle*.

[→4.3.5.1]. Dimpotrivă, se afirmă că relațiile de clasă există în cadrul unui sistem capitalist de oameni cu statut juridic omogen, căci altfel politica ar fi cea care ar defini inegalitățile de clasă, și nu economia.[160] La rândul său, familia politică adoptată este un fenomen de conlucrare a sferelor de acțiune socială, iar bogăția membrilor săi provine dintr-un sistem juridic instrumentalizat, în cadrul căruia statutul normativ al egalității juridice este subminat de intervenția discreționară a statului și de legile adaptate în mod arbitrar aplicate persoanelor și întreprinderilor [→5.4]. Clasele din societățile capitaliste își dobândesc statutul social prin competiție, și nu prin legi speciale și constrângere statală [→4.3.4-5].

3.6.1.2. De ce familia politică adoptată nu este o elită feudală

Revenind la **analogiile istorice,** baza pentru alegerea **elitelor** sau ordinelor **feudale** drept concept de bază este *patronalismul* sau vasalitatea, adică „servitutea subordonată permanent unui singur stăpân".[161] În epoca feudală, astfel de relații de „stăpân-sclav" existau, de obicei, între rege (proprietar etc.) și supușii săi, în timp ce nepotismul, importanța curții și centralitatea puterii personale în ierarhia conducătoare sunt alte elemente pe care analogia feudală se bazează adesea. Cu toate acestea[162], drepturile și obligațiile în ordinea rangului feudal erau formalizate în lege, ca în cazul Rusiei precomuniste (a se vedea caseta 3.6), pe care analogiile feudale privind regiunea postcomunistă se concentrează în principal. În consecință[163], rețeaua patronală într-un sistem postcomunist monopiramidal **nu seamănă cu nobilimea de servitori sau cu ordinea feudală, deoarece în familia politică adoptată:**

- nu există o **organizare de tip corporatist, nu există poziții separate în raport cu patronul suprem, nu există o conștiință de sine corporatistă**. În timp ce contactele personale informale sunt de o importanță capitală în ambele tipuri de elită conducătoare, în feudalism, aceste contacte informale erau situate în cadrul și în primul rând făcute posibile de „un set de relații formalizate, ierarhice".[164] În schimb, familia politică adoptată este o organizație informală, în care ierarhia formală a actorilor este secundară față de ierarhia lor informală [→2.2.2.2.2]. Într-adevăr, familia politică adoptată nu are o structură formală sau apartenență formală, prin care nu poate exista o organizare de tip corporatist și poziții separate de tip ierarhie în raport cu patronul suprem. Mai mult, nu există o conștiință de sine corporativă, așa cum aveau nobilii sau preoții în epoca feudală, deoarece un membru al familiei politice adoptate poate ocupa o mare varietate de poziții sociale (formale) diferite în același timp;
- **clientul nu are statutul juridic de vasal, ci doar poziția socială a vasalului**. În epoca feudală, deși vasalul avea dreptul la proprietatea sa pe baza statutului său,

---

[160] Unii autori interpretează inegalitățile induse de stat ca fiind relații de clasă, ceea ce noi considerăm că este o întindere conceptuală nepermisă. A se vedea Hoppe, „Marxist and Austrian Class Analysis".

[161] Hosking, „Patronage and the Russian State", 305.

[162] Török, „A tüntetésektől nem lesz vége Orbán királyságának, de fordulat jöhet".

[163] Shlapentokh și Woods, *Contemporary Russia as a Feudal Society*.

[164] Hosking, „Patronage and the Russian State", 302.

domnul putea, de asemenea, să îi ia această proprietate în mod legitim. Sistemul a fost construit în mod legitim pe această bază, astfel încât statutul juridic și poziția socială a vasalului coincid. Cu toate acestea, rezultă din punctul anterior că subordonarea clienților de către patroni nu ia o formă formală, deși ea este impusă prin mijloacele autorității publice de către familia politică adoptată. Astfel, poziția socială a vasalilor este creată *în masă,* în timp ce drepturile egale nu sunt eliminate *de jure* într-o autocrație patronală;

- **nu există o relație „contractuală" cu patronul suprem**. Ordinele feudale se aflau într-un fel de relație contractuală legitimă cu stăpânul lor (monarhul), cu drepturi și obligații care limitau atât nobilimea, cât și monarhul însuși. În schimb, familia politică adoptată nu numai că nu are o organizare formală și un set de reguli obligatorii, dar patronul suprem, fiind capul patriarhal al familiei, are și autoritatea supremă asupra statului în cadrul rețelei monopiramidale. După cum ilustrează soarta lui Paul I în Rusia imperială (a se vedea caseta 3.6), acest lucru nu era deloc valabil în epoca feudală, unde ordinele insistau asupra propriilor drepturi acordate prin lege și erau gata să le protejeze;
- **puterea este exercitată în mod ilegal, ceea ce înseamnă o compromitere sistemică care pune un strat suplimentar de supunere a membrilor rețelei față de patronul suprem.** În timp ce persoanele care folosesc analogia feudală au încredere că aceasta aduce în centrul atenției elementul central al regimului (și anume, relația patron-client), ignorarea naturii informale a familiei politice adoptate înseamnă că pierd din vedere un alt element important care determină dinamica elitei conducătoare. Un motiv pentru autoritatea supremă a patronului suprem asupra statului, spre deosebire de autoritatea formal constrânsă a unui rege, este acela că patronul suprem își poate șantaja clienții, amenințându-i cu persecutarea crimelor pe care le-au comis [→4.3.5.2].[165] Astfel de infracțiuni, precum și capacitatea de șantaj a patronului suprem există tocmai pentru că (1) funcționarea rețelei informale nu coincide cu legile formale, ceea ce duce în mod necesar la încălcări constante ale legalității; (2) clienții sunt obligați să ia parte la acțiunile ilegale ale statului infractor, iar aceștia sunt adoptați în familie doar dacă patronul suprem îi poate ține în frâu prin șantaj în primul rând (pot fi implicați în acte criminale pentru a fi adoptați sau

Caseta 3.6. Statutul juridic al nobilimii feudale în Rusia.

„Nobilimea ereditară era [...] un grup [...] definit prin lege, ai cărui membri împărtășeau anumite privilegii și instituții. Acestea au fost stabilite în mare parte în legislația promulgată sub Petru I și Ecaterina a II-a. Această legislație stabilea cine era sau nu nobil, cum se dobândea nobilimea, ce drepturi și obligații presupunea statutul nobiliar și ce instituții comune uneau nobilimea. Cel mai faimos act legislativ petrin a fost Tabelul rangurilor din 1722, care sublinia legătura dintre serviciul în slujba coroanei și privilegiul nobiliar și a creat regula conform căreia ofițerii și funcționarii publici dobândeau automat statutul nobiliar după ce ajungeau la ranguri definite. [...] Legislația din secolul al XVIII-lea a confirmat, de asemenea, nobilimea ca o clasă proprietară, cu posesia absolută a moșiilor și a subsolului și cu drepturi exclusive de proprietate asupra șerbilor. Fiul Ecaterinei a II-a, Paul I (1796-1801), a încercat să încalce Carta nobiliară din 1785, care confirmase că proprietatea nobiliară nu putea fi confiscată în niciun caz de către coroană și că onoarea nobiliară presupunea o scutire absolută de pedepse corporale. Asaltul lui Paul (de fapt, destul de limitat) asupra sentimentului nobilimii cu privire la drepturile și demnitatea acesteia a fost un factor-cheie în răsturnarea și asasinarea sa de către membrii aristocrației petersburgheze."

Dominic Lieven et al., Volume 2, *Imperial Russia*, 1689-1917 (Cambridge University Press, 2006), 229.

[165] Lanskoy și Myles-Primakoff, „Power and Plunder in Putin's Russia", 78-80. A se vedea, de asemenea, Ledeneva, *Can Russia Modernise?*.

au comis deja o infracțiune înainte, ceea ce îi face eligibili pentru adopție); și (3) patronul suprem are autoritate asupra organismelor de aplicare a legilor, în special asupra biroului procurorului suprem, ceea ce înseamnă că el decide ce infracțiuni vor fi urmărite și care nu (aplicare a legilor selectivă din punct de vedere politic). Prin urmare, compromiterea sistemică, ce decurge din însăși natura regimului, este o resursă (un „bici") pe care patronul suprem o poate folosi pentru a-și disciplina clienții;

- **instituția trădării împotriva celui mai înalt conducător există într-o formă neformalizată, ceea ce duce la pierderea statutului ordonat al clientului**. În sistemul feudal, instituția trădării (sau a „înaltei trădări") împotriva monarhului era un act penal conform legilor și, într-adevăr, urmărea natura deschisă și legitimă a autorității feudale. În cazul autocrațiilor patronale, trădarea patronului suprem sau faptul de a-i fi neloial contează ca o crimă *de facto*, dar cum familia politică adoptată este informală, condamnarea pentru trădare trebuie să fie și ea informală. Într-adevăr, pedepsirea acestor persoane se face cu ajutorul mijloacelor autorității publice, executând diverse modalități de disciplinare, cum ar fi confiscarea bunurilor, dar motivul nu este încălcarea vreunei legi scrise, ci a legii nescrise a familiei patriarhale. De asemenea, în vremurile feudale, nimeni nu putea fi deposedat de statutul său din cauza neloialității; aplicarea legilor putea însemna pentru trădător pierderea vieții, a libertății sau a proprietății, dar nu și a statutului. Într-o autocrație patronală, membrii dezmoșteniți ai familiei politice adoptate își pierdeau statutul, mai întâi în domeniul informal și apoi, ca o consecință, în cel formal.

3.6.1.3. De ce familia politică adoptată nu este nomenclatură

Nu în ultimul rând, ar trebui să ne întoarcem la analogia istorică a **nomenclaturii**. Aici, principala bază pentru alegerea elitei conducătoare comuniste ca și concept original este ideea larg răspândită că membrii vechii nomenclaturi au supraviețuit schimbării de regim și au reușit să își transforme puterea, rămânând foarte influenți în ramura executivă și legislativă atât formal, cât și informal.[166] Însă o comparație cu analiza clasică a nomenclaturii realizată de Michael Voslensky (a se vedea caseta 3.7) relevă diferențe substanțiale între elitele conducătoare comuniste și cele postcomuniste. Rețeaua patronală într-un sistem postcomunist monopiramidal **nu seamănă cu nomenclatura, deoarece familia politică adoptată:**

- **extinde rețeaua de administrație politică și birocratică dincolo de instituțiile sale formale**. Una dintre principalele caracteristici ale familiei politice adoptate este că este compusă din persoane care ocupă diferite poziții formale, atât în sectorul public (formal: politicieni, miniștri etc.), cât și în sectorul privat (formal: antreprenori, spin doctors etc.). La rândul său, nomenclatura era compusă din persoane înscrise în partid, precum și în birocrația statului;
- **are membri care nu au neapărat o singură poziție formală, ci mai multe poziții formale în același timp**. În strânsă legătură cu punctul anterior, membrii nomenclaturii puteau avea o singură poziție formală, deoarece această poziție semnifică

[166] Pentru o analiză a postcomunismului bazată pe această prezumție, vezi Frydman, Murphy și Rapaczynski, *Capitalism with a Comrade's Face*.

și le fundamentează, de asemenea, puterea în cadrul rețelei patronale birocratice. Pe de altă parte, un membru al familiei politice adoptate poate avea o varietate de poziții formale diferite, publice și private, ocupând în același timp o singură poziție în cadrul rețelei patronale informale care le definește puterea;

- **nu are o structură dublă de conectare pe orizontală la diferite niveluri ale comitetelor de partid (cadru de partid de rang mijlociu sau inferior)**. Într-o dictatură comunistă, ierarhia formală a nomenclaturii este dublată în întreaga ierarhie de partid-stat, extinzându-se până la cele mai joase niveluri ale societății [→3.3.4]. În acest fel, nomenclatura asigură controlul ideologic al societății, în timp ce fiecare nivel al ierarhiei nomenclaturiștilor este asociat cu un nivel din ierarhia în oglindă a cadrului de partid de rang mijlociu sau inferior. O familie politică adoptată nu are o astfel de dublă organizare (și nicio organizare formală propriu-zisă), în timp ce[167] controlul social, care nu este de natură ideologică, este asigurat prin intermediul patronajului social și al modelelor schimbătoare de vulnerabilitate existențială [→6.2.2];
- **de obicei, nu se caracterizează prin adoptarea unei persoane, ci a unei familii de membri înrudiți sau adoptați**. Pentru nomenclatură, indivizii erau cei care erau înscriși și numiți în anumite funcții. Membrii familiei se bucurau de anumite privilegii, atât în mod formal, cât și informal, sub formă de nepotism, dar exista o limită puternică a accesului și influenței lor dacă nu erau membri formali ai nomenclaturii.[168] Spre deosebire de familia politică adoptată, familiile (de membri înrudiți prin sânge sau adoptați) sunt adoptate, prin formarea cu unul dintre membrii săi a unei relații de rudenie sau cvasirudenie, pecetluită prin afaceri în comun. În plus, favorurile de la nepotisme din partea unui nomenclaturist nu dădeau naștere la dependență patronală, ci doar la reciprocitate, în timp ce membrilor familiei politice adoptate li se acordă favoruri dacă și numai dacă fac parte și ei dintr-o rețea patronală de dependență și obedință;
- **are privilegii care pot aduce nu doar consum și venituri suplimentare, ci și proprietăți**. Deoarece în sistemele comuniste, proprietatea privată nu era tolerată decât moderat, în cel mai bun caz, în sistemele comuniste, membrii nomenclaturii se puteau bucura de privilegii doar în ceea ce privește veniturile mai mari sau consumul suplimentar, cum ar fi utilizarea facilităților oferite de stat (mașini, pro-

Caseta 3.7. Nomenclatura.

„Cele două funcții esențiale ale nomenclaturii sunt administrarea și exercitarea puterii. [...] Nomenclatura este în primul rând o întruchipare a conducerii politice a societății. Doar în al doilea rând, ca o consecință a acestei conduceri, ea exercită puterea economică. Conducerea politică este sarcina sa principală [...] și acest lucru face necesară o linie de demarcație clară între activitatea sa politică și cea pur administrativă. [...] [N]omenclatura este (1) lista posturilor-cheie, ale căror numiri sunt făcute de către autoritățile superioare din partid și (2) lista persoanelor numite în aceste posturi sau păstrate în rezervă pentru acestea. [...] Miniștrii și ambasadorii fac parte din nomenclatura Biroului Politic; viceminiștrii și directorii de institute fac parte din cea a Secretariatului Comitetului Central. [...] Fiecare nomenclaturist aparține nomenclaturii unei anumite agenții de conducere a partidului. Această agenție este cea care l-a numit și numai ea îl poate demite. [...] Un membru al nomenclaturii își poate petrece viața din leagăn până în mormânt muncind, odihnindu-se, mâncând, făcând cumpărături, călătorind, vorbind sau îmbolnăvindu-se fără să intre în contact cu poporul sovietic."

Michael Voslensky, *Nomenclatura: The Soviet Ruling Class,* ediția I (Garden City, N.Y.: Doubleday, 1984), 70-82, 213.

[167] Petrov, „Putin's Neo-Nomenclatura System and Its Evolution", 182.

[168] White et al., „Interviewing the Soviet Elit".

prietăți imobiliare, vacanțe în stațiuni etc.).[169] În consecință, membrii individuali nu puteau acumula bogăție în termeni de bunuri tangibile sau averi monetare. Cu toate acestea, din moment ce familia politică adoptată conduce o autocrație patronală, care are la bază un stat prădător, membrii săi pot acumula și acumulează averi în termeni monetari, precum și proprietăți, companii, terenuri, concesiuni și așa mai departe[170];

- **conferă privilegii obținute în proprietate care nu sunt limitate pe durata „serviciului", dar care pot fi păstrate**. Gama de privilegii ale nomenclaturii era legată strict de poziție, și nu de persoane. În consecință, și tot ca urmare a punctului anterior, privilegiile erau limitate la perioada în care persoanele respective se aflau în funcție (sau în poziția formală în partid). În schimb, membrii familiei politice adoptate au posibilitatea de a-și păstra averea, cu excepția cazului în care sunt eliminați din rețeaua patronală (pentru neloialitate), pleacă din țară sau mor [→5.5.3.4]. Chiar și în cazurile de „înaltă trădare", confiscarea proprietății poate fi un proces gradual și/sau parțial, folosind modalități nelegitime de constrângere statală.

3.6.1.4. Caracterul *sui-generis* al familiei politice adoptate

În concluzie, rețeaua **patronală informală din sistemele postcomuniste poate fi caracterizată ca o familie politică adoptată, deoarece:**

- **diferite rețele de cunoștințe personale extinse sunt organizate într-o singură familie politică adoptată;**
- **nu numai indivizii, ci și familiile sunt încorporate;**
- **este informală, fără o apartenență formală;**
- **se extinde asupra instituțiilor formale;**
- **se bazează pe loialitate patronală, și nu pe loialitate organizațională (nu există intrare sau ieșire liberă din ea);**
- **poziția în cadrul familiei politice adoptate nu converge în mod necesar cu pozițiile administrative formale;**
- **puterea sa se bazează pe fuziunea de „resurse" politice și economice;**
- **urmează modelele culturale de guvernare a familiei patriarhale (dominație patriarhală).**

---

[169] Sistemul de beneficii personale privilegiate servește drept ghid în descifrarea relațiilor ierarhice dintre pozițiile din cadrul elitelor parțiale ale nomenclaturii. În Ungaria comunistă, de exemplu, cursul de schimb între pozițiile ocupate de elitele parțiale a luat forma unor beneficii sofisticate de consum și de prestigiu. Acestea includeau un acces ierarhic la bunuri și servicii, inclusiv la resorturi hoteliere de partid, numărul de cerbi și dimensiunea coarnelor acestora autorizate pentru împușcarea la o vânătoare de stat, diferite niveluri de asistență medicală privilegiată, ierarhia numerelor de înmatriculare pentru mașinile oficiale și așa mai departe.

[170] Petrov, „Putin's Neo-Nomenclatura System and Its Evolution", 183.

O ilustrare a funcționării familiilor politice adoptate este oferită de Minakov, care analizează „clanurile" ucrainene și le urmărește evoluția de la rețele mai mici cu legături puternice la „organizații sofisticate pe mai multe niveluri" la nivel național.[171] Permiteți-ne să-l citățm pe larg, deoarece descrierea sa oferă o perspectivă asupra modului în care sferele de acțiune socială conlucrează în cadrul structurii patronale informale complexe a familiilor politice adoptate: „În stadiul inițial, clanurile se concentrau în jurul figurii patronale cheie a «poligarhului» (sau a mai multor parteneri/*poligarhi*), figuri centrale care cereau loialitate din partea tuturor membrilor unui clan sau a unui grup de clanuri. Aceștia erau înconjurați de un cerc interior de oligarhi, «oligarhi adoptați» și «oligarhi capitulați», care controlau uzine, bănci și alte active economice cheie. Următorul cerc (al «oamenilor de fațadă» și al partenerilor politici) includea liderii partidelor politice dependente, șefii instituțiilor executive, legislative și judiciare și ai întreprinderilor de stat de jure, precum și managerii holdingurilor media. Un grup separat de asociați ar fi «furnizorii de securitate»: grupurile criminale și ofițerii dependenți ai serviciilor secrete și ai poliției. Această structură a fost suficient de puternică pentru a reuși în timpul privatizării, pentru a supraviețui războaielor criminale și pentru a conduce cu succes (sau pentru a-și apăra interesele de) atacurile de raid ale corporațiilor. [...] În jurul anilor 2000-2002, marile clanuri au început să treacă de la activitatea politică și economică din umbră la o postură mai publică. Acele active economice care erau deținute în mod legal de *poligarhi* și de cercul oligarhic intern au fost încorporate; acest proces a produs cea mai mare corporație ucraineană din perioada 2000-2014. Același proces de organizare a avut loc și cu activele politice și rețelele de clienți. Partidele mici fuzionau în organizații mai mari și mai durabile, cum ar fi Partidul Regiunilor sau Batkivshchyna Iuliei Timoșenko. Rețelele de clienți erau gestionate de fundații filantropice private și corporative emergente."[172]

După cum putem vedea, familia politică adoptată implică tipurile de actori pe care i-am descris mai sus și pe care i-am asociat cu autocrația patronală, de la oligarhi la *poligarhi*, de la fruntași la partide patronale. Rețeaua patronală informală a acestor actori este ceea ce numim familia politică adoptată, care întruchipează o *coluziune* a sferelor politice, economice și comunitare. Pentru a fi mai precișii, dăm următoarea definiție pentru familia politică adoptată:

- **Familia politică adoptată** este o rețea patronală informală care ia forma unui clan, adică prezintă relații de rudenie și cvasirudenie sub dominația patriarhală a patronului suprem. Familiile politice adoptate aspiră la poziții politice și la putere coercitivă (de stat) asupra tuturor sferelor de acțiune socială ale unui regim formal democratic. Întrucât presupune respectarea regulilor informale în detrimentul celor formale, guvernarea familiilor politice adoptate tinde să fie ilegală, călcând în mod regulat peste legile formale existente.

[171] Minakov, „Republic of Clans", 238.

[172] Minakov, „Republic of Clans", 238.

3.6.2. Caracterul antropologic al familiei politice adoptate

Expresia „familie politică adoptată" reflectă trei trăsături caracteristice ale rețelelor patronale informale:

- **„adoptat"** se referă la structura rețelei în general și la tipurile de legături (de rudenie și cvasirudenie) pe care le utilizează în special;
- **„politic"** se referă la funcția pe care elita o îndeplinește în cadrul politicii, și anume că luptă pentru poziții politice și pentru puterea coercitivă (de stat) asupra tuturor sferelor de acțiune socială;
- **„familia"** se referă la modelul cultural al familiilor patriarhale, în special la dominația patriarhală exercitată de patronul de top.

Anterior, ne-am concentrat în principal asupra expresiei din mijloc, „politic", prezentând familia politică adoptată ca fiind elita conducătoare tipică ideală a autocrației patronale [→2.2.2.2-3]. În ceea ce privește ceilalți doi termeni, ei circumscriu caracterul antropologic al elitei conducătoare sub două aspecte diferite: aspectul legăturii („adoptat") și aspectul ordinii de subordonare („familie"). Le dezvoltăm în această ordine.

3.6.2.1. Legătura: o tipologie a clanurilor postcomuniste

Dacă cineva vrea să reflecteze doar asupra aspectului antropologic al legăturii, poate folosi cuvântul „**clan"** în locul multifațetei „familie politică adoptată", așa cum poate spune, în ceea ce privește o autocrație patronală, „stat de clanuri" în loc de „stat mafiot" dacă obiectivul său principal este natura elitei conducătoare.[173] Anterior, am identificat clanurile după cum urmează [→2.4.1]:

- **Clanul** este o rețea de oameni care este informală, patronală și care prezintă legături de rudenie și cvasirudenie între membrii săi.

Clanurile din societatea premodernă erau, la fel ca și casele dinastice din epoca feudală, organizate pe bază de linii de sânge, dar au primit și străini pe măsură ce se extindeau pe baze personale, familiale. În clanurile postcomuniste, relațiile de rudenie sunt completate de relații de cvasirudenie, deoarece rețeaua (sau nucleul său de fondatori) însăși e completată în mod continuu de familii care nu sunt conectate cu alți membri pe bază de linii de sânge [→2.4.1].

Literatura existentă care utilizează conceptul de clan pentru analiza postcomunismului definește termenul într-un mod similar. Dacă ne uităm la renumita *Politică de clan* a lui Collins, principala diferență între definiția ei și a noastră este că ea subliniază, în ceea ce privește coeziunea rețelelor, prezența unei identități comune în locul

[173] Această logică de conceptualizare a fost prezentată în capitolul anterior, în care au fost utilizate diferite concepte de state pentru diferite straturi interpretative ale statelor [→2.4].

relațiilor patron-client.[174] Noi am decis să includem, în schimb, *patronalismul* și să lăsăm deoparte identitatea împărtășită, deoarece *patronalismul* este o caracteristică mai generală a clanurilor atunci când acestea sunt și rețele politice (elită conducătoare), în timp ce identitatea împărtășită este specifică unui subtip anume de clanuri postcomuniste.

Diferențele dintre clanurile din regiunea postcomunistă provin în principal din geneza lor, adică din tipul de grup social care constituie nucleul rețelei sau pe ce fel de valori și interese a fost fondată. În consecință, putem elabora o tipologie a clanurilor, diferențiind cinci fundamente tipice ideale pe care acestea sunt construite:

- **Clanul etnic** este un clan care se bazează pe etnia comună a membrilor săi, adică pe asemănările dintre ei, cum ar fi strămoșii, limba, cultura sau națiunea comună. Un astfel de clan este caracterizat de o identitate comună, ceea ce înseamnă că trăsătura centrală pe care a fost fondat (etnia) este împărtășită de toți membrii săi.

- **Clanul bazat pe nomenclatură** este un clan care se bazează pe istoria comună a membrilor săi de dinaintea schimbării de regim, în special pe faptul că aceștia au fost împreună membri ai nomenclaturii. Un astfel de clan este caracterizat de o identitate divizată, ceea ce înseamnă că trăsătura centrală pe care a fost fondat (apartenența la nomenclatură) este împărtășită în principal de fondatori și mai puțin de membrii care au fost adoptați ulterior.

- **Clanul bazat pe partide** este un clan care se bazează pe istoria comună a membrilor săi de după schimbarea regimului, în special un partid care și-a dezvoltat propria rețea patronală în competiția cu alte partide și rețelele acestora (adică în democrațiile patronale [→3.3.8]). Un astfel de clan este caracterizat de o identitate divizată, ceea ce înseamnă că trăsătura centrală pe care a fost fondat (apartenența la partid) este împărtășită în principal de fondatori și mai puțin de membrii care au fost adoptați ulterior.

- **Clanul bazat pe o fraternitate** este un clan care se bazează pe o comunitate mică, foarte apropiată și strâns legată de prieteni sau colegi care și-au găsit împreună reperele sociale (de exemplu, în cadrul unei facultăți sau al unui club sportiv). Un astfel de clan este caracterizat de o identitate divizată, ceea ce înseamnă că trăsătura centrală pe care a fost fondat (fraternitatea și prietenia strânsă) este împărtășită în primul rând de fondatori și mai puțin de membrii care au fost adoptați ulterior.

- **Clanul bazat pe criminalitate** este un clan care se bazează pe un grup sau un sindicat criminal care s-a transformat, probabil în timpul schimbării regimului, dintr-o lume interlopă organizată într-o criminalitate organizată la nivelul instituțiilor de stat. Un astfel de clan se caracterizează printr-o identitate divizată, ceea ce înseamnă că trăsătura centrală pe care a fost fondat (apartenența la un grup infracțional) este împărtășită în principal de fondatori și mai puțin de membrii care au fost adoptați ulterior.

[174] Collins, *Clan Politics and Regime Transition in Central Asia*, 27.

Dacă elita conducătoare dintr-o țară postcomunistă concretă este mai apropiată de un tip de clan sau altul este **mai degrabă întâmplător, fiind puternic influențat de factori contextuali, dar și personali**.[175] De exemplu, în **regimurile postcomuniste din Asia Centrală,** în timp ce pozițiile de vârf ale partidului comunist și ale serviciilor secrete sunt cele care au trecut la rețele patronale informale, aceste republici postsovietice poartă semnele unei puternice diviziuni etnice. Clanurile tradiționale se reunesc de cele mai multe ori pentru a forma triburi, iar uneori triburile vor forma uniuni tribale, care în Kazahstan se numesc *zhuz*. Patronul suprem va face uneori echilibristică între câteva astfel de clanuri mari bazate pe etnie, incluzându-le în regim și împiedicând astfel opoziția serioasă a clanurilor față de regim.[176] În alte părți, clanurile vor forma șase-șapte grupuri regionale, iar una sau două grupări regionale mai puternice vor ajunge să monopolizeze mai mult sau mai puțin pozițiile disponibile (Tadjikistan, Turkmenistan, Uzbekistan). Alteori, o mulțime de triburi independente care concurează pe arena politică determină sistemul politic să se orienteze către un mecanism de negociere parlamentară (Kârgâzstan).[177]

Clanurile bazate pe nomenclatură au fost predispuse să se dezvolte în special acolo unde serviciile secrete și armata au avut un rol mai important înainte de schimbarea de regim, datorită lanțurilor de comandă mai stricte (de exemplu, Azerbaidjan).[178] Dar chiar și în astfel de cazuri, nu întreaga nomenclatură s-a transformat în clan; într-adevăr, pe măsură ce trecem de la Asia Centrală sovietică, unde pozițiile de vârf ale partidului comunist și ale serviciilor secrete au trecut direct în rețele patronale informale, prin regiunea ortodoxă de est la cea creștină de vest, o proporție mai mică din nomenclatură a devenit membră a elitei conducătoare postcomuniste.[179] Acest lucru se datorează faptului că **nomenclatura în ansamblu, care depindea de ierarhia birocratică, era în mare parte nepotrivită pentru rolul de clan postcomunist**, bazat pe legături informale și loialitate personală față de patronul suprem. Acest aspect este fin ilustrat de soarta vechilor partide comuniste din regiune. După schimbarea de regim, a fost tipic pentru autocrațiile patronale – în special Turkmenistanul și Uzbekistanul – fostele state membre ale Uniunii Sovietice s-au desprins practic fără nicio tranziție democratică, sub conducerea partidului comunist local și a elitei serviciilor secrete.[180] Dar aceste partide par să reziste doar temporar și, în cele din urmă, își pierd importanța, dispar sau se transformă în partide „naționaliste". Într-adevăr, **fostul șef al partidului comunist local**, după ce și-a stabilizat puterea printr-un sistem prezidențial, **a abandonat adesea vechiul partid și structura sa pentru un partid nou-înființat,** precum un șarpe care își pierde pielea uzată.[181]

---

[175] Statul-partid chinez combate tendința rețelelor patronale informale de a prelua controlul asupra statului într-un mod ascendent [→5.6.2.3] și – posibil în legătură cu aceasta – interzice nomenclaturiștilor să fie membri în organizații din care s-ar putea dezvolta în mod natural clanuri. Printre acestea se numără fațiuni interne, asociații nerecunoscute oficial (de exemplu, absolvenți de universitate sau cadeți militari) și cluburi regionale informale (de exemplu, funcționari de partid care provin din aceeași zonă). Într-adevăr, membrilor partidului de stat „li se permite doar să se alăture asociațiilor a căror înființare întrunește în mod expres aprobarea oficială a guvernului". Heilmann Metode informale de exercitare a puterii", 184.

[176] Collins, *Clan Politics and Regime Transition in Central Asia*, 50.

[177] Pe baza unui interviu pe care unul dintre autori l-a realizat cu dr. Dosym A. Satpayev (director KRAG Assessment Group, Almaty, Kazahstan). Ocazional, astfel de sisteme pot prezenta încercări ale unuia dintre clanuri de a stabili o rețea patronală monopiramidală, dominând celelalte clanuri, dar aceste încercări sunt zădărnicite de revoluții colorate dacă clanurile concurente sunt suficient de puternice [→4.4.2.3]. În cazul Kârgâzstanului, a se vedea Wood, „Este acesta începutul următoarei revoluții din Kârgâzstan?".

[178] A se vedea Hale, *Patronal Politics*, 149–53; Széky, *Bárányvakság*, 213–49.

[179] Szelényi și Szelényi, „Circulation or Reproduction of Elites during the Postcommunist Transformation of Eastern Europe".

[180] Luong, *Institutional Change and Political Continuity in Post-Soviet Central Asia*.

[181] Luong, *The Transformation of Central Asia*.

Excepția notabilă de la această regulă este Turkmenistanul, unde partidul de guvernământ a rămas partidul succesor comunist, iar acest lucru se explică în mare parte prin faptul că instituțiile democratice de bază nici măcar nu au fost instituite în mod oficial (țara a rămas un sistem *de jure* cu un singur partid până în 2008). Cu toate acestea, în cazul[182] în care instaurarea sistemului monopiramidal a venit după o tranziție mai lungă prin democrație patronală, ca în cazul virajului Elțîn-Putin din Rusia, noua rețea patronală este reformulată ca un partid politic fondat de patronul suprem independent de partidul comunist, care rezistă în opoziție.[183]

În **Ucraina**, clanurile prezintă un caracter regional deosebit, dând naștere grupurilor regionale Dnipropetrovsk și Donețk, care cuprind numeroase clanuri mai mici și mai mari în regiunea lor și care au avut mai multe figuri politice și partide importante în viața politică ucraineană. În [184]care au existat în cadrul nomenclaturii și apoi în perioada postcomunistă, aceste clanuri „au fost, de asemenea, conectate cu crima organizată. Formarea clanurilor ucrainene a avut loc în epoca «revoluției criminale» postsovietice. Unii dintre liderii acestei «revoluții» s-au dovedit a fi printre *poligarhii* și oligarhii clanurilor (printre aceștia se numără Victor Ianukovici, condamnat de două ori, și Rinat Akhmetov, despre care se crede că a condus grupurile criminale din Donețk din 1995). Alții au rămas la nivelul furnizorilor de securitate și al șefilor echipelor responsabile de raidurile corporatiste. Lumea interlopă criminală a fost una dintre cele mai importante surse de cadre pentru clanurile ucrainene."[185] Astfel, putem vorbi nu doar de etnie, ci și de clanuri bazate pe criminalitate în cazul Ucrainei.

Undeva între clanurile ideale tipice bazate pe nomenclatură și cele bazate pe fraternitate se află familia politică adoptată de Putin în **Rusia**. Acolo, centrul de putere decizională al familiei politice adoptate se bazează pe relațiile care s-au dezvoltat (1) la nivelurile inferioare ale fostei nomenclaturi a partidului și a serviciilor secrete și (2) între persoane care s-au născut în Leningrad și au absolvit universitatea acestuia (precum Putin însuși). Cercul în mod necesar restrâns și localitatea acestor relații oferă teren pentru ceea ce este adesea numit Clanul Sankt Petersburg.[186] Mai mulți membri ai nomenclaturii anterioare au ajuns în birocrația patronală [→3.3.5], care a devenit, ca urmare, un segment important al familiei politice adoptate de Putin [→7.4.2]. Apartenența la clanul lui Putin – așa cum vom explica mai jos – s-a schimbat de-a lungul timpului, în timp ce el este, de asemenea, adesea văzut ca un „arbitru" între diferitele fațiuni ale familiei politice adoptate. Cu toate acestea[187], nu este clar cât de mult arbitrează și cât de mult lasă pur și simplu subpatronii să se lupte între ei la nivelurile inferioare ale piramidei patronale [→2.2.2.2.3]. Cu toate acestea, punctul crucial este că rolul unui simplu arbitru ar fi o poziție instabilă față de aproape egalii din familie, iar Putin nu are acest rol. Într-adevăr, el dispune asupra familiei și are capacitatea, în calitate de patron suprem, de a proteja sau de a pedepsi după cum crede de cuviință.

---

182 Hale, *Patronal Politics*, 242-48.

183 Sz. Bíró, „The Russian Party System".

184 Way, *Pluralism by Default*.

185 Minakov, „Republic of Clans", 238.

186 Kryshtanovskaya și White, „Inside the Putin Court".

187 Staun, „Siloviki versus Liberal-Technocrats".

În cele din urmă, în **Ungaria,** putem observa ascensiunea unui clan bazat pe fraternitate. Căci fostul partid liberal alternativ Fidesz, fondat inițial ca organizație de tineret, a fost cel care s-a transformat direct într-o rețea patronală, întemeiată pe primele prietenii din frățiile studențești din universitate.[188] O transformare a partidului și obținerea ulterioară a unei majorități parlamentare de două treimi în timpul alegerilor din 2010 au dus la dobândirea de către Orbán și de către cercul său intim a unei puteri politice neconstrânse. Acest lucru le-a permis să elimine autonomiile individuale și instituționale, precum și sistemul de control și echilibre din cadrul sistemului parlamentar, și să organizeze membrii societății într-un sistem patronal monopiramidal dominat de rețeaua sa. Acest lucru nu s-a întâmplat, desigur, pe baza fostei nomenclaturi a partidului comunist și a serviciilor secrete, deși cei care s-au predat au fost acceptați, iar aparatul serviciilor secrete a fost domesticit pentru scopurile familiei politice adoptate.

3.6.2.2. Ordinea de subordonare: caracterul de *pater familias*

Modelele **culturale ale șefului familiei politice adoptate** și trăsăturile guvernării sale diferă foarte mult de modelul dictatorilor comuniști. Rareori își manifestă puterea în parade sau congrese de partid, iar manifestările guvernării sale poartă caracteristicile relațiilor din cadrul familiei patriarhale. Dacă ar fi să îl așezăm în ordine istorico-logică, am constata că rolul șefului familiei politice adoptate începe cu șeful patriarhal arhaic, urmat de *pater familias* roman și de patronul suprem al autocrațiilor patronale. Ceea ce este comun în conceptul rolurilor poate fi cel mai bine descris prin intermediul **rolului *pater familias***. Unitatea familială romană, ca o comunitate casnică supusă puterii inițial neîngrădite a *pater familias,* se bucura de un grad destul de ridicat de autonomie față de stat. „Domeniul de aplicare al legii publice, *ius publicum,* adică puterea magistraților într-un fel se oprea (în principiu și în general) la granița proprietăților private, la ușa caselor private, de unde se instaurau regulile legii private, *ius privatum*, care asigurau puterea absolută a capului de familie."[189] Această **putere se extindea la toate chestiunile legate de viață, de indivizi, de proprietate și de activitate**. „Existența familiei este suma celor care se află sub puterea capului de familie"[190], de la capul familiei în jos, prin soție, precum și prin copiii de sânge și cei adoptați, și alte rude care trăiesc în gospodărie, până la servitori și slugile de diferite statuturi. Într-adevăr, cuvântul latin *familia*, de unde provine cuvântul englezesc „family", este un substantiv abstract format din *famulus, care* înseamnă „servitor, sclav".[191] Din punct de vedere istoric, avem ocazia de a fi martorii procesului prin care persoanele care fac parte din gospodăria capului patriarhal al familiei, supuse acestuia sub diferite statute, se emancipează treptat și găsesc modalități de a ieși din dependența personală și materială totală. În acest proces lung de secole, am ajuns abia recent, de exemplu, la interzicerea violenței domestice.[192]

---

[188] Magyar, *Post-Communist Mafia State*, 40-45.

[189] Földi, „A római család jogi rendje [Ordinea juridică a familiei romane]".

[190] Földi „A római család jogi rendje [Ordinea juridică a familiei romane]".

[191] „Family".

[192] Felter, „A History of the State's Response to Domestic Violence".

În autocrațiile patronale însă, **șeful patriarhal al familiei politice adoptate își extinde drepturile** asupra persoanelor, proprietăților și activităților prin mijloace ilegitime și ilegale **la nivel național**, prin intermediul unui monopol de aplicare a puterii de stat. Familia, gospodăria, domeniul și țara aparțin aceluiași model cultural pentru capul familiei politice. Acțiunile sale, deși formal „guvernează" țara, nu pot fi exprimate în mod corespunzător prin acest verb, așa cum **nici *pater familias* nu și-a „guvernat" familia**. Într-adevăr, **el dispunea asupra lor**, a bunurilor și a statutului lor. În consecință, verbul adecvat pentru a descrie acțiunea de guvernare a patronului suprem este „a dispune", în ceea ce privește toate sferele de acțiune socială.

3.6.2.3. Vasalizarea și modelul carierelor promovate de patroni

Există o contradicție aparentă între ceea ce spunem despre legătura și ordinea de subordonare. Pentru că la prima am spus că clanurile se pot baza pe grupuri mici, chiar pe clicuri strânse de prietenie și fraternitate, care constituie nucleul acestor rețele; pe când acum, la a doua, spunem că patronul de top, ca *pater familias*, îi subordonează pe toți cei din familia politică adoptată și dispune asupra lor, ceea ce înseamnă că nu poate exista un nucleu de egali în clan. Această contradicție se rezolvă în favoarea celui din urmă aspect: **relațiile orizontale de fraternitate,** deși pot exista la început, se **transformă în cele din urmă în ierarhie patronală verticală.** Pe măsură ce regimul se consolidează, foștii „tovarăși" devin „vasali", adică oameni care sunt atât loiali patronului suprem, cât și dispuși să renunțe la autonomie: îndeplinind orice fel de sarcină care le este încredințată, oricât de umilitoare ar fi aceasta în ochii publicului. Cei care nu acceptă vasalizarea (adică *patronalizarea*), dar rămân loiali, sunt de obicei trimiși la sinecură, primind o funcție cu venituri decente și cu puțin sau deloc de muncă; cei care vor să-și păstreze demnitatea și renunță și la loialitate sunt alungați.[193]

Pe măsură ce „tovarășii" din lupta victorioasă pentru autocrație sunt marginalizați în consolidarea autocratică [→4.4.1.3], intră generații succesive de membri ai clanului care nu împărtășesc identitatea nucleului și care sunt subordonați implicit.[194] Deși sunt mai loiali decât membrii inițiali care se considerau egali, **nou-veniții, care primesc și funcții politice, de partid, sunt supuși la diverse teste: (1) testarea loialității**, ceea ce înseamnă că li se atribuie sarcini specifice (de fapt, adesea ilegale) în care trebuie să demonstreze că servesc interesul clanului în general și al patronului suprem în special; (**2) testarea capacității**, ceea ce înseamnă că se confruntă cu diferite provocări, de obicei o poziție dificilă, în care trebuie să își dovedească priceperea sau iscusința; și (**3) compromiterea**, ceea ce înseamnă că sarcinile pe care le îndeplinesc în conformitate cu (1)-(2) fac practic imposibilă începerea unei cariere alternative, cu atât mai puțin într-o rețea patronală rivală. Prin (1)-(2)

[193] Ilustrativ este cazul clanului lui Orbán din Ungaria, bazat pe fraternitatea lui Orbán. Dacă la început în vârful clanului se afla aproximativ o jumătate de duzină de actori politici, odată cu trecerea unui deceniu, din întreaga echipă a rămas doar Orbán. Restul au fost cu toții exilați din cercul cel mai intim al puterii: József Szájer, Tamás Deutsch și János Áder au fost trimiși la Parlamentul European de la Bruxelles (deși ulterior locul de serviciu al celui din urmă a fost mutat, iar el a fost reactivat ca președinte al Republicii); Zoltán Pokorni a devenit primar al unuia dintre districtele capitalei, în timp ce István Stumpf a fost numit judecător constituțional. László Kövér a devenit președinte al Parlamentului, iar Attila Várhegyi s-a alăturat sectorului privat afiliat la familia politică adoptată.

[194] În cazul Rusiei, a se vedea Gaaze, „Court and Politburo".

se construiesc legături de încredere, în timp ce prin (3) se creează o relație patron-client. Căci compromiterea înseamnă (1) că nou-venitul, după ce a comis acțiuni ilegale, poate fi șantajat să urmeze ordinele unui patron și (2) că devine un client care are nevoie de ceva (o carieră și o poziție înalte) peste care patronul are monopol. Privați de autonomie prin acest rit de trecere tripartit, acești oameni cu funcții politice sunt printre cei mai buni servitori ai patronului suprem. Deși se pot retrage în cele din urmă într-un loc mai liniștit din punct de vedere politic, cu sinecură, ei pot fi rechemați ocazional pentru unele „sarcini auxiliare" care le erodează caracterul. Într-adevăr, ceea ce se aplică drept pedeapsă foștilor fondatori și foștilor camarazi de arme de odinioară ai patronului suprem este acordat drept recompensă acestor ultimi actori.

3.6.2.4. Clanuri sau triburi? Neloialitate și familiarism amoral

Din caracterul patronului suprem – adică al unui naș, căci autocrațiile patronale au state mafiote – rezultă că **păcatul mai presus de toate păcatele în familia politică adoptată,** care se răzbună întotdeauna, **este neloialitatea**. Loialitatea este condiția atât a adopției, cât și a faptului de a fi părtaș la o parte din venituri.[195] Cei care vor să părăsească sistemul, sau se întorc împotriva lui, pot fi penalizați pentru lucruri pentru care nu ar putea fi penalizați niciodată într-o democrație liberală, iar modul în care sunt penalizați nu ar putea fi niciodată scos la capăt într-o democrație liberală. În pofida obstrucționării și lichidării instituțiilor care susțin democrația și a instituirii sistemului patron-client, instrumentele discreționare – care nu ar fi niciodată accesibile în cazul unor controale și echilibre funcționale și al unor puteri separate – devin disponibile pentru a impune tăcerea și supunerea. **Instrumentele afectează practic existențele**, posibil într-un mod atotcuprinzător și durabil. Astfel, victimele constrânse sub amenințarea existențelor lor tac – așa cum este cunoscut din criminologie – deoarece, dacă ar vorbi, acest lucru nu ar face decât să le provoace mai multe probleme.

În strânsă legătură cu acest punct, nu există mijloace pașnice, prin voință individuală, de a ieși din sistem. Odată adoptat, membrul este fie eliberat din funcție de către șeful familiei politice, fie, dacă dezertează, va fi urmărit. Indiferent dacă a fost desemnat de familia politică președinte al republicii, ministru sau deputat, el cunoaște consecințele opoziției și ale demisiei. Nu este vorba doar de pierderea unor avantaje, ci de posibilitatea pierderii complete a mijloacelor existențiale. Dezertarea implică nu doar un „permis de vânare", ceea ce înseamnă că ceilalți membri ai familiei îl pot dezavantaja pe dezertor și pot folosi mijloace politice și economice împotriva lui, ci și o „obligație de a-i vâna".

Pe de altă parte, în **timp ce neloialitatea contează ca un păcat**, **membrii familiei politice care comit o altă infracțiune**, fie ea împotriva legii sau a decenței, **pot evita pedeapsa într-o autocrație patronală**. Abuzul de funcții publice în interes personal, falsificarea de documente oficiale sau violența domestică (obișnuită) nu contează, cel puțin până când nu depășesc nivelul la care actorul este autorizat [→5.3.4.2].[196] Dacă opinia publică îl urmărește mai vehement pe infractor sau dacă și cazul se confruntă cu o reacție internațională excepțional de serioasă, se poate ajunge la sacrificarea celui responsabil. Cu toate acestea, acești indivizi pot fi totuși siguri de un lucru: **patronul de top va fi mereu alături de ei, asigurându-le imunitate și impunitate**. Cel mult, familia politică le va crea o nouă existență – la fel ca în programele de protecție a martorilor – în altă parte, îndepăr-

[195] Ledeneva, *Can Russia Modernise?*, 39.

[196] Baez-Camargo și Ledeneva, „Baez-Camargo și Ledeneva, *Where Does Informality Stop and Corruption*", 57.

tându-i de ochii publicului. Numai dacă, totuși, individul este loial. Acest lucru dă puterea regimului: ei nu-și denunță propriul clan unor „puteri străine". Iar pentru cei care cunosc dezavantajele confruntării și protecția dată de adeziune, nu doar posibilitatea confruntării este pierdută, ci și rațiunea ei.

Categoria lui Edward C. Banfield de „**familiarism amoral"**, care descrie condițiile de sărăcie din sudul Italiei, în care cultura mafiotă este prezentă de la un capăt la altul, poate fi folosită și pentru a descrie regulile de conduită care determină comportamentul familiei politice adoptate și al statului mafiot.[197] Familiarismul amoral în autocrațiile patronale înseamnă, urmând cultura internă a clanului, lipsa oricărei responsabilități sau solidarități față de toți cei care nu aparțin familiei adoptate. Mai mult, familiarismul amoral se transformă adesea într-o viziune maniheistă a lumii „ei" și „noi" în protecția rețelei proprii față de cei din afară, ale căror interese sunt amenințate sau încălcate de către statul mafiot [→6.4.2.4].

Reflectând asupra acestei caracteristici, „**tribalismul"** și „politica neotribalistă" au fost aplicate în literatura de specialitate privind politica contemporană[198], iar „tribul" însuși este un concept strâns legat de clanuri în literatura sociologică și antropologică (inclusiv în lucrările lui Max Weber).[199] Cu toate astea, structura sociologică a triburilor, în general, și a elitei conducătoare a acestora, în special, sunt destul de diferite de cele ale clanurilor postcomuniste. Cel mai important, **într-un trib, nu apare caracterul de *pater familias*, patron suprem sau naș**. Șeful tribului sau căpetenia, atât în triburile premoderne, cât și în cele moderne, este, de obicei, limitat în putere de un „consiliu al bătrânilor" sau de un organism similar și nu este neobișnuit să existe un fel de ritual sau procedură formalizată de contestare a acestuia de către alți membri ai tribului.[200] Într-o familie politică adoptată, condiția de loialitate și de ripostă puternică pentru neloialitate, ambele decurgând din caracterul de *pater familias*, nu permite astfel de elemente.

3.6.3. Dispunerea asupra statutului și bogăției în calitate de patron suprem

3.6.3.1. Furnizarea de adăpost: *krysha*, ordine cu acces limitat și acumularea de bogăție

Așa cum dispune de regimul și de țara sa, patronul suprem dispune și de averea și statutul diferitelor persoane de interes, în special „oamenii din casa sa", familia sa politică adoptată. Acest lucru este posibil datorită amplitudinii maxime a arbitrariului de care se bucură, ceea ce înseamnă că este liber să folosească sau să nu folosească mijloacele autorității publice după bunul său plac [→2.4.6]. Cu toate acestea, așa cum am indicat în figura 2.2 din capitolul 2, **acțiunea discreționară a statului poate merge în ambele sensuri: ea poate fi atât pozitivă, cât și negativă**. În primul caz, putem vorbi despre furnizarea de adăposturi:

---

197 Banfield, *Moral Basis of a Backward Society.*

198 Dencik, „Neo-Tribalism"; Krekó et al., „Beyond Populism: Tribalismul în Polonia și Ungaria".

199 Weber, *Economy and Society,* passim.

200 A se vedea, de exemplu, Bamfo, „The Hidden Elements of Democracy Among Akyem Chieftaincy"; Gibson, „Constitutional Experiences of the Five Civilized Tribes"; Förster și Koechlin, „'Traditional' Authorities"; Baldwin, *The Paradox of Traditional Chiefs in Democratic Africa*, 20-65.

- **Furnizarea de adăpost** înseamnă utilizarea discreționară a resurselor și mijloacelor (publice) în favoarea unui actor. În regimurile patronale, patronii se angajează în furnizarea de adăpost față de clienții lor.

În cadrul familiei politice adoptate, cea mai frecventă formă de asigurare a adăpostului este ***krysha***, ceea ce înseamnă „acoperiș" în limba rusă. Concentrându-se asupra Rusiei în deceniul de anarhie oligarhică [→2.5.1], Volkov constată că sensul inițial al *krysha* era „un partener privat de aplicare a legii, penal sau juridic, [care furniza] un complex de servicii [...] pentru a proteja [actorii economici] fizic și pentru a minimaliza riscurile de afaceri".[201] De asemenea, Ledeneva a definit termenul la un moment dat ca fiind „protecție de sus, poate fi de origine penală, militară sau a serviciilor secrete" [202], deși ulterior i-a dat definiția mai generală de „protecție politică și penală în schimbul unor plăți sau sprijin financiar oferit de oamenii de afaceri".[203] Definiția noastră, concepută pentru a situa atât formele de corupție de sus în jos, cât și cele de jos în sus [→5.3], este chiar mai generală:

- ***Krysha*** este protecția informală și discreționară a libertății și a proprietății proprii împotriva amenințărilor legale și ilegale.

În cazul familiei politice adoptate, cea mai importantă formă de *krysha* este garanția de **impunitate,** adică protecția împotriva aplicării legilor și a diferitelor pedepse impuse de mecanismele formale de control. Cât de cuprinzătoare este protecția pe care o poate oferi o persoană depinde de (1) amplitudinea arbitrariului său și (2) de gama de instituții în care își poate exercita arbitrariul. Membrii loiali ai familiei politice adoptate se pot considera deosebit de protejați: patronul suprem este un conducător *neopatrimonial*/*neosultanistic*, ceea ce înseamnă că tratează instituțiile publice ca pe un domeniu privat și are capacitatea de a anula discreționar deciziile instituțiilor formale, în funcție de interesele sale informale [→2.4.2]. Atâta timp cât *krysha* este intactă, un client nu trebuie să aibă scrupule să încalce legile formale sau să comită crime de-a dreptul. Firește, el nu poate face tot ceea ce vrea; mai mult, patronul de top dă autorizații precise, definind întinderea permisă a corupției și teritoriul (o regiune, un oraș, un minister etc.) la care se limitează activitățile corupte ale cuiva [→5.3.4.2], iar aceste limite sunt monitorizate cu zel. Dar atâta timp cât respectă regulile, clientul poate fi sigur că instituțiile care au obligația *de jure* de a-l contracara, cum ar fi poliția sau procuratura, vor fi *de facto* neutralizate, dezactivate sau părtinitoare în favoarea sa la ordinele de sus în jos (informale) ale patronului de top.

Importanța *krysha* merge dincolo de protecția personală. Într-adevăr, supremația regulilor informale asupra celor formale ar fi de neimaginat fără ea. Dacă normele, interesele și licențele informale trebuie să se exercite împotriva regulilor formale, acestea din urmă trebuie să devină irelevante, ceea ce înseamnă, de asemenea, că trebuie să se dezactiveze mecanismele de control care există pentru a asigura o funcționare legală și ordonată. Astfel, **într-un regim informal, actorii trebuie să aibă *krysha*, ceea ce înseamnă tocmai că instituțiile formale sunt ignorate în fața celor informale**. Mai mult, cineva poate acționa în funcție de interesele sale informale și poate comite acte ilegale, de corupție, doar atâta

[201] Volkov, *Violent Entrepreneurs*, 139.

[202] Ledeneva, *How Russia Really Works*, 238.

[203] Ledeneva, *Can Russia Modernise?*, 274.

timp cât *krysha* este intactă – într-o autocrație patronală, atâta timp cât patronul de top nu decide să îndepărteze *krysha* de deasupra capului său. Celebrul proverb „pentru prietenii mei totul, pentru dușmanii mei legea" devine aici literal[204], cu mențiunea că aici nu este vorba de „prieteni" sau de acoliți, ci de clienți aflați într-o relație de subordonare față de patronul suprem [→5.6.3]. *Krysha* generează automat kompromat, adică dovezi care pot fi folosite în justiție [→4.3.5.2], deoarece patronul suprem poate ști despre toate ilegalitățile pe care cineva le-a comis înainte ca *krysha* să-i fie înlăturată. Astfel, ilegalitatea pune un strat suplimentar de obediență, care nu există în regimurile legale, asupra membrilor rețelei; neloialitatea îl poate duce pe unul chiar la pierderea averii și a libertății (închisoare). Un exemplu pe care l-am menționat în capitolul anterior este Republica Komi, unde guvernatorul Gazier a condus un stat mafiot semisuveran timp de ani de zile înainte de a fi în cele din urmă acuzat, deși o mulțime de dovezi și zvonuri fuseseră făcute publice despre activitățile sale fără a provoca vreun răspuns oficial [→2.5.2].

Cu toate acestea, *krysha* nu este singura modalitate de asigurare a adăpostului. De fapt, este cea mai blândă formă a acesteia, necesară pentru ca statul să funcționeze în primul rând după norme informale. Creând o tipologie, putem distinge **trei niveluri de furnizare a adăpostului,** după cum urmează:

- **protecție,** care se referă la *krysha* sau la eliminarea obstacolelor formale din calea practicilor informale;
- **preferința,** care se referă la acordarea de șanse inegale membrilor familiei adoptive față de cei care nu sunt membri;
- **promovarea, care se referă la dezvoltarea activă a averii unui membru al familiei prin mijloace de stat.**

Într-adevăr, faptul că patronul suprem protejează pe cineva înseamnă deja un avantaj ilegitim, pentru că ceilalți care nu au o astfel de protecție trebuie să se supună legilor și nu pot ignora reglementările existente. Cu toate acestea, atunci când un membru al familiei politice adoptate este **preferat,** înseamnă că i se **acordă acces la resurse pe care persoanele din afara elitei politice suprem nu le pot obține**. Acestea ar putea include poziții în stat, achiziții publice, oportunități de comerț internațional și practic orice fel de oportunitate politică sau economică la care accesul ar fi acordat pe baza unor criterii normative, impersonale, într-o democrație liberală [→2.4.6]. Aceasta este ceea ce North și colegii săi numesc ordinea cu acces limitat, în care accesul la resurse importante este limitat la membrii elitei conducătoare [→6.2.1].

În cele din urmă**, patronul suprem devine un promotor activ** al unei persoane din familia sa adoptivă atunci când **realocă resursele publice și private prin instrumentele autorității publice** în favoarea sa. Acest lucru se aplică în principal actorilor economici din familia politică adoptată, cum ar fi oligarhii (crescuți de patron și din cercul interior) și oamenii de fațadă. Aceștia sunt principalii beneficiari ai (1) intervențiilor discreționare ale statului mafiot, ai reglementărilor și ai subvențiilor de monopol [→5.4], (2) funcționării cleptocratice, ceea ce înseamnă canalizarea banilor publici în mâinile actorilor în mod ilegal, și (3) funcționării prădalnice, prin care companiile și activele „străinilor" sunt preluate și relocate pe orbita de proprietate a celor pe care patronul suprem dorește să îi promoveze [→5.4]. Aceste tehnici sunt implicate în arsenalul de redistribuire relațională a pieței, care este principalul mecanism economic al economiei relaționale a autocrațiilor

[204] Democrație, 40. Citat de O'Donnell, „The Quality of Democracy", 40.

patronale [→5.6]. De asemenea, este una dintre manifestările primordiale ale principiului interesului elitei. Căci, prin aceste tehnici, familia politică adoptată poate acumula bogății, bani și bunuri, care sunt apoi folosite atât pentru cheltuieli private, cât și pentru întărirea monopolului puterii politice a patronului suprem [→5.3.4.4].

3.6.3.2. Compromiterea integrității: amenințare, hărțuire și atac

Opusul furnizării de adăpost, reprezentând partea negativă a figurii 2.2, poate fi numit „compromiterea integrității":

- **Compromiterea integrității** înseamnă utilizarea discreționară a resurselor și mijloacelor (publice) împotriva poziției autonome definite formal a unui actor. În regimurile patronale, patronii se angajează în compromiterea integrității față de actorii care sunt neloiali, reprezintă un risc sau par a fi o pradă ademenitoare.

Dintre țintele compromiterii integrității, doar (foștii) membri ai familiei politice adoptate pot fi **neloiali**, în timp ce amenințările și prada sunt, de obicei, persoane din afară care sunt fie ostile, fie neutre față de regim. Într-adevăr, nu trebuie să te opui în mod activ regimului pentru a deveni un **risc**. Este suficient să dispui de resurse independente substanțiale și de autonomie pentru a contracara potențial regimul. „Resursele" pot include resurse economice, cum ar fi în cazul oligarhilor autonomi [→3.4.1.4], sau resurse politice, cum ar fi în cazul partidelor de opoziție [→3.3.9] și al personalităților din mass-media, care pot face publice informații sensibile și, prin urmare, pot schimba în mod potențial opinia publică și rezultatele alegerilor. Pe de altă parte, nu orice element activ ostil face obiectul compromiterii integrității, ci doar cei care reprezintă o amenințare efectivă la adresa monopolizării puterii și a acumulării de avere personală. Mafioții statali dau dovadă de un mare pragmatism în această privință [→4.3], la fel ca și atunci când vine vorba de alegerea **prăzii** [→5.5.4.1]. În perioada de acumulare de avuție circulară, familia politică adoptată redistribuie proprietatea de la proprietarii privați [→5.5.4.2] și o folosește pentru promovare, precum și pentru a acumula capital pentru funcționarea pe termen lung a familiei politice adoptate.

Din nou, putem distinge **trei niveluri de compromitere a integrității**:

- **amenințare**, care se referă la mesaje (verbale) despre un potențial atac dacă ținta nu se supune familiei politice adoptate;
- **hărțuire**, care se referă la „focuri de avertisment", care nu provoacă daune permanente țintei, dar care semnalează clar ostilitatea patronului suprem;
- **atac**, care se referă la utilizarea pe scară largă a mijloacelor legale, precum și a celor ilegale, care poate duce la pierderea averii, a libertății sau a vieții.

Amenințarea nu implică o acțiune prejudiciabilă *în sine,* dar o precede, ceea ce înseamnă că are în vedere hărțuirea și atacul pentru a constrânge ținta să se predea. Practic, este o ofertă de **nerefuzat**, ca să parafrazăm celebra și foarte potrivita expresie („o ofertă pe care nu o poți refuza") din filmul *Nașul*. În ceea ce privește cele două din urmă niveluri, actele dăunătoare reale, de compromiterea integrității pot fi clasificate ca fiind (a) morale, (b) existențiale și (c) fizice. **„Moral"** trebuie înțeles în primul rând ca referindu-se la imaginea publică, adică la reputația unei persoane care poate fi afectată în campanii negative de distrugere a caracterului **(character killing)**. Deși campaniile negative nu sunt

fără precedent în democrațiile liberale, există unele diferențe semnificative.[205] În primul rând, într-o autocrație patronală, mass-media patronală are o dominație covârșitoare în sfera comunicării [→4.3.1.2]. Spre deosebire de o democrație liberală, unde mijloacele de campanie sunt înconjurate de un mediu mediatic pluralist, [206] campaniile de murdărire a reputației se pot baza pe mass-media patronale și pot încadra pe oricine ca fiind un inamic public, o persoană imorală sau un țap ispășitor, poate cu ajutorul unui kompromat, în timp ce ținta nu are posibilitatea și resursele necesare pentru a răspunde acuzațiilor cu o publicitate similară. Mai mult, procuratura poate fi folosită și ea pentru a incrimina țintele, făcând arestări bine mediatizate și demarând anchete la ordine informale. Pur și simplu, biroul procurorului poate acționa ca parte *de facto* a staffului de campanie al patronului suprem [→4.3.5.2]. A doua diferență între asasinatele de caracter în cele două regimuri este că, în democrațiile liberale, publicul-țintă al unor astfel de campanii este electoratul, pe care politicienii doresc să îl convingă cu privire la caracterul inacceptabil al competitorilor lor. Într-o autocrație patronală, asasinarea de caractere (1) nu are neapărat legătură cu un eveniment de votare, deoarece nu este lansată din cauza electoratului *în sine,* ci pentru că se dorește să se rupă integritatea țintei, iar (2) publicul-țintă implică și membrii rețelei monopiramidale, care primesc „obligația de a vâna" menționată mai sus de a defavoriza (sau cel puțin de a evita) ținta, precum și alte persoane cu statut similar cu cel al țintei. Dacă un jurnalist este supus încălcării integrității morale, acest lucru semnalează celorlalți (potențiali) jurnaliști că ar fi bine să se teamă de consecințe similare în cazul în care nu se supun (semnalizare negativă [→4.3.2.1]).

O ultimă diferență este că asasinarea personajelor în democrația liberală nu este urmată de hărțuire sau atac **existențial.** „Existențial" se referă la bogăție sau, mai general, la condițiile de viață ale unei persoane care depind de averea și veniturile sale. Hărțuirea poate implica și concedierea prietenilor și membrilor familiei din funcții publice sau din funcții legate de imperiul economic al familiei politice adoptate [→6.2]. Cea mai evidentă formă de atac existențial este prădarea, adică preluarea bunurilor cuiva prin raiduri corporatiste conduse la nivel central. În cele din urmă, hărțuirea și atacul **fizic** se referă la amenințarea cu constrângerea fizică, adică la utilizarea poliției și, respectiv, a grupurilor criminale pentru a abuza fizic de țintă [→4.3.5.4]. Această metodă reprezintă, de obicei, cel mai rău scenariu atunci când ținta este de neînduplecat sau când alte metode pur și simplu nu pot fi folosite, deoarece ținta are o poziție morală puternică și o existență independentă, eventual cu legături cu țări străine unde poate fugi. Cu toate acestea, în cele mai multe cazuri, patronul suprem poate neutraliza amenințările, vâna prada și pedepsi actorii neloiali fără a ajunge la acte fizice, ceea ce face ca, în general, coerciția în regimul său să fie mai subtilă decât cea din dictaturile comuniste din secolul XX [→4.3].

---

[205] Ne concentrăm acum asupra diferențelor specifice regimului, legate de alte caracteristici ale autocrației patronale. Pentru o discuție despre diferențele tehnice, a se vedea capitolul despre PR negru din Ledeneva, *How Russia Really Works*, 28-57.

[206] A se vedea Min, „News Coverage of Negative Political Campaigns".

3.7. Structura elitelor în cele șase regimuri de tip ideal

La începutul capitolului, am afirmat că într-o democrație liberală, sferele de acțiune socială sunt separate. Concentrându-ne acum asupra elitelor [→2.2.2], putem spune că, într-un astfel de regim, elita conducătoare este compusă doar din **elita politică**, adică din membrii formali ai ramurilor puterii. Mai mult, această elită politică este într-adevăr **împărțită între cei care susțin** (și fac parte din) grupul aflat la putere și cei care i se opun, adică **liderii și opoziția**.

În alte regimuri însă, elita politică se contopește parțial sau total cu alte sfere de acțiune socială, de **piață și comunitară,** ceea ce include și anexarea **elitelor de piață și comunitare**, rupându-le autonomia și supunându-le ierarhiei elitei conducătoare.

Selectând elite de diferite profesii și din diferite sfere [→2.2.2], vom trasa, sub formă de ideal-tipic, relația lor cu elita politică în toate cele șase regimuri de tip ideal. Într-adevăr, nu am dat încă definiții precise pentru aceste regimuri (având în vedere că va fi nevoie de conceptele dezvoltate în capitolele următoare) și nici pentru cele trei tipuri de regimuri intermediare nu am definit încă actorii. Cu toate acestea, în capitolul 1, am descris caracterul general al acestor șase regimuri [→1.6]. Democrația patronală se caracterizează prin rețele patronale concurente, ceea ce înseamnă că are actori comuni în autocrația patronală – cum ar fi patronii de top, *poligarhii* și oligarhii –, dar are și anumite caracteristici democratice, cum ar fi un partid de guvernământ (în loc de unul definit precum o centură de transmisie). Autocrația conservatoare se aseamănă cel mai mult cu democrația liberală în sensul că sferele de acțiune socială rămân separate, dar printre instituțiile formale ale statului se regăsesc cele patronate birocratic, iar în opoziție, diverse partide neutralizate. În fine, dictatura care exploatează piața prezintă un stat monopartidist cu o piață privată înfloritoare, ceea ce înseamnă că putem găsi o coexistență a biroului politic, cadrelor de partid de stat cu antreprenori și chipurile cu lobbiști (precum și tolkachi).

În scopul unei prezentări tipice ideale, am ales cinci grupuri de elită, a căror relație cu elita politică conducătoare (dar nu și între ele) va fi prezentată:

- **elita economică,** ce include elita sectorului privat sau de afaceri;
- **elita mediatică,** ce include instituții mediatice la nivel național, precum și formatori de opinie profesioniști (jurnaliști etc.);
- **elita culturală,** care include personalități culturale de marcă ale țării, artiști, regizori etc;
- **elita administrativă,** care include factorii de decizie din aparatul de stat (administrație) care organizează politicile guvernamentale și supraveghează executarea acestora;
- **elita de aplicare a legilor,** care include factorii de decizie ai organelor de aplicare a legilor, serviciile secrete, procurorul general și așa mai departe.[207]

[207] Elitele au fost alese ca fiind cele mai importante pentru regimurile postcomuniste. Cu toate acestea, lista ar putea fi extinsă cu alte elite care nu sunt incluse acum, cum ar fi elitele religioase sau militare [→*Concluzie*].

Rețineți că ultimele două elite aparțin sferei acțiunii politice, în timp ce primele trei sunt împărțite între sfera pieței și cea a acțiunii comunitare. **Relația** tipică ideală dintre aceste elite și elita politică de opoziție față de elita politică conducătoare este rezumată în tabelul 3.5, în care diferențiem **trei tipuri generale de relații**:

- **fără anexare,** ceea ce înseamnă că elita politică poate doar să definească cadrul legal, dar nu este implicată în luarea deciziilor executive ale unei alte elite;
- **anexare parțială,** ceea ce înseamnă că elita politică este implicată în procesul decizional executiv al unei alte elite[208];
- **anexarea completă,** ceea ce înseamnă că elita politică este principalul factor de decizie executivă, în timp ce elita anexată nu are niciun fel de autonomie.

Cu alte cuvinte, în cazul unei anexiuni depline, elita politică devine prin definiție „elita elitelor", deoarece membrii puterii executive și legislative vor avea o influență mai mare asupra vieții grupurilor elitare subjugate decât invers. Totuși, acest lucru este diferit de fenomenul de **fuziune**, pe care îl identificăm și noi și care înseamnă că persoanele care aparțin în mod formal la două grupuri elitare diferite devin *de facto* figuri elitare în mersul vieții celuilalt, estompând granițele dintre cele două grupuri.

Înainte de a prezenta structurile elitei tipice ideale (cu exemple aproximative), trebuie să facem două precizări tehnice. În primul rând, acestea sunt prezentate în următoarea ordine: începem cu regimurile de tip polar (democrație liberală, dictatură comunistă și

Tabelul 3.5. Anexarea elitelor de către elita politică conducătoare în cele șase regimuri de tip ideal.

	Elita economică	Elita mediatică	Elita culturală	Elita administrativă	Elita de aplicare a legii	Elita politică (opoziție)
Democrație liberală	Nu	Nu	Nu	Nu	Nu	Nu
Dictatură comunistă	Complet	Complet	Complet	Complet	Complet	n.a.
Autocrația patronală	Parțial (cu fuziune)	Parțial	Parțial	Complet	Complet	Parțial (cu fuziune)
Autocrație conservatoare	Parțial (numai statul)	Parțial (numai statul)	Nu	Complet	Complet	Nu
Dictatură care exploatează piața	Parțial	Parțial	Parțial	Complet	Complet	n.a.
Democrație patronală	Parțial (cu fuziune; împărtășită de piramide)	Parțial (împărțit cu piramidele)	Parțial (împărțit cu piramidele)	Parțial (împărțit cu piramidele)	Parțial (împărțit cu piramidele)	Nu

[208] Prezentarea tipică ideală marchează doar faptul că sunt încorporate părți din anumite elite. Numărul sau raportul exact al membrilor elitei încorporate este o chestiune empirică, ce trebuie determinată de la caz la caz.

autocrație patronală), care sunt urmate de cele trei tipuri „intermediare" (autocrație conservatoare, dictatură care exploatează piața și democrație patronală) în care cele trei tipuri polare se pot dezvolta în mod obișnuit dacă se descompun. În al doilea rând, **structurile elitare tipice ideale vor fi ilustrate de triunghiuri isoscele** plasate unul lângă altul în anumite configurații. Oferim **legende** pentru aceste figuri și dorim să subliniem că **nu trebuie să se citească în ele mai mult decât ceea ce spun legendele**. În special, dimensiunea acestor triunghiuri și cât de mult se suprapun (în cazurile de anexare) sunt doar o chestiune de editare și nu indică nici mărimi absolute, nici raporturi relative. Singura excepție de la această regulă este democrația patronală, unde piramida patronală a opoziției este ideală, de obicei mai mică decât piramida patronală conducătoare. Dar diferența exactă a mărimii lor sau, în alte cazuri, mărimile exacte și ratele relative (de anexare) sunt toate chestiuni care țin de cercetarea empirică, ce ar trebui să dea răspunsuri diferite de la caz la caz.

3.7.1. Elitele în cele trei regimuri de tip polar

3.7.1.1. Democrație liberală: elita autonomă, elita politică democratică

Structura elitei în democrații liberale tipice ideale este prezentată în figura 3.3. **Elita politică conducătoare** din acest regim poate fi numită **democratică,** deoarece (1) respectă autonomia altor elite chiar și în sfera publică și (2) este specifică democrațiilor liberale tipice ideale. Prin urmare, putem observa elita **autonomă**, deoarece într-un astfel de regim, separarea activităților sociale, precum și împărțirea puterilor în sfera politică au ca rezultat o societate în care nicio elită nu este dominantă. **Elita politică doar definește gama de opțiuni pentru celelalte elite** prin stabilirea cadrului legal, dar nu intervine în deciziile executive ale niciunui membru sau grup al acestora. **Opoziția politică este legală** și, de asemenea, poate funcționa fără obstacole [→4.3].

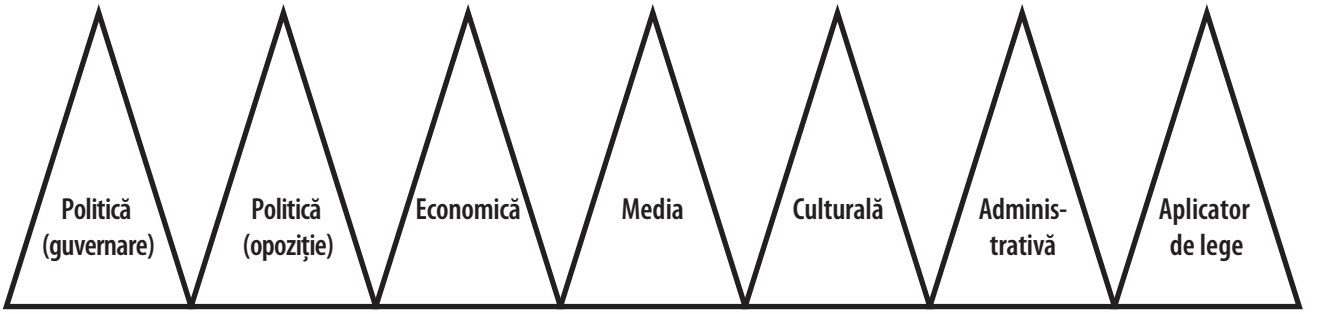
În regiunea postcomunistă, țara cea mai apropiată de tipul ideal de democrație liberală este **Estonia** [→7.3.2.2]. Potrivit unui raport Freedom House, mass-media estonă este protejată din punct de vedere juridic și este în mare parte liberă de influența politică evidentă, în timp ce proprietatea mass-media este, de asemenea, preponderent privată și este subordonată mai degrabă intereselor de afaceri decât intereselor politice (FH notează ca probleme „comercializarea crescută și publicitatea nedeclarată").[209] Economia a fost dominată de antreprenori, și nu de oligarhi, în piața competitivă, iar statul a aderat la un program economic conservator-liberal de la schimbarea de regim.[210] Firește, sferele separate și – ca în figura 3.2 – triunghiurile izolate nu înseamnă că nu există nicio legătură între aceste elite. Lobbyul este un ideal-tipic în democrațiile liberale [→5.3.1] și reforma acestuia a fost de mult timp un subiect în politica estoniană. Au existat, de asemenea, scandaluri de corupție – cele mai grave fiind cele ale fostului ministru al mediului Villu Reiljan, care a fost condamnat de instanțele estoniene pentru că a cerut o mită de aproximativ 100.000 de euro și a favorizat un susținător vechi al partidului său și într-un caz de schimb de terenuri.[211] Politica estoniană nu a anexat economia și nici nu există rețele patronale informale

[209] Pettai și Ivask, „Estonia"

[210] Bohle și Greskovits, *Capitalist Diversity on Europe's Periphery*, 96-137.

[211] Lumi, „Comparative Insight into the Status of the Status of the Lobbying Regulation Debate in Estonia".

Figura 3.3. Elita autonomă într-o democrație liberală tipică ideală.

Legendă: Fiecare triunghi reprezintă o elită, iar vârfurile triunghiurilor, vârfurile elitelor.

sau oligarhi. Partidele de opoziție au fost, de asemenea, puternice, aplicarea legilor este normativă și, datorită sistemului electoral proporțional, guvernele estoniene au fost, de obicei, coaliții, cu numeroase schimbări de guvern.[212]

3.7.1.2. Dictatura comunistă: elite încorporate, elita politică totalitară

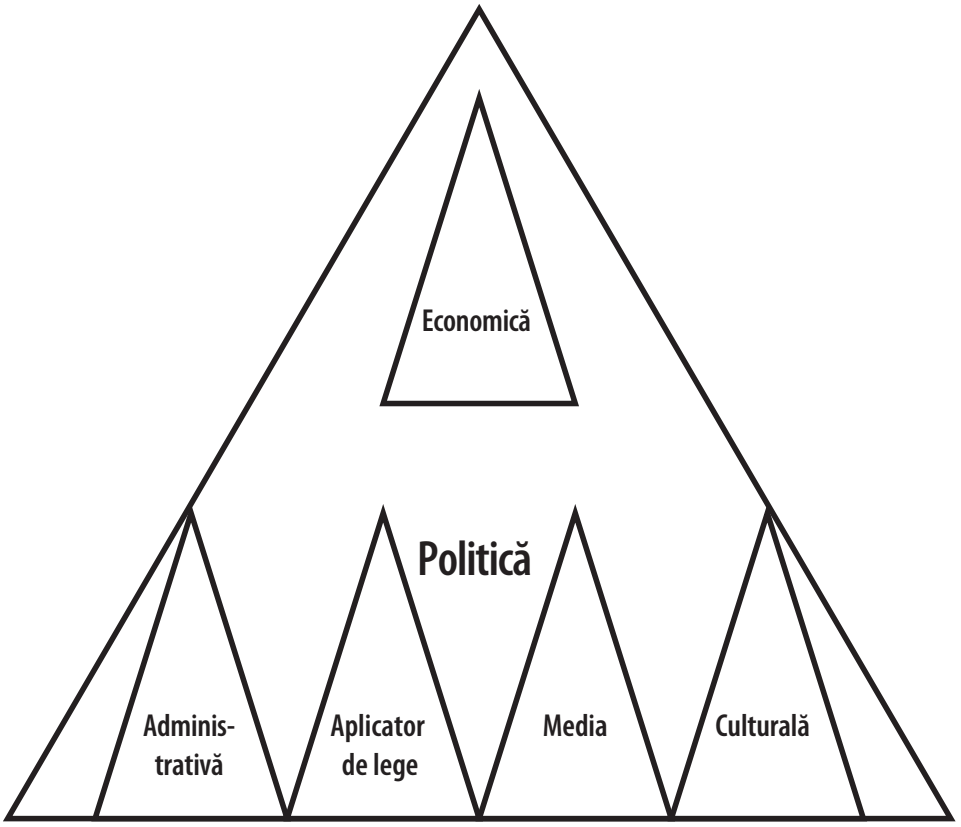
Structura elitei unei dictaturi comuniste tipice ideale este prezentată în figura 3.4. **Elita politică conducătoare** în acest regim poate fi numită **elită politică totalitară**, deoarece nu respectă deloc autonomia celorlalte elite și elimină radical granițele dintre diferitele tipuri de acțiune socială, precum și diviziunea dintre ramurile puterii. Prin urmare, putem observa **elite încorporate**. În mod obișnuit, elitele din afara elitei politice conducătoare nu au nicio formă de autonomie și nu pot fi plasate decât în cadrul unei nomenclaturi unificate, condusă de partidul de stat. **Organizațiile elitelor încorporate sunt curele de transmisie ale partidului,** adică nu sunt decât purtătorii și executanții voinței partidului marxist-leninist [→3.5.2]. Acestea pot include sindicatele, asociațiile de femei, mediul academic și așa mai departe. Numai figurile de frunte din aceste „subelite" pot spera, în mod ideal, să ajungă în organul de conducere larg al adevăratei elite politice, comitetul central al partidului comunist, în timp ce numai liderii serviciilor secrete și ai elitei militare sunt incluși ocazional în organele decizionale reale, mai mici, comitetele politice. **Opoziția politică este ilegală,** iar orice grup care se opune sistemului este persecutat.

În timp ce fiecare dictatură comunistă a avut un model similar de elită încorporată, putem lua exemplul **Uniunii Sovietice** pentru ilustrare. În cartea sa *Soviet Politics in Perspective (Politica sovietică în perspectivă)*, Richard Sakwa scrie că Partidul Comunist al Uniunii Sovietice „era, de fapt, ramura executivă superioară a guvernului sovietic, unde deciziile erau luate sau confirmate. [Aceasta] era o consecință naturală a respingerii de către Constituție a separării puterilor".[213] El explică, de asemenea, că partidul controla statul și sistemele guvernamentale prin utilizarea grupurilor de partid în instituții și organizații de masă, o rețea vastă de organizații de partid, numiri prin intermediul nomenclaturii și un sistem strict de

[212] Mikkel, „Patterns of Party Formation in Estonia: Consolidarea neîndeplinită".

[213] Sakwa, *Soviet Politics in Perspective*, 96-97.

Figura 3.4.Elitele încorporate în dictatură tipică ideală comunistă.

Legendă: Fiecare triunghi reprezintă o elită, iar vârfurile triunghiurilor, vârfurile elitelor. Suprapunerea reprezintă anexarea.

monitorizare a cadrelor în executarea instrucțiunilor de sus în jos.[214] Întrucât proprietatea privată a fost practic eliminată, nu existau nici instituții private, nici mass-media sau cultură. Dimpotrivă, elitele respective se aflau sub controlul partidului, care îndeplinea funcția de „socializare" prin intermediul unei vaste rețele de agitație și propagandă (agitprop) [→4.3.1.2].[215] Toate organele de cenzură și borduri comuniste erau formale, la fel ca și subordonarea tuturor elitelor apolitice față de elita politică totalitară. Nici opoziția nu era tolerată, nici măcar în interiorul partidului, unde facțiunile au fost interzise de timpuriu.[216]

3.7.1.3. Autocrația patronală: elitele patronale, elita politică clientelară cu control monopolist

Structura elitei unei democrații patronale tipice ideale este prezentată în figura 3.5. **Elita politică conducătoare** în acest regim poate fi numită **elită politică clientelară cu control monopolist**, în primul rând, pentru că subjugă alte elite politice în rețeaua sa patronală

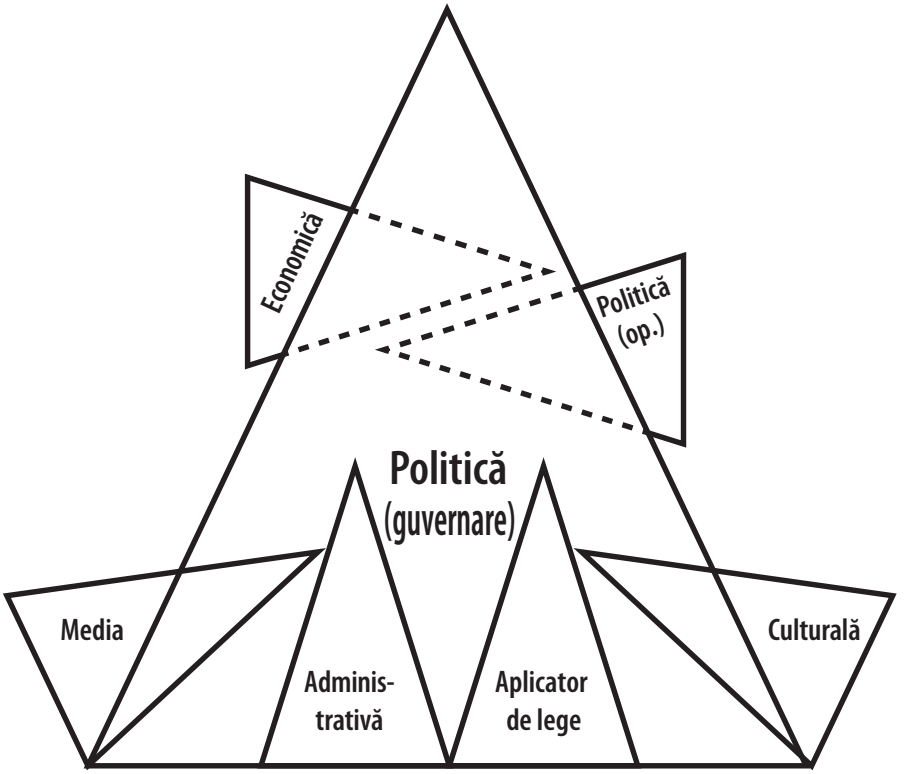
[214] Sakwa, *Soviet Politics in Perspective*, 97-98.

[215] Sakwa, *Soviet Politics in Perspective*, 100.

[216] Sakwa, *Soviet Politics in Perspective*, 26-27.

(un proces care este numit ***patronalizare***) și, în al doilea rând, pentru că este singura elită politică ce face acest lucru. Prin urmare, putem observa **elitele *patronalizate***. Spre deosebire de anexarea (completă) a elitelor în dictatura comunistă, subjugarea elitelor aici nu este totală. Într-adevăr, elitele aparținând sferei politice sunt pe deplin *patronalizate*, ca urmare a monopolizării puterii politice de către elita conducătoare, dar unele segmente ale elitelor din alte sfere de acțiune socială rămân în afara lanțului de comandă al rețelei dominante a sistemului monopiramidal. Cu toate astea, aceste elite **independente sunt cele de nivel inferior, cu siguranță nu sunt în măsură să modeleze regimul, în timp ce cei care contează** (adică membrii de vârf ai elitelor respective) **sunt anexați**.

Figura 3.5. Elitele *patronalizate* în autocrația patronală tipică ideală.

Legendă: Fiecare triunghi reprezintă o elită, iar vârfurile triunghiurilor, vârfurile elitelor. Suprapunerea reprezintă anexarea, iar liniile punctate, fuziunea.

Elitele anexate **nu sunt încorporate *de jure,* ci subjugate *de facto***. Cu alte cuvinte, în timp ce elita conducătoare comunistă (nomenclatura) este un **fenomen** formal, birocratic, elita conducătoare a unei autocrații patronale (familia politică adoptată) este un **fenomen informal**, compus dintr-un agregat de poziții formale și informale ordonate într-o rețea patronală. În plus, prevalează fenomenul de **fuziune.** Pe de o parte, patronii din rețeaua patronală monopiramidală dețin atât puterea politică, **cât** și cea economică (deși formal au doar una dintre acestea), prin care **devin nediferențiabili în sensul apartenenței la elita politică sau la elita economică**. Pe de altă parte, **elitele politice conducătoare și de opoziție sunt și ele contopite,** principalele partide de opoziție servind interesele elitei politice

conducătoare, întrucât sunt fie false partide, fie domesticite de familia politică adoptată. Membrii independenți ai opoziției sunt fie marginalizați, fie lichidați [→3.3.9].

Două cazuri paradigmatice de autocrație patronală, **Rusia** și **Ungaria,** prezintă elite politice monopoliste și un nivel ridicat de clientelism. András Bozóki descrie Ungaria de după 2010 după cum urmează: „Centrul sistemului este [...] capul patriarhal al familiei [...]. În jurul lui sunt cercuri concentrice de susținători esențiali, influenți și interschimbabili. Deși Parlamentul poate vota cu o majoritate de două treimi, membrii grupului parlamentar sunt selectați de Orbán. Același lucru este valabil și pentru liderii tuturor instituțiilor care erau anterior independente de guvern. [...] Modelul de influență al mafioților de stat este avocatura informală de natură în mare parte «familială» asociată cu puterea monocentrică și cu persoana liderului."[217] Bozóki analizează actorii politici și economici influenți *de jure* și modul în care aceștia se contopesc într-o singură elită conducătoare, subliniind că sunt dependenți de Orbán, care menține controlul prin „amenințări existențiale sistematice, propagandă, cenzură, cooptare, criminalizare demonstrativă, aplicarea discriminatorie a legilor și tehnici similare".[218] Ledeneva descrie în mod similar „sistemul" lui Putin, cultura sa internă și patronajul informal al instituțiilor și oamenilor.[219] *Patronalizarea* elitelor mediatice are loc prin mijloace economice, iar majoritatea jurnaliștilor independenți sunt forțați să treacă la un statut de nonelită, neinfluent într-o sferă de comunicare dominată [→4.3.1.2]. În timp ce elitele culturale din ambele țări sunt supuse la ceea ce Bozóki numește „în loc de bătălii culturale *(Kulturkampf)*, bătălii împotriva culturii"".[220] Partidele de opoziție sunt, de asemenea, neutralizate și parțial încorporate, iar cele două țări reprezintă cazuri pentru toate tehnicile explicate mai sus.[221]

3.7.2. Elite în cele trei tipuri de regimuri intermediare

3.7.2.1. Autocrație conservatoare: elită parțial autonomă, elită politică autoritară

Structura elitei unei autocrații conservatoare tipice ideale este prezentată în figura 3.6. **Elita politică conducătoare** din acest regim poate fi numită **autoritară** (spre deosebire de cea democratică din democrația liberală), deoarece nu respectă autonomia celorlalte elite din sfera publică. Prin urmare, putem observa **elita parțial autonomă**. Pe de o parte, elitele aparținând sferei acțiunii politice, **elitele administrative și de aplicare a legilor sunt subjugate** guvernanților, care **devin *de jure* și *de facto* factorii de decizie de vârf** în ceea ce privește acțiunile executive ale acestor elite. În consecință, statul într-o autocrație conservatoare este ideal, de obicei mai extins decât în democrațiile liberale, care este tipul de regim ce precede, de obicei, autocrația conservatoare.

---

[217] Bozóki, „A párttól a családig [De la partid la familie]", 236-37.

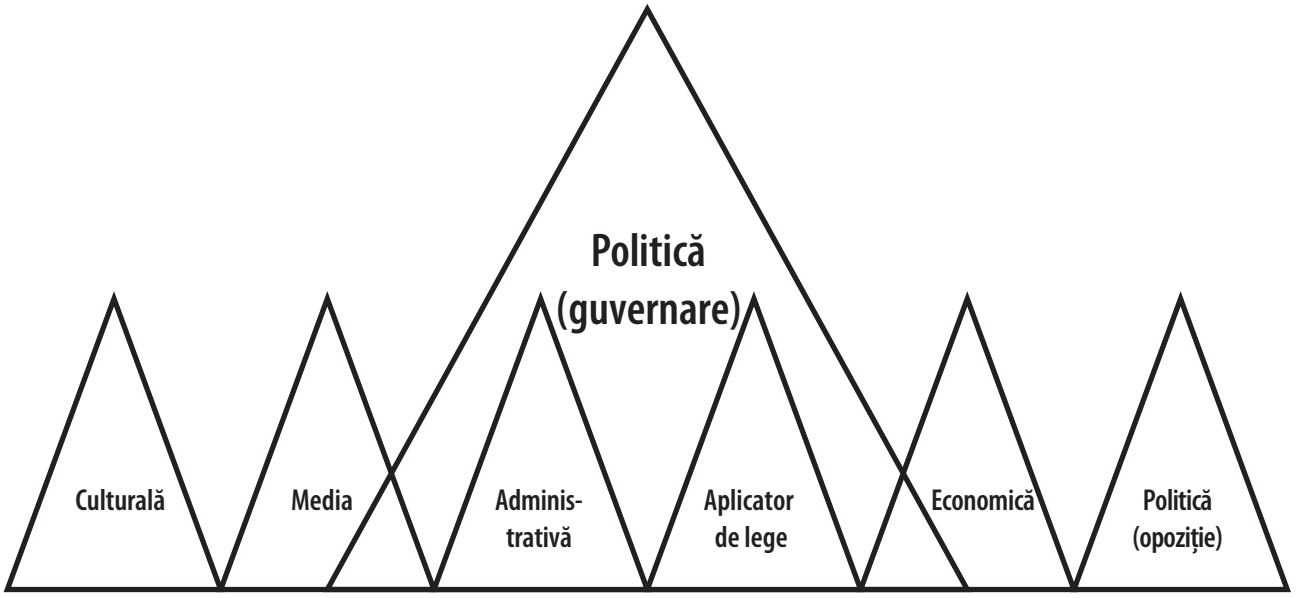
[218] Bozóki, „A párttól a családig [De la partid la familie]", 252.

[219] Ledeneva, *Can Russia Modernise?*

[220] Bozóki, „Nationalism and Hegemony", 467-73.

[221] Sz.Bíró, „The Russian Party System"; Ripp, „The Opposition of the Mafia State", 603-7.

Figura 3.6. Elita parțial autonomă într-o autocrație conservatoare tipică ideală.

Legendă: Fiecare triunghi reprezintă o elită, iar vârfurile triunghiurilor, vârfurile elitelor. Suprapunerea reprezintă anexarea.

Pe de altă parte, în acest tip de regim, **opoziția politică este legală** și poate funcționa nestingherită; **elita culturală**, fiind în mod ideal, de obicei separată de acțiunea politică, **rămâne independentă;** iar **elita economică și cea mediatică sunt încorporate doar în părțile lor publice, în timp ce elementele lor private rămân autonome**. Deși cadrul legal care le reglementează activitățile se poate schimba, ele rămân libere în luarea propriilor decizii executive.

Deși nu există o autocrație conservatoare pe deplin dezvoltată în regiune [→7.2.1], **Polonia** a cunoscut o tentativă conservatoare autocratică începând cu 2015. În consecință, putem observa că guvernul PiS, ca organism formal, își sporește influența asupra mass-mediei de stat (cu o puternică propagandă proguvernamentală și anti-Soros)[222] asemenea, în economie, cu o pondere tot mai mare a întreprinderilor de stat și cu varietăți ale controlului statului asupra sectorului privat.[223] Cu toate astea, aceste reglementări sunt normative și nu există oligarhi PiS, lăsând economia nepatronală. În pofida relațiilor puternice cu Biserica și a implementării ideologiei ridicate pe rangul politicii centrale [→3.5.3.2], Polonia încă mai prezintă o opoziție independentă, mass-media și elitele culturale, de asemenea. Cu toate acestea, într-o autocrație conservatoare[224] consolidată, opoziția independentă ar fi neutralizată prin mijloace birocratice[225], în timp ce opoziția poloneză are încă potențialul de a inversa tentativa autocratică prin corecție electorală [→4.4.4.4].

[222] Wójcik, „Polonia".

[223] Kozarzewski și Bałtowski, „Return of State-Owned Enterprises in Poland".

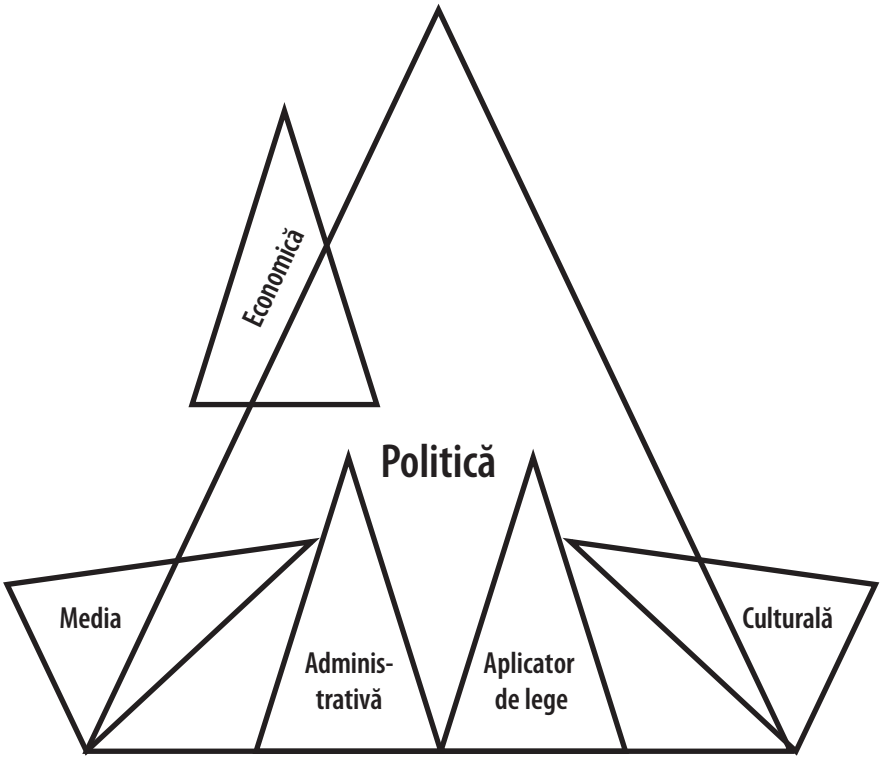
[224] Wójcik, „Polonia".

[225] Pentru un exemplu apropiat, deși nu postcomunist, a se vedea Raby, „Controlled, Limited and Manipulated Opposition under a Dictatorial Regime".

3.7.2.2. Dictatură de exploatare a pieței: elite parțial încorporate, elită politică dominantă

Structura elitei unei dictaturi tipice ideale care exploatează piața este prezentată în figura 3.7. **Elita politică conducătoare** din acest regim poate fi numită **elită politică dominantă** (spre deosebire de cea totalitară dintr-o dictatură comunistă), deoarece lasă o autonomie redusă sau chiar nulă celorlalte elite, estompând granițele dintre diferitele tipuri de acțiune socială, precum și diviziunea dintre ramurile puterii. Prin urmare, putem observa **elite parțial încorporate**. Pe de o parte, elitele aparținând sferei acțiunii politice, **elitele administrative și de aplicare a legilor sunt subjugate** guvernanților, care **devin *de jure* și *de facto* factorii de decizie de vârf** în ceea ce privește acțiunile executive ale acestor elite. Pe de altă parte, **elitele economice, mediatice și culturale sunt parțial încorporate**, adică li se lasă un anumit grad de autonomie sub reglementările grele ale statului.

Figura 3.7. Elitele parțial încorporate în dictatura tipică ideală de exploatare a pieței.

Legendă: Fiecare triunghi reprezintă o elită, iar vârfurile triunghiurilor, vârfurile elitelor. Suprapunerea reprezintă anexarea.

Prin urmare, în timp ce într-o dictatură comunistă (care precede, de obicei, dictaturile care exploatează piața) singura elită autentică este elita conducătoare, nomenclatura unei dictaturi care exploatează piața nu este exclusivă și există și alte elite în afara ei. Mai mult decât atât, în ciuda amplorii substanțiale a intervenției statului, precum și a influenței directe în deciziile executive ale unor companii, există și un număr mare de **antreprenori majori autonomi**, care **alcătuiesc vârful elitei economice**. Acest lucru este consecința

naturii de exploatare a pieței a regimului, care permite unui sector privat substanțial să servească obiectivele politice/economice ale partidului-stat [→5.6.2.2].

Cu toate acestea, doar nomenclaturii i se permite să aibă o organizare politică formală. Elitele care se aventură în afara rețelei partidului-stat nu se pot bucura de statutul de elită decât în mod individual și nimeni nu se poate organiza față de elita politică conducătoare. Astfel, **opoziția politică este ilegală** și orice grup care se opune sistemului este persecutat.

Dintre țările postcomuniste pe care le luăm în considerare, **China** este țara care poate fi cel mai bine aproximată de modelul dictaturii care exploatează piața. Potrivit lui Szelényi și Mihályi, „în anii 1980, China construia «capitalismul de jos» și [...] mulți dintre cei mai bogați oameni din China, chiar și la începutul anilor 2000, proveneau din medii umile (precum frații Liu sau dinastia Yang). Chiar și cei care par să se fi încadrat în imaginea unor capitaliști politici (precum Rong) nu erau capitaliști politici în sensul pe care îl cunoaștem din Rusia postcomunistă."[226] Integrarea elitei economice este demonstrată de marii antreprenori care fie s-au îmbogățit datorită legăturilor de partid, fie au avut nevoie de protecția partidului, dar unii dintre cei mai bogați chinezi, precum Jack Ma, și-au făcut averea din industrii inovatoare în domeniul IT sau în alte industrii de înaltă tehnologie. Și, deși antreprenori precum Ma au fost înrolați în Partidul Comunist Chinez, aceștia se bucură încă de o autonomie considerabilă în luarea deciziilor executive în propriile companii, spre deosebire de liderii întreprinderilor de stat din dictatura comunistă de dinaintea schimbării de regim. Pe de altă parte[227], mass-media și cultura sunt puternic restricționate în China, iar Partidul Comunist Chinez (PCC) acționează ca un partid de stat care domină peisajul politic.[228]

3.7.2.3. Democrație patronală: elite parțial patronalizate, elită politică patronală concurentă

Structura elitei unei democrații patronale tipice ideale este prezentată în figura 3.8. **Elita politică conducătoare** din acest regim poate fi numită **elită politică patronală concurentă** (spre deosebire de cea monopolistă din autocrația patronală), în primul rând, pentru că subjugă alte elite politice în rețeaua sa patronală (un proces care se numește **patronalizare)** și, în al doilea rând, pentru că nu este singura elită politică care face acest lucru. Într-adevăr, **elita politică din opoziție menține, de asemenea, o rețea patronală informală** care *patronalizează* și unele părți ale elitelor apolitice.

În acest regim, putem observa **elite parțial *patronalizate***. Fiecare grup de elită apolitică este împărțit în trei părți. În primul rând, există o parte patronată de elita politică conducătoare; în al doilea rând, există o parte patronată de opoziția politică. Ambele piramide patronale includ o parte din elitele nonpolitice, deși rețeaua patronală a elitei conducătoare este în mod ideal, de obicei, mai largă decât cea a elitei politice din opoziție.[229] În cele din urmă, există și o parte autonomă, care menține o distanță egală față de cele două grupuri, adică are relații la fel de bune, dar se ferește de dominația patronală a oricărei părți. Acesta este cazul tipic de menținere a relațiilor client-client în locul celor strict clientelare: înțelegeri informale sunt încheiate pe bază de voluntariat cu rețelele patronale existente fără a se subordona acestora, adică păstrând posibi-

[226] Szelényi și Mihályi, *Varieties of Post-Communist Capitalism*, 198.

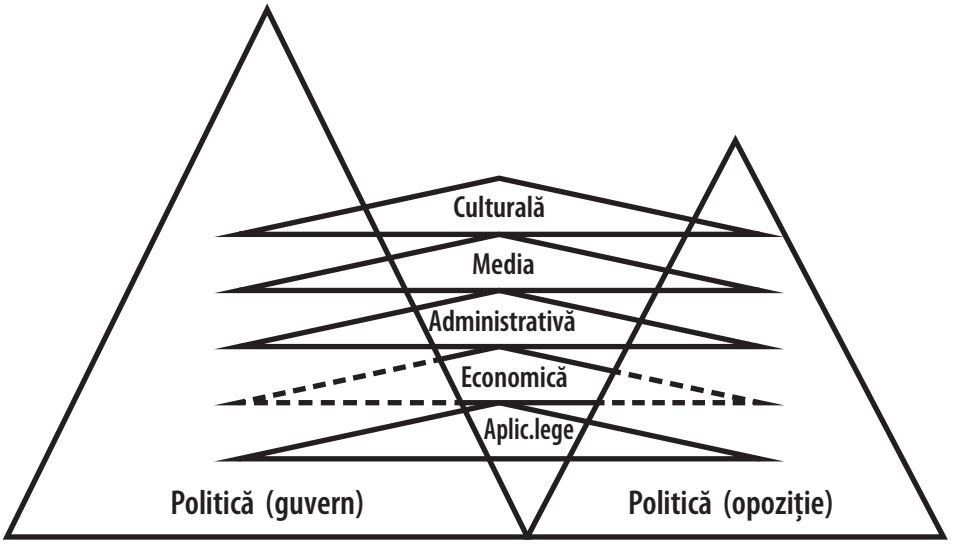
[227] Brant, „Why Is Jack Ma a Communist Party Member?".

[228] Heilmann, *China's Political System*.

[229] În cazul în care opoziția nu este unificată, și această parte poate fi împărțită între mai multe rețele patronale ale opoziției. Din motive de claritate, prezentăm cazul în care elita politică a opoziției este unificată.

litatea de a intra și ieși liber. Faptul că pot exista **actori autonomi** este asigurat de **competiția piramidelor patronale**, în care nicio elită politică nu deține monopolul puterii politice și, în consecință, nu poate domina sferele de acțiune socială. Mai mult, apare fenomenul de **fuziune**, deoarece patronii rețelelor patronale au atât putere politică, cât și economică, prin care devin **nediferențiați în sensul apartenenței la elita politică sau la elita economică**.

Figura 3.8. Elita parțial patronalizată într-o democrație patronală tipică ideală.

Legendă: Fiecare triunghi reprezintă o elită, iar vârfurile triunghiurilor, vârfurile elitelor. Suprapunerea reprezintă anexarea, iar liniile punctate, fuziunea. Piramida opoziției este ideal-tipic mai mică decât cea conducătoare.

Ucraina a fost o democrație patronală de la prăbușirea Uniunii Sovietice. Pe baza unor cercetări extinse, Minakov enumeră funcțiile care au fost controlate de clanurile care compun grupurile regionale Dnipropetrovsk și Donețk, ambele acoperind portofolii mari ale grupurilor elitare enumerate mai sus. În cadrul grupului Dnipropetrovsk, rețeaua patronală informală a grupului Privat a controlat deputați independenți, partide și fracțiuni parlamentare (din 1998 până în prezent), directori adjuncți ai Băncii Naționale, directori și membri ai consiliilor de administrație ale companiilor de stat de gaze și petrol, în timp ce clanul Kuchma-Pinchuk a fost un clan de profil redus începând cu 2005, cu control asupra unor deputați independenți, miniștri adjuncți și procurori generali adjuncți. În schimb, grupul regional din Donețk este alcătuit din clanuri „vechi" care au controlat Partidul Regiunilor, vicepremieri, guvernatori, parlamentari, miniștri și viceminiștri independenți, administrația fiscală etc.; clanuri „noi" care au controlat guvernatorii și primarii din Donețk (1996-2014), pozițiile din Partidul Regiunilor, Blocul de Opoziție, deputații independenți, fracțiunile parlamentare (1998-prezent), procurorii generali, miniștrii independenți etc.; și câteva clanuri mai mici și mai noi care au controlat sistemul judiciar/curțile separate, Comisia Electorală Centrală, miniștrii separați și companiile de stat.[230] Pe fondul unei concurențe patronale intense, oligarhii ucraineni au avut o autonomie considerabil mai mare decât cei ruși, iar de la Revoluția portocalie [→4.4.2.3],

[230] Minakov, „Republic of Clans", 234-37.

parlamentul împuternicit, controlat de oligarhi, a garantat că *poligarhii* pot fi ținuți sub control. Conform sondajului[231] societății ucrainene din 2015, oligarhii au fost considerați cei mai influenți actori din Ucraina, 44,6% dintre respondenți alegându-i pe aceștia, în timp ce funcționarii de stat au fost aleși de doar 21,8%.[232]

În concluzie, **în regimurile postcomuniste, procesul de autonomizare relativă a elitelor a început odată cu procesului de schimbare a regimului, dar curând a urmat alinierea în rețele patronale politico-economice rivale**. În acele țări în care rotația forțelor politice rivale a persistat în timp, au existat mai multe șanse ca elitele economice, culturale, mediatice și de altă natură autonome să se impună sau cel puțin să se atașeze la rețelele patronale concurente care nu reușesc să își asigure exclusiv puterea, găsind sub aripa lor subzistența. Acest ultim scenariu este poate cel mai bun rezultat pentru țările aflate mai departe de civilizația occidentală și de atracția gravitațională a UE [→7.4.4], asigurând aranjamentul multipiramidal al democrației patronale în locul rețelei patronale monopiramidale care structurează actorii autocrațiilor patronale.

[231] Markus, „The Atlas That Has Not Shrugged", 103. A se vedea, de asemenea, Markus și Charnysh, „The Flexible Few".

[232] Citat de Dubrovskiy et al., „Six years of the Revolution of Dignity: what has changed?", 20.

4. Politică

4.1. Ghidul capitolului

Acest capitol se referă la **conceptualizarea comparativă a fenomenelor politice**. El se desfășoară după modelul tabelului 4.1, care conține multe dintre conceptele care sunt introduse, sortate în funcție de cele trei tipuri polare din cele șase regimuri de tip ideal ale spațiului conceptual triunghiular.

Capitolul începe prin a descrie diferitele tipuri de legitimitate populară și modul în care este interpretat binele comun, prin ce instituții este menținut și cum este aplicată puterea politică. În partea 4.3, folosim unul dintre aceste cadre, cel al deliberării publice, pentru a descrie principalele procese politice ale democrațiilor liberale și modul în care aceleași elemente funcționează în dictatura comunistă și în autocrațiile patronale. Identificăm atitudinea generală a acestor regimuri față de instituțiile deliberării publice și arătăm cum această atitudine, precum și construcția instituțiilor politice decurg din cadrul lor ideologic. Această parte cuprinde mai multe subiecte: (1) mass-media și sferele de comunicare, inclusiv reorganizarea piețelor mediatice în autocrațiile patronale; (2) protestele de contestare a politicilor și a legitimității și mitingurile pro-guvernamentale, grup de interes politic și o tipologie a sistemelor de partide; (3) o tipologie a campaniilor și alegeri în cele trei regimuri de tip polar și o descriere a referendumurilor; (4) diferențierea politicii publice de politica clientelară și politica de putere, la care se încadrează anumite tipuri de legi – limitate sau instrumentale – și de legislaturi; și (5) situația instanțelor, a procuraturii și a instituțiilor de constrângere statală, de la alb trecând prin gri și ajungând la neagră. Tot în această parte, descriem diverse forme de democrație și legalism autocratic ca amenințări specifice la adresa stabilității regimurilor și sistemelor juridice.

În timp ce partea 4.3 este dedicată conceptualizării instituțiilor independente, partea 4.4 descrie, într-o manieră de tip ideal, principalele procese care mențin regimurile de tip ideal stabile și autosusținute. Numim aceste mecanisme de protecție și le descriem în trei regimuri politice: democrație liberală, democrație patronală și autocrație patronală. Arătăm cum separarea ramurilor puterii conservă democrația liberală, separarea rețelelor de putere ajută la susținerea democrației patronale, iar separarea resurselor de putere garantează stabilitatea autocrației patronale. În ceea ce privește democrațiile, introducem termenii tentative și preluare autocratică, precum și transformare antipatronală, toți aceștia urmând a fi instrumentați în descrierea așa-numitelor revoluții colorate din Eurasia. Scrutând cazurile de revoluții colorate, susținem că cele câteva cazuri de succes ar trebui tratate ca mecanisme de protecție a democrației patronale, și nu ca evenimente care au condus spre democrații liberale de tip occidental. În ceea ce privește autocrația patronală, descriem revoluțiile colorate nereușite, structura monopolistă a acestor regimuri și utilizarea instrumentelor de autoritate publică de către patronul suprem care le asigură. Capitolul se încheie cu o descriere a problemei succesiunii în astfel de regimuri, a președinților în exercițiu lipsiți de putere și a oportunității schimbării regimului democratic.

Tabelul 4.1. Fenomene politice în cele trei regimuri de tip polar (cu temele părților capitolelor).

	Democrația liberală	Autocrația patronală	Dictatura comunistă
INTERPRETAREA BINELUI COMUN	constituționalitate	populism	marxism-leninism
	legitimare populară electorală	legitimare populară electorală	legitimare populară ne-electorală
	deliberare publică de interpretare a binelui comun (interpreții legitimi sunt cetățenii)	creditul patronal de interpretare a binelui comun (interpretul legitim este patronul suprem)	însușirea birocratică de interpretare a binelui comun (interpretul legitim este partidul-stat)
	autoritate legal-rațională	autoritate substanțial-rațională	autoritate substanțial-rațională
INSTITUȚII DE DELIBERARE PUBLICĂ	sferă deschisă de comunicare libertatea de exprimare	sferă dominată de comunicare înghesuire/ghetoizare	sferă comunicațională închisă cenzură
	sistem competitiv/sistem bipartidist	sistem de partid dominant cu o margine competitivă / opoziție falsă	sistem cu un singur partid
	campanie de marketing	campanie de structurare a loialității	campanie de suspendare a drepturilor
	alegeri corecte	alegeri manipulate	alegeri necontestate
	procesul decizional formal (în parlament) parlamentarii sunt politicieni legislatura decizională	procesul decizional informal (în afara parlamentului) parlamentarii sunt paravan politic legislatura curelelor de transmisie	procesul decizional formal (în afara parlamentului) parlamentarii sunt cadre de partid legislatura curelelor de transmisie
	domnia legii (egalitate în fața legii, egalitate în aplicarea legii)	legea dominației (egalitate în fața legii, inegalitate în aplicarea legii)	domnia fărădelegii (inegalitate în fața legii, inegalitate în aplicarea legii)
	lege limitată cetățean subordonat legii	lege instrumentală lege subordonată familiei politice adoptate	lege instrumentală lege subordonată partidului
	aplicarea legii normative	aplicarea legii selective din punct de vedere politic	aplicarea legii selective din punct de vedere politic
	jurisdicție imparțială	jurisdicție selectivă din punct de vedere politic	proces de fațadă
	dovezi (infracțiune comisă, proces lansat automat)	kompromat (infracțiune comisă, proces declanșat pe baza unei decizii politice)	dovezi fabricate (infracțiune neîmplinită, proces declanșat pe baza unei decizii politice)
MECANISM DE PROTECȚIE	mecanism de protecție a pluralismului	mecanism de protecție împotriva pluralismului	n.a.
	separarea ramurilor puterii	separarea resurselor de putere	n.a.
	societate civilă liberă	societate civilă subjugată	societate civilă inexistentă
	proteste care pun întrebări politice schimbarea pașnică a guvernului (fără schimbare de regim)	proteste cu întrebări de legitimare schimbare de regim / reproducere sistemică	fără proteste schimbare de regim (revoluție legitimă)

4.2. Legitimitatea populară și interpretarea binelui comun

4.2.1. Legitimitatea populară ca bază a statelor moderne

Acțiunea politică se bazează pe utilizarea puterii politice, adică pe (1) violența legitimă peste care (2) statul deține monopolul în cele șase regimuri de tip ideal [→2.2]. Ambele jumătăți ale definiției sunt importante. Pe de o parte, faptul că puterea politică este **legitimă** implică faptul că statul trebuie să aibă o calitate pentru care poporul acceptă dominația sa.[1] Pe de altă parte, faptul că statul are „monopolul" puterii politice implică faptul că **statul este instituția principală a sferei de acțiune politică**. Prin urmare, dacă vrem să analizăm fenomenele din această sferă trebuie să avem în vedere **cum se iau deciziile statului**, prin intermediul căror instituții și cu interacțiunea căror actori politici.

Legitimitatea statului se bazează pe noțiunea de **suveranitate populară** încă din Secolul Luminilor. Anterior, conducătorii se puteau baza pe așa-numita legitimitate numinoasă (autoritate divină), care nu presupunea nicio noțiune de popor: statul nu era legitimat pe baza faptului că servește fie voința populară, fie binele comun, ci că dominația decurge din sfințenie.[2] În epoca modernă, statele se bazează pe **legitimitate populară**, ceea ce înseamnă că elita politică conducătoare pretinde întotdeauna că este un reprezentant al voinței populare și/sau (prin urmare) că servește **binele comun**, adică interesul poporului.[3]

În consecință, **legitimitatea populară prevalează în toate cele trei regimuri de tip polar.** Mai mult, toate trei se autointitulează un fel de „democrație", referindu-se la faptul că realizează într-adevăr o formă de guvernare populară. Democrația liberală este numită fie ca atare, fie ca „democrație constituțională"[4]; autocrația patronală este numită „democrație suverană"[5] sau „democrație iliberală"[6]; iar dictatura comunistă este numită „democrație populară".[7] Cu toate acestea, așa cum implică deja diferențele dintre acești termeni, în cele trei regimuri de tip polar, **legitimitatea populară este interpretată în moduri diferite**, cu panouri narative diferite și în contextul unor cadre ideologice diferite. Acest lucru este direct legat de cea de-a doua întrebare, și anume: cum se iau deciziile de stat, deoarece diferitele narațiuni **legitimează diverse forme de luare a deciziilor de stat?**

Tabelul 4.2 sintetizează trei narațiuni: constituționalitate, populism și marxism-leninism, care oferă cadrul de legitimare populară în democrația liberală, autocrația patronală și, respectiv, dictatura comunistă. Diferența generală dintre ele constă în **ce actor sau proces deleagă dreptul de a interpreta binele comun**. Deși uneori pare de la sine înțeles, „binele comun" poate fi cu greu definit într-un mod obiectiv. Mai degrabă, fiecare cadru

---

1 Weber, *Economy and Society*, 212-17.

2 Sternberger, „Legitimacy".

3 Diggs, „The Common Good as Reason for Political Action".

4 Graber, Levinson și Tushnet, *Constitutional Democracy in Crisis?*.

5 Okara, „Sovereign Democracy".

6 Orbán, „Speech at the 29th Balvanyos Summer Open University and Student Camp".

7 Shilling, „People's Democracy' in Soviet Theory-I".

de legitimare indică anumite persoane (sau o persoană) care vor avea dreptul să definească binele comun, adică interesul popular, iar statul este legitimat prin faptul că obiectivele acțiunilor sale sunt stabilite, direct sau indirect, de către interpretul legitim.

Tabelul 4.2. Ideologiile de legitimitate populară în cele trei regimuri de tip polar (constituționalitate, populism, marxism-leninism).

Constituționalitate (în democrația liberală)	**Populism (în autocrația patronală)**	**Marxism-leninism (în dictatura comunistă)**
protecția universalistă a demnității umane reprezentată de cetățean	protecția particularistă a națiunii reprezentată de familia politică adoptată	protecția particularistă a clasei muncitoare reprezentată de partid
Individualist	colectivist	colectivist
universalist pe bază umanistă	naționalist pe bază de clan (familiarism amoral)	internaționalist pe bază de clasă
obligație morală nelimitată	obligația morală limitată	obligația morală limitată
pluralism	antipluralism (majoritarism)	antipluralism
→DELIBERAREA PUBLICĂ a interpretării binelui comun: asigurarea unei varietăți de procese și canale competitive pentru exprimarea și realizarea intereselor și valorilor (poporul este cetățean)	→EXPROPRIERE PATRONALĂ a interpretării binelui comun: asigurarea autorității supreme a familiei politice adoptate în luarea deciziilor de stat, fără opoziție sau critică legitimă (poporul este rob)	→EXPROPRIERE BIROCRATICĂ a interpretării binelui comun: asigurarea autorității supreme a partidului în luarea deciziilor de stat, fără opoziție sau critici legitime (poporul este supus)

Următoarele trei părți sunt dedicate celor trei cadre ideologice, elaborate pentru cele trei regimuri de tip polar. În plus, interpretăm aceste cadre în termenii weberieni ai dominației legitime și susținem că fiecare cadru este o variantă a autorității legale. Cu toate acestea, constituționalitatea reprezintă autoritatea legal-rațională, în timp ce populismul și marxism-leninismul urmăresc crearea unei legitimități substanțial-raționale – acesta din urmă cu revoluție, iar primul fără o înlocuire revoluționară a instituțiilor *de jure*.

4.2.2. Legitimitate populară în democrația liberală: constituționalitate

Într-o democrație liberală, legitimitatea populară este interpretată în cadrul ideologic al **constituționalității**. Întemeiat în filozofia politică liberală, punctul de plecare al acestei narațiuni este **individul cetățean** și respectul pentru **demnitatea** sa **umană,** ceea ce implică faptul că acesta trebuie tratat ca un om liber, care are un cuvânt de spus în ceea ce privește modul în care este condusă viața sa. În teoria democratică liberală, după cum explică Walter F. Murphy, adulții, „ca ființe demne de respect datorită naturii lor [...], trebuie să se bucure de un grad mare de autonomie, un statut care poate fi obținut în

principal în lumea modernă prin posibilitatea de a participa la guvernarea comunității lor".[8] Cu acest punct de pornire, statul constituțional [→2.3.2] este obligat:

- **să respecte demnitatea umană a tuturor,** pentru că fiecare adult cu care statul are de-a face – de obicei cei care se află pe teritoriul său – este o ființă demnă de respect pentru demnitatea sa umană (universalist pe bază umanistă);
- **să apere drepturile fiecărei persoane,** ceea ce înseamnă că statul nu trebuie să excludă anumite persoane sau grupuri, ci să trateze fiecare om în mod egal (obligație morală nelimitată);
- **să asigure un domeniu public** în care niciun interes sau nicio opinie nu e suprimată, deoarece, dacă fiecare individ adult este respectat în mod egal, înseamnă că opiniile, valorile și interesele tuturor sunt la fel de legitime și reprezentabile (pluralism).

Tipul de cadru instituțional pe care această ideologie îl legitimează este ceea ce numim **deliberare publică**.[9] „Deliberarea publică" denotă faptul că problema modului în care va fi folosită puterea politică este decisă în cadrul unei deliberări, în care varietatea de valori și interese ale oamenilor poate **conversa și concura ca alternative legitime**. Acest lucru rezultă din convingerea că opiniile nimănui nu ar trebui să fie suprimate în domeniul public și că toți cetățenii adulți sunt respectați în mod egal ca ființe umane.[10] În conformitate cu aceasta, statul creează instituții de deliberare publică: după cum scriu Philippe C. Schmitter și Terry Lynn Karl, democrația liberală „oferă o varietate de procese competitive și canale de exprimare a intereselor și valorilor, atât asociative, cât și partizane, funcționale, teritoriale, colective și individuale. Toate fac parte integrantă din practica sa".[11]

În detaliu, putem defini deliberarea publică, inspirată de Schmitter și Karl, precum și de un minim procedural al „poliarhiei" lui Robert Dahl[12], ca fiind următorul lanț de evenimente publice:

1. **discuția**, în care fiecare cetățean [→3.5.1] al unei instituții politice are șansa de a-și exprima opiniile în materie politică și de a le confrunta cu opiniile altor cetățeni în cadrul unei dezbateri pașnice, în care alte opinii sunt tratate ca fiind legitime și, prin urmare, liber reprezentabile;
2. **asocierea**, în care cetățeanul decide în mod voluntar dacă să se asocieze sau nu și să formeze asociații și organizații autonome și relativ independente, cum ar fi grupuri de interese și partide, care să îi reprezinte interesele în competiție cu alți cetățeni;
3. **alegerea**, unde ajung valorile și interesele să fie reprezentate în rândul decidenților (și în ce proporție), decisă într-o competiție pașnică, nonviolentă, în care (1) practic toți cetățenii pot participa fie ca și candidat, fie ca și alegător și (2) reprezentarea

[8] Murphy, „Constitutions, Constitutionalism, and Democracy", 3.

[9] Cf. Bohman, *Public Deliberation*.

[10] Goodin, *Reflective Democracy* 1-22.

[11] Schmitter și Karl, „What Democracy Is. . . and Is Not", 6.

[12] Dahl, *Polyarchy*.

depinde de opinia reală a poporului exprimată prin vot (alegeri desfășurate corect și numărate cinstit);

4. **legiferarea**, în care legile și reglementările, adică normele și opțiunile colective care sunt obligatorii pentru societate și susținute de constrângerea statală, sunt elaborate de reprezentanții aleși pe baza regulii majorității, care decid asupra utilizării puterii politice;

5. **aplicarea**, în care puterea politică este utilizată efectiv, ceea ce înseamnă că legile și reglementările sunt puse în aplicare, iar statul îi obligă pe oameni să le respecte (bazându-se pe monopolul său de utilizare legitimă a violenței).

Pe scurt, procesul de deliberare publică poate fi înțeles ca fiind procesul de interpretare populară a binelui comun, prin care voința cetățeanului se formează în dezbateri (Pasul 1), se manifestă în acțiuni civile (Pasul 2) și alegeri (Pasul 3), se instituționalizează în persoana reprezentanților cu normă întreagă (Pasul 4) și este impusă ca reguli ale comunității de către puterea politică (Pasul 5). Cu toate acestea, separarea acestor faze are ca scop motive analitice și nu implică faptul că aceste faze ar fi izolate: astfel că Pasul 2 începe când se termină Pasul 1, Pasul 3 începe când se termină Pasul 2, și așa mai departe. Mai degrabă, fazele **ulterioare presupun existența fazelor anterioare, care însă nu trebuie să se încheie în momentul în care începe o nouă fază**. Fazele se prelungesc una în alta. Pentru a evidenția un exemplu particular, discuțiile nu se opresc niciodată și chiar ating apogeul în faza de alegere, în timpul campaniilor electorale.

O ultimă trăsătură care trebuie adăugată la deliberarea publică este **ciclicitatea**, ceea ce înseamnă că procesul și cele cinci etape se repetă la intervale de timp specificate. Acest lucru are rolul de a se asigura că poporul poate alege noi conducători în cazul în care devine nemulțumit de cei care îl reprezintă în prezent.[13] Astfel, deliberarea publică este inseparabilă de noțiunea de **responsabilitate,** iar esența ciclicității este revizuirea ordonată a deciziilor privind utilizarea puterii politice luate anterior. În cuvintele lui Schmitter și Karl, „[guvernanții] [democratici] sunt trași la răspundere pentru acțiunile lor în domeniul public de cetățean, acționând indirect prin competiția și cooperarea reprezentanților lor aleși".[14] În plus, funcționarea ordonată a deliberării publice asigură, de asemenea, că rezultatul competiției democratice este incert și că niciun concurent nu este protejat în virtutea poziției sale politice. După cum s-a exprimat Adam Przeworski, democrația liberală poate fi descrisă ca o **incertitudine instituționalizată**, în care instituțiile ajută voința schimbătoare a poporului să se manifeste în componența guvernanților.[15]

Constituția, așa cum apare în expresiile „constituționalitate" și „stat constituțional", **este garanția instituțională a deliberării publice** pe care statul trebuie să o susțină.[16] După cum subliniază Kim Lane Scheppele, „constituționalitatea întărește democrația, deoarece leagă toate ramurile guvernului de două forme de constrângere constituțională: (1) cerința ca statul să protejeze și să apere demnitatea și libertatea indivizilor, astfel încât aceștia să poată susține, printre altele, capacitățile de a fi cetățean democratic; și (2) cerința ca toate sursele de putere publică să fie supuse unor controale legale obligatorii care, printre altele, asigură ca liderii să rămână în limitele legale și garantează rotația ordonată a conducerii ca

[13] Despre reprezentare, vezi Urbinati, „Representative Democracy and Its Crisis".

[14] Schmitter și Karl, „What Democracy Is. . . and Is Not", 4.

[15] Przeworski, *Democracy and the Market*.

[16] Sartori, „Constitutionalism".

răspuns la schimbarea majorităților democratice".[17] Utilizând terminologia noastră, Constituția este o garanție instituțională, deoarece impune ca (1) statul să aibă obligația de a combate tendințele care ar încălca procesul de deliberare publică descris mai sus (să interzică partidele care reprezintă o amenințare directă la adresa ordinii constituționale etc.) [18] și (2) conducătorii să fie limitați în măsura în care, în conformitate cu constituționalitatea, nu pot încălca procesul de deliberare publică, nici măcar prin votul majorității. După cum rezumă Murphy, constituționalitatea „consacră respectul pentru valoarea și demnitatea umană ca principiu central. Pentru a proteja această valoare, cetățeanul trebuie să aibă dreptul la participare politică, iar guvernul său trebuie să fie acoperit de limite substanțiale asupra a ceea ce poate face, chiar și atunci când reflectă perfect voința populară".[19]

4.2.3. Legitimitate populară în autocrația patronală: populism

Într-o autocrație patronală, legitimitatea populară este interpretată în cadrul ideologic al **populismului**. Spre deosebire de populismul din Occident, populismul din regiunea postcomunistă nu are, de obicei, o mișcare de jos în sus care să conteste establishmentul și să ridice liderul populist la putere. Mai degrabă, populismul este folosit de sus în jos, de pe o poziție de conducere, pentru a legitima guvernarea patronului suprem.[20] Acest lucru se realizează prin interpretarea legitimității populare într-un mod care **neagă deliberarea publică în favoarea puterii fără constrângeri a elitei politice conducătoare**. Firește, nu asta spune narațiunea populistă, dar aceasta este consecința raționamentului populist atunci când este folosit de cei aflați la putere.

Nominal, populismul se află pe aceleași baze ca și constituționalitatea, deoarece este tot o formă de legitimitate populară și pretinde că servește binele comun.[21] Cu toate acestea, punctul de plecare al populismului **nu** este **individul, ci o colectivitate**: populiștii spun că reprezintă „poporul" și „volonté générale" (voința generală)[22] sau, atunci când sunt aleși, reprezintă „națiunea" și „interesul național".[23] Ceea ce rezultă de aici este că, în narațiunea populistă, **oricine este împotriva populistului este, de asemenea, împotriva poporului și a națiunii** și, prin urmare, nu este pur și simplu disprețuitor din punct de vedere moral, ci chiar **ilegitim**. După cum observă Jan-Werner Müller, populismul „este o imaginație moralistă particulară a politicii, un mod de a percepe lumea politică ce opune un popor pur din punct de vedere moral și pe deplin unificat [...] unor elite considerate corupte sau într-un alt mod inferioare din punct de vedere moral. [...] În plus [...], populiștii sunt întotdeauna antipluraliști: populiștii pretind că ei, și numai ei, reprezintă poporul. [...] Revendicarea de bază a populismului este, astfel, o formă moralizată de **antipluralism"** (sublinierea noastră).[24]

---

[17] Scheppele, „Autocratic Legalism", 558

[18] Fox și Nolte, „Intolerant Democracies". De asemenea, a se vedea faimosul „paradox al toleranței" din Popper, *The Open Society and Its Enemies*.

[19] Murphy, „Constitutionalism, and Democracy", 3

[20] Ryabov, „The Reasons for the Rise of Populism in Developed Countries and Its Absence in the Post-Soviet Space".

[21] Pappas, *Populism and Liberal Democracy*, 57-63

[22] Mudde, „The Populist Zeitgeist".

[23] Bozóki, „Predatory State, and Nationalist Populism".

[24] Müller, *What Is Populism?*, 19–20.

Declarându-se singurul reprezentant legitim al poporului, populismul distruge logica deliberării publice, care se bazează pe principiul conform căruia opiniile fiecăruia în materie politică concurează ca alternative la fel de legitime. Pentru că, dacă liderii populişti resping orice critică şi idee diferită de a lor ca fiind „antinaţiune", atunci discutarea utilizării puterii politice devine imposibilă, deoarece **valori şi interese diferite nu pot fi reprezentate în mod legitim**. Este important de văzut că opoziţia, în general, este declarată ilegitimă, atât în prezent, cât şi în viitor. Acest lucru înseamnă că, atunci când poporul devine nemulţumit de liderii săi şi doreşte să susţină pe altcineva, şi acesta devine automat ilegitim: populismul, de fapt, îi **privează pe oamenii înşişi de şansa de a se răzgândi în mod legitim**, întorcându-se împotriva populistului legitim. Prin urmare, procesul de deliberare publică, chiar dacă formal rămâne ciclic, se blochează în esenţă: poporul, indiferent cât de înţelept şi de corect i-a ales pe lideri pentru a le apăra interesele, nu va avea altă opţiune decât să accepte modul în care liderii populişti folosesc puterea politică. Procesul decizional al statului este practic strămutat din mâinile poporului, iar **populistul devine singurul interpret legitim al binelui comun**.

Ca urmare, **cetăţenii,** care au fost recunoscuţi ca fiind „elementul cel mai distinctiv al democraţiilor"[25], **sunt transformaţi în servitori** într-o autocraţie patronală [→3.5.1]. Deşi drepturile lor pot fi rezervate *de jure*, ei sunt dezarmaţi *de facto* în cadrul ideologic al populismului (precum şi în cadrul instituţional autocratic pe care acesta îl legitimează). În al doilea rând, unii oameni, şi anume cei aflaţi în **opoziţie** faţă de populist, sunt **excluşi din naţiune,** ceea ce înseamnă că sunt privaţi de statutul care ar implica o protecţie a drepturilor lor de către stat.[26] În contrast puternic cu universalismul constituţionalităţii pe baze umaniste, populismul permite patronului de top să îi desconsidere pe cei care nu îl susţin pe baze naţionaliste. Cu toate acestea, spre deosebire de naţionalismul tradiţional, **naţionalismul mafioţilor de stat nu este îndreptat împotriva altor naţiuni, ci împotriva celor din interiorul naţiunii** care nu fac parte din familia politică adoptată, care nu sunt subordonaţi acestei familii ca şi clienţi, precum şi a adversarilor acesteia. Cu alte cuvinte, „baza naţionalistă" nu este mai mult decât **baza clanului** [→3.6.2.1], iar toţi cei care nu fac parte din domeniul de control al patronului suprem trebuie să suporte consecinţele pentru aceasta. În acest sens, „naţiunea" corespunde familiei politice adoptate şi apendicelor sale, de la capul familiei până la servitori. Statul mafiot îşi asumă protecţia **particularistă** a poporului său faţă de cei care se opun stăpânirii patronului suprem, şi, prin urmare, familia politică adoptată îşi asumă doar o obligaţie morală limitată, ca formă de **familiarism amoral** [→3.6.2.4].

În al treilea rând, populistul, asimilat în naraţiunea sa cu „poporul" şi „naţiunea", se înarmează şi împotriva atacurilor externe. Pentru că, în naraţiunea populistă, actorii străini – ONG-uri multinaţionale, uniuni politice, alianţe supranaţionale sau chiar indivizi influenţi – nu pot fi, prin definiţie, decât împotriva interesului poporului, în cazul în care nu sunt de acord cu populistul sau cu modul în care acesta foloseşte puterea. În acest context, încrederea în suveranitatea populară se transformă în încrederea în **suveranitatea naţională**, prin care populistul reprezintă poporul, interesul acestuia şi, prin urmare, prin

[25] Schmitter şi Karl, „What Democracy Is. . . and Is Not", 5.

[26] Ar trebui menţionat în acest punct că definim populismul în sensul cadrului nostru, adică pentru apariţiile sale în regiunea postcomunistă în general şi în autocraţiile patronale în special. Prin urmare, nu ne ocupăm de aşa-numiţii „populişti incluzivişti" care au existat în America Latină. A se vedea Mudde şi Kaltwasser, „Exclusionary vs Inclusionary Populism".

definiție, interesul național, pe care criticii populistului nu îl iau în considerare. Aceasta este esența narațiunii „democrației suverane" a lui Putin[27] și a încrederii constante a lui Orbán în suveranitatea națională în numeroasele sale dezbateri cu UE.[28] Pe scurt, populistul poate crea lipsa de responsabilitate prin devierea criticilor externe, precum și a celor interne, toate acestea consolidându-l prin întărirea imaginii de „apărător al unei națiuni asediate" în narațiunea populistă.

În al patrulea rând, dacă populistul este reprezentantul legitim al poporului, atunci, prin definiție, el este „capabil să definească și cazuri de interes național, făcând acest lucru fără dezbateri constante, ci mai degrabă reprezentând interesul național prin natura [sa]", în cuvintele lui Orbán.[29] Acest lucru înseamnă că, în narațiunea populistă, **instituțiile structurate de deliberare publică își pierd funcția:** formarea și medierea voinței publice în mod ascendent devin superflue, deoarece populistul știe cu adevărat ce vrea poporul. Mai mult, populiștii critică puternic instituțiile de deliberare publică numindu-le corupte, capturate și distorsionate de establishment („deep state", „elite" etc.), creând astfel o justificare pentru a le schimba după bunul lor plac. Mai exact, populistul susține că există o **legătură directă** între el și popor: el afirmă că recunoaște personal voința populară și reprezintă interesul național „prin natura sa", după cum a spus Orbán, și, prin urmare, caută să elibereze **arena politică de toate instituțiile și procedurile intermediare**.[30] Vladislav Surkov, ideologul lui Putin care a dezvoltat conceptul de democrație suverană, a expus acest aspect al narațiunii scriind că în Rusia există un spirit național „profund", „inaccesibil sondajelor sociologice, campaniilor, amenințărilor și altor metode de studiu și influență directă", pe care Putin îl înțelege și îl ridică la nivelul politicii centrale. După cum scrie Surkov, „[capacitatea] de a auzi și înțelege oamenii, de a vedea prin ei și toată profunzimea lor și de a acționa în consecință – [aceasta] este virtutea unică și cea mai importantă a statului lui Putin. [...] În acest nou sistem, **toate instituțiile statului sunt subordonate unei sarcini principale: comunicarea și interacțiunea bazată pe încredere între conducătorul suprem și cetățean**. Diversele ramuri ale guvernului se contopesc în persoana conducătorului, nefiind considerate o valoare în sine, ci doar în măsura în care asigură o legătură cu acesta. [...] În esență, **societatea are încredere doar în șeful statului**" (sublinierea noastră).[31]

Mai sus, am subliniat consecințele argumentației populiste. Cu toate acestea, întrucât „populismul" este un concept extrem de dezbătut, este încă necesar să clarificăm ce definiție considerăm că este adecvată. Oferim o definiție care utilizează conceptele noastre pentru a încorpora noile noastre perspective despre populism în capitolul 6, după o discuție mai detaliată despre ideologie [→6.4.3]. În acest moment și în scopul de a explica de ce populismul este o provocare pentru constituționalitate, este suficient să prezentăm **populismul ca o unitate coerentă de trăsături specifice, care se desfășoară după** următorul lanț de raționamente (fiecare pas definind 1-1 trăsătură a populismului):

---

[27] Belousov, „Political Propaganda in Contemporary Russia".

[28] Ablonczy, „General Narrative".

[29] Orbán, „Megőrizni a Létezés Magyar Minőségét [Conservarea calității maghiare a existenței]".

[30] Makarenko, „Populism and Political Institutions".

[31] Surkov, „Putin's Long State". Îi suntem îndatorați lui Zoltán Sz. Bíró pentru traducere.

1. **populistul se poziționează ca fiind adevăratul reprezentant al poporului (încredere în suveranitatea populară)**[32]; prin urmare,
2. **nu intră în faza de discuție a deliberării publice,** deoarece nu acceptă ca legitime opiniile diferite de ale sale sau de cele ale „poporului" **(antipluralism)**[33]; prin urmare,
3. **el neagă instituțiile structurate de mediere a voinței populare** și se declară reprezentant direct al națiunii și al binelui comun al acesteia **(caracter plebiscitar)**[34]; prin urmare,
4. **el susține că instituțiile trebuie să servească un scop substanțial**, ceea ce înseamnă că orice instituție sau **lege** a statului trebuie susținută doar dacă servește binele comun – definit de reprezentantul direct, populistul – și poate fi anulată dacă nu servește binele comun **(*majoritarism*, nerespectarea legii)**[35]; prin urmare,
5. **îi atacă pe cei care se opun obiectivului de fond pe care și l-a stabilit**, de obicei (a) establishmentul dominant căruia i se opune sau (b) vechiul establishment pe care l-a înlocuit și care este asociat și cu controalele, și echilibrele instituționale **(antielitism)**[36]; prin urmare,
6. **el intensifică polarizarea în cadrul politicii**, ceea ce înseamnă că prezintă clivajul dintre cei care sunt pentru și cei care sunt împotriva obiectivului de fond ca fiind de netrecut și, dacă populistul ajunge la putere, cei care sunt împotriva „binelui comun" – sau cei care i-ar constrânge acțiunea – sunt excluși din națiune, în general, și din cei care se află sub obligația morală a statului, în special **(retorica „noi versus ei")**.[37]

Fiecare dintre cei șase pași adaugă o nouă trăsătură la definiția populismului și, într-adevăr, toate cele șase trăsături sunt prezente în cazul unui populist tipic ideal. De asemenea, trebuie explicitat faptul că definiția noastră **presupune un lider carismatic** (care este „populistul" de sus). Noi nu am inclus acest lucru în cele șase puncte, deoarece încercăm să definim populismul ca un cadru ideologic și un lanț de raționamente. Cu toate acestea, ar fi greu de imaginat populismul, mai ales în regiunea postcomunistă, fără „un personaj personalist [...] care construiește o relație de tip plebiscitar cu poporul" și care primește „aprobarea [...] unică a societății [și] de facto o carte albă completă, care îi permite să creeze și să urmeze orice curs politic".[38]

În acest moment, ar putea fi util să folosim definiția în șase părți pentru a **distinge populismul de alte concepte conexe. Demagogia**, definită peiorativ ca fiind apelul la „intuiția" mai puțin sofisticată a oamenilor obișnuiți, poate fi cu ușurință o parte a populismului, dar nu implică toate cele șase etape ale raționamentului.[39] În mod similar, retorica anti-

---

[32] Mudde și Kaltwasser, „Populism".

[33] Müller, *What is Populismul?*, 7–40.

[34] Körösényi, „The Theory and Practice of Plebiscitary Leadership".

[35] Pappas, Liberal Democracy, 31-48.

[36] Barr, „Populists, Outsiders and Anti-Establishment Politics".

[37] Rooduijn, „The Nucleus of Populism".

[38] Makarenko, „Populism and Political Institutions", 31.

[39] Cf. Mudde, „The Populist Zeitgeist", 542-43.

sistem poate face parte din populism, dar nu toți actorii antisistem sunt și populiști, ci doar cei care ajung la antisistem prin lanțul de raționament descris mai sus. De asemenea, în timp ce atacarea unei elite existente pe motivul diverselor crize (sociale, economice sau politice) este o trăsătură-cheie a populismului emergent[40], trebuie remarcat faptul că esența sentimentului anti-establishment atunci când populismul e la putere este de a demonta mecanismele de control și echilibru, adică de a putea trece peste elemente precum opoziția legitimă și Constituția care, altfel, ar constrânge punerea în aplicare a voinței elitei politice conducătoare (deghizată ca o interpretare a binelui comun). În cele din urmă, unele elemente ale **leadershipului carismatic și plebiscitar,** cum ar fi relația nemijlocită între lider și constituirea unei structuri de autoritate inedite, sunt trăsături esențiale ale populiștilor de succes care obțin efectiv puterea de a schimba instituțiile.[41] De asemenea, este adevărat că mulți lideri populiști sunt ei înșiși carismatici și sunt de tip „profet" (deși nu toți).[42] Dar, în accepțiunea weberiană, carisma și leadershipul plebiscitar implică încă un element: capacitatea de provocare, ceea ce înseamnă că conducătorul se angajează într-o competiție în care își depășește rivalii, în timp ce poporul este „liber [...] să îl schimbe așa cum pierderea carismei și a eficacității sale a implicat pierderea legitimității autentice". După cum[43] am văzut, acest lucru nu se întâmplă în cazul populismului și, cu siguranță, nu într-o autocrație patronală, în care patronul suprem a reușit să construiască cu succes o putere neconstrângătoare, iar opoziția este considerată ilegitimă.

Paragrafele anterioare indică deja modul în care se iau deciziile statului, adică ce fel de configurație instituțională legitimează această narațiune. **Patronul suprem, în calitate de lider populist, monopolizează dreptul de a interpreta binele comun,** prin care obține autoritatea supremă în luarea deciziilor de stat, adică în a decide cum trebuie folosită puterea politică. Aceasta înseamnă că el instituie un **stat *neopatrimonial* sau *neosultanistic*** [→2.4.2]. Cu alte cuvinte, ceea ce e legitimat de populism este *patrimonializarea* instituțiilor formal democratice [→4.4.1.3]:

- ***Patrimonializarea*** este actul unui actor politic prin care acesta dezactivează toate mecanismele de control (checks and balances) ale instituției pe care o conduce sau la care are acces, pentru a o putea folosi ca pe un domeniu privat al său.

Într-adevăr, narațiunea populistă se potrivește cu puterea neconstrânsă a patronului suprem, deoarece nu există nicio legătură logică între ceea ce critică – „diagnosticul" și ceea ce oferă ca alternativă – „terapia".[44] Funcția criticii este doar de a pune la îndoială legitimitatea țintei, cum ar fi instituțiile reprezentate de establishment. Ce acțiune trebuie întreprinsă ulterior este la latitudinea patronului suprem să decidă. Un exemplu în acest sens este critica menționată mai sus a deliberării publice ca fiind coruptă și elitistă. Această afirmație ar putea fi sau nu adevărată, dar în narațiunea populistă ea are doar funcția de a submina legitimi-

[40] Pappas, *Liberal Democracy*, 123-30.

[41] Pappas, „Are Populist Leaders 'Charismatic'?".

[42] Pappas, „Are Populist Leaders 'Charismatic'?" 381-83.

[43] Weber, *Economy and Society*, 267.

[44] Madlovics, „A maffiaállam paravánjai", 334. Cf. Enyedi, „Five Views".

tatea sistemului existent: să facă din opoziția față de o încercare de a-l schimba o poziție ilegitimă, astfel încât populistul să îl poată înlocui cu ceea ce vrea el, sau mai exact cu ceea ce etichetează drept „binele comun" (în cazul deliberării publice, „înțelegerea directă" a poporului și demolarea instituțiilor acestuia).

Lipsa unei legături logice între diagnostic și terapie explică de ce populismul poate fi atașat practic oricărui tip de program politic, de stânga/dreapta sau de altă natură. Din cauza acestei caracteristici, populismul a fost descris în literatura de specialitate ca fiind o „ideologie subțire".[45] Cu toate acestea, putem evita multe neînțelegeri dacă îl recunoaștem nu ca pe o ideologie, ci ca pe un **instrument ideologic**, adică un instrument argumentativ pe care oricine, cu sau fără o ideologie inițială, îl poate folosi pentru a-și justifica acțiunile [→6.4.1.2]. Într-adevăr, înțelegerea populismului ca o ideologie, chiar dacă este una subțire, comportă riscul de a-l confunda cu ideologiile de stânga-dreapta, liberal-conservatoare, care ar trebui analizate ca programe coerente din punct de vedere valoric despre buna funcționare a societății. Populismul nu este o ideologie de acest tip, pentru că are ca unică funcție legitimarea. Mai exact, populismul nu este decât un instrument flexibil cu ajutorul căruia un actor politic se poate legitima pe sine și îi poate delegitima pe alții. El nu indică niciun obiectiv ideologic sau viziune bazată pe valori despre societate *în sine*: **nu are niciun conținut valoric, ci doar funcțional**.

Ar putea fi remarcat faptul că o mare varietate de programe politice pot fi atașate constituționalității, de asemenea, pentru că scopul său este de a oferi un teren neutru pentru competiția ideologiilor. Cu toate acestea, **populismul este opusul constituționalității**: **(1) este anti-pluralist**, ceea ce înseamnă că urmărește să pună capăt competiției ideologiilor; **(2) predică obligația morală particularistă**, ceea ce înseamnă că respinge obligația morală universală față de fiecare persoană; **(3) nu ia în considerare o varietate de interese, ci un singur „interes național"**, ceea ce înseamnă că neagă deliberarea publică și procesul instituționalizat de dezbatere și agregare a intereselor diferitelor grupuri sociale; și **(4) este colectivist**, ceea ce înseamnă că tratează oamenii în grupuri (în special „ei" și „noi") în loc să trateze fiecare persoană ca pe un individ autonom. Într-adevăr, **populismul este o negație a filosofiei politice liberale,** și acest lucru face ca interpretarea legitimității populare să se potrivească cu structura de conducere a unei autocrații patronale. Puterea neîngrădită pe care patronul de top o are atât în cadrul familiei politice adoptate, cât și în cadrul națiunii nu poate fi legitimată prin constituționalitate, deoarece aceasta ar presupune o putere limitată de deliberarea publică, de facțiunile concurente și de constituție. Ceea ce este în măsură să legitimeze guvernarea patronului suprem este un cadru ideologic care asigură că (1) nicio provocare la adresa patronului suprem nu este legitimă, (2) patronul suprem poate ignora în mod legitim constrângerile (formale/constituționale) și (3) patronul suprem are libertatea de a decide când și pentru ce motiv ignoră constrângerile. Populismul, ca instrument ideologic, oferă exact acest lucru: legitimarea lipsei de responsabilitate și, în locul deliberării publice, **însușirea patronală a interpretării binelui comun** de către patronul suprem și familia politică adoptată.

[45] Ideology of Populism". Cf. Stanley, „The Thin Ideology of Populism".

4.2.4. Legitimitate populară în dictatura comunistă: marxism-leninism

Într-o dictatură comunistă, legitimitatea populară este interpretată în cadrul ideologic al **marxism-leninismului**. De fapt, marxism-leninismul are multe asemănări cu populismul, dar se bazează pe principii diferite. În primul rând, la fel ca și populismul, marxism-leninismul este și el **colectivist** și presupune o **protecție particularistă** a unor persoane față de altele în cadrul politicii. Cu toate acestea, în timp ce o autocrație patronală definea „națiunea" colectivă pe bază de clan, marxism-leninismul definește grupul care urmează să fie protejat pe bază de **clasă**. Într-adevăr, acesta vorbește despre „țăranii muncitori și alte straturi din societate [care] sunt aliate cu proletariatul" ca punct de plecare. În al doilea rând, marxism-leninismul susține, de asemenea, că grupul particularist pe care îl protejează este reprezentat de o instituție dedicată. În cazul populismului, această instituție era elita politică conducătoare populistă, adică patronul suprem și familia politică adoptată. În marxism-leninism, este partidul de stat. După cum parafrazează Kornai ideologia oficială comunistă, clasa muncitoare „nu exercită puterea în mod direct; ea este reprezentată de partid. **Partidul este avangarda clasei muncitoare și deci, în ultimă instanță, a întregii societăți. Ca atare, este destinat să conducă societatea.** [...] Partidul este o organizație care și-a dovedit capacitatea de a călăuzi poporul prin conducerea revoluției și înfrângerea dușmanilor revoluției" (sublinierea noastră).[46]

În al treilea rând, rezultatul „reprezentării" grupului ales de către instituția dedicată conduce la aceleași deznodăminte: **antipluralism, delegitimarea opoziției și îndepărtarea guvernării din mâna poporului**. Cu toate acestea, în **timp ce din populism, acestea decurg implicit, în marxism-leninism, ele sunt făcute complet explicite**. Pe de o parte, se poate observa similitudinea. Kornai parafrazează ideologia oficială comunistă: „[în cazul în care] politica acelora aflați la putere este combătută de anumite grupuri politice, acest lucru nu implică o problemă cu politica, ci înseamnă că grupurile în cauză sunt obtuze, rău intenționate sau pur și simplu dușmănoase – purtătoare de cuvânt ale dușmanului de clasă intern și extern".[47] Gyula Tellér, care este unul dintre principalii consilieri ai patronului suprem populist Viktor Orbán, explică pe un ton asemănător că „adevăratul suveran care îndrăznește să își urmeze interesele" trebuie să lupte în mod constant împotriva „unei «menghine politice» constituite de adversarii locali și euro-atlantici aliați".[48] Același tip de argument, care îi marchează pe toți oponenții drept agenți străini care atacă integritatea și suveranitatea națiunii, a fost, de asemenea, central în narațiunea populistă a lui Putin.[49] Pe de altă parte, marxism-leninismul „merge chiar mai departe. Nici opoziția largă de masă nu poate servi drept dovadă pentru afirmația că o parte a poporului [nu] îi susține pe cei aflați la putere. **Partidul știe mai bine decât poporul însuși ce cere interesul poporului**: tocmai asta înseamnă «avangardă». [...] Ideile și metodele numite «socialism științific» [...] asigură superioritatea intelectuală [care] permite partidului să înțeleagă interesele poporului mai bine decât milioanele de oameni din afara partidului, **făcând inutil ca aceia aflați la putere să se supună controlului unui proces electoral** care implică partide alternative. De fapt, a

[46] Kornai, *The Socialist System*, 55.

[47] Kornai, *The Socialist System,* 55.

[48] Tellér, „Született-e ‚Orbán-rendszer' 2010 és 2014 között?"

[49] Applebaum, „Putinism".

face acest lucru ar fi o greșeală gravă și o crimă împotriva poporului, deoarece majoritatea voturilor ar putea merge către un partid care ar servi în mod necorespunzător adevăratele interese ale poporului. Ca să-l citez pe Stalin: «Partidul nu poate fi un partid adevărat dacă se limitează la a înregistra ceea ce simt și gândesc masele clasei muncitoare, dacă se trage de coada mișcării spontane... Partidul trebuie să stea în fruntea clasei muncitoare; trebuie să vadă mai departe decât clasa muncitoare...»". (sublinierea noastră).[50]

Acest lucru indică a patra și a cincea diferență dintre cele două cadre ideologice. În ceea ce o privește pe cea de-a patra, într-o **dictatură comunistă, dominația pe care o legitimează marxism-leninismul este formală, în timp ce într-o autocrație patronală, dominația pe care o legitimează populismul este informală**. Într-adevăr, în ambele regimuri, ceea ce se întâmplă este atât *patrimonializarea*, cât și *patronalizarea* în sfera instituțională:

- ***Patronalizarea*** este actul unui actor politic prin care acesta devine un patron (sau își extinde rețeaua patronală existentă), transformând alte (noi) persoane în clienții săi în sfera de acțiune socială dată. *Patronalizarea* se poate aplica atât indivizilor, cât și instituțiilor (organizațiilor) formale și informale.

Totuși, așa cum am explicat în capitolul 3, în autocrația patronală, elita politică conducătoare este o rețea patronală informală (familia politică adoptată), iar în dictatura comunistă, este o rețea patronală birocratică (nomenclatura). Cu alte cuvinte, legăturile anterior voluntare și orizontale sunt fie eliminate, fie transformate în legături coercitive și verticale (patron-client) în ambele regimuri, dar în dictatura comunistă, acest lucru se întâmplă prin intermediul instituțiilor formale ale statului de partid, unde membrii nomenclaturii sunt plasați într-o ordine ierarhică strictă.

A cincea diferență este **prezența sau lipsa unor alegeri** care să susțină legitimitatea populară. Într-adevăr, atât **populismul, cât și constituționalitatea presupun legitimitate populară electorală**: într-o democrație liberală, alegerile sunt definite de cetățean, ale cărui drepturi umane sunt respectate atât *de jure*, cât și *de facto,* iar într-o autocrație patronală sunt ținute și alegeri (pentru slujbașii care sunt privați de drepturile lor doar *de facto*, nu și *de jure*) [→4.3.3]. De altfel, legitimitatea electorală este unul dintre argumentele centrale ale populiștilor aflați la putere atunci când vine vorba de a justifica faptul că reprezintă poporul și națiunea.[51] Cu toate acestea, într-o dictatură comunistă, **marxism-leninismul presupune legitimitate populară neelectorală**, în care partidul-stat – folosind argumentul prezentat mai sus – declară superflue și nocive alegerile multipartidiste: „Birocrația este părintele, toate celelalte straturi, grupuri sau indivizi din societate sunt copii, pupili care trebuie învățați de către tutorii lor adulți".[52] Astfel**, poporul,** care a fost cetățean într-o democrație liberală și slugă într-o autocrație patronală, **este, de fapt, supus** într-o dictatură comunistă, care îl privează de drepturile și libertățile fundamentale *de jure,* dar și *de facto.* Prin nomenclatură și partidul de stat se realizează o expropriere **birocratică a interpretării binelui comun** (spre deosebire de exproprierea patronală în autocrațiile patronale).

În al șaselea rând, trebuie remarcat faptul că regimurile neelectorale (dictaturi) ideal-tipice se caracterizează, de obicei, prin teroare în masă și opresiune mult mai violentă

---

[50] Kornai, *The Socialist System* 55-56. De asemenea, a se vedea Stalin, *Problems of Leninism*.

[51] Scheppele, „Autocratic Legalism", 568-70; Madlovics, „A maffiaállam paravánjai", 326-27

[52] Kornai, *The Socialist System*, 56.

decât sistemele electorale conduse de populiști (autocrații). Acest lucru rezultă din faptul că **marxism-leninismul**, permițând o participare populară mai redusă și făcând mai evidentă natura dictatorială a regimului, **este acceptat de un procent mai mic al populației decât populismul**. Din punct de vedere istoric, populiștii au avut mult mai mult succes decât comuniștii în a convinge poporul să pună capul în jug de bunăvoie; și chiar[53] și atunci când comuniștii au avut succes, acest lucru s-a datorat mai mult legitimității materiale, adică unei creșteri a nivelului de trai al supușilor [→6.3]. Cu toate acestea[54], marxism-leninismul nu-și pierde din importanță, mai ales că această ideologie explică destul de bine acțiunile și instituțiile statului cu dictatură comunistă [→6.4.1].

Acest lucru ne conduce la a șaptea și ultima diferență dintre populism și **marxism-leninism**, și anume că **marxism-leninismul este atașat unui anumit program politic**. Esența acestui program este, în general, fuziunea sferelor acțiunii sociale sub autoritatea statului de partid și, în special, naționalizarea și colectivizarea [→5.5.1]. Într-adevăr, populismul oferă, în mod paradoxal, un spațiu de manevră mai mare pentru patronul suprem decât marxism-leninismul îi oferă secretarului general de partid, deoarece acesta trebuie să se țină de ideologia comunistă. Firește, întrucât responsabilitatea este dezactivată, iar dictatura comunistă folosește, de asemenea, teroarea și coerciția pe o scară mult mai largă decât o face o autocrație patronală, sunt posibile schimbări atât în programul politic, cât și în ideologie.[55] Cu toate acestea, nomenclatura are încă un punct de plecare care stabilește constrângeri (mai mult sau mai puțin soft) pentru politicile concrete, în timp ce nu există așa ceva în cazul populismului și al familiei politice adoptate. În orice caz, în ambele regimuri, interpretarea binelui comun este însușită de elita politică conducătoare, iar autoritatea supremă asupra procesului decizional al statului este pusă în mâinile acesteia, în consecință.

4.2.5. Modele de legitimare weberiană: populismul ca apel la legitimitate rațional-substanțială (rațional-substantivă)

Am terminat acum de conturat cadrele ideologice ale legitimării civile în cele trei regimuri de tip polar. Cu toate acestea, merită să le contrastăm cu **tipurile de dominație legitimă ale lui Weber**, care au fost, de asemenea, utilizate în literatura de specialitate pentru a descrie aceste regimuri. În *Economy and Society*, Weber distinge trei „tipuri pure" de dominație legitimă: (1) **legală, care se bazează „pe credința** în legalitatea normelor promulgate și pe dreptul celor ridicați la rang de autoritate în temeiul acestor norme de a emite ordine"; (2) **tradițională, care se bazează „**pe o credință consacrată în sfințenia tradițiilor imemoriale și în legitimitatea celor care exercită autoritatea în temeiul acestora"; și (3) **carismatică**, ce se bazează „pe devotamentul față de sfințenia excepțională, eroismul sau caracterul exemplar al unei persoane individuale și al modelelor normative sau al ordinii revelate ori ordonate de aceasta".[56] Cu alte cuvinte,

---

[53] Guriev și Treisman, „The New Dictators Rule by Velvet Fist".

[54] White, „Performanța economică și legitimitatea comunistă". De asemenea, White remarcă faptul că, în perioadele de declin economic, dictaturile comuniste s-au adaptat pentru a ține oamenii la distanță, folosind metode precum cooptarea și propaganda.

[55] Acest lucru a fost cel mai evident în China, unde marxism-leninismul nominal este încă urmat, deși țara are o economie capitalistă [→5.6.2]. Pentru justificarea ideologică de referință, a se vedea Muqiao, *China's Socialist Economy*.

[56] Weber, *Economy and Society*, 215.

putem spune că argumentul de bază pentru dominație în autoritatea legală e „pentru că este lege", în cea tradițională „pentru că este obicei", iar în autoritatea carismatică „pentru că este excepțional".

Potrivit lui Weber, autoritatea bazată exclusiv pe un singur tip este rară, iar dominația legitimă în statele moderne se bazează, de obicei, pe o combinație a celor trei tipuri izolate analitic.[57] Dar, deși acceptăm pe deplin acest lucru și, în ceea ce privește cele șase regimuri de tip ideal, vorbim și noi despre dominanța, nu totalitatea anumitor trăsături caracteristice, analiza celor trei cadre ideologice sugerează că **descrierea cu oricare dintre cele trei tipuri weberiene ar fi nesatisfăcătoare**. În mod specific, așa cum Weber descrie autoritatea juridică drept o regulă de tip „rațional" se potrivește tuturor celor trei regimuri de tip polar. Într-adevăr, toate acestea sunt raționale în două sensuri. În primul rând, procedura prin care conducătorii ajung la putere este subliniată în toate cele trei ideologii: atât în constituționalitate, cât și în populism, alegerile joacă rolul central în asigurarea legitimității populare a elitei politice conducătoare, în timp ce în marxism-leninism, partidul se dovedește a fi avangarda societății prin realizarea unei revoluții de succes. În al doilea rând, birocrația profesională pe care Weber o asociază cu autoritatea legal-rațională în care se desăvârșește administrația ierarhică[58] joacă un rol proeminent în toate cele trei regimuri de tip ideal, deși în forme diferite [→3.3.5]. Mai mult, populismul și marxism-leninismul au o trăsătură care pur și simplu nu se potrivește niciuneia dintre categoriile weberiene: faptul că ele legitimează acțiunile conducătorilor prin raportare la un colectiv, nu la lege, la tradiție sau la excepționalitatea unui lider individual *în sine*.

Acest lucru sugerează că trebuie să mergem dincolo de Weber. Trebuie să luăm, din motivele explicate mai sus, „raționalul" ca pe o categorie-umbrelă, pentru care putem defini două subtipuri: **legitimitatea legal-rațională și legitimitatea rațional-substanțială (raţional-substantivă)**.[59] **Primul** este ceea ce Weber înțelegea, de fapt, prin legitimitate legală (rațională), și anume că **poporul tratează procedurile legale ordonate ale statului** pentru alegerea conducătorilor și luarea deciziilor **ca pe un scop în sine**, iar dacă cineva preia puterea prin aceste proceduri și guvernează prin ele este automat legitim ca rezultat. **În cazul raționalității substanțiale** însă, deși există instituții și acestea au un rol important în legitimarea și/sau funcționarea sistemului, ele nu sunt tratate ca scopuri în sine, ci mai degrabă ca mijloace pentru atingerea scopului binelui comun (tabelul 4.3).

În timp ce constituționalitatea solicită legitimitate **legal-rațională**, **populismul reprezintă o provocare la adresa legalității raționale, deoarece o înlocuiește cu legitimitate rațional-substanțială**. Marxism-leninismul întruchipează, de asemenea, același model de schimbare de la raționalitatea juridică la raționalitatea substanțială, dar este o ideologie deschis revoluționară. La putere, marxism-leninismul menține congruența dintre *de jure* și *de facto*: așa cum se arată în părțile următoare, comuniștii declară în mod deschis rațional-substanțialitatea și introduc o dictatură, în mod formal în numele protecției particulariste a clasei muncitoare. În schimb, particularismul populismului nu este făcut parte din legea formală într-o autocrație patronală. Dimpotrivă, există o fațadă *de jure* a instituțiilor democratice formale tratate *de facto* prin rațional-substanțialitate. Pur și simplu, legea este desconsiderată ori de câte ori nu servește „binelui comun". Cu toate acestea, întrucât interpretarea binelui comun este însușită de familia politică adoptată (expropriere patronală),

---

[57] Weber, *Economy and Society,* 263-66.

[58] Weber, *Economy and Society,* 217-26.

[59] Împrumutăm acest termen de la Iván Szelényi, care ne-a trimis un manuscris timpuriu al unei cărți pe care a publicat-o mai târziu cu Péter Mihályi la sfârșitul anului 2019. A se vedea Szelényi și Mihályi, *Varieties of Post-Communist Capitalism*, 43-47.

rațional-substanțialitatea **se manifestă** într-adevăr **ca o nerespectare a regulii legale în favoarea oricărei decizii pe care o iau liderii**, deși aceștia sunt subordonați, de fapt, principiului interesului elitei [→2.3.1]. Cu alte cuvinte, în timp ce legitimitatea juridico-rațională a constituționalității presupune un proces deliberativ de conciliere a intereselor mai multor actori, **legitimitatea rațional-substanțială este declarativă**: un singur actor declară ce trebuie făcut, iar celelalte interese (opuse) nu sunt luate în considerare, ci reprimate.

Tabelul 4.3. Legitimitate legal-rațională și legitimitate rațional-substanțială.

	Legitimitate legal-rațională (constituționalitate)	**Legitimitate rațional-substanțială (populism, marxism-leninism)**
Purtător de legitimitate	instituții impersonale (manifestate prin reguli formale)	actori personali (manifestați într-o organizație formală sau informală)
Statutul de elită conducătoare	subordonat legii	servit de lege
Procesul rezultat	deliberativ: reconcilierea intereselor mai multor actori (luarea în considerare a diferitelor interese)	declarativ: aplicarea intereselor unui singur actor (suprimarea altor interese)

4.3. Instituțiile de deliberare publică în cele trei regimuri de top

În capitolul 1, am acceptat definițiile lui Kornai despre democrație, autocrație și dictatură, care includeau deja o listă a celor mai importante instituții și procese care, în unitatea lor, sunt specifice acestor sisteme de tip ideal [→1.6]. În această parte, oferim o **discuție** mai **detaliată a instituțiilor politice**, structurată de unul dintre cadrele ideologice anterioare: cele **cinci etape ale deliberării publice**. Vom conceptualiza instituțiile de a discuta, asocia, alege, legifera și impune în democrația liberală autocrația patronală și dictatura comunistă într-o manieră comparativă.

Deliberarea publică apare în formă nevătămată doar în democrația liberală. Există două motive pentru care o folosim și pentru celelalte două tipuri polare. În primul rând, acest proces e cel care implică varietatea cea mai mare de instituții care structurează interacțiunea dintre sfera publică și cea privată, prin urmare, e cel mai complet cadru la îndemână pentru a enumera și evalua instituțiile politice. În al doilea rând, în timp ce dictatura comunistă constituie o parte importantă a setului nostru de instrumente conceptuale, majoritatea regimurilor postcomuniste se situează în partea stângă a cadrului nostru triunghiular, adică între democrația liberală și autocrația patronală. Aceste regimuri sunt formal democratice, ceea ce înseamnă că ambele dispun de instituții de deliberare publică în ceea ce privește legile și reglementările formale. Astfel, tocmai o conceptualizare comparativă a acestor instituții este cea care poate evidenția diferențele dintre ele în regimurile liberale și patronale.

În primul rând, trebuie să începem cu o observație generală, și anume că fiecare regim de tip polar are **o atitudine distinctă** față de instituțiile de deliberare publică. Aceste

atitudini, care au ca rezultat aceleași modele în instituțiile regimului lor, pot fi rezumate după cum urmează:

- **într-o democrație liberală**, elita politică conducătoare dă dovadă de **respect și protecție universală** față de instituțiile de deliberare publică;
- **într-o dictatură comunistă**, nomenclatura dă dovadă de **represiune doctrinară și de control** al instituțiilor de deliberare publică;
- **într-o autocrație patronală**, familia politică adoptată dă dovadă de o **neutralizare și utilizare pragmatică** a instituțiilor de deliberare publică.

În practică, „respect și protecție universală" înseamnă că există mecanisme de control eficiente care susțin aceste instituții și fac posibilă desfășurarea fără probleme a deliberării publice. „Represiunea și controlul doctrinar", pe de altă parte, înseamnă că partidul-stat exercită un regim totalitar, în care toți actorii din fiecare sferă de acțiune socială sunt obligați să se încadreze în linia partidului, iar cei care contrazic voința centrală sunt pedepsiți în consecință. În cele din urmă, „neutralizare și utilizare pragmatică" înseamnă că **o autocrație patronală (1) reprimă doar ceea ce reprezintă o amenințare la adresa stabilității monopolului său de putere politică și (2) utilizează instituțiile sau actorii existenți dacă aceștia pot contribui la această stabilitate**. Ea nu este doctrinară în sensul că nici măcar procesele care se opun cu tărie funcționării regimului nu sunt neapărat abordate de elita politică conducătoare. Toată lumea este lăsată în pace, adică își poate exercita drepturile și poate participa la activități legate de deliberarea publică democratică (libera exprimare, votul la alegeri etc.), în măsura în care nu reprezintă o amenințare la adresa regimului autocratic. Mai mult, astfel de procese devin parte a funcționării sănătoase a sistemului: ele oferă o fațadă democratică ce face mai dificilă distanțarea bruscă de regim și evită opresiunea evidentă care ar fi foarte costisitoare, atât în ceea ce privește sprijinul potențial, cât și dezvoltarea economică (a se vedea caseta 4.1). Cu toate acestea[60], mafioții de stat au potențialul de a reprima tot ceea ce devine o amenințare și, cu cât un proces devine mai amenințător, cu atât mai dure sunt mijloacele pe care familia politică adoptată le folosește împotriva lui. Acest lucru ar putea duce până la nivelul violenței fizice, dar (1) într-o amploare mult mai mică decât în orice dictatură, care, așa cum observă Kornai, este caracterizată în mod obișnuit de teroare în masă [→1.6], și (2) numai împotriva unor indivizi vizați care nu pot fi nici neutralizați, nici cooptați, adică subjugați în rețeaua patronală monopiramidală. Printre aceste persoane se numără jurnaliști și activiști politici dedicați, care se pot confrunta cu violențe sub diverse forme, de la bătaie pe o alee până la detenție chinuitoare și omucidere.[61]

Ca o ultimă observație înainte de a începe, trebuie remarcat faptul că pragmatismul autocrației patronale apare și în ceea ce privește cadrul ideologic al acesteia. Într-adevăr, **atitudinea distinctivă atât a democrației, cât și a dictaturii rezultă din cadrele lor ideologice** și, prin urmare, instituțiile care alcătuiesc aceste sisteme pot fi deduse din acestea. Cu alte cuvinte, constituționalitatea și marxism-leninismul descriu tocmai acele instituții politice care prevalează în respectivele lor politici. Dar **în cazul populismului, nu există o astfel de legătură logică. Populismul presupune doar guvernarea fără constrângeri a autocratului, nu și modul în care acesta folosește această putere.** Conform legitimității rațional-substanțiale,

---

[60] Scheppele, „Autocratic Legalism", 571-81; Wilson, *Virtual Politics*, 187-265; Dobson, *The Dictator's Learning Curve*.

[61] Acest lucru depinde, de asemenea, de acceptarea culturală a violenței în țară, precum și de consolidarea autocrației. A se vedea partea 4.4.3.2.

el este îndreptățit să nesocotească legile existente atunci când crede de cuviință, dar din acest fapt nu rezultă de ce nesocotește anumite legi și nu altele, și nici atitudinea pragmatică de neutralizare a regimului. Este adevărat, dacă partidele de opoziție sunt considerate nelegitime față de populist, atunci este justificată neutralizarea lor, dar și faptul că populistul încearcă să-și păstreze puterea prin orice mijloace. Dar atunci nu se înțelege de ce acest lucru trebuie să se facă în mod clandestin, menținând fațada democratică cu alegeri multipartidiste (și dacă populistul își trage legitimitatea populară din alegeri, nu se înțelege de ce schimbă regulile electorale și neutralizează și procesul electoral [→4.3.3] în loc să își eclipseze pur și simplu rivalii, așa cum ar face un lider plebiscitar weberian).[62] Prezența unei fațade democratice neutralizate la o politică autocratică *de facto* derivă tocmai din acele considerente pragmatice pe care le-am menționat mai sus: scopul de a ascunde monopolizarea puterii în ochii publicului internațional, dar și intern.

Caseta 4.1. Pragmatismul noilor autocrați.

„Noii autocrați [...] evită să repete acele scenarii bine cunoscute care vor atrage reacții imediate și copleșitoare. Ei urmează o cale mai blândă, mai blândă, dar, în cele din urmă, de asemenea distructivă. Ei se deghizează în democrați și guvernează în numele mandatelor lor democratice. Ei nu distrug instituțiile statului; mai degrabă recondiționează instituțiile pe care le-au moștenit decât să le desființeze. Armele lor sunt legile, revizuirea constituțională și reforma instituțională. [...] Și ei lasă în joc suficient de multă disidență încât să pară că sunt toleranți. În loc de o politică a pământului pârjolit care șterge toți oponenții, în aceste [...] regimuri se vor găsi o mână de mici ziare de opoziție, câteva partide politice slabe, câteva ONG-uri favorabile guvernului și poate chiar un disident vizibil sau trei [...]. Nu există nicio stare de urgență, nicio încălcare în masă a drepturilor tradiționale. Pentru un vizitator ocazional care nu este atent, o țară aflată în mâinile [unui nou autocrat] pare perfect normală. [...] Noii autocrați urmăresc să captureze și să exercite puterea fără restricții, dar și-au dat seama că nu au nevoie să își anihileze adversarii pentru a face acest lucru. Mai degrabă, se aplică invers. În conformitate cu preocuparea lor de a menține o aparență publică legitimă, este pozitiv util pentru noii autocrați să pară că au o anumită deschidere democratică tocmai pentru a putea pretinde că nu sunt autoritari de tipul celor din secolul XX. Prin urmare, ei tolerează o opoziție slăbită și alte semne de viață democratice, cum ar fi o mică presă critică sau câteva ONG-uri de opoziție, pentru a demonstra că nu au sufocat complet mediul politic cu autocrația lor."

Kim Lane Scheppele, „Autocratic Legalism", *University of Chicago Law Review* 85, nr. 2 (2018): 573-577.

4.3.1. Dezbateri: mass-media și sferele de comunicare

4.3.1.1. Cele patru drepturi mediatice

Să începem cu prima fază a deliberării publice – dezbaterea. Într-o democrație liberală, esența dezbaterii este că fiecare cetățean are șansa de a-și exprima opiniile în materie politică și de a se angaja în discuții în mod pașnic cu opiniile altor cetățeni. Cu toate acestea, acest lucru implică și alte drepturi; după cum afirmă articolul 19 din Declarația Universală a Drepturilor Omului: „Orice persoană are dreptul la libertatea de opinie și de exprimare; acest drept include libertatea de a avea opinii fără imixtiune, precum și libertatea de a căuta, de a primi și de a răspândi informații și idei prin orice mijloace și fără a ține seama de frontiere."[63] Într-adevăr, dacă dezbaterile sunt deschise și oamenii își pot reprezenta liber opiniile, înseamnă că sunt liberi să le publice și să le difuzeze și să le facă ușor de căutat pentru alte persoane. Mai mult, deoarece diferitele puncte de vedere trebuie să poată interacționa pentru a concura (care este esența deliberării publice), toată lumea trebuie să aibă dreptul „de a căuta, primi și transmite informații și idei".

Pentru a o prezenta într-un mod mai structurat, Miklós Haraszti enumeră **patru drepturi ale mass-mediei** pe baza articolului 19[64]:

[62] Cf. Körösényi, „The Theory and Practice of Plebiscitary Leadership", 284-87.

[63] „Declarația Universală a Drepturilor Omului".

[64] Haraszti, „Illiberal State Censorship".

- dreptul de a **şti**, care este dreptul de a obține informații în materie politică (în special informații de interes public, referitoare la funcționarea statului);
- dreptul de a **vorbi**, care reprezintă dreptul de a împărtăși informații sau opinii;
- dreptul de a **alege,** care este dreptul de a avea acces la un peisaj mediatic divers și pluralist;
- dreptul de a se **conecta**, care reprezintă dreptul de a comunica liber și de a face schimb de informații cu persoane din țară și din străinătate prin intermediul internetului.[65]

4.3.1.2. Sfere de comunicare deschise, închise şi dominate

Cele patru drepturi mediatice oferă aspectele prin care pot fi definite trei **sfere** tipice ideale **de comunicare**, fiecare asociată în primul rând cu câte un regim de tip polar (tabelul 4.4). Definim sfera de comunicare în general, restrângând-o la discutarea chestiunilor politice, după cum urmează:

- **Sfera comunicării** este suma instituțiilor publice și private care servesc scopului comunicării, adică transmiterea opiniilor și a informațiilor în domeniul afacerilor politice de la o persoană (sau mai multe) către alte persoane dintr-o comunitate politică.

Tabelul 4.4. Sfere de comunicare deschise, închise și dominate.

	Dreptul de a şti (obținerea de informații)	Dreptul de a vorbi (schimbul de informații)	Dreptul de a alege (diversitatea surselor de informare)	Dreptul la conectare (informații online)
Sfera deschisă a comunicării (drepturile mass-media sunt respectate)	permiterea accesului la informații de interes public	libertatea de exprimare (statul moderează conținutul)	• presă de stat imparțială • presă privată liberă (opoziție)	acces gratuit la internet
Sferă comunicațională închisă (drepturile presei sunt suprimate)	refuzul accesului la informații de interes public	discurs cenzurat (statul limitează conținutul)	• a direcționa mass-media de stat • a interzice presa privată (de opoziție)	acces restricționat la internet
Sfera dominată a comunicării (drepturile mass-media sunt neutralizate)	împiedicarea accesului la informații de interes public	libertatea de exprimare(statul limitează accesul	• mass-media de stat părtinitoare • a eliminat și a ghetoizat presa privată (de opoziție)	acces reglementat la internet

Într-o **democrație liberală**, sfera de comunicare ideal-tipică este **deschisă, ceea ce** înseamnă că, în principiu, **toate cele patru drepturi ale mass-media sunt respectate și susținute**. Acest lucru decurge direct din ideologia constituționalității și a deliberării publice.[66]

---

[65] Haraszti notează că, deși „dreptul de a se conecta și de a alege sunt aparent libertăți noi, [...] de fapt, ele erau deja cuprinse în ultimele șapte cuvinte ale articolului 19: prin orice mijloace și fără a ține cont de frontiere". Haraszti, 375.

[66] În timp ce aceste drepturi sunt, de obicei, respectate în mod ideal, pot exista mici diferențe în cazurile reale, în special în ceea ce privește modul în care aceste drepturi sunt respectate cu exactitate. Pentru o lucrare de referință privind modelele existente, a se vedea Hallin și Mancini, *Comparing Media Systems*.

În primul rând, dreptul de a cunoaște sau de a obține informații în afacerile politice este permis și chiar facilitat. Cu alte cuvinte, democrațiile liberale tipice ideale urmăresc realizarea **transparenței** procesului decizional: informațiile de interes public – definite ca informații despre conținutul exact al deciziilor statului, procesele de codificare legale și cheltuirea banilor din taxe și impozite în cadrul birocrației și în afara acesteia în diverse scopuri publice – sunt puse la dispoziția cetățeanului în mod gratuit, cu excepția unui set destul de restrâns de date care sunt clasificate în scopuri de securitate națională. În general, după cum spune Haraszti, **„cetățeanul a devenit «proprietarul» implicit al informațiilor gestionate de stat"** în regimurile democratice liberale.[67]

În al doilea rând, este respectat dreptul de a vorbi într-o sferă deschisă de comunicare, interpretându-l în contextul **libertății de exprimare**. Acest lucru înseamnă că fiecare cetățean este la fel de liber să dețină și să exprime puncte de vedere în chestiuni politice, iar opinia fiecăruia este tratată ca o propunere alternativă legitimă cu privire la modul în care ar trebui folosită puterea politică. Cu toate acestea, pentru a putea susține această situație și pentru a se asigura că toată lumea poate într-adevăr să participe la deliberarea publică în mod egal de liber, **statul își asumă rolul de moderator**, restricționând sau penalizând anumite tipuri de opinii. Cu toate acestea, acest lucru se aplică strict doar discursurilor extreme care nu respectă în mod deschis demnitatea umană a altor cetățeni și/sau care își propun să înlocuiască discuția pașnică cu violența, adică opiniile care contrazic în mod deschis spiritul liber al deliberării publice.[68] În cazul opiniilor neextreme, statul rămâne neutru din punct de vedere politic. Punctele de vedere care critică în mod pașnic actualul guvern sau ordinea instituțională sunt permise să fie exprimate și discutate ca opinii legitime.

În al treilea rând, dreptul de a alege într-o sferă deschisă de comunicare înseamnă (1) **mass-media de stat imparțială**, dedicată difuzării așa-numitelor „știri dure" într-o formă imparțială și completă[69], și (2) **mass-media privată liberă**, ceea ce înseamnă o proliferare a diferitelor surse de informare independente de stat. Cu alte cuvinte, în timp ce mass-media de stat dispune de sisteme pentru a asigura pluralismul intern, rolul canalelor private este de a asigura pluralismul extern, la nivel național.[70] Este adevărat că mass-media privată poate furniza și conținut comercial, dar din punctul de vedere al deliberării publice și al sferei comunicării ne interesează doar mass-media angajată politic. Într-o democrație liberală, aceste canale, după cum subliniază Daniel C. Hallin și Paolo Mancini, pot fi fie (a) partizane, ceea ce înseamnă că sunt independente de stat, dar nu și de anumite partide politice, fie (b) complet independente de actorii politici și care își exprimă pur și simplu opinia cu privire la problemele politice curente, reflectând principalele linii de divizare din cadrul sistemului politic (paralelism politic).[71] Dar, în ambele cazuri, din punctul de vedere al **cetățeanului,** acesta este un **consumator liber de media** al cărui drept de a alege este furnizat de o varietate de surse de informații și conținut politic.

Acest lucru ne conduce la ultimul drept: dreptul de a se conecta în spațiul online. Într-o sferă deschisă de comunicare, putem vorbi despre **accesul liber la internet într-un** sens similar cu cel în care am vorbit mai sus despre mass-media privată liberă. Adică, internetul oferă „o sferă publică digitală diversă și competitivă", în care cetățeanul poate crea și consuma

---

[67] Haraszti, „Illiberal State Censorship", 379.

[68] Hare și Weinstein, *Extreme Speech and Democracy*.

[69] Soroka et al., „Auntie Knows Best?".

[70] Illiberal State Censorship, 377.

[71] Hallin și Mancini, „Western Media Systems in Comparative Perspective".

conținut politic, poate împărtăși bucăți de informații și, de asemenea, se poate organiza și conecta unul cu celălalt dincolo de granițe.[72] În ceea ce privește deliberarea publică, spațiul online reprezintă o platformă versatilă de discuții, în timp [73] ce dreptul de a se conecta asigură că **niciun cetățean nu poate fi izolat în sfera comunicării împotriva voinței sale**. Cu alte cuvinte, dreptul de a se conecta este de o importanță primordială pentru **autonomia** cetățeanului într-o democrație liberală, deoarece participarea politică fără practic nicio barieră de intrare este asigurată fără intervenția sau nevoia de ajutor din partea statului.

Opusul polar al unei sfere deschise **este sfera comunicațională închisă**. Potrivit ideologiei marxism-leninismului, acest tip de sferă se caracterizează prin **reprimarea formală și deschisă a tuturor celor patru drepturi mediatice**. Dreptul la cunoaștere (informații de interes public) este negat de stat, ceea ce înseamnă că funcționarea regimului nu este transparentă, nici pentru subiecții interni, nici pentru cei străini.[74] Drepturile de a vorbi și de a alege sunt, de asemenea, ignorate, ceea ce în dictatura comunistă rezultă din trei caracteristici ale regimului care se consolidează reciproc:

1. **monopolul proprietății de stat** și interzicerea generală a proprietății private, ceea ce implică faptul că (1) toate mijloacele de informare în masă sunt deținute de stat și (2) proprietatea privată este interzisă;
2. **mass-media este o subdiviziune a partidului-stat,** iar jurnaliștii sunt membri ai nomenclaturii, ceea ce înseamnă că operează într-o ordine ierarhică de comandă birocratică;
3. **conținutul este limitat de cenzură, precum și de autocenzură**.

Pe scurt, cenzura într-o sferă comunicațională închisă înseamnă că orice conținut mediatic trebuie să fie aprobat de un cenzor și pot fi publicate în formă integrală doar acele lucrări care se încadrează perfect în linia de comunicare a partidului. Lucrările care nu îndeplinesc acest criteriu sunt fie (a) prescurtate, ceea ce înseamnă că bucățile de informații și opiniile care nu se potrivesc (și cu atât mai puțin contrazic sau atacă) linia oficială a dictaturii sunt eliminate din lucrare, fie (b) nu li se permite deloc să fie publicate. Cu toate acestea[75], este important să se facă distincția între cenzura comunistă și cenzura tradițională din națiunile precomuniste (în secolul al XIX-lea), unde scriitorii privați trebuiau să se adreseze unui birou de cenzură (feudal) care decidea dacă piesa lor putea fi publicată sau nu.[76] În primul rând, în perioada precomunistă, cenzorul și artistul erau situați în sfere diferite de acțiune socială: cenzorul era un actor politic, în timp ce artistul era unul comunitar sau economic. Într-o dictatură comunistă nu există un birou de cenzură separat: în urma monopolului proprietății de stat și a interzicerii presei private, artistul este un angajat al statului de partid și este reglementat ca atare, într-o ierarhie în care șeful fiecăruia este și cenzorul său. În schimb, cadrele de partid de la nivel înalt definesc principii pentru nomenclatură, în loc să efectueze ele însele cenzura. În al doilea rând, în perioada

---

[72] Zuckerman, „New Media, New Civics?".

[73] Cf. Fox și Ramos, *IPolitics*.

[74] Nu este de mirare că sloganul lui Mihail Gorbaciov pentru reformele sale în URSS a fost „glasnost", care înseamnă literalmente „deschidere" și se referă la transparența guvernamentală sporită pe care și-a propus să o obțină.

[75] Dewhirst și Farrell, *The Soviet Cenzorship*.

[76] Goldstein, *Political Cenzorship of the Arts and the Press in Nineteenth-Century Europe*.

precomunistă, numărul de opere prescurtate sau dezaprobate de cenzură nu avea un efect direct asupra mijloacelor de trai, a locului de muncă sau a poziției existențiale a unui actor privat. Cu toate acestea, dacă fiecare agenție de presă și editură este o entitate de stat și, de asemenea, practic toată lumea lucrează pentru stat, exprimarea unor opinii care contrazic linia oficială implică neloialitate față de partid și, prin urmare, aduce pedepse precum retrogradarea, concedierea sau mai rău. Astfel, lucrătorii media din dictatura comunistă sunt caracterizați de un etos de **autocenzură**, ceea ce înseamnă că, chiar dacă ar avea opinii anticomuniste, cu greu ar îndrăzni să le exprime. În cele din urmă[77], dictaturile comuniste atribuie scriitorilor și altor artiști un rol specific de portavoce a partidului-stat, rol pe care mai mulți artiști care cred în marxism-leninism îl acceptă cu mândrie. Pentru ei, autocenzura nu este recunoscută ca o suprimare, ci mai degrabă ca un moment esențial de abstinență ca parte a misiunii de construire a comunismului; cenzura nu este un dușman al artistului, ci un ajutor în misiunea sa, în timp ce cenzura este doar rezultatul unei activități de atelier sau glazura finală pe care statul o aplică operei înainte de a aproba lansarea ei. După cum subliniază Haraszti, statul partidului comunist „este capabil să îl domesticească pe artist, pentru că artistul a făcut deja din stat casa lui. [...] Cenzura tradițională presupune opoziția inerentă dintre creatori și cenzori; noua cenzură se străduiește să elimine acest antagonism. Artistul și cenzorul – cele două fețe ale culturii oficiale – cultivă împreună, cu dibăcie și veselie, grădinile artei."[78]

Într-un studiu clasic, Fred Siebert și colegii săi argumentează că, în urma ideologiei oficiale și a ideii că concurența între partide ar fi dăunătoare, „responsabilitatea de bază pentru toate comunicațiile de masă a fost pusă în mâinile unui grup restrâns de lideri de vârf ai partidului. Toate mijloacele de informare în masă din [tr-o dictatură comunistă] devin trompete vorbitoare pentru acești lideri, iar editorii și directorii ascultă cu nerăbdare ultimele zvonuri olimpice ale «adevărului»".[79] În teorie, după cum scrie Sarah Oates, „[mass-media] servesc interesele clasei muncitoare, iar sentimentul de limitare/cenzură este impus de conștiința jurnaliștilor solidari cu muncitorii"; în practică, mass-mediile comuniste urmăresc realizarea unei sfere de comunicare în care singurul cadru de interpretare este cel al partidului (adică marxism-leninismul), iar oamenii sunt privați de dreptul de a ști orice altceva sau de a-și spune liber părerea dacă nu sunt de acord cu partidul.[80] De fapt, dacă ne uităm la exemplele istorice, chiar și în versiunile mai moderate ale comunismului reformator, unde exista o cenzură mai prudentă[81], doar editurile samizdat ale mișcării disidente anticomuniste persecutate de autorități – care nu ajungeau direct la mai mult de câteva mii de cititori – au rămas în afara busolei publicității controlate de stat.[82]

În cele din urmă, **dreptul de a se conecta este eliminat** într-o sferă închisă, **deoarece accesul la internet este puternic restricționat**, necesitând o autorizație specială și practic indisponibil pentru subiecții obișnuiți din afara nomenclaturii. Nu există exemple care să arate acest lucru din dictatura comunistă preinternet, dar putem foarte bine observa acest

---

[77] Pentru o piesă clasică despre autocenzură, vezi Haraszti, *The Velvet Prison*.

[78] Haraszti, *The Velvet Prison,* 5-7.

[79] Siebert și alții, *Four Theories of the Press*, 119.

[80] Oates, „The Neo-Soviet Model of the Media", 1280-84.

[81] Un exemplu tipic este cel maghiar, unde partidul din 1966 a stabilit trei categorii de publicații, cunoscute și sub numele de „trei T" *(tilt, tűr, támogat)* în maghiară sau „trei P" (prohibited, permitted, promoted) în engleză. Tőkés, *Opposition in Eastern Europe*, 144.

[82] Skilling, *Samizdat and an Independent Society in Central and Eastern Europe.*

lucru în dictatura comunistă dură, încă existentă, din Coreea de Nord.[83] Cu toate astea, deşi acest model totalitar se potriveşte idealului tipic de dictatură comunistă, o variantă ceva mai puţin restrictivă a acestuia prevalează în regimul ceva mai puţin restrictiv al dictaturilor care exploatează piaţa. În aceste regimuri, mass-media este, de asemenea, cenzurată şi dreptul de a se conecta este reprimat, deşi cu practici mai sofisticate. În China, de exemplu, în timp ce populaţia are nominal acces la internet, aşa-numitul „Marele zid de foc al Chinei" implementează multe tipuri diferite de cenzură şi filtrare a conţinutului pentru a controla traficul de internet din ţară.[84] Partidul-stat chinez nu permite accesul liber la site-uri web precum Google şi Facebook, ci doar la variantele chinezeşti ale acestora. De asemenea, pe lângă faptul că poate interzice site-urile locale, partidul a introdus un sistem de credite sociale pentru a sancţiona comportamentele pe care le consideră nepotrivite, inclusiv exprimarea unor opinii neacceptate.[85] În acest fel, statul chinez, formal mai puţin represiv, resuscitează practic situaţia dictaturii comuniste, stimulând autocenzura subiecţilor ale căror poziţii existenţiale sunt direct afectate de aprobarea sau dezaprobarea opiniilor lor de către stat. Printre altele, acest sistem împiedică tocmai acea autonomie pe care dreptul de a se conecta ar implica-o într-o sferă deschisă de comunicare.

Între cei doi poli opuşi, modelul deschis *de jure,* dar închis de *facto,* al **sferei de comunicare dominată** este idealul tipic **autocraţiei patronale.** Acest tip s-a dezvoltat în mod tipic în ţările postcomuniste formal democratice, unde, destul de des, „[reamenajarea] sistemului mediatic într-un al patrulea stat pluralist şi independent, transformarea comunităţii jurnalistice într-un grup profesional autonom dedicat unui ideal de serviciu public şi redefinirea publicului într-un grup de cetăţean, toate acestea au eşuat".[86] Într-adevăr, aşa cum populismul implică implicit monopolizarea sferei politice, tot aşa şi modul în care autocraţia patronală încalcă cele patru drepturi ale presei este informal. Mai exact, esenţa unei sfere de comunicare dominate **nu** este **suprimarea, ci neutralizarea drepturilor mediatice**: cetăţenii devin nu subiecţi de-a dreptul, ci servitori. Acest lucru devine evident pe măsură ce analizăm situaţia celor patru drepturi, punându-le în contrast cu lipsa lor completă şi cu respectarea lor completă în sferele închise şi, respectiv, deschise.

În primul rând, dreptul **de a şti este restricţionat**, deoarece accesul la informaţiile de interes public este împiedicat. Domeniul de aplicare al informaţiilor disponibile este redus ca urmare a (1) extinderii domeniului de aplicare al datelor clasificate, (2) restrângerii domeniului de aplicare al presei căreia i se permite să ia parte la conferinţele de presă ale guvernului sau să intervieveze actori guvernamentali şi (3) împiedicării, în loc de facilitarea, accesului la informaţii (neincluderea datelor pe site-urile guvernamentale, refuzul de a răspunde la întrebările jurnaliştilor sau ale membrilor opoziţiei, refuzul de a permite mai întâi accesul la datele de interes public şi apoi nerespectarea obligaţiei de a furniza datele în ciuda hotărârilor judecătoreşti definitive etc.).[87] În cazul **dreptului la cuvânt, o autocraţie patronală limitează nu conţinutul, ci raza de acţiune**. Nu o interesează dacă sunt exprimate opinii diferite de propaganda oficială, ci dacă acestea ajung la un număr suficient de mare de oameni pentru a provoca instabilitate politică. Astfel, „suficient de mulţi oameni" trebuie înţeleşi atât în termeni numerici – câţi consumatori de media atinge opoziţia –, cât şi în termeni geografici, chiar dacă sunt atinşi mulţi

---

[83] Ko, Lee şi Jang, „The Internet Dilemma and Control Policy".

[84] Ensafi et al., „Analyzing the Great Firewall of China Over Space and Time".

[85] Qiang, „President Xi's Surveillance State".

[86] de Smaele, „The Applicability of Western Media Models on the Russian Media System", 173.

[87] Haraszti, Illiberal State Censorship"; Vartanova, „The Russian Media Model in the Context of Post-Soviet Dynamics"; Balogh, „Hungary Quits the Open Government Partnership in a Huff".

oameni, aceștia sunt concentrați într-o mână de orașe sau districte mai mari.[88] Practic, într-un proces care poate fi numit „**ghetoizare",** elita politică conducătoare prinde vocile critice în cercuri restrânse în care cei care erau deja oponenți fermi ai guvernului doar conversează între ei, lăsând o viabilitate limitată pentru o schimbare a proporției de voci loiale *versus* voci critice în cadrul publicului larg. Un număr în continuă scădere de canale critice ajunge să joace rolul de „**camere-cauciuc" de comunicare** pentru opozanții regimului, care își pot discuta nemulțumirile și criticile între ei, dar nu și față de un public mai larg. Implicarea intensă a celor care conversează între ei pe rețelele de socializare ar putea genera o falsă senzație de mase nemulțumite de guvern, când, de fapt, este vorba doar de aceiași oameni care fac schimb de opinii în aceleași grupuri. Pe scurt, ghetoizarea este într-adevăr o metodă de neutralizare, similară (și ca parte a) neutralizării partidelor de opoziție [→3.3.9]. Spre deosebire de un stat de partid comunist, statul mafiot nu este doctrinar: nu se teme de cuvinte și poate face față criticilor, atâta timp cât acestea nu au o amploare semnificativă.

Acest lucru duce direct la problema **dreptului de a alege**. În timp ce a fost susținut de funcționarea dual a unei mass-media de stat imparțiale și a unei mass-media private libere într-o democrație liberală, dreptul de a alege este neutralizat tocmai pe aceste două motive în autocrația patronală. Pe de o parte, **mass-media de stat este părtinitoare**, deoarece este adusă sub controlul familiei politice adoptate prin mijloacele imediate ale autorității. Printre acestea se numără ocuparea posturilor din mass-media cu oameni de fațadă și servitori patronali (supravegheați de oamenii patronului [→3.3.5]), dând ordine directe cu privire la ce (sau pe cine) să prezinte, exercitând cenzură asupra știrilor dure pe care mass-media le mai difuzează oficial și dirijând conținutul în conformitate cu propaganda partidului de centură de transmisie.[89] Pe de altă parte, **presa privată, în general, este cumpărată de familia politică adoptată, în timp ce presa de opoziție este înghesuită, preluată sau ghetoizată**. Potrivit Elenei Vartanova, în Rusia, atunci când Putin își construia autocrația patronală, printre tehnicile conexe pe care le-a folosit se numără: utilizarea selectivă a sancțiunilor legale (legislație fiscală și vamală, reglementări sanitare și de siguranță împotriva incendiilor); strategia de a intenta procese împotriva mass-mediei de opoziție, adesea pe motive de defăimare; și achiziționarea proprietății asupra ziarelor locale și regionale.[90] De asemenea, deosebit de notabilă în acest proces a fost *patronalizarea* oligarhilor din mass-media, în timpul mișcării strategice a lui Putin de înlocuire a anarhiei oligarhice cu o rețea patronală monopiramidală în general și de preluare a celor mai importante posturi de presă la nivel național din Rusia în special (a se vedea caseta 4.2). [91]

În Ungaria lui Orbán a avut loc o reorganizare similară a pieței media, cu achiziționarea de ziare locale și regionale și de frecvențe radio de către familia politică adoptată și eliminarea presei de opoziție (deși Orbán nu a trebuit să se lupte cu oligarhii, deoarece mass-media era deja controlată în mare parte de familia politică adoptată). În timp ce un

---

[88] Acest ultim aspect este deosebit de important în regimurile cu sisteme electorale care nu sunt pur proporționale (cele cu circumscripții electorale).

[89] Vásárhelyi, „The Workings of the Media", 501-4; Zassoursky, *Media and Power in Post-Soviet Russia*.

[90] Vartanova, „The Russian Media Model in the Context of Post-Soviet Dynamics", 135.

[91] De asemenea, a fost observată o atmosferă de violență împotriva jurnaliștilor (de opoziție), inclusiv abuzuri fizice și câteva morți misterioase. (A se vedea Oates, „The Neo-Soviet Model of the Media", 1293-95.) Acest lucru poate fi înțeles ca o formă individualizată de crowding out.

Caseta 4.2. Patronarea oligarhilor (media) de către Putin.

„Atunci când Putin s-a așezat pentru prima dată în scaunul lui Elțîn, Kremlinul trăia cu frica celor doi mari «oligarhi media»: Vladimir Gusinsky de la NTV și Boris Berezovksy de la ORT. [...] Aveau audiențe atât de mari încât ar fi putut submina un imperiu fragil dacă ar fi greșit relația cu ei. [...] Cu toate acestea, în săptămânile de după învestirea sa, [Putin] a făcut un comentariu [că] «Acești oameni care fuzionează sau care ajută la o fuziune a puterii și a capitalului nu vor exista oligarhi sau alții ca clasă». [El i-a adunat] pe cei douăzeci și unu de magnați importanți ai țării la Kremlin [pentru a face] o înțelegere simplă - își puteau păstra afacerile, dacă rămâneau departe de politică. Doi oameni nu au fost invitați – Berezovsky și Gusinsky. Ceea ce li s-a întâmplat [lor] a fost un exemplu de cât de costisitor ar fi fost să refuzi oferta lui Putin. [...] Putin [...] a cerut ca firma lui Gusinsky să ramburseze împrumutul din 1996 de la Gazprom. [...] Magnatul [...] a fost arestat [...] și, sub presiune, a fost obligat să cedeze participațiile la NTV către Gazprom. [Putin] i-a spus apoi lui Berezovsky: «Vreau să controlez ORT. O voi gestiona eu». [...] Au fost deschise anchete penale împotriva lui Berezovsky care, sub presiune, și-a vândut partea sa din ORT lui Roman Abramovici, care a cedat-o imediat statului. Prin preluarea ORT și NTV, Putin a obținut exact ceea ce dorea [...]. Până în 2008, aproximativ 90% din toată mass-media rusă se afla direct sau indirect sub controlul lui Putin."

Ben Judah, *Fragile Empire: How Russia Fell In and Out of Love with Vladimir Putin* (New Haven; London: Yale University Press, 2014), 42–46.

cvasi-monopol pe piața media era deja atins în 2014[92], conform Mérték Média Monitor, cota de piață a presei independente în 2017 era de numai 22,2%. Tot restul făcea parte din presa patronală: presa de stat, care a devenit portavoce a Fidesz (38,1%); presa deținută de oligarhii regimului (15,7%); și cele 476 de instituții media care au fost consolidate în cadrul holdingului media Central European Press and Media Foundation (CEPMF, sau KESMA în limba maghiară) (24%).[93] CEPMF, care a fost formată la cumpăna dintre anii 2018 și 2019, este un produs arhetipal al autocrației patronale: holdingul a fost completat de proprietari de media patronale care și-au donat „voluntar" toate punctele de difuzare către holding, care nu a plătit nicio compensație pentru ea, companii în valoare de 90 de milioane de UER [→4.4.3.2]; este condus *de jure* de un om de față al lui Viktor Orbán [→5.5.3.4]; iar formarea sa a fost permisă prin emiterea unui decret guvernamental care a declarat CEPMF o „fuziune de importanță strategică la nivel național", exceptată astfel de la legea concurenței [→4.3.4.2].[94]

Alocarea preferențială a publicității de stat a fost un mijloc important de presiune politică asupra mass-media din Ungaria, unde piața publicitară a fost în mod istoric mică și doar o mână de mass-media se poate finanța exclusiv din piață.[95] Fenomenul alocării preferențiale poate fi observat în figura 4.1, care rezumă veniturile din publicitatea de stat pe grupuri politice din Ungaria între 2006 și 2019. În mod evident, înainte de victoria lui Orbán din 2010, a existat o alocare preferențială între rețelele Fidesz (Orbán) și coaliția MSZP-SZDSZ (socialist-liberală), aflată la putere la acea vreme, însă cea mai mare parte a publicității a provenit de la alți agenți de publicitate, multinaționali. Acest lucru indică un regim între tipurile ideale de democrație patronală – cu concurența piramidelor patronale de conducere și de opoziție – și democrația liberală, deoarece ponderea grupurilor autonome sau nealiniate este mai mare decât într-o democrație patronală tipică ideală [→3.7.2.2]. Această situație s-a schimbat dramatic după 2010, când grupurile aliniate MSZP au început să primească mai puține reclame, nu numai în termeni absoluți, ci, de asemenea, în termeni relativi. Într-adevăr, veniturile mass-mediei din monopiramidă au crescut substanțial între 2010 și 2015, și au crescut cu adevărat vertiginos după trădarea oligarhului din cercul interior Lajos Simicska [→3.4.1.4],

[92] Vásárhelyi, „The Workings of the Media".

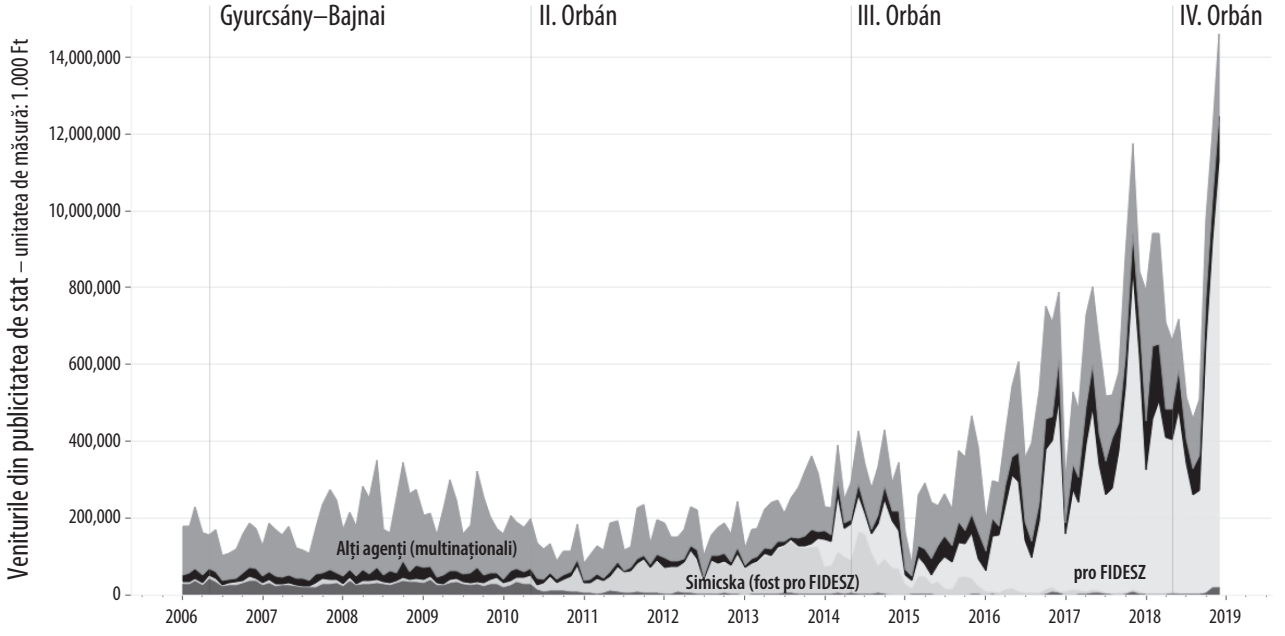
[93] "Mindent Beborít a Fidesz-Közeli Média".

[94] Kovács, „Fidesz's Media Empire Just Became Even More Centralised". Pentru o descriere concisă a situației mass-media din Ungaria, a se vedea „Conclusions of the Joint International Press Freedom Mission to Hungary".

[95] Bátorfy și Urbán, „State Advertising as an Instrument of Transformation of the Media Market in Hungary".

care a fost urmată de instituirea unei noi ordini media patronale în încercarea de a câștiga războiul mafiot și de a diminua ponderea relativă a imperiului mediatic renegat al lui Simicska.[96]

Figura 4.1. Veniturile din publicitatea de stat pe grupuri politice în Ungaria (2006-2019). Măsurile sunt în 1000 Ft (aproximativ 3,5 USD). Sursa: Bátorfy (2019).

Retrăgând publicitatea de stat și speriind publicitarii privați prin constrângerea statului, statul mafiot a redus veniturile presei private și a obstrucționat libertatea presei. „Sperietoarea" se referă, pe lângă șantajul propriu-zis, la o formă de **autocenzură**: agenții de publicitate privați știu foarte bine că, dacă ar începe să sprijine (adică să facă afaceri cu) un mediu de opoziție sau neloial, ar deveni dușmani ai familiei politice adoptate. În mod similar, canalele media comerciale care, altfel, ar putea dori să își exprime opinia în chestiuni politice sunt depolitizate, deoarece sunt avertizate să se autocenzureze.[97] În același timp, guvernul lovește în canalele media critice printr-o redistribuire a frecvențelor radio sau le retrogradează în ghetoul celor câteva grupuri de consumatori intelectuali, sau poate pur și simplu le înfometează din punct de vedere financiar.[98] De asemenea, întrucât agenția de știri de stat furnizează gratuit blocul de știri, mafioții de stat au subminat și practic au lichidat piața furnizorilor independenți de știri.[99] Astfel, în mod indirect, regimul stabilește

[96] Rényi, „Ez nem Újságírás, Ez Politikai Nehézfegyverzet".

[97] Se poate obiecta că RTL Ungaria este într-adevăr activă din punct de vedere politic, cel puțin în ceea ce privește serviciul său de știri. Cu toate acestea, postul a fost inițial neutru din punct de vedere politic până în 2014, când o taxă discreționară [→5.4.3] a fost percepută asupra postului ca parte a prădăciunii conduse de la nivel central [→5.5.4]. După eșecul prădăciunii, în principal din cauza fondului german puternic al postului, RTL a început să prezinte mai multe știri negative cu privire la guvern și în special la corupție. Vásárhelyi, „The Workings of the Media", 517-19.

[98] Máriás et al., „An Illiberal Model of Media Markets – Soft Censorship 2017".

[99] Vásárhelyi, „The Workings of the Media", 503.

agenda programelor de știri ale presei comerciale private, inclusiv tabloidele ce ajung la oameni care, de obicei, nu consumă știri politice.

Cu toate acestea, **rolul presei din familia politică adoptată,** după cum spune Mária Vásárhelyi, **nu este doar de spălare a creierului, ci și de spălare de bani**.[100] Clienții familiei politice adoptate nu sunt doar cei mai mari subcontractori ai presei de stat, ci și constructorii rețelelor de frecvențe, beneficiarii fondurilor de stat pentru presă, destinatarii publicității de stat, cumpărătorii și fondatorii de firme de presă finanțate de stat. Ei sunt cei care preiau locurile actorilor de pe piață care au fost expulzați prin intermediul constrângerii statale. Pe baza unei analize extinse a imperiului mediatic legat de familia politică adoptată de Orbán[101], putem concepe o structură și o funcționare a mass-media care ar putea fi idealul tipic autocrațiilor patronale:

1. familia politică poziționează oameni de fațadă și servitori patronali în foruri în care se decid funcționarea mass-media de stat, resursele bugetare și publicitatea de stat;
2. acești oameni redirecționează marea majoritate a publicității de stat și a comisioanelor către familia politică sau către mass-media loială acesteia;
3. aceste persoane inginerizează simultan orientarea ideologică a opiniei publice și direcționarea resurselor de stat în mâini private prin achiziții la supraprețși împărțirea profiturilor;
4. și revenind la cercul complet, oligarhii din familia politică își deleagă propriii oameni (oameni de fațadă, mâini de patron etc.) în poziții-cheie pentru a asigura buna funcționare.

Funcțiile de (1) răspândire a propagandei prin aplicarea instrumentalizată a diverselor ideologii [→6.4.2] și (2) transferarea banilor publici în mâinile familiei politice adoptate sunt idealuri tipice pentru mijloacele de comunicare ale autocrației patronale. În plus, există o a treia funcție pe care acestea o îndeplinesc: (3) **producerea de zgomot**. Noise-makingul este un mod specific de neutralizare a vocilor critice. Se referă la fenomenul pe care Pomerantsev și Weiss îl descriu ca fiind „înarmarea" informației. [102] Într-o manieră postmodernă, **scopul noisemakingului nu este acela de a convinge oamenii, ci de a-i deruta**. În timp ce mențin narațiunea populismului ca și cadru general de interpretare, în probleme specifice, mass-media din familia politică adoptată începe să difuzeze numeroase narațiuni contradictorii, combinând deopotrivă știri adevărate și știri false.[103] Pe de o parte, acest lucru creează o atmosferă de confuzie și neîncredere generală. Pe de altă parte, aceasta înseamnă, de asemenea, că multe puncte de vedere diferite sunt introduse în discuția publică cu unicul scop de a perturba. Acest lucru **face ca deliberarea publică să fie practic imposibilă**, deoarece narațiunile opoziției se amestecă în zgomotul sferei haotice a comunicării, în care oamenii nu pot decide printre cacofonia de narațiuni care trebuie luate în serios.

---

[100] Vásárhelyi, „The Workings of the Media".

[101] Bátorfy, „How Did the Orbán-Simicska Media Empire Function?".

[102] Pomerantsev și Weiss, „The Menace of Unreality".

[103] Khaldarova și Pantti, „Fake News"; Pomerantsev, *This Is Not Propaganda*.

În ceea ce privește dreptul de a se conecta, putem găsi același tip de zgomot în spațiul online. Într-adevăr, acest lucru este necesar deoarece este dificil de reglementat spațiul online (deși unele autocrații patronale au făcut încercări în această direcție)[104], astfel încât sunt necesare alte mijloace pentru a neutraliza un spațiu care, altfel, este mai degrabă liber. Noisemakingul este primul dintre aceste mijloace și ia forma **„neutrolizării".** Xymena Kurowska și Anatoly Reshetnikov au inventat acest termen pentru a desemna utilizarea organizată la nivel central și industrializată a armatelor de troli, adică a persoanelor ale căror sarcini includ replicarea mesajelor de propagandă, răspândirea de neutrolizare și, în general, încurcarea discuțiilor în secțiunile de comentarii și în mediile sociale.[105] Angajați de partidele de tip centură de transmisie a autocrațiilor patronale, trolii pot fi fie „muncitori" plătiți, fie activiști care răspândesc din convingere mesajele pe care le dă partidul. Cea [106]de-a doua metodă este **impunerea de amenzi** pe site-urile care permit conținutul și rețelele de opoziție, ceea ce stabilește un contra-incentiv pentru a oferi platformelor un drept liber de conectare. În cele din urmă, probabil cea mai eficientă metodă de neutralizare este **autocenzura**. Aceasta prevalează în special în rândul persoanelor a căror poziție materială, existențială depinde de stat – cum ar fi angajații publici sau subcontractanții investițiilor guvernamentale – care se pot teme de discriminare negativă în cazul în care își exprimă opiniile critice cu privire la statul mafiot.

4.3.2. Asocierea: proteste, grupuri de interese și sisteme de partide

Actorii cu anumite opinii pot decide să acționeze în favoarea lor, adică să facă ceva pentru a schimba statu-quoul politic. Tipurile de acțiuni întreprinse în această fază pot fi împărțite în două mari grupe. În primul rând, există **tentative de a aduce schimbări din afara** procesului decizional, ceea ce înseamnă că actorii încearcă să facă presiuni asupra factorilor de decizie actuali pentru a utiliza puterea politică într-un mod diferit. Astfel de acțiuni pot avea loc în faza de discuții: mass-media și exprimarea publică a propriilor opinii sunt deja tipuri de presurizare. Cu toate acestea, un actor ar putea dori să pună accentul pe opiniile sale și prin alte mijloace, și anume prin intermediul acțiunii de grup. Dacă decide să facă acest lucru, el intră în faza de asociere, în care actorii decid să formeze (sau nu) grupuri formale sau informale în scopul de a facilita schimbarea.

Concentrându-ne pe actorul principal în democrația liberală, putem diferenția două tipuri de acțiuni asociative în primul grup:

- **protestul**, eveniment **ocazional sau în lanț** de adunare și de exprimare a opiniilor față de factorii de decizie în **mod unilateral** (**actorul principal este cetățeanul** care decide să participe, fie individual, fie ca parte a unui grup formal sau informal);

[104] Duffy, „Internet Freedom in Vladimir Putin's Russia".

[105] Kurowska și Reshetnikov, „Neutrollization".

[106] Kurowska și Reshetnikov, 352-57; „Fidesz Online Army Is Commanded Right from the Party Headquarters"; Dezső și Panyi, „We Are Not Paid Agents of Russia, We Do It out of Conviction".

- **lobby**, încercarea **regulată de a susține interesele** speciale ale unui grup într-o conversație **bilaterală** cu factorii de decizie (**actorul principal este grupul de interese care** decide să susțină interesele speciale ale membrilor săi).

Firește, această distincție este doar în scop analitic, iar cele două (presiuni unilaterale și bilaterale) sunt adesea combinate în cadrul mișcărilor sociale.[107] Pe de altă parte, există **tentative de a produce schimbări din interiorul** procesului decizional. Spre deosebire de presurizarea externă, în acest caz, actorii încearcă să devină ei înșiși factori de decizie. Din nou, putem distinge două tipuri:

- **aderarea**, unde **actorul principal este cetățeanul** care decide individual să se alăture partidului de guvernământ;
- **concurența,** în care **actorul principal este partidul politicienilor** care decide să intre în sistemul de partide și să concureze pentru alegeri.

4.3.2.1. Protestul: mobilizarea și demobilizarea structurilor[108]

Termenul general necesar pentru a conceptualiza protestele este „demonstrația":

- **Demonstrația** este un eveniment în care oamenii ocupă un spațiu public pentru a-și exprima punctul de vedere într-o chestiune politică.

Trebuie remarcat faptul că această definiție exclude evenimentele de stradă apolitice, ceea ce este justificat, deoarece vorbim despre procese din cadrul deliberării publice. Pe de altă parte, ar trebui să se distingă două tipuri de demonstrații: (a) demonstrațiile care sunt **critice la adresa statu-quoului,** demonstranții fiind împotriva elitei politice conducătoare și/sau în favoarea schimbării; și (b) demonstrațiile care **susțin statu-quoul,** demonstranții fiind împotriva schimbării și/sau în favoarea elitei politice conducătoare. În primul caz, vorbim de **proteste**; în cel de-al doilea, vorbim de **mitinguri proguvernamentale**.

Protestele au ca scop schimbarea statu-quoului, în timp ce mitingurile proguvernamentale încearcă să îl protejeze. Cu toate acestea, diferența crucială care necesită separarea lor analitică este că, în regimurile postcomuniste, mitingurile sunt organizate de stat sau, cel puțin, de actori care au legături puternice cu elita politică conducătoare (cum ar fi GONGO-uri [→3.5.2]). Într-o **democrație liberală în** care deliberarea publică găzduiește în mod egal atât vocile de susținere, cât și cele critice, acest lucru nu ar trebui să aducă nicio diferență majoră: **statul tratează protestele în același mod ca și mitingurile,** adică precum evenimente de asociere. Cu toate acestea, **pe măsură ce ne îndreptăm spre sisteme mai represive, apare un decalaj între proteste și mitinguri**. Protestele sunt din ce în ce mai puțin tolerate, în timp ce mitingurile devin din ce în ce mai importante. La capătul represiv al scalei, **dictatura comunistă** nu tolerează protestele, în timp ce mitingurile proguvernamentale iau forma unor **parade**, sărbători de stat flamboaiante în care oamenii sunt obligați să se îmbulzească pe străzi și să aclame sistemul și conducătorii săi.[109] **O autocrație patronală se află** la mijlocul scalei, în care **atât protestele, cât și mitingu-**

[107] Tarrow, *Power in Movement*.

[108] Îi suntem recunoscători lui Michael C. Zeller pentru sugestiile făcute pentru acest capitol.

[109] Hung, „Mao's Parades".

rile proguvernamentale sunt proeminente. Cu toate astea, acestea din urmă, cum ar fi mitingurile proguvernamentale de la Nashi din Rusia și așa-numitele marșuri ale păcii din Ungaria, pot accesa, de obicei, mai multe resurse financiare și se confruntă cu un aparat de stat mai binevoitor decât protestele, care nu numai că pot accesa mult mai puține resurse, dar se confruntă și cu represiunea statului.[110]

Acest lucru ne conduce la analiza protestelor în cele trei regimuri de tip polar. Urmând definiția de mai sus, trebuie să luăm în considerare doi actori: cei care pot protesta – **oamenii** – și cei împotriva cărora pot protesta – **liderii**, iar ceea ce trebuie să analizăm în diferite regimuri sunt **structurile de mobilizare și,** respectiv, **de demobilizare** pe care le pot crea aceștia (tabelul 4.5).[111] Pentru că, dacă cineva dorește să organizeze un protest, succesul sau importanța acestuia va depinde în primul rând de numărul de oameni pe care îi poate aduce în stradă (mobilizare), în timp ce cu cât protestul este mai puternic, cu atât mai mult diminuează legitimitatea liderilor și, prin urmare, cu atât mai mult aceștia sunt interesați să îl desființeze (demobilizare).[112]

În general, structurile de mobilizare pot fi împărțite în două părți:

- **structurile formale de** mobilizare, **cu alte cuvinte, cadrul formal-juridic** care este acordat pentru mobilizare;
- **structuri informale de mobilizare, adică:**
  - **capacitatea de a intra în** contact cu potențialii demonstranți, de obicei (a) bazându-se pe rețelele locale sau naționale deja stabilite[113] și (b) prin intermediul rețelelor sociale sau al altor dispozitive de informare[114];
  - **semnalizarea pozitivă**, care se referă la capacitatea organizatorilor (sau a demonstranților deja implicați) de a comunica potențialilor demonstranți că merită să participe la protest.

Într-un model economic simplu, semnalizarea pozitivă înseamnă acțiunea de a convinge oamenii că beneficiile potențiale ale protestului depășesc costurile potențiale ale acestuia. În realitate, calculul implică factori precum nemulțumirile, eficacitatea, identitatea, emoțiile și integrarea socială, toate acestea fiind interconectate pentru a determina beneficiul potențial, care poate fi avantajul reparării nemulțumirilor sau pur și simplu exprimarea furiei.[115] Mai mult, cercetătorii subliniază faptul că oamenii pot fi mobilizați doar dacă organizatorii capitalizează pe o **identitate comună** și se bazează pe procesele de identificare dintre protestatari. Căci „[pentru] a **dezvolta nemulțumirile și emoțiile comune este nevoie de o identitate comună** [...]. [Nemulțumirile] își au originea în interese și/sau principii care se simt amenințate. Cu cât mai mulți oameni simt că interesele grupului și/

[110] Robertson, „Managing Society"; Gerő și Kopper, „Fake and Dishonest".

[111] În ceea ce privește structurile de mobilizare, a se vedea McAdam, McCarthy și Zald, *Comparative Perspectives on Social Movements*. Demobilizarea este, de obicei, discutată ca „represiune" în literatura de specialitate (pentru o metaanaliză, a se vedea Earl, „Political Repression"). Noi preferăm „demobilizare" și „structuri de demobilizare", deoarece contrastează imediat cu „mobilizare" și „structurile de mobilizare", ca în tabelul 4.5.

[112] Mînzărari, „Disarming Public Protests in Russia".

[113] Mînzărari, „Disarming Public Protests in Russia", 397-99.

[114] Dagaev et al., „Technological Foundations of Political Instability".

[115] van Stekelenburg și Klandermans, „The Social Psychology of Protest".

sau principiile pe care grupul le valorifică sunt amenințate, cu atât mai furioși sunt și cu atât mai dispuși să ia parte la proteste pentru a-și proteja interesele și principiile și/sau pentru a-și exprima furia" (sublinierea noastră).[116] Semnalizarea pozitivă, în acest context, se referă la capacitatea organizatorilor de a comunica nemulțumirea comună, nu în sensul de a ajunge la oameni (ceea ce reprezintă capacitatea de conectare), ci de a încadra un fenomen concret – cum ar fi o politică sau o fraudă electorală – ca fiind o nemulțumire a grupului și de a-i convinge pe oameni că ar trebui să protesteze în consecință.

Tabelul 4.5. Structuri de mobilizare a poporului și structuri de demobilizare a statului în cele trei regimuri de tip polar.

		Democrație liberală	**Autocrație patronală**	**Dictatură comunistă**
Structuri mobilizatoare (ale poporului)	Formal	libertatea de întrunire	libertatea de întrunire	nu există libertate de întrunire
	Informal	capacitate ridicată de conectare + semnalizare pozitivă	capacitate moderată de conectare + semnalizare pozitivă	capacitate scăzută de conectare
Demobilizarea structurilor (de stat)	Direct	autorizarea este normativă (remediu juridic)	autorizația este discreționară (nu există o cale de atac legală)	fără autorizație (protestul este ilegal)
	Indirect	negociere / ignorare	ignorarea / canalizarea / semnalizarea negativă / represiunea de stat externalizată	n.a.

Să ne concentrăm mai întâi pe oameni și pe structurile lor de mobilizare. **Într-o democrație liberală**, structurile formale de mobilizare sunt conferite de **libertatea de întrunire,** care este privită în cadrul ideologic al constituționalității ca un drept general al omului care decurge din conceptul de demnitate umană. Prin urmare, fiecare are dreptul de a se aduna, de a se alătura unui protest sau de a nu se alătura (sau de a pleca) după propria voință.[117] În mod informal, oamenii au o **capacitate ridicată de a se conecta**, ca urmare a (1) dreptului de a se conecta și (2) lipsei de contra-stimulente structurale, prin aceasta înțelegând că formarea de conexiuni orizontale cu alte persoane este un drept protejat de stat și nimeni nu poate fi discriminat pentru aceasta (ideal în mod tipic). **Într-o autocrație patronală,** cadrul formal sau *de jure* nu este diferit de cel ale democrațiilor liberale. Cu toate acestea, în ceea ce privește **capacitatea informală de a se conecta,** acesta **este mai moderat**. Motivul este ceea ce s-a explicat în partea anterioară: autocenzura și teama de discriminare, care pot fi – spre deosebire de cadrul constituționalității – perfect legitime din punctul de vedere al populismului dacă sunt îndreptate împotriva unui inamic al „națiunii" (adică familia politică adoptată). Acest lucru face nu numai mai dificil pentru persoanele cu opinii similare să se găsească între ele, pentru că este mai puțin probabil ca acestea să le anunțe în mod deschis în primul rând, dar crește și pragul de aderare la orice protest politic, pentru că oamenii vor considera că este mai costisitor să se alăture decât ar fi într-un mediu neutru. În cele din urmă, **într-o dictatură comunistă,** demonstrațiile împotriva partidului-stat sunt interzise, la fel ca și opoziția împotriva regimului în general [→3.7.1.2]. Cu toate acestea, subiecții comuniști

[116] van Stekelenburg și Klandermans, 8.

[117] A se vedea articolul 20 din „Declarația Universală a Drepturilor Omului".

ocupă spațiul public în scopuri politice în timpul **paradei**; dar, așa cum am explicat mai sus, o paradă comunistă nu este un eveniment liber, ci o **acțiune rituală impusă**.[118]

În mod similar cu structurile de mobilizare, **structurile de demobilizare** pot fi diferențiate în două părți:

- **structurile formale de demobilizare**, anume cadrul legal sau în ce măsură liderii au voie să folosească statul pentru a reprima protestele;
- **structurile informale de demobilizare**, care implică mijloacele informale pe care liderii le pot folosi pentru a întrerupe protestele existente și/sau pentru a contracara aderarea unor potențiali demonstranți.

Pornind din nou de la un model economic simplu, putem adopta concepția lui Tilly, care definește represiunea (demobilizarea) ca fiind „orice acțiune a unui alt grup care crește costul acțiunii colective a concurentului".[119] Ne putem concentra asupra „**costului" de a protesta** și putem trasa o scară (mai mult sau mai puțin continuă) de la democrația liberală la dictatura comunistă, cu autocrația patronală cu tehnicile sale particulare între ele. **Într-o democrație liberală**, protestul este un element al deliberării publice ca manifestare a libertății de exprimare. În consecință, costul pe care statutul constituțional îl impune protestatarilor este **fie zero, fie o sumă echitabilă și proporțională**, ținând cont de drepturile conflictuale ale altor persoane. Într-adevăr, un stat constituțional trebuie să conștientizeze că drepturile și libertățile fundamentale pot fi în conflict, iar realizarea deplină a unuia dintre ele se poate face doar în detrimentul altuia.[120] Exercitarea libertății de întrunire, de exemplu, poate necesita închiderea traficului – restrângând libertatea de mișcare – sau poate deranja persoanele care locuiesc pe străzile ocupate de protestatari – constituind un pericol pentru ordinea publică. Prin urmare, sistemul juridic și practica legală trebuie să definească limitele drepturilor și, ca urmare, chiar și un stat democratic poate, în mod legal, să interfereze cu cineva care își exercită un drept atunci când acesta ar încălca în mod excesiv un drept conflictual. În ceea ce privește costurile, acest lucru poate implica amenzi sau anumite obstacole în calea activității de protest.

Pe măsură ce trecem de la democrație la dictatură, atenția conducătorilor se mută de la drepturile poporului la drepturile statului. De aici rezultă două diferențe importante în practica tratării protestelor: **(1) protestul este criminalizat, ceea ce înseamnă că statul** începe să îi trateze pe protestatari ca pe niște infractori; și **(2) costul pe care statul îl impune protestatarilor devine disproporționat** față de încălcarea pe care o poate cauza drepturilor conflictuale ale altor persoane. Într-adevăr, bulversarea proporționalității infracțiunilor și pedepselor este o consecință firească a faptului că statul se concentrează asupra propriilor drepturi și că este luat în considerare aspectul siguranței puterii în locul siguranței comunității. Acest lucru implică, aproape întotdeauna, un **cost pozitiv ridicat** pentru protestatari, care trebuie să se confrunte cu represalii în loc de sancțiuni proporționale. Acest lucru este valabil deja în autocrația patronală, cu sancțiuni grave pentru proteste pașnice și infracțiuni relativ minore, [121] dar costurile crescânde pot fi cel mai bine observate

---

[118] Rotenberg, „May Day Parades in Prague and Vienna".

[119] Tilly, *From Mobilization to Revolution,* 100, a se vedea, de asemenea, Granovetter, „Threshold Models of Collective Behavior".

[120] Brems, *Conflicts Between Fundamental Rights*.

[121] „Russia: Draconian Penalties for Peaceful Protests"; „Closing Statements of Activists Márton Gulyás and Gergő Varga".

Caseta 4.3. Dezechilibrarea drepturilor în Rusia.

„Rusia lui Putin este departe de idealul constituțional liberal. Deși constituția sa prevede multe drepturi fundamentale - libertatea de exprimare, libertatea de asociere și de întrunire și libertatea de circulație, pentru a numi doar câteva - legislația obișnuită a golit fiecare dintre acestea. Legile privind agenții străini și legile antiextremism subminează libertatea de asociere; legislația privind discursul de ură și o modificare din 2014 a Codului penal, care scoate în afara legii apelurile publice la încălcarea integrității teritoriale a Rusiei, limitează libertatea de exprimare; dispozițiile administrative oneroase privind înregistrarea la locul de reședință restrâng libertatea de mișcare; iar legea antiteroristă Yarovaya din 2016 înăbușă libertatea de întrunire și de conștiință prin introducerea unor pedepse dure pentru organizatorii protestelor ilegale, impunând furnizorilor de servicii de internet și companiilor de telefonie să stocheze jurnalele de date de comunicare ale clienților și transformând în infracțiune faptul de a nu raporta informații despre alte infracțiuni. Orice drepturi care există de iure sunt subminate de facto de către instanțele rusești, care nu le susțin în mod consecvent sau previzibil."

Maria Popova, „Putin-Style «Rule of Law» & the Prospects for Change", *Dædalus – Journal of the American Academy of Arts & Sciences* 146, no. 2 (2017): 65.

la capătul scării. Și anume, **într-o dictatură comunistă, protestele sunt de-a dreptul ilegale** și orice subiect care ar încerca să organizeze sau să se alăture unui protest este supus urmăririi penale de către statul-partid. Am menționat că, în cazul semnalizării pozitive, organizatorii protestelor trebuie să convingă populația să suporte anumite costuri, sub care, într-o democrație liberală, se înțeleg, de obicei, lucruri precum timpul liber pe care cineva trebuie să îl petreacă la protest. Dar într-o dictatură comunistă, timpul liber pe care cineva ar trebui să îl sacrifice nu se măsoară în ore petrecute într-un spațiu deschis – se măsoară în ani petrecuți într-un spațiu închis.

În mod obișnuit, mijloacele de represiune (demobilizare) sunt identificate în hărțuire, supraveghere/spionaj, interdicții, arestări sau violență fizică, precum și mijloace mai subtile care pot fi aplicate atât de stat, cât și de actori privați. În cadrul nostru, care se concentrează pe regimuri și se bazează în mare măsură pe dihotomia formal-informal [→2.2], întrebarea e dacă statul este împuternicit din punct de vedere juridic să utilizeze astfel de mijloace sau cum creează o bază legală pentru utilizarea acestora. Un stat constituțional care se concentrează asupra interesului social se confruntă cu problema drepturilor conflictuale și o rezolvă prin practica **echilibrării drepturilor**: legiuitorii – care proiectează cadrul de reglementare – și judecătorii – care arbitrează în conflictele disputate – încearcă să creeze un sistem în care fiecare drept și libertate fundamentală să prevaleze, ceea ce înseamnă că niciunul dintre ele nu este complet suprimat de altul. Cu toate acestea, **într-o autocrație patronală,** practica tipică ideală este una de **„neechilibrare a drepturilor": statul folosește dreptul mai puțin amenințător ca scuză pentru a-l suprima pe cel mai amenințător.** Cu alte cuvinte, atunci când vine vorba de un conflict de drepturi, statul mafiot ideal-tipic decide, de obicei, în favoarea celui care reprezintă o amenințare mai mică la adresa stabilității politice. Și în timp ce preocuparea lor este siguranța puterii, guvernanții pot aplica retorica siguranței comunității: vorbesc despre dreptul oamenilor la siguranță și la o viață pașnică, iar în numele acestora, statul suprimă tot felul de activități „subversive" ale opoziției. Astfel, chiar dacă Constituția acordă drepturi fundamentale, legislația obișnuită care stabilește un fel de echilibru le golește pe cele mai importante din punct de vedere politic (a se vedea caseta 4.3).

Un astfel de calcul iscusit este evident în ceea ce privește libertatea de întrunire. În Rusia, argumentele privind drepturile la „siguranță publică" și „sănătate" au fost folosite pentru a justifica restricțiile draconice asupra protestelor publice, în special cele care nu primesc permisiunea prealabilă din partea autorităților statului mafiot.[122] Cu toate acestea, după cum arată cazul Ungariei, siguranța nu este singurul drept care poate fi folosit pentru a limita dreptul de întrunire. În 2018, guvernul a adoptat o lege care prevede că un protest

[122] „Russia's Putin Signs Anti-Protest Law before Rally"; Demirjian, „Meanwhile in Russia, Putin Passes Law against Protests".

poate fi interzis dacă „afectează în mod inutil și disproporționat drepturile și libertatea altora", cum ar fi atunci când „interferează cu îndatoririle unui diplomat străin", „împiedică activitățile instanțelor de judecată" sau „perturbă fluxul obișnuit al traficului".[123] Legi cu formulări la fel de vagi, care fac din autorizarea protestelor un drept discreționar al poliției (adică al conducătorilor), sunt foarte frecvente și în Asia Centrală sovietică.[124]

Se poate obiecta că legile stricte care reglementează dreptul la protest există și în unele democrații liberale și, prin urmare, nu sunt specifice autocrațiilor patronale.[125] Cu toate acestea, trebuie remarcate două distincții. În primul rând, tendința acestor măsuri este specifică: ele înseamnă întotdeauna o trecere de la o stare de lucruri mai liberală la o înăsprire a cadrului de reglementare, iar fiecare astfel de măsură este paralelă cu întărirea opoziției. Acest lucru marchează considerarea pragmatică a utilizării unor mijloace mai puternice împotriva unor amenințări mai puternice.[126] În al doilea rând, cea mai importantă diferență între structurile demobilizatoare ale statului într-o democrație și o autocrație este **dacă autorizarea este normativă sau discreționară**. În democrațiile liberale, protestele care nu încalcă drepturile sunt autorizate de către autorități, indiferent de conținutul sau de opiniile demonstranților. În plus, în cazul în care se întâmplă un tratament discriminatoriu, există posibilitatea unui **remediu legal,** ceea ce înseamnă că autoritățile însele sunt supravegheate de o ramură judiciară separată la care cetățeanul poate apela. Dacă ne uităm însă la reglementările autocratice menționate mai sus, putem observa, pe de o parte, taxe extrem de ridicate pentru protestele neautorizate – asigurându-ne că fiecare cetățean se supune deciziilor autorităților – și, pe de altă parte, o formulare vagă care asigură că deciziile sunt aproape exclusiv la discreția autorităților. Și, deși formulările vagi nu sunt fără precedent nici în democrațiile liberale, **lipsa unui remediu legal** care rezultă din *patronalizarea* și *patrimonializarea* instituțiilor publice [→4.3.5] face ca utilizarea discriminatorie regulată a puterilor acordate formal autorităților să fie practic irevocabilă.

În democrațiile liberale, cea mai simplă modalitate de demobilizare ar fi satisfacerea revendicărilor demonstranților sau canalizarea acestora către o instituție mai formală de deliberare publică (începerea negocierilor). Teoretic, acest lucru poate fi considerat ca făcând parte din **structurile informale** de demobilizare a statutelor constituționale, deși în democrațiile liberale din lumea reală, o astfel de „demobilizare pozitivă" este rareori utilizată, iar protestele sunt în cea mai mare parte ignorate sau tolerate de guverne.[127] Ignorarea este un mijloc aplicat frecvent și de autocrațiile patronale, mai ales că neutralizarea deliberării publice le permite să acționeze mult peste pragul de stimulare a poporului [→7.4.7.3]. Cu toate acestea, atunci când protestele poartă amenințarea de a deveni mișcări sociale, mafioții statali pot crea structuri informale de demobilizare care vizează atât protestatarii actuali, cât și pe cei potențiali, pe scară largă în societate. Acest lucru poate lua două forme: (1) **canalizarea** și (2) **semnalizarea negativă**. În ceea ce privește (1), canalizarea este definită ca fiind „controlul indirect al protestelor prin utilizarea unei structuri de recompense sau consecințe care modelează, mai degrabă decât controlează direct, protestele".[128] În cazul

[123] Balogh, „Hungary's New Law Restricting Freedom of Assembly".

[124] A se vedea rapoartele de țară ale Freedom House. „Freedom in the World 2018".

[125] Pentru o analiză a reglementărilor existente în democrații, a se vedea Peters și Ley, *The Freedom of Peaceful Assembly in Europe*.

[126] Pentru exemplificare, a se vedea „Russian Lawmakers Back Law Jailing Anyone Urging Teenagers to Protest".

[127] Pentru o discuție, a se vedea Peña și Davies, „Responding to the Street".

[128] Earl, „Political Repression", 264. A se vedea, de asemenea, Oberschall, *Social Conflict and Social Movements*.

nostru, demobilizarea sugerează că regimul încearcă să aplice canalizarea asupra potențialilor susținători, care sunt, de obicei, alcătuite din așa-numitele grupuri neclientelare care sunt fie (a) capabile să își mențină o existență materială (financiară) fără regim, fie (b) dependente de sprijinul statului, dar într-un mod la care nu se poate renunța individual [→6.2.2]. Aceasta înseamnă, de obicei, pe de o parte, persoanele din clasa de mijloc despre care studiile constată că sunt cele mai susceptibile de a se alătura protestelor de amploare împotriva liderilor, iar pe de altă parte, [129] studenții și pensionarii care aparțin grupului (b). O modalitate evidentă de a utiliza canalizarea pentru a coopta aceste grupuri este de a încerca să le „cumpărați" – să le oferiți potențialilor protestatari bani prin diverse programe de redistribuire, reduceri de impozite sau subvenții sporite [→5.4.3.3, 6.3].

În ceea ce privește metoda (2), semnalizarea negativă are o direcție opusă celei de canalizare, nu demobilizează prin mesaje pozitive, ci negative. Spre deosebire de **semnalizarea pozitivă, care înseamnă comunicarea de argumente „pro" în favoarea aderării la un protest, semnalizarea negativă se referă la comunicarea de argumente „contra", împotriva aderării la protest**. În mod tipic, aceasta înseamnă că elita politică conducătoare pedepsește protestatarii deja activi prin transformarea bunurilor publice în bunuri private, după cum spune Dumitru Mînzărari. Prin aceasta, el vrea să spună că **accesul la locuri de muncă, la un proces juridic echitabil și la activitatea antreprenorială –** pentru a da o listă deloc exhaustivă de elemente – este „public" **într-o democrație liberală**, ceea ce înseamnă că acestea sunt **disponibile din punct de vedere normativ** pentru toată lumea (sau cel puțin că statele constituționale se străduiesc să acorde șanse egale [→6.2.2]). **Într-o autocrație patronală** însă, aceste elemente încetează să mai fie publice în sensul că doar unii pot avea acces la ele, sau chiar mai mult: unii pot fi excluși de la utilizarea lor în mod discreționar.[130] Cu alte cuvinte, acest lucru înseamnă că un stat autocratic poate face ca unele persoane să își piardă locul de muncă (sau să devină inangajabile), poate exclude antreprenorii din contractele (de stat) sau îi poate supune la hărțuiri continue din partea autorităților, sau poate supune orice persoană unui proces juridic incorect. Astfel, aceste elemente sunt puse **la dispoziție** în **mod condiționat** într-o autocrație patronală, depinzând de decizia discreționară în locul impersonalității normative. Și, după cum explică Mînzărari, familia politică adoptată „nu are nevoie să facă acest lucru la scară masivă; în schimb, ea poate identifica potențialii protestatari de profil înalt și îi poate viza exclusiv, restricționându-le accesul la bunuri publice importante. Prin această acțiune, guvernul autoritar trimite semnale credibile și costisitoare populației sale, subliniind atât capacitatea sa de a folosi astfel de stimulente, cât și hotărârea sa".[131]

Actorii privați pot fi, de asemenea, angajați în structuri informale de demobilizare. În timp ce literatura despre represiune se referă la represiunea privată inițiată de actorii privați pentru scopuri private (contramișcări, preferințe ale agențiilor de finanțare externe pentru scopuri mai puțin radicale etc.), [132] în cazul autocrației patronale putem vorbi despre **represiune privată externalizată**. În acest caz, actori violenți precum paramilitarii sau ultras din fotbal sunt angajați (informal) de către rețeaua patronală conducătoare pentru a dizolva protestele, folosind o asemenea brutalitate pe care statul nu și-o poate asuma în mod oficial. În capitolul 2, am discutat despre antreprenorii de violență conectați la rețeaua patronală conducătoare [→2.5.2], în timp ce mai jos vom distinge o astfel de acțiune ca fiind „constrângerea neagră", spre deosebire de „constrângerea albă" legalizată [→4.3.5.4].

---

[129] Mînzărari, „Disarming Public Protests in Russia", 390-93.

[130] Mînzărari, „Disarming Public Protests in Russia", 399-401.

[131] Mînzărari, „Disarming Public Protests in Russia", 403.

[132] Earl, „Tanks, Tear Gas, and Taxes", 49.

4.3.2.2. Proteste de chestionare a politicilor și de contestare a legitimității

Ce structuri de demobilizare creează o autocrație patronală depinde în mare măsură de **tipul de protest cu care se confruntă**. Într-adevăr, există mai multe aspecte după care pot fi tipizate protestele, [133] însă cea mai importantă distincție pentru noi este între protestele care pun la îndoială legitimitatea și cele care pun la îndoială politicile. Primele pot fi definite după cum urmează:

- **Protestul** care pune sub semnul întrebării legitimitatea este un tip de demonstrație care se află în afara logicii politice interne a regimului, adică implică oameni care tratează regimul ca fiind ilegitim, iar demonstrația, ca o înlocuire a proceselor formale de deliberare publică (de exemplu, schimbarea pașnică).

În timp ce un număr mic de radicali poate considera regimul ilegitim în aproape orice moment, un protest care pune sub semnul întrebării legitimitatea și care implică o masă mai mare de oameni, atât moderați, cât și radicali, urmează, de obicei, după **un eșec spectaculos al procesului de deliberare publică**. În regiunea postcomunistă, așa-numitele „revoluții colorate" au implicat astfel de proteste [→4.4.2.3]. Defecțiunea care le-a provocat a fost, de obicei, frauda electorală, adică aparatul de stat nu a numărat voturile în mod onest.[134] În urma unei astfel de defecțiuni spectaculoase, legitimitatea regimului, cel puțin în ochii opoziției în creștere, este diminuată în mod fatal, iar poporul iese din cadrul formal al deliberării publice. Acest lucru este facilitat și mai mult de un efect de semnalizare, și anume că elita politică conducătoare suprimă deliberarea publică într-un semnal inconfundabil că știa că nu va câștiga argumentul deliberativ (a se vedea caseta 4.4). După cum observă Julia Gerlach, accentul protestelor de punere în discuție a legitimității „se concentrează fie pe reluarea alegerilor, fie pe recunoașterea victoriei contra-elitei. În ambele cazuri, cererea dominantă este demisia actualului guvern, în timp ce revendicările mai programatice sunt lăsate deoparte".[135] Într-adevăr, protestele care pun în discuție legitimitatea servesc **drept substitut al procesului de înlăturare pașnică a liderilor**, făcând presiuni asupra acestora pentru a demisiona și a permite opoziției să își asume autoritatea. Valerie J. Bunce și Sharon L. Wolchik susțin că protestele care pun sub semnul întrebării legitimitatea au efectul de a le semnala liderilor că menținerea la putere, în ciuda pierderii

Caseta 4.4. Demonstrații postelectorale.

„Creșterea represiunii poate, de fapt, să semnaleze slăbiciunea regimului, mai degrabă decât puterea. Represiunea poate indica opoziției și altor observatori că regimul a fost forțat să ia măsuri disperate pentru a preveni pierderea puterii. În același timp, astfel de acțiuni pot determina cetățenii, opozițiile și chiar aliații regimului să simtă că regimul a mers prea departe. [Acest] argument ar putea ajuta la explicarea [...] demonstrațiilor semnificative de poștă. [La] mijlocul anilor 1990, astfel de demonstrații au avut loc în Croația și Serbia în urma unor alegeri locale pe care regimurile au încercat să le anuleze, iar demonstrațiile au izbucnit și în urma alegerilor prezidențiale din 2001 din Belarus și a alegerilor din 2003 din Armenia și Azerbaidjan. [Alegerile] leagă acțiunile de rezultate, iar aceste rezultate oferă nu doar o numărătoare a voturilor, ci și un verdict vizibil cu privire la chestiuni critice precum mărimea sprijinului acordat regimului, dreptul însuși al regimului de a guverna și, în general, calitatea vieții democratice. Într-adevăr, tocmai din aceste motive, schimbările în frecvența și mărimea mobilizării maselor în timp tind să arate efecte ale ciclului electoral, iar alegerile frauduloase par a fi neobișnuit de bune în a scoate oamenii în stradă. În acest din urmă caz, de exemplu, alegerile furate concentrează nemulțumirea și astfel creează o «comunitate de alegători jefuiți» mare și indignată."

Valerie J. Bunce and Sharon L. Wolchik, *Defeating Authoritarian Leaders in Postcommunist Countries* (Cambridge: Cambridge University Press, 2011), 219, 222, 272.

[133] Ratliff și Hall, „Practicing the Art of Dissent".

[134] Tucker, „Enough! Electoral Fraud, Collective Action Problems, and Post-Communist Colored Revolutions".

[135] Gerlach, *Color Revolutions in Eurasia*, 33.

alegerilor, este din ce în ce mai costisitoare. Acest lucru, în unele autocrații postcomuniste (cum ar fi Serbia în 2000), a fost esențial pentru a-i forța pe cei în funcție să accepte înfrângerea lor electorală.[136]

În cazurile de proteste care pun la îndoială legitimitatea, o autocrație patronală poate cu greu să folosească metodele de neutralizare explicate mai sus, deoarece (1) canalizarea și semnalizarea negativă sunt măsuri preventive și este prea târziu pentru a le folosi atunci când există deja un protest în masă care pune la îndoială legitimitatea și (2) o represiune mai puternică sau pedepsirea unor figuri-cheie ale opoziției ar putea fi contraproductivă, trimițând semnale despre liderii care sunt și mai disperați.[137] Într-adevăr, metodele de neutralizare sunt cel mai bine utilizate în situații nerevoluționare, adică atunci când protestele nu sunt de legitimare, ci de chestionare a politicilor:

- **Protestul care pune la îndoială politica** este un tip de demonstrație care se află în interiorul logicii politice interne a regimului, adică implică oameni care consideră regimul ca fiind legitim. Demonstrația este, astfel, o completare a proceselor formale de deliberare publică (de exemplu, schimbarea pașnică).

Un protest care pune sub semnul întrebării politicile nu iese din logica regimului, ci este mai degrabă un eveniment normal în cadrul procesului de deliberare publică ce se concentrează pe o problemă concretă (sau un set de probleme, legate de un element, o politică sau o strategie a regimului). Scopul său este acela de a exercita presiuni asupra guvernului, nu pentru ca acesta să demisioneze, ci pentru a schimba politica vizată. Deși cele două tipuri de proteste sunt de natură diferită, **atât protestele de chestionare a politicilor, cât și cele de contestare a legitimității pot fi atât evenimente unice, cât și în lanț**, bazate pe o serie de evenimente. În mod tipic ideal, protestele de contestare a legitimității continuă până când își ating scopul, înlocuirea regimului și a liderilor acestuia. Protestele de legitimare-contestare pot, în cele din urmă, să crească până la un nivel la care înlocuiesc practic procesul de deliberare publică, viața publică a societății politice fiind ocupată în mod singular de activitatea demonstrativă.

4.3.2.3. Grupuri de interese în cele trei regimuri de tip polar

Protestul este deseori un mijloc al mișcărilor sociale, care folosesc această metodă de presiune unilaterală pentru a-și consolida cauza pe care o pot reprezenta ulterior fie ca partid de opoziție (nou-înființat), fie în cadrul negocierilor cu guvernul. Cu toate acestea, **atunci când accentul se pune mai puțin pe aspectul de mișcare socială** și presiune unilaterală **și mai mult pe negocierea bilaterală**, este mai bine să vorbim despre grupuri de interese:

- **Grupul de interes** este un grup de actori care se adună într-o organizație formală sau informală pentru a convinge actorii publici să întreprindă diverse acțiuni politice – cum ar fi reglementări sau acordarea de subvenții – în favoarea membrilor

[136] Bunce și Wolchik, *Defeating Authoritarian Leaders in Postcommunist Countries*, 97.

[137] Totuși, acest lucru nu este universal, iar unele regimuri ar putea recurge oricum la astfel de măsuri, în special dacă sunt autocrații consolidate [→4.4.3.1]. De exemplu, în timpul protestelor din 2011-2012 din Rusia, care au fost proteste de contestare a legitimității bazate pe alegere, represiunea esențială a avut loc în timpul protestului din luna mai de pe Bolotnaya Ploshchad, unde au avut loc arestări în masă. Acest eveniment (care a coincis cu/imediat după învestirea lui Putin) a fost urmat de o represiune țintită împotriva liderilor opoziției, precum Navalny și Udaltsov. Îi suntem datori lui Michael C. Zeller pentru acest punct.

grupului de interes. Există cooperare între grupurile de interese și politicieni, desfășurată sub formă de lobby.

Concentrându-se asupra **democrațiilor liberale**, Arend Lijphart diferențiază două modele de grup de interes activitate: (1) modelul pluralist, caracterizat de „pluralismul competitiv și necoordonat al grupurilor independente" și tipic democrațiilor majoritare (precum SUA), și (2) modelul corporatist, care prezintă un „sistem coordonat și orientat spre compromis", tipic așa-numitelor democrații de consens (precum Germania).[138] În ambele cazuri, reprezentanții (a face lobby) **grupurilor de interese încearcă să influențeze legiuitorii pentru a crea astfel de legi și reglementări (normative) care să le satisfacă valorile și interesele**, să le sporească beneficiile sau să le diminueze costurile. Dintre diferitele grupuri de interese, s-a observat că grupurile de afaceri investesc sume deosebit de mari de bani în lobby, așa cum este descris în detaliu de literatura de specialitate privind capturarea reglementărilor și extragerea de rente [→5.3.1, 5.4.2.3].

Atunci când analizăm activitatea grupului de interese **în autocrațiile patronale**, trebuie să facem diferența între caracteristicile specifice țării și cele specifice regimului [→7.4]. Pornind de la acestea din urmă, două trăsături specifice regimului determină unele caracteristici ale lobbyului în autocrațiile patronale. În primul rând, separarea rudimentară a sferelor de acțiune socială face ca **reprezentarea intereselor să devină *coluziune* de interese** pe măsură ce antreprenorii devin oligarhi, iar aceștia sunt încorporați într-o **rețea patronală informală spre deosebire de un grup de interese**.[139] În al doilea rând, întrucât „organele legislative nu pot introduce nicio legislație semnificativă de sine stătător, fără autoritățile executive" (a se vedea partidul vasalilor și legislatura ca și centură de transmisie [→4.3.4.4]) și „legile joacă un rol foarte limitat în determinarea parametrilor reali ai operațiunilor de afaceri și în distribuirea câștigurilor acestora" (a se vedea amplitudinea arbitrariului și redistribuirea relațională a pieței [→5.6.1]), „este puțin probabil ca cheltuielile în direcția lobbyului legislativ să dea roade nici pe termen mediu, nici pe termen lung".[140] Prin urmare, eforturile de **lobby trebuie să vizeze nu legislația, ci membrii curții patronului**, de preferință patronul suprem sau un apropiat al acestuia [→2.2.2.2.3]. Dacă astfel de eforturi reușesc sau nu ne conduce la problema diferențelor specifice fiecărei țări. Căci aceasta depinde în mare măsură de inserția țării în economia mondială. De exemplu, autocrația patronală a lui Putin a restricționat proprietatea străină la unele domenii inevitabile din punct de vedere tehnologic, în timp ce capitalul și proprietatea străină au fost dezirabile în majoritatea celorlalte sectoare, de la intermedierea financiară la comerț și educație.[141] În astfel de circumstanțe, Lennart Dahlgern, fostul șef al IKEA Rusia – după cum a recunoscut el însuși –, a încercat să convoace o întâlnire cu Putin, dar un oficial de rang înalt i-a spus că o astfel de întâlnire ar costa între 5 și 10 milioane de dolari (după care Dahlgern ar fi simțit că „ar fi mai bine să nu intrăm mai adânc în această discuție").[142] În schimb, în țările cu un nivel relativ mai ridicat de investiții străine

---

138 Lijphart, *Patterns of Democracy*, 158

139 Definițiile exacte ale termenilor înrudiți, precum și o analiză comparativă a grupului de interes-presiune și a funcționării rețelelor patronale informale pot fi găsite în capitolul următor, integrate în cadrul mai larg al unei teorii economice [→5.4.2.3].

140 Iavlinski, *The Putin System*, 103

141 Csaba, *Válság-Gazdaság-Világ [Criză-Economie-Societate]*, 220.

142 Antonova, „Ex-IKEA Boss Bares Russia's 'Chaotic Reality'". De asemenea, a se vedea Robinson, „Russian Patrimonial Capitalism and the International Financial Crisis".

și de activitate economică, eforturile de lobby la nivelul curții patronului pot avea succes, iar grupurile de afaceri străine pot rămâne independente, datorită poziției lor puternice în propria țară. Se poate spune că acesta este cazul Ungariei, care are o economie internă relativ mică, cu legături puternice cu UE și, în special, cu întreprinderile germane. Cu toate astea[143], aceste grupuri de afaceri își apără în continuare propriile interese de afaceri și nu încearcă să rupă stabilitatea politică a regimului, prin urmare, sprijinul lor este un câștig evident pentru cele două părți [→7.4.5].

În ceea ce privește **modelul corporatist**, acesta poate apărea și în autocrațiile patronale, dar numai într-o formă puternic modificată. Principala diferență între variantele sale patronale și cele democratice poate fi găsită în două aspecte: (1) autonomia actorilor și (2) poziția de negociere a corporațiilor. Într-adevăr, pe măsură ce se suprapune sferelor democrației liberale care ar fi protejate de drepturile de libertate și de autonomie, **statul mafiot demolează autonomia instituțională** a straturilor sociale compuse din funcționar public, din intelectualitatea angajată de stat și din patroni și angajați. Cei care nu sunt marginalizați sau ghetoizați (în sensul descris mai sus) pot fi recrutați în slujba statului mafiot, ceea ce înseamnă că sunt forțați în serviciul public să se alăture **camerelor** profesionale controlate de guvern [→6.2.2.2.3]. Cu toate acestea, și acest lucru ne conduce la cel de-al doilea aspect, spre deosebire de sistemul democratic (sau chiar fascist, de dinainte de cel de-Al Doilea Război Mondial) al corporatismului, aceste camere patronale sunt simple organizații clientelare care **nu-și pot păstra pozițiile de negociere corporatiste**. Într-adevăr, membrii obișnuiți ai corpului de serviciu public nu posedă privilegii speciale ca organism, iar statutul lor le asigură doar avantajul de a ocupa funcții în stat, spre deosebire de cei care sunt excluși din acestea.[144]

Deși toți cei care aparțin unei corporații se bucură de avantajul care le este asigurat, ei nu se bucură de libertățile care ar aparține ordinii lor „feudaliste". Ei nu sunt reîncarnări ale vechii „nobilimi feudale", cu drepturi care nu pot fi revocate, ci mai degrabă mulți funcționari publici și birocrați nou făcuți sunt antrenați în ordinea marțială a rangului. De asemenea, spre deosebire de camerele profesionale din democrațiile liberale, care, deși pot fi la fel de obligatorii, au în esență roluri de asigurare a calității (protecția consumatorilor și reglementarea pieței), **camerele de stat mafiote sunt organizații de stat care garantează loialitatea**. De fapt, camerele profesionale sunt organizații de tip centură de transmisie [→3.5.2]: ele nu au nicio putere de negociere și servesc doar drept cadru formal de recrutare și expulzare.

În fine, **în dictatura comunistă** nu există organizații independente care să semene cu funcționarea „schimbării din exterior" a grupurilor de interese. Într-adevăr, nu este nevoie de un astfel de rol acolo, deoarece în afara statului de partid nu există alte structuri; iar controlul și supravegherea sunt în parte asigurate de sindicatele oficiale, ca și centură de transmisie.[145] În schimb, în autocrațiile patronale există, de obicei, o serie de domenii care nu sunt atinse sau preluate de criminalitatea organizată la nivelul instituțiilor de stat. Sistemul nu este închis nici în sens fizic, în timp ce dictaturile comuniste sunt închise atât în ceea ce privește ieșirea din țară, cât și controlul statului asupra totalității vieții. Este suficient să ne amintim formula juridică a „parazitismului social" *(tuneyadstvo)*: statul comunist nu numai că a stabilit ce post poate ocupa un individ, nu numai că a reglementat condițiile de avansare, dar nu a permis nimănui să dispară din sistem; toată lumea avea un loc înscris

[143] Scheiring, *The Retreat of Liberal Democracy,*133-50, 261-98.

[144] Cf. Lakner, „Links in the Chain", 157-63.

[145] Unii autori analizează departamentele subjugate și angajații statului-partid ca fiind grupuri de interese. A se vedea Skilling, „The Institutional Development of a Minimal Parliament".

în el. Controlul total acoperea întreaga societate, în conformitate cu marxism-leninismul. O autocrație patronală, dimpotrivă, este pragmatică și se concentrează doar asupra punctelor relevante pentru stabilitatea politică: nodurile decizionale, tranzacțiile comerciale și, bineînțeles, rețelele care sunt țesute în jurul lor în întreaga societate.

4.3.2.4. Sisteme de partide cu clivaje patronale și nepatronale

Realizarea schimbării din interior înseamnă că se urmărește **schimbarea politicilor prin schimbarea actorilor**. Cu alte cuvinte, actorii care se află în afara elitei politice conducătoare și care doresc să schimbe statu-quoul încearcă să facă acest lucru prin schimbarea factorilor de decizie. O modalitate de a face acest lucru a fost descrisă în capitolul anterior: **intrarea individuală în elita politică conducătoare**. Într-o democrație liberală, acest lucru înseamnă să se alăture partidului democratic aflat la putere; într-o autocrație patronală, se poate căuta adoptarea în familia politică adoptată. În cele din urmă, într-o dictatură comunistă, indivizii cu ambiții politice se înscriu în partidul de stat [→3.3.7]. Totuși, această metodă are dezavantaje serioase din punctul de vedere al schimbării. Deși implică, de obicei, o barieră de intrare redusă, intrarea individuală garantează, de asemenea, accesul doar la o putere minimă (adesea deloc) inițial. Prin urmare, dacă cineva dorește să schimbe statu-quoul din interior prin intrare, el trebuie să cheltuiască timp și efort considerabile pentru a părăsi cel mai de jos nivel al ierarhiei (formale sau informale) pentru o poziție mai înaltă, de decizie.

Cealaltă metodă, mai evidentă, este **competiția pentru înlocuirea actualilor factori de decizie**. Sunt actori colectivi care pot participa la competiție, și anume **partidele** care au fost tipizate în capitolul 3 [→3.3.7-9]. Așa cum am descris, **în dictatura comunistă,** partidul de stat este singurul deținător legitim al puterii și, prin urmare, nu poate fi contestat de alte partide. Acest lucru rezultă direct din ideologia oficială comunistă în general și din legitimitatea neelectorală populară în special. Pur și simplu, niciun partid de opoziție nu este permis și niciun subiect al partidului-stat nu are dreptul legal de a forma un partid politic și de a concura. Prin urmare, astfel de sisteme sunt descrise în mod obișnuit ca **sisteme cu un singur partid** sau, mai precis, ca unipartidism totalitar.[146]

Majoritatea țărilor postcomuniste au renunțat la sistemele de partid unic după prăbușirea imperiului sovietic. O direcție unică a fost luată de Belarus, care prezintă ceea ce Andrei Kazakevici descrie ca fiind un „sistem fără partid", în care dualitatea tipică a structurilor de partid și de stat la putere din dictatura comunistă [→3.3.8] este eliminată în favoarea unei singure birocrații, cea a statului, care devine ea însăși partid. Acest partid de stat literal a luat ființă odată ce „factorul parlamentar a fost eliminat esențial din sistem" prin intermediul modificărilor constituționale de la mijlocul anilor '90, după care „puterea executivă nu a mai văzut niciun scop în dezvoltarea partidelor și organizațiilor politice [...], chiar dacă un număr semnificativ de deputați din prima Cameră a Reprezentanților (1996-2000) erau membri de partid. Activitatea partidelor politice a încetat, nu au fost create grupuri parlamentare, iar întreaga activitate politică a parlamentului a fost înghețată. Politica președintelui viza în esență eliminarea partidelor de pe scena politică, iar această politică nu a fost aplicată doar partidelor de opoziție."[147]

Revenind la cazurile mai tipice, atât democrațiile liberale, cât și autocrațiile patronale dispun de **legitimitate electorală populară** și, ca parte a libertății formale de asociere,

[146] Sartori, *Parties and Party Systems*, 221-30.

[147] Kazakevich, „The Belarusian Non-Party Political System", 363.

fiecăruia i se acordă legal dreptul de a forma partide și de a intra în competiția de partid. Exercitându-și acest drept pentru a aduce schimbări din exterior, actorii politici constituie **sistemul de partide** al regimului. Într-adevăr, după cum explică Luciano Bardi și Peter Mair, tocmai implicarea și competiția sunt cele care diferențiază un sistem de partide de un simplu grup de partide care coexistă într-un regim politic.[148]

În democrațiile liberale și în autocrațiile patronale, putem vorbi de **sisteme multipartidiste**. Mai jos, prezentăm o tipologie a acestor sisteme, pe baza a **patru criterii**. Primul este **tipul clivajului principal**, adică principala sursă de dezacord între competitori în ceea ce privește modul în care ar trebui utilizată puterea politică. Cu alte cuvinte, clivajul se referă la ceea ce partidul care nu este la putere dorește să obțină față de protectorii statu-quoului. În mod firesc, competiția între partide este un fenomen multidimensional și există multe clivaje în fiecare sistem de partide, ceea ce face să fie discutabil dacă unul poate fi ales ca fiind cel principal.[149] Cu toate acestea, în sistemele de partide postcomuniste există două tipuri care trebuie distinse analitic: **nonpatronale și patronale**. Aceasta este dimensiunea crucială pentru a distinge democrațiile postcomuniste sau cele liberale (precum Estonia) de cele patronale (precum România). Simplu spus, clivajul nonpatronal se află între partidele democratice, în timp ce clivajul patronal, între partidele patronale. În democrațiile patronale, competiția între partide este concursul rețelelor patronale, care folosesc partidele ca fațade pentru a apărea ca interpreți autentici ai binelui comun pentru a câștiga sprijinul popular și o legitimare populară. Cu toate acestea, motivația lor dominantă este, într-adevăr, interesul elitei: vor să uzeze de puterea politică în folosul propriei rețele patronale informale. Pe de altă parte, competiția nepatronală înseamnă că partidele care concurează nu se bazează pe rețele patronale, iar motivația lor dominantă este interesul societății [→2.3.1]. Acest lucru nu înseamnă nici că nu reprezintă interesul material al niciunui grup special, [150] nici că nu au absolut nicio intenție de a utiliza resursele statului în scopuri corupte (cum ar fi finanțarea partidelor).[151] Ceea ce susținem noi este că partidele din democrațiile liberale (1) nu sunt organizații de fațadă ale unor rețele patronale concurente și (2) principalele chestiuni care explică comportamentul competitiv al actorilor este dezacordul asupra politicii, de stânga/dreapta sau de altă natură [→6.4.1]. [152]

A doua și a treia dimensiune se referă la **tipul de competiție** între elita politică conducătoare și opoziție, pe de o parte, și între partidele de opoziție, pe de altă parte. Această întrebare este legată și de natura partidelor de opoziție, un subiect pe care l-am explorat în capitolul anterior [→3.3.9]. În special, competiția poate fi fie (a) **reală, ceea ce înseamnă că partidele de opoziție se angajează** în competiția dintre partide pentru a aduce schimbarea (partidul de guvernământ[153] vs opoziție) sau pentru a fi cele care aduc schimbarea (opoziție vs opoziție), fie (b) falsă, ceea ce înseamnă că partidele de opoziție fie nu cred că pot câștiga alegerile și se angajează doar pentru a avea o cotă mai mare din resursele statului (guvernanți vs opoziție), fie sunt partide false care se angajează pentru a simula sau pentru a neutraliza – sau, folosind termenul pe care l-am menționat mai sus, neutroliza – competiția reală. În cele din urmă, cea de-a patra dimensiune se concentrează asupra **principalului domeniu al competiției**: competiția actorilor care este cea mai intensă sau care proces

---

148 Bardi și Mair, „The Parameters of Party Systems".

149 Albright, „The Multidimensional Nature of Party Competition".

150 Innes, „Corporate State Capture in Open Societies".

151 Kopecký și Spirova, „'Jobs for the Boys'?".

152 În regimurile patronale, astfel de clivaje se pot dezvolta de la chestionarea politicilor la chestionarea legitimității. De dragul unei modelări clare, tratăm astfel de clivaje și ca fiind „nepatronale".

153 Acest concept se referă atât la părțile care guvernează, cât și la cele care fac parte din cureaua de transmisie [→3.3.8].

concurențial are cele mai mari șanse de a aduce schimbări semnificative în cadrul politicii în general și al sistemului de partide în special. În general, acest punct focal poate fi fie între lideri și principalul partid de opoziție, fie între partidele de opoziție.

Folosind aceste dimensiuni, se pot distinge șase sisteme de partide tipice ideale, fiecare dintre acestea putând prevala în unul sau două tipuri de regimuri, de la democrație liberală la autocrație patronală (tabelul 4.6). În democrația liberală, sistemul de partide este, de obicei, fie un **sistem de partide competiționale**, fie un sistem **bipartidist**. În ambele sisteme, principalul tip de clivaj este de tip nonpatronal, dat fiind faptul că partidele concurente sunt partide democratice și, de asemenea, tipul de competiție este real pe ambele domenii. Diferența dintre ele constă în câmpul principal al competiției: în timp ce în sistemul tipic ideal de partide competiționale, competiția este dispersată în mod egal, ceea ce înseamnă că atât axa guvernanți-opoziție, cât și cea opoziție-opoziție sunt intense și au loc lupte puternice între fiecare partid.

Tabelul 4.6. Tipuri de sisteme pluripartidiste în regimurile postcomuniste.

	Tipul de regim tipic	Tipul de clivaj principal	Tipul de competiție între opoziție și partidul de guvernământ	Tipul de competiție între partidele de opoziție	Domeniul principal de concurs
Sistem de partid competitiv	Democrație liberală	Nonpatronal	Real	Real	Fără centru (dispersie egală)
Sistem bipartidist		Nonpatronal	Real	Real	Partidul democratic de la putere vs principalul partid democratic din opoziție
Sistem de partide democratic cu un pretendent autocratic		Nonpatronal / patronal	Real	Real / n.a.	Partidul democrat de guvernământ vs principalul partid de opoziție (al patronului)
Sistem de rețele patronale multiple	Democrație patronală	Patronal	Real	Real	Partidul patronului de la guvernare vs partidul patronului din principala opoziție
Sistem de partid patronal cu challenger democratic	Democrație patronală / Autocrație patronală	Nonpatronal / patronal	Real	Real / n.a.	Partidul patronal de guvernământ vs partidul democratic (bloc) de opoziție
Sisem de partid dominant cu o margine competitivă	Autocrație patronală	Nonpatronal	Real / fals	Real	Partidele de opoziție unul împotriva celuilalt
Sistem de partid dominant cu falsă opoziție		n.a.	Fake	Fake	n.a.

Într-un sistem bipartidist, principalul câmp de competiție este între partidul de guvernământ și principalul partid de opoziție. Cu alte cuvinte, decalajul dintre principalul partid de opoziție și celelalte partide de opoziție este atât de mare, încât principalul partid de opoziție nu trebuie să se preocupe prea mult de celelalte partide de opoziție; iar guvernul este ocupat de unul sau de celălalt dintre aceste două partide aflate în competiție.[154]

[154] Sartori, *Parties and Party Systems*, 185-92.

O democrație liberală devine instabilă atunci când este caracterizată de un **sistem de partide democratic cu un pretendent autocratic**. „Sistemul de partide democratic" se referă fie la un sistem competitiv, fie la un sistem bipartidist, în timp ce „pretendentul autocratic" se referă fie la (a) un partid democratic care, cu toate acestea, funcționează pe principiul implementării ideologiei, adică urmărește posesia exclusivă a puterii politice, fie, cel mai adesea, (b) un partid patronal. În ambele cazuri, partidul este un concurent perturbator sau principalul partid de opoziție, iar ambele doresc să introducă condiții autocratice: în cazul (a), autocrație conservatoare și, în cazul (b), autocrație patronală. Astfel, partidul de guvernământ – și regimul însuși – se confruntă cu o **împingere spre un sistem autocratic**, potențial autocrație patronală dacă partidul patronului este capabil să obțină un monopol efectiv al puterii politice [→4.4.2.2]. Un exemplu de astfel de sistem de partide cu challenger (a) ar fi Polonia în 2015, când partidul lui Kaczyński, Lege și Justiție (PiS), a candidat împotriva partidului de guvernământ Platforma Civică (PO). Un caz cu challenger (b) ar fi Ungaria în 1998, unde coaliția de guvernare formată din partide democratice (MSZP și SZDSZ) a fost contestată de Fidesz al lui Viktor Orbán. Interesant este faptul că, deși ambii contestatari au câștigat și au încercat implementarea unei autocrații [→4.4.1.3], niciunul dintre ei nu a deținut monopolul puterii politice. Prin urmare, ei nu au reușit să instituționalizeze autocrația, ci au împins Polonia și Ungaria spre o autocrație conservatoare și, respectiv, o democrație patronală.[155]

Partea opusă unui sistem partid democratic cu un **challenger patronal** este **un sistem de partid patronal cu un challenger democratic**. În acest caz, rolurile sunt inversate: partidul patronal este cel care guvernează și este contestat de un partid democratic, creând o **împingere spre un regim democratic liberal**. Acest lucru se poate întâmpla în regimurile în care partidul patronului, deși conduce țara, nu a reușit să instituie și să stabilizeze o autocrație patronală, adică nu a putut forma un sistem puternic de piramidă unică și care să poată împiedica victoria opoziției. După cum explică Bunce și Wolchik, astfel de situații de provocare democratică implică adesea formarea strategică a unui **bloc electoral** de către partidele de opoziție, care are „avantajele de a concentra opțiunile alegătorilor și de a semnala cetățeanului că opoziția are un angajament puternic de a câștiga și capacitatea de a guverna eficient". [156] Într-adevăr, un bloc electoral este un semn clar al unei **opoziții care pune sub semnul întrebării legitimitatea**, sau că partidele au trecut de la critica guvernului la critica regimului [→4.4.4]. Prin urmare, concurența pe axul opoziție-opoziție este fie reală, fie inexistentă după ce un bloc este format cu succes.

Formarea de blocuri electorale a fost tipică în democrațiile patronale (de exemplu, Ucraina), unde numeroase familii politice adoptate concurează folosind fie partide individuale, fie blocuri de partide.[157] Cu toate acestea, un astfel de sistem de partide poate fi descris ca un **sistem de rețele multipatronale,** care este **caracteristica definitivă a unei democrații patronale stabile**. Aici, clivajul este patronal, deoarece partidele concurente sunt partide patronale. Cu toate acestea, astfel de sisteme ar putea include partide de opoziție minore care sunt într-adevăr democratice, dar și dezavantajate și efectiv marginalizate (altfel, sistemul ar fi clasificat ca fiind contestat). Prin urmare, putem spune că, în timp ce astfel de partide se angajează și ele în competiție, principalul câmp al acesteia este între cele două rețele patronale principale, adică partidul patronului de la guvernare și principalul partid patronal de opoziție.

În cele din urmă, **în autocrațiile patronale** vedem sisteme de partide dominante.[158] Într-o autocrație patronală, partidul curea de transmisie a familiei politice adoptate nu lasă opoziția să câștige; nu interzicând-o în mod dogmatic, așa cum ar face o dictatură, ci neutralizând-o în mod pragmatic [→3.3.9]. Având în vedere rețeaua patronală monopiramidală, care

---

[155] Magyar, „Parallel System Narratives", 632-43.

[156] Bunce și Wolchik, *Defeating Authoritarian Leaders in Postcommunist Countries*, 46.

[157] Minakov, „Republic of Clans".

[158] Bogaards, „Dominant Parties and Democratic Defects".

nu permite utilizarea niciunei surse (economice) pentru susținerea opoziției [→3.4.1.3], rețelele patronale concurente sunt eliminate și/sau marginalizate și, prin urmare, partidele patronale pot exista doar într-o poziție marginală. Cu toate acestea, partidele de opoziție pot fi în continuare (a) partide de opoziție reale, ceea ce înseamnă că acestea ar reprezenta o concurență reală pe axa conducător-opoziție dacă nu ar fi neutralizate sau (b) partide de opoziție false.

În consecință, putem defini două tipuri de sisteme de partide dominante. În cazul (a), putem vorbi despre un **sistem de partid dominant cu o margine competitivă**. „Marginea competitivă" (competitive fringe) este un termen adoptat din economie. În modelul de firmă dominantă cu o margine competitivă, conceptul este utilizat pentru a descrie un număr mare de firme relativ mici, fiecare având o fracțiune minoră din piață în comparație cu un vânzător dominant sau un lider de piață care controlează industria și la care se raportează marginea competitivă.[159] Logica modelului economic este analogă cu tipul de sistem de partide pe care dorim să îl conceptualizăm în mai multe privințe. În primul rând, în acest tip de sistem de partide dominante, **opoziția este fragmentată și împinsă la margine**, în timp ce partidul dominant determină efectiv regulile și conținutul competiției. După cum scrie Andreas Schedler, în astfel de contexte „partidelor de opoziție, deși li se refuză victoria, li se permite să câștige voturi și locuri" și, de asemenea, „nu sunt supuse unei represiuni masive, deși pot experimenta un tratament represiv în mod selectiv și intermitent".[160] În al doilea rând, în modelul economic, în timp ce firma dominantă are un anumit avantaj concurențial la un moment dat, marginea concurențială poate include potențiali concurenți (care amenință poziția dominantă a firmei în anumite circumstanțe). Astfel, spre deosebire de un monopolist, o firmă dominantă trebuie să ia în considerare firmele din cadrul concurenței proxime în luarea deciziilor sale privind prețul și producția. În mod similar, deși partidul dominant este un lider cu mult mai multe resurse decât opoziția, acesta trebuie totuși să ia în considerare ceea ce face opoziția. În consecință, familia politică adoptată poate (a) să încerce să slăbească și mai mult opoziția reală [→3.3.9] și/sau (b) să își ajusteze deciziile politice astfel încât opoziția să nu poată capitaliza pe baza acestora [→7.4.7.3].

A treia asemănare între modelul economic și sistemul de partide al autocrației patronale este că există, de obicei, o concurență între firmele competitive marginale, iar concurența poate fi mai intensă decât cea față de firma dominantă. Într-un sistem de partid dominant cu o margine competitivă, **în timp ce unele partide de opoziție ar putea încerca în continuare să lupte cu adevărat cu elita politică conducătoare, este probabil să realizeze că victoria nu este o opțiune, ci maximalizarea locurilor și a voturilor și, prin urmare, a accesului la resursele de stat**. Ca urmare, competiția dintre **conducători** și opoziție ar putea fi reală (și dominant nepatronală, urmând ca partidele patronale să fie marginalizate), dar în același timp este de obicei simulată: **centrul competiției se mută de la guvernant-opoziție la axa opoziție-opoziție**.[161] Cu alte cuvinte, partidele de opoziție care își dau seama că nu pot câștiga „aleargă pentru medalia de argint în loc de cea de aur", în timp ce încearcă să pună mâna pe cât mai mult acces la resursele publice.

Totuși, în cazul (b), când opoziția este într-adevăr falsă, putem vorbi de un sistem de **partid dominant cu falsă opoziție.** Într-un astfel de sistem, competiția între partide este pură fațadă, deoarece „rivalii" elitei politice conducătoare sunt, de fapt, creații ale acesteia, existând nu pentru a aduce vreo schimbare, ci pentru a contribui la conservarea ei, menținând legitimitatea electoral-populară. Prin urmare, tipul de competiție este fals pe ambele axe; și nici nu putem vorbi de un clivaj existent sau de un câmp principal de competiție, având în vedere că nu există o competiție autentică în astfel de sisteme. O

[159] George, Joll și Lynk, *Industrial Organization*, 159-80.

[160] Schedler, „The Logic of Electoral Authoritarianism", 3.

[161] Cf. Ripp, „The Opposition of the Mafia State", 576-96.

astfel de configurație poate fi observată în Turkmenistan, unde sistemul partidului unic a fost menținut până în 2007 și chiar și atunci a fost creată doar o falsă opoziție „împotriva" patronului suprem.[162]

4.3.3. Campaniile de alegeri, alegerile și referendumurile

În cadrul deliberării publice, faza de alegere marchează **punctul culminant al competiției între partide**. În timp ce majoritatea cetățenilor pot fi doar observatori pasivi ai fazelor de discuție și asociere, în faza de alegere, acesta devine activ ca votant *în masă* pentru a decide ce partid ar trebui să reușească în obiectivul său de a deveni un factor de decizie. Cu toate acestea, nu ne concentrăm doar pe acest moment de **alegere,** ci și pe **campaniile politice** care îl preced și în care – cel puțin în democrațiile liberale – partidele încearcă să convingă alegătorii să le aleagă. (De asemenea, discutăm despre referendumuri în această parte pentru că și acestea sunt evenimente de vot precedate de campanii, deși nu aparțin procesului obișnuit de deliberare publică, deoarece sunt dispozitive de democrație directă, și nu reprezentativă).

Campaniile și alegerile se desfășoară în forme diferite în cele trei regimuri de tip polar și îndeplinesc, de asemenea, funcții diferite. **În democrațiile liberale**, ele sunt **întruchipări ale constituționalității**, adică ale ideii că fiecare adult ar trebui să aibă un cuvânt de spus în ceea ce privește modul în care este guvernată viața sa și, prin urmare, ar trebui să aibă nu numai dreptul de a vota, ci și dreptul de a cunoaște alternativele disponibile (și, la rândul său, ar trebui să aibă dreptul de a candida și de a face campanie pentru a obține sprijin). **În dictatura comunistă, drepturile și libertățile de bază sunt suprimate, dar campaniile și alegerile există în continuare**, în parte din rațiuni de schimbare a politicilor și a actorilor (campanii) conduse la nivel central și în parte pentru că oferă o modalitate de mobilizare și monitorizare a subiecților (alegeri).[163] **În autocrațiile patronale**, funcția generală atât a campaniilor, cât și a alegerilor este **neutralizarea pragmatică a amenințărilor** la adresa stabilității politice a regimului.

4.3.3.1. Campanie de marketing, campanie de structurare a loialității, campanie de suspendare a drepturilor

Când vorbim despre campanii politice, atât în regim electoral, cât și în regim neelectoral, trebuie să le definim într-un mod destul de larg[164]:

- **Campania politică** este o serie de operațiuni interconectate, concepute de actorii politici pentru a obține un anumit rezultat în cadrul politicii.

Intrând în detalii, putem găsi diferențe profunde și structurale între tipurile dominante de campanie în cele trei regimuri de tip ideal (tabelul 4.7). În regimurile cu legitimitate electorală populară, campaniile politice sunt campanii de alegeri care se desfășoară înainte de votare. Perioada de campanie poate fi înțeleasă ca o **parte deosebit de intensă a discuțiilor** care au loc odată cu alegerile. De asemenea, pentru masele care, de obicei, sunt mai puțin implicate în politică, aceasta este singura fază în care se implică politic și își exprimă poziția în chestiuni politice.[165]

---

[162] Hale, *Patronal Politics*, 247-48.

[163] Zaslavsky și Brym, „The Functions of Elections in the USSR".

[164] „Campaign", 2019. De asemenea, restrângem definiția la campaniile politice interne.

[165] Norris, „The Evolution of Election Campaigns: Eroding Political Engagement?"

În democrațiile liberale, înainte de alegeri putem observa **campanii de marketing**. Acest termen se referă la o situație de concurență asemănătoare pieței, ca urmare a prevalenței **ofertei libere – cetățenii sunt liberi** să formeze, să se alăture și să susțină partide aflate în conflict – și a **cererii libere – cetățenii** sunt liberi să se informeze cu privire la alternativele disponibile prin accesul la surse alternative de informare.[166] Astfel, aceste situații, precum și campaniile de marketing necesită (1) libertatea de întrunire, așa cum a fost descrisă mai sus în faza de asociere, și (2) o sferă deschisă de comunicare, așa cum a fost descrisă mai sus în faza de discuție. Pe scurt, campaniile de marketing reprezintă **o situație de liberă alegere,** deoarece cetățeanul poate decide liber între partide și candidați alternativi pe piața electorală.[167]

Tabelul 4.7. Campanii în cele trei regimuri de tip polar.

Campanie de marketing (dominant în democrația liberală)	**Campanie de structurare a loialității** (dominant în autocrații patronale)	**Campanie de suspendare a drepturilor** (dominant în dictatura comunistă)
Alegere liberă	alegere liberă	fără alegere
de jos în sus (fără conducere de stat)	de sus în jos (condusă de statul mafiot)	de sus în jos (condusă de statul-partid)
periodic	ocazional/permanent	ocazional/periodic
campanie competitivă (pentru a convinge poporul)	campanie de monopolizare a tribunei (pentru eliminarea celorlalți)	gestionarea campaniei (pentru constrângerea unui obiectiv de stat)
nicio sancțiune în caz de refuz	nicio sancțiune sau o sancțiune indirectă pentru refuz	sancțiune directă pentru refuz

Caracteristicile specifice ale campaniilor de marketing decurg din natura lor generală. În primul rând, campaniile de marketing sunt de **jos în sus (desfășurate fără a fi conduse de stat), ceea ce** înseamnă că organizația *ad-hoc* (a partidului) care conduce o campanie este independentă de organele executive și judiciare ale statului, chiar – sau mai ales – în cazul campaniei partidului de guvernământ. Aceasta este o garanție instituțională a libertății de alegere a cetățeanului, precum și a faptului că și campaniile, chiar și cele cu obiective conflictuale, pot concura liber pe piața politică. În al doilea rând, campaniile de marketing sunt **periodice,** deoarece ele preced alegerile în democrațiile liberale. În al treilea rând, întrucât mobilizarea „cumpărătorilor" (alegătorilor) are loc într-un mediu de piață liberă, aceasta înseamnă, de asemenea, că o campanie de piață este o **campanie competitivă**, având ca scop convingerea cetățenilor. Pentru aceasta, se poate folosi o mare varietate de mijloace, inclusiv campanii negative, dar și pozitive, [168] însă partidele nu pot constrânge alegătorii să le aleagă. Cu alte cuvinte, **nu** trebuie să existe **nicio sancțiune pentru refuzul** ofertei unui candidat, pentru că altfel nu am putea vorbi despre libera alegere. După cum susține Schedler, în democrațiile liberale, cetățeanul „trebuie să fie izolat de presiuni exterioare nejustificate dacă vrea să aleagă liber. Dacă puterea și banii determină alegerile electorale, garanțiile constituționale ale libertății și egalității democratice se transformă în literă moartă. În mod clar, violența sau amenințarea cu aceasta poate împiedica alegătorii să exercite o alegere liberă".[169]

[166] Schedler, „The Menu of Manipulation", 39.

[167] Norris, . Cf. Norris, *Radical Right*.

[168] Pentru o lucrare clasică, a se vedea Theilmann și Wilhite, „Campaign Tactics and the Decision to Attack".

[169] Schedler, „The Menu of Manipulation", 44.

În autocrațiile patronale, în timp ce campaniile de marketing pot fi conduse de opoziție, ele sunt dominate de **campania de structurare a loialităților** liderilor. Spre deosebire de campaniile de marketing, acestea reprezintă o situație de **alegere neliberă**, având în vedere că oferta și cererea, deși ambele există, nu sunt libere. Pentru că, (1) deși se pot forma partide de opoziție, acestea sunt neutralizate și se stabilește un sistem de partid dominant, așa cum s-a descris mai sus în faza de asociere, și (2) se stabilește o sferă de comunicare dominată, așa cum s-a descris mai sus în faza de discuție.

Putem din nou să deducem principalele caracteristici ale acestor campanii din natura lor generală. În primul rând, campanii de structurare a loialităților sunt organizate într-o manieră **top-down** de către familia politică adoptată. Prin urmare, astfel de campanii sunt **conduse de statul mafiot**, iar liderii pot utiliza direct resursele statului, pe de o parte, și pot desfășura în mod sistematic aparatul de stat (clădiri de stat, vehicule, infrastructură de comunicații, angajați publici etc.), pe de altă parte.[170] Mai mult, deși astfel de abuzuri de fonduri publice de către cei aflați la putere nu sunt specifice autocrațiilor patronale – în Rusia dinainte de Putin, zeci de milioane de dolari din obligațiuni guvernamentale au fost deturnate către campania de realegere a lui Elțîn din 1996[171] –, se întâmplă doar în autocrațiile în care liderii pun capăt separării ramurilor puterii [→4.4.3], ca **agențiile de aplicare a legilor să devină, de asemenea, parte din stafful de campanie**. Patronate de familia politică adoptată, organele de aplicare a legilor, cum ar fi Procuratura, ajută la criminalizarea oponenților prin scurgerea de informații către presa patronală și ajustează aplicarea selectivă a legilor la obiectivele de campanie [→4.3.5].

În al doilea rând, spre deosebire de campaniile de marketing care se desfășoară numai înainte de alegeri, campaniile de structurare a loialităților sunt fie ocazionale, fie **permanente** sau, cel puțin, nu se limitează la aproximativ o lună înainte de alegeri. Într-adevăr, campaniile joacă un rol important în dominarea sferei de comunicare, nu numai în mass-media familiei politice adoptate, ci și pe panouri publicitare, pe mailuri, pliante și altele asemenea.[172] În al treilea rând, rolul acestor campanii excesive nu este de a concura cu alte mesaje, ci de a le elimina; ca și în sfera generală a comunicării, unde mesajele opoziției nu sunt confruntate într-o dezbatere publică la nivel național, ci sunt limitate prin eliminarea lor din mass-media. Prin urmare, aceste campanii pot fi descrise, nu ca fiind concurente, ci ca fiind **campanii de monopolizare a ringului**, stabilind agenda publică cu ajutorul mijloacelor administrative.

În cele din urmă, refuzul ofertei familiei politice adoptive – adică faptul de a nu vota pentru ea – poate să nu implice **nicio sancțiune sau sancțiuni indirecte**. Existența sau nu a sancțiunilor depinde, de obicei, de trei criterii: (1) poziția existențială a alegătorului, anume cât de mult depinde el de veniturile statului (locuri de muncă, contracte etc.) la care statul mafiot poate renunța; (2) dacă își face sau nu publicitate opiniilor sale, adică dacă familia politică adoptată știe că susține opoziția; și (3) dacă reprezintă o amenințare la adresa stabilității politice. Firește, membrii de nivel inferior ai familiei politice adoptate (sau ai aparatului de stat) pot fi cu ușurință prea zeloși și pot discrimina fiecare alegător din opoziție pe care îl pot discrimina.

---

[170] Levitsky și Way, *Competitive Authoritarianism*, 10.

[171] Levitsky și Way, 10. A se vedea, de asemenea, Hoffman, *The Oligarchs*, 348-51.

[172] În Ungaria, de exemplu, acest lucru poate fi urmărit foarte bine în criza migrației. Partidul Fidesz, partid curea de transmisie, a început campania împotriva migrației în 2015 și de atunci nu s-a mai oprit (până în 2019), cheltuind peste 100 de milioane de euro din banii din taxe și impozite prin mijloace formal guvernamentale, cum ar fi consultări naționale, campanii de informare și un referendum conceput exclusiv în scopuri de campanie în 2016. Madlovics, „It's Not Just Hate".

Dar, urmând pragmatismul statului mafiot, sancțiunile de la vârf sunt aplicate doar atunci când persoana este periculoasă, cum ar fi un jurnalist, un antreprenor sau un oligarh care ar încerca să sprijine opoziția, sau membrul de familie al unui membru proeminent al opoziției.[173] (De asemenea, astfel de sancțiuni au un efect demobilizator ca urmare a semnalării negative).

Ultimul tip de campanii sunt **campaniile** din dictatura comunistă de **suspendare a drepturilor**. Întrucât se desfășoară într-un mediu neelectoral, funcția și caracterul său diferă foarte mult de cele ale marketingului și ale campaniei de structurare a loialităților. Definiția termenului „campanie" din *Marea Enciclopedie Sovietică sună* astfel: „Campanie": „Muncă special organizată pentru o anumită perioadă, activități menite să pună în aplicare măsuri sociale și politice, economice sau culturale importante și recurente".[174] Într-adevăr, o campanie de suspendare a drepturilor este un mecanism coercitiv, care **nu** reprezintă **nicio alegere**, folosit de nomenclaturiștii de la nivel înalt care transformă aparatul de stat în „mod de mișcare". Aceasta înseamnă că nomenclaturiștii de nivel inferior și/sau (anumite grupuri din) populație sunt **desemnați să îndeplinească un obiectiv determinat la nivel central care nu a putut fi cerut în mod legal sau a cărui îndeplinire** nu a putut fi asigurată prin funcționarea legală de rutină a aparatului. Prin urmare, deși subiecților comuniști li se acordă în primul rând drepturi legale minime, chiar și aceste drepturi sunt ignorate în timpul campaniilor.[175]

Deoarece pot viza o mare varietate de blocaje în cadrul unui regim totalitar, campaniile de suspendare a drepturilor pot fi fie politice, fie economice. În capitolul următor vom descrie în detaliu campaniile economice [→5.5.6.2]. În ceea ce privește **campaniile politice,** esența lor este, într-adevăr, **schimbarea politicii cu schimbarea actorilor**. În campaniile de alegeri de schimbare a actorilor, cadrele de partid de nivel înalt pot folosi campaniile pentru a face înlocuiri în masă în cadrul aparatului birocratic al statului. Cu toate acestea, partidul-stat se confruntă cu problema specifică a legitimării unor astfel de acțiuni, deoarece partidul este avangarda clasei muncitoare și, prin urmare, ar trebui să fie lipsit de greșeli. Astfel, trebuie să construiască o campanie împotriva „trădătorilor", adică a oamenilor care s-au abătut de la ideologia oficială și au trădat partidul și clasa muncitoare. Astfel de campanii pot fi descrise ca fiind **inversul unei faze de alegere democratică**:

1. în loc să se mobilizeze în favoarea celor care urmează să ocupe funcții în stat, partidul-stat se mobilizează împotriva celor care urmează să fie înlăturați din funcțiile de stat prin inventarea unui dușman cu care poporul îi poate asocia (campanii de vigilență)[176];
2. spre deosebire de alegerea unui fruntaș ca principal candidat, partidul-stat alege un „fruntaș" ca țap ispășitor numărul unu, care va fi condamnat ca principal trădător sau conspirator (Nikolai Bukharin în Uniunea Sovietică, László Rajk în Ungaria, Rudolf Slánský în Cehoslovacia etc.);
3. în loc să organizeze o convenție de partid ca punct culminant al campaniei, partidul-stat organizează procese-spectacol în care țapul ispășitor „favorit" este condamnat pentru acuzații inventate[177];

---

173 Mînzărari, „Disarming Public Protests in Russia", 399-401; „Political Discrimination in Hungary".

174 "Campaign", 1979.

175 Această parte despre campanii se bazează în principal pe cercetările efectuate de unul dintre autori în anii '80. A se vedea Magyar, „Kampányok a Falusi Térben Az Ötvenes Évek Elején".

176 Goldman, *Inventing the Enemy*. Într-adevăr, campaniile de vigilență există nu numai în contextul campaniilor de epurare, ci și pentru a legitima orice discriminare a grupurilor „inamice", cum ar fi capitaliștii sau „chiaburii".

177 Hodos, *Show Trials*.

4. spre deosebire de faptul că, în cele din urmă, candidatul de frunte și echipa sa ocupă poziții în stat, partidul-stat curăță presupusa „echipă" a „candidatului de frunte" de pozițiile din stat;
5. spre deosebire de faptul că „fruntașul" obține cea mai înaltă funcție în stat (șef al executivului), partidul-stat îl pedepsește pe „fruntaș" în urma procesului demonstrativ (de obicei, acesta este executat).

Într-adevăr, această procedură inversă (1) se potrivește ideologiei oficiale, căci dacă partidul este avangarda clasei muncitoare, membrii săi pot fi excluși doar dacă devin trădători și conspiră împotriva partidului-stat, și (2) arată că într-o dictatură comunistă tipică, ideală și stabilă, **nu există o cale pașnică și democratică de schimbare a actorilor**.

Caracteristicile campaniilor de suspendare a drepturilor pot fi enumerate după cum urmează. În primul rând, campania este de **sus în jos**, gestionată de partidul-stat sau de un aparat special. Acest aparat de campanie este contopit împreună cu organele executive și judiciare ale statului într-un singur complex de putere instituțională, care dorește și produce efecte de preempțiune a alegerii. În al doilea rând, ele **pot fi atât ocazionale, cât și periodice,** având în vedere că nu sunt legate de ciclurile electorale, ci de depășirea problemelor de îndeplinire *ad-hoc* a planului central. În al treilea rând, acest tip de campanie care scoate prin constrângere un obiectiv de stat nu poate fi considerat decât o campanie de conducere, prin care nomenclatura de la nivel înalt gestionează populația și nivelurile inferioare pentru a îndeplini anumite sarcini care le sunt atribuite. În fine, nerespectarea campaniilor atrage după sine **sancțiuni directe**, care pot fi atât extralegale sau „sociale" (umilință publică), cât și legale.

4.3.3.2. O tipologie de alegeri

În ceea ce privește alegerile, acestea pot fi definite, în general, după cum urmează:

- **Alegerea** este un proces formal prin care populația cu drept de vot dintr-o comunitate alege o persoană (sau un partid) pentru a ocupa o funcție publică (sau pentru a forma un guvern) pentru un mandat predefinit.

În *hibridologie*, modalitățile populare de diferențiere a practicilor electorale în democrații și în regimuri mai autoritare implică luarea în considerare (a) dacă alegerile sunt **libere și corecte** și (b) dacă există o **prejudecată instituțională** în sistemul electoral (cum ar fi gerrymandering, care înseamnă rescrierea granițelor circumscripțiilor electorale în favoarea celor în funcție). În ceea ce privește (a), Levitsky și Way scriu că, în democrațiile liberale, „alegerile sunt libere, în sensul că nu există practic nicio fraudă sau intimidare a alegătorilor, și corecte, în sensul că partidele de opoziție fac campanie electorală pe poziții relativ egale. Acestea nu sunt supuse represiunii sau hărțuirii și nu li se refuză în mod sistematic accesul la mass-media sau la alte resurse esențiale". Aceștia contrastează această stare de lucruri cu regimurile hibride în care „alegerile sunt competitive, [dar] adesea nelibere și aproape întotdeauna nedrepte", implicând „manipularea listelor electorale, umplerea urnelor, [...] intimidarea activiștilor opoziției, a alegătorilor și a observatorilor de scrutin și [...] accesul distorsionat la resurse și la mass-media". În ceea ce privește[178] (b), Schedler menționează

[178] Levitsky și Way, *Competitive Authoritarianism*, 7-8.

gerrymanderingul, o „clauză de guvernabilitate" generoasă și reguli electorale majoritare ca practici care „[s-au dovedit] eficiente în reducerea la minimum a ponderii parlamentare a partidelor de opoziție".[179]

Dificultatea generală a acestor variabile constă în problemele de continuitate. În nicio democrație nu există un echilibru perfect între resursele concurenților, și totuși ar trebui să existe o linie de demarcație între diferențele echitabile („relativ egale") și cele inechitabile („grav inegale"); multe democrații prezintă reguli electorale majoritare și chiar și clauzele de guvernabilitate nu sunt fără precedent, și totuși ar trebui să existe o linie de demarcație între efectul „democratic" și „nedemocratic" al acestor sisteme asupra posibilității de înlăturare a celor în funcție și așa mai departe. În mod firesc, *hibridologii* au găsit modalități de a operaționaliza aceste variabile[180], dar a existat un arbitrar considerabil în soluțiile lor, [181] precum și în trasarea unor linii de demarcație între democrații și autocrații în general. [182] Într-adevăr, un oarecare arbitrar este inevitabil din punct de vedere logic atunci când vine vorba de rezolvarea problemelor de continuum.[183]

O modalitate de a depăși această problemă este de a vorbi în termeni relativi, analizând mai degrabă direcția schimbării decât starea concretă la un moment dat. Nu putem trasa o linie exactă între terenuri de joc „relativ egale" și „grav inegale", dar putem evalua dacă un regim face ca terenul de joc să fie mai mult sau mai puțin inegal. Cu toate astea, acest lucru este adecvat doar pentru o analiză de la caz la caz, nu pentru crearea unei tipologii. În acest scop, considerăm că ar rezulta variabile mai puțin ambigue și mai ușor de operaționalizat dacă am redefini criteriile de mai sus după cum urmează:

1. din „prejudecata instituțională", creăm variabila „**adoptarea sistemului electoral"** cu următoarele valori posibile: **consensual și unilateral**. „Consensual" denotă faptul că alegerile date se desfășoară cu reguli care au fost acceptate în legislativ atât de partidul guvernanților, cât și de opoziție (adică, cel puțin un partid de opoziție reală). „Unilateral", pe de altă parte, denotă faptul că regulile electorale după care se desfășoară alegerile au fost adoptate de către cei de la putere, fără voturile și acordul opoziției (reale)[184];

2. din „corectitudine", creăm variabila „**legalitatea finanțării campaniei electorale a guvernanților"** cu următoarele valori posibile: **legal și ilegal**. În mod obișnuit, în regimurile formal democratice, utilizarea resurselor statului sau a aparatului de stat în scopuri de campanie este ilegală, prin urmare, se poate spune că liderii folosesc resurse „legale + ilegale" (deoarece își folosesc și sursele legale). Pe de altă parte, dacă nu există astfel de cazuri de ilegalitate, finanțarea campaniei guvernanților poate fi considerată legală.[185]

---

[179] Schedler, „The Menu of Manipulation", 45. A se vedea, de asemenea, Schedler, „Democracy's Past and Future".

[180] De exemplu, a se vedea Levitsky și Way, *Competitive Authoritarianism*, 365-71.

[181] Bosch, „Mapping Political Regime Typologies", 114; Cheibub, Gandhi și Vreeland, „Democracy and Dictatorship Revisited", 74-79.

[182] Bogaards, „Where to Draw the Line?"

[183] Bogaards, „Measures of Democratization".

[184] Îi suntem recunoscători lui Miklós Haraszti pentru această idee.

[185] În timp ce libertatea de alegere este importantă din punct de vedere normativ, în regiunea postcomunistă, dacă libertatea de alegere este afectată, atunci la fel este și corectitudinea acesteia. Astfel, am considerat că „liber" este superfluu pentru tipologia noastră de alegere și l-am respins din motive de parcimonie.

Cu aceste variabile tragem practic aceeași linie ca și *hibridologii* atunci când vorbesc despre „autoritarism competitiv" sau „autoritarism electoral". În cazul gerrymanderingului și al regulilor majoritare care îi ajută pe cei aflați în funcție, adoptarea sistemului electoral se face, de obicei, unilateral, iar opoziția (reală) nu votează schimbarea defavorabilă. De asemenea, finanțarea ilegală este tocmai motivul care poate cauza disparități de resurse care „au depășit cu mult tot ceea ce s-a văzut în democrațiile consacrate"[186], inclusiv utilizarea partizană a instituțiilor publice și a banilor din taxe. Cu toate acestea, consensualitatea și legalitatea oferă distincții mai clare, deoarece evită o mare parte din ambiguitatea care provine din problemele de continuitate ale variabilelor obișnuite.

În afară de aceste două variabile, vom folosi, de asemenea, (1) **accesul la televiziunile naționale pentru opoziția reală**, definit pe un continuum de la deschis la restrâns și de la restrâns la închis, și (2) neutralitatea **instituțiilor publice**, definită pe un continuum de la neutru la părtinitor și de la părtinitor la ghidat manual. (Prin „instituții publice" nu ne referim la mass-media de stat, ci la tribunale, la biroul național de alegere, la procuratură etc.) Aceste noi variabile sunt mai dificil de operaționalizat și, într-adevăr, valorile lor sunt supuse unor probleme de continuum. Cu toate acestea, ele ar trebui să fie înțelese ca „variabile relative", ceea ce înseamnă că valoarea lor într-un punct ar trebui înțeleasă în raport cu valoarea lor în alt punct. De exemplu, putem spune că, dacă sistemul electoral a fost acceptat unilateral, atunci instituțiile publice sunt ideal-tipic, de obicei, mai puțin neutre decât în sistemele acceptate consensual, sau putem face diferența între sistemele în care opoziția reală are un anumit acces la televiziunile naționale și cele în care nu există. Astfel, aceste variabile devin utilizabile și prin ele putem reflecta asupra unor dimensiuni importante ale alegerilor.

Tabelul 4.8 distinge **patru tipuri de alegeri**. În două dintre acestea, adoptarea sistemului electoral este consensuală: **alegeri echitabile și alegeri nedrepte**. Diferența dintre ele constă în finanțarea campaniei electorale a guvernanților, care implică atât elemente legale, cât și ilegale. Campania lui Elțîn, menționată mai sus, este un bun exemplu: deși au fost instituite schimbări minore în sistemul electoral cu câteva luni înainte de alegeri, adoptarea sistemului electoral a fost consensuală, în timp ce el a accesat fonduri de campanie în mod ilegal. Accesul la televiziuni la nivel național și neutralitatea instituțiilor publice sunt în mod ideal, de obicei, mai rău decât în cazul unor alegeri corecte, dar cu siguranță nu într-o măsură care să schimbe rezultatul atât de semnificativ pe cât o face disparitatea de resurse. Prin urmare, **în timp ce alegerile corecte sunt ideal-tipice democrației liberale, alegerile incorecte sunt ideal-tipice democrației patronale**.

Al treilea tip de alegeri sunt **alegerile manipulate**. În acest caz, adoptarea sistemului electoral este deja unilaterală, ceea ce înseamnă nu numai modificarea arbitrară a granițelor circumscripțiilor (gerrymandering, ca în Ungaria), ci și a oricărui detaliu, cum ar fi criteriile pentru a deveni candidat electoral (ca în Rusia) sau manipularea pragurilor electorale (ca în Moldova). Pe lângă faptul că pot schimba regulile după bunul plac, cei de la putere, în cazul alegerilor manipulate, pot avea acces la resurse ilegale, dar și legale, pentru a-și face campanie. Adăugând faptul că accesul la televiziunile naționale pentru opoziția reală este mai restrâns decât în alegerile incorecte (sfera dominată a comunicării [→4.3.1.2]) și că instituțiile publice sunt părtinitoare, putem spune că alegerile manipulate sunt cele care (1) prezintă campaniile de structurare a loialităților și (2) sunt **idealul tipic pentru autocrațiile patronale**.

[186] Levitsky și Way, *Competitive Authoritarianism*, 11.

Tabelul 4.8. Tipuri de alegere.

	Adoptarea sistemului electoral	Legalitatea finanțării campaniei electorale a guvernanților	Accesul la televiziunile naționale pentru opoziția reală	Neutralitatea instituțiilor publice
Alegeri corecte	Consensual	Legal	Deschis ↓ Restricționa ↓ Închis*	Neutru ↓ Părtinitor ↓ Ghidaj manual
Alegeri inechitabile	Consensual	Legal + ilegal		
Alegeri manipulate	Unilateral	Legal + ilegal		
Alegeri necontestate	Unilateral*	Legal (+ ilegal)**		

*: În dictatură, nu există nici măcar o opoziție legală de a candida.

**: În cazul dictaturilor, nu este nevoie de finanțare ilegală, deoarece partidul de stat poate utiliza resursele publice în mod legal.

Pe baza cercetărilor lui Hale asupra unor astfel de regimuri și a practicilor electorale ale acestora, **funcțiile alegerilor manipulate** pot fi grupate după cum urmează[187]:

- **demonstrație de loialitate:** în cazul alegătorilor manipulați, un act profan, electoral, devine o demonstrație sacră de loialitate. „Alegerile" sunt o demonstrație de supunere din partea rețelelor patronale și a membrilor lor, o ocazie pentru lideri de a-și mobiliza susținătorii;
- **reînnoirea controlată a pozițiilor formale, politice ale rețelei patronale:** alegerile pot oferi un mecanism util pentru cooptarea altor rețele, distribuirea banilor sau facilitarea împărțirii puterii între grupurile importante de elită. Mai mult, susține Hale, ele pot testa calitatea noilor angajați publici care să doteze regimul autocratic, descoperind clienți noi, potențial valoroși. Într-adevăr, membrii familiei politice adoptate cărora li se atribuie funcții publice trebuie să fie înzestrați cu anumite abilități pentru a îndeplini sarcinile așteptate de la ei de către rețeaua patronală astfel încât să minimalizeze mecanismele violente de coerciție [→3.6.2.3];
- **stabilizare, minimizarea riscurilor:** regimurile care nu permit alegeri regulate se confruntă cu crize și revoluții, iar acestea tind să fie extrem de imprevizibile pentru conducător. Acest risc le conferă conducătorilor interesul de a canaliza provocările publice prin mecanisme mai previzibile, și anume alegeri (manipulate). Procedând astfel, liderii structurează lupta politică în conformitate cu reguli de bază pe care ei înșiși le proiectează, care le permit să se pregătească cu mult timp înainte și care reduc șansele de a pierde puterea;
- **legitimare:** patronii supremi își obțin legitimitatea chiar și din alegeri manipulate. Astfel de victorii spun tuturor că patronul suprem câștigător oficial deține, de fapt,

[187] Hale, *Patronal Politics*, 66-76.

puterea brută de a manipula alegerile și de a orchestra o victorie, creând stimulente pentru ca rețelele societății să se coordoneze în jurul rețelelor câștigătorilor, consolidând aranjamentul piramidal unic.

După cum explică Hale, alegerile naționale manipulate permit rețelelor de putere patronale să își comunice puterea relativă, cele dominante arătând clar că sunt capabile să își respecte promisiunile de a furniza resurse sau de a aplica pedepse în viitor. Acest lucru este esențial pentru a ține în frâu elitele potențial oportuniste.[188]

În mod clar, **miza alegerilor pentru conducători** este diferită în democrațiile liberale și în autocrațiile patronale. **Într-o democrație liberală**, pierderea unor alegeri înseamnă pierderea puterii de guvernare și a capacității de a realiza politici. Dar un partid, după ce a fost înlăturat de la putere, nu este exclus din arena politică. Dimpotrivă, **foștii conducători trec în opoziție**, unde pot continua să participe la procesul de deliberare publică în următorul ciclu al acestuia. Guvernanții democrați nu comit nimic ilegal la putere, sau cel puțin nu au *krysha* care să elimine orice posibilitate de urmărire penală împotriva lor [→3.6.3.1]. Astfel, ei nu trebuie să se confrunte cu o urmărire penală (reactivată) odată ce sunt înlăturați de la putere. În contrast puternic, **într-o autocrație patronală**, conducătorii comit infracțiuni prin însăși natura sistemului, conducând o rețea patronală informală care acumulează averi personale cu ajutorul procuraturii [→4.3.4.3, 4.3.5.2]. Conducând statul ca pe o organizație criminală**, patronul suprem riscă să fie persecutat și să ajungă în închisoare dacă pierde**. Într-un studiu empiric, Abel Escrib→-Folch a constatat că, în așa-numitele regimuri personaliste (din care autocrația patronală ar fi un subtip), cariera politică a autocraților de după cel de-Al Doilea Război Mondial s-a încheiat în exil, închisoare sau moarte în 63% din cazuri, mai des decât dictatorii militari (51%) și aproape de două ori mai des decât monarhii (37%).[189] În regiunea postcomunistă, putem menționa trei exemple notabile (în ordine cronologică): Viktor Ianukovici, fostul patron suprem al Ucrainei, care a fost răsturnat în revoluția Euromaidan și de atunci se află în exil în Rusia, în timp ce un tribunal ucrainean l-a condamnat *în contumacie* la treisprezece ani de închisoare pentru înaltă trădare [→4.4.2.3]; Nikola Gruevski, fostul patron suprem macedonean, care a fost forțat să demisioneze și a fost condamnat la doi ani de închisoare pentru corupție, deși a reușit să evadeze cu ajutorul serviciilor secrete macedonene și maghiare [→7.3.4.3]; și Vladimir Plahotniuc, fostul patron suprem moldovean, care a fugit din țară împreună cu curtea sa, în fața unei puternice presiuni internaționale [→7.3.4.4]. Ideea acestor cazuri este că **victoria electorală este o chestiune de „viață sau de moarte" pentru patronul suprem**, nu o chestiune de a rămâne la putere sau de a pierde temporar influența asupra politicilor publice (ca în democrația liberală). Acesta este un motiv important pentru care patronii supremi manipulează alegerile și încearcă să se asigure că rămân la putere, nu doar pentru a-și îndeplini obiectivele politice patronale în general.[190]

Ajungând la finalul tabelului 4.8, vorbim de **alegeri necontestate,** unde voturile nu sunt „numărate", ci pur și simplu se anunță „rezultatele" dorite, iar măsurile descrise mai sus sunt prezente și în formele lor extreme. Uzura actorilor politici este uneori înlocuită

[188] Hale, *Patronal Politics,* 72.

[189] Escribà-Folch, "Accountable for What?".

[190] A se vedea Petrov, Lipman și Hale, „Three Dilemmas of Hybrid Regime Governance".

de lichidarea acestora, la propriu: interdicțiile impuse partidelor de opoziție, încarcerarea candidaților acestora, exilul forțat sau lichidarea fizică a figurilor lor carismatice.[191] Aceste elemente pot apărea deja în formele extreme de autocrație patronală (în care statutul mafiot este mai degrabă *neosultanist* decât *neopatrimonial*, cum ar fi Turkmenistan sau Uzbekistan) [→2.4.2], dar alegerile necontestate există mai general **în dictatura comunistă**. În Uniunea Sovietică, nu exista decât un singur partid și un singur delegat pentru care să se voteze; în Polonia comunistă, doar delegații unei curele de transmisie a partidului comunist, Frontul Unității Naționale – organizația care se ocupa chiar de alegeri – puteau candida la alegeri. Funcția acestor alegeri nu a fost nici schimbarea politicii la nivelul întregii țări, nici obținerea unei legitimări electorale *în sine*. În schimb, funcția principală, tipic ideală, este de **a mobiliza și monitoriza atât subiecții obișnuiți –** care sunt supravegheați de așa-numiții „agenți electorali" (canvassers) pentru a se înregistra și a vota ulterior – cât și **candidații** pe care partidul dorește să îi „lanseze" pentru anumite poziții în nomenclatură.[192] Această supraveghere atotcuprinzătoare și mobilizarea totalitară a tuturor sunt **în contrast puternic cu autocrațiile patronale**, unde practicile statului mafiot descrise mai sus pot fi rezumate la **o tehnică pragmatică, mixtă, de mobilizare a susținătorilor și de demobilizare a celor care nu îi susțin**.

4.3.3.3. Votul fără o etapă de asociere: referendumuri

În cele din urmă, dar nu în ultimul rând, ne vom referi la referendumuri ca la un tip special de eveniment de vot. Referendumurile pot fi definite după cum urmează[193]:

- **Referendumul** este un proces formal prin care populația cu drept de vot dintr-o comunitate este invitată să se pronunțe direct asupra unei probleme sau politici.

Referendumurile reprezintă o **scurtătură a procesului de deliberare publică**. În timp ce alegerile sunt întruchipări ale democrației reprezentative, în care adulții au un cuvânt de spus în ceea ce privește modul în care este guvernată viața lor, el este asigurat prin intermediul reprezentanților aleși, care creează legi în funcție de dorințele electoratului lor, referendumurile sunt o formă de democrație directă, în care oamenii votează direct asupra problemelor, legilor sau oamenilor într-un format binar „da sau nu" (accept sau nu accept).[194] Prin urmare, în timp ce alegerile trebuie să fie precedate de asociere, adică de etapa în care se formează partide care pot candida pentru voturile populare, referendumurile nu necesită astfel de organizații, iar **instituțiile structurate de mediere a voinței populare nu joacă un rol.** Referendumurile sunt, de obicei, precedate de campanii, adică de o formă intensă de discuții, dar apoi sar peste următoarele etape ale deliberării publice și permit luarea directă a deciziilor de către majoritate.

În democrațiile liberale, sistemul politic este preponderent reprezentativ; referendumurile, dacă sunt permise în ordinea juridică, joacă, de obicei, un **rol limitat**. Pe de o parte, rolul lor este limitat, deoarece sunt evenimente neregulate și chiar rare. Majoritatea legilor

---

191 Levitsky și Way, *Competitive Authoritarianism*, 7.

192 Zaslavsky și Brym, „The Functions of Elections in the USSR".

193 Morel, „Referendum".

194 Morel, „Referendum" 502-8.

sunt create, modificate sau abrogate de către legislaturi, adică de către reprezentanții care decid în numele poporului, iar referendumurile sunt organizate doar în legătură cu câteva chestiuni specifice de mare interes public.[195] Pe de altă parte, deși este dreptul constituțional al fiecărui cetățean adult de a iniția un referendum, chestiunile asupra cărora se pot organiza referendumuri sunt, de obicei, limitate (a) de tipul problemei (de exemplu, legile fiscale sau legile bugetare sunt adesea excluse) și (b) de tipul referendumului în sine (de exemplu, uneori nu poate fi *propozitiv* – unul care adoptă o lege nouă, ci doar abrogativ – unul care abrogă o lege în vigoare). Din punct de vedere istoric[196], putem evidenția două chestiuni fundamentale atunci când au fost organizate, de obicei, referendumuri: **(1) aprobarea unei noi Constituții**, ceea ce înseamnă că „regulile de bază ale jocului" nu sunt create pur și simplu de politicieni, ci sunt acceptate direct de populație; și **(2)** apartenența la o **uniune internațională**, în special la UE, care a cerut țărilor candidate să organizeze un referendum pentru a decide dacă populația dorește sau nu să adere. De asemenea, în limitele menționate mai sus, referendumurile au fost inițiate și în **(3) probleme politice specifice**, fie de către guvern – pentru a consolida politica actuală cu încrederea populației sau pentru a adopta o legislație care altfel ar fi imposibil de adoptat, fie de către opoziția și cetățenii independenți – pentru a schimba legi pe care guvernul actual nu le-ar schimba de unul singur.[197]

Ne-am putea aștepta ca referendumurile să joace un rol mai substanțial **în autocrațiile patronale, deoarece** se pare că acestea se încadrează în cadrul ideologic al populismului. Negarea instituțiilor structurate de mediere a voinței populare face parte din definiția populismului [→4.2.3], iar ceea ce realizează referendumurile este tocmai o legătură directă între popor și șeful executivului, căruia i se comunică în cadrul referendumului ce vrea majoritatea.[198] Cu toate acestea, așa cum am văzut că populismul, deși se referă la popor și legitimarea populară, duce, de fapt, la îndepărtarea procesului de luare a deciziilor de stat din mâinile poporului și, în schimb, populistul decide ce este în interesul „național" sau „în interesul poporului", tot așa și referendumurile patronale sunt mijloace de expropriere patronală a interpretării binelui comun. Într-adevăr, referendumurile în autocrațiile patronale sunt folosite pentru a-l **consolida pe patronul suprem în poziția sa de unic interpret al binelui comun** și pentru a elimina limitele puterii sale sau, în narațiunea populistă, pentru a-i permite să treacă peste constrângerile legale inutile pentru realizarea obiectivelor „poporului" (legitimitate rațional-substanțială).

Analizând referendumurile postcomuniste, Ronald J. Hill și Stephen White constată că „este remarcabil să observăm frecvența cu care referendumul a fost folosit [...] pentru a susține liderii și regimurile nedemocratice și pentru a eluda limitele autorității lor".[199] De exemplu, în Azerbaidjan, în 2009 a avut loc un referendum privind 29 de amendamente constituționale, inclusiv eliminarea limitelor de mandat pentru președinte și mai multe măsuri care concentrau și mai mult puterea în mâinile patronului suprem Ilham Aliev. Referendumul nu a fost precedat de nicio discuție democratică, ci de o campanie de structurare a loialității, care a intimidat alegătorii și pe toți cei care s-au opus reformei Constituției.[200] În mod similar, în Belarus, limita de două

---

195 Morel, "Referendum", 512-14.

196 Morel, "Referendum", 508-12.

197 Mendelsohn și Parkin, *Referendum Democracy*.

198 Cf. Hazareesingh, *In the Shadow of the General*.

199 Hill și White, „Russia, the Former Soviet Union and Eastern Europe", 124-25.

200 Hill și White, „Russia, the Former Soviet Union and Eastern Europe", 129-32.

mandate prezidențiale a fost adusă la trei mandate în 2004 și apoi complet abolită, permițându-i patronului suprem Alexander Lukașenko să conducă pe termen nelimitat. Anterior, în 1996, un referendum a modificat Constituția pentru a concentra în mâna sa puterea de a face numiri-cheie, cum ar fi la Curtea Supremă, Curtea Economică Supremă, președintele și membrii consiliului de administrație al Băncii Centrale, procurorul general, președintele Curții Constituționale și președintele Comisiei Centrale pentru Alegeri și Referendumuri [→4.4.1.3].[201] Putem găsi mai multe exemple în Asia Centrală, în țări precum Uzbekistan, Kazahstan și Kârgâzstan, unde tendința generală pentru referendumuri a fost de a spori puterea președinției și de a reduce prevederile democratice.[202] După ce parlamentul a acceptat modificări similare, Vladimir Putin din Rusia a propus, de asemenea, un referendum privind modificările constituționale în 2020 pentru a concentra și mai mult puterea prezidențială formală și pentru a-i permite să guverneze încă 16 ani, dincolo de limitele mandatului [→4.4.2.2].[203]

Pe de altă parte, în autocrațiile patronale **nu au fost organizate încă referendumuri ale opoziției.** Într-adevăr, referendumul ca mijloc de deliberare publică este neutralizat într-o autocrație patronală, deoarece **trimiterea la voința populară directă devine un mijloc de excludere a voinței populare deliberate**. Neutralizarea poate fi realizată prin înăsprirea cerințelor pentru organizarea unui referendum (creșterea numărului de semnături necesare pentru a organiza unul etc.) sau prin *patrimonializarea* biroului care decide asupra referendumurilor și, astfel, respingerea inițiativelor de referendum într-un mod selectiv din punct de vedere politic. O modalitate deosebit de brutală de neutralizare a fost aplicată în Ungaria, unde, în 2016, un grup de skinheads înrudiți cu directorul partidului Fidesz, Gábor Kubatov, i-a blocat fizic calea politicianului socialist István Nyakó către Biroul Național de Alegeri, împiedicându-l să depună o inițiativă de referendum.[204] Poliția a demarat investigații, dar în cele din urmă le-a oprit „în absența unei infracțiuni penale", ceea ce jurnaliștii de investigație au susținut că este un caz de aplicare selectivă a legii din punct de vedere politic [→4.3.5].[205]

În cele din urmă, **în dictatura comunistă,** referendumurile sunt, de obicei, considerate la **fel de inutile ca și alegerile multipartidiste,** iar subiecții nu au dreptul de a iniția un referendum (cu atât mai puțin în opoziție cu partidul de stat).[206] Din punct de vedere istoric, referendumurile au devenit un eveniment principal al politicii într-o dictatură comunistă atunci când au contribuit la dizolvarea acesteia, inclusiv referendumul din Polonia din 1987 și seria de referendumuri de independență a statelor membre ale Uniunii Sovietice din 1991.[207]

---

[201] Hill și White, „Russia, the Former Soviet Union and Eastern Europe", 132.

[202] Hill și White, „Russia, the Former Soviet Union and Eastern Europe", 132-33.

[203] Este interesant să comparăm aceste cazuri postcomuniste cu cel al referendumului din 1988 din Chile. Lider al unei autocrații conservatoare, Augusto Pinochet a dorit să-și prelungească domnia pentru încă opt ani în cadrul unui referendum. Dar, spre deosebire de autocrații patronali care au câștigat cu ușurință astfel de referendumuri prin suprimarea opoziției reale și dominarea sferei de comunicare, autocratul conservator Pinochet a fost respins la vot și a acceptat rezultatul, punând capăt celor peste 16 ani de aflare la putere. Într-adevăr, tocmai acest lucru este ceea ce diferențiază un politician de dreapta condus de ideologie de un populist care aplică ideologia [→6.4.1].

[204] Balogh, „No Referendum, No Matter What It Takes to Prevent It".

[205] Csikász și Rádi, „Kubatov kopaszai akcióztak az NVI-nél, felülről állíthatták le a nyomozást".

[206] Hill și White, „Russia, the Former Soviet Union and Eastern Europe", 114-16.

[207] Hill și White, „Russia, the Former Soviet Union and Eastern Europe", 116-24.

4.3.4. Legiferarea: politici, legi și parlamente

Faza de legiferare începe în momentul în care se decide cine vor fi factorii de decizie (formali) într-o comunitate. Principalul atribut al factorilor de decizie este că aceștia decid cum ar trebui folosită puterea politică a statului, ceea ce înseamnă că vor crea legi și reglementări în cadrul instituțional formal al politicii.

Atunci când evaluăm actorii care formează un guvern, în primul rând trebuie să facem o diferență între **(1) actorii care pun la îndoială politicile și (2) actorii care pun la îndoială legitimitatea**. Pur și simplu, primii doresc să joace jocul, în timp ce aceia din urmă doresc mai întâi să rescrie regulile acestuia. La fel ca în cazul protestelor care pun la îndoială legitimitatea și politica, actorii care pun la îndoială politica nu ies din logica regimului, în sensul că doresc să folosească puterea politică așa cum este definită și delimitată de Constituția actuală. Pe de altă parte, **actorii care pun sub semnul întrebării legitimitatea doresc să folosească puterea politică în moduri care nu ar fi permise de cadrul legal în care sunt împuterniciți**.[208]

Actorul care pune sub semnul întrebării legitimitatea poate fi fie un populist, fie un comunist (prin care înțelegem acum actorii care doresc să instituie o dictatură comunistă). În cazul primului, putem vedea un sistem partizan democratic cu un challenger patronal. Aici, populistul intră în competiția de partid și, dacă va câștiga, va dori să iasă din limitele pe care i le-ar acorda Constituția. Dacă însă actorul care pune la îndoială legitimitatea este un comunist, el sau partidul său nici măcar nu poate intra în competiție, ci poate înlocui sistemul dominant printr-o revoluție violentă.[209] Acest lucru reflectă diferența dintre atitudinea populismului și cea a marxism-leninismului: în timp ce un revoluționar comunist (1) este doctrinar și vrea să înlocuiască întregul sistem inițial și (2) vrea să introducă represiunea formală, un populist (1) este pragmatic și nu vrea să înlocuiască întregul sistem inițial și (2) vrea să introducă represiunea informală. Cu alte cuvinte, în timp ce comunistul va reforma întregul cadru instituțional formal pentru a putea introduce un regim totalitar în mod legal, un populist se confruntă cu un compromis între a ajusta sistemul la un regim autocratic și a menține represiunea informală. Astfel, în timp ce face multe schimbări instituționale, liderul populist (patron suprem) va trebui să calce în continuare peste legi în mod regulat și, prin urmare, să opereze un stat infracțional, în cazul în care va avea monopolul puterii politice pentru a institui unul [→2.4.4, 4.4.2].

Având în vedere că toată această parte se ocupă de instituțiile deliberării publice în regimurile de tip ideal, adică în state cu politici stabile, amânăm discuția despre perioadele de tranziție și despre legiferarea prin contestare a legitimității (reorganizare instituțională) pentru o parte ulterioară [→4.4.3]. Acum, analizăm legiferarea în comunități politice stabile, deja instituite, de-a lungul verigilor din următorul lanț de raționament:

1. actorii care devin **factori de decizie** sunt **de un anumit tip**, așa cum am explicat mai sus când am diferențiat partidele democratice, partidele patronale și partidele de stat;
2. anumite **tipuri de actori au anumite tipuri de motivații politice**, adică modul în care doresc să folosească puterea politică;

[208] Scheppele, „Autocratic Legalism".

[209] Hobsbawm, *Age of Extremes*, 54-84.

3. anumite tipuri de motivații politice pot fi realizate prin crearea și utilizarea **anumitor tipuri de legi**;
4. anumite **tipuri de legi** pot fi create doar prin intermediul **anumitor tipuri de legislaturi**, în funcție de cadrul instituțional mai larg al regimului.

Primul pas este antemergător fazei de legiferare, în timp ce ceilalți trei pași o compun (presupunând că legitimitatea contestată și schimbarea regimului sunt departe). Următoarele părți sunt consacrate etapelor 2, 3 și 4, în această ordine.

4.3.4.1. Politica publică, politica puterii, politica patronală

În orice regim politic, acțiunile politice formale ale statului[210] pot fi numite politică:

- **Politica** este un mod de utilizare a puterii politice prin mijloace formale (prin intermediul canalelor formale ale statului).

Pentru a determina tipul de politică ce este adoptată în mod dominant în cele trei regimuri de tip polar, trebuie să evaluăm tipul și motivațiile factorilor de decizie, adică elita conducătoare [→2.3.1]. **Într-o democrație liberală**, învingătorul alegerii este un **partid democratic**. În consecință, motivația sa dominantă este interesul social, ceea ce înseamnă că (1) se **bazează pe ideologie**, prin urmare dorește să utilizeze **puterea politică** pentru a organiza societatea în conformitate cu un anumit tip de ideologie, de stânga/dreapta sau de altă natură[211], și (2) utilizarea **puterii politice este constrânsă**, având în vedere structura internă a partidelor democratice, pe de o parte, și instituțiile de control și echilibru la nivel de regim care decurg din Constituție, pe de altă parte [→4.4.1]. Prin urmare, utilizarea puterii politice de către aceștia se concretizează, în mod dominant, în politici publice:

- **Politica publică** este un tip de politică în cadrul principiul interesului social, ceea ce înseamnă că urmărește realizarea unei ideologii, dar fără monopolizarea puterii

Politicile publice includ diversele activități asociate cu statele bunăstării, inclusiv programele sociale, educația și asistența medicală publică, politica fiscală, reglementările pieței (cum ar fi protecția consumatorilor sau salariul minim) și așa mai departe. Există multe variante diferite de (combinații de) astfel de programe, în funcție de poziția ideologică a celui în funcție. Cu toate astea, ca punct comun, toate acestea urmează o ideologie și respectă „regulile jocului", adică constituționalitatea și demnitatea umană în general [→4.2.2].

O **dictatură comunistă** este condusă de un **partid-stat**, a cărui motivație dominantă este implementarea ideologiei totalitare. Pe de o parte, dorește să **își implementeze ideologia** și, din acest punct de vedere, nu se deosebește de partidele democratice, dar cadrul său ideologic implică și însușirea birocratică a interpretării binelui comun. Prin urmare, vrea să realizeze ideologia comunistă prin posesia exclusivă a puterii politice. Pe de altă parte, o dictatură comunistă este **totalitară**, ceea ce înseamnă că se folosește

[210] Vom vorbi în principal despre elita conducătoare care ocupă guvernul central, deși, într-un alt context, definițiile noastre s-ar putea aplica și la guvernele locale.

[211] Albright, „The Multidimensional Nature of Party Competition".

de puterea politică pentru a domina și a contopi într-o manieră doctrinară fiecare sferă a acțiunii sociale într-o singură entitate politică. Sakwa sintetizează conceptul de totalitarism după cum urmează: „Totalitarismul se concentrează pe structura și aplicarea puterii la centru și pune accentul pe **distrugerea surselor alternative de putere și influență («insule de separatism») în societate**. Într-o societate totalitară sunt eliminate toate instituțiile intermediare dintre partid și mase. Printre altele, legea devine subordonată centrului de putere și, în practică, pierde orice aparență de independență față de stat și partid. [...] Acest lucru este descris, de obicei, prin termenul de **atomizare**, distrugerea tuturor legăturilor și grupurilor sociale care nu sunt necesare pentru menținerea sistemului totalitar. Regimul **șterge distincția dintre sfera privată și cea publică,** iar indivizii sunt marcați de singurătate, anomie și alienare" (sublinierea noastră).[212]

În concordanță cu aceasta, în dictatura comunistă întâlnim cu precădere politici de putere:

- **Politica de putere** este un tip de politică pe principiul realizării ideologiei, adică urmărește realizarea unei ideologii prin monopolizarea puterii.

De exemplu, ne putem gândi la educația îndoctrinantă, la politica de cultură represivă, la ocuparea deplină a forței de muncă și la planificarea centrală a economiei ca fiind politici tipice ale puterii, toate acestea – într-un sistem socialist tipic ideal – întruchipând și promovând principiile ideologiei comuniste oficiale.

În cele din urmă, **în autocrațiile patronale,** câștigătorul alegerilor este **partidul** unui **patron**, ceea ce înseamnă că elita politică conducătoare *de facto* este formată din familia politică adoptată. Motivația dominantă a rețelei patronale informale este interesul elitei, adică motivația dublă a acumulării de bogăție personală și a monopolizării puterii, căreia îi sunt subordonate toate considerentele de politică publică. În consecință, politicile unui stat mafiot nu sunt în mod dominant politici publice, ci politici patronale:

- **Patronal Politics** este un tip de politică pe principiul interesului elitar, adică vizează acumularea de avere personală și monopolizarea puterii.

Într-adevăr, putem spune că, deși o autocrație patronală este formal democratică, politicile sale nu ar trebui să fie analizate ca politici publice. Pentru că, ***prin excelență,* politicile publice există doar în democrații, unde interesul elitei nu ia locul interesului social**. În primul rând, politicile patronale privesc **clientelismul și *patrimonializarea*** în sferele de acțiune socială, în timp ce obiectivele politicilor publice ca rațiuni ale deciziilor politice sunt delegate în plan secund. Ceea ce au acestea nu sunt motive de politică publică, ci **consecințe de politică publică**, adică efecte asupra societății care le suportă. În timp ce efecte precum creșterea inegalității sau sărăcirea straturilor sociale inferioare sunt exprimate în termeni analitici folosiți, de obicei, în sociologie și pentru

[212] Sakwa, *Soviet Politics in Perspective*, 157. De asemenea, în paginile următoare, Sakwa explică faptul că această înțelegere „clasică" a totalitarismului a fost criticată ca fiind prea statică și, de asemenea, inexactă, prezentând dictatura comunistă ca pe niște monoliți etanși, când, de fapt, nu erau așa. Cu toate acestea, tocmai de o astfel de concepție statică avem nevoie pentru un tip ideal, cu care sistemele din lumea reală pot fi comparate în termeni de congruență și *deviață* [→*Introducere*].

evaluarea politicilor publice, nu trebuie uitat că, presupunând validitatea cadrului de stat mafiot pentru o țară, acestea nu sunt decât corolarii sau „efectele secundare" ale realizării motivelor centrale ale familiei politice adoptate.[213]

4.3.4.2. Legi și sisteme juridice în conformitate cu legitimitatea

Politicile se manifestă prin **legi**:

- **Legea** este un dispozitiv juridic de formulare a politicilor, utilizat de actorii politici și susținut de constrângerea statală (în mod formal).

Din nou, această definiție a legilor este destul de vagă, ceea ce înseamnă că nu limităm termenul termenul (așa cum fac unele limbi) la statutele legislative. Când spunem „lege", ne referim la orice dispozitiv formal, legal (1) folosit de actorii politici și (2) susținut de constrângerea statală (formal, adică în conformitate cu intenția declarată a statului). Cu alte cuvinte, legea prescrie modul în care ar trebui să funcționeze instituțiile statului, atât în ceea ce privește organizarea internă a propriei funcționări, cât și în ceea ce privește organizarea externă a societății. Legea reglementează comportamentul oamenilor și constituie „principalul instrument prin care guvernul își exercită voința asupra societății". Prin urmare[214], legile – care pot lua și forma unor statute, decrete, regulamente etc. – nu sunt altceva decât mijloace formale de acțiune politică și, prin urmare, formele codificate ale politicilor statului.

Anumite tipuri de politici necesită anumite tipuri de legi. În cazul **politicilor publice**, ceea ce e necesar este o lege limitată:

- **Legea limitată** este o lege formulată pentru politici publice și aplicată într-un mediu juridic care îi limitează conținutul și aplicarea, ceea ce înseamnă că trebuie să fie în concordanță cu Constituția și cu alte legi.

Mai exact, prevalează o ierarhie a normelor în care fiecare lege (decret, regulament etc.) trebuie să fie congruentă cu legile de deasupra sa, Constituția aflându-se în vârful ierarhiei juridice precum cea mai înaltă sursă de legi.[215] Astfel, legea limitată înseamnă, de asemenea, că liderii nu se situează deasupra Constituției sau a legii; mai degrabă, ei sunt subordonați acesteia, în sensul că nu pot acționa în mod arbitrar, nu pot alege să acționeze sau să nu acționeze „după bunul lor plac", ci acțiunea lor politică este constrânsă de legile și regulamentele existente (adică, regula de lege).[216] Într-adevăr, **legitimitatea legal-rațională înseamnă** exact acest lucru: legea este tratată ca un scop în sine, care nu poate fi ignorat ori de câte ori nu se potrivește cu obiectivele imediate ale liderilor (sau ale poporului). Caracterul de lege care se potrivește acestor principii este rezumat în „rețete simple pentru instituții" de Martin Krygier și Adam Czarnota după cum urmează: „pedepsiți doar prospectiv, nu

[213] Pentru o discuție suplimentară, a se vedea capitolul 7 [→7.4.7].

[214] Whittington, Kelemen și Caldeira, *The Oxford Handbook of Law and Politics*, 1.

[215] McLeod, „Kelsen's Hierarchy of Norms".

[216] Krygier, „Rule of Law".

retrospectiv, pe baza unor reguli clare, publice și stabile".[217] Aceste principii servesc predictibilității, pe de o parte, și respectării demnității umane a cetățeanului, pe de altă parte. Cetățenii au dreptul de a ști ce norme juridice se aplică acțiunilor lor. În plus, demnitatea umană presupune și recunoașterea „zonelor autonome de libertate a cetățeanului, care nu pot fi pur și simplu preluate în interesul societății în ansamblu. Acest lucru poate fi văzut în garanțiile constituționale ale drepturilor civile, în multe norme de procedură penală care protejează libertatea personală și în [...] special în curțile constituționale, care sunt independente de executiv".[218] Prin urmare, deși – urmând definiția politicii publice – încearcă să organizeze societatea în conformitate cu o anumită ideologie, legile limitate întruchipează acțiunea politică într-o limită strictă, protejată instituțional, a normelor *de jure*.

În schimb, **legitimitatea rațional-substanțială** care prevalează în dictatura comunistă și autocrația patronală face ca **legea să fie subordonată liderilor**. Întrucât secretarul general de partid comandă și patronul suprem dispune asupra țării ca și cum ar fi proprietatea sa [→3.3.1, 2.4.2], o dispensare materialistă a justiției ia locul serviciilor judiciare formale. Cu alte cuvinte, **legea se instrumentalizează, ceea ce reprezintă o condiție** prealabilă pentru punerea în aplicare a politicilor de putere și patronale și marchează o schimbare a caracterului legilor adecvat acestor politici. Astfel, în loc de lege limitată, legitimitatea rațional-substanțială presupune o **lege instrumentală**:

- **Legea instrumentală** este o lege formulată pentru politici de putere sau patronale și aplicată într-un mediu politic care îi determină conținutul și aplicarea, ceea ce înseamnă că trebuie să fie congruentă cu voința liderilor.

După cum explică Podgórecki, un sistem juridic în care legea este folosită ca instrument de putere „conține două tendințe opuse: (a) o tendință de a pretinde că respectă cerințele de consecvență normativă, ierarhie juridică și coerență internă; și (b) o tendință de a se conforma orbește cerințelor politice ale puterii actuale".[219] Mai în detaliu, putem identifica pe baza analizei lui Podgórecki **trăsăturile esențiale ale sistemelor juridice instrumentalizate**, caracteristice atât dictaturilor, cât și autocrațiilor[220]:

- **„cea mai înaltă sursă de lege" este elita politică conducătoare**, prin urmare, nu Constituția, ci voința liderilor este cea cu care trebuie să fie în concordanță legea oficială (și cu aplicarea acesteia);
- **legea oficială este valabilă doar atunci când este congruentă cu o „normă informală din umbră"**, care nu este de natură juridică, ci politică, și care reflectă obiectivele politice ale liderilor în materie de putere politică sau de politică patronală;
- **funcția preconcepută a legilor este mai importantă decât legile în sine**, ceea ce înseamnă că interpretarea legilor oficiale este influențabilă de situațiile politice în schimbare și își pierde caracterul de principiu al imparțialității;

---

[217] Krygier și Czarnota, „The Rule of Law after Communism", 4.

[218] Zweigert și Kötz, *An Introduction to Comparative Law*.

[219] Podgórecki, "Totalitarian Law: Basic Concepts and Issues", 6-7.

[220] Podgórecki, "Totalitarian Law: Basic Concepts and Issues", 10-21.

- **legea poate fi ușor schimbată în armonie cu dorințele și interesul curent al elitei politice conducătoare,** legitimată de interpretarea (însușită birocratic sau patronal) a binelui comun**;**
- **Constituția devine un document de fațadă**, declarând formal principiile *de jure* de funcționare a statului și drepturile indivizilor, dar *de facto* ignorate față de norma din umbră și care nu împiedică liderii să modeleze legea în funcție de obiectivele lor.

În plus, după cum subliniază Sakwa, în astfel de regimuri, sistemul juridic prezintă o natură dual㠂. Pe de o parte, există ceea ce savanții au numit „lege prerogativă", utilizată în cazuri sensibile din punct de vedere politic (importante pentru politica de putere sau patronală); iar pe de altă parte, există „abordarea pe baze cinstite aplicată pentru a judeca criminalitatea obișnuită și pentru a reglementa afacerile economice și sociale".[221] Faptul că liderii folosesc legea ca instrument **nu înseamnă însă că orice lege este instrumentală și orice procedură juridică este ghidată manual**. Dimpotrivă, există un corp mare de cazuri irelevante din punct de vedere politic ale oamenilor obișnuiți pe care liderii le lasă mai mult sau mai puțin în pace (în autocrația patronală, mai mult, în dictatura comunistă, mai puțin). Cu toate acestea, faptul că sursa cea mai înaltă de lege este elita politică conducătoare înseamnă că există o imensă **amplitudine a arbitrariului,** ceea ce înseamnă că **liderii au capacitatea și opțiunea de a ignora orice lege sau de a crea o lege instrumentală pentru orice scop** [→2.4.6].

Dictatura comunistă și autocrațiile patronale diferă prin modul în care se ajunge la această stare de fapt în sistemul juridic. Căci **în dictaturile comuniste**, care sunt, în general, sisteme mai formale decât regimurile patronale, putem observa că:

1. **legitimitatea substanțială** (orientată spre valori) **este declarată în mod deschis în Constituție**. După cum remarcă John N. Hazard în studiul său asupra constituțiilor marxist-leniniste, toate acestea neagă așa-numita regulă a nulității și folosesc „limbajul clasei partizane", urmând Constituția rusă din 1918. Hazard a constatat că toate constituțiile dictaturilor comuniste au declarat în mod deschis elementele programatice și obiectivele teleologice ale comunismului și conțin, de asemenea, pasaje precum „tribunalele [...] pedepsesc dușmanii poporului muncitor, apără și asigură structura statală, economică și socială a democrației populare", în timp ce clasa muncitoare este „condusă de avangarda sa și susținută de unitatea întregului popor" (din Constituția Ungariei din 1949). Deși formulările erau uneori diferite, „avangarda", „forța conducătoare" sau „ghidul" erau mereu menționate și se refereau întotdeauna la partidul comunist. În acest fel, i s-a acordat autoritatea supremă de a guverna societatea.[222] Astfel, putem spune că ceea ce e tipic ideal este (1) declararea deschisă a partidului comunist ca lider și (2) stabilirea unor obiective substanțiale pentru instituțiile legale. Acestea creează o bază formală, nu numai pentru a institui dictatura, ci și pentru a instrumentaliza sistemul juridic, și, prin urmare, instrumentalizarea se află în cadrul autorizației formale a statului de partid;

[221] Sakwa, *Soviet Politics in Perspective*, 127.

[222] Hazard, „The Common Core of Marxian Socialist Constitutions", 298-306.

2. **obiectivele politicii de putere sunt declarate în mod deschis**. Pentru a lua doar câteva exemple, planificarea centrală și sistemul educațional își declară în mod deschis prejudecata comunistă și antipluralistă sau cel puțin faptul că nu sunt entități autonome, ci vehicule de implementare a ideologiei oficiale la nivel social. Constituțiile marxist-leniniste conțin, de asemenea, o parte „privind «structura economică» sau «politica în economie», care în toate cazurile stabilea regula cardinală [...] că proprietatea productivă trebuie să fie de stat sau cel puțin «socializată».”[223] Firește, partidul poate călca în mod arbitrar peste obiectivele declarate, dar, în majoritatea cazurilor, chiar și schimbările arbitrare sunt forțate în mod deschis și în cadrul instituțional formal al statului de partid (ca în campaniile [→4.3.3.3.1, 5.5.6.2]);

3. **arbitrariul juridic este atins prin intermediul unor decrete**, care anulează normele juridice existente de la caz la caz. În mod obișnuit, legislațiile comuniste adoptă doar așa-numitele legi-cadru cu formulări vagi, iar politicile de putere sunt specificate în decrete (sau decrete de partid). Acest lucru lasă o marjă mare de manevră pentru nomenclatură, care utilizează decretele pentru funcționarea de zi cu zi a regimului.[224] Prin urmare, nu statutele legislative sunt cele care sunt manipulate în primul rând, ci neclaritatea lor este exploatată în scopuri politice. De asemenea, atunci când este necesar, nomenclatura ignoră mai des legile decât să le rescrie pentru a le face să fie ajustate.

În schimb, o autocrație patronală se caracterizează printr-un sistem de guvernare mult mai informal. Prin urmare, adevărata natură a sistemului nu este declarată în documentele oficiale, iar legea devine instrumentul politicilor patronale într-un mod mai subtil. După cum explică Armen Mazmanyan, liderii postsovietici – în conformitate cu atitudinea generală de neutralizare a autocrațiilor patronale – „evită să își oprime în mod deschis oponenții: este mai eficient să imite și să submineze în mod ascuns practicile democratice decât să se retragă din ele. Printre «tehnologiile» tipice de abuz se numără interzicerea demonstrațiilor și mitingurilor opoziției pe motiv că nu sunt autorizate sau nu au respectat procedurile prevăzute de lege, închiderea canalelor de televiziune și a altor mijloace de informare în masă ale opoziției făcând referire la presupuse încălcări ale legii de către acestea sau de către proprietarii lor, excluderea candidaților din alegeri pe motiv că nu au respectat rutinele procesului electoral, urmărirea în justiție a entităților comerciale care simpatizează cu partidele de opoziție pe motiv de lege fiscală etc. Toate aceste acțiuni se fac cu referire la litera de lege. Astfel de referințe creează o iluzie de legalitate a acestor acțiuni în ochii oamenilor”, scrie Mazmanyan, care adaugă că, în astfel de circumstanțe, „orice lege scrisă, inclusiv constituțiile scrise, sunt supuse manipulării de către elitele politice care se autoreglementează în scopul reproducerii puterii”.[225] (De asemenea, adăugăm că manipularea, în general, servește și ea scopului de acumulare a bogăției, deoarece nu vorbim despre putere, ci despre politici clientelare).

Pentru a evidenția diferențele dintre tipul de putere patronal și cel comunist, să trecem în revistă cele trei puncte de mai sus. Astfel, în autocrațiile patronale:

---

[223] Hazard, „The Common Core of Marxian Socialist Constitutions”, 300.

[224] Huskey, „A Framework for the Analysis of Soviet Law”.

[225] Mazmanyan, „Failing Constitutionalism”, 321-22.

1. **Constituția declară legitimitatea juridic-rațională, nu realitatea rațional-substanțială**. Conform Constituției, țara este o democrație, susține statul de drept, ramurile puterii sunt separate, iar competențele executivului sunt limitate constituțional. Prin urmare, autoritatea ultimă a patronului suprem și instrumentalizarea legii sunt neconstituționale, iar familia politică adoptată acționează dincolo de autorizația sa formală, legală[226];
2. **obiectivele politicii patronale nu sunt declarate în mod deschis,** ci sunt mascate prin panouri ideologice adecvate [→6.4.1.4]. În general, așa cum am explicat mai sus, în populism nu există nicio legătură logică între „diagnostic" și „terapie", iar acest lucru le permite liderilor să aleagă practic orice politică, făcută indiscutabil prin raportarea la interesul național. Atunci când este creată o lege instrumentală, se pretinde în mod formal că are obiective de politică publică și respectă constituționalitatea, în timp ce acestea servesc, de fapt, scopurilor arbitrare ale familiei politice adoptate;
3. **arbitrariul juridic este atins prin legi cu destinație**. Legislația este folosită pentru a crea legi pe măsura indivizilor, grupurilor, prietenilor și dușmanilor politici. Acest lucru se realizează cu precizia unui chirurg pe baza autorizațiilor date de la caz la caz de către șeful familiei politice: oferirea de recompense sau pedepse, privilegii sau discriminări. Autocrațiile patronale se caracterizează prin legi cu destinație, iar corpul de legi este în mod constant ajustat la capriciile în continuă schimbare ale familiei politice. Legislația este, astfel, de o importanță capitală, pentru că sunt necesare proceduri *ad-hoc* de masă pentru a formula și a crea legile adecvate (a se vedea caseta 4.5). Prin urmare, este la nivelul legilor, nu al decretelor, instituirea arbitrariului și voința direcționată a puterii patronale.

Caseta 4.5. Legislația cu obiective politice patronale.

„Lege presată într-un rol instrumentalizat este în mod necesar predispusă la cazuistică, la prea multe detalii în reglementare. Totul, până la cel mai mic detaliu, trebuie să fie formulat normativ pentru a se asigura că o anumită intenție politică prevalează. În cazurile în care nu mai este așa - cum ar fi atunci când se schimbă o persoană din funcția ale cărei atribuții sunt vizate de regulament –, legea trebuie, de asemenea, să fie schimbată. Două consecințe ale acestei forme de reglementare sunt: este necesar un baraj constant de schimbări rapide, cu cât regulamentul este mai detaliat, cu atât mai mult va fi cazul; și faptul că legiuitorii îi privează pe cei care îl pun în aplicare de libertatea de a interpreta aceste legi, împiedicând astfel interpretarea unui regulament concret în ceea ce privește întregul sistem juridic și principiile sale. [...] Reunirea forțată în aceeași lege a mai multor reglementări diferite prin natura lor și care nu au ce căuta împreună introduce în sistemul juridic «proiecte de lege omnibus» dezordonate. Acestea subminează fiabilitatea și, în cele din urmă, securitatea juridică. [...] Propunerile de amendamente de ultimă oră, depuse chiar înainte de vot, perturbă, de asemenea, orice coerență de formulare pe care ar fi putut-o purta proiectul, și chiar fac imposibilă interpretarea textului de lege prin adoptarea unor precepte contradictorii. Amendamentele de ultimă oră sunt, de asemenea, un indiciu al unei dependențe politice totale care avansează invariabil voința politică în detrimentul raționalității profesionale. În cele din urmă, sistemul juridic cuprinde pur și simplu o colecție de formulări ale voinței politice curente sub forma legii."

Zoltán Fleck, „Law under the Mafia State", in *Twenty-Five Sides of a Post-Communist Mafia State*, ed. Bálint Magyar and Júlia Vásárhelyi (Budapest–New York: CEU Press, 2017), 75–76.

Într-adevăr, legea personalizată este un tip special de lege discreționară, care poate fi definită ca fiind opusul legii normative:

- **Legea normativă** este o formă de lege care vizează grupurile sociale care îndeplinesc anumite criterii, indiferent de cine sunt exact persoanele care aparțin grupului. În mod obișnuit, legea normativă este utilizată pentru a atinge obiective de politică publică.

[226] Vörös, „A 'Constitutional' Coup in Hungary between 2010–2014".

- **Legea discreționară** este o formă de lege care vizează anumite persoane sau instituții care fie fac parte din elita politică conducătoare (de exemplu, familia politică adoptată), fie sunt împotriva acesteia, ca urmare a deciziei șefului ei (de exemplu, patronul suprem). În mod obișnuit, legea discreționară e utilizată pentru a atinge obiectivele politicii patronale.

Legea discreționară are două variante: **directă și indirectă**. O lege discreționară directă este cea care își identifică ținta prin nume, circumscriind-o prin singura și unica trăsătură care este identitatea sa (juridică). Cu toate acestea, în timp ce astfel de legi pot exista și în diverse regimuri (cum ar fi în cazul *bailouturilor* țintite), autocrațiile patronale încearcă să își ascundă adevăratele obiective, menținând o fațadă de funcționare democratică și legală în fața unei politici autocratice *de facto.* Prin urmare, acestea folosesc, de obicei, legi discreționare indirecte care sunt legi cu destinație:

- **Legea cu destinație este un tip** indirect de lege discreționară. În loc să își identifice ținta prin nume, o calitate unică, ea își circumscrie ținta prin enumerarea mai multor calități diferite, fiecare dintre acestea fiind împărtășită de mai mulți actori diferiți, dar în combinația dată, unică pentru țintă (tehnicizare).

Preluăm noțiunea de „tehnicizare" dintr-un studiu al lui István Jávor și Dávid Jancsics, care analizează corupția organizațională și identifică tehnicizarea în acest context, sub forma manipulării documentelor, a erorilor birocratice și a utilizării condițiilor tehnologice în cadrul licitațiilor deschise și competitive în mod formal, astfel încât acestea să fie îndeplinite doar de un contractant prestabilit.[227] În legea cu destinație, această practică este ridicată la nivelul politicii centrale, prin care familia politică adoptată poate viza anumiți actori sau instituții, circumscriindu-i cu o precizie extremă. Într-adevăr, există două modalități de legislație personalizată: (1) atunci când întreaga lege se potrivește în mod unic țintei, ceea ce înseamnă că nimeni altcineva nu intră sub incidența ei, sau (2) doar o anumită clauză a legii se potrivește în mod unic țintei, în timp ce alte clauze se pot potrivi altora. De exemplu, în cazul impozitului discreționar, care va fi explorat în capitolul următor [→5.4.3], pot exista mai mulți actori care sunt obligați să plătească impozitul, dar cea mai mare rată a taxei este atinsă doar de țintă.

Legile cu destinație pot fi clasificate după două aspecte: (1) **tipul de țintă**, adică în ce sferă de acțiune socială se situează actorul (instituția) vizat; și (2) **obiectivul politicii patronale**, care poate privi situația financiară, instituțională sau personală a țintei în diverse moduri specifice (tabelul 4.9). În plus, deoarece ținta poate fi fie prieten, fie dușman al familiei politice adoptate, trebuie să facem diferența între **recompensare și pedepsire,** la care oferim câteva exemple generale în tabelul de mai jos. [228]

În cele din urmă, trebuie să vorbim despre așa-numitele **acte de abilitare**, care scot procesul de luare a deciziilor de sub incidența legilor și îl pun în mâinile elitei politice conducătoare, care poate decide la discreția sa în chestiunile predefinite de actul respectiv.[229] **În democrațiile liberale**, astfel de legi nu există în mod tipic ideal. Singura

---

[227] Jávor și Jancsics, „The Role of Power in Organizational Corruption".

[228] Pentru exemple concrete pentru fiecare dintre acestea, a se vedea Magyar, *Post-Communist Mafia State*, 117-22.

[229] Expresia își are originea în Legea de abilitare *(Ermächtigungsgesetz)* din 1933, adoptată în Germania nazistă și care îi conferă lui Hitler autoritatea de a promulga legi fără a fi nevoie de parlamentul german. A se vedea Evans, *The Coming of the Third Reich*, 350-74.

Tabelul 4.9. Tipuri de lege cu destinație, cu exemple generale pentru politicile de recompensare și de sancționare.

Tipul de țintă	Obiectivul politicii patronale	Exemplu general pentru... politica de recompensare	politica de sancționare
Actor politic	Dispoziție asupra îndeplinirii funcțiilor publice	ridicarea cerințelor privind conflictele de interese pentru a se asigura că oamenii de fațadă ai familiei politice adoptate pot fi numiți în funcții publice	îndepărtarea arbitrară a persoanelor din funcțiile publice, permisă de legislație
Actor politic (instituție)	Dispoziții privind remunerarea actorilor politici	creșterea remunerațiilor sau susținerea oamenilor politici de fațadă ai familiei politice adoptate sau a organizației civile și politice, a administrațiilor municipale dominate de aceștia	diminuarea remunerațiilor sau a susținerii oponenților politici ai regimului în funcții publice și a organizațiilor civile sau politice critice, a administrațiilor municipale
Actor politic (instituție)	Dispoziția asupra competențelor actorilor politici	extinderea competențelor instituțiilor aflate în subordinea unor fruntași politici, după numirea acestora	restrângerea competențelor instituțiilor sau a organismelor municipale și profesionale care monitorizează guvernul
Agentul economic	Dispoziția asupra rentabilității agenților economici	asigurarea unor poziții avantajoase pentru afaceri loiale	scoaterea de pe piață a întreprinderilor neintegrate în familia politică adoptată sau asigurarea preluării acestora
Actor politic / economic / comunitar	Obținerea de beneficii politice	transformarea în necondamnabili (chiar și retroactiv) a unor actori pe care instanțele de judecată i-ar condamna, dar familia politică adoptată nu dorește acest lucru	să facă să fie condamnați (chiar și retroactiv) actori pe care instanțele nu i-au condamnat, dar pe care poporul dorește să îi condamne

situație similară cu abilitarea are loc **în cazul stărilor de urgență**, care reprezintă un caz excepțional în care elita politică conducătoare primește un mandat larg pentru a face față unei situații extreme și neregulate (epidemie, dezastru natural, invazie străină etc.), acționând potențial în neconcordanță cu legile normale. Potențial, acest lucru poate însemna chiar implicarea directă a armatei din partea guvernului, caz în care se vorbește de „lege marțială". Dar starea de urgență poate fi declarată doar în circumstanțe foarte speciale și este puternic monitorizată de ramuri independente ale guvernării, ceea ce face practic imposibil ca executivul să declare una de unul singur.[230] **În dictatura comunistă, Constituția însăși este un act de abilitare**, deoarece declară partidul-stat liderul societății, acordându-i un mandat pentru a acționa după bunul plac în conformitate cu cadrul ideologic al marxism-leninismului. În cele din urmă, **în autocrațiile patronale**, eliminarea constrângerilor formale este, de obicei, inutilă pentru o putere *de facto* neconstrânsă, care se realizează în timp ce se menține o fațadă democratică. Cu toate acestea, atunci când o stare de urgență oferă o justificare suficientă în ochii poporului pentru dezactivarea controalelor democratice, patronul suprem poate folosi această situație pentru a-și armoniza autoritatea *de facto* și *de jure,* așa cum a făcut Orbán în Ungaria în timpul pandemiei de coronavirus din 2020.[231] Cu toate acestea, în mod mai regulat, guvernul statului mafiot e

[230] Dyzenhaus, „States of Emergency".

[231] Scheppele, „Orban's Emergency".

abilitat legal să declare cazurile, de obicei în domeniul economiei, **„de importanță strategică" sau necesare pentru „binele comun" ori de câte ori dorește**, scăpându-le astfel de legile și reglementările care altfel le-ar inhiba funcționarea.[232] Într-adevăr, aceasta este manifestarea juridică a rațional-substanțialității, în perfectă concordanță cu manifestarea sa ideologică în populism și încrederea în suveranitatea populară și națională. Statul folosește etichetele „importanță națională" și „bine comun", al căror conținut este definit doar de acestea în virtutea însușirii patronale a interpretării binelui comun. Deși nu este declarată în mod deschis în Constituție, cu ajutorul cadrului său ideologic și al sistemului juridic instrumentalizat, familia politică adoptată menține țara într-o **perpetuă stare de excepție**.[233]

4.3.4.3. Legalizarea corupției? Clasificarea acțiunilor criminale ale statului infracțional

Familia politică adoptată folosește legea cu destinație pentru a atinge obiective politice patronale, adesea pentru a acumula bogăție prin crearea unui mediu favorabil pentru oligarhii și agenții economici de fațadă ai familiei politice adoptate. Acest lucru a fost numit „legalizarea corupției" de către jurnaliști și cercetători.[234] În primul rând, supremația *informalității* înseamnă tocmai depășirea regulată a limitelor legale, deoarece actorii își exercită puterea dincolo de competențele care le sunt acordate prin lege. Acesta este motivul pentru care ei au nevoie de *krysha* [→3.6.3.1], adică de dezactivarea mecanismelor de control care ar pedepsi nerespectarea legilor formale (de exemplu, urmărirea penală) sau monopolizarea puterii, în general (de exemplu, curtea constituțională). În al doilea rând, faptul **că legea este transformată într-un instrument al statului penal nu face ca funcționarea sa să fie legală**. Pentru că aceste legi sunt adesea părți ale unor acțiuni de corupție legate între ele, în care acceptarea legii sau aplicarea ei *ad litteram* nu este într-adevăr ilegală *în sine,* dar aceasta poate face parte dintr-un lanț mai mare, care implică și el diverse elemente ilegale, care fac ca funcționarea completă a sistemului să fie ilegală chiar și în conformitate cu propriile norme juridice [→2.4.4]. În plus, astfel de legi sunt adesea adoptate prin ignorarea ordinii legislative formale sau chiar a normelor juridice superioare, ceea ce le face ilegale chiar dacă organele de aplicare a legii *patronalizate* și *patrimonializate* nu investighează astfel de cazuri.

Pentru a oferi un cadru analitic mai larg, acțiunile unui infractor de stat pot fi clasificate în funcție de următoarele dimensiuni[235]:

1. Natura prejudiciului cauzat de acțiunile de organizare criminală ale statului:

a. deteriorarea proprietății și a veniturilor publice: (i) deturnarea veniturilor potențiale ale statului către partide private; (ii) renunțarea la venituri fiscale potențiale; (iii) deturnarea unor potențiale taxe de stat către partide private; (iv) deturnarea unor concesiuni de stat către partide private; (v) exproprierea drepturilor de închiriere; (vi) deturnarea proprietăților imobiliare municipale sau guvernamentale către persoane din sfera de interes a familiei politice la prețuri sub valoarea de piață; (vii) deturnarea nelegitimă a fondurilor de licitație către ofertanți cu prețuri supraevaluate din sfera de interes a familiei politice;

---

[232] Pentru exemple, a se vedea Előd, „22 ügy, amiben a kormány előhúzta a mindent vivő kártyát".

[233] Lakner, „Links in the Chain", 149-52. A se vedea, de asemenea, Agamben, *State of Exception*.

[234] Novak, „Hungary Has Legalized Corruption, Says TI Legal Director Miklós Ligeti".

[235] Pentru exemple concrete și studii de caz, a se vedea Magyar, „The Post-Communist Mafiot State. Form of Criminal States".

b. **daune aduse proprietății private și veniturilor**: (i) exproprierea proprietății; (ii) exproprierea întreprinderilor private; (iii) introducerea unor concesiuni de stat obligatorii pentru activitățile întreprinderilor private; (iv) exproprierea concesiunilor de stat și a drepturilor de închiriere;

c. **provocând prejudicii atât publice, cât și private**.

2. Conectivitatea acțiunilor:

a. **cu o singură etapă**: un act de corupție cu o singură etapă poate fi înțeles ca o simplă tranzacție coruptă între două părți care implică o singură afacere. Aceste acte se încadrează, de obicei, în sfera corupției clasice, fiecare dintre ele reprezentând o sumă mică de valoare, indiferent de numărul lor. Infractorul statutar încearcă să pună sub controlul său aceste acțiuni individuale *ad-hoc*;

b. **în mai multe etape**: acțiunile cu conexiuni în mai multe etape implică mai multe instituții din ramurile legislativă și executivă și poate fi posibilă și o cooperare complexă între actele legislative și organele executive. Acest lucru este mult mai tipic pentru funcționarea cotidiană a statului penal, deoarece, prin necesitate, numai aceste mecanisme complexe sunt capabile să realizeze proiecte de mare anvergură care rescriu condițiile de piață, adesea în mod fundamental, implementate prin împletirea dintre guvern și mediul de afaceri.

3. Domeniul de aplicare instituțional al gestionării tranzacțiilor corupte:

a. **în cadrul unei instituții**: (i) *la nivel de funcționari*: aproape fără excepție, aceasta coincide cu acțiuni de corupție într-o singură etapă, fără legătură între ele. În mod evident, punerea în aplicare a unor planuri de corupție complicate sau aplicabile la nivel național pur și simplu nu poate fi realizată la niveluri administrative joase: structura verticală a instituției guvernamentale relevante trebuie să fie în mod necesar implicată; (ii) *structura verticală completă în cadrul instituției:* este de neconceput ca actele de corupție la anumite agenții centrale, cum ar fi actele de corupție suspectate ale autorității fiscale, inclusiv remiterea unor mari sume de impozite, să aibă loc fără cunoașterea și aprobarea întregii structuri verticale a instituției. În aceste cazuri specifice, „echitatea", al cărei scop inițial ar fi acela de a ajuta contribuabilii aflați într-o situație dificilă cu datorii fiscale mici, apare aici ca un mijloc de abuz pentru a crește profitul oligarhilor loiali.

b. **interinstituționale**: (i) *pe orizontală:* atunci când mai multe instituții cooperează între ele, ceea ce este considerat oricum rar, deoarece în cazul tranzacțiilor complexe este necesară o coordonare de sus; (ii) *pe verticală*: datorită funcționării unei rețele patronale monopiramidale, structura verticală iese în mod necesar în evidență și implică instituțiile în relații ierarhice. Este ceea ce asigură o amplitudine deosebit de largă a arbitrariului pentru patronul de top [→2.4.6].

4. Amploarea autorității instituțiilor implicate:

a. **locale**: zonele în care domeniile anumitor „chiriași fiscali" sunt plătite ca remunerație reală sunt exemple clasice de autonomie relativă față de centru, foștii lor primari fiind strâns legați de curtea patronului;

b. la **nivel național**: utilizarea instituțiilor de autoritate publică de către patronul suprem și de către curtea patronului, inclusiv a legislației;

c. **locale și la nivel național**: în mod obișnuit, aici sunt incluse cazurile de jefuire a pieței [→5.5.3.3] care sunt dirijate la nivel central, dar desfășurate în principal la nivel local și care, fără coordonare centrală sau locală, nu ar fi avut loc.

5. Tipul de instituții colaboratoare:

a. **legislativă**: utilizarea legilor personalizate, așa cum au fost descrise mai sus, care servesc în principal drept cadru pentru orice manipulare ulterioară, precum și a legilor care sprijină în general funcționarea mecanismelor de corupție de stat, cum ar fi: (i) ridicarea limitelor de preț la achizițiile publice (facilitând astfel fezabilitatea unui grad mai mare de corupție în achiziții); (ii) facilitarea clasificării nejustificate a datelor de interes public (sub pretextul strategiei naționale și al considerentelor de securitate națională); (iii) eliminarea conflictelor de interese ca obstacol în aplicarea pentru licitații și subvenții; (iv) susținerea confidențialității declarațiilor oficiale de avere de către rudele politicienilor; sau (v) descalificarea abuzivă a solicitanților de la licitațiile de achiziții publice, ocazional sau pentru o perioadă mai lungă.

b. **executivă**: lista instituțiilor care pot colabora variază de la organisme centrale (de exemplu, autoritatea fiscală) la municipalități și asociații de camere de comerț;

c. **judiciară**: aplicarea legii selective din punct de vedere politic, așa cum explicăm mai jos [→4.3.5];

d. **orice combinație a acestora**.

6. **Definiția legal-statutară a infracțiunilor comise de infractorul statal**: șantaj, înșelăciune și fraudă financiară, delapidare, deturnare de fonduri, spălare de bani, utilizare de informații privilegiate, dare de mită, corupere de funcționari (atât forma activă, cât și cea pasivă a ultimelor două), abuz de autoritate, abuz de funcție publică, cumpărare de influență, crimă organizată etc.

Întrucât infracțiunile enumerate mai sus sunt recunoscute ca acte criminale de către legile efective ale autocrațiilor patronale, este clar că acțiunile unui stat infracțional nu pot fi considerate legale chiar dacă acesta folosește legile pentru a-și atinge obiectivele politicii patronale. Pentru a oferi un alt punct de vedere analitic, în urma Protocoalelor de la Palermo împotriva crimei organizate transnaționale – adoptate în 2000 de către Organizația Națiunilor Unite – Grupul de specialiști în crimă organizată al Consiliului Europei (PC-S-CO) a definit **criteriile care, atunci când sunt prezente, oferă dovezi ale unei organizații criminale**.[236] Definiția acestora include atât criterii obligatorii, cât și opționale. Criteriile obligatorii sunt: (1) colaborarea a trei sau mai multe persoane; (2) pentru o perioadă prelungită sau nedeterminată; (3) suspectate sau condamnate pentru comiterea unor infracțiuni grave; (4) cu scopul de a urmări profitul și/sau puterea. Criteriile opționale sunt: (1) existența unei sarcini sau a unui rol specific pentru fiecare participant; (2) utilizarea unei forme de disciplină și control intern; (3) utilizarea violenței sau a altor mijloace coercitive adecvate pentru intimidare; (4) exercitarea unei influențe asupra politicii, mass-mediei, administrației publice, aplicării legilor, administrării justiției sau economiei prin corupție

[236] „Effectiveness of Provisions on Membership in Criminal Organizations".

ori prin orice alte mijloace; (5) utilizarea unor structuri comerciale sau de tip business; (6) angajarea în spălarea de bani; (7) operarea la nivel internațional. **Aceste criterii utilizate de grupul de experți pentru a defini mafia** – sau lumea interlopă organizată – **pot fi, de asemenea, utilizate pentru a descrie un stat mafiot** – sau criminalitatea organizată la nivelul instituțiilor de stat.

4.3.4.4. Factorul decizional și legislaturi de marionete

În cele din urmă, putem să ne întoarcem la **legislaturi**. Funcția unor astfel de instituții în fiecare regim de tip polar este de a adopta legi, care reprezintă un anumit tip în ierarhia normelor (deasupra decretelor, dar sub Constituție). Mai mult, este la fel de necesar ca elita politică conducătoare din fiecare regim de tip polar să aibă o **majoritate** în acest organism, deoarece statutele formale sunt adoptate prin votul **majorității absolute a membrilor parlamentului (deputați)** care își primesc mandatele în conformitate cu rezultatele alegerilor.[237] În democrațiile liberale, această situație este dată pentru învingătorul alegerilor; în dictatura comunistă există, așa cum am explicat, alegeri necontestate, unde poate candida un singur partid sau organizație și, prin urmare, practic, toate mandatele sunt acordate cadrelor statului de partid. În autocrațiile patronale, partidul precum cureaua de transmisie în mod ideal de familia politică adoptată are, de obicei, o **supermajoritate** (două treimi, patru cincimi etc.). În general, o supermajoritate este necesară pentru a schimba „regulile jocului", adică Constituția sau așa-numitele legi organice care definesc modul în care ar trebui să funcționeze cadrul instituțional formal, spre deosebire de majoritatea absolută (50%+1 MP), care este necesară pentru a „juca jocul" după reguli. În cele ce urmează, unde vom lua în considerare și sistemele prezidențiale, vom folosi termenul mai general de „**monopol (efectiv) al puterii politice"** pentru situația **în care un singur actor sau un grup de elită are suficientă putere de unul singur pentru a schimba Constituția**, adică regulile jocului. Mai mult, monopolul puterii politice include și **puterea de a numi de unul singur persoane în poziții-cheie,** cum ar fi procurorul suprem, iar acest lucru necesită, de obicei, aceeași supermajoritate și/sau poziții executive care sunt necesare pentru a schimba Constituția.

Așa cum am menționat mai sus, atunci când populiștii ajung la putere, ei sunt actori care pun la îndoială legitimitatea și care doresc și încearcă să schimbe regulile jocului, dar pot reuși doar dacă au o supermajoritate [→4.4.1.3]. Cu alte cuvinte, aceasta este condiția prealabilă pentru instituirea și stabilizarea unei autocrații patronale. Deși, de obicei, ei păstrează după aceea supermajoritatea, ceea ce le permite să schimbe orice în sistemul juridic după bunul plac, pentru funcționarea de zi cu zi a unui stat mafiot – inclusiv utilizarea instrumentală a legilor și trecerea legilor cu destinație ori de câte ori este nevoie – este suficientă majoritatea absolută.

Diferența crucială dintre cele trei legislaturi ale regimului este dacă membrii lor sunt autonomi, adică pot folosi puterea cu care au fost învestiți în mod autonom, după bunul lor plac, sau nu sunt autonomi, ci doar marionete ale actualei elite politice conducătoare. **În democrațiile liberale, parlamentarii aflați la guvernare sunt politicieni.** Acest lucru înseamnă tocmai că sunt autonomi și că își pot folosi puterea politică formală după bunul lor plac. În mod firesc, există o disciplină de partid; un parlamentar poate fi loial partidului său, iar partidul îl poate chiar obliga să voteze pentru anumite legi pe care dorește să le adopte. Dar un politician

[237] Aceasta se referă la prima cameră a parlamentului, care poate fi însoțită, în sistemele bicamerale, de o a doua cameră, formată din membri aleși sau nealeși cu anumite drepturi (de veto). Lijphart, *Patterns of Democracy*, 187-203.

are voie să dezbată, să aibă o opinie minoritară și chiar să depună un proiect de lege pe cont propriu. Cu alte cuvinte, ca formă minimă de democrație[238] intrapartinică, **există o deliberare publică în cadrul partidului de guvernământ**: există (1) discuții, în măsura în care membrii (inclusiv parlamentarii) își pot exprima opiniile și pot încerca să îi convingă pe ceilalți; (2) asociere, în măsura în care se pot forma facțiuni și platforme față de conducerea partidului; (3) alegere, în măsura în care liderii partidului (și uneori chiar candidații partidului) sunt aleși de către membri în urma unor campanii intrapartinice; (4) legiferare, în măsura în care partidul își creează propriile reguli și regulamente interne pe care membrii (inclusiv conducerea) trebuie să le respecte; și (5) aplicare, în măsura în care o încălcare a regulilor interne ale partidului este urmată de acțiuni disciplinare, excluderea din partid sau chiar de sancțiuni de stat (dacă există reglementări impuse de stat care prescriu democrația în interiorul partidului). Prin urmare[239], **un parlamentar nu este un simplu executant** al voinței liderilor partidului său, **ci poate modela** sau cel puțin **poate** avea un efect asupra **deciziilor politice**.

Există un efect de oglindire a deliberării publice, ceea ce înseamnă că, într-o democrație liberală, aceasta există în paralel la nivel național și la nivel de partid [→3.3.7]. În mod similar, atunci când deliberarea publică este eliminată la nivel național, aceasta este oglindită de lipsa deliberării publice în cadrul partidului, ceea ce reprezintă, într-adevăr, una dintre condițiile prealabile ale transformării întregului regim politic în autocrație sau dictatură. Prin urmare, **nu există deliberare publică în cadrul unui partid de stat sau al unui partid de tip curea de transmisie** și, în cadrul legislativului, **parlamentarii lor sunt executanți** fără autonomie și practic fără niciun cuvânt de spus în elaborarea politicii. În dictatura comunistă, parlamentarii sunt cadre de partid de rang mijlociu sau inferior [→3.3.4], în timp ce într-o autocrație patronală, ei sunt oameni politici de fațadă [→3.3.3].

Ca urmare, **în dictatura comunistă, legislativul devine un organ subordonat conducerii partidului.** În mod obișnuit, organismul se întrunește doar de câteva ori pe an pentru a adopta legile-cadru, deși îndeplinește și unele sarcini birocratice, cum ar fi formularea legilor. După cum explică Sakwa, în Uniunea Sovietică, legislativul „a jucat un rol redus în inițierea politicii, dar a îndeplinit câteva funcții importante. Funcția legislativă a fost evidentă în participarea sa la elaborarea legislației complexe și, într-adevăr, elaborarea de noi legi s-a mutat într-o anumită măsură [către legislativ]. Acest lucru a permis o mai mare libertate de acțiune pentru încorporarea unei game largi de opinii ale specialiștilor." Prin urmare [240], **instituțiile legislative ale autorității publice încetează să mai fie locurile în care se iau deciziile reale**, acestea fiind scoase din instituții și trecute în domeniul elitei politice conducătoare. **Acest lucru este tipic** și **în autocrațiile patronale**, unde legislativele sunt obligate doar să „țină evidența" deciziilor luate în altă parte. Diferența este că, în timp ce acest „în altă parte" în dictatura comunistă se referă la biroul politic, adică la o instituție formalizată, în autocrațiile patronale se referă la curtea patronului, care se află în afara domeniului instituțional formal [→3.3.2]. Ca și partidul curea de transmisie, nici instituțiile de autoritate publică nu mai sunt organe de decizie, ci simple instituții de execuție care execută voința familiei politice adoptate. Într-o autocrație patronală, legislația nu mai este un domeniu de norme juridice și normative aplicabile tuturor și care pot fi trase la răspundere, ci „atelierul de croitorie pentru haine pe măsură" al familiei politice adoptate, unde legile sunt croite pe măsura nevoilor familiei. Parlamentul are doar rolul de a aplica ștampila de aprobare pentru deciziile autocratice, concretizate în legi instrumentale. Atât în dictaturi, cât și în autocrații, legislativul servește ca o

---

238 Pentru o analiză și o critică a modelelor existente de democrație a se vedea, Cross și Katz, *The Challenges of Intra-Party Democracy*.

239 Cross și Katz, 3-4. De asemenea, cf. Teorell, „A Deliberative Defence of Intra-Party Democracy".

240 Sakwa, *Soviet Politics in Perspective*, 110.

curea de transmisie a elitei politice conducătoare actuale, fie că este vorba de biroul politic sau de curtea patronului [→3.3.2, 3.3.8].

În concluzie, putem diferenția cele două tipuri de legislaturi – unul care creează în mod dominant legi limitate în democrația liberală și altul care creează în mod dominant legi instrumentale în celelalte două tipuri polare – ca legislaturi decizionale și legislaturi de marionete:

- **Parlamentul legislativ** este un organism legislativ *de jure*, ai cărui membri sunt politicieni care au un cuvânt de spus în ceea ce privește obiectivele politice ale legilor pe care le adoptă. Parlamentul legislativ este idealul tipic pentru democrații, atât liberale, cât și patronale.

- **Legislativul de marionete** este un organism legislativ *de jure*, ai cărui membri sunt în principal cadre sau fruntași politici care nu au niciun cuvânt de spus în ceea ce privește obiectivele politice ale legilor pe care le adoptă. Legislativele marionetă sunt idealul tipic pentru dictaturi, atât comuniste și de exploatare a pieței, cât și pentru autocrații, atât conservatoare, cât și patronale.

4.3.5. Punerea în aplicare a legilor: instanțele, urmărirea penală și instituțiile de constrângere statală

4.3.5.1. Egalitatea înainte și în aplicarea legii: de la aplicarea legii în mod neutru la aplicarea legii selectiv din punct de vedere politic

Faza finală a deliberării publice este **punerea în aplicare a legilor**. Într-adevăr, în această fază este asigurată prevederea constituționalității, care spune că fiecare adult trebuie să aibă un cuvânt de spus în ceea ce privește modul în care este guvernată viața sa. În faza de alegere, legiuitorii au fost aleși prin voința populară și se așteaptă ca ei să reprezinte poporul în consecință, făcând legi care să reglementeze viața comunității așa cum doresc cetățenii săi. Dar faptul că aceste legi vor avea un efect, adică faptul că comunitatea în care trăiește poporul va funcționa într-adevăr în conformitate cu dorințele demosului, este asigurat doar dacă nu sunt permise abateri de la lege. Prin urmare, procesul de deliberare publică are un impact asupra vieții cetățeanului atunci când statul impune funcționarea dorită a societății și îi pedepsește pe cei care se abat de la lege, bazându-se pe monopolul utilizării legitime a violenței (prin urmare, legile sunt susținute de constrângerea statală).

Din punctul nostru de vedere, există trei tipuri de instituții care fac parte din această fază: **instanțele de judecată, procuratura și poliția**. Este adevărat că doar poliția este cea care are, de fapt, mandatul de a recurge la violență în cazul în care se încalcă o lege, dar celelalte două organe au un rol esențial în a defini dacă acesta este cazul. Într-o democrație liberală, procuratura inițiază anchetele penale, în timp ce instanțele de judecă disputele juridice și decid cine a încălcat o lege și cine nu, adică în favoarea cui ar trebui să înceapă să acționeze poliția. *De jure,* așa se întâmplă și în celelalte două regimuri, ba chiar *de facto,* așa se întâmplă în „aplicarea corectă a legii", adică în cazul miriadelor de cazuri irelevante din punct de vedere politic, de infracționalitate obișnuită. Cu toate acestea, după cum am văzut mai sus, atitudinea regimurilor față de lege în cazurile relevante din punct de vedere politic diferă atunci când înțeleg legea ca (a) un scop în sine (legitimitate legal-rațională) sau (b) ca un instrument al puterii și al „binelui comun", a cărui interpretare și-o însușesc liderii (legitimitate rațional-substanțială).

Când se formulează legi, vorbim de **egalitate în fața legii** sau de lipsa acesteia. Aceasta înseamnă că statutul juridic al fiecărei persoane care trăiește sub jurisdicția statului este același și că **fiecare are dreptul legal, fără nicio discriminare, la o protecție egală din partea legii împotriva încălcărilor drepturilor și libertăților sale fundamentale** (drepturile omului). **Acest principiu se află în centrul democrațiilor liberale,** precum și al constituționalității, care se bazează pe respectarea demnității umane.[241] Într-adevăr, acest principiu este **susținut formal și în autocrațiile patronale**, unde slujbașii au drepturi și libertăți acordate prin lege, la fel ca un cetățean [→3.5.1]. Egalitatea în fața legii este **încălcată în mod deschis doar în dictatura comunistă,** unde cei care sunt declarați dușmani ai clasei muncitoare (capitaliști, „chiaburi" etc.) nu au niciun drept în ochii statului și, în consecință, sunt privați de libertate, de proprietate și, adesea, de viață.[242]

Atunci când legile sunt puse în aplicare, însă, putem vorbi mai degrabă de **egalitate în aplicarea legii**. Cu un oarecare joc de cuvinte, putem face diferența între perioada de dinaintea aplicării unei legi – când aceasta a fost formulată și adoptată, dar nu a fost încă utilizată într-un caz juridic – și perioada de după aplicarea ei. „Egalitatea în fața legii" se referă la prima perioadă. Se referă la faptul dacă oamenii au dreptul legal de a beneficia de aceeași protecție a drepturilor, adică dacă termenii din lege includ sau nu discriminare. Pe de altă parte, „egalitatea în aplicarea legii" se referă la cea de-a doua perioadă și la cum sunt tratați *de jure* cei care sunt considerați într-un anumit fel de lege, atunci când este vorba de o încălcare a drepturilor omului, sunt, de fapt, tratați *de facto* inegal: **dacă drepturile lor acordate prin lege sunt aplicate în mod egal sau nu**. Dacă acestea sunt aplicate în mod egal, vorbim de egalitate în aplicarea legii; dacă aplicarea este inegală, iar drepturile unora sunt aplicate în timp ce drepturile altora rămân literă moartă a textului de lege, vorbim de inegalitate în aplicarea legii.

În democrațiile liberale există **egalitate în aplicarea legii**. Pur și simplu, constituționalitatea presupune nu simpla proclamare, ci protecția universală efectivă a drepturilor fiecărui cetățean, ca o datorie a unui stat constituțional. Cu alte cuvinte, din constituționalitate rezultă congruența *de jure* și *de facto*, adică faptul că statul trebuie să aplice ceea ce este scris în lege. Așa cum există și egalitate în fața legii, în democrațiile liberale, egalitate după legi înseamnă, în primul rând, că toată lumea intră sub incidența aceleiași legi și trebuie să primească același tip de tratament juridic; **cetățeanul este egal din punct de vedere juridic în ceea ce privește** drepturile fundamentale.[243] De asemenea, abaterile de la acest principiu pot fi puse în discuție în instanță, adică există o posibilitate efectivă de remediere juridică (deoarece statul se străduiește să realizeze egalitatea juridică). În al doilea rând, deoarece fiecare cetățean este egal și nu există discriminare în ceea ce privește drepturile omului, aceasta înseamnă, de asemenea, că nimeni nu este scutit de lege, indiferent de statutul său social sau politic. Prin urmare, nici măcar conducătorii sau cei pe care îi aleg nu sunt scutiți: **legea și aplicarea ei sunt neutre din punct de vedere politic**. Prin urmare, numim această legalitate normativă:

- **Aplicarea normativă a legii** este modalitatea de executare a legilor într-un regim caracterizat prin egalitate în aplicarea legii. Prin urmare, o astfel de aplicare a legilor îi tratează pe toți în același mod, prin care fiecare persoană primește același tratament juridic și, eventual, aceeași acțiune politică (utilizarea legitimă a violenței) pentru încălcarea drepturilor egale.

---

241 A se vedea articolul 7 din „Declarația Universală a Drepturilor Omului".

242 Sakwa, *Soviet Politics in Perspective*, 126-28; Krygier, „Marxism and the Rule of Law".

243 Baer, „Equality".

Inegalitatea în aplicarea legii prevalează în autocrații și dictaturi. **În dictatura comunistă, oamenii** activi politic în general și membrii nomenclaturii în special cad sub o jurisdicție diferită de cea a oamenilor irelevanți din punct de vedere politic. După cum scrie Podgórecki pe baza experienței istorice a dictaturii comuniste, „dacă un membru al Partidului Comunist [...] săvârșea o infracțiune, nu putea fi adus în fața instanței, chiar dacă vinovăția sa era evidentă, fără aprobarea organelor de partid relevante, care puteau să-l excludă pe suspect din rândurile lor pentru a permite poliției să aducă acuzații. Dar, conform instrucțiunilor secrete emise către procurorii de stat și poliție, nu se putea aduce nicio acuzație penală împotriva unei persoane care rămânea membru de partid."[244] Alți cercetători au atras atenția asupra așa-numitei **„legi telefonice",** atunci când un caz juridic este decis prin telefon, adică prin intervenția directă a nomenclaturiștilor interesați. [245] Acest lucru nu înseamnă doar că membrii nomenclaturii beneficiază de un tratament special, ci și că soarta oricărei persoane de interes politic, inclusiv a opoziției (ilegale) a regimului, este decisă în mod arbitrar de către conducerea partidului, care este liberă să nu țină cont de cuvântul scris al legilor.

În autocrația patronală, inegalitatea în aplicarea legii se deosebește de dictatură în sensul că nu membrii partidului, ci **ai familiei politice adoptate se bucură de impunitate** [→3.6.2.4]. Dar, în general, putem constata că elita politică conducătoare instrumentalizează aplicarea legilor, la fel ca și legile înseși. Astfel, aplicarea legii nu este neutră, ci selectivă din punct de vedere politic, atât într-o autocrație patronală, cât și într-o dictatură comunistă:

- **Aplicarea legii selective din punct de vedere politic** este modalitatea de aplicare a legii într-un regim caracterizat de inegalitate în aplicarea legii. Prin urmare, o astfel de aplicare a legilor tratează oamenii în mod diferit în funcție de statutul lor politic, iar oamenii (de obicei servitori sau supuși) primesc un tratament juridic diferit și, în cele din urmă, o acțiune politică diferită (utilizarea legitimă a violenței) pentru încălcarea drepturilor egale.

Principala diferență între aplicarea selectivă a legii în dictaturi și autocrații este că, într-o dictatură comunistă, selectivitatea poate fi atât individuală, cât și de grup, în timp ce într-o autocrație patronală este întotdeauna individuală. După cum s-a menționat mai sus, toți membrii de partid au fost cei care (informal, dar normativ) au căzut sub incidența impunității, în timp ce pot exista cu ușurință grupuri sociale pe care aplicarea legilor să le trateze negativ din cauza identității de grup. Într-o autocrație patronală, depinde de decizia patronului suprem cine ar trebui să fie atacat și/sau imunizat de către aplicarea legii selective din punct de vedere politic. **Patronul suprem poate decide, de asemenea, între neaplicarea legilor și personalizarea legilor care pot fi apoi aplicate**; și este de așteptat ca el să aleagă varianta care afectează mai puțin fațada democratică a regimului și păstrează mai mult în întuneric obiectivele reale (de politică patronală) ale familiei politice adoptate.

Deși ne concentrăm în principal pe cele trei regimuri de tip polar, merită să facem un ocol către tipurile intermediare în acest moment. Statutul de lege și de aplicare a legii în autocrațiile și dictaturile intermediare este foarte asemănător cu perechea lor polară (de

[244] Podgórecki, „Totalitarian Law: Basic Concepts and Issues", 13.

[245] Huskey, „A Framework for the Analysis of Soviet Law", 63.

aceea am renunțat adesea la adjectivele „patronal" și, respectiv, „comunist" de mai sus). În autocrația conservatoare, unde tocmai sfera de acțiune politică este monopolizată, în timp ce actorii din alte sfere nu sunt subjugați într-o rețea patronală, putem vedea drepturi *de jure* susținute – egalitate în fața legii – care *de facto* pot fi ignorate la discreția elitei politice conducătoare – inegalitate în aplicarea legii. Într-o dictatură care exploatează piața, legea este la fel de instrumentală ca într-o dictatură comunistă[246], deși nu este folosită în mod totalitar pentru a institui o planificare centrală a economiei [→5.6.2]. Mai mult, aplicarea selectivă a legii poate fi folosită chiar ca un dispozitiv normativ, de politică economică, precum în China, unde procuratura a declarat deschis că va fi mai îngăduitoare cu directorii executivi pentru a susține sectorul privat.[247] Cu toate acestea, există o diferență considerabilă între o democrație liberală și o **democrație patronală**. Într-o democrație patronală, care se caracterizează prin starea de echilibru a rețelelor patronale concurente, aplicarea legii nu este subjugată, deoarece niciun actor nu deține monopolul puterii politice. Dar organele de executare se străduiesc să mențină imaginea unei funcționări autonome sau că nu sunt un instrument (sau un luptător) în lupta rețelelor. Prin urmare, ceea ce putem vedea este o situație care gravitează spre un fel de „**aplicare a legii proporțională din punct de vedere politic"**, în care un număr aproximativ egal de persoane sunt urmărite și condamnate din fiecare tabără concurentă, iar procurorii și judecătorii încearcă să se adapteze la o „cotă" informală. Se sugerează că situația din România (și, potențial, din alte democrații patronale) prezintă semne de o astfel de proporționalitate.[248]

În concluzie, folosind conceptele împerecheate de înainte și în aplicarea legii, putem defini, în sfârșit, statutul general al legii în cele trei regimuri de tip polar (tabelul 4.10). **Într-o democrație liberală**, putem vorbi despre regula de lege (sau „legefulness"):

- **Domnia legii** (rule of law) înseamnă statutul de legalitate al unui sistem politic care se caracterizează prin (1) egalitate în fața legii și (2) egalitate în aplicarea legii. Predominând, de obicei, în democrațiile liberale, regula de lege înseamnă că niciun cetățean nu este scutit de lege, indiferent de acțiunile sau motivele sale, de statutul politic sau social.

Într-o autocrație patronală, în timp ce fiecărui cetățean i se acordă, din punct de vedere legal, aceleași drepturi, urmărirea penală este opțională atunci când este vorba despre cineva de interes pentru familia politică adoptată. Putem numi o astfel de situație lege a dominației:

- **Legea dominației** este un statut de legalitate al unei comunități politice care se caracterizează prin (1) egalitate în fața legii și (2) inegalitate în aplicarea legii. Predominând în mod tipic în autocrațiile patronale, legea dominației înseamnă că *de jure* niciun cetățean nu este scutit de lege, dar *de facto* unii pot fi, dacă prezintă interes pentru familia politică adoptată.

---

246 A se vedea Orts, „The Rule of Law in China".

247 Sun, „China Grants Immunity to Executives to Bolster Private Sector". Declararea deschisă a obiectivului politic indică, de asemenea, legitimitatea rațional-substanțială, deși a fost utilizată pentru a promova o politică normativă și nu una discreționară (patronală).

248 Cf. Magyari, „The Romanian Patronal System of Public Coruption".

Tabelul 4.10. Statutul de legi în cele trei regimuri de tip polar.

	Înainte de lege	În aplicarea legii
Domnia legii (ca în democrații liberale)	Egalitate	Egalitate
Legea dominației (ca în autocrația patronală)	Egalitate	Inegalitate
Domnia fărădelegii (ca în dictatura comunistă)	Inegalitate	Inegalitate

Expresia care este folosită în mod obișnuit ca un opus pentru legea dominației este „guvernarea prin lege", ceea ce înseamnă că legea nu este considerată autonomă, ci un instrument al elitei politice conducătoare.[249] Dar, după cum am văzut, acest lucru este valabil și pentru autocrații și dictaturi. Ceea ce noi numim „legea dominației" este un subtip al guvernării prin lege, care prevalează în autocrațiile din regiunea postcomunistă. În ceea ce privește dictaturile, și mai ales dictatura comunistă, acolo găsim subtipul dictatorial al guvernării prin lege, care este domnia fărădelegii:

- **Domnia fărădelegii** este o stare de legalitate a unei comunități politice care se caracterizează prin (1) inegalitate în fața legii și (2) inegalitate în aplicarea legii. Prevalentă în mod tipic în dictatura comunistă, domnia fărădelegii înseamnă că orice subiect poate fi exceptat de la lege atât *de jure,* cât și *de facto*, dacă este declarat dușman, respectiv dacă prezintă interes pentru nomenclatură.

4.3.5.2. Instanțele și procuratura: de la probe la acuzație fabricată și până la kompromat

În ceea ce privește instituțiile de aplicare a legii, putem regăsi din nou modelul general de respect, represiune și neutralitate în democrația liberală, dictatura comunistă și, respectiv, autocrația patronală. **În democrațiile liberale**, egalitatea în aplicarea legii decurge din constituționalitate și, de asemenea, din ideea de neutralitate statală: statul și organele sale juridice nu trebuie să trateze pe nimeni în mod diferit, cu atât mai puțin pe baza opiniei politice.[250] Unul dintre principalele mijloace pentru a asigura acest lucru este **independența puterii judecătorești**, adică (1) faptul că litigiile juridice trebuie să fie soluționate de judecători care (2) nu sunt influențați de alți actori politici, de guvern și de elita politică conducătoare mai largă (puterea executivă și legislativă). Privind întregul proces juridic, cauzele penale pot fi modelate – în termeni foarte generali – ca fiind următoarele etape consecvente:

1. **se comite o infracțiune** (apare suspiciunea acesteia);
2. **urmărirea penală lansează automat procesul juridic** și ancheta;
3. **judecătorii compară legea existentă cu dovezi**, adică cu faptele cunoscute ale cazului în cauză;

[249] Krygier, „Rule of Law", 234.

[250] Kis, "State Neutrality".

4. **instanța ia o decizie (cu privire la vinovăție sau nevinovăție) pe baza evaluării dovezilor.**

În mod firesc, deoarece legea scrisă nu include discriminarea pe bază de opinie politică (egalitate în fața legii), un judecător nu trebuie să ia în considerare nici acest factor și nu trebuie să fie instruit de elita politică conducătoare să îl ia în considerare. **Într-o dictatură comunistă** însă, marxism-leninismul presupune un cu totul alt tip de magistratură. După cum scrie Lenin însuși, după ce revoluția comunistă reușește și „sarcina fundamentală a guvernului devine nu suprimarea militară, ci administrația, manifestarea tipică a suprimării și constrângerii nu va fi împușcarea pe loc, ci judecata în instanță. [**Tribunalul**] **este un organ de putere** al proletariatului și al celor mai săraci țărani, [...] **un instrument de inculcare a disciplinei"** (sublinierea noastră).[251] În urma însușirii birocratice a interpretării binelui comun, aceasta înseamnă că partidul și partidul-stat, „avangarda clasei muncitoare", trebuie să fie în măsură să decidă în hotărârile judecătorești și să rectifice judecătorii care ar putea decide într-un mod care ar merge împotriva interesului clasei muncitoare – adică ce ar merge împotriva voinței partidului-stat. Acesta este cadrul ideologic care legitimează inegalitatea în aplicarea legii, pe de o parte, și **lipsa de independență a puterii judecătorești**, pe de altă parte. Într-adevăr, spre deosebire de respectarea independenței (și a demnității umane a celor care sunt judecați de instanță) de către democrația liberală, o dictatură comunistă reprimă o astfel de independență în numele rațional-substanțialității.

Una dintre consecințele unei astfel de înțelegeri a rolului instanțelor este așa-numitul **proces orchestrat,** pe care l-am menționat mai sus cu privire la campaniile de suspendare a drepturilor. Spre deosebire de procesul în patru puncte descris mai sus, într-un proces demonstrativ orchestrat:

1. **nu se comite o infracțiune**;
2. **urmărirea penală lansează procesul juridic** și ancheta **pe baza unei decizii politice**;
3. **judecătorii compară legile existente cu dovezi fabricate**, adică date și acuzații fictive inventate de partea statului pentru a face din țapul ispășitor vinovat numărul unu;
4. **instanța ia o decizie (cu privire la vinovăție) pe baza verdictului politic prestabilit**.

În mod obișnuit, un element important al proceselor-spectacol este faptul că acuzatul însuși pledează vinovat, mărturisind că a păcătuit împotriva partidului de stat și a principiilor comuniste. Acest lucru contrastează puternic cu **autocrațiile patronale**: pe de o parte, acuzatul, de obicei, nu pledează vinovat și folosește, în schimb, ocazia pentru a exprima critici puternice la adresa regimului[252]; iar pe de altă parte, dovezile fabricate, deși încă există, pot fi folosite doar în cazuri mai sensibile din punct de vedere politic. În alte cazuri se folosește, de obicei, kompromatul (a se vedea mai jos), deși anumite procese în

[251] Citat de Krygier, „Marxism and the Rule of Law", 637.

[252] A se vedea, de exemplu, simulacrul de proces al grupului punk rock de protest feminist rus, Pussy Riot, în Gessen, *Words Will Break Cement*, 155-226.

autocrația patronală pot implica atât dovezi fabricate, cât și dovezi reale. Adesea este greu de făcut diferența, deoarece, în **timp ce în procesele orchestrate comuniste acuzațiile sunt, de obicei, infracțiuni împotriva sistemului** (conspirație, spionaj etc.), **într-o autocrație patronală, acuzațiile sunt infracțiuni penale obișnuite** (evaziune fiscală, trafic de droguri etc.), la fel precum cele care stau la baza dovezilor reale. Astfel, procesele cu dovezi fabricate sunt specifice dictaturii comuniste, dar capătă un caracter distinct în autocrația patronală.[253]

Caracterul diferit al proceselor orchestrate în autocrația patronală rezultă și din faptul că aceste procese au loc într-un sistem judiciar controlat în mod diferit, care servește, de asemenea, unor scopuri diferite. În general, patronul de top ia atitudinea de **neutralizare a organelor judiciare pentru a garanta impunitatea familiei politice adoptate** și pentru a acoperi faptele ilegale ale infractorului de stat. După cum subliniază Ledeneva, deseori nu este necesar să se controleze direct judecătorii pentru a realiza acest lucru, deoarece natura represivă de care dă dovadă regimul în alte părți ale societății creează un așa-numit „«chilling effect», prin care normele informale și dispozitivele de semnalizare arată clar ce trebuie făcut fără intervenție directă".[254] Prin acestea, familia politică adoptată se poate asigura că voința sa este servită în sistemul judiciar dacă ia măsuri mai concrete pentru a-l neutraliza.

Putem enumera **trei modalități de neutralizare**, care pot fi combinate și utilizate și la unison. În **primul rând**, cea mai simplă – dar și cea mai puțin subtilă – modalitate pentru patronul de top este de a **fractura autonomia sistemului judiciar**. Prin această metodă, el sau un om politic de fațadă pe care îl instituie ca supervizor al judecătorilor va interveni în cauzele judiciare, va relocaliza în mod arbitrar dosare judiciare, va restrânge competențele instanțelor sau va prevedea în mod informal repercusiuni negative împotriva judecătorilor „nepărtinitori". După cum scrie Zoltán Fleck, „sistemele juridice nedemocratice funcționează, de obicei, cu un **sistem judiciar umilit,** care a fost forțat să **joace un rol aservit**. În comparație cu aparatul de stat, mecanismele de alegere și structura organizațională a autorităților de aplicare a legilor oferă în principiu un adăpost împotriva influenței politice directe [...]. În regimurile autoritare, în care aceste limite trebuie respectate cel puțin formal, liniile de atac sunt **centralizarea puternică a sistemului de organizare a judecătorilor și presiunile politice în ceea ce privește funcțiile de conducere,** precum și retragerea simbolică a legitimității în ceea ce privește întregul sistem judiciar. Pensionarea forțată a judecătorilor, punerea în discuție retroactivă a hotărârilor judecătorilor și asigurarea unui domeniu de organizare centralizată a competențelor dincolo de extremă pentru persoane selectate în mod deschis pe criterii politice sunt instrumente care pot fi considerate tentative de instituționalizare a puterii juridice fără partajarea puterii și supuse reglementării politice" (sublinierea noastră).[255]

În **al doilea rând**, o autocrație patronală poate decide **să înlocuiască cazurile judiciare sensibile din punct de vedere politic de la instanțele obișnuite și să le plaseze în mâinile instanțelor administrative nou-instituite**. Această metodă de neutralizare a fost aplicată de mai multe autocrații patronale, printre care Armenia, Azerbaidjan, Belarus, Kazahstan și

[253] Cf. Browder, *Red Notice*.

[254] Ledeneva, *Can Russia Modernise?*, 162.

[255] Fleck, „Law under the Mafia State", 80.

Uzbekistan.[256] Instanțele administrative din autocrația patronală sunt pline de slugi patronale [→3.3.5] și/sau instituite cu un cadru juridic special care limitează judecata normativă. Astfel de instanțe există în paralel cu sistemul judiciar normal și scot plângerile împotriva statului din sistemul de garanții care există în mod formal în instanțele normale. În aceste instanțe speciale nu există o dezbatere reală, judecătorii examinează doar conformitatea cu legile specifice privind instituția de stat în cauză, în timp ce reclamantul ar putea avea o oarecare șansă de câștig dacă se plânge de formalități (termene nerespectate etc.).

A treia opțiune de neutralizare a puterii judecătorești este **subordonarea urmăririi penale intereselor informale ale familiei politice adoptate**. Dacă se alege această cale, aproape că nu mai este nevoie de a avea de-a face cu instanțele de judecată, deoarece cauzele penale nu ajung la acest nivel al procesului juridic, pentru că procuratura nu începe în primul rând anchete penale împotriva familiei politice adoptate.[257] În plus, în țările postsovietice, procuratura a fost istoric puternică în sistemul juridic, ceea ce o face o armă deosebit de importantă în mâinile patronilor supremi. După cum amintește Kálmán Mizsei, „[sub] puterea sovietică a lui Stalin, procuratura a evoluat într-o instituție centrală a represiunii de stat. În sistemul postsovietic, factorul frică a fost serios redus, dar statutul juridic privilegiat al urmăririi penale a fost esențial pentru președinții care au încercat să își consolideze puterea dominantă asupra celorlalți concurenți într-o lume în care puterea politică și cea economică privată sunt strâns întrepătrunse."[258] În autocrațiile patronale, **urmărirea penală ghidată de mână nu este pur și simplu neutralizată, ci poate fi folosită și pentru a-i ataca sau șantaja pe dușmanii familiei politice adoptate**. Astfel, urmărirea penală în autocrațiile patronale poate deveni cu ușurință un mijloc principal de aplicare a legilor selective din punct de vedere politic.

În ceea ce privește **atacul,** un domeniu de urmărire penală poate mai puțin evident este cel al **campaniilor de alegere**. Într-adevăr, nu este nimic nou în practica Parchetului de a trimite în judecată un reprezentant al adversarilor politici ai patronului suprem. Acesta scurge informații care îi defăimează pe adversari către presa patronală, respectând cu grijă programul de campanie, în timp ce uneori califică cazurile drept secrete de stat, astfel încât acuzatului nu i se permite nici măcar să se apere în public. În anumite cazuri, opinia publică este precondiționată cu o arestare preventivă, arest la domiciliu sau cu o fotografie a acuzatului condus în fața instanței. Scopurile sunt bine sincronizate, iar cazurile se pot întinde ani de zile fără o sentință. Prezentarea lor publică urmează calendarul celor mai variate campanii. O astfel de **aplicare selectivă a legilor, ajustată la obiectivele campaniei,** poate viza și nevinovați, alții care pot fi șantajați atunci când li se aduce dosarul cu afaceri mai puțin importante sau vinovați de fapt. În orice caz, o proporție semnificativă a cazurilor nu ajunge niciodată în faza de judecată sau acuzații sunt achitați. Cu toate acestea, individul vizat este discreditat cu succes. În aceste acțiuni, scopul real nu este de a face dreptate, de a

---

[256] Schoeller-Schletter, „Structural Deficits in Legal Design and Excessive Executive Power in the Context of Transition in Uzbekistan". În autocrația patronală a Ungariei, Orbán a propus de mult înființarea de instanțe administrative, dar reforma nu mai este în discuție de la sfârșitul anului 2019. De asemenea, instanțele administrative există sub o formă sau alta în toate țările postsovietice, cu excepția Rusiei, Georgiei, Tadjikistanului, Turkmenistanului și Kârgâzstanului, precum și în majoritatea celorlalte țări postcomuniste (cu excepția României și Slovaciei). Îi suntem recunoscători lui Armen Mazmanyan pentru ajutorul acordat în colectarea acestor informații.

[257] Kvurt, „Selective Prosecution in Russia"; Magyar, *Post-Communist Mafia State*, 50-51.

[258] Mizsei, „The New East European Patronal States and the Rule-of-Law", 543.

obține încarcerarea indivizilor, ci de a-i expulza de pe scena politică și/sau de a discredita și defăima organizația politică pe care o reprezintă.

Pe de altă parte, urmărirea penală manuală poate fi folosită pentru **șantaj** și pentru a-i ține în frâu pe clienții patronului suprem. O astfel de urmărire penală face posibil ca patronul suprem să înceapă la discreția sa următoarea variantă a procedurii juridice în patru etape modelată mai sus:

1. **se comite o infracțiune**;
2. **urmărirea penală lansează procesul juridic** și ancheta **pe baza unei decizii politice**;
3. **judecătorii compară legea existentă cu kompromatul**, adică fapte reale pe care patronul suprem le colectează și le folosește pentru șantaj și pentru a pedepsi actorii neloiali atunci când este necesar;
4. **instanța ia o decizie (de obicei, cu privire la vinovăție) pe baza evaluării conținutului kompromatului**.

Kompromatul nu este specific autocrațiilor patronale, el există în dictatura comunistă și chiar în democrațiile patronale. În general, kompromatul este o informație – un fapt real – cu care un actor politic poate fi șantajat, fie pentru că (a) i-ar dezvălui criminalitatea, fie pentru că (b) este o parte a vieții sale personale pe care nu dorește să o facă publică (vezi caseta 4.6). Mai precis, Ledeneva distinge **patru tipuri ideale de kompromat** după caracterul informației: **politic,** cum ar fi dovezi de abuz de funcție și putere, neloialitate politică etc.; **economic,** cum ar fi dovezi de delapidare, activitate offshore și fuga de capital etc.; **penal**, cum ar fi dovezi de legături cu crima organizată, omor prin contract etc.; și **privat**, cum ar fi dovezi de obiceiuri de cheltuieli extravagante, comportament sexual etc. [259]

Ca atare, kompromatul trebuie să se distingă de cel puțin trei lucruri care ar putea părea similare la prima vedere. În primul rând, folosirea kompromatului nu este calomnie, deoarece aceasta din urmă se bazează pe informații false, în timp ce prima este adevărată (doar că este folosită ca armă). În al doilea rând, kompromatul este diferit de informațiile culese de jurnaliștii de investigație sau de investigatorii privați din democrații, deoarece acestea sunt de obicei colectate nu pentru șantaj, ci fie pentru a le aduce la lumină pentru public (de către jurnaliști), fie pentru uz privat (de către cei care angajează investigatori privați). În al treilea rând, și cel mai important, **kompromatul este diferit de „dovezile" din procesele orchestrate** ale dictaturii comuniste. Căci acele „dovezi" sunt fabricate, în timp ce kompromatul este **colectat** și retras din public pentru a constrânge actorii politici sau economici prin șantaj.

Caseta 4.6. Kompromatul și războiul kompromatelor.

„Kompromat" este o abreviere ușor frivolă a expresiei «*komprometiruyushchii material*» (material compromițător); în același timp, este greu să nu auzi în mat-ending muzica *mat-ului* (adică vulgarități) complet rusesc. În ultimă instanță, kompromatul poate fi înțeles și ca o vulgaritate politică. Semnificația cuvântului [...] poate fi poate cel mai bine exprimată în felul următor: a face publice, cu intenția de a compromite pe cineva, date, dovezi, circumstanțe sau documente (sau amenințarea de a face publice astfel de date), folosind genurile jurnalistice și politice tradiționale și reformate ale reportajului, expunerii, defăimării și recriminării. Informațiile trebuie să fie capabile să discrediteze moral și politic, să distrugă, să țină în șah sau să acuze de activități criminale un adversar politic și/sau economic [...]. Kompromatul [...] este [de obicei] un răspuns la argumentele politice sau economice ale adversarului sau, poate, la succesul acestuia. În orice caz, întrerupe toate posibilitățile normale de interacțiune politică sau de afaceri. Nu poți să te certi cu kompromat și nici nu poți să-l respingi. Există un singur răspuns adecvat la kompromat, și anume contra-kompromatul. [...] Un kompromat urmează, în replică, altui kompromat și astfel un război al kompromatelor *(voina kompromatov)* continuă atâta timp cât adversarii mai au noi kompromate în arsenalul lor, sau atâta timp cât mai rămâne cineva în viață pe scena politică."

Ákos Szilágyi, „Kompromat and Corruption in Russia", în *Political Corruption, A Sceptic's Handbook,* Stephen Kotkin și András Sajó (Budapesta-New York: CEU-Press, 2002), 208-9.

[259] Ledeneva, *How Russia Really Works*, 60.

Revenind la rolul kompromatului în diferite regimuri, **în dictatura comunistă, kompromatele** sunt colectate în primul rând de către **serviciile secrete ale partidului** [→3.3.6] și sunt, de asemenea, utilizate în mod obișnuit de către acestea, pentru a recruta informatori. Cadrele de partid de la nivel înalt nu trebuie să se bazeze pe kompromat, deoarece pot folosi dovezi fabricate împotriva adversarilor politici (pe care instanțele le acceptă fără discuție, deoarece sunt subjugate partidului-stat). În studiul său despre kompromat, Ákos Szilágyi amintește o zicală care datează din timpul domniei de teroare a lui Stalin: „*Byl bi chelovek, statya naidetsa*", *adică:* „Luați omul și vom găsi un articol din lege [în temeiul căruia să-l pedepsim!]".[260] După prăbușirea imperiului sovietic însă, **tranziția** a creat o situație unică. În țările postcomuniste – și mai ales în cele postsovietice – tranziția în general și privatizarea în special s-au făcut într-un mediu juridic destul de șubred și cu multe abuzuri din partea celor care au devenit actori economici și/sau politici importanți [→5.5.2.2, 5.5.3.1]. Prin urmare, practic toți cei care au devenit membri ai elitei politice și/sau economice au comis sau au fost implicați în ceva ilegal, adică în ceva care îi face potențial condamnabili în justiție.[261] Acest lucru a **făcut ca dovezile fabricate să fie practic depășite în raport cu kompromatul**, care poate fi orientat împotriva oricărei persoane pe care se dorește să o vizeze. În consecință, **în democrațiile** patronale, dar și în **anarhiile oligarhice** nou-născute, rețelele patronale concurente și oligarhii folosesc kompromatul în luptele lor, în timp ce oligarhii îl pot folosi și pentru a-i șantaja pe politicieni în capturarea statului de jos în sus [→5.3.2.3]. În consecință, kompromatul este un bun valoros și se dezvoltă o **piață de kompromat**, unde antreprenorii (sau infractorii) specializați în colectarea de kompromat vând bucăți de informații părților interesate.[262] Astfel, această piață (gri) este **descentralizată** și în mare măsură competitivă, cu profituri mari pentru vânzătorii care sunt de o importanță capitală pentru războaiele de kompromat culminante ale oligarhilor.[263]

Cu toate acestea, pentru ca o piață concurențială de kompromat să existe, sunt două condiții: (1) **trebuie să existe un pluralism mediatic**, adică sfera de comunicare nu trebuie să fie nici închisă, nici dominată (adică trebuie să fie mai aproape de tipul ideal deschis); și (2) **trebuie să existe o procuratură și un sistem judiciar care să nu fie ghidate de mână**. În ceea ce privește (1), pluralismul mediatic este necesar, deoarece o informație poate dăuna potențial reputației unei persoane doar dacă poate fi făcută publică, adică doar dacă are potențialul de a ajunge la un număr mare de oameni, iar ținta nu poate controla aria de difuzare a mijloacelor media care publică kompromatul. Într-adevăr, importanța imperiilor mediatice ale oligarhului se apreciază într-un război de kompromate, pentru că prin aceasta, oligarhul își poate răspândi kompromatul pe cont propriu la o audiență atât de largă pe cât poate ajunge imperiul său. În ceea ce privește [264](2), independența sistemului judiciar intră în scenă atunci când kompromatul nu este o simplă informație denunțătoare, ci dovezi pentru o infracțiune, adică date reale care pot fi folosite în instanțe. Dar dacă procuratura și/sau sistemul judiciar ar fi ghidate de mână, atunci, indiferent de kompromat, nimeni nu va fi condamnat decât dacă cel care ghidează din mână aprobă. Mai mult, dacă un actor interesat poate controla urmărirea penală, procesul judiciar nu poate ajunge nici măcar în faza de judecată, indiferent de **kompromat** sau dovezi prezentate, și *invers*: **doar**

---

[260] Szilágyi, „Kompromat and Corruption in Russia", 215.

[261] Szelényi, „Capitalisms After Communism", 40-42.

[262] Ledeneva, *How Russia Really Works*, 66-72.

[263] Szilágyi, Kompromat and Corruption in Russia", 218-25.

[264] Cf. Judah, *Fragile Empire*, 42-46.

cel care deține controlul exclusiv poate folosi kompromatul și lansa urmărirea penală (și poate face ca țintele sale să fie condamnate de instanțe) la discreția sa.

Astfel se explică de ce instaurarea **autocrației patronale aduce sfârșitul unei piețe competitive de kompromat**.[265] Pluralismul mediatic autentic dispare pe măsură ce sfera comunicării devine dominată, în timp ce procuratura și/sau instanțele de judecată își pierd independența și devin fie neutre – față de familia politică adoptată, fie active – față de cei pe care patronul suprem îi dorește. În astfel de situații, piața de kompromat devine efectiv un monopol (o piață cu un singur cumpărător), deoarece **patronul suprem devine cel mai important utilizator de kompromat**, deoarece instituțiile mecanismului de acțiune al kompromatului sunt puse sub autoritatea sa. De asemenea, în timp ce kompromatul în perioada comunistă era un monopol de stat, se poate întâmpla cu ușurință ca sub un stat mafiot să devină monopolul patronului suprem și pe partea de colectare, deoarece mijloacele colecționarilor privați de kompromat pălesc în comparație cu (1) accesul acordat legal de stat la date clasificate sau confidențiale și (2) serviciul secret al patronului.

În fine, kompromatul trece printr-o schimbare de caracter într-o autocrație patronală în trei moduri.[266] În primul rând, în alte regimuri, kompromatul poate fi colectat, dar nu poate fi generat, în sensul că este un cadru legal existent, iar nerespectarea acestuia creează informația care poate fi folosită drept kompromat. Cu toate acestea, o autocrație patronală poate genera, de asemenea, kompromat, deoarece patronul de top poate schimba cadrul legal după bunul său plac. Într-adevăr, legea instrumentală în general și legile personalizate cu prea multe detalii în reglementare în special pot crea situații (chiar și retrospectiv) care fac penale acte altfel nepenale ale persoanelor vizate. Prin urmare, chiar și încălcări poate mici ale legilor pot deveni penale și crește numărul de cazuri în care o informație poate deveni și kompromat. Al doilea mod în care kompromatul își schimbă caracterul este când **ajută la acoperirea discrepanței dintre egalitatea în fața legii și inegalitatea în aplicarea legii**. **În dictatura comunistă**, sistemul nu a trebuit să folosească tipuri speciale de „dovezi" împotriva oponenților politici, deoarece acestea erau interzise în mod deschis. Cu inegalitate în fața legii, opozanții politici puteau fi trimiși la închisoare, iar categoria **deținuților politic** exista în consecință (de obicei separată spațial, ca o „clasă" distinctă, de infractorii obișnuiți în instituțiile penitenciare). Dar **într-o autocrație patronală**, sistemul este formal o democrație, iar drepturile și libertățile fundamentale ale oamenilor sunt formal respectate. Prin urmare**, familia politică adoptată trebuie să transforme oponenții politic în infractori de drept comun pentru a-i încarcera**. Kompromatul este colectat și utilizat de familia politică adoptată în acest scop în special, unde patronul de top poate activa urmărirea penală în mod discreționar și poate preda (prin intermediul unor oameni de fațadă) dovezi pe baza cărora adversarii politici pot fi condamnați. În al treilea rând, kompromatul schimbă caracterul, în sensul că una dintre condițiile de adopție în familia politică este ca patronul suprem să aibă un kompromat asupra candidatului. Așa cum am arătat în capitolul anterior, în familia politică adoptată, **toată lumea, în afară de patronul suprem, trebuie să fie un posibil penal pentru a putea fi șantajat și ținut în frâu** [→3.6.1.2]. (Firește, patronul suprem, ca șef al statului infracțional, este și el unul care încalcă legea). Prin urmare, kompromatul nu este pur și simplu

[265] Szilágyi, „Kompromat and Corruption in Russia", 229-31.

[266] Pentru o analiză mai detaliată a kompromatului în Rusia, a se vedea Ledeneva, *How Russia Really Works*, 58-90.

colectat, ci într-un fel solicitat, fie sub forma unui kompromat preexistent, fie cerând persoanei să comită o anumită infracțiune (poate minoră), astfel încât să existe un kompromat asupra sa pentru patronul suprem, care poate lansa un proces penal după ce a fost luată o decizie politică pentru a pedepsi sau înlătura un actor nesupus. Astfel, kompromatul într-o autocrație patronală capătă o nouă funcție, deoarece servește ca mijloc de șantaj pentru a impune loialitatea față de patronul suprem aflat la cârma rețelei patronale monopiramidale.

4.3.5.3. Legalismul: democratic și autocratic

Legalismul este un fenomen observat în diferite regimuri și definit, de obicei, ca fiind aplicarea legilor fără a acorda atenție contextului social, politic și/sau moral al deciziilor.[267] Pentru a fi mai precis, merită să facem în acest punct distincția comună între „litera legii" și „spiritul legii". Pe de o parte, o lege prescrie ceea ce contează ca fiind un comportament ilegal și cum ar trebui să fie pedepsit acesta (litera legii). Pe de altă parte, legiuitorul care creează acea lege are o anumită intenție, iar legea ar trebui să fie aplicată într-un mod care să corespundă acesteia (spiritul legii). Contextul menționat mai sus se referă, în accepțiunea noastră, la spirit, în timp ce *legalismul* este **nerespectarea spiritului legii și folosirea legalității pentru propriile obiective, mergând împotriva scopului declarat al legilor**.

Legalismul există în diferite regimuri, chiar și în democrațiile liberale. Dar, pentru a putea distinge diferitele sale tipuri, trebuie să luăm în considerare aspecte suplimentare. Cel mai important, **fiecare lege are două spirite**, care pot fi numite:

- **spiritul endogen al legii**, care se referă la modul în care deciziile actorilor politici ce acționează prin lege afectează **actorii concreți** care intră în raza de acțiune a legilor. Aici, spiritul legii se referă la intenția legiuitorului cu privire la modul în care acesta dorește să reglementeze comportamentul actorilor, în timp ce *legalismul*, care nu ține cont de acest lucru, îi maltratează pe actori din punctul de vedere al legiuitorului;
- **spiritul exogen al legii**, care se referă la modul în care deciziile actorilor politici ce acționează prin lege afectează **sistemul constituțional** care contextualizează întregul corpus juridic. Aici, spiritul legilor – de fapt, un spirit general care este același pentru toate legile unei politici – se referă la cadrul ideologic care justifică existența sistemului constituțional, în timp ce *legalismul*, care nu ține cont de acesta, are ca rezultat decizii care afectează sistemul constituțional din punctul de vedere al fondatorilor săi.

Într-adevăr, atunci când oamenii vorbesc, de obicei, despre „spiritul legilor", se referă la spiritul endogen. În ceea ce privește relația dintre spiritul și litera legilor, **în democrațiile liberale,** faza de aplicare a deliberării publice se referă la a face ca legile să funcționeze așa cum doresc reprezentanții aleși ai poporului. Prin urmare, se așteaptă ca **actorii politici care pun în aplicare legile să le aplice într-un mod compatibil cu intenția legiuitorului,** chiar dacă, într-un caz concret, litera legii ar putea fi interpretată în sens contrar. În schimb, expresii precum „birocrația" (în contextul birocrației) și „legiferarea regulilor" și „corupția legilor" (în contextul instanțelor de judecată) au fost folosite pentru a descrie practici de

[267] Pentru o lucrare de referință, vezi Shklar, *Legalism*.

ignorare a spiritului legilor și de referire doar la litera acestora, ceea ce face ca deciziile ulterioare să fie formal legale, dar într-adevăr nedrepte.[268]

Pe de altă parte, spiritul exogen al legii privește contextul moral și politic al deciziilor juridice sau contextul moral și politic al sistemului constituțional. Aceasta înseamnă nu doar că – în democrațiile liberale – sistemul juridic și deciziile sale trebuie să fie compatibile cu Constituția, ci și că spiritul general al fiecărei legi este constituționalitatea, în sensul pe care l-am explicat la începutul capitolului. Concret, în fiecare caz juridic, adică în fiecare act de aplicare a legilor, **actorii politici ar trebui să ia în considerare efectul potențialelor decizii asupra prevalenței procesului de deliberare publică**. Sartori numește acest lucru „telos"-ul legii, înțeles ca fiind scopul ultim de a apăra cetățeanul de tiranie, și avertizează că o politică în care sistemul judiciar nu are sensibilitate față de acest scop ultim riscă prevalența unei puteri nelimitate și pierderea concomitentă a libertății politice.[269] După cum îl parafrazează Mazmanyan pe Alexis de Tocqueville, „pericolul *legalismului*" în această privință nu este altceva decât „un triumf al ordinii asupra libertății".[270]

Tabelul 4.11 introduce termenii de democrație și *legalism* autocratic, care apar, de obicei, în democrații și, respectiv, autocrații. Trăsătura distinctivă a ***legalismului* democratic** este că în ea **actorii politici de nivel inferior,** cum ar fi birocrații și judecătorii, **abuzează de legile care se aplică altora**. Cu alte cuvinte, legile sunt create de legiuitori pentru a reglementa oamenii într-un anumit fel, dar sunt interpretate și aplicate de funcționarii publici într-un mod care contravine intenției declarate.

În legalismul democratic, **birocrații și judecătorii pot face abstracție de spiritul endogen al legilor**. Atunci când birocrații fac acest lucru și împiedică acțiunea actorilor sociali prin aderarea rigidă la reguli formale și prin faptul că le cer să completeze documente administrative și să obțină licențe care sunt, de fapt, redundante, vorbim despre **birocrație**. „Birocrația" este o expresie colocvială, dar a fost folosită și în articolele academice pentru o astfel de activitate excesivă a birocrației în aplicarea unei poveri excesive de reglementări (guvernamentale) care paralizează actorii economici și comunitari, chiar și atunci când, în mod clar, nu aceasta a fost intenția legiuitorului.[271] Pe de altă parte, judecătorii se pot angaja, de asemenea, în *legalism* democratic în cazurile de legalitate **a normelor** menționate mai sus, atunci când o hotărâre judecătorească aderă la cuvântul legii, dar nu și la spiritul acesteia.[272]

---

[268] Kusiak, „Rule of Law and Rules-Lawyering".

[269] Sartori, „Constitutionalism".

[270] Mazmanyan, „Constitutional Courts", 133. A se vedea, de asemenea, Tocqueville, *Democracy in America and Two Essays on America*.

[271] Bozeman, „A Theory of Government 'Red Tape'". Într-adevăr, birocrații transformă reglementările normale în birocrație (adică „birocrația avansată, bazată pe evoluția de reguli"), Bozeman scrie și despre „birocrația de interceptare a regulilor", pe care o înțelege ca fiind „reguli care sunt la origine disfuncționale". Dar deja cuvântul „disfuncționale" exprimă faptul că acestea nu funcționează așa cum a vrut legiuitorul, prin urmare, chiar și acestea pot fi considerate cazuri de *legalism*.

[272] În autocrațiile patronale există reguli ordonate de sus în jos, precum și cazuri în care regulile ajută ca o procedură legală inițiată de sus în jos să se încheie cu rezultatul dorit de patronul de top. Un caz particular a fost cel al politicianului rus de opoziție Alexei Navalny în 2021, care avea o sentință cu suspendare, dar care a fost revocată deoarece nu s-a prezentat la tribunal atunci când a fost citat pentru a vedea dacă îndeplinește condițiile de liberare. Navalny nu s-a putut prezenta deoarece se afla în convalescență după ce serviciile secrete rusești au încercat să atenteze la viața sa. A se vedea Osborn și Tsvetkova, „Criticul Kremlinului, Alexei Navalny, încarcerat, îl declară pe Putin «otrăvitorul de lenjerie intimă»".

Tabelul 4.11. Democrație și legalism autocratic.

	Spiritul legii privește...	
	Actor(i) concret(i) (spiritul endogen al legii)	Sistemul constituțional (spiritul exogen al legii)
Legalism democratic (actorii politici de nivel inferior abuzează de legile care se aplică altora)	Birocrație legiferare (instanțe)	Aplicarea legii într-un mod care este incompatibil cu constituționalitatea și duce la autodistrugerea democrației
Legalism autocratic (actorii politici de nivel superior abuzează de legile care li se aplică)	Folosirea mandatului democratic pentru a crea legi instrumentale	Utilizarea mandatului democratic pentru a instituționaliza autocrația

În ceea ce privește spiritul exogen al **legilor,** acesta nu este luat în considerare în *legalismul* democratic atunci când **legile sunt aplicate într-un mod incompatibil cu constituționalitatea.** În accepțiunea noastră[273], *legalismul* democratic care nesocotește spiritul exogen al legilor se întâmplă atunci când **deciziile distrug efectiv procesul de deliberare publică** și, prin urmare, conduc nu spre consolidarea democrației liberale – așa cum ar fi scopul Constituției –, ci spre distrugerea acesteia. Astfel de situații pot apărea, de exemplu, atunci când instanța nu permite înregistrarea unui partid din motive formale, când libertatea de exprimare sau de manifestare este împiedicată sau chiar – pentru a aminti un caz izbitor din Ungaria – atunci când Curtea Constituțională a dat curs în 2008 inițiativei unui referendum național al Fidesz privind anularea taxelor pentru învățământul superior și a unei taxe nominale pentru vizita la medic (în ciuda faptului că Constituția intenționa în mod clar să interzică referendumurile în chestiuni bugetare). Această decizie a fost perturbatoare și a ignorat spiritul exogen al legilor, deoarece a legitimat și a întărit așteptările nerealiste ale alegătorilor, a dezactivat capacitatea operațională a guvernului, a intensificat polarizarea și, în ansamblu, a jucat un rol instrumental în dezintegrarea celei de-a treia Republici maghiare în urma victoriei cu două treimi a lui Viktor Orbán.[274]

Referindu-se la ***legalismul* autocratic**, Scheppele îl definește ca fiind un fenomen în care „mandatele electorale plus schimbările constituționale și legale sunt folosite în slujba unei agende iliberale".[275] Această definiție include deja principala diferență dintre legalismul autocratic și cel democratic. Și anume că, în legalismul autocratic, **actorii politici de la nivel superior abuzează de legile care li se aplică** în încercarea de a duce la îndeplinire politici de putere (autocrație conservatoare) sau politici patronale (autocrație patronală). În timp ce în legalismul democratic, actorii politici aplică o lege altora, ignorând spiritul acesteia, autocrații ignoră spiritul legilor care au fost create pentru a susține o funcționare democratică (adică constituțională) adecvată. Astfel, legalismul autocratic poate fi înțeles ca un abuz de putere prin care actorii politici de la nivel superior folosesc litera legilor în scopul diametral opus spiritului lor: își folosesc mandatul democratic și împuternicirea juridică pentru a perturba sistemul în care au ajuns la putere. După cum scrie Scheppele, în aceste cazuri, „democrațiile constituționale sunt deturnate în mod deliberat de un set

[273] Cf. Sartori, „Constitutionalism", 857-59; Shklar, *Legalism* 29-88.

[274] Palonen, „Political Polarisation and Populism in Contemporary Hungary".

[275] Scheppele, „Autocratic Legalism", 548.

de autocrați inteligenți din punct de vedere juridic, care se folosesc de constituționalitate și democrație pentru a le distruge pe amândouă. [Autocrații] care deturnează constituțiile caută să beneficieze de aparența superficială atât a democrației, cât și a legalității în cadrul statelor lor. Aceștia se folosesc de mandatele lor democratice pentru a lansa reforme juridice care elimină controalele asupra puterii executive, limitează provocările la adresa puterii lor și subminează instituțiile cruciale de responsabilitate ale unui stat democratic."[276]

Deși vom dezvolta mai mult acest aspect mai târziu, este important de menționat că, deoarece legalismul autocratic implică folosirea și rescrierea „regulilor jocului", liderii trebuie să fie capabili să legifereze și chiar să schimbe Constituția pe cont propriu (fără sprijinul altor partide). Cu alte cuvinte, **ei trebuie să dețină monopolul puterii politice** pentru a avea succes [→4.4.1.3]. După cum scrie Maria Popova, autocrații „pot guverna într-un cadru constituțional, chiar dacă nu sunt pe deplin constrânși de acesta. Într-un regim de tip ideal [...], autocratul stabilește legea substanțială (substantivă) [...]. Opoziția nu are posibilitatea de a modela legile substanțiale, fie prin intermediul procesului legislativ, fie prin apelarea la Curtea Constituțională".[277]

Pe de o parte, într-o democrație, **spiritul endogen al legilor** care reglementează comportamentul actorilor politici de la nivel înalt presupune crearea unor reguli clare, publice, stabile, care să reglementeze viața politică. Cu alte cuvinte, se impune o lege limitată constituțional. Dar autocrații nu țin cont de acest spirit și încep să guverneze prin legi, adică să creeze **legi instrumentale și să folosească** sistemul juridic – prin legi cu destinație și legislație coruptă – pentru obiectivele lor de putere sau de politică clientelară. Pe de altă parte, **spiritul exogen al legii** este constituționalitatea în mediul democratic inițial, iar mandatele democratice le permit liderilor „să-și joace jocul", adică să rămână în sfera politicii normale și să acționeze acordând atenție constituționalității în general și procesului de deliberare publică în special. Cu toate acestea, autocrații își folosesc mandatul nu pentru a juca jocul, ci pentru a-i schimba regulile și pentru a **instituționaliza autocrația** în cele din urmă. Acest lucru include **(1) modificarea Constituției, (2) restrângerea competențelor altor ramuri ale puterii și/sau (3) înlocuirea membrilor organelor constituționale (checks and balances) cu servitori patronali** și oameni de fațadă politică, pe care liderii îi pot numi bazându-se pe monopolul puterii politice care le conferă, din punct de vedere legal, un monopol și în numirile politice.[278] Rezultatul este neutralizarea procesului de deliberare publică, instituționalizând formele pe care le-am identificat mai sus.

Javier Corrales, care a inventat termenul „legalism autocratic", l-a identificat ca fiind „folosirea, abuzul și nefolosirea [...] legii" în Venezuela lui Hugo Chavez.[279] Această triadă se potrivește și în cadrul nostru analitic. „**Utilizarea legii"** apare atunci când spiritul endogen al legii este încălcat. Într-adevăr, la aceasta ne referim prin „guvernarea prin legalism" și instrumentalizarea sistemului juridic. „**Abuzul de lege", pe de altă parte, are loc** în ambele subtipuri de legalism autocratic, deoarece presupune tocmai abuzul de putere, adică de spiritul (endogen și exogen) legilor care îl reglementează. În sfârșit, „**nefolosirea legilor" se referă** la aplicarea selectivă a legilor din punct de vedere politic, care nu face parte – în accepțiunea noastră – din legalismul autocratic *în sine,* dar este permisă de acesta, deoarece patronul suprem abuzează de dreptul său acordat în mod democratic prin numirea unui om de fațadă ca procuror suprem sau

[276] Scheppele, „Autocratic Legalism", 547.

[277] Popova, „Putin-Style 'Rule of Lawege' & the Prospects for Change", 65-66.

[278] Scheppele, „Autocratic Legalism", 551-53.

[279] Corrales, „The Authoritarian Resurgence".

prin neutralizarea sistemului judiciar într-unul dintre celelalte două moduri [→4.3.5.2]. De asemenea, dacă familia politică adoptată preia puterea judecătorească, **aceasta poate transforma discreția judiciară în discreție politică**. În democrațiile liberale, legile prescriu, de obicei, nu o singură pedeapsă pentru o încălcare a legilor, ci o gamă de pedepse, iar judecătorilor li se lasă loc de manevre pentru a interpreta legile. Acest lucru se numește „discreție judiciară", iar sensul său este tocmai acela de a le permite judecătorilor să ia în considerare contextul cazului și, rămânând fideli literei legii, să o reconcilieze cu spiritul (endogen) al acesteia.[280] În mod firesc, acest proces necesită un sistem judiciar independent și faptul că este într-adevăr la discreția judecătorului, în limitele mai largi ale legii, să decidă cazurile juridice. Cu toate acestea, într-o autocrație, discreția judiciară este fie eliminată prin crearea unor legi atât de detaliate și adaptate la comandă, care minimizează marja de manevră a judecătorului, fie preluată și transformată în discreție politică, ceea ce înseamnă că marja de manevră devine un instrument al unei voințe politice externe. Acesta devine patronul de top care spune ce pedeapsă din intervalul dat de lege ar trebui să primească cineva (dacă ar trebui să primească vreuna); și, de obicei, dacă acest lucru se întâmplă, spațiul de manevră nu este eliminat, ci lărgit, astfel încât arbitrariul conducătorilor să se poată mișca pe o amplitudine mare, rămânând în același timp fidel literei legilor.

4.3.5.4. Constrângere albă, gri și neagră

În părțile anterioare, am descris instituțiile prin care se decide dacă cineva comite sau nu o infracțiune. Acum, vom descrie instituțiile care intervin atunci când această decizie este luată și statul decide să folosească coerciția împotriva cuiva care se abate de la principiile politicii. Vorbind despre constrângere statală [→2.2], există două grupuri de tipuri pe care trebuie să le distingem în general: **(1) constrângere statală internalizată,** care se referă la instituții publice aflate în componența statului și care constituie „arsenalul" cotidian prin care statul aplică legea și își gestionează regimul în mod direct, și **(2) Constrângere statală externalizată**, în care actori care, în mod normal, nu ar avea dreptul de a recurge la violență pe teritoriul regimului primesc acest drept din partea elitei politice conducătoare. Tabelul 4.12 sintetizează principalele tipuri de constrângere statală atât internalizată, cât și externalizată, unde prima este identică cu singurul său tip, constrângerea albă:

- **Constrângerea albă** este un tip de coerciție legală în cadrul politicii în mod implicit, adică se bazează pe utilizarea legitimă a violenței de către stat ca parte a statului. Cu alte cuvinte, constrângerea albă este exercitată de instituții publice legale (agenții de gestionare a violenței), care acționează ca părți ale statului și folosesc violența pentru a extrage, gestiona și distribui resursele în cadrul granițelor regimului.

În schimb, constrângerea statală externalizată are două tipuri, gri și neagră:

- **Constrângerea gri** este un tip de coerciție legală în cadrul societății politice prin autorizarea statului. Cu alte cuvinte, constrângerea gri este exercitată de instituții private legale (agenții de gestionare a violenței), care acționează ca actori licențiați și/sau subcontractori ai statului și care utilizează violența în limitele autorizației lor.

[280] Dworkin, „Judicial Discretion".

- **Constrângerea neagră** este un tip de coerciție ilegală, dar care este totuși folosită de stat pentru a-și atinge scopurile. Cu alte cuvinte, constrângerea neagră este exercitată de instituții private ilegale (agenții de gestionare a violenței), care acționează ca antreprenori informali ai statului în calitate de antreprenori de violență.

După cum se poate observa din definiții, **ceea ce indicăm prin trecerea de la alb la negru este legalitatea constrângerii**.[281] Trecem de la constrângerea albă – a cărei legalitate este dată de definiție – prin constrângere gri – ai cărei actori nu ar avea voie să folosească violența pe cont propriu, dar statul îi împuternicește în mod legal să o facă – la constrângere neagră – ce este ilegală, dar care este totuși folosită ocazional de către conducători, de obicei autocrați, pentru a-și atinge obiectivele (de politică clientelară). De asemenea, este demn de remarcat faptul că atât legalizarea, cât și legitimarea folosirii violenței pot fi făcute doar de către stat, deoarece acesta deține un monopol, adică un control asupra pieței folosirii violenței [→2.5].

Tabelul 4.12. Instituțiile de constrângere ale statului și funcțiile lor. Fundalul alb se referă la constrângerea statală internalizată, în timp ce gri, la constrângerea statală externalizată.

	Tipul de organizație	Funcția de stare caracteristică în...	
		Democrație liberală	Autocrație patronală
Constrângere albă (utilizarea legală implicită a violenței)	Agenție de aplicare a legii (poliție, SWAT etc.)	Aplicarea legii normative prin (amenințări cu) violența	Șantaj prin aplicarea selectivă a legilor, protecția familiei politice adoptate
	Agenție fiscală (biroul fiscal, biroul de contabilitate etc.)	Colectarea taxelor impuse prin norme	Extorcarea prin inspecții și sancțiuni selective
	Agenție de informații (servicii secrete etc.)	Supravegherea și neutralizarea amenințărilor la adresa securității naționale	Supravegherea opoziției formale și informale (partide, ONG-uri, persoane fizice)
Constrângere gri (utilizarea legală autorizată a violenței)	Poliția auxiliară (organizații de autoapărare etc.)	Rezerve cu fracțiune de normă în cadrul poliției naționale	Ajutarea agenților de aplicare a legilor în slujba familiei politice adoptate
	Agenții private de protecție (servicii secrete, poliție privată etc.)	Protecția persoanelor și obiectelor de importanță publică	Protecția persoanelor și obiectelor de importanță patronală
Constrângere neagră (violență ilegală)	Cluburi de fani (ultras, skinheads etc.)	n.a.	Neutralizarea protestelor și a altor activități legate de opoziție
	Grup paramilitar (miliții etc.)	n.a.	Intimidarea, soluționarea violentă a activităților opoziției de masă
	Lumea interlopă organizată (grupuri criminale, mafia clasică etc.)	n.a.	Extorcarea și lichidarea unor ținte specifice sau a unor oponenți ai familiei politice adoptate

[281] Distincția noastră de actori corespunde tipologiei de represiune a lui Jennifer Earl, care distinge coerciția exercitată de agenți de stat strâns legați de elitele politice naționale, agenți de stat slab legați de elitele politice naționale și agenți privați. Earl, „Tanks, Tear Gas, and Taxes", 48-52.

Caseta 4.7. Constrângerea albă prin intermediul poliției în Uzbekistan.

„«Este un sistem foarte vertical», confirmă [investigatorul] Alina. «În 2003, oamenii plăteau între două și trei sute de dolari pentru un loc de muncă în cadrul poliției rutiere – în funcție de locul unde erau repartizați. Punctele de control din cartierele cu multe mașini și oameni bogați costau mai mult decât altele. Apoi, șeful secției spune: ‚La sfârșitul lunii, plătește-mi două sute sau trei sute sau îți pierzi locul de muncă'. Îți iau banii pentru că sunt presat de șeful meu». Așa că o anumită proporție din banii pe care îi câștigă în fiecare lună îi plătesc șefului lor, și tot așa până la ministru. Și acest lucru este valabil în toate sectoarele'. La General Motors, [...] care construiește și vinde marea majoritate a mașinilor de pe șoselele uzbece, se plătește mită pentru a intra pe o listă accelerată pentru a cumpăra o mașină și apoi se împarte între dealerii locali și Agenția de Transporturi Auto și Fluviale, care trimite o parte la biroul primului viceprim-ministru responsabil cu economia și finanțele. [...] Faptele oficialilor locali – inclusiv corupția lor - sunt atent monitorizate de la vârf. Jurnalistul din lanțul de restaurante descrie videoconferințele nocturne regulate dintre primul ministru și oficialii locali, până la nivelul districtului: «Ei pot folosi aceste sesiuni pentru a obține efecte dramatice. Uneori, îi trag pe oameni la închisoare, chiar în fața camerei. Țipă la oameni, îi insultă. Este o modalitate de a-i face de râs și de a-i intimida.»"

Sarah Chayes, *Thieves of State: Why Corruption Threatens Global Security* (W.W. Norton & Company, 2015), 112–13.

În mod nominal, instituțiile de constrângere statală sunt în mare măsură similare în democrațiile liberale și în autocrațiile patronale, dar funcțiile caracteristice ale statului diferă în funcție de îndeplinirea obiectivelor de politică publică sau, respectiv, de politică patronală. Prin „funcție caracteristică a statului", nu ne referim la faptul că funcția dată apare doar în regimul respectiv; mai mult, o funcție caracteristică a statului poate să nu fie chiar cea dominantă. Într-adevăr, este „caracteristică" în sensul că îndeplinirea acelei funcții este ceea ce face ca regimul să fie recunoscut în mod obișnuit. Concret, enumerând instituțiile de mai jos, menționăm (1) funcția statală principală a instituției în democrația liberală și (2) funcția nouă, suplimentară, pe care instituția o primește în autocrația patronală, care apare mai mult sau mai puțin regulat alături de funcția pe care o îndeplinește în democrația liberală.

În cazul constrângerii albe, cele trei instituții principale sunt: agenția de **aplicare a legii (poliție, SWAT etc.), agenția de venituri (biroul de impozite, biroul de contabilitate etc.) și agenția de informații (servicii secrete etc.).** În democrațiile liberale, aplicarea legii servește scopului de aplicare normativă a legii, adică de a folosi (amenințarea cu) violența pentru a minimiza abaterile de la lege în cadrul poliției. În autocrațiile patronale, aceste agenții sunt subordonate aplicării legii selective din punct de vedere politic și, într-adevăr, se angajează în șantaj atunci când aplică legile instrumentale ale familiei politice adoptate. În timp ce poliția îndeplinește, de obicei, această primă funcție, diviziile speciale antiteroriste ale aplicării legilor sunt adesea folosite pentru protecția membrilor familiei politice adoptate, ca în cazul Rusiei și al Ungariei [→3.3.6]. În alte țări, cum ar fi Uzbekistanul, extorcarea prin forțarea legii merge dincolo de funcționarea instituției formale prin norme informale, iar mita informală – de fapt, bani pentru protecție [→5.3.3.3.1] – este colectată în plus prin intermediul poliției (a se vedea caseta 4.7).

Situația fiscului este similară: el colectează taxele impuse normativ într-o democrație liberală, în timp ce patronul de top îi atribuie o nouă funcție specifică autocrațiilor patronale: extorcarea prin inspecție și sancțiuni selective, adică prin aplicarea selectivă a legilor și intervenția prin supraveghere [→5.4.1.2]. În sfârșit, agenția de informații, așa cum am explicat în capitolul anterior [→3.3.6], este serviciul secret al statului într-o democrație liberală care devine serviciul secret al patronului într-o autocrație patronală. Funcția principală a acestei agenții într-o democrație liberală este supravegherea și neutralizarea amenințărilor la adresa securității naționale; într-o autocrație patronală, funcția sa caracteristică este supravegherea opoziției formale și informale (partide, ONG-uri și chiar indivizi), adică a potențialelor amenințări pentru poziția elitei conducătoare.

În ceea ce privește **constrângerea gri,** două tipuri principale de organizații care sunt autorizate să folosească violența sunt **poliția auxiliară (organizația de autoapărare etc.) și agențiile de protecție privată**, așa cum sunt clasificate în capitolul 2 [→2.5.2]. Poliția

auxiliară într-o democrație liberală este compusă din civili care servesc ca rezerve cu jumătate de normă ale poliției naționale. Prin urmare, se adaptează la obiectivele agenției de aplicare a legilor statului. Într-o autocrație patronală, poliția auxiliară ajută, în mod similar, poliția națională, dar cum poliția este, așa cum am menționat mai sus, subordonată obiectivelor politicii patronale, poliția auxiliară o va ajuta să atingă aceste scopuri și va servi familiei politice adoptate. Agențiile private de protecție, cum ar fi serviciile de securitate și poliția privată, sunt angajate de stat constituțional pentru a proteja persoanele și obiectele de importanță publică, cum ar fi clădirile de stat și politicienii. Într-o autocrație patronală, statul mafiot le angajează pentru a proteja persoanele și obiectele de importanță patronală, care s-ar putea extinde la locuri care nu fac parte în mod oficial din stat, dar care sunt considerate importante de către rețeaua patronală informală.[282]

În fine, actorii **constrângerii fizice** nu au o funcție statală caracteristică într-o democrație liberală. Într-adevăr, ca urmare a congruenței *de jure* și *de facto* și a faptului că statul se angajează să își aplice legile, constrânsorii sunt supuși persecuției penale, și nu angajării de către stat. Cu toate acestea, în autocrațiile[283] patronale, ei sunt angajați, deși doar ocazional și împotriva unor indivizi vizați care nu pot fi nici neutralizați, nici cooptați (adică subjugați în rețeaua patronală monopiramidală). Există trei tipuri importante de organizații folosite pentru astfel de acțiuni. În primul rând, există **cluburile de fani (ultras, skinheads etc.)**, care pot fi folosite pentru a neutraliza protestele și alte activități legate de opoziție.[284] În al doilea rând, autocrații pot angaja **grupuri paramilitare (miliții etc.)**, care pot intimida și întrerupe în mod violent activitățile de masă al opoziției și chiar pot lupta împotriva altor grupuri armate ca mercenari, ca în cazul cazacilor din Rusia lui Putin.[285] Și în ultimul rând, statul mafiot poate angaja **lumea interlopă organizată**, cum ar fi grupurile criminale, dar și mafia clasică, ce pot șantaja și lichida anumite ținte sau adversari ai familiei politice adoptate. Scara pentru astfel de ținte poate varia de la politicieni din opoziție, trecând prin oligarhi rivali, până la jurnaliști inflexibili.

4.4. Mecanismul de protecție: stabilitate, erodare și strategii de consolidare a democrațiilor și autocrațiilor

Regimurile pe care le definim sunt **sisteme** ideale, de obicei **stabile și autosuficiente**. Acestea au o dinamică internă puternică și caracteristică și sunt supuse schimbării în multe dintre părțile lor. Mai mult, anumite regimuri se dezvoltă tocmai prin procese iterative de adaptare, optimizare și recunoaștere a oportunităților (de exemplu, o autocrație patronală va viza sau va prelua, în diferite perioade, diverse instituții sau sectoare pentru familia politică adoptată). Dar fiecare schimbare (1) are loc prin logica internă a sistemului, urmând

[282] Savage, „The Russian National Guard".

[283] În realitate, și alte regimuri mai represive ar putea folosi constrângerea fizică. Pentru exemplul unei dictaturi care exploatează piața, a se vedea Ong, „Thugs-for-Hire".

[284] Bozóki, „Hungarian 'Exceptionalism': Reflections on Jeffrey C. Isaac's Illiberal Democracy".

[285] Herpen, *Putin's Wars,* 143-51.

instituțiile sale formale și informale și motivațiile sale de bază, și (2) nu schimbă caracterul general sau „esența" sistemului. După cum explică János Kis, sistemele care se autosusțin pot cădea ca urmare a unor șocuri exogene, cum ar fi războaiele sau depresiunea economică mondială, dar componentele lor endogene, adică procesele interne care alcătuiesc sistemul, nu îl desființează.[286] Firește, pot exista componente care urmăresc distrugerea sistemului sau schimbarea esenței acestuia și, prin urmare, regimurile de tip ideal nu sunt la *fel de* stabile. Dar regimurile pe care le prezentăm au potențialul de a lupta împotriva tendințelor distructive și de a-și menține existența fără schimbări fundamentale.

Pentru a fi mai precis, putem găsi caracteristicile sistemelor autonome în trei puncte[287]:

1. **componentele regimului sunt compatibile**, adică activitatea uneia dintre instituții nu le împiedică pe celelalte să își îndeplinească sarcinile care le sunt atribuite;
2. componentele regimului se **susțin reciproc**, adică o instituție, în timp ce își îndeplinește propria sarcină, creează, de asemenea, condiții favorabile pentru buna funcționare a celorlalte componente, sporind astfel capacitatea de autosusținere a întregului sistem și contribuind la prevenirea fluctuațiilor nedorite ale regimului;
3. **regimul dispune de mecanisme de protecție eficiente**, care previn sau încorporează tendințele distructive, astfel încât acestea să nu ducă la distrugerea esenței regimului.

În partea precedentă am arătat că în fiecare regim, componentele care le aparțin sunt într-adevăr compatibile și se susțin reciproc. Acest lucru este evident în cazul democrației liberale, unde instituțiile se încadrează în modelul de deliberare publică, dar și în cazul celorlalte două regimuri de tip polar, acestea au urmat o atitudine distinctă și se încadrează într-un cadru ideologic respectiv. Instituționalizarea suprimării drepturilor în dictatura comunistă rezultă din marxism-leninism. Menținerea *de jure,* dar neutralizarea *de facto* a deliberării publice este în concordanță cu populismul din autocrațiile patronale. Instituțiile pe care le-am prezentat pentru fiecare regim în parte colaborează pentru a susține sistemul politic al acestora și a contribui la autoreproducerea sa.

Această parte este dedicată celui de-al treilea punct: **mecanismele de protecție**. Abandonând conceptualizarea instituțiilor una câte una, analizăm acum anumite constelații de instituții și efectele dinamice create în comun de acestea. Vom examina (1) care este esența în cazul fiecărui regim care trebuie protejat, (2) ce constelație de instituții asigură protecția acestora (mecanisme de protecție) și (3) ce se întâmplă atunci când aceste mecanisme de protecție se erodează, anume când și cum sunt desființate – dacă este posibil – de către actori inamici. Într-adevăr, puterea mecanismelor de protecție este direct proporțională cu stabilitatea regimului: dacă acestea sunt stabile, regimul este, de asemenea, stabil și consolidat; atunci când acestea sunt erodate, regimul este împins spre autodistrugere; iar atunci când un regim nu le are, acesta nu se consolidează și este extrem de vulnerabil la colapsul și schimbarea sistemică.

Cele trei regimuri explicate în această parte nu vor fi cele trei tipuri polare, ci regimurile din partea stângă a cadrului nostru triunghiular: **democrație liberală, democrație patronală și autocrație patronală**. Motivul pentru aceasta se află în evoluția sistemelor din regiunea postcomunistă. Mecanismele de protecție sunt cele mai importante atunci când

---

[286] Kis, „Demokráciából autokráciába [De la democrație la autocrație]".

[287] Preluăm aceste puncte dintr-unul dintre manuscrisele lui Kis, care este într-adevăr o versiune mai lungă a studiului citat mai sus, publicat trei ani mai târziu. Kis, „Demokrácia vagy autokrácia?".

sunt atacate, iar în sistemele de schimbare a regimului, acest lucru s-a întâmplat fie atunci când actorii au încercat să transforme democrația liberală într-o autocrație – cum este cazul Ungariei, unde încercarea a avut succes –, fie atunci când o democrație patronală este transformată într-o autocrație patronală – cum este cazul Ucrainei, unde încercările au eșuat. Nu am fi putut vedea astfel de cazuri în autocrațiile conservatoare postcomuniste, deoarece nu există, ci doar o tentativă în Polonia. Cu toate acestea, teoria sugerează că mecanismul său de protecție ar fi similar cu cel al autocrației patronale, doar că ar avea mijloace formale în loc de mijloace informale de consolidare (a se vedea mai jos). În ceea ce privește dictaturile comuniste, acestea se prăbușesc, de obicei, nu din motive politice (interne), ci economice: chiar și cu numeroase mecanisme de corectare [→5.6.1.2], planificarea centrală creează penurie și descurajează inovarea axată pe consumator, deoarece forțează deciziile de sus în jos, în loc să permită actorilor să se adapteze la nevoile în schimbare.[288] În lipsa unor resurse nelimitate, alocarea incorectă a resurselor duce la tulburări sociale – la care dictatura poate răspunde prin opresiune, ca în Coreea de Nord – sau la reforme, care o deplasează spre tipul ideal de piață care exploatează piața, ca în China. Cu toate acestea, nici măcar dictatura care exploatează piața nu este necontestată. Într-adevăr, putem observa **o tendință a tipurilor de regimuri vecine autocrației patronale de a gravita spre ea – doar că democrațiile patronale fac acest lucru prin provocare autocratică, în timp ce dictatura care exploatează piața, prin provocare patronală**. Prima va fi analizată în acest capitol, dar înțelegerea celei de-a doua, precum și a contramăsurilor defensive ale dictaturilor care exploatează piața necesită mai întâi o prezentare generală a economiei. De aceea, amânăm discuția despre dictaturile de exploatare a pieței pentru capitolul următor [→5.6.2].

4.4.1. Democrația liberală: separarea ramurilor puterii și societatea civilă

4.4.1.1. Pericolul și limitarea tendințelor autocratice

Constituționalitatea oferă cadrul din care pot fi derivate instituțiile democrației liberale. Aceasta pornește de la noțiunea de demnitate umană și duce la **(1) protecția universală a drepturilor omului și (2) dreptul egal al oamenilor de a avea un cuvânt de spus în ceea ce privește modul în care este guvernată viața lor**. Din (1) rezultă că **domeniul de aplicare al puterii politice trebuie să fie limitat;** utilizarea violenței de către stat nu trebuie să fie folosită pentru a realiza încălcări ale drepturilor. Dimpotrivă, *rațiunea de a fi* a unui stat constituțional este tocmai prevenirea încălcărilor de drepturi și, deși poate fi abilitat în mod democratic să îndeplinească alte funcții (de politică publică), chiar și poporului – în mod obișnuit, majoritatea – îi este interzis să inițieze încălcarea, condusă la nivel central, a drepturilor și libertăților fundamentale ale altora, în mod obișnuit, ale minorității.[289] Pe altă parte, din (2) rezultă că **poporul trebuie să aibă o influență efectivă asupra procesului de legiferare**. Fie că această influență este directă – cum ar fi în cazul referendumurilor sau indirectă – cum ar fi în cazul alegerii reprezentanților care vor face legile, este un drept fundamental al fiecărui cetățean de a avea un anumit tip de control asupra legilor care îl vor reglementa pe el și viața sa în cadrul comunității politice.

---

[288] Kornai, „Innovation and Dynamism"; Kornai, *The Socialist System*.

[289] Sajó, *Limiting Government*.

Mecanismul de protecție este necesar pentru a susține (1) și (2), adică constituționalitatea în general. Principala amenințare împotriva căreia trebuie să poată lupta democrațiile liberale pentru a rămâne stabile poate fi numită **tendințe autocratice**: activitatea actorilor anormali care merg împotriva constituționalității și acționează în direcția eradicării acesteia în favoarea unei guvernări autocratice. Într-adevăr, acești actori sunt „anormali" pentru că nu urmează logica actorilor și a partidelor democratice „normale", încălcând normele de toleranță reciprocă și de toleranță instituțională (adică respectând spiritul legilor și al sistemului constituțional).[290] Acest lucru ar putea implica acțiuni nedeliberate, cum ar fi cele mai multe cazuri de *legalism* democratic, atunci când judecătorii se concentrează pe lege și pe cazul în cauză, dar nu țin cont de consecințele sale pentru procesele democratice (adică spiritul exogen al legilor). Dar majoritatea tendințelor autocratice, și în special cele pe care mecanismul de protecție trebuie să le abordeze, sunt **încercările deliberate** ale anumitor actori care urmăresc propria lor guvernare neconstrânsă – încălcând (1), care este, de asemenea, neimputabilă și veșnică – încălcând (2).

Primul mecanism de protecție care are ca scop susținerea lui (1) – și anume, caracterul limitat al puterii – rezultă din **separarea ramurilor puterii**. Separarea puterilor a fost susținută cel mai ferm de Montesquieu, care a descris modul în care executivul poate fi separat de ramurile legislativă și judiciară ale statului.[291] În mod firesc, separările reale în democrațiile din lumea reală sunt extrem de complicate și prezintă o mare variație de modele diferite.[292] Dar ideea de bază a lui Montesquieu pe care fiecare soluție își propune să o realizeze este **de a împiedica fiecare funcție de stat să fie exercitată de aceeași persoană sau de un singur grup elitar**. Instituțiile sunt configurate astfel încât nu fiecare actor politic să fie dependent sau să răspundă în fața elitei politice conducătoare în general și a executivului în special (care este condus de liderul elitei politice conducătoare, un președinte sau un prim-ministru [→3.3.1]). Prin urmare, deși statul este o ierarhie, nu este controlat exclusiv de nimeni. Astfel, din punct de vedere formal, nimeni nu posedă suficientă putere pentru a-și realiza scopurile autocratice. Mai mult, în cazul în care o tendință autocratică începe să se manifeste în oricare dintre ramuri – în special în cea executivă –, celelalte ramuri sunt abilitate legal să o limiteze (prin drepturi de veto, proceduri de destituire, voturi de neîncredere etc.). Fiind capabile să împiedice unele dintre acțiunile celeilalte, ramurile separate pot funcționa ca mecanisme de **control și de echilibrare** între ele și față de actorii autocratici.[293]

Într-un stat democratic, **puterea este separată nu doar pe orizontală, ci și pe verticală**.[294] Puterea executivului este restrânsă prin retragerea unora dintre competențele sale și atribuirea lor unor ramuri separate, situate în stat și aflate într-o coordonare orizontală cu puterea executivă. Dar puterea este împărțită și pe verticală **între guvernul central și guvernele locale**. La nivel municipal, județean sau la alt nivel subnațional, prezența guvernelor locale (și, prin urmare, un anumit tip de **federalism**) acționează ca un control și

---

290 Levitsky și Ziblatt, *How Democracies Die*.

291 Montesquieu, *The Spirit of Laws*.

292 Lijphart, *Patterns of Democracy*, 105-29.

293 Madison, „Federalist No. 51".

294 Îi suntem îndatorați lui János Széky pentru acest aspect. De asemenea, acest lucru nu trebuie confundat cu terminologia lui O'Donnel privind „responsabilitatea verticală" și „responsabilitatea orizontală", unde prima se referă la alegeri, iar cea de-a doua, la separarea puterilor și la capacitatea instituțiilor autonome de a „pune în discuție și, eventual, de a pedepsi modalitățile necorespunzătoare de îndeplinire a responsabilităților unui anumit funcționar". O'Donnel, „Delegative Democracy", 61.

un echilibru asupra guvernului central, care nu are autoritate deplină asupra vieții cetățeanului, deoarece o parte din această autoritate este transmisă reprezentanților locali aleși de populație.[295] Firește, modul în care sunt organizate guvernele locale și câte niveluri de federalism există variază foarte mult și, într-adevăr, este mai degrabă o chestiune specifică unei țări decât unui regim [→7.4.3.1]. Dar **principiul subsidiarității** susține că problemele sociale și politice ar trebui tratate la nivelul cel mai imediat compatibil cu soluționarea lor. Democrațiile liberale, în general, împărtășesc acest principiu al subsidiarității, deoarece acesta – în conformitate cu constituționalitatea – „servește demnității umane, permițând indivizilor să se realizeze prin interacțiunea socială în cadrul unei ierarhii de asociații liber alese, fiecare îndeplinindu-și sarcinile corespunzătoare, iar asociațiile mai mari ajutându-le pe cele mai mici, dar nu înlocuindu-le pe acestea".[296] Prin urmare, competențele guvernelor locale ideale includ, de obicei, puteri legislative, judiciare și executive substanțiale în ceea ce privește problemele locale (școlarizare publică, gestionarea terenurilor, proiecte de investiții locale etc.). Asupra acestor chestiuni autoritatea guvernului central este limitată și, prin urmare, pot exista „insule de libertate" alternative care să reglementeze viața cetățeanului local cu o autonomie substanțială.[297]

Cel de-al doilea mecanism de protecție care are ca scop susținerea (2) – adică dreptul oamenilor de a avea un cuvânt de spus în ceea ce privește modul în care este guvernată viața lor – nu este altul decât **deliberarea publică**. Căci tocmai deliberarea publică este cea care permite poporului: să evalueze performanțele guvernului actual și diferitele alternative la acesta (faza de discuție, cu o sferă deschisă de comunicare); să aibă alternative la guvernare manifestate în demonstrații și partide politice (faza de asociere, cu exercitarea liberă a dreptului de asociere fără interferența statului); să aleagă o alternativă într-o cursă electorală în care factorul decisiv este pe cine preferă, nu pe cine avantajează sistemul electoral manipulat sau accesul ilegal la fondurile de campanie (faza de alegere, cu alegeri echitabile); să aibă tipul de politică pentru care au votat concretizat în legi (faza de legiferare, cu parlament legislativ); și să aibă legi create de reprezentanții lor aplicate, astfel încât viața lor să fie într-adevăr guvernată în modul pe care l-au ales (faza de aplicare, cu egalitate în aplicarea legii). Din această privire de ansamblu se poate observa că **doar prezența alegerilor nu înseamnă că poporul are un cuvânt de spus în ceea ce privește modul în care este guvernată viața sa,** adică se menține (2). Într-adevăr, afirmarea contrariului a fost identificată ca fiind „eroare a electoralismului" de către cercetători, reflectând asupra alegerilor pe care cei în funcție le pot manipula pentru a produce rezultatul pe care îl doresc.[298] Dreptul poporului de a alege modul în care viața sa este guvernată necesită cunoașterea alternativelor și, de asemenea, faptul că alternativele au o șansă de a câștiga alegeri, de a forma guvernul și de a crea legi care vor reglementa viața poporului așa cum dorește acesta să fie reglementată. Mai mult, deoarece (2) trebuie să fie garantat pentru fiecare cetățean în fiecare perioadă, procesul de deliberare publică trebuie să fie ciclic. Voința poporului trebuie să fie capabilă să îl înlăture pe cel în funcție, care, la rândul său, nu trebuie să poată manipula competiția electorală în fața pierderii popularității. Pentru că asta ar însemna că el se menține la putere, în ciuda faptului că poporul își schimbă părerea despre cum ar trebui să fie guvernată viața lor, încălcând principiul (2).

---

[295] Bulman-Pozen, „Federalism as a Safeguard of the Separation of Powers".

[296] Neuman, „Subsidiarity", 362.

[297] Wolman et al., „Comparing Local Government Autonomy Across States".

[298] Karl, „The Hybrid Regimes of Central America".

După cum explică Kis, mecanismul de protecție este întruchipat în „instituțiile garante" ale statului de drept, inclusiv „curtea constituțională independentă și instanțele ordinare, procuratura izolată de influența directă a partidului și birocrația independentă de partid".[299] Cu toate acestea, în timp ce vorbeam despre semnificația internă a acestor instituții, adică de ce este importantă independența lor în interiorul statului, Kis pune accentul pe ceea ce se poate numi semnificația lor externă, în ceea ce privește oamenii din afara statului: **garantarea protecției drepturilor politice ale cetățeanului**. Printre drepturile politice, el enumeră „libertatea de exprimare, libertatea de întrunire, unificarea pentru toți, dreptul de acces la informațiile de interes public și sufragiul universal și egal" și susține că „[drepturile] politice, în absența unui fundal puternic al statului de drept, vor deveni ineficiente și se vor eroda. Cu toate acestea, acolo unde instituțiile statului de drept sunt puternice, drepturile politice nu pot fi depășite cu ușurință." [300] Astfel, **instituțiile care garantează susținerea lui (1) contribuie, prin protejarea drepturilor politice, la buna funcționare a deliberării publice și, prin urmare, la susținerea lui (2), de asemenea**. Într-adevăr, aceste drepturi fundamentale, după cum subliniază Kis, sunt cele care „garantează că niciun grup social semnificativ nu rămâne fără reprezentare politică și că coaliția electorală învinsă nu este lipsită de șansele de a câștiga următoarea alegere".[301]

Pe scurt, separarea ramurilor puterii previne tendințele autocratice prin limitarea domeniului de aplicare a guvernării, atât pe orizontală, cât și pe verticală, în timp ce ciclicitatea deliberării publice îi împiedică pe autocrați să domnească veșnic, asigurând înlăturarea și responsabilitatea. Aceste două setări instituționale asigură o dinamică potrivnică autocrației și favorabilă unei guvernări limitate, democratice.

4.4.1.2. Fracționalismul: libertatea grupurilor sociale și cele patru autonomii ale societății civile

Într-un studiu privind protecția democrației, András Jakab propune următoarea listă de instituții concrete care asigură, în termenii noștri, integritatea celor două mecanisme de protecție: (1) evitarea prezidențialismului și/sau adoptarea unor limite de mandate; (2) reglementarea finanțării partidelor și a democrației intrapartinice [→4.3.4.4]; (3) cerințe legale internaționale și supranaționale privind statul de drept; (4) statalitatea federală; (5) reguli constituționale speciale (cum ar fi „clauzele de eternitate" neschimbabile); (6) un sistem electoral proporțional; (7) un sistem judiciar independent din punct de vedere organizațional și financiar; și (8) rețeaua de instituții independente care se protejează reciproc.[302] Am atins în mers aceste garanții sau urmează să le discutăm mai jos. Cu toate acestea, chiar dacă puterile sunt separate *de jure* și drepturile (politice) de bază de a se angaja în deliberări publice sunt protejate din punct de vedere juridic, asigurarea separării și protecției *de facto* are o condiție de bază: **independența persoanelor care operează aceste instituții**. James Madison a susținut în mod recunoscut că un sistem constituțional poate fi autosuficient doar dacă **membrii fiecărei instituții au o dependență cât mai mică față de alte instituții,** deoarece acest lucru le permite să acționeze liber și asigură faptul că nu sunt constrânși să sprijine celelalte instituții. În cuvintele lui Madison, maxima controalelor și echilibrelor efective sună în felul următor: „Ambiția

[299] Kis, „Demokráciából autokráciába [De la democrație la autocrație]", 59.

[300] Kis, „Demokráciából autokráciába [De la democrație la autocrație]", 59.

[301] Kis, „Demokráciából autokráciába [De la democrație la autocrație]", 59.

[302] Jakab, „What Can Constitutional Law Do against the Erosion of Democracy and the Rule of Law?".

trebuie să fie făcută să contracareze ambiția".[303] Pentru a împiedica tendințele autocratice sau „turbulența și slăbiciunea patimilor dezlănțuite", este nevoie de fracționalism, adică de competiția unor grupuri independente cu interese diferite implicate în procedura de luare a deciziilor statului.[304] Deoarece nicio facțiune nu este interesată de guvernarea unică a altei facțiuni, acestea au un stimulent clar pentru a lupta împotriva tendințelor autocratice și a implicării lor în procesul de luare a deciziilor de stat; independența față de actorul autocratic le permite să facă acest lucru.

Argumentul lui Madison în favoarea *fracționalismului* se referea la instituțiile publice, adică la **separarea ramurilor puterii**. Într-adevăr, în această privință, autonomia departamentelor de stat și mai ales a guvernelor locale este o chestiune vitală, care nu ar trebui să fie complet dependente de guvernul central, în special în ceea ce privește veniturile fiscale.[305] Dar argumentul lui Madison poate fi foarte bine extins la sfera privată, precum și la întregul proces de **deliberare publică**. Drepturi fundamentale precum libertatea de exprimare și de asociere pot fi exercitate liber doar atunci când persoanele private nu depind de stat, când **prevalează libertatea și autonomia grupurilor sociale**. Din nou, acest lucru se referă în special la independența financiară, adică la capacitatea oamenilor de a se întreține și de a-și finanța exercitarea drepturilor lor independent de deciziile conducătorilor.[306] Pe de o parte, acest lucru este asigurat în democrațiile liberale prin norme și reglementări care interzic liderilor să decidă discreționar în distribuirea resurselor și să discrimineze pe criterii politice în cheltuielile bugetare și în contractele statului cu antreprenorii și funcționarii publici. Pe de altă parte [307], o bază poate mai substanțială a libertății și autonomiei este capacitatea de a se finanța din sectorul privat, adică din furnizarea de bunuri și servicii către cetățean, fără intervenția elitei politice conducătoare.

Pentru a vedea ce înseamnă acest lucru pentru procesul de deliberare publică, să luăm patru grupuri de actori:

- **autonomia presei** sau a antreprenorilor media le permite să difuzeze opinii critice fără teama de repercusiuni din partea statului. Acest lucru este crucial pentru procesul de deliberare publică, deoarece tocmai afișarea la nivel național a alternativelor (1) face ca și cetățeanul să le poată evalua (discuta) și (2) face ca politicienii și partidele de opoziție să fie vizibile din punctul de vedere al alternativelor oferite;
- **autonomia antreprenorilor** face posibilă susținerea oricărui actor politic pe care îl doresc, fără teama de repercusiuni, în timp ce pentru opoziție facilitează colectarea resurselor financiare necesare pentru o funcționare eficientă. Unele persoane văd o amenințare în finanțarea prin afaceri a politicii democratice[308], iar plățile antrepre-

[303] Madison, „Federalist No. 51", 319.

[304] Madison, „Federalist No. 51".

[305] Wolman et al., „Comparing Local Government Autonomy Across States", 380.

[306] Prin urmare, democrația implică și proprietatea privată, și capitalismul sau o sferă privată extinsă în care drepturile de proprietate pot fi exercitate fără controlul statului. A se vedea North, Wallis și Weingast, *Violence and Social Orders*, 21-25; Friedman, *Capitalism and Freedom,* 7-21.

[307] „Political Discrimination in Hungary", 9-12.

[308] Crouch, *Post-Democracy*; Hickel, „Neoliberalism and the End of Democracy". Revenim la grupurile de afaceri și la lobby în capitolul 5 [→5.3.1, 5.4.2.3].

norilor au fost catalogate drept „plutocratice”.[309] Dar atunci când tendințele autocratice ies la suprafață și resursele publice sunt din ce în ce mai mult controlate de statul cu tendințe autocratice[310], întreprinzătorii autonomi sunt cei care pot asigura opoziției accesul la o sursă de finanțare, independentă de stat și de liderii acestuia;

- **autonomia ONG-urilor** permite funcții independente de watchdog, adică să investigheze modul în care funcționează instituțiile publice și nu au niciun stimulent pentru a tăgădui informații de interes public. În cadrul deliberării publice, funcția ONG-urilor apare parțial în faza de discuție, în care acestea oferă cunoștințe unice pe care populația trebuie să le ia în considerare, și parțial în faza de asociere, pentru că, într-adevăr, grupurile de interese cuprind un subtip special de ONG-uri care negociază activ cu guvernul pentru a reprezenta interesele speciale ale grupurilor sociale;
- **autonomia cetățeanului** sau a „maselor” înseamnă că acestea nu pot fi constrânse sau intimidate prin mijloace financiare, în special în ceea ce privește exprimarea opiniei lor (dezbaterea) și alegerea conducătorilor (alegerea).[311] Cetățenii autonomi au capacitatea de a se opune tendințelor autocratice, de a forma mișcări sociale și de a-și apăra interesele în general, având un fond financiar adecvat pentru a se asocia pentru schimbarea pașnică a actorilor – formând sau sprijinind partide politice – și/sau grupuri de interese care să formeze sau să sprijine schimbarea politicilor.

Acești actori pot fi denumiți în mod colectiv societate civilă. În esență, societatea civilă înseamnă suma actorilor interesați politic din sfera pieței și din sfera comunală care acționează în virtutea civică, contrabalansând acțiunile din sfera politică.[312] **Într-o democrație liberală**, societatea civilă este **liberă** și independentă, sferele de acțiune socială de piață și comunală fiind separate [→3.2]. Independența societății civile este crucială, deoarece aceasta este cea care permite în primul rând apariția unor facțiuni concurente cu interese diferite.[313] După cum scriu North și colegii săi, organizațiile dintr-o democrație liberală „de la cluburi de grădină și ligi de fotbal la corporații multinaționale și organizații neguvernamentale (ONG-uri) până la grupuri de interese și partide politice, toate formează grupuri de interese care pot afecta în mod independent procesul politic”.[314] Definiția noastră de „societate civilă” diferă în mod semnificativ de alte câteva din literatura de specialitate, care, de obicei, nu includ antreprenorii în societatea civilă. Cu toate acestea, [315] includerea lor este necesară deoarece cele patru grupuri autonome îndeplinesc împreună o funcție: funcția de mecanism de protecție. Libertatea și autonomia grupurilor sociale asigură funcționarea democratică *de facto* a deliberării publice, precum și stimulente clare și mijloace eficiente de combatere a tendințelor autocratice. Prin urmare, **autonomia societății civile este într-adevăr cea care întruchipează cel de-al doilea**

---

[309] Scarrow, „Political Finance in Comparative Perspective”.

[310] Way, *Pluralism by Default*, 16-17.

[311] Schedler, „The Menu of Manipulation”, 44. A se vedea Frye, Reuter și Szakonyi, „Hitting Them With Carrots”.

[312] Seligman, „Animadversions Upon Civil Society and Civic Virtue in the Last Decade of the Twentieth Century”.

[313] Gellner, *Conditions of Liberty*.

[314] North, Wallis și Weingast, *Violence and Social Orders*, 117-18.

[315] De exemplu, a se vedea Howard, *The Weakness of Civil Society in Post-Communist Europe*.

mecanism de protecție al democrației liberale (primul fiind separarea ramurilor puterii), deoarece prezența instituțiilor *de jure* de deliberare publică este o condiție necesară, dar nu suficientă, pentru a garanta caracterul democratic *de facto* al procesului menționat anterior. Cu grupuri civile autonome, democrația este protejată, iar tendințele autocratice pot fi combătute.

4.4.1.3. Erodarea mecanismului de protecție: lovitură de stat constituțională și preluare autocratică

Separarea puterilor este garantată de Constituție, care, prin urmare, nu trebuie să fie o fațadă care este ignorată *de facto*.[316] Deși există și garanții instituționale în acest sens – cum ar fi o curte constituțională sau un alt organism de control constituțional[317] – puterea acestora se bazează și ea pe legi, care ar putea fi, de asemenea, ignorată de o elită politică conducătoare. După cum am explicat, fracționalismul și numărul mare de actori autonomi contrainteresați în acest sens oferă o apărare puternică împotriva unor astfel de încălcări. Într-adevăr, cel mai general temei care împiedică nesocotirea legii este **legitimitatea legal-rațională** a democrației liberale. Înțelegând legalitatea ca un scop în sine, prevalează statul de drept, precum și coincidența dintre *de jure* și *de facto, ceea ce* face ca să fie eficiente controalele și echilibrele *de jure*. Ideal în mod tipic, actorilor nici nu le trece prin cap să calce peste normele constituționale, în timp ce populația ar vedea astfel de acte cu adevărat greșite și ilegale. În schimb, **atunci când această bază legitimă a democrației este schimbată în rațional-substanțialitate, statul de drept piere, iar tendințele autocratice slăbesc un obstacol în calea pătrunderii lor**. Într-adevăr, legitimitatea rațional-substanțială este tocmai o anomalie a sistemului democratic, specifică „actorilor anormali" pe care i-am menționat mai sus. Și cum am identificat două tipuri de actori care proclamă legitimitatea rațional-substanțială și doar unul dintre ei se angajează în alegeri (comuniștii, urmând marxism-leninismul, sunt revoluționari), putem preciza ce tip de actori sunt, de obicei, contestatarii anormali ai democrațiilor liberale: **populiștii**.[318]

Analizând populiștii aflați la putere, Takis S. Pappas observă că, în fiecare caz din lumea reală, aceștia au încercat „1) să colonizeze statul prin numirea de loialiști ai partidului la toate nivelurile birocrației de stat; 2) să lanseze un atac masiv asupra instituțiilor liberale; și 3) să instituie o nouă ordine constituțională care să înlocuiască instituțiile de responsabilitate orizontală cu altele de natură mai verticală. [...] Fără excepție, populiștii aflați la putere au încercat să lărgească statul și să umple posturile guvernamentale cu susținători politici pentru a extinde controlul liderului populist și al partidului asupra instituțiilor cruciale."[319] Tradus în limba categoriilor noastre, actorii populiști pot călca peste mecanismul de protecție al democrației liberale în trei etape:

1. **vor câștiga alegerile** și vor ajunge la putere;
2. își folosesc mandatul democratic pentru *legalismul* autocratic pentru a **conecta** ramurile **puterii**, în special prin (a) întărirea puterii executivului, (b) restrângerea competențelor altor ramuri și ale guvernelor locale și/sau (c) înlocuirea membrilor

[316] S Sartori, „Constitutionalism", 861.

[317] Sweet, „Constitutional Courts".

[318] Cf. Pappas, „Distinguishing Liberal Democracy's Challengers".

[319] Pappas, „Populists in Power", 73.

lor cu servitori patronali (de fapt, nu „loialiști de partid" în regiunea postcomunistă, ci actori loiali familiei politice adoptate ca organizație informală [→3.3.5]);

3. se **folosesc de puterea statului**, exercitată de patronul suprem prin intermediul ramurilor conectate, pentru a **subjuga cele patru autonomii ale societății civile**, pentru a submina opoziția efectivă și procesul de deliberare publică și, astfel, pentru a consolida autocrația.

Când populiștii încep acest proces de *patrimonializare* a sferei politice, vorbim de o **tentativă autocratică**. O tentativă autocratică implică o serie de schimbări instituționale formale inițiate de elita politică conducătoare și care vizează transformarea sistemică a unei democrații în autocrație. Astfel de schimbări care conectează ramurile puterii includ[320]:

- colonizarea instanțelor, în special a curții constituționale (asigurându-se că nicio decizie publică majoră nu este declarată neconstituțională și anulată);
- înlocuirea șefilor instanțelor civile, slăbirea sistemului judiciar, transferarea unei părți semnificative a atribuțiilor acestora către un birou subordonat guvernului (pentru a diminua șansele cetățeanului de a cere despăgubiri pentru încălcările de lege);
- preluarea procuraturii de un servitor patronal (pentru a asigura o aplicare a legii selectivă din punct de vedere politic [→4.3.5]);
- schimbarea regulilor privind numirea, promovarea și eventuala înlocuire a funcționarilor publici (pentru a putea instituționaliza o birocrație patronală);
- slăbirea guvernelor locale (pentru a elimina separarea verticală a puterilor);
- rescrierea unilaterală a regulilor electorale, inclusiv gerrymandering și transformarea regulilor electorale în reguli mai majoritare (pentru a facilita o viitoare victorie electorală);
- modificarea Constituției pentru a extinde competențele executivului, ale președintelui sau ale primului-ministru (pentru a consolida poziția patronului suprem).

Succesul unei tentative autocratice depinde în principal de un singur factor: dacă populiștii câștigă alegerile cu o supermajoritate sau, în sens mai larg – luând în considerare sistemele prezidențiale – dacă **obțin monopolul puterii politice**. În sistemele prezidențiale, acest lucru este mai ușor de imaginat, deoarece în mâinile președintelui este deja concentrată o mare putere (așa cum vom arăta mai jos). Dar chiar și în democrațiile parlamentare, unde separarea ramurilor puterii este protejată de Constituție, există, de obicei, posibilitatea de a schimba cadrul instituțional de bază cu o majoritate suficient de puternică. Într-adevăr, Constituția și unele alte legi care prescriu buna funcționare a instituțiilor nu sunt considerate complet neschimbabile, ci mai degrabă legi „cardinale" sau „organice" care pot fi schimbate dacă există un consens atât de copleșitor cu privire la aceasta în cadrul comunității politice. Cu toate acestea[321], în timp ce acest lucru este imaginat, de obicei, ca un acord rar între facțiuni concurente în schimbarea „regulilor jocului", dacă populiștii singuri reușesc să ajungă la

[320] Kis, „Demokráciából autokráciába", 59-60; Scheppele, „Autocratic Legalism".

[321] Grimm, „Types of Constitutions".

monopolul puterii politice, ei se pot angaja în legalismul autocratic și în modificări unilaterale ale Constituției. Acest lucru poate fi numit o „lovitură de stat constituțională”[322]:

- **Lovitura de stat constituțională** este un proces de schimbare a Constituției, precum și a cadrului instituțional de bază (*de jure)* al unei comunități politice democratice de către un singur actor politic pentru a împuternici executivul – adică pe el însuși și elita sa politică conducătoare – în detrimentul celorlalte ramuri ale puterii, în numele unei legitimități rațional-substanțiale (populism).

Deși folosim cuvântul „lovitură de stat”, este important de remarcat că, spre **deosebire de loviturile de stat militare,** aici **se menține în mod oficial continuitatea juridică**.[323] Prin urmare, este o lovitură de stat „constituțională”, deși se bazează doar pe litera Constituției, ignorându-i complet spiritul. Tocmai asta înseamnă legalismul autocratic, că spiritul exogen al Constituției este ignorat și e folosit pentru a se autodistruge, adică pentru a lichida democrația liberală și a instituționaliza autocrația.[324] Concepte populare precum „dedemocratizarea”[325] și „deconsolidarea democratică”[326], toate încearcă să captureze acest aspect paradoxal: neutralizarea controalelor democratice fără a le desființa instituțiile sau eliminarea constituționalității fără a fractura continuitatea juridică.

În procesul loviturii de stat constituționale, **populistul nu elimină *de jure* separația puterilor (dimpotrivă), ci conectează ramurile, prin competențele sale de numire, într-o singură verticală de vasalitate**. Ramurile puterii care ar putea încerca să apere democrația liberală pot fi neutralizate prin restrângerea competențelor lor sau prin orice altă metodă pe care am explicat-o mai sus în ceea ce privește instanțele și procuraturile. **Prin urmare**[327], în timp ce ideea lui Montesquieu era tocmai aceea ca întreaga putere a statului să nu fie centralizată într-o singură mână, patronul de top realizează acest lucru prin legalismul autocratic în numele legitimității rațional-substanțiale.

Analizând cazurile din trecut, putem numi cazuri întregi doar tentativele autocratice doar dacă elita politică conducătoare a încercat să instituționalizeze o autocrație, dar fără a avea monopolul puterii politice de a realiza o lovitură de stat constituțională, de a rescrie orice instituție și de a trunchia în voie toate mecanismele de protecție. Putem vorbi de o **preluare autocratică**, totuși, în cazurile de **transformare reușită și sistemică a unei democrații în autocrație**, inițiată de elita politică conducătoare. În preluarea autocratică, elita politică conducătoare se angajează într-o lovitură de stat constituțională pentru a concentra puterile statului într-o singură mână și pentru a solidifica regimul autocratic, eliminând libertatea și autonomia diferitelor departamente ale statului prin schimbări inițiate în succesiune rapidă.[328] Totuși, acesta demolează doar primul mecanism de protecție al democrației liberale, separarea ramurilor puterii, în timp ce consolidarea autocratică – pe

[322] Vörös, „A ‘Constitutional’ Coup in Hungary between 2010–2014”.

[323] Jakab, „What Can Constitutional Law Do against the Erosion of Democracy and the Rule of Law?”, 2.

[324] Vörös, „A ‘Constitutional’ Coup in Hungary between 2010–2014”, 45.

[325] Bogaards, „De-Democratization in Hungary”.

[326] Foa și Mounk, „The Danger of Deconsolidation”.

[327] Scheppele, „Autocratic Legalism”, 549-56.

[328] Kis, „Demokráciából autokráciába [De la democrație la autocrație]”, 62-67.

care o elaborăm în partea 4.4.3.2 – necesită dezactivarea celui de-al doilea mecanism de protecție, autonomia societății civile (tabelul 4.13).

Tabelul 4.13. Diferite niveluri de schimbare autocratică.

	Elita politică conducătoare reușește să dezactiveze cu succes...	
	Primul mecanism de protecție (separarea ramurilor puterii)	Al doilea mecanism de protecție (autonomia societății civile)
Tentativă autocratică	–	–
Preluarea autocratică	X	–
Consolidare autocratică	X	X

4.4.2. Democrația patronală: separarea rețelelor de putere și revoluții colorate

4.4.2.1. Echilibrul dinamic al rețelelor patronale concurente

În democrațiile liberale, tendințele autocratice – așa cum au fost prezentate mai sus – necesită un autocrat sau un partid care să nu respecte normele democratice și să conteste constituționalitatea pe motiv de populism. Într-adevăr, acest contestatar nu e neapărat patronal, ci poate urma și principiul implementării ideologiei, caz în care putem vorbi despre o **tentativă autocratică conservatoare** sau de ruptură (ca în Polonia).[329] Cu toate acestea, nu fără motiv am vorbit despre tendințe autocratice în ceea ce privește autocrații **patronali**, deoarece în regiunea postcomunistă, ceea ce destabilizează în mod tipic democrația liberală este **un sistem democratic partizan cu un challenger patronal**. În partea 4.3.2.2.4, am afirmat că sistemul de partide care se potrivește idealului de funcționare tipică și autosuficientă a democrațiilor liberale este fie un sistem de partide concurente, fie un sistem bipartidist. Astfel, apariția unui **challenger patronal** precum cel mai mare partid de opoziție **este o anomalie**. În timp ce celelalte partide sunt democratice și subordonate principiului interesului societății, challengerul patronal conduce un partid patronal subordonat principiului interesului elitei. El folosește cadrul ideologic al populismului pentru a câștiga voturi și a realiza o **tentativă clientelară autocratică** sau de preluare (ca în Ungaria).

Cu toate acestea, **în democrațiile patronale, provocarea patronală nu este o anomalie, ci o normă**. După cum am explicat în capitolul 1, structurile încăpățânate din perioada precomunistă și comunistă au prosperat în epoca postcomunistă, în special în țările care au purtat o puternică moștenire patronală. În unele dintre aceste țări, cum ar fi Albania, Bulgaria, Georgia, Moldova, România și Ucraina, [330] după ce liderul politic unificator al dictaturii comuniste a fost înlăturat, au apărut rețele patronale concurente, cu oligarhi și

[329] Magyar, „Parallel System Narratives", 637-43.

[330] Modelând traiectoria regimului Rusiei, tratăm țara în anii '90 tot ca pe o democrație patronală, deși aceasta se abate în mod clar de la tipul ideal, având o eșuată de stat, precum și o anarhie oligarhică [→7.3.3.5].

poligarhi care au intrat pe terenul de joc politic prin intermediul partidelor patronale. Acest lucru creează ceea ce am numit un **sistem de rețele** patronale **multiple,** în care competiția dintre partide este aparența de fațadă a competiției dintre rețelele patronale. Pot exista partide democratice la marginea unui sistem de rețele multiple, dar principalul câmp de competiție este populat de **partidele patronale**.[331] În astfel de partide, nu putem vedea minimumul de democrație intrapartinică menționat mai sus[→4.3.4.4], deoarece ceea ce întreține și finanțează partidul este într-adevăr o rețea patronală informală, făcând din partid – și din membrii săi – un partid vasal [→3.3.7]. Patronul de top al acestei rețele este, de obicei, fie liderul partidului, fie candidatul de top. În timp ce în democrațiile liberale este obișnuit ca liderii de partid să demisioneze după o pierdere electorală, acest lucru se întâmplă rareori într-o democrație patronală cu partide patronale. În cazul unor astfel de partide, șeful partidului, patronul suprem, este cel care definește, de fapt, partidul și nu invers.

Într-o democrație patronală, fiecare partid al patronului funcționează pe principiul interesului elitar și **toți sunt adversari patronali**, ceea ce înseamnă că se străduiesc să-și stabilească dominația și o rețea patronală monopiramidală, eliminându-și sau subjugându-și concurenții și transformând astfel o democrație patronală într-o autocrație patronală. Astfel, în astfel de sisteme, tentativele de instituire a autocrației sunt constante și fiecare actor major dorește să perturbe democrația în propriul beneficiu. Cu toate acestea, democrația patronală rămâne stabilă. Într-adevăr, esența acestui regim este **echilibrul dinamic al rețelelor patronale concurente**.[332] Este „dinamic", deoarece există întotdeauna tentative de fracturare a acestuia de către rețelele patronale care doresc să instituie autocrația patronală, dar este, de asemenea, un „echilibru", deoarece nicio rețea patronală nu reușește și nu poate ajunge într-o poziție dominantă, monopolistă. Într-adevăr, acest lucru poate fi interpretat ca fiind versiunea patronală a facționismului lui Madison, în care ambiția contracarează ambiția. În timp ce fiecare actor important dorește să perturbe sistemul, niciunul dintre ei nu are suficiente resurse (politice și economice) pentru a face acest lucru, iar fiecare rețea patronală informală are doar suficiente resurse pentru a-i împiedica pe ceilalți să facă acest lucru. Pentru a lua un exemplu, în România, dacă Traian Băsescu sau Victor Ponta ar fi obținut monopolul puterii politice, ar fi făcut o preluare autocratică și ar fi instituit autocrația patronală. Doar că nu au avut nicio șansă.[333]

Rezultatul echilibrului dinamic este că **sistemul poate păstra unele caracteristici democratice** (prin urmare, se califică încă drept „democrație"). În special, într-o democrație patronală:

- **există încă separația ramurilor puterii**, în măsura în care elita politică conducătoare nu are monopolul puterii politice pentru a realiza o lovitură de stat constituțională și a o elimina;

---

[331] Într-adevăr, partidele care pot avea acces la resurse de stat considerabile sunt aproape întotdeauna partide clientelare. Imaginea de puritate și de noncorupție a celorlalte partide (de opoziție) rezultă doar din faptul că acestea nu au avut încă acces la resursele statului.

[332] A se vedea Minakov, „Republic of Clans".

[333] Magyari, „The Romanian Patronal System of Public Corruption", 288-96. De asemenea, trebuie să menționăm posibilitatea existenței unor carteluri politice. Este destul de imaginabil ca rețelele, realizând că nu pot prelua singure, să încerce să coopereze și să își împartă veniturile din corupție pe care le pot colecta prin intermediul statului. În Ungaria, de exemplu, jurnaliștii de investigație și politicienii au vorbit despre o distribuție „70-30" a veniturilor statului între actualul guvern și, respectiv, opoziție (înainte de 2010). Într-adevăr, cartelurile politice se aseamănă cu un fel de „polo pe apă inversat", în care jucătorii se lovesc la suprafață, în timp ce sub ea sunt sportivi.

- **există încă deliberare publică**, deoarece rețelele patronale concurente folosesc partide care participă la campanii și alegeri, încercând să convingă tot mai mulți oameni să voteze pentru guvernarea lor;
- **societate civilă are încă o oarecare autonomie,** deoarece nu există o rețea patronală dominantă, oligarhii și actorii comunitari pot rămâne autonomi, păstrând o distanță egală față de ambele tabere sau relații la fel de bune cu acestea [→3.4.1.3];
- **statul de drept prevalează în continuare,** deoarece (1) egalitatea în fața legii este dată în regimurile patronale și (2) nicio rețea patronală nu are puterea de a introduce inegalitatea în aplicarea legii cu o aplicare a legii selectivă din punct de vedere politic (deși – așa cum am menționat mai sus – poate apărea o aplicare a legii proporțională din punct de vedere politic, nu din cauza unei intervenții externe, ci a dorinței celor care o aplică de a-și păstra imaginea de imparțialitate).

Datorită acestor caracteristici, democrațiile patronale **par adesea aproape ca niște democrații liberale**. Într-adevăr, concurența între partide și schimbările relativ frecvente de guvern creează imaginea pluralismului, în timp ce actorii civili, cum ar fi mass-media, pot critica guvernul și se pot poziționa de partea opoziției (precum și a celor în funcție). Dacă ne deplasăm doar pe axa democrație-dictatură, așa cum face *hibridologia* mainstream, astfel de regimuri se califică, cu siguranță, drept democrații. Cu toate acestea[334], atitudinea presei nu seamănă cu „paralelismul politic" al democrațiilor liberale, iar caracterul **competiției este foarte diferit** și de pluralismul de tip occidental. Pentru că democrațiile patronale sunt caracterizate de **piramide patronale concurente cu propriile grupuri de actori privați subjugați**, de la „capetele vorbitoare" dirijate de sus în jos până la cercul interior și oligarhii adoptați care au mai mult de spus în funcționarea familiei politice adoptate respective. În aceste regimuri are loc într-adevăr o *patronalizare*, iar cele patru autonomii ale societății civile sunt profund invadate. Dar, în timp ce într-o autocrație patronală acest lucru se face de către o rețea patronală monopiramidală în mod monopolist, într-o democrație patronală există mai multe centre de subjugare patronală. Într-adevăr, **competiția rețelelor patronale în care doar patronii de top sunt liberi este cea care poate fi confundată cu deliberarea publică vibrantă a unei societăți libere**. În ceea ce privește actorii privați cu adevărat autonomi, cum ar fi oligarhii autonomi [→3.4.1.3], spațiul lor de manevră se îngustează și doar o mână de sectoare ale politicii sunt rezervate pentru cei care nu aleg o tabără.

În concluzie, **democrația patronală este caracterizată de o dizarmonie internă** între sistemul instituțional și caracterul principalilor actori politici. O democrație liberală este armonioasă, deoarece acolo, instituțiile nepatronale se potrivesc cu actori politici nepatronali, iar disonanța este introdusă atunci când apare un pretendent autocratic. O autocrație patronală este, de asemenea, armonioasă, dar în sens invers: instituțiile patronale sunt însoțite de actori politici patronali, care au reușit să construiască cu succes o guvernare autocratică în cadrul politicii lor. Într-o democrație patronală, **actorii politici patronali operează într-un sistem instituțional nepatronal**. Există o lipsă de separare a sferelor de acțiune socială, nu în mod monopolistic, ci sub forma unor rețele patronale informale concurente, în timp ce sistemul instituțional este formal democratic și presupune nominal

[334] A se vedea descrierea Slovaciei și a României în Levitsky și Way, *Competitive Authoritarianism*, 91-104. De asemenea, Kârgâzstanul a fost descris ca fiind „insula de democrație" a Asiei Centrale înainte de Revoluția Lalelelor din 2005. Anderson, *Kyrgyzstan*.

natura democratică a actorilor politici. Într-adevăr, am putea exprima și noi această dizarmonie în felul următor: limitările privind puterea liderilor și deliberarea publică au fost deja eliminate în cadrul partidelor patronale concurente, în timp ce la nivel național, ambele mecanisme există încă. Acest lucru înseamnă o gravitație constantă spre eliminarea și a mecanismului de protecție la nivel național, pentru a putea ridica interesul elitist al rețelei la nivelul politicii naționale. Într-adevăr, **scopul rețelelor patronale informale nu este altul decât armonia nu spre democrație liberală, ci spre autocrație patronală**.

4.4.2.2. Mecanisme instituționale de protecție: executiv divizat și sistem electoral proporțional

Democrațiile patronale sunt similare în ceea ce privește presiunea internă bazată pe cultură care încearcă să le transforme în autocrații patronale. Totuși, ele **sunt diferite în ceea ce privește mecanismele de protecție**, adică modalitățile prin care reușesc să se sustragă tendințelor lor inerente de perturbare. Enumerând posibilitățile, există două grupe de modalități[335]:

1. prima linie a mecanismului de protecție este compusă din **granițele instituționale**, adică din **cadrul constituțional** care **poate preveni preluarea autocratică** prin definirea câtă putere se poate obține într-o alegere și cât de dificil este să câștigi suficientă putere pentru a schimba cadrul însuși;

2. în cazul în care granițele instituționale nu rezistă și/sau rețeaua patronală conducătoare realizează o tentativă **autocratică** sau o breșă, a doua linie de apărare intervine **pentru a preveni consolidarea autocratică**. Aceasta nu este altceva decât un **mecanism social de protecție**: recrudescența rezistenței societale, care combină nemulțumirea democratică a poporului, pe de o parte, și nemulțumirea patronală a rețelelor informale care urmează să fie suprimate, pe de altă parte (așa-numitele „**revoluții colorate**").

Deoarece analiza revoluțiilor colorate a fost un subiect central al literaturii despre post-comunism[336], le dedicăm o întreagă parte separată imediat după aceasta. De asemenea, în ceea ce privește democrațiile patronale, vorbim doar despre revoluții colorate de succes, deoarece cazurile nereușite au avut loc în autocrațiile patronale și au urmat o dinamică diferită de cea pe care o prezentăm în partea următoare. (Cazurile nereușite vor fi discutate în partea 4.4.3.1.).

Acum, analizăm prima linie de apărare, limitele instituționale. În general, putem spune că, cu cât sunt mai puternice granițele instituționale sau cu **cât** este mai dificil de obținut monopolul puterii politice, cu atât este **mai probabil ca democrația** patronală să **supraviețuiască**, în timp ce, dacă monopolul puterii politice este mai ușor de obținut, regimul este predispus să se transforme într-o autocrație patronală. Pentru a contura mai precis efectele diferitelor cadre instituționale asupra *patronalismului*, ne bazăm în mare

---

[335] De fapt, există, de asemenea, un al treilea factor pe care l-am menționat în capitolul 1: legăturile și influența occidentală, în principal din partea UE. Cu toate acestea, acum ne concentrăm pe mecanismul de protecții specifice regimului, adică pe constelațiile instituționale care creează astfel de dinamici endogene care fac ca regimul să se autosusțină. Apărările externe – și, de fapt, nu de regim, ci specifice fiecărei țări – sub forma de uniune internațională sunt elaborate în capitolul 7 [→7.4.5].

[336] De exemplu, a se vedea cele șase studii despre revoluții colorate în numărul din ianuarie 2009 al *Journal of Democracy*. „Debating the Colored Revolutions [Special Section]".

măsură pe Hale, care a inventat termenul „democrație patronală" și a analizat dinamica politicii patronale în țările postsovietice.[337] El clasifică setările constituționale după cum urmează[338]:

- **constituțiile *prezidențiale***, care stipulează în mod formal un președinte ales în mod direct ca fiind cea mai importantă sursă a puterii executive;
- **constituțiile *parlamentare***, care conferă unui parlament ales dreptul exclusiv de a selecta în mod direct deținătorii unei puteri executive semnificative;
- **constituții cu executiv divizat**, care consacră în mod oficial un echilibru între puterea parlamentară și cea prezidențială, atribuind fiecăreia dintre ele o autoritate executivă formal independentă și aproximativ contrabalansată (prim-ministrul este ales de către parlament, fără a depinde în mod formal de președinte pentru nominalizare, numire sau menținere în funcție).

După cum se poate observa, **președintele** este o figură importantă a puterii executive, atât în sistemele *prezidențiale*, cât și în cele cu executiv divizat (în timp ce în sistemele *parlamentare*, acesta este relegat la un rol mai mult ceremonial)[339]. Principala diferență între cele două este că într-un sistem *prezidențial* „președinția este un bun indivizibil, ceea ce înseamnă că o singură persoană o poate ocupa".[340] Acest lucru înseamnă că puterea executivă este centralizată în mâinile președintelui, în timp ce nu există poziții la fel de puternice în cadrul comunității politice în ceea ce privește puterea politică. În schimb, **în sistemele cu executiv divizat**, în care președintele și parlamentul au amândoi puteri executive și sunt aleși în alegeri diferite, este posibilă **coabitarea,** adică situația în care cele două poziții executive – președintele și prim-ministrul – sunt ocupate de patroni din două rețele patronale diferite. Împărțirea puterii executive împiedică pe oricare dintre ei să devină patronul dominant (suprem) al comunității politice, în timp ce coabitarea **oferă mai multe posibilități instituționale pentru ca rețelele patronale concurente să se țină reciproc în frâu, spre deosebire de configurația pur prezidențială**. În plus, după cum explică Hale, astfel de sisteme au, de asemenea, un important efect de semnalizare pentru actorii sociali pentru a conștientiza decizia șefului cărei familii politice adoptate este într-adevăr dominant (a se vedea caseta 4.8). Într-un sistem *prezidențial*, situația devine evidentă în momentul în care unul dintre patronii de top devine șeful executivului, după care (1) actorii sociali (oligarhi etc.) încep să *graviteze* în jurul acestuia, dezertând de la rețeaua lor actuală și solicitând adopția la rețeaua prezidențială, mărindu-i astfel puterea informală, și (2) această putere informală mai mare poate fi folosită pentru a întări formal executivul în detrimentul celorlalte ramuri ale puterii, realizând treptat o preluare autocratică. În cele din urmă, „[pe măsură ce] dinamica de coordonare se desfășoară [...], patronul prezidențial poate construi un sistem în care domină politicul în virtutea autorității formale și informale, de obicei într-o combinație strânsă. «Piramidele» alternative [...] se confruntă, în general, cu una dintre următoarele sorți: lichidare [...]; cooptare în piramida mai mare; sau funcționare

[337] Hale, *Patronal Politics*.

[338] Hale, *Patronal Politics,* 77–78.

[339] Hale, *Patronal Politics,* 372.

[340] Hale, *Patronal Politics,* 79.

la marginile sistemului".[341] Prin urmare, constituțiile *prezidențiale* creează o situație favorabilă pentru pătrunderea autocrației, precum și pentru dezvoltarea unei rețele monopiramidale, în timp ce executivele divizate creează o situație mai ambiguă, în care nu trebuie neapărat să înceapă nici centralizarea instituțională, nici pierderea de greutate a rețelelor sociale alternative.

Atât în sistemele *prezidențiale*, cât și în cele cu executiv divizat, prezența **limitelor de mandate** reprezintă o provocare deosebită pentru preluarea autocratică, precum și pentru consolidarea autocratică. Inițial, majoritatea constituțiilor cu o funcție prezidențială puternică prescriu o limită de două mandate, după care președintele nu mai poate candida din nou pentru această funcție. Până la intrarea în vigoare a limitelor de mandat, „acestea nu numai că sugerează că președintele poate pleca (perturbând efectul informal al constituțiilor *prezidențiale*), dar, în mod crucial, indică un moment în care acest lucru s-ar întâmpla (perturbând efectul focal al constituțiilor *prezidențiale* [...]). Astfel, limitele formale ale mandatului prezidențial pot servi drept puncte focale în jurul cărora elitele își coordonează așteptările cu privire la momentul în care este cel mai probabil ca un președinte nepopular, bolnav, îmbătrânit, obosit sau care se clatină în vreun alt fel (a) să părăsească funcția în mod voluntar, (b) să fie cel mai vulnerabil la destituirea de către alte elite și/sau (c) să se confrunte cu încercările altor elite de a-l destitui" (sublinierea noastră).[342] Într-adevăr, această situație marchează **o deplasare a legitimității de la patronul de top la opoziție**. Pentru că acum patronul suprem e cel care este forțat să facă un „truc" legal pentru a rămâne în funcție, acoperind decalajul dintre instituțiile de legitimare *de jure* și poziția sa *de facto,* în timp ce opoziția poate obiecta, pe bună dreptate, tocmai acest decalaj și faptul că patronul suprem încearcă să rămână la putere prin încălcarea cadrului legal. În autocrațiile patronale mai consolidate, problema limitelor de mandat este adesea tratată prin referendumuri, cum ar fi în Azerbaidjan, Belarus și Rusia [→4.3.3.3.3].

În democrațiile patronale cu constituții *parlamentare*, puterea executivă este deținută de prim-ministru, care trebuie să câștige o alegere populară alături de membrii partidului său (care devin deputați). Faptul că el poate realiza o preluare autocratică în favoarea rețelei sale depinde de faptul că poate obține o **supermajoritate**. În cazul în care partidul viitorului patron suprem obține o supermajoritate (cunoscută și sub numele de majoritate calificată, de obicei fie două treimi, fie trei cincimi), acesta obține puterea de a schimba singur Constituția, de a întări executivul și de a concentra toate puterile statului

Caseta 4.8. Efectele constituțiilor asupra patronalismului.

„La fel cum alegerea are semnificații distincte în contexte puternic clientelare, la fel și constituțiile joacă roluri diferite de cele pe care se înțelege că le joacă în Occident, chiar și atunci când pe hârtie par identice. [...] În societățile puternic clientelare [...], constituțiile pot avea uneori cele mai puternice efecte nu prin faptul că sunt respectate formal, ci prin faptul că influențează așteptările cu privire la modul în care este organizată politica informală (neconstituțională). Poate cel mai important, acestea pot modela așteptările elitelor politice cu privire la cine va fi în mod informal (cu adevărat) patronul suprem sau patronii în cadrul politicii - chiar și atunci când formalitățile reale ale constituției sunt încălcate în mod regulat. [...] Efectele informaționale și focale ale unei constituții prezidențiale [...] pot rezolva problema de coordonare a elitelor în generarea unei decizii colective cu privire la care dintre cei doi patroni, altfel egali, ar trebui să fie tratat ca fiind cel mai puternic și, prin urmare, să i se acorde deferență. [...] În cazul în care constituțiile prezidențiale tind să încurajeze aranjamentele de rețele patronale monopiramidale [...], constituțiile cu executiv divizat le complică și, de fapt, promovează coordonarea rețelei în aranjamentele cu piramidă concurentă [...]. În plus, constituția executivului divizat oferă [în afara președintelui] un punct focal alternativ specific (primul ministru) în jurul căruia actorii patronaliști se pot coordona, în cazul în care nu sunt satisfăcuți de orice «afacere» oferită de rețeaua prezidențială."

Henry E. Hale, *Patronal Politics—Eurasian Regime Dynamics in Comparative Perspective* (Cambridge: Cambridge University Press, 2015), 76–80.

[341] Hale, *Patronal Politics,* 79–80.

[342] Hale, *Patronal Politics,* 88–89.

în mâinile sale, dar și de a-și acorda dreptul de a numi șefii instituțiilor care ar servi drept mecanisme de control și echilibru. Într-adevăr, o supermajoritate este necesară nu numai în sistemele pur *parlamentare*, ci și în așa-numitele **sisteme semi-prezidențiale,** cum ar fi Rusia, unde există o separare formală între puterile președintelui și cele ale parlamentului.

Dificultatea obținerii unei supermajorități depinde de proporția de alegători pe care trebuie să o convingă, cu cât este mai mică, cu atât este mai ușor. Prin urmare, în această privință, factorul instituțional crucial este **proporționalitatea sistemului electoral**. Sistemele majoritare, concepute tocmai cu scopul de a asigura o guvernare stabilă într-o democrație, acordă câștigătorului o cotă mai mare de locuri în legislativ decât cota sa de voturi; în sistemele proporționale, care vizează un legislativ care să reflecte mai fidel preferințele sociale, cota de locuri și cea de voturi sunt aproximativ egale (ținând cont de praguri, rotunjire etc.).[343] În mod normal, este foarte puțin probabil ca acest din urmă tip să fie depășit de un singur actor politic care dobândește o supermajoritate. Cu toate acestea, în cazul în care sistemul electoral este disproporționat, se poate ajunge la un monopol al puterii politice chiar și într-un sistem parlamentar, așa cum s-a întâmplat în Ungaria în 2010.

Unele democrații patronale rămân stabile în special datorită unei singure constrângeri instituționale. De exemplu, un executiv divizat a fost o constrângere eficientă în Bulgaria, unde predomină democrația patronală și unde încă nu a fost stabilită o piramidă unică. În timp ce în regimurile parlamentare din Albania și Slovacia, sistemele electorale proporționale au avut un rol esențial în prevenirea și/sau întreruperea tentativei autocratice (precum cea a lui Vladimír Mečiar în Slovacia la sfârșitul anilor '90).[344] Cu toate acestea, importanța sistemelor electorale proporționale poate fi observată și în regimuri semiprezidențiale precum România, unde puterile președintelui au fost contrabalansate de cele ale parlamentului ales proporțional [→7.3.2.3].

4.4.2.3. Mecanismul social de protecție: revoluțiile colorate de succes care au oprit tentativele autocratice și au restabilit democrația patronală

În ciuda piedicilor instituționale, tentativele autocratice în democrațiile patronale sunt obișnuite și chiar tipice. Fiecare rețea patronală informală dorește să acumuleze putere și avere personală și își exploatează tot accesul la resursele politice pentru a servi acest interes elitar. Scopul tentativelor autocratice este de a elimina calitățile democratice ale regimului: de a extinde puterea executivului la întregul stat (conectarea ramurilor puterii) și de a neutraliza deliberarea publică pentru a se asigura că rețeaua patronală conducătoare va rămâne la putere. Într-o preluare autocratică, **monopolul puterii politice ar deschide o gamă largă de metode extrem de sofisticate** pentru aceasta din urmă, de la crearea unei sfere de comunicare dominate (manipulare economică), prin dezechilibrarea drepturilor (manipulare juridică) până la schimbarea unilaterală a sistemului electoral (manipulare constituțională). Cu toate acestea, **fără monopolul puterii politice,** liderii pot folosi resursele statului și pot adopta legi pentru a înclina terenul de joc în favoarea lor, dar nu pot schimba fiecare lege pentru a menține terenul de joc atât de inegal cât este necesar pentru a împiedica opoziția să câștige [→3.3.9]. Prin urmare, ei sunt tentați să folosească o tehnică mai directă și mai puțin sofisticată, dar totuși eficientă: **frauda electorală**. Cu alte cuvinte, dacă liderii nu pot neutraliza opoziția, opțiunea care le rămâne este să dezactiveze manual

[343] Sartori, *Comparative Constitutional Engineering*, 3-14.

[344] Hale, *Patronal Politics*, 460-63.

procesul de deliberare publică în faza de alegere, nepermițând voința alegătorilor să se manifeste în înlocuirea titularilor cu o altă formațiune de actori politici.

În timp ce o fraudă electorală rezolvă temporar problema menținerii la putere, ea nu elimină autonomia rețelelor clientelare concurente și chiar provoacă o prăbușire destul de spectaculoasă care stimulează acțiunea socială [→4.3.2.1]. În astfel de situații, în regiunea postcomunistă au avut loc uneori așa-numitele **revoluții colorate, care au reușit adesea să spargă tentativa autocratică sau să împingă înapoi politica la starea de echilibru dinamic al democrațiilor patronale**.

Folosim termenul de „revoluții colorate" în principal datorită familiarității sale, adică a faptului că aceste evenimente sunt denumite în mod obișnuit astfel și, prin urmare, cititorii ar trebui să găsească mai simplu subiectul discuției.[345] Dar recunoaștem că aceste evenimente sunt diferite de **revoluțiile clasice**. [346] Căci revoluțiile clasice care au avut loc în Occident în secolele XVIII-XIX au fost împotriva sistemelor feudale, în care **monarhii se bazau pe legitimitatea de origine numinoasă,** iar statutul lor *de facto* și cel *de jure* coincideau. Revoluțiile au izbucnit pentru a **schimba acest model de legitimare cu un alt model, cel al legitimității populare**, în care statutul *de facto* și cel *de jure* coincideau din nou. Scopul revoluționarilor clasici a fost acela de a obține realizări precum egalitate în fața legii, împărțirea în comun a sarcinilor fiscale și alegeri legislative.[347] Prin urmare, ei au urmărit, într-adevăr, crearea unui cadru instituțional întemeiat pe legitimitate populară.

Revoluțiile cu astfel de obiective de schimbare a modelului de legitimitate au evoluat **pe o scară de la violență** – în care nu doar modelul de legitimitate a fost schimbat, ci și continuitatea juridică a fost întreruptă, iar foștii lideri au fost excluși din viața politică (adesea uciși sau exilați, ca în cazul Revoluției franceze din 1789) – la **pașnici** – care au implicat negocieri cu liderii ce au fost de acord să își schimbe regimul și cadrul instituțional fără a întrerupe continuitatea juridică. **Schimbările de regim** postcomuniste sau așa-numitele **revoluții de legiferare din 1989**[348] au aparținut, cu câteva excepții, celei din urmă categorii. Inițial, ele s-au confruntat cu dictaturi comuniste, adică sisteme cu legitimitate rațional-substanțială și cu coincidența statutului *de jure* și *de facto* al elitei politice conducătoare („avangarda" societății, așa cum era exprimată în Constituție [→4.3.4.2]). Schimbătorii de regim au vrut să schimbe acest tipar în tiparul democrației liberale, caracterizat prin legitimitate legal-rațională și – încă o dată – coincidența statutului *de jure* și *de facto* al elitei politice conducătoare. Faptul că acest lucru s-a întâmplat într-adevăr a depins de statutul structurilor încăpățânate sau, mai precis, dacă revoluția constituțională a fost însoțită de o **transformare antipatronală** [→7.3.4.1].[349] În mai multe țări, acest lucru s-a întâmplat și acolo s-au putut dezvolta democrații liberale de tip occidental (în țări precum Estonia și Polonia), dar în alte țări, transformarea antipatronală **nu a avut loc și au apărut democrații patronale**. Apoi, tentativele autocratice s-au transformat în parte integrantă a vieții politice, iar limitele instituționale stabilite în timpul schimbării de regim au avut un rol important în faptul că aceste sisteme au evitat autocrația sau au devenit în cele din urmă una (precum Ungaria).

---

345 Cf. Gerring, „What Makes a Concept Good?", 368-70.

346 Bunce și Wolchik, *Defeating Authoritarian Leaders in Postcommunist Countries*, 27-29.

347 Tilly, *European Revolutions*.

348 Király și Bozóki, *Lawful Revolution in Hungary, 1989-94*.

349 Am împrumutat această expresie de la Hale. Hale, „Russian Patronal Politics Beyond Putin", 37.

Revoluțiile colorate postsovietice nu sunt revoluții clasice, deoarece nu doresc să treacă de la un model coerent de legitimare la altul.[350] Într-adevăr, ele ar fi mai bine să fie identificate ca **revolte: ele urmăresc să păstreze modelul de legitimare inițială, coerentă, al democrației**, caracterizat prin – chiar și într-o democrație patronală – statul de drept, precum și prin coincidența statutului *de jure* și *de facto* al liderilor. Cu alte cuvinte, revoluțiile colorate încearcă să-i oprească pe lideri să ignore *de facto* limitările lor *de jure* și ordinea constituțională, ceea ce încearcă să facă prin *patronalizarea* instituțiilor statului și falsificarea alegerilor. De asemenea, merită subliniat faptul că revoluțiile colorate sunt în mare parte pașnice în ceea ce privește înlăturarea nonviolentă a liderilor autocrați (a se vedea mai jos).

Procesul tipic al unei revoluții colorate de succes trece prin următoarele etape[351]:

1. rețeaua patronală la putere creează o întrerupere a procesului de deliberare publică (de obicei, **fraudă electorală)** pentru a-și consolida poziția;
2. fraudele electorale **declanșează proteste masive de punere în discuție a legitimității**, vizând reluarea alegerilor sau recunoașterea victoriei opoziției (și demisia actualului guvern);
3. protestele care pun la îndoială legitimitatea sunt **susținute de actori externi,** cum ar fi ONG-uri străine, fundații, guverne sau uniuni internaționale (UE etc.);
4. atât sprijinul formal, cât și cel informal al guvernului se topește pe scena politică internă și internațională, până când marja de manevră se micșorează până la punctul în care nu mai pot funcționa, iar **liderii sunt forțați să satisfacă cererile revoluționarilor**.

Pasul 4 este formulat destul de vag și, într-adevăr, dacă ne uităm prin diversele revoluții colorate, putem constata că s-a întâmplat de fiecare dată în forme diferite. **Revoluția trandafirilor din Georgia**, la sfârșitul anului 2003, a fost prima revoluții colorate postsovietică, izbucnind după ce victoria electorală a președintelui Eduard Șevardnadze a fost anunțată înainte ca voturile să fie numărate în mod corespunzător. La două zile după ce în Tbilisi au început proteste de amploare care puneau sub semnul întrebării legitimitatea, liderul opoziției, Mikheil Saakașvili, și susținătorii săi au luat cu asalt clădirea parlamentului. Șevardnadze a fost evacuat și a demisionat în curând, părăsind țara pentru Moscova. Saakașvili a câștigat alegerile repetate din 2004 cu 96% din voturi.[352] **Revoluția portocalie din Ucraina,** un an mai târziu, a urmat o traiectorie diferită. Peste 1,5 milioane de oameni au manifestat în Piața Maidan din centrul Kievului, protestând împotriva victoriei strânse, dar aparent frauduloase, a lui Viktor Ianukovici, candidatul președintelui Leonid Kuchma. Revoluția portocalie a avut succes atunci când Curtea Supremă a decis organizarea de noi alegeri, care au fost câștigate de Viktor Iușcenko, învestit la începutul anului 2005.[353] **Revoluția lalelelor din Kârgâzstan,** în 2005, a prezentat o a treia variantă. Ca urmare a patronării mai multor instituții de stat și sectoare economice de către familia politică adoptată de Askar Akaev, au avut loc alegeri în care mai multe personalități importante din opoziție fie au avut rezultate slabe, fie și-au pierdut

---

[350] Revoluțiile colorate din afara regiunii postcomuniste, inclusiv cele din Primăvara Arabă, sunt, fără îndoială, mai apropiate de înțelegerea noastră a revoluțiilor clasice (indiferent de succesul sau eșecul lor). Pentru o prezentare generală, a se vedea „Tracking the 'Arab Spring' [Special Section]".

[351] Gerlach, *Color Revolutions in Eurasia*, 33.

[352] Gerlach, *Color Revolutions in Eurasia*, 6-9.

[353] Gerlach, *Color Revolutions in Eurasia*, 9-12.

locurile în parlament. Opoziția a instalat „guvernatori ai poporului" în mai multe orașe de importanță strategică, iar la o zi după sesiunea de deschidere a parlamentului, protestatarii au luat cu asalt clădirea biroului prezidențial și au confiscat postul de televiziune de stat. Evenimentele l-au forțat pe Akaev să demisioneze și să fugă la Moscova în câteva săptămâni. Două figuri simbolice ale revoluției, Felix Kulov și Kurmanbek Bakiev, au fost aleși prim-miniștri și, respectiv, președinte.[354] Dar recent, o **altă revoluție colorată a izbucnit în Kârgâzstan în 2020,** după alegerile parlamentare, unde partidele aflate la putere și-ar fi asigurat supermajoritatea prin fraudă electorală. Evenimentele au catalizat, de asemenea, nemulțumiri legate de probleme care preced de obicei revoluții colorate, precum marea corupție și decăderea economică. Prin intermediul demonstrațiilor în masă[355] de punere sub semnul întrebării a legitimității și a nesupunerii civile, revoluția a dus rapid la demisia lui Sooronbay Jeenbekov din funcția de președinte al Kârgâzstanului, [356] urmată de numirea opoziției lui Sadyr Japarov – care fusese scos din închisoare la începutul evenimentelor – în funcția de prim-ministru.[357]

Au existat două revoluții colorate de succes care nu au fost rezultatul unor fraude electorale, ci al altor tipuri de încercări de a consolida dominația unui patron de top și de a sparge competiția rețelelor patronale. Prima a fost **revoluția Euromaidan din Ucraina** din 2014, care s-a întâmplat la patru ani după ce Ianukovici câștigase președinția și a apropiat Ucraina mai mult ca niciodată de autocrația patronală.[358] Evenimentul care a declanșat protestele de punere sub semnul întrebării a legitimității a fost refuzul acestuia de a semna un acord de asociere cu UE, ceea ce a însemnat o respingere deschisă a sferei de influență a UE în favoarea celei a Rusiei, adică respingerea cerințelor de democratizare pentru un spațiu de manevră mai mare pentru stabilizarea autocrației patronale [→7.4.4]. La începutul anilor 2013-2014, în Piața Maidan au izbucnit manifestații ample și, în cele din urmă, violente; poliția a ucis peste o sută de persoane și peste o mie au fost rănite. Violențele politice mortale au dus la dezertarea principalilor susținători ai lui Ianukovici, care au fugit din țară în Rusia. Revoluționarii au reușit să schimbe Constituția, trecând de la un sistem *prezidențial* la un sistem executiv divizat, iar o figură marcantă a revoluției, Petro Poroșenko, a fost ales președinte.[359] A doua revoluție colorată care nu s-a produs după o alegere a fost **revoluția de catifea din Armenia**, care a avut loc în 2018. La fel ca Ucraina lui Ianukovici, Armenia era și ea aproape de o autocrație patronală în momentul revoluției. Cu toate acestea, până atunci, țara avea o rețea patronală monopiramidală de două decenii, fiind capabilă să reziste la mai multe tentative de revoluție (mai ales în 2004 și 2008)[360], dar nefiind suficient de puternică pentru a realiza o autocrație consolidată. Într-adevăr, în timp ce aceeași rețea patronală a dat țării doi președinți între 1998 și 2018, un sistem electoral proporțional a permis o opoziție relativ puternică în parlament, iar rețeaua conducătoare a trebuit să formeze și ea o coaliție pentru a avea o majoritate și a asigura poziția de prim-ministru. Alte rețele patronale erau mai degrabă aliați decât subordonați stricți ai rețelei dominante, în timp ce opoziția putea mobiliza societatea civilă până în 2018.[361] Evenimentul care a declanșat revoluția colorată a fost încercarea patronului suprem Serzh Sarkisian de a ocoli limita de două mandate

[354] Gerlach, *Color Revolutions in Eurasia*, 12-14.

[355] Hale, *Patronal Politics*, passim.

[356] Merz, „Președintele Kârgâzstanului a demisionat pe fondul tulburărilor politice".

[357] Imanaliyeva, „Kyrgyzstan: fost Condamnat, numit prim-ministru".

[358] Hale, *Patronal Politics*, 342-50.

[359] Hale, *Patronal Politics*, 234-38.

[360] Gerlach, *Color Revolutions in Eurasia*, 17-18.

[361] Hale, *Patronal Politics*, 354-63; Lanskoy și Suthers, „Armenia's Velvet Revolution".

prin trecerea de la președinte la prim-ministru, în urma unui referendum care a mutat dramatic puterea de la funcția de președinte la cea de prim-ministru. După proteste de contestare a legitimității care au utilizat în mod activ rețelele de socializare, Sarkisian – demonstrând fragilitatea sistemului său monopiramidal – a acceptat o dezbatere televizată cu liderul opoziției, Nikol Pashinian, care a durat mai puțin de două minute, după ce acesta a refuzat să demisioneze. Ca răspuns la proteste, Sarkisian a trebuit să decidă dacă să recurgă la violență împotriva oamenilor. El a decis să nu o facă, demisionând în cele din urmă în favoarea lui Pashinian.[362]

Deși mai mulți autori se așteptau ca astfel de proteste să ducă în cele din urmă la o democrație liberală de tip occidental[363], nu a fost așa. Datele colectate de Grigore Pop-Eleches și Graeme Robertson confirmă, de asemenea, acest lucru, arătând cum s-a schimbat calitatea guvernării democratice după revoluția din Georgia, Ucraina și Kârgâzstan (figura 4.2). După cum scriu ei, „Kârgâzstanul nu a cunoscut niciun impuls real în materie de guvernanță după Revoluția lalelelor, apoi s-a angajat pe o traiectorie uniformă descendentă până la înlăturarea lui Bakiev de la putere în aprilie 2010. Ucraina și Georgia au ocupat poziții intermediare; în medie (și în domenii specifice, cum ar fi procesul electoral), schimbarea netă a scorurilor de guvernanță sub regimurile lor de tip «revoluție colorată» a fost minimă".[364] Într-adevăr, cu excepția parțială a Georgiei [→7.3.4.5], succesul „revoluțiilor colorate" a fost urmat, de obicei, de restabilizarea concurenței patronale anterioare și de guvernarea patronală (limitată) a figurii conducătoare a revoluției.[365]

În general, putem observa că **revoluțiile colorate de succes nu conduc la un cadru liberal, ci doar la democrație patronală**. De aceea, le tratăm ca mecanism de protecție, dat fiind faptul că nu permit autocraților patronali să își consolideze puterea și să realizeze o preluare autocratică, eliminând echilibrul dinamic al democrației patronale. Motivul pentru care aceste revoluții nu duc la democrație liberală este că **nu sunt însoțite de transformări antipatronale**. Deși mișcările revoluționare mărșăluiesc sub lozincile democrației, transparenței și anticorupției, în **spatele demersului democratic al maselor se află**, ca forță organizatoare și resursă politică, dar și financiară, **nemulțumirea rețelelor patronale ce urmează a fi suprimate**. Este adevărat, așa cum a arătat Ucraina sub Ianukovici, că, fără nemulțumirea populară care provine din eșecul deliberării publice, rețelele patronale sunt mai puțin capabile să contracareze tendințele autocratice. Dar este adevărat și contrariul: fără resursele rețelelor patronale concurente, nemulțumirea populară nu poate opri autocratul aflat la putere să întrerupă competiția „corectă", democratică (patronală). În timp ce Scott Radnitz are dreptate să sublinieze corelația dintre succesul revoluțiilor colorate și nivelul de privatizare, care, după cum scrie el, a dat naștere unei „noi clase capitaliste" care ar putea forma o opoziție eficientă[366], el nu recunoaște că acești actori nu sunt „capitaliștii" unei „clase", ci oligarhi ai diferitelor familii politice adoptate, iar resursele țării nu sunt în mâini „private", ci constituie un sistem de putere&proprietate [→5.5.3.5]. De fapt[367], din

[362] Lanskoy și Suthers, „Armenia's Velvet Revolution".

[363] Gerlach, *Color Revolutions in Eurasia*, 29-30; McFaul, „Transitions from Postcommunism".

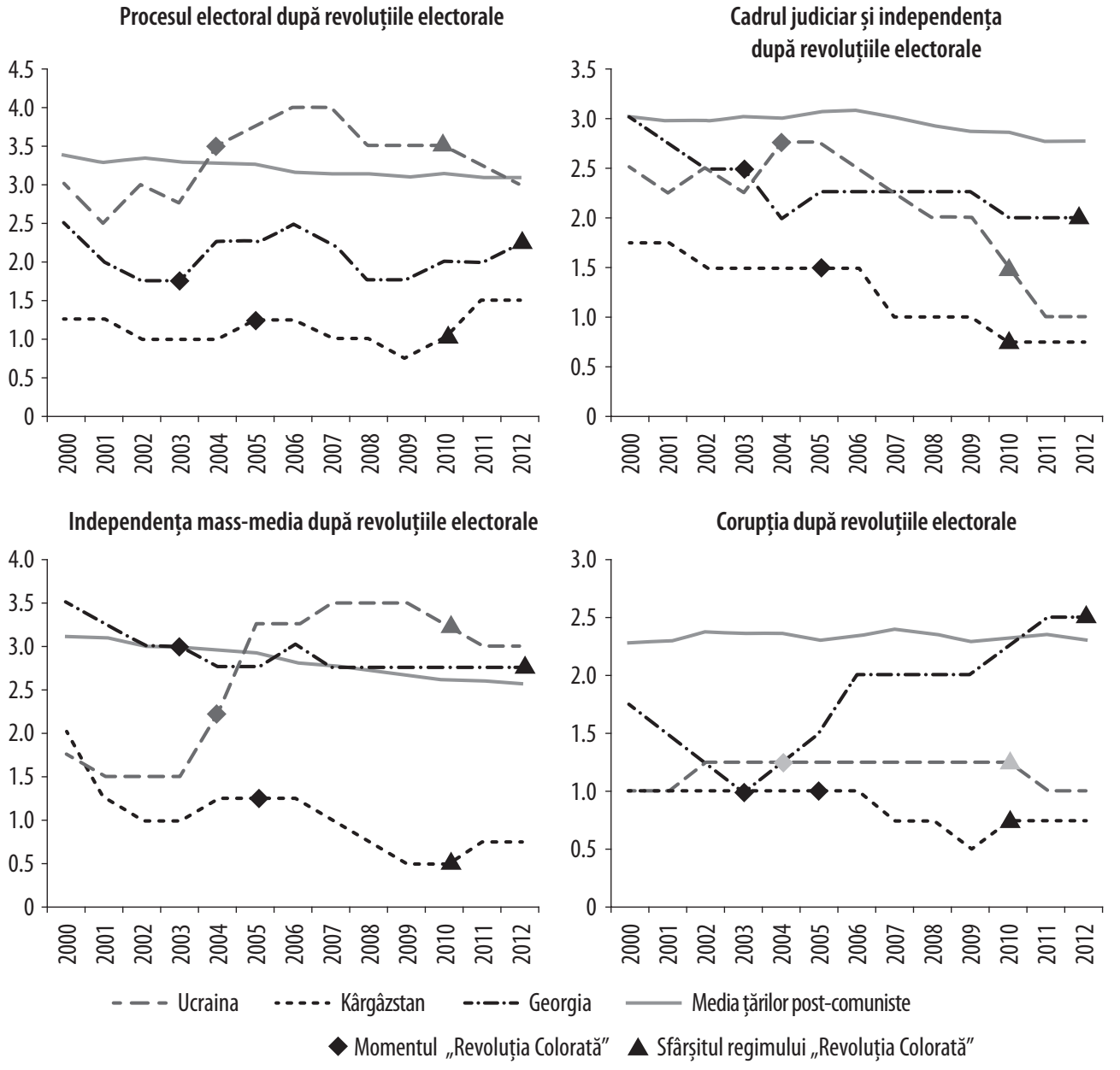
[364] Pop-Eleches și Robertson, „After the Revolution", 5. Autorii analizează, de asemenea, Serbia, care s-a îmbunătățit după revoluție, pentru că aceasta nu s-a petrecut în democrație patronală, ci a înlocuit autocrația patronală cu democrația. Vom reveni la Serbia în partea următoare.

[365] Hale, *Patronal Politics*, 311-50, 364-71.

[366] Radnitz, „The Color of Money".

[367] În ceea ce privește Ucraina, a se vedea Minakov, „Republic of Clans".

Figura 4.2. Comparație a guvernării democratice în țările cu revoluții colorate. Sursa: modificat după Pop-Eleches și Robertson (2014, 6).

cauza acestor factori, se întâmplă preluarea autocratică sau ele sunt inversate doar pentru a recrea democrația patronală sub conducerea limitată a unei noi rețele patronale informale. Împrumutând un termen de la Hale, această formă de **ciclu de regim** este calea cea mai tipică a echilibrului dinamic al democrațiilor patronale [→7.3.4.1].[368]

[368] Hale, *Patronal Politics*, 87-93.

4.4.3. Autocrația patronală: separarea resurselor de putere și problema succesiunii

4.4.3.1. Revoluții colorate nereușite: structura monopolistă a autocrațiilor patronale consolidate

După descrierea noastră a revoluțiilor colorate de succes, se poate obiecta că am omis revoluția buldozerului din Serbia din 2000, care este adesea considerată ca fiind prima revoluții colorate din Eurasia.[369] Într-adevăr, faptul că și acest eveniment a avut succes pare să contrazică teza noastră potrivit căreia revoluțiile colorate cu succes au loc doar în democrațiile patronale, deoarece Serbia sub Slobodan Milošević a fost, fără îndoială, mai aproape de autocrația patronală.[370] Cu toate acestea, nu trebuie uitat că vorbim de stabilitate internă și de mecanismul de protecție. În timp ce permitem existența unor factori externi care se conectează și consolidează procesele interne preexistente, cum ar fi asistența pentru democrație și sprijinul acordat forțelor de opoziție de către SUA[371], eliminăm șocurile exogene care depășesc logica internă a regimului și, prin urmare, așa cum am menționat la început, pot face să se prăbușească chiar și un regim care, altfel, ar fi autosuficient. În cazul Serbiei, astfel de șocuri exogene au jucat un rol instrumental. Pe de o parte, este adevărat că, până în 2000, țara fusese condusă timp de mai bine de un deceniu de patronul suprem Milošević. Dar, pe de altă parte, în acea perioadă, țara s-a confruntat cu dizolvarea Iugoslaviei, războaie civile sângeroase, conflicte etnice, războiul din Kosovo (cu implicarea militară a NATO în 1999), precum și cu numeroase sancțiuni politice și economice.[372] Deși importanța organizațiilor de tineret și a facțiunilor de elită sprijinite de SUA în valorificarea oportunității este de netăgăduit[373], faptul că s-a ivit o oportunitate s-a datorat în mare parte unor factori externi logicii politice interne a regimului și dincolo de orice fluctuație economică sau socială normală, tipică pentru comunitățile politice stabile [→7.4]. Prin urmare, teza noastră potrivit căreia doar logica internă a unei democrații patronale contestate permite revoluții colorate de succes – mai mult, că acestea sunt mecanisme de protecție care duc înapoi la competiția patronală – nu este infirmată de succesul revoluției buldozerului, deoarece nu logica internă sau componentele autocrației sârbe au permis succesul acesteia.

În situațiile politice în care logica politică internă a regimului nu a fost subminată de factori externi, revoluțiile colorate împotriva autocrațiilor patronale consolidate au dus invariabil la eșecuri. În primul rând, în **Azerbaidjan**, la doi ani după ce Ilham Aliyev a moștenit *de facto* președinția de la tatăl său, Heidar Aliev, liderii opoziției s-au unit împotriva acestuia în alegerile parlamentare și au încercat, de asemenea, în ciuda legilor represive și a neechilibrului drepturilor împotriva libertății de întrunire, să adune mase pe străzile capitalei, Baku. Poliția și serviciile secrete ale patronului au fost masiv mobilizate împotriva lor, în timp ce liderii opoziției s-au confruntat cu urmărirea penală și, în cele din urmă, nu au reușit nici să mobilizeze mulțimi mari, nici să schimbe regimul în mod substanțial.[374] În al doilea rând, în

---

[369] Bunce și Wolchik, *Defeating Authoritarian Leaders in Postcommunist Countries*, 85-113.

[370] Hale, *Patronal Politics*, 463-65. Subliniind natura patronală informală a regimului, Levitsky și Way raportează că, la începutul anilor '90, „Milošević a inversat privatizările anterioare și a numit în mod sistematic aliați la conducerea întreprinderilor de stat, parastatale și chiar private. Prin intermediul acestor aranjamente de reprezentare și al altor instrumente politice, Milošević și soția sa au obținut controlul a aproximativ 85% din economie". Levitsky și Way, *Competitive Authoritarianism*, 106.

[371] Bunce și Wolchik, *Defeating Authoritarian Leaders in Postcommunist Countries*, 21-26.

[372] Gerlach, *Color Revolutions in Eurasia*, 4.

[373] Bunce și Wolchik, *Defeating Authoritarian Leaders in Postcommunist Countries*, 100-105.

[374] Gerlach, *Color Revolutions in Eurasia*, 19-20.

2006 a avut loc **revoluția blugilor din Belarus**, care este un regim patronal mai mult birocratic decât informal, deoarece patronul suprem Lukașenko se bazează mai degrabă pe mecanismul formal al instituțiilor publice, conducând un „model unic, rustic și provincial al unui stat mafiot subdezvoltat”[375], care poate fi poziționat în triunghiul nostru undeva între autocrația patronală și dictatura care exploatează piața. Lukașenko a schimbat Constituția pentru a-i permite să candideze la funcția de președinte pe termen nelimitat, iar când opoziția s-a unit împotriva sa pentru alegeri și grupurile civice au reușit să construiască un oraș de corturi în semn de protest, forțele de ordine le-au îndepărtat pur și simplu și au încarcerat mai mulți membri ai opoziției. Unul dintre cei doi candidați principali ai opoziției, Aliaksandr Kazulin, a fost condamnat la cinci ani de închisoare.[376] O altă revoluții colorate a izbucnit în **Belarus după alegerile prezidențiale trucate din 2020**[377], al căror rezultat este incert în momentul prezentării manuscrisului. Deși consolidarea autocrației belaruse s-a schimbat în cei cincisprezece ani care au trecut de la revoluția cu blugi, putem observa că Lukașenko folosește în continuare violența polițienească pentru a încerca să suprime demonstrațiile de masă care pun la îndoială legitimitatea (care au fost, la rândul lor, pașnice). Pe de altă parte, Lukașenko a organizat o întâlnire cu protestatarii belaruși încarcerați[378], semănând cu ministrul polonez de interne Czesław Kiszczak, care i-a vizitat pe membrii încarcerați ai mișcării anticomuniste Solidaritatea înainte de schimbarea de regim din 1989. Acest lucru indică un impas între brutalitatea statului belarus și determinarea și nemulțumirea activă a poporului belarus, a cărui soluție poate depinde în mare măsură de posibilitatea intervenției Rusiei lui Putin [→7.4.3.2].

În sfârșit, în **Rusia,** care este un caz paradigmatic de autocrație patronală, au avut loc proteste de amploare la Moscova după alegerile frauduloase din 2011. Masele nu au fost mobilizate de un partid de opoziție, ci de anumite persoane, precum Alexei Navalny și Boris Nemțov (care a fost asasinat patru ani mai târziu). În replică, GONGO-ul regimului, Nashi, a organizat mitinguri pro-guvernamentale, iar protestatarii opoziției au fost criminalizați în presa patronală care domina sfera de comunicare rusă. În cele din urmă, protestele pe scară largă au încetat, regimul a înăsprit dezechilibrul drepturilor împotriva manifestărilor neautorizate [→4.3.2.1], iar familia politică adoptată a folosit kompromatul pentru a-l urmări penal pe Navalny, care a fost condamnat la închisoare pentru delapidare și fraudă în 2013. În general, încercarea rusă de a realiza o revoluții colorate s-a soldat, de asemenea, cu un eșec.[379]

Ceea ce putem vedea din aceste cazuri este **utilizarea arsenalului autocrațiilor patronale împotriva deliberării publice**. După ce am definit diversele instituții și tehnici pe care astfel de regimuri le folosesc pentru a neutraliza deliberarea publică, putem folosi conceptele noastre pentru a analiza revoluțiile colorate nereușite și pentru a identifica tehnicile pe care liderii le-au folosit pentru a rămâne la putere. Într-adevăr, în timp ce amenințările la adresa stabilității regimului în democrațiile liberale și patronale ar putea fi împiedicate prin apărarea pluralismului, în autocrațiile patronale, acestea sunt împiedicate prin oprimarea pluralismului. Pentru că **amenințarea nu mai este că cineva se va strădui să dețină exclusiv puterea, ci că un rival se va strădui să îl răstoarne pe posesorul exclusiv și/sau să introducă** democrația (cel mai probabil democrația patronală, datorită naturii extrem de clientelare a acestor societăți).

---

375 Rouda, „Is Belarus a Classic Post-Communist Mafia State?”.

376 Gerlach, *Color Revolutions in Eurasia*, 20-22.

377 Shkliarov, „Belarus Is Having an Anti-’Cockroach’ Revolution”.

378 „Proteste în Belarus: Lukașenko se întâlnește cu opozanții în închisoare”.

379 Gerlach, *Color Revolutions in Eurasia,* 22-24. În ceea ce privește protestele din 2021 din Rusia, care au început după otrăvirea și detenția lui Alexei Navalny (precum și documentarul său care a generat peste 100 de milioane de vizualizări într-o săptămână: Navalny, „Дворец для Путина. История самой большой взятки” [Palatul lui Putin. Istoria celei mai mari mite din lume]), rezultatul lor este incert în momentul închiderii manuscrisului. Întrebarea principală este dacă regimul a atins deja punctul de „uzură” (adică deconsolidare) în care nu mai este capabil să mențină stabilitatea regimului în fața furiei generale a publicului [→4.4.4.4.2].

Conform acestei logici, putem observa că esența autocrației patronale este simetric opusă celei a democrațiilor:

- **ramurile puterii sunt legate între ele în mâinile patronului suprem**, care este, prin urmare, monopolistul puterii politice și dispune discreționar asupra poliției, folosind instrumentele autorității publice și călcând peste constituționalitate după bunul plac în numele legitimității rațional-substanțiale;
- **regimul dispune de o rețea patronală monopiramidală**, ceea ce înseamnă că familia politică adoptată de patronul suprem este monopolistul *patronalismului*, iar rețelele patronale concurente sunt eliminate, subjugate sau neutralizate;
- **societatea civilă este subjugată**, ceea ce înseamnă că cele patru autonomii ale sale sunt neutralizate, adică nu pot fi păstrate decât într-o măsură irelevantă din punct de vedere politic, în timp ce majoritatea resurselor politice, economice și comunitare sunt anexate de familia politică adoptată.

Pe scurt, putem rezuma **esența autocrației patronale** ca fiind **guvernarea neconstrânsă și monopolistă a patronului suprem, subordonată principiului interesului elitei**. Deținerea exclusivă a puterii politice și acumularea de averi personale se realizează pe măsură ce statul este transformat într-un stat mafiot: este condus ca o afacere a familiei politice adoptate (economic) în timp ce trebuie să fie și susținut (politic), deoarece nu vorbim de simpli hoți, ci de așa-numiți bandiți statali.[380]

4.4.3.2. Apărarea împotriva presiunilor din exterior: consolidare autocratică

Revenind la mecanismele de protecție ale autocrațiilor patronale, putem începe cu cele care **apără de presiunile din afara familiei politice adoptate**. „Din exterior" nu se referă la șocuri exogene precum războaiele sau crizele economice, ci la presiuni ale opoziției precum blocurile electorale și revoluțiile colorate. Într-adevăr, apărarea este garantată dacă patronul suprem este capabil să obțină și să mențină autocrația consolidată, pe care am menționat-o în tabelul 4.13 și, de asemenea, în partea anterioară, folosind termenul de autocrație patronală „consolidată".

În unele cazuri, cum ar fi Armenia, patronul suprem reușește să obțină o preluare autocratică și să instituie un sistem monopiramidal, dar nu reușește să obțină consolidare autocratică și este în cele din urmă răsturnat.[381] Ceea ce necesită consolidare autocratică este **neutralizarea** celui de-al doilea mecanism de protecție al democrației liberale, și anume **autonomia societății civile**. **Fără aceasta, regimul rămâne vulnerabil, deoarece sunt autonomii care pot forma o opoziție eficientă**.[382] Acesta este, în parte, ceea ce Way a analizat ca „pluralism în mod implicit", explicând că autocrații slabi, fără suficient control politic și economic asupra țării, nu sunt în măsură să își mențină domnia, iar pluralismul democratic se dezvoltă pe măsură ce elita conducătoare – în termenii noștri – degenerează într-o rețea de putere multipiramidală în absența unui patron suprem puternic.[383]

Societatea civilă subjugată poate fi realizată prin desființarea celor patru autonomii menționate în partea 4.4.1.2. **Cea mai importantă autonomie care trebuie încălcată e cea a mass-mediei**, deoarece – așa cum subliniază Kis – „starea satisfăcătoare a mass-mediei este o condiție prealabilă pentru practicarea semnificativă, în cunoștință de cauză, a tuturor drepturilor politice".[384] Prin urmare, folosind puterea statului, primul act al patronului

---

[380] Folosind categoriile lui Mancur Olson. Referitor la acest aspect, a se vedea capitolul 7 [→7.4.7.2].

[381] „Good News from the Caucasus?"

[382] Pentru cazul Armeniei, a se vedea Lanskoy și Suthers, „Armenia's Velvet Revolution".

[383] Way, *Pluralism by Default*.

[384] Kis, „Demokráciából autokráciába [De lademocrațiela autocrație]", 59.

suprem în ceea ce privește societatea civilă trebuie să fie o reprimare a presei sau – folosind terminologia noastră – să împingă sfera comunicării din vecinătatea tipului ideal „deschis" în cea a tipului „dominat" [→4.3.1]. Acest lucru neutralizează deja deliberarea publică, deoarece actorii opoziției sunt excluși din discuții și din sfera comunicării, în timp ce liderii pot folosi mass-media patronale (de stat, dar și private, în mâinile oligarhilor loiali) pentru a monopoliza cuvântul în dezbaterile politice.

În al doilea rând, **autonomia antreprenorilor** trebuie să fie coruptă pentru a reduce și mai mult șansele unei viitoare opoziții. Pe de o parte, patronul suprem poate face ca întreprinzătorii să fie interesați în susținerea sistemului, făcându-i clienți, subcontractori și „furnizori ai curții" ai familiei politice adoptate [→6.2.2.2.3]. Pe de altă parte, întreprinzătorii și oligarhii înclinați spre opoziție pot fi privați de resursele lor financiare sau pot fi forțați să direcționeze, în schimb, banii și proprietățile către familia politică adoptată. Acest lucru se realizează, în primul rând, prin intermediul intervenției discreționare a statului: un antreprenor care trece de partea opoziției trebuie să riște să fie exclus din contractele de stat și/sau să fie expus la inspecții fiscale, amenzi sau chiar la raiduri corporative conduse la nivel central [→5.5.4].

În al treilea rând, **neutralizarea ONG-urilor** și înființarea GONGO-urilor este importantă atât pentru a ușura controlul de supraveghere, cât și în scopuri propagandistice [→3.5.2]. Să citim o analiză structurată a lui Ádám C. Nagy, care a scris despre domesticirea ONG-urilor în Ungaria într-un volum de studii editat de unul dintre autorii de față: „Statul mafiot utilizează **o metodologie de domesticire în mai multe etape**. Primul său pas este **centralizarea finanțării** și controlul acesteia de către un locțiitor. Această mișcare are «succes» în cazul majorității grupurilor civile, deoarece acestea sunt investite în primul rând în realizarea unui anumit obiectiv organizațional, mai degrabă decât în luarea unei poziții politice. Prin urmare, acceptând răspunsul locțiitorului – finanțarea sau promisiunea acesteia în cazul listelor de așteptare – acestea nu își vor exprima nemulțumirea față de acest sistem operațional. În cazul în care finanțarea constrânsă nu este suficientă pentru a-și atinge obiectivul, statul utilizează mass-media, de exemplu, **supunând actorii societății civile orientate spre opoziție la presiuni comunicaționale**. La acest nivel ar persista toate organizațiile, cu excepția celor care, din tripla sarcină a societății civile (participare, serviciu și control), ar susține etosul de a limita dominația statului. În cazul în care presiunea comunicațională se va dovedi ineficientă, statul va **recurge la mijloace coercitive** pentru a impune voința guvernului. În timp ce prima metodă a fost folosită de mai multe ori în contextul modelului democratic incomplet realizat în Ungaria [după schimbarea de regim], aplicarea celei de-a doua metode a fost aproape fără precedent. În cele din urmă, desfășurarea autorității centrale dezvăluie modul în care funcționează un sistem fără echivoc nedemocratic" (sublinierea noastră).[385]

În cele din urmă, **autonomia cetățeanului** este frântă *în masă prin transformarea lui* în servitori sau clienți prin ceea ce am numit „patronajul social" în capitolul 6 [→6.2]. În acest punct, invocăm triada [386] **vociferare-ieșire-loialitate** a lui Hirschman și spunem că cheia pentru a constrânge poporul este folosirea instrumentelor autorității publice, dobândite prin preluarea autocratică, pentru a **transforma vocea potențială în loialitate constrânsă**. O autocrație patronală se deosebește de o dictatură comunistă prin faptul că lasă poporul să iasă din regim, ceea ce contribuie, de fapt, la stabilitate prin „exilul voluntar" al oamenilor nemulțumiți [→6.2.2.1]. Cu toate acestea, ea trebuie să rupă capacitatea autonomă de exprimare a poporului care rămâne în sistem, care s-ar putea manifesta – ca într-o democrație liberală – prin cetățenii liberi care se angajează în acțiunea politică în funcție de preferințele lor, exprimându-și opinia și susținând

[385] Nagy C., „Domestificarea societății civile", 573.

[386] Cf. Hirschman, *Exit, Voice, and Loyalty*.

actorii politici care le plac. Pe de o parte, această capacitate este limitată prin neutralizarea fazelor de discuție, asociere și alegere a deliberării publice [→4.3.1-3]. Pe de altă parte, **oamenii pot fi sancționați** pentru că își folosesc vocea. Acest lucru poate lua o varietate de forme, cum ar fi amenințarea de a fi concediat de la locul de muncă și diverse „liste negre" în companiile de stat, excluzând persoanele cu un trecut politic nepotrivit de la accesul la resursele controlate de familia politică adoptată.[387] Cel mai radical mijloc însă este probabil **aplicarea legii selectivă din punct de vedere politic**. Căci aceasta permite (1) persecutarea unor figuri importante ale opoziției, a liderilor de partid și a organizatorilor de mișcări și (2) discriminarea fără scrupule pe criterii politice, astfel încât persoanele cu plângeri valabile din punct de vedere juridic împotriva discriminării pot fi concediate [→4.3.5]. Într-adevăr, aplicarea selectivă a legilor este **un instrument important în neutralizarea oricărei autonomii,** deoarece poate fi folosit împotriva oricărui actor sau instituție, fie că este vorba de mass-media, de un oligarh/antreprenor, de un ONG sau de un cetățean obișnuit. Iar suspendarea *de facto* a legilor normative nu trebuie să se facă neapărat *în masă*: este suficientă sancționarea câtorva persoane într-un mod spectaculos, demonstrativ, care va avea apoi un efect de semnalizare, de demobilizare pentru întreaga populație [→4.3.2.1].

În timp ce consolidarea autocrației este un proces complex și nu există o măsurătoare directă a acesteia, **datele din indicii de democrație, cum ar fi indicele „statului de drept"** al **World Justice Project (WJP),** ne permit să tragem unele concluzii conexe.[388] Am ales douăsprezece țări postcomuniste, cele pe care le vom folosi pentru a ilustra varietatea traiectoriilor de regim în capitolul 7 [→7.3]. Aceste țări sunt ordonate în funcție de trei aspecte măsurate de WJP: **(1) constrângerile asupra puterilor guvernamentale**, care măsoară dacă puterile guvernamentale sunt limitate în mod eficient de către legislativ, sistemul judiciar, auditul și revizuirea independentă și alte instituții ale statului de drept; și (2) **libertatea justiției civile** față de influența guvernamentală necorespunzătoare, care este un subaspect care măsoară dacă sistemul de justiție civilă este liber de influența guvernamentală sau politică necorespunzătoare; și **(3) drepturile fundamentale**, care măsoară garanțiile efective ale unui proces echitabil de drept, precum și ale libertății de opinie și de exprimare, de credință și religie, de întrunire și așa mai departe. Aceste aspecte ne permit să evaluăm consolidarea autocratică: constrângerile scăzute asupra guvernului indică preluare autocratică în țările cu alegere multipartidistă (adică ce nu sunt dictaturi de-a dreptul); influența guvernamentală necorespunzătoare în justiția civilă denotă o aplicare a legilor selectivă din punct de vedere politic; iar respectarea drepturilor fundamentale este o bună măsură aproximativă pentru autonomia cetățeanului, care este o bază necesară pentru o societate civilă puternică.

În primul rând, tabelul 4.14 prezintă cele douăsprezece țări în funcție de primele două aspecte. După China, care este o dictatură, următoarele patru țări cu cele mai puține constrângeri asupra guvernului sunt, în această ordine, **Rusia, Ungaria, Kazahstan și Moldova.** Acestea sunt cele patru țări din cele douăsprezece în care s-a **desfășurat preluarea autocratică**, cu grade diferite de consolidare în 2017-2018 (când au fost înregistrate datele). Faptul de preluare autocratică poate fi observat în tabelul 4.14, nu numai pentru că aceste **țări** au puține constrângeri asupra **guvernului,** ci și pentru că **prezintă cea mai improprie influență guvernamentală în justiția civilă** dintre regimurile multipartite din eșantion. Singura democrație

[387] „Political Discrimination in Hungary".

[388] WJP, „Rule of Law Index 2019". Îi suntem recunoscători lui Márton Kozák pentru sugestiile sale cu privire la indicele WJP.

Tabelul 4.14. Douăsprezece țări postcomuniste în funcție de constrângerile impuse guvernului și de influența necorespunzătoare a guvernului în justiția civilă. Autocrațiile în bold. Țările din cadrul fiecărei celule sunt în ordine descrescătoare în funcție de constrângerile asupra guvernului. Pe baza datelor din WJP (2019).

		Influența necorespunzătoare a guvernului în justiția civilă (1: perfect liber de influență; 0: perfect îndrumat)			
		0.73–0.89	**0.56–0.72**	**0.39–0.55**	**0.22–0.38**
Constrângeri asupra puterilor guvernamentale (1: perfect constrâns; 0: perfect neconstrâns)	**0.73–0.89**	Estonia, Republica Cehă			
	0.56–0.72		România	Georgia, Polonia	
	0.39–0.55			Macedonia de Nord	**Ucraina, Moldova*, Kazahstan, Ungaria**
	0.22–0.38				**Russia**, China

* Data collected in 2017.

patronală din categoria lor este Ucraina, o țară caracterizată de o competiție patronală intensă și de o constantă tentativă autocratică de către actuala familie politică conducătoare adoptată [→7.3.4.2]. În România, care este, de asemenea, o democrație patronală, dar cu tentative autocratice mai puțin energice, justiția civilă este, de asemenea, mai puțin controlată de politică, iar urmărirea penală prezintă, de fapt, un caracter politic proporțional în loc de selectivitate politică [→4.3.5.1, 7.3.2.3]. La celălalt capăt al scalei, putem observa Estonia și Republica Cehă, unde fundațiile și instituțiile democratice puternice garantează cea mai mică influență guvernamentală necorespunzătoare din eșantion. (Cu toate că în Republica Cehă a existat o tentativă de clientelizare începând cu 2013 [→7.3.3.3.3], iar unele rapoarte indică cazuri sporadice de influență guvernamentală necorespunzătoare în justiția civilă).[389]

Potențialul de aplicare selectivă a legilor din punct de vedere politic în cele patru autocrații înseamnă că patronii supremi ai țărilor au obținut cel mai util instrument pentru a realiza consolidarea autocrației. Cu toate astea, **acestea au reușit să se consolideze în grade diferite** până în 2018. Acest lucru este relevat de tabelul 4.15, care prezintă constrângerile guvernului împotriva drepturilor fundamentale. Evident, în nicio autocrație patronală, drepturile fundamentale nu sunt la fel de ignorate ca în dictatura chineză (punctaj de 0,32 din 1), dar sunt departe – de cealaltă parte – și de democrații liberale precum Estonia (0,83) și Republica Cehă (0,78). Datele indică faptul că, în rândul autocrațiilor patronale, autonomia cetățeanului este cel mai coruptă în Rusia (0,45), urmată de Kazahstan (0,46), Moldova (0,54) și Ungaria (0,58). În timp ce tabelul anterior indica preluare autocratică, acest tabel arată că **Rusia este cea mai consolidată și Ungaria este cel mai puțin consolidată din grup**. Din nou, această măsură este o aproximare, iar procesul complex de consolidare autocratică ar trebui măsurat luând în considerare toate cele patru autonomii într-un mod mai concentrat. Totuși, o dovadă care să confirme concluzia noastră este nivelul de violență electorală din țările respective. Cercetătorii folosesc „violența electorală" ca termen generic pentru hărțuirea opoziției, revolte și proteste după alegere, utilizarea

[389] Hanley și Vachudova, „Understanding the Illiberal Turn".

violenței în timpul protestelor și alte evenimente violente în jurul alegerilor care implică uciderea unor civili.[390] Seturile de date arată în mod constant că Rusia s-a confruntat cu numeroase evenimente de violență electorală sub conducerea lui Putin, în timp ce[391] astfel de cazuri au fost destul de rare în Ungaria lui Orbán. Unii politicieni (minori) din opoziție au fost reținuți, iar skinheads legați de Fidesz au blocat fizic o dată calea unui politician socialist de a depune o inițiativă pentru referendum[392], dar nicio manifestare nu a fost spartă de violență, iar politicienii și partidele majore din opoziție nu au fost hărțuiți sau uciși. În 2019, opoziția chiar a câștigat poziții importante în Budapesta, inclusiv primăria capitalei. Unde se situează pe scara dintre coerciția „pașnică" și violența sângeroasă instrumentele de excludere, disciplină și supunere forțată arată că poporul se bucură de mai multă autonomie în Ungaria decât în Rusia. De fapt, pragurile de coerciție ale statelor mafiote postcomuniste sunt diferite, în funcție de poziția lor geopolitică: pragul care constrânge utilizarea violenței în cazul Ungariei, membră a UE, este mai ridicat decât în Rusia, care nu este membră; și chiar și în Rusia este mai ridicat decât în cazul statelor mafiote postcomuniste din Asia Centrală [→7.4.3.2].[393]

Tabelul 4.15. Douăsprezece țări postcomuniste în funcție de constrângerile asupra guvernului și a drepturilor fundamentale. Autocrațiile sunt evidențiate cu bold. Țările din cadrul fiecărei celule sunt în ordine descrescătoare în funcție de constrângerile asupra guvernării. Pe baza datelor din WJP (2019).

		Drepturi fundamentale (1: perfect protejate; 0: perfect ignorate)			
		0,73–0,89	0,56–0,72	0,39–0,55	0,22–0,38
Constrângeri asupra puterilor guvernamentale (1: perfect constrâns; 0: perfect neconstrâns)	0.73–0.89	Estonia, Republica Cehă			
	0.56–0.72		Georgia, Polonia, România		
	0.39–0.55		**Macedonia de Nord, Ucraina, Ungaria**	**Moldova*, Kazahstan**	
	0.22–0.38			**Rusia**	China

* Date colectate în 2017.

În cele din urmă, **sistemul consolidat poate fi menținut prin utilizarea discreționară a instrumentelor de autoritate publică**. Cu monopolul puterii politice, patronul suprem dispune asupra statului și poate folosi mijloacele acestuia pentru a-și neutraliza adversarii, menținând în același timp fațada democratică a țării. Într-adevăr, partea 4.3 despre instituțiile de deliberare publică a fost dedicată tocmai acestui aspect, când am explicat autocrațiile patronale în felul următor: (1) crearea unei sfere de comunicare dominate, neutralizând opoziția în faza de discuție; (2) neechilibrarea drepturilor și instituționalizarea unui sistem de partide dominante, neutralizând asociațiile și mișcările de opoziție; (3) ținerea unor campanii de structurare a loialităților și alegeri manipulate, transformând

[390] Mochtak, „Fighting and Voting".

[391] Lankina, „The Dynamics of Regional and National Contentious Politics in Russia"; Birch și Muchlinski, „The Dataset of Countries at Risk of Electoral Violence".

[392] Bozóki, „Hungarian 'Exceptionalism': Reflections on Jeffrey C. Isaac's Illiberal Democracy".

[393] Hale, *Patronal Politics*, 242-48.

libera alegere a alegătorilor în alegeri nelibere; (4) crearea de legi instrumentale și legi cu destinație, atacând personalități ale opoziției atât în sfera politică, cât și în cea economică și comunitară; și (5) utilizarea unei aplicări a legii selective din punct de vedere politic împotriva oponenților și în favoarea familiei politice adoptate. Aceasta rezumă modul în care o autocrație patronală se poate apăra de presiunile din exterior, fără a recurge la violență sau la eliminarea *de jure* a pluralismului în politică.

4.4.3.3. Apărarea împotriva presiunilor din interior: separarea resurselor de putere

Dincolo de beneficiul evident al acumulării de avere și îmbogățire, stabilitatea rețelei patronale este în interesul celor **din interior**, adică al clienților din familia politică adoptată, din două motive. În primul rând, după cum spun North și colegii săi, dacă „pozițiile, privilegiile și rentele elitelor individuale [...] depind de intrarea limitată impusă de existența continuă a regimului, toate elitele au stimulente pentru a-l susține și a contribui la menținerea lui".[394] În al doilea rând, *patronalismul* rezolvă un fel de „tragedie a pășunilor publice".[395] În timp ce actorii corupți dezorganizați pot supraexploata fondul de resurse publice, deoarece acesta nu are un proprietar care să îl poată apăra în mod corespunzător (stat slab [→2.5.2]), patronul suprem tratează statul ca pe domeniul său privat și poate coordona în mod eficient fluxurile de venituri corupte din resursele publice și, prin urmare, poate obține sustenabilitatea sursei de rentă [→7.4.7.2]. Cu toate acestea, **membrii de rang înalt ai familiei politice adoptate se pot întoarce împotriva patronului suprem** și **pot** încerca să îl înlocuiască. Patronul suprem trebuie să fie capabil să lupte împotriva unor astfel de tendințe distructive, care sunt diferite de competiția patronilor de nivel inferior pentru că aceasta se referă întotdeauna la partea de privilegii pe care o au, dar nu caută niciodată să îl conteste pe patronul suprem [→7.4.3.1].

Împotriva presiunilor **din interiorul familiei politice adoptate** se poate aplica același arsenal de autoritate publică ce e folosit împotriva presiunilor externe. După cum explică Hale, prezidențialismul patronal este „o armă extraordinar de puternică, ce poate fi folosită de ocupantul său pentru a «diviza și cuceri» elitele atât în interiorul, cât și dincolo de setul ei cel mai apropiat de clienți [...]. Funcționarii numiți pot fi concediați. Oficialii aleși pot fi contestați sau descalificați de la vot atunci când caută realegerea. Elitelor de afaceri li se pot refuza licențe, pot fi private de parteneri de afaceri legați de stat sau pot fi supuse unor inspecții paralizante, amenzi și închideri în mâinile parțiale ale [...] agențiilor de stat controlate de rețeaua președintelui. Elitele judiciare pot fi adesea private de venituri sau de locuințe și pot fi uneori înlăturate din funcție. Și, bineînțeles, pentru oricine poate fi oferit mită, urmărit penal sau pur și simplu umilit."[396] Astfel de mișcări se pot dovedi costisitoare pentru șef, fie din punct de vedere politic – actorul neloial poate scurge informații sensibile sau poate începe să finanțeze forțele de opoziție –, fie din punct de vedere financiar, dacă este vorba despre un oligarh renegat care este și un important industriaș al țării [→3.4.1.4]. Cu toate acestea, **este rațional ca patronul suprem să adopte o așa-numită strategie de angajament pentru a reprima neloialitatea**. Împrumutând acest concept din teoria jocurilor, putem spune că, dacă patronul suprem arată că se angajează să combată neloialitatea chiar cu prețul de a se răni pe sine, membrii familiei politice adoptate vor

[394] North, Wallis și Weingast, *Violence and Social Orders*, 20.

[395] Împrumutăm ideea de a lega patronalismul de tragedia bunurilor comune de la Dubrovskiy, „Ukraine after 2019 Elections". De asemenea, a se vedea conceptul de eșec al pieței din capitolul 5 [→5.2].

[396] Hale, *Patronal Politics*, 83.

recunoaște acest lucru și vor realiza că neloialitatea ar duce la o „luptă până la moarte". Acest lucru face ca neloialitatea să fie extrem de neatractivă, și atât timp cât clienții săi rămân loiali în consecință, patronul de top nu trebuie să își pună în practică amenințarea și să suporte costurile mari. Prin urmare, strategia este rațională și promovează longevitatea regimului.[397]

Pentru ca strategia angajamentului să funcționeze, **clienții trebuie să se aștepte ca patronul suprem să fie nu numai dispus, ci și capabil să pedepsească neloialitatea**. Într-adevăr, percepția puterii patronului de a executa pedepse discreționare este cea care menține piramida patronală laolaltă. Actorii rămân loiali doar în măsura în care cred că patronul de top deține controlul deplin al mijloacelor autorității publice și poate executa pedepse personalizate prin mijloace precum legea instrumentală, aplicarea selectivă a legii și reglementările prădalnice [→5.5.4]. Cu toate acestea, dacă această percepție dispare și clienții cred că patronul suprem nu mai este atât de puternic (de exemplu, pentru că este bătrân și se așteaptă ca acesta să părăsească funcția)[398], coeziunea rețelei patronale se fracturează, iar defecțiunea către potențiali (viitori) noi patroni supremi apare. Aceasta este ceea ce Hale descrie drept sindromul patronului suprem în exercițiu lipsit de putere, când percepția puterii disipate a patronului suprem devine o profeție care se autoîmplinește.[399]

Cât timp se află încă la putere, patronul suprem poate lua anumite **măsuri preventive pentru a** evita sindromul patronului suprem în exercițiu lipsit de putere și pentru a se asigura că nimeni nu are mijloacele de a-l contesta în mod eficient. Într-adevăr, ceea ce putem observa în autocrațiile patronale este că, **în timp ce patronul suprem elimină separarea ramurilor puterii în cadrul statului, el separă resursele de putere în cadrul familiei politice adoptate**. Acest lucru înseamnă că patronul suprem nu permite nimănui, în afară de el însuși, să dispună asupra tipurilor de resurse politice și economice care ar fi necesare pentru a-l contesta și/sau pentru a construi în mod independent o rețea patronală autonomă.

Tabelul 4.16 prezintă modelul tipic ideal de separare. În primul rând**, patronul suprem este singurul care poate combina toate resursele de putere în mâna sa: executiv, partid, economic la nivel național și media la nivel național**.[400] În mod firesc, această combinare nu se face prin proprietate directă, ci prin intermediul unor agenți economici de fațadă și/sau oameni politici de fațadă, aceștia din urmă fiind angajați atunci când proprietatea care întruchipează o resursă economică sau mediatică este luată în grija permanentă a statului (naționalizare forțată [→5.5.3.3]). Cu toate acestea, ***poligarhii* aflați sub patronul suprem** în piramida patronală, deși dețin o anumită putere economică informală, **pot păstra fie puterea executivă, fie fondul de partid**. Într-adevăr, în partidele democratice, aceste roluri nu sunt, de obicei, divizate: cei care fac parte din executiv sunt și membri importanți ai partidului lor; ei își pot exprima opiniile critice sau chiar pot acționa împotriva liderului de partid dacă nu sunt de acord cu acesta. Cu toate acestea, un partid de tip curea de transmisie este un partid de vasali tocmai pentru că astfel de mecanisme de democrație intrapartinică sunt eliminate și este un partid curea de transmisie pentru că membrii lui nu au o influență reală asupra deciziilor politice sau executive [→3.3.8, 4.3.4.4]. *Poligarhii*

---

397 Cf. Schelling, „Strategies of Commitment".

398 Hale, *Patronal Politics*, 84-85

399 Pentru exemple, a se vedea Hale, 178-240.

400 Din motive de simplitate, enumerăm doar aceste patru tipuri de resurse energetice. Dincolo de ilustrația noastră, în țări precum Rusia, alte puteri care trebuie să fie separate de patronul suprem pot include serviciile secrete și puterea militară (adică controlul asupra organismelor aferente).

cu experiență de partid îndeplinesc roluri precum director de partid sau conducător de fracțiune parlamentară, dar nu sunt implicați în mod ideal, obișnuit, în deciziile executive.

Tabelul 4.16. Separarea tipică ideală a resurselor de putere în cadrul familiei politice adoptate.

	Puterea executivă	Puterea partidului (fond de partid)	Puterea economică la nivel național	Puterea mediatică la nivel național
Patron suprem	+	+	+	+
Poligarh (1)	+	–	+ –	–
Poligarh (2)	–	+	+ –	–
Oligarh (1)	+ –	–	+	–
Oligarh (2)	+ –	–	–	+
Omul politic de fațadă	–	–	–	–
Agentul economic de fațadă	–	–	–	–

Legendă: „+" actorul are putere, „-": actorul nu are putere; „+ -": actorul are putere, dar numai într-o manieră limitată.

Oligarhii din familia politică adoptată au, de asemenea, „profil unic", în sensul că, deși au implicit putere politică (executivă sau de partid), **nu pot avea simultan putere economică și mediatică la nivel național**. Ei fie – având prima – exercită drepturi de proprietate asupra unor mari companii sau conglomerate care sunt părți importante ale economiei naționale, fie – având a doua – dețin canale de televiziune și posturi de radio la nivel național. Cu toate acestea, nu trebuie uitat faptul că oligarhii sunt *de facto* oamenii de fațadă de profil înalt ai patronului suprem [→3.4.3], prin urmare, deținerea de către aceștia a resurselor de putere este condiționată de loialitatea lor (în special în cazul oligarhilor media, deoarece mass-mediile la nivel național sunt active sensibile din punct de vedere politic). În plus, puterea lor politică este limitată și poate fi supusă vetoului (informal) de către patronul suprem, după bunul său plac.

Oamenii de fațadă politici și economici nu au nicio putere. Au poziții formale, dar nu pot exercita puterile cu care au fost învestiți așa cum doresc. Într-adevăr, poziția lor este complet condiționată de patronul suprem, care poate folosi împotriva lor mijloacele autorității publice și ale prezidențialismului patronal explicate mai sus în cazul în care nu se supun. Un paravan politic, cum ar fi un deputat sau un membru de partid obișnuit (nu *poligarh*), execută pur și simplu ordinele patronului suprem; un paravan economic păstrează proprietatea actorilor de nivel superior sub numele său, împiedicând astfel răspunderea economică și juridică [→5.3.3.2]. Este adevărat că oamenii de fațadă de rang înalt (nu neapărat oligarhi) pot avea dreptul de a gestiona funcționarea curentă a companiilor și, prin urmare, pot exercita anumite drepturi de proprietate. Dar aceste drepturi pot fi retrase, iar patronul lor – de fapt, în ultimă instanță, patronul suprem într-un sistem monopiramidal – ar trebui să fie considerat adevăratul proprietar al activelor pe care le gestionează [→5.5.3.4]. Ceea ce pot gestiona sau cheltui pe cont propriu este **averea** lor **personală**, care este, de obicei, o fracțiune din ceea ce dețin *de jure.* Averea personală care

este acumulată ca principiu fundamental al elitei politice conducătoare este în beneficiul membrilor familiei politice adoptate. Cu magnitudini diferite, de la poziții cu salarii (mai mult decât) decente până la milioane și miliarde, fiecare membru al familiei politice adoptate își primește „morcovul", dar întotdeauna în umbra „bastoanelor" patronului suprem.[401]

În multe cazuri care par a fi conflicte în interiorul partidului de guvernământ (ca și cum acesta ar fi adevăratul centru de putere [→3.3.8]), **scopul luptei nu este adesea altul decât dorința patronului suprem de a păstra separate resursele puterii**. Ilustrativ este cazul lui János Lázár și Zoltán Spéder în Ungaria.[402] Ambii fiind membri ai familiei politice adoptate, Lázár avea putere politică (putere executivă în calitate de ministru al cabinetului primului-ministru), iar Spéder avea putere economică la nivel național (în domeniul bancar) și putere mediatică (în calitate de proprietar al unuia dintre cele mai citite portaluri online *Index.hu*). Într-adevăr, faptul că Spéder avea atât putere economică, cât și putere mediatică era deja considerat problematic. Potrivit unui jurnalist de investigație, „Spéder a primit un mesaj clar [...]: fie să fie bancher, fie proprietar de presă, dar nu cele două împreună. Conform acestei idei, cercul lui Orbán a considerat că monstrul financiar și firmele media din rândul intereselor sale reprezentau prea multă putere. În niciun caz nu doreau să vadă un alt Lajos Simicska [fost oligarh din cercul interior cu influență excesivă] să apară pe scenă, mai ales nu unul care în același timp încasează facturile de utilități și influențează opinia publică".[403] Deși inițial Spéder și Lázár au avut autorizația clară de a îndeplini roluri separate în concentrarea puterii și acumularea de avere, ei au vrut mai mult și au decis să facă echipă. Dar în acel moment, Orbán a intervenit și i-a privat pe amândoi de resursele de putere. Lázár a fost înlăturat din minister și din orice poziție de putere politică, în timp ce Spéder a fost forțat să își cedeze imperiul economic prin lege cu destinație, intervenția discreționară de supraveghere din partea Autorității de supraveghere financiară din Ungaria (PSZÁF), murdărirea reputației și aplicarea legii selectivă din punct de vedere politic din partea Parchetului. În acest fel[404], patronul suprem nu numai că a reprimat neloialitatea, dar a și împiedicat un *poligarh* și un oligarh să își combine resursele de putere. Prin urmare, Orbán a împiedicat formarea unui pol potențial contestatar în cadrul familiei sale politice adoptate.

Revenind la tabelul 4.16, adăugarea adjectivelor „la nivel de națiune" la puterea economică și mediatică are importanță mai ales **în cazul piramidelor unice pe mai multe niveluri**. După cum am explicat în capitolul 2, piramidele unice pe mai multe niveluri prevalează în țările mari în care patronul suprem decide să nu rupă autonomia locală (a guvernului), ci, în schimb, le ține la distanță într-o autonomie intermediată, în care rețelele de putere locale se bucură de o autonomie semnificativă în cadrul propriilor domenii, cedând în același timp resurse și respect față de patronul suprem [→7.4.3.1]. În cadrul unor astfel de aranjamente, **patronii marcanți de la nivelul inferior pot avea în mâinile lor cele patru tipuri de puteri la nivel local**. Ar fi, de asemenea, logic din partea lor să aibă o separare similară a resurselor de putere în rândul propriilor lor clienți locali. **Dar patronii supremi de pe palierul superior nu le permit să realizeze o putere similară la nivel**

---

401 Lanskoy și Myles-Primakoff, „Power and Plunder in Putin's Russia", 78-80.

402 Magyari, „The Rise and Fall of Zoltán Spéder"; Balogh, „Another Government Shake-Up".

403 Magyari, „The Rise and Fall of Zoltán Spéder". Cu privire la Simicska și la modul în care Orbán a pus capăt concentrării excesive a puterii sale, a se vedea Magyar, *Post-Communist Mafia State*, 82-88.

404 Kasnyik, „Ilyen államilag koordinált leszámolást még nem láttunk [Nu am mai văzut până acum un asemenea dezmăț controlat de stat]"; Urfi, „Újra meghosszabbította az ügyészség a Spéder elleni nyomozást [Din nou, Procuratura a extins ancheta împotriva lui Spéder]".

național, deoarece acest lucru le-ar permite subșefilor să îl conteste pe șeful **suprem**, să organizeze revoluții colorate sau poate „lovituri de palat". Prin urmare[405], patronul suprem realizează nu numai separarea puterilor în raport cu cele patru puteri de mai sus, ci și o delimitare geografică a puterii.

4.4.3.4. Problema succesiunii: gradualismul, succesiunea ereditară și patronul suprem în exercițiu lipsit de putere

Instrumentele de autoritate publică și separarea resurselor de putere în cadrul familiei politice adoptate încorporează un mecanism eficient de protecție pentru a face față amenințărilor interne la adresa puterii. Cu toate acestea, în timp ce patronii suprem își cimentează poziția pentru eternitate, ei nu sunt nemuritori. Pe de o parte, regimurile pot ajunge în cele din urmă la o stare de „uzură", pierzând din consolidarea lor, ceea ce deschide calea pentru schimbări (revoluționare) [→4.4.4.4.2]. Pe de altă parte, aici trebuie să vorbim despre situația în care persoana care a fondat și a condus sistemul se retrage, moare sau devine incapabilă să își îndeplinească funcția și ridică **problema succesiunii** pentru ca sistemul să supraviețuiască.

Problema provine tocmai din esența sistemului: faptul că **patronul suprem a centralizat toată puterea și a reprimat rețelele clientelare concurente**. Într-un sistem monopiramidal, poziția patronului suprem comportă o concentrare unică de putere politică pe care subpatronii (chiar și subșefii) nu o egalează, de fapt, aceasta este tocmai garanția stabilității regimului și, prin urmare, se creează separarea resurselor de putere. Dar acest lucru înseamnă, de asemenea, că **nu este evident cine ar trebui să vină după patronul suprem**, deoarece nu există o a doua cea mai puternică rețea de patroni și subșefi, ci un set de actori aproximativ egali ca mărime.

O soluție la această problemă poate fi identificată ca fiind **succesiunea treptată, prin transformarea președinției într-un bun divizibil**. Această soluție a fost demonstrată de Nursultan Nazarbaiev din Kazahstan, care a demisionat după trei decenii de președinție în 2019.[406] În anii de dinaintea demisiei sale, pentru Nazarbaiev a fost creată funcția de „lider al națiunii", iar competențele unuia dintre celelalte titluri ale sale, cel de președinte al Consiliului de Securitate al Kazahstanului, au fost modificate. Începând cu 2019, el deține din punct de vedere legal ambele funcții pe viață și acestea îi conferă (1) imunitate juridică și (2) drepturi de veto și puteri executive *de facto* asupra deciziilor politice (el supraveghează documentele de program împreună cu președintele și guvernul). În plus, Nazarbaiev a rămas șeful partidului său, Nur Otan, care a obținut peste 80% din voturi în 2016. Prin urmare, patronul suprem, în vârstă de 78 de ani, a dat președinția unuia dintre clienții săi loiali, păstrându-și în același timp puterea politică. Executivul a devenit divizat, dar Nazarbaiev a intenționat această divizare și ambele jumătăți ale executivului sunt ocupate prin deciziile sale de sus în jos, nu ca urmare a unui proces electoral separat (așa cum s-ar întâmpla într-o democrație patronală). Dacă această succesiune treptată continuă, atunci, în momentul în care Nazarbaiev va părăsi cu adevărat scena politică, se va fi construit o ierarhie în mod ordonat, iar familia politică adoptată de Nazarbaiev poate continua să conducă țara [→3.3.2.2].

O soluție mai simplă pentru patronul demisionar este de **a-și numi succesorul,** așa cum a făcut Heidar Aliev cu fiul său, Ilham.[407] Dar, după cum avertizează Hale, acest lucru este **departe de a fi sigur că va funcționa**. „Toate rețelele care nu sunt unse sunt obligate

[405] Cf. Hale, *Patronal Politics*, 228-29.

[406] „Kazakh Leader Resigns after Three Decades".

[407] Hale, *Patronal Politics*, 291-302.

să se teamă că moștenitorul [...] le va tăia accesul la putere și bogăție într-un efort de a-și stabili dominația [...]. Atunci când se gândesc dacă să-l susțină sau nu pe succesorul ales de un președinte în exercițiu [...], potențialii contestatari elitiști trebuie să cântărească posibilitatea de a fi pedepsiți dacă nu fac acest lucru în raport cu (a) posibilitatea de a fi oricum pedepsiți și (b) posibilitatea de a-l învinge pe cel uns într-o provocare și de a pretinde o parte mai mare din prada statului pentru ei înșiși."[408]

Într-adevăr, chiar și înainte ca patronul suprem să își părăsească poziția, **așteptarea plecării stimulează deja dezertarea,** ceea ce „poate submina capacitatea președintelui de a modela așteptările elitei [sau de a decide] cine este pedepsit și cine este recompensat".[409] Pe măsură ce puterea patronului suprem începe să se risipească, voința centrală care coordona clienții și îi ținea în linie piere și ea. **Într-o piramidă pe o singură treaptă, clienții încep (1) să preia controlul asupra resurselor pe care au fost însărcinați să le gestioneze** (departamente de stat, companii etc.) și **(2) să își formeze propriile rețele patronale** cu resursele pe care le pot dobândi și/sau prin dezertarea către (solicitarea de adopție de către) grupurile de elită existente. **Într-o piramidă pe două niveluri,** deși mișcări similare și noi formațiuni de rețele sunt departe de a fi de neimaginat, **sunt în principal subșefii care încearcă să preia puterea**.

Disiparea controlului central poate fi urmată de **două scenarii**. În primul rând, cel mai evident rezultat este că se dezvoltă o **competiție între clienți pentru poziția supremă.** În astfel de situații, fiecare (fost) subpatron fie încearcă să se poziționeze ca viitor șef, fie se aliază cu o rețea deja mai puternică. În al doilea rând, clienții își pot da seama că un război intern ar fi foarte costisitor și, de asemenea, nesigur. Acest lucru nu înseamnă doar că nu pot ști dacă își pot domina rivalii, ci și dacă vor fi pedepsiți sau chiar urmăriți penal după ce se liniștesc apele. Pozițiile lor economice de colectare a rentei și libertatea personală sunt ambele în joc. În astfel de cazuri, s-ar putea întâmpla ca rețelele rivale să își consolideze propria poziție, dar să facă un **compromis în loc să lupte pentru dominație**. Astfel, rețelele rivale pot conveni asupra termenilor de succesiune și chiar pot „alege" un nou patron suprem. După moartea patronului suprem uzbec Islam Karimov în 2016, venirea la putere a lui Shavkat Mirziyoyev a fost, cel mai probabil, rezultatul unui astfel de așa-numit pact între clanuri [→7.4.1].[410]

Revenind la patronii supremi, Hale folosește termenul de „**lame duck" (patron suprem în exercițiu lipsit de putere)** pentru cei care pierd controlul asupra rețelei lor patronale – fie pentru că se așteaptă să se retragă (mor etc.), fie pentru că sunt subminate de șocuri exogene, cum ar fi un război, un dezastru natural, o criză economică sau o pandemie.[411] Într-adevăr, astfel de situații care produc un patron suprem în exercițiu lipsit de putere prezintă cele **mai bune oportunități de a schimba o autocrație patronală în democrație**. Dacă rețelele patronale nou-create încep să concureze, toate vor să devină dominante, dar niciuna dintre ele nu este interesată să fie suprimată de o rețea concurentă. Astfel, în logica democrației patronale, deși competiția are loc în mare parte în interiorul cercurilor elitei politice conducătoare, apare și ambiția care poate fi capabilă să contracareze ambiția. Pe măsură ce puterile încep să fie separate nu în cadrul rețelei patronale monopiramidale, ci între rețelele (nou-înființate), se poate materializa o situație de echilibru dinamic, care este condiția de bază pentru prevalența unei democrații patronale. Firește, **dacă regimul are o constituție *prezidențială*, atunci reproducerea sistemică cu un nou patron suprem este**

[408] Hale, *Patronal Politics*, 85.

[409] Hale, *Patronal Politics*, 84.

[410] Horák, „Leadership Succession in Turkmenistan and Uzbekistan".

[411] Hale, *Patronal Politics*, 84-85, 178-306.

mai probabilă după ce luptele interne se desfășoară. Cu toate acestea, **dacă patronul suprem a fost prim-ministru într-un sistem *parlamentar*, există o șansă mai mare de a sparge capacitatea de autoreproducere a autocrației patronale**.

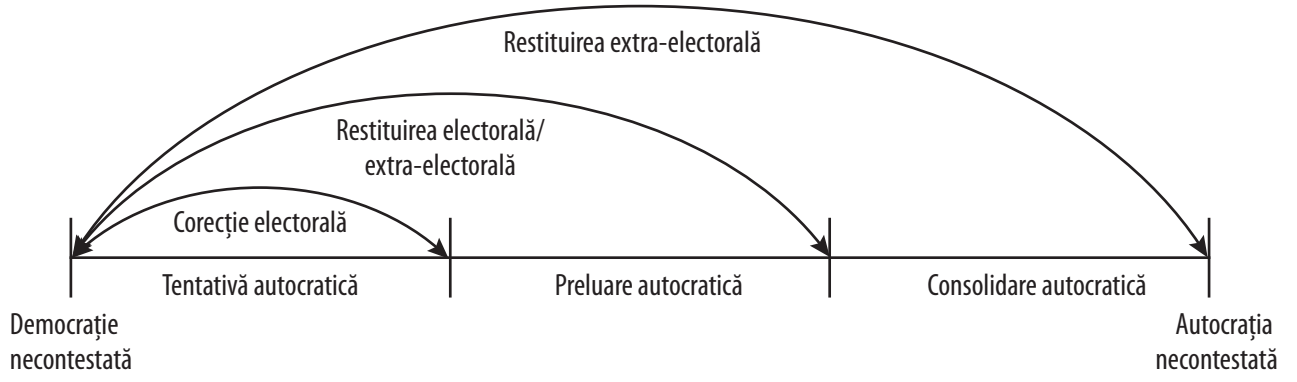
4.4.4. Inversarea schimbării autocratice: paradigma sistemului critic al regimului și consolidarea democratică

4.4.4.1. Restituire electorală și neelectorală în înlocuirea guvernului și a regimului

Plecarea unui patron suprem și problema succesiunii au un mare potențial revoluționar, iar mobilizarea poporului de partea unei rețele patronale provocatoare este crucială pentru succesul unei cotituri democratice. Pentru a plasa acest aspect într-un cadru mai cuprinzător, putem încheia acest capitol prin discutarea diferitelor strategii de opoziție sau, mai exact, a **formelor de revenire din diferite etape ale schimbării autocratice** (Figura 4.3).[412] „Etapele" sunt cele fișate în tabelul 4.13: tentativă autocratică, preluare autocratică și consolidare autocratică, prima dintre acestea fiind ocazională în democrațiile liberale și frecventă în democrațiile patronale, în timp ce ultimele două sunt specifice autocrațiilor (patronale).

Figura 4.3 pornește de la o **democrație necontestată**, ceea ce înseamnă că (1) ambele mecanisme de protecție ale democrației liberale, separarea ramurilor puterii și autonomia societății civile, sunt intacte și (2) nu există tentative de a încălca aceste mecanisme de protecție. Atunci când prevalează tendințele **autocratice** – ca o anomalie într-o democrație liberală și ca o normă într-o democrație patronală – putem observa **tentative autocratice**, care încalcă (2) și urmăresc să demanteleze (1). Totuși, acestea rămân într-adevăr doar încercări, deoarece opoziția le inversează prin **corecție electorală**. În mod simplu, aceasta se referă la victoria electorală a unei forțe concurente, adesea o rețea patronală, dar potențial un contestatar democratic. Aceasta este esența echilibrului dinamic al democrațiilor patronale, care implică tentative autocratice constante de către rețelele patronale concurente [→4.4.2.1]. Acest lucru are ca rezultat o „oscilație" a tipului de regim, compusă din cicluri de regimuri cu mici mișcări spre autocrație și înapoi, fără o preluare autocratică (ca în cazul României [→7.3.2.2.3]).

Figura 4.3. Reveniri de tip ideal de la diferite niveluri de schimbare autocratică.

[412] Pentru o discuție detaliată a strategiilor opoziției, vezi Bunce și Wolchik, *Defeating Authoritarian Leaders in Postcommunist Countries*; Popovic, *Blueprint for Revolution*.

Totuși, în cazul ciclurilor de regim cu **preluare autocratică**, putem asista la **restituiri electorale sau extraelectorale**. Față de corecție, „restituirea" trebuie să includă și schimbarea ordinii constituționale, adică restituirea autonomiei ramurilor separate ale puterii. Acest lucru poate fi realizat prin câștigarea alegerilor cu o supermajoritate – caz în care restituirea este electorală – sau prin mijloace neelectorale, cum ar fi revoluțiile colorate – caz în care restituirea este extraelectorală. Uneori, preluarea autocratică este efemeră, ca atunci când rețeaua conducătoare comite fraude electorale care stimulează revoluții colorate [→4.4.2.3], dar au existat exemple de revoluții colorate, precum și victorii electorale care au întors polii de la autocrație la democrație.

Având în vedere **strategia opoziției,** un punct crucial al revenirii de după la preluarea autocratică este trecerea de **la paradigma critică a guvernării la paradigma critică a regimului**.[413] În democrațiile liberale, **opoziția** rămâne, de obicei, în limitele **paradigmei critice a guvernării**, **prin care aceasta:**

- **atacă guvernul**, nu regimul ca întreg;
- **dezbate politicile publice**, ca și cum acestea ar decurge din obiectivele ideologice declarate (critică incoerența conținutului sau a valorilor obiectivelor politice);
- **formează strategia pe baza competiției dintre partide**, fără cooperare în opoziție sau mișcare națională;
- **păstrează în mare măsură distanța dintre partidele politice și ONG-uri și antreprenori**, susținând anumite politici publice mai degrabă decât anumite forțe politice.

Într-adevăr, cercetătorii susțin adesea că atacarea guvernului în locul regimului este un semn de consolidare democratică, deoarece indică faptul că democrația este „singurul joc acceptabil" pentru actorii regimului.[414] Cu toate acestea, atunci când opoziția se confruntă cu o autocrație, este esențial ca aceasta să nu dorească consolidarea regimului. Dimpotrivă, ei trebuie să pună în discuție regimul, pentru a sublinia faptul că autocrația predominantă nu este singurul joc de dorit. Acest lucru înseamnă că, după o preluare autocratică, opoziția poate avea succes dacă trece la **paradigma de critică a regimului**. În acest caz, **opoziția**:

- **atacă regimul autocratic,** nu guvernul *în sine*;
- **critică nu obiectivele ideologice declarate ale politicilor, ci modul în care acestea servesc concentrarea puterii și acumularea de avere personală** (realizează coerența funcțională[→6.4.1]);
- **formează strategia pe baza cooperării în opoziție** și a unei mișcări la nivel național, pe baza clivajului la nivel de regim „opoziție democratică" vs „sistem autocratic";
- **face ca ONG-urile și întreprinzătorii să se alăture opoziției** împotriva elitei politice conducătoare care își propune să distrugă democrația.

Pe scurt, paradigma de critică a regimului este cea care poate **semnala poporului că opoziția este pregătită și capabilă să câștige**, distrugând percepția privind caracterul de neînlocuit al

[413] Ripp, „The Opposition of the Mafia State", 596-602.

[414] Linz și Stepan, *Problems of Democratic Transition and Consolidation*, 15-16.

sistemului – o percepție care, de altfel, este un element crucial al consolidării autocrației.[415] Cu toate acestea, există motive importante pentru care **restituirea electorală poate să nu fie suficientă** și va fi nevoie de o restituire extraelectorală. Așa cum am explicat mai sus, miza unor alegeri în autocrația patronală nu e ca în cazul democrației liberale – pierderea puterii –, ci poate fi urmată de pierderea libertății și a bogăției, de asemenea [→4.3.3.2]. Confruntându-se cu o „luptă pe viață și pe moarte", patronul suprem este înclinat să comită fraude și/sau manipulări electorale, precum și să folosească tehnica **schimbărilor unilaterale ale consecințelor alegerii**. Spre deosebire de frauda electorală sau de manipularea procesului electoral propriu-zis, această metodă lasă alegerea să se desfășoare, dar apoi schimbă cadrul instituțional – formal sau informal – pentru a minimiza efectul de perturbare a regimului de către rezultatele alegerilor. Prima formă a acestei tehnici constă în **modificarea competențelor formale ale actorilor aleși ai opoziției**. Patronul suprem poate folosi această metodă dacă nu este înlăturat, dar opoziția câștigă locuri importante în alegeri. Ungaria oferă un exemplu: deși opoziția a câștigat mai multe poziții în alegerile municipale din 2019[416], guvernul a înființat mai multe agenții controlate la nivel central pentru a gestiona fiecare licitație de stat, guvernamentală și municipală, de peste 700 de milioane de forinți (aproximativ 2,1 milioane de euro) în construcții, sport și sectorul IT încă de la sfârșitul anului 2018.[417] Astfel, pierderea de posturi în 2019 are un efect considerabil mai blând asupra fluxurilor de venituri ale familiei politice adoptate decât în caz contrar [→5.3.3.3.3]. În 2020, folosind pandemia de coronavirus ca pretext, guvernul a restricționat sever veniturile municipalităților (compensând municipalitățile conduse de Fidesz, dar nu și pe cele din opoziție), împingând astfel regimul mai aproape de consolidare.[418] A doua formă de modificare a consecințelor alegerii este **invalidarea rezultatelor electorale prin intermediul instanțelor de judecată**, cum s-a întâmplat în Republica Moldova, când Andrei Năstase a câștigat prin alegeri primăria capitalei, Chișinău, în 2018, sub conducerea patronului suprem Vladimir Plahotniuc.[419] Plahotniuc oferă un exemplu pentru forma finală de modificare a consecințelor alegerilor, când a pierdut majoritatea în alegeri, dar apoi a „cumpărat" pur și simplu zeci de deputați, mituindu-i pentru a reveni la majoritate. În astfel de cazuri, restituirile electorale nu au nicio șansă și doar metodele extraelectorale pot funcționa, așa cum s-a întâmplat în Moldova, deși nu opoziția, ci actorii străini au contribuit la înlăturarea lui Plahotniuc pe cale extraelectorală [→7.3.4.4].

Pe de altă parte**, rețeaua patronală informală poate să fi cuprins deja toate sferele de acțiune socială**, inclusiv funcțiile nealese, dar importante din sfera publică și privată. În funcție de nivelul de consolidare, pozițiile ocupate (informal) de familia politică adoptată pot include Curtea Constituțională, mass-media și – cel mai important – economia, sub forma unui capital imens acumulat și a rețelelor de companii la nivel național ale oligarhilor și *poligarhilor* familiei politice adoptate [→5.3.4.4]. Controlul asupra țării pe aceste numeroase niveluri nu poate fi rupt printr-o alegere: **partidul de guvernământ**

---

[415] Hale, „Did the Internet Break the Political Machine?" Percepția că elita politică conducătoare este invincibilă și că rezistența față de ea va eșua este la fel de importantă și în cazul altor rețele de putere monopiramidale, precum cele ale dictaturii care exploatează piața. Pentru cazul Chinei, a se vedea Huang, „Propaganda as Signaling".

[416] Karácsony, „Akkor ki kell menni a barikádokra [Apoi ne vom îndrepta spre baricade]".

[417] Szabó, „Purgatorbánium".

[418] Madlovics, „Ungaria".

[419] Turp, „Moldovan Court Prevents Pro-European Election Winner From Becoming Chisinau Mayor".

poate fi înlăturat prin proceduri, dar regimul, doar prin mijloace extraelectorale[420]. Cu toate acestea, alegerile pot facilita înlăturarea statului mafiot dacă regimul nu s-a consolidat încă [→4.4.3.3.2]. După cum arată Hale, procesul electoral nu se referă doar la poziții politice formale, ci oferă și un punct focal de coordonare a actorilor. Adică, **o înfrângere electorală semnalează grupurilor de elită că actualul patron suprem este un patron suprem în exercițiu lipsit de putere, ceea ce poate duce cu ușurință la dezertare** și la apariția unor rețele patronale alternative.[421] În acest caz, procesul care desființează regimul autocratic combină elemente electorale și extraelectorale, deși ambele rămân pașnice.

4.4.4.2. Deconsolidarea autocratică și consolidarea democratică

Cu cât regimul autocratic a ajuns să se **consolideze, cu atât** șansele de victorie electorală, dar și cele de restituire formal-procedurală se diminuează. În acest caz, există două posibilități ca regimul să eșueze. În primul rând, **dacă regimul reușește să mențină consolidarea la nesfârșit, restituirea extraelectorală poate** fi singura cale. O astfel de restituire poate fi inițiată din exteriorul familiei politice adoptate – adică o **revoluție reală (nu de culoare)** –, **dar problema succesiunii** descrisă mai sus permite posibilitatea unei fracturări a regimului și din interior.

Cealaltă posibilitate este ca **regimul să** dezvolte o stare de „oboseală" sau să fie **incapabil să mențină consolidarea.**[422] Consolidarea regimului înseamnă, în cele din urmă, acceptarea și resemnarea maselor: eliminarea autonomiilor societății civile privează poporul de mijloacele de organizare și coordonare eficientă, dar un regim, oricât de opresiv ar fi, nu poate guverna o majoritate activ ostilă pentru o perioadă lungă [→6.3]. Vorbind despre revoluțiile colorate, am menționat cei trei factori necesari pentru ca poporul să se mobilizeze și să pornească o revoltă: (1) fraudă electorală; (2) recesiune sau stagnare economică severă; (3) corupție sistemică. **Regimul rus a fost de mai multe ori** în pragul deconsolidării ca urmare a unor astfel de factori. Cel mai recent caz, înainte de a ne prezenta manuscrisul, s-a întâmplat în 2021, după ce politicianul de opoziție Alexei Navalny a lansat un documentar despre „Palatul lui Putin", care a oferit nu doar imaginea castelului de lux cu o moșie, la fel de mare ca o națiune mai mică, ci și o descriere a regimului corupt în ansamblu.[423] Otrăvit anterior de serviciile secrete rusești și petrecându-și convalescența în Germania, Navalny a fost reținut la întoarcerea în Rusia, în același timp în care documentarul său a fost difuzat pe YouTube. Videoclipul a fost vizionat de 20 de milioane de persoane într-o singură zi, de 60 de milioane în trei și de peste 100 de milioane de persoane într-o săptămână. Videoclipul în limba rusă, subtitrat în limba engleză, combinat cu reținerea lui Navalny, a creat un val de proteste. Într-adevăr, videoclipul a făcut (3), corupția sistemică spectaculoasă, care se adaugă la faptul (2) – că economia rusă stagnează de aproape un deceniu – și, de asemenea, la (1) – că Putin a fost nevoit să recurgă la o fraudă uluitoare pentru a-și asigura victoria la referendumul constituțional care i-a garantat că va rămâne la putere și după

[420] Bódis, „Most van itt a vége [Now This Is the End]".

[421] Hale, *Patronal Politics*, 61-94.

[422] Acum vom vorbi doar despre starea de oboseală. Altfel, regimul poate cădea victimă diferitelor șocuri exogene, cum ar fi criza economică sau invazia străină, dar noi ne-am limitat la cazurile care sunt endogene regimului.

[423] Navalnij, „Дворец для Путина. История самой большой взятки [Palatul lui Putin. Povestea celei mai mari mite din istorie]".

expirarea limitei de două mandate.[424] În momentul prezentării manuscrisului, nu este clar dacă Putin se va afla într-o situație de tip Belarus [→4.4.3.1] sau va putea să se echilibreze cu utilizarea violenței pentru a ține poporul la distanță.[425] O concluzie care poate fi trasă este că coexistența celor trei factori **poate fi un punct de ruptură în stabilitatea regimului: frauda electorală erodează baza sa de legitimitate, corupția, baza sa morală, iar stagnarea sau decăderea economică, baza sa materială.** Acumularea și erupția nemulțumirilor rezultate sunt, desigur, blocate de lipsa autonomiilor societății civile. Dar, pe măsură ce apare problema legitimității în masă, aceasta este capabilă să submineze chiar și o autocrație patronală altfel consolidată [→7.4.7.3].

Tot ce am spus despre inversarea schimbării autocratice poate fi rezumat din perspectiva opusă: nu din evitarea preluării autocratice și a **consolidării,** ci din **instituirea democrației și consolidarea ei**. Tabelul 4.17 prezintă diferitele niveluri ale schimbării democratice; similar cu tabelul 4.13, care a prezentat diferitele niveluri ale schimbării autocratice. În primul rând, putem vorbi de o **tentativă democratică,** atunci când opoziția autocrației încearcă să se angajeze în lupta electorală sau neelectorală de restituire, dar nu reușește. În acest caz, nu se reinstituie nici mecanismul de protecție care este dezactivat de elita politică conducătoare. Dacă opoziția reușește însă, putem vorbi de un **salt democratic**, ce inversează o preluare autocratică prin reinstaurarea separării ramurilor puterii. De asemenea, putem vorbi de breșă democratică atunci când democrația este reinstituită după consolidarea autocratică, deși atunci – presupunând că nu a avut loc încă o deconsolidare – o condiție prealabilă a breșei este să se elibereze mai întâi societatea civilă (în caz contrar, nu există o autonomie pe baza căreia să poată apărea o opoziție de succes). .

Tabelul 4.17. Diferite niveluri de schimbare democratică.

	Opoziția autocrației reușește să reinstaureze...	
	Primul mecanism de protecție (separarea ramurilor puterii)	Al doilea mecanism de protecție (autonomia societății civile)
Tentativă democratică	–	–
Avansare democratică	X	(X)*
Consolidare democratică	X	X

*: O condiție prealabilă a progresului democratic în cazul consolidării autocrației.

În fine, putem vorbi de **consolidare democratică atunci când ambele mecanisme de protecție sunt restabilite**. Așa cum am menționat mai sus, cercetătorii susțin adesea că acest lucru nu este suficient pentru ca o democrație să fie consolidată și trebuie să fie, de asemenea, necontestată: democrația trebuie să fie „singurul joc posibil", în timp ce „structurile democratice, normele [trebuie] să devină bine înrădăcinate în societate".[426] Această abordare, care provine din *tranzitologia* și „consolidologia" anilor '90 [→*Introducere*], care identifică democrația cu democrația liberală. Căci democrația liberală este cea care se consolidează atunci când nu există tendințe autocratice, ceea ce înseamnă că nu există niciun

[424] „Un statistician susține că a existat o fraudă «uluitoare» la votul pentru Constituție în Rusia" (n.tr.).

[425] A se vedea *BBC*, 3 februarie 2021, „Russia: Mass detentions after Putin critic Navalny jailed".

[426] Morlino, „Democratic Consolidation", 460.

contestatar al ordinii democratice. Cu toate acestea, într-o democrație patronală, contestarea democrației este norma, și totuși, regimul poate fi considerat consolidat dacă ajunge la echilibrul dinamic al rețelelor patronale concurente. Acest lucru poate fi înțeles la scara din figura 4.3. Acolo, o **democrație liberală consolidată ar fi un punct static,** și anume, polul „democrației necontestate", în **timp ce o democrație patronală consolidată ar prezenta o mișcare de pendul dinamic** între democrația necontestată și preluarea autocratică.

Acest lucru ne conduce la concluzia că, chiar dacă autocrația se termină și democrația se consolidează, **traiectoria unei țări va depinde în mare măsură de caracterul noii elite politice conducătoare**. Pentru că aceasta poate fi – și în regiunea postcomunistă, cel mai probabil va fi – patronală, caz în care doar o democrație patronală poate ieși din cenușa ordinii autocratice. Cu toate acestea, **tentativele de transformare antipatronale nu sunt fără precedent** în regiune. Perioada de după Revoluția trandafirilor din Georgia a adus „o reducere autentică a nivelului de *patronalism*"[427], deoarece liderii, angajați nu doar în interesul elitei, ci și într-o ideologie liberală, au reușit să dizolve birocrațiile corupte și au inițiat o serie amplă de reforme în administrația publică [→7.3.4.5]. Mai mult, **sfârșitul guvernării patronale neconstrânse permite** nu doar **rețelelor** concurente să apară și să preia puterea, ci și **societății civile să dobândească o anumită autonomie.** Acest lucru nu numai că oferă un mecanism de protecție pentru democrația patronală nou-înființată, dar poate, de asemenea, să planteze semințele pentru mai multă libertate și pentru un stat de drept mai puternic.

[427] Hale, *Patronal Politics*, 364-70.

5. Economie

5.1. Ghidul capitolului

Acest capitol se referă la **conceptualizarea comparativă a fenomenelor economice**. El se va desfășura după modelul tabelului 5.1, care conține multe dintre conceptele care sunt introduse și sortate în funcție de cele trei tipuri polare din cele șase regimuri de tip ideal ale spațiului conceptual triunghiular.

Capitolul începe prin introducerea economiei relaționale, care oferă un punct de vedere general pentru analiza economiilor celor șase regimuri de tip ideal. Principalul punct de vedere al economiei relaționale este că deciziile statului decurg din relațiile dintre actorii publici și privați, care pot lua forme legale – cum ar fi lobbyul formal, precum și forme ilegale – cum ar fi mita și alte tipuri de corupție. Partea 5.3 prezintă o tipologie și o analiză a diferitelor forme de *coluziune*, inclusiv o tipologie a corupției și o tipologie a brokerilor de corupție. De asemenea, în aceeași parte, oferim (1) un studiu de caz al Ungariei cu analiza big data pentru transformarea schemelor de corupție (după o schimbare de regim de la democrație patronală la autocrație patronală), (2) o critică a indicatorilor globali de corupție, (3) descrierea ecosistemului criminal, și anume: (1) o analiză a corupției în Ungaria, modul în care actorii publici (atât ilegali, cât și legali) coexistă cu actorii privați ilegali (autorizați sau neautorizați), (4) o analiză a relațiilor în dictatura comunistă, inclusiv *blatul* sau „economia favorurilor", și (5) o explicație bazată pe cultură a corupției și a relațiilor de nivel inferior (cum ar fi *guanxi* în China) în regiunea postcomunistă.

În partea 5.4, abordăm problema intervenției statului. Oferim un cadru general pentru analiza intervenției statului în regimurile cu piețe private, de la democrația liberală la autocrația patronală, și explicăm cum diferă reglementarea și intervenția bugetară în sistemele patronale și cele nepatronale. Discutând despre intervenția de reglementare, detaliem metodele de creare a rentei și de extragere a rentei în diferite regimuri, în timp ce discuția despre intervenția bugetară explică funcțiile normative și discreționare ale impozitării și cheltuielilor.

Partea 5.5 este dedicată chestiunii proprietății. Începem cu un ocol necesar despre istoria reorganizării politice a structurii proprietății în regiunea postcomunistă, după care descriem diferitele metode și motive ale privatizării (care schimbă regimul). Aceasta este urmată de o explicație a prădării, sau a preluării proprietății private nemonetare în scopuri private, în regiunea postcomunistă într-un cadru al drepturilor de proprietate, distingând drepturile exogene și endogene, precum și metodele prin care aceste drepturi sunt încălcate și/sau distribuite. Aici, ne bazăm, de asemenea, pe literatura de specialitate existentă privind prădarea, în special pe analiza lui Vahabi privind „valoarea de pradă" a obiectivelor pe care o extindem în analiza noastră prin introducerea a doi termeni noi: „valoarea de urmărire" și „valoarea de vânătoare" (referindu-se la faza respectivă a prădării).

În cele din urmă, partea 5.6 oferă o contribuție la literatura de specialitate privind sistemele economice comparative. Identificăm mecanismul economic dominant al pieței com-

Tabelul 5.1. Fenomene economice în cele trei regimuri de tip polar (cu temele părților capitolelor).

	Democrație liberală	Autocrație patronală	Dictatură comunistă
RELAȚIE	relația dintre elitele economice și cele politice este voluntară (lobby)	relația dintre elitele economice și cele politice este coercitivă (patronalism)	n.a.
	reprezentarea intereselor	interese în coluziune	reprimarea intereselor
	corupție voluntară corupție de piață	corupție coercitivă stat infracțional	corupție voluntară blat (cu nomenclaturiștii)
	corupție care distruge sistemul	corupție constitutivă de sistem	sistem de lubrifiere prin corupție
	nu există ilegalitate autorizată (doar neautorizată) în ecosistemul penal	Există ilegalitate autorizată + unilegalitate autorizată în ecosistemul penal	Nu există ilegalitate autorizată (doar neautorizată) în ecosistemul penal
INTERVENȚIA STATULUI	intervenția normativă a statului (amplitudinea minimă a arbitrariului)	intervenția discreționară a statului (amplitudinea maximă a arbitrariului)	n.a. (planificare centrală)
	piețe închise din punct de vedere normativ	piețe închise discreționar	n.a. (nu există piețe private)
	solicitanții de rente sunt grupurile de interese	căutătorii de rente sunt rețelele patronale	n.a. (fără întreprinderi private)
	impozite generale + sectoriale	impozite generale + sectoriale + discreționare	n.a. (niciun venit fiscal din sfera privată către cea publică)
	mecanisme de control activ (intervenție de supraveghere neutră)	mecanisme de control dezactivate (intervenție de supraveghere activă)	n.a. (coordonarea birocratică a economiei)
PROPRIETATE	fondată prin privatizarea care schimbă regimul	fondată prin redistribuirea proprietății postcomuniste	fondată prin naționalizare comunistă
	preluare ostilă	raiduri corporatiste conduse la nivel central (reiderstvo)	expropriere
	drepturile de proprietate *de jure* și *de facto* coincid intervenție normativă în drepturi de proprietate exogene	drepturile de proprietate de jure și de facto nu coincid intervenție discreționară în drepturi de proprietate exogene	drepturile de proprietate de jure și de facto coincid nu există drepturi de proprietate exogene (monopol de proprietate de stat)
	cumpărători și vânzători schimb la valoare de piață	prădători și pradă preluare prin pândă, vânătoare și valoare de pradă	n.a. (normative expropriere)
	proprietate privată	putere&proprietate (vlast&sobstvennost)	proprietate de stat
SISTEME ECONOMICE COMPARATIVE	economie de piață piață competitivă	economie relațională piață relațională	economie planificată piață administrativă
	coordonarea pieței reglementate	redistribuirea relațională a pieței	redistribuția birocratică a resurselor
	capitalism	capitalismul politic (capitalism mafiot)	socialism

petitive, și anume coordonarea pieței reglementate (după Kornai), și distingem, de asemenea, două tipuri de redistribuire (după Polányi), și anume redistribuirea birocratică a resurselor – mecanismul economic dominant al pieței administrative – și redistribuirea pieței relaționale – mecanismul economic dominant al piețelor relaționale. Urmează o explicație a mecanismului de corectare a economiilor planificate (în dictatura comunistă) și a mecanismului distorsionar al economiilor de piață (în democrațiile liberale), urmată de o descriere a mecanismului de anexare care transformă piața competitivă în piață relațională (în autocrațiile patronale). Capitolul implică, de asemenea, o descriere a mecanismelor modificatoare ale piețelor relaționale (cum ar fi schemele financiare), precum și o analiză a economiilor celor trei tipuri de regimuri intermediare. În mod special, dedicăm o parte mai amplă echilibrului dinamic al economiei celor trei mecanisme în dictaturi care exploatează piața (folosind China ca un caz paradigmatic). Capitolul se încheie cu o tipologie a capitalismelor politice, de la capitalismul de cumetrie la capitalismul mafiot, explicând valabilitatea acestor concepte în general și rezumând, de asemenea, unele dintre punctele mai sensibile ale capitolului.

5.2. Economia relațională ca provocare pentru sinteza neoclasică

Conceptualizarea fenomenelor economice poate fi realizată cel mai bine în cadrul interpretativ al unei teorii economice. Într-adevăr, teoriile economice descriu deja astfel de fenomene: modelele economice elaborate pentru anumite situații predefinite oferă o descriere precisă a proceselor și a comportamentului actorilor implicați. Chiar dacă ipotezele lor nu sunt perfect îndeplinite în realitate, modelele pot fi totuși lămuritoare, în sensul că pot fi folosite ca aproximări sau puncte de referință pentru a înțelege logica generală a fenomenelor economice. După cum spunea statisticianul George Box, „toate modelele sunt greșite, dar unele sunt utile”.[1] În acest sens, modelele sunt, în esență, ca niște tipuri ideale, de unde rezultă că, așa cum am argumentat că ar trebui să se folosească pentru aceasta tipuri ideale mai apropiate de realitatea postcomunismului, trebuie să găsim teoria economică ce este cea mai apropiată, în ipotezele sale, de regiune.[2]

Dezbaterea ipotezelor de bază a fost în centrul gândirii economice încă din a doua jumătate a secolului al XX-lea. **Punctul de plecare al economiștilor a fost sinteza neoclasică „ortodoxă”**, care a combinat microeconomia (analiza actorilor economici individuali și a interacțiunilor lor pe piață) și macroeconomia (analiza fenomenelor economice la nivel național și a comerțului internațional) într-un corp unificat de teorie economică.[3] Păstrând cadrul micro-macro, în ultimele decenii au apărut în literatura economică așa-numitele **școli heterodoxe de gândire economică**, care pun sub semnul întrebării ipotezele axiomatice ale modelelor din sinteza neoclasică.[4]

---

[1] Box și Draper, *Empirical Model-Building and Response Surfaces*, 424.

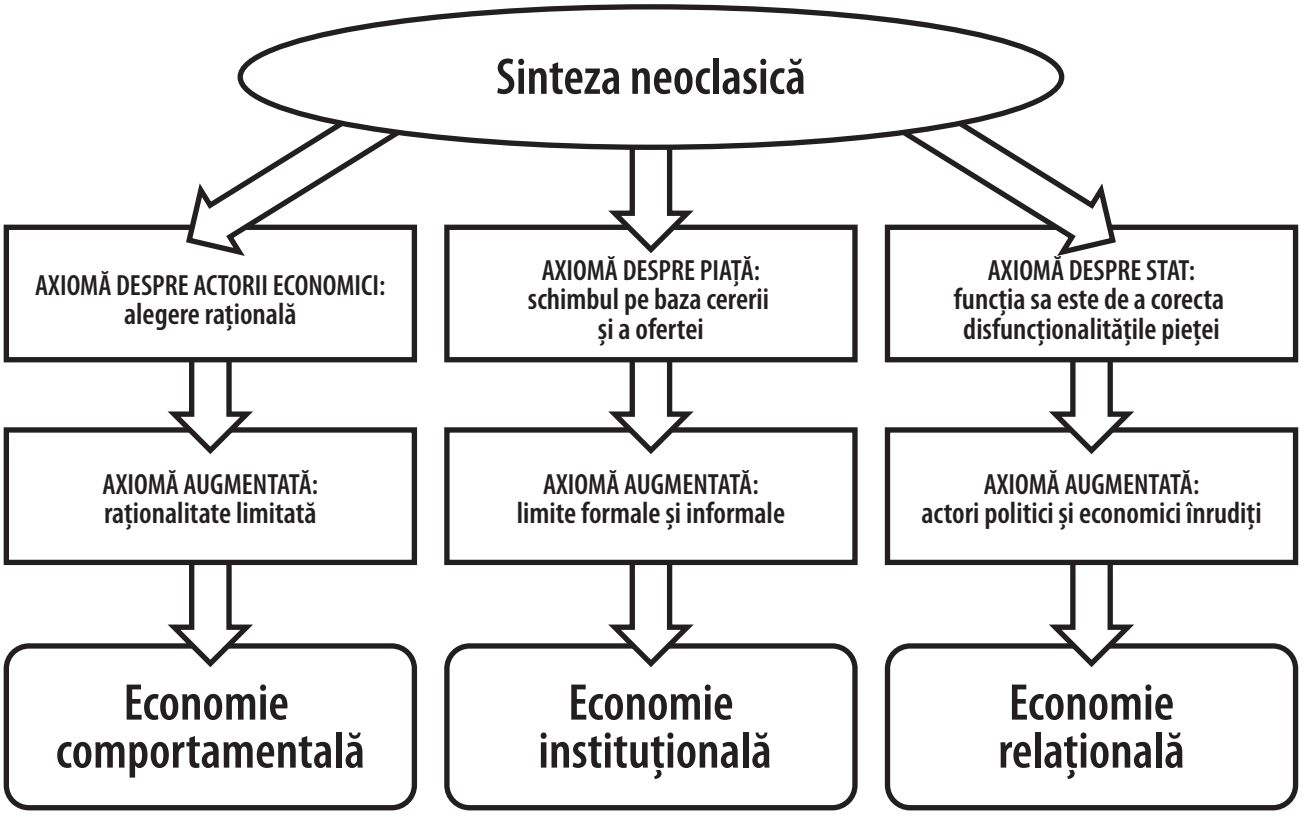
[2] Găsirea unei teorii adecvate este, de asemenea, esențială pentru economiștii care doresc să facă analize economice ale regiunii. Cu toate acestea, dorim să precizăm că scopul principal al acestui capitol nu este acela de a face o analiză economică, ci de a crea mijloace de exprimare neechivoce pentru a realiza astfel de analize [→*Introducere*].

[3] Pentru o lucrare de referință, a se vedea Samuelson, *Economics*.

[4] Colander, Holt și Rosser, „The Changing Face of Mainstream Economics”.

Teoria economică pe care o vom folosi este, de asemenea, heterodoxă. Noi o numim „economie relațională", deși, din câte știm, suntem primii care folosesc acest termen pentru o școală distinctă de gândire economică. Mai mult, teoriile pe care le includem în ea nu sunt, de obicei, grupate, în ciuda faptului că ele constituie, într-adevăr, o provocare coerentă a sintezei neoclasice. Putem arăta acest lucru prin situarea economiei relaționale, plasând-o alături de alte școli heterodoxe de gândire economică. În scopul cadrului nostru, nu este necesar să oferim o listă completă a școlilor, ci doar a celor care se află în aceeași „ligă" cu economia relațională – cele care **pun la îndoială una dintre axiomele de bază ale sintezei neoclasice**. Putem identifica trei astfel de axiome, referitoare la (1) actorii economici, (2) piața, alcătuită din schimburile dintre actori, și (3) statul (figura 5.1). [5]

Figura 5.1. Trei provocări ale sintezei neoclasice care pun la îndoială câte una dintre axiomele sale de bază.

- **Economia comportamentală pune sub semnul întrebării axioma neoclasică despre actorii economici – alegerea rațională.** În termeni simpli, raționalitatea în economie înseamnă luarea deciziei care produce profitul maxim (implică un cost minim). Modelele de microeconomie neoclasică presupun că oamenii sunt raționali deoarece (1) abaterile comportamentale de la opțiunile decizionale raționale sunt aleatorii și, pe termen lung, se egalează statistic și (2) cei care se

[5] Pentru o prezentare mai detaliată a subiectului, a se vedea Mearman, Berger și Guizzo, *What Is Heterodox Economics?*.

comportă irațional se confruntă cu pierderi și sunt în cele din urmă scoși de pe piață, ceea ce înseamnă că actorii iraționali încetează să mai fie participanți pe piață și că actorii raționali sunt cei care populează piața.[6] Economia comportamentală se referă la psihologie și susține că iraționalitatea nu este aleatorie, ci previzibilă, iar funcționarea piețelor este definită, în general, de fenomene precum heuristica și prejudecățile cognitive (aversiunea față de pierderi, încadrarea, ancorarea etc.). Prin urmare[7], economia comportamentală susține că axioma neoclasică a raționalității **ar trebui să fie completată cu o viziune a așa-numitei „raționalități limitate"** în modelele economice.[8]

- **Economia instituțională pune sub semnul întrebării axioma neoclasică despre piață, conform căreia schimburile au loc pe baza cererii și a ofertei.** Sinteza neoclasică susține că, ori de câte ori (1) un participant la piață are A și îl apreciază mai puțin decât B și (2) un alt participant la piață are B și îl apreciază mai puțin decât A, se va produce un schimb voluntar de A pentru B între aceștia. Deoarece primul participant va considera benefic transferul lui A, mai puțin valoros, pentru B, mai valoros, și viceversa, celălalt va prefera să facă schimbul lui B, mai puțin valoros, pentru A, mai valoros, decât să nu facă acest schimb.[9] Economia instituțională susține că acest lucru nu este neapărat adevărat, din cauza (1) prezenței sau lipsei instituțiilor (cum ar fi drepturile de proprietate, contractele și normele sociale) și, de asemenea, (2) costurilor de tranzacție, adică tot ceea ce împiedică oamenii să facă schimburi voluntare. Prin urmare[10], economia instituțională susține că axioma neoclasică potrivit căreia doar preferințele personale, sau oferta și cererea, ghidează alocarea resurselor **ar trebui să fie completată cu o atenție sporită asupra constrângerilor existente și în schimbare care structurează interacțiunea politică, economică și socială.**[11]
- **Economia relațională pune sub semnul întrebării axioma neoclasică despre stat, conform căreia rolul acestuia este de a corecta eșecurile pieței.** Urmând principiul raționalității, microeconomia neoclasică ajunge la concluzia că statul ar trebui să intervină în schimburile de pe piața liberă doar în cazurile de eșec al pieței, adică atunci când raționalitatea individuală nu conduce la raționalitatea de grup (dacă fiecare individ ia decizia corectă, grupul ia o decizie greșită).[12] Printre exemplele comune se numără poluarea și producția insuficientă de bunuri publice, cum ar fi iluminatul stradal și barajele. Extinzând definiția eșecului pieței, macroeconomia adaugă faptul că statul ar trebui să intervină pentru a corecta eșecurile la nivel național, cum ar fi recesiunile economice, inflația și șomajul. [13]

---

[6] Friedman, „The Methodology of Positive Economics".

[7] Pentru relatări populare despre economia comportamentală, a se vedea Ariely, *Predictably Irrational*; Kahneman, *Thinking, Fast and Slow*; Thaler, *Misbehaving*.

[8] Îi suntem recunoscători lui Balázs Krémer pentru ajutorul acordat în sintetizarea economiei comportamentale.

[9] Varian, *Intermediate Microeconomics*, 15-17, 582-90.

[10] Coase, „The Problem of Social Cost"; North, „Transaction Costs, Institutions, and Economic History".

[11] Williamson, „The New Institutional Economics".

[12] Friedman, „Market Failure".

[13] Acocella, *The Foundations of Economic Policy*, 122-71.

> Economia relațională susține că prescripția privind situațiile în care ar trebui să intervină statul nu ține cont de mecanismele reale ale politicii și consideră în mod fals că statul, atunci când intervine, va pune în aplicare politicile teoretic optime pe care economiștii le-au derivat. În loc să presupună un „dictator binevoitor și atotștiutor”[14], economia relațională susține că (1) politicienii se comportă ca oricine altcineva și sunt la fel de interesați sau nu ca și actorii economici, (2) stimulentele lor sunt stabilite în funcție de relațiile în care se află actorii publici și privați și (3) deciziile politice sunt luate în consecință. Prin urmare[15], economia relațională susține că axioma neoclasică de a analiza statul ca instituție de corectare a eșecurilor pieței **ar trebui să fie completată cu o analiză a proceselor și fenomenelor reale (relații) din care decurg deciziile statului**, precum și cu o examinare a efectelor acestor decizii din punctul de vedere al relațiilor.

Pe lângă faptul că toate contestă o axiomă de bază a ortodoxiei neoclasice, aceste trei școli heterodoxe de gândire economică mai au două asemănări. În primul rând, toate susțin că gândirea neoclasică, angajată în individualismul metodologic, a neglijat posibilitatea ca preferințele și acțiunile individuale să fie influențate de grupuri, care ar trebui astfel să facă și ele obiectul analizei economice.[16] În al doilea rând, și mai important pentru cartea noastră, **toți cei trei contestatari atrag atenția asupra realității**: realitatea despre participanții pe piață, realitatea despre instituțiile sociale care structurează piața și realitatea despre actorii guvernamentali. Ei solicită încorporarea acestor perspective în teoria economică pentru a o face mai relevantă pentru realitatea empirică.[17]

În sensul cadrului nostru, **economia relațională este cea pe care o considerăm cea mai aplicabilă în regiunea postcomunistă**. Acest lucru nu înseamnă că și celelalte școli (sau alte școli heterodoxe pe care nu le-am menționat) nu pot fi utilizate în mod semnificativ în aceste țări. Mai degrabă, susținem că economia relațională poate oferi cele mai multe informații despre funcționarea regimurilor postcomuniste. Pentru **că celelalte ramuri ale economiei descrise mai sus nu se pot ocupa de statele subordonate interesului elitei**. Într-adevăr, până când nu ne despărțim de axioma de a trata statul ca pe un actor binevoitor care corectează eșecurile pieței și servește binele public, însăși posibilitatea ca un stat să nu funcționeze pe principiul interesului social este eliminată. Și, așa cum am explicat în capitolul 2, statele din regiunea postcomunistă (și statul mafiot în special) sunt adesea subordonate principiului interesului elitei, iar ignorarea acestui aspect ar face imposibilă definirea fidelă a regimurilor postcomuniste.

Se poate obiecta că „economia relațională” este un neologism inutil. La urma urmei, teoria alegerii publice respinge deja ipoteza neoclasică despre stat atunci când susține că,

---

[14] Holcombe, „Make Economics Policy Relevant”.

[15] Holcombe, „Political Capitalism”, 2015.

[16] Tomer, “What Is Behavioral Economics?”; Hodgson, “The Approach of Institutional Economics”; Holcombe, *Political Capitalism*, 2018, 44–71.

[17] Nu este de mirare că aceste școli heterodoxe de gândire economică învață una de la cealaltă: economia instituțională încorporează ideea de raționalitate limitată, în timp ce economia relațională se bazează foarte mult pe teoria costurilor de tranzacție.

pentru orice produs sau serviciu, alternativa pieței libere este o „piață politică" și o chestiune de analiză dacă mecanismul politic va produce sau nu rezultatul dorit pe care piața privată nu l-a produs.[18] Vom folosi, de asemenea, multe teorii existente despre rent-seeking, capturare, reglementare, prădare și corupție. De ce un termen nou, atunci? În primul rând, spre deosebire de alegerea publică, **economia relațională nu este preocupată de analiza economică a proceselor politice, este preocupată de analiza politică a proceselor economice**.[19] Mai exact, ceea ce ne interesează este modul în care funcționează o economie puternic influențată de reglementările și alte intervenții ale statului și cum diferă acest lucru în regimuri cu grade diferite de separare a sferelor de acțiune socială. Într-un fel, economia relațională este o ramură a economiei politice care îmbină teoria comparativă a regimurilor și analiza economică: prima descrie relațiile formale și informale ale actorilor publici și privați în cele șase regimuri de tip ideal, în timp ce a doua se ghidează după această descriere în analiza funcționării economice.

În al doilea rând, și mai important, faptul că economia relațională identifică punctul de plecare comun al teoriilor existente despre căutarea rentei, corupție și așa mai departe înseamnă că le plasează pe o „cale comună", situându-le ca puncte de plecare ale unei teorii mai largi care poate fi dezvoltată în continuare. Cu alte cuvinte, **„economia relațională" este cadrul general în care teoriile dezvoltate pentru economiile occidentale pot fi extinse pentru regimurile postcomuniste** sau pentru comunitățile politice în care sferele de acțiune socială nu sunt separate, iar actorii se organizează în rețele patronale informale. Pentru a fi mai precis, teoriile alegerii publice au fost dezvoltate în SUA și au analizat în principal guvernele occidentale, influența politică a marilor afaceri și consecințele economice și sociale ale favoritismului guvernamental.[20] Conceptualizând fenomenele economice ale celor trei regimuri de tip polar, putem porni de la această literatură privind relațiile formale și voluntare și putem dezvolta o analiză corespunzătoare a relațiilor informale și coercitive în regimurile patronale. Astfel, **relațiile verticale patron-client pot fi analizate față de relațiile orizontale nepatronale**, permițându-ne să le delimităm pe cele din urmă de primele și obținând informații importante despre economiile postcomuniste.

Pe de altă parte, ceea ce includem și noi sub umbrela economiei relaționale este bogata literatură despre **corupție**. Căci cele mai importante tipuri de corupție **rezultă din relațiile ilegale și informale**, care prevalează între actorii politici și economici în mod oficial. În partea următoare, vom explica formele generale de relație și vom oferi o tipologie a corupției, pornind de la modul în care aceasta diferă de actele de formare a relațiilor necorupte, cum ar fi lobbyul.

---

[18] Pentru o lucrare de referință în domeniu, a se vedea Buchanan și Tollison, *The Theory of Public Choice – II*.

[19] Într-adevăr, teoria alegerii publice este strâns legată de școala alegerii raționale din știința politică. A se vedea Dunleavy, *Democracy, Bureaucracy and Public Choice*.

[20] Pentru două lucrări care analizează același fenomen din puncte de vedere ideologice diferite, a se vedea Stiglitz, *The Price of Inequality*; Stockman, *The Great Deformation*.

5.3. Relația

5.3.1. Definiții generale: relație, cooperare, coluziune

În limbajul colocvial, „relație" este, în principiu, sinonim cu conexiune. În scopul cadrului nostru, introducem o definiție mai restrânsă, excluzând fenomenele care nu intră în sfera economiei relaționale:

- **Relația este** un tip de legătură între oameni care este informală/ilegală și/sau implică persoane care sunt situate formal în sfere diferite de acțiune socială.

Deși literatura de specialitate existentă pe această relație este în mare parte dispersată, nefiind tratate domeniile pe care le-am grupat ca o școală distinctă de gândire economică, *Capitalismul politic* al lui Randall G. Holcombe se remarcă precum o excepție importantă.[21] Holcombe nu folosește termenul de „economie relațională", dar, construind o teorie a „capitalismului politic", el pune bazele acesteia. Căci principala sa contribuție constă tocmai în sintetizarea unor domenii larg recunoscute, cum ar fi alegerea publică și teoria elitelor, într-o teorie economică coerentă, care descrie procesul de luare a deciziilor economice în general și, în special, motivele pentru care statul preferă anumite grupuri în detrimentul altora (a se vedea caseta 5.1). Analizând Statele Unite și sistemul său dezvoltat de lobby, Holcombe arată că, într-o democrație liberală cu sfere separate de acțiune socială, există motive economice întemeiate pentru care elita economică cooperează cu elita politică atunci când vine vorba de elaborarea politicilor. Potrivit acestuia, societățile democratice se împart în două clase: „masele" și „elita", principala diferență fiind costurile de tranzacție ale participării la luarea deciziilor politice. Într-o democrație liberală, masele pot avea interesele lor reprezentate prin (a) alegerea unor politicieni dedicați, (b) formarea unor grupuri de interese-organizații cu un lobby puternic sau (c) prin a fi aleși ei înșiși. Se poate argumenta cu ușurință că, într-un astfel de regim, oamenii au mijloacele și stimulentele necesare pentru a participa dacă simt că interesele lor nu sunt servite și, în cele din urmă – în linia teoriei neoclasice a pieței –, se dezvoltă „un set de echilibru al grupurilor active din punct de vedere politic", cu interese nereprezentate care intră constant în curentul politic principal.[22] Dar așa cum subliniază Holcombe, participarea, adică (a), (b) sau (c), necesită mobilizarea și organizarea unui număr mare de persoane, fiecare dintre acestea având un stimulent redus de a participa, deoarece (1) au puțin de câștigat în mod individual și/sau (2) au un impact redus asupra rezultatului și, în cazul grupurilor

Caseta 5.1. Bazele teoretice ale economiei relaționale.

„Teoria elitelor dezvoltată de sociologi și politologi descrie modul în care elitele sunt capabile să se conecteze în rețea pentru a controla instituțiile politice și economice în beneficiul lor, dar teoria elitelor nu reușește să explice prea mult mecanismele prin care elitele sunt capabile să exercite acest control. Teoria alegerii publice umple această lacună prin teoriile sale privind grupul de interes-politică, căutarea rentei și capturare a reglementărilor, care descriu mecanismele pe care le utilizează elitele. Dar teoria alegerii publice, care adoptă o abordare individualistă a analizei procesului de luare a deciziilor politice, nu identifică elitele ca fiind cele care sunt capabile să primească rentele și să captureze agențiile de reglementare. Teoria elitei umple acest gol, astfel încât, luate împreună, teoria elitei și analiza alegerii publice a proceselor politice explică atât cine beneficiază de pe urma procesului politic, cât și mecanismele pe care le utilizează pentru a obține aceste beneficii. Elementele de bază pentru o teorie a capitalismului politic sunt bine stabilite în științele sociale."

Randall G. Holcombe, *Political Capitalism: How Economic and Political Power Is Made and Maintained* (Cambridge: Cambridge University Press, 2018), 170.

[21] Holcombe, *Political Capitalism*, 2018.

[22] North, Wallis și Weingast, *Violence and Social Orders*, 140-42.

de interese-organizații, obțin beneficiile unui lobby de succes indiferent de participarea lor (free riding). Prin urmare, masele sunt, conform lui Holcombe, un grup cu costuri de tranzacționare ridicate. În schimb, elita este un grup cu costuri de tranzacție scăzute, deoarece sunt fie politicieni, fie membri ai elitei economice, un grup relativ mic de persoane, fiecare dintre acestea având mult de câștigat de pe urma unor reglementări favorabile și a căror participare individuală are o greutate mai mare în procesul de lobby decât cea a unui singur cetățean din milioane.[23] Rezultatul este un sistem în care, ori de câte ori se pune problema pe cine să preferi și pe cheltuiala cui, elitele iau decizia și beneficiază ele însele, repartizând costurile asupra maselor. „Elita economică", scrie Holcombe, „influențează politicile economice ale guvernului pentru a folosi reglementările, cheltuielile guvernamentale și proiectarea sistemului fiscal pentru a-și menține statutul de elită în economie", în timp ce „[elita politică] ce implementează aceste politici este [...] susținută de elita economică, ceea ce ajută elita politică să-și mențină statutul [...]. Elita cooperează pentru a-și folosi puterea politică și economică pentru a-și păstra pozițiile în vârful ierarhiilor politice și economice". [24]

Din punctul de vedere al relațiilor, există trei aspecte importante ale acestei teorii pe care trebuie să le observăm. În primul rând, nu este o coincidență faptul că noi (la fel ca și Holcombe) am folosit mai sus cuvântul „clasă", deoarece **în economia de piață** a democrațiilor liberale, **formarea grupului de beneficiari și a grupului de purtători de costuri este un fenomen de piață**. Chiar dacă respingem încrederea excesivă a lui Holcombe în economia costurilor de tranzacție și adăugăm că acțiunea colectivă și comportamentul de vot nu sunt o funcție pură a analizei individuale a raportului costuri-beneficii[25], rămâne clar că (1) rezultatul, sau ce grupuri de interese se formează și care nu, este în urma deciziilor voluntare ale părților implicate, (2) în timp ce „masele" sau grupurile neorganizate au șansa de a vota la sfârșitul fiecărui mandat și de a alege pe cine doresc, grupurile de interese organizate pot influența zilnic procesul decizional și cheltuiesc mai multe resurse pentru a face acest lucru decât oamenii obișnuiți, și (3) grupurile de afaceri au o influență deosebit de mare asupra procesului decizional democratic. Prin consecință [26], urmează logica pieței, sau un proces de „mână invizibilă" [→2.6], grupurile mai puternice de actori privați vor forma relații mai puternice cu sfera publică sau acelea care pot înclina mai mult în propriul beneficiu procesul decizional politic.

În al doilea rând și în strânsă legătură cu prima observație, **relația dintre elitele politice și economice este voluntară**, în beneficiul reciproc al părților. În plus, în democrațiile liberale, lobbyul în mod ideal este, de obicei, legal și reglementat, astfel încât relația este transparentă pentru public.[27] În cele din urmă, a treia observație pe care trebuie să o facem pe baza lui Holcombe este că **recompensele ambelor grupuri de elită servesc la întărirea pozițiilor lor formale în sfera lor separată de acțiune socială**. Pur și simplu, deși cooperează, actorii nu intră unul în sfera celuilalt: **antreprenorii nu devin și politicieni, iar politicienii nu devin și antreprenori**. Membrii elitei economice, obținând reglementări favorabile, nu devin parte a elitei politice [→3.7.1.1]. Este adevărat

---

[23] Holcombe, *Political Capitalism* 2018, 72-96.

[24] Holcombe, *Political Capitalism* 2018, 1.

[25] Pentru o critică fundamentală, a se vedea Green și Shapiro, *Pathologies of Rational Choice Theory*.

[26] Gilens și Page, „Testing Theories of American Politics"; Dal Bó, „Regulatory Capture".

[27] Holcombe, *Political Capitalism*, 2018, 76-77. A se vedea McGrath, *Lobbying in Washington, London, and Brussels*.

că elita economică are o influență vastă asupra elaborării politicilor, dar chiar și într-o democrație liberală de tip ideal pot exista instituții precum American Legislative Exchange Council (ALEC), în cadrul căreia legislatorii de stat și membrii sectorului privat colaborează la elaborarea unor proiecte de lege model care pot fi introduse pentru a fi dezbătute în legislativele de stat.[28]Pentru că, chiar și în acest caz, deciziile guvernamentale nu sunt luate de marii antreprenori, ci de politicieni, care sunt liberi să respingă ofertele lobbyurilor și ale forumurilor de reconciliere a intereselor, la fel cum (pot) respinge în mod liber influența neelitelor. Dacă acceptă ofertele, este vorba de un schimb voluntar de legislație contra contribuții pentru campania electorală sau beneficii personale (relativ minore)[29], care sunt folosite în aparatul politic și/sau nu sunt transformate în capital productiv sau în unități economice private (companii etc.). Astfel, membrii elitei politice nu devin parte a elitei economice: există o legătură între sferele de acțiune socială, dar ele sunt separate [→3.2].

Acest tip de relație voluntară care servește la întărirea poziției formale a participanților în sferele lor separate poate fi conceptualizată ca o „cooperare":

- **Cooperarea** este un tip de relație în care un actor sau un grup de actori *de facto* și *de jure* situat în sfera economică și un actor *de facto* și *de jure* situat în sfera politică se conectează în mod voluntar și formal/juridic.

Holcombe folosește termenul de „coluziune" pentru cooperarea elitelor economice și politice în beneficiul reciproc.[30] Cu toate acestea, relațiile voluntare pe care le analizează se întâmplă prin lobby, adică printr-un proces formal și legalizat. „Coluziune", în accepțiunea noastră, implică relații care sunt mai informale:

- ***Coluziunea*** este un tip de relație care apare atunci când un actor sau un grup de actori *de jure* situat în sfera economică și un actor sau un grup de actori *de jure* situat în sfera politică se conectează în mod informal/ilegal.

Există trei trăsături principale importante care disting *coluziune* de cooperare. În primul rând, **părțile implicate sunt situate în sfere separate formal, dar care pot fi conectate informal**. În al doilea rând, **relația dintre cele două elite poate fi atât voluntară, cât și coercitivă**. În cazul tranzacțiilor voluntare, economia relației nu se deosebește de situația descrisă de Holcombe: ambele părți trebuie să ofere ceva de valoare celuilalt pentru a-l determina să se relaționeze voluntar. În acest caz, relația poate fi descrisă ca fiind **orizontală** și **nonpatronală**, în care nicio parte nu-l poate forța pe celălalt să intre în schimb (**intrare liberă)** sau să-l forțeze să continue să facă schimbul **(ieșire liberă)**. În cazul tranzacțiilor coercitive, însă, economia relației este considerabil diferită. Pentru că atunci este exclusiv

---

[28] Greeley și Fitzgerald, „Pssst ... Wanna Buy a Law?" De asemenea, a se vedea Pogátsa, „A Neoliberalizmus politikai gazdaságtana [Economia politică a neoliberalismului]".

[29] Holcombe, *Political Capitalism*, 2018, 78; Pogátsa, „A Neoliberalizmus politikai gazdaságtana [Economia politică a neoliberalismului]", 58-59. În ceea ce privește beneficiile „relativ minore", exemplul lui Holcombe este aranjarea unei oferte de muncă pentru un membru al familiei în industria unui lobby de față. Evident, acest lucru nu este comparabil cu averea pe care o acumulează *poligarhii* și familiile lor politice adoptate (a se vedea caseta 3.1 [→3.3.3]).

[30] Holcombe, *Political Capitalism* 2018, 1.

calculul cost-beneficiu al agresorului care decide dacă relația ia naștere sau nu. În acest caz, relația poate fi descrisă ca fiind **verticală** și **clientelară,** în care o parte îl poate forța pe celălalt să intre în schimb (**intrare neliberă)** și îl poate forța să continue să facă schimbul **(ieșire neliberă)**. Într-adevăr, în cazul tranzacțiilor coercitive, **relația dintre elitele politice și economice este un fenomen extrapiață,** ceea ce înseamnă că nu urmează logica pieței libere. Formarea grupului celor din interiorul rețelei de beneficiari **nu** este **rezultatul unui proces al mâinii invizibile, ci al mâinii vizibile a patronului**. Dacă participanții sunt înrudiți atât informal, cât și coercitiv, membrii elitei economice devin parte a elitei politice (a se vedea oligarhii [→3.4.1]), iar membrii elitei politice devin parte a elitei economice (a se vedea poligarhii [→3.3.3]).

5.3.2. Coluziune și corupție: o tipologie

5.3.2.1. Elaborarea unui cadru analitic[31]

După cum am menționat deja, relația și corupția sunt strâns legate. Noi folosim definiția corupției oferită în partea 2.4.4, și anume „abuzul de putere încredințată pentru obținerea unui câștig privat". Aici, „puterea încredințată" înseamnă puterile învestite în mod oficial într-o poziție de stat, iar acestea sunt „abuzate" dacă sunt folosite în scopuri private (de obicei, în mod ilegal). Acest lucru se poate întâmpla implicând sau la cererea unor actori privați, ceea ce înseamnă *coluziune* între actori publici și privați. Într-adevăr, **rezultatul coluziunii este, prin definiție, corupție**. Dar corupție se poate întâmpla și fără *coluziune*, cum ar fi în cazul de delapidare. Cu toate acestea, [32] în timp ce astfel de cazuri de corupție intrasferică pot apărea în regiunea postcomunistă, ele nu sunt ideal-tipice, de obicei diferite de cazuri similare din regimurile occidentale. Tocmai corupția coluzională este cea în care se pot observa diferențe tipic ideale, din cauza diferenței tipic ideale în ceea ce privește nivelul de separare a sferelor de acțiune socială.

Pentru a modela corupția, trebuie să realizăm o „dezagregare sociologică" a definiției sale, adică să identificăm elementele și dimensiunile-cheie prin care pot varia diferitele tipuri de corupție. O astfel de dezagregare este oferită de Diego Gambetta, care înțelege corupția ca pe o **problemă de tip agent principal**.[33] Potrivit acestuia, există **trei actori majori** ai corupției: **trusterul** (T), care este principalul care încredințează cuiva puterea; **fiduciarul** (F), care este agentul căruia i se încredințează puterea; și **corupătorul** (C), care inițiază tranzacția coruptă deoarece dorește ca și câștigul său privat să fie servit de „anumite resurse pe care F *nu* ar trebui să i le livreze, date fiind condițiile relației sale cu T" (sublinierea în original).[34] În acest cadru, F este cel care abuzează de poziția sa pentru a obține un câștig privat, contrar dorințelor mandantului său, T, care i-a încredințat puterea

[31] Cadrul analitic este utilizat pentru a stabili o tipologie pe baza structurii corupției. Pentru o tipologie funcționalistă (a unei părți a acelorași fenomene pe care le analizăm), a se vedea Jávor și Jancsics, „Corrupt Governmental Networks".

[32] Vargas-Hernández, „The Multiple Faces of Corruption", 134.

[33] Gambetta, „Corruption: An Analytical Map". Pentru lucrarea de referință privind modelul neoinstituționalist al corupției, a se vedea Groenendijk, „A Principal-Agent Model of Corruption".

[34] Gambetta, „Corruption: An Analytical Map", 35.

(prin urmare, corupția este o problemă de tip agent principal). Corupătorul, după cum explică Gambetta, poate fi o persoană diferită de fiduciar, cum ar fi în cazul mitei, când C îl mituiește pe F pentru a obține servirea câștigului său privat, sau poate fi aceeași persoană cu fiduciarul (F=C), cum ar fi în cazul delapidării menționate mai sus, când actorul căruia i s-a încredințat funcția abuzează de poziția sa în interes personal.[35]

Deși perspicace, cadrul lui Gambetta nu se referă la cazurile în care **un actor public este atât mandant, cât și mandatar**. Cu toate acestea, în rândurile ierarhice ale birocrației de stat, numai cei de la baza ierarhiei sunt pur agenți și numai cei de la vârful ierarhiei pot fi pur mandatanți.[36] Toți cei care se află între ele sunt mandantul (direct sau indirect) al celor de sub el și agentul (direct sau indirect) al celor de deasupra lui.

Acest lucru conduce la două probleme din cauza cărora varietatea corupției coluzive, care este caracteristică regiunii postcomuniste, nu poate fi descrisă într-un cadru simplu de tip principal-agent. În primul rând, dacă identificăm actorul corupt ca fiind un simplu agent, iar superiorul său direct ca fiind principalul său, scoatem cazul din contextul statului în cadrul căruia are loc actul de corupție. O analiză contextuală ar trebui să ia în considerare faptul că actorul este atât un mandant, cât și un agent și să îl plaseze pe un nivel al ierarhiei statale în consecință. Fără acest lucru, corupția este analizată într-o manieră izolată, iar o tipologie comparativă a corupției care apare la diferite niveluri ale ierarhiei statale devine imposibil de realizat. În al doilea rând, și în strânsă legătură cu acesta, cadrul lui Gambetta exclude posibilitatea unei corupții în rețea, deoarece restrânge atenția la doar trei actori. Într-adevăr, din cauza naturii ierarhice a statului, dacă F nu este cineva de la cel mai de jos nivel – un agent pur –, ci este și un T, el își poate folosi subordonații (F-urile sale) ca servitori pentru a facilita tranzacția coruptă. Cu alte cuvinte, [37] putem spune că această a doua slăbiciune nu este altceva decât excluderea posibilității ca **un truster să fie** și el **un** corupător, cum ar fi în cazul tipurilor de corupție de sus în jos, care sunt deosebit de proeminente în regiunea postcomunistă.

Teoretic, un model agent principal mai complex ar putea cuprinde cazuri de corupție a rețelei la nivel de stat. În practică, credem că ar conduce la o tipologie cât mai transparentă a corupției postcomuniste dacă am construi un **cadru analitic** autentic. Pornind de la **actorii** care iau parte la o tranzacție coruptă, trebuie să luăm în considerare (1) atât actorii privați, cât și cei publici, având în vedere că ne interesează corupția coluzională, și (2) ierarhia dintre actorii publici. Astfel, putem diferenția trei niveluri generale în funcție de poziția formală a actorilor: **actori privați**, **administratori publici** și **actori guvernamentali**. Cele două din urmă niveluri fac parte din sfera acțiunii politice, însă diferențierea lor este crucială. Căci administrația publică (birocrația) doar implementează legea, o aplică și participă la funcționarea regulată a instituțiilor statului, în timp ce actorii guvernamentali fac legea și reglementează administrația publică. [38] Toate cele trei niveluri generale pot fi divizate în continuare în subniveluri, dar aici singura distincție pe care o vom face este între **actorii de elită și de nonelită**. În general, vom defini elita și nonelita așa cum am făcut-o

---

[35] Gambetta, „Corruption: An Analytical Map", 40-41.

[36] Dar în cazul regimurilor democratice, aceștia sunt, într-adevăr, agenți ai poporului care îi alege ca reprezentanți. A se vedea Katz, „No Man Can Serve Two Masters".

[37] A se vedea Jávor și Jancsics, „Corrupt Governmental Networks".

[38] De aici și diferențierea dintre „corupție administrativă" și „capturare de stat" în literatura de corupție. A se vedea Knack, „Measuring Corruption", 256.

la începutul capitolului 2 [→2.2.2]. În special, elita și nonelita la anumite niveluri ar trebui să fie înțelese după cum urmează:

- în **rândul actorilor privați**, nonelita înseamnă cetățeanul de rând sau întreprinderile mici și mijlocii, în timp ce elita înseamnă marii antreprenori sau oligarhii;
- în **rândul administratorilor publici**, nonelita înseamnă administratorii a căror sarcină este de a fi în contact direct, zilnic, cu cetățenii privați, în timp ce administratorii de elită sunt șefii administratorilor nonelită (adică șefii departamentelor guvernamentale sau conducătorii organizațiilor de stat care rămân în mod regulat în fundal din punctul de vedere al cetățeanului);
- în **rândul actorilor guvernamentali**, nonelita înseamnă membrii obișnuiți ai corpului legislativ sau de reglementare al unei administrații locale care nu fac parte din ramura executivă, în timp ce elita înseamnă cadrele executive ale administrației naționale sau locale, cum ar fi primarul, prim-ministrul sau președintele.[39]

În termenii lui Gambetta, actorii privați pot fi doar corupători (C), administratorii publici non-elită pot fi corupători și fiduciari (C și/sau F), iar toți ceilalți actori pot fi corupători, fiduciari și fideli (C, F și/sau T). În ceea ce privește sferele de acțiune socială, „elita actorilor privați" este în mare măsură sinonimă cu „elita economică", deși poate include și actori de elită din sfera acțiunii comunitare. De asemenea, nonelita privată include piața, precum și nonelita comunitară (cum ar fi cetățeanul). În ceea ce privește sectorul public, actorii guvernamentali cuprind elita politică și administratorii publici, nonelita.

Din definiția noastră a coluziunii, rezultă că al doilea aspect pe care un cadru pentru corupție coluzivă trebuie să îl evalueze este **tipul de legături informale/ilegale** dintre actori. Aici, avem **trei dimensiuni** după care putem face o clasificare. În primul rând, după **rolul actorului** în corupție: acesta poate fi fie (a) **solicitantul**, care inițiază tranzacția coruptă; (b) **furnizorul**, care abuzează de poziția sa publică; sau (c) **servitorul**, care lucrează pentru oricare dintre părți cu sarcina de a efectua și/sau facilita tranzacția coruptă (adesea ca agent al furnizorului). Din nou, în termenii lui Gambetta, solicitantul este C, în timp ce furnizorul și serverul sunt într-adevăr două tipuri de F: furnizorul este F care intră în relația coruptă în mod voluntar, în timp ce servitorul este cel care este instruit de T. De asemenea[40], încorporând punctul de vedere al lui Gambetta conform căruia F poate fi același cu C, trebuie să recunoaștem că un actor nu este neapărat limitat la un singur rol, ci poate fi atât solicitantul, cât și furnizorul. Acesta este cazul în care cineva își folosește poziția publică pentru a dezvolta o rețea coruptă, prin care corupția este monopolizată la un anumit nivel (cei aflați în subordinea actorului public corupt sunt instruiți să acționeze în mod corupt, dar nu li se permite să satisfacă nicio cerere coruptă pentru propriul câștig privat).

---

[39] Într-o democrație liberală, actorii guvernamentali *elitați* includ și liderii nemembri ai partidului de guvernământ.

[40] Nu includem în mod explicit în modelul nostru fiduciarii *qua* fiduciarii, deoarece dacă corupția este o problemă de tip principal-agent și dacă fiduciarul își corupe poziția împotriva voinței fiduciarului, atunci înseamnă că acesta nu face parte din rețeaua coruptă în cauză. (Iar dacă un fiduciar face parte din ea, atunci el este fie un solicitant, fie un furnizor, fie un server de nivel superior).

Ceea ce „oferă" furnizorii (și ceea ce cer solicitanții) este un tratament discreționar din partea instituțiilor de stat, care ar trebui să fie normative din punct de vedere legal și să trateze fiecare persoană în mod egal. Tratamentul discreționar poate avea ca rezultat (a) beneficii directe, cum ar fi obținerea unei licențe sau câștigarea unei licitații de achiziții publice la un preț supraevaluat, cazuri în care furnizorul oferă beneficiul într-un singur pas, ignorând cerințele legale ale unor astfel de beneficii, sau (b) beneficii indirecte, atunci când un actor influent (de exemplu, din elita guvernamentală) determină pe altcineva să ofere beneficiul solicitantului. În mod esențial, printre beneficiile indirecte, un serviciu pe care furnizorii îl oferă este ***krysha*** [→3.6.3.1], care, în acest context, se referă la **dezactivarea mecanismelor de control pe bază discreționară**. Cu alte cuvinte, furnizorul – în special în formele mai înalte de corupție coluzională – oferă acoperire pentru actele de corupție, prin care se asigură că actorii de control, cum ar fi inspectorii locali sau poliția, își ignoră îndatoririle legale și închid ochii la ilegalități. (Într-adevăr, *krysha* poate fi, de asemenea, un beneficiu direct dacă actorul de control e cel care este mituit). [41]

Revenind la dezvoltarea cadrului nostru, cea de-a doua dimensiune a acestuia este **regularitatea** conexiunii. Din acest punct de vedere, tranzacțiile corupte între anumiți actori pot fi efectuate ocazional, negociate de la caz la caz, sau permanent, ceea ce înseamnă o relație pe termen mai lung care implică un număr de tranzacții consecutive. În cele din urmă, trebuie să diferențiem, așa cum am explicat mai sus, relațiile **voluntare și cele coercitive.** În cadrul analitic, relațiile coercitive pot fi, de asemenea, denumite relații de **subordonare** sau relații patronale (sau subordonare patronală), prin care (1) voința unei părți (patronul) o învinge pe cea a celeilalte (clientul) în cadrul tranzacției și (2) **nu există o ieșire liberă** din relație, în sensul definit mai sus.

5.3.2.2. Corupție voluntară: corupție pe piața liberă, corupție de cumetrie și coluziune de organizare statală

După ce am definit atât actorii, cât și tipurile de legături dintre aceștia, putem elabora cadrul analitic. În următoarele șase figuri (figura 5.2-7), setul de cercuri reprezintă actorii unui regim de tip ideal și, cu ajutorul umpluturilor și săgeților, încercăm să capturăm **modelele de corupție** tipice ideale, adică actorii de la ce nivel se află și în ce legătură unii cu alții. Aceste reprezentări schematice nu trebuie înțelese într-o manieră exclusivistă: spunând, de exemplu, că în corupția în condiții de piață liberă trebuie să fie un actor privat de elită care este în legătură cu doi administratori publici nonelită (pentru că acest caz este reprezentat). Mai degrabă, acestea trebuie privite ca exemple ale modelului de corupție dat, demonstrând structura și formele tipice ale tranzacțiilor care îi aparțin. Un alt aspect esențial este faptul că **nu definim în prealabil domeniul de aplicare al tiparelor de corupție**. Adică, fiecare model de corupție poate fi tipic pentru diferite părți ale unei țări, cu intensitate diferită. În scopul descrierii noastre, vom explica modul în care aceste modele pot apărea (1) la nivel **local**, într-o instituție a regimului, și **(2) la nivelul întregii țări,** ceea ce înseamnă că modelul caracterizează în mod dominant toate schimburile dintre tipurile date de actori din cadrul regimului. (O descriere mai detaliată ar trebui să abordeze aspectul domeniului de aplicare al corupției ca variabilă, în timp ce (1) și (2) sunt două puncte finale ale unei scale).

Utilizând cadrul analitic, definim **șase tipuri de corupție coluzivă.** Această parte este dedicată **celor trei tipuri voluntare, dintre** care **primul** este corupția pe piața liberă (figura 5.2):

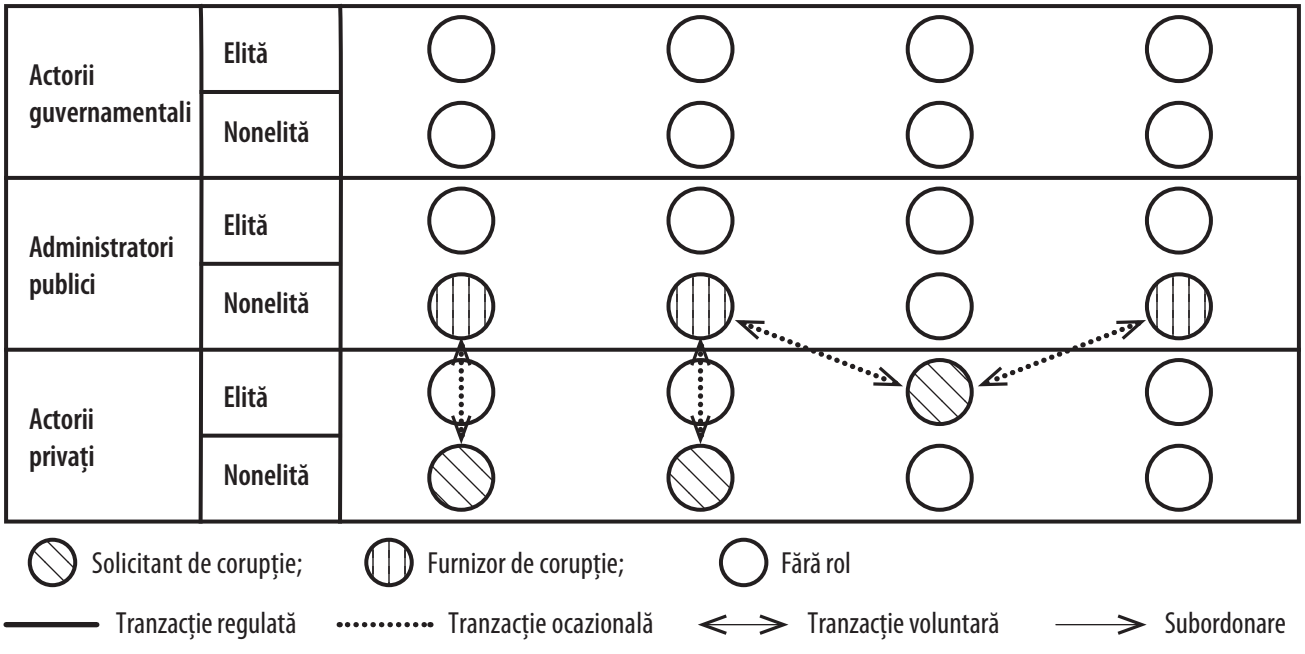
---

[41] Ledeneva, *How Russia Really Works*, 86.

- **Corupția pe piața liberă** este un tip de corupție în care actorii privați colaborează cu administratorii publici neelită, iar aceștia efectuează tranzacții corupte în mod voluntar și ocazional. În timp ce *coluziunea* poate fi inițiată de oricare dintre părți, tranzacția coruptă este inițiată (cerută) de către actorul privat, iar aceasta este furnizată de către administratorul public.

În cazul corupției pieței libere, interesele private dețin o influență ilegitimă asupra deciziilor statului și ale administrației locale privind alocarea resurselor, achizițiile, concesiunile și drepturile. Ca urmare, se încheie înțelegeri ilegale de barter între actori privați discreți și administratori neelită, de zi cu zi, ai birocrației de stat (funcționari, polițiști etc.). Corupția pe piața liberă constă **într-o serie de fenomene individuale**: un funcționar responsabil de o decizie acceptă sau solicită beneficii financiare sau de altă natură pentru a trata un caz într-un mod avantajos pentru actorul privat. Un stat poate fi considerat „corupt" dacă există un număr mare de astfel de incidente [→2.4.4] sau dacă problemele administrative sau comerciale civile pot fi gestionate doar prin **mită**. E acest caz atunci când corupția de pe piața liberă este la nivelul întregii țări, în loc să rămână doar locală. Cu toate acestea, trebuie remarcat faptul că, chiar dacă modelul apare la nivelul întregii țări, aceste acțiuni de corupție pe piața liberă sunt **ocazionale**, adică se întâmplă de la caz la caz, atunci când cineva decide să ia parte la o tranzacție coruptă și nu sunt organizate ca o funcție de grup de ambele părți. Instanțele de corupție pe piața liberă sunt, de asemenea, **voluntare** de ambele părți ale tranzacției. Din acest punct de vedere, este irelevant dacă mita este solicitată de membrii administrației publice sau dacă aceștia sunt pur și simplu dispuși să o accepte. După cum se precizează în definiție, serviciul corupt este furnizat de membrii administrației publice, care abuzează de poziția lor, în timp ce actorii privați care îl acceptă sunt solicitanți de astfel de tranzacții. Ambele părți sunt libere să respingă oferta de servicii corupte, deși un actor privat onest se poate afla într-o poziție dezavantajată față de actorii privați corupți dacă face acest lucru (mai ales dacă modelul este la nivel național).

Figura 5.2. Reprezentarea schematică a corupției pe piața liberă.

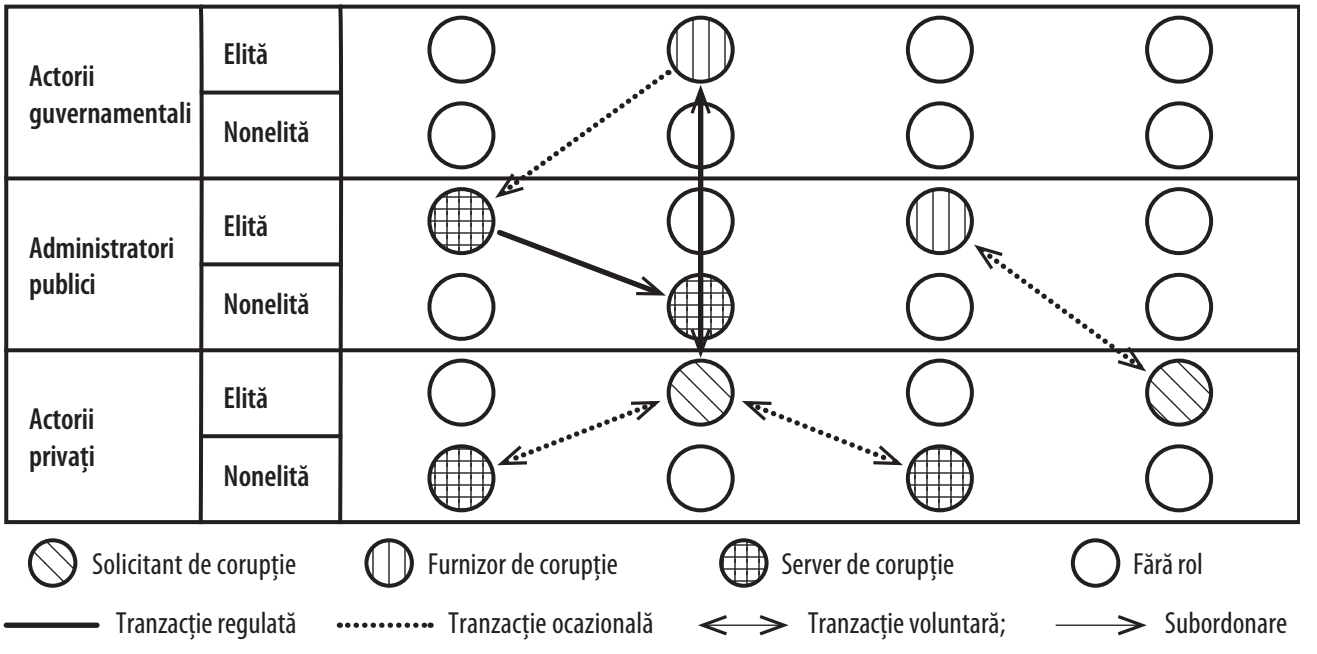

Termenul de „**piață liberă**" din denumirea acestui model se referă în parte la tranzacțiile voluntare între persoanele implicate [→2.6] și, de asemenea, la faptul că oportunitățile de corupție nu sunt limitate la un anumit grup de persoane. Într-adevăr, corupția de pe piața liberă poate fi caracterizată ca fiind „**cu acces liber**", ceea ce înseamnă că oricine cu o cantitate potrivită de resurse (monetare) poate intra în astfel de relații corupte. Mai mult, accesul deschis are ca rezultat o **concurență cu intrare liberă**. Acolo unde atât oferta, cât și cererea de corupție sunt numeroase, actorii privați pot concura în ceea ce privește suma de mită pe care o oferă; iar actorii publici, în ceea ce privește suma pe care o cer.[42] În exemple mai monopoliste, cum ar fi cel al unei licitații de achiziții publice, doar actorii privați pot concura, iar actorul public poate obține rente mai mari. În mod firesc, natura ilegală a acestor tranzacții constituie o gaură structurală între cererea și oferta de corupție, care necesită adesea un broker de corupție, care face posibilă funcționarea pieței de corupție [→5.3.3.3.2]. [43]

Al doilea model de corupție voluntară este corupția de cumetrie (figura 5.3):

- **Corupția de cumetrie** este un tip de corupție în care actorii privați de elită intră în *coluziune* cu administratorii publici de elită sau cu actorii guvernamentali, iar aceștia efectuează tranzacții corupte în mod voluntar și ocazional sau permanent (uneori implicând administratori publici și actori privați nonelită ca servitori). În timp ce *coluziunea* poate fi inițiată de oricare dintre părți, tranzacția coruptă este inițiată (cerută) de către actorul privat, iar aceasta este furnizată de către actorul guvernamental.

Figura 5.3. Reprezentarea schematică a corupției de cumetrie.

[42] Diaby și Sylwester, „Corruption and Market Competition".

[43] Jancsics, „'A Friend Gave Me a Phone Number'".

În accepțiunea noastră, **„amic" este o persoană specifică ce se află în relații voluntare informale cu un administrator public de elită sau cu un actor guvernamental,** care decide să acorde amicului său un tratament preferențial în competiția pentru funcții sau favoruri de stat.[44] Într-adevăr, sensul cuvântului „crony" în limba engleză este apropiat de cel de „friend" sau „pal", ceea ce nu implică niciun fel de relație de subordonare sau de patron-client.[45] Relația informală voluntară **poate să se fi format înainte de tranzacția coruptă concretă,** cum ar fi în cazul prietenilor de lungă durată, al membrilor de familie sau al partenerilor de afaceri corupți. În astfel de cazuri, putem folosi termenul **„nepotism"** ca **subtip specific al corupției de cumetrie**. Cu toate acestea, există și **cazuri** de corupție de cumetrie **nonnepotismale**, **atunci când relația este formată pentru o singură ocazie** între actorul privat și actorul guvernamental. În ambele cazuri, trăsătura definitivă a corupției de cumetrie – care o va distinge de capturarea statului – este **caracterul voluntar** al relației. Într-un anumit sens, corupția de cumetrie este o alianță între egali, o „relație client-client" în care[46], chiar dacă persoanele date colaborează de mai multe ori în scopuri private, niciuna dintre părți nu o poate obliga pe cealaltă să continue să facă astfel de înțelegeri în viitor. **Dacă vorbim despre cumetrii, înseamnă că între părți nu se formează lanțuri de dependență din partea niciuneia dintre părți (adică nu există o relație clientelară).** Ambele părți intră în această relație în mod voluntar, pentru propriul beneficiu, și pot ieși din ea în mod liber dacă consideră că această opțiune este mai benefică.

Atunci când corupția de cumetrie este **locală**, având loc cu un singur actor sau instituție guvernamentală, aceasta tinde să fie **ocazională**. Chiar și atunci când relațiile dintre participanți au un istoric, aceștia folosesc acest capital social acumulat pentru a efectua tranzacții corupte de la caz la caz, fără a începe să manifeste semnele unei naturi mai regulate. Cu toate acestea, pe măsură ce corupția de cumetrie începe să se răspândească și să **devină din ce în ce mai dominantă la nivelul întregii țări**, relațiile de corupție pot deveni, de asemenea, permanente, deoarece sunt **sistematizate de o rețea** de cumetrii. În cartea sa *Informal Politics in Post-Communist Europe*, Michal Klíma analizează în profunzime o astfel de situație în Republica Cehă. Potrivit acestuia, viața politică cehă este caracterizată de alianțe reciproc avantajoase între marii antreprenori și membrii de partid (deși nu sunt partide complete), care acționează amândoi după principiul centralizării puterii și al acumulării de avere personală. Creând rețele informale care înglobează sfera politică într-o manieră ascendentă, astfel de rețele de amiciție realizează o *coluziune* a sferelor, deoarece actorii politici devin participanți definitivi în acțiunea de piață, iar actorii economici devin parte definitivă în acțiunea politică, deși nu la fel de temeinic ca în cazul unui mafiot de stat (a se vedea caseta 5.2).

În esență, corupția de cumetrie este similară corupției în condiții de piață liberă, principala diferență fiind că corupția de cumetrie atinge niveluri mai înalte ale sferei de acțiune politică, inclusiv elita de administratori publici și actori guvernamentali. În cazul corupției de pe piața liberă, cel care este abordat este decidentul direct: de exemplu, cel care decide cui să vândă o proprietate sau cui să atribuie o licitație publică. În cazul corupției de cumetrie, este abordat cel care decide ce proprietate este de vânzare sau în ce proiect ar trebui să fie demarate proceduri de achiziții publice. **Corupătorul și asociatul său politic se află în segmente diferite, dar la același nivel al ierarhiei sociale:** amândoi sunt influenți în mediul lor de viață și decid să se folosească de pozițiile lor pentru a conlucra unul cu celălalt în beneficiul reciproc.

---

[44] A se vedea Khatri, Tsang și Begley, „Cronyism".

[45] „Prieten".

[46] Klíma, *Informal Politics in Post-Communist Europe*, 13-15.

Caseta 5.2. Corupția sistemică de cumetrie și efectul acesteia asupra politicii.

„Structurile informale, alese de nimeni, dețin adesea o putere mai mare decât parlamentul și guvernul, dar, în același timp, operează prin intermediul acestora. [...] La vârful lor se află șefii naționali neoficiali sau oligarhii, care lucrează în simbioză cu reprezentanții-cheie ai partidelor politice. Pozițiile șefilor centrali pot fi ocupate de politicieni de cel mai înalt rang și de lobbiști sau nași naționali a face sau de reprezentanți ai celor mai mari conglomerate corporatiste. În cadrul acestor cercuri, deciziile se iau în spatele ușilor închise pe o gamă largă de schimburi informale de favoruri. Pe lângă clasica alocare a celor mai mari licitații interne și a proiectelor din fondurile UEropeene, aceste rețele decid, de asemenea, asupra componenței post-alegeri a cabinetului sau, alternativ, asupra căderii guvernului. [Ca urmare, o parte semnificativă a elitei de partid dădea dovadă de loialitate divizată, adică nu doar față de propriul partid, ci și față de o anumită afacere netransparentă. Tocmai aceste loialități divizate, care deseori se ciocneau reciproc, au afectat disciplina de partid, adică coeziunea fracțiunilor de partid în parlament și în coalițiile multipartite. [...] În același timp, natura ascunsă a loialității față de afacerile netransparente a generat o frustrare publică tot mai mare și neîncredere în elita politică. [...] Acest proces afectează în mod sistemic funcționarea tuturor elementelor sistemului politic și a pieței economice, precum și a culturii politice."

Michal Klíma, *Informal Politics in Post-Communist Europe: Political Parties, Clientelism and State Capture*, 1st edition (Routledge, 2019), 10, 15, 27.

O altă diferență între corupția în condiții de piață liberă și corupția de cumetrie este sistematizarea ocazională, precum și apariția unor **servitori** în tranzacția coruptă. Actorii guvernamentali se pot folosi de **administrația publică** ce le aparține în realizarea corupției de cumetrie, ordonându-le să trateze preferențial anumite persoane. De obicei, administratorii publici de elită sunt cei care se află în legătură directă cu actorii guvernamentali, iar aceștia își pot folosi subordonații, adică actorii nonelită din aparatul de stat, pentru a facilita tranzacția coruptă. O astfel de utilizare abuzivă a conexiunilor verticale formale și legale le transformă în **subordonare ilegală**, în care administratorul public de elită execută voința actorului guvernamental, iar administratorii publici nonelită, voința șefilor lor de elită.

Atât în limbajul academic, cât și în cel colocvial, „corupție de cumetrie" este uneori folosit pentru a sublinia faptul că statul își folosește puterile pentru a servi interese speciale, ca o consecință a activității de lobby.[47] Pe de o parte, comparația este de înțeles, deoarece atât corupția de cumetrie, cât și lobbyul implică actori privați de elită care stabilesc relații voluntare cu actori din sfera acțiunii politice. Pe de altă parte, **corupția** de cumetrie **este diferită de lobby,** deoarece corupția de cumetrie se bazează pe relații și tranzacții informale/ilegale și implică un **tratament preferențial pentru anumite persoane, nu pentru anumite industrii sau grupuri de interese** [→5.4.2.3].

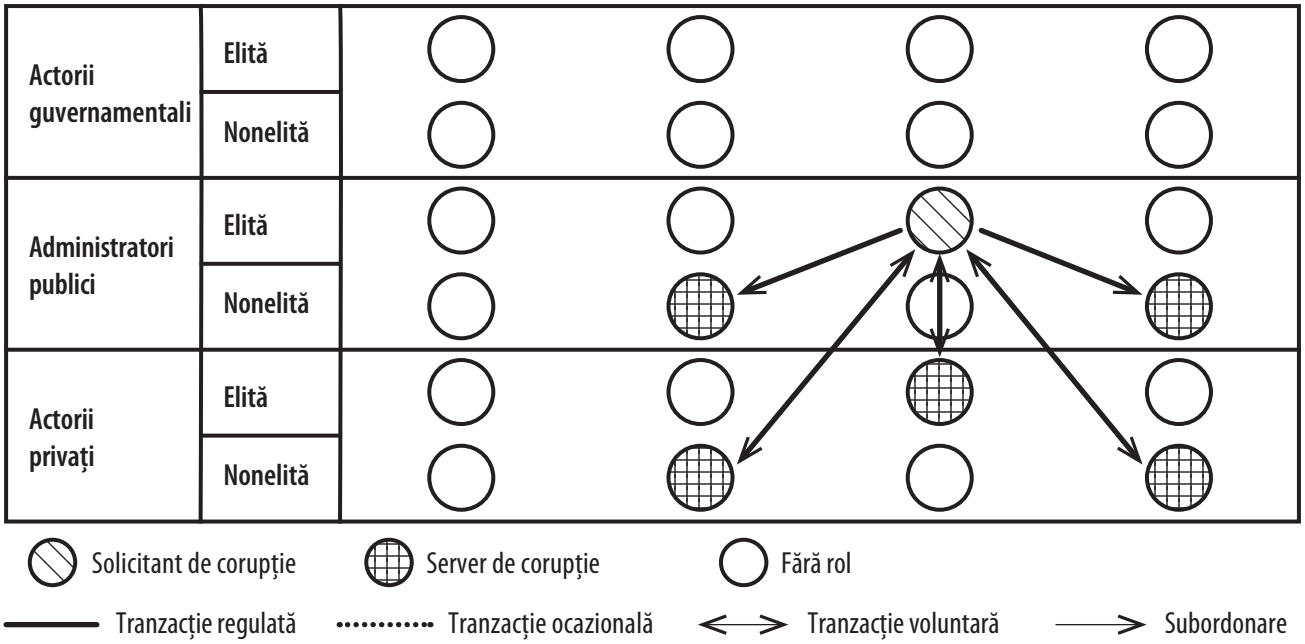
Ultimul model de corupție voluntară este organizarea de stat în *coluziune* (figura 5.4):):

- ***Coluziunea* organizației de stat** este un tip de corupție în care actorii administrativi de elită (liderii organizațiilor de stat) colaborează cu actori privați și efectuează tranzacții corupte în mod voluntar și regulat (folosind administratori publici nonelită ca servitori). Atât *coluziunea*, cât și tranzacția coruptă sunt inițiate (cerute) de către actorul administrativ, iar acesta este și furnizor.

Spre deosebire de corupția de pe piața liberă, unde solicitantul și furnizorul serviciului corupt se află în sfere diferite de acțiune socială, în cazul corupției de sus în jos, **rolurile de furnizor și solicitant sunt contopite**. Pentru că administratorul de elită este cel care abuzează de funcția sa și o face în interes propriu. Mai precis, astfel de cazuri implică, de obicei, majoritatea sau toți membrii consiliului de administrație al unei întreprinderi de stat, care decid să „vândă" ilegal resursele propriei organizații. Pentru a gestiona acest proces fără probleme, aceștia trebuie să dezvolte rețele interne informale. Organizațiile capturate de

[47] Holcombe, *Political Capitalism*, 2018, 3-4; Henderson, „The Economics and History of Cronyism".

Figura 5.4. Reprezentarea schematică a coluziunii de organizare a statului.

aceste elite locale își „consumă" propriile resurse, ceea ce le reduce semnificativ eficacitatea și eficiența. [...] „**Membrii elitelor** din astfel de aranjamente corupte au o puternică putere de decizie în **alegerea furnizorilor și a altor parteneri de afaceri** ai organizației. Cea mai tipică modalitate de a sifona resurse din sistem este **primirea de comisioane** de la acești parteneri în schimbul aprobării unor comenzi la prețuri supraevaluate" (sublinierea noastră).[48] Astfel de aranjamente nu pot constitui rețele la nivelul întregii țări – spre deosebire de corupția de cumetrie –, ci conțin întotdeauna rețele locale, deși aranjamentul în sine poate fi larg răspândit dacă caracterizează majoritatea organizațiilor statului (corupt).

Actorii privați care sunt implicați în tranzacții corupte **colaborează în mod voluntar cu actorii organizației de stat,** care le oferă comenzi la prețuri supraevaluate, în timp ce relația lor este **regulată**. Căci șefii organizațiilor de stat creează o **schemă** prin care pot canaliza în mod sistematic resursele bugetare ale organizației lor către mâini private. În mod obișnuit, astfel de scheme pot funcționa pentru o perioadă mai lungă decât ar putea funcționa scheme similare în întreprinderile private, ca urmare a așa-numitei constrângeri bugetare soft a organizațiilor de stat, în timp ce[49] aceasta este amenințată în mod constant de agenții de control interni și externi ai statului. **Dezactivarea mecanismelor de control** pentru o perioadă cât mai lungă de timp este una dintre componentele-cheie ale susținerii rețelelor corupte și care este realizată de autorii coluziunii organizațiilor de stat în mai multe moduri, inclusiv prin mită și „tehnicizare". După cum explică Jancsics, cu ajutorul unor experți precum „profesioniștii de nivel mediu ai organizației, avocați, contabili, ingineri și economiști", organizatorii rețelei corupte pot personaliza licitațiile, astfel încât doar actorul privat vizat să fie potrivit pentru a câștiga [→4.3.4.2]. Jancsics oferă un exemplu din Ungaria, o licitație din 2009 a autorității fiscale care intenționa să cumpere mașini pentru

[48] Jancsics, „From Local Cliques to Mafia State", 133-34.

[49] Kornai, „The Soft Budget Constraint".

organizație. După cum scrie el, documentația de licitație „includea o descriere complicată a parametrilor necesari pentru mașini [...]. Condițiile erau perfect adaptate la un model specific al unui anumit producător de automobile”.[50]

5.3.2.3. Corupție coercitivă: capturarea statului de jos în sus, capturarea statului de sus în jos, statul infracțional

În timp ce corupția voluntară este un fenomen important în regiunea postcomunistă, legăturile informale de relație tind să fie organizate în **modele de supunere patron-client**. Actorii dominanți subordonează alți actori de la nivelurile inferioare lor, creând rețele informale care preiau instituțiile formale și le folosesc ca fațadă. Astfel de cazuri de corupție coercitivă, care implică subordonarea patronală, sunt cele pe care le clasificăm mai jos.

În conformitate cu literatura de specialitate existentă, folosim termenul general „capturare” în contextul corupției coercitive după cum urmează:

- **Capturarea** este o formă de corupție, implicând *coluziunea* de natură coercitivă doar cu o parte din sfera de acțiune socială a celui care capturează. Cu alte cuvinte, capturarea se referă doar la cazuri parțiale de corupție coercitivă.

În literatura de corupție, „capturare” se referă la subordonarea ilicită și ilegitimă a funcționării statului intereselor speciale ale elitelor economice.[51] Punând-o în context, redefinim capturarea în trei moduri. În primul rând, așa cum sugerează etimologia lui „capturare”, trebuie să existe cineva în proces care este capturat, adică a cărui voință este dominată în mod coercitiv de către cel care îl capturează. Prin urmare, restrângem definiția la corupția coercitivă. În al doilea rând, diferențiem trei tipuri de capturare, inclusiv cele care nu sunt inițiate sau cerute de elita economică, fiind, de obicei, presupuse de cei care folosesc termenul „capturare de stat”.[52] În cele din urmă, adăugăm la definiție faptul că aceasta este întotdeauna parțială. Căci, pe de o parte, lipsa acestei limite ar duce la o situație confuză în care aproape orice autocrație sau dictatură care înlocuiește o instituție democratică ar putea fi descrisă ca fiind capturarea statului.[53] Pe de altă parte, dorim, de asemenea, să evităm confuzia dintre cazul în care oligarhii colonizează anumite părți ale statului și cazul în care rețeaua patronală monopiramidală a unei familii politice adoptate transformă întregul stat într-o organizație criminală.[54] Teoretic, cel din urmă caz ar putea fi etichetat drept „capturare totală”, iar primul caz, drept „capturare parțială”, dar, practic, ar trebui să rezulte o distincție mai clară și mai fermă între cele două situații dacă definiția de capturare este restrânsă în prealabil la cazurile parțiale.

Principala dimensiune prin care **capturările** pot fi diferențiate este **direcția acestora**. Prin acest aspect, putem distinge (a) capturarea de jos în sus, în care solicitantul tranzacției

---

[50] Jancsics, „From Local Cliques to Mafia State”, 134.

[51] „Anticorupție în tranziție”, 3.

[52] TI, „Corupție2017 - Descrierea completă a sursei”.

[53] Este adevărat, capturarea trebuie să fie, de asemenea, informală/ilegală prin definiție, deoarece implică coluziune, dar chiar și acest criteriu este îndeplinit de mai multe transformări autocrate care rup continuitatea juridică sau anulează o mare parte din corpul juridic existent.

[54] Pentru un exemplu de astfel de confuzie de termeni, a se vedea Innes, „The Political Economy of State Capture in Central Europe”.

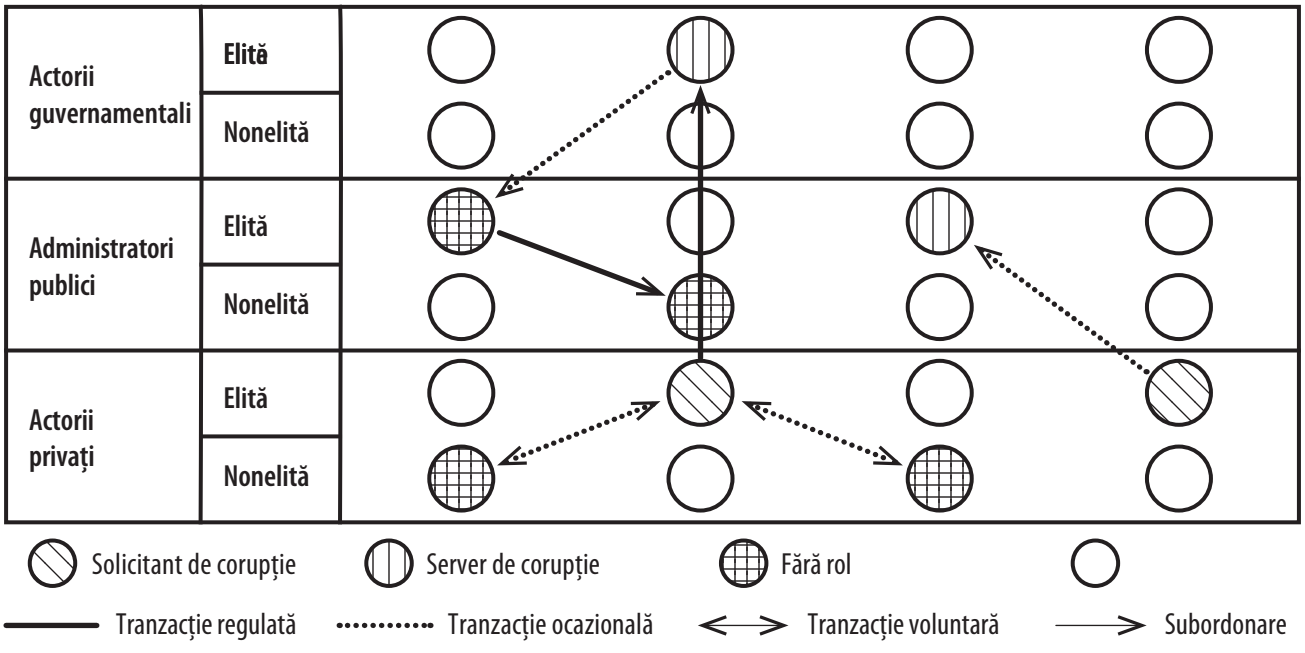
corupte se află în sectorul privat, și (b) capturarea de stat de sus în jos, în care solicitantul tranzacției corupte se află în sectorul public.

Vom descrie **trei tipuri de corupție coercitivă, dintre** care **prima** este capturarea statului de jos în sus (figura 5.5), care este denumită simplu „capturare de stat" în literatura de specialitate[55]:

- **Capturarea statului de jos în sus** este o formă de corupție în care actorii privați de elită intră în *coluziune* cu administratorii publici de elită sau cu actorii guvernamentali și realizează tranzacții corupte în mod coercitiv și ocazional sau permanent (uneori implicând administratori publici și actori privați nonelită ca servitori). Atât *coluziunea*, cât și tranzacția coruptă sunt inițiate (cerute) de către actorul privat și furnizate de către actorul guvernamental.

În cazul capturării statului de jos în sus, cooperarea actorilor devine mai complexă nu doar pe partea de ofertă de corupție, ci și pe partea de cerere de corupție, având în vedere că partenerii de corupție din sectorul privat sunt **oligarhi sau șefi** ai lumii interlope organizate. Deși ambele tipuri sunt incluse atât în elita economică, cât și în sfera privată, trebuie făcută o distincție între ele. Un șef al crimei din lumea interlopă organizată exploatează în principal activități economice ilegale (comerț cu droguri, prostituție, albirea petrolului, șantaj, rețea criminală organizată de protecție etc.) în condiții ilegale. El se află în conflict cu reprezentanții autorității publice și încearcă să îi atragă sub influența sa prin mijloace ilegitime (mită, amenințări, șantaj și, ocazional, violență fizică). Oligarhul din sistemele postcomuniste caută să obțină sprijin ilegal pentru o activitate economică, altfel

Figura 5.5. Reprezentarea schematică a capturării statului de jos în sus.

[55] Pentru un articol de referință, a se vedea Hellman, Jones și Kaufmann, „Seize the State, Seize the Day".

legală, prin intermediul corupției.[56] Într-adevăr, pe baza acestei distincții, putem distinge între **capturarea criminală a statului** – tipul de capturare a statului de jos în sus, realizată de un șef al crimei organizate – și **capturarea oligarhică a statului** – tipul de capturare a statului de jos în sus în sus, realizată de un oligarh.

Capturarea statului de jos în sus este contraponderea coercitivă a corupției de cumetrie, unde corupția atinge pe verticală nivelurile superioare ale sferei publice și subordonează permanent actorii politici al elitei economice.[57] Subordonarea poate avea loc ca urmare a șantajului sau a constrângerii; sau actorul politic se poate vinde, de asemenea, pe sine (sau puterile conferite de pozițiile sale formale) serviciului subordonat pentru o sumă forfetară. Se poate obiecta că, în acest caz din urmă, intrarea în *coluziune* este voluntară. Dar, ca urmare a acesteia, **administratorul public** (cum ar fi un șef de poliție sau un conducător de întreprindere de stat) **sau actorul guvernamental** (cum ar fi un politician) **își taie opțiunea de ieșire liberă, deoarece actorul** privat îl poate constrânge să intre în schimb prin șantaj, amenințându-l pe actorul public că își va face public comportamentul corupt. Prin urmare, din acel moment, el trebuie să își folosească puterile formale în conformitate cu dorințele „proprietarului" său, indiferent dacă este sau nu de acord cu acesta. Și, deoarece înțelegem ieșirea liberă ca o componentă-cheie a relațiilor voluntare, considerăm că tranzacțiile corupte care rezultă din astfel de contracte informale sunt coercitive.

Situația descrisă în paragraful anterior evidențiază, de asemenea, faptul că această **capturare a statului de jos în sus poate fi permanentă** (precum și ocazională). Acest lucru ne conduce la o altă diferențiere între capturarea statului de jos în sus și influența marilor firme de stat, adesea moștenite din perioada comunistă și care au, de asemenea, o relație permanentă și uneori exploatatoare cu actorii guvernamentali.[58] Principala diferență este tocmai momentul coluziunii: putem vorbi tocmai despre relația dintre diferitele sfere de acțiune socială, deoarece nu există o legătură formală de proprietate între stat și oligarhul captator. În cazul marilor firme de stat, există legături formale: firmele însele sunt operate de administratori publici și, prin urmare, activitatea lor ar putea fi un caz special de lobby intrastatal sau de corupție necolosivă.

Servitorii în cazul de capturare a statului de jos în sus provin atât din mediul privat, cât și de la nivelul administrației publice. În ceea ce privește primul, servitorii sunt subcontractori sau furnizori ai oligarhului care se află în relații de afaceri ocazionale și voluntare cu acesta (și, în consecință, sunt, de asemenea, beneficiari ai poziției nelegitime pe piață a oligarhului). Administratorii publici se află într-o poziție de subordonare față de actorii guvernamentali, deoarece sunt angajați ai statului și pot fi înlăturați dacă nu respectă regulile formale (legi) sau comenzile informale ale politicienilor capturați. Cu toate acestea, este important de subliniat faptul că, chiar dacă există lanțuri permanente de vasalitate patronală și **nu doar la nivel local, ci la nivelul întregii țări,** capturarea statului va rămâne parțială: ea va fi compusă dintr-un

---

[56] Sajó, „Clientelism and Extortion: Corruption in Transition", 16.

[57] Klíma susține că ceea ce numim corupție de cumetrie este „un instrument de urmărire a acaparării întregului stat în termeni de control incremental al principalilor piloni ai sistemului politic. Numai astfel se poate atinge scopul final, adică exploatarea resurselor statului la toate nivelurile și cimentarea deținerii puterii politice. Cu alte cuvinte, capturarea partidelor este un element fundamental și o precondiție pentru dezvoltarea unei capturi a statului la scară largă." Cu toate acestea, Klíma distinge capturarea de stat prin amploare mai degrabă decât prin trăsătura coercitivă: corupția de cumetrie poate deveni la nivel de țară, dar nu va deveni capturare de stat în termenii noștri până când nu va deveni și coercitivă (ceea ce se poate întâmpla). Klíma, *Informal Politics in Post-Communist Europe*, 26.

[58] Hellman, Jones și Kaufmann, „Seize the State, Seize the Day", 760-63.

număr mare de capturări separate, și nu o însușire integrală a statului de către o rețea informală [→2.4.4]. În aceste condiții, pluralismul prevalează și **competiția politică poate continua în consecință**. Transferul de putere politică este încă posibil în condiții constituționale, iar elita economică își păstrează, de asemenea, autonomia relativă, deoarece niciunul dintre membrii săi nu este legat pe termen nelimitat de anumiți actori politici [→3.4.1.3].

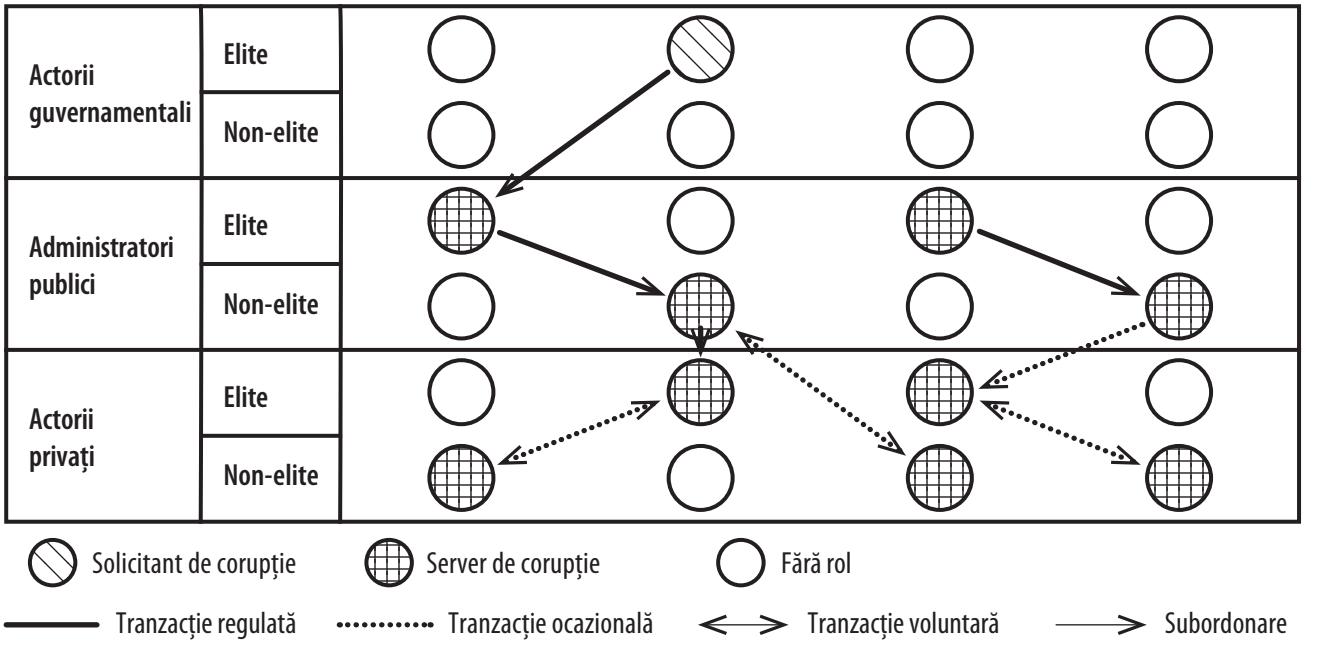
Al doilea tip de corupție coercitivă este capturarea de sus în jos a statului (figura 5.6):

- **Capturarea de sus în jos a statului** este o formă de corupție în care actorii guvernamentali colaborează cu actorii economici prin intermediul administrației publice, iar aceștia efectuează tranzacții corupte în mod coercitiv și ocazional sau permanent. Atât coluziunea, cât și tranzacția coruptă sunt inițiate (cerute) de către actorul administrativ, iar acesta este și furnizor.

Capturarea statului de sus în jos poate fi inițiată de un singur actor – cum ar fi un primar al unei administrații municipale – sau de un grup de actori – cum ar fi un partid. În ambele cazuri, **subordonarea patronală se extinde în primul rând la persoanele din administrația publică și, în al doilea rând, la actorii economici**. Acest lucru implică o succesiune de evenimente: în primul rând, o persoană sau un grup intră în sfera actorilor guvernamentali; în al doilea rând, aceștia patronalizează instituția respectivă pentru a putea dispune în mod discreționar de instrumentele sale publice (coercitive); și în al treilea rând, această putere este utilizată pentru a *patronaliza* anumiți actori economici. În mod firesc, există actori economici care intră în astfel de relații în mod voluntar, iar cei cu activități care nu sunt specifice părții capturate a administrației publice (o administrație locală, anumite ministere etc.) pot decide să nu intre în relații voluntare. În ceea ce-i privește pe cei a căror activitate este specifică, aceștia trebuie însă să accepte condițiile stabilite de patronii locali.

În condițiile în care o parte a administrației publice este transformată în bandă de crimă organizată de către conducătorii săi (de sus în jos), ierarhia din domeniul lor este populată cu clienții lor, ceea ce duce la **clientelism**. Partea capturată a aparatului de stat

Figura 5.6. Reprezentarea schematică a capturării statului de sus în jos.

începe să fie operată de rețeaua patronală informală, funcționând sistematic după reguli informale în detrimentul celor formale.

Totuși, **capturarea statului de sus în jos se confruntă cu mai multe limitări din cauza** faptului că niciun patron nu deține o putere politică nelimitată în întreaga comunitate. Acest lucru limitează capacitatea fiecărui patron de a utiliza instrumentele autorității publice: aceștia pot conduce doar o anumită parte a statului, **limitată la competențele sale formale,** și nu pot patrona alte părți.[59] În primul rând, acest lucru face ca acțiunile legate de corupție, în care ar fi necesară cooperarea mai multor instituții ale statului, să fie mai puțin realizabile. În al doilea rând, poziția patronului este dependentă de turnurile politice. O victorie a opoziției îl poate îndepărta cu ușurință, făcând practic imposibilă susținerea în continuare a rețelei sale patronale. Acest lucru este valabil mai ales în țările postcomuniste, unde competiția partidelor politice este adesea fațada pentru competiția rețelelor patronale [→3.3.7]. În cele din urmă, lipsa unui monopol al puterii înseamnă că patronul poate cu greu să dezactiveze controalele instituționale. Limitele constituționale privind concentrarea puterii, precum și aplicarea efectivă a legilor au capacitatea de a controla rețelele informale și de a împiedica patronul să exercite puterea politică exclusivă și să facă din întregul stat domeniul său privat.[60]

Pentru **ultimul tip de corupție coercitivă**, împrumutăm concepte de la un fenomen pe care l-am definit deja – **statul infracțional.** Diferența constă în faptul că statul infracțional înseamnă că modelul dat caracterizează întreaga țară, în timp ce schema statului infracțional (figura 5.7) poate apărea și numai la nivel local:

- **Schema statului infracțional** este o formă de corupție în care actorii guvernamentali de elită colaborează cu actorii economici de elită prin folosirea întregii administrații publice aflate în subordinea lor și realizează tranzacții corupte în mod coercitiv și permanent. Atât coluziunea, cât și tranzacția coruptă sunt inițiate (cerute) de către actorul administrativ, iar acesta este și furnizor.

Principala diferență între capturarea de stat de sus în jos și un stat infracțional este deținerea unei **puteri politice nelimitate pe un anumit teritoriu**. Căci, cu această putere, un patron suprem poate dezactiva mecanismele statului de drept și poate transforma guvernul (central sau local) în afacere a familiei sale politice adoptate. În termenii lui Gambetta, acesta este singurul sistem în care **rolurile de mandant, fiduciar și corupător sunt contopite în persoana patronului suprem și nu există un mandant suprem „inocent" sau o autoritate centrală deasupra acestuia**. Acest lucru contrastează puternic cu capturarea de stat, care – urmărind natura sa parțială – implică întotdeauna prezența unui mandant suprem neimplicat la vârf (care este trădat de către fiduciarii săi).

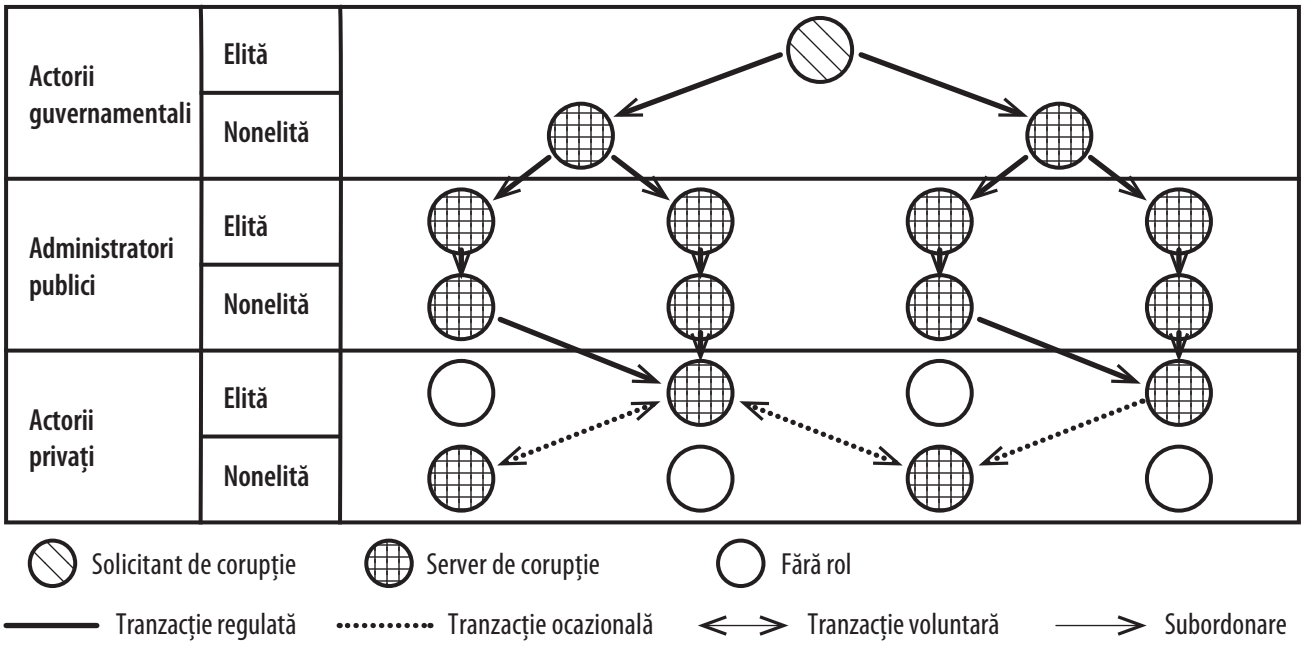
Spre deosebire de cazurile anterioare, în care am făcut distincția între sfera de **aplicare** locală și cea națională a fiecărui model, putem distinge **trei forme ale modelului statului infracțional după sfera lor de aplicare**. În primul rând, există cazul **local**, atunci când actorul guvernamental de elită este un primar și acesta patronează o întreagă administrație locală, transformând-o într-o rețea de crimă organizată care este practic un „stat în stat". Exemplul celebru – deși nu este postcomunist – al unei **rețele de crimă organizată patronală limi-**

[59] Ilustrativ este cazul lui Zhou Yongkang, care a construit o rețea de crimă organizată în cadrul statului chinez, pas cu pas, pe măsură ce a câștigat poziții formale din ce în ce mai înalte și a putut patrona tot mai multe părți ale administrației de stat. A se vedea Zhu, „Corruption Networks in China: An Institutional Analysis", 36-39.

[60] Hale, „Formal Constitutions in Informal Politics".

tată geografic este cazul lui Kevin White, primarul orașului Boston timp de șaisprezece ani (1968-1984), care a stabilit un model de stat infracțional în municipalitatea sa prin patronarea practic a tuturor nivelurilor administrației locale din Boston. În al doilea rând[61], tiparul de stat infracțional poate fi observat la **nivelul întregii țări atunci când multe administrații locale sunt transformate în astfel de rețea de crimă organizată patronală**, devenind forma dominantă de guverne subsuverane în politica de stat. Se poate spune că, în prezent, China prezintă numeroase state subsuverane cleptocratice și mafiote, reprezentând modelul de stat infracțional corupt și prezentând, în cele din urmă, riscul de „mafiotizare" a statului de partid [→5.6.2.3]. În cele din urmă, tiparul stat infracțional poate **caracteriza guvernul central**, atunci când capul acestuia este patronul suprem al țării care a obținut un monopol al puterii și realizează o expropriere totală a statului. Acesta este ceea ce am numit inițial stat infracțional, care este, de asemenea, o fațetă a autocrației patronale a statelor mafiote [→2.4.5].

Figura 5.7. Reprezentarea schematică a modelului de stat infracțional.

Notă: Toți actorii guvernamentali sunt subordonați patronului suprem, adică șefului executivului. Am decis să nu reprezentăm fiecare actor guvernamental cu cercuri din motive de claritate.

Statul infracțional este construit prin dezvoltarea unei rețele patronale monopiramidale. În primul rând, **actorii din administrația publică sunt privați de autonomia de a face oferte de corupție** către actori privați sau de a accepta mită în schimbul unui tratament favorabil. În schimb, aceștia sunt subordonați voinței patronului suprem și îi tratează favorabil pe cei care sunt desemnați de sus, adică pe clienții patronului suprem. În al doilea rând, o piramidă unică înseamnă că schema multipiramidală, care caracterizează peisajul politic competitiv al capturării statului de sus în jos, ia sfârșit. Atunci când un regim este caracterizat de tiparul statului infracțional corupt, asta implică faptul că opoziția politică, inclusiv partidele formale

[61] Schabert, *Boston Politics*.

și ONG-urile, a fost neutralizată și transformată, în esență, în ceea ce toate instituțiile formale sunt pentru rețeaua informală: simulacre.

În al treilea rând, construcția rețelei piramidale unice se **extinde** și **la sectorul privat**, subjugat prin mijloace legislative și de reglementare de care dispune acum patronul suprem. Bazându-se pe monopolul său de putere, patronul suprem **fracturează autonomia marilor antreprenori și oligarhi** cu scopul de a-i disciplina, domestici și așeza în propriul său lanț de comandă [→3.4.1.4]. O rețea de subcontractori și furnizori extinde această relație patron-client și la nivelul inferior al sectorului privat, ceea ce înseamnă, de asemenea, că banii de protecție sunt colectați atât de la actorii privați de elită, cât și de la cei din neelită [→6.2.2.2.3].

5.3.3. Tipuri de corupție în comparație: dimensiuni generale și un studiu de caz despre transformarea corupției

5.3.3.1. Separarea sferelor de acțiune socială și a altor dimensiuni

Un rezumat al principalelor caracteristici ale celor șase tipuri de corupție poate fi văzut în tabelul 5.2. Am adăugat în tabel dimensiunea privind natura corupției care, pe baza literaturii existente în materie de corupție, extinde un continuum de la tranzacțiile la scară mică, cu valoare redusă ale actorilor privați și ale membrilor obișnuiți ai administrației publice în cadrul corupției în condiții de piață liberă, adică **mica corupție,** până la tranzacțiile la scară mare, cu valoare ridicată, ale actorilor guvernamentali într-un model de stat infracțional, adică **marea corupție**.[62]

Se poate obiecta că și corupția de cumetrie poate fi „marea corupție", la fel ca și capturarea statului de jos în sus, în timp ce coluziunea organizației de stat nu implică neapărat o cantitate mai mare de bani corupți decât corupția de cumetrie. Primul nostru răspuns la această obiecție este că descrierea noastră este tipic ideală, ceea ce înseamnă că nu urmărește să ofere o descriere precisă pentru fiecare caz în parte, ci puncte de referință pentru analiza acestor cazuri [→*Introducere*]. Motivul pentru care credem că organizația de stat în coluziune ideală tipică presupune o corupție mai mare decât corupția de cumetrie – al doilea răspuns al nostru – este că organizația de stat în coluziune este **sistemică,** prin care se construiesc rețele stabile pentru canalizarea resurselor bugetare către mâini private în cadrul unei întregi organizații.

Acest lucru conduce la o distincție importantă. În literatura despre corupție, „sistemic" este folosit ca sinonim cu „endemic" și se referă la „corupția integrată ca un aspect esențial al sistemului politic, social și economic".[63] Totuși, această înțelegere ascunde diferența dintre cazurile în care corupția este generalizată și cazurile în care corupția este transformată în sistem de către un organizator de la vârf. De exemplu, primul caz poate fi reprezentat de forme de corupție acceptate social de piața liberă, cum ar fi „banii de recunoștință" în majoritatea țărilor postcomuniste din estul Europei (medicii și asistentele din sistemul de sănătate de stat primesc în mod regulat bani în plus, fără de care abia se

[62] Îi suntem recunoscători lui József Péter Martin pentru că ne-a atras atenția asupra acestui aspect. De asemenea, a se vedea definiția dată de Transparency International marii corupții în TI, „What Is Grand Corruption and How Can We Stop It?". A se vedea Moody-Stuart, *Grand Corruption*.

[63] Beke, Cardona și Blomeyer, „Political and Other Forms of Corruption in the Attribution of Public Procurement Contracts and Allocation of EU Funds", 27.

Tabelul 5.2. Principalele caracteristici ale celor șase modele de corupție (cu modelele de corupție coercitivă în gri).

	Natura corupției	Intrarea părților corupte	Distribuția tranzacțiilor corupte	Direcția acțiunii de corupție	Natura economică a corupției	Regularitatea și domeniul de aplicare a acțiunilor de corupție	Mediu de schimb corupt
Corupție pe piața liberă	Corupție măruntă	Voluntariat	Necentralizat	Orizontal	Competitiv	Ocazional și parțial	Mită
Corupție de cumetrie		Voluntariat	Necentralizat	Orizontal	Competitiv	Ocazional / permanent și parțial	Mită
Organizația de stat în coluziune		Voluntariat	Necentralizat	Vertical (de sus în jos)	Oligopolist / monopolist local	Ocazional și parțial	Mită
Statul capturat de jos în sus		Coercitiv	Moderat centralizat	Vertical (de jos în sus)	Oligopolist / monopolist local	Ocazional / permanent și parțial	Mită
Capturare de sus în jos a statului		Coercitiv	Parțial centralizat	Vertical (de sus în jos)	Oligopolist / monopolist local	Permanent și parțial	Protection money
Schema de stat infracțional	Marea corupție	Coercitiv	(lanțuri vasale)	Bani de protecție	Monopolistic	Permanent and general (vassal chains)	Bani de protecție
			Centralizat	Vertical (de sus în jos)	Monopolistic	Permanent și general	Bani de protecție
			(lanțuri vasale)	Bani de protecție			

pot obține servicii decente).[64] Aceste tranzacții sunt dispersate, se fac ocazional și se desfășoară față în față, fiecare pereche de actori efectuând tranzacții corupte fără a face parte dintr-o rețea de corupție. Este esențial să se facă distincția între astfel de cazuri și coluziunea întreprinderilor de stat, capturarea statului de jos în sus și de sus în jos și modelul statului infracțional. Pentru că în aceste tipuri, corupția este sistematizată de cineva, adică organizată ca o funcție de grup sau o rețea cu relații permanente și o schemă complexă de corupție. Prin urmare, merită să facem următoarea diferențiere:

- **corupția este endemică (virală)** dacă devine o normă socială, adică o înțelegere informală care guvernează comportamentul actorilor sociali, fără acțiunea organizatoare a unei voințe centrale și care are ca rezultat un număr mare de tranzacții ocazionale între diverse persoane;
- **corupția este sistemică** dacă este dezvoltată într-o schemă, adică un mecanism corupt de relații permanente, datorată acțiunii organizatoare a unei voințe centrale și care rezultă în tranzacții regulate între anumite persoane.

[64] Kornai, „Hidden in an Envelope: Gratitude Payments to Medical Doctors in Hungary"; „Patients Bearing Gifts".

Dacă dorim să definim categorii **opuse** pentru corupția endemică și sistemică, putem folosi termenii „**sporadică”** și, respectiv, „**nesistemică”.** După cum explică Jean Cartier-Bresson, în cazurile de corupție nesistemică „nu există reguli de joc, iar schimbul este instabil prin natura sa și duce la o negociere dirijată de agenți impersonali care nu se cunosc între ei. În astfel de condiții, există o puternică incertitudine cu privire la prețul tranzacției corupte și o incertitudine cu privire la rezultat”.[65] În schimb, în cazurile sistemice, corupția este ridicată într-un „schimb politic, economic și social. Organizarea corupției prin rețele sociale prevalează aici și permite o adevărată instituționalizare a procedurilor”.[66]

O altă caracteristică care apare în tabelul 5.2 este **mediul de schimb corupt**. Aici, trebuie să diferențiem două tipuri dominante de plăți: mită și bani de protecție.

- **Mita** este plata, monetară sau de altă natură, care este acordată în mod informal și voluntar în schimbul furnizării unui serviciu corupt.

- **Banii de protecție** reprezintă plata, în bani sau în alt mod, care se acordă în mod informal și nevoluntar în urma extorcării unui client.

Mita poate include orice fel de mită sau comisioane, plătite în mod regulat în corupția în condiții de piață liberă și corupția de cumetrie. Banii de protecție sunt extorcați de la subalterni subjugați din sectorul privat și din administrația publică, ce pot să nu primească nicio plată suplimentară pentru facilitarea corupției, dar nu sunt concediați de la locul de muncă sau nu sunt urmăriți penal în cadrul aplicării legii selective din punct de vedere politic. În timp ce mita implică în primul rând tranzacții monetare, banii de protecție în capturarea de sus în jos a statului sau în modelul statului infracțional implică în primul rând favoruri, îndeplinirea unor îndatoriri specifice de către actorii subordonați.

Acest lucru conduce la **dimensiunea temporală a schimburilor corupte**. În corupția de pe piața liberă, coluziunea se încheie cu actul de corupție, prin care ambii participanți sunt plătiți. Într-un caz de succes, actorul privat a primit serviciul corupt, iar administratorul public, mita. În cazurile de corupție de cumetrie, plata pentru părți nu trebuie să aibă loc în același timp. Într-adevăr, literatura de specialitate notează că relația dintre cumetrii poate fi descrisă, de obicei, prin reciprocitate, implicând „un act al părții A de a da ceva de valoare părții B fără a ști când sau dacă B va da ceva în schimb sau pentru a retribui o favoare acordată anterior de B”.[67] Astfel, **corupția de cumetrie** poate fi înțeleasă ca o **investiție reciprocă în favoruri**, oferite și acceptate în mod voluntar de ambele părți. Într-un model de stat infracțional, situația este diferită, deoarece este caracterizată de relații patron-client, în care clienții sunt subordonați în mod coercitiv patronilor. Într-o rețea patronală dezvoltată de tip monopiramidal, „plata” unui om de fațadă, sub forma unor companii care îi sunt date *de jure*, nu este reciprocată imediat patronului suprem. Dar, întrucât patronul suprem are putere *de facto* asupra proprietăților omului de fațadă, acesta poate dispune ulterior de acestea.

În strânsă legătură cu aceasta sunt **dimensiunile de autonomie,** care se referă la intrarea liberă a participanților în corupție și **dependența,** care se referă la opțiunile de ieșire ale parti-

[65] Cartier-Bresson, „Corruption Networks, Transaction Security and Illegal Social Exchange”, 466.

[66] Cartier-Bresson, „Corruption Networks, Transaction Security and Illegal Social Exchange”, 466.

[67] Khatri, Tsang și Begley, „Cronyism”, 62.

cipanților corupți. Atunci când tranzacțiile corupte sunt ocazionale, așa cum sunt în formele voluntare de corupție, autonomia actorilor se păstrează pe deplin și nu se formează lanțuri de dependență. **În cazul tranzacțiilor regulate, există o șansă mai mare de dependență,** mai ales pentru că, cu cât sunt comise mai multe acte ilegale, cu atât mai mult părțile se pot șantaja reciproc, obligându-le să continue să facă schimburi corupte. De asemenea, **coluziunea coercitivă implică imediat dependența,** pentru că acolo chiar și intrarea unuia dintre participanți a fost involuntară. În ceea ce privește autonomia, natura parțială a capturării permite unor participanți să păstreze o autonomie relativă, o poziție de negociere și un avantaj competitiv. Dar **într-un stat infracțional, patronul suprem este monopolistul autonomiei**. Acest lucru înseamnă că, în primul rând, el este singurul care *de facto* nu răspunde în fața nimănui din poliție și, în al doilea rând, care poate delega autonomie parțială, cu autorizație limitată, către subpatroni din rețeaua patron-client. Astfel, **subpatronii sunt atât patroni, cât și clienți**: clienți pentru patronul suprem, dar patroni pentru clienții de nivel inferior din familia politică adoptată. În mod crucial, atunci când vorbim de compararea tipurilor de corupție, astfel de cazuri nu sunt caracterizate de metoda capturării de jos în sus a actorilor privați care se apropie de sfera politică cu pretențiile lor, ci mai degrabă de regimul politic care extorchează actorii privați, precum și contribuabilii, prin intermediul contractelor și, în cazul unui stat penal, al privilegiilor asigurate oligarhilor săi subjugați.

În fine, **în cazurile de corupție în condiții de piață liberă și de corupție de cumetrie, coluziunea sferelor de acțiune socială este doar ocazională și parțială**. Acesta este motivul pentru care putem, în ciuda cazurilor (sporadice) de corupție voluntară, să tratăm regimurile cu corupție de stat ca fiind regimuri cu sfere de acțiune socială dominant separate. Acest lucru este valabil deoarece, la fel ca în cazul lobbyului, recompensele ideale ale actorilor politici rămân, de obicei, în sfera lor de acțiune socială, ceea ce înseamnă că actorii politici nu devin și actori de piață. Atâta timp cât corupția nu implică relații permanente, nu are loc o coluziune permanentă a sferelor de acțiune socială.

De îndată ce se formează relații permanente de corupție, prin care patronul, care se află într-o sferă de acțiune socială, capătă putere și în altă sferă de acțiune socială prin poziția formală a clientului său [→3.2], **coluziunea sferelor de acțiune socială devine o trăsătură permanentă, potențial constitutivă de sistem. Acesta este cazul** coluziunii organizației statale și al celor trei tipuri de corupție coercitivă. Membrii **elitei economice**, separați formal de sfera acțiunii politice, obțin puterea politică informală și **devin oligarhi**. Membrii **elitei politice**, separați formal de sfera de acțiune a pieței, obțin putere economică informală și **devin poligarhi**. Este adevărat că forța coluziunii nu este aceeași în toate cazurile; în cazurile de capturare, care sunt parțiale, doar o parte dintre actorii din sfera economică (sau din sfera politică) devin oligarhi (sau poligarhi), ceea ce înseamnă că rămân părți din fiecare sferă care nu sunt *coluzionate*. **Doar în cazul unui model de stat infracțional se produce o *coluziune* completă a sferelor de acțiune economică și politică**, când patronul suprem devine principalul *poligarh* al țării și obține controlul asupra întregii economii prin intermediul rețelei sale patronale monopiramidale.

5.3.3.2. O tipologie a agenților reprezentativi (brokeri) ai corupției de cumetrie

Vorbind despre schemele ideal-tipice de corupție, am simplificat într-adevăr imaginea prin reprezentarea relațiilor ca fiind un contact direct între actori. Abstractizarea a fost necesară din motive de claritate, astfel încât descrierea principalelor caracteristici ale tipurilor de corupție să nu fie obturate de supraabundența de detalii. Dar, în acest moment, putem detalia și spune că, în timp ce contactul direct între actori ar putea exista, părțile afiliate comunică

adesea și, în general, gestionează rețeaua de corupție în mod indirect, cu ajutorul actorilor mediatori. Într-adevăr, am prezentat deja acest tip de actor în capitolul 3 – **agentul** (**brokerul) de corupție**. Reamintim că un broker de corupție conectează participanții la o tranzacție coruptă în calitate de mediator sau „legalizează" afacerea nelegitimă ca expert juridic [→3.4.2].

Brokerii de corupție – și brokerii în general – sunt **necesari din cauza așa-numitelor găuri structurale**, adică o distanță care provine din poziția formală/legală a actorilor care doresc să fie implicați în tranzacții corupte.[68] După cum explică Jancsics, afacerile corupte „au costuri de tranzacție semnificativ mai mari decât tranzacțiile economice legale, deoarece actorii trebuie să își găsească în secret partenerii corupți. Participanții la corupție nu pot obține ajutor din partea instituțiilor legale, cum ar fi poliția sau sistemul judiciar, pentru a pune în aplicare afacerea coruptă în cazul în care partenerul încalcă acordul. Acești factori fac ca schimburile de corupție să fie deosebit de riscante. Brokerii de corupție au un rol important în reducerea riscului și a incertitudinii și, prin urmare, a costului tranzacției de corupție. Aceștia contribuie la prezentarea reciprocă a partenerilor de corupție și acționează ca un garant în cazul în care încrederea dintre parteneri este scăzută. În unele cazuri, aceștia oferă o protecție completă pentru mandanții lor, ascunzând identitatea celeilalte părți."[69]

În timp ce găurile structurale **pot fi găsite în orice tip de corupție**, diferite forme implică diverse găuri structurale și, prin urmare, sunt utilizate diferite tipuri de brokeri. Tabelul 5.3 schițează o tipologie a brokerilor de corupție, specificând (1) tipul de corupție căruia îi sunt specifici; (2) mandanții lor, adică tipul ideal al persoanei care îi angajează; (3) găurile structurale care necesită brokerajul; (4) funcțiile lor de bază; și (5) actorii pe care brokerii îi integrează în rețea pentru a acoperi gaura structurală și a face posibilă tranzacția coruptă, precum și extragerea profiturilor corupte.

Primul tip care trebuie definit este brokerul independent:

- **Brokerul independent** este un broker de corupție care nu aparține unei anumite rețele de putere (politică, economică sau patronală). Cu alte cuvinte, el poate fi angajat de orice tip de persoană, indiferent de afilierea la putere. Funcția sa principală este de a face legătura între cererea și oferta de corupție la nivelurile inferioare ale administrației de stat.

În cazul corupției pe piața liberă, natura ilegală a tranzacțiilor corupte constituie o **gaură structurală între cererea și oferta de corupție**. Actorul privat nu știe ce administrator public ar trebui să fie corupt (adică cine poate fi corupt și cine este suficient de demn de încredere), în timp ce administratorii publici nu își pot face reclamă pentru serviciile lor corupte în fața clienților. Aici intră brokerii independenți care fac legătura între cererea și oferta coruptă, făcând posibilă o piață a corupției funcțională.[70] Brokerii independenți ar putea fi angajați și în cazuri de corupție de cumetrie, nu de nepotisme, de asemenea, atunci când un actor privat de elită dorește să se apropie de elita politică pentru a face o afacere unică, ocazională, dar nu știe pe cine să abordeze sau are nevoie de garanții că tranzacția se va face așa cum s-a stabilit și că va rămâne anonim.

---

[68] Burt, *Structural Holes*.

[69] Jancsics, „From Local Cliques to Mafia State", 131-132.

[70] Jancsics, „'A Friend Gave Me a Phone Number.'".

Tabelul 5.3. O tipologie a brokerilor de corupție. Sursa: modificat după Jancsics (2017). [71]

	Corupție tip	Mandantul brokerului	Găuri structurale între...	Funcția (funcțiile) de bază a brokerilor	Actori pe care brokerul îi integrează în rețea
Broker independent	Corupție pe piața liberă, corupție de cumetrie	Actor privat (de elită sau nu), administrator public (inferior)	Cerere și ofertă corupte	Legătura dintre cererea și oferta coruptă	n.a.
Legătură corupțională reprezentativă		Actor privat (elită), administrator public (elită), actor guvernamental (elită sau nonelită)			
Organizația de stat broker reprezentativ	Organizația de coluziune statală	Administrator public (elită)	Corupție sistemică și legalitate	Dezactivarea mecanismelor de control	Antreprenori privați (subcontractori), spălători de bani
Brokerul reprezentant al oligarhului	Capturarea statului de jos în sus	Actor privat (elită)		Dezactivarea mecanismelor de control, supravegherea tranzacțiilor corupte	Politicienii, spălători de bani
Brokerul reprezentant al poligarhului	Capturare de sus în jos a statului	Actor guvernamental (de elită sau nu)		Dezactivarea mecanismelor de control, supravegherea tranzacțiilor corupte	Antreprenori privați, spălători de bani
Intermediar de blocaj	Stat capturare de sus în jos, stat model infracțional	Actor guvernamental (elită)		Împiedicarea răspunderii juridice	n.a.
Planificatorul corupției		Actor privat (elită) sau guvernamental (elită)		Formalizarea afacerilor nelegitime	Antreprenori privați (subcontractori), spălători de bani
Agentul economic de fațadă		Actor privat (elită) sau guvernamental (elită)	Averea și poziția oficială a oligarhului / poligarhului	Deținerea de averi ilegale, împiedicarea responsabilității economice	n.a.

Opusul unui broker independent este un broker reprezentativ, din care patru subtipuri sunt menționate în tabel[72]:

[71] Îi suntem recunoscători lui Dávid Jancsics pentru că a verificat o versiune anterioară a acestui tabel și a făcut sugestii cu privire la acesta.

[72] Jancsics, „From Local Cliques to Mafia State", 131-136.

- Brokerul **reprezentativ** este un broker de corupție care aparține unei anumite rețele de putere (politică, economică sau patronală). Cu alte cuvinte, el este angajat de persoane cu o anumită afiliere de putere sau, uneori, de o anumită persoană, oligarh sau poligarh.
  - **Brokerul corupției de cumetrie** este un broker reprezentativ care este angajat în corupția de cumetrie de către oricare dintre părți, fie că este vorba de actorul privat sau de cel public. Funcția sa principală este de a face legătura între cererea și oferta de corupție la nivelurile superioare ale administrației de stat.
  - **Brokerul reprezentant al unei organizații de stat** este un broker reprezentativ care este angajat în coluziune cu organizația de stat de către administratorul public de elită care inițiază schema de corupție. Funcția sa principală este de a dezactiva mecanismele de control, în timp ce este folosit și pentru a implica spălătorii de bani și antreprenorii privați care devin subcontractori obișnuiți ai organizației de stat corupt.
  - **Brokerul reprezentant al oligarhului** este un broker reprezentativ care este angajat în capturarea statului de jos în sus de către un actor privat de elită (oligarh). Funcția sa principală este de a dezactiva mecanismele de control, în timp ce este folosit și pentru a conecta spălătorii de bani și politicienii, care primesc ofertele corupte ale oligarhului prin intermediul brokerului care supraveghează și tranzacțiile corupte.
  - **Brokerul reprezentant al poligarhului** este un broker reprezentativ care este angajat în capturarea de stat de sus în jos de către un actor guvernamental (poligarh). Funcția sa principală este de a dezactiva mecanismele de control, în timp ce e folosit și pentru a implica spălătorii de bani și antreprenorii privați, care primesc ofertele corupte ale *poligarhului* prin intermediul brokerului, care supraveghează, de asemenea, tranzacțiile corupte.

Practic, am definit brokeri reprezentativi pentru cele patru tipuri de corupție consecutive. **Brokerul corupției de cumetrie** este cel mai asemănător cu brokerul independent care aranjează și tranzacții ocazionale între străini. Cele două diferențe constau în faptul că (1) brokerul corupției de cumetrie nu este independent, deoarece este angajat pentru servicii regulate de către un actor concret, și (2) face legătura între cererea și oferta corupțională la niveluri superioare ale ierarhiei sociale.

Celelalte trei tipuri de brokeri reprezentativi acoperă formele de corupție sistemică, și anume coluziunea întreprinderii de stat, capturarea statului de jos în sus și capturarea statului de sus în jos. În fiecare dintre aceste cazuri, actorii știu pe cine să corupă și, în timpul capturării, ar putea chiar să utilizeze coerciția pentru a-și dezvolta schema de corupție. **Gaura structurală care necesită** brokerul **se află între existența schemei și codul juridic efectiv,** ceea ce înseamnă că brokerii sunt necesari pentru a dezactiva mecanismele de control. „Pe măsură ce rețelele corupte se dezvoltă", scrie Jancsics, „acestea se confruntă cu riscuri externe tot mai mari din partea diferitelor instituții, cum ar fi sistemul judiciar, autoritatea fiscală, diferite organizații de audit și mass-media. Una dintre sarcinile principale ale brokerilor reprezentativi este de a se conecta la aceste organizații externe și de a dezactiva mecanismele lor de control. Aceasta înseamnă că cei mai puternici actori [...] au «oameni din interior» în multe locuri. Acești brokeri sunt capabili să protejeze rețeaua coruptă de autorități sau să blocheze investigațiile în curs de desfășurare."[73]

[73] Jancsics, „From Local Cliques to Mafia State", 135.

O altă funcție a brokerilor în modelele sistemice de corupție poate fi **ascunderea banilor corupți prin implicarea spălătorilor de bani (internaționali)**.[74] Spre deosebire de corupția de cumetrie, unde nu există o sifonare sistemică a banilor publici care să necesite o schemă de spălare a banilor[75], în cazurile sistemice, astfel de scheme trebuie să facă parte din rețeaua de corupție. Într-adevăr, această funcție a brokerilor de corupție poate fi văzută ca un caz specific de dezactivare a controalelor, însă aici sunt **implicați noi actori în rețea**, și anume, cei care oferă serviciul de spălare a banilor.

Brokerii reprezentativi ai oligarhilor și poligarhilor, angajați în capturarea statului de jos în sus și, respectiv, de sus în jos, reprezintă interesele mandanților lor în sfera lor de influență informală. Aceștia contribuie la integrarea actorilor, politicieni sau antreprenori, în rețeaua coruptă și îndeplinesc, de asemenea, rolul de supraveghetori ai îndeplinirii „contractelor" informale corupte și ai fluidizării fluxului de favoruri în lipsa controalelor formale. Practic, întrucât astfel de brokeri reprezentativi au influență asupra mecanismelor de control, ei pot iniția, într-o măsură limitată, o aplicare selectivă a legii: **ei dezactivează controalele împotriva participanților corupți de încredere și le activează atunci când cineva își încalcă cuvântul dat**. „Dacă plata [coruptă] întârzie, organizatorii corupți pot impune diferite tipuri de sancțiuni împotriva [actorului privat]: autoritățile pot respinge factura firmei, îi pot îngheța conturile bancare sau organizațiile de audit pot începe o investigație neașteptată."[76]

Brokerajul în cazul corupției **coercitive** este, de asemenea, diferit de cel al **noncorupției coercitive,** deoarece, în acest din urmă caz, ambele **părți pot avea propriii brokeri** care să le reprezinte. **În cazurile de coerciție** însă sau atunci când legăturile voluntare de comerț reciproc avantajos sunt înlocuite de lanțurile coercitive patron-client, **doar actorul dominant are un broker**, în timp ce subordonații (de obicei ideali) își pierd puterea de negociere și trebuie să se supună ordinelor patronului, aplicate prin coerciție.

Atunci când ajungem la un sistem stabil de capturare de stat de sus în jos – cum ar fi un guvern local – sau un stat infracțional, apar alte trei tipuri de intermediari. Două dintre ele au fost deja discutate în capitolul anterior, imediat după ce am definit brokerul de corupție în general:

- **Intermediarul de blocaj** este un broker de corupție din cadrul administrației publice care este angajat de un patron (într-o rețea patronală informală). Principala sa funcție este de a împiedica răspunderea juridică, adică de a garanta fondul birocratic și protecția afacerilor nelegitime.

- **Planificatorul de corupție** este un broker de corupție din afara administrației publice care este angajat de un patron (într-o rețea patronală informală). Planificatorii de corupție pot fi persoane fizice, ca în cazul brokerilor de corupție care gestionează scheme de spălătorie de bani iliciți (internaționale), sau firme, a căror funcție principală este de a facilita procesul de transfer al banilor guvernamentali în mâini private.

[74] Cooley, Heathershaw și Sharman, „Laundering Cash, Whitewashing Reputations".

[75] Este, cu siguranță, posibil ca un amic să angajeze și un broker pentru a spăla bani dintr-o singură tranzacție, dar noi considerăm că nu este un caz tipic ideal.

[76] Jancsics, „From Local Cliques to Mafia State", 136.

Cel de-al treilea (și ultimul) broker de corupție nu a fost considerat până acum un broker: agentul economic de fațadă. Într-adevăr, **agentul economic de fațadă** poate fi interpretat ca un tip special de broker reprezentativ, care **acoperă gaura structurală dintre poziția *de jure* și averea *de facto* a oligarhului/poligarhului**.[77] În plus, după cum observă Jancsics, un agent economic de fațadă are și funcția de a împiedica responsabilitatea economică, ceea ce înseamnă că „poate îndeplini funcția de «țap ispășitor» care amortizează riscurile între el și oligarh. Atunci când lucrurile merg prost, [omul de fațadă] va fi responsabil pentru datoriile fiscale, salariale sau ipotecare ale companiei-fantomă, în timp ce adevăratul proprietar este protejat. Există multe exemple de schemă atunci când compania [agentului economic de fațadă] [...] dă faliment și nu poate despăgubi alți antreprenori și furnizori. Firmele afectate nu-și vor primi niciodată banii, deoarece societatea-fantomă nu are niciun activ, fiind golită înainte de declararea falimentului."[78]

5.3.3.3. De la riscul de corupție la certitudinea corupției în achizițiile publice: cazul Ungariei

În timp ce o discuție despre tipurile ideale de corupție în termeni mai abstracți – așa cum am făcut până în acest moment – ar trebui să constituie o bază solidă pentru analiza corupției, merită să privim mai îndeaproape **exemplele în care** pot fi ilustrate diferențele dintre tipurile de corupție. În primul rând, oferim o ilustrare mai generală, descriind procedurile de achiziții publice și explicând modul în care o anumită variabilă – nivelul de suprapreț – este indicativă pentru diferite tipuri de corupție. În al doilea rând, urmărim cazul Ungariei între 2009 și 2015, unde datele privind achizițiile publice arată semnele funcționării unei corupții statale.

Motivele pentru care am ales Ungaria ca studiu de caz sunt trei. În primul rând, Ungaria este o țară postcomunistă care a cunoscut în perioada menționată mai sus o trecere de la democrația patronală la autocrație patronală, unul dintre cele mai importante semne ale căreia este corupția sistemică sub forma unui stat infracțional. În al doilea rând, în timp ce autocrațiile patronale post-sovietice se bazează adesea pe resursele naturale ca sursă de rentă distribuibilă [→7.4.6.1], Ungaria este o țară săracă în resurse. Astfel, actorii patronali trebuie să se bazeze pe resurse precum fondurile UE și investițiile de stat, ambele fiind extrase prin intermediul sistemului de achiziții publice [→7.4.6.2]. În al treilea rând, și poate cel mai important, Ungaria are o trăsătură care lipsește altor autocrații patronale: disponibilitatea de date mari privind achizițiile publice. De obicei, întrucât nu există date directe privind apariția corupției, cercetătorii încearcă să o demonstreze fie prin discutarea mecanismelor instituționale, fie prin studii de caz, fie prin percepția corupției, măsurată prin sondaje de opinie publică în rândul întreprinderilor și al publicului larg. Cu toate acestea, în ciuda utilității unui model compus dintr-un mozaic de studii de caz și analize juridice, este încă nevoie de o metodă care să poată verifica existența unui tip de corupție de tip stat penal printr-un eșantion mare de tranzacții corupte individuale. Pe de altă parte, o astfel de ambiție se confruntă cu mai multe limitări, dintre care cea mai importantă este aceea că activitățile de achiziții publice mai largi care sunt subordonate acestor decizii nu sunt, în mod normal, disponibile în baze de date care să poată fi examinate în scopuri de cercetare. Cu acest impediment, cercetarea big data realizată de István János Tóth de la Centrul de Cercetare a Corupției din Budapesta (CRCB) oferă o oportunitate unică în

[77] Jancsics, „From Local Cliques to Mafia State", 140-42.

[78] Jancsics, „From Local Cliques to Mafia State", 141-42.

cadrul regiunii postcomuniste de a detecta semnele unui model de corupție de sus în jos prin intermediul unei baze de date de peste 120 000 de achiziții publice în perioada 2009-2015.[79] Mai jos ne bazăm pe calculele lui Tóth și ale colegilor săi.

Descriind primele achiziții publice în termeni mai generali, **procesul de realizare a diferitelor obiective de politică publică prin intermediul achizițiilor publice** poate fi împărțit în următoarele trei etape[80]:

1. **faza premergătoare licitației**, care include evaluarea necesităților (elaborarea politicilor publice și elaborarea proiectului) și elaborarea achizițiilor publice;
2. **faza de licitație**, care include invitația la licitație, faza de depunere a candidaturilor și atribuirea contractului;
3. **faza ulterioară licitației**, care include contestații (depuse la comisia de achiziții publice sau la instanță) și investigații ocazionale ale instituțiilor guvernamentale de control, care pot impune consecințe juridice (Biroul de control al guvernului, Biroul de audit al statului, Parchetul).

Într-o **democrație liberală, aceste etape sunt separate una de cealaltă** nu numai în ceea ce privește conținutul lor, ci și în ceea ce privește persoanele care le reprezintă și le execută. Deși etapele se referă la diferite niveluri și domenii ale guvernului, într-un cadru democratic, separarea asigură transparența, precum și aplicarea procedurilor normative și a unei concurențe loiale în cadrul guvernului și din partea organismelor de revizuire care sunt independente de acesta.

În aceste condiții, **terenul dominant pentru tranzacțiile corupte este faza de licitație**. Acesta este locul în care se întâlnesc solicitantul unei tranzacții corupte și furnizorul unei tranzacții corupte – evaluatorul. Oferta este voluntară, iar valoarea serviciului este plătită printr-o mită. Într-un astfel de caz, este mai aproape de **corupția pe piața liberă**, deoarece câștigătorul așteptat al licitației nu este o persoană sau o companie care a fost preselectată de sus și există o anumită concurență și în ceea ce privește valoarea mitei. Mita sau venitul suplimentar plătit de client este uneori inclus în **oferta supraevaluată**. Cu toate acestea, ceilalți candidați care concurează pentru licitație pot licita mai puțin decât prețul convenit de actorii din cadrul tranzacției corupte, care stabilește o scară pentru aceasta. Cu toate astea, evaluatorul nu poate accepta o ofertă foarte mare în timpul tranzacției corupte – în beneficiul reciproc al fiecărei părți –, deoarece cei care pierd sau cei descalificați de la licitație din diverse motive pot contesta decizia și pot obține o hotărâre din partea comisiei de achiziții publice sau în instanță (faza de după licitație). Astfel, **amploarea supraevaluării este reglementată și ținută sub control,** într-un mod bazat pe piață, prin limitele care sunt create ca urmare a unor astfel de apeluri împotriva unor tranzacții arbitrare.

Supraevaluarea poate crește dacă coluziunea nu se face doar între, de exemplu, solicitant și evaluator, ci și cu autorul ofertei sau prin manipularea termenului și a aspectelor tehnice (faza de preofertă). Acesta este un caz de **corupție de cumetrie** sau de **capturarea statului de jos în sus** care poate împiedica funcționarea organismelor independente de evaluare, deoarece chiar modul în care sunt redactate ofertele poate elimina „legal" o parte semnificativă a concurenți-

[79] CRCB, „Competitive Intensity and Corruption Risks". Pentru o analiză diferită de a noastră, a se vedea Fierăscu, *Redefining State Captur*.

[80] Beke, Cardona și Blomeyer, „Political and Other Forms of Corruption the Attribution of Public Procurement Contracts and Allocation of UE Funds", 29.

lor. De asemenea, în cazurile de **coluziune a organizației de stat** sau de **capturare statală de sus în jos**, inițiatorul corupției are acces la fazele achizițiilor publice pe acel teritoriu limitat pe care îl administrează, inclusiv la licitație și poate și la faza de prelicitație. Dar aceste forme de corupție, deși pot facilita licitațiile în care va câștiga un ofertant dorit, **nu pot avea ca rezultat o creștere semnificativă a suprapreților, deoarece organismele de control pot în continuare să reintegreze candidații** care au fost excluși în mod nelegitim din competiție.

Pe de altă parte, **suprapreturile scăpate de sub control** nu pot apărea decât în condițiile unui **stat infracțional**, în care inițiatorul corupției sistemice, patronul suprem, dispune de toate cele trei faze ale achizițiilor publice. Într-un stat mafiot, o mână călăuzitoare centralizată monitorizează și coordonează etapele de adaptare a planificării proiectului, a invitației la licitație și a evaluării la o anumită persoană/companie. De asemenea, se asigură că cei eliminați de la licitație nu pot câștiga un recurs, **garantând totodată că agențiile de inspecție și de aplicare a legii nu pot aplica sancțiuni** întocmitorilor și evaluatorilor licitației din cauza deciziilor părtinitoare ale acestora. De asemenea, ele elimină simultan corupția de pe piața liberă; la urma urmei, nu evaluatorul, ci agențiile de examinare și de gestionare în totalitatea lor sunt cele care acordă licitația câștigătorului. **Evaluatorul nu mai este cumpărat, ci recompensat prin faptul că își poate păstra statutul.**

Ceea ce facilitează o supraevaluare scăpată de sub control este fie faptul că activitatea în sine este dificil de standardizat (de exemplu, pentru achizițiile IT), fie, în cazul în care comisia este mai predispusă la standardizare (de exemplu, industria construcțiilor), prin creșterea fondurilor după licitație, din cauza „problemelor neprevăzute" sau a „sarcinilor suplimentare". (În mod firesc, în acest sistem de coluziune dirijată la nivel central, câștigătorii selectați nu sunt descalificați de la licitațiile ulterioare atunci când nu reușesc, nici măcar din întâmplare, să estimeze corect în prealabil amploarea lucrărilor care trebuie efectuate).

Într-adevăr, **termenul „risc de corupție",** utilizat pe scară largă în literatura de specialitate și de către organismele de supraveghere, **își pierde sensul într-un astfel de mediu.** Pentru că termenul „risc" presupune că statul, subordonat principiului interesului societății, încearcă să servească binele public prin intermediul achizițiilor publice și că există riscul ca actorii privați corupți și administratorii publici *devianți* să împiedice atingerea acestui obiectiv. În schimb, într-un stat infracțional putem vorbi de „**certitudinea corupției",** unde corupția este norma, iar scopul public este *devianța*. Într-adevăr, într-un stat infracțional este mai semnificativ să vorbim despre riscul ca un administrator public deviant să servească binele public în loc să efectueze fără probleme tranzacția coruptă.[81]

În concluzie, o **supraevaluare scăpată de sub control este posibilă doar în cazul unei organizații criminale controlate la nivel central și conduse de stat – statul infracțional**. Astfel, amploarea suprapreților poate servi drept indicator al funcționării acestui model de sus în jos, un indicator care ajută prin metode cantitative să distingă acest regim, autocrația patronală, de alte regimuri corupte mai „obișnuite". Pentru primele, este un element constitutiv care definește sistemul, în timp ce pentru cele din urmă este doar un efect secundar neplăcut.

---

[81] Firește, într-un stat penal există încă riscul corupției, în sensul că administratorii publici *devianți* ar putea servi propriul interes privat în locul celui al familiei politice adoptate [→5.3.4.2]. Dar termenul „risc de corupție" trebuie folosit în continuare cu mare atenție, deoarece nu este vorba de faptul că un bun public care servește o funcție publică poate fi abuzat în interes privat – așa cum presupun cercetătorii riscului de corupție – ci de faptul că o funcție publică coruptă poate fi coruptă în altă direcție.

După ce am descris modul în care diferite modele de corupție pot infecta diferite faze ale procedurii de achiziție publică, ne putem referi la **cazul Ungariei**. Cu toate acestea, ar trebui să menționăm mai întâi că o limitare a verificării existenței unui tip de corupție de tip stat penal provine din **modificările și manipulările aduse legii maghiare privind achizițiile publice după 2010,** care a redus, de asemenea, sfera cheltuielilor publice care nu sunt afectate de decizii discreționare, motivate politic.[82] Acesta este, într-adevăr, un corolar logic al statutului infracțional stabilit pentru achizițiile publice: limita fondurilor publice care pot fi cheltuite fără a fi necesară o licitație a fost majorată; perioada de licitație a fost redusă; iar costul reprezintă doar 50% din criteriile de atribuire, în timp ce restul este acordat de către comisia de evaluare instruită politic pe baza așa-numitelor criterii calitative (adică subiective). Toate acestea au sporit oportunitățile de comenzi guvernamentale controlate manual și de construire a clientelei în administrația publică și în marile sisteme de distribuție de stat.[83]

O altă dimensiune a acestui fenomen este faptul că, după 2010, funcționarii de nivel scăzut și mediu nu mai sunt autorizați în mod liber să se implice în corupție. Instituțiile și autorizațiile municipale au fost supuse centralizării de stat și au devenit obiectul unei monitorizări politice din partea celor de la nivel superior, într-o asemenea măsură încât libertatea unei astfel de corupții la nivel scăzut a fost însușită de la aceștia, iar dreptul de a o exercita a fost acordat în schimb autorității centrale. În cazul[84] investițiilor majore însă, guvernul are aproape putere nelimitată de a desemna oficial o investiție de importanță strategică din punct de vedere economic sau de a o prioritiza din motive de securitate națională. Aceste proiecte prioritare sunt exceptate de la procedurile obișnuite de achiziții publice.[85]

În primul rând, fără a presupune că avem de-a face cu o certitudine penală și de corupție, să aruncăm o privire asupra **schimbării riscului de corupție**, măsurat în mod tradițional prin prezența concurenței și a avizului public. Aici, putem observa o **creștere drastică** după 2010. După cum arată figura 5.8, indicatorul de risc pentru achizițiile publice legate de fondurile UE a fost de 0,21 în 2009, a crescut la 0,4 până în 2011 și a atins vârful de 0,54 în 2014. Cu toate acestea, deși acest fapt în sine oferă posibilitatea de a presupune o schimbare sistemică și calitativă în achizițiile publice, în teorie, ar putea fi explicat, de asemenea, pur și simplu prin amploarea apariției corupției comune sau a capturării de stat, atât dirijate la nivel central, cât și neorganizate.

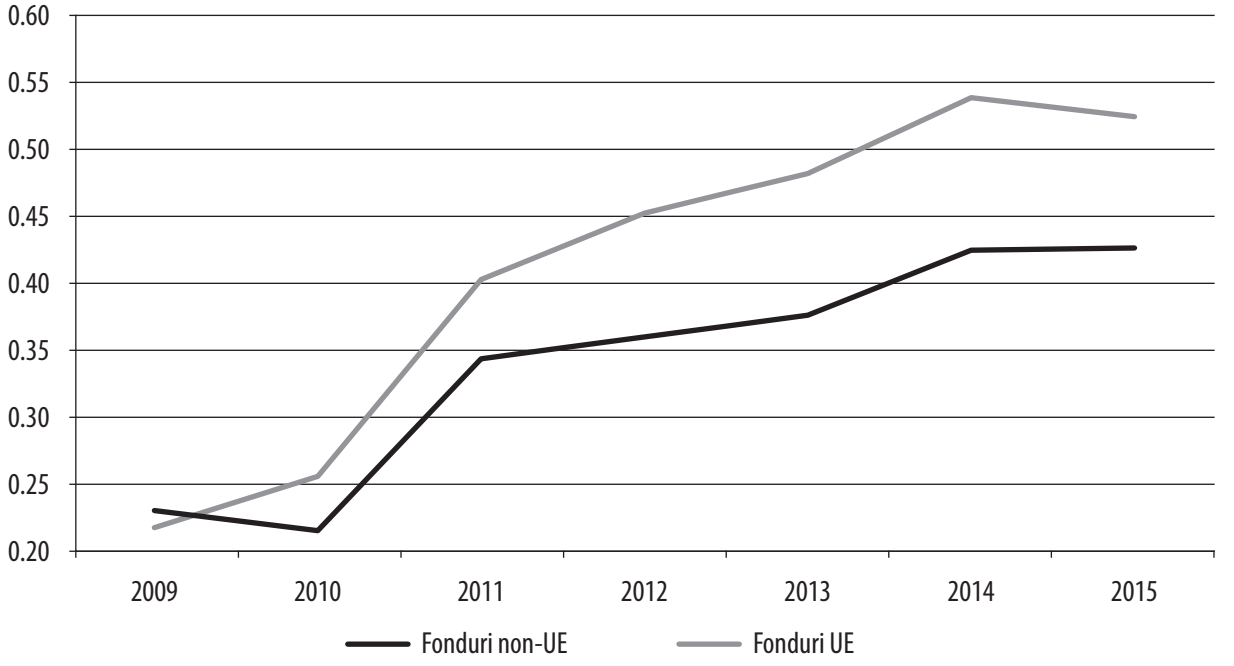
[82] TI, „Black Book", 18-29.

[83] TI, „Black Book", 18-29.

[84] Hegedüs și Péteri, „Közszolgáltatási reformok és a helyi önkormányzatiság [Reformele serviciilor publice și statutul administrațiilor locale]"; Magyar, *Post-Communist Mafia State*, 131-32.

[85] TI, „Black Book", 28. De asemenea, de la sfârșitul perioadei de cercetare, situația a evoluat și mai mult în direcția infracțională. În 2016, guvernul și-a acordat autoritatea directă de a aproba licitațiile care depășesc 300 de milioane de forinți; la sfârșitul anului 2018, au fost înființate mai multe agenții controlate la nivel central pentru a gestiona fiecare licitație municipală, precum și guvernamentală de peste 700 de milioane de forinți în sectoarele construcțiilor, sportului și IT; în 2021, activitățile companiilor responsabile de execuția tehnică și de consultanță în domeniul achizițiilor publice au fost centralizate și plasate sub un monopol de stat *de facto,* ceea ce înseamnă suprapunerea tot mai evidentă a rolurilor de ofertant și evaluator al licitației (chiar și de editor al licitației) în cadrul autorităților statale mafiote. A se vedea Szabó, „Purgatorbánium"; Brückner, „Az állam váratlanul beszántja a teljes hazai közbeszerzési piacot" [Statul preia în mod neașteptat întreaga piață a achizițiilor publice].

Figura 5.8. Riscul de corupție în achizițiile publice din Ungaria, 2009-2015 (N = 118.843). Sursa: CRBC (2016).

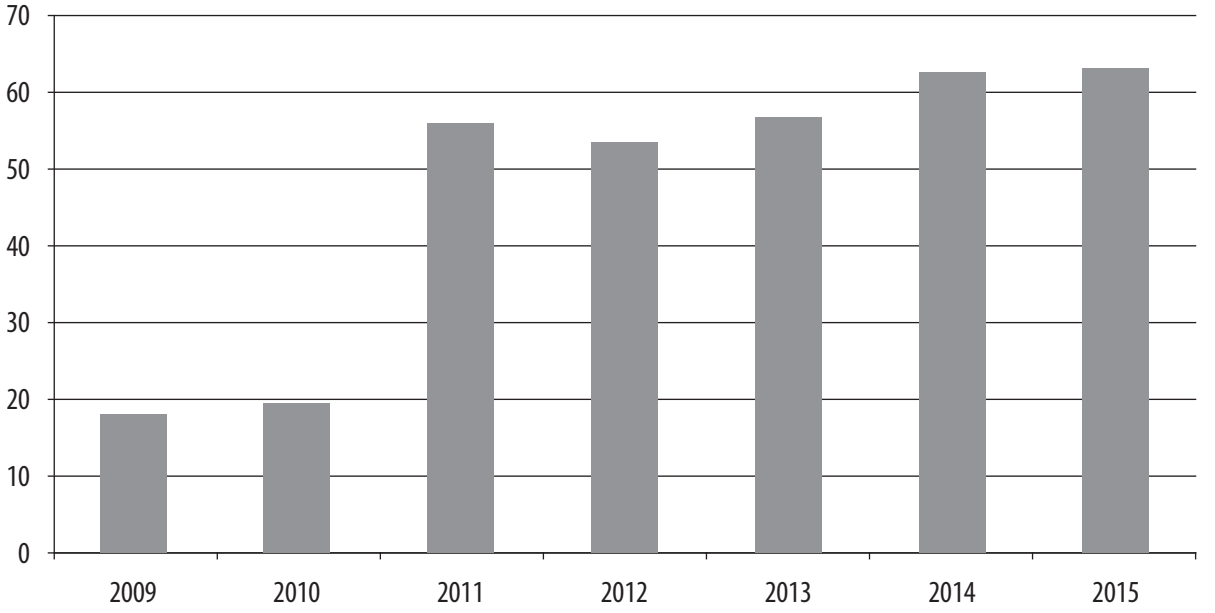

Explicație: Valoarea indicatorului de risc de corupție este 0 dacă a existat un anumit tip de concurență puternică în timpul procesului de achiziție publică și a fost precedată de un anunț și 1 dacă achiziția publică a avut loc fără anunț și fără concurență. A fost atribuită o valoare de 0,5 dacă a lipsit doar un singur factor – fie concurența, fie un anunț.

În al doilea rând, putem analiza **modificarea proporției de licitații nepublice**. Datele CRCB arată că, în timp ce mai puțin de o cincime din toate licitațiile au fost neanunțate în 2009, această proporție a devenit mai mult de patru cincimi până în 2015 (Figura 5.9). O astfel de creștere dramatică a ratei licitațiilor neanunțate ar necesita cel puțin decizii de la nivelul mediu al aparatului administrației publice. Cel puțin, aceasta poate fi înțeleasă ca o fază evolutivă a capturării statului de jos în sus, deoarece cea mai mare parte a achizițiilor publice nepublice presupune existența unor canale de corupție care funcționează fără probleme.

Din punct de vedere economic, o examinare a ofertelor de achiziții publice supraevaluate sugerează o diferență între capturarea statului de jos în sus și statul penal în ceea ce privește achizițiile publice anunțate și cele neanunțate. Într-adevăr, decizia dacă ar trebui să fie anunțate sau neanunțate, sau dacă ar trebui specificate licitațiile deschise, negociate sau restrânse pentru fondurile UE sau de stat, toate acestea sunt luate la nivel guvernamental. În cazul în care guvernul constată că anumite tipuri de achiziții publice au ca rezultat un număr mare de supraevaluări și de oferte parțiale, atunci, teoretic, acesta deține toate mijloacele necesare pentru a putea orienta licitațiile în direcția unui proces de aplicare deschis și anunțat. Având în vedere că termenele de depunere a ofertelor pot fi nerealist de scurte chiar și în cazul licitațiilor anunțate, se poate concluziona că un anumit mecanism permite eventualilor câștigători să primească în mod regulat informațiile necesare pentru depunerea ofertelor înainte de afișarea anunțului. Acest lucru ar putea fi numit chiar „scurtarea licitației". Și asta înainte de o discuție despre invitațiile la licitație și despre

Figura 5.9. Proporția de achiziții publice fără licitații anunțate ca procent din totalul achizițiilor publice din Ungaria, 2009-2015 (N = 121 849). Sursa: CRBC (2016).

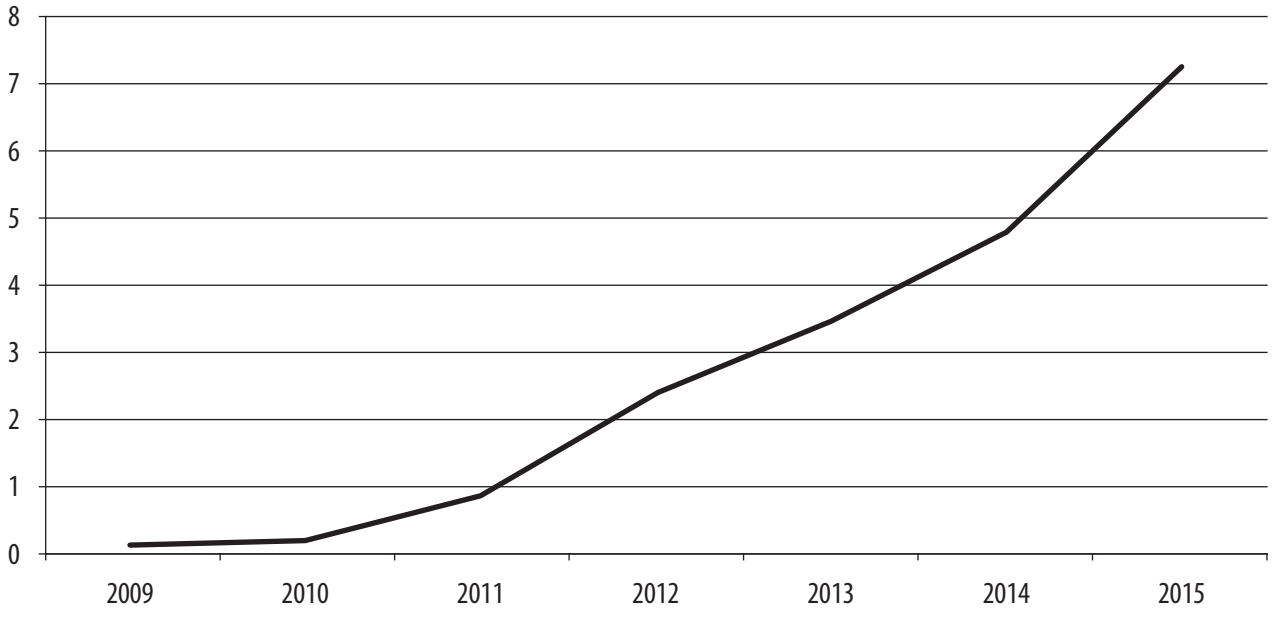
aspectele tehnice care sunt personalizate pentru o persoană sau o companie [→4.3.4.2]. Astfel, cerințele tehnice ale licitației descriu particularitățile unei oferte care a fost deja selectată pentru a câștiga. Nu este vorba de o serie de incidente izolate, ci de o practică pe scară largă aprobată de la vârf.

Cu toate acestea, acest fenomen ar putea încă să se încadreze în tiparul de capturare a statului de jos în sus sau de sus în jos, deoarece coluziunea dintre autorul ofertei și evaluator, pe de o parte, și solicitant, pe de altă parte, este suficientă. Dar **supraevaluarea scăpată de sub control,** așa cum se demonstrează în figura 5.10, a crescut rata ofertelor supraevaluate cu câteva ordine de mărime pentru cea mai mare parte a acestor cazuri, nu poate fi explicată prin conceptul de capturare parțială.

Prețurile pentru contractele de achiziții publice arată un nivel de distorsiune mult mai puternic în 2015 decât oricând înainte. Acest proces denaturează ofertele atât de mult față de prețurile normale ale pieței, încât nu poate fi explicat doar printr-o simplă îmbunătățire calitativă sau doar prin amploarea corupției. De asemenea, amploarea sa nu poate fi explicată printr-o creștere a rolului piețelor de produse inerent mai corupte în cadrul tuturor achizițiilor publice. **Creșterea corupției poate fi explicată mult mai bine, nu ca rezultat al unui proces spontan, al pieței libere, ci ca rezultat al acțiunii organizatoare a unei voințe centrale.** Astfel, acești indicatori vorbesc despre modul în care riscul de corupție de pe piața liberă este înlocuit de certitudinea unei organizații criminale de stat organizate de sus.[86]

[86] Potrivit lui Tóth și Hajdu, introducerea unui nou tip de achiziții publice cu o transparență redusă, dar cu o administrare relativ simplă, este un alt factor important care stă la baza acestei tendințe. Legea maghiară privind achizițiile publice a fost modificată în 2011 pentru a permite astfel de proceduri sub pragul valoric de 25 de milioane de forinți, ceea ce a dus la creșterea denaturării prețurilor și la creșterea riscurilor de corupție (atât neautorizată, cât și autorizată). A se vedea Tóth și Hajdu, „Versenyerősség, társadalmi veszteségek és a 25 millió forintos értékhatár rejtélye" [Intensitatea concurenței, pierderile sociale și enigma pragului de 25 de milioane de forinți].

Figura 5.10. Distorsiunile de preț pentru achizițiile publice din Ungaria, 2009-2015. Sursa: CRCB (2016).

Explicație: Eroarea pătratică medie (MSE) a prețurilor contractelor de achiziții publice din Ungaria din distribuția teoretică (Benford) pe ani, primele cifre, 2009-2015, N = 123 224.

Putem încheia acest studiu de caz cu **o măsură reală a certitudinii corupției: șansele ca firmele din familia politică adoptată să câștige**. După cum explică Tóth, dacă știm de câte ori o companie câștigă și pierde atunci când vine vorba de achiziții publice, putem determina șansele sale de câștig printr-o formulă simplă (cote = numărul de licitații câștigate/numărul de licitații pierdute).[87] Conform acestei formule de calcul, **companiile lui Lőrinc Mészáros, principalul om de frunte al lui Orbán în domeniul economic** [→5.5.4.3], sunt cele mai bune din industria construcțiilor: atunci când intră în competiție, au cele mai mari șanse de câștig (cote: 9,9). Această cifră este mult mai mare decât cea a firmelor cu renume, cu capital străin, precum Colas (1,78), Strabag (2,57) sau Swietelsky (1,61). Dacă ne uităm doar la proiectele finanțate din fonduri UE, Mészáros are o performanță și mai bună, cu o **șansă de 28 de ori mai mare de a câștiga aceste licitații între 2011 și 2018** (există două licitații pierdute față de 56 câștigate). De asemenea, dacă ne uităm la modul în care șansele au evoluat de-a lungul timpului, constatăm că, în timp ce șansele de câștig pentru principalii jucători din domeniul achizițiilor în construcții nu s-au schimbat aproape deloc, cele ale companiilor lui Mészáros au explodat în 2017-2018 și au o șansă de 46 de ori mai mare (o singură licitație pierdută față de 46 de câștiguri).[88] Aceste date nu reflectă „riscul", ci certitudinea corupției, singurul risc care poate fi ridicat în mod rezonabil este riscul ca Mészáros să piardă. Atunci când statul este un stat mafiot, înseamnă că se bazează pe două motive gemene: concentrarea puterii și acumularea de avere personală; acesta este reperul pentru a analiza acțiunea într-un astfel de mediu, nu idealul

[87] Îi suntem recunoscători lui István János Tóth pentru că ne-a pus la dispoziție cifrele exacte ale licitațiilor câștigate și pierdute.

[88] Tóth, „Nyolc ábra egy magyar csodáról [Opt figuri despre un miracol maghiar]".

actorilor politici neutrali care servesc în mod dominant binele comun și al administratorilor publici *devianți* care abuzează ocazional de puterea lor în scopuri private [→7.4.7].

5.3.4. Măsurarea corupției, ecosistemul infracțional și rolul banilor corupți în supraviețuirea regimului

5.3.4.1. O critică a indicatorilor globali de corupție

În mod similar *hibridologiei*, care fie ignoră rețelele patronale, fie le înțelege ca o **deviere** de la idealul democratic, **cercetarea corupției presupune, de asemenea, de obicei, că corupția este o deviere** pe care guvernele și instituțiile formale încearcă să o elimine în căutarea unei forme de guvernare eficiente și mai raționale.[89] Pe de o parte, acest lucru presupune implicit supremația formalului asupra informalului, adică faptul că funcționarii publici acționează și gândesc în primul rând în conformitate cu poziția lor legală, iar abuzurile ilegale de putere pot avea loc doar secundar. Pe de altă parte, această abordare este similară cu cea a macroeconomiei neoclasice, care presupune că statul funcționează în mod necesar pe principiul interesului societății și dorește să reducă în consecință utilizarea abuzivă a fondurilor publice. Astfel de prezumții fac ca multe dintre conturile tradiționale de cercetare a corupției, inclusiv cele pe care se bazează **indicatorii globali de corupție**, să nu poată evalua majoritatea tipurilor de corupție descrise anterior, dincolo de corupția de pe piața liberă. Într-adevăr, acești indici **sunt inadecvați pentru a măsura specificitățile corupției în regiunea postcomunistă.**

Pentru a ne susține punctul de vedere, merită să aruncăm o privire mai atentă asupra unuia dintre cei mai populari indicatori, **Indicele de percepție a corupției (IPC)** al Transparency International.[90] IPC este un indice compozit publicat anual pentru majoritatea țărilor din lume. După cum am menționat deja, definiția generală a corupției dată de TI este „abuzul de putere încredințată în scopuri private", implicând „funcționari publici sau politicieni".[91] Cu toate astea, în ciuda acestei definiții largi, TI este într-adevăr preocupat de o gamă mai restrânsă de tipuri de corupție. Mai precis, fenomenele pe care IPC încearcă să le captureze pot fi împărțite în trei grupe. În primul rând, există cazuri generale de corupție în care nu se specifică cine inițiază abuzul sau al cui este servit câștigul privat. Printre acestea se numără „deturnarea fondurilor publice" sau „prevalența funcționarilor care folosesc funcția publică în interes privat". În al doilea rând, există instanțe specifice, cum ar fi „mita", „numiri meritocratice versus nepotistice în serviciul public" și „capturarea statului de către interese înguste". În cele din urmă, cel mai mare grup de aspecte pe care se concentrează IPC este cel al garanțiilor instituționale: „capacitatea guvernelor de a limita corupția", „legile adecvate privind dezvăluirea financiară", „protecția juridică pentru denunțători [și] jurnaliști" sau „accesul societății civile la informații privind afacerile publice".[92]

---

[89] Baumann, „A Failure of Governmentality"; Fougner, „Neoliberal Governance of States".

[90] Pentru o analiză mai detaliată a IPC, a se vedea Magyar și Madlovics, „From Petty Corruption to Criminal State".

[91] TI, „Corruption Perceptions Index 2011 – FAQ".

[92] TI, „Corruption Perceptions Index 2017 – Full Source Description".

Ceea ce au în comun aceste trei categorii este prezumția, menționată mai sus, că corupția este o *deviantă*. Ele înțeleg statul prin identitatea sa formală: ca fiind în mod dominant o instituție a binelui public, cu unii subalterni care se abat de la acest scop și care abuzează de poziția lor prin solicitarea sau acceptarea de mită și numirea de acoliți fără o bază legitimă. În consecință, influența privată asupra conținutului legilor și regulilor – în termenii noștri, capturarea statului de jos în sus – și influența asupra implementării lor – în termenii noștri, corupția pieței libere – sunt cele două forme considerate de abuz. De asemenea[93], întrebările din cea de-a treia categorie implică faptul că statul dorește într-adevăr să persecute corupția, doar că s-ar putea să nu aibă „capacitatea" de a face acest lucru sau că îi lipsesc regulile formale care, în caz contrar, ar prevala asupra impactului informal în general.

Faptul că TI consideră corupția ca fiind o abatere limitează capacitatea IPC de a oferi o imagine fiabilă cu privire la prevalența diferitelor tipuri de corupție, în special a formelor de corupție de sus în jos. Aceste seturi de date oferă totuși o perspectivă parțială asupra amplorii tranzacțiilor de corupție care sunt inițiate de actori privați, posibil sub constrângere, și dacă acestea ajung la stadiul de capturare a statului de jos în sus în mod sistematic. Dar ele nu oferă o imagine a situației în care inițiatorul unei tranzacții corupte nu este nici compania, nici administratorii publici cu potențial de șantaj, ci însuși statul infractor. Pentru a exemplifica: **indicatorii globali de corupție interoghează actorii privați cu privire la faptul dacă sunt nevoiți să mituiască funcționari pentru „a obține anumite lucruri",** de exemplu pentru a câștiga o licitație pentru achiziții publice. Dar, în acest fel, sondajul **nu ia în considerare situația în care antreprenorul nici măcar nu are șansa de a mitui pe cineva, deoarece achizițiile publice sunt deja distribuite** de **sus,** iar funcționarii publici trebuie pur și simplu să ratifice clientul ales de patronul de top ca fiind câștigător. Acest model de stat penal poate persista atât pentru țări precum Ungaria, care se situează în zona de mijloc în ceea ce privește clasamentul țărilor realizat de TI, cât și pentru țări precum Rusia sau națiunile postcomuniste din Asia Centrală, care se situează în partea de jos a clasamentului.[94]

5.3.4.2. Atitudinea statului infracțional față de ilegalitatea autorizată

Indicatorii globali de corupție sunt în principal adaptați la tipurile de corupție de nivel inferior. De aici rezultă că **infractorii statali sunt clasificați** nu în funcție de nivelul real de **corupție,** care ar include și forme de **corupție de** nivel superior, de sus în jos, ci în **funcție de succesul pe care îl au în eliminarea corupției de nivel inferior**. Dacă un stat infracțional adoptă o atitudine agresivă față de corupția de pe piața liberă, acesta poate obține un clasament mai bun decât un stat infracțional care lasă în pace corupția de pe piața liberă sau poate chiar o alimentează, în condițiile în care ambele tipuri de state sunt într-adevăr corupte în esența lor.

Acest lucru ne conduce la problema mai largă a **atitudinii statelor infracționale față de ilegalitatea neautorizată**. După cum am explicat mai sus, un stat infracțional înseamnă că patronul suprem, în calitate de șef al puterii executive, conduce statul ca pe o organizație criminală și, în consecință, membrii rețelei patronale informale se angajează în acte ilegale ca parte a bunei funcționări a statului. Dar ei pot face acest lucru numai dacă ilegalitatea lor este autorizată, adică permisă de patronul suprem (krysha [→3.6.3.1]). Într-adevăr,

[93] Pentru corupția pe piața liberă, TI folosește termenul de „corupție administrativă".

[94] TI, „Corruption Perceptions Index 2017".

actorii care se angajează în acte ilegale în afara rețelei patronale monopiramidale și fără permisiunea patronului suprem comit ilegalitate neautorizată.

Patronul suprem trebuie să aibă un fel de atitudine sau strategie față de ilegalitatea neautorizată, ale cărei cazuri variază de la unele ocazionale de corupție neautorizată până la grupuri și clanuri criminale concurente (care pot chiar evolua unele din altele).[95] Pentru a descrie posibilele atitudini, putem apela la Charles Tilly și la lucrarea sa de referință *Trust and Rule*, în care analizează coexistența structurilor guvernamentale formale și a „rețelelor de încredere" informale (bande criminale, societăți secrete, secte religioase etc.).[96] Tilly înțelege această coexistență ca fiind o funcție a atitudinii de jos în sus a actorilor informali față de stat și a atitudinii de sus în jos a statului față de actorii informali. Tipurile de corupție de nivel inferior, deși nu neapărat „rețele", dar cu siguranță informale și care necesită încrederea părților, ar fi descrise de Tilly ca fiind angajate fie (a) în „disimulare", ceea ce înseamnă că actorii încearcă să evite „detectarea și manipularea de către autorități", fie (b) în „clientelă", ceea ce înseamnă că actorii dobândesc „protecție din partea autorităților intermediare [...] cu un preț".[97] Pe de altă parte, statul – în termenii lui Tilly – are posibilitatea de a alege dintre **trei „moduri de control": represiune, toleranță și facilitare**, marcând o gamă de la negativ, prin neutru, până la o atitudine pozitivă din partea statului.[98]

Putem adăuga și **un al patrulea mod**: **preluarea** grupărilor sau rețelelor ilegale preexistente și integrarea lor în cadrul statului infracțional prin înlocuirea și subjugarea actorilor implicați în prezent în acestea. Acest **mod** este calitativ diferit de **celelalte moduri** care **nu rup autonomia rețelelor de încredere**: mai degrabă, le tratează ca pe niște entități închise și autonome pe care statul le atacă, le lasă în pace sau le ajută, dar nu încearcă să le reorganizeze funcționarea internă și să îi forțeze pe membrii lor să servească un nou stăpân. În schimb, **preluarea înseamnă distrugerea autonomiei**, prin care patronul suprem preia controlul asupra rețelei de încredere, asupra managementului și veniturilor sale. Atunci când autonomia sa este ruptă, rețeaua **nu mai** întreprinde nicio activitate **independentă, ci doar comisioane** din partea patronului suprem. În acest fel, rețeaua de încredere este integrată în rețeaua patronală de obedință monopiramidală.

În mod ideal, de obicei, statul infracțional adoptă o atitudine de **toleranță** și lasă rețelele corupte în pace dacă costul represiunii/preluării ar depăși beneficiile acesteia, cum ar fi veniturile, care ar putea fi colectate dacă rețelele ar fi preluate. La rândul său, devine **represiv** și încearcă să elimine corupția de nivel inferior dacă o recunoaște ca fiind o perturbare inutilă și un concurent provocator. Acest lucru este mai tipic pentru regimurile postcomuniste care se află în sfera de influență a Uniunii Europene, dar represiunea este atitudinea tradițională față de ilegalitatea neautorizată și în mafia clasică. Într-adevăr, expresia bani de „protecție" provine din faptul că oamenii care trăiesc sub autoritatea mafiei sunt obligați să plătească bani în schimbul eliminării banditismului privat, adică mafioții nu permit nimănui altcuiva să îi jefuiască.[99] **În statul mafiot, cea mai mare parte a corupției „anarhice" de pe piața liberă este eliminată** în mod similar, fie prin distrugerea rețelelor existente (represiune), fie prin

---

[95] Ilustrativ este cazul lui Aslan Gagiyev și al clanului său bazat pe infracționalitate numit „Familia", care s-a extins din lumea interlopă a criminalității și s-a infiltrat în sfera politică prin intermediul miniștrilor și al oficialilor de rang înalt din domeniul aplicării legii. Anin, „The Brotherhood of Killers and Cops". Cu privire la clanuri, a se vedea capitolul 3 [→3.6.2.1].

[96] Tilly, *Trust and Rule*.

[97] Tilly, *Trust and Rule,* 34.

[98] Tilly, *Trust and Rule,* 103-7.

[99] Gambetta, *The Sicilian Mafia*.

colonizarea acestora și taxarea lor într-o conexiune negociată (facilitare), fie prin subjugarea lor la organizația criminală unică a statului (preluare).

În cazul facilitării, ceea ce se întâmplă este că statul infractor se „instalează" peste o rețea existentă și începe să o taxeze fără a-i încălca autonomia. Cu alte cuvinte, liderii membrilor (sau, mai degrabă, cei mai importanți membri sau liderii recunoscuți ai acesteia) nu sunt înlocuiți și pot continua să funcționeze, în timp ce autoritățile statului infracțional nu îi vor mai urmări dacă rețeaua își plătește taxele și rămâne în limitele de funcționare convenite. Folosind termenul lui Tilly, putem identifica acest tip de coexistență ca fiind un caz de **autonomie intermediată** [→2.2.2.2.2].

Confruntându-se cu capacitatea copleșitoare a patronului suprem de a-și reprima dușmanii, este rațional din partea rețelelor criminale existente să intre într-o autonomie intermediată în loc să lupte împotriva tentativei de dominație. Cu toate acestea, dacă (a) luptă împotriva tentativei de dominare sau (b) își încalcă contractul informal prin extinderea dincolo de limitele convenite sau (c) devin un risc insuportabil pentru monopolul de putere al familiei politice adoptate, rețeaua este fie reprimată, fie preluată. **În cazul preluării,** afacerea de corupție, anterior descentralizată, este pusă sub supravegherea sa. Cazul este similar naționalizării unei activități juridice de către un stat constituțional, după care elita politică poate centraliza sau descentraliza funcția monopolizată. Într-un stat mafiot, în care corupția este una dintre funcțiile primare ale statului, această funcție monopolizată poate fi **centralizată sau descentralizată**. Dacă este centralizată, înseamnă că patronul suprem gestionează și impozitează el însuși aceste rețele; dacă este descentralizată, atunci oportunitățile de corupție sunt distribuite subpatronilor loiali sub forma unor „**concesii"** sau a unui „**sistem de franciză".** Un astfel de sistem nu înseamnă altceva decât autorizarea ilegalității, de obicei până la o anumită mărime de bani corupți care pot fi însușiți.[100](Cei care primesc oportunitățile pot apoi, la rândul lor, să adune și să monopolizeze sub ei înșiși diferitele canale de corupție la nivel local). Concesiunile de corupție sunt limitate, nu numai din punct de vedere geografic, ci și la activitatea economică dată. În mod tipic ideal, patronul suprem centralizează afacerile de corupție care sunt legate de industrii deja centralizate și cu profituri mari, cum ar fi extracția resurselor naturale, în timp ce el descentralizează afacerile de corupție legate de industrii cu o centralizare scăzută și profituri mai mici, cum ar fi anumite activități de vânzare cu amănuntul.[101](De asemenea, atunci când statul infracțional decide să preia conducerea unei rețele corupte, patronul suprem și subpatronii pot, de asemenea, să stabilească rețele de corupție noi, alternative, care funcționează după modelele preexistente).

Până în acest moment, am discutat despre relația dintre statul infractor și rețelele corupte. Cu toate acestea, printre actorii ilegali neautorizați, găsim, de asemenea, **infractori** care se angajează în acte care sunt ilegale *în sine*, nu pentru că implică abuzul de putere încredințată (jefuire, contrabandă, trafic de persoane, trafic de droguri și arme etc.). **Față de aceștia, patronul de top poate avea exact același tip de atitudini.** De-a lungul istoriei, potrivit lui Tilly, „[autoritățile] confruntate cu rețele de încredere prădătoare, cum ar fi pirații și bandiții, au ales, în general, într-o gamă care merge de la represiunea prin mijloace coercitive (atacându-i direct) la facilitarea prin intermediul capitalului (înrolându-i ca și corsari sau mercenari)".[102] Un patron suprem s-ar putea angaja în represiune dacă nu este interesat de activitățile criminale sau consideră că este prea riscant să le conducă (ca în Un-

[100] După cum scriu Ledeneva și Baez-Camargo, „fluxurile [regionale] sunt monitorizate în mod informal, dar cu zel. După cum spune o anecdotă rusă, «funcționarii de stat sunt prinși nu pentru că fură, ci pentru că fură prea mult pentru rangul lor»". Baez-Camargo și Ledeneva, "Where Does Informality Stop and Corruption Begin?", 57.

[101] A se vedea Magyar, *Post-Communist Mafia State*, 186-195.

[102] Tilly, *Trust and Rule*, 105.

garia).[103] Dar mijloacele de represiune au fost aplicate și în Rusia, unde grupurile criminale proeminente în perioada de anarhie oligarhică au fost atacate sistematic în timpul stabilirii rețelei patronale monopiramidale. În lucrarea *Nothing is True and Everything in Possible (Nimic nu este adevărat și totul este posibil)*, Pomerantsev documentează cazul lui Vitaly Djomochka, un fost gangster devenit regizor de film, oferind o ilustrare vie a modului în care mafioții statali ai lui Putin și-au propus **să pună capăt criminalității anarhice neautorizate** și să o înlocuiască cu controlul centralizat al șefului patriarhal al familiei de adopție – în mod similar cu mafia clasică menționată mai sus (a se vedea caseta 5.3).

Pe de altă parte, în Rusia de astăzi, sub regimul mai consolidat al lui Putin [→4.4.3.2], este mai frecvent ca **grupurile criminale să fie angajate pentru** scopuri specifice. În esență, acești infractori devin antreprenori de violență care intră într-un parteneriat de aplicare a legii cu patronul suprem, fără a reprezenta o amenințare pentru monopolul său de violență [→2.5.1]. Comenzile acestor grupuri pot implica o varietate de servicii, de la menținerea ordinii prin intimidare până la lichidarea rivalilor. În astfel de cazuri, relația dintre stat și crima organizată este reciproc avantajoasă și duce la o întărire reciprocă.[104] Putem observa același model și în ceea ce privește **hackerii ruși.** După cum relatează Daniil Turovsky, foștii piraţi informatici „rebeli" au devenit „soldații lui Putin". De la conflictul ruso-georgian din 2008 și implicarea lor – pe atunci voluntară, motivată patriotic – hackerii sunt „implicați în mod regulat în muncă, uneori prin constrângere și amenințări cu procedura penală".[105] Utilizați atât împotriva unor ținte străine, cât și împotriva opoziției interne, loialitatea hackerilor e asigurată, în limbajul nostru, cu aplicarea selectivă a legilor și kompromatul; în cazul lor, la fel ca în cazul membrilor familiei politice adoptate, se combină șantajul și protecția. După cum scrie Turovsky, „există câteva reguli secrete în rândul hackerilor de limbă rusă. Dintre acestea, [una] este «Nu lucrați pe teritoriul.ru» [...]. Există și alte reguli, nesecrete: dacă faci hacking și găsești ceva care ar putea interesa «regimul», împărtășește-i acest lucru, sau când îți cer ajutorul în chestiuni patriotice, cooperează. Respingerea acestor reguli implicite contează ca infracțiune penală."[106]

În timp ce în cazul criminalilor nonstatali, crima organizată se poate angaja în capturarea criminală a statului și poate prelua părți din administrația publică (precum în China)[107], în

Caseta 5.3. Gangsterul/regizorul și patronul suprem.

„În ziua marii sale ședințe foto, Vitaly a ocupat o întreagă piață. În scenă, tânărul Vitaly și gașca sa au fost prinși în timp ce extorcau bani de la comercianții din piață. Comercianții se jucau pe ei înșiși, iar polițiștii fuseseră angajați să joace rolul polițiștilor. [...] Echipa lui de gangsteri era echipa de producție. Cine ar îndrăzni să întârzie pe platoul de filmare când ucigașii profesioniști conduc spectacolul? [...] Asta a fost ultima dată când l-am văzut, cu trei ani înainte. Dar încă îmi aminteam des de el. Există o mică scenă care se joacă în fiecare săptămână pe canalele Ostankino. Președintele se așază în capul unei mese lungi. De fiecare parte stau guvernatorii fiecărei regiuni: cea de vest, centrală, de nord-est și așa mai departe. Președintele arată spre fiecare dintre ei, care îi spune ce se întâmplă în regiunea sa. «Teroriști răufăcători, pensii neplătite, penurie de combustibil...» Guvernatorii păreau pietrificați. Președintele se juca cu ei, pururi Vitaly. «Ei bine, dacă nu puteți rezolva mizeria din curtea voastră, putem oricând să găsim un alt guvernator...» Multă vreme nu mi-am putut aminti de ce îmi amintea scena. Apoi mi-am dat seama: este desprinsă direct din *The Godfather,* când Marlon Brando îi adună pe șefii mafioți din cele cinci cartiere. [...] Și se potrivește cu imaginea pe care Kremlinul o are despre [președintele Putin]: este îmbrăcat ca un șef al mafiei (tricoul negru de polo sub costumul negru), iar declarațiile sale sunt desprinse direct din filmele cu gangsteri («vom împușca inamicul în timp ce este pe budă...»). Pot să înțeleg logica medicilor de imagine: Pe cine respectă poporul cel mai mult? Gangsterii. Așa că haideți să-l facem pe liderul nostru să arate ca un gangster; haideți să-l facem să se comporte ca Vitaly. [Mai târziu] Vitaly a fost la gară să mă întâlnească. [Mi-a spus:] «Mă ascund. Evit Moscova: prea mulți polițiști care vor să-ți verifice documentele. Toți cei de acasă au fost închiși, ultimii din echipa mea. N-aș avea cu cine să filmez nici dacă aș putea strânge banii.»"

Peter Pomerantsev, *Nothing Is True and Everything Is Possible* (New York: Public Affairs, 2014), 30–32.

[103] Tóth, Gál și Kőhalmi, „Organized Crime in Hungary".

[104] Stephenson, „It Takes Two to Tango".

[105] Turovszkij, *Orosz hekkerek* [Hackeri ruși], 147.

[106] Turovszkij, *Orosz hekkerek* [Hackeri ruși], 158.

[107] Wang, „The Increasing Threat of Chinese Organised Crime".

cazul unui stat infracțional, **patronul suprem poate prelua activitățile crimei organizate** sau le poate prelua acordându-i un rol permanent și substanțial în cadrul regimului. Pentru un exemplu din acest din urmă caz, îl putem menționa pe *poligarhul* muntenegrean Milo Đukanović, care a fost legat de procuratura din Napoli de o rețea organizată de contrabandă cu țigări în 2003.[108] Pentru un exemplu de decontare a unei rețele infracționale, potrivit informațiilor culese de unul dintre autorii acestui volum, în Uzbekistan, în 2016, statul infracțional uzbec a decontat schimbul ilegal de valută al organizațiilor criminale (care dezvoltaseră anterior acest sistem în țară). Putem spune că schimbătorii ilegali de valută din Uzbekistan au ajuns la o autonomie intermediată, astfel că atitudinea statului infracțional față de aceștia a fost de facilitare. Poliția uzbecă a permis infractorilor să opereze, dar, în același timp, aceiași polițiști au intrat în rețeaua ilegală de schimb valutar, au colectat „taxe" de la cei care desfășoară această activitate, iar banii au fost livrați prin intermediul șefului poliției, un sub-patron local, către patronul suprem. Profitul obținut era distribuit între participanții la rețea.[109]

În concluzie, putem folosi terminologia lui Tilly pentru a descrie coexistența unui stat penal și a unui ilegalități neautorizate (tabelul 5.4). Potrivit acestuia, situația poate fi înțeleasă în spațiul conceptual cuprins de trei tipuri de relații ideale largi: (1) **segregarea elementelor ilegale** de sfera publică (cum ar fi atunci când statul își asumă o atitudine ostilă); (2) **legătura negociată** între elementele ilegale și sfera publică (cum ar fi în cazul unei autonomii intermediate); și (3) **integrarea** elementelor ilegale și a sferei publice.[110] În cazul infractorilor nonstatali, integrarea ar însemna că actorii de ilegalitate neautorizată – adică toată ilegalitatea la un infractor nonstatal – devine legal acceptată. În cazul unui stat infracțional, integrarea înseamnă preluare sau când rețeaua ilegală rămâne ilegală, dar condusă de familia politică adoptată în continuare.

Tabelul 5.4. Modalități de control al ilegalității neautorizate și rezultatul într-un stat penal.

	Acțiunea de stat penal față de ilegalitatea neautorizată	Forma de coexistență (rezultatul acțiunii statului)
Represiune	atac/restricție	segregare (eliminarea ilegalității neautorizate sau a „banditismului privat")
Toleranță	lasă în pace	segregare (nu mai este nevoie de molestarea actorilor ilegali)
Facilitare	se așază peste ea	conexiune negociată (autonomie intermediată a rețelei ilegale / angajarea infractorilor ca antreprenori de violență)
Preluare	desființarea autonomiei sale	integrare (rețea ilegală gestionată de familia politică adoptată)

5.3.4.3. Ecosistemul infracțional: național și global

În partea anterioară, am descris coexistența elementelor ilegale, inclusiv a celor autorizate și a celor neautorizate. Pentru această comunitate de actori, putem introduce termenul de „ecosistem infracțional" [111]

- **Ecosistemul infracțional** este comunitatea de actori publici și privați ilegali dintr-o zonă geografică definită, care interacționează ca un sistem.

[108] Griffiths, „Smoking Guns".

[109] În ceea ce privește criminalitate organizată la nivelul instituțiilor de stat din Uzbekistan și relațiile sale cu lumea interlopă organizată, a se vedea Chayes, *Thieves of State*, 101-17. Este posibil ca situația să se fi schimbat din 2016, deoarece Uzbekistanul a eliminat controalele valutare rămase la sfârșitul anului 2019 (adică somul uzbec este acum liber-schimbabil).

[110] Tilly, *Trust and Rule*, 30-36.

[111] Termenul de „ecosistem infracțional" îl preluăm de la Moisés Naím, care îl folosește într-un articol ca figură de stil, dar nu îl definește. Naím, „Statele mafiote". Fără nicio legătură cu subiectul nostru, termenul a fost și el folosit în literatura de specialitate privind criminalitatea informatică. A se vedea, de exemplu, Yang et al. „Analyzing Spammers' Social Networks for Fun and Profit".

Segregarea, conexiunea negociată și integrarea descriu **modelele de bază ale ecosistemului criminal** dintr-o anumită comunitate. Într-un stat infracțional, într-un caz de segregare, putem vedea un ecosistem de stat infracțional puternic și ilegalitatea neautorizată scăzută sau moderată, fie pentru că statul face tot ce poate pentru a o elimina (represiune), fie pentru că aceasta era atât de nesemnificativă în primul rând, încât statul infracțional a lăsat-o în pace (toleranță). Într-un caz de conexiune negociată, ecosistemul infracțional poate fi descris prin – împingând metafora biologică mai departe – modelul **simbiozei parazitare**: familia politică adoptată se instalează pe rețelele ilegale preexistente și le obligă să se conformeze și să plătească o taxă, dar, în schimb, își pot păstra autonomia și afacerile lor ilegale nu mai sunt molestate de aplicarea legilor și de alte agenții legale. În sfârșit, într-un caz de integrare, apariția statutului de infractor transformă ecosistemul infracțional în așa fel încât ilegalitatea neautorizată anterior devine autorizată și înflorește sub conducerea familiei politice adoptate.

Există două moduri în care putem elabora înțelegerea noastră despre ecosistemul infracțional. Primul vine prin recunoașterea faptului că, până în acest moment, am descris actorii ilegali neautorizați ca grupuri sau colective și relația acestor grupuri cu un alt grup, familia politică adoptată. Cu toate acestea, dinamica ecosistemului criminal poate fi analizată și la nivel individual, concentrându-se pe **traseele individuale din sfera privată ilegală în sfera publică**. Sociologul Svetlana Stephenson îl citează pe Jean-Francois Bayart cu privire la astfel de fenomene și explică faptul că noțiunile gramsciene de „proces molecular" de fuziune și „asimilare reciprocă" pot fi folosite atunci când persoanele din sfera privată (1) intră în sfera publică „prin intermediul rețelelor personale, schimb de favoruri și oportunități economice și apartenență la organizații de caritate și partide politice" și (2) se integrează „în cele mai înalte niveluri ale birocrației de stat".[112] Într-adevăr, regimurile postcomuniste au văzut, ca o **imagine în oglindă a criminalizării statului, decriminalizarea foștilor membri ai lumii interlope** care au intrat în sfera publică și au început o carieră politică. Un exemplu în acest sens poate fi fostul patron suprem al Republicii Moldova, Vladimir Plahotniuc, care a fost acuzat de Interpol, dar și de jurnaliști de investigație, că ar avea legături cu mafia rusă și cazuri de spălare de bani, trafic de persoane pentru prostituție și „escadroane ale morții" responsabile de asasinarea mai multor elemente ilegale.[113] La intrarea în sfera acțiunii politice, astfel de actori **sfârșesc, de obicei, prin a fi șefi ai crimei – actori** care desfășoară activități economice ilegale cu acces ilegal la aceasta – și **devin oligarhi sau *poligarhi* – actori** care desfășoară activități economice legale cu acces ilegal la aceasta. Astfel de transformări individuale de la lumea interlopă criminală la lumea politică superioară sunt tipice sistemelor care au trecut prin perioada de anarhie oligarhică după schimbarea regimului.

A doua modalitate de a analiza mai departe **ecosistemele criminale** este aceea de a recunoaște că, până în acest moment, am definit „zona geografică" din definiția termenului ca fiind o politică, cu alte cuvinte, am vorbit despre **ecosisteme criminale naționale**. În schimb, putem vorbi și despre **ecosisteme criminale globale**, care implică elemente ilegale din întreaga lume, care interacționează ca un sistem. Pe de o parte, acest lucru înseamnă că *poligarhii* și oligarhii din diferite țări sunt conectați între ei, fie în cadrul unor legături voluntare pentru beneficii reciproce, fie ca urmare a unei subordonări coercitive față

[112] Stephenson, „It Takes Two to Tango", 414. A se vedea, de asemenea, Jean-Francois Bayart, *The State in Africa: The Politics of the Belly*, ediția a 2-a (Cambridge ; Malden, MA: Polity, 2009).

[113] Miller, *Moldova under Vladimir Plahotniuc*.

Caseta 5.4. Ecosistemul infracțional global.

„Acest volum de bani [nu poate fi] ascuns sub o saltea sau trecut din palmă în palmă în timpul unei strângeri de mână. Prelucrarea unor sume atât de mari [necesită] bănci dispuse să accepte banii fără să pună întrebări [...] și o modalitate prin care politicienii să își folosească fondurile ilicite pentru a-și cumpăra obiecte de lux. [...] Finanțarea offshore este cea care [face acest lucru] posibil. [...] Un individ cu bani murdari poate cumpăra un iaht folosind un cont bancar în Elveția, care este controlat de o fundație din Liechtenstein, care este supravegheat de un parteneriat limitat în Marea Britanie, care este deținut de o companie din Belize, care este deținut de un trust din Insulele Marshall. Numărul de jurisdicții care pot fi folosite este practic nelimitat, iar fiecare dintre ele întunecă și mai mult legătura dintre furt și cheltuieli. [...] Este inutil să ne întrebăm dacă Rusia este o cleptocrație. Este mai potrivit să examinăm modul în care elitele rusești fac parte dintr-un sistem cleptocratic prin care furturile lor din bugetul național sunt conectate, prin intermediul unor societăți în comandită scoțiană și al unor bănci moldovenești sau letone, la piața imobiliară londoneză."

Oliver Bullough, „The Dark Side Of Globalization", *Journal of Democracy* 29, no. 1 (2018): 28–34.

de un patron suprem mai mare.[114] Pe de altă parte, oligarhii și *poligarhii* pot fi, de asemenea, conectați la organizații sau rețele criminale internaționale. După cum subliniază Oliver Bullough, acestea sunt necesare deoarece, în timp ce **furtul** se poate face pe plan intern, membrii familiilor politice adoptate au nevoie, de asemenea, să **ascundă** acești bani – fie în ochii autorităților lor, fie în ochii publicului – și vor, de asemenea, să îi **cheltuiască.**[115] Astfel, oligarhii și *poligarhii*, cu ajutorul brokerilor de corupție [→5.3.3.3.2], folosesc scheme de **spălare a banilor**, implicând instituții financiare din întreaga lume care oferă serviciul de a păstra banii fără a pune întrebări de la deponenți sau a răspunde autorităților (a se vedea caseta 5.4). Potrivit lui Alexander Cooley, John Heathershaw și J. C. Sharman[116], serviciile oferite în aceste scopuri, probabil atât lumii interlope criminale, cât și celei superioare, pot fi împărțite în două grupe[117]:

- **finanțare offshore**, care este deosebit de necesară în etapa de mușamalizare. Finanțarea offshore constă în păstrarea banilor ilegali în bănci, precum și în „utilizarea sistematică a societăților-fantomă" de către persoane bogate, oligarhi și *poligarhi*, „care doresc să opereze în secret". În ceea ce privește țările postsovietice, autorii scriu că „offshoringul și construcția statului au fost interconectate, regimurile și familiile conducătoare acumulând averi personale prin canalizarea în conturi străine a rentelor din activele statului, cum ar fi produsele de bază, ajutorul extern și vânzarea sau profiturile din întreprinderile din epoca sovietică";

- **gaura imobiliară globală**, de care este nevoie în special în etapa de cheltuieli. După cum explică autorii, „odată ce banii sunt «curățați» prin intermediul rețelelor de companii, cei care îi controlează îi pot folosi pentru a promova atât obiectivele [lor] sociale sau politice, cât și [...] interesele de afaceri". Astfel, se transformă piața imobiliară de lux la nivel mondial, pe care autorii o numesc o „groapă de gunoi", deoarece acolo „cetățenii străini investesc miliarde de dolari în fiecare an, amestecând fonduri ilicite și legale în active protejate de legile de proprietate occidentale".

Ultima propoziție este deosebit de importantă, deoarece remarcă situația ironică în care **buna funcționare a infractorilor statali necesită infractori nonstatali**. Pentru că aceștia din urmă sunt limitați în accesul lor la afacerile economice private, fie pentru că (a) instituțiile statului nu sunt în mâna unui singur patron suprem care le-ar putea folosi în moduri prădătoare, fie (b) pentru că țara e o democrație liberală, unde **pro-**

[114] Cf. Deák, „Captured by Power: The Expansion of the Paks Nuclear Power Plant"; Bullough, „The Dark Side Of Globalization".

[115] Bullough, „The Dark Side Of Globalization", 33.

[116] Pentru o descriere a faimoasei scheme rusești de spălătorie, a se vedea Miller, *Moldova under Vladimir Plahotniuc*, 125-52.

[117] Cooley, Heathershaw și Sharman, „Laundering Cash, Whitewashing Reputations", 42-44.

prietarii de companii-fantomă sunt protejați de toate instituțiile și legile care au fost dezvoltate pentru a separa sfera pieței și cea politică a acțiunii sociale. Această situație a fost exploatată pe scară largă atât de familiile politice adoptate, cât și de infractorii privați, din Ungaria până în Asia Centrală, trecând prin Rusia.[118] Înțelegând ecosistemul infracțional global ca fiind contraparte ilegală a economiei globale, putem spune chiar că – într-o abordare a sistemelor mondiale – Rusia acționează ca un nucleu care folosește democrațiile liberale ca periferie, în timp ce țări precum Ungaria sunt integrate ca actori semiperiferici în ecosistemul infracțional global al Rusiei [→7.4.5].

În 2022, am văzut că această situație prevalează până când statele infracționale și cele non-infracționale coexistă în mod pașnic și nu sunt introduse sancțiuni economice ca răspuns la o invazie militară. Legea Magnitsky, care a creat posibilitatea ca SUA să înghețe activele corupților în 2016, se actualizează la o scară nemaiîntâlnită anterior în cadrul **invaziei rusești din Ucraina din 2022**. Dar punerea în aplicare a unor astfel de contramăsuri rămâne o soluție ad-hoc: o soluție sistemică va necesita legi la fel de internaționale precum sunt mișcările de bani ilegali.

5.3.4.4. Utilizarea banilor corupți: consum, tezaurizare și reinvestire în capital și politică

Deși am descris în detaliu diverse forme de coluziune și mecanisme de **corupție**, am petrecut puțin timp cu **rezultatul direct al corupției: banii corupți**. Am vorbit despre proiectele de achiziții publice ca sursă de rentă, iar alte tehnici de acumulare a averii personale (cele de extragere a rentei, cleptocratice și prădătoare [→2.4.3]) vor fi discutate în detaliu. Dar nu am vorbit despre utilizarea banilor corupți. Întrucât, așa cum am menționat mai sus, motivul pentru care membrii familiilor politice adoptate au nevoie să se angajeze în scheme de spălare de bani prin intermediul ecosistemului criminal global este acela că vor să cheltuiască, adică să își folosească banii în diverse scopuri după ce au fost deturnați de la bugetul de stat.

Printre aceste scopuri, putem distinge **patru utilizări tipice ale banilor corupți pentru familiile politice adoptate**:

- **consumul**, care înseamnă cheltuirea directă a banilor pe bunuri și servicii pentru plăcerea privată a oligarhilor și *poligarhilor* (cumpărarea de bunuri de lux, precum mașini, iahturi, case, ceasuri de mână etc.)[119];
- **tezaurizarea**, care înseamnă rezervarea banilor în conturi offshore și în mâinile private *de jure* ale oamenilor de fațadă din economie [→3.4.3] pentru (1) consumul viitor și (2) în cazul diferitelor șocuri negative potențiale (inclusiv îndepărtarea de la putere)[120];
- **reinvestirea în economie**, ceea ce înseamnă utilizarea banilor în construirea mașinăriei economice a familiei politice adoptate, formată din paravanul economic, companii- fantomă și diverse companii de pradă, nou-înființate și predate [→5.5.4][121];
- **reinvestirea în politică**, ceea ce înseamnă utilizarea banilor în construirea mașinăriei politice a familiei politice adoptate, care constă în mass-media, partidul curea de transmisie, partide și politicieni de „opoziție" (falsă), birocrați, ONG-uri, grupuri de reflecție etc.

---

[118] Cooley și Heathershaw, *Dictators Without Borders*.

[119] Dawisha, *Putin's Kleptocracy*; Brückner, „Étel-ital, autók, ruhák: fogyasztanak a NER aranyifjai [Mâncare, băutură, mașini și haine: consumul parveniților din NER]".

[120] Yuichi Kono și Montinola, „Does Foreign Aid Support Autocrats, Democrats, or Both?".

[121] Brückner, „Mibe fektetnek a NER-lovagok? [În ce investesc campionii NER?]".

Prin aceste moduri de cheltuieli patronale, **banii corupți joacă un rol esențial în supraviețuirea familiilor politice adoptate,** atât în democrațiile patronale, cât și în autocrații. Într-adevăr, cu singura excepție a consumului, care (mai ales dacă este perceput pe scară largă) poate provoca mai degrabă o pierdere de popularitate și reducerea șanselor de supraviețuire[122], toate celelalte trei moduri contribuie la longevitatea rețelelor patronale informale. În primul rând, cel mai evident mod de cheltuire ajutătoare este **reinvestirea în politică**, prin care patronii supremi își pot extinde imperiul politic, în special pe frontul **mediatic**. Într-o democrație patronală, o rețea patronală concurentă se poate asigura, prin intermediul propriilor sale mijloace de informare în masă – în mâini private *de jure* [→5.5.3.5] – că mesajele sale vor fi răspândite la scară națională, atât atunci când se află la putere, cât și atunci când nu se află la putere. Mass-media este utilă din același motiv într-o autocrație patronală, însă acolo rețeaua patronală monopiramidală domină piața mediatică (privată), stabilește agenda politică și răspândește mesaje de propagandă pozitivă, dar și negativă (inclusiv criminalizarea actorilor din opoziție, neloiali sau vizați) atât atunci când este la putere, cât și atunci când nu este la putere. Acest lucru înseamnă că, dacă patronul suprem este înlăturat de la putere în mod pașnic și nu este obligat să părăsească țara și să predea activele tangibile ale rețelei sale, el poate în continuare să răspândească narațiuni favorabile prin intermediul imperiului său mediatic, care ar putea chiar să deschidă calea pentru întoarcerea sa la putere [→4.4.4].

Acest lucru ne conduce la a doua modalitate care asigură longevitatea: **tezaurizarea**. Într-o democrație patronală, atunci când o rețea patronală informală este înlăturată de la putere de către un concurent, supraviețuirea sa este esențială pentru autoreproducerea sistemului. Schimbările ciclice și posibilitatea constantă a acestora sunt necesare pentru a produce echilibrul dinamic al democrațiilor patronale [→4.4.2], iar acest lucru este asigurat prin împiedicarea oricărei rețele patronale de a deveni dominantă și prin garantarea faptului că nicio rețea patronală conducătoare nou-instituită nu își poate deposeda pe deplin concurenții de bunurile lor (economice și politice). Atunci când o rețea patronală este dominantă, adică într-o autocrație patronală, prevalează aceeași situație, mai ales pentru că **averile și întreprinderile acaparate nu se află în mâinile partidului elitei conducătoare, ci în mâinile unor actori privați *de jure***. Acest lucru nu înseamnă doar că partidul și conducerea sa formală nu au nicio influență *de facto* asupra modului în care sunt cheltuiți acești bani (de aici, un partid cu curea de transmisie [→3.3.8]). Din perspectiva longevității, tezaurizarea privată *de jure* **asigură securitatea proprietății pentru cazul unei schimbări de regim**. Situația este identică cu cea a infractorilor nonstatali menționați mai sus, care respectă drepturile de proprietate occidentale și nu confiscă sau îngheață conturile bancare străine ale liderilor infractorilor statali. Același lucru este valabil și pentru o nouă elită conducătoare democratică (în cazul puțin probabil în care aceasta ajunge la putere), pentru că atunci se angajează să legitimeze drepturile de proprietate de tip legal-rațional și occidental și nu poate expropria pur și simplu bunurile familiei politice adoptate. Într-adevăr**,** familia politică adoptată dispune de **resursele necesare fie pentru a scăpa –** dacă oligarhii/*poligarhii* trebuie să părăsească țara –, **fie pentru a reconstrui și menține structura informală de putere,** în cazul în care familia politică adoptată este doar împinsă în opoziție. Oligarhii din familia politică adoptată pot în continuare să finanțeze rețeaua patronală informală și să opereze mass-media acesteia, exercitând influență asupra țării. De asemenea, tezaurizarea poate fi utilă și în perioadele de criză economică [→7.4.7.3], când membrii familiei politice adoptate pot fi în continuare alimentați din „tezaurul familiei" și, astfel, șansele de dezertare pot fi reduse. După cum notează Pomerantsev și Weiss, faptul că instituțiile financiare offshore ajută și susțin spălarea de bani a autocraților „îi ține fericiți

[122] A se vedea Lyebyedyev și Makhortykh, „#Euromaidan".

elita, oferindu-le în același timp [patronului suprem] o pârghie cu care să se năpustească asupra lor în orice moment, asigurându-le loialitate și o cantitate potrivită de paranoia".[123]

În timp ce mutarea banilor corupți în străinătate aduce avantajul legalizării prăzii sub protecția sistemelor juridice occidentale, manevra îi mută, de asemenea, de sub jurisdicția familiei politice adoptate. Acesta este un dezavantaj major atunci când vine vorba de **reinvestirea în economie**, unde intervenția discreționară a statului este o componentă esențială a funcționării profitabile a companiilor familiei politice adoptate [→5.5.4.3]. Prin urmare, reinvestirea se face atât în economia internă, cât și în cea externă, în timp ce **companiile interne contribuie atât la generarea de bani corupți, cât și la supraviețuirea în regim de autocrație patronală**. Pe măsură ce membrii familiei politice adoptate pun mâna pe industrii și infrastructuri strategice, aceștia dobândesc o **pârghie față de actorii economici din țară și din străinătate**. În ceea ce îi privește pe primii, pe măsură ce imperiul economic se extinde, **din ce în ce mai mulți oameni ajung să lucreze pentru companiile familiei politice adoptate**, fie ca angajați, fie ca subcontractori. Astfel, un număr mare de alegători și familiile acestora primesc un stimulent pentru a susține elita politică conducătoare, deoarece o pot vedea (pe bună dreptate) ca fiind principalul motiv pentru care companiile angajatoare prosperă, în timp ce o eventuală schimbare de regim le poate risca ușor locurile de muncă [→6.2.2.3]. În ceea ce privește actorii străini, cea mai importantă pârghie care ajută la supraviețuirea regimului ca mijloc de creare a unui mediu geopolitic mai favorabil este **interdependența asimetrică prin intermediul piețelor globale**. Acest avantaj poate fi în cazul în care există anumite bunuri importante care sunt furnizate țării doar de către autocrația patronală respectivă, în timp ce, *invers,* nu există o astfel de relație care să creeze dependență. Astfel de țări devin *de facto* clienți ai patronului suprem, cel puțin în măsura în care nu își pot permite (din punct de vedere politic) prețuri prea mari la produsele pe care familia politică adoptată le furnizează. Astfel de relații au fost exploatate de Rusia, de exemplu, exercitând „diplomația tip Gazprom" prin controlul discreționar asupra livrărilor sale de gaze naturale și petrol [→7.4.3.2].[124]

5.3.5. Relația în dictaturile comuniste

5.3.5.1. Subordonarea totală și cele trei economii

Până în acest moment, am abordat relația în medii capitaliste, adică în politici cu piețe private, și am comparat cazuri de coluziune a actorilor privați cu actorii publici. Am arătat modul în care corupția poate fi conceptualizată atunci când sferele de acțiune socială sunt separate și cum aceasta poate evolua într-o situație în care sferele de acțiune socială să *coluzioneze*. Pentru ca tabloul să fie complet, ne vom **referi acum la dictatura comunistă, în care sferele de acțiune socială sunt contopite.** În acest caz, există o **subordonare totală a actorilor sociali** de către partidul-stat, dar într-o formă formală, ceea ce înseamnă sistem de partid unic și monopol al proprietății de stat. De aici rezultă că, spre deosebire de situațiile discutate mai sus, într-o dictatură comunistă **nu există actori economici privați**, în timp ce drepturile actorilor privați sunt, de asemenea, restrânse.

[123] Pomerantsev și Weiss, „The Menace of Unreality", 22-23.

[124] Lough, „Russia's Energy Diplomacy".

Caseta 5.5. *Blat* și „economia favorurilor".

„[…] *blat* este o cunoștință sau un prieten prin intermediul căruia poți obține anumite bunuri sau servicii în lipsă, mai ieftine sau de mai bună calitate. De asemenea, blat este o relație de reciprocitate [precum și] o formă distinctă de schimb nemonetar, un fel de barter bazat pe prietenie personală. Funcționa acolo unde banii nu funcționau. În economia planificată, banii nu funcționau ca element principal în tranzacțiile economice, lucrurile se rezolvau prin ajutor reciproc, prin barter. [În afară de rațiile oficiale și privilegiile alocate de sistemul de distribuție de stat diferitelor straturi profesionale, fiecare angajat avea un anumit tip de acces (dustup) care putea fi tranzacționat în relațiile de blat. Relativa neimportanță a banilor în economia de comandă a făcut să ia naștere această formă specifică de schimb, intermediară între schimbul de mărfuri și oferirea de cadouri. [...] Blat-ul sovietic era asemănător cu guanxi în China [...], dar nu avea o analogie directă în Occident. Unul dintre motive a fost faptul că utilizarea canalelor informale în societatea de tip sovietic nu era o chestiune de alegere, ci o practică impusă, necesară din cauza condițiilor perpetue de penurie."

Alena V. Ledeneva, *Russia's Economy of Favours: Blat, Networking and Informal Exchange* (Cambridge University Press, 1998), 33–36.

Pentru a înțelege forma și rolul corupției într-o dictatură comunistă, trebuie să înțelegem straturile economiei comuniste. Într-adevăr, în astfel de regimuri, coexistă trei moduri economice.[125] Proprietatea de stat stă la baza „**primei economii",** care este o forță determinantă a economiei după valul de naționalizări (colectivizări). În cazul în care există întreprinderi private moderat tolerate, legate de sectorul de stat, acestea alcătuiesc „**a doua economie",** care a umplut golurile de piață ale deficitului general provenit din economia planificată la nivel central, într-o abundență destul de surprinzătoare de forme: în comerțul cu amănuntul, în serviciile cu amănuntul și în așa-numitele ferme de curte, legate de cooperativele agricole.

Categoria de „**a treia economie"** poate fi utilizată pentru a desemna **nenumăratele manevre de piață alimentate de tranzacțiile informale**, inclusiv în contextul blocajelor de consum din economia de penurie. Marea varietate de forme de *informalitate*, atât solicitată, cât și așteptată, străbate destul de uniform gama societății socialiste, de la recepție până la scaunele de partid. În aproape toate punctele de contact economic din economia de penurie care însoțea monopolul de stat, indivizii se găseau înzestrați cu un anumit stoc, serviciu sau competență într-o decizie discreționară de vânzare, pentru care puteau încasa un bacșiș, o mită sau o indemnizație de corupție. Pentru că acest sistem funcționa într-un mod cvasiegalitar, la urma urmei, oportunitățile pentru modalități nelegitime de acumulare a bogăției erau mult limitate chiar și pentru liderii din economia construită pe monopolul de stat, în timp ce, prin intermediul „minimonopolurilor" lor, sutele de mii de oameni din straturile inferioare ale sistemului puteau, de asemenea, să-și impună „indemnizațiile".

În literatura de specialitate despre Rusia sovietică, termenul „**blat"** este folosit pentru a desemna astfel de tranzacții și relații ale celei de-a treia economii. După cum explică Alena Ledeneva în renumitul său volum *Russia's Economy of Favors (Economia favorurilor în Rusia)*, *blatul* era indispensabil în mediul rigid al unei economii planificate. Căci fără barterul de bunuri și servicii nemonetare pe baza unor relații personale informale, era practic imposibil să obții ceva în Uniunea Sovietică, de la vasul de toaletă din porțelan alb până la locuri de muncă plătite (a se vedea caseta 5.5). Cu toate acestea, este important de observat că, deși *blat* este un termen istoric, referindu-se la un fenomen care a fost observat în Uniunea Sovietică, el este, de asemenea, idealul tipic pentru dictatura comunistă, caracterizată prin reprimarea pieților private în favoarea planificării centrale.

În timp ce *blatul* ușurează viața oamenilor într-un regim comunist, **funcția corupției** în comunism nu este pur și simplu de a „face lucrurile" mai convenabil. Într-adevăr,

[125] Juhász, "Társadalmi együttműködés az első, a második és a harmadik ökonómiában" [Cooperare în prima, a doua și a treia economie]".

corupția într-o economie planificată poate fi conceptualizată, prin funcția sa generală, ca o **corupție de lubrifiere a sistemului**, care face posibil ca și cererile consumatorilor să fie servite, în cadrul unui sistem care nu a fost conceput pentru a se adapta la dorințele consumatorilor (planificare centrală). Într-o economie planificată, expresia colocvială „bani de ungere" capătă un sens literal: **fără lubrifierea mașinăriei, sistemul economic planificat însuși ar fi, de fapt, paralizat**. Caracterul inevitabil și de conservare a sistemului acestor reciprocități mutuale, care ar putea fi plasate oriunde pe scara legitimității și ilegitimității, face din această rețea de tranzacții corupte o convenție acceptată din punct de vedere moral [→5.6.1.5].

5.3.5.2. Compararea blatului cu alte forme de corupție

După ce am definit corupția ca fiind abuzul de funcție publică în scopuri private, trebuie să ne dăm seama că **nu orice tranzacție rezultată din relațiile de *blat* din a treia economie este, de asemenea, corupție**.[126] Într-adevăr, atunci când acțiunea nu implică o funcție publică, nu putem vorbi de corupție. Cu toate acestea, atunci când *blatul se* desfășoară fie (a) între actori publici, cum ar fi între liderii întreprinderilor de stat și membrii nomenclaturii de nivel superior prin intermediul tolkachi, fie (b) între un actor public și un actor dintr-o altă sferă de acțiune socială, putem vorbi despre corupție *necoluzională* și, respectiv, *coluzională*.

În plus, *blatul* trebuie distins de așa-numitele crime economice, care, în esență, erau echivalentul comunist al delapidării din regimurile postcomuniste.[127] Pentru că în cazul crimelor economice (ca și în cazul delapidării), oferta de corupție și cererea, sau furnizorul și beneficiarul serviciului corupt, nu sunt separate, ci sunt îndeplinite de aceeași persoană care abuzează de funcția sa publică în interes personal. *Blatul*, în schimb, este întotdeauna o relație interpersonală (schimb), iar cel care abuzează ocazional de poziția sa pentru a oferi o favoare este diferit de cel care o cere.

Utilizând dimensiunile coluziunii și separarea cererii și ofertei de corupție, putem contrasta *blatul* cu alte forme de corupție (tabelul 5.5). În setul nostru de instrumente conceptuale nu există nicio altă formă de corupție necoluzivă separată decât *blatul* între actorii publici. Pe de altă parte, *blatul* coluziv împărtășește caracteristicile altor forme de corupție coluzivă în care oferta și cererea sunt separate, și anume corupție pe piața liberă, corupție de cumetrie și capturare a statului de jos în sus. În ceea ce privește coloana din dreapta a tabelului, care conține formele de corupție în care oferta și cererea sunt unite, putem regăsi crima economică și delapidarea ca forme necoluzive și organizarea statală prin coluziune, capturarea statului de sus în jos și statul infracțional ca forme coluzive.[128]

---

[126] Ledeneva prezintă o analiză comparativă între *blat* și mită și corupție în Ledeneva, *Russia's Economy of Favours*, 39-47.

[127] Łoś, „Economic Crimes in Communist Countries".

[128] În tabelul 5.5, nu am făcut nicio distincție în funcție de dimensiunea de sistemicitate și am vorbit despre *blat* doar sub forma de tranzacții individuale. Cu toate acestea, în capitolul 1, am dat de înțeles că astfel de relații pot fi sistematizate [→1.4.1] și, într-adevăr, rețelele de *blat* pot prezenta „regii" care controlează fluxul de produse și servicii. Cazurile extreme în care accesul la resurse este posibil doar prin intermediul rețelei sunt denumite colocvial „blatnoi mir" (lumea *blatului)*, unde liderii decid în esență viața sau moartea.

Tabelul 5.5. Compararea tipurilor de corupție în funcție de dimensiunile coluziunii și de separarea cererii și ofertei.

	Corupție în care cererea și oferta sunt...	
	separate	**unite**
corupție noncoluzivă (realizată de persoane din aceeași sferă de acțiune socială)	• *blat* între actorii publici (via tolkachi)	• crime economice (în dictatura comunistă) • delapidare
corupție coluzivă (realizate de persoane din diferite sfere de acțiune socială)	• *blat* între actorii publici (nomenclatura) și subiecții nepublici • corupție pe piața liberă • corupție de cumetrie • capturarea statului de jos în sus	• organizație de stat coluziv • capturare de sus în jos a statului • stat penal

Pentru o analiză economică a corupției în economiile comuniste și capitaliste, putem apela la distincția făcută de Kornai între **corupția cumpărătorilor** și **corupția vânzătorilor** (care este lămuritoare, chiar dacă Kornai pare să definească corupția în sens mai larg decât noi). Potrivit lui Kornai, economia de piață poate fi descrisă ca o „piață a cumpărătorilor", deoarece acolo dorințele cumpărătorilor sunt cele determinante. Vânzătorii concurează, inovează și depun diverse alte eforturi pentru a atrage mai mulți cumpărători. În schimb, economia de comandă a dictaturii comuniste e o formă de „piață a vânzătorilor" unde dorințele vânzătorilor sunt cele determinante. Cumpărătorii trebuie să facă eforturi pentru a-i cuceri pe vânzători, care sunt monopoliști ai anumitor bunuri aflate în poziții redistributive ale nomenclaturii.[129] Din această distincție rezultă diferența de natură a corupției, sau cel puțin a versiunii de nivel inferior a acesteia care influențează alocarea produselor. Pe piața cumpărătorilor dintr-o democrație liberală există corupție a vânzătorilor, căci printre eforturile vânzătorilor de a cuceri cumpărătorii se numără inițierea unor acte de corupție (cum ar fi neacordarea de chitanțe pentru reducerea prețului cu taxa) și vânzarea unor produse care, în condițiile unei concurențe normale și necorupte în economia de piață, ar rămâne excedent nevândut. Pe piața vânzătorilor dintr-o dictatură comunistă există corupție a cumpărătorilor, deoarece este vorba de efortul cumpărătorilor necesar pentru a-i câștiga pe vânzători pentru a iniția acte de corupție (cum ar fi să dea o plată suplimentară, pe sub masă) și a obține unele produse care, în situații normale și necorupte de monopol în economia de piață, ar rămâne în deficit.[130]

5.3.5.3. Efectul schimbării de regim asupra modelelor de corupție

Atunci când **piața cumpărătorilor se transformă brusc în piață a vânzătorilor** – adică în timpul schimbării de regim –, **structura relațiilor informale suferă, de asemenea, o transformare. În regiunea postcomunistă**, schimbarea de regim a dus la inegalități fără precedent nu numai în ceea ce privește bogăția, ci și în ceea ce privește pozițiile predispuse la corupție. Deoarece economia de penurie s-a dizolvat în interacțiunile participanților din sectorul privat, arena corupției a fost împinsă înapoi în canalele de afaceri stabilite între sectorul privat și cel public. Cu toate astea, în această nouă situație, clientul nu mai era

[129] Kornai, *The Socialist System,* 245-52.

[130] Kornai, *The Socialist System,* 252-55.

micul client al vechiului regim comunist, ci din ce în ce mai mult cercul tot mai bogat de oameni de afaceri, de la micii rentieri ai spațiilor comerciale ale administrației locale până la oligarhii care comandau reglementări legislative. Pe scurt, natura mai democratică și mai „egalitară" a corupției în *blat* a fost înlocuită de corupția la nivel de elită.

Modificările din *blat* în urma schimbării regimului au inclus:

- **o restrângere a cercului celor care pot fi corupți și o încetare a aspectului său de masă,** precum și faptul că, în esență, devine legat de participanții din administrația publică și de elita politică;
- **o transformare a structurii de luare a deciziilor în domeniile afectate de relațiile informale:** în locul avantajelor legate de consumul cotidian, au trecut în prim-plan ajutoarele de stat care ofereau avantaje în competiția pentru acumularea de bogăție (privatizări, achiziții publice de stat și locale, licitații, reclasificări imobiliare, autorizații eliberate de autorități etc.);
- **o creștere semnificativă a marjei de profit care urma să fie obținută prin decizii individuale corupte**: nu mai era un bun de consum pe care îl puteai achiziționa sub tejgheaua magazinului de stat prin ungerea palmelor, ci întreaga fabrică ce îl producea, împreună cu lanțul de magazine care îl distribuia, care îl cumpăra cu un împrumut de la stat;
- **o permanentă divergență a rolurilor în tranzacțiile informale:** nu mai „toată lumea" era simultan „corupător" și „corupt", deoarece participa la țesătura socială de penurie larg răspândită, ci inițiatorii tranzacțiilor corupte, care abordau actori din sectorul public, proveneau acum din sfera privată.

În concluzie, **separarea formală a sferelor de acțiune socială** a creat situații de tip occidental, în sensul că **acum existau actori formal privați** care puteau conlucra cu actorii formal publici. Cu toate acestea, deoarece separarea a fost doar formală, **rețelele informale care s-au format au angrenat mediul capitalist nou-înființat** și au dus la forme de coluziune mai complexe decât corupția occidentală, inclusiv capturarea de sus în jos a statului și statul infracțional.

5.3.6. Cultura relațiilor în regiunea postcomunistă: de la obligațiile familiale la *Blat* și *Guanxi*

În regiunea postcomunistă, relația poate fi modelată în termeni abstracți, dar cu greu poate fi înțeleasă ca un fenomen social fără a lua în **considerare cultura socială**. Am subliniat acest lucru deja în capitolul 1, schițând un argument de dependență de traseu care a evidențiat determinanții culturali ai formelor centralizate și monopolizate de corupție, originile rețelelor patronale monopiramidale și motivele pentru care corupția depășește formele ascendente și prezintă semnele unei naturi descendente. Concentrându-ne asupra nivelurilor inferioare de corupție și *informalitate*, putem, de asemenea, dezvălui elemente culturale încă din perioada precomunistă care au persistat în perioada comunistă și postcomunistă cu intensitate diferită în părțile de vest și de est ale regiunii.

Putem găsi determinanții culturali ai corupției concentrându-ne asupra acelor **instituții sociale în care acordarea de favoruri discreționare s-a bucurat de legitimitate socială ca o normă**. În perioada precomunistă în general și înainte de separarea sferelor de acțiune socială în special existau două astfel de instituții: **familia și prieteniile**. Pe de o parte, ele sunt **similare** în trei privințe:

- ambele implică acordarea de **favoruri discreționare**, ceea ce înseamnă că membrii familiei și prietenii sunt preferați în fața altor membri ai societății pe baza identității lor;
- amândouă sunt **relații reciproce**, ceea ce înseamnă că fiecare favoare de la membrul A către B implică un acord implicit, nespecificat, cu privire la o compensație, care este totuși de așteptat să aibă loc la un moment dat [→3.2];
- ambele se caracterizează prin **legături puternice**, ceea ce înseamnă că relația dintre membri este de lungă durată, intensă din punct de vedere emoțional și/sau intimă (confidențe reciproce) [→6.2.1.1]. [131]

Pe de altă parte, ele sunt **diferite** în alte trei privințe:

- **familia se bazează pe legăturile de rudenie**, în timp ce prietenii nu au legături de sânge;
- legăturile de **prietenie sunt alese**, în timp ce legăturile de familie sunt date (în măsura în care cineva se naște în ele);
- susținerea **membrilor familiei este obligatorie**, în timp ce susținerea unui prieten este opțională. [132]

Cultura obligațiilor familiale[133] este legată de faptul că, înainte de statul asistențial, familiile erau principalii furnizori de bunăstare, precum și o „plasă de siguranță socială". Membrii familiei se ajutau reciproc pentru a se descurca și, de fapt, averea familiei era tratată ca o proprietate comună care trebuia împărțită între membri într-un mod (mai mult sau mai puțin) egal și echitabil.[134] Prietenia putea îndeplini o funcție similară, în special atunci când exista o mare disparitate de avere între prieteni și unul îl ajuta pe celălalt. Urmând studiul clasic al lui Jeremy Boissevain, ne referim la astfel de forme de prietenie ca fiind **patronaj,** care **trebuie distins de *patronalism* și de relațiile patron-client** despre care am vorbit în părțile anterioare ale acestei cărți. Căci patronajul, deși este o relație asimetrică în care „natura serviciilor schimbate poate fi foarte diferită"[135], este, de asemenea, (1) o relație în care ambele părți sunt prietene și au ales să formeze legături puternice una cu cealaltă în mod voluntar, prin urmare, nu numai că (2) așa-numitul „patron" este liber să decidă dacă

---

131 Granovetter, „The Strength of Weak Ties", 1361.

132 Huntington, *Political Order in Changing Societies*; Boissevain, „Patronage in Sicily".

133 Firește, un membru al familiei nu era obligat să ajute pe toți cei care aveau o relație de rudenie cu el, ci mai degrabă cercul său familial mai apropiat. În Europa secolului al XIX-lea, de exemplu, obligațiile familiale erau „extinse la rudele de sânge până la verișorii de gradul doi, limita intervalului în care Biserica interzice căsătoria". Boissevain, „Patronage in Sicily", 19.

134 Gladstone, *Before Beveridge*.

135 Boissevain, „Patronage in Sicily", 18.

își ajută sau nu așa-numitul „client", care este principalul beneficiar al relației, dar (3) „clientul" este liber să respingă oferta „patronului". În schimb, relațiile patron-client în rețelele patronale constituie (1) relații coercitive, în care (2) patronul este principalul beneficiar al relației și (3) clientul nu este liber să respingă „ofertele" (ordinele) patronului. Pe scurt, patronajul **și *patronalismul* diferă în ceea ce privește puterea: prietenul mai bogat în patronaj ajută, dar nu conduce, în timp ce patronul într-o rețea patronală conduce și poate sau nu ajuta.**

Pe măsură ce societățile se modernizează și se înființează tot mai multe instituții impersonale și profesionale ale birocrației de stat, apare **o nepotrivire între cultura discreționarității** – manifestată în instituțiile sociale tradiționale ale familiei, prieteniei, patronajului și clientelismului – și **cultura normativității nou-introdusă**. După cum subliniază Huntington, corupția „într-o societate în curs de modernizare este [...] în parte nu atât rezultatul abaterii comportamentului de la normele acceptate, cât al abaterii normelor de la modelele de comportament stabilite [...] conform codurilor tradiționale din multe societăți, un funcționar avea responsabilitatea și obligația de a oferi recompense și locuri de muncă membrilor familiei sale. Nu exista nicio distincție între obligația față de stat și obligația față de familie".[136] **În Occident**, unde modernizarea, precum și separarea sferelor de acțiune socială au avut loc în cadrul unui proces care a durat secole, schimbările instituționale au fost suficient de lente pentru ca schimbările culturale să le poată urma. Pur și simplu, **moralitatea se putea dezvolta mână în mână cu legalitatea**. Discreționaritatea care urmează normelor tradiționale și-a pierdut treptat legitimitatea socială și tot mai multe din sistemul de reciprocitate a favorurilor familiale în sfera publică au fost recalificate ca fiind o formă de abuz imoral, precum și ilegal.[137] Cu toate acestea, **în țările în care schimbările sociale s-au petrecut mai rapid, decalajul apărut între moralitate și legalitate a fost mai mare** decât în cazul schimbărilor lente și graduale, iar moralitatea nu a avut timpul sau intenția de a îmbrățișa modalitățile străine impuse structurilor sale existente.

În țările de care ne ocupăm, **prima schimbare bruscă** a instituțiilor sociale a avut loc după 1917, odată cu instaurarea **sistemelor comuniste**. Într-un astfel de mediu, **rețelele preexistente de legături puternice** de familie, prietenie, patronaj și clientelism **au fost parțial eliminate** (acolo unde se bazau pe statutul de clasă nobiliară sau „burghez-capitalistă" al unor membri) **și parțial extinse cu o multitudine de legături slabe** sub *blat*.[138] Moralitatea subiecților și legalitatea sistemului nu se potriveau și nici nu puteau să se potrivească, având în vedere că rigiditatea economiei de comandă făcea aproape imposibilă supraviețuirea fără relații informale – și uneori corupte – de blat. În țările în care cultura obligațiilor familiale a fost deosebit de puternică, *blatul* și-a păstrat parțial structura familiară și a continuat să înflorească chiar și după sfârșitul economiei de comandă. Acesta a fost

---

136 Huntington, *Political Order in Changing Societies*, 60.

137 Huntington, 59–60; Khatri, Tsang, and Begley, „Cronyism".

138 De asemenea, legăturile de familie au fost puternic amortizate în cazul membrilor nomenclaturii. Într-adevăr, nu fără motiv, la o nomenclatură era vorba de înscrierea individuală, și nu de înscrierea familială (ca într-o familie politică adoptată): se aștepta ca nomeklaturistul să aibă loialitate birocratică față de partid, nu loialitate familială față de rețelele sale de legături puternice. Adesea, această alegere de tabără între familie și partid trebuia demonstrată sub forma unor acțiuni mai spectaculoase, cum ar fi reprimarea unui membru al familiei sau obligarea acestuia să se conformeze ordinelor nomenclaturii în numele partidului.

Caseta 5.6. Cultura *guanxi* în China.

„Cuvântul chinezesc *guanxi* înseamnă literalmente «relație» sau «conexiune». Se referă, de asemenea, la un aspect important al culturii chineze contemporane: nevoia de a «folosi» *guanxi* sau de a apela la conexiunile personale sau sociale pentru a face lucruri, a dobândi un bun rar sau a avea acces la o oportunitate. În acest sens, guanxi este o relație de schimb social diadic, în care o persoană o ajută pe cealaltă, iar în schimb, cealaltă are o datorie socială. Astfel, în practică, *guanxi* este ca un schimb de cadouri între două persoane, în care există afecțiune sau sentimente bune *(renqing)*, o obligație reciprocă de a-l ajuta pe celălalt și reciprocitate, sau așteptarea unei rambursări la o dată ulterioară. Cadourile [și] favorurile [...] sunt obiectele schimbului, iar datoria poate fi uneori rambursată după mai mulți ani. [...] Practicile *Guanxi* se bazează pe accentul pus de cultura tradițională chineză pe relațiile sociale și pe etica interpersonală a obligațiilor și a reciprocității. Textele clasice confucianiste sunt pline de discuții despre îndatoririle și obligațiile reciproce ale diferitelor roluri și relații sociale, precum și despre etica și etichetele legate de relațiile de cadouri și de relațiile gazdă-invitat în cadrul ritualurilor și al banchetelor."

Yang Mayfair, „Guanxi (China)", în *The Global Encyclopaedia of Informality*, ed. Alena Ledeneva, vol. Volumul 1 (UCL Press, 2018), 75–76.

cazul Chinei, unde sistemul de *guanxi* s-a dezvoltat, sub dictatura lui Mao Zedong, din rețelele de legături puternice preexistente și nu a încetat de atunci să fie o parte importantă a vieții cotidiene chinezești (a se vedea caseta 5.6).

Într-adevăr, faptul că trecerea de la economia de comandă la economia de piață în China a fost mai degrabă un proces gradual, începând cu sfârșitul anilor '70, a contribuit, de asemenea, la continuitatea normelor sociale între perioada comunistă și cea postcomunistă. Țările din imperiul sovietic s-au confruntat însă cu **o a doua schimbare bruscă** a instituțiilor sociale, și anume **schimbarea de regim** după prăbușirea URSS. În timp ce **standardele occidentale de legalitate** – instituțiile democratice **formale** și economia privată – au fost **instituite rapid**, **standardele occidentale de moralitate nu au putut fi instituite pe deplin,** iar modelele de moralitate și comportament social au urmat schimbărilor instituționale în mod ambivalent**.** Pe de o parte, acolo unde instituțiile în sine nu au fost atât de mult schimbate și unde prevalează coordonarea birocratică a afacerilor economice (cum ar fi în domeniul sănătății de stat), relațiile de *blat* continuă să trăiască, deși schimburile pentru a depăși lipsurile s-au transformat în mare măsură în formă monetară în noul mediu capitalist.[139] Pe de altă parte, legitimitatea socială a obligațiilor familiale tradiționale s-a topit în mod obișnuit în cazul persoanelor cu funcții publice și la nivel inferior; formele voluntare de corupție au devenit mai mult relații de afaceri impersonale, ca în Occident.

5.4. Intervenția statului

5.4.1. Cadrul general

5.4.1.1. Caracterul intervenției statului: normativitate și discreționaritate

Din moment ce trăsătura distinctivă a statului este monopolul utilizării legitime a violenței, rezultă că forma distinctivă a acțiunii statului este utilizarea acestei puteri. Atunci când această putere este folosită asupra actorilor economici sau în sfera de acțiune a pieței, putem vorbi despre intervenția statului:

[139] Kornai, „Hidden in an Envelope: Gratitude Payments to Medical Doctors in Hungary".

- **Intervenția statului** este o acțiune a statului pe piața privată care utilizează constrângerea statală pentru (a) a face să se realizeze tranzacții involuntare sau (b) a împiedica realizarea unor tranzacții voluntare.

Primul lucru care trebuie remarcat aici este că intervenția statului înseamnă utilizarea de **către stat a unor mijloace coercitive, extrapiață, în economie** [→2.6]. Prin definiție, statul este singurul actor care poate face acest lucru în mod legitim într-o politică stabilă [→2.2.1] și tocmai acest lucru este ceea ce îi diferențiază pe actorii politici de actorii economici și comunitari, faptul că aceștia pot folosi puterea politică a statului în interacțiunile sociale. Un al doilea punct, strâns legat de acesta, este că, deși un stat, ca și persoanele private, se poate angaja în tranzacții voluntare, cum ar fi atunci când face comerț sau privatizează [→5.5.2], acestea nu se califică drept intervenție a statului în conformitate cu termenii noștri. În aceste cazuri, intervenția statului pe piață nu este diferită de intervenția oricărui actor, deoarece acesta folosește mijloace de piață (nu extrapiață).

În al treilea rând, intervenția statului este posibilă din punct de vedere conceptual doar în economiile capitaliste, deoarece necesită – prin definiție – o piață privată unde statul poate interveni. Prin urmare, în această parte nu vom discuta despre dictatura comunistă și economiile planificate, în care – în timp ce partidul-stat folosește în mod constant coerciția în economie – piața privată este abolită cu totul în favoarea planificării centrale [→5.6]. În cele din urmă, urmând premisele de bază ale economiei relaționale, putem spune: **caracterul intervenției statului este definit de relațiile dintre actorii privați și cei publici.** În cele ce urmează, explicăm acest lucru mai detaliat, folosind tipologia relațiilor furnizate în partea anterioară.

Să pornim de la **democrația liberală** și de la statul constituțional. Într-o astfel de politică, **principala formă de relație este cooperarea.** Grupurile de interese fac lobby pentru anumite politici, iar politicienii decid care dintre ele trebuie luată în considerare. Într-adevăr, aceasta este ceea ce înseamnă principiul interesului social: în capitolul 2, am definit statul constituțional ca fiind subordonat acestui principiu; am afirmat că **interesul social constă în interesele particulare ale anumitor** grupuri din societate; iar principiul interesului social înseamnă că aceste grupuri cu interese particulare sunt implicate în procesul transparent și formalizat de reprezentare a intereselor și de luare a deciziilor.

Aceste grupuri, care pot deveni **grupuri-țintă** ale intervenției statului, sunt definite prin poziția lor în structura socială, adică printr-un **criteriu normativ** pe care orice membru al societății îl poate îndeplini teoretic. Cu alte cuvinte, aceste grupuri pot fi o industrie, o clasă, o minoritate și așa mai departe, toate fiind definite de un criteriu abstract, indiferent de apartenența lor specifică. Toată lumea este tratată la fel: oricine îndeplinește criteriul intră automat în grup.[140] Din faptul că grupurile-țintă pot fi definite printr-un criteriu normativ, rezultă că statul constituțional le vede ca atare și intervine normativ. Acestea pot fi definite după cum urmează:

- **Intervenția normativă** este o formă de intervenție a statului care vizează grupurile sociale ce îndeplinesc anumite criterii, indiferent de cine sunt exact persoanele care

[140] De fapt, statul este cel care trebuie să recunoască oamenii ca fiind membri ai anumitor grupuri. Statul trebuie să înregistreze pe cineva ca șomer, antreprenor (dintr-o anumită industrie) sau orice altceva, pentru a ști cui să aplice legile respective. Dar ideal, de obicei, într-un stat constituțional, acest lucru este o tehnicitate irelevantă, iar aparatul de stat îi include în grup pe toți cei care într-adevăr îndeplinesc criteriul dat.

> aparțin grupului. Cu alte cuvinte, efectele unei reglementări normative depind de criterii obiective și formale, nepermițând un tratament diferit al persoanelor în funcție de identitatea lor (impersonal, fără standarde duble).

Cu alte cuvinte, normativitatea înseamnă că statul are un obiectiv de politică publică ce vizează un fenomen social, care nu se limitează la persoane concrete, ci la oricine se întâmplă să facă parte din grupul social respectiv. Pur și simplu, intervențiile normative sunt **impersonale,** prin care statul constituțional „oferă în mod sistematic servicii și beneficii cetățeanului și organizațiilor [...] fără o referire la [...] identitatea și conexiunile politice ale conducătorilor unei organizații".[141] **Beneficiile sau pierderile care decurg** din intervențiile normative **sunt suportate de toți cei care se întâmplă să facă parte din grupul social respectiv**.

Pe de altă parte, **corupția nu este altceva decât tratamentul discreționar**. Mai precis, în cazurile de corupție *coluzivă*, persoanele cu funcții publice sunt implicate în coluziune tocmai pentru a face ceea ce nu ar putea fi făcut de lege, adică pentru a primi un tratament preferențial față de alte persoane. **Chiar dacă legile care întruchipează intervenția statului sunt formal normative, corupția face ca efectul intervenției statului să fie discreționar.**

Efectul corupției asupra intervenției statului depinde de cât de corupt este statul. Cu cât **statul devine mai corupt, cu atât mai discreționar devin efectele intervenției statului** și cu atât mai puțin corupția devine o deviere a funcționării statului. Pentru a pune acest lucru în termeni mai specifici, merită să revizuim terminologia noastră pentru statele cu statut juridic diferit din capitolul 2. În tabelul 5.6 se arată ce forme de corupție *coluzivă* din tipologia noastră sunt dominante în conformitate cu definițiile de stat corupt, stat capturat și stat infracțional. („Dominanță" înseamnă că în statul dat pot apărea și alte forme de corupție în afară de cea pe care o enumerăm, dar numai tipuri inferioare. Adică, într-un stat capturat poate exista corupție în condiții de piață liberă, dar într-un stat corupt nu poate exista capturare de stat, deoarece dacă ar exista capturarea de stat, statul s-ar recalifica drept stat capturat prin definiție).

Punctul de plecare conceptual al **statului** se potrivește cu definiția statului constituțional al democrațiilor liberale. Acolo, atât intenția celui care **reglementează** – cel care creează legi sau gestionează o subdiviziune a statului – este aceeași cu **intenția instituției dominante,** în acest caz, legea formală care oferă cadrul real al acțiunii politice este intervenția normativă. Cel căruia i se **opune** această intenție **este administratorul stat corupt,** care, în cazuri sporadice de corupție în condiții de piață liberă, vrea să acorde un tratament discreționar anumitor persoane. Acest lucru poate fi numit o **abatere nestructurală,** deoarece ambele intenții statale (atât cea a autorității de reglementare, cât și cea a instituției dominante) sunt împotriva unor astfel de acțiuni.

Statutul corupției este același într-un **stat corupt**, deși acolo corupția de pe piața liberă este deja endemică. Într-un stat capturat însă, instanțele (a) coluzive ale organizației de stat, (b) corupția de cumetrie, (c) capturarea statului de jos în sus sau (d) statul capturat de sus în jos înseamnă că intenția autorității de reglementare se schimbă, deoarece aceasta devine cea care dorește să efectueze un tratament discreționar. În acest caz, atunci când intenția reglementatorului – discreționaritate – nu corespunde intenției instituției dominante – normativitate –, corupția poate fi considerată o **abatere structurală**.

Ultima opțiune este atunci când atât intenția autorității de reglementare, cât și cea a instituției dominante sunt discreționaritatea. Acesta este cazul în care rolul de instituție

[141] North, Wallis și Weingast, *Violence and Social Orders*, 113.

Tabelul 5.6. Statutul corupției în state cu statut juridic diferit.

		Forme dominante de corupție coluzivă	Intenția autorității de reglementare	Intenția instituției dominante (formă)	Tratamentul discreționar rezultat din corupție răspunde intenției de...
Stat	democrație liberală (stat constituțional)	• corupție pe piața liberă (sporadic)	normativ	normativ (legile formale ale statului)	nici autoritatea de reglementare, nici instituția dominantă (abatere nestructurală)
Stat corupt		• corupție de piața liberă (endemică)	normativ	normativ (legile formale ale statului)	nici autoritatea de reglementare, nici instituția dominantă (abatere nestructurală)
Stat capturat		• organizație de stat în coluziune • corupție de cumetrie • capturarea statului de jos în sus • capturarea statului de sus în jos	discreționar	normativ (legile formale ale statului)	autoritatea de reglementare, dar nu și instituția dominantă (deviație structurală)
Stat penal	autocrație patronală (statul mafiot)	• stat penal	discreționar	discreționar (decizii patronale informale)	atât autoritatea de reglementare, cât și instituția dominantă (normă / element constitutiv)

dominantă este preluat de o rețea informală, prin care **corupția se transformă dintr-o abatere într-o normă**, sau chiar mai mult, **într-un element constitutiv** al regimului. Acesta este cazul unui stat **infracțional,** care, așa cum am explicat în capitolul 2, este un element central al statului mafiot al autocrațiilor patronale [→2.4.5]. Într-adevăr, spre deosebire de principiul **interesului** social, **impulsul unui stat mafiot este interesul elitei**, ceea ce înseamnă motive gemene de concentrare a puterii și de acumulare a bogăției pentru familia politică adoptată. Spre deosebire de grupurile-țintă normative ale intervenției statale a statului constituțional, **țintele** sunt definite prin apartenența la rețeaua patronală informală, adică printr-un **criteriu discreționar pe care** doar anumiți membri ai societății îl pot îndeplini, și anume cei care au fost lăsați să intre de către patronul suprem. Cu alte cuvinte, interesul particular al familiei politice adoptate este cel pe care statul urmărește să îl servească, iar acest grup este definit printr-un criteriu specific de acceptare personală și de apartenență individuală. Nu există o intrare automată în familia politică adoptată, ceea ce înseamnă că fiecare este evaluat individual și adoptat (sau nu) în consecință.

Deoarece grupul-țintă al intervenției poate fi definit printr-un criteriu discreționar, rezultă că statul mafiot îl vede ca atare și intervine în mod discreționar:

- **Intervenția discreționară** este o formă de intervenție a statului care vizează anumite persoane (de exemplu, familia politică adoptată sau dușmanii acesteia), ca urmare a deciziei șefului acesteia (de exemplu, patronul suprem). Cu alte cuvinte, efectele unei reglementări discreționare depind de criterii subiective și informale, permițând un tratament diferit al persoanelor pe baza identității lor (personal cu dublu standard).

Cu alte cuvinte, discreționaritatea înseamnă că statul are un obiectiv politic patronal care vizează anumite persoane. O astfel de intervenție, spre deosebire de intervenția normativă, nu este impersonală, ci personală. **Beneficiile sau pierderile care decurg** din intervenția **discreționară sunt suportate de către indivizii specifici care sunt vizați**; iar cineva – într-o autocrație patronală – devine o țintă atunci când patronul de top (discreționar) decide acest lucru.

Intervenția statului poate fi discreționară atât în mod formal, cât și informal. **Intervenția discreționară în mod formal înseamnă o încălcare a egalității în fața legii**, atunci când legile scrise numesc ele însele persoana sau compania respectivă, cum ar fi în cazul scutirilor de intervenții normative (regulamente, impozite etc.). **Intervenția discreționară înseamnă o încălcare a egalității în aplicarea legii**, atunci când legile scrise sunt normative *în sine,* dar relațiile informale sunt folosite pentru punerea în aplicare discreționară sau pentru modificarea cadrului legal ori de câte ori aceasta ar afecta și pe cineva pe care patronul de top nu dorește să fie afectat.

Caracterul sistemic al discreționarității în intervenția statului este direct proporțional cu nivelul de corupție *coluzivă* și, prin urmare, se corelează pozitiv cu lipsa de separare a sferelor de acțiune socială. Acest lucru rezultă din definițiile conceptelor implicate, căci pe măsură ce trecem de la stat la stat penal, apar forme mai înalte de corupție *coluzivă*, iar cu cât formele sunt mai înalte, cu atât mai puternică este coluziunea dintre sfera publică și cea privată. În „statul" tipic ideal există o intervenție normativă fără discreționaritate în sens pozitiv sau negativ. Dar cu cât natura și amploarea intervenției statului devin mai discreționare, sau cu cât ajungem la forme mai înalte de corupție *coluzivă*, cu atât se deschid mai multe posibilități de tratament preferențial. Atunci când ajungem la nivelul de stat infracțional, putem observa **amplitudinea** maximă a **arbitrariului** [→2.4.6]. Cu toate acestea, nu spunem că un stat infracțional tratează pe toată lumea în mod arbitrar și nu folosește deloc intervenția normativă. Dimpotrivă, intervenția normativă este completată, și nu înlocuită, de intervenția discreționară din arsenalul statului atunci când apare corupția. Ceea ce exprimă „amplitudinea" este **gama de opțiuni între diferitele modalități de intervenție** sau, cu alte cuvinte, capacitatea statului de a interveni negativ și pozitiv după bunul plac al elitei politice conducătoare (sau al șefului acesteia). **Cu cât amplitudinea arbitrariului este mai largă, cu atât mai multe opțiuni de decizie discreționară sunt la dispoziția liderilor,** iar cazurile efective de intervenție a statului vor fi dispersate între cele două puncte extreme ale amplitudinii.

Nu prezentăm din nou figura care descrie amplitudinea arbitrariului, dar trimitem cititorul la figura 2.2 din capitolul 2. Acolo, pe axa orizontală, există puncte subliniate (D_1, D_2 etc.) care arată schimbarea caracterului și amplitudinea arbitrariului. S-ar putea obiecta că acestea sunt într-adevăr schimbări calitative, ceea ce înseamnă că aceste forme pot fi puse doar pe o scală discretă (ordinală), dar nu și pe una continuă. Cu toate acestea, utilizarea de către noi a termenilor de nivel „superior" și „inferior" de corupție a fost mai mult decât un simplu joc de cuvinte: cu cât **analizăm un tip de corupție mai înalt, cu atât mai multe decizii sunt afectate și cu atât mai largă este amplitudinea arbitrariului**. Într-un stat corupt, intervenția discreționară nu poate ajunge decât la punerea în aplicare a legilor și nu există servitori de corupție care să fie implicați și constrânși să acționeze discreționar. Într-adevăr, nu există rețele corupte într-un stat corupt, deoarece fiecare administrator public corupt acționează în corupție pe piața liberă (corupție măruntă). Într-un stat capturat sau într-un stat infracțional, intervenția discreționară atinge un nivel mai înalt:

devine un element structural sau constitutiv și există numeroși servitori implicați în mari rețele corupte, care conectează actori anterior independenți și instituții ale aparatului de stat (marea corupție).[142]

În concluzie, drumul **de la „statul" tipic ideal la „statul infracțional" poate fi interpretat ca un drum de la impulsul de a crea regulile jocului la impulsul de a construi o rețea patron-client**. Într-un stat infracțional, relațiile patronale definesc intervenția statului, rezultând în mari recompense și bogății pentru unii și pedepse amare și sărăcie pentru alții. În locul unei economii de piață a actorilor autonomi aflați în competiție se instituie o economie relațională a actorilor dependenți [→5.6].

5.4.1.2. Mijloacele de intervenție a statului

După ce am descris caracterul intervenției statului, ne putem referi acum la mijloacele sale. Cu alte cuvinte, întrebarea este următoarea: Ce fac, de fapt, actorii politici atunci când intervin normativ sau discreționar în economia privată? Răspunsul variază în state cu statut juridic diferit, ceea ce ne permite să realizăm o diagramă similară cu cea din figura 2.2 (figura 5.11). Cu toate acestea, o diferență crucială constă în faptul că în diagrama din capitolul 2, pe măsură ce ne îndreptăm spre statul penal, natura acțiunii statului (intervenția) s-a schimbat, ceea ce înseamnă că aceasta era diferită atât calitativ, cât și cantitativ în tipurile de state distincte. Dar, așa cum am indicat deja, **mijloacele de intervenție a statului nu se schimbă, ci se construiesc unele pe altele**. Cu alte cuvinte, cu cât apar forme mai înalte de corupție, cu atât mai multe tipuri de mijloace devin disponibile pentru actorii politici, în timp ce acelea care existau deja sunt folosite în continuare – în conformitate cu caracterul general al intervenției statului arătat mai sus. Mai exact: **într-un stat corupt**, actorii guvernamentali utilizează mijloace normative, iar actorii administrativi corupți afectează implementarea acestor mijloace, dar primele rămân totuși determinante, deoarece aceștia din urmă nu adoptă legi noi, ci doar exercită o putere de veto ilegală asupra implementării normelor și reglementărilor existente. Într-un stat capturat, actorii de elită corupți din sfera acțiunii politice intervin discreționar, iar cei necorupți, normativ, în timp ce o parte din implementarea discreționară care era realizată de administratorii publici independenți într-un stat corupt va fi acum sarcina servitorilor din rețelele guvernamentale corupte. În fine, **într-un stat infracțional**, administratorii publici sunt cu toții integrați în rețeaua patronală monopiramidală și afectează discreționar implementarea la ordinele patronului suprem, în timp ce actele centrale de intervenție discreționară coexistă cu intervenții normative, instrumentalizate la nevoile familiei politice adoptate.

În ceea ce privește conținutul de lege, deși cercetătorii au sugerat mai multe tipologii ale activismului de stat pentru diferite economii capitaliste[143], noi o oferim pe cea de mai jos în scopul cadrului nostru. Împărțim tipurile de intervenție a statului în patru grupe generale:

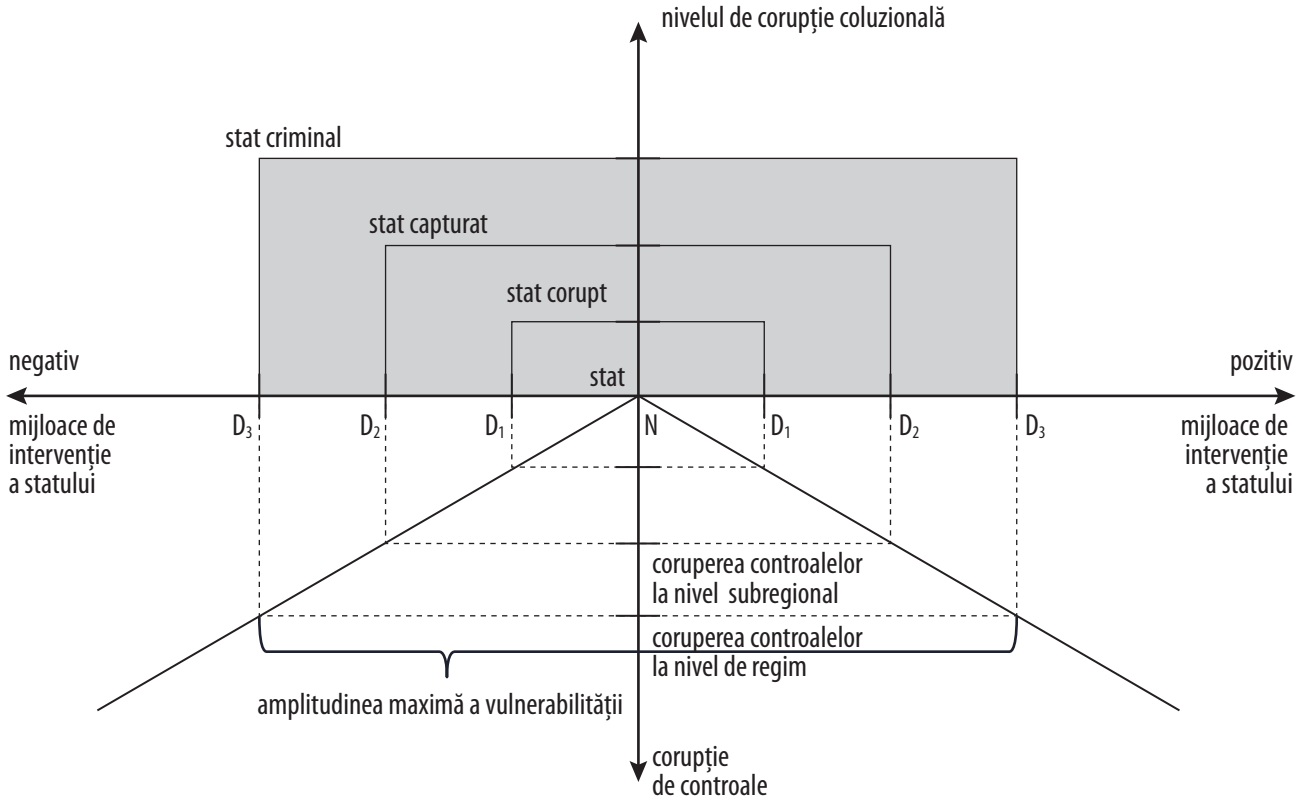
- **intervenția de reglementare**, care include reglementări de stat, cum ar fi controlul prețurilor, interzicerea sau limitarea intrării pe o piață a subvențiilor monopoliste;
- **intervenția bugetară**, care implică fiecare intervenție care face parte din procesul de redistribuire, cum ar fi impozitarea și cheltuielile guvernamentale rezultate;

[142] În figură, fiecare salt între punctele subliniate (tipuri de state) este prezentat ca fiind egal. Totuși, acest lucru nu face parte din definiție, care include doar faptul că funcția este strict crescătoare monotonic. Cât de mari sunt salturile este o chestiune de analiză empirică în fiecare caz.

[143] Pentru un exemplu în paradigma „varietatea capitalismului", a se vedea Levy, „The State after Statism".

- **intervenția de preluare a proprietății**, care se referă la preluarea publică (naționalizare) a proprietății nemonetare, cum ar fi terenurile sau întreprinderile unor actori privați;
- **intervenția de supraveghere**, care implică funcționarea diferitelor agenții de control ale statului, cum ar fi poliția și fiscul.

Figura 5.11. Corelația dintre mijloacele de intervenție a statului, nivelul corupției coluzive și inactivitatea controalelor.

N: intervenție normativă bugetară/regulamentară/de preluare a proprietății
D1: implementare discreționară a intervenției
D2: intervenție discreționară la nivel de subregim la nivel bugetar/regulamentar/de preluare a proprietății
D3: intervenție discreționară la nivel de regim bugetar/regulamentar/privire la nivel de regim
(Notă: liniile punctate sunt linii adăugate pentru claritate. În toate cele patru puncte este inclusă intervenția de supraveghere).

De obicei, supravegherea nu este considerată ca fiind o formă de intervenție a statului. Pentru că, în macroeconomia neoclasică, statul intervine pentru a promova binele public, iar existența agențiilor de supraveghere nu este decât un simplu aspect tehnic, care furnizează vehiculul sau mecanismele de control care fac posibile intervențiile (normative) ale celorlalte trei tipuri. Cu toate astea, aceste agenții utilizează constrângerea statală în timpul supravegherii obligatorii, ceea ce le face agenți ai intervenției statului chiar și într-o democrație liberală.[144] Pe măsură ce trecem de la statutul constituțional la statutul penal, cu atât mai puțin aceste agenții funcționează ca și controale și cu atât mai mult ele devin instrumente de aplicare selectivă a legii [→4.3.5]. În economie, acest lucru înseamnă că agențiile de control pot fi folosite pentru a determina în mod

[144] *A se* vedea Holcombe, *Political Capitalism*, 2018, 135-37.

discreționar cât de sufocant este mediul unui agent economic – dacă acesta este supus în mod constant inspecțiilor (fiscale sau de altă natură) sau niciodată, dacă i se aplică sau nu amenzi etc. Pe scurt, **intervenția de supraveghere devine, mai degrabă decât o garanție a normativității, un instrument de discreționaritate** [→4.3.5, 5.5.4].

De aici rezultă că intervenția de supraveghere devine din ce în ce mai coruptă pe măsură ce trecem de la formele inferioare la cele superioare de corupție. Într-adevăr, în timp ce inactivitatea mecanismelor de control este una dintre condițiile prealabile esențiale ale succesului tranzacțiilor corupte, corupția implică, în general, faptul că **agențiile de control sunt făcute să ia partea actorilor corupți,** închizând ochii la corupția din partea lor **(*krysha*)** și angajându-se excesiv cu țintele din alte părți.

Din punctul de plecare al „**statului", controalele sunt pe deplin active,** iar statul se angajează în **toate cele patru tipuri de intervenție pe baze normative**. În **statul corupt**, corupția de pe piața liberă poate deveni endemică doar dacă **mecanismele de control sunt dezactivate la nivel local**, adică actorii responsabili de prevenirea corupției în domeniul infectat al administrației publice sunt convinși să nu țină cont de relațiile de corupție predominante. Astfel, devine posibilă **punerea discreționară a vetoului la punerea în aplicare a intervenției normative a statului**, de obicei în schimbul mitei (comisioane).

La nivelul statului corupt este mai puțin probabil ca agenții de control corupți să fie folosiți pentru a ataca țintele, deoarece administratorii publici se angajează în tranzacții corupte doar ocazional și astfel de activități sunt limitate la acele ocazii inițiate de sectorul privat. Este adevărat că anumiți actori ar putea încerca să folosească agenții de control pentru a reduce concurența din partea altor participanți corupți, dar cum fiecare astfel de actor este conectat doar la câțiva agenți de control și niciunul dintre ei nu controlează personal întreaga agenție locală, o astfel de ostilitate ar risca să elimine afacerile corupte ale ambelor părți. Situația este diferită într-un **stat capturat**, în care **deciziile discreționare de intervenție a statului sunt luate la nivel de subregim,** adică în zona aflată sub autoritatea unei singure subdiviziuni a aparatului de stat (o organizație de stat, un minister, o municipalitate etc.) pe care o pot monopoliza la nivel local în ceea ce privește tranzacțiile corupte. Pe măsură ce se dezvoltă scheme mai permanente, actorii corupți ar putea să se confrunte cu intrarea pe piața corupției pe care o monopolizează la nivel local sau pur și simplu să încheie înțelegeri care nu pot fi puse în aplicare fără amenințările impuse de aplicarea selectivă a legii, ceea ce este de obicei posibil cu ajutorul brokerilor de corupție din cadrul ierarhiei de stat. În cele din urmă, **într-un stat infracțional**, **toate tipurile de intervenție pot fi discreționare, cu mecanisme de control la nivel de regim dezactivate**. Instituțiile de control formal devin arme informale în mâinile patronului suprem, care poate iniția atât intervenția de supraveghere, cât și prădarea condusă la nivel central, folosind mijloacele necruțătoare ale constrângerii statale.

În paralel cu **amplitudinea** arbitrariului, care se extinde pe măsură ce intervenția statului devine din ce în ce mai discreționară, putem constata și creșterea continuă a **amplitudinii vulnerabilității.** În ceea ce privește **intervenția negativă a statului,** adică aceea care vizează dezavantajarea sau atacarea anumitor **actori economici,** vulnerabilitatea se referă la corupția mecanismelor de control și la **capacitatea actorilor atacați de a se apăra prin intermediul instituțiilor formale**. Cu cât statul este mai aproape de statul infractor, cu atât mai multă capacitate au actorii corupți de a folosi intervenția de control în propriul beneficiu și, în consecință, cu atât mai puține instituții autonome ale legilor la care actorii atacați se pot adresa în speranța că acestea vor avea capacitatea și dorința de a-i apăra (prin exercitarea unui control efectiv).[145] În ceea ce privește **intervenția pozitivă** – adică aceea ce vizează avantajul

[145] Cf. Easter, „Revenue Imperatives: State over Market in Postcommunist Russia", 60-61.

anumitor **actori economici** – vulnerabilitatea se referă la **dependența actorilor preferați de stat ca sursă unică de bogăție**. Într-o economie de piață lipsită de intervenție discreționară, consumatorii sunt cei care cumpără sau se abțin de la cumpărare și, prin urmare, ei decid cine va supraviețui și se va dezvolta și cine va trebui să își caute o altă ocupație sau afacere. Ideea intervenției discreționare este tocmai aceea de a lua această putere de decizie din mâinile consumatorilor și de a o da unui actor politic, care poate astfel să recompenseze actorii economici. Dar cu **cât succesul unui actor economic este mai degrabă rezultatul intervenției discreționare decât al competitivității și al performanței pe piață, cu atât mai puțin actorul este capabil să își păstreze și să își construiască o avere în mod autonom** și cu atât mai mult devine dependent de elita politică conducătoare și de favorurile discreționare ale acesteia. Posibil ca unii clienți să aibă abilități antreprenoriale de care ar putea profita în condiții de piață liberă, mai ales dacă sunt constrânși să intre în relația coruptă, în loc să o aleagă în mod voluntar în locul pieței altfel existente [→5.3.2.3]. Cu toate acestea, în astfel de cazuri, adică, a fi client într-o rețea patronală înseamnă, de obicei, profituri mai mari și necesită mai puține eforturi (inovatoare pe piață) decât a fi antreprenor în concurență [→5.5.4.3], ceea ce înseamnă că aceiași actori nu ar putea ajunge la aceeași bogăție fără sprijin discreționar. În plus, Tamás Gallai are dreptate să sublinieze că oamenii de afaceri concurențiali au, de obicei, un caracter încăpățânat și autonom, ceea ce implică și o toleranță scăzută la dependență, ceea ce nu este valabil și pentru clienții dintr-o rețea patronală.[146] Regula generală este că astfel, cu cât ponderea intervenției discreționare este mai mare, cu atât amplitudinea vulnerabilității este mai mare; **drumul de la statul corupt la statul infracțional înseamnă drumul de la tranzacțiile corupte individuale și singulare la vasalitate și dependență patronală.**

În părțile următoare, vom detalia două dintre cele patru tipuri de intervenție a statului: reglementare și intervenție bugetară. În ceea ce privește intervenția de supraveghere, în primul rând, am analizat deja aplicarea selectivă a legilor din punct de vedere politic în capitolul anterior [→4.3.5] și, în al doilea rând, cele câteva paragrafe anterioare au fost dedicate formelor și efectelor intervenției de supraveghere. Motivul pentru care am procedat astfel și nu am acordat intervenției de supraveghere o parte separată este acela că aceasta este mai generală decât celelalte trei tipuri de intervenție și, de fapt, le înglobează. În ceea ce privește intervenția de preluare a proprietății, am decis să o explicăm în contextul proprietății în partea următoare, unde oferim un cadru analitic mai larg pentru naționalizare și drepturile de proprietate [→5.5].

5.4.2. Intervenția de reglementare: formele de creare a rentei

5.4.2.1. Definiții generale

Cea mai largă definiție a intervenției de reglementare este utilizarea constrângerii statale pentru a interzice oamenilor să facă un schimb. Mai exact, statul, bazându-se pe monopolul său de utilizare legitimă a violenței, poate interzice vânzarea unui anumit produs sau poate interzice o vânzare peste sau sub un anumit preț.[147] Un exemplu obișnuit pentru acest din urmă caz – **controlul prețurilor –** este legea salariului minim, care definește un așa-numit preț minim sub care nu este permisă angajarea. Tipurile pentru primul caz – **controlul**

[146] Gallai, „Mennyire veszélyes Oroszország a Nyugat szabadságára? [Cât de periculoasă este Rusia pentru libertatea Occidentului?]".

[147] Rothbard, *Man, Economy, and State*, 1075.

produselor – **includ** (a) **interdicția totală, atunci când un produs** nu poate fi vândut sau cumpărat de nimeni, și (b) **interdicția parțială**, atunci când un produs poate fi vândut sau cumpărat numai de către persoane cu autorizație. Formele unei astfel de autorizații variază de la licențe ocupaționale prin respectarea normelor de protecție a muncii și a consumatorilor până la **acordarea** totală **a monopolului** pentru anumiți producători, care sunt selectați pentru a îndeplini o activitate monopolizată de stat.[148] Într-adevăr, atât interdicția parțială, cât și controlul prețurilor implică **interdicția**, deoarece anumite tipuri de activități economice sunt scoase în afara legii, și anume, activitatea celor care nu au sigiliul de aprobare al statului. Pe o piață reglementată, pot desfășura o activitate doar cei care îndeplinesc cerințele statului; toți ceilalți sunt împiedicați cu forța să vândă și/sau să cumpere (să facă oferte). Schimburile neautorizate pe o piață reglementată sunt supuse persecuției penale din partea statului.[149]

Rezultatul interdicției parțiale este **crearea de bariere la intrarea** pe o anumită piață, prin care cei care se află deja pe piață se bucură de o protecție mai mare sau mai mică față de potențialii concurenți, care trebuie să plătească un cost fix înainte de a putea începe să concureze. Din punctul de vedere al celor care doresc să intre pe piață, intervenția de reglementare contează ca un exemplu specific de **închidere a unei piețe deschise.** Weber face distincția între relațiile sociale deschise și cele închise, scriind că o relație „va fi numită ca fiind «deschisă» pentru cei din afară dacă și în măsura în care sistemul său de ordine nu refuză participarea oricui dorește să se alăture și este efectiv în măsură să o facă. O relație va fi numită [...] «închisă» față de cei din afară în măsura în care [...] participarea anumitor persoane este exclusă, limitată sau supusă unor condiții".[150] Inspirându-ne din această distincție, oferim următoarele definiții operaționale pentru piețele deschise și închise:

- **Piața deschisă** este un tip de piață în care intrarea de noi concurenți nu depinde de decizia statului sau a operatorilor tradiționali de pe piață (participanții deja intrați pe piață).

- **Piața închisă** este un tip de piață în care intrarea de noi concurenți depinde de decizia statului sau a operatorilor tradiționali de pe piață (participanții deja intrați pe piață).

Din punct de vedere economic, definiția pieței deschise este cea mai apropiată de cea a concurenței perfecte, principala diferență fiind aceea că în cazul concurenței perfecte nu există bariere la intrare[151], în timp ce pe o piață deschisă pot exista bariere care nu sunt stabilite de stat sau de operatorii tradiționali (cum ar fi costul formării sau al achiziționării de echipamente pentru înființarea unei întreprinderi). Pe de altă parte, definiția pieței închise este cea mai apropiată de cea a monopolului, principala diferență fiind aceea că un monopol presupune un singur vânzător, în timp ce o piață închisă poate avea mai mulți vânzători dacă privilegiul de a intra pe piață este acordat unui număr mare de actori. Într-adevăr, „închiderea" nu implică o singură situație, ci o serie de situații: cu **cât barierele create de stat sau de operatorii tradiționali sunt mai mari, cu atât piața este mai închisă**.

---

148 Pentru o metaanaliză, a se vedea Dal Bó, „Regulatory Capturing".

149 Stigler, „The Theory of Economic Regulation", 13.

150 Weber, *Economy and Society*, 43.

151 Varian, *Intermediate Microeconomics*, 415-17.

Deși definiția noastră permite posibilitatea ca actorii privați să închidă o piață[152], ne concentrăm acum asupra intervenției statului și asupra cazurilor **în care piețele închise sunt determinate de reglementări**. Intervenția de reglementare favorizează operatorii tradiționali, care pot reduce producția și pot crește prețurile – pe scurt, pot obține **profituri mai mari**, în condiții de egalitate – ca urmare a protecției (parțiale) împotriva concurenței potențiale.[153] Pornind de la ideea lui Szelényi și Mihályi, putem numi rentă diferența dintre profitul obținut pe piață atunci când aceasta este deschisă și atunci când este închisă.[154]

- **Renta** este profitul care rezultă din lipsa concurenței. Mai exact, renta reprezintă diferența dintre (1) venitul care ar fi fost obținut pe o piață liberă și (2) venitul real, rezultat din închiderea pieței pentru anumiți participanți.

Înțeleasă în acest sens, renta este **„o măsură a costului de oportunitate"**. Aceasta înseamnă că atât venitul, cât și costul de producție trebuie să fie înțelese din punctul de vedere al costului de oportunitate. [Astfel], venitul din vânzarea resursei trebuie înțeles nu ca fiind venitul efectiv obținut din vânzare, ci venitul potențial dacă resursa ar fi vândută la prețul pieței. Cu alte cuvinte, este ceea ce s-ar obține dacă resursele ar fi utilizate în mod eficient. Deși s-ar putea presupune că **diferența dintre ceea ce s-ar putea primi potențial din vânzarea unei anumite cantități din resursă și venitul efectiv primit** reprezintă venituri la care se renunță și, prin urmare, nu face obiectul analizei rentei totale, subliniem că această sumă „la care se renunță este un element esențial al rentei, iar **însăși existența sa reflectă deciziile care se iau cu privire la utilizarea bogăției"** (sublinierea noastră).[155]

Mai multe definiții ale rentei din literatura de specialitate sunt mai largi decât aceasta și mai apropiate de noțiunea lui Adam Smith de „recoltare fără sămânță", adică obținerea de bogăție fără crearea de bogăție.[156] Cu toate acestea, cele mai multe oportunități în acest sens provin din faptul că guvernul închide piețele deschise și, într-adevăr, economiștii rentei analizează cu precădere astfel de cazuri.[157] Astfel, utilizarea definiției noastre a rentei nu implică o respingere a literaturii existente. Mai degrabă, considerăm că această definiție este mai adecvată pentru scopurile cadrului nostru, care se concentrează pe regimuri și pe modul în care structura puterii politice afectează funcționarea economiei.

---

[152] Cazul evident este atunci când intrarea pe piață depinde de deținerea unui tip de activ care nu poate fi obținut de nimeni altcineva în afară de operatorii tradiționali de pe piață, cum ar fi o inovație tehnologică brevetată sau o resursă naturală privată (care nu are înlocuitori rezonabili). Szelényi și Mihályi, *Rent-Seekers, Profits, Wages and Inequality*, 64.

[153] Varian, *Intermediate Microeconomics*, 445-51.

[154] Szelényi și Mihályi, *Rent-Seekers, Profits, Wages and Inequality*, 57-58 Într-adevăr, definițiile noastre de piață „deschisă" și „închisă", deși sunt similare, nu sunt aceleași cu cele ale lui Szelényi și Mihályi. Cu toate acestea, piața pe care noi o înțelegem ca fiind închisă este considerată închisă și de ei.

[155] Gaddy și Ickes, „Russia's Dependence on Resources", 311.

[156] Pentru o metaanaliză, a se vedea Szelényi și Mihályi, *Rent-Seekers, Profits, Wages and Inequality*, 25-51.

[157] Congleton și Hillman, *Companion to the Political Economy of Rent Seeking*.

5.4.2.2. De la normativ la piață închisă discreționar

Pe o piață reglementată – adică o piață închisă de stat prin intermediul unei intervenții de reglementare –, cine obține privilegiul de a concura depinde de decizia statului. **Dacă decizia statului se bazează pe criterii normative**, putem vorbi despre o **piață închisă din punct de vedere normativ**. Criteriile normative sunt **predefinite în legile formale** și, în timp ce instituie o barieră la intrare, oricine le îndeplinește este lăsat automat să intre pe piață pentru a concura. Printre exemplele de criterii normative se numără diverse **licențe,** cum ar fi licențele profesionale sau de import, ai căror posesori obțin rente rezultate din intensitatea redusă în mod artificial a concurenței.[158]

Într-un stat constituțional fără corupție, nu este exclus de la competiție nimeni care îndeplinește criteriile formale. În cazul în care **un actor public poate face discriminare între concurenți**, adică poate (a) să lase să intre un actor care nu îndeplinește criteriile (discriminare pozitivă) și (b) să excludă pe cineva care le îndeplinește (discriminare negativă), putem vorbi despre o **piață închisă discreționar**. Într-un stat corupt, cineva trebuie să mituiască un administrator public pentru a intra și este exclus dacă refuză să plătească, indiferent de respectarea criteriilor formale. Astfel, în loc de colectarea normativă a rentei în cadrul unei administrații necorupte, oportunitățile de extragere a rentei devin personalizate.[159] Cu toate acestea, **într-un stat corupt, amplitudinea arbitrariului este relativ redusă,** ceea ce înseamnă că există o limită în ceea ce privește suma de mită care poate fi cerută și, de asemenea, dacă administratorul public poate schimba termenii înțelegerii și refuza să lase să intre cineva, în mod discreționar, care a plătit mita prestabilită. **Motivele politice** sunt următoarele: (1) **niciun actor corupt nu poate dezactiva fiecare mecanism de control** sau **nu poate** folosi agențiile de constrângere statală ca servitori ai unei rețele corupte și (2) **fiecărui administrator public i se acordă autonomie**, ceea ce înseamnă că nu primește ordine de la vârf cu privire la pe cine să avantajeze sau să dezavantajeze în mod specific și se poate angaja „liber" în tranzacții corupte. Acest lucru conduce la **motivul economic** al mitei limitate și la siguranța relativă a contractelor corupte, și anume **natura competitivă a corupției de pe piața liberă**. Practic, întrucât există mulți administratori publici cu competențe similare, oferta de servicii corupte nu este monopolistă, ci poate fi numeroasă. După cum scrie Holcombe, „dacă [...] licențele de import pot fi acordate de zeci de birouri vamale în mai multe porturi de intrare, cei care caută rente se pot adresa unui al doilea (sau al treilea) birou vamal dacă sunt refuzați de primul. Multiplele case vamale vor concura între ele în acordarea rentelor [...], ceea ce va reduce remunerația pe care o pot solicita".[160] Într-adevăr, în astfel de cazuri, nivelul ridicat de concurență și nivelul scăzut de discreționaritate pe care și-l pot permite actorii politici în închiderea piețelor ar putea chiar să îmblânzească corupția pentru a deveni o barieră informală, dar fixă la intrare, cu care antreprenorii pot calcula ca o „taxă vamală specială", aproape ca și cum ar fi o barieră aplicată legal. Cu toate acestea, faptul că procesul decizional[161] se află încă în mâinile unui administrator public corupt implică prezența **riscului de discreționaritate,** ceea ce înseamnă că piața încă contează ca fiind discreționară, deși este destul de aproape de o piață închisă din punct de vedere normativ.[162]

---

158 Stigler, „The Theory of Economic Regulation".

159 Kaufmann, „Corruption".

160 Holcombe, *Political Capitalism,* 2018, 115.

161 Weber scrie, de asemenea, că corupția este problematică mai ales atunci când mita este „foarte variabilă", iar înțelegerile corupte sunt „stabilite de la caz la caz cu fiecare funcționar în parte". Weber, *Economy and Society*, 239-40.

162 Holcombe, *Political Capitalism*, 2018, 107–10.

Închiderea **discreționară** este net diferită în cazul unui stat capturat sau al unui stat infracțional, unde actorii corupți au posibilitatea de a efectua **intervenții de reglementare discreționare** (la nivel de subregim sau de regim). Spre deosebire de intervenția normativă, cum ar fi licențierea, intervenția discreționară vizează anumiți actori și le oferă recompense sau pedepse. Există patru modalități tipice ideale de intervenție discreționară de reglementare, care utilizează atât mijloace informale, cât și formale (în cazurile reale, tipurile ideale pot fi combinate):

1. **Tratament formal discreționar.** Statul poate emite o lege discreționară ca o lege cu destinație [→4.3.4.2] prin care acordă un avantaj (sau un dezavantaj) concurențial unei anumite firme, cum ar fi scutirea acesteia de (sau forțarea la) o cerință de reglementare preexistentă sau nou-introdusă pe care ceilalți – concurenți activi și potențiali – trebuie (sau nu trebuie) să o îndeplinească.
2. **Tratamentul discreționar informal.** Avantajul (sau dezavantajul concurențial) poate fi dat și prin utilizarea unor mijloace informale, cum ar fi combinarea reglementărilor cu aplicarea selectivă a legii (intervenție de supraveghere). *De jure*, toate firmele trebuie să respecte legile, dar supravegherea este, *de facto*, fie inactivă (discriminare pozitivă), fie mai activă împotriva rivalilor oligarhului sau omului de fațadă (discriminare negativă).
3. **Monopolizarea unei piețe.** O modalitate simplă de a face ca reglementările favorabile să fie discreționare este de a exclude pe toată lumea de pe o piață existentă, în afară de cei care urmează să fie favorizați. După ce piața este curățată prin intervenția de reglementare, oligarhului sau omului de fațadă i se acordă un drept de monopol, aplicat prin constrângerea statului, pentru a fi singurii furnizori ai produsului respectiv.
4. **Crearea unei piețe**. În cele din urmă, statul poate crea o piață prin comandarea unei activități economice inexistente anterior de la actori privați. Ulterior, în cadrul unei concurențe normate din punct de vedere formal, dar îngreunate din punct de vedere informal, pentru a obține dreptul de a produce (și de a culege rentă), oligarhul sau omul de fațadă primește dreptul de monopol pentru a desfășura activitatea respectivă.

După cum am explicat în capitolul anterior, utilizarea legilor discreționare directe, deși nu este fără precedent[163], este mai puțin tipică decât utilizarea legilor discreționare indirecte, adică a legilor cu destinație. Crearea unor astfel de legi și a unui tratament formal discreționar în general necesită, de obicei, o dezactivare a controalelor la nivel de regim, cum ar fi curtea constituțională, care ar putea anula normele care încalcă principiul neutralității concurențiale. Prin urmare, un astfel de tratament este posibil în mod obișnuit într-un stat penal, dar nu și într-un stat capturat. În orice caz, **scopul intervenției de reglementare discreționară este de a închide piețele în mod discreționar:** activitățile sunt permise unor clienți aleși, în timp ce alții sunt fie excluși de pe piață, fie trebuie să se conformeze unor astfel de reguli și reglementări de care clienții sunt scutiți.

Până în acest punct, am comparat discreționaritatea normativă și cea de piață închisă pe baza formei de intervenție a statului. Un al doilea aspect după care pot fi comparate este cel al **beneficiilor celor în funcție**. În cazul **reglementărilor normative**, beneficiile și

[163] De exemplu, în Rusia, în 2007, „o revizuire fundamentală a legii privind corporațiile de stat a acordat conglomeratelor [oligarhilor] preferințe fiscale, scutiri extinse de reglementare și independență operațională față de organismele locale de stat". Markus, „The Atlas That Has Not Shrugged", 111.

pierderile sunt **normative și neexcluzive**. Să luăm exemplul unui tarif, care este cazul de manual de creare a rentei în democrația liberală și care, într-adevăr, nu este altceva decât o cerință de reglementare de a plăti o taxă (impozit) pentru a intra pe o piață internă.[164] Un tarif stabilește o barieră la intrarea pe piață a unui anumit tip de produs, afectându-i pe toți cei care îl produc (normativitate) și beneficiind toți producătorii interni care se confruntă cu o concurență de intensitate mai mică (neexcludere). Pe de altă parte, în cazul celor patru modalități de intervenție normativă discreționară pe care le-am identificat, precum și al tratamentului discreționar rezultat din înțelegeri corupte ocazionale într-un stat corupt, beneficiile sunt restrânse la solicitanții de servicii corupte. Doar cei care plătesc sau sunt desemnați de un patron pentru un tratament preferențial sunt tratați discreționar, în timp ce ceilalți operatori de pe piață se confruntă într-adevăr cu pierderi (din punct de vedere normativ) față de actorul corupt care a obținut un avantaj competitiv. Astfel, putem spune că **în piața închisă discreționar, beneficiile sunt discreționare și *excludabile***.

Un al treilea aspect din care trebuie comparate piața normativă și piața închisă discreționar este prin caracterul **plăților** actorilor privați către cei publici pentru diverse servicii legate de renta obținută. Într-adevăr, există trei astfel de plăți pentru servicii de stat: (1) plata pentru a intra pe o piață închisă, (2) plata pentru crearea unei rente și (3) plata pentru menținerea rentei, adică pentru a nu schimba statu-quoul, benefic din punct de vedere normativ sau discreționar.[165] Pe o piață închisă din punct de vedere **normativ**, (1) implică o **taxă normativă** care trebuie plătită administrației de stat, cum ar fi pentru înregistrarea într-o anumită profesie (eliberarea unei licențe sau a unui certificat etc.).[166] În ceea ce privește (2) și (3), politicienii ar putea solicita beneficii personale minore sau mită, dar folosesc în principal aceste relații pentru **a-și consolida poziția politică** [→5.3]. Beneficiile politice includ, de obicei, contribuțiile de campanie din partea grupurilor de interese, care oferă astfel un avantaj competitiv unui politician sau partid politic. Într-o piață discreționară închisă[167] de un **stat corupt**, doar (1) apare ca o plată de **mită** către administratorii publici corupți. **În cazurile de stat capturat de sus în jos sau de un stat infracțional** însă, în cazul în care se dezvoltă rețele patronale informale, mitele, precum și contribuțiile de campanie dispar. Într-adevăr, după cum subliniază Grigori Iavlinski, „utilizarea resurselor afacerilor private pentru a obține poziții alese [într-o autocrație patronală] este destul de dificilă, atât pentru că alegerile sunt controlate de «verticala puterii» autoritare, cât și pentru că foarte puține poziții alese conferă, în primul rând, putere reală și libertate de acțiune”[168][→4.3.3, 4.3.4.4]. În schimb, alte trei tipuri de plăți pot fi solicitate în (1)-(3) de către patroni:

1. **beneficii personale** sub formă de bani de protecție;
2. **beneficii economice** sub forma obținerii informale a unor drepturi de proprietate parțială asupra bunurilor agentului economic preferat (adică transformarea acestuia, cel puțin pentru o parte a proprietății sale, într-un om de față [→5.5.3.5]);

---

164 Tullock, „The Welfare Costs of Tariffs, Monopolies, and Theft”.

165 În literatura de specialitate, solicitarea acestui al treilea tip de plată se numește extracție de rentă. McChesney, *Money for Nothing*.

166 Uneori, statele nu solicită plata pentru aceste servicii administrative. În astfel de cazuri, putem spune că plata solicitată este normativ zero.

167 Pentru o lucrare de referință, a se vedea Grossman și Helpman, „Protection For Sale”.

168 Yavlinsky, *The Putin System*, 103-4.

3. **beneficii patronale** sub forma loialității față de patron și a supunerii la ordinele informale ale acestuia.

În cele din urmă, piața normativ discreționară și piața închisă pot fi definite de **natura extragerii de rentă**. Deși „rent-seeking" a ajuns să denumească și activitatea de a culege rente, în sensul său economic original, termenul se referă la eforturile depuse de operatorii tradiționali de pe piață pentru a convinge guvernul să ridice bariere la intrarea pe piață și să creeze rente în beneficiul lor în primul rând (de aceea manifestă un comportament de „căutare").[169] Într-un **stat constituțional**, deși piețele devin închise din cauza utilizării intervenției de reglementare și a excluderii unor concurenți potențiali, căutarea de rentă rămâne **deschisă și competitivă**, adică nu există o barieră impusă de stat la intrarea în căutarea de rentă *în sine*.[170] Oricine poate face lobby pentru reglementări favorabile – într-o manieră ascendentă – în timp ce guvernul nu are o listă predefinită de câștigători (și perdanți) ce ar urma să primească beneficii – într-o manieră descendentă, indiferent de eforturile lor de lobby. Cu toate astea, acest lucru[171] duce la ceea ce literatura de specialitate privind căutarea rentei se referă la **disiparea rentei**.[172] Grupurile de interese cheltuie resurse pentru a face lobby pentru a capta rentele, iar acest lucru constituie un cost care le diminuează beneficiile. Pur și simplu, ele nu doar obțin renta, ci trebuie să plătească un preț pentru aceasta, care, într-o piață concurențială, în care mai multe grupuri de interese licitează pentru oportunități, ar putea atinge chiar valoarea rentei în sine.[173] Cu alte cuvinte, profitul pe care solicitanții de rentă îl obțin în cele din urmă de pe urma poziției lor protejate de stat trebuie să includă și costul dobândirii poziției cu semnul negativ și, prin urmare, rentele sunt diminuate ca urmare a concurenței, adică rentele se disipă.

Modalitatea evidentă de a reduce disiparea rentei este de a institui bariere la intrarea pe piața de extragere a rentei, adică de a face piața de extragere a rentei **închisă și necompetitivă**. După cum subliniază Holcombe, „[extragerea de rente] care funcționează în avantajul celor care creează rente trebuie să limiteze concurența pentru aceste rente, astfel încât toate rentele să nu fie disipate. [...] **Crearea unei astfel de bariere la intrare este ușor de imaginat într-o autocrație, deoarece este în avantajul autocratului să facă acest lucru"** (sublinierea noastră).[174] În ceea ce privește forma exactă a acestei bariere, Holcombe opinează că aceasta poate fi stabilită „prin limitarea acordării de rente doar persoanelor care sunt asociați apropiați ai autocratului [...] sau celor care oferă o plată explicită autocratului în schimbul oportunității de a capta o rentă".[175] Într-adevăr, cea din urmă opțiune se potrivește corupției de cumetrie sau corupției specifice capturării statului de jos în sus, în timp ce prima poate avea

---

169 Pentru lucrarea de referință în domeniu, a se vedea Buchanan, Tollison și Tullock, *Toward a Theory of the Rent-Seeking Society*.

170 Holcombe argumentează că, într-un mediu democratic, costurile ridicate de tranzacție ale maselor reprezintă bariere (neimpuse de stat) la intrarea în extragerea de rente, motiv pentru care, practic, elita este întotdeauna cea care obține rentele în detrimentul maselor. Holcombe, *Political Capitalism,* 2018, 111-15.

171 Pentru o metaanaliză a concursurilor de extragere a rentei, a se vedea Long, „The Theory of Contests: A Unified Model and Review of the Literature".

172 Holcombe, *Political Capitalism,* 2018, 102-5.

173 Literatura tradițională privind căutarea de rentă susține că grupurile de interese sunt dispuse să cheltuiască până la valoarea rentei (astfel încât să se ajungă la un profit normal, la fel ca în cazul concurenței perfecte). Holcombe, bazându-se pe economia comportamentală, susține că acest rezultat ar necesita un comportament de asumare a riscurilor, iar acest lucru este puțin probabil, astfel încât o disipare mai mică a rentelor este mai probabilă. Holcombe, 107-10.

174 Holcombe, *Political Capitalism*, 2018, 112.

175 Holcombe, *Political Capitalism*, 2018, 107.

loc atunci când un autocrat este capabil să dispună de toate ramurile puterii și să închidă piețele în mod discreționar, după bunul plac (adică într-un stat infracțional).

În concluzie, tabelul 5.7 prezintă principalele caracteristici ale normelor discreționare și piață închisă. Terminologia noastră poate fi bine legată de cea a lui North și a colegilor săi, a căror comparație între ordinele cu acces deschis și cu acces limitat („stări naturale") se aplică și regimurilor discreționare și pieței închise normativ [→2.4.6]. Într-adevăr, suntem mai puțin optimiști în ceea ce privește extragerea de rente în democrația liberală decât autorii, dar suntem de acord cu afirmația lor că crearea de rente de „care beneficiază doar de un interes restrâns este [...] mult mai puțin probabil să apară într-o societate cu acces deschis decât într-o stare naturală. În schimb, crearea de rente care aduce beneficii unor grupuri mari și cuprinzătoare [...] este mult mai probabil să apară într-o societate cu acces liber decât într-o stare naturală". [176]

Tabelul 5.7. Compararea pieței închise discreționar și normativ.

	Piață închisă din punct de vedere normativ	**Piață închisă discreționar**
Decizia privind intrarea sau excluderea	normativ	discreționar
Formalitatea reglementărilor	formal	formal/informal
Beneficii și pierderi ale titularilor	normative (sectoriale) și neexcluzive	discreționară (individuală) și excluzivă
Plata pentru intrare (neexcludere)	• taxă normativă	• beneficiu personal (mită / bani de protecție) • beneficii economice (drepturi de proprietate) • beneficiu patronal (loialitate)
Plata pentru crearea (și întreținerea) rentei	• beneficii politice (de exemplu, contribuția la campania electorală) • beneficiu personal (mită)	
Natura extragerii de rentă	deschis/concurențial (fără bariere la intrare impuse de stat)	închisă/necompetitivă (barieră la intrare impusă de stat)

5.4.2.3. Vânătorii de rente: de la grupurile de interese la rețelele patronale

În mod obișnuit, renta este obținută de cei care o caută. Cu alte cuvinte, merită reamintită premisa de bază a economiei relaționale, și anume că deciziile politice decurg din relații: actorii care ar putea beneficia (sau pierde) de pe urma unei reglementări sunt stimulați să acționeze în favoarea (sau împotriva) acesteia, iar aceștia influențează și încearcă să modeleze funcționarea statului în consecință.

Într-o democrație liberală, astfel de acțiuni sunt întreprinse, de obicei, de **grupuri de interese**, a căror funcție principală este **reprezentarea intereselor** realizată într-un mod legal și (ideal, de obicei) transparent [→4.3.2.3]. În teorie, actorii comunitari (cum ar fi cetățenii sau bisericile), actorii politici (cum ar fi primarii sau guvernatorii) și actorii economici (cum ar fi angajatorii sau angajații) pot forma grupuri de interese într-o democrație liberală.[177] În practică, actorii care tind să fie cei mai activi sunt actorii economici și

[176] North, Wallis și Weingast, *Violence and Social Orders*, 24.

[177] Berry și Wilcox, *The Interest Group Society*.

marile întreprinderi, exercitând o influență asupra sferei de acțiune politică. Unul dintre motive – pe lângă diferența explicată mai sus în ceea ce privește costurile de tranzacție ale participării – este faptul că pentru oamenii obișnuiți este mai puțin evident modul în care o modificare a cadrului de reglementare le afectează viața de zi cu zi, având în vedere că astfel de modificări afectează adesea industriile în mod direct, în timp ce oamenii resimt efectele în mod indirect. După cum explică Holcombe, „reglementările facilitează adesea formarea de grupuri, deoarece este ușor pentru cei care fac parte dintr-o industrie reglementată să vadă că au un interes comun în evitarea costurilor impuse de reglementare și în a se bucura de orice beneficii care ar putea fi produse de aceasta."[178]

În consecință, ne concentrăm acum asupra grupurilor de interese economice ale principalilor antreprenori, care pot fi numite și **grupuri de afaceri**. Putem desprinde caracteristici importante ale acestor grupuri din definiții, precum și din analiza lui Holcombe. În primul rând, grupurile de afaceri sunt **alcătuite din antreprenori din aceeași industrie**. Cu alte cuvinte, grupurile de afaceri sunt omogene prin activitatea membrilor lor, de unde rezultă că grupurile de afaceri sunt **specifice unui sector**. În plus, membrii și sectorul, prin definiție, se situează într-o sferă de acțiune **socială separată**, și anume sfera economică, ce se află în relație formală/juridică cu sfera de acțiune politică prin intermediul **unui grup de lobbiști.**

În al doilea rând, repetăm ceea ce s-a afirmat deja în analiza piețelor închise din punct de vedere **normativ**: că **intervenția de reglementare,** precum și **beneficiile și pierderile** membrilor grupului sunt **normative**. Repetăm acest aspect nu numai pentru că este crucial în distingerea vânătorilor de rentă în piața închisă discreționar și normativ, ci și pentru că **neexcluderea** beneficiilor poate fi pe deplin înțeleasă numai în acest context. Din punctul de vedere al unui grup de afaceri, neexcluderea înseamnă că un membru al industriei care poate nici măcar nu a intrat în grupul de afaceri (sau a intrat, dar nu a participat activ) va primi totuși beneficiile unui lobby de succes, având în vedere că aceleași reglementări noi se vor aplica firmei sale ca și celor ale membrilor mai activi. Prin urmare, neexcluderea poate duce la blat, călătorie pe gratis (free riding), care este adesea citat ca fiind un obstacol în calea grupului de interes. Cu toate astea[179], aceasta este, de obicei, o problemă mai puțin semnificativă în cazul grupului de afaceri, unde participarea individuală a antreprenorilor are o pondere mai mare în competiția pentru favoruri guvernamentale.[180]

Faptul că reglementările și beneficiile sunt normative într-o democrație liberală este bine ilustrat de un articol celebru al lui George Stigler, care identifică patru moduri de utilizare a puterii unui stat constituțional pentru un grup de interes-beneficiu.[181] Stigler constată că (1) transferurile directe de numerar, (2) reglementarea controlului asupra noilor rivali, (3) reglementarea furnizorilor de produse de substituție și (4) stabilirea prețurilor sunt modalitățile prin care statul poate ajuta participanții pe piață să obțină profituri mai mari. Dintre acestea, (2)-(4) sunt intervenții normative, de care beneficiază toți cei care produc un anumit produs sau aparțin unui anumit sector economic. Singura dintre acestea care poate fi într-adevăr acordată în mod discreționar anumitor companii sau persoane sunt (1) transferurile directe de numerar. Cu toate acestea, Stigler remarcă faptul că

---

178 Holcombe, *Political Capitalism,* 2018, 83

179 Holcombe, *Political Capitalism*, 81-83.

180 Pentru o metaanaliză a teoriilor grupului de interese și influență în democrația liberală, a se vedea Gilens și Page, „Testing Theories of American Politics".

181 Stigler, „The Theory of Economic Regulation".

„o industrie care are puterea de a obține favoruri guvernamentale nu folosește, de obicei, această putere pentru a obține bani", deoarece „dacă lista beneficiarilor nu poate fi limitată printr-un dispozitiv acceptabil, orice sumă de subvenții pe care industria o poate obține va fi disipată între un număr tot mai mare de rivali".[182] Dincolo de faptul că el însuși vorbește despre „o industrie", și nu despre „o persoană" sau „o companie", observația lui Stigler este ideal-tipică pentru democrațiile liberale, unde legile formale eficiente, precum și competiția diferitelor facțiuni limitează statul constituțional în determinarea țintelor individuale specifice pentru beneficiile guvernamentale.[183]

Ultima trăsătură caracteristică a unui grup tipic ideal de afaceri este că sunt **alianțe orizontale de actori autonomi**. Cu alte cuvinte, deși unii membri ai grupului pot fi mai importanți într-un anumit proces de lobby, nimeni nu îi subordonează pe ceilalți membri ai grupului. De asemenea, spre deosebire de alte grupuri de interese, cum ar fi asociațiile („camere") create și/sau menținute cu ajutorul statului, în grupul de afaceri, apartenența nu este obligatorie. Marii antreprenori au opțiunea de intrare liberă (și de ieșire liberă) dacă fac parte din industria respectivă.

Caracterul solicitanților de rentă este foarte diferit **în regimurile patronale**. Acest lucru rezultă din lipsa de separare a sferelor de acțiune socială în general și din faptul că antreprenorii dispar și sunt înlocuiți de **oligarhi** ca principali actori economici în special [→3.4.1]. Din punct de vedere teoretic, este posibil ca oligarhii autonomi să formeze o alianță orizontală și să organizeze un „grup de interese", care se va deosebi de grupurile de interese din economiile de piață doar prin mijloacele de presiune asupra guvernului (căci vor folosi atât mijloace informale, cât și formale). Cu toate astea, (1) acest lucru este posibil doar în regimurile de tranziție, cum ar fi anarhia oligarhică a tranzițiilor sau o democrație patronală, în care niciun actor politic nu obține putere politică neconstrânsă (și pot exista autonomii oligarhice [→3.4.1.3]), și (2) este mai probabil chiar și în astfel de circumstanțe ca oligarhii să se integreze în rețele patronale rivale și să se lupte, în loc să formeze un „grup de interese" autonom.[184]

Merită să comparăm grupurile de afaceri, a căror unitate de bază este antreprenorul, cu rețelele patronale informale, a căror unitate de bază este oligarhul (tabelul 5.8). Spre deosebire de caracteristicile grupului de afaceri prezentate mai sus, rețelele patronale sunt formate din **oligarhi din diferite industrii**. Cu alte cuvinte, rețelele patronale sunt eterogene prin activitatea membrilor lor, de unde rezultă că grupurile de afaceri sunt în **sector neutru**. Într-adevăr, rețelele patronale informale sunt „atotcuprinzătoare", în sensul că, de obicei, în mod ideal nu se limitează la un singur sector economic, ci dețin portofolii mari din orice sector din care pot căuta să obțină rente.[185] Mai mult, rețelele patronale sunt compuse din actori din **sfere de acțiune socială coluzive**, care includ atât *poligarhi*, cât și oligarhi (și oameni de fațadă), care angajează diferite tipuri de **brokeri de corupție** ca actori de mediere, care realizează **coluziunea de interese**.

În al doilea rând, repetăm ceea ce a fost deja afirmat în analiza pieței închise **discreționar**: **intervenția de reglementare,** precum și **beneficiile și pierderile** membrilor grupului sunt **discreționare**. În ceea ce privește primul aspect, reglementările nu vizează sectoare sau industrii specifice, ci persoane specifice, iar într-o rețea preexistentă pot intra doar cei care acceptă autoritatea patronului suprem. Acest lucru este în contrast puternic cu grupul de afaceri, unde intrarea pe o piață în general și în grupul de afaceri și în procesul de lobby în special este normativă și (ideal de obicei) poate fi făcută de oricine care are

[182] Stigler, „The Theory of Economic Regulation" 5.

[183] Holcombe, *Political Capitalism,* 2018, 112.

[184] Markus, „The Atlas That Has Not Shrugged", 106.

[185] Hale, *Patronal Politics*, 98-110.

mijloacele materiale adecvate. Mai mult, în timp ce beneficiile și pierderile pentru grupurile de interese erau neexcluzive, acestea sunt într-adevăr **excluse** pentru membrii unei rețele patronale. Acest lucru înseamnă că patronul suprem, care dispune în cele din urmă asupra favorurilor și pedepselor, poate favoriza anumiți oligarhi în timp ce nu-i favorizează pe ceilalți, ca urmare a intervenției discreționare de reglementare, precum și a amplitudinii largi a arbitrariului asociată cu patronul suprem.

Tabelul 5.8. Principalele caracteristici ale grupurilor de afaceri și ale rețelelor patronale informale.

Grup de afaceri	**Rețea patronală informală**
compusă din actori din **sfere separate** (**antreprenori** din sfera de acțiune a pieței)	compusă din actori din **sfere aflate în conlucrare** (**oligarhi** și ***poligarhi***)
activitatea participanților este **omogenă**	activitatea participanților este **eterogenă**
specific sectorului	**sector neutru** („atotcuprinzător")
utilizează **un lobby vizibil** pentru a efectua **coluziunea de interes**	utilizează **brokeri de corupție** pentru a efectua **coluziunea de interes**
reglementările statului respectiv sunt **normative**	reglementările de stat respective sunt **discreționare**
beneficiile și pierderile sunt **neexclusive**	beneficiile și pierderile sunt **excluse**
coeziunea grupului este asigurată de **activitatea și beneficiile specifice sectorului**	coeziunea grupului este asigurată de apartenența la **același lanț de vasalitate**
alianță orizontală de actori **autonomi**	**relația verticală patron-client a** actorilor **dependenți**

În concluzie, rețelele patronale tipice ideale încorporează relații **verticale patron-client ale actorilor dependenți**, spre deosebire de relațiile orizontale ale grupurilor de interese. Într-adevăr, într-o democrație liberală, în care sferele de acțiune socială sunt separate, grupurile de afaceri sunt asociațiile elitei economice, în timp ce membrii elitei politice sunt organizați într-un alt tip de grupuri: partidele [→3.3.7-9]. În schimb, într-o autocrație patronală, unde sferele de acțiune socială conlucrează, elitele politice și economice fuzionează și se formează o rețea patronală informală, familia politică adoptată. Prin urmare, în **timp ce lobbyul se distinge clar de corupție într-o democrație liberală, într-o autocrație patronală, cele două se estompează una în cealaltă**.[186]

5.4.2.4. Colectarea rentei guvernamentale: statul vânător de rentă

După ce ne-am ocupat de rentele create de stat și de extragerea de rente, putem reflecta acum asupra unui concept pe care l-am introdus în capitolul 2 – statul vânător de rente. Utilizând termenii introduși în partea anterioară, putem spune că **un stat vânător de rente este un stat care manifestă un comportament de extragere a rentei, ceea ce înseamnă că închide piețele în propriul beneficiu.**[187] Statul este monopolistul local al unui număr de servicii (publice) și colectează impozite pentru a le finanța. Dacă în acest fel stabilește un preț mai mare în taxe decât cel care ar fi fost dacă serviciile ar fi fost pe o piață liberă, statul

[186] Cf. Laki, „A Trafik-piac folytatódó átalakítása 2014 és 2017 között [Restructurarea continuă a pieței magazinelor de tutun în perioada 2014-2017]".

[187] Conybeare, „The Rent-Seeking State and Revenue Diversification".

supraimpozitează și începe să colecteze rente [→2.4.4]. Cheltuirea acestor resurse suplimentare în interes privat, corupție de cumetrie sau nepotism – servicii pentru care publicul nu ar plăti – se numește favoritism. Printre exemplele comune se numără extinderea birocrației/companiilor de stat și oferirea de posturi cu salarii mari acolo prietenilor sau colegilor de partid; cheltuirea banilor proveniți din impozite pe beneficii suplimentare pentru politicieni; sau acordarea de ajutoare financiare pentru anumite firme.[188] Deși astfel de beneficii sunt discreționare, nici acestea și nici supraimpozitarea nu sunt neapărat ilegale. Ele sunt adesea create odată cu extinderea sectorului de stat și a posturilor legate de stat, formând posturi pe care să le ofere membrilor de partid (cum ar fi posturile din întreprinderile de stat și cele controlate de stat). [189]

Este important de menționat că „statul vânător de rente" **nu este același lucru cu „statul rentier",** utilizat în literatura de specialitate atunci când un stat își obține o parte substanțială a veniturilor din petrol sau din surse lucrative similare, „liber accesibile".[190] Aceasta este cea mai importantă divergență între definiția noastră a rentei și cea tradițională: în accepțiunea tradițională, exploatarea unei resurse naturale – cum ar fi petrolul sau gazele naturale – se consideră „recoltare fără sămânță" și, prin urmare, colectare pură de rentă.[191] În concepția noastră, exploatarea unei resurse naturale nu reprezintă *în sine* colectarea unei rente, deoarece rentele există doar în măsura diferenței dintre profiturile reale și cele de pe piața liberă. Cu toate acestea, un „stat rentier" – înțeles în mod tradițional – poate fi totuși un vânător de rente și în termenii noștri. Acest lucru este demonstrat de Clifford G. Gaddy și Barry W. Ickes, care analizează căutarea de rentă pentru resursele naturale în Rusia, în conformitate cu definiția noastră a rentei.[192] Potrivit acestora, rentele energetice rusești sunt generate de cinci elemente: costurile raportate care le depășesc pe cele de pe piața liberă, pe care ei le numesc „costul natural" al producției; subvențiile de preț; impozitele formale; impozitele informale, care, în termenii noștri, sunt bani de protecție [→5.3.3.1], care sunt acordați în cadrul unor contracte cu prețuri supraevaluate; și profitul după impozitare al întreprinderii. Autorii explică faptul că aceste beneficii sunt împărțite între mai mulți actori, inclusiv Putin și patronii regionali, precum și bugetul de stat și proprietarii formali ai companiei energetice, care ascund o parte din profit pentru a-l păstra în scopuri proprii și pentru a împiedica colectarea acestuia de către familia politică adoptată.[193]

Pe de altă parte, rentele sunt generate de faptul că piețele internaționale de energie sunt închise, în urma miriadelor de reglementări și acorduri în fiecare țară de interes, și, prin urmare, statele deținătoare de resurse sunt capabile să încaseze și ele rente în sensul nostru (deși nu în aceeași măsură ca în cazul în care am considera întregul lor profit drept rente). S-ar putea chiar afirma că piața internațională a energiei este, de fapt, închisă discreționar, deoarece, dincolo de reglementările normative, intrarea pe o piață energetică națională a unei alte națiuni depinde adesea de considerente politice și de geopolitica predominantă a pieței energetice, de asemenea [→5.3.4.4].[194] În unele cazuri, chiar și țările

---

188 În ceea ce privește favoritismul de partid, a se vedea Kopecký și Spirova, „'Jobs for the Boys?'".

189 Kozarzewski și Bałtowski, „Return of State-Owned Enterprises in Poland".

190 Schlumberger, „Rents, Reform, and Authoritarianism in the Middle East".

191 Pikulik, „Belarus, Russia, and Ukraine as Post-Soviet Rent-Seeking Regimes".

192 Sau, mai degrabă, o versiune mai formalizată a acesteia. A se vedea Gaddy și Ickes, „Russia's Dependence on Resources", 311-12.

193 Gaddy și Ickes, „Russia's Dependence on Resources", 317-24.

194 Stulberg, „Out of Gas?"; Deák, „Capturared by Power: The Expansion of the Paks Nuclear Power Plant"..

de tranzit pentru energie pot deveni vânători de rente: după cum remarcă Alexei Pikulik, poziția geografică a Belarusului și Ucrainei „a permis ambelor țări o influență semnificativă asupra Rusiei și capacitatea de a extrage rente semnificative", pe care le-au urmărit ca „o strategie mai degrabă deliberativă. [...] O ilustrare a acestui fapt a fost propunerea din timpul summitului Massandra din 1993 de a șterge datoriile de gaz ale Ucrainei către Rusia, în schimbul închirierii portului Sevastopol și a vânzării flotei din Marea Neagră către Rusia. O altă ilustrare este cumpărarea disponibilității Belarusului de a participa la proiecte de integrare cu Rusia (statul de uniune al Rusiei și Belarusului, Uniunea Vamală și așa mai departe) cu granturi generoase pentru energie."[195]

Posibilele combinații ale statului care vânează rentă și ale altor state cu care am lucrat până acum în acest capitol (stat corupt/capturat/infracțional) sunt prezentate în tabelul 5.9. Urmărind definițiile fiecărui tip de stat, putem spune că „statul" tipic ideal, precum și un stat corupt pot fi vânători de rente. Pe de altă parte, un stat corupt, precum și un stat capturat pot implica și acte ilegale de creare/colectare a rentei, ceea ce le face potențiale state cleptocrate. În cele din urmă, un stat capturat mai extrem sau un stat infracțional ajunge la nivelul de stat prădător [→2.4.3, 5.5.4-5].

Tabelul 5.9. Intersecțiile dintre straturile interpretative ale acțiunii statului care vizează proprietatea și legalitatea.

Acțiune / Legalitate	Stat	Stat vânător de rente	Stat cleptocratic	Statul prădător
Stat	+	+		
Stat corupt		+	+	
Stat capturat			+	+
Stat penal				+

5.4.3. Intervenție bugetară: forme de impozitare și cheltuieli

5.4.3.1. Definiții generale

Intervenția bugetară se referă la **redistribuirea coercitivă a bogăției**, a banilor sau a proprietății monetare de **către stat**. Spre deosebire de intervenția de reglementare, care interzice anumite forme de tranzacții de piață într-un singur act, intervenția bugetară este mai degrabă o **acțiune de lanț legată**, în care actele coercitive de intervenție a statului sunt combinate cu acte necoercitive de cheltuieli bugetare.[196] În ceea ce privește actele coercitive, putem identifica sursa cea mai importantă de venituri pentru orice impozitare de stat.

- **Impozitul** este o formă de intervenție a statului, care obligă un actor privat – contribuabilul – să-și transfere bogăția către stat ca parte a funcționării sale economice legale (în mod regulat).

[195] Pikulik, „Belarus, Russia, and Ukraine as Post-Soviet Rent-Seeking Regimes", 497.

[196] Acocella, *The Foundations of Economic Policy*, 247-75.

Impozitele pot fi clasificate în funcție de mai multe aspecte.[197] Cu toate acestea, având în vedere că vom discuta despre intervenția bugetară din punct de vedere al normativității și discreționarității, cel mai relevant aspect este **ținta impozitului,** adică proprietarii bunurilor care urmează să fie impozitate. Putem distinge trei tipuri în această privință:

- **impozitul general,** care este un impozit ce trebuie plătit de publicul larg, adică de actorii din mai multe sectoare ale sferei economice și comunitare (impozit pe venit, taxa pe valoarea adăugată etc.);
- **impozitul sectorial,** care este o taxă care trebuie plătită de agenții economici dintr-un singur sector economic (taxa pe bănci, telecomunicații, fast-food etc.);
- **impozitul discreționar,** care este o taxă plătită de (a) un singur agent economic sau (b) un grup restrâns de agenți (întreprinderi, ONG-uri etc.) în cadrul unui sector de activitate.

În forma lor codificată din punct de vedere juridic, toate cele trei tipuri de impozite utilizează criterii normative pentru a determina cine trebuie să fie impozitat. Dar cele trei tipuri diferă totuși în ceea ce privește efectul lor, adică cine este cel care plătește efectiv impozitul în economia respectivă. Putem vorbi de un impozit sectorial dacă există o industrie formată din numeroși actori economici care trebuie să plătească cu toții fără discriminare. În cazul unui impozit discreționare, criteriile normative sunt specificate și personalizate în așa fel încât doar un singur actor sau un grup restrâns de actori este obligat să o plătească (sau cel puțin povara fiscală este disproporționat mai severă pentru aceștia decât pentru ceilalți din același sector economic) [→4.3.4.2].

După ce impozitul este colectat de la actorii privați, veniturile sunt cheltuite de către stat.[198] Actele de cheltuire ale guvernului pot fi împărțite în două mari categorii: transferuri și servicii publice.

- **Transferul** este o formă de cheltuieli guvernamentale în care banii proveniți din impozite sunt dați direct anumitor (grupuri de) persoane, fie sub formă de numerar – care poate fi cheltuit pentru orice dorește beneficiarul –, fie sub forma unui fel de voucher, care poate fi cheltuit doar pentru bunuri sau servicii predefinite.

- **Serviciul public** este o formă de cheltuială guvernamentală în care banii proveniți din impozite sunt oferiți indirect anumitor (grupuri de) persoane, sub forma unui bun sau serviciu (public) pentru care statul cheltuiește banii.

Deși niciuna dintre cele două forme de cheltuieli guvernamentale nu implică coerciția *în sine*, ele fac parte din acțiunea conexă de redistribuire coercitivă și, prin urmare, sunt considerate ca făcând parte din intervenția statului.

Într-un stat constituțional, intervenția bugetară este normativă atât pe partea de impozitare, cât și pe partea de cheltuieli. Într-adevăr, chiar și grupurile de afaceri din democrațiile liberale caută în principal să obțină o intervenție normativă favorabilă, și nu una bugetară, deoarece aceasta din urmă tinde să fie mai difuză și vizează mai degrabă

[197] Pentru o tipologie generală, a se vedea Gruber, *Public Finance and Public Policy*, 524-27.

[198] Acocella, *The Foundations of Economic Policy*, 329-49. Firește, statul poate, de asemenea, să economisească bani, care însă vor fi cheltuiți la o dată viitoare.

Caseta 5.7. Reformele fiscale în Rusia sub Putin.

„Recurgerea statului rus la extragerea veniturilor prin [impozitare] nu a avut succes inițial. Pe măsură ce statul se afunda tot mai mult în abisul crizei fiscale la sfârșitul anilor 1990, administrația Elțîn a ridicat amenințarea coerciției împotriva celor mai mari delincvenți fiscali corporativi, dar nu a putut să producă suficientă teamă pentru a inversa scăderea veniturilor. Cu toate acestea, după colapsul fiscal din 1998, [...] un fost șef al poliției fiscale care a insistat că «oamenii trebuie să învețe să se teamă de noi» a condus guvernul. [...] Decizia politică de a ține coerciția în lesă a fost vizibil evidentă în [următoarele] domenii de colectare a impozitelor: [în primul rând], administrația fiscală a suferit o restructurare internă pentru a consolida capacitatea de extracție, în special în raport cu marile corporații care fuseseră protejate anterior de patronii politici. [...] În al doilea rând, poliția a jucat un rol mai important în extragerea veniturilor. [...] În al treilea rând, linia fină a tehnicilor juridice care separă evaziunea de evitare a fost estompat de poliție și de procurori, care au stabilit că orice încălcare a legilor fiscale [...] ar aduce pedepse în egală măsură. [...] În primul mandat al lui Putin, statul rus și-a reafirmat interesele fiscale în economia de tranziție și, prin dezlănțuirea constrângerii statale, a revenit la extragerea veniturilor prin prelevare."

Gerald M. Easter, „Revenue Imperatives: State over Market in Postcommunist Russia", in *The Political Economy of Russia*, ed. Neil Robinson (Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, 2012), 57–61.

populația generală decât anumite sectoare economice.[199] De asemenea, chiar și atunci când sunt percepute impozite sectoriale, veniturile pe care acestea le produc sunt adesea „alocate", adică dedicate unor scopuri specifice legate de industria din care au fost colectate. Prin urmare, o astfel de redistribuire nu este deosebit de potrivită pentru un grup de interese care urmărește să canalizeze banii din impozite de la un alt sector către propriul sector. [200]

Într-un stat corupt, intervenția bugetară rămâne normativă, dar implementarea ei devine discreționară, în principal prin mituirea perceptorilor de impozite și a agenților de control ai statului. Întrucât impozitarea este principala sursă de venituri pentru un stat, este esențial ca acesta să poată combate această tendință, deși adesea nu are puterea de a face acest lucru. Acesta a fost cazul în timpul lui Elțîn în Rusia, unde statul era prea slab – și, de asemenea, parțial capturat – astfel încât administrația centrală nu a putut aplica reglementările fiscale în mod corespunzător. Într-adevăr, abia în epoca Putin au fost puse în aplicare măsuri de îmbunătățire a eficienței colectării impozitelor (a se vedea caseta 5.7). Dar, pe lângă protecția împotriva inspecțiilor fiscale prin dezactivarea controalelor la nivel superior, actorii corupți **dintr-un stat capturat** pot, de asemenea, să ofere intervenții discreționare bugetare, inclusiv să distribuie fonduri din bugetele la nivel subregional către anumiți prieteni sau clienți și să încerce să schimbe normele fiscale la nivel de regim din interiorul legislației. Intervenția discreționară bugetară este cea mai ușoară **într-un stat infracțional**, în care patronul de top deține controlul asupra tuturor ramurilor puterii, poate percepe impozite și dispune, de asemenea, asupra bugetului și deciziilor de cheltuieli ale statului.

5.4.3.2. Impozitarea: funcțiile impozitării

Concentrându-ne pe partea de venituri a intervenției bugetare, diferitele state se pot distinge în funcție de propunerile pentru care percep impozite. Dintre funcțiile posibile ale impozitării, putem distinge două grupe. Pe de o parte, există **funcțiile normative**, care pot fi îndeplinite prin utilizarea impozitării ca intervenție normativă a statului, cu grupuri-țintă alese pe baza unor criterii normative și aplicate tuturor celor care îndeplinesc aceste criterii. În literatura de specialitate a economiei tradiționale (finanțe publice), care se concentrează pe intervenția normativă a statului, sunt identificate două astfel de funcții. Prima și cea mai importantă este **generarea de venituri**. După cum am menționat anterior, impozitarea este una dintre principalele surse de venit ale statului pentru finanțarea diferitelor transferuri și activități care utilizează resurse (servicii publice). A doua funcție normativă a impozitării este **discriminarea intersectorială,** care poate fi denumită și penalizare economică. Aici, statul consideră că o anumită

[199] Holcombe și Boudreaux, „Regulation and Corruption".

[200] Wyrick și Arnold, „Earmarking as a Deterrent to Rent-Seeking"; Magyar, *Post-Communist Mafia State*, 160-61.

activitate economică (sector) este dăunătoare din punct de vedere social și o dispreţuiește față de alte alternative. Acest lucru se manifestă prin impunerea de către stat a unor impozite asupra activității dăunătoare, pentru a face mai costisitoare alegerea acesteia de către populație; în consecință, activități (sectoare) similare, dar care nu sunt dăunătoare, obțin un avantaj competitiv. Într-un stat constituțional, exemplele pot fi împărțite în linii mari în două grupe, în funcție de faptul că statul consideră activitatea dăunătoare (a) din perspectiva individului sau (b) din perspectiva societății (externalități negative).[201] Pentru prima categorie, un exemplu este taxarea alimentelor fast-food și, astfel, acordarea unui avantaj competitiv alimentelor sănătoase; pentru cea de-a doua categorie, ne putem gândi la taxarea benzinei sau a automobilelor și, astfel, la creșterea atractivității unor mijloace de deplasare mai ecologice. De asemenea[202], în cazul impozitelor pe bunurile care creează dependență, cum ar fi alcoolul sau tutunul, deși aparțin grupului (a), acestea sunt adesea percepute și pentru a genera venituri, deoarece statul le poate taxa la o rată ridicată fără a împinge cererea înapoi (deoarece cererea pentru bunurile care creează dependență nu este elastică).

Pe de altă parte, există un grup de **funcții** discreționare ale impozitării, care pot fi îndeplinite prin utilizarea impozitării ca intervenție discreționară a statului. Putem distinge trei astfel de funcții (tipic ideale)[203]:

- **discriminarea intrasectorială**, care se referă la scopul de a crea condiții de concurență neloială pentru concurenții dintr-un singur sector economic, în care unii actori sunt impozitați, iar alții – beneficiarii aleși în mod discreționar – nu sunt impozitați (sau sunt mult mai puțin impozitați);
- **achiziția pieței**, care se referă la obiectivul de a elimina actorii tradiționali de pe o piață, eliberând-o pentru intrarea unui beneficiar ales în mod discreționar;
- **penalizarea politică**, ce se referă la scopul de a penaliza anumiți actori în scopuri politice, fie pentru a câștiga simpatia alegătorilor, fie pentru a supune un oligarh autonom sau rival într-o rețea patronală.

Merită să comparăm impozitele utilizate pentru a îndeplini funcții discreționare cu **amenzile**. Căci amenzile, care apar în orice tip de stat, nu sunt altceva decât obligații de plată discreționare, impuse unor persoane anume pentru încălcarea legii. Aceasta înseamnă că amenzile (1) sunt obligații ocazionale și (2) trebuie plătite pentru încălcarea unor reguli formale, normative, și (3) sunt impuse în cadrul unui proces normativ care îi afectează pe toți cei care îndeplinesc criteriul normativ al infracțiunii.[204] Pe de altă parte, impozitele percepute în scopuri discreționare, deși sunt, de asemenea, obligații de plată discreționare, presupun (1) obligații continue pentru (2) încălcarea unor reguli informale, discreționare (ale rețelei patronale informale) și (3) impunerea într-un proces discreționar care îi afectează pe cei care sunt aleși discreționar de către patronul de top.

---

[201] Gruber, *Public Finance and Public Policy*, 121-46.

[202] Există mai multe impozite care sunt greu de clasificat în mod clar în categoriile (a) sau (b). De exemplu, o taxă pe fast-food este, de obicei, comunicată ca aparținând grupului (a), în timp ce consumul de fast-food are și efecte externe negative: dacă mai multe persoane trebuie să apeleze la serviciile medicale de stat, statul trebuie să cheltuiască mai mulți bani din banii populației pentru acestea. A se vedea Varian, *Intermediate Microeconomics*, 302–4.

[203] Magyar, *Post-Communist Mafia State*, 161-69.

[204] Acest lucru se aplică la „starea" tipică ideală, fără corupție. Într-un stat penal, amenzile pot fi, de asemenea, utilizate în mod sistematic împotriva unei anumite ținte, ca parte a unei intervenții discreționare de supraveghere.

Tabelul 5.10 arată modul în care funcțiile normative și discreționare pot fi îndeplinite cu ajutorul diferitelor tipuri de impozitare. Începând cu **impozitele generale**, acestea pot fi utilizate în **primul rând pentru a genera venituri**. Acest lucru este valabil nu numai pentru că impozitele generale pot fi repartizate pe un număr mare de persoane, fiecare dintre acestea trebuind să plătească o sumă nesemnificativă în comparație cu veniturile totale colectate, ci și pentru că în acest fel este imposibil să îndeplinească alte funcții, deoarece un impozit general nu face discriminare nici între sectoare, nici între actori. În al doilea rând, **impozitele sectoriale pot fi utilizate în primul rând pentru discriminare intersectorială,** în timp ce în **al doilea rând generează venituri** și pot fi utilizate și pentru **achiziția de piață. În cele din urmă, impozitele discreționare sunt cele mai potrivite pentru a îndeplini oricare dintre cele trei funcții discreționare**. Din punct de vedere bugetar, astfel de impozite generează venituri neglijabile și afectează doar în mod negativ întreprinderile sau persoanele vizate. Ceea ce e esențial este că obiectivul acestor impozite, dincolo de interesul de a crește veniturile bugetare, nu servește interesul societății, ci mai degrabă interesul elitar al familiei politice adoptate, controlul acesteia asupra puterii și acumularea de bogății.

Tabelul 5.10. Funcțiile posibile ale celor trei tipuri de impozite.

	Generarea de venituri	Discriminarea intersectorială	Discriminarea intrasectorială	Achiziționarea pieței	Penalizarea politică
Impozit general	+++	–	–	–	–
Impozit sectorial	++	+++	–	++	–
Impozit discreționar	+	–	+++	+++	+++

Legenda: +++: funcție primară; ++: funcție secundară; +: funcție terțiară.
Fundalul alb se referă la funcțiile normative, iar fundalul gri, la funcțiile discreționare.

În timp ce în „statul" tipic ideal, impozitele sunt percepute doar pentru a îndeplini funcții normative, **impozitele cu funcții discreționare apar în cazul statului capturat și infracțional**.[205] Acest lucru nu înseamnă că toate impozitele devin discreționare: chiar și statele mafiote colectează o parte substanțială a veniturilor lor din impozitarea normativă și se bazează în mare măsură pe metodele de redistribuire folosite și de statele constituționale.[206] Într-adevăr, acest lucru rezultă din faptul că, așa cum am indicat mai sus în figura 5.11, statele cu forme superioare de corupție nu abandonează intervențiile statelor cu forme inferioare, ci le completează cu altele noi. În cazurile examinate mai sus, noile metode adăugate în arsenalul statelor sunt (1) impozitul discreționar și (2) impozitele sectoriale ale noii funcții de achiziție a pieței.

5.4.3.3. Cheltuieli: moduri și modele de cheltuieli ale statului

În ceea ce privește partea de cheltuieli a bugetului, pentru a putea distinge politicile de redistribuire ale diferitelor regimuri, este necesar să se împartă analitic două niveluri: (1) **modurile de cheltuieli ale statului**, care se referă la anumite direcții ale fluxurilor de bani – de care beneficiază anumite grupuri de persoane – și la modul în care banii din impozite sunt cheltuiți pentru transferuri și servicii publice, și (2) **modelele de cheltuieli**, care sunt

[205] Într-un stat corupt nu există intervenție discreționară bugetară, ci doar implementarea discreționară a intervenției normative.

[206] Acest aspect a fost subliniat într-o recenzie perspicace a uneia dintre publicațiile noastre anterioare despre statul mafiot. Váradi, „Nothing But a Mafia State?".

alcătuite din anumite moduri de redistribuire în funcție de situația și regimul dat. Cu alte cuvinte, în timp ce modurile sunt „mijloacele", toate acestea putând fi utilizate în diverse regimuri în diferite combinații, modelele vor semnifica acele combinații de moduri care sunt specifice anumitor tipuri de regim.

Tabelul 5.11 sintetizează cele trei moduri tipice ideale de cheltuieli publice. În primul rând, există **modelul egalitarist**, în care bogăția este redistribuită de la cei bogați la cei săraci, adică de la jumătatea cea mai bogată (sau a cincea, a zecea etc.) a populației către cealaltă parte, mai săracă, a societății. Într-un stat constituțional, scopul unei astfel de redistribuiri nu este atingerea egalității de avere, ci apropierea de egalitatea de șanse, sau „limitarea domeniului inegalității".[207] Acest lucru este exprimat prin forma cheltuielilor guvernamentale legate de modul egalitarist: plățile de transfer direct (de exemplu, subvenții și alte beneficii acordate săracilor în funcție de venituri), pe de o parte, și asistența medicală, educația și alte servicii publice care se concentrează pe egalitatea de șanse în general și pe nevoile grupurilor defavorizate în special, pe de altă parte.[208]

În al doilea rând există opusul egalitarismului, **modul elitist**. Aici, puterea de stat este folosită pentru a redistribui bogăția de la cei săraci la cei bogați, folosind plăți directe (de exemplu, subvenții pentru marii antreprenori), plăți indirecte (de exemplu, reduceri de impozite pentru persoanele care coboară până la grupurile cu venituri medii superioare) și astfel de forme de servicii publice care sporesc inegalitățile, în loc să le diminueze, în societate. Comparând modul egalitarist și **elitist**, putem spune **că modul egalitarist servește, în timp ce modul elitist pervertește scopurile redistributive,** adică scopurile adecvate nu dintr-o perspectivă normativă egalitaristă, ci din perspectiva justificării generale a redistribuirii ca atare.[209]

Tabelul 5.11. Modurile tipice ideale de cheltuieli publice. Culoarea gri se referă la modul discreționar.

	Beneficiari	Forma cheltuielilor publice	
		Transferuri	Servicii publice
Mod egalitarist	**săraci (până la grupele de venituri medii inferioare)**	**plăți directe** (de exemplu, subvenții pentru cei săraci)	***servirea obiectivelor*** de redistribuire (egalitatea de șanse)
Mod elitist	**cei bogați (până la grupele de venituri medii superioare)**	**plăți directe** (de exemplu, subvenții pentru marii antreprenori) **plăți indirecte** (de exemplu, reduceri de taxe)	***pervertirea obiectivelor de redistribuire*** (creșterea inegalităților)
Modul vaca de muls	**elita politică conducătoare (la nivel de subregim sau de regim)**	**plata directă** (de exemplu, subvenții pentru membrii elitei politice conducătoare, supratаxare) **plăți indirecte** (de exemplu, scutiri de taxe)	***neglijarea obiectivelor de redistribuire*** (transformarea activităților în plăți de transfer de facto)

Fundalul gri se referă la modul discreționar.

Cel de-al treilea mod tipic ideal de redistribuire este **modul de** redistribuire de tip „**vaca de muls"**. „Vaca de muls" în literatura de corupție se referă la sursa de bani la care apelează

[207] Tobin, „On Limiting the Domain of Inequality".

[208] Grand, *The Strategy of Equality*.

[209] Barr, *Economics of the Welfare State*, 22-40; Ferge și Tausz, „Social Security in Hungary".

actorii corupți.[210] În cazul nostru, vaca de muls nu este nimeni altcineva decât statul, fie că este vorba de o administrație locală la nivel de subregim – în cazul statelor capturate - sau de guvernul național la nivel de regim – în cazul statelor infracționale. În ceea ce privește cheltuielile, spre deosebire de elita egalitaristă și de elita modală, care aveau ținte normative de cheltuieli – săracii și, respectiv, bogații –, în modul „vaca de muls" există o țintă discreționară de cheltuieli, prin care banii din impozite sunt deturnați și cheltuiți în mod discreționar în beneficiul elitei politice conducătoare. Prin urmare, putem spune că modul **egalitarist și modul elitist sunt normative, în timp ce modul vaca de muls este un mod discreționar** de cheltuieli guvernamentale.

Diversificarea veniturilor statului în mâinile beneficiarilor în modul vaca de muls (cash-cow) se face prin transferuri directe (de exemplu, subvenții și supraevaluări în cadrul achizițiilor publice) și transferuri indirecte (de exemplu, scutiri de taxe). Iar modul cash-cow **transformă serviciile publice în plăți de transfer *de facto***, ceea ce înseamnă că este interesat de bunurile și serviciile publice în măsura în care acestea pot fi exploatate, iar elita politică conducătoare poate deturna bani de la acestea. Astfel, aici, **obiectivele redistributive nu sunt nici servite, nici pervertite, ci neglijate**.

În mod obișnuit, **liderii schimbă modelele de cheltuieli ale statului atunci când se apropie alegerile.** Căci alegerile constituie un fel de „stare de excepție" în politică, atunci când cei care, de obicei, în cadrul unui mandat, nu au acces direct la procesul de luare a deciziilor politice – masele de oameni obișnuiți cu drept de vot – au șansa de a vota în privința liderilor. În schimb, **perioadele din interiorul mandatului** constituie o stare de fapt mai obișnuită, când elita politică conducătoare se poate concentra pe grupuri mai restrânse (din punct de vedere normativ) sau chiar pe actori individuali (din punct de vedere discreționar), mai degrabă decât pe întregul electorat.[211]

În ceea ce privește cheltuielile guvernamentale, putem exprima diferența dintre perioadele electorale și cele de mandat prin compararea **sprijinului** regulat cu **donațiile** ocazionale. Sprijinul regulat apare în perioadele din timpul mandatului, când liderii pot decide prin liderul lor pe cine vor să prefere și își stabilesc politicile în consecință. Pe de altă parte, liderii trebuie să se concentreze asupra electoratului cu un accent mai puternic în perioada alegerilor și trebuie să le satisfacă așteptările prin susținerea lor, de aceea, putem spune că fac cadouri cu această ocazie.[212]

Într-un stat constituțional, elita politică conducătoare **sprijină grupuri sociale selectate normativ prin moduri normative de cheltuieli de stat în perioadele de mandat**. Liderii pot fi fie egalitariști, fie elitiști (sau chiar în favoarea unor servicii sociale universale, acordând atât săracilor, cât și bogaților), în funcție de poziția lor ideologică, precum și de grupul de interese-presiune. Dar ei își definesc obiectivele de cheltuieli după criterii normative.[213] În astfel de state, modalitatea vaca de muls ar putea apărea doar ca o deviere, pentru că statul este subordonat în mod dominant principiului interesului social. **Perioadele electorale se caracterizează prin cadouri,** dar și prin cheltuieli bugetare normative: fie grupurile sărace, fie grupurile bogate care nu au fost favorizate (sau mai puțin favorizate) primesc favoruri sub formă de transferuri directe sau indirecte pentru a putea fi convinse să voteze pe cei în funcție.

Pe de altă parte, **într-un stat mafiot**, familia politică adoptată se bazează pe principiul interesului elitar, adică pe dubla motivație a puterii și a acumulării de avere. De aici

---

[210] Jávor și Jancsics, „Corrupt Governmental Networks".

[211] de Mesquita et al., *The Logic of Political Survival*, 37-76.

[212] Pentru o lucrare de referință privind ciclurile economice electorale, a se vedea Rogoff și Sibert, „Elections and Macroeconomic Policy Cycles".

[213] Esping-Andersen, *The Three Worlds of Welfare Capitalism*; Barr, *Economics of the Welfare State*.

rezultă că**, în perioadele de termen interior, ele utilizează ca suport obișnuit (1) modul vaca de muls** în beneficiul membrilor rețelei patronale monopiramidale, în care patronul suprem dorește să maximizeze sfera de aplicare a favorurilor și pedepselor bugetare discreționare, și **(2) modul elitist**, care este necesar pentru a ține la distanță acele grupuri sociale care sunt (a) prea numeroase pentru ca patronul suprem să poată menține fiecare dintre membrii lor în mod individual într-o relație patron-client, dar care sunt (b) mai active din punct de vedere politic și (c) ar avea mijloacele de a se confrunta cu regimul, de a influența opinia publică, de a susține partidele de opoziție etc.[214] În ceea ce privește pe cei care nu aparțin niciunuia dintre aceste grupuri – persoanele aflate sub categoriile de venituri medii și în afara rețelei patronale –, aceștia sunt pur și simplu neglijați de regim, în conformitate cu familiarismul amoral al familiei politice adoptate [→3.6.2]. Într-adevăr, ideal-tipic statului mafiot, **modul egalitarist apare doar sub forma unor cadouri ocazionale în perioadele electorale** pentru acele grupuri sociale cu drept de vot care sunt neglijate în perioadele din interiorul mandatului, cum ar fi pensionarii și săracii din mediul rural.[215]

5.5. Proprietatea

5.5.1. Reorganizarea politică a structurii proprietății în regiunea postcomunistă

Atunci când actorii economici interacționează, o fac în calitate de **proprietari de bunuri**. Pentru că actorii pot acționa numai cu ceea ce au, adică ceea ce pot folosi și controla. Într-adevăr, un **sistem economic este un sistem de proprietate,** iar proprietarii, precum și forma (formele) dominantă (dominante) de proprietate sunt caracteristici definitorii ale unei economii.[216]

De la prăbușirea Uniunii Sovietice, atât economiile postcomuniste, cât și cele occidentale au fost considerate **economii mixte capitaliste**, o **combinație între dominația proprietății private –** adică majoritatea activelor economice sunt deținute de actori privați – și un **activism extins al statului**.[217] În ceea ce privește acesta din urmă, am discutat deja diferențele dintre intervenția statului în democrațiile liberale și regimurile patronale. Dar, în privința primeia, pentru a înțelege diferențele în ceea ce privește proprietatea, trebuie să luăm în considerare modul în care a apărut proprietatea privată sau, mai ales, modul în **care marii proprietari privați au luat naștere,** în primul rând.

În Occident, după secolul al XVIII-lea și apusul mercantilismului, comerțul liber și antreprenoriatul au permis apariția unor capitaliști privați, în mare măsură independenți de sfera politică. Până în secolul al XIX-lea, statele occidentale au început să protejeze drepturile de proprietate în mod normativ și să selecteze mai rar „câștigătorii" din economie[218], ambele

[214] În general, putem spune că, cu cât un alegător are mai multă avere, cu atât mai mult îl poate priva de stat mafiot și astfel guvernanții se pot baza pe metode de fracturare a integrității mai degrabă decât pe un mod elitist de a cheltui.

[215] Golosov, „Machine Politics".

[216] Pentru o lucrare de referință, a se vedea Demsetz, „Toward a Theory of Property Rights".

[217] Nelson, „Capitalism as a Mixed Economic System".

[218] Kemp, *Industrialization in Nineteenth-Century Europe*.

aspecte fiind de o importanță capitală pentru (1) separarea sferelor de acțiune politică și de piață și (2) **dezvoltarea unei structuri de proprietate conduse în principal de forțele pieței**.[219]

În schimb, crearea proprietății private și a capitalismului modern **în Est a fost un proces** mai mult **determinat politic**. Era deja așa în momentul Revoluției Industriale[220] și nu putea fi altfel când regimul proprietății private a trebuit să fie reintrodus după prăbușirea Imperiului Sovietic. Căci proprietatea privată nu era pur și simplu nesigură, ca în vremurile în care statele occidentale încă nu protejau corespunzător dreptul de proprietate, ci interzisă în dictatura comunistă.[221] Nu era suficient să se instituie protecția drepturilor de proprietate privată (și nici măcar acest lucru nu a fost realizat în mod corespunzător de către țările cu regimuri schimbătoare)[222]; fostele proprietăți de stat trebuiau să fie transformate în proprietate privată pentru ca acestea să poată începe să funcționeze ca și capital în sens economic. În procesul de privatizare instituționalizat de state, **statul a decis cine poate deveni proprietar** sau, cel puțin, cei care puteau deveni proprietari (1) trebuiau să obțină proprietatea de la stat, conform regulilor statului, și (2) trebuiau să opereze în mediul juridic creat în paralel cu privatizarea. Teoretic, acestea ar fi putut avea ca rezultat, după cum spunea un economist expert în tranziție, și „separarea sferei de existență privată de domeniul public, adică autonomia relativă a activității economice private față de politică".[223] Dar, de fapt, ambele caracteristici menționate anterior ale obținerii proprietății erau departe de a fi normative și neutre din punct de vedere politic. În consecință[224], rezultatul a fost o **lipsă de separare a sferelor de acțiune politică și de piață**, cu forme și grade diferite în diverse țări postcomuniste.

În timp ce politica și economia din țările din regiune au fost întotdeauna întrepătrunse, punctul în care un proces de tip occidental de separare a sferei de acțiune socială a fost oprit și înghețat irevocabil a fost **prima reorganizare politică a structurii de proprietate – naționalizările comuniste.** Ajunși la putere, comuniștii au lansat programe de (1) **naționalizare generală**, confiscând mijloacele de producție și transformându-le în proprietate de stat[225], și (2) **colectivizare**, care a însemnat centralizarea forțată a producției agricole în ferme colective *(kolkhoz)*.[226] În conformitate cu **obiectivele ideologice și politice** ale marxism-leninismului, clasa capitalistă a proprietarilor de mijloace de producție a fost vizată și lichidată, în timp ce proprietatea de stat nou-creată a fost pusă în mișcare în cadrul planificării centrale socialiste.[227] **Obiectivul economic** al naționalizărilor comuniste a fost industrializarea și modernizarea forțate[228], în mod nominal sub eticheta marxist-leninistă de a pune capăt capitalismului și exploatării clasei muncitoare și a țărănimii.[229]

După prăbușirea dictaturii comuniste, economiile de stat de atunci au cunoscut cea **de-a doua reorganizare politică a structurii de proprietate** din regiune**: privatizarea care**

---

219 Raico, „The Theory of Economic Development and the European Miracle".

220 Pomeranz, *The Great Divergence*; Henderson, *Industrial Revolution on the Continent*.

221 Szelényi, „Capitalisms After Communism".

222 Viktorov, „Russia's Network State and Reiderstvo Practices".

223 Bokros, *Accidental Occidental*, 81

224 Soós, *Politics and Policies in Post-Communist Transition*.

225 Kucherov, „Property in the Soviet Union".

226 Iordachi și Bauerkamper, *The Collectivization of Agriculture in Communist Eastern Europe*.

227 Kornai, *The Socialist System*, 110-30.

228 Swianiewicz, *Forced Labour and Economic Development; an Enquiry into the Experience of Soviet Industrialization*.

229 Kornai, *The Socialist System* 49-61.

a schimbat regimul. Adjectivul „schimbare de regim" este destul de important, și nu doar din punct de vedere istoric. Pentru că, spre deosebire de privatizările corporațiilor de stat din Occident, care sunt tranzacții de piață transparente care au loc în cazuri de funcționare ineficientă sau dacă obiectivele de politică publică nu au fost îndeplinite de managementul de stat, privatizarea este **o chestiune de creare a proprietarilor și a unei economii private** după comunism (a se vedea caseta 5.8). Privatizarea cu schimbare de regim a fost similară cu naționalizarea comunistă în sensul că a fost, de asemenea, o transformare de **proprietate generală**, adică schimbarea sistemului economic prin modificarea tipului dominant de proprietate. Pe de altă parte, mai mulți actori doreau să beneficieze personal de pe urma procesului de privatizare, al cărui **scop economic** – transformarea proprietății - a fost astfel corupt de un **scop politic** de transformare a puterii.[230] Acest obiectiv a avut, desigur, semnificații diferite pentru cei care doreau să-și transforme puterile bazate pe nomenclatură și pentru cei care doreau să obțină proaspăt puterea (politico-economică) ca outsideri. În plus, privatizarea a avut și un **scop ideologic**, așa-numita realizare a dreptății pentru oamenii care fuseseră jefuiți de proprietățile lor în timpul naționalizării, pe de o parte, și care fuseseră jefuiți de libertatea lor de către dictatura comunistă, pe de altă parte.[231]

Caseta 5.8. Semnificația privatizării cu schimbare de regim.

„În contextul transformării unei economii dirijate într-una orientată spre piață [...], privatizarea nu înseamnă doar privatizarea câtorva întreprinderi de stat, chiar dacă mari și dominante. Ea include *dezvoltarea organică a unor noi firme private*, ceea ce este mult mai important decât deznaționalizarea celor de stat existente, moștenite din sistemul comunist anterior. Ea implică privatizarea întregii economii naționale. Se presupune că va aduce o schimbare fundamentală în comportamentul întreprinderilor și în structura de stimulare a managerilor aflați la conducerea firmelor private și a celor de stat deopotrivă. Privatizarea economiei naționale înseamnă, prin urmare, că motivația profitului și crearea a tot mai multe valori de piață pentru proprietari, ca principale părți interesate, reprezintă acum un concept și un considerent de importanță capitală. [...] Ca urmare, după privatizare se presupune și se așteaptă ca întreprinderile să acționeze, în primul rând, în interesul proprietarilor lor privați [...]. Din acel moment, organizațiile economice individuale nu mai existau ca simple unități administrative ale unei singure entități monstruoase de stat; ele au fost reconstituite ca întreprinderi."

Lajos Bokros, *Accidental Occidental: Economics and Culture of Transition in Mitteleuropa, the Baltic and the Balkan Area* (Budapest–New York: CEU Press, 2013), 80–81.

Privatizarea a fost esențială în crearea proprietarilor, precum și în crearea dominației proprietății private, care este una dintre condițiile prealabile ale unei economii de piață de tip occidental. Cu toate acestea, pe lângă faptul că nu a creat o separare a sferelor pieței și a sferei politice, privatizarea și mediul capitalist care a rezultat au prezentat și un **deficit de legitimitate** în ochii publicului. În primul rând, **populația a identificat în general privatizarea cu jefuirea**: modul în care nomenclatura sau oamenii cu relații potrivite au pus mâna pe proprietatea statului pentru sume neglijabile, acumulând astfel averi uriașe prin „furtul la lumina zilei a bogăției națiunii".[232] În Rusia, cuvântul *prikhvatizatsiya,* care se traduce prin „acaparare", a devenit un cuvânt-cheie în discursul politic aferent.[233] În al doilea rând, din cauza lipsei de economii private pe piața internă, noii proprietari, care dispuneau de capital și care au intrat într-o afacere prin cumpărarea unei companii sau prin majorarea capitalului acesteia, au fost adesea proprietari străini, în principal companii multinaționale, în special în Europa Centrală și de Est. Acest proces ar putea fi văzut cu ușurință de către populație ca și cum **țara ar fi „vândută" străinilor**,

[230] Frydman, Murphy și Rapaczynski, *Capitalism with a Comrade's Face*.

[231] Klaus, *Renaissance*.

[232] Radygin, *Reforma Sobstvennosti v Rossii: Na Puti Iz Proshlogo v Budushchee [Reforma proprietății în Rusia: De la trecut spre viitor]*.

[233] Galuszka, „Red-Handed Russia"; Granville, „'Dermokratizatsiya' and 'Prikhvatizatsiya'".

în timp ce privatizatorii ar fi „servitorii capitalului internațional". În cele din urmă, privatizarea și prăbușirea sistemului comunist au avut **consecințe colaterale** grave **pentru societățile postcomuniste**. Pentru cei care au fost direct afectați de șomaj sau de teama de șomaj în urma schimbării de regim, confruntându-se cu consecințele negative ale unui decalaj social tot mai mare, nevoia de redistribuire a bogăției putea fi reluată la nesfârșit, deoarece proprietatea rezultată prin „sacrificiul comun" fusese preluată de „comuniști" și de „multinaționalele străine". Datele de sondaj colectate de Frye și colegii săi în 2006 subliniază acest aspect. Calculând mediile ponderate pentru populația din cele trei regiuni istorice, doar 18% în regiunea ortodoxă-orientală și 17% în regiunea islamică au opinat că structura de proprietate creată prin privatizare ar trebui lăsată neschimbată, iar proporția aceluiași răspuns a fost de doar 20% și în regiunea creștin-occidentală. În schimb, raportul celor care au îndemnat la renaționalizarea proprietății anterior privatizate și păstrarea ulterioară a acesteia în mâinile statului a fost de 22% în regiunea vest-creștină, 34% în cea est-ortodoxă și 48% în cea islamică.[234]

Deficitul de legitimitate al relațiilor de proprietate în economiile **postcomuniste** a dus adesea fie la legitimarea activă, fie la acceptarea pasivă de către populație a celei **de-a treia reorganizări politice a structurii proprietății: redistribuirea proprietății postcomuniste**. În timp ce comuniștii au abolit proprietatea privată, iar privatizatorii au restabilit-o, patronii suprem ai rețelelor patronale monopiramidale din regiunea postcomunistă **patronalizează proprietatea privată** sau proprietatea care anterior a aparținut altor rețele patronale („*repatronalizare*"). Cea mai importantă diferență față de primele două tipuri de reorganizare politică este că **obiectivul principal al *patronalizării* este schimbarea proprietății informale, mai degrabă decât formale**. Aceasta implică adesea schimbarea și a proprietății formale, folosind diverse mijloace de **prădare** [→5.5.3-4] pentru a muta activele din mâinile antreprenorilor autonomi sau ale oligarhilor rivali în cele ale membrilor loiali ai familiei adoptate sau ale statului care se află sub controlul *neopatrimonial* al patronului suprem [→2.4.2]. Prădarea este manifestarea cea mai vizibilă a procesului de reorganizare a proprietății și este cea care necesită și legitimarea activă menționată mai sus.[235] Dar scopul patronalizării economice este acela de a schimba proprietatea informală a activelor sau de a se asigura că niciun activ semnificativ nu rămâne în mâinile rețelelor patronale concurente, iar activele aparțin orbitei de proprietate a familiei politice adoptate. Dincolo de transferul formal al proprietarului, acest lucru poate fi realizat și prin **schimbarea forțată a loialității patronale**, adică prin subjugarea oligarhilor sau a antreprenorilor majori (capturarea oligarhilor [→3.4.1]) și transformarea lor în actori loiali, sau mai degrabă decât preluarea proprietății lor și oferirea ei cuiva deja loial. Oricare ar fi calea aleasă, în final, **patronul major devine *de facto* proprietarul bogăției,** deoarece poate dispune de pradă din vârful ierarhiei patronale**.** Bunurile nu mai sunt în mâinile autonome/rivale, ci în proprietatea patronală.

Dacă ne concentrăm asupra transferurilor formale de proprietate, redistribuirea proprietății în perioada postcomunistă este **foarte diferită de alte tipuri de reorganizare a proprietății din istorie**. Dacă ne uităm la țările din afara regiunii, regimurile autocratice

---

[234] Calcule proprii (folosind populația țării pentru cântărire) bazate pe Frye, *Property Rights and Property Wrongs*, 191 *The World Factbook 2006*.

[235] Mihályi, „Votes, Ideology, and Self-Enrichment".

corporatiste istorice sud-europene, de exemplu, nu au înlocuit elita economică. Este adevărat că exproprierea averilor evreiești a constituit o excepție, dar nu a fost creat un nou strat de proprietari, iar averile jefuite nu au făcut decât să îmbogățească și mai mult clasa de mijloc creștină existentă. Exproprierea averilor a fost normativă din motive rasiale[236], iar distribuția proprietății a fost, de asemenea, normativă și larg dispersată între grupurile nediscriminate ale populației.[237] De asemenea, în dictaturile de tip sovietic, toată proprietatea (productivă) era expropriată de la proprietarii de capital, astfel încât pierderea proprietății era normativă pe bază de clasă. Elita formată acolo era de natură pur politică. Remunerația lor – așa cum am discutat mai devreme – nu a constat în bogăție, ci în prevederi mai bune: salarii mai mari, condiții de trai mai bune, alocarea de apartamente sau case de vacanță, posibilitatea de a face cumpărături în magazine operate într-un sistem închis celorlalți, acces la lucruri altfel lovite de penurie și diverse alte privilegii. Dar oricât de mult ar fi apărut acestea ca avantaje și privilegii dezirabile în ochii celor cărora nu li se ofereau, ele nu puteau duce la acumularea unor averi semnificative. Altfel este situația **în cazul redistribuirii proprietății postcomuniste: prădarea averii nu este normativă, ci discreționară** și arbitrară, întâmplătoare.[238] Preluările de acțiuni vizează proprietari și companii specifice, mai degrabă decât un grup discriminat din motive normative, iar membrii loiali ai familiei adoptate le primesc, de asemenea, în mod țintit. Cei care sunt recompensați în mod discreționar pot acumula averi masive din prada care le este redistribuită (precum și din căutarea legală și ilegală a rentei [→2.4.3], deseori realizată cu ajutorul companiilor de pradă [→5.5.4]).

Concentrându-se atât pe transferurile formale, cât și pe cele informale de proprietate, redistribuirea postcomunistă **diferă de redistribuirile istorice și în ceea ce privește (1) amploarea și (2) momentul**. În ceea ce privește (1), în procesele anterioare, normative, de reorganizare, întreaga economie a fost transformată, fie din proprietate privată în proprietate publică (naționalizare comunistă), fie din proprietate publică în proprietate privată (privatizare cu schimbare de regim). În schimb, în redistribuirea proprietății postcomuniste, de obicei, **nu întreaga economie este *patronalizată***, ci doar sectoarele relevante care merită și pot fi *patronalizate* din punct de vedere politic și economic.[239] Acest lucru îi determină pe cercetători precum Mihályi, care se concentrează asupra transferurilor formale de proprietate din Ungaria, să afirme că procesul este comparabil cu reorganizările anterioare doar datorită obiectivelor sale declarate ideologic, nu datorită semnificației sale economice. Cu toate acestea[240], comparația este valabilă chiar și fără a lua în considerare eticheta sa ideologică (a se vedea mai jos). În primul rând, redistribuirea proprietății postcomuniste implică atât transferuri informale, cât și formale, ceea ce înseamnă că amploarea sa este mai mare decât dacă am lua în considerare, cu un accent de tip occidental pe relațiile de proprietate *de jure*, doar schimbările formale în materie de proprietate. În al doilea rând, redistribuirea proprietății postcomuniste pune **bazele economiei relaționale, ceea ce înseamnă noi tipuri de mecanisme economice pentru întreaga economie** [→5.6]. Acest lucru este comparabil cu modul

[236] Beker, *The Plunder of Jewish Property during the Holocaust*.

[237] Aly, *Hitler's Beneficiaries*.

[238] Madlovics și Magyar, „Post-Communist Predation".

[239] Factorii determinanți ai patronajului sunt discutați în modelul nostru de prădare [→5.5.4.1].

[240] Mihályi, „Az Orbán-Korszak Mint a Nemzeti Vagyon 6. Újraelosztási Kísérlete [Era Orbán ca a șasea încercare în redistribuirea bogăției naționale]".

în care naționalizarea comunistă fundamentează o economie planificată și privatizarea care schimbă regimul în economie de piață.

În ceea ce privește (2), sau sincronizarea, trebuie să subliniem două lucruri. În primul rând, **redistribuirea postcomunistă a proprietății nu a avut loc în toate țările postcomuniste**, spre deosebire de celelalte două forme de reorganizare politică a proprietății. Într-adevăr, procesul a avut loc doar acolo unde s-au stabilit rețele patronale monopiramidale (precum și state prădătoare), care pot prelua și preiau proprietatea în mod discreționar, pe baza loialității patronale.[241] Dar din lipsa de separare a sferelor de acțiune socială rezultă că, atunci când o familie politică adoptată ajunge la putere, chiar și într-un cadru multipiramidal, au loc schimbări în politica economică în favoarea elitei politice conducătoare, ceea ce ar putea duce la transferuri de proprietate privată. În al doilea rând, **redistribuirea proprietății postcomuniste nu se încheie, ci este un proces continuu într-o autocrație patronală**. Acest lucru rezultă din faptul că nu întreaga economie este *patronalizată*. Deoarece unele sectoare pot funcționa în mod autonom, pot apărea în orice moment noi firme sau antreprenori care pot fi selectați ca pradă de către statul prădător [→5.5.4]. Mai general, pe măsură ce circumstanțele se schimbă, se schimbă și factorii care determină dacă un bun merită să fie preluat. Prin urmare, un bun care rămâne neîmproprietărit într-o perioadă poate fi selectat de către patronul suprem pentru redistribuire în perioada următoare, pe baza considerațiilor sale politice și economice curente.

În concluzie, **obiectivele economice și politice ale procesului** reflectă principiul interesului elitar, adică **acumularea de bogăție,** deoarece *patronalizarea* redistribuie proprietatea către actorii legați prin relații și **acumularea de putere,** și, de asemenea, *patronalizarea* monopolizează rețelele patronale prin îndepărtarea activelor de la outsideri în favoarea celor din interior. **Eticheta ideologică** a redistribuirii proprietății în postcomunism este „încheierea schimbării de regim", fie prin (a) „introducerea unei dictaturi a legii" în locul fostei anarhii oligarhice, [242] fie, dacă o astfel de anarhie nu a existat, (b) prin „construirea unei burghezii naționale" și realizarea dreptății prin „recuperarea activelor privatizate fraudulos de către comuniști".[243] Aceste caracteristici, precum și principalele trăsături ale tuturor tipurilor de reorganizare politică a structurii de proprietate sunt rezumate în tabelul 5.12.

O modalitate alternativă de a conceptualiza astfel de reorganizări ale proprietății a fost folosirea analogiei cu acumularea primitivă de capital, așa cum a fost descrisă de Karl Marx în primul volum al *Capitalului*. Analogia se bazează pe apariția unui nou strat de proprietari, care utilizează mijloace probabil lipsite de scrupule pentru a deveni actori economici dominanți, precum și pe baza unui nou tip de sistem sau regim economic.[244] Cu toate acestea, noi preferăm termenul „reorganizarea politică a proprietății", deoarece (1) pune accentul pe acțiunea regimurilor, mai în concordanță cu scopurile cadrului nostru și (2) este un concept mai larg și, prin urmare, capabil să cuprindă cazuri care sunt, de fapt, destul de diferite de acumularea primitivă, așa cum a descris-o Marx. Folosirea analogiei marxiste pentru naționalizările comuniste ar fi confuză, deoarece acestea au abolit și nu au creat proprietatea privată, în timp ce activele confiscate au fost în continuare exploa-

---

241 Melvin, „Authoritarian Pathways in Central Asia: A Comparison of Kazakhstan, the Kyrgyz Republic and Uzbekistan".

242 Kahn, „Vladimir Putin and the Rule of Law in Russia".

243 Magyar, *Post-Communist Mafia State*, 241-52.

244 Szelényi, „Capitalisms After Communism"; Holmstrom și Smith, „The Necessity of Gangster Capitalism"; Sárközy, *Illiberális kormányzás a liberális Európai Unióban [Guvernarea iliberală într-o Uniune Europeană liberală]*, 302-11. De asemenea, a se vedea capitolele 26-33 din Marx, *Capital*.

tate într-o economie socialistă, și nu capitalistă (conform termenilor noștri [→5.6]).[245] Privatizările cu schimbare de regim au implicat (1) desființarea proprietății publice și (2) manipularea unei tranziții de regim, în timp ce în descrierea lui Marx, (1) proprietatea este acumulată de la actorii privați (țăranii) și (2) cu ajutorul unui regim puternic și stabil, asigurând drepturile de proprietate asupra terenurilor (îngrădirea). În cele din urmă, în timpul acumulării primitive de capital, potrivit lui Marx, are loc un flux de capital între un sector premodern (agricol) și unul modern (industrial) însoțit de o schimbare de proprietari. În cazul redistribuirii proprietății postcomuniste însă nu există un impuls de modernizare, ci doar schimbarea controlată a proprietarilor capitalului deja acumulat. În plus, beneficiarii prăzilor nu devin antreprenori: ceea ce se întâmplă nu este că își câștigă „primul milion" prin mijloace neclare, după care operează totuși în condiții de concurență reală pe piață. Nu se creează mari antreprenori, ci oligarhi sau oameni de fațadă, al căror ultim milion este la fel de murdar ca și primul. Din punct de vedere al funcției lor sociale, ei nu sunt decât niște extractori de rente care apar sub haina de oameni de afaceri, împuterniciți de patronul suprem și fortificați de o serie de subvenții de monopol [→3.4.1.2].

Tabelul 5.12. Cele trei tipuri de reorganizare politică a structurii de proprietate în regiunea postcomunistă.

Naționalizare comunistă (abolirea proprietății private)	**Privatizarea care schimbă regimul (restabilirea proprietății private)**	**Redistribuirea proprietății în perioada postcomunistă (patronalizarea proprietății private)**
transformarea tipului de proprietate (de la proprietatea privată la proprietatea publică)	transformarea tipului de proprietate (de la proprietatea publică la proprietatea privată)	transferul proprietății private (de la proprietatea autonomă/rivală la proprietatea patronală)
naționalizare, colectivizare	privatizare	prădare / adopție
obiective selectate pe clase	obiective selectate în funcție de tipul de proprietate	ținte selecționate în funcție de loialitatea patronală
obiectiv economic: modernizarea prin industrializare forțată **obiectiv politic:** neutralizarea sau lichidarea claselor de proprietari	**obiectiv economic:** conducerea întreprinderii pe principiile economiei de piață **obiectiv politic:** transformarea puterii	**obiectiv economic:** acumularea de bogăție (conducerea întreprinderii pe principii relaționale) **obiectiv politic:** acumularea de putere (monopolizarea rețelelor patronale)
etichetă ideologică: „dictatură a proletariatului", „sfârșitul exploatării clasei muncitoare și a țărănimii"	**etichetă ideologică:** „realizarea dreptății", „restabilirea economiei de piață"	**etichetă ideologică:** „sfârșitul schimbării de regim", „construirea unei burghezii naționale"

5.5.2. Realizarea unui profil de privatizare: motivații tehnocratice și nontehnocratice[246]

Privatizarea cu schimbare de regim a fost un proces extrem de complex, cu mari diferențe de la o țară la alta. Unele dintre aceste diferențe au fost de ordin cantitativ: deși majoritatea țărilor în tranziție aveau un sector privat care contribuia cu peste 60% din PIB până în 2002, gradul de privatizare a variat de la un nivel ridicat, ca în Ungaria, Polonia și Estonia,

[245] Dar vezi Burdekin, „Preobrazhensky's Theory of Primitive Socialist Accumulation".

[246] Îi suntem recunoscători lui Károly Attila Soós pentru ajutorul și sugestiile sale pentru acest capitol.

la un nivel moderat, ca în România, Ucraina și Rusia, la un nivel scăzut, ca în Moldova, Belarus și Uzbekistan.[247] Mai interesante însă din punctul de vedere al cadrului nostru sunt **diferențele calitative**, și anume marea varietate de metode prin care s-a realizat privatizarea.

În această parte, prezentăm **o tipologie a metodelor de privatizare, clasificate în funcție de motivul acțiunii de privatizare**. După cum am menționat mai sus, ar putea exista trei astfel de motive: economic, ideologic și politic, iar fiecare dintre acestea implică mai multe metode din care privatizatorii ar putea alege. În mod firesc, nicio elită conducătoare nu s-a limitat la un singur motiv și, prin urmare, în nicio țară nu a fost privatizată întreaga proprietate a statului de partid printr-o metodă uniformă. Cu toate acestea, este posibil să se distingă analitic diferite motive tipice ideale ale privatizării cu schimbare de regim și să se izoleze metodele tipice ideale pentru îndeplinirea acestor motive. Acest exercițiu produce un set de concepte care pot fi folosite pentru a spune povestea privatizării în fiecare țară postcomunistă sau, cu alte cuvinte, pentru a aduna **profilul de privatizare** al unei țări de interes prin identificarea actelor efective de privatizare cu ajutorul listei pe care o oferim.

5.5.2.1. Dimensiuni tehnocratice: deschiderea pieței de privatizare și obiectul privatizării

Scopurile economice ale privatizării cu schimbare de regim – și, de fapt, ale oricărei privatizări – sunt de trei feluri. Primul obiectiv este **schimbarea sistemului de stimulente** pentru managerii (proprietarii) unităților economice prin instituirea motivului profitului. După cum explică Kornai, într-o dictatură comunistă „[niciunul] din profitul firmei de stat nu trece automat în buzunarele [managerilor] și, invers, aceștia nu trebuie să contribuie din propriul buzunar la niciuna dintre pierderile firmei de stat. Deoarece legătura dintre «buzunarul personal» și venitul rezidual al firmei de stat este complet absentă, [stimulentul] automat și spontan observat la proprietatea privată nu se aplică."[248] Această situație urma să fie schimbată prin privatizare, astfel încât managerii (proprietarii) să beneficieze sau să piardă în funcție de succesul lor pe piață și, prin urmare, să fie stimulați să producă pentru dorințele clienților, mai degrabă decât pentru dorințele planificatorului central. În al doilea rând, privatizarea este o modalitate de a **crește veniturile bugetare,** ceea ce a fost esențial pentru stat atunci când veniturile fiscale s-au prăbușit pe măsură ce economia a intrat în recesiune după tranziție. În al treilea rând, privatizatorii ar putea dori să efectueze privatizarea pentru a **relansa creșterea economică,** ce ar putea fi alimentată de investițiile productive care sunt făcute de proprietarii privați interesați.[249]

Toate aceste obiective sunt centrate pe **motivul tehnocratic al eficienței economice**. Sub acest aspect, actele de privatizare pot fi analizate prin două caracteristici: (1) **obiectul privatizării** și (2) **deschiderea pieței de privatizare** către outsideri (outsideri din punctul de vedere al elitei conducătoare). Obiectul privatizării este important din cauza considerațiilor generale privind tratamentul de reglementare postprivatizare al unei industrii. În consecință, este necesar un tratament diferit pentru industriile competitive – cum ar fi comerțul cu amănuntul – față de monopolurile naturale sau piețele oligopoliste – cum ar fi resursele naturale sau sectorul bancar – care implică, de obicei, un mediu de reglementare

[247] Lane, „Post-State Socialism", 22-23.

[248] Kornai, *The Socialist System*, 74.

[249] Bokros, *Accidental Occidental*, 84.

mai puternic.[250] În ceea ce privește deschiderea pieței de privatizare, această dimensiune este importantă, deoarece (1) concurența între potențialii investitori prin cerințe stricte ar trebui să genereze o producție mai bună la un preț mai mic decât în cazul în care piața este închisă străinilor și activul privatizat este preatribuit unui anumit actor economic, iar (2) o concurență mai mare implică un **potențial de coruptibilitate** mai scăzut, adică posibilitatea de a transforma decizia normativă cu privire la cine să privatizeze un activ într-una discreționară. În principiu, cu cât procedura este mai complexă și cu cât statul decide în mod discreționar asupra termenilor tranzacției, cu atât potențialul de coruptibilitate este mai mare.[251]

În funcție de **obiectul privatizării, se pot diferenția patru metode** (tabelul 5.13).[252] În primul rând, **atunci când statul privatizează o activitate,** adică atunci când comandă un anumit bun sau serviciu de pe piața privată în loc să îl realizeze pe cont propriu, putem vorbi de **contractare prin externalizare**. În multe țări, drumurile, școlile și birourile guvernamentale sunt construite pentru guverne de către antreprenori privați, iar servicii precum transportul, serviciile de siguranță publică și serviciile de recreere sunt, de asemenea, adesea comandate de către stat.[253] În acest caz, statul își asumă rolul de **client** pe piața privată, iar forma economică a serviciilor date este cea a **monopolului artificial**. Pentru că, în cazul contractării, statul nu cumpără pur și simplu un bun sau un serviciu pe care oamenii îl achiziționează, de obicei, pe piață, ci contractează o activitate guvernamentală. Unul dintre principalele argumente pentru care statul nu ar trebui să desfășoare activitatea de unul singur, ca monopolist, este acela că, în cazul contractării prin externalizare, există concurență între participanții la licitație, ceea ce permite statului să obțină prețuri mai mici și să minimizeze supraimpozitarea guvernamentală [→2.4.3].

În al doilea rând, atunci când **statul privatizează o concesiune**, ceea ce înseamnă că acordă un privilegiu special de monopol firmelor private pentru a produce și furniza (o parte din) un anumit serviciu, putem vorbi de **francizare (licențiere)**. Francizarea este deosebit de frecventă în cazul bunurilor care prezintă caracteristici de monopol natural[254] – cum ar fi serviciile de utilitate publică –, dar poate avea loc și în cazul în care statul do-

Tabelul 5.13. Metode de privatizare în funcție de obiectul privatizării (dimensiunea tehnocratică).

	Ce este privatizat?	Relația specială post-transfer a statului cu întreprinderea	Forma economică post-transfer
Contractarea prin externalizare	Activitate	Client	Monopol artificial
Francizare (licențiere)	Concesiune	Regulator	Monopol artificial (oligopol)
Privatizare directă (parțial)	Întreprindere + active	Copartener	Firmă competitivă (cu posibila intervenție a statului în management)
Privatizare directă (total)	Întreprindere + active	-	Firmă competitivă

[250] Bokros, *Accidental Occidental*, 113-26.

[251] Kaufmann și Siegelbaum, „Privatization and Corruption in Transition Economies".

[252] Arakelyan, *Privatization as a Means to Property Redistribution*, 82-85.

[253] Arakelyan, *Privatization as a Means to Property Redistribution*, 82.

[254] Arakelyan, *Privatization as a Means to Property Redistribution*, 83-84.

rește să supravegheze în mod special activitatea respectivă din motive publice sau de altă natură – cum ar fi în cazul jocurilor de noroc sau al industriei tutunului.[255] În cazurile de francizare, statul își asumă rolul de **reglementator** special al industriei date (special în sensul că reglementează industria mai mult și cu reguli diferite decât întreprinderile private obișnuite), în timp ce forma economică a activității licențiate va fi de monopol artificial sau oligopol.

În al treilea rând, **atunci când** statul **privatizează o întreprindere și, de asemenea, activele acesteia, dar numai într-o anumită măsură** (astfel încât statul rămâne în continuare – de obicei minoritar – acționar în noua companie privată), vorbim de **privatizare directă parțială**. Într-adevăr, această metodă duce adesea la incertitudine pentru managementul privat. Așa cum explică Károly Attila Soós, după schimbarea de regim „în Rusia și Ucraina, companiile au fost privatizate fără terenul pe care se aflau, adică cu terenul păstrat în proprietatea statului. În Slovenia, o incertitudine similară a fost generată de un activism specific al acționarilor minoritari ai administrației publice, bazat pe aplicarea combinată a poziției de acționar minoritar a statului și a fondurilor parastatale și a rolului statului de decident politic, legislator și regulator."[256] Prin urmare, din punct de vedere tehnocratic, această metodă poate fi utilizată doar în cazul monopolurilor naturale și al așa-numitelor industrii „strategice".[257] În cazul privatizării directe parțiale, statul își asumă rolul de **copartener** în conducerea companiei, care însă ia forma economică a unei firme competitive (cu o potențială intervenție a statului în management).

Nu în ultimul rând, **atunci când statul privatizează o întreprindere și nu rămâne acționar**, putem vorbi de **privatizare directă totală**. După cum explică Lajos Bokros, din punct de vedere tehnocratic, această metodă este utilizată în principal în sectorul concurențial (producție, procesare alimentară, comerț cu amănuntul etc.), deoarece „statul este [...] incapabil să restructureze, să reorganizeze, să îmbunătățească și apoi să gestioneze un număr mare de întreprinderi comerciale într-un mod eficient și eficace".[258] Într-adevăr, aceasta a fost tocmai lecția economiilor planificate: că statul este incapabil să gestioneze întreprinderile competitive în mod eficient, servind interesele consumatorilor.[259] În cazurile de privatizare totală directă, întreprinderea privatizată devine complet privată și nu există o relație specială post-transfer a statului cu întreprinderea. Astfel, întreprinderea, acum privată, ia forma economică a unei firme competitive autonome.

Revenind la dimensiunea **deschiderii pieței de privatizare,** există cinci metode diferite, pe care le enumerăm într-o ordine crescătoare, de la cele mai mici la cele mai mari **bariere la intrare** sau într-o ordine descrescătoare, de la cele mai deschise (închise) piețe pentru cei din afară (tabelul 5.14). În primul rând, există **privatizarea prin emisiune de acțiuni**, atunci când o întreprindere de stat este privatizată nu dintr-o bucată, ci prin ofertă publică de acțiuni (la bursă). În acest caz, singura barieră de intrare este cerința monetară minimă de a cumpăra o acțiune.[260] În al doilea rând, atunci când o întreprindere de stat este vândută într-o singură bucată, dar în cadrul unui proces transparent în care oricine poate licita, putem vorbi despre o **licitație publică**.[261]

---

255 Magyar, *Post-Communist Mafia State*, 188-95.

256 Soós, *Politics and Policies in Post-Communist Transition*, 150.

257 Soós, *olitics and Policies in Post-Communist Transition*, 122-24.

258 Bokros, *Accidental Occidental*, 93.

259 Kornai, *The Socialist System,* 228-61.

260 Jones et al., „Share Issue Privatizations as Financial Means to Political and Economic Ends".

261 Arakelyan, *Privatization as a Means to Property Redistribution*, 85.

Tabelul 5.14. Metode de privatizare în funcție de deschiderea pieței de privatizare (dimensiunea tehnocratică).

	Bariere la intrare	Deschiderea față de cei din afară	Potențialul de coruptibilitate
Privatizarea emisiunii de acțiuni	Cerințe monetare minime	Deschis ↓ Închis	Scăzut ↓ Mare
Licitație publică	Cerințe de capital ridicate		
Achiziție publică	Decizie multicriterială		
Licitație restrânsă	Nevoia de invitație		
Vânzarea negociată	Necesitatea numirii de către elita politică conducătoare		

În cele două cazuri anterioare, piața de privatizare a fost o **piață deschisă** în sensul în care am definit acest termen în partea 5.4.2.1, având în vedere că oricine putea intra și concura pentru proprietatea care urma să fie privatizată, indiferent de aprobarea statului. Piața de privatizare devine **închisă din punct de vedere normativ** în cazurile de **achiziții publice**, când statul nu lasă pe oricine să liciteze, ci doar pe cei care îndeplinesc mai multe criterii (de obicei în cazurile de înstrăinare contractuală sau de francizare). La jumătatea distanței dintre normativ și discreționar închis este cea de-a patra metodă, **licitația restrânsă**, când este necesară o invitație din partea statului. Teoretic, invitațiile se fac pe baza unor criterii normative, dar în practică, acest lucru include într-adevăr deja un risc ridicat de discreționaritate. În cele din urmă, piața privatizării se **închide discreționar** în cazul **vânzărilor negociate**, când elita politică conducătoare este cea care îl desemnează pe cel care va primi proprietatea care urmează să fie privatizată.[262]

5.5.2.2. Motivații nontehnocratice: realizarea dreptății și transformarea puterii

Motivația tehnocratică a eficienței este mai frecventă în privatizările din economiile de piață consacrate decât era la momentul schimbării regimului. Pe lângă faptul că mai mulți privatizatori au avut alte intenții decât atingerea eficienței economice[263], privatizarea după idealuri tehnocratice a fost uneori pur și simplu imposibil de realizat. Acest lucru a avut patru motive de bază[264]:

- în momentul schimbării de regim **nu a existat un mediu juridic adecvat** – cu câteva excepții din Europa Centrală și de Est – care ar fi putut asigura în mod satisfăcător protecția proprietății private și garanta reguli adecvate și transparente de tranziție de la proprietatea de stat la cea privată;
- prăbușirea structurii de putere comunistă a mers adesea mână în mână cu **destrămarea funcțiilor de control ale statului,** rezultatul fiind că deciziile privind distribuirea

[262] Arakelyan, *Privatization as a Means to Property Redistribution*, 86. Nivelul de deschidere este considerat „on default", adică fără corupție a procesului de privatizare a statului. Dacă intră în joc corupția, aceasta poate transforma orice piață de privatizare într-una închisă discreționar.

[263] Pentru o trecere în revistă a literaturii de specialitate, a se vedea Soós, *Politics and Policies in Post-Communist Transition*, 25-29.

[264] Frydman și Rapaczynski, *Privatization in Eastern Europe*.

proprietății de stat au fost luate prin intermediul unui aparat politic și al unui aparat de stat care nu erau nici stabile, nici conștiente de poziția lor temporară;

- **nu a existat o cerere internă solidă din punct de vedere financiar,** deoarece în condițiile monopolului de stat și ale economiei planificate, nimeni nu ar fi putut acumula active apropiate de ceea ce ar fi fost necesar;
- atunci când o piață administrativă și o economie planificată se prăbușesc, este **imposibil să se determine valoarea exactă a unei foste societăți de stat** într-un mediu de piață care nici măcar nu a fost stabilit. La urma urmei, nici prețul produselor, nici costurile de producție – și nici, de altfel, oferta și cererea – nu au fost modelate de forțele pieței. (Desigur, se putea bănui că industria materiilor prime, care se vindea la prețuri deprimate în comparație cu cele internaționale, ar fi adus profituri semnificative celor care reușeau să pună mâna pe ea).[265]

Pe scurt, atât în mod deliberat, cât și din necesitate, au apărut **motive nontehnocratice de privatizare.** Dintre acestea, cele mai importante două au fost: **realizarea dreptății – referindu-se la rectificarea** nedreptăților dictaturii comuniste prin acordarea proprietății proprietarilor de drept și **transformarea puterii – referindu-se** fie la transformarea puterii politice comuniste a nomenclaturii în putere economică postcomunistă, fie la abuzarea procesului de privatizare pentru câștigul privat al nou-veniților.

Putem diferenția patru metode de privatizare, care, deși au dimensiuni economice, sunt preocupate în primul rând de obiectivul ideologic al realizării dreptății (tabelul 5.15). Prima și cea mai simplă metodă constă în restituirea proprietății celor de la care a fost luată, adică **reprivatizare**. În cazurile de reprivatizare, realizarea dreptății se bazează pe structura de proprietate din perioada de dinaintea naționalizării/colectivizării, iar procesul are ca scop redarea proprietăților naționalizate celor care au dreptul la ele în calitate de foști proprietari. Cu toate acestea, deși această metodă **pare simplă în teorie,** este într-adevăr **mult mai complexă în practică**. Pe de o parte, este puțin probabil ca reprivatizarea să ducă la eficiență economică, deoarece (copiii sau nepoții) celor de la care a fost luată proprietatea și care au fost forțați să își câștige existența în deceniile unei economii planificate nu sunt probabil cei mai potriviți actori pentru a conduce aceste unități într-un mod modern și eficient. Pe de altă parte – și poate, din punctul de vedere al realizării dreptății, mai important – practic nicio proprietate nu a rămas neschimbată în deceniile de naționalizare comunistă: multe clădiri vechi au fost demolate sau reconstruite complet; clădiri noi au fost construite pe unele terenuri însușite; bunurile de capital însușite au fost amortizate etc. Ca urmare, restabilirea stării inițiale a pieselor de proprietate nu era de obicei practică (adesea nu era posibilă) și nu era întotdeauna clar ce anume trebuia restituit (și cui). Prin urmare, oponenții restituirii au susținut că „pretențiile private pot fi adesea complicate și îndelungate, împotmolind inutil privatizarea".[266] Nu este de mirare că, în majoritatea țărilor, reprivatizarea s-a limitat în mare măsură la

[265] Cf. Nureev, „Power-Property as a Path-Dependence Problem".

[266] Arakelyan, *Privatization as a Means to Property Redistribution*, 82.

bunuri imobiliare (cum ar fi terenurile agricole) și a afectat doar în mod limitat activele productive.[267]

Tabelul 5.15. Metode de privatizare în funcție de dimensiunile realizării dreptății (scop ideologic).

	Dimensiunea temporală a realizării dreptății	Baza de legitimare a proprietății privatizate	Domeniul de aplicare a proprietății privatizate
Reprivatizare	Perioada de dinaintea naționalizării/colectivizării	Foști proprietari	Fosta proprietate
Compensații	Perioada de dinaintea naționalizării/colectivizării	Foști proprietari	Proprietate opțională
Privatizare în cerc restrâns (MEBO) (management-employee buyout, MEBO)	Perioada anterioară schimbării regimului	Operatorii activelor	Proprietate exploatată
Distribuirea gratuită către cetățeni (voucher)	Perioada anterioară schimbării regimului	Cetățeni	Proprietate opțională

Cea de-a doua metodă a realizării dreptății oferă o soluție la aceste probleme. Prin **compensare**, foștii proprietari nu primesc aceeași proprietate care le-a fost luată, ci o proprietate opțională, comparabilă ca valoare cu fosta proprietate (naționalizată). Această „proprietate opțională" a luat uneori forma unor așa-numite bonuri de compensare, ca în Ungaria și Slovenia, unde aceste bonuri puteau fi folosite în cadrul acordurilor de privatizare. „Aceste vouchere au crescut cererea de acțiuni ale tuturor întreprinderilor", scrie Soós, „inclusiv ale celor de dimensiuni medii și mari. Cu toate acestea, influența lor asupra compoziției cererii trebuie să fi fost neglijabilă, deoarece bonurile de compensare puteau fi vândute și cumpărate în mod liber; ele erau chiar cotate la bursele de valori [...]. Prețurile tichetelor de compensare au fluctuat în funcție de evoluția «ofertei de privatizare» și de condițiile, uneori schimbătoare, de utilizare a acestora în cadrul privatizării. Dar prețurile au fost întotdeauna sub valoarea nominală a bonurilor. Acestea au ajuns la gospodării sau la alte entități care doreau oricum să achiziționeze activele privatizate. Cu voucherele cumpărate la prețuri reduse, cumpărătorii puteau achiziționa aceste active ceva mai ieftin."[268]

Cea de-a treia metodă poate fi numită **privatizare din interior,** dar a fost cunoscută și sub numele de **management-employee buyout (MEBO)**.[269] Spre deosebire de cazurile anterioare, dimensiunea temporală a realizării dreptății nu este perioada de dinaintea naționalizării, ci cea de dinaintea schimbării regimului, pe principiul că – parafrazând celebrul slogan – compania aparține celor care o lucrează. Astfel, prin această metodă, întreprinderile de stat ar putea fi date în folosință operatorilor activelor, inclusiv conducerii și angajaților. Angajații aveau poziții puternice în Polonia, iar managerii, în Rusia, ceea ce a conferit acestei abordări „dublul avantaj al fezabilității și al popularității politice".[270] Cu toate acestea, în alte țări, cum ar fi Ungaria, unde MEBO au fost realizate uneori prin

[267] Bokros, *Accidental Occidental,* 88-89.

[268] Soós, *Politics and Policies in Post-Communist Transition*, 29.

[269] Arakelyan, *Privatization as a Means to Property Redistribution*, 87-88.

[270] Arakelyan, *Privatization as a Means to Property Redistribution*, 87.

mijloace subterane, faptul că managementul ar proveni apoi din stratul de tehnocrați loiali regimului anterior a contribuit la deficitul de legitimitate al procesului de privatizare. Într-adevăr, în astfel de cazuri, procesul a dus, de obicei, la apariția unor baroni „roșii" și „verzi" în cadrul corporațiilor, care fie cumpărau conducerea existentă, fie îndepărtau masele de muncitori din cadrul corporațiilor. Acest proces a coincis, de obicei, cu deturnarea anumitor unități sau acțiuni corporative către noi afaceri legate de conducere, ceea ce a dus adesea la prăbușirea marilor corporații de stat (în principal industriale) și la concedierea unei părți semnificative a lucrătorilor acestora.

Nu în ultimul rând, **distribuirea gratuită către cetățeni** sau privatizarea în masă a bonurilor de masă se baza pe principiul că singurii proprietari posibili și drepți ai proprietății naționalizate sunt oamenii, adică cetățenii țării înșiși.[271] Astfel, prin emiterea de vouchere sau „cupoane" de privatizare, s-au creat aproape peste noapte milioane de proprietari casnici prin care cetățenii puteau investi voucherele primite în companii sau prin așa-numitele fonduri de investiții pentru privatizare (FIP).[272] FIP-urile „se aflau fie sub controlul unor bănci încă de stat (ca în Cehoslovacia), fie sub supravegherea agenției de privatizare de stat (ca în România), fie – dacă reușeau să colecteze și să concentreze cupoanele cetățeanului prin inițiativa unor persoane cu relații bune – se aflau sub controlul nesupravegheat al unor persoane din interior. Acest ultim aranjament reprezenta cel mai rău caz și lăsa loc unor abuzuri enorme."[273] În plus, acest proces a dus la un grad ridicat de **fragmentare a drepturilor de proprietate** și, prin urmare, nu a dus la o creștere individuală substanțială a averii. Prețul de piață al proprietăților a scăzut, permițând câtorva persoane să profite de spirala descendentă a prețurilor pentru a concentra proprietatea în propriile mâini și apoi, mai târziu, pentru a-și politiza activele.

Acest lucru ne conduce la obiectivul politic al privatizării, și anume **transformarea puterii nomenclaturii** în mâini private. Acest obiectiv al privatizării nu a presupus metode specifice, dat fiind că procesul trebuia să fie informal prin însăși natura sa. Mai degrabă, se referă la o corupție a procesului de privatizare în ansamblul său, ceea ce înseamnă că mai multe dintre metodele descrise anterior – și inițial normative – au fost transformate în metode discreționare din diverse direcții.

Tabelul 5.16. Metode de privatizare în funcție de dimensiunile de transformare a puterii (obiectiv politic).

	Modul de corupere	Corupție treptată	Beneficiari
Transformarea puterii de jos în sus	Utilizarea capitalului social și de cunoștințe sus-puse	O singură etapă	Outsideri (+ nomenclatura) în număr mare
Transformarea orizontală a puterii	Facilitarea concentrării proprietății în timpul privatizării secundare	Multietajat	Nomenclatura (+ outsideri) în număr mare
Transformarea puterii de sus în jos	Transformarea directă („statul se autoprivatizează")	O singură etapă	Nomenclatura în număr mic

[271] Lewandowski, „The Political Context of Mass Privatization in Poland".

[272] Arakelyan, *Privatization as a Means to Property Redistribution*, 95.

[273] Bokros, *Accidental Occidental*, 90.

După direcția de corupere a procesului de privatizare, putem distinge trei metode (tabelul 5.16). În primul rând, există **transformarea puterii de jos în sus**. Aici intențiile statului au fost tehnocratice, iar privatizarea a fost o competiție deschisă, ceea ce înseamnă că nu a existat o decizie prealabilă cu privire la cine va fi câștigătorul licitației de privatizare. **Nu a existat o voință centrală care să coordoneze un transfer de putere al nomenclaturii. Cu toate acestea, activele au fost totuși acaparate**, nu neapărat de cei mai potriviți actori economici cu know-how managerial adecvat, ci în **principal de nomenclaturiști, precum și de persoane din afară cu conexiunile potrivite, deoarece aveau avantajul competitiv.** Pentru că, așa cum am menționat, nu exista nicio modalitate bună de a determina prețul real de piață al proprietății statului comunist, deoarece aceasta fusese operată într-un mediu necapitalist, în afara pieței private. Prin urmare, în timpul privatizării cu schimbare de regim, existența unor bucăți bune de informații privilegiate, a capitalului social sau a rețelelor cu legături puternice [→6.2.1] ar putea fi utilizată pentru a pune mâna pe bunuri prețioase. După cum explică Szelényi, în Europa Centrală, „capitalul social a fost, fără îndoială, mai important decât capitalul politic în dobândirea de avere și obținerea de poziții în regimurile postcomuniste. Conexiunile personale și informațiile despre companiile oferite spre privatizare au completat jocul forțelor pieței. Agențiile de privatizare scoteau adesea la licitație firmele la prețuri sub valoarea lor reală și era nevoie de contacte – atât cu conducerea întreprinderii, cât și cu agenția de privatizare – pentru a obține informații exacte despre valoarea acestora."[274]

În al doilea rând, a existat ceea ce numim **transformarea orizontală a puterii**. În acest caz, puterea nomenclaturii a fost transferată nu într-un singur pas discreționar, ci mai degrabă într-un proces în mai multe etape. În primul rând, a fost realizată o „privatizare primară" normativă, de obicei sub forma privatizării în cerc restrâns (MEBO) sau a distribuirii gratuite către cetățean (voucher), care a creat o structură de proprietate foarte dispersată. Dar în anii următori, a avut loc o așa-numită „privatizare secundară", ceea ce a însemnat că oamenii au vândut voucherele și activele privatizate anterior s-au concentrat în mâini mai puține. În țări precum Republica Cehă, acest proces a avut loc în mod normativ, ceea ce înseamnă că a fost un proces de piață liberă, iar statul nu a intervenit pentru a face din nomenclaturiști beneficiarii privatizării secundare.[275] Cu toate acestea, în țări precum Rusia

Caseta 5.9. Privatizarea primară și secundară în Rusia.

„[...] principala metodă de privatizare aplicată în Rusia începând cu 1992 a fost o soluție pe care guvernul a acceptat-o [...] doar pentru că altfel Parlamentul nu ar fi acceptat deloc legea privatizării. Motivul a fost acela că doar legile modificate corespundeau intereselor managerilor de întreprinderi care dominau Parlamentul. [...] În cazul privatizărilor cu bonuri, acțiunile în afara celor date sau vândute angajaților care nu sunt manageri și managerilor [aproximativ 50%] au fost vândute unor investitori externi [...], dar 29% urmau să fie vândute (schimbate) întotdeauna pentru bonuri, sub formă de licitații. [...] Aceste forme de proprietate erau condamnate să se restrângă [...] din două motive [...]. În primul rând, proprietatea angajaților avea un sprijin redus în sistemele juridice, stimuli slabi și nu prea mult sprijin juridic. În al doilea rând, [...] dacă protecția intereselor și drepturilor micilor acționari este slabă, structura de proprietate tinde să fie foarte concentrată. A fi un mic acționar nu este recompensator în astfel de țări. [În timpul privatizării secundare din] Rusia, Ucraina și Slovenia [...], participațiile managerilor au crescut, iar cele ale personalului ne-manager s-au diminuat. [...] Angajații ne-manageriali au fost proprietari pasivi; doar managerii au fost activi și - în mare parte prin abuzul de poziția lor de manager - au expropriat încet-încet participațiile personalului ne-manager (și, eventual, pe cele ale altor proprietari)."

Károly Attila Soós, *Politics and Policies in Post-Communist Transition: Primary and Secondary Privatisation in Central Europe and the Former Soviet Union*, NED-New edition, 1 (Budapesta–New York: CEU Press, 2011), 8, 51, 106, 109.

[274] Szelényi, „Capitalisms After Communism,, 43. De asemenea, a se vedea Eyal, Szelényi și Townsley, *Making Capitalism Without Capitalists*.

[275] Soós, *Politics and Policies in Post-Communist Transition*, 105-10.

sau Ucraina, unde privatizarea în cerc restrâns (MEBO) a fost dominantă, mediul juridic creat în timpul schimbării de regim i-a preferat pe foștii nomenclaturiști – noii manageri de întreprindere – care, ca urmare, au putut transfera puterea nomenclaturii către ei înșiși în timpul privatizării secundare (a se vedea caseta 5.9). În acest proces, un număr relativ mare, zeci de mii, de foști nomenclaturiști au devenit proprietari dominanți ai unor întreprinderi mijlocii și chiar mari, iar puterea unor manageri de întreprinderi a devenit chiar nelimitată, deoarece au dobândit participații semnificative în cadrul unităților economice. Aceşti din urmă actori au fost primii oligarhi după schimbarea de regim.[276]

În cele din urmă, metoda de **transformare a puterii de sus în jos** a inclus ceea ce Olga Kryshtanovskaya și Stephen White descriu drept „privatizarea statului de către stat". În analiza lor a cazului Rusiei, ei indică mai multe cazuri „când funcționarii publici, folosindu-se de puterile lor formale, [au privatizat] acele secțiuni ale statului pentru care [fuseseră] ei înșiși responsabili. [...] Acest tip de privatizare a inclus schimbări masive în sistemul de gestionare economică, în sistemul bancar și de vânzare cu amănuntul, precum și vânzarea celor mai profitabile întreprinderi. Ministerele, de exemplu, au fost transformate în concerne. De obicei, ministrul s-a pensionat sau a devenit consultant al concernului care i-a succedat ministerului. Președintele concernului, de regulă, era un fost ministru adjunct. Concernul a dobândit statutul de societate pe acțiuni. Acționarii erau, de obicei, cei mai înalți directori ai fostului minister, împreună cu întreprinderile de care acesta fusese responsabil. În acest fel, proprietatea ministerului a devenit proprietatea privată a funcționarilor săi de conducere; iar aceștia nu au privatizat pur și simplu organizația de care erau responsabili, ci au făcut acest lucru în beneficiul lor."[277] Cazuri de acest gen au avut loc înainte de privatizările în masă, al căror domeniu de aplicare a fost, prin urmare, restrâns. Într-adevăr, atunci când economistul Vitalii Naishull i-a spus ministrului privatizărilor al lui Elțîn că „planurile dumneavoastră de privatizare a industriei ruseşti nu vor funcționa niciodată. Totul a fost deja privatizat și nu a mai rămas nimic de dat", el exagera, dar nu nefondat.[278]

Potrivit lui Kryshtanovskaya și White, partidul-stat a acordat cinci privilegii suplimentare nomenclaturii sovietice, care i-au ajutat în procesul de transformare a puterii chiar înainte de schimbarea de regim. Și anume, au obținut drepturi exclusive în primele etape ale reformei economice în (1) înființarea de întreprinderi mixte, (2) conversia activelor în numerar, (3) credite avantajoase, (4) tranzacții imobiliare și (5) privilegii în operațiunile de import-export.[279] Acest lucru ne conduce la una dintre întrebările care au cauzat deficitul de legitimitate al privatizării, și anume **supraviețuirea nomenclaturii**. Privind cele trei regiuni istorice, putem observa că în regiunea ortodoxă, **nomenclatura rusă,** din cauza motivelor menționate mai sus, a fost **printre cele mai de succes elite comuniste în a-și păstra puterea în mediul postcomunist.** Kryshtanovskaya și White au constatat că 61% din elita de afaceri din timpul lui Elțîn au fost recrutați din fosta nomenclatură, în timp ce proporția membrilor nomenclaturii era de 74,3% în guvern și

[276] Soós, *Politics and Policies in Post-Communist Transition*, 141.

[277] Kryshtanovskaya și White, „From Soviet Nomenklatura to Russian Elite", 720.

[278] Citat de Buiter, „From Predation to Accumulation?", 606.

[279] Kryshtanovskaya și White, „From Soviet Nomenklatura to Russian Elite", 716-20.

de 75% în conducerea de vârf. [280] Cifre la fel de mari pot fi observate doar în **regiunea istorică islamică**, sau în Azerbaidjan și Asia Centrală sovietică**.** Cu toate acestea[281], supraviețuirea nomenclaturii de acolo s-a datorat mai puțin privatizării sau altor privilegii, ci faptului că (1) primii lideri politici ai noului regim erau practic aceiași cu liderii comuniști și (2) s-au opus privatizării în masă și au pledat pentru un „stat dezvoltator" (care, totuși, era într-adevăr subordonat principiului interesului elitei și, prin urmare, un stat infracțional).[282]

În fine, în cazul **regiunii istorice creștin-occidentale**, ne putem baza pe cercetările lui Iván și Szonja Szelényi.[283] Folosind un sondaj reprezentativ, ei au comparat succesele transformării puterii în Rusia, Polonia și Ungaria (Tabelul 5.17). Potrivit acestora, **dintre cei care făceau parte din nomenclatura economică în 1988, cinci ani mai târziu, 56,6% se aflau în poziții de elită în Polonia și 29,2% în Ungaria**. În schimb, ei au constatat un raport de 81,8% în Rusia.[284] Aceste raporturi, sau mai degrabă diferențele dintre cele trei regiuni istorice, pot fi explicate prin diferențele în ceea ce privește nivelul de separare a sferelor de acțiune socială, pe de o parte, și amploarea schimbării elitei politice, pe de altă parte. Dintre nomenclaturiștii politici ai sistemului comunist, 67,7%, 27,5% și 21,9% și-au păstrat pozițiile în noua elită în Rusia, Polonia și, respectiv, Ungaria.[285] Schimbarea elitei economice, după cum am văzut, a diferit relativ în același raport în aceste țări. Motivul este acela că, **întrucât în țările comuniste sfera politică și cea economică au fuzionat, raportul mai mic al supraviețuirii nomenclaturii politice a mers mână în mână cu raportul mai mic al supraviețuirii nomenclaturii economice, și invers**. Cu cât comuniștii își puteau păstra mai mult pozițiile politice, cu atât mai mult puteau transfera și fosta lor putere economică.

Tabelul 5.17. Destinațiile vechii nomenclaturi economice. Sursă: Szelényi și Szelényi (1995, 627).

Poziția de clasă a nomenclaturii economice din 1988 în 1993	Rusia (N = 60)	Polonia (N = 263)	Ungaria (N = 82)
Elită	81.1	56.6	29.2
Nonelită cu subordonați	13.2	12.6	18.3
Nonelită fără subordonați	1.7	7.2	4.9
Pensionat	3.3	23.6	47.6

[280] Kryshtanovskaya și White, „From Soviet Nomenklatura to Russian Elite", 729.

[281] Luong, *Institutional Change and Political Continuity in Post-Soviet Central Asia*.

[282] Melvin, *Uzbekistan*.

[283] Szelényi, „Circulation or Reproduction of Elites during the Postcommunist Transformation of Eastern Europe".

[284] Szelényi și Szelényi folosesc cifre diferite (și, într-adevăr, definesc elita economică în mod diferit) decât Kryshtanovskaya și White. Cu toate acestea, cifrele celor două perechi de autori sunt de același ordin de mărime și, prin urmare, susțin la fel de bine punctul nostru de vedere.

[285] Szelényi și Szelényi, „Circulation or Reproduction of Elites during the Postcommunist Transformation of Eastern Europe", 629.

5.5.3. Realizarea unui profil de patronaj: vânătoare de pradă și drepturile de proprietate

În timp ce privatizarea a creat piețe private în fiecare țară postcomunistă, o parte semnificativă a **proprietății nominal private a ajuns în mâinile unor rețele clientelare** de oligarhi și *poligarhi* [→5.5.4.2]. Acest lucru se putea întâmpla în trei moduri: (a) **prin privatizare,** prin una dintre metodele de transformare a puterii descrise mai sus; (b) prin **achiziții de piață**, cumpărând companii folosind averile pe care le-au acumulat prin canale corupte de la stat (buget); sau (c) prin **prădare**, ceea ce înseamnă preluarea coercitivă a proprietății nemonetare (companii etc.) a altor actori privați folosind constrângerea statală sau serviciile unor antreprenori de violență [→2.5].

După ce am descris deja metodele (a) și (b), dedicăm această parte metodei (c), prădarea. În capitolul 2, am definit prădarea ca fiind preluarea coercitivă a proprietății nemonetare în scopul obținerii unui câștig privat [→2.4.3]. Este important să subliniem că, în termenii noștri, **nu orice preluare coercitivă a proprietății (private) contează drept prădare**.[286] Dimpotrivă, definiția este deja restrânsă la preluarea proprietății nemonetare, iar elementul de câștig privat apare și el în definiție. În schimb, preluarea proprietății nemonetare în scop de câștig public poate fi numită „expropriere":

- **Exproprierea** este preluarea coercitivă a proprietății nemonetare în interes public.

Exproprierea se poate întâmpla în cazul **direcționării normative**, adică atunci când proprietatea este luată de la toți cei care îndeplinesc anumite criterii (care nu sunt unice pentru persoanele concrete, vizate). De exemplu, ne putem gândi la **naționalizarea comunistă** și la **colectivizare** ca la un exemplu, când proprietatea nemonetară (terenuri, fabrici etc.) a fost expropriată normativ pe bază de clasă, de la grupuri precum capitaliști sau „chiaburi". Pe de altă parte, există, de asemenea, expropriere cu **direcționare discreționară**, ceea ce înseamnă că proprietatea este luată de la anumite persoane concrete, vizate. Acest lucru se întâmplă în naționalizările de la caz la caz, cum ar fi **domeniul eminent** în democrațiile liberale, atunci când terenurile alese pentru scopuri publice (cum ar fi construcția de drumuri) sunt expropriate de la cei care se întâmplă să fie proprietarii lor.[287] O astfel de preluare coercitivă nu se face pentru câștigul privat al politicienilor, pentru consumul propriu, ci pentru câștigul public și pentru crearea unui bun sau a unui serviciu pentru uzul multor persoane. Mai mult, o astfel de intervenție discreționară într-o democrație liberală nu se poate face fără o compensație echitabilă, ca să citez clauza Takings Clause din al cincilea amendament al Constituției Statelor Unite, care spune că „proprietatea privată [nu] va fi luată pentru uz public, fără o compensație echitabilă".[288]

---

[286] A se vedea Vahabi, *The Political Economy of Predation*, 41-45.

[287] Stoebuck, „A General Theory of Eminent Domain". De asemenea, naționalizarea este un termen general și se referă la o metodă de implicare a statului în preluarea proprietății și, ca atare, va apărea atât în expropriere, cât și în prădare [→5.5.3.3].

[288] Sullivan, „A Brief History of the Takings Clause".

Tabelul 5.18. Diferite tipuri de preluare coercitivă a bunurilor nemonetare.

	În interes public	În interes personal
Direcționarea normativă	· expropriere (a industriei/pieței sau a activelor unui grup discriminat)	· prădarea (a industriei/pieței sau a activelor unui grup discriminat)
Direcționarea discreționară	· expropriere (de active concrete)	· prădarea (a activelor concrete)

În cazul naționalizărilor comuniste nu a existat nicio compensație, în timp ce în cazul redistribuirii proprietății postcomuniste – realizată în principal prin prădare – compensația variază de la zero la prețul de piață al bunului, în funcție de costul potențial al confiscării proprietății respective [→5.5.4]. Predarea poate fi împărțită în două categorii, la fel ca și exproprierea, în funcție de normativitatea direcționării (tabelul 5.18). În cazul direcționării normative, vorbim mai jos despre jefuirea pieței, când industrii complete sunt preluate de statul prădător și rezervate, cu ajutorul intervenției discreționare de reglementare, ca monopol al unui actor predefinit. Pe de altă parte, prădarea pentru active concrete este discutată mai jos, în secțiunea următoare, arătând cum atât actorii privați, cât și cei publici pot prelua prin mijloace coercitive companii ale altor actori.

5.5.3.1. De la antreprenorii de violență la statul infracțional: o tipologie a practicilor *reiderstvo*

Redistribuirea proprietății postcomuniste implică o **prădare de către elita politică conducătoare**, folosind mijloacele necruțătoare ale constrângerii statale. **Dar prădarea poate fi inițiată și de actori privați**, cum ar fi în cazul în care lumea interlopă organizată și sau oligarhii preiau companiile altor actori privați. Termenul general pentru preluarea companiilor în regiunea postcomunistă este reiderstvo: [289]

- **Reiderstvo** este un tip de pradă care vizează unitățile economice (firme, companii, întreprinderi etc.).

„Reiderstvo" este un cuvânt rusesc, derivat din cuvântul englezesc „raid". Cu toate acestea, ar fi înșelător să încercăm să aplicăm aici termeni precum „raid corporatist" sau „preluare ostilă" în sensul lor occidental. În timp ce **preluarea ostilă în democrațiile liberale** este adesea considerată imorală, termenul se referă la acțiuni care sunt, de obicei, legale, doar că se opun în mod activ conducerea sau consiliul de administrație al firmei-țintă în exercițiu.[290] Preluările ostile în Occident sunt rareori caracterizate de utilizarea ilegală a autorității publice, iar violența fizică este și mai rară.

Pe de altă parte, reiderstvo implică întotdeauna practici ilegale și utilizarea violenței în interes personal, cu scopul de a prelua controlul asupra unităților economice vizate. Tipurile de reiderstvo pot fi diferențiate în funcție de nivelul de coerciție utilizat de inițiatori (tabelul 5.19). În primul rând, atunci când actorii folosesc violența fizică directă, adică proprietarul companiei vizate își predă proprietatea „sub amenințarea armei", putem vorbi de jefuire:

[289] Viktorov, „Russia's Network State and Reiderstvo Practices".

[290] Schneper și Guillén, „Stakeholder Rights and Corporate Governance".

Tabelul 5.19. Tipuri și anumite caracteristici ale reiderstvo-ului în regimurile postcomuniste.

<table>
<tr><th rowspan="2">Puterea statului</th><th rowspan="2">Jefuire legalizată</th><th colspan="4">Inițiatorul sau clientul jefuirii corporatiste</th></tr>
<tr><th>Criminalitate organizată la nivelul instituțiilor de stat: patron suprem (autoritate publică de nivel superior)</th><th>Autoritate publică de nivel scăzut, mediu sau înalt</th><th>Antreprenori sau oligarhi rivali</th><th>Lumea interlopă organizată: grupuri criminale</th></tr>
<tr><td rowspan="3">Stat puternic
↓
Stare de eșec</td><td>Jefuire albă</td><td></td><td></td><td></td><td></td></tr>
<tr><td>Jefuire gri</td><td></td><td></td><td></td><td></td></tr>
<tr><td>Jefuire</td><td></td><td></td><td></td><td></td></tr>
<tr><td colspan="2" rowspan="4">Mediul instituțional și caracteristicile acțiunii de raid</td><td>Stat penal</td><td colspan="2">Stat corupt/capturat</td><td>Stat eșuat</td></tr>
<tr><td>Rețea de putere monopiramididală</td><td colspan="3">Rețea de putere multipiramididală</td></tr>
<tr><td>Monopolizat</td><td colspan="2">Oligarhic</td><td>Competitiv</td></tr>
<tr><td>Oligarh capturat</td><td colspan="2">Stat capturat</td><td>n.a.</td></tr>
</table>

- **Jefuirea** este un tip de reiderstvo care se realizează prin amenințarea directă sau prin utilizarea violenței fizice (abuz fizic, șantaj sub amenințarea armei etc.). Jefuirea este inițiată, de obicei, de (a) lumea interlopă organizată (grupuri criminale) sau (b) antreprenori sau oligarhi rivali.

Fenomenul larg răspândit al jefuirii presupune o putere slabă a statului (în unele cazuri, inclusiv a statelor falimentare), precum și un mediu juridic neclar care reglementează proprietatea. Criza de transformare de la începutul anilor ’90 a deposedat masele de veniturile lor slabe, dar sigure, deschizând în același timp teren pentru redistribuirea violentă a proprietăților nou privatizate.

Jefuirea este executată **de membri ai lumii interlope organizate**, care își asumă rolul ilegal de antreprenori de violență. **Atunci când, în loc de violență privată**[291]**, inițiatorii reiderstvo-ului se bazează pe autoritățile corupte/capturate ale statului**, putem vorbi de raiduri gri:

- **Jefuirea gri** este un tip de reiderstvo care se realizează prin utilizarea constrângerii statale într-un stat corupt sau capturat. Jefuirea gri este inițiată în mod obișnuit fie de (a) antreprenori sau oligarhi rivali, (b) membri ai autorității publice de nivel inferior, mediu sau înalt sau (c) autorități publice de nivel înalt.

[291] Antreprenorii de violență legali nu pot fi folosiți pentru reiderstvo, deoarece reiderstvo este, prin definiție, ilegal. Cu alte cuvinte, dacă un antreprenor de violență legal este angajat pentru a efectua reiderstvo, acesta devine ilegal prin definiție.

Jefuirea gri e ceea ce Thomas Firestone identifică pur și simplu ca fiind „raiduri corporative" în regiunea postcomunistă. După cum scrie el, acest fenomen poate fi definit „ca fiind sechestrarea sau încercarea de sechestrare a unei întreprinderi sau a unei părți substanțiale a activelor sale, prin trimiterea coruptă la un document legal, inclusiv, dar fără a se limita la un ordin judecătoresc, o decizie judiciară, o rezoluție corporativă, un document de constituire a societății sau un document de înregistrare de stat. Executarea unui raid corporativ implică, de obicei, următoarele trei etape: (1) jefuitorul creează sau obține în mod corupt un document juridic care stabilește un fals titlu legal asupra unor active, de obicei, acțiuni sau proprietăți imobiliare ale unei întreprinderi; (2) jefuitorul efectuează o preluare forțată a proprietății vizate; și (3) jefuitorul spală proprietatea confiscată printr-o serie de societăți-fantomă către un pretins «cumpărător de bună credință» de la care este practic imposibil de recuperat proprietatea. [...] Fiecare etapă se bazează pe un abuz al sistemului juridic."[292]

Inițiatorii jefuirilor **nu mai sunt neapărat grupări criminale,** ci pot fi rivali în afaceri sau chiar membri ai organelor de autoritate publică de la nivelurile inferioare, locale. În primul caz, putem vorbi de o formă de criminalitate corporatistă facilitată de stat, în timp ce în cel de-al doilea caz, de criminalitate de stat facilitată de corporații.[293] Expertiza profesională necesară este furnizată – într-un mod similar cu cea furnizată de brokerii de corupție – de către **brokerii de jefuiri**, „furnizori de servicii profesionale, cum ar fi avocații sau bancherii, care percep un onorariu sau iau un procent din câștigul final în schimbul facilitării unei jefuiri".[294]

Jefuirea gri prevalează ca formă dominantă de reiderstvo atunci când actorii guvernamentali pierd controlul asupra administrației publice, iar birocrații încep să folosească puterea statului asupra actorilor economici în interes personal (așa cum se întâmplă, de obicei, în statele slabe și cum s-a întâmplat în Rusia și Ucraina, în perioada de anarhie oligarhică de după tranziție [→2.5]). Markus descrie acest fenomen ca fiind **amenințări dezorganizate ale statului la adresa drepturilor de proprietate**, ceea ce înseamnă că acesta constă în acte de prădare ocazionale și necoordonate ale unor actori detașați.[295] Acești actori nu au un orizont de timp îndelungat; ei gândesc pe termen scurt și prăduiesc ceea ce li se pare o țintă tentantă pe moment.[296] Potrivit lui Markus, acești prădători birocrați acționează ca „piranha: minibestii vorace la fel de letale în grup ca rechinul, dar și mai vulnerabile individual. Spre deosebire de rechini, piranha nu își coordonează niciodată atacurile și obișnuiesc să atace creaturi mai mari decât ei. În statele moderne în curs de dezvoltare, prădătorii sunt deseori minibestii de mare putere: polițiști, funcționari de partid, administratori locali, directori de întreprinderi de stat, colectori de taxe sau agenți de la oricare dintre nenumăratele departamente care au puterea de a opri activitatea productivă (salubritate, securitate la incendiu, securitate socială etc.)."[297] Într-adevăr, această descriere relevă faptul că anarhia prevalează nu numai în afara statului – unde nu există un monopolist al utilizării legitime a violenței care să protejeze drepturile de proprietate –, ci și în interiorul acestuia, rezultând o relație haotică, mai degrabă imprevizibilă, între stat și actorii economici [→2.6].

---

[292] Firestone, „Armed Injustice", 563.

[293] Friedrichs, *Trusted Criminals*, 159–62.

[294] Rojansky, „Corporate Raiding in Ukraine", 429.

[295] Markus, *Property, Predation, and Protection*, 27–46.

[296] Astfel, după cum susține Markus într-o lucrare, acești actori se degradează în „bandiți hoinari" din „bandiți staționari", folosind categoriile lui Olson [→7.4.7.2]. Markus, „Secure Property as a Bottom-Up Process".

[297] Markus, *Property, Predation, and Protection*, 11.

Mai mult, descrierea lui Markus sugerează că supraviețuirea funcțiilor economice ale administrației de stat după tranziție, care într-o oarecare măsură este necesară în perioada de capitalism incipient, este o altă condiție prealabilă a administrației capturate de sus în jos (pe lângă slăbiciunea statului). **Nivelul scăzut de codificare** poate fi, de asemenea, menționat ca un factor care facilitează – pentru a folosi o metaforă mixtă – „pescuitul în ape tulburi" de către „piranha". Într-adevăr, codificarea slabă este o problemă bine-cunoscută pentru mai multe țări postsovietice, în special în regiunea istorică est-ortodoxă. În cele din urmă[298], ar trebui să observăm că birocrații în această situație pot deveni cu ușurință antreprenori de violență [→2.5.1]. Bazându-se pe utilizarea legitimă a violenței de către stat, **administratorii publici își valorifică puterea de șantaj** și își însușesc bunurile agenților economici fie (a) în interes personal, fie (b) în schimbul mitei de la antreprenori sau oligarhi rivali, cărora le furnizează servicii contra cost. Markus oferă o listă de servicii oferite de către administratorii ruși la mijlocul anilor 2000 (cu prețuri), printre care se numără[299]:

- inspecția unei firme vizate de către o agenție fiscală (4.000 de dolari);
- hotărâre judecătorească privind arestarea proprietății/ordonanță împotriva unei adunări a acționarilor (10.000-30.000 de dolari);
- deschiderea unui dosar penal împotriva proprietarilor vizați (50.000 de dolari);
- închiderea unui dosar penal prin intermediul Ministerului Afacerilor Interne (30.000 de dolari);
- un verdict în instanța comercială împotriva firmei vizate (10.000-100.000 de dolari);
- arestarea unui concurent în afaceri prin intermediul Ministerului Afacerilor Interne (100.000 de dolari);
- preluarea forțată a birourilor (10.000-30.000 de dolari).

În cartea sa *Red Notice*, Bill Browder descrie un caz de jefuire gri astfel. Răspunzând la întrebarea „Cum se fură o companie?", el explică faptul că „proprietarii unei companii pot fi schimbați în mod ilegal fără ca tu să știi dacă persoana care preia controlul companiei are sigiliile originale ale companiei, certificatele de proprietate și dosarele de înregistrare". În cazul lui Browder, poliția a confiscat documentele necesare în timpul unei jefuiri la birou. Ulterior, trei companii au fost reînregistrate în mod fraudulos pe numele unei alte companii, folosind numele unui bărbat condamnat pentru omor prin imprudență în 2001. „Aceste documente au fost apoi folosite pentru a falsifica o grămadă de contracte antedatate care susțin că firma ta furată datorează șaptezeci și unu de milioane de dolari unei companii-fantomă goale cu care nu ai făcut niciodată afaceri. [...] Aceste contracte falsificate au fost duse în instanță, iar un avocat pe care nu l-ați angajat a apărut pentru a vă apăra companiile. Imediat ce a început procesul, a pledat vinovat pentru șaptezeci și unu de milioane de dolari în obligații."[300] Acest caz este congruent cu descrierea noastră a jefuirilor gri. Nu mai este lumea interlopă criminală cea care preia compania, dar nici reiderstvo nu este inițiat de un patron suprem. Aceste atacuri, după cum spune Browder, „implicau,

[298] Mizsei, „The New East European Patronal States and the Rule-of-Law".

[299] Markus, *Property, Predation, and Protection*, 62. Nu citām fiecare element din listă din motive de concizie.

[300] Browder, *Red Notice*, 204–5.

de obicei, ofițeri de poliție corupți care fabricau cazuri penale [și] judecători corupți care aprobau confiscarea activelor".[301]

Pe măsură ce perioada de tranziție a anarhiei oligarhice se apropie de sfârșit, acest mod liber concurențial de jefuire își pierde treptat predominanța și jefuirile încep să fie organizate fie (a) în jurul unor rețele patronale concurente, dacă se stabilizează o democrație patronală (Ucraina), fie (b) în jurul unei rețele monopiramidale, dacă se instituționalizează o autocrație patronală (Rusia). În acest din urmă caz, pentru a folosi metafora lui Markus, „piranha" se transformă în „pești sanitari" care pot mânca resturile de hrană din gura rechinului, care tolerează acest „furt", deoarece cantitatea de pradă pierdută de peștii sanitari este infimă. Într-o autocrație patronală, jefuirile conduse necentral nu dispar: Markus citează estimări ale experților, potrivit cărora în perioada 2005-2011, numărul de atacuri, de jefuiri reușite a vizat anual peste 10.000 de firme în Rusia (și 1.300 de firme în Ucraina). Cu toate acestea[302], în timp ce „agenții de stat pot pune în pericol unele fluxuri de venituri de care, în caz contrar, ar beneficia conducerea de stat", „atacurile asupra drepturilor de proprietate mai fundamentale sunt prerogativa conducătorilor statului".[303]

Acest lucru ne conduce la cazul **în care reiderstvo este inițiat de un stat prădător**, adică de elita politică conducătoare, și realizat de agenții constrângerii statale la ordinul liderilor. Este ceea ce noi numim **jefuire corporatistă condusă la nivel central**, prin care proprietatea este însușită de autoritățile de vârf ale statului central, de obicei la comanda și prin coordonare cu cel mai înalt deținător al puterii executive. Acest tip de **jefuire** devine dominant într-un regim atunci când un sistem patronal multipiramidal este înlocuit cu un sistem patronal monopiramidal, iar **jefuirea devine un instrument de subjugare a oligarhilor** care se bucurau de o autonomie relativă și își duceau luptele între ei înainte. Aici putem vorbi nu de **capturare de stat**, ci doar de **capturare oligarhică**, ce presupune monopolizarea puterii politice de către o rețea patronală [→3.4.1.4].

Jefuirile corporatiste conduse la nivel central pot utiliza diferite forme de raiduri din tabelul 5.19. În primul rând, **poate implica jefuirea gri**, atunci când birocrații nu sunt corupți de jos în sus, ci de sus în jos de către autoritățile de la nivel înalt pentru a facilita reiderstvo împotriva unei companii- țintă. Potrivit lui Sakwa, „armele clasice" ale jefuirilor corporative conduse la nivel central includ: „achiziționarea unei participații minoritare care este apoi folosită pentru a perturba activitatea conducerii existente; lansarea unei proceduri civile împotriva companiei, combinată cu începerea procedurilor penale împotriva conducerii de vârf [...]; și diverse abordări comerciale de către grupuri conectate într-un fel sau altul cu jefuitorul."[304] Cu toate acestea, un patron suprem autocrat care deține controlul asupra legislației **are numeroase oportunități de a utiliza** și **ultimul tip de reiderstvo**: jefuirea albă legalizată.

- **Jefuirea albă legalizată** este un tip de reiderstvo care se realizează prin utilizarea constrângerii statale într-un stat infracțional. Jefuirea albă este inițiată, de obicei, de criminalitatea organizată la nivelul instituțiilor de stat, adică (a) membri de nivel scăzut, mediu sau înalt ai autorității publice sau (b) patronul suprem ca actor de nivel înalt al autorității publice.

[301] Browder, *Red Notice,* 204.

[302] Markus, *Property, Predation, and Protection*, 57.

[303] Markus, *Property, Predation, and Protection*, 11.

[304] Sakwa, „ystemic Stalemate: Reiderstvo and the Dual State", 84.

Caseta 5.10. Reiderstvo și siloviki în Rusia.

„Termenul *siloviki*, tradus literal prin «oameni de forță», este folosit în Rusia pentru a defini reprezentanții serviciilor de securitate și militare, inclusiv foști membri ai serviciilor care ocupă poziții de putere în cadrul autorităților politice și administrative, precum și în marile afaceri. La nivelul birocrației federale, *siloviki* sunt reprezentați de o serie de rețele de putere informale mai mult sau mai puțin coerente în interiorul elitei conducătoare ruse [...]. O ipoteză privind cauzele și persistența raidurilor corporative a fost [...] că principalele grupuri de raiduri au fost organizate și controlate de înalți funcționari din cadrul filialelor regionale ale FSB, care sunt adevărații beneficiari ai celor mai mari preluări ostile de după 2000. Acest lucru explică de ce doar o fracțiune din toate cazurile de raiduri au fost investigate de procurori și doar o o mână de jefuitori au fost condamnați în instanțe. Studiile academice ulterioare privind reiderstvo au confirmat această teză. [...] După reapariția monopolului de stat asupra violenței după anul 2000, problema capturării afacerilor de către criminalitate a fost în mare măsură rezolvată. Ceea ce s-a întâmplat în schimb, însă, nu a fost o instalare a statului de drept, ci utilizarea sistemului judiciar, a aparatului de stat și a monopolului de stat asupra violenței de către rețelele siloviki pentru îmbogățirea personală. Siloviki au reușit să își monetizeze resursele administrative fie prin capturarea afacerilor private de succes, fie prin preluarea unei părți din fluxurile de numerar provenite din aceste afaceri."

Ilja Viktorov, „Russia's Network State and Reiderstvo Practices: The Roots to Weak Property Rights Protection after the Post-Communist Transition", în *Stubborn Structures: Reconceptualizing Post-Communist Regimes*, ed. Bálint Magyar (Budapest–New York: CEU Press, 2019), 445–46.

Prin „jefuirea albă", care contravine aplicării obișnuite a termenului, ne referim la o formă de jefuire corporatistă în care, în loc ca **mediul juridic să fie folosit în mod abuziv, acesta este modificat și adaptat la persoane fizice și companii individuale într-o manieră specifică**. Sistemul patronal monopiramidal creează spațiul „legal" de manevră al jefuirilor albe – așa cum este descris în capitolul 4 – prin legislație și decrete. Pe de o parte, o caracteristică a reglementărilor rezultate este faptul că legile, contrar funcției lor declarate public – și anume, că se aplică imparțial tuturor –, au fost adaptate la persoane sau companii. Pe de altă parte, aceste legi stabilesc reglementări (lege a falimentului, lege a evaziunii fiscale, diverse norme de siguranță și prescripții de protecție a mediului etc.) care fac posibil ca rețeaua patronală dominantă să împingă companiile selectate pentru reiderstvo în faliment prin aplicarea selectivă a legii din punct de vedere politic [→4.3.5.2]. În acest fel a luat naștere mediul juridic care servește caracterul prădător al statului mafiot.

În cazurile reale de jefuiri corporative conduse la nivel central, **tehnicile de jefuire albă și gri sunt adesea combinate**. Într-adevăr, acest lucru este posibil numai atunci când patronul suprem deține controlul total asupra instrumentelor autorității publice, deoarece este necesară o cooperare fără probleme între instituțiile de legiferare (inclusiv adoptarea decretelor) și autoritățile fiscale, serviciile secrete, procuratura și poliția. Monopolul asupra puterii care se concentrează, de obicei, în jurul funcției de președinte furnizează forța politică brută pentru înlocuirea anarhiei oligarhice cu o formă de stat infracțional, statul mafiot. O astfel de schimbare a avut loc în Rusia, începând imediat după ce Putin a ajuns la putere (a se vedea caseta 5.10), și a fost încercată și în Ucraina, sub patronul suprem Viktor Ianukovici, când „ministerele au devenit arme ale administrației prezidențiale împotriva oricărei afaceri".[305]

Fiecare regim postcomunist a variat în parcurgerea spectrului de la jefuire la jefuiri albe, de la violență spontană la jefuiri corporatiste dirijate și „legalizate" la nivel central. **Rusia a progresat prin toate cele trei etape**, în cele din urmă (în mare parte) monopolizând, centralizând și însușindu-și mijloacele de expropriere prin stabilirea unei forme de jefuire corporatistă dirijată la nivel central care facilitează acumularea atât a puterii, cât și a bogăției. În mod paradoxal, în realizarea acestei centralizări, a creat, de asemenea, o anumită formă de protecție a proprietății care se află într-o oarecare tensiune cu acțiunile de gherilă de nivel inferior, caracteristice jefuirii gri.[306] Condițiile prealabile pentru o proprietate sigură în statele mafiote

[305] Rojansky, „Corporate Raiding in Ukraine", 427.

[306] Volkov, *Violent Entrepreneurs*, 181–91.

sunt, în primul rând, loialitatea față de patronul suprem și, în al doilea rând, o situație în care cercurile mai apropiate ale familiei politice adoptate nu au chef să pună mâna pe proprietatea în cauză. Conform sondajelor realizate în 2008 și 2011, managerii ruși cu active imobiliare[307], dar cu legături personale cu familia politică adoptată, își considerau drepturile de proprietate mult mai sigure decât cei care nu aveau astfel de legături.[308] Oricât de arbitrar ar fi sistemul, acesta creează o securitate mai previzibilă pentru proprietatea privată decât exista în perioada anterioară de anarhie oligarhică. Acolo unde mărimea imperiului o cere, patronul suprem poate delega dreptul de jefuire și corupție corporatistă (cu excepția domeniilor de extracție a materiilor prime și a ramurilor strategice ale industriei) guvernatorilor regionali din familia politică adoptată, unde sistemul național este replicat la scară mai mică [→2.2.2.2.2].

În Ucraina, primele două forme au dominat, deși jefuirile corporatiste dirijate de la nivelul prezidențial au devenit proeminente atunci când Leonid Kuchma și Viktor Ianukovici au încercat să instituie sisteme de piramidă unică.[309] Consolidarea acestor eforturi a fost blocată de Revoluția portocalie și de Revoluția Euromaidan [→4.4.2.3]. De fapt, după această din urmă revoluție, vidul lăsat de dizolvarea statului și de posibila apariție a războiului civil a fost umplut la nivel regional prin acordarea temporară a unor poziții de autoritate publică oligarhilor dominanți la nivel local.[310] **În Ungaria**, în schimb, **versiunile neagră și gri ale jefuirilor corporatiste nu au fost niciodată prezente** datorită stabilității sistemului său instituțional politic liberal și maturității instituțiilor sale juridice care protejează proprietatea privată. Trecând peste aceste prime două etape „evolutive" ale jefuirilor, **cele conduse la nivel central au fost introduse direct de statul mafiot pe care Viktor Orbán l-a înființat** după 2010.[311] Și, deși în **fostele republici sovietice din Asia Centrală,** economia a fost privatizată într-o măsură mult mai mică, majoritatea acestor țări au sărit primele două etape, la fel ca Ungaria. În țări precum Azerbaidjan, Kazahstan și Uzbekistan, nu sistemul instituțional al democrației liberale, ci foștii lideri comuniști care s-au menținut la putere la cel mai înalt nivel au asigurat monopolul asupra jefuirilor corporatiste pentru patronul suprem.

5.5.3.2. Spre patronalizare: drepturi de proprietate exogene și endogene

Jefuirea corporatistă condusă la nivel central este doar una dintre formele de prădare care pot fi folosite de statele prădătoare. În regiunea postcomunistă, o varietate de alte metode apar în redistribuirea proprietății postcomuniste. Pentru a analiza aceste practici, precum și rezultatul procesului de *patronalizare* din perspectiva proprietății, **drepturile de proprietate** oferă un cadru analitic pertinent. Pentru că (1) ceea ce se întâmplă în cazul transferurilor forțate, acestea constituie încălcarea drepturilor de proprietate ale celor luați în vizor și (2) prin examinarea drepturilor unei proprietăți care sunt exercitate de către altcineva decât proprietarul însuși, putem reconstrui rezultatul patronalizării, în care proprietatea *de jure* și dispoziția *de facto* asupra proprietății nu coincid (așa cum este în cazul democrațiilor liberale).

---

307 Într-adevăr, mobilitatea activelor este un factor decisiv în prădare [→5.5.4.1].

308 Frye, *Property Rights and Property Wrongs*, 77.

309 Rojansky, „Corporate Raiding in Ukraine".

310 Konończuk, „Oligarchs after the Maidan".

311 Magyar, *Post-Communist Mafia State*, 179-95.

În sensul cadrului nostru, facem distincție între două tipuri de drepturi:

- **drepturi de proprietate exogene**, care se referă la drepturile proprietarului față de stat sau la ceea ce statul este obligat să facă (sau să nu facă) cu privire la proprietatea sa;
- **drepturile de proprietate endogene**, care se referă la drepturile proprietarului față de proprietatea sa sau la ceea ce poate face efectiv cu ceea ce deține.

Se poate argumenta că această distincție este superfluă. Pentru că drepturile de proprietate endogene includ și drepturi exogene: dacă eu dețin de drept o proprietate, asta înseamnă tocmai că eu pot dispune de ea, iar alții (fără permisiunea mea) nu pot și această situație prevalează doar dacă ceilalți îmi respectă drepturile și nu folosesc ceea ce dețin. Cu toate acestea, facem această distincție nu pentru a aduce un punct de vedere filozofic normativ, ci pentru a oferi un cadru analitic pozitiv pentru descrierea cazurilor din lumea reală. Într-adevăr, este util din punct de vedere analitic să facem distincția între drepturile de proprietate exogene și endogene din două motive. În primul rând, dincolo de a lăsa netulburată proprietatea celui în drept, în pachetul de drepturi exogene pot fi incluse și alte obligații ale statului, care sunt respectate în mod universal de către statele constituționale, dar care sunt încălcate de statele mafiote, ceea ce permite prădarea și patronajul. În al doilea rând, prin această distincție putem împărți în mod precis descrierea noastră în două jumătăți: metodele de prădare, concentrându-ne pe încălcarea drepturilor exogene ale proprietarilor legitimi, pe de o parte, și rezultatul patronalizării, concentrându-ne pe distribuția drepturilor endogene între oligarhi, *poligarhi* și oameni de fațadă, pe de altă parte.

5.5.3.3. Drepturi exogene: tipuri de naționalizare

Folosim acum **„naționalizarea"** ca termen general pentru încălcarea drepturilor exogene ale proprietarilor. Cu toate acestea, **ar trebui evitată confuzia naționalizării postcomuniste cu (a) naționalizările comuniste și (b) naționalizările din democrațiile liberale.** Naționalizarea, așa cum este practicată în autocrațiile postcomuniste – însemnând exproprierea proprietății private prin intermediul instrumentelor coercitive ale autorității publice –, este fundamental diferită ca funcție atât de practica sa în capitalism, cât și de modul în care funcționează în economia de comandă comunistă, care se bazează pe monopolul proprietății de stat. În capitalism, deși printre motivațiile regimului apar și obiective noneconomice, funcționarea proprietății naționalizate se înscrie totuși în logica pieței.[312] În regimurile comuniste, pe de altă parte, naționalizările constituie întregul sistem prin care economia funcționează într-un mod destul de omogen sub proprietatea partidului-stat, îmbinând sferele de acțiune politică și de piață. **În autocrațiile postcomuniste** însă, **naționalizările fac** parte din redistribuirea proprietății postcomuniste și **servesc simultan (1) pentru a crește averea familiei politice adoptate și (2) pentru a asigura o remunerație reglementată pentru cei încorporați în lanțul de dominație de vasali al acesteia**.

[312] „[Întreprinderile deținute și gestionate de stat sunt supuse suveranității pieței. Ele trebuie să se încadreze, în calitate de cumpărători de materii prime, echipamente și forță de muncă și de vânzători de bunuri și servicii, în schema economiei de piață. Ele se supun legilor pieței și, prin urmare, depind de consumatorii care le pot sau nu le pot patrona. Ei trebuie să se străduiască să obțină profituri sau, cel puțin, să evite pierderile. Guvernul poate acoperi pierderile uzinelor sau magazinelor sale prin atragerea de fonduri publice. Dar acest lucru nu elimină și nici nu atenuează supremația pieței; pur și simplu o transferă într-un alt sector. Căci mijloacele pentru acoperirea pierderilor trebuie să fie obținute prin impunerea de taxe. Dar această impozitare își produce efectele pe piață și influențează structura economică în funcție de legile pieței. Funcționarea pieței, și nu guvernul care colectează impozitele, este cea care decide asupra cui cade incidența impozitelor și cum acestea afectează producția și consumul. Astfel, piața, și nu un birou guvernamental, determină funcționarea [...] întreprinderilor administrate public." Mises, *Human Action*, 259-260.

Pentru a evita confuziile, introducem trei categorii pentru naționalizările postcomuniste.[313] Fiecare categorie se referă la un grup de practici, reunite prin criteriul încălcării unuia dintre cele trei drepturi de proprietate exogene pe care le diferențiem (tabelul 5.20):

- **Naționalizarea forțată** este un tip de prădare care încalcă un drept de proprietate exogen, și anume **dreptul la securitate și protecție a proprietății**. Acest drept se referă la obligația statului de a asigura, din punct de vedere normativ, protecția drepturilor de proprietate privată pentru toți cei care trăiesc sub autoritatea sa.

- **Naționalizarea monopolizatoare** este un tip de prădare care încalcă un drept de proprietate exogen, și anume dreptul de a desfășura **o activitate economică**. Acest drept se referă la obligația statului de a nu închide intrarea pe piețele private pentru cei care doresc să intre și sunt în măsură să o facă și de a nu le răpi oportunitatea celor care au intrat deja.

- **Naționalizarea indirectă**[314] este un tip de prădare care încalcă un drept de proprietate exogen, și anume **dreptul la un tratament echitabil**. Acest drept se referă la obligația statului de a trata fiecare unitate economică în mod normativ, taxându-le și reglementându-le în conformitate cu reguli predefinite, și nu în mod discreționar sau în funcție de capriciul elitei politice conducătoare.

Continuăm acum cu diferențierea subtipurilor tipice ideale (adică a practicilor) ale fiecărui tip de naționalizare. Firește, cazurile din viața reală nu sunt ideal-tipice, iar diferitele forme pot fi, de asemenea, combinate în anumite acțiuni. Cu toate acestea, pentru a putea analiza astfel de procese, trebuie să distingem mai întâi tipurile „pure" de naționalizare, de la care pornind se poate construi descrierea unor cazuri mai complexe.

Dintre **tipurile de naționalizare forțate,** prima pe care trebuie să o definim este **renaționalizarea:**

- **Renaționalizarea** este un tip de naționalizare forțată care implică preluarea completă de către stat a unei companii anterior privatizate pentru o perioadă mai lungă.

În contextul autocrațiilor patronale postcomuniste, renaționalizarea înseamnă utilizarea intervenției de preluare a proprietății în scopuri private. Printr-un transfer de proprietate, o companie care fusese privatizată anterior devine, fără etape intermediare, o companie publică.[315] Al doilea tip, deprivatizarea, este la fel de simplu:

- **Deprivatizarea** este un tip de naționalizare forțată care implică extinderea participației statului în cadrul companiilor privatizate.

---

[313] Trebuie remarcat faptul că reiderstvo este un subtip al naționalizărilor postcomuniste, referindu-se la acte care vizează companii (unități economice).

[314] Noi modelăm această expresie după „colectivizarea la rece". În agricultura poloneză în momentul naționalizării comuniste, guvernanții nu au considerat că au suficientă putere pentru a colectiviza pământurile țăranilor, așa că ceea ce au făcut a fost să naționalizeze mediul de piață: statul a împiedicat concentrarea proprietăților, ceea ce înseamnă că structura de proprietate a fermelor private a rămas în esență aceeași între 1945 și 1970; a menținut sistemul de depunere obligatorie a produselor până în 1972; utilizarea pe scară largă a prețurilor stabilite de stat; comerțul cu unelte agricole și semințe era în mâinile statului etc. Prin urmare, deși nu a existat o colectivizare a terenurilor *în sine*, situația ar putea fi descrisă ca fiind o „colectivizare la rece". Magyar, „Post World War II History of Polish Agriculture".

[315] Chernykh, „Profit or Politics?", 1240.

Tabelul 5.20. Metode de naționalizare (forme de încălcare a drepturilor de proprietate exogene) în statele prădătoare.

	Dreptul exogen încălcat (tip de naționalizare)	Forma de proprietate înainte de transfer	Forma de proprietate pe parcursul transferului	Forma post-transfer de proprietate
Renaționalizare	Dreptul la securitate și la protecția proprietății (naționalizare forțată)	Societate privată (anterior privatizată)	-	Companie publică
Deprivatizare		Acțiuni private în societăți private	-	Acțiuni publice în societăți private și structuri de holding conduse de stat
Naționalizare prin banditism		Proprietate privată	Proprietatea privată sub amenințarea sau înșelăciunea statului	Proprietate publică
Naționalizarea tranzitului		Societate privată	Companie publică	Societate privată (patronală)
Jefuirea pieții	Dreptul de a desfășura o activitate economică (naționalizare monopolizatoare)	Activitate privată cu licență normativă	-	Activitate privată cu licență discreționară
Naționalizare prin acapararea pieței		Piața privată	-	Monopol public (franciză)
Naționalizare prin lărgirea competențelor		Activitate privată comandată de o municipalitate	-	Activitate privată comandată de statul central
Naționalizare indirectă	Dreptul la un tratament echitabil (naționalizare indirectă)	Societate privată	Companie privată cu un mediu economic sufocant	Societate privată (patronală)

Cu toate acestea, esența politicii de deprivatizare constă în forțarea corporațiilor de stat și private din anumite sectoare strategice deosebit de importante (de exemplu, extracția materiilor prime, industria militară sau producția de înaltă tehnologie) într-un singur holding de stat. Această metodă servește scopurilor de putere și financiare ale familiei politice adoptate, fără a bloca complet funcționarea economică a companiilor aparținând acestui sector. Aceasta servește simultan o serie de funcții, de la asigurarea loialității până la plasarea de oameni de fațadă și a rentelor, într-un mod durabil.

Într-un studiu empiric, Lucy Chernykh a analizat 153 de „campioni" din cele mai mari 200 de companii rusești controlate privat la sfârșitul anului 2003. Acel an a marcat punctul de plecare al autocrației patronale sub Putin [→7.3.3.3.5], precum și începutul unui mare val de naționalizări (redistribuirea proprietății postcomuniste). Pentru companiile menționate mai sus, care reprezentau 36,6% din PIB-ul rusesc, Chernykh a colectat date privind achizițiile pentru a identifica și companiile care au fost vizate pentru o preluare de către stat în perioada 2004-2008. El a găsit 26 de ținte printre acestea, dintre care 19 au fost preluate (14 majoritare – peste 50% – și 5 care au blocat transferul de control minoritar – cel puțin 25%); restul de 7 preluări nu au fost finalizate până la sfârșitul anului 2008. Chernykh a constatat că naționalizarea în Rusia este dominată de considerente politice, în timp ce profitabilitatea la nivel de firmă și importanța economică nu au fost legate în mod sistematic de probabilitatea naționalizării. Totuși, s-a constatat o relație pozitivă și semnificativă între cererea de evaziune fiscală a unei companii private și probabilitatea ca

aceasta să fie vizată pentru naționalizare, ceea ce semnifică utilizarea aplicării legii selective din punct de vedere politic [→4.3.5.2]. De asemenea, în Rusia, preluările de stat nu au vizat investitorii străini, deoarece toate societățile preluate au fost controlate majoritar de proprietari privați autohtoni.[316]

În celelalte două metode de naționalizare forțată există o etapă intermediară în procesul de naționalizare între proprietatea celui fără și proprietatea celui cu legături patronale. Cele două tipuri pot fi definite după cum urmează:

- Naționalizarea **prin banditism** este un tip de naționalizare forțată, care implică naționalizarea activelor private în urma amenințării sau înșelăciunii statului.

- Naționalizarea de **tranzit** este un tip de naționalizare forțată, care implică intervenția de preluare a proprietății asupra unei companii-țintă, care este reprivatizată ulterior către actori aleși.

„Banditismul" în eticheta de naționalizare prin banditism se referă într-adevăr la jefuirea de pe șosea, când victima este chemată să predea bunurile sale sub amenințarea armei. Desigur, nu este exact ceea ce face elita politică conducătoare sau aparatul unui stat prădător, dar statul folosește într-adevăr coerciția, nu sub formă de amenințări violente, ci sub formă de amenințări nonviolente, pentru a duce la îndeplinire jefuirea cu ajutorul naționalizării prin banditism. Pentru a ilustra acest lucru, să luăm exemplul **naționalizării fondurilor de pensii private** în 2011 în Ungaria. Pentru a putea lichida sistemul de pensii private care funcționa deja de mai bine de un deceniu, a trebuit să se trezească emoții exacerbate, propagând un fals mesaj despre fondurile de pensii private, cum acestea „risipesc banii noștri prin speculații". Deoarece nici măcar astfel de comunicări de incriminare a fondurilor nu erau suficiente, capturarea unei mari majorități din averea de 3.000 de miliarde de forinți (aproximativ 10 miliarde de euro) a trebuit să fie asigurată prin intimidare, șantajarea membrilor fondurilor de pensii, amenințând cu posibilitatea pierderii pensiilor garantate de stat și instalarea unei serii de obstacole tehnice care trebuiau depășite pentru a rămâne membri ai fondurilor private. Membrii fondurilor au fost deposedați de economiile lor fără o disensiune socială notabilă, plătiți cu promisiunea precară a unei viitoare pensii de stat.[317]

În cazul naționalizării de tranzit, compania privată a unui actor din afara familiei politice adoptate este luată în „grija temporară a statului". Prin intermediul fazei intermediare de (re)naționalizare, averile private sunt forțate să intre pe orbita de proprietate a familiei politice adoptate. Această metodă este necesară în primul rând atunci când familia politică adoptată nu dispune de suficiente resurse private (în mod oficial), de oamenii de fațadă bogați și de bănci pentru a cumpăra pur și simplu companii, ceea ce ar fi o modalitate mai simplă și mai puțin vizibilă de preluare a companiilor private.[318] Naționalizarea de tranzit poate fi facilitată de acțiuni prealabile de naționalizare indirectă (a se vedea mai jos), constrângând proprietarul să se predea și, în cele din urmă, să părăsească piața. Un împrumut

[316] Chernykh, „Profit or Politics?"

[317] Simonovits, „The Mandatory Private Pension Pillar in Hungary".

[318] Pentru exemple, a se vedea Várhegyi, „The Banks of the Mafia State".

de stat poate fi asigurat pentru a unge reprivatizarea în cadrul familiei politice adoptate. Într-adevăr, este un fel de „reprivatizare" ceea ce a fost definit ca „privatizare repetată": naționalizarea companiilor deja privatizate, urmată de privatizarea alternativă „corectă".[319]

Al doilea grup de naționalizare include tipurile de **naționalizare monopolizatoare**. Aici pot fi diferențiate trei tipuri:

- **Jefuirea pieței** este un tip de naționalizare monopolizatoare care implică (a) adaptarea la comandă a cerințelor de acordare a licențelor pentru anumiți agenți economici sau (b) revocarea discreționară a licenței concurenților membrilor familiei politice adoptate pe o anumită piață.

- **Naționalizarea prin acapararea pieței** este un tip de naționalizare monopolizatoare care implică naționalizarea unei activități economice sau a dreptului la aceasta, transformând activitatea anterior privată într-un monopol de stat.

- **Naționalizarea prin lărgirea competențelor** este un tip de naționalizare monopolizatoare care implică monopolizarea unei activități economice prin revocarea competenței administrațiilor locale de a o încredința unor actori privați.

Prin aceste practici, statul nu îi deposedează direct pe proprietari de afacerea lor, ci monopolizează activitatea economică în cauză. Un caz tipic de **jefuire a pieței** este stipularea faptului că numai companiile aflate în posesia statului sau a administrațiilor locale au voie să desfășoare anumite activități (cum ar fi transportul public local, gestionarea apei, gestionarea deșeurilor, comerțul cu metale etc.). În ceea ce privește **naționalizarea prin acapararea pieței,** aceasta este într-adevăr inversul privatizării prin vânzare de franciză, deoarece presupune condiționarea continuării unei activități de o concesiune. După acapararea pieței, statul prădător poate fie (a) descentraliza activitatea, redistribuind concesiunile într-un proces de descentralizare, fie (b) centraliza activitatea și a o face să fie exclusiv apanajul unei companii de stat nou-înființate, fie (c) centralizarea activității, dar printr-o privatizare parțială prin intermediul înstrăinării contractuale [→5.5.2.1] și, prin urmare, împletind actorii privați de nivel inferior în rețeaua clientelară a familiei politice adoptate ca subcontractori și câștigători ocazionali ai achizițiilor publice. În orice caz, activitatea este pusă în mâinile unor actori economici subordonați patronal de familia politică adoptată de patronul suprem. Astfel, naționalizarea prin acapararea pieței este diferită de schimbările de reglementare din democrațiile liberale, care pot, de asemenea, să scoată concurenții anteriori de pe piață și să le încalce dreptul de a desfășura o activitate economică [→5.4.2], dar acolo, după schimbare, activitatea nu este desfășurată de către membrii elitei politice conducătoare.

Naționalizarea prin lărgirea competențelor presupune centralizarea responsabilităților administrative pentru a centraliza dreptul de a comanda anumite tipuri de activități doar de către patronul suprem, care poate astfel să dea mai ușor comenzi de stat unui actor ales discreționar. Într-adevăr, naționalizarea prin lărgirea competențelor nu trebuie înțeleasă ca „naționalizare a competențelor", ci mai degrabă ca naționalizare prin competențe. Prin centralizarea drepturilor de a decide cine desfășoară o activitate economică,

[319] Chernykh, „Profit or Politics?", 1240.

patronul suprem poate dispune de sectorul economic dat, forțând concurenții nedoriți să plece și recompensând membrii loiali ai familiei politice adoptate.

Ultimul tip de naționalizare este **naționalizarea indirectă**, care se referă la crearea unui mediu economic sufocant pentru anumiți actori economici prin intervenția statului. Mai exact, statul poate (1) să utilizeze reglementări sau intervenții bugetare pentru a îngreuna funcționarea sau/și (2) să reglementeze sau să preia anumite piețe din mediul economic al actorilor vizați. Nu distingem subtipuri, având în vedere că există mult prea multe practici de naționalizare indirectă pentru a crea o tipologie utilă. Mai degrabă, explicăm fenomenul mai detaliat. În cazul naționalizării indirecte, statul expropriază mediul pieței unui anumit sector economic fără a naționaliza în mod direct întreprinderile implicate în acesta. Tehnicile utilizate în acest scop includ atât mijloace directe, cât și indirecte, descrise mai jos în contextul prădării [→5.5.4.1]. Măsuri precum utilizarea autorității de stat pentru a determina prețurile, instituirea de impozite discreționare sau reglementarea/restricționarea domeniilor de activitate prin legi cu destinație servesc la eliminarea graduală a proprietarilor de întreprinderi, la pregătirea unei naționalizări permanente sau de tranzit a unei întreprinderi, la asigurarea subordonării actorilor-cheie dintr-un sector. Mai mult, ele personalizează și impun un lanț de comandă dirijat politic în relațiile de piață care, altfel, în ansamblu, implică conexiuni impersonale și calcule economice [→6.2.2.2.3]. Naționalizarea indirectă nu se transformă neapărat în naționalizare permanentă sau în naționalizare de tranzit, dar deschide calea către numeroase modalități potențiale de extragere a resurselor din întreprinderi.

Naționalizarea indirectă tinde să însoțească procesul prin care familia politică adoptată aduce mai multe poziții economice pe orbita sa și bogăția se acumulează în cadrul criminalității organizate la nivelul instituțiilor de stat. De exemplu, în rândul țărilor post-comuniste care au devenit ulterior state membre ale UE, prerogativele economice și de piață au fost legate în mod natural de dreptul de proprietate, unele dintre acestea devenind apoi parte din domeniul statului prin naționalizare indirectă. Mai departe în Est**,** aceste prerogative au fost doar parțial legate de proprietatea privată incipientă, dacă nu chiar deloc. Prin urmare, în aceste țări, sarcina pe care o avea la îndemână statul mafiot nu era renaționalizarea drepturilor, ci, mai degrabă, menținerea lor în proprietatea statului.[320]

Comparând experiențele Rusiei și Ungariei, putem observa că Orbán a folosit, de obicei, naționalizarea de tranzit și naționalizarea monopolizatoare pentru a redistribui piețele pe o bază relațională [→5.6.1.1][321], în timp ce Putin s-a bazat mai mult pe renaționalizare și deprivatizare. Cu alte cuvinte, o mai mare parte a proprietății redistribuite este privată *de jure* decât în Rusia, unde Putin se bazează mai mult pe proprietatea directă a statului.[322] În ceea ce privește rezultatul final, cele două metode nu sunt diferite, deoarece ambele aduc proprietatea în proprietate patronală *de facto* [→5.5.1]. Faptul că un patron suprem preferă proprietatea privată *de jure,* iar celălalt, proprietatea publică *de jure* poate fi explicat prin nivelul de consolidare a regimului. Așa cum am arătat în capitolul 4, Ungaria este cea mai puțin consolidată, în timp ce Rusia, cea mai consolidată dintre autocrațiile patronale [→4.4.3.2]. Într-o **autocrație mai consolidată, patronul suprem poate fi sigur**

---

[320] Astfel de drepturi pot include dispunerea centralizată a capacității de distribuție a materiilor prime și a logisticii sau fenomenul adesea numit suprareglementare, care permite autorităților publice să hărțuiască și să șantajeze antreprenorii în multe moduri nejustificate.

[321] Magyar, *Post-Communist Mafia State*, 173-201.

[322] Astfel, Fisun vorbește despre „neopatrimonialismul birocratic" (pe lângă varianta „oligarhică"), caracterizat prin „monopoluri birocratice de stat și centralizarea semicoercitivă a dominației neopatrimoniale sub super-prezidențialism". Fisun, „Neopatrimonialism in Post-Soviet Eurasia", 91-92.

că nu va pierde puterea de stat și, prin urmare, controlul asupra companiilor de stat; într-o autocrație mai puțin consolidată, este mai sigur să păstrezi proprietatea în mâini private *de jure,* astfel încât aceasta să nu treacă de la o persoană la alta în cazul unei schimbări de guvern. Prin urmare, este rațional ca un patron suprem în acest din urmă caz să folosească mai puțin naționalizarea forțată a firmelor private, în timp ce un patron suprem mai încrezător, precum Putin, poate folosi statul mai direct, exercitând drepturile de proprietate într-un mod mai deschis.

5.5.3.4. Drepturi de proprietate endogene: rezultatul patronajului

În părțile anterioare, am arătat în ce fel poate fi redistribuită proprietatea privată de către familia politică adoptată către membrii săi. Acum ne concentrăm asupra rezultatului acestui proces, adică asupra structurii de proprietate care se formează ca urmare a redistribuirii proprietății postcomuniste.

O analiză a relațiilor de proprietate în cadrul rețelei patronale într-o singură piramidă poate fi făcută prin luarea în considerare a statutului **drepturilor de proprietate endogene**. Acestea sunt enumerate în mod obișnuit ca „drepturi de proprietate" de către cercetători, descriind ce înseamnă când cineva „deține" o proprietate sau ce poate face cu ea. Într-o lucrare de referință, Edella Schlager și Elinor Ostrom împart drepturile de proprietate în două grupe: drepturi de utilizare și drepturi de control.[323] Printre **drepturile de utilizare**, ele enumeră::

- **accesul**, care reprezintă dreptul de a intra pe o proprietate fizică definită;
- **extragerea**, care reprezintă dreptul de a obține „produsele" (profitul) proprietății.

În schimb, **drepturile de control** includ următoarele trei drepturi:

- **gestionarea**, care reprezintă dreptul de a reglementa modelele de utilizare internă și de a transforma proprietatea prin efectuarea de îmbunătățiri;
- **excluderea**, care este dreptul de a determina cine va avea un drept de acces și cum poate fi transferat acest drept;
- **înstrăinarea**, care reprezintă dreptul de a vinde sau de a înrenta drepturile de gestionare și de excludere.[324]

Un aspect important este că înțelegem aceste **drepturi ca fiind descrieri sociologice,** și nu ca drepturi legale ale anumitor actori. Cu alte cuvinte, ne interesează nu ceea ce proprietarii au dreptul să facă *de jure*, conform documentelor legale care atestă proprietatea, ci ceea ce pot face cu o proprietate *de facto*. Într-o **democrație liberală**, această distincție ar fi inutilă, deoarece acolo – în cazul tipic ideal – **drepturile *de jure* și *de facto* coincid**, ceea ce înseamnă că proprietarul poate face exact ceea ce are dreptul formal să facă cu proprietatea sa. Cu toate acestea, într-o **autocrație patronală** sau într-o rețea patronală într-o singură piramidă care apare ca urmare a patronalizării, **drepturile *de jure* și *de facto* ale actorilor diferă**. Faptul că un actor economic este proprietarul *de jure* al unei anumite proprietăți

---

[323] Schlager și Ostrom, „Property-Rights Regimes and Natural Resources".

[324] În literatura de specialitate există liste de utilizare și drepturi de control mai extinse decât aceasta. (Pentru un exemplu clasic, a se vedea Honoré, „Ownership") Motivul pentru care rămânem la lucrarea lui Schlager și Ostrom în ciuda acestui fapt este că cele cinci drepturi pe care le enumeră sunt satisfăcătoare pentru a sublinia specificitățile proprietății membrilor unei rețele patronale într-o singură piramidă. Acest lucru înseamnă, de asemenea, că se poate folosi o listă mai extinsă dacă se consideră că este necesar pentru descrierea unui anumit caz.

nu înseamnă în mod automat că acesta poate, de asemenea, să folosească și să controleze proprietatea sa *de facto*.

Pentru a ilustra acest lucru, să luăm exemple ideale tipice de unități economice deținute în mod oficial de agenți economici în regimuri diferite (tabelul 5.21). Într-o democrație liberală, faptul că **un antreprenor** deține o proprietate înseamnă două lucruri: în primul rând, el **poate exercita toate drepturile de utilizare și drepturile de control** asociate cu acea proprietate și, în al doilea rând, **un politician** (un actor politic într-o democrație liberală) **nu poate interveni în modul în care își exercită drepturile**. Aceasta este ceea ce înseamnă **separarea sferelor de acțiune socială**, faptul că actorii economici au **autonomie deplină** față de actorii politici. Este adevărat, politicienii folosesc intervenția statului, care reglementează utilizarea proprietății private. Dar aceste **reglementări,** așa cum am explicat mai sus, sunt **normative și, de asemenea, persistente**, ceea ce înseamnă că ele nu pot fi schimbate după bunul plac al unui politician, ci mai degrabă printr-un proces complex și democratic de legiferare [→4.3.4]. Într-adevăr, reglementările nu interferează cu deciziile executive ale actorilor economici, ci definesc limitele exercitării drepturilor endogene – ele **nu dau ordine ce să se facă, ci specifică ce nu se poate face**. Cu alte cuvinte, reglementările unui stat constituțional creează terenul de joc pe care actorii economici pot acționa, iar actorii politici nu ajung să exercite drepturile endogene ale unei companii private.

Într-o autocrație patronală, situația este diferită din cauza **lipsei de separare a sferelor de acțiune socială**. Să luăm exemplele celor doi actori economici tipici ideali ai familiei politice adoptate: agentul economic de fațadă și oligarhul. În ceea ce-l privește pe primul, **un om de fațadă de profil mediu nu are niciun drept de folosință sau de control asupra bunurilor pe care le deține formal**. Într-adevăr, **drepturile de proprietate** endogene ale proprietății private a **omului de fațadă sunt exercitate de patronul său**, un oligarh sau un *poligarh*, iar față de patronul său, **omul de fațadă nu are nicio autonomie**. Principala funcție a oamenilor de fațadă de profil redus și mediu este personalizarea legală a averii acumulate de patron, adică păstrarea formală a averii unui patron care nu ar putea să o dețină în mod legal. Situația este doar puțin diferită în cazul unui **om de fațadă de**

Tabelul 5.21. Drepturile de proprietate endogene ale actorilor într-o democrație liberală și o autocrație patronală.

		Democrație liberală **Proprietatea *de jure* = proprietatea *de facto*** **Intervenție normativă, persistentă**		***Autocrația patronală*** **Proprietatea *de jure* ≠ proprietatea *de facto*** **Intervenție discreționară, *ad-hoc***			
Drepturi endogene		Antreprenor	Politician	Agentul economic de fațadă (de profil redus sau mediu)	Agentul economic de fațadă (de profil înalt)	Oligarhul	Poligarh (patron suprem)
Drepturi de utilizare	Accesare	+	-	-	+	+	+
	Retragere	+	-	-	-	+ -	+
	Management	+	-	-	+	+	+
Drepturi	Excludere	+	-	-	-	+ -	+
	Alienare	+	-	-	-	+ -	+

profil înalt, care își asumă și rolul de a opera societăți-fantomă. Astfel, patronul **îi deleagă dreptul de acces și de gestionare a proprietății sale,** dar drepturile de retragere, excludere și înstrăinare rămân în mâinile patronului, care le exercită prin intermediul omului de față prin legături informale.

Pentru a evalua situația unui oligarh într-o rețea patronală monopiramidală, trebuie să ne amintim că oligarhul este, în cele din urmă, omul de față al patronului suprem. Prin urmare, pe de o parte, oligarhii au aceleași drepturi ca și oamenii de față de profil înalt, ceea ce înseamnă că **au drepturi de acces și de gestionare** a proprietății lor. Cu toate acestea, ei au, de asemenea, o anumită **autonomie în ceea ce privește excluderea, retragerea și înstrăinarea,** însă această autonomie este **limitată**. Aceasta provine din faptul **că patronul suprem poate decide** după bunul său plac **să preia** exercitarea drepturilor endogene ale proprietății oligarhilor săi. Intervenția patronului suprem este **discreționară și *ad-hoc***: el nu trebuie să urmeze nicio regulă normativă cu privire la cine sau când să intervină în deciziile executive ale clienților săi. În plus, patronul suprem stabilește **limite informale**, delimitând într-o manieră mai mult sau mai puțin normativă pe ce nu își pot cheltui averea formală. Aceste limite sunt similare reglementărilor formale ale statului în ceea ce privește efectul și caracterul lor, dar nu sunt codificate și sunt aplicate informal, prin intervenția discreționară negativă a statului față de cei neascultători. O limită informală tipică pentru oligarhii din autocrațiile patronale este **interdicția de a sprijini adversarii politici** și de a înființa noi rețele patronale, având în vedere că o astfel de acțiune ar încălca natura monopiramidală a familiei politice adoptate.[325] Alte limite informale se pot referi la **fuga de capital și la moștenire,** adică la deplasarea proprietății în străinătate sau în mâinile private ale unui moștenitor.[326] Chestiunea moștenirii este deosebit de interesantă în cazul unui om de față: întrucât acesta nu este proprietarul real, majoritatea proprietăților care i-au aparținut în mod formal nu sunt transferate celor care au avut legături formale cu el (adică rudelor sau copiilor săi), ci altor membri, oligarhi și slugi ale familiei politice adoptate. Invers, putem observa că **după moartea unui actor economic se dovedește în ce măsură a fost un proprietar autonom sau în ce măsură a fost doar un paravan (om de față)**, anume cât din capitalul său i-a aparținut cu adevărat și cât de mult a aparținut patronului care este acum obligat, odată cu pierderea omului de față care îi garanta acoperirea legală, să realoce averea în cadrul rețelei sale. Putem menționa un exemplu din Ungaria: după moartea mogulului cinematografic Andrew Vajna în 2019, cea mai mare parte a imperiului său de afaceri (inclusiv cazinourile furnizate de stat și TV2, unul dintre cele mai mari canale de televiziune comerciale) nu a fost moștenită de văduva sa, ci de oligarhi și de oamenii de față ai familiei politice adoptate de Orbán.[327]

Din paragraful anterior rezultă că **patronul suprem este proprietarul final al tuturor bunurilor familiei politice adoptate**. El nu își exercită întotdeauna drepturile și deleagă o parte din deciziile executive clienților săi, oligarhi și *poligarhi* de nivel inferior, în cazul în care consideră că o gestionare mai descentralizată este mai eficientă. Dar **patronul suprem are dreptul *de facto* de a dispune asupra oricărei proprietăți** aflate pe orbita de proprietate a familiei, în timp ce **el nu are niciun drept *de jure* asupra aceleiași proprietăți**. Din punct de vedere juridic sau în ochii unui observator obișnuit cu democrațiile liberale, patronul suprem nu se deosebește semnificativ de un politician de tip occidental; niciunul dintre ei nu are dreptul legal de acces, de retragere, de gestionare, de excludere

---

325 Cf. Markus, „The Atlas That Has Not Shrugged".

326 „Billionaires in Moscow Try Building Dynasties for Post-Putin Era".

327 Oroszi, „Fidesz-közeli oligarchákhoz került a Vajna-örökség legjava" [Oligarhii de lângă Fidesz primesc ce e mai bun din moștenirea Vajna].

sau de înstrăinare a proprietății private a agenților economici. Cu toate acestea, în timp ce într-un mediu de sfere de acțiune socială separate, acest lucru înseamnă că politicianul nu are, într-adevăr, astfel de drepturi, într-un mediu de sfere de acțiune socială aflate în coluziune, patronul suprem are toate drepturile *de facto* de a folosi și controla bunurile private ale familiei politice adoptate.

5.5.3.5. Sistemul de proprietate legat de putere: de la economia de piață la economia relațională

Am încheiat partea anterioară spunând că un observator – să spunem, un politolog – obișnuit cu democrațiile occidentale nu poate face diferența între un *poligarh* și un politician, având în vedere că au aceleași identități formale. În mod similar, putem spune că un economist care este obișnuit cu economiile de piață occidentale nu poate face diferența între un antreprenor și un oligarh, și asta din același motiv. Dacă sferele de acțiune socială sunt tratate ca și cum ar fi separate, iar potrivirea identităților *de jure* și *de facto este considerată ca fiind de la sine înțeleasă*, fenomenul *poligarhilor* și oligarhilor nu poate fi înțeles.

Acest lucru are consecințe și asupra tipului de proprietate dominant. **În gândirea economică tradițională, dihotomia dintre proprietatea privată și cea de stat** este dominantă, iar economiile sunt comparate pe această bază, și anume dacă se bazează pe dominația proprietății private sau a celei de stat. De fapt, privatizarea cu schimbare de regim a vizat tocmai transformarea normativă a tipului de proprietate, adică schimbarea dominației proprietății de stat în cea a proprietății private și, ca urmare, introducerea capitalismului. Dar dihotomia privat-public se dovedește insuficientă atunci când vine vorba de țările postcomuniste și de sferele de acțiune socială coluzionate, care produc o astfel de alocare a drepturilor de proprietate, așa cum a fost descrisă mai sus. Astfel, merită să introducem un concept specific de proprietate care se referă la lipsa de separare – conceptul de proprietate legată de putere (putere&proprietate).

- **Proprietatea legată de putere** este un tip de proprietate care este operată și protejată de legăturile politice informale ale proprietarului. Legăturile politice pot însemna că proprietarul este un client, atunci când își deține proprietatea în calitate de agent economic de fațadă al patronului său sau că este un patron, atunci când își deține proprietatea în calitate de oligarh sau *poligarh* și exercită, de asemenea, drepturi de proprietate asupra proprietății formale/juridice a oamenilor de fațadă ai săi.

Proprietatea legată de putere (vlast&sobstvennost) este cunoscută și utilizată pe scară largă în literatura rusă.[328] De asemenea, a fost recunoscut faptul că **dominația proprietății legate de putere indică un nou sistem economic**, având în vedere că e tipul de proprietate dominant, care definește în mod fundamental un sistem economic. În cazul unei economii dirijate, am văzut dominanța proprietății de stat, în timp ce economiile de piață sunt caracterizate de dominanța proprietății private. În ceea ce privește economia în care forma dominantă de proprietate este proprietatea legată de putere, aceasta poate fi numită **economie relațională**.

Oferim o analiză comparativă a celor trei tipuri de economie menționate mai sus în partea 5.6. În acest moment, este suficient să citățm lucrarea lui Igor Berejnoi și Vyacheslav

[328] Ryabov, „The Institution of Power&Ownership in the Former USSR". Într-adevăr, Ryabov definește puterea&proprietatea în sens mai larg și o folosește pentru toate tipurile de *coluziuni* și fuziuni ale pieței și sferelor politice, inclusiv feudalismul și dictatura comunistă. În această accepțiune, proprietatea de stat ar fi tipul formal și impersonal de power&ownership, în timp ce ceea ce noi desemnăm prin acest termen ar fi tipul informal și personal al acesteia. Cu toate acestea, deși din punct de vedere etimologic o astfel de extindere a definiției este justificată (există într-adevăr o „putere" care este legată de „proprietate" în fiecare caz), noi restrângem definiția la relațiile informale în scopul cadrului nostru.

Volchik, care analizează un regim dezvoltat bazat pe proprietatea legată de putere. Potrivit acestora, un astfel de regim are trei caracteristici fundamentale: (1) „Acordarea dreptului de proprietate pentru anumite bunuri este posibilă doar cu participarea activă a statului ca principal agent de distribuție (sau redistribuire)"; (2) „Orice proprietate poate fi expropriată în orice moment dacă autoritățile (la orice nivel) devin interesate de redistribuirea acesteia"; (3) „Statul sau alte autorități colectează o rentă (fie explicit, fie implicit) de pe urma proprietății în cadrul proprietății legate de putere".[329] Într-adevăr, în timp ce trăsătura (1) este caracteristică oricărei economii relaționale, trăsătura (3) se referă la cele care au stat cleptocratic – unde veniturile curente sunt cele care sunt însușite ilegal, iar trăsătura (2) este valabilă în cadrul unui stat prădător – unde capitalul, sau sursa veniturilor curente, este cel care este însușit ilegal. Statele prădătoare se pot angaja în însușirea ilegală a capitalului atât pentru câștiguri politice, cât și pentru câștiguri economice, iar cele două sunt, într-adevăr, greu de distins în cadrul unui sistem de proprietate legată de putere.

5.5.4. Prădarea și dinamica economică: valoarea de urmărire, valoarea vânătorii și valoarea de pradă

5.5.4.1. Prădători și pradă: dinamica transferurilor de proprietate în raidurile cenușii și albe

După cum explică economistul Harold Demsetz, în orice economie „[atunci] când se încheie o tranzacție [...], se schimbă două pachete de drepturi de proprietate. Un pachet de drepturi este adesea atașat unui bun fizic sau unui serviciu, dar valoarea drepturilor este cea care determină valoarea a ceea ce se schimbă."[330] Utilizând acest raționament drept cadru, putem spune că diversele schimburi între participanții la piață nu sunt altceva decât **transferuri de proprietate** și, fie că este vorba de un schimb voluntar/coercitiv sau formal/informal, sunt pachete de drepturi de proprietate care schimbă proprietarii.

Într-o economie de piață de democrație liberală, dinamica transferurilor de proprietate este definită în mod dominant de **deciziile bilaterale, voluntare ale cumpărătorilor și vânzătorilor**. Intervențiile de reglementare restrâng oferta de bunuri și servicii la cele care îndeplinesc cerințele normative ale statului și intervențiile bugetare redistribuie bogăția de la unele grupuri la altele, dar acestea nu determină structura proprietății. Mai degrabă, ele instituie un cadru sau un punct de plecare pentru actori în ceea ce privește bogăția și oportunitățile, iar aceștia pot modifica această alocare „inițială" în mod liber în cadrul unor schimburi voluntare. Proprietatea redistribuită nu va implica privilegii suplimentare din partea statului și nicio protecție completă a statului față de mecanismul profitului și al pierderilor de pe piața reglementată. Astfel, structura proprietății se formează în mod dominant prin tranzacții voluntare pe piață.[331]

Cu toate acestea, **pe măsură ce caracterul transferurilor de proprietate trece de la voluntar la coercitiv, cumpărătorii devin prădători, iar vânzătorii devin pradă**.[332] Atunci când actorii își asumă aceste roluri sociologice, dinamica transferurilor de proprietate este

---

[329] Berezhnoy și Volchik, *Issledovanie Ekonomicheskoy Ehvolutsii Instituta Vlasti-Sobstvennosti [Studiu privind evoluția economică a instituției de putere și proprietate]*, 116.

[330] Demsetz, „Toward a Theory of Property Rights", 163.

[331] Poirot, „Ownership as a Social Function".

[332] De dragul simplității, vom folosi termenul „pradă" atât pentru compania-pradă, cât și pentru proprietarul companiei-pradă.

definită în mod predominant de **deciziile unilaterale și coercitive ale prădătorilor**. În regimurile patronale, prădătorii pot fi fie (a) oligarhi autonomi (dacă sistemul nu este monopiramidal), (b) patronii supremi ai familiilor politice adoptate, fie (c) subpatronii cărora li se acordă dreptul de a prăda de către patronul lor suprem. Atunci când prada în cauză este o unitate economică (companie etc.), vorbim de reiderstvo, iar când sunt folosite mijloacele necruțătoare ale autorității de stat pentru a o pune în aplicare, vorbim fie de raid gri – metoda de prădare predominantă de la (a), fie de raid alb – metoda de prădare predominantă de la (b) , fie de combinația dintre cele două – metoda de prădare predominantă (c).

Deoarece acțiunea de prădător este definită de scopurile prădătorilor, un model descriptiv[333] poate fi dezvoltat cel mai bine din perspectiva acestora, adică **concentrându-se pe factorii pe care prădătorii îi iau în considerare**. Acesta este exact punctul de vedere pe care îl oferă economistul Mehrdad Vahabi, care a analizat în mai multe lucrări economia politică a prădătorilor.[334] Într-un articol intitulat „O teorie pozitivă a statului prădător", Vahabi face distincția între **valoarea economică a unui activ, care se referă la atractivitatea** sa în ochii pieței, sau prețul la care activul poate fi vândut într-o tranzacție voluntară, și **valoarea de pradă** a unui activ, care se referă la atractivitatea sa în ochii prădătorului, sau ceea ce poate fi transferat din activ prin preluare coercitivă.[335] Potrivit acestuia, valoarea de pradă „depinde de *opțiunea de însușire* [a activului]. Această opțiune este determinată de doi factori: (1) gradul de dificultate de însușire a unui bun; (2) capacitatea unui bun de a scăpa de însușire. Dintr-o perspectivă antipredatorie, cu cât un activ este mai *mobil* și mai *invizibil* (adică, fie că are o capacitate ascunsă, fie că este ușor de ascuns sau de deghizat), cu atât este mai rezistent la politicile de a-l confisca (de apropriere)" (sublinierea în original).[336]

Deși extrem de utilă, noțiunea de valoare de pradă trebuie elaborată în continuare pentru a descrie în mod adecvat dinamica prăzii în regiunea postcomunistă. Deși acceptăm punctul de vedere al lui Vahabi potrivit căruia ar trebui să privim activele – în termenii noștri, piese de proprietate – așa cum o face elita politică conducătoare, din punct de vedere analitic merită să distingem valorile de pradă în funcție de etapa procesului de prădare la care se referă. În consecință, împărțim **trei faze consecutive ale prădării**:

- **faza de urmărire**, când statul prădător caută o pradă (aici, bunul vizat are **valoare de urmărire**);
- **faza de vânătoare**, care începe atunci când este selectată o pradă și implică „urmărirea" țintei prin intermediul constrângerii statale (aici, bunul vizat are **valoare de vânat**);
- **faza de consum**, care începe atunci când faza de vânătoare se încheie cu succes și bunul vizat ajunge pe orbita de proprietate a familiei politice adoptate (aici, bunul vizat are **valoare de pradă**).[337]

După cum am văzut mai sus, când am discutat despre diferite tipuri de naționalizare, precum și despre raidurile gri și albe [→5.5.3], un prădător poate alege dintr-o varietate de ținte, iar pentru fiecare tip se aplică aceeași triadă de faze. Cu toate acestea, detaliile

---

[333] Oferim un model mai puțin descriptiv, mai mult teoretic, încorporat în literatura economică a statului prădător în Madlovics și Magyar, „Post-Communist Predation".

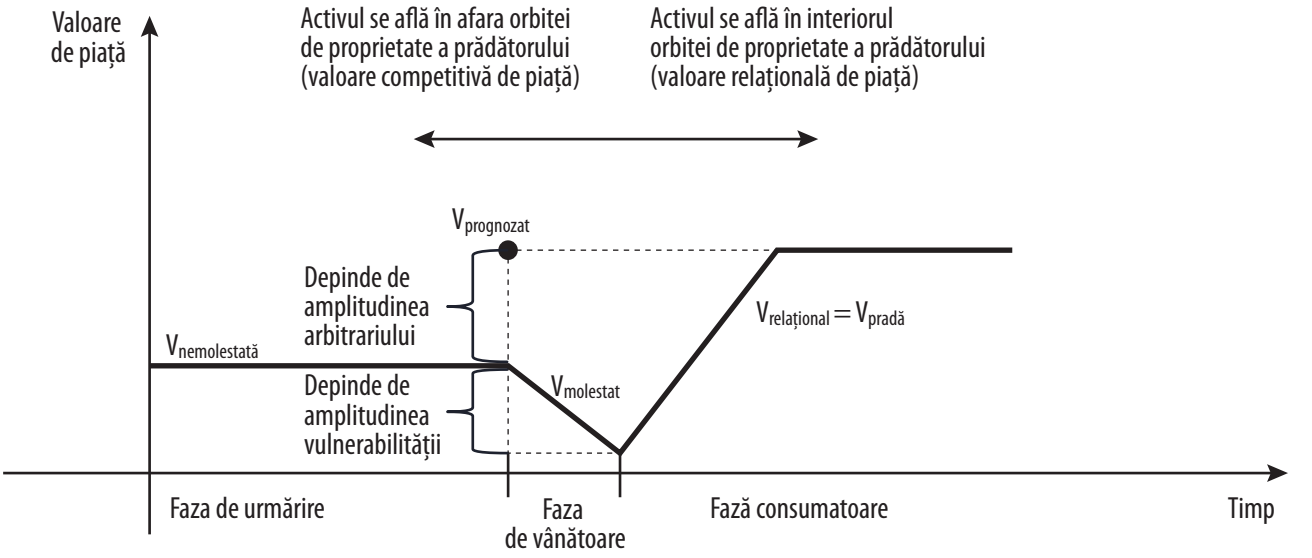
[334] Vahabi, *The Political Economy of Predation*. Într-adevăr, definiția lui Vahabi este mai largă decât a noastră, dar aplicabilă în toate cazurile pe care le analizăm. A se vedea Vahabi, 41-45.

[335] Vahabi, „A Positive Theory of the Predatory State".

[336] Vahabi, „A Positive Theory of the Predatory State", 157.

[337] Rețineți că, în lucrarea lui Vahabi, „valoarea de pradă" se referă la ceea ce noi numim „valoarea de pândă", adică valoarea considerată înainte de prădare. Noi folosim o formulare diferită care se potrivește mai bine procesului de prădare în trei faze.

Figura 5.12. Dinamica tipică ideală a valorii concurențiale și relaționale a valorii de piață a firmelor pradă.

prădării variază, iar în cele ce urmează vom analiza probabil cel mai reprezentativ exemplu – raidul corporatist condus de la nivel central. Acest exemplu este reprezentativ nu numai în sens empiric, ci, mai important pentru setul nostru de instrumente, și în sens teoretic. Prădătorii premoderni, cum ar fi diverși bandiți[338], au însușit proprietatea altora pentru propriul câștig privat, dar erau interesați de proprietate ca pradă: obiecte de valoare, mărfuri, alimente etc. care pot fi consumate sau vândute, aur care poate fi folosit ca bani și așa mai departe.[339] Însă, în cazul prădătorilor postcomuniști, familia politică adoptată nu preia o companie cu scopul de a-i vinde sau consuma bunurile (fizice). Într-adevăr, **prădătorul este interesat de proprietate nu ca pradă, ci ca și capital**: vrea să o folosească pentru a intra pe o piață și a funcționa acolo, primind diverse favoruri discreționare din partea intervenției statului în faza de pradă. Aceasta este perspectiva din care poate fi înțeleasă prădarea postcomunistă; sau, mai precis, acesta este motivul acțiunii prădătoare care poate fi modelat în cadrul celor trei faze consecutive.

În cele ce urmează, vom descrie cele trei faze ale prădărilor, distingând întotdeauna valoarea întreprinderii (1) în ochii pieței și (2) în ochii prădătorului (figura 5.12). În primul rând, **în faza de hărțuire,** statul prădător nu a intervenit încă, prin urmare, potențiala țintă funcționează încă nestingherită. Prețul la care întreprinderea respectivă poate fi vândută în cadrul unei tranzacții voluntare exprimă atractivitatea acesteia **în ochii pieței – valoarea de piață** a întreprinderii – care este egală cu valoarea sa fără intervenția discreționară a statului. Fiind supusă doar reglementărilor normative, de ordine publică, dar fără intervenție discreționară țintită, valoarea unei companii poate fi supranumită **valoarea de piață** fără intervenție discreționară, pe care o vom nota ca fiind V_u.

În ochii statului prădător însă, ceea ce contează este **dacă merită sau nu să preia compania**. Într-adevăr, ceea ce este relevant nu este valoarea pe care prădătorul este dispus să o plătească în cadrul unei tranzacții voluntare, ci (1) costurile unei preluări coercitive și (2) beneficiile potențiale de care se poate bucura după o preluare reușită. Cu alte cuvinte,

[338] Adică atât bandiți ambulanți, cât și staționari, în sensul olsonian [→7.4.7.2]. Cf. Vahabi, *The Political Economy of Predation*, 41-89.

[339] Vahabi, „A Positive Theory of the Predatory State", 160-62.

ceea ce ia în considerare prădătorul este **valoarea de urmărire** a companiei, exprimând efortul, adică dacă ținta potențială este suficient de atractivă pentru a deveni o pradă reală.

Valoarea de pândă (stalking) a companiei este compusă din două părți. În primul rând, aceasta include **valoarea prognozată** a companiei, care se referă la beneficiile pe care prădătorul se așteaptă să le obțină odată ce a pus mâna pe companie și o poate folosi ca și capital. Valoarea prognozată este **suma dintre (1) valoarea de piață a companiei și (2) efectul potențial al adăpostirii acestuia de către stat**.[340] Ceea ce se referă la furnizarea de adăpost în acest context este faptul că **prădătorul ar deveni un protector** după transfer[341] și va putea folosi diverse mijloace la dispoziția familiei politice adoptate pentru a stimula activul și valoarea acestuia. Mai exact, activul poate fi susținut prin (1) **mijloace directe**, adică prin angajarea intervenției discreționare a statului în favoarea companiei și – dacă prădătorul este un patron sau subpatron – (2) **mijloace indirecte**, adică statul și mediile patronale pot stimula reputația companiei pentru a o face mai atractivă pentru actorii privați în tranzacțiile voluntare. Cu toate acestea, efectul mijloacelor indirecte este rareori ca actorii privați să recunoască o companie mai mediatizată ca fiind un vânzător mai bun: mai degrabă, va **deveni clar pentru piața privată că firma se află acum sub egida familiei politice adoptate, ceea ce înseamnă că va ajunge la profituri mari,** deoarece este supusă stimulării prin intervenția discreționară a statului.

Cu toate acestea, nu toate unitățile economice sunt la fel de potrivite pentru a beneficia de intervenția discreționară a statului. Din acest punct de vedere, putem distinge trei tipuri potențiale de companie pe care le ia în considerare prădătorul: (a) **potențialul de piață**, ceea ce înseamnă că un singur transfer bugetar sau o singură modificare de reglementare poate da companiei un asemenea impuls încât aceasta poate acționa pe piață mai profitabil decât înainte, chiar și fără un sprijin suplimentar din partea statului (injecție unică de capital, o autorizație de construcție cu clauze mai bune decât în alte condiții etc.); (b) **potențialul de extragere** a rentei, ceea ce înseamnă că piața de care aparține întreprinderea poate fi reglementată astfel încât proprietarul să poată obține rente (mai mari) (generând o cerere artificială pentru produsele sale, utilizând capacitatea sa tehnologică într-un lanț de producție care poate produce rente etc.); și (c) **potențialul cleptocratic**, ceea ce înseamnă că întreprinderea respectivă se pretează la căutarea ilegală a rentei (poate primi achiziții publice care pot fi supraevaluate, [342] poate funcționa ca parte a unei scheme de spălare a banilor pentru a transforma banii publici în bani privați etc.). Atunci când calculează cu aceste **potențiale**, prădătorul trebuie să ia în considerare și **probabilitatea ca el să poată exploata aceste potențiale**. Această probabilitate este determinată de amplitudinea arbitrariului [→2.4.6]. Prin urmare, dacă prădătorul este **oligarhic,** probabilitatea de a exploata potențialele este **scăzută sau moderată,** deoarece oligarhul nu poate avea decât un control parțial asupra intervențiilor statului în cazul unui stat capturat. Dacă prădarea este **făcută de un subpatron**, probabilitatea este **mai mare** dacă acesta poate conta pe intervenția discreționară a patronului suprem în favoarea companiei de pe orbita de proprietate a familiei politice adoptate. În fine, dacă prădarea se face de către **patronul suprem**, **probabilitatea**

---

340 Potrivit cercetătorilor, în Rusia „*reiderstvo* este practicat din motive economice simple – un funcționar sau un om de afaceri corupt vede o companie profitabilă și decide pur și simplu să o ia". Lanskoy și Myles-Primakoff, „Power and Plunder in Putin's Russia", 80. De asemenea, a se vedea Higgins, „Russia Wants Innovation, but It's Arresting Its Innovators".

341 A se vedea Vahabi, *The Political Economy of Predation*, 69-76.

342 În cazul achizițiilor (comenzilor) statului prădător, orice companie-fantomă pe care patronul suprem o fondează le poate primi. Cu toate acestea, în cazul fondurilor externe (cum ar fi cele ale UE) există adesea cerințe de eligibilitate (juridice, tehnice sau legate de experiență) pe care companiile nou-înființate nu le pot îndeplini.

devine certitudine, deoarece acesta are o putere neconstrânsă de a dispune asupra legislatorilor în general și a intervențiilor statului în special (amplitudinea maximă a arbitrariului).

În formă algebrică, valoarea prognozată poate fi calculată astfel:

$$V_f = V_{u,\ t-2} + S_{spp}$$

unde V_f este valoarea prognozată a întreprinderii, $V_{u,t-2}$ este valoarea neaglomerată a întreprinderii în faza de pândă (adică valoarea sa de piață cu două faze înainte de faza de consum, pe care o luăm ca perioadă de referință), iar S_{spp} este efectul de adăpost potențial al statului.

Valoarea prognozată devine valoare de pândă atunci când se iau în considerare alți trei factori:

1. În primul rând, așa cum subliniază Vahabi, costul de însușire scade valoarea bunului în ochii prădătorului. În faza de urmărire, când vânătoarea nu a început încă, statul prădător poate calcula doar **costul potențial al exproprierii**, determinat de nivelul așteptat de **rezistență** pe care statul prădător l-ar putea întâmpina în cazul în care ar intra în faza de vânătoare. Cu alte cuvinte, costul potențial include (1) resursele pe care prădătorul ar trebui să le cheltuiască pentru a captura prada și (2) daunele colaterale pe care le-ar provoca vânarea prăzii.

   În ceea ce privește factorii determinanți ai (1) și (2), (1) implică, pe de o parte, prețul pe care prădătorul trebuie să îl plătească pentru proprietarul vizat pentru prădare. Pe de altă parte, acesta crește în paralel cu **mobilitatea și lipsa de însușire** a prăzii. Potrivit lui Vahabi, mobilitatea înseamnă capacitatea proprietarului de a scăpa de pradă prin scoaterea proprietății sale din raza de acțiune a statului prădător (prin ascunderea sau deplasarea geografică a acesteia).[343] Cu toate acestea, *expropriabilitatea* este determinată de (a) specificitatea activelor, care, în cazul unei companii, înseamnă că „continuarea anumitor investiții necesită capacități antreprenoriale specifice, inclusiv abilități de marketing, finanțare, monitorizare, coordonare și relaționare" pe care prădătorul ar putea să nu le aibă[344], și (b) **puterea *krysha*** deasupra prăzii. Într-adevăr, un antreprenor necorupt poate să nu aibă deloc *krysha* (adică nicio protecție politică ilegală), dar chiar și membrii unei familii politice adoptate pot experimenta o slăbire a *krysha* dacă patronul suprem decide acest lucru (de exemplu, ca pedeapsă sau tactică de revitalizare a concurenței subpatronilor [→2.2.2.2.2]). În ceea ce privește (2), daunele **colaterale** sunt luate în considerare de către prădător doar dacă (a) acesta se află la nivel național (deci nu este un prădător la nivel local), (b) este la putere, adică patronul suprem al rețelei este și șeful executivului, și (c) daunele pun în pericol pozițiile politice și stabilitatea rețelei patronale. Dintre prejudicii, putem distinge trei tipuri. În primul rând, există **daune economice**, adică problemele macroeconomice pe care o preluare coercitivă le poate cauza economiei naționale (adică alegătorilor). Posibilitatea unor daune economice există în cazul așa-numitelor companii „prea mari ca să eșueze", adică unități economice (de obicei instituții financiare) care sunt atât de mari și interconectate cu restul economiei, încât problemele

[343] Soós, „Tributes Paid through Special Taxes".

[344] Vahabi, „A Positive Theory of the Predatory State", 157-60. Într-adevăr, Vahabi enumeră patru factori care influențează capacitatea de însușire (accesibilitatea statului, concentrarea sau dispersia, specificitatea activelor și măsurabilitatea), dar dintre aceștia, doar unul singur – specificitatea activelor – este relevant în cazul prădătorilor moderni.

în funcționarea lor s-ar răsfrânge și asupra unei mari părți a economiei naționale.[345] În al doilea rând, pot exista **daune** pur **politice**, adică fie probleme interne – dacă preluarea *în sine* ar declanșa o rezistență socială puternică, fie probleme internaționale – dacă preluarea ar provoca tensiuni diplomatice, deoarece ar întâmpina rezistență din partea țărilor străine interesate și/sau a organizațiilor internaționale. A treia posibilitate este cea a **daunelor sociale**, atunci când preluarea și exploatarea necorespunzătoare a unei întreprinderi ar duce la astfel de probleme în furnizarea de servicii sociale încât elita politică conducătoare și-ar pierde popularitatea.

2. În al doilea rând, prădătorul trebuie să ia în considerare **potențialul efect de compromitere a integrității pe care îl are activitatea statului**. După cum am explicat mai devreme, „compromiterea integrității" se referă la utilizarea coerciției pentru a-l obliga pe proprietarul actual să predea bunul (cu sau fără despăgubiri) [→3.6.3.2]. Dacă am vorbi despre jefuire, ar putea fi necesar să considerăm acest efect ca fiind negativ, deoarece utilizarea directă a violenței care este implicată în astfel de cazuri de reiderstvo poate deteriora potențial prada, care ar putea fi preluată doar într-o stare amortizată.[346] În cazul raidurilor gri și albe, compromiterea integrității se **face prin mijloacele fără vărsare de sânge ale autorității de stat**, de fapt, același arsenal de activitate statală care a fost descris mai sus, doar că folosit în mod punitiv, ce creează un mediu sufocant doar atunci când ținta este încă o pradă. Prin urmare, compromiterea integrității în cazul nostru nu are un **efect negativ**, ci mai degrabă unul **pozitiv,** care este rezultatul faptului că compromiterea integrității **scade prețul pe care prădătorul va trebui să îl plătească proprietarului companiei vizate pentru pradă**. Forța de fracturare a integrității sau valoarea scăderii pe care prădătorul o poate atinge depinde exclusiv de amplitudinea vulnerabilității [→5.4.1.2].

3. În cele din urmă, în timp ce efectele de fracturare a integrității, precum și efectele de furnizare de adăpost contribuie la valoarea economică a țintei, aceasta poate avea și valoare politică dacă scopul prădătorului nu este (exclusiv) economic, ci și politic. Prin urmare, prădarea are **potențiale câștiguri politice**, de obicei atunci când patronul suprem caută o țintă (a) pentru a slăbi un oligarh rival sau o rețea patronală (incipientă), (b) pentru a prelua proprietatea unui membru al familiei politice adoptate care nu este în favoarea sa (neloial etc.), (c) pentru a folosi bunul în aparatul politic (în special în mass-media) sau (d) pentru a folosi bunul ca monedă de schimb, pentru a îmbunătăți pozițiile prădătorului în negocierile politice sau economice ulterioare.[347]

În formă algebrică, **valoarea de urmărire** – valoarea sau atractivitatea unei potențiale prăzi – poate fi calculată astfel:

$$V_s = V_f + S_{ibp} + P - C_p$$

unde V_s este valoarea de urmărire a companiei, V_f este valoarea prognozată a companiei, S_{ibp} este efectul potențial de fracturare a integrității de către activitatea statului, P este câștigul politic, iar C_p este costul potențial al însușirii. Pentru un observator extern, este

[345] Stern și Feldman, *Too Big to Fail*.

[346] De fapt, de multe ori nu compania-pradă este afectată, ci proprietarul prăzii (abuz fizic).

[347] Pentru exemple, a se vedea Magyar, *Post-Communist Mafia State*, 198-99.

dificil de cuantificat elementul politic al lui C_p și, de asemenea, al lui P, deoarece acestea nu au o manifestare monetară *în sine* și depind pur și simplu de evaluarea subiectivă a patronului suprem (ce preț în bani este dispus să plătească pentru a slăbi un oligarh rival etc.). Cu toate acestea, atunci când vine vorba de preluarea ca răspuns la neloialitate, putem spune că pentru patronul suprem merită să suporte practic orice cost pentru a realiza prădarea (P este practic infinit). Motivul simplu este că, dacă patronul suprem arată că nu pedepsește neloialitatea, clienții săi nu îi vor fi loiali și, în cele din urmă, va deveni un patron lipsit de putere".[348] Cu toate acestea, putem dezvolta această perspectivă și cu ajutorul teoriei jocurilor, așa cum am menționat în capitolul anterior. Și anume, este rațional ca patronul suprem să adopte o așa-numită strategie de angajament pentru a reprima neloialitatea, adică să arate că este dispus să intre într-o „luptă până la moarte" pentru a face neloialitatea neatractivă pentru clienți [→4.4.3.2]

Ecuația valorii de urmărire este pur și simplu o **analiză cost-beneficiu**: C_p reprezintă costurile potențiale, în timp ce toate celelalte elemente se adaugă la beneficiul potențial. Pentru a menționa latura tehnică a analizei, cuantificarea efectelor potențiale ale intervenției statului **necesită achiziționarea de informații**. După cum explică Markus, „[următoarele] informații despre compania- țintă sunt esențiale pentru etapa pregătitoare a prădătorului: structura de proprietate, situația financiară detaliată, inclusiv datoriile restante, istoricul încălcărilor de legi ale companiei, informații privind relațiile industriale din cadrul firmei-țintă, informații personale despre directorii companiei și așa mai departe".[349] Într-adevăr, multe dintre aceste informații sunt fie ușor accesibile pentru agențiile de stat, fie sunt îndreptățite să le solicite în timpul inspecțiilor de rutină ale întreprinderilor.[350] După ce se adună totul, se pot calcula costurile și beneficiile potențiale. Pe baza rezultatului, **dacă V_S > statul prădător alege compania respectivă ca pradă** (ideal de obicei). De obicei, dacă prădarea se realizează în scopul obținerii unui câștig economic, sunt alese companiile mari, iar majoritatea întreprinderilor mici și mijlocii sunt lăsate în pace (în ceea ce privește prădarea), deoarece costul însușirii ar fi mai mare decât beneficiul potențial.[351]

Atunci când prada este aleasă, prădătorul intră **în faza de vânătoare**. Faza de vânătoare începe cu o **ofertă de nerefuzat** [→3.6.3.2]. Oferta irefutabilă este primul preț care este stabilit, unilateral, de către prădător și oferit proprietarului întreprinderii vizate pentru pradă. **Dacă proprietarul refuză**, în pofida capacității coercitive evidente a prădătorului, **începe procesul de fracturare a integrității**, în diferite puncte ale căruia se fac noi oferte (cu preț din ce în ce mai mic). Așa cum am menționat, compromiterea integrității este realizată de același arsenal de activitate statală care ar putea fi folosit pentru a spori profiturile unei companii, numai că acum sunt folosite în scopuri punitive. Prin urmare, familia politică adoptată poate folosi intervenția statului (mijloace directe) și a mediilor patronale (mijloace indirecte) pentru a realiza sau facilita prăduirea.

---

348 Hale, *Patronal Politics*.

349 Markus, *Property, Predation, and Protection*, 58.

350 Markus, *Property, Predation, and Protection*, 58.

351 Acest lucru este analog cu vremuri din Scandinavia când agricultura era abia impozitată, deoarece condițiile meteorologice făceau ca randamentul mediu al culturilor să fie atât de scăzut, încât costul aparatului de colectare a impozitelor ar fi fost mai mare decât impozitul în sine. În anii '70, profesorul Zoltán Balogh a numit acest lucru – în limbaj marxist – „plusvaloare necolectabilă", care a fost motivul pentru care s-a putut dezvolta o țărănime independentă în Scandinavia, în primul rând.

În ceea ce privește **mijloacele directe**, aplicarea lor poate implica:

- **intervenții normative împovărătoare și *ad-hoc***, cum ar fi reglementările introduse brusc (intervenție de reglementare), discreționarizările sectoriale sau fiscale (intervenție bugetară), renaționalizarea (intervenție de preluare a proprietății) sau extinderea birocrației [→4.3.5.3] (intervenție de supraveghere);
- **intervenție discreționară**, cum ar fi tratamentul discreționar informal (intervenție de reglementare), oprirea cheltuielilor guvernamentale pentru o anumită companie prin neacordarea de publicitate de stat sau excluderea acesteia – în mod informal și/sau discreționar – din achizițiile publice (intervenție bugetară), sau amenzi extreme și molestări continue din partea instanțelor, a poliției sau a biroului fiscal (intervenție de supraveghere).

O listă mai concretă de mijloace este furnizată de lista de prețuri pe care am citat-o într-o parte anterioară [→5.5.3.1], în timp ce Markus oferă un sondaj realizat în rândul a 516 firme rusești și ucrainene (din 2007), care arată ce mijloace au fost percepute ca fiind cele mai iminente. În medie, cel mai grav pericol din partea statului s-a dovedit a fi „șantajul din partea agențiilor fiscale", urmat de „inspecții ilegale", „bariere administrative ilegale în obținerea de licențe" și „bariere administrative ilegale în achiziționarea sau vânzarea de terenuri, bunuri imobiliare, active etc."[352]

Potrivit lui Markus, în faza vânătoare, a raidurilor cenușii și albe, este obișnuit ca prădătorii să încerce să **diminueze mobilitatea prăzii**. În primul rând, ei se angajează în **fixarea activelor**. „Dacă raiderii vizează active specifice ale întreprinderii, cum ar fi clădiri, terenuri sau utilaje", scrie Markus, „ei urmăresc să facă imposibil pentru victimă să transfere sau să modifice aceste active odată ce atacurile devin evidente. Instanțele joacă adesea rolul principal [...] prin emiterea unor arestări temporare de proprietate *(obespechitel'nye mery)* până la rezultatul unor procese în curs sau penale împotriva întreprinderii sau a proprietarilor acesteia."[353] În al doilea rând, prădătorii încearcă să-i **neutralizeze pe proprietarii principali,** adică „să limiteze puterea de decizie a proprietarilor activelor, anticipând eforturile de apărare ale acestora din urmă. Inspecțiile de stat pe teren sunt esențiale în această fază: agenția de salubritate, departamentul de siguranță împotriva incendiilor și alte câteva zeci de autorități de reglementare pot închide legal o firmă pe baza încălcării reglementărilor specifice".[354] De asemenea, prădătorii pot „genera o cascadă de acțiuni în justiție împotriva țintei pentru a dezorienta proprietarii și a-i distrage de la atacul principal asupra activelor".[355]

În ceea ce privește **mijloacele indirecte** sau utilizarea mijloacelor de comunicare de stat și patronale, putem folosi termenul de „**reputation-dirtying" (murdărire a reputației**), definit ca un act care aduce atingere reputației unui actor vizat. Scopul spălării reputației este opusul consolidării sau spălării reputației: să îngreuneze posibilitatea ca societatea vizată să încheie înțelegeri voluntare cu consumatorii pe piața privată.[356] Într-adevăr, în momentul în **care statutul de pradă al proprietarului vizat devine evident, acest lucru dăunează imediat poziției sale pe piață**, deoarece alți actori care nu doresc să fie vânați vor încerca să evite contactul cu prada.

---

[352] Markus, *Property, Predation, and Protection*, 76.

[353] Markus, *Property, Predation, and Protection*, 58.

[354] Markus, *Property, Predation, and Protection*, 59.

[355] Markus, *Property, Predation, and Protection*, 60.

[356] MacLeod, „Reputations, Relationships, and Contract Enforcement".

Fiecare metodă de fracturare a integrității poate fi plasată pe o scară de forță, de la amenințare la atac, trecând prin hărțuire [→3.6.3.2]. **Amenințarea** înseamnă că metoda nu este încă aplicată, doar că proprietarul bunului vizat este informat că acestea vor fi puse în funcțiune în cazul în care se împotrivește (șantaj prin canale informale). **Hărțuirea** este atunci când metoda de fracturare a integrității a fost aplicată, dar numai ocazional (supravegheri ocazionale, câteva acte de murdărire a reputației în presă etc.), deci este mai degrabă o „lovitură de avertisment" decât una care ar ucide prada. **Atacul** este atunci când metoda de fracturare a integrității este aplicată în mod continuu și în așa fel încât face imposibilă funcționarea profitabilă a companiei vânate.

Amenințările, hărțuirile și atacurile **pot viza fie (a) întreprinderea, fie (b) proprietarul personal**, care poate fi șantajat pentru cauze total independente de întreprinderea vizată și legate doar de trecutul sau viața personală a proprietarului (kompromat [→4.3.5.2]). Într-adevăr, **cu cât persoana proprietarului poate fi șantajată pentru mai multe motive, cu atât costul de expropriere este mai mic,** deoarece este mai probabil ca proprietarul să renunțe la compania sa la prima ofertă irefutabilă și, astfel, statul prădător nu trebuie să se angajeze în hărțuiri sau atacuri mai costisitoare. (De asemenea, dacă proprietarul se confruntă cu o capacitate coercitivă copleșitoare – cum ar fi în cazul unui patron suprem și al unui stat prădător – este rațional pentru el să accepte prima ofertă, deoarece (1) următoarele oferte vor fi mai mici, (2) dacă el cooperează, este mai probabil ca prădătorul să nu-l trateze ca fiind dușmănos și să nu aleagă alte bunuri ale aceluiași proprietar ca pradă și (3) este mai puțin probabil ca libertatea sa personală să fie lezată. Într-adevăr, ceea ce dă prădătorul „în schimbul" companiei ar putea fi doar faptul că nu îl încarcerează pe proprietar, care, formal, poate chiar să renunțe la proprietatea sa ca și „cadou" în consecință).

În ochiul pieței, valoarea prăzii începe să scadă pe măsură ce începe faza de vânătoare. Într-adevăr, în acest caz, valoarea de piață a companiei se schimbă de la **valoarea** nemijlocită la **valoarea molestată,** care poate fi calculată astfel

$$V_m = V_{u,\,t-1} - S_{ib}$$

unde V_m este valoarea molestată, $V_{u,t-1}$ este valoarea de piață – valoarea companiei dacă nu ar fi fost supusă activității discreționare a statului – în faza de vânătoare (cea de dinaintea fazei consumatoare, pe care o luăm ca perioadă de referință), iar S_{ib} este valoarea absolută a efectului fracturării integrității.[357] Într-adevăr, **prada se află într-o capcană** în faza de vânătoare, deoarece este lipsită de posibilitatea de a-și vinde activele pe o valoare de piață nemijlocită. Mai mult, cât timp societatea are încă o valoare molestată pe piață, este probabil că, dacă alți participanți la piață își dau seama că prada se află în faza de vânătoare, vor refuza să cumpere societatea chiar și la prețul actual. Astfel, prădătorul rămâne singurul posibil „cumpărător" al prăzii.

În ochiul prădătorului, valoarea de pradă a vânatului este egală cu valoarea de piață (așa cum a fost calculată mai sus) ajustată cu câștigul politic și costul real al exproprierii. În formă algebrică,

$$V_h = V_m + P - C$$

unde V_h este valoarea vânatului, a prăzii, V_m este valoarea molestată a acesteia, P este câștigul politic (care poate fi zero dacă prădarea este efectuată doar pentru câștig economic), iar

[357] Alternativ, am putea, de asemenea, să calculăm cu efectul real al fracturării integrității și apoi să adăugăm această valoare (negativă) la valoarea nemijlocită. Am decis să calculăm în acest fel – și să punem semnul minus în ecuație în loc de semnul plus – pentru a face mai clar mesajul ecuației.

C este costul real al însușirii. Prin acesta din urmă, ne referim la **costul real al însușirilor**, provenit din partea realizată a factorilor enumerați mai sus ca surse potențiale de cost.

Faza de vânătoare se termină în două moduri. În primul rând, se poate încheia **fără succes**, atunci când compania nu este mutată pe orbita de proprietate a prădătorului (de obicei, fiindcă prădătorul a calculat greșit în faza de urmărire și $C > C_P$). În al doilea rând, se poate încheia **cu succes**, atunci când compania este mutată pe orbita de proprietate a prădătorului (de obicei atunci când $C \leq C_P$). În cazul unei vânători de **succes**, faza de vânătoare realizează confiscarea activelor – potrivit lui Markus, de obicei la 10-20% din valoarea justă a activelor – și ancorarea activelor pentru a face ca drepturile de proprietate obținute să fie ireversibile din punct de vedere juridic.[358] Prin acești pași, proprietatea pradă intră cu succes pe orbita de proprietate a familiei politice adoptate, iar prada intră în **faza de consum**. Fără a mai fi nevoie să se plătească costuri de expropriere sau să se obțină câștiguri politice, valoarea bunului în ochii pieței va fi egală cu valoarea sa în ochii prădătorului. Acest lucru înseamnă, de asemenea, că activul care fusese în afara orbitei de proprietate a familiei politice adoptate a fost adus acum în interiorul orbitei de proprietate a acesteia. În figura 5.12, am folosit ca termen generic pentru **valoarea în ochiul pieței atunci când activul se află în afara orbitei de proprietate a prădătorului,** adică valoarea nemijlocită și cea molestată – **„valoarea de piață competitivă".** La rândul nostru, putem spune că puterea din ochiul pieței **atunci când activul se află în interiorul orbitei de proprietate a prădătorului** este **valoarea relațională a activului de piață**. Astfel, propoziția de mai sus poate fi reformulată după cum urmează: **Valoarea relațională de piață a activului este egală cu valoarea de pradă a acestuia**.

În formă algebrică, aceasta înseamnă că

$$V_r = V_b = V_{u,t} + S_{sp}$$

unde V_r este valoarea relațională de piață a bunului, $V_{u,t}$ este valoarea neimpozabilă în fază de consum, iar S_{sp} este activitatea de furnizare de adăpost a statului. În ceea ce o privește pe aceasta din urmă, furnizarea de adăpost nu este altceva decât partea realizată a lui S_{spp}, sau impulsul real pe care îl primește compania în ceea ce privește reputația, precum și realizarea potențialului său de piață, de extragere a rentei și potențialul cleptocratic. În mod ideal sau de obicei, dacă prădătorul este un subpatron sau un patron suprem, acest S_{sp} ridică profitul (și valoarea) companiei mult mai sus decât era în afara familiei politice adoptate. În funcție de tipul de potențial pe care îl are compania achiziționată, putem distinge **patru tipuri pure de utilizări ale bunului de pradă**, ale căror combinații sunt posibile în cazurile din lumea reală:

1. **Piață competitivă funcționând după o singură stimulare**. Acest lucru se întâmplă, de obicei, atunci când compania nu are un potențial substanțial de extragere a rentei sau cleptocrație, dar are potențial de piață, ceea ce înseamnă că un singur transfer bugetar sau o modificare a cadrului normativ de reglementare poate da companiei un astfel de impuls încât aceasta să poată acționa mai profitabil ca participant la piață. Mijloacele de impulsionare includ o injecție unică de capital, o autorizație de construcție cu condiții mai bune decât în general, dar și împrumuturi (de stat) favorabile pentru a permite o formare de capital mai eficientă din punct de vedere al costurilor. De asemenea, există două scenarii posibile după impulsionare:

[358] Markus, *Property, Predation, and Protection*, 60-61.

a. întreprinderea este condusă ulterior de un membru al familiei politice adoptate, eventual prin intermediul unui om de fațadă (dar fără a mai beneficia de sprijin continuu din partea statului);

b. societatea este vândută unei persoane din exterior la un preț mai mare decât prețul de piață inițial, anterior prădării (valoarea de neocolit).

2. **Colectarea rentelor cu o intervenție de reglementare discreționară adecvată**. Acest lucru se întâmplă, de obicei, atunci când compania are un potențial substanțial de extragere a rentei și/sau de cleptocrație. În acest caz, compania nu este vândută, ci este condusă de un membru al familiei politice adoptate (eventual un om de fațadă de profil înalt), oferind un punct de acces la rente sub egida discreționară a statului. În concordanță cu formele de intervenție discreționară de reglementare prezentate mai sus [→5.4.2.2] există diferite scenarii pentru respectivele companii de pradă:

   a. obținerea unui avantaj concurențial prin introducerea de către stat a unor măsuri punitive pentru concurenți (discreționare sectoriale sau fiscale, intervenții de reglementare etc.);

   b. obținerea unui avantaj concurențial prin acordarea de către stat a unui tratament discreționar favorabil (lege cu destinație, intervenție de reglementare inactivă etc.);

   c. care beneficiază de sprijin de piață prin orientarea artificială a cererii de către stat către companie, cum ar fi (i) direcționarea cererii companiilor sau departamentelor de stat către companie, obligându-le să facă afaceri cu aceasta (să utilizeze echipamente vândute de companie etc.) sau (ii) direcționarea cererii oamenilor obișnuiți către companie (obligându-i pe angajatori să dea un anumit procent din salariu sub formă de bonuri care pot fi utilizate în principal la compania de pradă etc.);

   d. primirea de achiziții publice prin faptul că, în mod discreționar (și ilegal), se face ca firma să le câștige;

   e. primirea din partea statului a unei subvenții exclusive de monopol pentru desfășurarea activității respective.

3. **Construirea sau consolidarea rețelelor patronale cu ajutorul companiei**. Acest lucru se întâmplă, de obicei, atunci când compania are un potențial ridicat de câștiguri politice, cum ar fi atunci când compania poate fi utilizată în cadrul aparatului politic (în special în mas-media), dar includem în acest grup și cazurile în care compania este utilizată pentru a extinde relațiile patron-client la nivelul inferior al sectorului privat prin intermediul unei rețele de subcontractori și furnizori;

4. **Redistribuirea în cadrul familiei politice adoptate.** Acest punct se referă la o etapă potențială în care, **dacă oligarhul care a primit prada nu mai este favorit, propriile sale companii devin pradă**. Acest lucru se întâmplă în cazul oligarhilor renegați sau în cazul războaielor mafiote în cadrul familiei politice adoptate [→3.4.1.4]. Spre deosebire de prădarea pentru pradă în afara orbitei de proprietate a familiei politice adoptate, aceasta înseamnă într-adevăr o redistribuire a proprietății în rândurile familiei politice adoptate de la actorii neloiali la cei loiali. Ca un caz specific de redistribuire, putem menționa și ceea ce se poate numi „**tundere**”, atunci când există un partener de drum predat sau oligarh al cărui patrimoniu este prădat periodic, dar în așa fel încât să nu fie ucis (financiar) în acest proces. Dimpotrivă, actorul ar putea chiar să primească din când în când beneficii

discreționare din partea statului, în timp ce este supus unor cicluri de hrănire și tundere.[359] Acest proces îl ajută pe patronul suprem să țină oligarhii în frâu și să evite ca aceștia să crească atât de mult, încât să îi amenințe puterea sa neconstrânsă [→4.4.3.2].

Pentru **un analist economic străin**, cuantificarea valorilor de urmărire și de vânătoare ale companiilor este dificilă, deoarece acestea implică factori subiectivi care nu au o manifestare monetară *în sine*. Cu toate acestea, ceea ce el **poate urmări este dinamica valorilor de nestingherit, molestat și relaționale ale companiei vizate** de-a lungul celor trei faze ale prădăciunii (și poate calcula valorile V_u, S_{ib} și S_{sp} cu ajutorul acestor date). În mod tipic ideal, cel care analizează procesul de prădare din exterior ar trebui să vadă o diagramă asemănătoare cu cea din figura 5.12. În faza de pândă, celelalte lucruri fiind egale, valoarea de piață a societății nu se schimbă; în faza de vânătoare, valoarea de piață a societății începe să scadă; iar în faza de pradă, valoarea societății începe să crească ca urmare a furnizării de adăpost. În cele din urmă, faza de redistribuire ar trebui să se manifeste potențial, alte lucruri fiind egale, ca o scădere a valorii de piață. Pe scurt, dinamica pe care o poate observa un analist economic reflectă o stare de fapt în care **succesul actorilor economici nu este decis într-un proces de mână invizibilă al pieței libere, ci de mâna prădătoare a patronului suprem** [→2.6].

5.5.4.2. Dinamici de nivel macro: structuri și acumulare de avuție circulară

Cazul raidurilor corporatiste conduse la nivel central demonstrează de ce **nu putem vorbi de „politicieni", ci trebuie să ne referim la „poligarhi"** într-o autocrație patronală. Într-o democrație sau chiar în cadrul unui stat cleptocratic și al capitalismului de cumetrie [→5.6.3], un politician poate fi mituit și implicat în diverse tipuri de acte de corupție. De obicei, astfel de cazuri sunt inițiate de actori privați, cum ar fi antreprenorii (majori), într-o manieră ascendentă [→5.3.2.2], prin care antreprenorul obține un tratament favorabil din partea statului și o mită este dată politicianului, care o folosește pentru consumul propriu sau poate pentru a-și consolida poziția în sfera publică. Dar antreprenorul nu devine politician, iar politicianul nu devine antreprenor. Ei devin pur și simplu corupți. În cazul raidurilor corporatiste conduse de la nivel central însă, **elementul mită dispare**. Actorul politic este cel care decide ce ar trebui preluat (urmărire); el amenință, hărțuiește și/sau atacă întreprinderea (vânătoare); și îl pune la conducerea acesteia pe unul dintre oamenii săi de fațadă de profil înalt, exercitând în continuare *de facto* drepturile de proprietate respective (consumare). Cu alte cuvinte, **beneficiul actorului politic în cazul prădării este compania însăși**, care devine proprietatea sa *de facto* în sfera de acțiune a pieței în care este reprezentată de omul de fațadă. **El primește banii nu ca mită, ci ca dividende**, o rentă legalizată obținută prin aplicarea unor mijloace ilegale [→4.3.4.3]. Într-adevăr, însăși existența oamenilor de fațadă arată coluziunea sferelor de acțiune socială, iar actorul politic care reorganizează structura proprietății pentru a fideliza oamenii de fațadă și oligarhii este, prin definiție, un *poligarh*. El nu primește bani într-un sac pentru a interveni în economie în folosul altcuiva, ci decide să intervină în folosul său privat, dispunând asupra sferei economice, dar și asupra celei politice.

Într-o autocrație patronală, **prădarea nu este altceva decât un act de redistribuire postcomunistă a proprietății**. Pentru a înțelege când se aplică această metodă sau cum se

[359] A se vedea descrierea „prădării fără ucidere" în Vahabi, *The Political Economy of Predation*, 69-76..

schimbă în timp dinamica unei economii relaționale în regiunea postcomunistă, merită să facem o diferențiere între două perioade:

- **perioada de acumulare structurală a bogăției**, care se referă la acumularea de bogăție și capital pentru o rețea patronală informală prin preluarea unui alt tip de proprietate;
- **perioada de acumulare de avuție circulară**, care se referă la acumularea de bogăție și capital pentru o rețea patronală informală prin preluarea de la proprietarii (privați) deja stabiliți.

Aceste categorii reflectă conceptele sociologice de mobilitate structurală și circulară. Mobilitatea structurală se referă la cazul în care o nouă angajare într-o anumită ocupație înseamnă un plus, adică persoanele deja angajate își pot păstra locul de muncă, iar numărul celor care urmează să exercite ocupația respectivă se extinde. Pe de altă parte, mobilitatea circulară (sau de circulație) înseamnă că o nouă angajare într-o anumită ocupație este o înlocuire, adică nou-veniții obțin locurile de muncă ale celor deja angajați, iar numărul celor care urmează ocupația nu se modifică.[360] În mod similar, prin **acumulare structurală** înțelegem faptul că baza îmbogățirii este **privatizarea** activelor de stat care au fost mult timp în proprietatea statului. Ca urmare, economia privată (numărul de proprietari privați) se extinde și are loc o schimbare a proporțiilor dintre proprietatea de stat și cea privată la nivel național. Amploarea privatizării *(prikhvatizatsiya)* circumscrie parțial cercul potențial al noilor proprietari, pe când, atunci când puterea de stat este slabă sau eșuează, începe redistribuirea violentă de jos în sus a proprietății. Cu toate acestea, **dacă amploarea privatizării și-a atins limitele posibile, domeniul proprietății distribuibile la nivel central care ar putea fi privatizată scade**. Prin urmare, dacă familia politică adoptată dorește să remunereze noii proprietari cu proprietăți, unii **actori economici existenți trebuie să fie deposedați de bogăția lor** pentru a extinde câmpul proprietății redistribuibile. De aceea apare nevoia de acumulare de avuție circulară, realizată prin mijloacele de prădare descrise mai sus. **Ea nu duce la o schimbare a proporției dintre proprietatea de stat și cea privată** la nivel național, ci doar la transferuri de proprietate privată din mâini autonome în mâini legate de patronat (adică **duce la o schimbare de tip proprietate legată de putere**).

Acumulările structurale și circulare nu au loc neapărat succesiv, ci pot avea loc și împreună. Cu toate acestea, pentru a analiza în continuare comportamentul **familiei politice adoptate** în aceste două faze, trebuie să introducem dimensiunile **(1) concurenței patronale sau monopolului și (2) ale puterii sau slăbiciunii economice** a familiei politice adoptate. Prin prima, ne referim la faptul dacă există rețele patronale rivale, care pot ataca familia politică adoptată (concurență patronală) sau dacă aceasta a stabilit deja o rețea patronală monopiramidală (monopol patronal). În aceste cazuri, actele de prădare ale familiei politice adoptate se petrec după cum urmează:

- **în cazurile de concurență patronală, se străduiește să obțină monopolul**, ceea ce înseamnă că practicile sale prădalnice din timpul acumulării circulare vizează

[360] A se vedea Hertel, *Social Mobility in the 20th Century*, 39-41.

în primul rând rețelele patronale rivale (care sunt fie eliminate, fie subjugate la piramida unică care urmează să se formeze);

- **în cazurile de monopol patronal, încearcă să îl mențină**, ceea ce înseamnă că practicile sale prădalnice în timpul acumulării circulare vizează în primul rând oligarhii autonomi sau defavorizați și marii antreprenori (fie pentru că sunt rivali potențiali, fie pentru că sunt singurii oameni de afaceri bogați rămași în politică de la care se pot lua proprietăți substanțiale).

Pe de altă parte, dimensiunea de putere sau slăbiciune economică se referă la faptul că membrii rețelei patronale informale sunt puternici din punct de vedere financiar, adică au acumulat deja bogăție – poate prin acumulare structurală – la egalitate cu marii antreprenori ai țării (putere economică) sau nu și, prin urmare, sunt slabi din punct de vedere financiar (slăbiciune economică). În aceste cazuri, actele de prădare ale familiei politice adoptate se întâmplă după cum urmează:

- **în cazurile de slăbiciune economică, trebuie să se bazeze pe coerciția și resursele statului** (cum ar fi împrumuturile de stat, subvențiile sau naționalizarea tranzitului), deoarece nu poate acumula bogăție prin achiziții pe piață, adică prin simpla achiziție a firmelor vizate;
- **în cazurile de putere economică, nu are nevoie să se bazeze pe resursele statului, ci doar pe coerciție,** deoarece este deja în măsură să cumpere firmele vizate în schimbul unei compensații „juste".

Dacă am pus „just" în ghilimele nu este doar pentru că ne referim la clauza de preluare din Constituția SUA menționată mai sus, deși ceea ce se întâmplă de obicei este tocmai faptul că elita politică conducătoare stabilește un preț la care proprietarul este obligat să vândă. În Ungaria, de exemplu, oamenii de afaceri care au fost intervievați în cadrul unui studiu au afirmat că persoanele care au legătură cu Orbán preiau companiile prin „instrumente mafiote", cum ar fi șantajul și amenințările existențiale, în [361] timp ce jurnaliștii de investigație au descoperit că statul prădător a înființat „agenți" informali care verifică fiecare firmă cu o cifră de afaceri mai mare de 1 miliard de forinți (aproximativ 3 milioane de euro) și decid dacă aceasta ar trebui să fie preluată sau nu.[362] Cu toate astea – și acesta este al doilea motiv pentru care am pus „doar" între ghilimele – astfel de practici introduc stimulente deosebite pentru actorii economici, iar prețurile în sine, deși par a fi prețuri de piață, sunt, de fapt, distorsionate de efectele prădătorilor. Pentru a folosi o metaforă din științele naturii, efectul economic al prădătorilor este asemănător cu cel al gravitației unui corp ceresc: deși alte corpuri nu sunt conectate direct la acesta, mișcarea lor este afectată de curbura spațiu-timp pe care o provoacă. În cazurile de prădăciune, chiar și companiile care nu sunt vizate direct își schimbă comportamentul, iar unul dintre efecte este acela că sunt dispuse să accepte mai ușor ofertele oligarhilor sau ale oamenilor de fațadă, indiferent cât de juste sunt acestea. Așa cum spunea un om de afaceri în cercetarea citată mai sus: „Iei decizii pe care nu le-ai lua într-un mediu stabil. Îi dau de lucru acestei persoane, [...] bani acelei persoane [...] Lasă-mă în pace! [...] Oamenii se lasă ușor amenințați sau șantajați. Uitați-vă

[361] Sallai și Schnyder, „What Is 'Authoritarian' About Authoritarian Capitalism?".

[362] Szabó, „Tisztességtelen játék – Így születnek a sokmilliárdos NER-vagyonok [Joc necinstit: așa se fac miliardele de avere ale NER]".

la ştiri; de câte ori au fost luaţi oamenii în cătuşe? Ştirile nu spun niciodată [sic] dacă erau nevinovaţi sau vinovaţi. Deci, directorii executivi sunt ţinuţi în frică".[363]

5.5.4.3. Dinamica la nivel microeconomic: distorsiuni antreprenoriale şi bule în economia relaţională

Paragrafele anterioare indică deja **schimbări la nivel micro în comportamentul antreprenorial**. Din acest punct de vedere, într-o economie relaţională cu un stat prădător, **ceea ce contează nu este ce porţiune de proprietate este vânată, ci faptul că proprietatea oricui este o ţintă potenţială**. Statul prădător poate alege orice companie dacă valoarea de urmărire a acesteia este mai mare decât zero, iar acest lucru este ceea ce trebuie să recunoască antreprenorii într-o economie relaţională pentru a avea un efect asupra comportamentului lor. Într-adevăr, activitatea prădătoare are un efect de semnalizare care introduce stimulente perverse în economia relaţională, ceea ce duce la **distorsiuni ale comportamentului antreprenorial,** precum şi la costuri de bunăstare pentru public. Ceea ce Hellmann şi colegii săi scriu despre efectele capturării de către stat este, cu siguranţă, relevant aici: „[în timp ce] firmele individuale obţin câştiguri private substanţiale, sunt generate externalităţi negative pentru restul economiei".[364]

Se pot distinge diferite motive tipice ideale care duc la distorsiuni antreprenoriale[365]:

- **Nepotrivirea dintre normele formale şi cele informale.** Aceasta se referă la perioada în care antreprenorii nu au realizat încă faptul că statul este prădător şi că succesul economic depinde de relaţiile patronale informale. Astfel, actorii economici îşi alocă resursele în moduri *de facto* risipitoare, cum ar fi atunci când cheltuiesc resurse pentru a intra în licitaţii de achiziţii publice sau în competiţia de extragere a rentei, în timp ce ambele pieţe sunt *de facto* (informal şi discreţionar) rezervate membrilor familiei politice adoptate.[366]
- **Incertitudinea**. O perioadă ulterioară, când actorii îşi dau seama că statul se angajează în acte de prădare, ei acţionează de teamă pentru bunurile lor. În cazul Rusiei, de exemplu, sondajele au constatat că managerii de active imobiliare şi-au găsit drepturile de proprietate mai sigure atunci când partidul lui Putin, Rusia Unită, a avut rezultate slabe în alegeri, ceea ce indică faptul că aceştia sunt conştienţi de natura prădătoare a statului.[367] În astfel de circumstanţe, actorii economici – şi în special capitalul străin foarte mobil – pot judeca piaţa ca fiind prea riscantă şi se pot muta în alte ţări cu pieţe mai previzibile, ceea ce duce la o creştere economică mai mică şi la ieşiri de capital activ.

---

[363] Sallai şi Schnyder, „What Is 'Authoritarian' About Authoritarian Capitalism?" 21.

[364] Hellman, Jones şi Kaufmann, „Seize the State, Seize the Day", 753.

[365] Pentru o analiză a distorsiunilor din economia rusă, a se vedea Krylova, *Corruption and the Russian Economy*.

[366] Într-adevăr, în cele mai multe dintre licitaţiile câştigate de companiile din familia politică adoptată, întreprinderile care oferă condiţii mai favorabile sunt excluse prin mijloace administrative sau nici măcar nu depun oferte. Acest lucru înseamnă un proces de socializare în care întreprinderile private învaţă să nu se înscrie la licitaţii care necesită un aport material şi intelectual semnificativ dacă nu au nicio speranţă de a câştiga.

[367] Frye, *Property Rights and Property Wrongs*, 98-99.

- **Birocratizarea excesivă**. O problemă specifică a întreprinderilor mici și mijlocii (din afară) este că, pe măsură ce statul prădător adaptează reglementările pentru a stimula anumite companii, cadrul de reglementare devine extrem de complicat și împovărător. Acest „cost extern al prădătorilor" e suportat de întreprinderile externe, care trebuie să aloce resurse pentru a face față birocrației (fie în mod legal, fie ilegal, încercând să ocolească reglementările existente).
- **Ascunderea.** În cele din urmă, antreprenorii își dau seama că principala problemă de funcționare într-o economie relațională nu este dacă pot rămâne în competiția loială a pieței, ci dacă devin parte din lanțul trofic al statului prădător. Ca urmare, ei primesc un stimulent pentru a-și aloca resursele nu pentru a maximiza producția reală, ci pentru a minimiza valoarea de urmărire. Modalitățile de a realiza acest lucru implică diverse metode de dublă contabilitate și de scheme financiare [→5.6.1.4], în timp ce marile companii se pot angaja, de asemenea, în disimulări de identitate sau în divizarea companiei lor în unități mici sau mijlocii, astfel încât să se poată amesteca în mediul sectorului IMM-urilor, ascunzându-se de ochii de urmăritori ai prădătorului.

Folosind triada protest-retragere-loialitate a lui Hirschman[368], putem identifica ascunderea ca fiind un tip special de retragere. Cu toate acestea, ieșirea se poate face și într-un mod mai simplu: părăsirea țării, legal și/sau fizic, și fie personal, fie prin mutarea activelor în (a) țări străine sau (b) în economia subterană ilegală [→5.5.6.3]. Alegând opțiunea loialității, „firma", după cum scrie Markus, „îl liniștește pe agresor; poate oferi statului plăți monetare sau o participație la capitalul social al firmei, sperând, de exemplu, să își păstreze majoritatea drepturilor de proprietate și să își continue activitatea".[369] În cazul unui stat mafiot, loialitatea înseamnă fie autonomia intermediată descrisă anterior, fie solicitarea de adopție la familia politică adoptată. În cazul în care este adoptat, agentul economic renunță la o parte din libertatea sa (de exemplu, drepturile de proprietate) în favoarea patronului suprem în schimbul diminuării riscului de a deveni pradă. În cele din urmă, o mare parte din capacitatea de exprimare care există în democrația liberală este neutralizată într-o autocrație patronală, nu numai din cauza sferei de comunicare dominate [→4.3.1.2], ci, mai ales, din cauza lipsei unui sistem judiciar independent și, de asemenea, eficient, la care actorii privați ar putea apela în cazul unor atacuri nedrepte [→4.3.5]. Cu toate acestea, Markus susține că, chiar și în astfel de circumstanțe, „firmele pot rezista [...] amenințărilor legate de proprietate prin alianțe cu părțile interesate, care pot impune [...] costuri financiare sau politice potențialilor agresori. În consecință, apărarea unei firme poate face ca amenințarea de PR în sine, sau consecințele acesteia, să fie mai costisitoare și, prin urmare, mai puțin profitabilă pentru agresori. De exemplu, investitorii străini, în calitate de aliați ai întreprinderii vizate, pot impune costuri financiare agenților statului prin retragerea proiectelor de investiții de care beneficiază agenții statului. Costurile politice, la rândul lor, diminuează puterea agresorului [...]; acest proces poate implica presiuni electorale, proteste publice sau lobby în culise de către aliații firmei-țintă."[370] Într-adevăr, trecutul extern (străin) al unei companii a fost în mod istoric capabil să inverseze chiar și atacurile în toată regula, cum a

[368] Hirschman, *Exit, Voice, and Loyalty*. A se vedea, de asemenea, Yakovlev, „The Evolution of Business".

[369] Markus, *Property, Predation, and Protection*, 36-37.

[370] Markus, *Property, Predation, and Protection*, 37-38.

fost cazul când statul prădător maghiar a trebuit să se confrunte cu o vânătoare nereușită asupra postului de televiziune RTL Klub (cu trecutul său german).[371]

O altă formă specifică de distorsiune care rezultă din faptul că familia politică adoptată e actorul coordonator dominant al economiei [→5.6.1.1] este generarea de diverse forme de **bule**. În literatura economică, prin „bulă" se înțelege, în general, o situație instabilă, care provine din investiția excesivă într-un activ și/sau din expansiunea rapidă peste posibilitățile proprii.[372] Bulele **pot fi distinse prin diverse aspecte, înțelese pe scări care merg de la a fi**:

- **generală, ceea ce înseamnă că este prezentă** pe toate piețele, iar contracția sa afectează întreaga economie (criza economică globală), **sau parțială**, ceea ce înseamnă că este o criză care afectează un singur investitor, activ sau sector;
- **rezultatul forțelor impersonale ale pieței**, cum ar fi inflația sau actele necoordonate ale unor investitori individuali cu așteptări excesive (criză de supraproducție)[373], sau **rezultatul unei decizii personale deliberate**, în așteptarea unei salvări ulterioare;
- **corecția de către stat**, ceea ce înseamnă că statul folosește diverse mijloace de politică economică pentru a contracara efectele crizei după contracția bulei, **la neacordarea de stat a niciunui ajutor**, ceea ce înseamnă că efectele crizei nu sunt atenuate de niciun fel de intervenție a statului.

Într-o economie de piață, statul este subordonat principiului interesului social [→2.3] și poate corecta eșecul bulelor în consecință.[374] Confruntându-se cu **bulele de piață concurențiale**, statul poate recurge la o intervenție normativă – ca în cazul politicii fiscale anticiclice sau la o intervenție discreționară – ca în cazul salvării unei singure companii. Dar, în mod tipic ideal, chiar și „favoritismul"[375] din acest din urmă caz este realizat din considerente legate de ramificațiile la nivelul întregii economii dacă se lasă o companie – cum ar fi o bancă sau un angajator important – să dea faliment.[376] Într-adevăr, statul lasă în general economia de piață să funcționeze prin mecanismul de profit și pierdere și poate scuti de consecințele asumării individuale a riscurilor doar în cazul unor efecte externe mari ale falimentului. În plus, **dimensiunea proprietății elitei politice conducătoare în întreprinderile date nici nu poate apărea,** deoarece sferele de acțiune socială sunt separate [→3.2]. Factorii de decizie pot fi abordați de grupuri de lobby și anumite decizii politice pot fi puse sub semnul întrebării, dar **politicienii nu se salvează pe ei înșiși**, pe oamenii lor de fațadă din domeniul economic sau pe membrii rețelei lor clientelare.

În schimb, **statul unei economii relaționale este subordonat principiului interesului elitei**, ceea ce înseamnă, într-o autocrație patronală, că va decide să intervină într-o

---

371 Vásárhelyi, „The Workings of the Media", 517-19.

372 Pentru o prezentare generală, a se vedea Brunnermeier și Oehmke, „Bubbles, Financial Crises, and Systemic Risk".

373 Sornette și Woodard, „Financial Bubbles, Real Estate Bubbles, Derivative Bubbles, and the Financial and Economic Crisis".

374 Akerlof et al., *What Have We Learned?*

375 Mitchell, „The Pathology of Privilege".

376 Akerlof et al., *What Have We Learned?*, 129–42.

situație de criză doar dacă aceasta servește concentrării puterii și acumulării de avere personală a familiei politice adoptate. Bulele specifice unui astfel de mediu pot fi numite **bule relaționale de piață** și sunt, de asemenea, legate de activitatea statului prădător. Primul tip dintre aceste bule poate fi numit **bule de expectație a corupției**. În acest caz, actorii economici din afara familiei politice adoptate încearcă să obțină o parte din profiturile extreme ale companiilor din familia politică adoptată investind în acestea (cumpărând acțiuni la bursă). În mod logic, acest lucru poate aduce cele mai mari profituri dacă se face înainte de faza de consum, când prețurile sunt scăzute. Dacă mulți investitori gândesc în acest fel, ei investesc în compania care urmează să fie stimulată și, ca urmare, prețul acțiunilor sale explodează.[377] Cu alte cuvinte, așteptările investitorilor sunt conduse nu de ce performanțe de piață se pot aștepta de la o anumită companie, ci de ce ajutor discreționar se poate aștepta să primească în faza de consum. Cu toate acestea, (1) comportamentul statului prădător este la discreția patronului suprem și nu este perfect calculabil, prin urmare, așteptările pot într-adevăr să eșueze, și (2) cantitățile excesive de investitori care doresc să profite creează suprainvestiții. În astfel de cazuri, putem vorbi despre bule. În cazul în care familia politică adoptată nu investește deloc în compania de interes a investitorilor, contracția bulei de așteptare a corupției aduce devalorizarea investițiilor anterioare. Într-adevăr, bulele de așteptare a corupției sunt similare cu bulele de piață concurențiale care sunt cauzate de așteptările exagerate ale pieței și de investițiile excesive: și anume, ambele bule sunt rezultatul forțelor pieței de decizii care sunt raționale la nivel individual. Cu toate acestea, **actorii** implicați în bulele de așteptare a corupției sunt conduși de așteptări exagerate de corupție: ei **încearcă să exploateze nu randamentele în exces de pe piață, ci cele extrapiață, care provin din funcționarea coruptă a economiei relaționale**.[378]

Bulele de așteptări ale corupției **pot fi și ele o schemă piramidală a familiei politice adoptate**. În acest caz, elita conducătoare lasă în mod deliberat să crească așteptările, dar în cele din urmă nu le realizează. Atunci, o bulă de așteptare a corupției poate funcționa ca o modalitate de colectare a rentei, deoarece familia politică adoptată tezaurizează sau reinvestește banii care sunt puși în comun în timpul expansiunii rapide inițiale a investițiilor [→5.3.4.4].[379] Acest lucru ne conduce la celălalt tip de bulă specifică economiilor relaționale – bula **de pradă**. Bula de pradă este o bulă parțială legată de un singur actor din familia politică adoptată, care generează bula prin decizie personală deliberată. Pentru a ilustra acest lucru, să luăm exemplul lui Lőrinc Mészáros, instalatorul de gaze cu ascensiune rapidă din satul natal al patronului maghiar suprem Orbán. „Locuitorul din Felcsút, cunoscut ca un confident al lui Viktor Orbán, a urcat în patru ani în fruntea celor mai bogați maghiari, fiind câștigătorul achizițiilor de stat pentru sisteme de alimentare cu apă, drumuri, închirieri de terenuri agricole și concesiuni de magazine de tutun (monopolizate)."[380] Când Orbán a câștigat alegerile în 2010, Mészáros avea o singură companie de aproape un deceniu și acumulase o avere modestă de aproximativ 30 de milioane de forinți (aproximativ 90 de mii de euro).[381] Cu toate acestea, valoarea estimată a activelor sale a crescut de o sută de ori în anii regimului

[377] De exemplu, a se vedea Simon, „What's Boosting the World's Best-Performing Stock?".

[378] Un al treilea tip de bulă de așteptări, cea tipică economiilor de comandă și piețelor administrative, va fi descris mai jos [→5.6.2.2].

[379] Gyenis, „Családi Munkakör [Muncă pentru familie]".

[380] Szakonyi, *A 100 Leggazdagabb 2014*, 101.

[381] „Húszmilliót tart Mészáros Lőrinc a párnacihájában [Mészáros păstrează 20 de milioane în numerar]".

Orbán[382], făcându-l să fie al 88-lea cel mai bogat ungur, cu 6,9 miliarde de forinți (aprox. 21 de milioane de euro) în 2013 și cel mai bogat ungur, cu 381 de miliarde de forinți (aprox. 1,14 miliarde de euro) în 2018.[383] După cum relatează Forbes Ungaria, familia Mészáros a produs o creștere de cinci ori a averii din 2018 până în 2019 – cea mai rapidă înregistrată vreodată de revistă – și au devenit „actori inevitabili" în construcții, turism, industria grea, energie și agricultură.[384] Potrivit lui Mészáros, ceea ce a contribuit la succesul său sunt „voința lui Dumnezeu, norocul și persoana lui Viktor Orbán". [385] Într-adevăr, Mészáros este un produs pur al economiei relaționale și, de asemenea, economic, omul de fațadă de profil înalt al lui Orbán, potrivit a mai mult de două treimi dintre maghiari.[386]

În timp ce Mészáros a adunat un portofoliu impresionant cu o viteză incredibilă, el și-a folosit imperiul economic ca pe o „vacă de muls", luând majoritatea profiturilor sub formă de dividende.[387] În același timp, expansiunea sa forțată a fost finanțată din împrumuturi, uneori chiar de la băncile familiei politice adoptate. [388] **Într-o economie de piață, un astfel de comportament fără fundamente economice solide ar însemna o bulă** predispusă să explodeze, de fapt, probabil că ar fi explodat cu mult înainte ca exploatațiile lui Mészáros să poată crește până la dimensiuni atât de astronomice. Cu toate acestea[389], **această bulă nu este o bulă de piață, ci o bulă de pradă**, ceea ce înseamnă că a crescut într-o economie relațională sub egida discreționară a familiei politice adoptate. Adică, **pe măsură ce statul prădător devine protector și se angajează în furnizarea de adăpost, poate aplica niște „comprese" bulei de pradă prin intermediul intervenției discreționare a statului**. Acest lucru este posibil doar în circumstanțe normale, atunci când patronul suprem are suficient timp pentru a interveni înainte ca bula să explodeze (așa cum se poate întâmpla din cauza unui șoc extern, cum ar fi un război, o criză economică sau o pandemie). În orice caz, bula de pradă este una deliberată, în timp ce familia politică adoptată se ajută singură: ea implică atât oligarhul care deține activele (omul de fațadă), cât și șeful executivului, care controlează mijloacele autorității publice cu maximă amplitudine a arbitrariului [→2.4.6]. Mijloacele folosite pentru a apăra bula de pradă sunt aceleași care au fost enumerate mai sus, când am modelat posibilitățile în faza de consum, inclusiv (cu exemple din istoria recentă a lui Mészáros): [390]

---

382 Csurgó și Szémann, „Ő a Valódi Gazdasági Csoda [El este adevăratul miracol economic]".

383 „Magyarország 50 leggazdagabb embere – már nem Csányi az első [Cei mai bogați 50 de oameni din Ungaria - Csányi nu mai este primul]".

384 „Családi lista 2019 – Forbes [Lista familiilor 2019 - Forbes]. „Averea personală a lui Mészáros era de 407,7 miliarde de forinți (aproximativ 1,23 miliarde de euro) la sfârșitul anului 2019". „Az 50 Leggazdagabb Magyar [Cei mai bogați 50 de maghiari]".

385 „A jóisten, a szerencse és Orbán Viktor személye - így vagyonosodott Mészáros Lőrinc [Dumnezeu, norocul și Viktor Orbán – așa s-a îmbogățit Lőrinc Mészáros]".

386 Magyar, „From Free Market Corruption Risk to the Certainty of a State-Run Criminal Organization (Using Hungary as an Example)", 477-85

387 Fokasz și Oroszi, „Protestáló etika [Etica protestantă]"; Jandó, „Mészáros Lőrinc új rekordja: 25,4 milliárd for intot vesz ki a cégeiből [Noul maxim al lui Lőrinc Mészáros: 25,4 miliarde de dividende de la companiile sale]".

388 Várhegyi, „A Bankszektor Elrablása [The Raiding of the Banking Sector]"; Rádi, „Indebtedness of National Oligarchs Risk Banking System, Experts Say".

389 Laki, „A Mészáros-Vállalatcsoport [Cazul grupului de companii Mészáros]".

390 Pentru alte exemple, a se vedea Magyar, *Post-Communist Mafia State*; Magyar și Vásárhelyi, *Twenty-Five Sides of a Post-Communist Mafia State*.

- modificarea mediului de reglementare (după ce Mészáros a cumpărat terenuri de camping la lacul Balaton, au fost modificate reglementările în materie de construcții pentru a putea construi hoteluri acolo[391], în timp ce TVA pentru serviciile de cazare a fost redus de la 15% la 8%)[392];
- acordarea discreționară de subvenții și împrumuturi din partea statului (multe dintre achizițiile lui Mészáros au fost finanțate de bănci de stat, inclusiv Eximbank și MKB[393], care au fost preluate anterior prin mijloace prădătoare)[394];
- canalizarea banilor de stat către companie prin proiecte de stat (cea mai mare parte a creșterii averii lui Mészáros se datorează proiectelor de achiziții publice, marea majoritate a acestora fiind finanțate din fonduri UE)[395];
- canalizarea cererii artificiale către compania de pradă (statul a creat un program de vacanțe subvenționate pentru familiile sărace, care au fost cazate în hotelurile lui Mészáros și Tiborcz, ginerele lui Orbán)[396].

În cele din urmă, putem rezuma în termeni mai generali **dinamica particulară la nivel micro din partea companiilor de tip „fantomă" și „de pradă"**. Într-o economie relațională, cei care dețin puterea & proprietatea se pot distinge de proprietarii obișnuiți de proprietate privată prin următoarele caracteristici. În primul rând, **aceștia au o fază de creștere neobișnuit de rapidă**. Întreprinderile familiei politice adoptate devin „campioni naționali" aproape imediat după ce ajung pe orbita de proprietate a familiei politice adoptate, ca urmare a activității discreționare a statului care le oferă adăpost. Companiile-fantomă sunt capabile să câștige contracte de stat uriașe fără referințe adecvate sau capital de bază și să obțină împrumuturi, dacă este necesar – în condiții destul de favorabile – fără nicio acoperire de capital. În al doilea rând, **extinderea sau reducerea activităților lor urmează mai degrabă ciclurile politice decât cele economice.** Având în vedere că succesul acestor companii depinde de patronul suprem, ele sunt extrem de vulnerabile la capriciile acestuia, inclusiv la amenințările pe care le pune în practică în caz de neloialitate. În al treilea rând, **în calitate de câștigători ai contractelor și achizițiilor de stat, acestea sunt în esență coordonatori de rentă administrativă, și nu coordonatori de tehnologie**. Companiile funcționează, de obicei, ca porți de acces la contractele de stat și se asociază cu subcontractori atât de mari sau asociați într-un consorțiu, care, în condițiile unor reguli corecte de concurență, ar putea îndeplini singuri sarcinile specificate în contractul de achiziție. Coordonatorul care urmărește obținerea de rente stabilește în mod normal un sistem cu

391 Nagy, „Club Rezsim: Mészáros Lőrincék átszabják Balatonaligát [Regimul de club: Lőrinc Mészáros și prietenii reformează Balatonaliga]".

392 Balla, „Nem kell több vendég Mészárosnak ahhoz, hogy újabb milliárdokat keressen a szállodáival [Mészáros nu are nevoie de oaspeți pentru a face miliarde cu hotelurile sale]".

393 Medvegyev, „Állami hitelekből hízik Mészáros Lőrinc birodalma [Imperiul lui Lőrinc Mészáros crește din împrumuturi de stat]".

394 Várhegyi, „A Bankszektor Elrablása [Deturnarea sectorului bancar]"; Király, „A Magyar Bankrendszer Tulajdonosi Struktúrájának Átalakulása [Transformarea structurii de proprietate a sistemului bancar maghiar]".

395 Erdélyi, „The Mészáros Empire Won Public Tenders Worth €826 Million Last Year, 93 Percent of Which Came from European Union Funds"; Dunai, „How Europe's Taxpayers Will Bankroll Viktor Orban's Friends and Family".

396 Tamásné Szabó, „Club Aliga".

mai multe niveluri de subcontractanți decât ar necesita coordonarea tehnologică a sarcinii date. Vulnerabilitatea celor de la baza piramidei subcontractanților este confirmată de faptul că aceștia lucrează ca niște societăți de externalizare paria, cu o marjă de profit practic nulă. În plus, neplata către subcontractanți și alte nerespectări ale contractelor lor nu implică o interdicție de a mai participa la alte achiziții publice.

În al patrulea rând, **proporția profiturilor impozabile în cadrul veniturilor totale o depășește în mod semnificativ pe cea a întreprinderilor nesprijinite din același domeniu.** Această disproporție de amploare indică natura întreprinderii ca fiind o exploatație de fonduri publice și o căutare de rentă. În al cincilea rând, **amploarea dividendelor plătite din profiturile impozitate ale întreprinderii o depășește cu mult pe cea a dividendelor obținute din profiturile nesprijinite politic, care sunt expuse pe piață.** În cazul întreprinderilor care participă la o concurență loială pe piață – în special cele aflate la început de drum și cele în curs de dezvoltare – o majoritate decisivă, dacă nu chiar toate profiturile sunt reinvestite în întreprindere, așa cum ar fi firesc în cazul unui domeniu de activitate în expansiune care necesită investiții și al probabilității de fluctuație a prețului.[397] Cu toate acestea, în cazul companiilor oligarhilor sau ale oamenilor de fațadă, povara investițiilor necesare în echipamente este transferată partenerului din consorțiul forțat sau subcontractantului. Iar orice risc însemnat de posibilele fluctuații ale prețului este anulat prin contracte stabile, dirijate politic. Acești doi factori în sine indică în mod indirect faptul că aceste companii câștigătoare se află acolo în mare parte doar pentru a obține rente și pot fi lichidate fără alte pierderi dacă situația politică se schimbă. În cele din urmă, în **timp ce întreprinderile de succes fără legături cu familia politică adoptată sunt expuse tentativelor de prădare, companiile deținute de oligarhii loiali și de oamenii de fațadă nu sunt niciodată.** Într-adevăr, cel mai proeminent identificator al companiilor-fantomă aparținând *poligarhilor* și oligarhilor din cercul interior este faptul că societatea care nu a fost încă atacată are, aparent, o valoare de vânare pozitivă. În cazul companiilor exterioare, valoarea de urmărire pozitivă constituie un motiv adecvat pentru prădare; în cazul companiilor interioare, valoarea pe care am vedea-o ca fiind „de urmărire" este într-adevăr valoarea de pradă, iar noi nu am văzut un atac împotriva companiei pentru că aceasta nu a ieșit niciodată din orbita de proprietate a familiei politice adoptate. Aceasta este, de asemenea, o caracteristică esențială a companiilor de fațadă: aparenta diferență dintre poziția politică slabă a proprietarilor formali și inviolabilitatea acestora.

5.6. Sisteme economice comparate

Nu numai politologii au presupus un „sfârșit al istoriei" după prăbușirea Uniunii Sovietice. După cum explică Simeon Djankov și colegii săi într-o lucrare celebră[398], disciplina **economiei comparate a urmat un drum** similar cu cel al științelor politice. În epoca Războiului Rece, economia comparată fusese preocupată de comparația dintre capitalism – reprezentat de democrațiile liberale din Vest și socialism – reprezentat de dictatura comunistă din Est. Atunci, prăbușirea acestora din urmă, precum și trecerea la capitalism a aproape tuturor țărilor socialiste au fost considerate o victorie istorică a economiei de piață asupra economiilor planificate. Djankov și colegii săi susțin că această

[397] Pentru o metaanaliză, a se vedea Avanzi, „Strategies for Dividend Distribution".

[398] Djankov et al., „The New Comparative Economics".

situație oferă economiei comparate o nouă *rațiune de a fi*: în loc de a compara cele două mari sisteme, capitalismul și socialismul, compararea „varietăților de capitalism" este pe agenda actuală.[399]

Abordarea „variațiilor capitalismului" a fost dezvoltată mai întâi pentru economiile occidentale, iar apoi cercetătorii au început să o folosească precum un cadru universal, aplicabil și țărilor din alte civilizații. Cu toate acestea, există două motive pentru care nu putem subscrie pe deplin la această agendă. În primul rând, deoarece dictatura comunistă este parte integrantă a cadrului nostru conceptual ca regim de tip polar, nu putem face abstracție de sistemul său economic, socialismul, și să ne concentrăm doar pe varietățile capitalismului. În al doilea rând, există problema pe care am indicat-o deja în partea 5.5.4.5, că **dominația proprietății legate de putere indică un nou sistem economic**, care nu este nici socialist, nici capitalist în sensul occidental. Formal, noul sistem prezintă o dominantă a proprietății private, dar, informal, proprietatea privată *de jure* este *de facto* împletită cu puterea politică. Într-adevăr, descrierea unui astfel de sistem în paradigma „varietăților de capitalism" este la fel de înșelătoare ca și descrierea autocrației patronale în paradigma „varietăților de democrație", adică printr-un subtip diminuat de democrație (în *hibridologie*).[400] Pe de o parte, categorizarea pare justificată, deoarece – *de jure*, la nivel formal – sistemul prezintă instituții similare conceptului de rădăcină. Pe de altă parte, categorizarea este nejustificată, deoarece – *de facto*, la nivel informal – sistemul are caracteristici net diferite, care sunt și ele trăsături constitutive ale sistemului, care prevalează asupra identificării formale a sistemului. Astfel, identificarea unei autocrații patronale ca variantă a democrației sau a unui sistem de power&ownership ca variantă a capitalismului comportă riscul de a le confunda, cu trăsăturile lor *sui-generis,* cu sistemele de tip occidental, împiedicând înțelegerea naturii lor reale.

Pentru a depăși această dificultate, folosim termeni separați pentru a descrie starea *de jure* și *de facto* a diferitelor sisteme de proprietate. În ceea ce privește primul, definim capitalismul și socialismul după cum urmează:

- **Capitalismul** este un sistem economic care se caracterizează prin dominația proprietății private de jure a mijloacelor de producție.

- **Socialismul** este un sistem economic care se caracterizează prin dominația proprietății publice de jure a mijloacelor de producție.

Motivul pentru care definim cele două mari sisteme prin caracteristicile lor *de jure* a fost explicat mai sus: pentru că economia comparativă în general și paradigma varietăților capitalismului în special le definesc prin caracteristicile lor *de jure*. Și, într-adevăr, concentrându-ne asupra acestora, putem găsi o varietate de capitalisme în regiunea postcomunistă.[401] De asemenea, diferențele dintre relațiile de proprietate *de jure* în economiile socialiste

[399] A se vedea Hall și Soskice, *Varieties of Capitalism*. Pentru o discuție, a se vedea Holcombe, *Political Capitalism*, 2018, 20-43.

[400] A se vedea, de exemplu, Bogaards, „De-Democratization in Hungary".

[401] Lane și Myant, *Varieties of Capitalis in Post-Communist Countries*; Bohle și Greskovits, *Capitalist Diversity on Europe's Periphery*.

indică „varietăți de socialism" între țările care au suferit schimbări de regim, de la modelul stalinist clasic la modelele iugoslav și maghiar de reformă.[402]

În schimb, tipologia noastră, care se concentrează pe tipurile de proprietate *de facto,* distinge următoarele economii:

- **Economia planificată** este un sistem economic care se caracterizează prin predominanța proprietății publice *de facto* asupra mijloacelor de producție.

- **Economia de piață** este un sistem economic care se caracterizează prin predominanța proprietății private *de facto* a mijloacelor de producție.

- **Economia relațională** este un sistem economic care se caracterizează prin dominația puterii și a proprietății *de facto* asupra mijloacelor de producție.

În cazurile de dictatură comunistă, socialismul *de jure* și economia planificată *de facto* sunt, practic, același lucru. În dictatura comunistă, ceea ce este formal proprietate publică este într-adevăr proprietate publică, iar elita politică conducătoare (nomenclatura) controlează mijloacele de producție, nu prin canale informale, ci în mod deschis, prin canale formale. Pe de altă parte, **economia de piață și economia relațională sunt două tipuri de capitalism**, pentru că ambele se caracterizează formal prin dominația proprietății private.

Facem o mică deviere. În literatura de specialitate, „economie planificată" nu este singurul termen care există pentru economiile socialiste. Printre alți candidați se numără „economie dirijată" și „economie de penurie" (pe care o folosim și noi sporadic în această carte). Într-adevăr, se poate folosi oricare dintre cei trei termeni, însă fiecare dintre ei se referă la un aspect diferit al sistemului socialist. „Planificat" se referă la modul în care este concepută economia (planificare centrală); „comandă" se referă la forma de guvernare sau la *patronalismul* birocratic care caracterizează aceste sisteme. În cele din urmă, „penuria" se referă la consecințele sistemului pentru subiecții economiei socialiste.[403]

Revenind la cele **trei economii,** trebuie să ne dăm seama că acestea – și mai ales cele capitaliste – sunt **rareori omogene**. Nu este o coincidență faptul că vorbim întotdeauna despre **dominație** atunci când vine vorba de relațiile de proprietate; o economie relațională, de exemplu, este compusă din mai multe segmente diferite, dintre care unele sunt într-adevăr private și seamănă cu economiile de piață de tip occidental, în timp ce altele sunt doar formal private și funcționează într-adevăr conform principiilor de proprietate legată de putere. Astfel, este benefic să se facă distincția între un concept pentru un segment și un concept pentru întreg. Pentru primul, putem folosi termenul de **„piață".** O piață este un segment al unei economii, o industrie sau un sector economic specific care implică actori economici ce produc pentru același set de consumatori (sau oferă pentru aceeași cerere). Aceste piețe sunt **elementele constitutive ale unei economii,** care este conceptul pe care îl putem folosi pentru „întregul". Într-adevăr, o economie nu este altceva decât comunitatea piețelor dintr-o anumită comunitate politică, sub autoritatea aceluiași stat.

În consecință, cele trei economii pot fi definite nu numai prin relațiile de proprietate, ci și prin **dominația unui tip de piață. Economia planificată se caracterizează** prin

[402] Acest aspect a fost subliniat de Kornai, „Foreword".

[403] Kornai, *The Socialist System,* 228-61.

dominația așa-numitei **piețe administrative**; **economia de piață se caracterizează** prin dominația **pieței competitive**. În fine, **economia relațională** se caracterizează prin dominanța **piețelor relaționale**.

5.6.1. Piață administrativă, piață competitivă și piață relațională

5.6.1.1. Mecanismul economic dominant

Coexistența piețelor, în general, și a actorilor economici, în special, este descrisă prin ceea ce numim **mecanismele economice**. Pe scurt, mecanismul economic ne va spune **cine ce anume deține** sau cum sunt distribuite bunurile (pachete de drepturi de proprietate) într-o anumită economie. Într-adevăr, mecanismul economic nu este independent de tipul de proprietate: aceasta din urmă o definește în mare măsură pe cea dintâi, deoarece diferitele structuri de proprietate creează stimulente diferite pentru proprietari în ceea ce privește modul de funcționare și de coexistență cu ceilalți actori ai societății.[404]

Ne inspirăm din conceptualizarea mecanismului economic de către Karl Polányi, pe de o parte, și János Kornai, pe de altă parte. În ceea ce-l privește pe primul, în renumitul său eseu „The Economy as Instituted Process", **Polányi** distinge, în primul rând, descrierea „formală" și cea „substanțială" a economiei (tabelul 5.22).[405] După cum explică el, economiștii neoclasici oferă o descriere formală a economiei în termenii cererii și ofertei, a alegerii raționale și, mai presus de toate, a prețurilor. Astfel, susține Polányi, este deosebit de potrivită pentru „piețele care stabilesc prețurile", adică pentru economiile moderne care distribuie bunuri și servicii – în termenii noștri, răspunde la întrebarea „cine ajunge să dețină ce" – pe piețe deschise și celor care sunt dispuși să plătească prețul pentru acestea. Dar dacă luăm în considerare alte tipuri de economii (în cazul lui Polányi, cele premoderne), trebuie să ne dăm seama că există și alte mecanisme, care sunt dezvăluite doar dacă le descriem prin substanța lor sociologică (de aici „descriere substanțială"). „Procesul", după cum spune titlul eseului, nu este altceva decât „mișcarea" de bunuri la nivel microeconomic, inclusiv „mișcările de localizare" (producția și transportul de bunuri) și „mișcările de însușire" („tranzacții" voluntare și „dispoziții" coercitive).[406] Modul în care aceste procese sunt „instituite", pe de altă parte, arată mecanismul economic la nivel macroeconomic. Printre acestea, Polányi distinge trei tipuri de structuri de bază: simetria, centrarea și piața, iar acestea sunt însoțite de trei „**forme de integrare": reciprocitatea, redistribuirea** și, respectiv, **schimbul.** După cum explică Polányi, „[reciprocitatea] desemnează mișcările între punctele corelative ale grupărilor simetrice; redistribuirea a desemnat mișcările de apropriere spre un centru și din nou în afara lui; schimbul se referă aici la mișcările inverse care au loc ca între «mâini» în cadrul unui sistem de piață".[407]

---

[404] Kornai, „The Soft Budget Constraint"; Kornai, „Innovation and Dynamism".

[405] Polányi, „The Economy as Instituted Process".

[406] Polányi, „The Economy as Instituted Process", 33.

[407] Polányi, „The Economy as Instituted Process", 35.

Tabelul 5.22. *Economia ca proces instituit* de Karl Polányi.

<table>
<tr><th>Descriere formală (piețe de stabilire a prețurilor)</th><th colspan="6">Descriere substanțială (economia în general)</th></tr>
<tr><td rowspan="4">Economie neoclasică</td><td colspan="2">Instituită
(pe măsură ce elementele ecologice, tehnologice și sociale se conectează și se echilibrează)</td><td colspan="4">Proces
(elemente materiale care își schimbă „mâinile” sau locul)</td></tr>
<tr><td rowspan="3">Forme de integrare:

• reciprocitate
• redistribuire
• schimb</td><td rowspan="3">Tipuri de structuri:

• simetrie
• centricitate
• piață</td><td colspan="2">Mișcări de localizare</td><td colspan="2">Mișcări de însușire</td></tr>
<tr><td rowspan="2">Trans-portul de mărfuri</td><td rowspan="2">Producția de bunuri</td><td>Circulația mărfurilor</td><td>Administrarea mărfurilor</td></tr>
<tr><td>Tranzacție (între mâini)</td><td>Dispoziție (act unilateral)</td></tr>
</table>

În termenii noștri, cele trei forme de integrare ale lui Polányi reprezintă mecanismul economic, deoarece ele denotă trei moduri generale prin care bunurile trec dintr-o mână în alta. Revenind la János **Kornai**, într-o contribuție fundamentală la literatura sistemelor economice comparative, acesta vorbește despre „**mecanisme de coordonare”.**[408] Definit de el ca fiind un produs comun al „naturii puterii politice, al ideologiei dominante și al relațiilor de proprietate”, un mecanism de coordonare, în cuvintele lui Kornai, „coordonează activitatea persoanelor sau organizațiilor implicate în el”.[409] Kornai definește fiecare mecanism de coordonare prin (1) „cine sunt participanții”, (2) „ce relație există între ei”, (3) „ce comunicări circulă între ei pentru a promova coordonarea” și (4) „ce motivații îi încurajează pe participanți să ia parte la procesul de coordonare”.[410] Pe baza acestora, el distinge cinci tipuri principale de mecanisme[411]:

- **coordonarea birocratică**, ce este o relație de subordonare în care un individ sau o organizație coordonează o altă organizație prin legături verticale (formale) (de exemplu, într-o armată sau într-o firmă mare);
- **coordonarea pieței**, care este o relație laterală sau o legătură orizontală în care indivizii „au același rang din punct de vedere juridic” și își asumă rolul de vânzători și cumpărători, primii acceptând în mod voluntar să transfere ceva cumpărătorului (de exemplu, într-un magazin sau la bursă);
- **coordonarea autonomă**, în care participanții sunt „membri egali, plasați lateral, ai unei asociații autonome”, iar diverse organisme sunt alese (și pot fi demise) pentru a

[408] Kornai, *The Socialist System,* 90-109. De asemenea, el însuși notează asemănările (dar și diferențele) dintre abordarea sa și cea a lui Polányi la pagina 96 (nota 8).

[409] Kornai, *The Socialist System,* 90.

[410] Kornai, *The Socialist System,* 90.

[411] Kornai, *The Socialist System,* 90-94.

îndeplini anumite funcții de coordonare (de exemplu, într-o universitate autonomă sau într-o asociație profesională);

- **coordonarea etică**, în cazul în care „donatorii" transferă voluntar resurse către beneficiari din altruism sau din alte motive de bunăvoință (de exemplu, într-o organizație de ajutorare);
- **coordonarea familială**, în care membrii rudelor formează o varietate de legături în cadrul deja dat al familiei (de exemplu, într-o gospodărie).

Atunci când considerăm o economie, fie că ne referim la formele de integrare ale lui Polányi, fie la mecanismele de coordonare ale lui Kornai, există întotdeauna un **mecanism dominant**, în timp ce celelalte sunt mecanisme **subordonate**. Cu alte cuvinte, fiecare mecanism **coexistă în fiecare societate:** nici reciprocitatea, nici redistribuirea sau schimbul nu sunt complet eliminate în favoarea unui singur mecanism și, în mod similar, cele cinci mecanisme principale de coordonare ale lui Kornai există în fiecare sistem fără ca vreunul dintre ele să fie complet eliminat. Mai degrabă, un mecanism devine dominant, ceea ce înseamnă că acesta caracterizează majoritatea schimburilor, în timp ce celelalte sunt limitate la o regulă subordonată și caracterizează doar o minoritate a schimburilor. La nivel **microeconomic**, funcționarea oricărei piețe poate fi descrisă ca funcționând în primul rând printr-un mecanism dominant și în al doilea rând prin mecanisme subordonate, în timp ce la nivel macroeconomic, **tipul de mecanism economic care este dominant în majoritatea piețelor este mecanismul dominant al economiei**.

După ce am definit mecanismul dominant, îl putem identifica în cele trei economii pe care le luăm în considerare. În primul rând, mecanismul dominant al **economiei planificate** este **redistribuirea birocratică a resurselor**. „Birocratică" se referă la coordonarea birocratică, pe care Kornai o identifică, de asemenea, ca fiind cea care se aplică în sistemul socialist „cel mai larg și mai puternic", în care întreaga sferă de acțiune a pieței – adică toate piețele economiei – se contopește cu sfera de acțiune politică într-o singură entitate birocratică.[412] Pe de altă parte, „redistribuirea resurselor" se referă la planificarea centralizată a distribuirii resurselor. Într-o economie planificată, partidul-stat decide pentru întreaga economie (1) ce să producă, (2) ce utilizare se dă produselor, (3) cine trebuie să lucreze unde și pentru ce salariu, (4) unde trebuie făcute investițiile, (5) unde trebuie făcute dezvoltările tehnice, (6) ce cantitate de produse trebuie vândută în străinătate și (7) cum trebuie să funcționeze instituțiile financiare.[413] Aceasta înseamnă că, de regulă, majoritatea resurselor din economie sunt distribuite în conformitate cu planul central.

În al doilea rând, mecanismul dominant al unei **economii de piață** este **coordonarea reglementată a pieței**. „Coordonarea pieței" înseamnă același lucru în concepția lui Kornai, și anume deciziile voluntare ale vânzătorilor și cumpărătorilor care constituie profituri și pierderi pentru oamenii întreprinzători și, prin urmare, coordonează activitățile acestora prin furnizarea unui sistem de stimulente.[414] Iar atunci când descriem economiile din zilele noastre, nu putem face abstracție de faptul că acestea sunt „reglementate" de o autoritate centrală, iar democrațiile liberale de astăzi prezintă ca normă economiile mixte (a se vedea caseta 5.11). Coordonarea participanților pe piață – sau, mai exact, oferta de bunuri și ser-

[412] Kornai, *The Socialist System,* 97.

[413] Kornai, *The Socialist System,* 112-13.

[414] Mises, „Profit and Loss".

Caseta 5.11. Capitalismul ca sistem economic mixt.

„Într-o economie capitalistă, prezumția generală este că firmele comerciale cu scop lucrativ ar trebui să fie principalii agenți economici responsabili pentru furnizarea de bunuri și servicii. Dorințele sunt privite în primul rând ca o chestiune de nevoi și gusturi individuale și ale gospodăriilor și se presupune că potențialii clienți de bunuri și servicii ar trebui să decidă ce vor cumpăra și de la cine, pe baza propriilor preferințe, folosind banii proprii. [...] Cu toate acestea, organizarea pieței este departe de a fi omniprezentă și rareori este utilizată în formă pură. [Multe] activități și sectoare care, în general, sunt considerate ca fiind guvernate de piață au, de fapt, o structură de guvernare mixtă. Astfel, atât produsele, cât și metodele de producție ale companiilor farmaceutice sunt reglementate, iar banii publici sunt direcționați către cercetarea fundamentală din care companiile farmaceutice se inspiră în activitatea lor de dezvoltare. Multe aspecte ale funcționării companiilor aeriene sunt reglementate, guvernul operează sistemul de control al traficului aerian, iar aeroporturile sunt în mare parte finanțate și adesea deținute de organisme publice. Cele mai multe dintre vechile «utilități publice» sunt încă destul de reglementate și uneori subvenționate. [...] Organizarea pieței este o structură de guvernare utilizată pe scară largă și utilă. Un motiv important este faptul că poate funcționa într-o varietate de moduri diferite și poate fi completată de alte mecanisme într-o varietate de moduri. Cu toate acestea, așa cum un pantof de aceeași mărime nu se potrivește tuturor picioarelor, un singur mod de guvernanță sectorială nu poate face față marii diversități a activității umane. Economiile moderne sunt alcătuite din multe sectoare foarte diferite, guvernate în moduri diferite. Nu există nicio posibilitate ca o singură formă de organizare și guvernanță să fie adecvată pentru toate acestea."

Richard R. Nelson, „Capitalism as a Mixed Economic System", in *The Oxford Handbook of Capitalism*, ed. Dennis C. Mueller (Oxford; New York: Oxford University Press, 2012), 278–80.

vicii – este restrânsă de intervenția de reglementare, prin care înțelegem coordonarea pieței ca fiind reglementată în economiile de piață moderne.[415]

În cele din urmă, mecanismul dominant al unei **economii relaționale** este **redistribuirea relațională pe piață**. Putem compara acest mecanism cu ambele mecanisme menționate anterior. Începând cu celălalt tip de redistribuire, redistribuirea birocratică a resurselor într-o economie planificată se face cu obiective fizice: în planul central, obiectivele de producție sunt exprimate în numere exacte de unități și cantități naturale.[416] În schimb, într-o economie relațională, sunt prețele și oportunitățile de extragere a rentei care sunt redistribuite fără obiective fizice (de aici „redistribuirea prin piață"). Cu alte cuvinte**, patronul suprem determină doar piața și structura de proprietate, dar nu și structura de producție**. Intervenția discreționară și raidurile corporative conduse la nivel central sunt două mijloace de redistribuire relațională a prețului într-o autocrație patronală. În cazul primeia, este ușor de observat acest lucru, deoarece intervenția discreționară de reglementare înseamnă tocmai că actorii favorizați de patronat obțin oportunități de extragere a rentei, discriminând (a) actorii economici care doresc să intre pe piață și (b) actorii economici neprivilegiați care se află deja pe piața respectivă (de aici „re"-distribuția). În cazul raidurilor corporatiste conduse la nivel central, un stat prădător modern consideră o companie nu ca pe o pradă, ci ca pe un capital, ca pe un mijloc de a avea acces la o piață și de a funcționa pe aceasta, sub egida discreționară a patronului suprem [→5.5.4]. Prin urmare, raidul corporatist condus la nivel central este o modalitate particulară de redistribuire relațională a prețului, în care cota de piață pe care o reprezintă o companie este preluată ca o potențială oportunitate de extragere a rentei pentru un membru al familiei politice adoptate.

Comparativ cu coordonarea prețului reglementate, redistribuirea relațională a prețului creează, de asemenea, stimulente, dar actorul central este diferit: **actorii economici trebuie să se adapteze nu la dorințele cumpărătorilor, ci la voința patronului suprem**. La suprafață, logica este similară cu teoria antreprenorilor în căutare de rentă, care susține că, în economiile cu o intervenție excesivă a statului, actorii economici, realizând că profitabilitatea lor depinde mai puțin de consumatori și mai mult de politicienii care acordă rente, încep să își folosească talentele antreprenoriale de inovare și de prognoză a cererii pentru a mulțumi politicienii în locul consumatorilor. Cu toate astea, această teorie se aplică democrației liberale și economiei

[415] Pentru o discuție suplimentară, a se vedea Dahl, „Why All Democratic Countries Have Mixed Economies".

[416] Bokros, *Accidental Occidental*, 33.

de piață, deoarece presupune cooperare voluntară și decizii voluntare privind strategia de piață [→5.3.1]. Redistribuirea relațională a pieței se bazează însă pe *patronalismul* informal, adică pe o rețea coercitivă de corupție. Aceasta înseamnă că actorii, oligarhii și oamenii de fațadă trebuie să se conformeze ordinelor patronului suprem, care redistribuie piețele în mod discreționar către clienți pe baza loialității și a propriilor sale preferințe strategice (politice) [→7.4.7.2]. Concurența pe **piață este înlocuită de concurența în cadrul familiei politice adoptate:** în timp ce în cadrul coordonării reglementate a pieței, A poate concura mai mult decât B dacă cumpărătorii consideră produsul lui B inferior, în cadrul redistribuirii relaționale a pieței, A poate primi piața lui B dacă patronul suprem consideră că loialitatea sau importanța strategică a lui B este inferioară. Pe de altă parte, actorii economici din afara familiei politice adoptate se află în permanență în faza de urmărire a prădătorilor (ca potențiale ținte) și pot evita raidurile corporatiste conduse la nivel central nu prin lobby formal, ci prin adoptare informală. În teoria antreprenoriatului politic, sfera politică apare pentru actorii economici ca o piață închisă din punct de vedere normativ pentru a folosi puterea politică în beneficiul lor; într-o economie relațională, sfera politică este o piață închisă discreționară, în care un grup – interiorii adoptați – trebuie să concureze pentru favoarea patronului suprem, iar celălalt grup – exteriorii neadoptați – se află în permanență sub amenințarea de a deveni pradă și de a-și vedea piețele redistribuite către interiori [→5.4.2].

Vorbind despre economia mecanismelor în cele trei tipuri de economie, accentul se pune din nou pe cuvântul „dominație". O economie poate prezenta oricare dintre mecanismele definite mai sus: o economie de piață are, de obicei, o anumită redistribuire birocratică a resurselor (cel mai evident, sub formă de companii și investiții de stat și municipale) și poate chiar o anumită redistribuire relațională de piață. Dar acestea rămân mecanisme subordonate față de coordonarea reglementată a pieței, care rămâne dominantă. Pentru a cita doar un singur element de date, un studiu din 2016 a arătat că „[în] ceea ce privește mediile de control instituțional [...] potențialul de influență politică asupra deciziilor de contractare ale administrației centrale este limitat **în Regatul Unit;** reformele instituționale recente au făcut, în general, controalele mai solide și au introdus o mai mare transparență. Cu toate acestea, constatăm că aproximativ **10% din piață este controlată de companii care câștigă în condiții ce indică favoritism partizan**. **În schimb, în Ungaria,** controalele și echilibrele instituționale sunt mult mai slabe și nu au putut rezista eforturilor sistematice de creștere a influenței politice asupra achizițiilor publice. Impactul asupra piețelor de achiziții publice este evident în analiza noastră cantitativă a contractelor, care constată că aproximativ **50-60% din piață** este controlată de companii care câștigă în condiții ce indică favoritism partizan."[417] Într-adevăr, cercetătorii găsesc indicii că în Ungaria nu este vorba de „partizanat", deoarece deciziile sunt luate de familia politică adoptată de Orbán, și nu de partidul Fidesz (care este doar o curea de transmisie); și nici de „favoritism", deoarece actorii nu se află în relații voluntare între ei. Ceea ce observăm este dominația redistribuirii relaționale pe piață (și lipsa acesteia în Marea Britanie), pe care datele analizate anterior din Ungaria o coroborează și ele [→5.3.3.3.3].

[417] Dávid-Barrett și Fazekas, „Corrupt Contracting", 7.

Tabelul 5.23. Economie de piață, economie relațională, economie planificată.

Capitalism		Socialism
Economie de piață	Economie relațională	Economie planificată
Economie dezintegrată politic	Economie patronală încorporată	Economie înglobată birocratic
Coordonarea pieței reglementate	Redistribuirea pieței relaționale	Redistribuirea resurselor prin birocrație
• reglementat • impersonal • normativ • dominația pieței competitive	• neformalizat • personal • discreționar • dominația piețelor relaționale	• formalizat • impersonal • normativ • dominație a pieței administrative
Mâna invizibilă a forțelor impersonale ale pieței	Mâna vizibilă a patronului care interferează cu forțele pieței	Planificarea centralizată a nomenclaturii care ocolește forțele pieței
Orizontal	Vertical	Vertical

Principalele caracteristici ale celor trei economii sunt rezumate în tabelul 5.23. După cum s-a observat, economia planificată este un sistem socialist, în timp ce economiile de piață și de relații sunt capitaliste. **Într-o economie planificată,** întrebarea „cine ajunge să dețină ce" își găsește răspunsul prin **planificarea centrală a nomenclaturii, ocolind forțele pieței**. Utilizând conceptul polanian de **încorporare**, care se referă la gradul de separare a sferei de acțiune a pieței de sferele de acțiune politică și socială, [418] putem spune că sfera economică într-o economie planificată este **încorporată birocratic**. Pentru că întreaga economie este subordonată sferei acțiunii politice prin legăturile formale ale birocrației nomenclaturii (partidul-stat). În schimb, **într-o economie de piață**, întrebarea „cine ajunge să dețină ce" își găsește răspunsul **prin mâna invizibilă a pieței,** adică prin suma impersonală a deciziilor voluntare ale actorilor privați într-un mediu reglementat [→2.6]. În acest caz, întrucât reglementările statului sunt normative și impersonale, iar actorii economici nu au nevoie să participe la politică pentru ca drepturile lor să fie protejate [→2.4.6], piața poate fi considerată ca fiind **dezintegrată din punct de vedere politic**. În cele din urmă, **într-o economie relațională, „**cine ajunge să dețină ce" este decis de „**mâna vizibilă" a patronului suprem**, care intervine peste forțele pieței și face ca și capitalismul să fie **încorporat patronal,** adică *patronalizat* economic și, prin urmare, subordonat interesului familiei politice adoptate.[419]

5.6.1.2. Socialism: piața administrativă

În secțiunile următoare, vom discuta **mecanismele de modificare** a mecanismului dominant la nivelul pieței în cele trei piețe de tip ideal. Numim mecanisme **modificatoare orice mecanism**, economic sau de altă natură, **care conduce la modificarea alocării la care a dus mecanismul dominant**. Astfel, mecanismele modificatoare, deși există și ele alături de mecanismul dominant, nu sunt același lucru cu mecanismele subordonate, deoarece

[418] Polányi, *The Great Transformation*, xxiii-xxvii.

[419] Scheiring și Szombati folosesc expresia „reîncorporare autoritară" pentru patronalizarea economiilor postcomuniste (care anterior au trecut prin „dezintegrare neoliberală" în timpul schimbării de regim). Scheiring și Szombati, „The Structural Trap of Labour Politics in Hungar".

acestea sunt (1) în mod necesar tot mecanisme economice și (2) nu interferează neapărat cu mecanismul dominant, ci pot exista în afara acestuia. Cu toate acestea, după cum vom vedea, în general, **scopul mecanismelor modificatoare este tocmai acela de a institui un nou mecanism economic față de cel dominant.**

În primul rând, vom examina socialismul și sistemul economic socialist. În consecință, tipul de piață pe care îl luăm în considerare acum este piața administrativă:

- **Piața administrativă** este un segment al unui sistem economic care este dominat *de facto* de proprietatea publică. Piața administrativă este tipul de piață dominant al economiilor planificate (unde principalul mecanism economic prin care funcționează piața administrativă este redistribuirea birocratică a resurselor).

Mecanismele modificatoare ale pieței administrative sunt într-adevăr **mecanisme de corectare**, ceea ce înseamnă că ele corectează greșelile de alocare ale planificatorului central și, prin urmare, contribuie la longevitatea regimului [→4.4]. După cum se poate observa în tabelul 5.24, mecanismele **de corectare** includ **corecții de sus în jos**, ceea ce înseamnă că mecanismul urmărește să corecteze o alocare considerată problematică de nomenclaturiștii de la nivel superior, dar **majoritatea mecanismelor de corectare sunt într-adevăr de jos în sus**. Rigiditatea planificării centrale și lipsurile economice care decurg din aceasta ar paraliza practic sistemul și l-ar face insuportabil pentru subiecți dacă aceștia nu ar putea corecta alocarea centrală prin anumite mecanisme.[420] Acest lucru este valabil atât pentru subiecții obișnuiți, dintre care o corecție de jos în sus a fost deja menționată mai sus *(blat)*, cât și pentru nomenclaturiștii de nivel inferior și mediu, cum ar fi liderii întreprinderilor de stat care trebuie să folosească tip tolkachi și să se angajeze într-o varietate de corecții de jos în sus chiar și pentru a îndeplini așteptările planului.

Dintre corecțiile de sus în jos, cea mai importantă este **campania economică**. Campaniile comuniste nu trebuie confundate cu campaniile democrațiilor liberale, care pot fi considerate, într-adevăr, cazuri particulare de activitate de marketing [→4.3.3.1]. În dictatura comunistă, campaniile trebuie privite ca un mecanism coercitiv al conducerii politice față de populație, care este folosit pentru îndeplinirea acelor obiective care nu pot fi cerute pe baze legale sau a căror îndeplinire nu poate fi asigurată prin funcționarea legală curentă a aparatului.[421] Acest lucru se întâmplă **atunci când nimeni dintr-o anumită entitate socială sau administrativă nu este direct interesat de îndeplinirea unui obiectiv determinat la nivel central**. Prin urmare, pe durata campaniei menite să rezolve o anumită problemă, rutina legală zilnică a birocrației este suspendată, în timp ce aparatul își depășește în astfel de cazuri propria autoritate legală și propriile „standarde etice". Dar nu este vorba de o simplă încălcare a legilor sau de o eroare din partea unui segment sau membru al birocrației. Mai degrabă, este o **încălcare obligatorie a legilor, inițiată și coordonată la nivel central**, care trebuie să fie comisă de toți membrii segmentului desemnat al aparatului și ale cărui

[420] Ledeneva, *Russia's Economy of Favours*.

[421] Pentru literatura de specialitate existentă în limba engleză, a se vedea Yu, „Campaigns, Communications, and Development in Communist China"; Liu *Communications and National Integration in Communist China*; Soós, „Informal Pressures, Mobilization, and Campaigns in the Management of Centrally Planned Economies". Descrierea campaniilor din următoarele paragrafe se bazează pe cercetările pe care unul dintre autorii cărții le-a făcut în Ungaria, precum și la Woodrow Wilson International Center for Scholars la sfârșitul anilor '80. A se vedea Magyar, „Kampányok a falusi térben az ötvenes évek elején [Campanii în mediul rural la începutul anilor '50]".

amploare și direcție sunt predeterminate la nivel central. O campanie comunistă este o serie de acțiuni întreprinse de elita politică conducătoare pentru **a dirija birocrația de stat ca și cum ar fi o mișcare politică (de mobilizare),** dar una controlată de sus.

Tabelul 5.24. Mecanismul de corectare în piețele socialiste.

Mecanisme modificatoare pe piețele socialiste				Esența mecanismului
Mecanism de corectare (de redistribuire birocratică a resurselor)	De sus în jos		Campanie economică	forțarea obiectivelor centrale care nu pot fi atinse prin funcționarea cotidiană, legală, a birocrației
	De jos în sus	Din partea ofertei (nomenclatura de nivel mediu și inferior)	Planul de negociere	extorcarea de resurse suplimentare prin negocieri bilaterale (târguri)
			Planificare insuficientă	extorcarea de resurse suplimentare prin „metode oculte" unilaterale (fraudă, raportări false)
			Barter	schimbul voluntar de bunuri între unități economice de același statut
		Din partea cererii (subiecte obișnuite)	Așteptând pe liste de așteptare	amânarea consumului (schimbarea preferințelor consumatorilor)
			Blat	obținerea ilegală și/sau informală de bunuri și servicii cu favoruri reciproce sau plăți suplimentare

Campania este o formă specială de coerciție aplicată din exteriorul unei anumite piețe, dar care are ca scop reorganizarea alocării la nivelul pieței într-un mod normativ. În acest scop, cele mai importante tipuri de campanii sunt (1) **campaniile de extracție**, prin care nomenclatura încearcă să extragă o anumită resursă (campanii de livrare obligatorie, campanii de plată a impozitelor, campanii de subscriere a obligațiunilor de stat și campanii de concurență la locul de muncă etc.); (2) **campaniile de reglementare,** prin care nomenclatura încearcă să reglementeze anumite părți ale procesului de producție în economia planificată la nivel central (campanii de însămânțare, recoltare și treierat, campanii de investiții etc.); și (3) **campaniile de transformare structurală**, prin care nomenclatura urmărește reorganizarea anumitor sectoare economice (campanii de colectivizare, campanii de fuziune în vederea comasării companiilor industriale, campanii de consolidare a cooperativelor agricole etc.). Fiecare campanie dintre cele trei grupuri poate fi analizată în mai multe dimensiuni:

- **după caracterul** grupului-țintă: putem găsi campanii atunci când (a) grupul-țintă se află în cadrul aparatului care execută el însuși campaniile (de exemplu, campanii de vigilență sau de rectificare), (b) grupul-țintă se extinde la nivelul cetățeanului obișnuit și sunt implicate mai multe instituții (de exemplu, campania de livrare obligatorie) și (c) chiar cetățeanul obișnuit vizat este obligat să acționeze ca mobilizator împotriva celorlalți (de exemplu, campania de colectivizare);
- **prin dimensiunea temporală**: putem găsi campanii (a) cu durată prestabilită (de exemplu, campania de livrare obligatorie) și în care campania nu are un punct final prestabilit (de exemplu, unele campanii de colectivizare), (b) care sunt scurte (de

exemplu, campania de cumpărare pentru obligațiile de stat) și care sunt lungi (de exemplu, campania de extragere) și (c) care sunt prelungibile (de exemplu, unele campanii de livrare obligatorie) și care sunt campanii neprelungibile;

- **în funcție de periodicitate**: putem găsi campanii care sunt (a) neregulate și ocazionale (de exemplu, campanii de vigilență sau de forță de muncă) și (b) care au loc în mod regulat, urmând fie cicluri naturale de producție (de exemplu, campanii de organizare a forței de muncă în agricultură), fie cicluri politice (de exemplu, campanii de reglementare).
- **prin pedepsele în cazul în care obiectivele campaniei nu sunt atinse**: putem face o distincție în funcție de faptul dacă lipsa rezultatelor așteptate aduce (a) pedepse colective (de exemplu, atunci când dreptul de a comercializa produse agricole este retras temporar unor sate întregi dacă satul nu își îndeplinește obiectivul obligatoriu de livrare) sau (b) pedepse individuale (de exemplu, sancțiuni extralegale sau umilințe publice).

Ultima dimensiune în care pot fi examinate aceste campanii este prin **ce drepturi fundamentale ale indivizilor sau organizațiilor** – care sunt deja restricționate din punct de vedere legal – sunt **suspendate**. (Într-adevăr, deoarece toate **campaniile** comuniste implică o anumită încălcare a drepturilor de acest tip, le putem identifica în general ca fiind **campanii de suspendare a drepturilor**). Campaniile extractive încalcă libertatea de a dispune de proprietatea legală a cuiva; campaniile de reglementare atacă independența întreprinderilor economice, precum și a indivizilor. Campaniile de transformare structurală restrâng sau încalcă simultan o întreagă gamă de drepturi altfel codificate legal, de la dreptul de asociere până la dreptul la proprietate privată, deja foarte restrâns.

În ceea ce privește **mecanismul de corectare de jos în sus**, acestea pot veni din cele două părți ale pieței birocratice: din partea **ofertei** – adică din interiorul nomenclaturii și de către acei membri de nivel mediu și inferior care trebuie să producă bunuri și servicii în conformitate cu planul central și din partea **cererii** – adică de la subiecții obișnuiți care doresc să obțină bunuri și servicii de la piața administrativă.

În ceea ce privește prima, ar trebui să menționăm mai întâi cele două mecanisme strâns legate între ele: **negocierea planului și subplanificarea**. În ambele cazuri, conducătorii întreprinderilor de stat doresc să primească, după cum spune Kornai, „o sarcină de producție cât mai ușoară și o ofertă cât mai abundentă de materiale și forță de muncă pentru a o îndeplini”.[422] În prima etapă, acest lucru duce la o planificare insuficientă, deoarece **liderii întreprinderilor de stat raportează o capacitate mai mică și un necesar de inputuri mai mare decât în realitate**. Cu toate acestea, **târguiala planului se perpetuează pe măsură ce planificatorii centrali realizează această tendință** și încep să prescrie un plan cu 10 sau 20% mai strâns decât consideră ei că este realist. Liderii întreprinderilor de stat încep, prin tolkachi, negocieri (târguieli) pentru a obține un plan mai puțin strict, în timp ce planificatorii doresc să stoarcă maximum de la firme și să le facă să producă cel puțin la fel de mult ca în anul precedent („planificabilitate”).[423] După cum explică Kornai, un proces similar de negociere „se dezvoltă în mod inevitabil în orice relație de superioritate și subordonare în ierarhie [...] asupra oricărei decizii în care un organism superior așteaptă ceva de la și/sau acordă ceva unui organism subordonat”, în timp ce „rezultatul efectiv al

[422] Kornai, *The Socialist System*, 122.

[423] Kornai, *The Socialist System*, 122-23.

negocierii depinde în mare măsură de relațiile de putere dintre superior și subordonat".[424] Astfel, subplanificarea și negocierea planului sunt două mecanisme de bază care există practic la toate nivelurile subordonate ale nomenclaturii.

Într-adevăr, planificarea insuficientă se încadrează în ansamblul mai larg de fenomene care erau cunoscute sub numele de ***pripiski*** **(raportări false)** în Uniunea Sovietică. Ledeneva rezumă tipologia *pripiski* a lui Stephen Shenfield după cum urmează: **(1) subraportarea**, ceea ce însemna că contabilii subestimau cifrele de producție pentru a se proteja împotriva unei viitoare perioade de producție potențial nereușite; (**2) supraraportarea**, prin care îndeplinirea planului era supraevaluată pentru a evita pedepsele sau pentru a câștiga bonusuri ori promovări; **(3) falsificarea salariilor**, folosită pentru a compensa lipsa forței de muncă calificate; **(4) amestecarea conturilor**, ceea ce înseamnă că, în cazul în care un element planificat era supraconsumat, se putea afirma că banii fuseseră folosiți pentru achiziționarea unui alt material sau serviciu; și **(5) împrumutarea producției**, în care, în loc să scoată cifre din burtă, fabrica evalua producția care nu fusese încă finalizată la sfârșitul perioadei de planificare la un procent de realizare considerabil mai mare.[425]

Ultimul mecanism de corecție de jos în sus din partea ofertei de piață administrativă este **barterul**. În acest caz, liderii întreprinderilor de stat ocolesc planificatorul central și încearcă să rezolve problema alocării incorecte între ei. Astfel, au loc schimburi voluntare în natură între unitățile economice. **Din punctul de vedere al cererii** pieței administrative, există două tipuri de mecanisme de corectare. Pe de o parte, subiecții obișnuiți pot face corecții prin **a sta la rând sau liste de așteptare**, atunci când gestionează penuria amânându-și consumul până când acesta devine disponibil. În acest fel, problema penuriei este rezolvată prin modificarea preferințelor subiecților: deși în mod normal ar fi dorit să primească bunul sau serviciul la o dată mai devreme, aceștia se adaptează la circumstanțe și acceptă penuria prin modificarea preferinței lor temporale.[426] Pe de altă parte, subiecții pot rezolva problema penuriei fără a-și schimba preferințele dacă se angajează în ***blat***. După cum am explicat în partea 5.3.5.1, prin *blat,* oamenii fac înțelegeri informale (și uneori ilegale sau corupte) de tip barter pentru a obține produsul pe care doresc să îl aibă, dar pe care nu l-ar putea obține în circumstanțele planificării centrale.[427]

5.6.1.3. Capitalismul: de la piața concurențială la piața relațională

Scopul oricărui mecanism de corectare de jos în sus este de a depăși blocajele economiei planificate, în special deficitul produs de alocarea greșită a resurselor în raport cu nevoile populației. Cu alte cuvinte, putem spune că aceste mecanisme au ca scop **închiderea decalajului dintre alocarea planificatorului central și alocarea care satisface cererea subiecților**. Cu toate acestea, ceea ce trebuie văzut e că alocarea care se bazează în mod fundamental pe cererea subiecților, adică produce ceea ce oamenii sunt dispuși să cumpere și nu produce ceea ce ei nu vor, este coordonarea pieței. Astfel, propoziția anterioară în bold poate fi reformulată astfel: **mecanismul de jos în sus de corectare împinge redistribuirea birocratică a resurselor și piața administrativă spre coordonarea pieței și piața competitivă**.

---

[424] Kornai, *The Socialist System*, 123-24.

[425] Cf. Ledeneva, *How Russia Really Works*, 147–48. De asemenea, a se vedea Shenfield, „Pripiski".

[426] Kornai, *The Socialist System*, 170, 229.

[427] În *blat* includem și piețele negre, care sunt ideale pentru economiile planificate.

Piața competitivă este definită după cum urmează:

- **Piața competitivă** e un segment al unui sistem economic care este dominat de proprietatea privată *de facto.* Piața competitivă este tipul de piață dominantă a economiilor de piață (în care principalul mecanism economic prin care funcționează piața competitivă este coordonarea reglementată a pieței).

Din această definiție, putem vedea că, deși mecanismul de jos în sus de corectare încearcă să instituie coordonarea pieței, **piața administrativă nu devine piață competitivă** ca rezultat. Căci dominația *de facto* (și *de jure) a proprietății de* stat nu este înlocuită de dominația *de facto* a proprietății private. Cu toate acestea, **în cazul pieței competitive**, (a) unele mecanisme modificatoare nu schimbă tipul de proprietate *de facto* și, prin urmare, contează doar ca **distorsionari ai mecanismului,** dar (b) există mecanisme modificatoare care schimbă proprietatea privată *de facto* în proprietate legată de putere. În cazul acestora din urmă, putem vorbi deja despre **mecanisme de anexare**, care fac piețele relaționale inițiale piață competitivă și, prin urmare, le „anexează" în economia relațională.

Pornind de la **distorsiunile mecanismelor,** putem distinge din nou formele de sus în jos și de jos în sus (tabelul 5.25). În ceea ce privește prima, cele două tipuri de intervenții ale statului care mută proprietatea dintr-o mână în alta sunt considerate distorsionări de mecanism: **intervenția bugetară** și **intervenția de preluare a proprietății**. După cum am explicat mai sus în detaliu, intervenția bugetară implică redistribuirea proprietății private (monetare) prin impozitare și cheltuieli, în timp ce intervenția de preluare a proprietății implică mutarea proprietății private (nemonetare) în mâinile statului prin naționalizare. Astfel, ambele metode modifică alocarea pachetelor de drepturi de proprietate care ar fi produse prin mecanismul dominant, coordonarea pieței reglementate.[428] Distorsiunile mecanismului de tip de jos în sus sunt trei. În primul rând, există **lobbyul**. Se poate obiecta că înțelegerea lobbyului ca fiind un distorsionar al mecanismului este inconsecventă, deoarece am descris lobbyul mai sus ca fiind un proces tipic ideal în democrațiile liberale prin care se formează conținutul reglementărilor. Acesta este punctul de plecare al economiei relaționale. Cu toate acestea, noi considerăm lobbyul ca fiind un mecanism distorsionar, deoarece marchează o schimbare în comportamentul actorilor economici: în loc de căutarea **profitului**, ceea ce ar însemna funcționarea conform coordonării pieței reglementate, **grupuri de afaceriști se angajează în căutarea rentei**, ceea ce înseamnă că încearcă să își crească profiturile nu prin servirea consumatorilor – ca în cazul coordonării pieței reglementate –, ci prin schimbarea mecanismului economic dominant în favoarea lor.[429]

---

[428] Considerăm că intervenția de reglementare este una care definește întregul teren de joc economic și, prin urmare, face parte din mecanismul de coordonare dominant (de aici și coordonarea „reglementată" a pieței). În ceea ce privește intervenția de supraveghere, unele dintre formele sale au într-adevăr ca rezultat atât distorsionarea, cât și anexarea, dar, întrucât este utilizată ca metodă de intervenție separată în cazul intervențiilor discreționare, nu o includem aici și o vom discuta ca parte a anexării de sus în jos.

[429] Buchanan, „Rent Seeking and Profit Seeking".

Tabelul 5.25. Distorsiunile și mecanismele de anexare pe pieţele capitaliste.

Mecanismele modificatoarere pe pieţele capitaliste			Esența mecanismului
Distorsionări ale mecanismului (de coordonare a pieței reglementate)	De sus în jos	Intervenție bugetară	redistribuirea coercitivă a bogăției (normativ)
		Intervenția de preluare a proprietății	preluarea coercitivă (naționalizare) a bogăției
	De jos în sus	Lobby	cooperarea juridică a actorilor publici și economici
		Economia subterană	cooperarea ilegală a agenților economici (evaziune fiscală, muncă ilegală etc.)
		Corupție voluntară	coluziune ilegală a actorilor economici și publici
Mecanismul de anexare (de redistribuire relațională a pieței)	De jos în sus	Capturarea statului de jos în sus	capturarea ilegală a actorilor publici
	De sus în jos	Patronalizare politică + patrimonializare	însușirea patronală și vasalizarea instituțiilor și actorilor politici
		Patronalizare economică + patrimonializare	însușirea patronală și vasalizarea unităților și actorilor economici
		Patronalizarea socială (patronalizarea rece)	însușirea patronală și vasalizarea (indirectă) a actorilor sociali

În al doilea rând, există **economia subterană**, care nu este altceva decât cooperarea ilegală a actorilor economici pentru a ocoli legile statului care reglementează coordonarea pieței. Acestea implică fenomene precum comerțul ilegal, ocuparea ilegală a forței de muncă și diverse modalități de evitare a obligațiilor fiscale, printre altele.[430] În fine, găsim ca al treilea mecanism bottom-up distorsionar al coordonării reglementate a pieței **formele voluntare de corupție**. Corupția pieței libere, corupția de cumetrie și coluziunea întreprinderilor de stat au toate ca scop schimbarea modului în care proprietatea este alocată în mod dominant în propriul beneficiu, distorsionând mecanismul general normativ economic al pieței competitive să-și servească interesele în mod discreționar [→5.3.2.2].

Revenind la **mecanismele de anexare,** trebuie să enumerăm procesele care schimbă proprietatea privată *de facto* în putere și proprietate și coordonarea reglementată a pieței, în redistribuire relațională a pieței. Cu alte cuvinte, examinăm mecanismele care transformă, într-un mediu capitalist, o piață competitivă într-o piață relațională:

- **Piața relațională** e un segment al unui sistem economic care este dominat de puterea și proprietatea *de facto. Piața relațională* este tipul de piață dominant al economiilor relaționale (în care principalul mecanism economic prin care funcționează pieţele relaționale este piața relațională-redistribuire).

Printre mecanismele de anexare de **jos în sus** se numără primul tip de corupție coercitivă, **capturarea statului de jos în sus**. Așa cum am explicat în partea 5.3.2.3, acest mecanism presupune capturarea coercitivă a actorilor publici de către oligarhi sau șefi ai crimei, care își folosesc influența pentru a realiza o redistribuire relațională a pieței: aceștia doresc să

[430] Pentru o prezentare generală, a se vedea Schneider și Enste, *The Shadow Economy*.

folosească puterea statului pentru a redistribui piețele, fie prin intermediul intervenției discreționare de reglementare, fie prin folosirea politicianului în scheme de raiduri gri sau albe. Mecanismele de anexare de sus în jos sunt, pe de o parte, ***patronalizarea* și *patrimonializarea* politică** și, pe de altă parte, ***patronalizarea* economică și *patrimonializarea***. Deoarece piețele relaționale constituie o lipsă de separare între sfera politică și cea economică, aceste două metode merg mână în mână în formarea și funcționarea statelor mafiote, ale autocrațiilor patronale din regiunea postcomunistă. Cu ajutorul *patronalizării* politice și al *patrimonializării*, patronul suprem realizează concentrarea puterii de stat în mâna sa, ceea ce îi permite să atingă cea mai largă amplitudine a arbitrariului în intervențiile statului. *Patronalizarea* economică și *patrimonializarea* decurg de aici, deoarece patronul suprem poate folosi puterea obținută pentru redistribuirea relațională a pieței. Pur și simplu, subjugarea sferei politice îi dă posibilitatea să treacă peste mâna invizibilă, cu mâna lui criminală [→2.6] și să dispună de întreaga sferă de acțiune a pieței. În sfârșit, această stare de lucruri determină ceea ce numim *patronalizare* **socială, precum și *„patronalizarea* la rece"** în capitolul următor, referindu-ne la actorii care nu sunt *patronalizați* direct de familia politică adoptată, dar care decid să coopereze cu aceasta, având în vedere că opțiunile lor alternative sunt tăiate forțat într-o ordine cu acces limitat [→6.2].

5.6.1.4. Mecanismele modificatoare în economia relațională: dublă contabilitate și schemă financiară

Pe măsură ce mecanismul de anexare transformă piețele competitive în piețe relaționale, piața relațională-redistribuire prevalează ca mecanism dominant al economiei relaționale. Totuși, **redistribuirea pieței relaționale este însoțită de mai multe mecanisme modificatoare**, care se manifestă în comportamentul celor din afara familiei politice adoptate. Într-adevăr, acesta nu este un segment neglijabil: **economia informală** care reprezintă aceste mecanisme modificatoare reprezintă cel puțin jumătate din produsul național brut al Rusiei, conform estimărilor experților.[431] După cum scrie Yavlinsky, economia informală se caracterizează prin „activitatea care nu este neapărat ascunsă, dar care totuși se desfășoară în afara sau cu încălcarea directivelor stabilite legal – de exemplu, utilizarea de false plăți cu cecuri nevalabile, forme de plată ilegale sau exotice, [...] exporturi false, utilizarea de beneficii necuvenite și așa mai departe. Aceste relații sunt predominante în partea economiei care este ascunsă de contabilitate și impozitare, dar și, în mare măsură, în activitatea publică. Economia neoficială nu există separat de economia oficială sau legală. Mai degrabă, ea **pătrunde în economia legală, introducând corecții și particularități în comportamentul firmelor care sunt inexplicabile din punctul de vedere al legislației și al normelor oficiale pentru activitatea economică"** (sublinierea noastră).[432]

După cum sugerează cuvântul „corecție", se poate face o paralelă între aceste tehnici postcomuniste și mecanismul de corectare a piețelor socialiste. Cu toate acestea, nu le numim „mecanisme de corectare", deoarece, spre deosebire de corecțiile socialismelor, mecanismele modificatoare ale unei economii relaționale **nu sunt necesare pentru supraviețuirea sistemului, ci mai degrabă pentru supraviețuirea actorilor economici din afara familiei politice adoptate**. Mai exact, Ledeneva menționează două motivații care generează aceste „practici de la firul ierbii"[433]:

---

[431] Yavlinsky, *Realeconomik*, 109.

[432] Yavlinsky, *Realeconomik*, 109.

[433] Ledeneva, *How Russia Really Works*, 143–47.

- să compenseze **deficiențele instituțiilor statului și ale pieței**, ceea ce înseamnă că firmele fac ceea ce este necesar pentru a supraviețui, pentru a rămâne în afaceri sau pentru a avea succes, pe baza „bunului-simț";
- **pentru a evita să devină prada statului prădător**.

Cu alte cuvinte, putem spune că prima motivație se referă la problemele care decurg din instituțiile formale (sau din lipsa acestora), în timp ce a doua se referă la problemele care decurg din instituțiile informale ale elitei conducătoare. Pentru a prezenta practicile conexe, rezumăm un capitol din cartea lui Ledeneva „*How Russia Really Works*".[434] Deși ea se concentrează asupra economiei rusești în general și asupra primilor 15 ani de după tranziție în special, constatările sale nu sunt specifice unei țări sau epoci. Mai degrabă, acestea sunt specifice regimului sistemelor patronale, caracterizate prin raiduri gri și albe, instituții juridice și financiare nesigure și niveluri scăzute de încredere în instituțiile economice și politice în general.[435]

Pentru **a compensa deficiențele instituționale, actorii economici eludează adesea statul** și (a) plătesc un actor privat pentru un serviciu care nu este furnizat de stat în cantitatea sau calitatea necesară și/sau (b) dezvoltă scheme pentru a evita reglementările împovărătoare și taxele arbitrare și confiscatorii care ar face imposibilă funcționarea economică competitivă. În ceea ce privește (a), Ledeneva identifică tehnici „menite să organizeze afacerile externe [ale unei companii]: fluxuri de capital de ieșire și plăți pentru serviciile unor instituții externe importante, cum ar fi serviciile vamale, autoritățile feroviare, administrația regională sau companiile private de protecție. Aceste scheme utilizează firme intermediare pentru a plăti pentru servicii și protecție, pentru a compensa taxele sau pentru a transfera mită și plăți politice. Cele mai elaborate scheme implică mai multe etape de tranzacții între mai mult de o duzină de agenți economici aparent independenți."[436] În ceea ce privește litera (b), Ledeneva descrie una dintre schemele complexe de fugă de capital care implică o rețea de companii și scrie că „[o] idee generală din spatele acestor scheme financiare este de a ascunde orice legătură directă între companie și operațiunile sale. Proprietatea activelor este ascunsă prin canalizarea fondurilor prin intermediari, în timp ce companiile care poartă răspundere sunt deposedate de active și nu au nimic de pierdut."[437] După cum argumentează ea, astfel de practici nu sunt dezvoltate doar pentru a crește profiturile în mod ilegal, evitând impozitarea și transferând fonduri în străinătate. Mai degrabă, „proprietarii cred că menținerea conturilor străine e mai sigură decât investirea în țară"[438] și, de asemenea – așa cum scrie Ledeneva în acord cu un jurnalist – „impozitele vor fi sifonate de birocrați corupți, așa cum se întâmplă cu toate fondurile guvernamentale. Cu toate acestea, dacă banii se duc în străinătate, nu vor fi furați, ci vor ajunge înapoi la întreprindere".[439]

Pe de altă parte, „dezmembrarea activelor poate fi esențială pentru a apăra activele unei companii de o preluare. Atunci când cineva încearcă să preia controlul asupra unei companii [...], și se știe că deciziile instanței ar fi cu siguranță prejudiciate [...], compania

---

[434] Ledeneva, *How Russia Really Works*, 142–63.

[435] A se vedea Kornai, Rothstein și Rose-Ackerman, *Creating Social Trust in Post-Socialist Transition*.

[436] Ledeneva, *How Russia Really Works*, 149.

[437] Ledeneva, *How Russia Really Works*, 150-54.

[438] Ledeneva, *How Russia Really Works*, 152-53.

[439] Ledeneva, *How Russia Really Works*, 155. De asemenea, a se vedea Latynina, *Okhota na iziubria*.

poate opta pentru a-și deposeda activele. Structura acționariatului (blocurile de acțiuni de control ale acestei societăți și ale filialelor sale) poate fi manipulată. Clădirile și reședințele companiei vor schimba proprietarii (deturnare de proprietate). Toate contractele în baza cărora societatea ar trebui să primească plăți vor fi consolidate într-un contract de «schimbare a datoriilor» [...], astfel încât orice fonduri primite vor fi transferate către o altă firmă care aparține indirect conducerii (deturnare de plăți) [...], și așa mai departe."[440]

Acest lucru ne conduce la cel de-al doilea motiv al modificării mecanismelor, și anume **evitarea prădătorilor**. După cum am explicat mai sus, un punct crucial al fazei de urmărire este dobândirea de informații, adică să știm ce este compania și cât valorează. Tocmai acest lucru poate fi evitat prin tehnici precum[441]:

- **subdeclararea profiturilor** (Ledeneva citează exemplul postsovietic: „Dacă o companie are profit, înseamnă că are un contabil prost")[442];
- **contabilitate dublă** („cel puțin, un set de registre pentru persoanele din interiorul societății și unul pentru serviciile fiscale");
- **scindarea identității corporative** („firmele [...] se izolează în cadrul unei rețele financiare sofisticate alcătuite din cel puțin două companii de fațadă [...], create cu intenția specifică de a canaliza activele către un club de acționari sau manageri din interior, ascunzând în același timp beneficiile proprietății. Astfel de scheme sunt organizate în conformitate cu un alt principiu de «divizare» *(matrioșka),* în care o *matrioșka* mai mare este deținută de una mai mică în interiorul ei, care la rândul ei este deținută de una mai mică în interiorul ei, și așa mai departe");
- **dezmembrarea activelor** (conform descrierii de mai sus);
- **escrocherie financiară** („scoaterea profiturilor din contabilitate prin utilizarea de societăți-fantomă, companii offshore, companii de asigurări și contracte false").

În concluzie, Ledeneva scrie că schemele financiare „**permit agenților economici să își protejeze proprietatea și operațiunile de afaceri** de exigențele reformelor pieței, de judecățile arbitrare ale inspectorilor fiscali, de autoritățile corupte și de cadrul instituțional deformat în general. La nivelul firmei, schemele financiare sunt reprezentate ca o **strategie de supraviețuire**. Dacă argumentul bazat pe necesitate este unul veritabil, dacă pot fi definite limitele dintre o astfel de necesitate și manipulare și dacă efectele pe termen lung ale acestor practici necesare nu sunt mai mult dăunătoare decât utile pentru instituțiile care le exploatează sunt chestiuni care rămân de explorat" (sublinierea noastră).[443] Într-adevăr, Ledeneva sugerează că „răspunsurile vor fi sensibile la sector, dimensiune și manager", dar, în același timp, atrage atenția și asupra unor probleme generale. În special, falsificarea documentației oficiale cauzează **probleme statistice**, ceea ce face aproape imposibilă măsurarea dimensiunii economiei informale prin mijloace tradiționale. Ea subliniază, de asemenea, că „schemele financiare la scara actuală sunt un indiciu

[440] Ledeneva, *How Russia Really Works*, 153.

[441] Ledeneva, *How Russia Really Works*, 148-59.

[442] Ledeneva, *How Russia Really Works*, 142.

[443] Ledeneva, *How Russia Really Works*, 159-60.

al unei rețele puternice de interese angajate în menținerea existenței sale, care, la rândul său, reproduce modele de proprietate obscure și drepturi de proprietate insuficient definite. [...] Existența schemelor financiare creează astfel **un cerc vicios: acestea compensează deficiențele instituțiilor formale și permit activitățile comerciale, dar, în același timp, subminează instituțiile formale și întârzie eficientizarea acestora"** (sublinierea noastră).[444] Astfel, „inovarea forțată"[445] a antreprenorilor postcomuniști în afara familiei politice adoptate subminează într-adevăr practicile pieței competitive. Prin urmare, redistribuirea pieței relaționale cauzează distorsiuni în comportamentul actorilor lăsați singuri, făcând chiar și sectoarele direct neafectate de economia relațională să se îndepărteze de coordonarea de piață a economiilor de piață [→5.5.4.3].

5.6.1.5. Corupție: de la mecanismul modificator la funcția dominantă

Ilegalitatea autorizată este un alt mecanism modificator al piețelor relaționale. Într-adevăr, este un mecanism distorsionar, implicând atât acțiunea infractorilor independenți, cât și abuzurile neautorizate ale funcției publice. [→5.3.2.2, 5.3.4.2]. Prin intermediul actorilor care corup mediul deja inițial corupt pentru propriul câștig privat, **corupția apare** atât în piețele relaționale, cât și în piețele concurențiale, la fel de mult ca și în piețele administrative atunci când funcțiile publice sunt implicate în *blat*. Cu toate acestea, statutul și funcția corupției diferă în cele trei sisteme.

Așa cum am menționat în partea 5.3.6.1, în cazul piețelor socialiste putem vorbi de **corupție lubrifiantă a sistemului**. Aceasta se armonizează cu termenul nostru de „mecanism de corectare", precum și cu expresia colocvială „bani de ungere", care își dobândește sensul într-o piață administrativă: fără lubrifierea mașinăriei, economia planificată însăși ar fi paralizată, iar subiecții ar trebui să suporte lipsuri constante la practic toate produsele (pe toate piețele). O astfel de stare ar fi cu greu sustenabilă, în timp ce tocmai mecanismul de corectare, cum ar fi *blatul* și – ca parte a acestuia – corupția care lubrifiază sistemul, face ca sistemul să fie temporar viabil și locuibil.[446]

Pe de altă parte, putem vorbi de **corupție distrugătoare de sistem** în piețele concurențiale, mai ales pentru că aici corupția urmărește să distrugă mecanismele concurențiale ale acestor piețe. În coordonarea pieței, producătorii trebuie să concureze pentru clienți, deoarece aceștia din urmă sunt liberi să respingă ofertele de schimb ale formatorilor. Astfel, pot supraviețui și prospera pe piață acei producători care își pot vinde produsele cu profit, în timp ce amploarea profiturilor depinde de cât de bine reușesc antreprenorii să satisfacă cererea de pe piață.[447] Cu toate acestea, corupția distruge această logică prin utilizarea statului pentru a oferi actorilor corupți anumite beneficii discreționare (intervenție de reglementare, intervenție de supraveghere etc.). În acest fel, actorii economici pot obține un avantaj competitiv pe piață, nu pe baza capacității lor de a satisface cererea de pe piață și de a face lobby într-un proces transparent – pe scurt, concurență –, ci pentru că sunt ajutați de intervenția ilegală a statului. Favorurile discreționare ale statului discriminează actorii

444 Ledeneva, *How Russia Really Works*, 161.

445 Cf. Laki, „Kényszerített Innováció [Inovație forțată]".

446 Simis, *USSR: The Corrupt Society*.

447 Mises, „Profit and Loss".

economici în favoarea celui care corupe actorii publici și, prin urmare, distrug logica concurențială și au un efect distructiv asupra pieței competitive.

În cele din urmă, deși au corupție distructivă în forme de ilegalitate autorizată, forma dominantă de corupție prin care se caracterizează piețele relaționale este **corupția constitutivă de sistem**. Aici, corupția devine sistemică și monopolizată, precum și o normă a regimului, deoarece intervenția discreționară răspunde atât intenției autorității de reglementare, cât și a instituției dominante [→5.4.1.1]. Patronul suprem conduce statul ca pe o organizație criminală, iar familia politică adoptată culege diversele beneficii discreționare ale corupției, care a devenit una dintre funcțiile dominante – deși informale – ale statului.

5.6.2. Economii de piață mixte: echilibrul dinamic al economiei celor trei mecanisme în dictaturi care exploatează piața[448]

5.6.2.1. Economii ale tipurilor de regimuri intermediare

Fiecare dintre cele trei economii discutate mai sus se încadrează într-un regim de tip polar. **Democrația liberală are o economie de piață; dictatura comunistă are o economie planificată; iar autocrația patronală are o economie relațională.** Cu toate acestea, în cazul tipurilor intermediare de regim – democrație patronală, autocrație conservatoare și dictatură care exploatează piața –, abordarea care le descrie prin dominanța unui anumit tip de piață nu este satisfăcătoare. Într-adevăr, toate aceste regimuri sunt economii de piață, ceea ce înseamnă că majoritatea piețelor lor sunt competitive în sensul descris mai sus. Cu toate astea, aceste economii de piață sunt diferite de cea a democrației liberale din cauza importanței diferite a altor tipuri de piață (subordonate). **Într-o democrație liberală, piețele care nu sunt competitive sunt fenomene marginale,** în sensul că funcționarea lor este în mare măsură subordonată și dependentă de funcționarea piețelor competitive. Pur și simplu, piețele competitive sunt cele care „conduc" economia, în timp ce piețele administrative sau relaționale sunt urmăritoare. Cu toate acestea, **în tipurile de regimuri intermediare,** dominația pieței competitive nu este atât de robustă, **piețele necompetitive devenind mai semnificative**.

Autocrațiile conservatoare pot fi caracterizate ca fiind economii de piață, dar proporția piețelor controlate de stat este semnificativ mai mare decât în cazul unei democrații liberale tipice ideale. Prin urmare[449], economia lor poate fi descrisă ca **o economie de piață „mixtă", cu o majoritate (mai mult sau mai puțin însemnată) de piață competitivă și o minoritate (mai mult sau mai puțin însemnată) de piață administrativă**. Piețele relaționale însă nu apar în autocrațiile conservatoare tipice ideale, iar corupția ajunge doar la nivelul la care este un mecanism distorsionar. Trăsătura distinctivă a autocrațiilor conser-

[448] Îi suntem recunoscători Máriei Csanádi pentru comentariile și sugestiile făcute la acest capitol.

[449] Despre creșterea sectorului public în Polonia, care se îndreaptă spre modelul autocratic conservator, a se vedea Kozarzewski și Bałtowski, „Return of State-Owned Enterprises in Poland"; Rohac, „Authoritarianism in the Heart of Europe", 5-6. De asemenea, există democrații liberale care au o pondere la fel de mare (sau mai mare) a piețelor controlate de stat, deși acest lucru nu este tipic.

vatoare față de autocrațiile patronale este tocmai aceea că elita politică conducătoare nu manifestă un caracter patronal și domină doar sfera de acțiune politică prin intermediul canalelor formale ale partidului de guvernământ. Cu alte cuvinte, mecanismele de anexare de sus în jos nu apar în autocrațiile conservatoare: deși elita politică conducătoare are cea mai importantă condiție prealabilă – și anume monopolul puterii politice – pentru a institui un stat infracțional, ea nu o folosește pentru a face acest lucru, deoarece nu este subordonată principiului interesului elitei, ci implementării ideologiei [→2.3.1].

Democrațiile patronale sunt opusul simetric. **În timp ce într-o autocrație conservatoare, elita politică conducătoare ar putea institui un stat mafiot, dar nu dorește, într-o democrație patronală, elita politică conducătoare dorește să instituie un stat mafiot, dar nu poate.** Elitele politice conducătoare din democrațiile patronale prezintă un caracter patronal și sunt subordonate principiului interesului elitar, dar nu au monopolul puterii politice. În consecință, mecanismul de sus în jos de anexare în general și *patronalizarea* economică și *patrimonializarea* în special se realizează doar parțial, în timp ce statul ajunge doar la nivelul de stat capturat. Rețelele patronale concurente capturează anumite piețe și le transformă în relaționale (și în acest scop, întotdeauna rețeaua patronală conducătoare este cea mai de succes), dar economia în ansamblu nu devine o economie relațională. Mai degrabă, poate fi descrisă ca **o economie de piață „mixtă", cu o majoritate (mai mult sau mai puțin însemnată) de piețe competitive și o minoritate (mai mult sau mai puțin însemnată) de piețe relaționale.**

Situația în cazul **dictaturilor care exploatează piața** este mai complexă. Deși formal este capitalistă și, de asemenea, o economie de piață, ceea ce înseamnă că majoritatea piețelor sale funcționează în conformitate cu o coordonare reglementată a pieței, această observație se poate înțelege ca un simplu fapt statistic cu o valoare explicativă redusă în sine. Într-adevăr, economia dictaturilor care exploatează piața – al căror exemplu paradigmatic în regiunea postcomunistă este China – prezintă un **echilibru dinamic al celor trei tipuri de mecanisme economice**, în care este aproape imposibil de spus care tip de piață este dominant, în sensul că ar „conduce" celelalte tipuri (subordonate).

În părțile următoare, vom detalia acest sistem. Teoretic, o dictatură care exploatează piața ar putea evolua din mai multe economii și tipuri de regimuri[450], dar în regiunea postcomunistă, aceasta a apărut întotdeauna din dictaturi comuniste, menține statul-partid și lipsa opoziției politice, pe de o parte, în timp ce stabilește sfera economică parțial liberă, pe de altă parte. Astfel, ne vom concentra asupra acestei variante de dictatură care exploatează piața.

5.6.2.2. Redistribuirea administrativă a resurselor și coordonarea pieței reglementate: schimbare de model fără schimbare de regim în rețeaua partidelor de stat

Mária Csanádi oferă un model analitic comparativ pentru regimurile cu state-partide.[451] **Modelul său de stat-partid interactiv (SPI)**, după cum explică ea, „este o construcție ascendentă care cuprinde similitudinile și diferențele statelor de partid ca rezultate ale caracteristicilor structurale ale distribuției puterii, care sunt interpretate ca rețele. Atât în ceea

[450] A se vedea descrierea „dictaturilor capitaliste" în Holcombe, *Political Capitalism*, 2018, 30-33.

[451] Pentru lucrarea sa fundamentală pe această temă, vezi Csanádi, *Self-Consuming Evolutions*.

ce privește dependența, cât și promovarea intereselor, există relații puternic interconectate între factorii de decizie din partid, stat și economie. Acest lucru conduce la un proces specific de luare a deciziilor [...]. Principalele elemente ale rețelei partid-stat sunt următoarele: 1. ierarhia de partid, care monopolizează subsfera politică. 2. 2. Ierarhia de stat, care monopolizează subsfera economică și, prin urmare, extracția și distribuția resurselor. 3. 4. Liniile de dependență interconectate, care își au originea în ierarhia de partid ca instrumente de putere ale acesteia care ajung la structurile de poziții, activități și organizații din ierarhiile nepartidiste. 4. Feedbackuri structurale, atât în cadrul ierarhiilor de partid și de stat, cât și între ierarhiile de stat și de partid."[452]

Acest model este adecvat pentru scopurile concepției noastre, deoarece ne permite să cartografiem și să comparăm interacțiunile sferei de acțiune politică și de piață în dictaturi comuniste, precum și în dictaturi care exploatează piața. Într-adevăr, Csanádi identifică **trei modele tipice ideale ale rețelei de stat-partid** care se diferențiază pe baza modului în care puterea de negociere, definită ca fiind capacitatea de a extrage, atrage și distribui resurse (economice) și de a rezista intervențiilor statului, e distribuită între actori (tabelul 5.26).[453] În tiparul pe care îl numește „**autoexploatare"** și care se potrivește idealului de tip dictatură comunistă, **puterea este centralizată** în mâinile nomenclaturii de nivel superior. Planificatorii centrali coordonează procesul de redistribuire birocratică a resurselor cu puține feedbackuri, având în vedere că subiecții subordonați au o capacitate limitată de rezistență sau de negociere. Putem adăuga că economia planificată este, de asemenea, **o structură de producție totalitară închisă,** în sensul că (1) fiecare are voie să producă doar ceea ce îi este atribuit (obiectivele fizice pot fi depășite, dar nu pot fi înființate întreprinderi noi, private) și (2) nu există piețe formale unde produsele care sunt realizate în afara planului ar putea fi vândute și cumpărate la prețurile pieței. Pe scurt, acesta este **modelul tipic ideal al dictaturii comuniste și al economiei planificate**, care a caracterizat Uniunea Sovietică sub Stalin, estul Europei și China în anii '50, România până la revoluția din 1989 și Coreea de Nord până în prezent.[454]

În acest moment nu este nevoie să dezvoltăm modelul **autodezintegrator**, deoarece acesta nu se potrivește niciunui regim de tip ideal *în sine* (mai degrabă este un model în care dictatura comunistă poate să se deplaseze, apropiindu-se mai mult de modelul dictaturii care exploatează piața).[455] Modelul asupra căruia trebuie să ne concentrăm este cel de **automicșorare**, pe care Csanádi îl consideră un mod de funcționare a dictaturii comuniste, dar pe care noi îl înțelegem ca fiind **modelul tipic ideal al dictaturilor care exploatează piața**. Așa cum am precizat în titlu, evoluția dictaturii comuniste spre dictatura de exploatare a pieței înseamnă o schimbare de model fără schimbare de regim, cu care ne referim la faptul că sistemul rămâne o dictatură, iar partidul-stat își păstrează hegemonia în sfera acțiunii politice [→7.3.1]. Cu toate acestea, în timp ce principalele caracteristici ale rețelei partidului-stat în modelul de autoexploatare erau (1) centralizarea puterii și (2) structura de producție totalitară închisă, procesul de transformare înseamnă că statul-partid renunță tocmai la aceste două caracteristici. În dictaturile de exploatare a pieței, **puterea** – în ter-

[452] Csanádi, „China in Between Varieties of Capitalism and Communism", 8.

[453] Csanádi, „Interpreting Communist Systems and Their Differences in Operation and Transformation as Networks".

[454] Csanádi, „China in Between Varieties of Capitalism and Communism", 10.

[455] Csanádi, „The 'Chinese Style Reforms' and the Hungarian 'Goulash Communism'".

menii noștri, planificarea redistribuirii birocratice a resurselor – **se descentralizează, iar structura de producție se deschide** în cadrul sistemului de stat de partid.

Tabelul 5.26. Modele tipice ideale de distribuție a puterii în modelul SPI. Sursa: Csanádi (2014, 21).

Traits	Exploatarea de sine (de exemplu, Coreea de Nord și toate cele inițiale)	Autodezintegrare (de exemplu, Ungaria din 1956 încoace)	Automicșorare (de exemplu, chinezii din 1979 încoace)
Distribuția puterii	extracție și distribuție centralizate, fire de interconectare centralizate, puține feedbackuri	extracție și distribuție centralizate, fire de legătură centralizate (sau descentralizate) cu puternice reacții economice	extracție și distribuție parțial descentralizate și fire de interconectare fie centralizate, fie descentralizate, cu reacții economice.
Capacitățile de negociere ale actorilor din rețea	capacitate de atragere și de rezistență limitată	capacitate de atracție și de rezistență puternică în mod selectiv	capacitate de atracție și de rezistență selectivă puternică, datorită reacțiilor și resurselor alternative descentralizate
Constrângeri ale reproducerii	rareori puternic	ocazional puternic	frecvent puternic
Modalități de extracție a resurselor	redistribuirea forțată a resurselor	reforme de mobilizare a resurselor (descentralizare) în cadrul rețelei	mobilizarea resurselor și crearea de resurse în cadrul și în afara rețelei
Dezvoltare economică	a forțat creșterea industriei grele la granițe fizice	recesiunea economică și escaladarea reformelor în cadrul rețelei	creștere economică în afara rețelei, recesiune în cadrul rețelei și escaladarea reformelor în afara rețelei
Legitimarea și retragerea	tensiuni în creștere, fără retragere, prăbușire bruscă	partidul legitimează retragerea treptată în declin, relativ și absolut din subdomeniul politic	legitimitate de partid păstrată, retragerea treptată relativă și absolută din subdomeniul economic

În China, acest proces a avut loc printr-o serie de reforme treptate[456]:

- mai multă putere de decizie (în ceea ce privește producția, marketingul, deciziile de investiții, personalul etc.) a fost delegată la niveluri subnaționale și întreprinderilor de stat, ceea ce a dus la răspândirea legăturilor orizontale în cadrul sistemului;
- cooperativele din agricultură au fost desființate și a fost introdus un sistem de responsabilitate a gospodăriilor, lăsând în paragină liniile de interconectare ale rețelei legate anterior de cooperative;
- domeniul de aplicare și cantitatea producției obligatorii au fost restrânse, au fost aplicate prețuri mai mari în cadrul achizițiilor de stat;

[456] Pei, *From Reform to Revolution*, 85-117; Csanádi, „China in Between Varieties of Capitalism and Communism", 20-23.

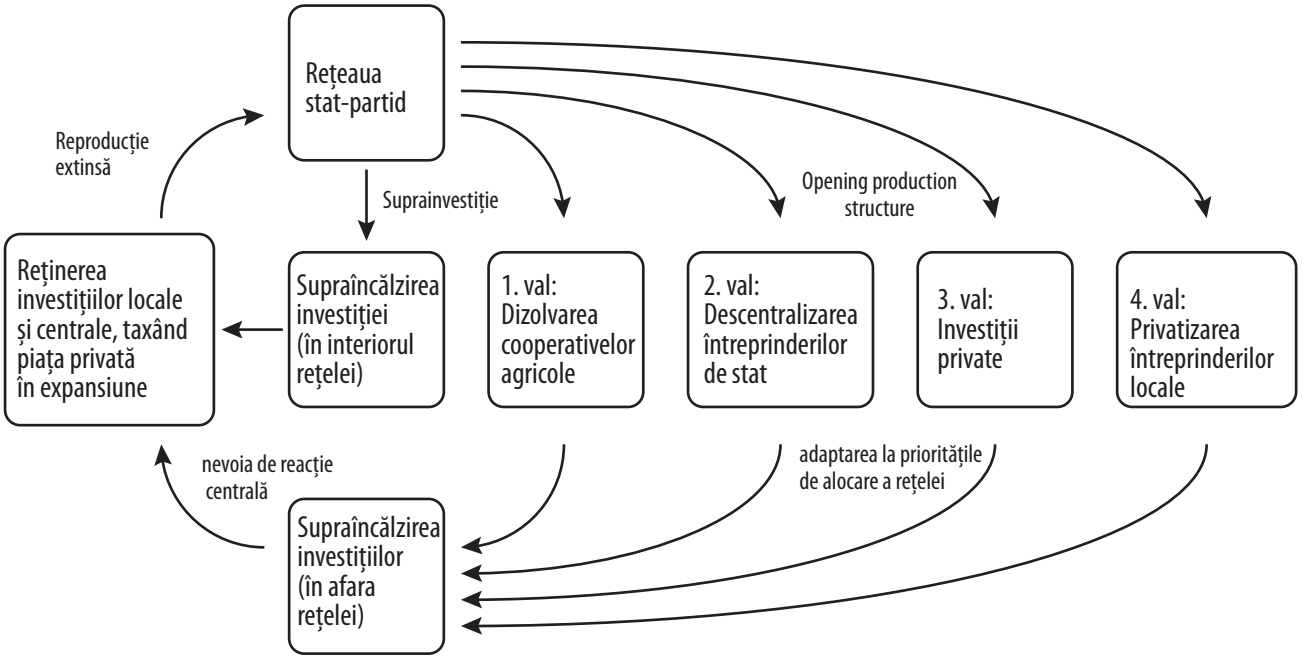
- a fost introdus un sistem dual de prețuri, permițând subiecților să își vândă produsele care depășesc planul la prețurile pieței (mai întâi în agricultură în anii '70 și apoi în industrie de la începutul și până la mijlocul anilor '80);
- piața a fost „deschisă", deoarece a fost permis antreprenoriatul în afara rețelei, atât sub formă de investiții străine directe, cât și sub forma unor noi întreprinderi private naționale (inclusiv investiții pe firul ierbii).

Acest lucru explică modul în care **redistribuirea birocratică a resurselor și coordonarea pieței reglementate se îmbină și formează un echilibru dinamic**. O economie privată de piață apare în paralel sau deasupra economiei planificate existente, pe măsură ce partidul de stat – care a gestionat producția și a redistribuit resursele în perioada comunistă – transferă o parte din rolul de producător către sectorul privat. În consecință, coordonarea pieței reglementate în noua piață competitivă rămâne destul de sensibilă la dinamica rețelei originale. Pentru a ilustra acest aspect, descriem supraîncălzirea investițiilor produsă de noua economie, ecou al supraîncălzirii investițiilor tipice pentru rețelele de stat-partid.[457] În dictatura comunistă, planificatorii centrali încearcă să accelereze creșterea economică prin extinderea activității de investiții. În cazul în care planul supraestimează capacitățile economiei – adesea din cauza târguielii planului și a raportărilor false –, rețeaua se confruntă cu o constrângere dură de producție, iar insuficiența resurselor obligă statul-partid să oprească expansiunea. Rezultă astfel un model de ciclu investițional[458], care ar putea fi recunoscut chiar ca o „bulă de piață administrativă", condus de așteptările exagerate ale planului, în contrast cu așteptările exagerate ale corupției pe piețele relaționale și cu așteptările exagerate ale pieței în piețele competitive [→5.5.4.3]. Cu toate acestea, în dictaturile care exploatează piața, ciclurile de investiții sunt atât amplificate, cât și utilizate pentru **autoreproducerea extinsă** a rețelei. Pe de o parte, ele sunt amplificate deoarece piața competitivă din afara rețelei încearcă să se adapteze la prioritățile de alocare ale rețelei în loc să se adapteze la cererea reală a pieței. Ca urmare, amplitudinea – și, în cazul în care se întâmplă cu întârziere, durata – supraîncălzirii investițiilor este extinsă. Pe de altă parte, statul-partid poate acum nu numai să „calce pe frână" în ceea ce privește oprirea investițiilor, ci și să taxeze piețele emergente care se supraîncălzesc. Acest lucru înseamnă că constrângerile dure de producție sunt atenuate, iar rețeaua este capabilă de o autoreproducere extinsă, însoțită de creșterea pieței competitive echilibrată. Figura 5.13 descrie acest proces în China într-o formă stilizată, arătând valurile consecutive de apariție a piețelor private ca urmare a reformelor. (Cu toate acestea, este important de remarcat că valurile sunt doar izolate analitic și ceea ce descriem ca fiind al doilea și al treilea val a apărut din nou și din nou, cu forme și intensități diferite, și în valurile ulterioare).

[457] Csanádi, „Systemic Background of Local Indebtedness and Investment Overheating during the Global Crisis in China", 162-66; Kornai, *The Socialist System,*186-92.

[458] Bauer, „Investment Cycles in Planned Economies".

Figura 5.13. Ciclurile de investiții în China ca dictatură de exploatare a pieței. Notă: primul val a fost o expansiune unică, în timp ce celelalte valuri au continuat să extindă economia privată în paralel cu valurile ulterioare.

Cu toate acestea, rețeaua statului-partid continuă să reglementeze puternic noua economie și să controleze unele industrii strategice.[459] Potrivit lui Marc Szepan, economia chineză poate fi caracterizată prin „coexistența și concurența intensă între întreprinderile de stat și companiile private", în timp ce în ambele grupuri putem găsi (1) companii apropiate de stat și sprijinite de stat și (2) companii bazate pe piață și orientate spre concurență.[460] În continuare, el explică faptul că **organismele de stat exercită o influență asupra companiilor prin utilizarea a șase mecanisme tipice**[461]:

- **transferuri de profit prin intermediul proprietății de stat**, ceea ce înseamnă că acțiunile unei companii deținute de administrația centrală sau locală sunt deținute de o comisie de gestionare a activelor;
- numirile în funcții de **conducere prin intermediul sistemului de cadre al PCC (Partidul Comunist Chinez)**, în cadrul căruia (1) Comisia de supraveghere și administrare a activelor de stat (SASAC) este oficial responsabilă pentru numirile în funcțiile de conducere din cadrul întreprinderilor de stat și (2) posturile de conducere superioară și chiar de nivel mediu din cadrul firmelor conexe sunt, în general, atribuite numai membrilor PCC;
- **creditarea de către bănci și finanțarea**, prin care statul poate exercita o influență semnificativă asupra companiilor publice și private prin intermediul alocărilor de capital;

[459] În China, acestea includ sectorul bancar, telecomunicațiile și extracția resurselor naturale. Csanádi, „China in Between Varieties of Capitalism and Communism", 16.

[460] Szepan, „4.5 Government Involvement in the Chinese Economy", 209.

[461] Szepan, „4.5 Government Involvement in the Chinese Economy", 210-12.

- **finanțare prin intermediul politicii industriale,** deoarece statul chinez urmărește o politică industrială activă specifică statului-partid;
- reglementări **(aprobări etc.)**, asemănătoare intervențiilor de reglementare din economiile de piață [→5.4.2];
- **achiziții publice atunci când statul este clientul principal.**

Recent, organizațiile de partid au fost implantate în 60-70% din companiile private, atât ale proprietarilor străini, cât și ale celor autohtoni, și au existat cazuri de cooptare în partidul de stat a directorilor marilor companii private.[462] Cu toate acestea, fenomenul trebuie privit ca garanții, adică oportunități de intervenție a partidului, sporind răspunderea juridică cu o răspundere privind obiectivele substanțial-raționale ale partidului-stat (cu referire la așa-numita „etică de partid"). Astfel de măsuri nu reînvie planificarea centrală, ci o economie de piață substanțială, care este lăsată să se dezvolte în afara rețelei.[463]

Ca urmare a creșterii competitivității pieței, **rețeaua partidului-stat se retrage** în termeni absoluți și relativi față de sectorul privat. Potrivit lui Csanádi, acest „proces de transformare sistemică evoluează pe măsură ce rețeaua partid-stat se retrage ca sistem social din subsferele monopolizate, iar subsferele unui nou sistem social apar în afara rețelei. Transformarea poate fi absolută, atunci când au loc schimbări fizice în rețea: negocierea prin canale scade, rețeaua este golită, slăbită, constrânsă sau tăiată. Transformarea poate fi, de asemenea, relativă, atunci când fie rețeaua nu se retrage, dar emergența și expansiunea noului subdomeniu (politic sau economic) sunt în curs, fie viteza de retragere este mai rapidă decât viteza de emergență, fie ambele se extind, dar viteza subdomeniului emergent este mai mare. Dinamica retragerii relative sau absolute și cea a emergenței se dezvoltă într-o interacțiune puternică."[464] În același timp, putem observa și o diluare a apartenenței la rețea, urmând ca și „capitaluri, actori și interese alternative să intre [...] ca proprietari în societăți mixte, acționari, membri în Parlamentul Popular sau în comitete interministeriale etc." [465]

Întrebarea evidentă în acest moment este: **de ce se angajează statul-partid în astfel de reforme?** La urma urmei, în timp ce își păstrează, în mod indiscutabil, poziția dominantă în industriile strategice și influențează piețele nou-apărute, își pierde dominația pe care o avea în economia planificată în cadrul totalitar al dictaturii comuniste. De asemenea, apariția unei economii private și transformarea majorității piețelor din administrative în concurențiale implică autonomie și suveranitate individuală, ceea ce reprezintă un pericol pentru indivizibilitatea puterii statului de partid.[466] Răspunsul îl găsim în tabelul 5.26, dacă comparăm acest model cu modelele de autoexploatare și de autodezintegrare. Pe de o parte, prin deschiderea pieței, în timp ce noii actori privați pot, într-adevăr, să obțină o capacitate de negociere mai puternică în rețea, ei aduc, de asemenea, **o escaladare a noilor resurse și a creșterii economice**. Acestea contribuie la supraviețuirea rețelei partidului-stat (în

[462] Brant, „Why Is Jack Ma a Communist Party Member?"

[463] Yan și Huang, „Navigating Unknown Waters".

[464] Csanádi, „China in Between Varieties of Capitalism and Communism", 18.

[465] Csanádi, „China in Between Varieties of Capitalism and Communism", 21-22.

[466] Kornai, *The Socialist System*, 362.

Caseta 5.12. Socialismul de piață înainte de schimbarea de regim.

„Ideea fundamentală din spatele [reformelor socialiste de piață] este ca piața să devină coordonatorul de bază al economiei socialiste, sau cel puțin egală în rang cu mecanismul birocratic, sporind planificarea centrală, în timp ce proprietatea publică rămâne forma dominantă de proprietate. [...] Necesitatea de a da firmelor un interes în creșterea profiturilor lor este subliniată în documentele oficiale ale tuturor țărilor reformatoare. Această intenție se află în spatele sistemului de plată și de bonusare a managerilor; există o repartizare a profiturilor între lucrători; mărimea cheltuielilor sociale ale firmei depinde de profiturile sale. [...] În pofida principiilor de stat și a măsurilor legale enumerate mai sus, stimularea profitului firmei rămâne slabă [...]. Profitabilitatea nu reușește să devină o chestiune de viață și de moarte sau un obiectiv central al firmei, deoarece constrângerea bugetară este încă destul de moale. [...] În economia socialistă de piață se utilizează în continuare toate cele patru metode de atenuare a constrângerii bugetare: (1) subvenționarea blândă, (2) impozitarea blândă, (3) acordarea de credite blânde și (4) prețuri administrative blânde [...]. O piață bazată pe proprietatea privată [...] impune o disciplină. Rivalitatea este nemiloasă; un vânzător care se prăbușește pe o piață a cumpărătorilor este forțat să iasă din piață. [...] Băncile insistă ca împrumuturile să fie rambursate și, dacă este necesar, vând acoperișul de deasupra capului unui debitor insolvabil [...]. Această rigoare a pieței bazate pe proprietatea privată lipsește dintr-un sector public semidereglementat."

János Kornai, *The Socialist System: The Political Economy of Communism* (Oxford: Clarendon Press, 1992), 474, 489, 509.

termenii lui Csanádi, autoreproducere), deoarece cu cât economia crește mai mult, cu atât mai multe resurse poate extrage partidul-stat din ea, cu atât mai ridicat devine nivelul de trai al populației, iar legitimitatea partidului-stat poate fi prelungită.

Pe de altă parte, **reformele de autoretragere pot fi văzute ca fiind corecții** de **sus în jos și la nivelul întregii economii, foarte asemănătoare** cu mecanismul de corectare de jos în sus discutat mai sus. Într-adevăr, noul mecanism economic face ca piața să fie mai sensibilă la cererea consumatorilor, deoarece oamenii se pot angaja mai liber în schimburi voluntare. Acesta a fost deja scopul așa-numitelor reforme „socialiste de piață" din Europa Centrală și de Est, principala diferență fiind că acolo, structura de producție a fost deschisă într-o măsură mult mai mică. În modelul de reformă socialist de piață, piața administrativă simula doar piața competitivă sau nu au fost introduse noi stimulente sub forma unei proprietăți private autentice sau a unei coordonări a pieței (a se vedea caseta 5.12). Cu toate acestea, în modelul dictaturilor care exploatează piața, o economie de piață autentică, cu piață competitivă, apare deasupra economiei planificate.[467] Mai mult, creșterea economică masivă care are loc în afara rețelei contribuie la creșterea continuă a nivelului de trai și creează locuri de muncă, toate acestea contribuind la legitimarea statului de partid (după cum se menționează în ultimul rând din tabelul 5.26).

În concluzie, cele două motive pentru a se angaja în astfel de reforme explică de ce numim acest tip de regim **dictatură „exploatatoare de piață"**: păstrând monopolul formal al puterii politice, **statul-partid eliberează (parțial) sfera de acțiune a pieței pentru a putea culege roadele acesteia în termeni de legitimitate politică, autoreproducere economică și stabilitate socială**.[468]

5.6.2.3. Coordonarea pieței reglementate și redistribuirea relațională a pieței: presiunea trilaterală a informalității asupra statului de partid reformat

În timp ce introducerea coordonării reglementate a pieței este un proces lansat în mod deliberat de către partidul-stat, **apariția redistribuirii relaționale a pieței este mai degrabă o consecință neintenționată** a schimbării modelului de dictatură care exploatează piața. În timp ce piețele competitive apar ca urmare a procesului, contextul în general și reformele care creează piețele în special le fac predispuse să fie anexate de rețelele patronale.

[467] Într-adevăr, delegații de experți chinezi au studiat pe larg „socialismul de piață" în Ungaria. Vámos, „A Hungarian Model for China?".

[468] Pentru o discuție suplimentară despre mecanismele de legitimitate în China, a se vedea Holbig și Gilley, „Reclaiming Legitimacy in China".

Cel mai important mecanism de anexare în dictaturile care exploatează piața este **capturarea de sus în jos a statului**, adică *patronalizarea* și *patrimonializarea* economică și politică la nivel local. Schimbarea de model, și în special cei doi piloni principali ai săi – descentralizarea și deschiderea structurii de producție –, contribuie la probabilitatea acestui rezultat în următoarele moduri:

- **descentralizarea puterii fără concurență între partide acordă liderilor locali de partid un monopol local al puterii politice.** După cum explică expertul chinez în corupție Jiangnan Zhu, „[delegarea] unei mai mari responsabilități către administrațiile de nivel inferior pentru a optimiza creșterea economică [...] duce, fără să vrea, la dezvoltarea multor «regate locale sau verticale» închise, independente de supravegherea centrală și de controlul public”.[469] La nivelul local al ierarhiei birocratice patronale, resursele alocate la nivel central, precum și veniturile fiscale ale companiilor înregistrate la nivel local sunt gestionate de secretarii locali de partid, care au autoritate asupra proiectelor și contractelor publice finanțate din aceste resurse. Prin urmare, acești „lideri provinciali, în special în provinciile mai bogate [...], controlează resurse economice similare cu cele ale statelor naționale. Cu o responsabilitate atât de extinsă, cu o supraveghere redusă și cu lipsa de responsabilitate într-un stat autoritar [...], liderii provinciali și cei apropiați acestora își pot folosi mai ușor pozițiile pentru a dezvolta rețele mari de corupție”[470];
- **lipsa concurenței între partide duce la *patronalizare* și *patrimonializare* politică.** În fenomenul pe care Zhu îl numește „fracționism”, birocrația administrațiilor locale se transformă în rețele patronale informale, „în care patronii sunt funcționari de nivel superior, iar clienții sunt subordonații lor”.[471] Într-adevăr, acest lucru marchează deja modelul de capturare de sus în jos a statului sau chiar de stat infracțional la nivel local și urmează lipsa concurenței între partide. După cum explică Zhu, „[fără] alegeri democratice ca modalitate de a măsura care elită politică este mai populară, un patron poate avea nevoie să semnaleze puterea către ceilalți prin intermediul grupului său mare de adepți și clienți care pot obține tratament preferențial sau promovări de la patronul lor puternic. Astfel, atât patronul, cât și clientul se vor strădui să își ofere reciproc protecție în timpul luptelor politice”[472];
- faptul **că piețele competitive sunt construite pe cele administrative face ca distribuția pe piață să fie o putere discreționară a secretarilor de partid**. În timp ce piața competitivă începe să se dezvolte în afara rețelei partidului-stat pe măsură ce structura de producție se deschide, partidul-stat încă „menține un control strâns asupra majorității proiectelor de investiții, folosindu-și puterea de a emite credite pe termen lung și de a acorda drepturi de utilizare a terenurilor”.[473] Pur și simplu, este la latitudinea partidului să decidă cine poate intra pe

[469] Zhu, „Corruption Networks in China: An Institutional Analysis”, 32-33.

[470] Zhu, „Corruption Networks in China: An Institutional Analysis”, 32-33.

[471] Zhu, „Corruption Networks in China: An Institutional Analysis”, 34-35.

[472] Zhu, „Corruption Networks in China: An Institutional Analysis”, 34.

[473] Zhu, „Corruption Networks in China: An Institutional Analysis”, 34.

> o piață nou-înființată și cine nu. Mai exact, această putere nu este exercitată de către statul-partid *în sine,* ci este, de asemenea, descentralizată, deoarece se consideră că liderii locali cunosc mai bine situația din localitatea lor și, în consecință, sunt mai competenți în a judeca deciziile de investiții decât conducerea centrală a partidului. În concordanță cu acest lucru, în China – așa cum scrie Csanádi – „în 2009, investițiile în active fixe realizate, supravegheate și permise de administrațiile subnaționale au fost covârșitoare în toate sectoarele, inclusiv în industria prelucrătoare (95%), imobiliare (98%), construcții (92%), minerit (68%) și diferite servicii (între 48 și 99%)".[474] Combinat cu cei doi factori anteriori, deși teoretic administrațiile locale ar putea aduce reglementări normative, reglementările tind să fie discreționare, iar delegarea puterii de decizie economică către administrațiile locale duce adesea la *patronalizare* economică și la *patrimonializare*. După cum notează Zhu, antreprenorii privați „pot deveni chiar portofelul oficialilor locali pentru a livra mită pentru promovarea politică".[475]

În funcție de schema de corupție pe care o reprezintă, putem vorbi de **stat cleptocratic sub-suveran sau de stat mafiot subsuveran** ca rezultat [→2.6.2]. În China, forme de corupție care sugerează ambele tipuri au fost predominante. Pe de o parte, Heilmann descrie o formă specifică de corupție pe care o numește „colectare de dividende", care poate fi înțeleasă în termenii noștri ca un subtip de funcționare cleptocratică. După cum explică el, cadrele de partid „cer în mod regulat o parte din profiturile companiilor în schimbul unor servicii administrative de creștere și stabilitate; companiile implicate cresc adesea rapid pentru o perioadă".[476] În acest sens, dividendele pot fi înțelese ca o formă de bani de protecție [→5.3.3.3.1], una care este legată de obiective de performanță. Acest lucru creează o comunitate simbiotică de interese între cadre și conducătorul companiei (private), deoarece ambii devin interesați de creșterea companiei. Astfel, cadrul va încerca să manipuleze intervenția statului și mediul de reglementare pentru a ajuta la creșterea companiei, astfel încât să poată încasa dividende mai mari. Acești bani sunt apoi adesea scoși din țară prin fuga de capital și apoi reinvestiți, sub nume noi, îmbogățindu-l pe cadru, precum și pe familia sa. Pe de altă parte[477], Heilmann descrie, de asemenea, corupția „prădătoare" din China, pe care o definește ca fiind „furtul sistematic de bunuri publice și private; consumul sau exportul de bunuri deturnate (fuga de capital)".[478] Deși această definiție este mai largă decât definiția noastră a corupției [→2.4.4], ea cuprinde și ceea ce noi numim „prădare", sugerând că în China există atât practici prădalnice, cât și state mafiote subsuverane.

În ambele cazuri, rețelele patronale ale statelor subsuverane corupte **anexează piața competitivă sub autoritatea lor și exercită o redistribuire relațională a prețului pe o bază patronală.** După cum scrie Zhu, în acest model de capturare de sus în jos a statului, „grupuri de funcționari care lucrează în colaborare ca o mafie [...]. Deși unele cazuri, cum ar fi delapidare colectivă, implică doar funcționari guvernamentali, majoritatea corupției colective include rețele complexe de corupție, care transferă interese între funcționarii din diferite sisteme bi-

---

474 Csanádi, „China in Between Varieties of Capitalism and Communism", 14. De asemenea, a se vedea Szamosszegi și Kyle, *An Analysis of State-Owned Enterprises and State Capitalism in China*, 52:33.

475 Zhu, „Corruption Networks in China: An Institutional Analysis", 33-34.

476 Heilmann, „4.8. 'Cadre Capitalism' and Corruption", 231.

477 Heilmann, „4.8. 'Cadre Capitalism' and Corruption", 230-33.

478 Heilmann, „4.8. 'Cadre Capitalism' and Corruption", 231.

rocratice locale și către actori din afara guvernului [...]. În aceste cazuri, principalii actori ai rețelelor infracționale [pot fi] antreprenori privați, manageri de întreprinderi de stat (SOE), gangsteri, guvernatori locali, lideri de partid, birocrați și executanți de lege."[479]

Corupția din China, imediat după începerea reformelor, nu a dus imediat la acest rezultat. Mai degrabă, ceea ce a putut fi observat inițial a fost apariția unor forme voluntare de corupție, cum ar fi corupția pieței libere și corupția de cumetrie, care sunt încă prezente în China până în prezent. Corupția care a existat în cadrul rețelei partidului-stat s-a extins și a luat noi forme pe măsură ce s-a stabilit o economie privată.[480] În cuvintele lui Heilmann, „statul chinez a devenit o imensă platformă de tranzacționare ilicită: directorii de companii, secretarii de partid și șefii autorităților au deturnat mijloacele de producție și funcțiile din sectorul economic al statului pentru a aproviziona piețele nou create; pozițiile politice de conducere și aprobările oficiale au fost schimbate pentru cote de profit în tranzacții private profitabile [...]. Deținătorii majori și minori ai puterii de la toate nivelurile partidului [...] s-au îmbogățit profitând de oportunitățile oferite de piața încă imperfectă și de ordinea juridică."[481] Iar acestea, de când piața competitivă s-a stabilit ferm și dimensiunea economiei private a devenit comparabilă cu cea a rețelei de partid-stat, capturarea de sus în jos a statului a fost forma tipică și cea mai gravă de corupție din țară. [482] Această experiență, precum și teoria prezentată mai sus sugerează că dictaturile care exploatează piața sunt idealul tipic predispus să producă cazuri de capturare de sus în jos a statului, făcând din redistribuirea relațională a pieței un element semnificativ alături de coordonarea pieței reglementate și redistribuirea birocratică a resurselor.

Apariția unor state mafiote subsuverane și a unor rețele patronale informale reprezintă o problemă pentru conducerea de vârf a partidului nu doar pentru că fondurile publice sunt folosite în mod abuziv. Mai degrabă, nomenclaturiștii de la nivel înalt trebuie să țină cont și de imaginea de ansamblu, și anume **de tendința de „mafiotizare" a statului de partid.** Rețelele patronale informale, chiar dacă încep la nivelul guvernării subsuverane, se pot dezvolta și pot capta mai multe părți ale statului de partid dacă patronul suprem obține acces la noi poziții în ierarhia partidului-stat. În astfel de cazuri, patronul de top patronalizează fiecare instituție politică aflată sub autoritatea sa, făcând din rețeaua sa patronală o familie politică adoptată la nivel național.[483] Într-adevăr, rețelele patronale informale au fost create și de unii nomenclaturiști de nivel superior, numiți „**prinți"** în literatura chineză. După cum explică Heilmann, aceste persoane sunt „[copii] și alte rude ale fostelor sau actualelor cadre de partid și ale armatei [și] joacă un rol proeminent în politică, în forțele armate și în economie [...]. Principele PCC poate acționa ca **șef al unor «clanuri» active din punct de vedere politic și economic, care**

---

[479] Zhu, „Corruption Networks in China: An Institutional Analysis", 29. De asemenea, capturarea statului de jos în sus – ca un alt mecanism de anexare – nu este neobișnuită în dictaturile care exploatează piața, dar este mult mai sporadică, deoarece nu decurge din motive structurale/instituționale. Capturarea statului de jos în sus în dictaturi care exploatează piața este inițiată în principal nu de oligarhi, ci de șefi ai crimei și de rețele criminale, adică de elemente private care nu au apărut ca urmare a reformelor, ci au existat independent de acestea. A se vedea Wang, „The Increasing Threat of Chinese Organised Crime".

[480] Pu, „How to Block the Connection between 'Public Power' and 'Private Desires'"; Zhu, „Corruption in Reform Era: A Multidisciplinary Review".

[481] Heilmann, „4.8. 'Cadre Capitalism' and Corruption", 228-29.

[482] Zhu, „Corruption Networks in China: An Institutional Analysis", 28-29.

[483] Acest lucru este bine exemplificat de cazul lui Zhou Yongkang, care este unul dintre oficialii de cel mai înalt rang inculpați pentru corupție în China. A se vedea Zhu, 36-39.

Caseta 5.13.Corupția în statul nemafiot chinez.

„Corupția în China dă semne de organizare. Acțiunea anticorupție a lui Xi Jinping a scos la iveală rețele considerabile de birocrați corupți legați de două figuri de bază, ambele condamnate acum la închisoare pe viață: Zhou Yongkang [...] și Ling Jihua. [...] Autoritățile [...] au descoperit o serie de sindicate provinciale, conduse de secretari locali de partid, care aveau legături cu rețelele lui Zhou și Ling. [...] Cu toate acestea, organizarea prezentă în aceste rețele corupte, cel mai probabil, nu s-a ridicat la nivelul la care ne-am aștepta într-un [stat mafiot]. În primul rând, corupția nu era orchestrată de la vârf: Deși atât Zhou, cât și Ling erau oameni puternici, niciunul dintre ei nu era liderul suprem al țării și nu există nicio dovadă credibilă că funcționau ca slugi ale secretarului general de atunci, Hu Jintao. [...] În al doilea rând, grupările corupte care existau erau organizate relativ lejer. [...] În al treilea rând, o mare parte din corupția descoperită [...] pare să fi avut loc în afara oricărei organizații ierarhice: Aproximativ o treime dintre înalții funcționari eliminați erau «tigri liberi» care nu păreau să fie legați de nicio rețea. [...] În cele din urmă, nu există nicio dovadă solidă a unor legături directe între «marea corupție» de la vârf și masa de funcționari corupți de la nivelul de bază. Dacă marea corupție a încurajat, de fapt, mica corupție, atunci a făcut acest lucru prin exemplu, nu în mod intenționat. În concluzie, există dovezi că marea corupție din China era organizată, dar sindicatele nu constituiau o structură monolitică, integrată pe verticală, de tip mafiot."

Andrew Wedeman, „Does China Fit the Model?", *Journal of Democracy* 29, no. 1 (2018): 92.

combină pozițiile de conducere în aparatul de stat cu urmărirea antreprenorială a profitului în scopuri private. [...] Ca urmare, se crede adesea că sunt implicați în corupția organizată și în fuga de capital – și există într-adevăr numeroase dovezi ale unor astfel de activități" (sublinierea noastră).[484]

Heilmann continuă să sublinieze că „[un] număr uimitor de prinți au fost aleși în organele de conducere ale PCC în timpul congreselor de partid din 2007 și 2012; rezultatele votului indică faptul că nu a mai existat nicio dovadă de rezistență la ascensiunea lor la putere".[485] În cadrul nostru triunghiular al regimurilor, această tendință de mafiotizare înseamnă o mișcare descendentă de la dictatură care exploatează piața către autocrația patronală: puterea este treptat „smulsă" din rețelele formale ale partidului-stat și mutată în rețele informale, purtând riscul de a transforma în cele din urmă **partidul-stat într-un partid de tip curea de transmisie.** Aceasta este o amenințare directă la adresa partidului-stat, care el însuși, după cum amintește Wedeman, nu organizează corupția de la vârf și nici nu dorește să degenereze într-o organizație criminală (a se vedea caseta 5.13). Nu este de mirare că cercetătorii chinezi susțin că liderii partidului consideră că limitarea corupției în China este o „luptă până la moarte" pentru PCC.[486] Într-adevăr, **mafiotizarea reprezintă o** provocare **pentru echilibrul autosusținător al dictaturii care exploatează piața** [→4.4], care, la rândul său, trebuie să construiască mecanisme de protecție eficiente pentru a contracara această provocare.

În timp ce amenințarea corupției care distruge sistemul este parțial posibilă datorită lipsei **de competiție între partide**, același factor **explică de ce fenomenul poate fi stăpânit** (și de ce economia în ansamblu nu poate deveni o economie relațională). În țările postcomuniste în care au fost create instituții formal democratice și sisteme multipartidiste, rețelele patronale informale puteau lansa partide patronale autonome și intra liber în competiția de partid, folosind partidele ca interfață către sfera de acțiune politică. În dictaturi care exploatează piața însă, cei care formează rețelele patronale sunt membri ai partidului de stat, astfel că statul poate penaliza o rețea patronală informală ca pe o încălcare a disciplinei de partid.[487] Cu alte cuvinte, competiția partidelor patronale ar însemna că există mai multe centre de putere în stat, care sunt toate interesate să susțină politica informală. Într-un astfel de mediu s-ar dezvolta o aplicare a legii mai puțin activă și mai puțin proporțională din punct de vedere politic

[484] Heilmann, „3.7. Informal Methods of Exercising Power", 185-86.

[485] Heilmann, „3.7. Informal Methods of Exercising Power", 186.

[486] Citat de Heilmann, "4.8. 'Cadre Capitalism' and Corruption", 227.

[487] Zhu, „Corruption Networks in China: An Institutional Analysis", 28.

[→4.3.5.1] și nu ar putea începe o lovitură completă împotriva rețelelor patronale informale până când cineva nu obține monopolul puterii politice [→4.4.2]. Dar într-o dictatură care exploatează piața, nomenclatura la nivel înalt deține deja monopolul puterii politice și, prin urmare, aplicarea legilor la nivel național este activă.[488]

În China, reprimarea pieţelor relaţionale şi a mafiotizării statului ia forma unor **campanii** acerbe de **anticorupţie**. Astfel de campanii fac parte din viaţa politică de zeci de ani şi, la fel ca şi campaniile comuniste clasice, s-au concentrat asupra nomenclaturii de nivel inferior şi mediu şi au avut o durată prestabilită. Schimbarea cantitativă, dar şi calitativă a campaniei pe care secretarul general de partid Xi Jinping a lansat-o în 2012, deşi mulţi o consideră o reprimare a oponenţilor politici (şi nu fără motiv), [489] marchează într-adevăr o luptă împotriva tendinţei de mafiotizare. După cum scrie Zhu, în acord cu alţi cercetători, „Xi intenţionează să atace corupţia în cadrul partidului şi al statului prin intermediul mijloacelor particulare de desfiinţare a regatelor colective corupte instituite de funcţionarii de rang înalt la nivel naţional [...]. În consecinţă, o caracteristică proeminentă a acestei campanii este atacul dur asupra corupţiei de profil înalt, comisă de «marii tigri» sau de înalţii funcţionari de la nivel provincial şi ministerial ori de la niveluri superioare, împreună cu o reprimare necontenită a funcţionarilor corupţi de nivel inferior, sau a muştelor”.[490] Alături de un număr nemaivăzut până acum de funcţionari arestaţi, campania a încercat, de asemenea, să elimine statele mafiote subsuverane prin atacarea capacităţii acestora de a dezactiva mecanismele de control. După cum subliniază politologul Melanie Manion într-o lucrare, în China, ca parte a campaniei lui Xi, „investigaţiile de corupţie nu ar mai necesita aprobarea comitetului de partid de la acelaşi nivel, ci sunt iniţiate de sus, prin aprobarea DIC [comitetul de inspecţie disciplinară] imediat superior. Autoritatea de a nominaliza şi de a verifica (pentru numirea în funcţie) şefii şi adjuncţii DIC este acum încredinţată DIC-urilor imediat superioare şi departamentului de organizare”.[491] Această situaţie înseamnă că nu se mai cere autorităţilor statului subsuverane să se autosupravegheze, ci nomenclatura de nivel superior şi-a luat acest drept în propriile mâini.

Tabelul 5.27. Tensiunile dintre regulile formale și cele informale în politica chineză. Sursa: Heilmann (2016, 182).

Reguli formale	Reguli informale larg răspândite
Sistem formalizat de recrutare a cadrelor	Rețelele de clientelism de partid și vânzarea de funcții politice
Ierarhia birocratică și stabilirea de reguli universale	Lobby-uri interne și reglementări economice bazate pe clientelă
Drepturile de proprietate ale statului	Privatizarea informală și golirea necontrolată a activelor statului
Egalitate în fața legii	Manipularea sistemului judiciar în beneficiul oficialilor de partid și al rudelor acestora
Sistem fiscal cu alocări obligatorii de venituri	Venituri reținute de administrațiile locale și negocieri continue privind împărțirea veniturilor

[488] Cf. Zhu, „“Corruption in Reform Era: A Multidisciplinary Review”, 308.

[489] Jiang și Xu, „Popularity and Power”.

[490] Zhu, „“Corruption in Reform Era: A Multidisciplinary Review”, 317-18.

[491] Manion, „Taking China’s Anticorruption Campaign Seriously”, 8.

În cele din urmă, trebuie să subliniem că dictaturile exploatatoare de piață situate în regiunea postcomunistă prezintă, de asemenea, mai mulți **factori culturali** care fac mai dificilă lupta împotriva rețelelor informale. În cazul Chinei, acest factor nu este altul decât ***guanxi***, pe care oamenii îl consideră adesea mai important decât contractele scrise sau obligațiile față de stat.[492] Combinate cu formele **occidentale de corupție** mai apropiate de afaceri – cum ar fi corupția în condiții de piață liberă și corupția de cumetrie, care au crescut, de asemenea, în paralel cu expansiunea sectorului privat – și cu **formele postcomuniste de corupție,** în special capturarea de sus în jos a statului, așa cum s-a explicat mai sus, putem spune că elita politică conducătoare chineză se confruntă într-adevăr cu o **presiune trilaterală a *informalității***.[493] Heilmann oferă, de asemenea, o listă a tensiunilor dintre regulile formale și cele informale în politica chineză (tabelul 5.27) și subliniază că atât corupția, cât și practicile informale „au avut un efect eroziv asupra instituțiilor oficiale ale partidului-stat".[494]

5.6.3. De la acoliți la mafie: tipuri de capitalism politic

Una dintre lecțiile părții anterioare este că, deși definirea celor trei economii în funcție de dominația anumitor tipuri de piață conduce la categorii clare, valoarea explicativă a acestora se diminuează pe măsură ce un mecanism subordonat din economie devine mai semnificativ. Ne putem referi din nou la analogia noastră cu științele naturii de mai sus, spunând că mișcarea unui corp ceresc influențează mișcarea altor corpuri, chiar dacă nu este direct legată de acestea. În acest caz, deși un mecanism subordonat nu devine dominant, el devine suficient de semnificativ pentru a influența funcționarea mecanismului dominant. În consecință, merită să facem următoarea diferențiere:

- **un mecanism subordonat este marginal** dacă nu influențează funcționarea mecanismului dominant;
- **un mecanism subordonat este semnificativ** dacă influențează funcționarea mecanismului dominant.

Unul dintre motivele care pot face ca un **mecanism subordonat să fie semnificativ** dacă este inițiat de sus în jos sau, cel puțin, dacă un **număr mare de actori guvernamentali se angajează în schimburi legate de un mecanism subordonat**. Având în vedere statutul excepțional al statului în fiecare țară, acțiunile elitei politice conducătoare modelează așteptările și acțiunile actorilor economici privați, chiar dacă mecanismul pe care elita politică conducătoare îl introduce nu devine dominant, iar caracterul principal al economiei (în ceea ce privește dominația unui tip de piață) nu se schimbă.

În urma acestor idei se poate contura un set de concepte pentru economiile capitaliste, pornind de la economiile de piață mai corupte, în care actorii guvernamentali se

[492] Wang, „Extra-Legal Protection in China". De asemenea, a se vedea descrierea noastră anterioară a *guanxi* în partea 5.3.6.

[493] A se vedea Chang and Tang. „Improve the Ruling Party's Mechanism of Combating Corruption".

[494] Heilmann, „3.7. Informal Methods of Exercising Power", 182.

implică în acțiuni de corupție, dar aceasta nu devine un mecanism dominant, și terminând cu economiile relaționale cu drepturi depline, în care corupția elitei politice conducătoare este constitutivă de sistem. Ca termen generic, folosim termenul de capitalism politic:

- **Capitalismul politic** este un sistem economic capitalist care se caracterizează prin corupția colezivă a actorilor guvernamentali în număr suficient de mare pentru a influența funcționarea mecanismului economic dominant al economiei.

Așa cum am menționat la începutul capitolului, expresia „capitalism politic" este titlul cărții lui Randall G. Holcombe, pe care o citâm adesea ca fiind un fragment de economie relațională. Cu toate acestea, cazul pentru care Holcombe folosește conceptul nu se califică drept capitalism politic în termenii noștri: el analizează democrațiile liberale și lobbyul, pe care noi le înțelegem ca fiind cooperare legală și formală, în loc de coluziune și corupție pe care le presupune definiția noastră. În cel mai bun caz, deoarece înțelegem lobbyul ca un mecanism distorsionar de coordonare a pieței reglementate, instituționalizarea sa ar putea fi interpretată ca o degenerare relațională a economiei de piață, dar nu ca și ceva care să schimbe caracterul fundamental al sistemului.[495]

La rândul nostru, definim patru tipuri ideale de capitalism politic prin cele patru tipare de corupție care implică actori guvernamentali: corupție de cumetrie, capturarea statului de jos în sus, capturarea statului de sus în jos și statul infracțional (tabelul 5.28). Primul tip, în consecință, este capitalismul de cumetrie:

- **Capitalismul de cumetrie** este un tip de capitalism politic în care corupția de cumetrie este o corupție *coluzională* care implică actori guvernamentali. În capitalismul de cumetrie, camarazii sunt cei care inițiază tranzacția coruptă, rezultând (1) tranzacții corupte ocazionale fără lanțuri de vasalitate, (2) un stat care urmărește obținerea de rente cu o concurență liberă pentru rente (intrare liberă, ieșire liberă) și (3) capturare a pieței.

Tabelul 5.28.Tipuri de capitalism politic.

	Forma dominantă a corupției	Actorii inițiatori	Tipuri de capturare	Tipul de stat	Piața corupției
Capitalismul de cumetrie	Corupție de cumetrie	Prietenii	Piața capturare	Stat căutător de rentă ↓ Stat cleptocratic ↓ Statul prădător	Concurență liberă (intrare liberă / ieșire liberă) ↓ Monopol (adopție / excludere)
Capitalismul oligarhic	Capturarea statului de jos în sus	Oligarhii	Piață + stat capturat		
Capitalismul patronal	Capturarea statului de sus în jos	Poligarh			
Capitalismul mafiot	Stat penal	Familie politică adoptată	Piață + stat + oligarh capturați		

[495] A se vedea Holcombe, *Political Capitalism*, 2018, 33-42.

„Capitalismul de cumetrie" a fost un cuvânt-cheie în literatura de specialitate despre corupție, descriind practic orice stat în care elita politică conducătoare era coruptă și acorda favoruri discreționare prietenilor sau membrilor familiei lor.[496] Dar, așa cum am explicat deja atunci când am definit corupția de cumetrie, „crony" este un cuvânt care implică prietenie, adică relații orizontale voluntare în loc de relații patron-client coercitive. Ambele părți intră în relația de corupție în mod liber și există, de asemenea, o ieșire liberă din relație. În plus, corupția de cumetrie presupune, de asemenea, că relația dintre amici este utilizată pentru tranzacții corupte doar ocazional, de la caz la caz, și nu ca parte a unei rețele corupte de lanțuri regulate de bani (mită sau protecție).

Al doilea tip este capitalismul oligarhic[497]:

- **Capitalismul oligarhic** este un tip de capitalism politic în care corupția *colezională*, care implică actori guvernamentali, este practic capturarea statului de jos în sus. În capitalismul oligarhic, oligarhii sunt cei care inițiază tranzacția coruptă, rezultând (1) tranzacții corupte regulate cu lanțuri vasale locale/segmentale, (2) căutarea de rentă sau stat cleptocratic și (3) capturare de piață și de stat.

„Capitalismul oligarhic" a fost, de asemenea, folosit frecvent pentru a descrie țări postcomuniste precum Rusia și Ucraina.[498] Cu toate acestea, punctul pe care trebuie să îl subliniem este că autocrațiile patronale nu sunt capitalisme oligarhice prin definiție. Pentru că în capitalismul oligarhic, oligarhii sunt cei care captează statul de jos în sus, în timp ce într-o autocrație patronală este patronul suprem, un *poligarh* (șeful puterii executive) care *patronalizează* și *patrimonializează* sferele de acțiune politică și economică de sus în jos și conduce statul ca pe o organizație criminală în consecință.

În al treilea rând, definim capitalismul patronal:

- **Capitalismul patronal** este un tip de capitalism politic în care corupția *colezională* care implică actori guvernamentali este practic capturarea de sus în jos a statului. În capitalismul patronal, *poligarhii* sunt cei care inițiază tranzacția coruptă, rezultând (1) tranzacții corupte regulate cu lanțuri vasale locale/segmentare, (2) un stat cleptocratic sau prădător și (3) capturare de piață și de stat.

Din câte știm noi, „capitalismul patronal" nu a fost încă folosit în literatura de specialitate (cel mai apropiat echivalent poate fi conceptul de „capitalism de clan", așa cum a fost folosit de Leonid Kosals pentru Rusia lui Putin).[499] Cu toate acestea, trebuie subliniat faptul că nu orice țară patronală este, de asemenea, un caz de capitalism patronal. **Capitalismul patronal poate fi cel mai bine asociat cu democrația patronală**: ceea ce putem vedea într-un astfel de sistem este capturarea de sus în jos a statului, care, la rândul său, rămâne un fenomen parțial, fie că este vorba de rețele de crimă organizată patronală limitată geografic, fie de rețele patro-

[496] Pentru o lucrare de referință, a se vedea Kang, *Crony Capitalism*.

[497] Omitem din definiția capitalismului oligarhic dimensiunea pieței de corupție, pentru că este un continuum, cu puncte clare doar în cazurile de crony și capitalism mafiot.

[498] Menshikov, „The Anatomy of Russian Capitalism"; Bojcun, „Ukraine".

[499] Kosals, „Essay on Clan Capitalism in Russia".

nale informale care se limitează la autoritățile care aparțin în mod oficial patronilor lor. Asemănarea pe care o au cu sistemul autocrațiilor patronale este că, într-adevăr, rețelele patronale informale sau familiile politice adoptate sunt cele care capturează anumite părți ale statului, dezactivând mecanismele locale de control și folosind puterea de care dispun în moduri cleptocratice – pentru căutarea ilegală a rentei clienților sau în moduri prădătoare – pentru a expropria unitățile economice ale antreprenorilor sau oligarhilor locali (dacă reușesc să facă acest lucru fără ajutorul unor instituții de intervenție de supraveghere la nivel național).

În cele din urmă, al patrulea tip de capitalism politic din setul nostru de instrumente este capitalismul mafiot:

- **Capitalismul mafiot** este un tip de capitalism politic în care corupția *colezională* în care sunt implicați actori guvernamentali este statul infracțional. În capitalismul mafiot, familia politică adoptată este cea care inițiază tranzacția coruptă, rezultând (1) tranzacții corupte regulate cu lanțuri vasale monopolizate și centralizate, (2) un stat prădător cu rente distribuite de sus (adoptare/castrare) și (3) capturare de piață, de stat și oligarhică.

„Capitalismul mafiot" derivă din noțiunea de stat mafiot și, într-adevăr, acesta este singurul sistem de capitalism politic care este, prin definiție, o economie relațională, cu o dominație *de facto* a puterii și a proprietății, precum și cu o redistribuire relațională a pieței. Capitalismul mafiot se caracterizează prin logica intrinsecă a acumulării de putere și bogăție, care determină, în primul rând, acțiunile elitei politice conducătoare și care realizează o combinație între concentrarea puterii politice și creșterea averilor în mâinile familiei politice adoptate prin intermediul culturii mafiote ridicate la rang de politică centrală. **Capitalismul mafiot este forma tipică ideală a capitalismului (politic) într-o autocrație patronală**, în care patronul suprem subjugă: (1) statul, ceea ce înseamnă *patronalizare* și *patrimonializare* politică; (2) piața, ceea ce înseamnă *patronalizare* economică și patrimonializare a pieței competitive; și (3) oligarhii, ceea ce înseamnă subjugarea patronală a autonomiilor anterior oligarhice într-o rețea de obedință monopiramidală [→3.4.1.3]. În cadrul propriei sale sfere politice, patronul suprem dispune de o putere neconstrânsă, ceea ce presupune o amplitudine maximă a arbitrariului în intervenția statului din partea sa și o amplitudine maximă a vulnerabilității din partea clienților săi. Mai mult, cu mijloacele necruțătoare ale autorității publice, patronul suprem poate iniția o acțiune de prădare împotriva oricărei companii cu valoare de pândă pozitivă, vânând-o și integrând-o ca pradă în orbita de proprietate a familiei politice adoptate.

În concluzie, utilitatea acestor concepte poate fi apreciată prin luarea în considerare a ceea ce nu s-ar vedea din aceste procese dacă ne-am concentra doar asupra identității formale a actorilor și a proceselor formale de acțiune economică și politică. Într-adevăr, pentru un observator obișnuit cu democrațiile liberale și cu sinteza neoclasică, chiar și capitalismul mafiot ar părea o economie de piață. Un analist tradițional ar vedea cooperarea marilor antreprenori – actori autonomi care se concentrează pe câștiguri economice – și politicieni – actori autonomi care se concentrează pe câștiguri politice; ar vedea mijloacele

obișnuite de impozitare și de reglementare a statului, deși folosite în moduri oarecum „neconvenționale"; și ar presupune, cu siguranță, că statul acționează în urmărirea interesului societății – cu posibile abateri, nu altfel decât în democrațiile liberale. Cu toate acestea, de îndată ce ne punem ochelarii economiei relaționale și luăm în considerare varietatea de relații informale, precum și formale dintre actorii politici și economici, se poate vedea un peisaj complet diferit. Nu politicieni care interacționează cu antreprenori, ci *poligarhi* care se folosesc de oameni de fațadă, subjugând oligarhi și stabilind piețe relaționale cu intervenția discreționară a statului, toate acestea în urmărirea propriului interes elitar. În acest cadru analitic, realitatea postcomunismului poate fi dezvăluită, iar trăsături precum proprietatea legată de putere și corupție de sus în jos pot fi situate la locul lor de drept – ca elemente esențiale care definesc sistemul, și nu ca niște efecte secundare exotice într-un capitalism de tip occidental, în mod fundamental.

6. Societatea

6.1. Ghidul capitolului

Acest capitol se ocupă de conceptualizarea comparativă a fenomenelor sociale. El se desfășoară după modelul din tabelul 6.1, care conține multe dintre conceptele introduse, sortate în funcție de cele trei tipuri polare din cele șase regimuri de tip ideal ale spațiului conceptual triunghiular.

Tabelul 6.1. Fenomene sociale în cele trei regimuri de tip polar (cu temele părților capitolelor).

	Democrația liberală	**Autocrația patronală**	**Dictatura comunistă**
REȚELE SOCIALE	ordin de acces liber	ordin de acces limitat	ordin de acces limitat
	puterea legăturilor slabe legături informale de transmitere a informațiilor	puterea legăturilor puternice legături informale purtătoare de influență	puterea legăturilor puternice legături formale purtătoare de influență
	separarea rețelelor comunitare de rețelele economice și politice	integrarea rețelelor comunitare în rețeaua economică și politică	separarea rețelelor comunitare de rețelele economice și politice
	intrarea și ieșirea liberă din rețelele politice/economice	intrarea și ieșirea constrânse din rețelele politice/economice	intrarea și ieșirea constrânse din rețelele politice/economice
	rețele sociale fără scară (decizie de piață și voluntară)	rețele sociale fără scară liberă (patronalism informal și coerciție)	rețele sociale fără scară liberă (patronalism birocratic și coerciție)
	societate de clasă nepatronală	societate clientelară patronală informală	societate de clasă patronată birocratic
STABILITATEA REGIMULUI	modelul democratic de persuasiune a maselor (ideologie în rol primar, cooptare în rol secundar)	model patronal de persuasiune în masă (amenințări non-violente și ideologie în rol principal, cooptare în rol secundar)	modelul comunist de persuasiune în masă (coerciția în rol primar, ideologia și cooptarea în rol secundar)
IDEOLOGIE	elita conducătoare condusă de ideologie regimul ideologic-neutru	elita conducătoare care aplică ideologia regimul care aplică ideologia	elita conducătoare condusă de ideologie regim bazat pe ideologie
	raționalitate nonteleologică	raționalitate nonteleologică	raționalitatea teleologică
	coerența valorilor	coerența funcționalității	coerența valorilor
	niciun inamic public sau grup stigmatizat	inamic public variabil sau grup stigmatizat	inamic public stabil sau grup stigmatizat

Capitolul începe prin a analiza structurile sociale, în special cele care sunt, de asemenea, tipice pentru anumite tipuri de regim. Folosind terminologia lui North și a colegilor săi, în partea 6.2 distingem ordinele cu acces deschis și cu acces limitat și analizăm ce „teren de joc" creează statul pentru ca oamenii să formeze legături și rețele sociale. Explicăm modelele de dezvoltare a rețelelor în cele trei regimuri de tip polar, inclusiv motivele și efectele sale asupra structurii sociale în general și asupra mobilității sociale în special. În aceeași parte, introducem conceptul de clientelă și societate clientelară (spre deosebire de clasă și societate de clasă) și oferim un cadru nou de interpretare a stratificării sociale, precum și o descriere a grupurilor sociale tipice ideale în cadrul autocrațiilor patronale.

Întrucât descrierea societății clientelare se încheie cu o prezentare a psihologiei sociale, ne vom ocupa de întrebarea de ce votează oamenii pentru astfel de regimuri, adică de stabilitatea regimului. Având în vedere că autocrația patronală este principalul obiectiv al cărții noastre, dedicăm părți separate celor două mijloace pe care le aplică: crearea unei societăți clientelare – descrisă în partea 6.2 – și ideologia – descrisă în partea 6.4. Între cele două, partea 6.3 joacă rolul unui intermezzo, discutând despre stabilitatea regimului și mijloacele de convingere politică în masă în cele trei regimuri de tip polar.

Partea 6.4. este împărțită în două. În primul rând, se ocupă de partea de ofertă a pieței politice. Distingem actorii politici în funcție de relația lor cu ideologia, pe baza căreia vom avea diverse forme de populiști și diverse tipuri de regimuri. De asemenea, partea ofertei se ocupă de mecanismul de aplicare a ideologiei în autocrațiile patronale, în special de utilizarea operativă a unor seturi de ideologii incoerente din punct de vedere valoric (dar coerente din punct de vedere funcțional) în diverse departamente de stat și de acoperirile ideologice adecvate interesului elitei și familiei politice adoptate. În al doilea rând, partea 6.4.2 este dedicată părții cererii, adică destinatarilor ideologiei. Punem în evidență funcționalitatea susținerii populismului în Vest și în Est, după care prezentăm o descriere detaliată a așa-numitei coerențe funcționale bilaterale a „noi" și „ei" (ca identități discursive, în cuvintele lui Laclau). De asemenea, se oferă o descriere și o explicație a necesității și utilizării teoriilor conspirației în rândul populiștilor. În finalul părții 6.4, revizuim definiția populismului (începută în capitolul 4) și o finalizăm pe baza discuției noastre despre ideologii.

În cele din urmă, partea 6.5 se concentrează asupra modalităților de guvernanță informală. Această parte este un rezumat în două sensuri. Pe de o parte, rezumăm cercetările extraordinare ale Alenei Ledeneva și ale Claudiei Baez-Camargo pe această temă, oferind o tipologie a modalităților informale în și dincolo de regiunea postcomunistă. Pe de altă parte, ne vom baza pe această tipologie și vom pune în corespondență anumite modalități de guvernare informală cu conceptele pe care le-am introdus la autocrațiile patronale în capitolul 4.6, realizând astfel un rezumat (parțial) al trăsăturilor „anatomice" specifice regimului autocrației patronale.

6.2. Nivelul structurilor sociale: rețele și patronajul social

6.2.1. Orânduiri cu acces deschis și cu acces limitat: eliminarea forței legăturilor slabe

6.2.1.1. Definiții generale și orânduiri cu acces deschis ale democrației liberale

Cartea noastră analizează cu precădere regimurile și își dedică majoritatea eforturilor de conceptualizare a fenomenelor specifice regimului. Când vine vorba de încorporarea societății în setul nostru de instrumente, acest lucru aduce câteva restricții serioase. Deși există unele fenomene și în politică, și economie care nu sunt specifice unui regim, ci unei țări (sau chiar unei epoci) [→7.4, *Concluzie*] – în sfera acțiunii comunitare, majoritatea fenomenelor sunt astfel. Modul în care oamenii obișnuiți trăiesc și acționează în sfera comunitară este puternic influențat, dacă nu chiar determinat, de istoria și cultura proprie ale țării. Firește, există specificități ale regiunii postcomuniste în această privință, pe care le menționăm de numeroase ori de-a lungul acestei cărți [→1, 3.6, 5.3.6, 7.4]. Cu toate astea, acest capitol se concentrează în principal pe fenomenele sociale specifice regimului.

În cele trei regimuri de tip polar, societățile au două trăsături generale, care sunt ideal-tipice. Prima dintre ele este gradul lor specific de **separare a sferelor de acțiune socială**. În democrațiile liberale, sferele de acțiune de piață, politică și comunitară sunt separate; într-o autocrație patronală, ele conlucrează; iar într-o dictatură comunistă, există o fuziune a sferelor de acțiune socială [→3.2]. A doua caracteristică este **deschiderea accesului la resurse**. Împrumutăm conceptul de deschidere de la North și colegii săi [→2.4.6]; acesta se referă la accesul la resurse politice și economice valoroase (pământ, muncă și capital) și la activități (cum ar fi comerțul, educația sau participarea în politică) de către cei din afara elitei conducătoare.[1] După cum scriu North și colegii săi, în orânduirile cu acces limitat, elita conducătoare „limitează capacitatea indivizilor [nonelitei] de a forma organizații" prin faptul că preia controlul asupra resurselor/activităților menționate mai sus și restricționează accesul la acestea propriilor membri (de obicei prin constrângerea statului). În schimb, în orânduirile cu acces liber, „[capacitatea] de a forma organizații pe care societatea în general le sprijină este deschisă tuturor celor care îndeplinesc un set de criterii minime și impersonale. Ambele orânduiri sociale au organizații publice și private, dar statele naturale limitează accesul la aceste organizații, în timp ce societățile cu acces deschis nu o fac".[2]

Democrațiile liberale sunt orânduiri cu acces liber. Este adevărat, statul impune diverse reglementări privind utilizarea resurselor și accesul la activități, ceea ce înseamnă că piețele sunt închise din punct de vedere normativ [→5.4.2]. Dar accesul nu este limitat la elita conducătoare. Natura impersonală – adică normativă – a barierelor la intrare asigură faptul că oricine poate avea acces la resurse, indiferent de relația sa cu elita conducătoare (al cărei acces este adesea chiar restricționat, pe baza reglementărilor privind conflictul de interese). Mai mult, democrațiile liberale moderne sunt caracterizate de statele bunăstării [→2.3.2], al căror scop declarat este **egalitatea de șanse**, un termen mai puternic, dar înrudit cu accesul deschis. Pentru a asigura accesul deschis, principala componentă pe

[1] A se vedea North, Wallis și Weingast, *Violence and Social Orders*, 30.

[2] North, Wallis și Weingast, *Violence and Social Orders*, 2.

care trebuie să o prezinte un stat constituțional este egalitatea înainte și în aplicarea legii [→4.3.5.1]. Pe lângă aceasta, egalitatea de șanse presupune și diverse programe de politici publice care încearcă să elimine efectul factorilor accidentali, nealeși sau nemeritați din performanțele sau recompensele (accesul la resurse) cuiva.[3] Astfel, nu numai că elita conducătoare a unui stat constituțional nu se bucură de privilegii exclusive de acces, dar statul încearcă să le dea posibilitatea celor din afara elitei conducătoare să aibă și ei acces.

Într-o ordine cu acces liber, cea mai importantă barieră de intrare este dacă oamenii vor să intre sau, mai degrabă, dacă știu despre oportunitățile existente. Într-adevăr, **cetățeanul trebuie să aibă informații pentru a avea acces**, deoarece trebuie să aibă cunoștințe pentru a putea acționa în mod intenționat și a exploata o oportunitate accesibilă. Informațiile pot fi culese din diverse mijloace de comunicare, asigurate de sfera deschisă a comunicării în general și de dreptul la cunoaștere susținut în special [→4.3.1]. Cu toate acestea, informațiile care nu sunt publice, dar pe care individul le obține totuși, sunt, de obicei, mai utile, mai ales în ceea ce privește accesul la resurse limitate. Aceasta este prima perspectivă oferită de Mark Granovetter în celebrul său articol *The Strength of Weak Ties (Forța legăturilor slabe)*.[4] După cum explică el, cea mai importantă sursă de informații nepublice sunt legăturile sociale ale unei persoane:

- **Legătura socială** este o legătură directă între membrii societății care poartă informații și/sau influență.

În sensul cadrului nostru, definim „societatea" ca fiind comunitatea de oameni care trăiesc sub jurisdicția aceluiași regim politic. În ceea ce privește legăturile sociale, Granovetter se concentrează asupra unuia dintre aspectele acestora, și anume **forța** legăturii, pe care o înțelege ca fiind „o combinație (probabil liniară) a duratei, a intensității emoționale, a intimității (confidențelor reciproce) și a serviciilor reciproce care caracterizează legătura".[5] Cu toate acestea, o astfel de definiție ar restrânge deja conceptul de legătură și, într-adevăr, arată o înclinație spre democrația liberală a sferelor separate (pe care o analizează Granovetter). În primul rând, legăturile nu sunt neapărat reciproce, mai mult, **ele pot fi atât coercitive, cât și voluntare**. În al doilea rând, legăturile – așa cum a subliniat Granovetter în lucrările sale ulterioare [6] – pot fi **atât sentimentale, cât și instrumentale** și pot fi, de asemenea, **atât formale, cât și informale**. Acest lucru înseamnă că durata și componenta emoțională a unei legături nu definesc neapărat forța acesteia. Legăturile formale pot implica pretenții de la A către B, care sunt executorii, ceea ce face ca legătura să fie puternică prin definiție, indiferent de componenta sa emoțională. Legăturile informale sunt, de asemenea, considerate puternice atunci când sunt executorii (de obicei coercitive) și nici acestea nu necesită neapărat mult timp pentru a se forma.

Sintetizând o vastă literatură de specialitate, Peter Ping Li atrage în continuare atenția asupra modului în care legăturile sociale le permit oamenilor să acceseze resurse, un efect inclus, de obicei, în conceptul de capital social (a se vedea caseta 6.1). Acest lucru ne conduce la distincția dintre **informație și influență,** care provine, de asemenea, din lucrările lui Granovetter.[7] Ambele sunt similare prin faptul că (1) sunt exercitate de o persoană față de alta și (2) pot avea un efect asupra acțiunilor viitoare ale celeilalte persoane. Cu

[3] Rawls, *A Theory of Justice*.

[4] Granovetter, „The Strength of Weak Ties".

[5] Granovetter, „The Strength of Weak Ties", 1361.

[6] Granovetter, „The Strength of Weak Ties: A Network Theory Revisited".

[7] Granovetter, *Getting a Job*.

toate acestea, diferența crucială este că, în timp ce **informațiile se referă doar la cunoștințele** sau datele pe care A le poate oferi lui B pentru ca acesta să le ia în considerare, **influența înseamnă că A îl poate determina pe B să ia în considerare dorințele sale și să acționeze în consecință**. Acest lucru nu înseamnă neapărat coerciție, iar influența poate fi impusă doar prin intermediul presiunilor orizontale ale colegilor într-un proces personalizat particularist (de exemplu, subiectiv, afectiv, orientat spre oameni și sentimental).[8] Cu toate acestea, ideea influenței este că ea acordă unei persoane ceva ce nu ar putea obține cu o simplă informare. **Exercitând influența, se poate obține un avantaj discreționar față de cerințele normative ale unei democrații liberale.** Ca să luăm exemplul lui Granovetter, informațiile în căutarea unui loc de muncă nu fac decât să facă posibil – într-un mediu cu acces liber – ca și cineva să poată „veni la linia de start" alături de alți concurenți pentru aceeași resursă limitată. Aici, putem vedea situația tipică ideală a democrațiilor liberale, când cetățenii, anume „categorii impersonale de indivizi [...] interacționează pe arii largi de comportament social fără a fi nevoie să fie conștienți de identitatea individuală a partenerilor lor. Identitatea [...] devine definită ca un set de caracteristici impersonale".[9] Pur și simplu, nu contează cine sunt ei personal sau cu cine au legături puternice, ceea ce contează sunt caracteristicile lor impersonale, cum ar fi aptitudinea lor. Influența însă înseamnă că cineva are șanse mai mari de acces decât alții, în primul rând, pentru că este recunoscut prin legăturile sale puternice (cum ar fi prin familie sau prietenie) cu potențialul angajator.

Acest lucru ne conduce la separarea sferei de acțiune comunitară de cea economică și politică în regimurile de tip ideal. **Într-o democrație liberală, sferele de acțiune socială sunt separate.** În mod firesc, legăturile sociale se pot forma între orice membru al societății, fie că se situează în orice sferă de acțiune socială. Mai mult, așa cum am explicat în capitolul 3, un singur individ poate să își asume diverse roluri sociale (să efectueze diverse tipuri de acțiune socială) care aparțin unor sfere diferite [→3.2]. Acest lucru implică deja faptul că rețeaua socială a unei persoane, care formează legături sociale cu persoanele cu care interacționează prin acțiuni politice, economice sau comunitare, necesită actori din mai multe sfere. Cu toate acestea, folosind conceptele noastre introduse mai sus, putem defini separarea sferelor sociale după cum urmează: **atunci când există o legătură socială între actori din sfere diferite, această legătură poate fi purtătoare de informații, dar nu și de influență.** Într-adevăr, în unele cazuri, chiar și transmiterea de informații este interzisă, cum ar fi în cazurile de insider trading (furnizarea de informații

Caseta 6.1. Legătura socială și capitalul social.

„[Pe baza literaturii de specialitate] pot fi identificate *cinci dimensiuni de bază ale formalității-informalității* [...]: codificare; formare; aplicare; putere și personalizare. [...] După aceste cinci criterii, încrederea personalizată, legătura socială puternică, angajamentul afectiv [...] și intuiția sunt *puternic-informale*; [...] religia, cultura, etica și conducerea transformațională sunt *slab-informale*; lege, statul, proprietatea, forma ierarhică [...] sunt *puternic-formale*; piața și delegarea sunt slab-formale. Aceste patru categorii pot fi clasificate în continuare în subgrupuri *mai puternice și mai slabe*, în funcție de conținutul lor specific și de punctele forte relative în cadrul fiecărei categorii. [...] Mă refer la *capitalul social* ca fiind *un acces informal la resursele altora datorită legăturilor sociale.* [...] Pentru a măsura valoarea totală a capitalului social, ar trebui să combinăm cele două dimensiuni chintesențiale ale capitalului social. În primul rând, dimensiunea de conținut este formată din două subdimensiuni: (1) *puterea de acces* pentru a măsura probabilitatea de a primi favorurile celorlalți la nivel diadic și (2) *beneficiul accesului* pentru a măsura valoarea favorurilor ca «închirieri gratuite» ale resurselor celorlalți la nivel diadic. [...] În al doilea rând, dimensiunea de structură constă, de asemenea, în două subdimensiuni: (1) *domeniul de acces* pentru a măsura atât diversitatea, cât și densitatea tuturor legăturilor la nivelul rețelei ego, și (2) *poziția de acces* pentru a măsura atât centralitatea, cât și rangul fiecărei legături în raport cu alte legături la nivelul rețelei ego. Cele două subdimensiuni structurale definesc împreună configurația portofoliului de favoruri. Prin urmare, valoarea totală a capitalului social al unui ego este *suma funcțiilor multiplicative* ale conținutului și structurii accesului."

Toward an Integrative Model of Informal Exchange", *Asia Pacific Journal of Management*24, nr. 2 (2007): 229-231

[8] Li, „Social Tie, Social Capital, and Social Behavior", 229.

[9] North, Wallis și Weingast, *Violence and Social Orders*, 2.

nepublice cuiva despre o companie pe care acesta o folosește pentru a tranzacționa acțiunile acesteia).[10] Cu toate acestea, chiar și atunci când se pot oferi informații, nu trebuie să existe nicio influență între actori din sfere diferite. Un politician poate avea legături puternice cu fiul său (nepolitician) aflat la facultate și să vorbească cu acesta despre planurile sale de viitor în sfera sa de acțiune socială. Ceea ce nu trebuie să facă este să acționeze acolo în funcție de interesele fiului său.

Exercitarea unei influențe intersferice implică **conflicte de interese** și discriminare, iar într-o democrație liberală există legi care previn astfel de cazuri. Astfel de legi se numără printre cele câteva instituții garante ale democrației liberale [→4.4.1] care împiedică coluziunea sferelor sau cel puțin fac ca situațiile (sporadice) să poată fi atacate în instanță. Atașând pedepse diferitelor cazuri de coluziune, setul formal și impersonal de instituții juridice ale democrației liberale înlătură din opțiunile de decizie individuală luarea în considerare a legăturilor puternice dintre sfere. Nu este la latitudinea persoanei să decidă dacă își va folosi legăturile puternice pentru a obține beneficii discreționare: îi este interzis să facă acest lucru.

Doar atunci când sunt îndeplinite condițiile-limită ale (1) accesului liber și (2) separării sferelor de acțiune socială cu garanții de normativitate, legăturile slabe pot fi puternice, ca să ne referim la lucrarea lui Granovetter citată mai sus. Într-adevăr, ceea ce arată acesta în lucrarea sa este că, atunci când informația este cea care decide dacă cineva poate avea acces la o anumită resursă (în cazul său, un loc de muncă), legăturile slabe sunt mult mai utile decât legăturile puternice. Pentru că este puțin probabil ca acestea din urmă să-i aducă informații noi despre posibilele locuri de muncă (ceea ce au auzit membrii familiei sau prietenii apropiați ai cuiva, are și el/ea informații), în timp ce persoanele cu care are doar legături slabe, cum ar fi cunoștințele îndepărtate, sunt susceptibile să cunoască persoane și informații din cercuri pe care el/ea nu le cunoaște deloc. **Dacă influența ar intra în joc, legăturile slabe purtătoare de informații s-ar devaloriza în fața legăturilor puternice purtătoare de influență**. De asemenea[11], dacă sistemul nu ar fi cu acces liber, informațiile nu ar avea nicio utilitate, deoarece cunoașterea unei resurse nu ar însemna în mod automat că se poate avea acces la ea. Pe scurt, ipoteza implicită a lui Granovetter e că a avea informații este o condiție necesară și suficientă pentru a avea acces sau, mai exact, pentru a participa la competiția pentru accesul la o resursă limitată. Cu toate acestea, în realitate, o astfel de stare de fapt necesită și alte condiții pentru a prevala.

Ceea ce rezultă din cele două condiții-limită este **minimizarea factorilor inhibitori** înaintea deciziilor oamenilor. Dintre cele șase regimuri de tip ideal, democrația liberală este cea care oferă cea mai largă gamă de opțiuni de decizie pentru oameni, deoarece nici elita conducătoare, nici oamenii înșiși nu au voie să limiteze accesul la resurse în mod discreționar. În plus, în acest regim, oamenii sunt **cei mai liberi să formeze legături cu alte persoane**, fie că este vorba de legături de natură politică, economică sau comunitară. Minimizând limitele politice și sociale, democrația liberală permite oamenilor și preferințelor lor să determine în cea mai mare măsură cu cine formează legături (puternice sau slabe). Cu alte cuvinte, există **o intrare și o ieșire liberă** din relațiile sociale. Firește, oamenii se pot confrunta cu diverse costuri (de tranzacție) și pot exista legături formale care nu pot fi reziliate imediat. Dar nicio astfel de condiție între indivizi nu este impusă nimănui, în timp ce accesul liber și separarea sferelor de acțiune socială garantează cea mai largă gamă de alternative disponibile în cazul în care cineva alege ieșirea.

În condițiile intrării și ieșirii libere, **dezvoltarea rețelelor sociale depinde în primul rând de numărul de legături existente și de aptitudinea fiecăruia**, conform rezultatelor lui

[10] Pentru o lucrare de referință, a se vedea Kyle, „Continuous Auctions and Insider Trading".

[11] Bian, „Bringing Strong Ties Back In".

Albert-László Barabási.[12] În cartea sa *Linked*, Barabási subliniază că, pe măsură ce rețelele se dezvoltă, probabilitatea de a forma o legătură cu cineva este proporțională cu popularitatea acestuia, adică cu numărul de legături existente. În consecință, nodurile (actorii) mai vechi, care au format primele legături în rețea, sunt preferate celor mai noi, care au mai puține legături sau nu au încă nicio legătură. Cu toate acestea, nodurile mai vechi nu au un avantaj insurmontabil din cauza celui de-al doilea factor – adecvarea. Barabási explică aptitudinea ca fiind „capacitatea ta de a-ți face prieteni în raport cu toți ceilalți din cartierul tău; competența unei companii de a atrage și de a păstra consumatorii în comparație cu alte companii; aptitudinea unui actor de a fi plăcut și ținut minte în raport cu alți actori aspiranți; capacitatea unei pagini web de a ne readuce zilnic în rețea în raport cu miliardele de alte pagini care concurează pentru atenția noastră".[13] Într-adevăr, aceste exemple presupun deja – deși Barabási nu face acest lucru explicit – că suntem liberi să alegem, iar formarea legăturilor este determinată în primul rând de preferințele noastre, și nu de forțele politice sau sociale. Practic, prin „fitness", Barabási înțelege **adecvarea la piață: capacitatea de a satisface cererea**, dorințele și nevoile **altor persoane.**

Pentru că adecvarea la piață a unei persoane nu este determinată de numărul de legături, nou- veniții într-o rețea au capacitatea de a depăși, de a fura clienții sau cel puțin de a se apropia de „lider" (ca în cazul „liderului de piață"). Combinând cei doi factori, aceste rețele „afișează un comportament fit-get-rich (adaptații devin bogați), ceea ce înseamnă că cel **mai apt nod va crește inevitabil pentru a deveni cel mai mare hub. Cu toate acestea, avansul câștigătorului nu este niciodată semnificativ.** Cel mai mare hub este urmat îndeaproape de unul mai mic, care dobândește aproape la fel de multe legături precum cel mai adaptat nod. [...] Câștigătorul împarte lumina reflectoarelor cu o ierarhie continuă de huburi" (sublinierea noastră).[14] În limbajul științei rețelelor, acest lucru produce o așa-numită rețea fără scară, iar majoritatea rețelelor sociale urmează acest tip de model.[15]

Totuși, acest model poate prevala doar în condițiile formării libere a legăturilor. Oamenii trebuie să fie liberi să judece adecvarea pieței în funcție de nevoile lor, să intre în relații în consecință (fără constrângere) și trebuie să aibă, de asemenea, ieșire liberă pentru a putea părăsi un nod mai vechi pentru un nou-venit, mai potrivit. **Garanțiile instituționale ale democrației liberale sunt esențiale pentru dezvoltarea rețelelor fără scară**, precum și pentru a le păstra și împiedica evoluția așa-numitelor rețele „câștigătorul ia totul". Barabási menționează un exemplu pentru o astfel de rețea, atunci când Microsoft a combinat inovația tehnologică cu o strategie de piață specifică și a devenit firma dominantă pe piața sistemelor de operare. Cu toate acestea[16], **într-un sistem cu acces liber, lipsa unei concurențe și a unei depășiri efective este excepția, și nu regula**, în timp ce statele constituționale moderne dispun de diverse reglementări, cum ar fi legile antitrust, pentru a sparge schemele de tip „winner-takes-all" și pentru a facilita dezvoltarea modelelor fără scară. Pe scurt[17], orânduirile cu acces liber se străduiesc să realizeze și să susțină **pluralitatea** sau un **sistem multipiramidal** în fiecare sferă de acțiune socială. Faptul că instituțiile previn conflictele de interese și dominația legăturilor de forță tradiționale, comunitare [→5.3.6] conferă o flexibilitate excepțională ordinii de acces deschis a democrației liberale.

---

[12] Pentru o carte care sintetizează cercetările sale în stil de manual, vezi Barabási, *Network Science*.

[13] Barabási, *Linked*, 95.

[14] Barabási, *Linked*, 103-6.

[15] Barabási, *Linked*, 79-92 și passim.

[16] Barabási, *Linked*, 104-6.

[17] Cu privire la legile antitrust din SUA, a se vedea Posner, *Antitrust Law*.

6.2.1.2. Sistemele cu acces limitat ale dictaturii comuniste și ale autocrației patronale

Excepția într-un sistem cu acces liber este regula în cele cu acces limitat, care se străduiesc să **elimine pluralitatea** în favoarea unui **sistem de piramidă unică**. Atât dictatura comunistă, cât și autocrația patronală fac parte din această categorie, deși realizează limitarea accesului elitelor conducătoare în moduri diferite. O dictatură comunistă restricționează accesul în mod deschis: ea abolește concurența politică și de piață și le înlocuiește cu un stat totalitar cu partid unic [→3.7.1.2] și, respectiv, cu o planificare centrală controlată de stat [→5.6.1]. Astfel, nomenclatura, sau partidul-stat care este „forța conducătoare a societății", poate comanda atât recrutarea politică [→4.3.3], cât și redistribuirea resurselor economice [→5.5.6.2]. În schimb, o autocrație patronală neutralizează accesul deschis formal la resursele politice [→4.3], în timp ce transformă piața competitivă în piețe relaționale prin mecanismul de anexare de *patronalizare* [→5.5.6.3], limitând accesul la resursele economice actorilor adoptați sau cooptați la diferite niveluri și forme în familia politică adoptată.

Un astfel de mediu determină o **depreciere a legăturilor slabe purtătoare de informații**. Informația nu mai este o condiție necesară și suficientă pentru a concura pentru resurse, deoarece acestea nu pot fi atinse de nimeni din afara elitei conducătoare. Cei din interiorul elitei conducătoare însă o pot accesa, ceea ce creează **aprecierea legăturilor puternice purtătoare de influență**, în special a celor care alcătuiesc elita conducătoare. Într-adevăr, **atât nomenclatura, cât și familia politică adoptată sunt rețele ierarhice cu legături puternice**, care prezintă o singură piramidă de dependență patronală și vasalitate de la vârf la bază [→2.2.2.2.2]. În ambele regimuri, pentru a avea acces la resurse nu este nevoie de informații și abilități, ci de o legătură puternică cu conducătorul și de permisiunea acestuia. **Într-o dictatură comunistă**, legăturile puternice ale nomenclaturii sunt formale, iar potențialul lor de influență este recunoscut în mod deschis, dat fiind că nomenclatura deține controlul *de jure* (și *de facto*) asupra resurselor regimului. **Dacă cineva dorește să aibă acces, trebuie să fie înscris în mod oficial în partidul de stat,** prin care formează o legătură puternică formală cu conducătorii. În schimb, legăturile puternice ale familiei politice adoptate de o **autocrație patronală** sunt informale, iar potențialul lor purtător de influență este parțial ascuns. **Dacă cineva dorește să aibă acces, trebuie să fie adoptat informal** în familia politică, ceea ce înseamnă că patronul suprem trebuie să îl accepte (sau familia sa [→3.6.1.3]) în rețea.[18]

Bineînțeles, persoanele **care au avut deja o relație bună cu patronul suprem** înainte ca acesta să devină liderul regimului **au șanse deosebit de mari de a fi adoptate**. Ledeneva subliniază că astfel de legături pot fi atât slabe, cât și puternice: ele pot proveni (1) din cadrul privat al patronului suprem, centrat în jurul eului său individual, și (2) din cadrul public al patronului suprem, cadrul instituțional care inițial nu era centrat în jurul său, ci mai impersonal.[19] Analizând Rusia post-sovietică, Ledeneva identifică tipuri pure de legături cu patronul suprem, inclusiv legături puternice și slabe în ambele cadre menționate mai sus (tabelul 6.2). În mediul privat, legăturile puternice se formează în „cercul intim" al patronului suprem, cu care acesta își împarte viața (**familia și cei mai de încredere**), în timp ce în mediul public, acestea se formează cu „contactele de bază" ale patronului suprem, cu care acesta își împarte cariera (**membri de partid, foști nomenclaturiști**). În schimb, legăturile slabe se formează

[18] A se vedea Lamberova și Sonin, „Economic Transition and the Rise of Alternative Institutions".

[19] Ledeneva, *Can Russia Modernise?*, 52–56.

(a) cu „prietenii utili" în mediul privat, cu care patronul suprem împărtășește timpul liber (**sport, cabana**) și (b) cu „contactele periferice" în mediul public, cu care împărtășește afilierea (**absolvenți, asociați, comembri în anumite instituții**). Cu toate acestea, **adoptarea înseamnă transformarea legăturilor inițiale în legături puternice de patronaj**. Relațiile reciproce devin ierarhice; și chiar dacă legăturile inițiale (formale) continuă să existe, ele sunt înfrânte de legăturile informale de apartenență la familia politică adoptată. Ideea este că patronul suprem trebuie să aibă încredere în persoana care urmează să fie adoptată, adică trebuie să fie sigur că aceasta îi va rămâne loială. În cele mai multe cazuri, acest lucru este asigurat dacă persoana este șantajabilă de către patronul suprem, astfel încât acesta să poată iniția aplicarea legii selective din punct de vedere politic în caz de neloialitate [→3.6.2.2, 4.3.5.2]. Astfel, rezultatul nu este o simplă „rețea de încredere", ci o rețea de **loialitate**, o rețea de încredere de subordonare și dependență ierarhică.[20]

Din punctul de vedere al rețelelor, ceea ce e important de observat este că **necesitatea de înscriere sau de adopție înseamnă (1) lipsa de separare a sferelor de acțiune socială și (2) eliminarea accesului liber**. Căci pentru a avea resurse trebuie să ai conexiuni politice, în timp ce nu mai este decizia viitorului participant *în sine* dacă va intra sau nu. Spre deosebire de democrația liberală, în care accesul liber și cadrul instituțional formal oferă o gamă largă de alternative din care oamenii sunt liberi să aleagă, în dictatura comunistă și autocrația patronală, ei nu pot apela decât la elita conducătoare dacă vor să acceseze resurse. Mai mult, acceptarea în rețea este o decizie pe care elita conducătoare, nomenclatura sau patronul suprem o iau și poate într-adevăr să aleagă asupra acceptării și fără acordul actorului acceptat. Tocmai asta înseamnă *patronalizarea*, fie ea birocratică (ca în dictatura comunistă) sau informală (ca în autocrația patronală) și ar trebui să se aplice în orice sferă de acțiune socială.

Tabelul 6.2. Tipuri de legături individuale și instituționale cu patronul suprem. Sursa: modificat după Ledeneva (2013, 55).

<table>
<tr><td>INDIVIDUAL</td><td colspan="2">Legături puternice</td><td rowspan="3">Cadre publice
(necentrate)</td></tr>
<tr><td rowspan="3">Cadre private
(centrate)</td><td>1. „Cercul interior": împărtășirea vieții (familia și cei mai de încredere, afacerile private)</td><td>3. „Contacte de bază": partajarea carierei (fondatori de partid, foști nomenclaturiști)</td></tr>
<tr><td>2. „Prieteni folositori": împărtășirea timpului liber (sport, cabana)</td><td>4. „Contacte mediate sau periferice": împărtășirea afilierii (alumni, asociați, comembri).</td></tr>
<tr><td colspan="2">Legături slabe</td><td>INSTITUȚIE</td></tr>
</table>

Adopția bazată pe legături personale cu patronul suprem este în contrast puternic cu nomenclatura, unde înscrierea nu depinde de astfel de legături cu membrii partidelor politice. Într-adevăr, nu este fără motiv faptul că nomenclatura se caracterizează prin înscriere individuală, și nu prin „înscriere familială": **se aștepta ca nomenclaturistul să aibă loialitate birocratică față de partid, nu loialitate familială față de rețelele sale personale de legături puternice**. Este adevărat că a existat nepotism în sensul că legăturile de prietenie și de familie cu un nomenclaturist aduceau anumite privilegii informale, precum și cele acor-

[20] Cf. Tilly, *Trust and Rule*.

date în mod oficial. Dar un secretar general de partid nu putea niciodată să își numească membrii familiei sau prietenii, adică persoane cu roluri înalte în rețeaua sa personală, în fruntea agențiilor de stat, ocolind scara formală a rangurilor și a posturilor. În autocrațiile patronale, astfel de numiri sunt destul de frecvente, având în vedere că ceea ce contează este rețeaua patronală informală, și nu cerințele instituționale formale. În termeni simpli[21], dictaturile comuniste se caracterizează – la fel ca în cazul democrațiilor liberale – prin separarea rețelei comunitare a unui conducător de rețelele economice și politice (nomenclatura), în timp ce o autocrație patronală se caracterizează prin integrarea rețelei comunitare a unui conducător în rețelele economice și politice (familia politică adoptată).

Tabelul 6.3 arată diferența dintre formarea rețelelor sociale liberale și patronale în termenii lui Barabási. După cum am explicat mai sus, într-un mediu cu acces liber care permite formarea de legături libere, evoluția rețelelor este determinată de popularitatea nodurilor, pe de o parte, și de adecvarea la piață, pe de altă parte. În schimb, în mediile cu acces limitat ale regimurilor birocratice și patronale informale, **atașamentul preferențial nu se bazează pe numărul de legături, ci pe gama de resurse însușite**. Acesta este deja cazul în democrația patronală, unde actorii pot alege dintr-o serie de rețele patronale concurente. În acest peisaj, fiecare rețea poate fi interpretată ca un singur nod într-o rețea la nivel politic, care reunește o parte substanțială a resurselor politice. Diferența crucială dintre democrația **patronală** și autocrație este că **într-o democrație patronală se dezvoltă un model practic fără scară, cu o structură piramidală multiplă.** Alterarea rețelelor este asigurată de echilibrul dinamic al rețelelor și de **modificarea accesului** acestora **la resursele politice** [→4.4.2.1]. Practic, faptul că rețeaua elitei politice conducătoare este înlocuită ciclic de una a opoziției este analog cu situația de depășire pe o piață liberă, când un nod mai nou, dar mai potrivit, obține noi legături în locul unui nod mai vechi. Diferența constă în faptul că, în **timp ce centralitatea în rețeaua unei democrații liberale depinde de adecvarea la piață, în cazul unei democrații patronale, aceasta depinde de adecvarea la putere**. Familia politică adoptată care câștigă alegerile devine cea mai aptă pentru mandatul dat, dar cum și alte rețele au resurse și șanse de a câștiga următoarele alegeri, importanța lor în rețeaua de la nivel politic este aproape aceeași cu cea a familiei politice adoptate care conduce. Ele „împart lumina reflectoarelor", după cum a spus Barabási.

Situația diferă radical **în sistemele monopiramidale**, în care, în locul alegerii voluntare a unui nou centru prin adecvarea la piață (democrație liberală) sau la putere (democrație patronală), are loc **subjugarea coercitivă a centrelor concurente.** Folosindu-se de aptitudinea sa copleșitoare la putere, adică de monopolul efectiv al puterii politice, elita politică conducătoare fracturează autonomia centrelor de putere (existente sau potențiale) și încearcă să le subjuge în rețeaua sa ierarhică de supunere. **Într-o dictatură comunistă, elita politică conducătoare este totalitară, iar alte segmente de elită sunt fie încorporate, fie interzise** [→3.7.1.2]. **Într-o autocrație patronală, elita politică conducătoare este o elită patronală neconstrânsă, monopolistă, care patronalizează grupurile elitare alternative** [→3.7.1.3]. În termenii lui Barabási, ambele tipuri de acțiuni conduc la un model fără scală, de tip winner-takes-all, în care doar elita conducătoare are o adecvare la putere substanțială, precum și o gamă substanțială de resurse însușite.

[21] Peyrouse, „The Kazakh Neopatrimonial Regime"; Radnitz, „Oil in the Family: Managing Presidential Succession in Azerbaijan".

Tabelul 6.3. Rețelele care cresc liber (în acces liber/economie de piață) și sub constrângere (în acces limitat/ economie de comandă sau relațională). Bazat pe Barabási (2002).

	Creștere	Atașament preferențial	Adecvare	Model de rețea
Acces liber: economie de piață (intrare și ieșire liberă)		Market	Voluntary decision	
		Alegerea de a se conecta prin numărul de legături →	Alegerea voluntară a noului centru de către adecvarea la piață →	Rețea fără scară
	Rețea în evoluție →	Rețea în evoluție		
Acces limitat: intrare și ieșire neliberă (economie de comandă sau relațională)	↘	Alegerea de a se conecta prin gama de resurse alocate →	Subjugarea coercitivă a centrelor concurente prin adecvare la putere →	Rețea care nu este fără scară (câștigătorul ia totul)
		Patronal	Coerciție	

6.2.2. Societatea clientelară: inegalitate și mobilitate socială în autocrația patronală

6.2.2.1. „Strangularea": patronalizarea la rece și drumul spre o societate clientelară

În regiunea postcomunistă, ordinea cu acces limitat a autocrațiilor patronale a fost stabilită fie (a) pornind de la o altă ordine cu acces limitat, și anume dictatura comunistă, fie (b) pornind de la o ordine cu acces deschis, de obicei democrație patronală. Calea (a) a fost predominantă în regiunea istorică islamică, în Azerbaidjan și în Asia Centrală sovietică, în timp ce (b) a fost mai tipică în regiunile istorice est-ortodoxe și vest-creștine [→1.3.1]. **Atunci când autocrația patronală a luat naștere ca succesor al dictaturii comuniste, a necesitat schimbări în principal la nivelul elitelor (elita conducătoare), și nu la nivelul nonelitelor (poporul).** Cadrul instituțional a fost reformat pentru a deveni unul formal democratic, dar accesul deschis nu a fost niciodată acordat poporului. Conducerea politică s-a schimbat de la nomenclatură la o nouă familie politică adoptată, scăpând de vechiul partid comunist și instalându-se în mediul democratic ca un clan bazat pe nomenclatură [→3.6.2.1]. Privatizarea în sfera economică, ce ar fi putut garanta apariția unor rețele autonome (patronale), s-a întâmplat doar într-o măsură redusă [→5.5.2]. Astfel, atât resursele politice, cât și cele economice au rămas în mâinile elitei conducătoare, care putea astfel să limiteze accesul membrilor săi.[22]

Pe de altă parte, în cazul (b), **când transformarea s-a produs de la o ordine cu acces deschis, au trebuit inițiate schimbări în sfera economică și politică** pentru a limita accesul la resurse. Pentru a începe orice astfel de schimbare, familia politică adoptată trebuia să ajungă la un monopol al puterii politice, abolind *de facto* separarea ramurilor puterii [→4.4.3.1]. Prin acest pas, patronul suprem poate dispune asupra mijloacelor necruțătoare

[22] A se vedea Melvin, *Uzbekistan,* 29-60.

de coerciție statală, astfel încât să poată utiliza legi selective din punct de vedere politic [→4.3.5] și legi cu destinație [→4.3.4.2] și reglementări [→5.4.2]. Acestea sunt instrumente indispensabile pentru a limita accesul la resursele politice și economice. În ceea ce privește prima, familia politică adoptată neutralizează procesul de deliberare publică și, prin urmare, închide piața politică, a cărei intrare depinde în cele din urmă de decizia discreționară a patronului suprem [→4.3]. În ceea ce o privește pe cea de-a doua, oligarhii autonomi sunt privați de statutul lor și forțați să se alieze cu rețeaua monopiramidală [→3.4.1.3], în timp ce reglementarea și impozitarea discreționară, pe de o parte [→5.4], și prădarea, pe de altă parte [→5.5.3], dau naștere unei economii relaționale. Pe scurt, ambele cazuri prezintă ***patronalizare*: *patronalizarea* politică,** făcând ca instituțiile formale și actorii lor asociați să facă parte din statul mafiot, și ***patronalizarea* economică**, neutralizând sau subjugând actorii economici majori. **Nici actorii care nu sunt patronalizați și care dispun încă de unele resurse nu sunt liberi să le folosească**, căci statul mafiot are o amplitudine largă a arbitrariului; adică **familia politică adoptată poate interveni asupra instanțelor relevante** [→2.4.6]. Acest lucru pune autocrația patronală în contrast cu dictatura comunistă, unde ordinea cu acces limitat și controlul asupra economiei erau menținute prin naționalizarea completă (patronarea birocratică) a mijloacelor de producție. În cazul unei autocrații patronale, **simpla posibilitate de preluare și control arbitrar este suficientă**, în timp ce sarcinile de gestionare cotidiană sunt lăsate în seama proprietarilor *de jure* (și a managerilor lor) în cazurile mai banale.

Stabilirea ordinii cu acces limitat a autocrației patronale atrage după sine patronalizarea celei de-a treia sfere de acțiune socială: **patronalizarea socială**. Prin aceasta, nu ne referim neapărat la eliminarea schimburilor reciproce din sfera acțiunii comunitare [→3.2], ci mai degrabă la patronalizarea întregii societăți și a oamenilor obișnuiți în sens larg. Unele cazuri de patronalizare socială implică constrângerea directă a actorilor în ordinea piramidei unice, în special a celor din cele mai înalte și cele mai joase straturi sociale. Cu toate acestea, ceea ce este tipic este forma indirectă care poate fi numită „**patronalizare la rece”.**[23] În capitolul anterior, am definit naționalizarea indirectă ca fiind naționalizarea mediului unui actor, rezultând o situație în care acesta nu mai avea cui să se adreseze decât statului dacă dorea să facă afaceri [→5.5.3.3]. În mod similar, patronalizarea la rece înseamnă că **mediul social al unei persoane este patronalizat**. Creând *de facto* o ordine cu acces limitat, familia politică adoptată elimină centrele alternative, independente, de resurse economice și politice importante. Acest lucru se întâmplă cu atât mai mult cu cât ne ridicăm mai sus în ierarhia socială. Într-adevăr, cu cât o instituție sau un actor este legat de mai multe persoane sau cu cât o resursă este mai profitabilă, cu atât este mai probabil ca familia politică adoptată să o preia [→5.5.4.1] și, prin urmare, cei care doresc să profite de aceste oportunități nu au altă opțiune decât să aleagă familia politică adoptată, care își construiește un portofoliu mare de puncte de acces (poate independente din punct de vedere formal, dar legate informal). Aceasta este ceea ce creează în multe părți diferite ale societății **schema** descrisă mai sus, de tipul „**câștigătorul ia totul”: oamenii nu au o gamă de opțiuni** din care ar putea să o aleagă pe cea mai potrivită sau cea mai populară. Ei au o singură opțiune, familia politică adoptată, pe care trebuie să o aleagă în cazul în care doresc să aibă acces la resurse. **Libertatea cererii este îngrădită de lipsa libertății ofertei,** în timp ce rețelele sociale de actori care se angajează liber sunt înlocuite de structuri de monopol.[24]

Patronalizarea socială afectează în mod direct **mobilitatea socială** ascendentă, adică șansele de a trece de la un grup inferior la un grup superior în ierarhia socială. Pentru că

---

[23] Mai precis „*patronalizarea* rece a societății”, dar renunțăm la „societate” din expresie acum, de dragul simplității.

[24] *Patronalizarea* socială are loc și în democrația patronală, iar gama de opțiuni este într-adevăr limitată, spre deosebire de democrația liberală. Cu toate acestea, deoarece nicio rețea patronală nu este dominantă, oamenii pot alege dintr-o gamă de rețele clientelare concurente, iar unii actori pot chiar rămâne autonomi, având în vedere că rețelele patronale nu pot patrona toate resursele din societate [→3.4.1.3, 4.4.2.1].

patronalizarea implică nu doar paralizarea forței legăturilor slabe, ci și faptul că accesul – în special la cele mai valoroase resurse – devine o funcție a legăturii și permisiunii patronale. **Cu cât cineva vrea să ajungă mai sus, cu atât mai multe bariere patronale întâlnește**: cu atât mai multă permisiune trebuie să obțină (de la patroni din ce în ce mai puternici) și cu atât mai puternice sunt legăturile pe care trebuie să le formeze cu familia politică adoptată. Faptul că se poate trece efectiv de barierele patronale nu este deloc evident, altfel nu ar fi un ordin cu acces limitat. Mai exact, aceste bariere nu depind de criterii obiective, normative și universale, ca în cazul democrației liberale și al economiei de piață, ci de decizia discreționară a unui patron. Într-adevăr, ideea accesului limitat este că **accesul nu este acordat tuturor, ci transformat într-un cadou discreționar**. Patronul poate să acorde favoarea unora și să o refuze altora. Cu cât urcăm mai sus în ierarhia socială, cu atât accesul devine mai puțin liber și cu atât mai mult este adevărat că doar cei aleși discreționar (adoptați) sunt eligibili pentru acces, în timp ce un număr mare de exteriori sunt excluși. Mai mult, atingerea unui anumit statut în cadrul orbitei familiei politice adoptate înseamnă că cineva **(1) își pierde** și **autonomia** față de patronul său, precum și, în ultimă instanță, față de patronul suprem, și **(2) își pierde opțiunea de ieșire liberă**. Într-o ordine cu acces liber, cineva este liber să iasă dintr-o relație, deoarece are multe alte opțiuni din care cea pe care o abandonează (acea persoană sau instituție) nu îl poate exclude. Cu alte cuvinte, cel pe care îl abandonează nu are niciun control asupra tuturor celorlalte opțiuni, mai ales nu un control discreționar care ar permite excluderea unei anumite persoane defavorizate. Într-o ordine cu acces limitat însă, ieșirea nu e liberă, deoarece elita conducătoare este singura opțiune disponibilă. Într-o autocrație patronală, familia politică adoptată exercită un control discreționar, în mod formal sau informal, asupra unui portofoliu larg de alternative. Este adevărat, este posibil să nu controleze toate alternativele, dar, în cadrul regimului, controlează, de obicei, majoritatea alternativelor (1) la același nivel social la care se află cel care iese și (2) la niveluri sociale superioare. Dacă cineva încearcă să iasă, atunci – mai ales atunci când acțiunea sa este însoțită de neloialitate [→3.6.2.4] – **riscă să își piardă statutul social, deoarece familia politică adoptată este în măsură să îl excludă de la acces**. Aceasta înseamnă că patronul își poate constrânge clienții prin amenințări existențiale să se supună, adică să nu-și exercite autonomia sau să aleagă după preferințe personale [→2.2].

O metaforă utilă pentru a surprinde esența patronalizării este cea a **strangulării**, în special în sensul că, atunci când brațul atacatorului înconjoară gâtul adversarului, acesta nu îl ucide neapărat pe cel din urmă, ci îl împiedică să se miște și controlează cât de mult poate respira. Într-un mediu patronal, acest lucru corespunde **eliminării posibilității de acțiune autonomă**. Dacă cineva nu se mișcă, adică acționează în așa fel încât să fie în concordanță sau să nu interfereze cu obiectivele familiei politice adoptate, este posibil să nu fie niciodată vizat efectiv și poate trăi liber de pedepsele discreționare. Dar, de fapt, brațul este mereu în jurul gâtului său, iar dacă încearcă, sub iluzia lipsei de represiune, să se miște în mod autonom după bunul plac, strânsoarea se strânge brusc și represiunea apare. Esența unei strângeri de gât este aceasta: ținerea la **distanță a actorului sau a instituției prin menținerea unui cadru permanent al posibilității de represiune**. Într-adevăr, strangularea este **forma tipică de represiune folosită de autocrațiile patronale,** ceea ce le diferențiază de teroarea în masă a dictaturii comuniste. Deși lipsa terorii explicite ar putea conduce un observator superficial la concluzia că regimul respectiv este într-adevăr liber și democratic, chiar și în jurul gâtului actorilor aparent liberi se află întotdeauna brațul – pe moment, mai puțin strâns – al patronilor familiei politice adoptate. Când spunem că o autocrație patronală și patronul suprem în special se străduiesc să elimine autonomiile în toate sferele de acțiune socială, ne referim tocmai la scopul de a universaliza situațiile de strângere de gât. Fie că este vorba de o patronalizare socială, politică sau economică, scopul general este întotdeauna neutralizarea [→4.3]: să împiedice nu acțiunea *în sine,* ci mișcarea autonomă față de interesele familiei politice adoptate.

În timp ce opțiunea de ieșire liberă este, de asemenea, restricționată, rămâne o singură opțiune reală de ieșire pe care o autocrație patronală o permite, și anume, ieșirea **din regim**. În timp ce în dictaturile comuniste actuale, granițele erau închise, într-o autocrație patronală, dacă cineva nu vrea să se încadreze în ordinea cu acces limitat din teritoriul familiei politice adoptate, se poate muta în altă țară. **Evadarea sau „exilul voluntar" deschide** o ușă a mobilității pentru persoanele din afara familiei politice adoptate, dar înseamnă și că cineva „iese din joc", adică din societatea societății date. **Evadarea nu face ca structura societății de pe teritoriul patronului suprem să fie mai deschisă, dimpotrivă:** pe măsură ce elementele mai agitate, antiregim pleacă și rămân doar cei care pot fi controlați mai ușor, regimul poate consolida și cimenta mai ușor ordinea socială [→4.4.3.2].

6.2.2.2. Conceptul de clientelă și societate clientelară

Obstacolele și restricțiile descrise mai sus în ceea ce privește mobilitatea socială conduc la un fel de *pilarizare* a societății sau, mai exact, la apariția a ceea ce numim o **societate clientelară**. „Clientela" nu înseamnă pur și simplu relația patron-client, ci un tip de bază de grup social care poate fi folosit pentru a analiza ierarhia socială a unei autocrații patronale. De obicei, la observarea unor niveluri scăzute de mobilitate socială, cineva este tentat să folosească analogii istorice ale „castelor" și „ordinelor" fundamentale sau să vorbească, folosind limbajul curent al sociologiei, despre o structură înghețată de „clasă". Cu toate acestea, noi susținem că termenul „clientelă" nu numai că evită neînțelegerile care decurg din prezumțiile implicite ale acestor termeni, dar permite și o analiză mai directă a grupurilor sociale patronalizate și a comportamentului lor în regim.

Tabelul 6.4 sintetizează principalele caracteristici ale conceptelor menționate anterior. Începând cu termenul „**castă",** acesta se referă la o unitate socială **formalizată**, legitimată în mod obișnuit de religie și caracterizată prin transmiterea ereditară a unui stil de viață (adesea ocupație), precum și prin interacțiunea socială și excluderea obișnuită bazată pe **noțiunile de „puritate" și „poluare", utilizate în mod deschis.**[25] Șansele de mobilitate socială sunt foarte mici într-un sistem de castă, dar constrângerile dure între nivelurile ierarhiei sociale provin din lege și obiceiuri (religie), nu din decizia arbitrară a unui membru al unei caste superioare. După cum subliniază Louis Dumont în lucrarea sa de referință despre sistemul indian de caste, „castele se separă unele de altele" prin interzicerea exogamiei, precum și a „contactului și comensalității între persoane aparținând unor grupuri diferite".[26] În astfel de condiții, niciun individ nu poate forța schimbarea statutului său sau al altcuiva. **Cineva nu poate fi lipsit de statutul de castă** și nici **nu poate** fi adoptat într-o castă superioară pe baza loialității și a unei decizii discreționare.

Tabelul 6.4. Tipuri de grupuri sociale în diferite ordini sociale.

	Tipul de ordine socială	Formalitatea poziției	Șanse de mobilitate ascendentă	Privarea de statut
Castă	acces limitat	Formalizat	scăzut	nu
Ordine	acces limitat	Formalizat	moderat	nu
Clasă	acces liber	Neformalizat	moderat/înalt	nu
Clientelă	acces limitat	Neformalizat	scăzut/moderat	da

[25] Dumont, *Homo Hierarchicus*.

[26] Dumont, *Homo Hierarchicus*, 109.

În mod similar, **ordinele feudale** (sau „moșii") aveau privilegii de elită definite legal.[27] Șansele de mobilitate socială erau moderate, chiar dacă nu la fel de scăzute ca într-un sistem de caste[28], dar apartenența la un ordin însemna că recompensele aferente sunt garantate și nu depind de capriciul domnului. După cum amintește Weber, „relațiile feudale pot fi puse în contrast cu domeniul larg al discreției și cu instabilitatea aferentă a pozițiilor de putere din cadrul *patrimonialismului* pur. Marea moștenire patrimonială [este înlocuită cu] loialitatea contractuală [...] a relației feudale în epoca militarismului cavaleresc. Datoria personală de fidelitate a fost izolată aici de loialitatea casnică, iar pe baza ei a luat naștere un cosmos de drepturi și îndatoriri [...]. Loialitatea feudală dintre domn și vasal trebuie interpretată și ca o rutinizare a unei relații carismatice".[29] Mai mult, **un monarh putea să priveze pe cineva de avere și libertate,** uneori în mod discreționar și pe baza neloialității (înaltă trădare), **dar nu putea să-l priveze de statut** [→3.6.1.2]. Este adevărat că uneori statutul putea fi dobândit prin decizia monarhului, ca atunci când acesta decidea să acorde un titlu de domnie cuiva, dar acest lucru presupunea o procedură formală de aderare la un grup social formalizat. În acest tip de ordine istorică cu acces limitat, statutul *de jure* și drepturile și obligațiile *de facto* ale unor grupuri sociale precum nobilii, clerul și șerbii coincideau. Membrii ordinelor aveau drepturi și obligații mai mult sau mai puțin omogene, precum și legături orizontale în cadrul ordinului lor.

Ne-am ocupat deja de termenul de „**clasă"** în ceea ce privește familia politică adoptată, explicând de ce aceasta nu poate fi considerată o clasă conducătoare [→3.6.1.1]. Având în vedere discuția de mai sus, termenul „clasă" poate fi considerat, de asemenea, **înșelător atunci când vine vorba de descrierea unei societăți patronale**. În orânduirile moderne cu acces liber, cum ar fi democrația liberală[30], „clasele" sunt **grupuri neformalizate care iau naștere nu prin lege, ci ca urmare a forțelor impersonale și dinamice ale capitalismului**.[31] Șansele de mobilitate ascendentă între clase variază de la moderat la ridicat, în funcție de nivelul de dezvoltare economică și de politicile sociale concrete care sunt puse în aplicare. Cu toate acestea, așa cum am menționat mai sus, democrațiile liberale moderne sunt caracterizate de state asistențiale, iar egalitatea de șanse este o preocupare primordială a factorilor de decizie politică, ce ajută ca accesul să fie cât mai deschis posibil [→2.6]. În consecință, există o șansă mai mare de mobilitate socială ascendentă decât în ordinele cu acces limitat, în care mobilitatea unei persoane este în mod constant împiedicată de diverse granițe (formale, dar și informale).

Într-un ordin de acces liber **nu se poate priva pe cineva de statutul de membru al clasei sale în mod discreționar.** Întrucât cadrul instituțional împiedică dezvoltarea unor structuri monopoliste asupra diverselor resurse, oamenii au, de obicei, mai multe oportunități la care să apeleze în cazul în care sunt excluși din accesul lor actual (concediați de la locul de muncă etc.). **Rețeaua de siguranță socială** a statelor de protecție socială oferă un set de beneficii normative, universale sau condiționate de mijloacele de trai, cu scopul de a face mai puțin grave consecințele existențiale ale pierderilor de legături. Pe scurt[32], scopul unei ordini de acces deschis este de a **preveni ca perspectiva pierderii unei legături să devină o amenințare existențială**. Realizând acest lucru în mod universal în ordinele cu acces deschis de tip ideal, nimeni nu-și poate pierde statutul de clasă prin decizia discrețio-

---

[27] North, Wallis și Weingast, *Violence and Social Orders*, 49-51.

[28] Herlihy, „Three Patterns of Social Mobility in Medieval History".

[29] Weber, *Economy and Society*, 1070.

[30] Ne restrângem critica la clasele moderne din democrații pentru că dorim să explicăm de ce analiza de clasă aplicată la aceste cazuri moderne nu este aplicabilă regimului patronal.

[31] Wright, „Understanding Class".

[32] Esping-Andersen, *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. A se vedea North, Wallis și Weingast, *Violence and Social Orders*, 122-25.

nară a furnizorului său de venit, a angajatorului său sau a statului. Astfel, **membrii claselor își pot păstra autonomia**.[33]

Grupurile sociale devin **clientelare** într-o autocrație patronală, în care accesul limitat este creat *de facto,* dar stratificarea socială este lăsată neschimbată *de jure.* „Clientela" poate fi definită după cum urmează:

- **Clientela** este un grup social care depinde de resursele acordate de elita conducătoare în mod discreționar. Ca urmare, membrii clientelei sunt supuși coerciției din partea elitei conducătoare, care poate face amenințări existențiale de retragere a resurselor de care clientela este dependentă. Cu cât clientela este mai dependentă, cu atât mai mult este limitată autonomia membrilor săi față de elita conducătoare.

Clientelele sunt **neformalizate**, la fel ca și clasele, dar nu au o autonomie de clasă și nu sunt definite de relația lor cu proprietatea productivă *în sine*. Mai degrabă, **ceea ce le definește este relația lor cu elita conducătoare**, în special dependența lor de resursele familiei politice adoptate. Limitele unei clientele pot fi trasate prin modul în care este creată și menținută dependența: dacă aceasta se face prin intermediul locurilor de muncă (poate în moduri diferite în sectoare diferite), prin vulnerabilitatea activității antreprenoriale, prin beneficii discreționare din partea statului etc. Așa cum am explicat mai sus, familia politică adoptată poate refuza accesul la aceste resurse în mod discreționar, lăsând totodată persoanei în cauză alte alternative. Astfel, familia politică adoptată poate face amenințări existențiale credibile, iar **statutul clientelar este privativ**. Aceasta este diferența crucială dintre o clientelă și cele trei grupuri sociale descrise mai sus. În această ordine cu acces limitat, **oamenii sunt făcuți dependenți** de aproape toate punctele de acces la resurse de care dispune familia politică adoptată, prin care regimul își poate asigura supunerea și poate crește riscul (costul) rezistenței politice. De exemplu, în Rusia, accesul la aproximativ 50% din locurile de muncă este controlat de familia politică adoptată de Putin, în timp ce alți furnizori de locuri de muncă se află sub amenințarea constantă a prăduirii în cazul în care nu acționează în modul în care familia politică adoptată se așteaptă (a se vedea caseta 6.2). În limbajul legăturilor sociale, aspectul-cheie al clientelei este faptul că **formarea unei noi legături poate afecta legăturile vechi,** precum și potențialul de a crea alte legături. Adică, **un client își poate păstra relația pozitivă cu patronul dacă nu formează relații cu dușmanii patronului** sau, mai general, cu persoane de care patronul nu dorește să beneficieze.

Unele dintre fenomenele tipice unei societăți clientelare au fost abordate în literatura de specialitate privind clientelismul. Susan Stokes definește clientelismul politic ca fiind „oferirea de bunuri materiale în schimbul sprijinului electoral, în care criteriul de distribuire pe care îl folosește patronul este pur și simplu: m-ai susținut (mă vei susține)?".[34] Ca subtipuri de clientelism, Stokes menționează (1) cumpărarea de voturi, definită ca „schimbul de bunuri (beneficii, protecții) pentru propriul vot" și (2) patronajul, pe care îl definește ca fiind „oferirea de resurse publice (cel mai adesea, locuri de muncă publice) de către

[33] Unii autori interpretează democrația ca pe un „compromis de clasă" în care lupta de clasă este canalizată în negocieri pașnice în cadrul unor instituții formale normative. A se vedea Korpi, *The Democratic Class Struggle*; Streeck, *Buying Time*.

[34] Stokes, „Political Clientelism", 649.

deținătorii de funcții în schimbul sprijinului electoral".[35] Deși literatura de specialitate privind clientelismul în ordinele cu acces limitat oferă o perspectivă asupra funcționării societății clientelare, clientelismul este un fenomen atât mai larg, cât și mai restrâns decât societatea clientelară. Pe de o parte, este mai larg, deoarece cumpărarea de voturi și clientelismul apar și în ordinele cu acces liber[36], unde sunt acte unice, ocazionale ale unei sfere politice separate pentru a cumpăra sprijin de la actori din alte sfere de acțiune socială, altfel separate. Apoi, clientelismul nu implică o dependență clientelară permanentă și nici nu afectează autonomia alegătorilor, adică intrarea și ieșirea liberă în ceea ce privește bazele de vot ale partidelor. Ofertele de clientelism în ordinele cu acces liber nu implică patronalizarea și reducerea celorlalte oportunități de acces la resurse ale alegătorului, independent de elita conducătoare, și, prin urmare, clientelismul nu implică neapărat oportunități de coerciție și amenințări nonviolente. Pe de altă parte, clientelismul este un termen mai restrâns, deoarece se concentrează doar pe actul de acordare (sau neacordare) a sprijinului material în schimbul (refuzului) sprijinului electoral. Deși sprijinul electoral este o consecință importantă a clientelismului, este doar o consecință – și nici măcar singura. Vorbind despre „clientele", ne putem referi la statutul de dependență permanentă a oamenilor și astfel putem analiza (a) varietatea de tehnici de patronalizare socială necesare pentru a crea o clientelă și (b) o serie întreagă de consecințe psihologice, sociale legate de noțiunea mai largă de stabilitate a regimului.

Societățile clientelare pot fi împărțite în două grupuri tipice: (1) cele **clientelare**, care **se definesc prin modul în care** este creată și menținută **dependența**; și (2) cele **neclientelare**, care **se definesc prin modul în care este evitată dependența**. Astfel de grupuri pot exista din trei motive:

- membrii acestora au dreptul la **prestații normative ale statului**, garantând o existență pe care statul nu o poate revoca discreționar, persoană cu persoană (pensionari, studenți etc.);
- sunt membri ai **burgheziei**, ceea ce înseamnă că au aptitudini antreprenoriale, companii orientate spre export și/sau au acumulat deja capital pe piețele pe care familia politică adoptată nu le-a anexat;
- membrii lor pot oferi beneficii atât de mici sau pot însemna un risc politic atât de mic dacă sunt lăsați în pace, încât familia politică adoptată îi consideră **irelevanți**.

Caseta 6.2. Crearea clientelei prin acces limitat în Rusia.

„Accesul la locuri de muncă [...] reflectă nivelul de venit al cetățeanului rus. Rata locurilor de muncă susținute de guvern în economia rusă a fost estimată la aproximativ 24,5% în 2013, în timp ce în 2014 unele estimări au plasat această cifră la peste 30%. Potrivit unui raport al Băncii Mondiale din 2013, în perioada 2008-2010 [...] Rusia a avut o rată de ocupare a forței de muncă peste medie în administrația publică, apărare și educație. În plus, aceste locuri de muncă ofereau salarii la niveluri care erau frecvent competitive în comparație cu alte sectoare ale economiei. Cu toate acestea, [guvernul] rus deține, de asemenea, controlul asupra multor companii private, în special asupra celor cu cea mai mare capitalizare de pe piață: industria minieră, energia, transporturile, comunicațiile, finanțele și așa mai departe. Acest lucru permite guvernului să poată controla accesul la locurile de muncă din sectorul privat. Până în 2006, guvernul rus controla aproximativ 30% din capitalul companiilor private rusești [...], [și este] foarte probabil ca peste 50% din locurile de muncă din economia rusă să depindă direct de guvernul rus. În plus, [...] afacerile private din Rusia sunt foarte vulnerabile la presiunile guvernamentale (inspecții sanitare, acuzații de evaziune fiscală, acordarea de licențe, accesul la credite și așa mai departe) [...]. De fapt, prin această dependență, guvernul rus a creat de facto o relație patron-client cu un segment al clasei de mijloc a țării. [Elita conducătoare] a reușit să «domesticească» cetățenii care sunt dependenți salarial de guvern."

Dumitru Mînzărari, *Transforming Public Goods into Private Goods, în Reconceptualizing Post-Communist Regimes*, ed. Bálint Magyar (Budapest-New York: CEU Press, 2019), 400-401.

[35] Stokes, „Political Clientelism", 650.

[36] Kitschelt, *Patrons, Clients and Policies*.

Grupurile neclientelare pot avea o oarecare autonomie față de familia politică adoptată, însă ponderea lor socială depinde de faptul dacă autocrația patronală a fost precedată de o perioadă de acumulare relativ liberă a bogăției private. Dacă ordinea cu acces limitat a fost formată dintr-una cu acces liber, grupurile nonclientelare au avut șanse mai mari de a se dezvolta decât dacă a fost formată direct din dictatura comunistă. Cu toate acestea[37], chiar și în astfel de cazuri, statul mafiot poate (1) restrânge numărul și proporția acestor grupuri prin diverse măsuri, inclusiv prin patronajul economic și social rece al burghezilor și antreprenorilor, și (2) aplica clientelismul sub forma intervenției bugetare, oferind – dincolo de creșterile normative și automate ale beneficiilor – și cadouri ocazionale, în încercarea de a le câștiga sprijinul electoral [→5.4.3.3].

Analiza societății din autocrațiile patronale în funcție de clientelă, și nu de clase sau caste prezintă numeroase avantaje. În primul rând, ea permite o analiză țintită a dinamicii sociale și a motivațiilor unor grupuri omogene din punctul de vedere al relațiilor de dependență. Pe măsură ce un număr mare de persoane sunt plasate în clientele, o parte substanțială a societății devine analizabilă fără prezumțiile înșelătoare ale terminologiei preexistente. În al doilea rând, afacerile sociale devin analizabile în raport cu sistemul politico-economic, adică cu regimul ca întreg. Vorbind despre clientelă în general și despre clientelism social în particular, se face o legătură între procesele descrise în capitolele anterioare cu privire la politică, economie, viața oamenilor obișnuiți și societate în ansamblu. Această conexiune înseamnă că terminologia societății clientelare se înscrie într-un cadru conceptual coerent ce permite analiza holistică și interdisciplinară a regimurilor postcomuniste care îngustează și obțin controlul asupra canalelor de mobilitate socială.

În sfârșit, noțiunea de clientelă permite o nouă fundamentare a analizei sociologice și în ceea ce privește alte aspecte ale societății. Să luăm două dintre cele mai importante exemple. În primul rând, conceptul de **societate clientelă impune o nouă abordare a inegalităților**. Concentrându-se pe problemele de inegalitate **din Occident**, sociologii și economiștii contemporani vorbesc despre **inegalitățile de piață**, adică despre diferențele de avere și de venituri care decurg din mecanismele capitalismului și ale economiei de piață.[38] Unii autori văd în căutarea rentei o sursă principală de inegalitate[39], iar mecanismul distorsionar al lobbyului [→5.6.1.3] a fost, de asemenea, remarcat ca înclinând economia în favoarea celor bogați.[40] Cu toate acestea, într-o societate clientelară, nu sunt nici deciziile voluntare ale participanților pe piață, nici cooperarea elitelor politice și economice separate care cauzează și conservă inegalitățile. Într-adevăr, piața competitivă nu este pur și simplu distorsionată, ci anexată de diversele mecanisme de clientelizare [→5.6.1.3], iar inegalitatea dintre clienți provine și din (1) poziția lor în ierarhia patronală monopiramidală și (2) deciziile discreționare ale patronului suprem. Pe de o parte, accesul la resurse este limitat la unele persoane asupra cărora se concentrează diverse forme de cheltuieli discreționare ale statului (cum ar fi corupția – anumite achiziții publice [→5.3.3.3.3]). Aceștia ajung în straturile superioare ale ierarhiei sociale, deși proprietatea lor are un caracter condiționat,

---

[37] Fabry susține că, în Ungaria, greșelile politice din perioada de acces liber au subminat mobilitatea socială și, prin urmare, nu s-a putut dezvolta o burghezie puternică. Fabry, *The Political Economy of Hungary*. De asemenea, a se vedea Radnitz, „The Color of Money".

[38] Pentru două lucrări de referință, a se vedea Piketty, *Capital in the Twenty-First Century*; Atkinson, *Inequality*..

[39] Szelényi și Mihályi, *Rent-Seekers, Profits, Wages and Inequality*.

[40] Stiglitz, *The Price of Inequality*.

deoarece și-au dobândit poziția prin capriciul patronului suprem, care îi poate și „concedia" prin confiscarea proprietății lor – de unde și gluma rusească „în Rusia nu există miliardari, ci doar oameni care lucrează ca miliardari".[41] Pe de altă parte, membrii prosperi ai burgheziei care nu sunt implicați în acest sistem de proprietate legată de putere [→5.5.3.5] sunt vizați de cheltuielile bugetare elitiste. Aceștia sunt unul dintre grupurile neclientelare menționate mai sus care se numără printre câștigătorii politicii sociale, contribuind la creșterea decalajului dintre bogați și săraci.[42] Această scurtă analiză a **inegalităților patronale,** care urmează mai degrabă logica *patronalismului* decât logica pieței libere, indică deja modul în care un nou limbaj analitic, încorporat în cercul mai larg al cadrului nostru, poate oferi un teren fertil pentru cercetarea diferențelor sociale în societățile postcomuniste.

În al doilea rând, **societatea clientelară necesită o nouă abordare a statutului angajaților**. Așa cum am menționat mai sus, angajații se numără printre cei care sunt privați de autonomie, deoarece sunt făcuți dependenți de punctele de acces la resurse de care dispune familia politică adoptată. Unul dintre ingredientele importante pentru a slăbi statutul angajaților și, de asemenea, pentru a face evidentă pentru aceștia *în masă* poziția lor precară este eroziunea instituțiilor formale care îi protejează, inclusiv a drepturilor de muncă și a sindicatelor. Unii autori de stânga interpretează acest lucru ca pe o „**dereglementare"** care se încadrează în „programul neoliberalismului".[43] Cu toate acestea, luarea în considerare a contextului mai larg al societății clientelare dezvăluie de ce **cadrul neoliberalismului este înșelător atunci când vine vorba de analiza relațiilor sociale în autocrația patronală**. Acest lucru poate fi observat atât la nivelul angajaților, cât și al angajatorilor. La nivelul angajaților, neoliberalismul își propune într-adevăr să reducă drepturile de muncă și să treacă de la niveluri superioare de negociere colectivă la niveluri inferioare, mai aproape de firmă sau de locul de muncă.[44] Ca urmare, vulnerabilitatea angajatului crește față de angajator. Cu toate acestea, reformele neoliberale nu presupun crearea unei ordini cu acces limitat și nici faptul că angajatorul se află într-un statut de patron-client față de familia politică adoptată. Dimpotrivă, neoliberalismul propune economia de piață, individualismul și reformele impersonale, în timp ce nu instituie, în locul unor drepturi de protecție a muncii, legături personale puternice cu o rețea patronală dominantă. **Neoliberalismul atomizează, *patronalismul* vasalizează.** La nivelul angajatorilor, reformele neoliberale ale muncii „servesc la extinderea discreției angajatorului", adică la împuternicirea angajatorilor față de angajați.[45] În schimb, **o autocrație patronală îi deposedează atât pe angajatori, cât și pe angajați**, forțându-i să intre într-un statut clientelar prin *patronalizare*. În timp ce în idealul neoliberal, împuternicirea *de jure* a angajatorilor are ca rezultat extinderea puterilor acestora, iar cele două într-o societate clientelară sunt, *de facto*, detașate. *De facto*, angajatorul este fie (a) un membru al familiei politice adoptate – cum ar fi un oligarh sau un om de fațadă –, caz în care își poate exercita drepturile de proprietate *de jure* doar parțial (patronul suprem centralizând o parte din drepturile endogene *de facto* [→5.5.3.4]), fie (b) un outsider – cum ar fi un antreprenor de talie mică sau medie cu valoare de pradă redusă [→5.5.4.1] – a cărui proprietate rămâne totuși condiționată. Altfel spus, patronul suprem poate decide să atace

---

41 Markus, „The Atlas That Has Not Shrugged", 103.

42 Krémer, „The Social Policy of the Mafia State and Its Impact on Social Structure".

43 Pásztóy, „A munka neoliberális világa egy illiberális demokráciában [Viața profesională neoliberală într-o democrație iliberală]"; Charman, "Kazakhstan: A State-Led Liberalized Market Economy?".

44 Baccaro și Howell, „A Common Neoliberal Trajectory".

45 Baccaro și Howell, „A Common Neoliberal Trajectory", 523-28.

orice proprietar în cazul în care cineva este concediat sau angajat, în ciuda așteptărilor sale. De fapt, **patronul suprem, nu angajatorul, este cel care are amplitudinea maximă a arbitrariului** [→2.4.6], deoarece „discreția angajatorului" care e extinsă *de jure* este, de asemenea, de așteptat să fie folosită pentru prejudecăți politice, nu pentru motivele individuale (de profit) ale angajatorului. Este adevărat că, în ceea ce privește condițiile de muncă, un oligarh s-ar putea bucura de mai multe drepturi față de angajații săi, dar el rămâne totuși un subpatron în rețeaua patronală monopiramidală, cu autonomie și drepturi de proprietate limitate.[46] În cele din urmă, **nu angajatorul este cel care limitează autonomia angajaților săi, ci patronul suprem, care limitează autonomia ambilor**. Fracturarea autonomiei în contextul societății clientelare nu se încadrează în programul neoliberal, care poate fi implementat de o autocrație conservatoare (precum Chile lui Pinochet cu restrictivul „Plan Laboral")[47], ci în programul de patronalizare, care este implementat de o autocrație patronală.

În concluzie, în locul configurațiilor sociale care reflectă structura de clasă – cu statut juridic autonom și progrese prin mecanismele pieței –, relațiile patron-client ordonate în lanțuri de comandă preiau întregul plan vertical al societății clientelare. Familia politică adoptată este o formațiune de dominație care se organizează în jurul patronului suprem într-o manieră monocentrică, ierarhică, prin legături puternice. **Nu există o intrare liberă în rețeaua patronală, ci doar adopție, fiind dat acces sau predare forțată; și nicio ieșire liberă, ci doar excludere.** Ordinea de acces deschis a democrației liberale, care funcționează pe baza multitudinii de legături slabe în sanctuarul garanțiilor instituționale, este înlocuită, pe măsură ce garanțiile instituționale cad, de o lume care se bazează pe mult mai puține legături puternice. **Relațiile impersonale, normative și legale sunt înlocuite de relații discreționare, patronale.** Într-o dictatură comunistă, subordonarea este deschisă, totală și, în cele din urmă, bazată pe forța fizică directă, în timp ce subordonarea are loc într-o configurație de clasă mai mult sau mai puțin omogenă din punct de vedere juridic. Într-o autocrație patronală, în schimb, relațiile patron-client trebuie să se realizeze cu o mare varietate de forme în cadrul recuzitei sistemului instituțional care prezintă formal caracteristicile statului de drept [→4.3.5]. Procesul de subordonare se realizează în diferite grupuri sociale cu aplicarea unor tehnici diferite, ceea ce nu înseamnă o subordonare sterilă, instituțională, ci mai degrabă, în esență, o integrare structurată într-o rețea de dependență și loialitate personală.

6.2.2.3. Clientele mijlocii în sfera politică și economică: „nobilimea de serviciu" și „furnizorii curții"

Vorbind despre stratificarea unei societăți **clientelare, nu ar trebui să folosim termenii de „clasă de mijloc" și „clasă inferioară", ci mai degrabă straturi medii și inferioare de clientelari și neclientelari**. Aceste grupuri traversează, de obicei, liniile de clasă și reprezintă o varietate de lanțuri vasale, care însă pot și lipsi pe diferite niveluri ale piramidei sociale. În

[46] În unele autocrații patronale, marii capitaliști străini pot obține un statut de nonclientelă, de obicei atunci când țara este dependentă de investiții străine directe (ISD). Revenim la acest fenomen specific fiecărei țări în capitolul 7 [→7.4.5]. În acest moment, este suficient să observăm că și capitaliștii străini (ocazional puternici), și oligarhii, și oamenii de fațadă naționali trebuie tratați separat. Căci primii formează un grup de afaceri, în timp ce cei din urmă sunt subordonați într-o rețea patronală informală [→5.4.2.3].

[47] Buchanan, „Preauthoritarian Institutions and Postauthoritarian Outcomes". Într-adevăr, Chile a fost aproape de autocrația conservatoare doar în ceea ce privește economia nepatronală sub o rețea de putere monopiramidală, în timp ce acesta a fost și o juntă militară [→*Concluzie*].

general, crearea **unei societăți clientelare înseamnă eliminarea oportunităților de existență autonomă** și înlocuirea lor cu dependența de regim sau mai degrabă cu situațiile de „sufocare" menționate mai sus. Tehnicile concrete de clientelizare directă și rece a societății tind să varieze de la clientelă la clientelă, iar fiecare stat mafiot își poate dezvolta propriul arsenal de politici clientelare pentru a obține dependența instituțională, financiară și personală a societății date cu care se confruntă [→7.4.7.1]. Prin urmare, varietatea clientelară este, în cele din urmă, specifică fiecărei țări și nu are rost să dezvoltăm o tipologie completă a clientelizării existente în prezent în regiunea postcomunistă. Cu toate acestea, unele tipuri apar sub fiecare stat mafiot în mod tipic, urmând natura generală a autocrațiilor patronale.

Pornind de la mijlocul piramidei sociale, **clientela de mijloc** e cea care este desemnată prin termeni populiști eufemistici precum „clasa națională de mijloc". Acest termen nu se referă la o comunitate de cetățeni autonomi mai bine dotată cu bunuri intelectuale sau materiale. Dimpotrivă, el se referă la clientele, fortificate cu privilegii și organizate într-o ordine patronală care permite intrarea sau își expulzează membrii în funcție de termenii familiei politice adoptate. Coloana vertebrală a acestui strat este compusă din **două clientele diferite în statutul lor sociologic: „nobilime de serviciu" și „furnizori ai curții", fără statut juridic corespunzător**. Într-adevăr, astfel de grupuri sociale existau ca ordine formalizate sub feudalism, în timp ce într-o autocrație patronală, ele nu există *de jure,* ci doar *de facto,* adică în virtutea rolului sociologic pe care îl îndeplinesc.[48] **Nobilimea de serviciu implică intelectuali profesioniști**, angajați atât în instituțiile de stat, cât și în cele private, în timp ce **furnizorii ai curții sunt subcontractanții sau subordonații direcți ai unităților economice ale familiei politice adoptate**, *de jure* companii private și exploatații de stat. Transformarea sistemului instituțional se mulează pe aceste două clientele, furnizând instrumentele necesare funcționării sistemului autocratic de guvernare. „Clasa națională de mijloc" este în realitate un nivel de vasalitate subordonată, cu libertăți restrânse în sfera acțiunii politice și de piață.

Începând cu nobilimea de serviciu, înființarea acesteia poate fi împărțită în trei etape:

1. Pentru a începe reclasificarea intelectualilor profesioniști din serviciul public în rândurile nobilimii de serviciu, mai întâi se realizează o **curățare politică cuprinzătoare**, adesea însoțită de campanii de stigmatizare și criminalizare. Acest lucru este valabil atât atunci când instituirea ordinii cu acces limitat implică înlocuirea unui serviciu public anterior democratic (ca în Ungaria), cât și [49] atunci când înseamnă transformarea unui fost aparat comunist (ca în Asia Centrală).[50] Fuziunile și lichidările instituționale în serie care, în mod firesc, implică și reduceri semnificative ale resurselor publice nu fac decât să facă disponibilizările în masă mai ușor de justificat. De exemplu, în cazul celor care lucrează în marile sisteme publice, cum ar fi educația și asistența medicală, curățarea politică ce ajunge până la cele mai joase niveluri se realizează, de obicei, odată cu introducerea unor astfel de concedieri, precum și a reorganizărilor.

---

[48] Deși, de obicei, nu folosim analogii și, în schimb, creăm noi categorii, am considerat că, în acest caz, terminologia feudală poate fi adecvată dacă este folosită cu suficientă precauție (adică, ținând cont de (1) diferența de *informalitate* și (2) că feudalismul nu este un cadru cuprinzător pentru a descrie regimul). Într-adevăr, am mai folosit analogia feudală o dată: în cazul „curții patronale" [→3.3.2].

[49] Lakner, „Links in the Chain", 154-57.

[50] Sievers, „Academy Science in Central Asia 1922-1998".

Curățenia politică ce precede consolidarea unei aristocrații de serviciu este în mod esențial diferită de valurile de înlocuiri care au loc după schimbările de guvern în democrațiile liberale: în primul rând, datorită numărului lor pur și simplu masiv; în al doilea rând, prin măsura în care chestiunea loialității retrogradează profesionalismul în linia a doua; în al treilea rând, prin disciplina marțială necesară pentru a se conforma; și în al patrulea rând, prin modul în care toate posturile care pot fi legate de stat sunt închise pentru cei care sunt expulzați, ceea ce sporește și mai mult disciplina în rândurile lor. În acest din urmă caz, a fi înscris pe o listă neagră (reală sau virtuală) înseamnă o stigmatizare politică ce are ca rezultat o interdicție pentru a intra în întreaga sferă a serviciului public. Acest tip de interdicție de angajare este cunoscut din timpul regimului comunist, deși acolo, aceste interdicții erau comunicate prin intermediul canalelor partidului și al serviciilor secrete;

2. Al doilea pas este de a **forța actorii să se alăture camerelor formale și instituțiilor de sprijin politico-ideologic (think tankuri**) controlate de elita politică conducătoare. Firește, acest pas nu este necesar în cazul intelectualilor care lucrează în administrația de stat, unde loialitatea este impusă servitorilor patronali [→3.3.5] prin reguli elastice de „conduită profesională" care pot fi interpretate discreționar, în orice fel, precum și prin centralizarea deciziilor de avansare, interzicerea declarațiilor publice și interdicții care îi vor însoți pe cei îndepărtați pe tot parcursul carierei și le vor împiedica viitoarele angajări. Pe de altă parte, oameni precum profesorii membri din corpul lor de serviciu se bucură de anumite avantaje care le sunt asigurate în mod formal – în special pentru a ocupa posturile de stat, spre deosebire de cei care sunt excluși din acestea –, dar nu se bucură de libertățile care ar aparține camerei lor profesionale într-o societate neclientelară. În cazul unora dintre lucrătorii cu gulere albe forțați să intre în diverse camere profesionale prin constrângerea autorităților de aplicare a legii, putem găsi modele similare, deoarece situația de vasalitate nu se traduce decât parțial în drepturi care corespund în mod obișnuit unui astfel de statut formal. Aceasta este ceea ce face ca utilizarea, de altfel adesea iluminatoare, a metaforelor feudale să fie doar condiționată în mod adecvat. În camerele patronale și în instituțiile de sprijin**, amplitudinea arbitrariului** [→2.4.6] **în alocarea fondurilor și a locurilor de muncă este considerabilă**, ceea ce transformă aceste instituții în organizații de stat care garantează loialitatea, precum și în curele de transmisie [→4.3.2.3]. În locul funcției de asigurare a calității camerelor autonome din democrațiile liberale se instituie funcția de șantaj.[51]

   Dincolo de efectul disciplinar direct și de semnalare indirectă a alocării arbitrare, se instituie, de obicei, un control ministerial constant al fluxului de resurse. Pentru a da un exemplu, soarta academiilor de științe postcomuniste este ilustrativă: în regiunea istorică islamică, încă din anii '90, academia din Kazahstan a fost încorporată în Ministerul Științei, iar academia din Turkmenistan s-a confruntat cu reduceri masive și reorganizare[52] (finanțarea publică a instituției s-a încheiat în

[51] Lakner, „Links in the Chain", 157-59.

[52] Sievers, „Academy Science in Central Asia 1922-1998", 272.

2019)[53]; în regiunea ortodoxă de est, academicienii și cercetătorii ruși au fost separați, iar cercetătorii au fost plasați în subordinea unui minister care supraveghează granturile pe termen fix din care se finanțează cercetarea; în regiunea creștină vestică, statul mafiot maghiar a urmat practic exemplul rusesc și a înrolat rețeaua de cercetare din cadrul Academiei de Științe sub supravegherea Ministerului Inovării și Tehnologiei, cerând să fie cercetate mai multe subiecte „practice", precum și „naționaliste"[54];

3. Al treilea pas este **extinderea supravegherii directe la procesele de recrutare**. Educarea „noii elite politice și administrative naționale" este o țintă principală a politicilor clientelare, care vizează crearea diferitelor forme de dependență menționate mai sus. Înființarea Academiei Prezidențiale Ruse de Economie Națională și Administrație Publică în 2010, prin fuziunea a 14 academii naționale și regionale ale educației în domeniul funcționarilor publici, este un bun exemplu.[55] La fel cum Universitatea Națională a Serviciului Public a fost înființată prin fuziunea facultății de administrație publică preluată de la Universitatea Corvinus din Budapesta, de la Colegiul de Poliție și de la Universitatea Națională de Apărare Zrínyi Miklós.[56] Aceasta este menită să fie locul de formare pentru toți membrii ordinului unic, unificat al nobilimii de serviciu, fie că este vorba de diferitele niveluri ale administrației publice, de serviciile secrete, de poliție sau de armată, fiecare fiind pregătit pentru a fi repartizat ca verigă în cadrul lanțului de comandă patronal.

Celălalt pilon al stratului de mijloc este clientela **furnizorilor curții**. În autocrațiile patronale precum Rusia, care se bazează mai mult pe instituțiile formale ale statului, înființarea de **holdinguri de stat** îndeplinește o funcție similară cu cea a camerelor descrise mai sus, oferind o modalitate de a subordona miriade de actori economici mai mici fără a prelua povara gestionării zilnice. Cu toate acestea, are loc o clientelizare socială rece, pe măsură ce statul mafiot anexează un segment tot mai mare de piețe capitaliste într-o economie relațională sub comanda familiei politice adoptate [→5.5-6], iar clientela furnizorilor curții se extinde în consecință. Pe măsură ce sursele economice independente sunt eliminate, înlocuirea **sistemului de achiziții publice competitive bazate pe reguli normative cu decizii discreționare motivate politic** subminează un segment semnificativ al pozițiilor corporative independente. De exemplu, ridicarea pragurilor de achiziții publice cu multiplii valorii inițiale poate face posibilă scutirea în masă de la obligațiile de achiziții publice, în timp ce, în cazul investițiilor mari, citarea constantă a faptului că proiectul este de „interes special" din punctul de vedere al securității naționale sau pentru economia națională deschide poarta scutirilor individuale pe scară largă. Deciziile discreționare cu privire la utilizarea fondurilor publice pot fi ușurate printr-o relaxare suplimentară a legilor privind conflictele de interese.[57] Abundența excluderii arbitrare a ofertelor mai puțin costisitoare

[53] „Turkmenistan to Cut State Funding for Science".

[54] Kolozsi și Bolcsó, „Hungarian Academy of Science Caves in to Government Pressure, Lets Go of Research Network".

[55] Forrat, „The Political Economy of Russian Higher Education".

[56] Lakner, „Links in the Chain", 162.

[57] Cazul Ungariei este un exemplu în acest sens. După cum scriu jurnaliștii de investigație pe baza Legii bugetului 2015, „deși datele privind licitațiile câștigătoare și implementarea lor vor rămâne publice, cele privind cererile nereușite nu vor rămâne publice. De fapt, acestea trebuie șterse după încheierea procesului de evaluare (excluzând practic posibilitatea de a dezvălui abuzurile în retrospectivă, veți observa o soluție

de la achizițiile publice și constrângerile privind posibilitatea de a contesta deciziile stimulează procesul formal. Ca urmare, întreprinderile fie rămân „voluntar" departe de piața achizițiilor publice, fie caută un patron încorporat în familia politică, astfel încât să poată deveni subcontractori, adică furnizori corupți ai curții.

Pe de altă parte, crearea de megacorporații private în mod oficial oferă o modalitate de a forma lanțuri de furnizori tributari de subcontractanți. În teorie, megacorporațiile ar putea angaja diferiți subcontractanți pe bază de concurență în cazul fiecărei achiziții câștigate. În practică, atunci când o megacorporație câștigă formal o achiziție publică, aceasta utilizează rețeaua sa stabilită de furnizori corupți ai curții, care devin dependenți de monopolul megacorporației (sau, în sens mai larg, al familiei politice adoptate). Pentru un analist economic străin, rata profiturilor poate fi revelatoare: profiturile medii sau sub medie indică furnizori corupți ai curții dependenți, în timp ce ratele de profit (cum ar fi) peste medie indică faptul că subcontractantul în cauză este, într-adevăr, un paravan economic cu funcția de a canaliza banii în afară [→3.4.3, 5.5.4.3].

În acest fel, cât mai mulți actori economici sunt atrași în controlul statului și în lanțul de comandă sub clientelă de furnizor corupt ai curții. Nu este vorba de corupția obișnuită de zi cu zi, care nu ar căuta și nici nu ar putea căuta să supravegheze exclusiv toate resursele. Logica statului mafiot este diferită: așa cum lumea interlopă organizată nu ar permite unui rival să ia bani de protecție pe teritoriul său, criminalitatea organizată la nivelul instituțiilor de stat este interesată și ea să elimine posibilitatea unor afaceri sau instituții independente și mai ales critice. Din acest motiv, familia politică adoptată creează o ordine cu acces limitat, în care resursele supravegheate de elita conducătoare sau aflate sub influența acesteia nu prezintă o concurență reală și nici o neutralitate sectorială. Dimpotrivă, sunt stabilite chiar cadrul legal și condițiile pentru practicarea unei redistribuiri relaționale de piață [→5.6.1]. Aceasta este o stipulare importantă pentru a condiționa în mod corespunzător actorii economici și pentru a-i obliga să accepte noile reguli. Neglijarea regulilor statului mafiot nu numai că duce la excludere și interzicerea accesului la resurse, dar poate, de asemenea, să oblige întreprinderile naive la cheltuieli care nu pot fi recuperate.

6.2.2.4. Clientela superioară și inferioară: transformarea recompenselor și transferurilor de piață în cadouri discreționare

Dincolo de stratul de mijloc, stratul superior al clientelei este, de asemenea, tipic ideal. **În vârful ierarhiei sociale** a unei autocrații patronale de tip ideal **putem vedea modelul pur al unei societăți clientelare**, în care practic fiecare actor face parte din rețeaua patronală monopiramidală. Acest lucru este reflectat în mod simptomatic în lista „celor mai influente persoane", publicată anual în mai multe țări postcomuniste.[58] Listele de persoane influente întocmite în societățile pluraliste, fundamentate pe separarea puterilor, nu vor include persoane aflate în relații ierarhice de superioritate și inferioritate între ele, ci indivizi autonomi, fără relații de dependență (de la politicieni la oameni de afaceri, de la personalități din mass-media la profesori universitari). În schimb, o majoritate decisivă a celor care ajung pe listă în autocrațiile patronale poate mulțumi binefacerii patronului suprem pentru

similară în cazul licențelor naționale pentru magazinele de tutun și a escrocheriilor cu terenuri agricole) și nici datele privind identitatea celor care au luat deciziile nu vor trebui să fie făcute publice". „Januártól könnyebb lesz lopni [Din ianuarie, va fi mai ușor să furi]".

[58] Pentru exemple, a se vedea Rapoza, „Russia's Top 10 Most Influential"; Szakonyi, „Befolyás-Barométer"; „Топ-100 Самых Влиятельных Людей Украины [Top 100 al celor mai influenți oameni din Ucraina]".

pozițiile lor influente. Dacă favoarea sa ar fi retrasă, aceste persoane nu ar prezenta niciun interes.[59] Oricât de subiectivă ar fi alcătuirea unei astfel de liste, ea reflectă structura lanțului de comandă real și asupra naturii nelibere de scară a rețelei monopiramidale. Ea înfățișează aceeași formă de rețele patron-client la vârful societății, ca și cele care sunt tipice pentru nivelurile inferioare ale ierarhiei sociale.

Clientela superioară implică, pe de o parte, **membrii cu venituri ridicate din administrația publică**. Referindu-se la aceștia, jurnalista Anna Politkovskaia a vorbit despre o „oligarhie birocratică loială", a cărei creare a fost o „marcă înregistrată a administrației Putin".[60] Acest lucru ne conduce la un grup mai general care formează o clientelă superioară, și anume **oligarhii** familiei politice adoptate, care sunt dependenți de regim și în special de patronul suprem. Aceștia sunt, fie direct, fie indirect, prin intermediul membrilor familiei și al oamenilor de fațadă [→3.4.3], practic beneficiarii exclusivi ai (1) tuturor achizițiilor și investițiilor legate de stat, asigurate din resurse interne, dar și externe [→7.4.6] și alocate discreționar de patronul suprem, și (2) intervenției discreționare de reglementare prin care statul le poate prefera [→5.4]. Acesta este, în parte, motivul pentru care paralelele făcute cu diverse forme de dictatură comunistă sunt greșite: în primul rând, pentru că statul nu a ajutat atunci la crearea de averi private și, în al doilea rând, nomenclatura nu era caracterizată de predominanța relațiilor de familie. Așa cum am explicat mai sus, statul mafiot se extinde prin legături de rudenie și cvasirudenie (puternice), adoptând și/sau subordonând oligarhii în rețeaua patronală monopiramidală [→3.4.1.3].

Scopul de bază al statului mafiot nu este doar eliminarea pozițiilor de autonomie la nivel instituțional, ci și eliminarea directă a pozițiilor de autonomie personală în sfera vieții politice, economice și sociale, transformându-le în dependență patronală. Deși nu este idealul tipic, merită menționat faptul că, în unele autocrații patronale, instalarea relațiilor patron-client se extinde și la **baza piramidei sociale.**[61] Cel mai bun și mai elocvent exemplu de clientelă inferioară este cel al **lucrătorilor publici** din Ungaria. O instituție anterioară puternic reformată de guvernul Orbán, munca publică este un program central de ajutor pentru ocuparea forței de muncă adaptat la nevoile de comunicare politică și finanțat într-un mod imprevizibil (de exemplu, a angajat aproape de două ori mai multe persoane în luna alegerilor parlamentare din 2014 decât în luna următoare).[62] Cei care sunt angajați în cadrul acestui program sunt nu numai expuși la caracterul temporar și *ad-hoc* al acestei munci, alături de faptul că lucrează pentru jumătate din salariul minim[63], dar sunt, de asemenea, împovărați de faptul că angajarea și concedierea lor este o decizie discreționară a primarului local, care nu poate fi pusă în discuție din punct de vedere juridic. Într-adevăr, aceasta este o **formă de servitute instituționalizată la nivel central**, în care drepturile celor angajați nu se ridică nici măcar la nivelul drepturilor care au fost asigurate servitorilor casnici cu cărți de muncă între cele două războaie mondiale.[64] Nu e de mirare că nu au de ales decât să suporte să asiste la mitingurile partidelor guvernamentale ca biodecorații sau

[59] Bozóki, „A Párttól a Családig [De la partid la familie]".

[60] Politkovskaia, *A Russian Diary*, 283.

[61] Lakner, „Links in the Chain", 172-75.

[62] „Votes of the Poor: Public Works and the Perils of Clean Elections".

[63] Albert, „Public Works in Hungary: An Efficient Labour Market Tool?"

[64] Cf. Császár, „A Cselédség Jogi Helyzete a Dualizmus-Kori Magyarországon [Situația juridică a funcționarilor din Ungaria în epoca dualistă]".

să participe ca și contramanifestanți la protestele antiguvernamentale, sau să lucreze pe moșiile potentaților locali. Această ultimă noțiune, în toată splendoarea ei, a fost încapsulată în proiectul de lege al ministrului de interne – acceptat de parlament în iunie 2015 – care permite proprietarului de terenuri care ar urma să angajeze zilieri între lunile mai și octombrie să raporteze nevoia sa de mâini de lucru primarului local, care ar urma să selecteze zilierii potriviți și apoi „să prezinte lista la biroul districtual", care îl informează pe superiorul angajatului din domeniul lucrărilor publice, pentru a lăsa persoana în cauză în afara „îndatoririlor sale la locul de muncă sau în stare de disponibilitate", în timp ce angajatul din domeniul lucrărilor publice trebuie să se ocupe de munca sezonieră, în caz contrar fiindu-i interzis accesul la lucrările publice și la beneficii pentru următoarele trei luni. În baza acestei propuneri, lucrătorul nu ar putea nici măcar să demisioneze, dacă, de exemplu, condițiile de muncă ar fi prea proaste, pentru că, plecând, ar renunța și la cele trei luni de muncă publică. Legea îi exclude însă și pe cei „de la cele trei luni de muncă publică, al căror contract de muncă anterior a încetat pe baza unui acord comun sau dacă au demisionat din proprie inițiativă".[65]

Conform reglementărilor actuale din Ungaria, este nevoie de cel puțin 30 de zile de muncă publică îndeplinită pentru a avea dreptul chiar și la cel mai mic nivel de prestații sociale.[66] Efectul disciplinar al acestui sistem poate fi observat în rezultatele alegerilor din satele mici și cele mai vulnerabile. Potrivit analizei realizate de ONG-uri maghiare de top, în localitățile „unde un procent mare din populația în vârstă de muncă era angajată în munca publică, în aprilie 2014, lista națională Fidesz-KDNP a obținut rezultate semnificativ mai bune. În timp ce partidele aflate la guvernare s-au descurcat bine (cu 30% peste media națională), doar în 38% din comunitățile mici au câștigat cu marje mari în orașele mici și în satele cele mai afectate de ocuparea forței de muncă în sectorul public".[67] Un alt ONG, Policy Agenda, a constatat că, în rândul localităților afectate în mod minim de munca publică, 42,3% dintre alegători au votat pentru lista națională a Fidesz-KDNP în 2014 și 55,4% în 2018. În schimb, aceleași cifre în așezările „puternic" sau „foarte puternic" afectate de lucrările publice au fost de 49,7% și, respectiv, 61,4%. Dacă ne uităm doar la satele foarte puternic afectate de lucrări publice, în 2014 și în 2018 s-a înregistrat o susținere de 53,1% pentru partidele guvernamentale, iar în 2018, de 67,1%. [68]

6.2.2.5. Forța legăturilor puternice și psihologia socială a societății clientelare

Deși se bazează în mare măsură pe neutralizarea deliberării publice [→4.3], sprijinul electoral al patronului suprem este totuși remarcabil.[69] De multe ori, cineva este tentat să se întrebe „de ce îi votează oamenii?", mai ales în lumina corupției galopante[→5] și a consecințelor slabe de politică publică ale politicilor patronale [→4.3.4.1]. După cum explicăm în partea următoare, ideologia și comunicarea sunt de o importanță capitală pentru a asigura stabilitatea autocrațiilor patronale [→6.3-4]. Cu toate acestea, concentrându-ne la nivelul structurilor sociale, ceea ce trebuie văzut este că **stabilitatea clientelară** este foarte diferită

---

[65] „Pintér új ötlete: napszámosnak lehetne igényelni a közmunkásokat [Noua idee a lui Pintér: lucrătorii din sectorul public ar putea fi folosiți ca agenți de pomeni]".

[66] Cseres-Gergely și Molnár, „Közmunka, segélyezés, elsődleges és másodlagos munkaerőpiac".

[67] „Votes of the Poor: Public Works and the Perils of Clean Elections", 3.

[68] Vaskor, „Elsült a Fidesz csodafegyvere [Aceasta a fost arma-minune a lui Fidesz]".

[69] Guriev și Treisman, „The New Dictators Rule by Velvet Fist".

de cea a sprijinului politic al cetățeanului autonom într-o ordine cu acces liber. Cei care obțin poziții prin mecanismele privilegiilor bazate pe putere **au deja ceva de pierdut – acesta este ceea ce îi leagă de noua ordine.** Într-adevăr, întrebarea „de ce îi votează oamenii pe ei?" provine din ignorarea unui fapt simplu: că **legăturile puternice sunt într-adevăr puternice,** ca să nu mai vorbim de faptul că sunt invizibile dacă ne concentrăm doar pe configurația instituțională formală.

Acest lucru este valabil mai ales în cazul acelor membri ai **nobilimii de serviciu** care nu și-au obținut pozițiile prin merite de expertiză, ci datorită loialității necondiționate care li se cerea. Acest lucru duce la dispariția lentă a etosului și a ținutei specifice serviciului public, atunci când un servitor clientelar ar putea crede că expertiza și neutralitatea sa politică garantează o poziție stabilă în serviciul public. O poziție, revendicată până acum prin merit, a devenit un loc de muncă livrat – și potențial luat – prin favoruri patronale. Astfel, servitorul patronal dobândește un interes direct în menținerea sistemului, deoarece orice schimbare ar veni cu un risc existențial. Luptând cu sentimentul de vulnerabilitate intrinsec clientelei, se dezvoltă o tendință de identificare emoțională cu regimul, ceea ce înseamnă că proporția de adepți înrăiți ai guvernului din acest strat se stabilizează.

Disciplina în rândul celor care rămân în sistemul filtrat este, de asemenea, sporită de diferența uriașă dintre veniturile lor actuale și ceea ce ar valora competențele lor pe piața liberă. În cercul **furnizorilor corupți ai curții și al clientelei superioare**, pe de altă parte, a fi câștigător sau perdant al unei licitații se poate măsura în averi. Ar fi o greșeală să subestimăm capacitatea regimului de a cimenta coeziunea și loialitatea celor adoptați în familia politică. Precum structura de oțel în beton armat: coerența socială a voinței indivizilor nu este o dimensiune perceptibilă pentru sondajele de opinie, acolo unde ideologia, programul și existențele se potrivesc clar pentru membrii clientelei.

Într-adevăr, autocrația patronală este un regim „iertător" și „primitor", deși pe baza unor standarde diferite față de modul în care acești termeni sunt înțeleși de obicei. Există „reguli de familie", condiții și recompense pentru o revenire în sânul familiei. Mulți oameni care par străini de sistem își pot găsi un loc în cadrul acestuia: de la foști nomenclaturiști la agenți ai serviciilor secrete și de la intelectuali dezorientați la artiști și oameni de afaceri speriați care se considerau cândva independenți. Retorica populistă îi poate prezenta pe acești oameni ca fiind „clasa națională de mijloc", iar lor le-ar plăcea să creadă acest lucru despre ei înșiși. Dar, de fapt, ei sunt doar membri ai unei clientele din rețeaua patronală monopiramidală.

Amenințările nonviolente bazate pe vulnerabilitatea existențială sunt un instrument pentru a înăbuși atitudinile critice. Cu toate acestea, **natura vulnerabilității este fundamental diferită de cea observată sub dictatura comunistă**. Înainte de schimbarea de regim, dacă cineva avea un apartament, se putea descurca și cu un venit relativ mic, deoarece chiria publică, costurile cu utilitățile și transportul erau foarte scăzute. În plus, datorită condițiilor salariale egalitare (scăzute), nu existau atunci diferențe de venituri și avere comparabile cu cele din prezent. Retribuțiile politice erau prezente mai ales prin obstrucționarea carierei sau a avansării profesionale, interzicerea publicațiilor, refuzul pașapoartelor sau prin hărțuirea birocratică ori a serviciilor secrete. Și chiar și în cazul încarcerării, restul familiei persoanei reținute își putea menține nivelul oricât de scăzut de existență.

În urma schimbării de regim s-a schimbat și substanța incertitudinii existențiale. **Anteriorul „puțin, dar garantat" a fost înlocuit cu „poate mai mult, dar fără garanții".** Este doar o contradicție în aparență faptul că, în pofida creșterii, sentimentul de incertitudine existențială a crescut semnificativ. Îmbunătățirea modului de viață datorită tehnologiilor devenite disponibile pe scară largă (mașini, telefoane mobile etc.) nu a contat, la fel

cum nu a contat faptul că un număr mult mai mare de tineri au putut să se mute în propriile case sau să meargă la universitate decât înainte: șomajul masiv, adesea pentru perioade disperat de lungi, care se întindeau pe generații, s-a dezvoltat în paralel cu progresele. Și pături largi din straturi întregi ale populației au căzut în datorii (și în urma crizei economice), cu o multitudine de falimente în rândul întreprinderilor mici și mijlocii. **Acum este mai mult de pierdut**, iar un număr vast de persoane poate cădea de la o zi la alta într-o situație complet lipsită de speranță din punct de vedere existențial. Pierderea unui loc de muncă sau, de altfel, a unui contract de la stat ori de la administrație poate da o lovitură bruscă și mortală unei afaceri care fusese stabilă sau prosperă. În cadrul unei societăți în care numărul de posturi și contracte legate de stat (adică familia politică adoptată) este deosebit de mare, această situație evoluează aproape în mod natural într-o societate clientelară.

Potrivit lui Stokes, sprijinul material acordat de elita conducătoare poporului în ordine de acces limitat „menține dictatorii la putere, permițându-le să organizeze alegeri în care concurența este înăbușită, în care alegătorii care ar prefera să voteze împotriva regimului sunt împiedicați să o facă de teama represaliilor".[70] Într-adevăr, dacă un client se angajează într-un conflict cu familia politică adoptată, el riscă distrugerea integrității – pierderea locului de muncă, a averii, a capitalului, a credibilității profesionale și morale și, uneori, chiar a libertății personale [→3.6.2.3]. Rezultatul final nu este doar un zero, ci – prin datorii – insolvabilitate. O cădere în ierarhia socială nu trebuie să fie neapărat treptată; ea poate fi și precipitată. Pentru o astfel de persoană, fără o existență care să poată fi făcută independentă de retribuția patronală și de amenințările nonviolente, confruntarea pare fără speranță și periculoasă. Mai ales în fața unei puteri politice care încearcă în mod sistematic să forțeze circumstanțele existențiale în dependență de un lanț de comandă, subminând între timp fundamentele autonomiei individuale.

Dincolo de interesul material și de teama de represalii, sprijinul **membrilor clientelari pentru regim poate fi și autentic**. Lăsând la o parte simpla convingere ideologică, societatea clientelară are o psihologie socială particulară care dă naștere unui sprijin onest. În literatura de specialitate se pot găsi mai multe perspective legate de acest aspect, inclusiv noțiunea de sindrom Stockholm la nivel social (îndrăgostirea de propriul răpitor, în cazul nostru, elita conducătoare autocratică)[71], precum și un complex paternal al societății față de patronul suprem, care este văzut ca fiind protectorul poporului și al intereselor acestuia de diverse atacuri și nemulțumiri.[72] Cu toate acestea, am dori să atragem atenția asupra unui fapt sociologic mai profund, care **derivă din istoria regiunii în general și din experiențele popoarelor postcomuniste în special**. În țările cu schimbări de regim, ramuri întregi ale industriei s-au dizolvat odată cu pierderea piețelor tradiționale ale blocului sovietic; iar după o ocupare aproape deplină a forței de muncă au venit valuri de șomaj masiv. Devalorizarea forței de muncă socialiste într-un mediu capitalist a fost însoțită de o recesiune economică severă și de o inflație ridicată, uneori chiar hiperinflație, consumând o mare parte din economiile și bogăția populației.[73] Adăugând la aceasta stresul care s-a intensificat brusc și care provenea din incertitudinea gene-

[70] Stokes, „Political Clientelism", 648.

[71] Kolesnikov, Russian Ideology after Crimeea".

[72] Sebestyén, „Az Orbán-kormány és a társadalom tranzakcióanalízise [Analiza tranzacțională a guvernului Orbán și a societății]".

[73] Rostowski, *Macroeconomic Instability in Post-Communist Countries*.

rală a concurenței de pe piață, putem concluziona că **experiența generală a popoarelor postcomuniste cu privire la ordinea cu acces liber a fost anxietatea existențială**: noțiunea de incertitudine și teama din perspectiva foarte reală de a pierde totul.[74] Într-adevăr, ei pot considera ordinea de acces liber ca fiind negativă, deoarece nu aduce decât sărăcie și anxietate existențială.

Atunci când în locul unei astfel de ordini se instaurează o autocrație patronală și o societate clientelară, **dependența patronală poate oferi un sentiment de siguranță**. În timp ce își pierd libertatea în favoarea patronilor, membrii clientelei trebuie să primească anumite beneficii în mod stabil pentru a crea dependență și posibilitatea de amenințări nonviolente din partea patronilor. Aceste beneficii și natura stabilă a acestora creează un mediu calculabil care dă naștere unei securități ontologice: sentimentul de siguranță personală și de încredere, creat de predictibilitatea rutinei zilnice.[75] Într-adevăr, chiar și un sentiment de grijă se poate dezvolta dacă nu toate beneficiile sunt automate, ci unele dintre ele sunt primite ca daruri ocazionale (discreționare). Spre deosebire de beneficiile automate de la un aparat de stat fără chip, cadourile creează sentimentul că „sunt îngrijit" de către liderii care „se gândesc la mine". **Recunoștința încorporată în dependență** ajută la consolidarea unei societăți clientelare, mai ales atunci când elita conducătoare dată a supraviețuit deja numeroaselor alegeri, iar poporul o percepe ca fiind singura alternativă viabilă.

Sentimentele pozitive pot fi observate în datele statistice adunate în Ungaria după ce Orbán câștigase deja trei alegeri cu o supermajoritate și își consolidase practic regimul.[76] Mai exact, există un decalaj între sentimentul de mobilitate și șansele reale de mobilitate ale maghiarilor. În rândul angajaților imobili cu gulere albe există o majoritate relativă (44%) care se consideră pe o trasă de mobilitate ascendentă; în rândul muncitorilor imobili cu gulere albastre, același număr atinge majoritatea absolută (54%).[77] Sentimentul subiectiv de mobilitate, în ciuda lipsei obiective de mobilitate, poate fi generat de o varietate de factori, inclusiv de îmbunătățirea cantității și calității consumului (adică dezvoltarea tehnologică) și, dacă vorbim despre sentimentul de mobilitate intergenerațională[78], de schimbarea structurală a pieței muncii din sectorul primar și secundar în sectorul terțiar (servicii). Cu toate acestea, se poate emite ipoteza că sentimentul de mobilitate este influențat și de sentimentul de securitate, deoarece este posibil ca oamenii să nu facă o distincție clară între mobilitate și „șansele generale de viață", adică lipsa incertitudinii și a șocurilor care ar submina eforturile personale de îmbunătățire a vieții.

Activitatea proprie a regimului poate spori sentimentul de securitate din două motive. În primul rând, familia politică adoptată interpretează evenimentele în cadrul ideologic populist al lui „noi" și „ei" și pretinde în mod constant că ne apără pe „noi", cei buni, de diversele atacuri, critici și efecte negative ale lui „ei", cei răi [→6.4.2]. Comunicând această narațiune prin intermediul mass-mediei patronale într-o sferă de comunicare dominată [→4.3.1.2], precum și prin campanii de marginalizare a mass-mediei independente [→4.3.3.1]**, familia politică adoptată poate arăta lumea exterioară ca fiind în general**

---

[74] Cf. Weems et al., „Paul Tillich's Theory of Existential Anxiety".

[75] Giddens, *Modernity and Self-Identity*.

[76] Balogh et al., *Származás és integráció a mai magyar társadalomban [Originea și integrarea în societatea maghiară contemporană]*.

[77] Balogh et al., *Származás és integráció a mai magyar társadalomban,* 28.

[78] Balogh et al., *Származás és integráció a mai magyar társadalomban,* 26-27.

ostilă și nesigură, în timp ce ea însăși, un apărător al națiunii și o ancoră de securitate. În al doilea rând, stabilirea ordinii cu acces limitat implică o dublă strategie de integrare și dezintegrare, asemănătoare amestecului de mobilizare a susținătorilor și de demobilizare a nesusținătorilor în campaniile electorale [→4.3.3.1]. Pe de o parte, liderii **integrează clienții prin legături puternice** în ordinea patronală monopiramidală, impunând obediență activă și acceptare pasivă din partea membrilor diverselor clientele.[79] Pe de altă parte, **grupurile care sunt lăsate în afara rețelei patronale sunt dezintegrate**. Acest lucru se poate întâmpla fie în mod pasiv, lăsându-le în afara alocării resurselor în conformitate cu familiarismul amoral [→3.6.2.4], fie în mod activ, ceea ce înseamnă amenințarea, hărțuirea și atacarea instituțiilor alternative, a indivizilor-cheie și a opoziției [→3.3.9]. Astfel, activitatea familiei politice adoptate reduce beneficiile pe care clienții le-ar putea primi din surse alternative, minimizând defecțiunea. Într-adevăr, așa cum a arătat economia comportamentală, **oamenii sunt în general aversivi la risc**, ceea ce înseamnă că încearcă să evite situațiile riscante și nu fac alegeri care implică un nivel ridicat de incertitudine.[80] Acest lucru înseamnă că până și acele persoane care nu cred în povestea populistă trebuie să vadă perspective extraordinar de promițătoare pentru a lua în considerare susținerea unei schimbări fundamentale la nivel de regim. Pe măsură ce opoziția este neutralizată și oportunitățile alternative în general sunt eliminate sau puse în pericol de însăși familia politică adoptată, cu **greu se poate aștepta ca oamenii să părăsească certitudinea *patronalismului* și beneficiile moderate pentru incertitudinea unei opoziții slabe și a unei ordini cu acces liber**. Prin urmare, societatea clientelară într-o autocrație patronală consolidată se sprijină pe un echilibru social al *patronalismului*.[81]

6.3. Stabilitatea puterii și convingerea politică în masă

După cum s-a arătat în partea anterioară, patronajul social poate fi înțeles ca un mijloc de a obține **stabilitatea puterii**. În capitolul 4, am spus că acele șase regimuri de tip ideal sunt stabile și autosuficiente, dar am subliniat și diferitele provocări cu care se pot confrunta democrațiile liberale, democrațiile patronale și autocrațiile patronale [→4.4]. Cu toate acestea, patronalizarea ajută la evitarea unui alt tip de **provocare care (1) vizează în mod specific elita politică conducătoare și poziția sa de putere,** care poate fi sau nu sinonimă cu regimul în sine [→2.2.1], **și (2) vine din partea poporului**, care poate amenința conducătorii dacă majoritatea este activ ostilă față de aceștia. Această provocare este depășită, iar puterea elitei politice conducătoare poate fi considerată stabilă dacă elita este (a) susținută activ, (b) tolerată pasiv sau (c) respinsă ineficient de majoritatea populației.[82] Patronalizarea socială asigură stabilitatea puterii prin stabilirea unui lanț de comandă care coboară prin straturile societății și se bazează pe procese sociologice mai profunde decât tehnicile de neutralizare a sferei de acțiune politică [→4.3]. Dependența și interesul poporului pentru

---

[79] Kovách, *Társadalmi integráció [Integrare socială]*.

[80] Kahneman, *Thinking, Fast and Slow*, 269-342.

[81] Pentru o discuție suplimentară despre susținerea structurilor opresive pentru că acest lucru răspunde unor nevoi psihologice fundamentale de certitudine, securitate și acceptare socială, vezi Jost, *A Theory of System Justification*.

[82] A se vedea Dukalskis și Gerschewski, „What Autocracies Say (and What Citizens Hear)".

supraviețuirea regimului perpetuează stabilitatea autocrației patronale în ceea ce privește sprijinul poporului, resemnarea și neutralizarea cetățenilor.[83]

Încadrarea patronalizării sociale într-un cadru mai larg ne permite să examinăm alte metode care realizează același tip de stabilitate în diferite regimuri. Cu toate acestea, pentru a putea utiliza cunoștințele din literatura de specialitate privind stabilitatea regimului și pentru a rămâne consecvenți în cadrul nostru, trebuie să separăm „stabilitatea" de „legitimitate" (pe care am discutat-o în capitolul 4 [→4.2]). În cadrul nostru, atunci când vorbim despre stabilitate și despre modalitățile prin care aceasta este obținută, ne referim, într-adevăr, la **obținerea faptului că poporul nu dorește să inițieze schimbarea actorilor, adică să întreprindă metoda pe care o consideră că va duce la plecarea elitei politice conducătoare**. În acest context, **legitimitatea este cea care specifică „metoda" menționată mai sus: regimurile au fie legitimitate electorală, fie neelectorală** [→4.2.4]. Astfel, în timp ce mulți autori subliniază introducerea **alegerilor** ca mijloc de a obține stabilitatea regimurilor autoritare moderne[84], în discuția noastră, **alegerile încadrează procesul de obținere a stabilității puterii**. Cu alte cuvinte, regimurile se adaptează la sentimentul de legitimitate populară prin organizarea de alegeri[85], dar guvernanții au nevoie de alte mijloace concrete pentru a evita ostilitatea activă a poporului în cadrul legitimării electorale. Aceste „mijloace concrete" sunt cele pe care le discutăm în cele ce urmează sau ceea ce numim **mijloace de convingere politică în masă**.[86] În unele cazuri, acestea vor fi identice cu pilonii stabilității regimului pe care îi identifică alți autori, mai ales în cazul polilor în care înlăturarea elitei politice conducătoare înseamnă și înlăturarea regimului. Dintre regimurile de tip polar, dictatura comunistă și autocrația patronală sunt cazuri specifice în acest sens. Or, în dictatura comunistă, regimul are legitimitate neelectorală și, prin urmare, stabilitatea înseamnă evitarea revoltelor sau revoluțiilor violente (adică a restituirii extra-electorale). În schimb, autocrația patronală are legitimitate electorală, iar stabilitatea înseamnă evitarea înfrângerii electorale sau faptul că poporul încearcă să voteze pentru a-i da jos pe conducători și, în cele din urmă, își dă seama că această cale electorală nu funcționează (și, prin urmare, baza de legitimitate a regimului este distrusă) [→4.4.4]. În ceea ce privește cel de-al treilea tip de regim polar, convingerea politică în masă în democrația liberală se referă pur și simplu la mijloacele de a rămâne la putere, evitând ca poporul să voteze pe cineva afară din funcție în alegeri corecte [→4.3.3.2].

Vorbind despre stabilitatea puterii, Johannes Gerschewski susține că aceasta se bazează în realitate pe trei piloni: (1) legitimitatea, pe care el o interpretează ca „sprijin difuz", care reprezintă o credință generală și orientată pe termen lung în sistem și în „dreptatea" acestuia, după modelul unei ideologii; (2) represiunea, prin care se referă la utilizarea violenței; și (3) cooptarea elitelor strategice (lideri actuali sau potențiali ai opoziției, elita economică etc.).[87] Pentru cooptare, adoptăm definiția lui Gerschewski: [88]

- **Cooptarea** este capacitatea de a lega actorii relevanți din punct de vedere strategic (sau un grup de actori) de elita politică conducătoare.

[83] Într-adevăr, neutralizarea instituțiilor de deliberare publică servește, în cele din urmă, aceluiași scop [→4.3].

[84] Pentru o metaanaliză, a se vedea Gandhi și Lust-Okar, „Elections Under Authoritarianism".

[85] Schedler, „The Logic of Electoral Authoritarianism", 13.

[86] A se vedea Guriev și Treisman, „Informational Autocrats".

[87] Gerschewski, „The Three Pillars of Stability", 18-23.

[88] Gerschewski, „The Three Pillars of Stability", 22.

Pentru celelalte două componente însă folosim un vocabular diferit de cel al lui Gerschewski. Pentru a menține coerența conceptuală, înlocuim „legitimitate" cu „utilizarea ideologiei" (sau „ideologie", pe scurt) și „represiune" cu „coerciție".[89] În plus, Gerschewski vorbește despre stabilitatea regimului în general și înțelege doar (1) ca fiind destinat unui colectiv mai mare (populația), în timp ce (2) și (3) sunt analizate atât în formele lor individuale, cât și în cele colective.[90] Noi am discutat deja despre coerciția personalizată [→4.3.4.2, 4.3.5.2], iar acum ne concentrăm asupra factorilor sociali. Prin urmare, restrângem subiectul stabilității regimului general la aspectul său colectiv (de aici convingerea politică în masă).

Tabelul 6.5 prezintă mijloacele de convingere politică în masă și relevanța acestora în cele trei regimuri de tip polar. În primul rând, **coerciția** poate implica **utilizarea violenței,** așa cum a menționat Gerschewski, dar poate lua și forma unor amenințări nonviolente, cum ar fi șantajul și **amenințările existențiale** [→2.2]. Putem menționa trei grupuri dependente către care statul poate îndrepta astfel de amenințări: (1) **beneficiarii de transferuri**, în special oamenii săraci (din mediul rural) care pot fi constrânși prin amenințarea cu tăierea discreționară a singurei lor surse de venit, (2) **angajații publici** care pot fi concediați de la locul de muncă (poate împreună cu membrii familiei lor) și (3) **actorii economici** care primesc o parte substanțială a veniturilor lor din contracte de stat și/sau – în autocrațiile patronale – sunt furnizori corupți ai curții, adică subcontractori ai oligarhilor și fruntașilor economici ai familiei politice adoptate. Astfel de actori sunt dependenți de stat, adică de elita conducătoare, și sunt vulnerabili la pierderea sprijinului acestuia [→5.4.1.2]. În al doilea rând, concentrându-ne pe convingerea politică în masă, distribuim **cooptarea** la aplicarea **clientelismului**, adică la cheltuirea în favoarea populației (votante) și „cumpărarea acesteia" pentru a o convinge să sprijine regimul. Formele exacte ale acestui lucru pot varia de la cumpărarea ocazională de voturi și intervenții bugetare egalitariste sau elitiste [→5.4.3.3] până la creșterea constantă a nivelului de trai prin intermediul politicii economice. În cele din urmă, **ideologia** implică **comunicarea prin intermediul mass-mediei către întreaga populație**, convingându-i pe oameni să susțină elita conducătoare.

Fiecare regim poate fi caracterizat de un **model** specific, adică de un anumit „portofoliu" de mijloace care sunt ideal folosite în mod obișnuit pentru convingerea politică în masă.[91] **În democrațiile liberale**, putem observa ceea ce se poate numi „**modelul democratic"**, în care **principalul mijloc** de convingere politică în masă este **ideologia**. Așa cum am explicat, în democrațiile liberale, principalul clivaj al competiției între partide este ideologia [→4.3.2.4]. Atât liderii, cât și principalele partide de opoziție sunt subordonate principiului interesului social, încearcă să realizeze un anumit tip de ideologie și să câștige sprijinul populației pentru programul lor în faza de discuție, a deliberării publice [→4.3.1, 4.3.3.3.1]. **Mijloacele secundare de persuasiune a maselor sunt cooptarea** prin îmbunătățirea nivelului de trai și clientelismul, în special intervenția bugetară a partidului de guvernământ pentru a obține sprijin în perioadele de alegeri [→5.4.3.3.3]. În mod firesc, politica economică în general este de o importanță capitală pentru stabilitatea puterii în de-

[89] A nu se confunda cu demobilizarea [→4.3.2.1].

[90] A se vedea Gerschewski, „The Three Pillars of Stability", 27-30.

[91] Modele diferite pentru regimurile cu o rețea de putere monopiramidală sunt distinse empiric de Maerz, „The Many Faces of Authoritarian Persistence". O analiză mai teoretică a modelelor schimbătoare de persuasiune este oferită de Dukalskis și Gerschewski, „What Autocracies Say (and What Citizens Hear)".

mocrații[92] și, într-adevăr, se poate referi la orice tip de combinație de politici care sporește bunăstarea cetățeanului (pe termen scurt sau lung) în climatul actual al economiei interne și globale. North și colegii săi susțin că acest lucru creează un stimulent puternic pentru elita conducătoare de a evita crearea pe scară largă de rente care ar descompune economia, în timp ce economiile de piață înfloritoare facilitează, de asemenea, stabilitatea ordinilor cu acces liber prin perspectiva generală a prosperității economice pe termen lung.[93]

Tabelul 6.5. Mediile de convingere politică în masă în cele trei regimuri de tip polar.

		Grupul (grupurile) țintă	Forma/mijloacele de executare	Importanța relativă pentru convingere politică în masă în...		
					Autocrația patronală	Dictatura comunistă
Coerciție	Utilizarea violenței	POPULAȚIE	Constrângerea albă (gri și neagră)	–	+	+++
	Amenințări nonviolente	Beneficiari de transferuri	Tăierea transferurilor	–	+++	-
		Angajați publici	Concedierea de la locul de muncă	–	+++	+
		Actori economici	Excluderea din contractele (de stat)	–	+++	–
Cooptare		Populație	Clientelism / îmbunătățirea nivelului de trai	++	++	++
Ideologie		Populație	Media	+++	+++	++

Legenda: +++: mijloace primare; ++: mijloace secundare; +: mijloace terțiare; -: neutilizat pentru convingere politică în masă.

În dictatura comunistă predomină un **„model comunist"** de persuasiune a maselor, în care nomenclatura folosește în **primul rând coerciția** (violența), în al doilea rând cooptarea și ideologia și în al treilea rând unele amenințări nonviolente pentru a-și menține dominația. Bineînțeles, faptul că se bazează pe coerciție nu înseamnă că partidul se află într-o luptă constantă împotriva unei populații ostile în mod activ. Mai degrabă, se referă la prezența terorii în masă și la interzicerea activităților opoziției în general [→1.6, 4.3]. Acest lucru are un efect de semnalizare asupra majorității populației, care devine pasiv tolerantă față de statu-quoul de suprimare.[94] În ceea ce **privește metoda secundară de cooptare**, performanța economică a fost în general remarcată ca fiind o sursă principală de legitimitate (materială) în dictatura comunistă.[95] Pe de o parte, pozițiile din nomenclatură, precum și din alte grupuri sociale favorizate (cum ar fi anumiți muncitori) beneficiază de un nivel de trai mai ridicat. Într-adevăr, nomenclatura nu este doar un registru al pozițiilor de conducere, ci și, mai general, un registru al categoriilor de statut. Statutul unei persoane implică capacitatea de conducere, dar și categoria sa de consum: persoanele aflate la diferite niveluri (formale) ale nomenclaturii

[92] Przeworski et al., *Democracy and Development*.

[93] North, Wallis și Weingast, *Violence and Social Orders*, 129-33.

[94] A se vedea Guriev și Treisman, „The New Dictators Rule by Velvet Fist".

[95] White, *Economic Performance and Communist Legitimacy*.

și ale societății se bucură de diferite coșuri reglementate birocratic. Acest lucru face parte din redistribuirea birocratică a resurselor, care este, de asemenea, gestionată, planificată și executată de nomenclaturiști.[96] Pe de altă parte, partidele-stat, în special în formele mai moi (soft) de dictatură comunistă, pot utiliza programe materialiste de „bunăstare" care vizează îmbunătățirea constantă a nivelului de trai al cetățeanului pe o bază mai mult normativă.[97] Acest lucru se poate face prin creșterea salariilor și a altor venituri, pe care populația le obține în mod dominant de la statul care deține monopolul proprietății asupra mijloacelor de producție. În ceea ce privește efectul unor astfel de măsuri asupra legitimității materiale, cercetătorii au vorbit despre un **„contract social"** în țările comuniste, susținând că oamenii „au renunțat la libertatea lor", adică nu s-au revoltat împotriva opresiunii, în schimbul asigurării și îmbunătățirii treptate a statutului lor existențial de către stat.[98] **Ideologia** joacă, de asemenea, un rol deloc neglijabil.[99] Deși s-ar putea pune la îndoială faptul că poporul, confruntat cu realitatea economică a comunismului, este, de fapt, convins că „avangarda" îi servește interesele, propaganda puternică și lipsa unor mijloace de comunicare alternative creează o sferă comunicațională închisă [→4.3.1.2]. Într-adevăr, propaganda comunistă este o metodă de declarare a puterii politice copleșitoare cel puțin la fel de mult ca o metodă de convingere autentică. Într-un astfel de mediu, oamenii sunt constant bombardați cu mesajele regimului, în timp ce rareori aud altceva, ceea ce înseamnă că sunt prinși în cadrul general de interpretare al regimului, la fel cum sunt prinși în regimul însuși. În cele din urmă[100], **concedierea de la locurile de muncă joacă un rol terțiar** în persuasiunea politică. Deși oamenii pot fi concediați pentru că nu dau dovadă de suficient devotament față de regim, iar avansarea în carieră este de neconceput fără sprijinul demonstrativ pentru comunism, dictaturile comuniste se caracterizează prin ocuparea deplină a forței de muncă.[101] Acest lucru înseamnă că nu poziția existențială a oamenilor *în sine* este amenințată de regim, ci mai degrabă libertatea lor personală, prin intermediul principalului mijloc de coerciție.

Când vine vorba de **autocrațiile patronale,** identificarea unui „model" mai mult sau mai puțin static este oarecum înșelătoare din cauza pragmatismului patronului suprem. Urmându-l pe Gerschewski[102], putem folosi conceptul de complementaritate instituțională pentru a sublinia faptul că, pentru un regim care este interesat să păstreze o fațadă de nonrepresiune, strategia rațională este de a începe să folosească mijloace aparent democratice și de a trece la mijloace mai puțin democratice doar atunci când mijloacele democratice nu mai sunt suficiente pentru a menține puterea.[103] Iar printre acestea, în scopuri analitice, este util să identificăm un model care se bazează pe caracteristicile politice și sociologice ale autocrației patronale explicate mai sus. În consecință, putem spune că **„modelul patronal"** de convingere politică în masă folosește în **primul rând amenințări nonviolente și ideologia**, care cu greu pot fi ordonate într-o ierarhie tipică ideală după importanță. În acest tipar, **violența**

---

[96] Voslensky, *Nomenklatura*.

[97] Kornai, „Paying the Bill for Goulash Communism"; Széky, *Bárányvakság [Daytime-Blindness]*, 112-38.

[98] Cook și Dimitrov, „The Social Contract Revisited". Unii cercetători belaruși susțin că longevitatea regimului Lukașenko este legată de un tip similar de „contract social" care implică, în principal, o rată ridicată a ocupării forței de muncă, alocații pentru locuințe (cum ar fi împrumuturile susținute de stat) și învățământ public și superior gratuit. Haiduk, Rakova și Silitski, *Social Contracts in Contemporary Belarus*.

[99] Dukalskis și Gerschewski, „What Autocracies Say (and What Citizens Hear)", 253-54.

[100] Friedrich și Brzezinski, *Totalitarian Dictatorship and Autocracy*.

[101] Kornai, *The Socialist System,* 203-27.

[102] Gerschewski, „The Three Pillars of Stability", 27-30.

[103] Cf. Maerz, „The Many Faces of Authoritarian Persistence", 5-7.

joacă doar un rol terțiar, fiind aplicată cu scopul de a da un semnal negativ populației mai largi [→4.3.2.1]. Cu toate acestea, în utilizarea sa mai generală, violența apare în autocrația patronală ca mijloc de reprimare a opoziției față de regim doar împotriva indivizilor, de la caz la caz și, de obicei, ca un scenariu de cel mai rău caz, în timp ce nivelul de coerciție față de populația generală este practic redus la nivelul politicilor democratice.[104] **Cooptarea este, de asemenea, doar un mijloc secundar**, deși include atât (a) clientelismul și cumpărarea voturilor grupurilor neclientelare, cât și (b) performanța economică generală. Cu toate acestea[105], ceea ce intervine ca **mijloc primar este utilizarea amenințărilor nonviolente**. Căci **crearea societății clientelare înseamnă crearea de oportunități pentru șantaj și amenințare existențială** sau, mai exact, ceea ce am descris ca fiind situații de sugrumare într-o secțiune de mai sus [→6.2.2.1]. Crearea unor astfel de situații îi ține pe oameni la distanță, generând în același timp o sursă suplimentară de stabilitate sub forma sentimentului de securitate care decurge din faptul dependenței [→6.2.2.2.5].

Așa cum am menționat, dincolo de amenințările nonviolente, **ideologia este celălalt mijloc principal de convingere politică în masă** în autocrațiile patronale. Este adevărat, acestea nu folosesc ideologii totalitare și[106], întrucât țin alegeri care sunt manipulate, măsura în care sunt expuse voinței poporului este limitată [→4.3.3.3.2, 7.4.7.3]. Dar unul dintre cel mai des citate elemente ale manipulării electorale este terenul de joc inegal, adică sfera de comunicare dominată [→4.3.1.2]. Mijloacele de comunicare patronale nu ar fi de mare folos dacă patronul suprem nu ar avea conținut care să le umple. Iar el o umple, de obicei, cu **narațiunea populistă** și folosește acest instrument ideologic pentru a-și legitima actele și, de asemenea, pentru a facilita victoria electorală. Câștigând un sprijin ideologic remarcabil din partea populației, patronul suprem populist (1) reduce costurile de persuasiune pentru elită, ceea ce înseamnă că deodată cooptarea devine mai ieftină pe măsură ce populația începe să susțină regimul pe o bază ideologică, și (2) reduce potențiala opoziție și, prin urmare, nevoia de coerciție.[107] În general, putem spune că, dacă **oamenii se simt mai puțin oprimați**, adică cu cât cred că regimul îi face să acționeze într-un mod diferit de cel în care ar face-o de bunăvoie, cu atât mai **puțină coerciție trebuie să folosească guvernanții** și cu atât mai puțină rezistență cu care elita conducătoare se va confrunta.

6.4. Nivelul discursurilor: ideologia și piața politică

În această parte, discutăm despre rolul și caracterul ideologiei pentru elitele conducătoare. Mai sus, am folosit noțiunea de „ideologie" pentru a ne referi la mijloacele de convingere autentică a oamenilor, pentru a-i face să îi accepte pe conducători ca fiind buni și adecvați. Cu toate acestea, există multe abordări diferite ale conceptului în diferite discipline, ceea ce face ca „ideologia" să fie un termen dificil de definit.[108] În scopul cadrului nostru, urmăm linia de gândire din partea anterioară, rezultând următoarea definiție operațională:

- **Ideologia** este un sistem de credințe (1) despre buna funcționare a societății și (2) utilizat de un actor politic în încercarea de a obține sprijin popular pentru acțiunile sale.

[104] Guriev și Treisman, „Informational Autocrats".

[105] Dukalskis și Gerschewski, „What Autocracies Say (and What Citizens Hear)", 255-56.

[106] Dukalskis și Gerschewski, „What Autocracies Say (and What Citizens Hear)", 259.

[107] Gerschewski, „The Three Pillars of Stability", 29.

[108] Pentru o metaanaliză, a se vedea Stråth, „Ideology and Conceptual History".

Ambele clauze ale definiției o restrâng la un sens destul de specific. În ceea ce privește (1), aceasta restrânge definiția la sistemele de credințe politice, ceea ce înseamnă că nu considerăm ideologii sistemele de credințe care nu se referă la modul în care ar trebui să funcționeze societatea. În ceea ce privește (2), chiar și în cazul sistemelor de credințe politice, vorbim despre „ideologie" doar atunci când este utilizată în comunicarea politică, adică pentru a obține sprijinul popular pentru actorii politici (sprijinul prin vot în regimurile electorale). În plus, deși nu face parte din definiție, merită să facem o distincție între ideologie ca întreg – adică narațiunea completă sau setul de argumente care alcătuiesc un întreg coerent – și **panourile ideologice**. Prin acestea din urmă, ne referim doar la **anumite părți** ale narațiunii sau la **argumentele specifice** care alcătuiesc astfel (sau nu) o ideologie coerentă.

În analizele politice, **ideologia** – înțeleasă în acest sens – este **adesea luată „la valoarea nominală".** Când un actor politic începe să folosească panouri naționaliste, este considerat naționalist; când folosește panouri conservatoare de dreapta, este considerat conservator etc. De obicei, **actorii sunt plasați pe axa stânga-dreapta și pe axa liberal-conservatoare** în funcție de obiectivele comunicate sau de manifestele de partid.[109] Cu toate astea, această abordare riscă să ducă la confundarea a două declarații diferite: (1) că actorul comunică o anumită ideologie și (2) că această ideologie conține obiectivele sale reale. Într-adevăr, etichetarea unui actor drept „naționalist" sau „conservator" prezintă ideologia ca element definitoriu al actorului și, prin urmare, pare să presupună că acesta nu numai că comunică ideologia, ci și că o ia în serios, că aceasta este linia directoare după care acționează. De asemenea, atunci când vine vorba de descrierea politicilor de stat, se obișnuiește să se utilizeze comunicarea liderilor ca punct de plecare: ca și cum politicile trebuie să fie o realizare a ceea ce comunică actorul. Iar atunci când nu sunt, asta trebuie să însemne că actorul „greșește", deoarece nu a putut realiza congruența dintre obiective și rezultate pe care, în mod evident, și-a dorit-o (din moment ce a afirmat acest lucru).[110] Într-adevăr, o astfel de analiză prezintă o prejudecată nejustificată, susținând *a priori* că actorul se află în principiul interesului social sau al implementării ideologiei [→2.3.1]. Astfel de afirmații despre principiul dominant de funcționare necesită o justificare; prin urmare, ele nu trebuie să fie luate de la sine ca prezumții implicite ale analizei.

Riscul de confuzie provenit din prezumții implicite poate fi evitat prin două măsuri. În primul rând, **trebuie să separăm partea de cerere și de ofertă a ideologiilor**. Echivalarea celor două este ceea ce duce la luarea ideologiilor la valoarea nominală în primul rând, deoarece actorul este văzut ca un reprezentant autentic al valorilor și intereselor poporului. Într-adevăr, un actor poate foarte bine să exploateze retoric tensiunile sociale, folosind în același timp ideologia populistă ca o acoperire pentru acțiuni care nu au, într-adevăr, nimic de-a face cu obiectivele declarate. În al doilea rând, ar trebui să adoptăm o **abordare funcționalistă**, adică una care tratează ideologia ca pe un mijloc de atingere a scopurilor acțiunii sociale. Nu tratăm, *a priori,* panourile comunicate ca punct de plecare pentru a înțelege acțiunea actorului politic. Mai degrabă, tratăm panourile de comunicare a ceea ce sunt: acte de comunicare, al căror conținut poate fi sau nu util pentru a explica alte acte (necomunicative) ale actorului. Actele de comunicare trebuie analizate ca părți, nu ca explicații imediate, ale totalității acțiunilor unui actor și, prin urmare, putem analiza funcția pe care fiecare panou sau ideologie o îndeplinește în raport cu celelalte acte ale actorului.

---

[109] Franzmann și Kaiser, „Locating Political Parties in Policy Space".

[110] Magyar, *Post-Communist Mafia State*, 231-32.

6.4.1. Partea ofertei: actori și regimuri care aplică ideologia

6.4.1.1. Funcțiile generale ale ideologiei

Ideologia poate îndeplini diferite funcții pentru actorii politici. În sensul cadrului nostru, identificăm **două funcții tipice ideale**: cea de **orientare** și cea de **acoperire**. În primul caz – care este sugerat și de clasificările ideologice de la „de stânga" și „de dreapta" la „neoliberal", „fascist" și „comunist" – putem vorbi despre actori conduși de ideologie:

- **Actorul condus de ideologie** este un actor politic individual sau colectiv care acționează în baza unei ideologii. Mai exact, un actor politic este condus de ideologie dacă (1) caracterul fundamental sau elementele definitorii/constitutive ale acțiunilor sale pot fi derivate din panourile ideologice comunicate, (2) acesta își variază rar pozițiile ideologice și (3) orice variație este urmată de o schimbare a acțiunilor sale în consecință (coerență valorică).

Trebuie remarcat faptul că „ideologismul", așa cum am arătat în capitolul 2, nu se referă la o credință internalizată sau la psihicul conducătorilor, că ei sunt „adevărați" credincioși. Mai degrabă, la ceea ce se referă este faptul că ei par a fi credincioși adevărați, că există o corelație puternică între ideologia comunicată și acțiunile lor [→2.3.1]. Este exact ceea ce înțelegem prin funcția de „linie directoare", faptul că obiectivele fundamentale de politică (publică) ale actorului, strategia și acțiunile aferente pot fi derivate din ideologia sa. Firește, acest lucru nu înseamnă că un astfel de actor este lipsit de orice pragmatism și considerații tactice; că este un pedant, un implementator intransigent al opiniilor sale. **Actorii conduși de ideologie pot face compromisuri, cu siguranță au tactici politice și sunt foarte interesați de puterea politică** (la fel ca orice actor politic). Mai mult decât atât, în funcție de câtă putere vor să acapareze, putem, folosind principiile dominante de funcționare a statului introduse anterior [→2.3.1], să clasificăm actorii conduși de ideologie ca funcționând pe principiul implementării ideologiei – în cazul în care urmăresc un monopol al puterii – sau pe principiul interesului social – în cazul în care nu o fac. **Dar punctul lor de plecare este o ideologie: este vorba de obiective ideologice, de politici publice [→4.3.4.1], pe care le aduc la masă și câteodată le compromit, pentru care proiectează tactici politice și pentru care doresc să acapareze puterea.** În terminologia lui Wolfgang C. Müller și Kaare Strøm, un actor condus de ideologie poate fi descris ca fiind căutător de politici publice („policy-seeking"), ceea ce înseamnă că el „caută să maximizeze impactul [său] asupra politicii publice", iar considerentele legate de obiectivele de politică sunt pe primul loc în strategia sa.[111] După cum explică autorii, astfel de actori se confruntă adesea cu compromisuri între a insista asupra preferințelor politice și – în regimurile electorale – a obține voturile și funcția pentru a le pune în aplicare. Făcând astfel de „alegeri dificile", actorii conduși de ideologie sacrifică uneori politicile lor mai extreme pentru puterea de a le pune în aplicare pe cele mai puțin extreme (cum ar fi atunci când fac un compromis pentru a intra într-o coaliție), dar **sunt dispuși să plătească un preț politic** și **pentru a insista asupra anumitor politici.** Pentru a lua[112] un exemplu de tentativă autocratică

[111] Müller și Strøm, *Policy, Office, Or Votes?*, 7.

[112] Müller și Strøm, *Policy, Office, or Votes?,* 9-15 și passim.

conservatoare, Kaczyński, în Polonia, insistă asupra unei legi stricte a avortului, chiar dacă o astfel de politică este respinsă de mai mult de două treimi dintre polonezi și nu aduce niciun câștig material (privat) nici pentru elita politică conducătoare.[113]

În cazul actorilor orientați spre ideologie, este logic să îi identificăm cu o ideologie. Pentru că ideologia are o forță explicativă pentru acțiunile politice ale actorului, are și o valoare predictivă, deoarece actorul nu își schimbă frecvent poziția asupra unor probleme specifice. Cu toate acestea, situația diferă radical **atunci când ideologia îndeplinește rolul de acoperire,** adică în cazul actorilor care aplică ideologia:

- **Actorul care aplică ideologia** este un actor politic individual sau colectiv care comunică o ideologie, dar nu acționează în baza acesteia. Mai exact, un actor politic este aplicant de ideologie dacă (1) caracterul fundamental sau elementele definitorii/constitutive ale acțiunilor sale nu pot fi derivate din panourile ideologice comunicate, (2) acesta își variază frecvent pozițiile ideologice și (3) variația nu este urmată de o schimbare a acțiunilor sale în consecință, ci mai degrabă urmează o schimbare a acțiunilor sale în consecință (coerența funcționalității).

Un actor care aplică ideologia se bazează pe panouri ideologice de diferite tipuri, iar utilizarea lor este determinată de oportunitatea politică. Prin „acoperire", înțelegem că actorul alege panouri ideologice pentru a-și ascunde obiectivele reale, demonstrând o atitudine rațională și cinică din punct de vedere funcțional. Prin principiile dominante de funcționare a statului, putem identifica actorii care aplică ideologiile ca **funcționând în concordanță cu interesul elitei**, ceea ce înseamnă că urmăresc monopolizarea puterii și acumularea de avere personală fără a urma o viziune ideologică despre societate [→2.3.1]. Într-adevăr, **coerența poate fi găsită nu în conținutul rezumat al panourilor ideologice, ci prin concentrarea asupra interesului elitei și a modului în care panourile îl servesc (funcționalitate).** Aceasta este o diferență crucială față de actorii orientați spre ideologie și ne conduce la următoarea diferențiere:

- putem vorbi de **coerență valorică** atunci când ideologia actorului este coerentă din punct de vedere logic și aplicată în mod consecvent (nu include poziții contradictorii sau dublu standard), ca în cazul actorilor orientați de ideologie;
- putem vorbi de **coerență funcțională atunci când** ideologia actorului este incoerentă din punct de vedere logic și nu este aplicată în mod **coerent** (adică include poziții contradictorii sau standarde duble), dar **modelul de alegere și variație a pozițiilor ideologice derivă în mod coerent din considerente pragmatice**, adică din principiul interesului elitei în cazul actorilor politici care aplică ideologia.

Pe scurt, în acest caz, vizionarea unei poziții ideologice urmează, și nu precede, considerațiile și compromisurile tactice. După cum vom arăta mai jos, doar anumite tipuri de panouri se potrivesc în mod logic combinației dintre monopolizarea puterii și acumularea de avere personală. Printre panouri, există unele mai efemere, care sunt alese și abandonate într-o manieră *ad-hoc* pentru a justifica acțiuni concrete, adesea în contradicție cu ideologia/obiectivele pe care actorul (a) a pretins că le urmează mai devreme sau (b) pretinde că le urmează în ceea ce privește alte probleme. Există însă unele panouri precum „suveranitatea" și „interesul național" care sunt folosite mai des și în mod mai repetat pentru a justifica acțiunile politice.

[113] Roache, „Poland Is Trying to Make Abortion Dangerous, Illegal, and Impossible". A se vedea, de asemenea, Magyar, „Parallel System Narratives", 637-43.

Acestea din urmă ar putea crea aparența unei viziuni constante despre buna funcționare a societății, ca și cum actorul ar avea într-adevăr o ideologie care îl motivează.[114] În ciuda acestui fapt, motivele pentru care nu putem trata actorul ca fiind motivat de ideologie sunt două. În primul rând, trăsăturile (2)-(3) din definiție i se aplică în continuare din cauza panourilor efemere, care îl apropie cel puțin de tipul ideal care aplică ideologia decât de cel condus de ideologie. În al doilea rând, nici măcar trăsătura (1) nu este valabilă, deoarece „viziunea" care apare în mod repetat din panourile mai generale este, de obicei, prea vagă, ceea ce înseamnă că elementele constitutive ale acțiunilor actorului nu pot fi derivate din ea. Prin urmare, aceste panouri nu pot funcționa ca linii directoare, ci doar ca acoperiri, deoarece oferă un spațiu mare de manevră pentru ca manevra să legitimeze o serie de acțiuni [→2.3.1]. Un actor care aplică ideologia poate folosi aceste panouri ideologice vagi, fără a explica de ce alege în mod constant acele cursuri de acțiune specifice care duc la realizarea interesului elitei [→6.4.1.4].

6.4.1.2. Populiștii orientați spre ideologie și populiștii care aplică ideologia

Neclaritatea ideologiilor aplicate, care pot fi numite și **„ideologii de acoperire",** ne conduce din nou la problema **populismului**. În capitolul 4, am definit populismul ca fiind unitatea coerentă a șase caracteristici: (1) încrederea în suveranitatea populară, (2) antipluralismul, (3) caracterul plebiscitar, (4) majoritarismul, (5) antielitismul și (6) retorica „noi versus ei" [→4.2.3]. Cu toate acestea, am explicat, de asemenea, că populismul este o ideologie subțire, adică **este vagă – presupune doar guvernarea fără constrângeri a autocratului, nu și modul în care acesta folosește această putere**. Într-adevăr, lipsa unei legături logice între „diagnostic" și „terapie", adică între impulsul comunicat de populist – cum ar fi „interesul național" – și acțiunile ulterioare, face din populism o acoperire perfectă, deoarece poate fi atașat practic oricărui tip de măsură politică (de stânga sau de dreapta). Acesta este motivul pentru care am numit **mai devreme** populismul un **instrument ideologic** [→4.2.3]. Într-adevăr, este o „carapace" protectoare pe care actorii politici o pot pune pe produsul lor politic și pot pretinde că ceea ce oferă este singura opțiune legitimă printre alternativele concurente pentru acesta – doar că servește „interesul poporului".

Distincția crucială este între actorii politici care au o ideologie primară și îi atașează populismul în mod secundar și cei care folosesc populismul în primul rând, atașându-i politici din diferite ideologii. Mai exact, trebuie să facem distincția între:

- **populiștii orientați spre ideologie**, care utilizează narațiunea populistă alături de o ideologie permanent atașată, coerentă cu valorile, și
- **populiștii care aplică ideologia**, care aplică narațiunea populistă în funcție de coerența funcțională, fără a atașa permanent o ideologie.

În niciunul dintre aceste cazuri, programul politic al actorilor nu decurge din populism. Dar populiștii orientați de ideologie propun un anumit set de politici și se țin de ele în mod permanent, ceea ce înseamnă că le reprezintă de-a lungul timpului în mod destul de consecvent și, de asemenea, acționează în conformitate cu ele, atât timp cât opțiunile lor le permit. Ei nu exploatează natura acoperitoare a populismului, care le-ar permite să schimbe liber ideologia atașată ori de câte ori doresc. În schimb, populiștii care aplică ideologia sunt ideologi, ceea ce înseamnă că **folosesc permanent narațiunea populistă, dar îi exploatează flexibilitatea**.

[114] Pentru o astfel de interpretare, a se vedea Tölgyessy, „Válság Idején Teremtett Mozdíthatatlanság".

Pentru populiștii care aplică ideologia nu există o ideologie care ar fi atașată în permanență populismului, ci mai degrabă un set schimbător de panouri incoerente din punct de vedere valoric (dar coerente din perspectiva funcționalității interesului elitelor).

Populiștii cu ideologie pot fi plasați în mod corespunzător pe o axă stânga-dreapta sau liberal-conservator, pe baza ideologiei lor permanente.[115] Dar **populiștii care aplică ideologia nu sunt nici de stânga, nici de dreapta, nici extremiști**. Clasificarea lor în funcție de o ideologie, cum ar fi extrema dreaptă, este înșelătoare, deoarece (1) implică faptul că populiștii care aplică ideologia sunt într-adevăr orientați de ideologie, chiar dacă nu sunt și (2) îi confundă cu actorii orientați de ideologie care comunică aceeași ideologie, dar acționează și în funcție de aceasta. Atitudinea și relația populiștilor care aplică ideologia față de ideologie sunt fundamental diferite de cea a populiștilor de stânga și de dreapta „tradiționali", orientați spre ideologie: (1) ei variază panourile ideologice în mod pragmatic, alegând panouri atât de stânga, cât și de dreapta și înlocuindu-le cu mare libertate și frecvență; și (2) caracteristicile fundamentale ale acțiunilor lor de necomunicare nu pot fi derivate din ideologia lor.

Tabelul 6.6. Tipuri ideale de actori politici în funcție de rolul ideologiei.

<table>
<tr><th colspan="4">Actorii care acționează în funcție de ideologie</th><th>Actorii care aplică ideologia</th></tr>
<tr><td colspan="2">Centrist
(dreapta/stânga, liberal/conservator)</td><td colspan="2">Extremist
(dreapta/stânga, liberal/conservator)</td><td>Totalitarism</td><td>Ideologie-aplicativă populistă</td></tr>
<tr><td>Nonpopulist</td><td>Populistul condus de ideologie</td><td>Populistul condus de ideologie</td><td>Nonpopulist</td><td></td><td></td></tr>
<tr><td>Nonantielitist</td><td colspan="2">Antielitist</td><td>Anti/nonantielitist</td><td>Elitist</td><td>Antielitist</td></tr>
<tr><td>Pluralist</td><td colspan="2">Antipluralist</td><td>Pluralist</td><td colspan="2">Antipluralist</td></tr>
<tr><td colspan="3">Legitimitate nonteleologică</td><td>Legitimitate teleologică/ neteleologică</td><td>Legitimitate teleologică</td><td>Legitimitate nonteleologică</td></tr>
</table>

Tabelul 6.6 prezintă **tipurile ideale de actori** din sfera politică ce se **ghidează după ideologie și care aplică ideologia.** Dintre actorii orientați de ideologie, putem diferenția mai întâi **centriștii și extremiștii**, ambii având **variante populiste și nonpopuliste orientate de ideologie**. Prin pozițiile politice, atât centriștii, cât și extremiștii au o ideologie permanentă, care e mai apropiată de stânga sau de dreapta prin fundamentele sale.[116] Însă centriștii au o poziție de mijloc și se opun politicilor publice care ar duce la schimbări sociale radicale, în timp ce extremiștii favorizează astfel de politici. În funcție de tabăra din care fac parte, extremiștii pot pleda pentru schimbări radicale ale politicilor publice în direcția stângii – cum ar fi redistribuirea radicală a veniturilor pentru egalitatea de avere – sau în direcția dreptei – cum ar fi interzicerea radicală a stilurilor de viață alternative sau a practicilor pe care conservatorii le consideră imorale (drepturile LGBTQ, avortul etc.).[117] În rândul extremiștilor, populiștii

[115] Cu toate acestea, literatura de specialitate îi tratează, de obicei, pe populiști ca pe niște reprezentanți radicali sau extremi ai aripii lor ideologice deja din cauza antipluralismului și antielitismului lor. A se vedea Mudde, *Populist Radical Right Parties in Europe*.

[116] Folosim axa stânga-dreapta pentru a defini doar tipurile ideale, acceptând totodată argumentul că o astfel de axă nu ar putea implica varietatea de concepte descriptive precise (normale, sartoriane) pentru a cuprinde natura multidimensională a competiției între partide. Cf. Albright, „The Multidimensional Nature of Party Competition".

[117] Ezrow, Homola și Tavits, „When Extremism Pays".

și nonpopuliștii orientați spre ideologie sunt divizați în primul rând de criteriul pluralismului. Într-adevăr, în termenii noștri, fasciștii se califică drept populiști extremiști orientați de ideologie, în timp ce diferitele tipuri de antidemocrați (de stânga și de dreapta) care „doresc să delegitimeze fundamentele normative ale democrației reprezentative și să submineze structurile sale juridico-instituționale" sunt extremiști, dar nu neapărat populiști.[118]

În mod obișnuit, sistemele de partide din **democrațiile liberale sunt** caracterizate de o **majoritate (mare) de centriști nonpopuliști și de o minoritate (mică) de populiști și extremiști**. Într-adevăr, putem înțelege ca fiind o democrație liberală sănătoasă și cu funcționare stabilă una care este condusă de stânga sau de dreapta nepopulistă într-o rotație ciclică, reprezentând feedbackuri din punctele de vedere stânga/dreapta și liberal/conservator, respectând în același timp democrația și neinstituind politici radicale în favoarea grupurilor sociale preferate și în detrimentul oponenților (a se vedea caseta 6.3).[119]

În dictatura comunistă, **partidul-stat**, singurul actor politic colectiv în sistemul partidului unic [→4.3.2.4], poate fi caracterizat ca fiind **totalitar**. Pe de o parte, partidele totalitare se aseamănă cu populiștii extremiști în ceea ce privește anti-pluralismul și susținerea unei poziții ideologice extreme. Din punct de vedere istoric, această poziție a fost fie fascismul (nazismul) de extremă dreapta, fie marxism-leninismul de extremă stânga.[120] Pe de altă parte, partidele totalitare sunt diferite din două puncte de vedere: (1) în timp ce populiștii extremiști sunt **antielitiști**, partidele totalitare sunt **elitiste** (de exemplu, marxism-leninismul propune guvernarea unei „avangarde" care „cunoaște mai bine" interesele poporului decât poporul însuși [→4.2.4]); și (2) în timp ce legitimitatea populiștilor extremiști este nonteleologică, partidele totalitare dețin o **legitimitate teleologică**. Împrumutăm acest concept de la György Konrád și Iván Szelényi, care susțin că marxism-leninismul este teleologic, în sensul că își legitimează acțiunile susținând că mișcă societatea spre un scop final utopic: comunismul.[121] Singurii alți actori care pot deține, de asemenea, o legitimitate teleologică sunt extremiștii nonpopuliști, care sunt însă pluraliste (și nonantielitiste). Un exemplu evident pentru o astfel de ideologie ar fi anarhismul individualist (libertarianismul radical), care este o poziție de extremă-dreapta cu o viziune utopică a societății, dar care este, de asemenea, pluralistă și nu folosește narațiunea populistă.[122]

Caseta 6.3. Ideologiile centrist, ca feedback al democrației.

„Cele [...] două forme de bază ale stratificării politice sunt aripa de stânga și cea de dreapta și, în paralel, conceptele de liberalism și conservatorism. [...] Ambele fenomene sunt inseparabile de democrație. Pentru că sângele lor viu este un sistem electoral corect, care este garanția venirii lor ciclice la putere și, prin urmare, a corecției în limitele democrației. [Rolul] forțelor și ideilor de stânga și de dreapta, conservatoare și liberale, este tocmai acela de a îmbunătăți democrația prin luptele lor politice. Ele nu sunt altceva decât feedback-uri ale democrației. [...] Feedback-urile democratice apar în perechi, deoarece se țin reciproc sub control, asigurând astfel o funcționare echilibrată a mecanismului de feedback. Uneori stânga, alteori dreapta, uneori liberalismul, alteori conservatorismul joacă rolul de feedback pozitiv sau negativ. Uneori unul și alteori celălalt îl împiedică pe celălalt să preia controlul total. Se slăbește sau se întărește ceva în democrație. [...] Dacă unul dintre elementele celor două perechi predomină, dacă nu există o contrapondere eficientă pentru el, va degenera (doar propriul feedback pozitiv va prevala) și va distruge democrația. În limbajul politicii, va deveni prea radicală și va avea un caracter «răscumpărător», [în timp ce] conform abordării formale, ea dezactivează feedback-ul negativ și duce [...] la dependență de cale." „[În astfel de cazuri], după cum spunea Norberto Bobbio, «nu există libertate», adică nu există democrație. Extremiștii reprezintă în mod necesar o negare politică a democrației."

Rudolf Ungváry, *A fasisztoid mutáció a mai Magyarországon [Realitatea invizibilă: Mutația fascistoidă în Ungaria de astăzi]* (Pozsony: Kalligram, 2014), 71-75.

[118] Pappas, „Distinguishing Liberal Democracy Challengers", 24-26.

[119] Frankenberg, „Democracy".

[120] Kornai, *The Socialist System*.

[121] Konrád și Szelényi, *The Intellectuals on the Road to Class Power*.

[122] Pentru un prim exemplu al acestei poziții, vezi Rothbard, *For a New Liberty: The Libertarian Manifesto*. În rândul anarhiștilor individualiști există unii care se poziționează la stânga, deși aceasta este o minoritate în rândul libertarienilor. A se vedea Chartier și Johnson, *Markets Not Capitalism*.

În cele din urmă, **în autocrațiile patronale,** rețeaua patronală monopiramidală este compusă din actori care **aplică ideologia** și, prin urmare, elita conducătoare poate fi clasificată drept **populistă care aplică ideologia**. Prin retorica lor, aceștia sunt asemănători cu alți populiști – antielitism, antipluralism și legitimitate nonteleologică – dar, așa cum am explicat mai sus, nu aparțin nici stângii, nici dreptei, deoarece nu sunt orientați de ideologie. De asemenea, merită menționat în acest punct că **patronalismul și principiul interesului elitei necesită aplicarea ideologiei** – nu doar prin definiție, ci și pentru că **nicio ideologie**, de stânga/dreapta sau de altă natură, **nu poate promova acumularea de avere personală dacă este congruentă cu legitimitatea populară**. Acumularea de bogăție, care este un element constitutiv al autocrațiilor patronale și ridicată la nivelul politicii centrale [→5], nu poate fi admisă în mod deschis într-un regim care se bazează pe legitimitate populară, adică pe o interpretare a binelui comun. Într-adevăr, tocmai atunci când are loc însușirea patronală a interpretării binelui comun, un astfel de obiectiv poate fi legitimat ca principiu de funcționare a statului.

6.4.1.3. Regimuri bazate pe ideologie, regimuri care aplică ideologia și regimuri cu ideologie neutră

Până în acest moment, ne-am concentrat asupra actorilor și am definit, prin congruența dintre cuvintele și faptele lor, un continuum conceptual între actorii care se ghidează după ideologie și cei care aplică ideologia. Cu toate astea, aceste concepte pot fi aplicate și **regimurilor** prin compararea congruenței dintre **discursurile elitei conducătoare și faptele statului**. Cu alte cuvinte, trebuie să ne concentrăm asupra statului ca întreg, adică asupra instituțiilor și funcționării statului, și să vedem dacă acțiunile politice ale acestora prezintă coerență valorică sau coerență funcțională.

Clasificarea regimurilor în funcție de ideologie este cea mai simplă în cazul autocrațiilor și al dictaturilor sau, mai exact, în cazul **rețelelor de putere monopiramidale** [→3.7.1]. Căci, dacă rețeaua de putere este monopiramidală, **ramurile puterii nu sunt separate,** ci subjugate executivului și elitei politice conducătoare. Astfel de regimuri **funcționează în funcție de obiectivele executivului** și ale elitei politice conducătoare, de unde rezultă că autocrațiile și dictaturile pot fi caracterizate în același mod ca și elitele lor politice conducătoare. În cazul liderilor conduși de ideologie – cum ar fi nomenclatura în **dictatura comunistă –** putem vorbi despre un **regim condus de ideologie**, în timp ce o elită conducătoare bazată pe interese, care **aplică ideologia –** cum ar fi familia politică adoptată într-o autocrație patronală –, constituie un **regim care aplică ideologia**.

Regimurile bazate pe ideologie sunt subordonate principiului implementării ideologiei [→2.3.1], prin urmare, ele determină atât instituțiile formale, cât și populația să urmeze consecvent ideologia centrală. Fiecare departament de stat servește aceeași ideologie în conformitate cu scopul teleologic, cel puțin în cazul regimurilor totalitare. Într-un regim care **aplică ideologia**, pe de altă parte, **departamentele de stat fie nu urmează nicio ideologie în mod consecvent, fie urmează diferite ideologii care sunt funcționale la nivel local**, adică servesc interesul elitist al liderilor care aplică ideologia. Într-un anumit sens, putem observa o structură care este similară modului în care actorii care aplică ideologii utilizează un set de panouri ideologice coerent-funcțional. În comunicare, un singur panou poate fi foarte bine coerent din punct de vedere valoric, la fel cum un singur departament de stat ar putea aplica o ideologie în mod consecvent dacă aceasta servește interesul elitist al liderilor la nivel local. Dar la nivel global, adică **luând în considerare fiecare panou**, comunicarea actorului care **aplică ideologia** prezintă inconsecvențe și contradicții logice și, în mod similar, **luând în considerare fiecare departament de stat, regimul care aplică ideologia este incoerent**

din punct de vedere valoric și realizează doar coerența funcționalității. De exemplu, o autocrație patronală poate forma o alianță cu o biserică și care, beneficiind de autonomie intermediată, poate primi dreptul de a-și implementa ideologia antiliberală într-un departament de stat precum educația [→3.5.3.2]. Dar un alt departament, cum ar fi politica socială, poate urma o ideologie diferită care contrazice biserica, solidaritatea religioasă și învățătura biblică de a ajuta săracii și nevoiașii[123], în timp ce alte departamente pot nici măcar să nu urmeze o ideologie și să ia decizii pentru acumularea de avere personală (din nou în contradicție cu orice învățătură religioasă despre dreptate și cumpătare). Mai mult, în timp ce unele departamente par a fi ghidate local de ideologie, deoarece li se atribuie o poziție ideologică, regimul care aplică ideologia poate varia frecvent panourile ideologice și poate reorienta departamentul dat (sau oricare altul) complet în orice moment, în conformitate cu dublul obiectiv de monopolizare a puterii și de acumulare a bogăției personale. Pe scurt, implementarea ideologiei locale într-un regim monopiramidal nu contrazice natura sa de aplicare a ideologiei, ci este un corolar evident al acesteia – acesta este exact modul în care funcționează aplicarea ideologiei.[124]

Este mai puțin evident cum se clasifică sistemele care se caracterizează printr-o **rețea de puteri multipiramidale** și prin **ramuri de puteri separate**. Concret, **în democrațiile liberale,** puterea este divizată, iar departamentele, ministerele și ramurile statului (dar și administrațiile locale) se bucură de o autonomie considerabilă, ceea ce înseamnă că nu toate servesc obiectivele elitei politice conducătoare [→4.4.1]. Cu toate acestea, soluția cu privire la modul de clasificare a unei democrații liberale rezultă tocmai din acest caracter constituțional. Lipsa monopolului puterii politice, statul de drept puternic și dominația instituțiilor imparțiale ale statului (justiție și legislativ independente) sunt garanții ale **concurenței ideologiilor**. În mod firesc, întrucât elita politică conducătoare este ea însăși condusă de ideologie (centristă), instituțiile pe care le controlează îi vor urma ideologia, dar, spre deosebire de regimurile extremiste sau totalitare, nu în mod exclusiv. În democrația liberală tipică ideală, putem vorbi de **neutralitate statală**: instituțiile statului sunt deschise și oferă un teren de **joc neutru** pentru competiția ideologiilor, în conformitate cu principiile constituționalității și respectării universale a drepturilor omului, precum și ale deliberării publice [→4.2-3].[125] Se poate obiecta că constituționalitatea însăși este o ideologie și, prin urmare, și acest sistem contează ca fiind condus de ideologii. Dar în definiția ideologiei am inclus faptul că aceasta trebuie să fie folosită de un actor politic în încercarea de a obține sprijin popular pentru acțiunile sale. Într-o democrație liberală, constituționalitatea nu este folosită în acest scop, deoarece este un ideal susținut în mod obișnuit în primul rând. Cu alte cuvinte, constituționalitatea este dată ca un cadru, iar actorii acționează în cadrul acestuia, fără a o oferi publicului ca o alternativă.[126] În direcția unei ideologii alternative concurente, instituțiile statului nu sunt părtinitoare sau subordonate, ca în regimurile bazate pe ideologie, ci, dimpotrivă, sunt neutre. Prin urmare, democrația liberală poate fi cel mai bine clasificată ca un **regim** ideologic-neutru, reflectând atributul său de a oferi un cadru neutru de deliberare publică pentru autodefinirea binelui comun de către popor.

---

123 Cf. Krémer, „The Social Policy of the Maffia-State. Mafiot and Its Impact on Social Structure"; Moiseev et al., „Social Policy in Russia".

124 Cf. Váradi, „Nothing But a Mafia State?", 308.

125 Kiss, „State Neutrality".

126 Este adevărat că actorii politici din instituțiile care au rolul de a proteja ordinea constituțională (cum ar fi o curte constituțională) se folosesc de constituționalitate pentru a-și justifica acțiunile. Dar ei nu folosesc constituționalitatea pentru a câștiga sprijinul popular, deoarece astfel de organisme nu sunt alese (tocmai pentru că constituționalitatea *în sine* nu face parte din competiția politică). A se vedea Sajó, *Limiting Government*, 225-44.

6.4.1.4. Acoperirile ideologice care se potrivesc cu interesul elitei și caracterul familiei politice adoptate

În timp ce actorii care aplică ideologia pot varia și chiar variază portofoliul lor de panouri ideologice, există unele panouri care sunt mai stabile și sunt folosite în mod repetat sau cel puțin mai des și în legătură cu un număr mai mare de probleme specifice. Într-adevăr, **frecvența utilizării unui panou ideologic este direct proporțională cu neclaritatea sa logică.** Dacă orice tip de politică poate fi atașat unui anumit panel, un actor care aplică ideologia poate exploata această flexibilitate și poate utiliza panelul pentru o serie de probleme diferite. Cu toate acestea, la celălalt capăt al scalei, dacă un panou este specific unei probleme, adică oferă o justificare pentru un pas sau o acțiune concretă, atunci acesta poate fi și va fi utilizat doar pentru o problemă specifică, și nu pentru altele (de exemplu, argumente tehnocratice în justificarea formală a reglementărilor). În mod tipic ideal, **arsenalul actorilor care aplică ideologia** este compus dintr-o **mare varietate de panouri specifice unei probleme**, alese și abandonate după bunul plac și, în general, în mod inconsecvent, și **un număr mai mic de panouri mai mari, vagi,** care sunt, de asemenea, mai rar schimbate. De asemenea, panourile specifice problemei sau mai puțin vagi sunt atașate panourilor mai generale și mai vagi mai mari, care devin astfel o coloană vertebrală stabilă a narațiunii și un punct de referință la care se raportează toate celelalte panouri.

În special, unele dintre cele **mai vagi** și mai frecvent utilizate panouri sunt oferite de **populism**. Actorul folosește o ideologie care face ca deciziile sale să fie incontestabile și ca domnia sa neconstrânsă să fie legitimă, realizând însușirea clientelară a interpretării binelui comun [→4.2]. Orice lucru pe care un populist care aplică ideologia îl etichetează ca fiind „național" sau „în interesul poporului" devine legitimat, indiferent de conținutul politicii; iar el monopolizează utilizarea acestui panou și, prin urmare, dreptul de a declara ce este național și ce nu este. Aceeași apropriere poate fi realizată și de **panouri mai puțin vagi**, care sunt mai raționalizate la caracterul specific al regimului. Să luăm **exemplul autocrației patronale**, a cărei putere se bazează pe o extindere ilegală a competențelor șefului familiei patriarhale la întreaga națiune [→2.4.5]. În modelul familiei patriarhale, gospodăria capului familiei include rude de sânge și rude adoptive; slujbași de rang înalt și inferior ai gospodăriei și ai pământului; și persoane care prestează diverse servicii, slab legate între ele. Șeful familiei patriarhale dispune asupra persoanelor, bunurilor și statuturilor.[127] În statul mafiot, acest lucru e valabil la nivel național, deoarece elimină statutul autonom al persoanelor aparținând diferitelor grupuri ale societății și încearcă să le subordoneze, în conformitate cu modelul familiei patriarhale tradiționale. Deși acest lucru înseamnă o realizare a monopolizării puterii (precum și a acumulării de avere personală) în conformitate cu interesul elitei, este o formă mai specifică a acesteia, căreia i se pot atașa panouri ideologice mai specifice. **Coerența sistemului constă în modelele culturale ale naturii dominației patriarhale, precum și în acele panouri ideologice care sunt construite pe aceste modele și sunt în conformitate cu ele**, chiar dacă sunt asamblate din diverse sisteme de valori.

Desigur, nu toate grupurile ideologice corespund cu ușurință tiparelor comportamentale ale acestui tip de putere. De exemplu, acele ideologii care pun accentul pe autonomia și libertatea individului îi sunt străine, deoarece rolul capului de familie patriarhal este mai ușor de conciliat cu elemente ale ideologiilor colectiviste care permit dominația asupra gospodăriei.

---

[127] Weber, *Economy and Society*, 1006-10.

Cu toate acestea, nu toate ideologiile colectiviste pot fi reconciliate cu această funcție. Colectivismul de clasă și internaționalist al marxism-leninismului nu este potrivit pentru legitimarea ideologică a modelelor patriarhale de putere. Prin urmare, un stat mafiot sfârșește, de cele mai multe ori, prin a culege fragmente din inventarul ideologic al sistemelor autoritare de dreapta. Pentru a da[128] un exemplu, un panou pe care familia politică adoptată îl poate folosi este **conservatorismul extrem**. În mod firesc, această ideologie nu este folosită ca un întreg, și chiar și elementele din ea care sunt încorporate în arsenalul ideologic al statului mafiot pot fi descompuse și reîncadrate în scopul legitimării.[129] Dar fundamentul argumentului care susține că o cultură națională sau religioasă trebuie protejată și că nimănui nu trebuie să i se permită să devieze de la acestea este păstrat **pentru a legitima patronajul social** și pentru a elimina autonomiile sociale marcate de propagandă ca fiind deviante și care încalcă ordinea „normală" a societății. Se poate observa că ideologia este într-adevăr o acoperire atunci când nu este aplicată în mod consecvent: în mod **individual, membrii familiei politice adoptate câștigă impunitate și pot urma orice stil de viață le place**. Cu toate acestea, atunci când ONG-urile sunt formate pentru a proteja grupurile și pentru a promova gândirea critică, adică un discurs care se bazează în mod fundamental pe drepturile omului și constituționalitate, **argumentul conservatorismului extrem poate fi folosit pentru a delegitima** astfel de **activități orientate spre opoziție** (ca în cazul Rusiei).[130] Argumentele pentru ordinea normală a societății pot fi, de asemenea, folosite împotriva mobilității sociale și, practic, a oricărui tip de schimbare socială, ceea ce – în cazul unei autocrații patronale – presupune o reprimare a revoltelor împotriva ierarhiei patronale a rețelei monopiramidale. În Belarus, de exemplu, ideologia oficială de stat, pe care patronul suprem Lukașenko însuși a descris-o ca fiind o combinație eclectică de marxism-leninism, conservatorism și liberalism[131], a susținut păstrarea culturii naționale în fața răspândirii valorilor și atitudinilor liberale prin „educație ideologică", realizată de instituțiile de stat și de diverse TRANSBO-uri, cum ar fi organizațiile de tineret și sindicatele. „Este clar din practica muncii ideologice", subliniază Uladzimir Rouda, „că acest sistem de idei [...] nu limitează în niciun fel actuala guvernare. Dimpotrivă, servește pentru a asigura realizarea obiectivelor pragmatice stabilite de Lukașenko: consolidarea controlului său personal asupra aparatului de stat, a sistemului educațional și a mass-mediei".[132]

Un alt set de exemple se regăsește printre **panourile statului mafiot maghiar pentru a legitima acumularea de avere personală** în general și favoritismul și prădarea ilegală în special (tabelul 6.7).[133] Exemplul Ungariei, deși are propriile specificități (economice) care îi influențează panourile, este reprezentativ în ceea ce privește funcționarea autocrației patronale, iar multe dintre panourile sale sunt similare cu cele ale altor patroni supremi postcomuniști. În primul rând, toate sunt populiste și folosesc argumentul „interesului național" și în contextul acumulării de bogăție, interpretând favoritismul sau patronalizarea economică drept elemente importante pentru realizarea binelui comun. Într-adevăr, ideologia populistă generală – ca și coloană vertebrală a narațiunii – este menționată și

[128] Csepeli, „The Ideological Patchwork of the Mafia State".

[129] Pentru o lucrare de referință în acest sens, vezi Dugin, *The Fourth Political Theory*.

[130] Wilkinson, „Putting 'Traditional Values' Into Practice".

[131] Lukașenka, „O Sostojanii Ideologicheskoj Raboty i Merah Po Ee Sovershenstvovaniju [Despre starea muncii ideologice și mijloacele de îmbunătățire a acesteia]".

[132] Rouda, „Is Belarus a Classic Post-Communist Mafia State?", 267-69.

[133] Pentru o analiză cuprinzătoare a narațiunilor regimului Orbán, a se vedea Madlovics, „A maffiaállam paravánjai".

în panourile mai specifice pe care le discutăm mai jos. Cu toate astea, acestea au propria lor structură mai concretă și mai specifică problemei. Fiecare dintre aceste panouri mai concrete conține (1) un lanț de raționamente specifice, inclusiv un „diagnostic" al unei probleme a economiei de piață și a pieței concurențiale sau a unor evenimente din trecut care sunt, în narațiune, asociate cu acestea, și (2) o „terapie" propusă. Cu toate acestea, la fel ca în cazul populismului, nu există nicio legătură logică între diagnosticul și terapia realizată și **fiecare dintre panourile care urmează are ca scop delegitimarea opoziției, în special a opoziției față de schimbarea structurilor existente pe care panourile le critică**.

Tabelul 6.7. Panouri ideologice aplicate pentru a acoperi acumularea averii personale în autocrația patronală maghiară.

Acțiune	Panou ideologic	Lanțul de raționament	Capacitatea de acoperire (consecința funcțională a raționamentului)
Favoritism ilegal	Etatism	Ideologia pieței libere nu a dus la bunăstare (ci la criza din 2008) →statul ar trebui să ajute economia națională (de exemplu, prin crearea unei „burghezii naționale").	Favorurile discreționare acordate actorilor ineficienți devin legitime→Coordonarea pieței poate fi înlocuită de coordonarea relațională
Prădarea ilegală	Anti-liberalism	Politicile (neo)liberale au condus la dominația multinaționalelor și la o datorie publică ridicată; →statul ar trebui să inverseze această situație prin intervenție.	Intervenția discreționară bugetară și de reglementare devine legitimată →familia politică adoptată poate patrona orice sector economic (anterior liber)
	Realizarea dreptății	Elita anterioară și-a câștigat averea în mod fraudulos (în timpul privatizării) →statul ar trebui să ia proprietatea de la cei răi și să o dea celor buni	Preluarea discreționară a bunurilor nemonetare devine legitimată →familia politică adoptată poate lua bunurile oricăruia dintre adversarii săi (ținte)

Primul panou care este folosit în mod special pentru a legitima favoritismul ilegal este **etatismul**. Lanțul de raționamente în acest caz începe cu o **neîncredere generală față de coordonarea pieței**, legând-o de crizele care au alimentat într-adevăr scepticismul față de capitalism și o creștere a mișcărilor anticapitaliste la scară globală.[134] După cum explică un politolog din familia adoptivă a lui Orbán, după marea criză economică din 2008, „când credința neoliberală în omnipotența piețelor a eșuat și cei care credeau cu fanatism în ea au putut să se întoarcă la o singură entitate, statul ca suveran, nu doar actorii de pe piață au dat faliment, ci [...] și ideologia liberală și politica occidentală ale sistemului post-Breton Woods".[135] Această formulare conține deja următorul pas al argumentului, și anume că, așa cum susțin populiștii care aplică ideologia, statul ar trebui să intervină și să ajute economia națională, să repornească creșterea și să acorde sprijin unor astfel de „campioni naționali" care combină competitivitatea cu un angajament față de națiune. Pur și simplu, statul ar trebui să construiască o „burghezie națională" și să promoveze dezvoltarea prin intervenția statului, ca un dezvoltator de stat [→2.6]. În cuvintele lui Tellér, guvernul începe un ciclu de „recompensă-performanță-recompensă" [care constituie] un fel de „uter" politic în care se formează noua parte performantă a societății și unde i se permite să crească. Prin

[134] Pentru o prezentare generală, a se vedea Tormey, „Anti-Capitalism".

[135] Zárug, „Leviatán ébredése [Trezirea Leviatanului]", 127.

urmare[136], după cum a spus răspicat un alt ideolog, „[ceea ce] se numește corupție e, de fapt, cel mai important obiectiv politic al Fidesz. Ceea ce vreau să spun este că guvernul a stabilit obiective precum formarea unei clase de antreprenori interni, pilonii unei Ungarii puternice atât în agricultură, cât și în industrie."[137] (Argumente similare pentru un stat „dezvoltator" au fost folosite și de autocrațiile patronale din Asia Centrală, precum Uzbekistan și Kazahstan).[138]

În timp ce criticile liberale comentează adesea raționalitatea politicii publice a statului care construiește capitaliști, soliditatea economică a argumentului este irelevantă. Căci el nu este urmat de programul politic pe care îl afirmă sau, mai exact, **politica pentru care este folosit nu derivă din el**. Singurul lucru pe care îl legitimează un astfel de argument este acordarea de favoruri (discreționare) unor actori ineficienți. Dar **din etatismul general nu rezultă că cei care sunt loiali patronului suprem, sau chiar rude de sânge ale acestuia, ar trebui să devină campioni „naționali"** și nici că cineva ar trebui să devină brusc „nerațional" în momentul în care devine neloial [→3.4.1.4]. Într-adevăr, narațiunea devine adevărată doar dacă înlocuim (1) familia politică adoptată și interesele acesteia cu națiunea și interesul național și (2) relația dintre cei implicați în acest ciclu de sprijin reciproc cu relația de patron și client. Dar o astfel de substituire, care ar face ca narațiunea să fie în concordanță cu două elemente fundamentale ale autocrației patronale, este departe de a fi evidentă și, într-adevăr, nimic din lanțul original de raționament nu o impune. Prin urmare, etatismul din partea unui autocrat patronal este o ideologie de acoperire, care nu face decât să împingă pe oricine se opune *patronalizării* economice de partea statu-quoului ilegitim al pieței libere.

Cel de-al doilea panou, folosit atât pentru favoritismul ilegal, cât și pentru prădare, este **antiliberalismul**. Această noțiune își are din nou originea într-o neîncredere, dar nu împotriva economiei de piață în ansamblu, ci mai ales **împotriva anumitor politici „neoliberale"** care „au dus națiunea pe o cale greșită". Aceasta poate conține practic orice fel de critică împotriva actelor mai liberale din vremurile anterioare: acceptarea „necondiționată" a capitalului străin, „domnia necontrolată" a companiilor multinaționale (bănci etc.) în detrimentul muncitorilor naționali, privatizarea „bogăției națiunii", acumularea de datorii de stat și așa mai departe.[139] Terapia propusă în acest caz este din nou statul, dar nu în spiritul unei credințe generale în el, ci ca un mandat de a inversa aceste procese concrete prin intermediul intervenției statului. După cum scrie un economist de frunte al guvernului Orbán, „problemele și tensiunile acumulate în Ungaria erau prezente nu doar în sfera economică, ci și în cea socială, din cauza [printre altele] prosperității bazate pe împrumuturi din ultimii opt ani, urmată de colapsul economic. [...] În această situație, cu sprijinul unei majorități de două treimi în parlament, guvernul nu s-a ferit de conflicte și a inițiat schimbări radicale în aproape toate domeniile politicii economice. [...] Pe scurt, noul guvern a definit scopul binelui comun în primul rând ca fiind realizarea în comun a unei piețe active a muncii și, acolo unde este necesar, a unui stat care să reprezinte cu tărie interesul național. Acest lucru a marcat o schimbare radicală față de practica din ultimii

[136] Tellér, „Született-e 'Orbán-rendszer' 2010 és 2014 között?", 361.

[137] Lánczi, Viccpártok színvonalán áll az ellenzék.

[138] Kudaibergenova, „The Ideology of Development and Legitimation". De asemenea, a se vedea capitolul 2 [→2.6].

[139] Așa cum a explicat Orbán în infamul său discurs în care a anunțat că a construit un „stat iliberal". Orbán, „A munkaalapú állam korszaka következik".

douăzeci de ani, care se bazase pe [...] așa-numitul Consens de la Washington, propus de instituțiile internaționale și bazat pe filozofia economică neoliberală." [140]

Din nou, acest argument este folosit ca o acoperire pentru politicile clientelare: **intervenția bugetară și de reglementare discreționară** (folosită atât în cazul favoritismului, cât și al prădărilor [→5.5.4.1]). Argumentele împotriva neoliberalismului delegitimează ideea de a constrânge statul să intre pe orice piață, în timp ce atacul împotriva multinaționalelor justifică inhibarea funcționării acestora prin reglementări și taxe, acordând în același timp un sprijin discreționar concurenților lor locali. Dar **nu rezultă de aici că cei sprijiniți trebuie să fie**, dintre numeroșii actori economici din țară, **oligarhii loiali și oamenii de fațadă ai familiei politice adoptate**. Or, tocmai colectarea rentei celor care se încadrează în caracterul antropologic al familiei politice adoptate [→3.6.2] este asigurată prin intervenția discreționară, pe măsură ce statul „alege câștigătorii" din economie și intensitatea concurenței (străine) scade [→2.6].[141] În plus, în timp ce companiile străine mai puțin mobile sunt obligate să plătească bani de protecție sau sunt preluate, cele mai mobile sunt lăsate în pace sau pot fi chiar atrase în țară prin reduceri de taxe și alte favoruri discreționare. În Ungaria, unde economia este mai împletită cu piețele externe decât în alte autocrații patronale, astfel de acorduri au căpătat chiar un statut formal: guvernul încheie așa-numitele „acorduri de parteneriat strategic" cu multinaționalele [→7.4.5]. O mare parte din ceea ce produc acești parteneri nu este vândut pe piețele maghiare și, prin urmare, este imposibil să se dicteze un profit adecvat prin lege, dar, în același timp, aceștia oferă locuri de muncă maghiarilor și plătesc impozite pe salariile lor aici. În ceea ce privește ideologia, ceea ce trebuie văzut este **discrepanța dintre dublul standard pragmatic în ceea ce privește multinaționalele și puternica retorică antimultinaționale,** ceea ce indică din nou natura acoperitoare a antiliberalismului.

În cele din urmă, panoul care este folosit în mod special pentru a justifica prădarea este cel al **realizării dreptății**. Punctul de plecare al acestui panou este **caracterul injust al unei structuri de proprietate inițiale**, formată prin mijloace frauduloase, cum ar fi transformarea puterii în timpul perioadei de privatizare [→5.5.2.2]. Pe baza acestui diagnostic, terapia propusă este una de reorganizare politică a structurii de proprietate, luând proprietățile de la proprietarii nedrepți și dându-le celor drepți (actorii „naționali" – pentru a lega acest panou de coloana vertebrală generală a populismului).[142] András Lánczi, unul dintre ideologii supremi ai lui Orbán și rector al Universității Corvinus, prezintă elocvent acest argument: „Este o chestiune crucială modul în care judecăm rearanjarea proprietății în urma schimbării de regim. A existat o perioadă de privatizare spontană chiar înainte de schimbarea de regim, când cei care erau apropiați de puterea comunistă puteau să pună mâna pe proprietatea statului cu ușurință și fără să se lase păgubași. Deși acest lucru s-a încheiat curând, privatizarea legală de mai târziu a dat ocazia multor tovarăși, prin condiții diferite, să acumuleze avere. [...] Nimeni nu trebuie să mă vrăjească spunând că ceea ce se întâmplă astăzi este «furt» sau «corupție». Nu, are loc o revoluție politică cu consecințe economice. [...] Miza unei alegeri este întotdeauna un principiu: reprezentarea democratică nu înseamnă doar cine este ales de popor, ci și dacă sentimentul de dreptate este satisfăcut

[140] Barcza, „A magyar gazdasági modell [Modelul economic maghiar]", 26.

[141] Orbán, „Száz év szorongás[O sută de ani de neliniște]".

[142] Mihályi, „Votes, Ideology, and Self-Enrichment".

sau nu."[143] (Argumente similare, precum și revizuirea privatizării au fost un subiect central și în alte țări postcomuniste).[144]

Consecința funcțională a realizării dreptății este legitimarea reorganizării discreționare a structurilor de proprietate, patronul suprem având libertate totală în alegerea beneficiarilor, precum și a țintelor preluării proprietății. Acest lucru nu este evident, deoarece argumentul se referă la averea obținută în mod fraudulos de nomenclaturiști și outsideri, care ar putea fi identificați ca un grup concret de persoane a căror proprietate ar trebui să fie preluată (conform narațiunii). Dar modul în care este formulat argumentul declară structura inițială de proprietate nedreaptă ca atare și, prin urmare, încadrează (1) orice opoziție la reorganizare într-o apărare nedreaptă a statu-quoului și (2) orice act de reorganizare (prădare) ca fiind o realizare a dreptății. Astfel, nu există loc pentru a pune sub semnul întrebării țintele prăduirii, în timp ce patronul suprem realizează **însușirea patronală a interpretării justiției**.

Furnizând o poziție de moralitate incontestabilă, panoul realizării dreptății acordă familiei politice adoptate o libertate totală în alegerea țintelor de prădare. De fapt, așa cum am explicat în capitolul anterior, în faza de urmărire sunt luați în considerare numeroși factori atunci când prădătorul își alege prada [→5.5.4.1] și niciunul dintre acești factori nu rezultă, de fapt, din argumentul realizării dreptății. Realizarea dreptății este o acoperire tocmai pentru că, deși este aplicabilă oricărui act de prădare, actele efective de prădare nu pot fi derivate din aceasta. În plus, similar argumentelor de mai sus, nici grupul de beneficiari nu rezultă din argument, ceea ce înseamnă că nu se poate deduce de ce oligarhii și *poligarhii* (și rudele de sânge) din familia politică adoptată sunt beneficiarii „drepți" și nu ceilalți. Într-adevăr, dacă o politică poate fi derivată din argumentul lui Lánczi, aceasta ar fi (1) un act unic cu (2) o direcționare mai specifică a proprietarilor care obțin, de fapt, bogăția în mod fraudulos și (3) redistribuirea normativă a proprietății către cei care urmează să fie rambursați (probabil, poporul [→5.5.2.2]). Faptul că redistribuirea este discreționară și deplasează proprietatea în mod specific pe orbita de proprietate a familiei politice adoptate nu se explică prin realizarea dreptății, ci doar prin interesul elitei – de aceea putem spune că elita conducătoare acționează într-adevăr pentru a-și promova interesul. Cu alte cuvinte, deoarece realizarea dreptății nu explică acțiunile statului, nu avem niciun motiv să credem că acesta este, de fapt, condus de o astfel de ideologie. Ceea ce avem motiv să credem este că statul funcționează în funcție de interesul elitei, deoarece acest principiu are putere explicativă, în timp ce realizarea dreptății este o acoperire ideologică, conținutul „dreptății" fiind definit și redefinit într-un mod coerent cu funcționalitatea, urmărind scopul de acumulare a averii personale al familiei politice adoptate.[145]

---

[143] Lánczi, „Mi a tét? [Ce este în joc?]".

[144] Denisova et al., „Who Wants To Revise Privatization?".

[145] Unii oponenți ai concepției noastre au susținut că descrierea noastră și autodescrierea statului mafiot ar trebui să fie folosite simultan, de exemplu, că acesta acționează, într-adevăr, prin realizarea dreptății, dar are o interpretare particulară a dreptății, care este interesul elitei. Totuși, acest lucru este direct împotriva briciului lui Occam și a principiului simplității (parcimonie). Dacă avem o teorie care explică funcționarea statului (interesul elitei), atunci includerea unui nou element care explică din nou o parte din aceleași funcționări (realizarea dreptății) este pură redundanță. Prin urmare, realizarea dreptății și alte panouri cu putere explicativă redusă pentru descrierea statului mafiot trebuie tratate doar ca părți ale comunicării, nu ca principii explicative reale ale regimului. A se vedea Madlovics, „A 'fasisztoid mutáció' sikere? [Succesul „mutației fascistoide"?]".

6.4.2. Partea cererii: de la politica identitară la teoriile conspirației

Până în acest moment, ne-am ocupat de partea de ofertă a pieței politice. Am definit ideologiile ca fiind sisteme de credință folosite de actorii politici pentru a obține sprijin popular pentru acțiunile lor; și am făcut distincția între actorii pentru care ideologia era o linie directoare – actorii care se ghidează după ideologie – și cei pentru care nu era, ci doar o referință care le acorda legitimitate pentru o serie de acțiuni – actorii care aplică ideologia. Dar, în ambele cazuri, ideologia era un „produs politic" care este „vândut" și furnizat de actorii politici. La celălalt capăt al acestei dinamici, **oamenii constituie partea cererii de pe piața politică** ce „cumpără" ideologiile furnizate [→4.3.3.3.1].

În această parte, ne concentrăm pe componenta cererii, în special pe cererea de populism și pe modul în care populiștii care aplică ideologia exploatează această cerere cu o ofertă adecvată. În primul rând, oferim o scurtă prezentare generală a rădăcinilor și a utilizărilor politicii identitare de către populiști. În al doilea rând, trecem la triada Dumnezeu-națiune-familie ca pietre de temelie ale identității pentru popor și elemente funcționale pentru populiștii care aplică ideologii. Al treilea element este definirea „dușmanului", care amenință această identitate în narațiunea populistă și e ales într-un mod coerent din punct de vedere funcțional de către actorii ofertanți. În cele din urmă, arătăm cum culminează politica identitară în teoriile conspirației și ce funcții îndeplinesc acestea atât pentru partea ofertantă, cât și pentru partea de cerere a populismului.

6.4.2.1. Coerența funcțională a cererii populiste în Vest și în Est

Coerența funcțională nu este singulară pentru populiștii care aplică ideologia. Într-adevăr, putem identifica o **coerență funcțională specifică** și la **alegătorii populiști.**[146] Această coerență funcțională se manifestă în **alegerea ideologiei care se potrivește cel mai bine scopului de a-și păstra statutul social și economic**. Alegerea oamenilor nu este neapărat coerentă din punct de vedere valoric, iar ei înșiși sunt gata să accepte schimbări în narațiune sau să o aplice cu standarde duble (adică cu excepții). Ceea ce contează este să aibă o ideologie care să ofere legitimitate pentru apărarea statutului lor în fața unor **fenomene**, procese și persoane **amenințătoare.**

Fenomenele amenințătoare sunt diferite în Occident și în Orient. **În Occident,** conform tezei „cultural backlash" a lui Pippa Norris și Ronald Inglehart[147], în anii '70 s-a înregistrat o creștere a sprijinului pentru valorile progresiste și liberale din punct de vedere social, precum secularismul, cosmopolitismul, deschiderea față de diversitatea stilurilor de viață și a popoarelor, sprijinul pentru drepturile LGBT etc. Autorii atribuie îmbrățișarea valorilor postmaterialiste satisfacerii nevoilor materiale, adică unor niveluri de securitate existențială[148] fără precedent. Cu toate acestea, ei susțin că bunăstarea materială a fost amenințată de **imigrație și diversitate, pe de o parte, și de nemulțumirile economice, pe de altă parte**, în special ca urmare a politicilor de promovare a globalizării. După cum

[146] Aceasta nu înseamnă că toți alegătorii populiști sunt la fel, ci doar că există o atitudine specifică pe care mulți dintre ei o împărtășesc. A se vedea Rooduijn, „What Unites the Voter Bases of Populist Parties?".

[147] Norris și Inglehart, *Cultural Backlash*.

[148] De asemenea, a se vedea Inglehart, *The Silent Revolution*.

subliniază autorii, persoanele „ale căror șanse de viață erau protejate în mod tradițional de granițele naționale [...] percep slăbirea acestor granițe ca pe o amenințare pentru statutul lor social și pentru securitatea lor socială".[149] Teza principală a autorilor este că astfel de amenințări au inversat efectele securității existențiale din anii '70 și au declanșat o așa-numită „reacție culturală": oamenii au reacționat conform „reflexelor lor autoritare" și au început să ceară protecție (politică) în numele **securității, împotriva instabilității și dezordinii, și al convenționalismului, împotriva străinilor și a minorităților rasiale/etnice**.[150] A doua teorie, rezumată în cartea lui Francis Fukuyama, *Identity*[151], intervine în acest punct pentru a explica faptul că aceste procese au fost amplificate de sfera politică, angajându-se în practica așa-numitei „politici identitare" (a se vedea caseta 6.4). Fukuyama susține că identitatea singulară care fusese împărtășită ca un teren comun de către oamenii unei anumite națiuni a fost fragmentată în diverse identități care sunt în contradicție una cu cealaltă. În mod ironic, după un sfert de secol, Fukuyama a ajuns să fie de acord cu Huntington, care, în *Ciocnirea civilizațiilor,* i-a criticat pe intelectualii occidentali pentru că au atacat identitatea națională și au divizat-o, punând accentul pe drepturile de grup (în loc de drepturile individuale). În 1996, Huntington susținea că civilizația occidentală ar trebui să respingă „cântecele de sirenă divizatoare ale multiculturalismului"[152]; în 2018, Fukuyama înregistrează diviziunile, sau „seria de grupuri identitare mereu proliferante, inaccesibile străinilor"[153], și le atribuie multiculturalismului. Mai exact, el dă vina pe politicile identitare care au ridicat grupurile marginalizate nu ca părți acceptate ale unei națiuni comune, ci ca grupuri identitare „tribale" exclusive, diferite de restul societății și îndreptățite la privilegii față de aceasta. Fukuyama susține că aceste schimbări au alimentat politica identitară de dreapta, deoarece **grupurile sociale care au avut o poziție puternică în ierarhia socială au început să simtă neglijarea și o pierdere relativă a statutului** pe măsură ce au perceput identitățile subnaționale – cum ar fi femeile, grupurile etnice/rasiale sau persoanele LGBT – devenind priorități mai mari pentru factorii de decizie politică. Schimbările egalitariste în general și politicile precum acțiunea afirmativă în special aduc un sentiment de nedreptate pentru grupurile „perdante" sau neglijate, cum ar fi lucrătorii de sex masculin albi. Grupurile preferate sunt văzute ca grupuri identitare supraaccentuate, grupuri identitare concurente definite

Caseta 6.4. De la identitate la identități în cadrul națiunii.

„Conceptul modern de identitate reunește trei fenomene diferite. Primul este thymos, un aspect universal al personalității umane care tânjește după recunoaștere. Al doilea este distincția dintre sinele interior și exterior și ridicarea valorii morale a sinelui interior față de societatea exterioară. Acest lucru a apărut doar în Europa modernă timpurie. Al treilea este un concept în evoluție al demnității, în care recunoașterea nu se datorează doar unei clase înguste de persoane, ci tuturor. Extinderea și universalizarea demnității transformă căutarea privată a sinelui într-un proiect politic. [...] Fiecare grup marginalizat a avut posibilitatea de a alege să se vadă pe sine în termeni identitare mai largi sau mai restrânși. Putea să ceară ca societatea să îi trateze pe membrii săi în mod identic cu modul în care erau tratate grupurile dominante din societate sau putea să afirme o identitate separată pentru membrii săi și să ceară respect pentru ei ca fiind *diferiți* de societatea dominantă. În timp, cea din urmă strategie a avut tendința de a câștiga. [...] *Multiculturalismul* [...] a devenit eticheta pentru un program politic care urmărea să valorizeze în mod egal fiecare cultură separată și fiecare experiență trăită, în special pe cele care fuseseră invizibile sau subevaluate în trecut. În timp ce liberalismul clasic a căutat să protejeze autonomia indivizilor egali, [...] multiculturalismul a promovat respectul egal pentru culturi, chiar dacă aceste culturi au restrâns autonomia indivizilor care au participat la ele. [Politica identitară aduce] o concentrare asupra unor grupuri marginalizate mai noi și mai îngust definite [și] distrage atenția de la grupuri mai vechi și mai mari ale căror probleme grave au fost ignorate. [...] Oamenii din mediul rural, care reprezintă coloana vertebrală a mișcărilor populiste [...], cred adesea că valorile lor tradiționale sunt grav amenințate de elitele cosmopolite de la oraș. [...] Politica identitară este lentila prin care majoritatea problemelor sociale sunt acum văzute în tot spectrul ideologic[, iar] grupurile identitare încep să se considere reciproc ca fiind amenințări."

Francis Fukuyama, *Identity: Contemporary Identity Politics and the Struggle for Recognition* (London: Profile Books, 2018), 37, 107–20.

[149] Norris și Inglehart, *Cultural Backlash*, 136.

[150] Norris și Inglehart, *Cultural Backlash*, 87–132.

[151] Fukuyama, *Identity*.

[152] Huntington, *The Clash of Civilizations*, 307.

[153] Fukuyama, *Identity*, 122.

împotriva perdanților, a poziției lor sociale și a valorilor originale (conservatoare).[154] În contrast cu Norris și Inglehart, teza lui Fukuyama este cealaltă față a monedei: poporul nu numai că simte nemulțumiri și cere stabilitate, dar învinovățește establishmentul și îl percepe ca sacrificându-și bunăstarea pe altarul grupurilor marginalizate înguste. Nu este vorba de o simplă „xenofobie" sau „rasism", ci de faptul că oamenii simt că actuala clasa politică elimină ceea ce anumiți cercetători identifică drept securitate ontologică:[155] micromediul în care oamenii și-au făcut casă, cu punctele de referință deja cunoscute, sistemul de coordonate, obiceiurile și chiar normele de civilizație [→1.3.1], care au asigurat navigarea și traiul în lumea complicată de astăzi. **Populismul**, la rândul său, **este reacția la aceste procese sociale și la experiența trăită de oamenii neglijați**. După cum spune Cas Mudde, „populismul este un răspuns democratic iliberal la liberalismul nedemocratic".[156]

În Est, sau mai exact în regiunea postcomunistă, procese similare ar putea avea loc doar în regiunea istorică creștină occidentală, unde forțele liberale, conduse de ideologie, ar putea guverna pentru o perioadă substanțială și implementa politici atât pentru globalizare, cât și pentru minorități.[157] Într-adevăr, **experiența occidentală nu face decât să servească drept exemplu de descurajare** pentru majoritatea populiștilor din Est, care se prezintă drept protectori față de cei care ar aduce același tip de probleme națiunilor lor. În special, (1) opoziția centristă și societatea civilă (ONG-uri multinaționale etc.) condusă de ideologii și (2) diverse minorități și grupuri sociale care sunt privilegiate în Occident sunt prezentate ca amenințări la adresa statutului social și a ordinii poporului, adică a majorității.[158] După cum amintește Iavlinski, în retorica lui Putin, „imaginea agregată a Occidentului este un inamic comun natural pentru o panoplie de curente și forțe diferite din interiorul Rusiei care îmbrățișează o viziune idealistă a societății «tradiționale» și o opun societății postindustriale actuale, pe care o consideră «coruptă» de forțele «virulente» ale liberalismului".[159] Mai mult, el observă în mod corect că o astfel de portretizare a Occidentului „ca fiind principalul și, practic, singurul dușman străin al națiunii decurge în mod logic din mesajul preferat al establishmentului rus, în care cei care critică guvernul rus sunt împotriva poporului rus și sunt influențați din străinătate"[160], care este, de asemenea, mesajul central antipluralist al populismului în autocrațiile patronale [→4.2.3].

Cu toate acestea, populiștii estici nu își construiesc pur și simplu cererea: ei dau răspunsuri la **tensiuni sociale preexistente**. În țările postcomuniste, în momentul prăbușirii Uniunii Sovietice, o parte semnificativă a societății se aștepta ca, odată cu adoptarea unei instituții de tip occidental, nivelul de trai să fie în scurt timp la fel de ridicat ca în Occident. Cu toate acestea, căderea marilor sisteme monolitice de represiune a fost urmată de noi forme fără precedent de vulnerabilitate personală de zi cu zi::

- **poporul a cunoscut criza transformărilor economice**, cu atributele pe care le-am menționat mai sus și pe care le vom discuta mai în detaliu mai târziu [→7.4.7.3]. Acest lucru a însemnat că sprijinul pentru ordinea de acces liber care a urmat

---

[154] Fukuyama, *Identity,* 116.

[155] Pentru o prezentare generală, a se vedea Kinnvall și Mitzen, „Anxiety, Fear, and Ontological Security in World Politics".

[156] Mudde, „The Problem with Populism".

[157] Magyar, *Post-Communist Mafia State*, 25-38; Kovács, „The Post-Communist Extreme Right: The Jobbik Party in Hungary".

[158] Pentru lucrări ideologice care adoptă această poziție, a se vedea Dugin, *The Fourth Political Theory*; Schmidt, *Nyugaton a helyzet változóban [Totul se schimbă pe frontul de vest].*

[159] Yavlinsky, *The Putin System*, 94-95.

[160] Yavlinsky, *The Putin System,* 94.

schimbării de regim s-a prăbușit imediat, nu numai pentru că a împins mari părți ale societății în anxietate existențială, ci și pentru că nu a reușit să își îndeplinească promisiunea de a oferi standarde de viață occidentale;

- **procesul de privatizare a fost văzut ca fiind nedrept**, fie din cauza diverselor forme de transformare a puterii [→5.5.2.2], fie pur și simplu pentru că partea cea mai mare a populației a fost lăsată pe dinafară, creând sentimentul general de a fi fost înșelată cu „proprietatea comună" (ceea ce, de fapt, nu a fost niciodată). Este adevărat că, în țările în care s-a realizat distribuirea gratuită, cetățeanul a putut avea partea sa din proprietatea comunistă anterioară, dar, în cele din urmă, un cerc relativ restrâns de persoane s-a îmbogățit prin intermediul privatizării, în timp ce majoritatea populației nu a făcut-o. Acest lucru a provocat resentimente generale în rândul grupurilor care nu au câștigat (învinși).[161] Legalitatea unor astfel de acțiuni a fost, de asemenea, pusă continuu sub semnul întrebării; dincolo de cifrele pe care le-am citat mai devreme [→5.5.1], putem menționa doar că, în 2006, trei sferturi dintr-un eșantion reprezentativ de ruși au fost „de acord" sau „mai mult sau mai puțin de acord" că privatizarea întreprinderilor industriale s-a desfășurat cu „încălcări majore ale legilor"[162];
- **anarhia oligarhică și nivelurile scăzute de instituționalizare** din țări precum Ucraina și Rusia au dus la o incertitudine generalizată în ceea ce privește contractele și drepturile de proprietate, în special pentru antreprenori. Actorii economici se puteau simți vulnerabili în calitate de concurenți, furnizori și, uneori, chiar pradă birocrației, oligarhilor locali și corporațiilor multinaționale. Și, în general, succesul sau eșecul pieței a avut îngrijorător de puțin de-a face cu performanța reală sau cu serviciile oferite consumatorilor;
- **inegalitățile au crescut în ceea ce privește veniturile și bogăția**, parțial ca urmare a factorilor anteriori, dar și din cauza nivelului ridicat de *patronalism*. Într-adevăr, popoarele postcomuniste au cunoscut niveluri ridicate de inegalități atât de piață, cât și de patronat [→6.2.2.2.2], care provin din diferite perioade de privatizare și economie de piață, din anarhia oligarhică a tranzițiilor și/sau din democrația patronală. După cum a arătat Frye, inegalitatea a contribuit la nivelul de polarizare politică din regiune.[163]

Acești factori au fost exploatați de **populiști**, care au **oferit o poveste ce a stabilit o relație cauzală clară între aceste probleme și piețe, elitele politice liberale și actorii politici și economici imperialiști.** În Rusia, după cum scrie Politkovskaia, „«democrat» a devenit literalmente un cuvânt murdar: oamenii au schimbat cuvântul «demokrat» în «dermokrat» (rahatocrat). A devenit curent nu doar printre comuniștii fanatici și staliniști, ci și printre majoritatea populației. «Dermokrații» au dat Rusiei hiperinflație, i-au făcut să piardă economiile pe care le căraseră din perioada sovietică [...] și au prezidat intrarea în incapacitate de plată a guvernului rus."[164] Ungaria lui Orbán, perioada dintre 1990 și 2010 a fost descrisă ca fiind „două decenii turbulente" în Declarația oficială a Cooperării Naționale.[165] „Liberalul" a devenit o înjurătură și în Ungaria, adesea condamnat de Orbán în discursurile

[161] Denisova et al., „Who Wants to Revise Privatization?".

[162] Frye, *Property Rights and Property Wrongs*, 174.

[163] Frye, *Building States and Markets After Communism*.

[164] Politkovskaia, *A Russian Diary*, 183-84.

[165] Adunarea Națională Maghiară, Declarația politică 1 din 2010 (16 iunie) a Adunării Naționale a Ungariei privind Cooperarea Națională.

sale[166], în timp ce presa patronală maghiară folosește în mod curent privatizarea, partidul liberal SZDSZ și premierul socialist Ferenc Gyurcsány ca pe niște baubau care au împins țara „în pragul falimentului".[167]

Acceptând relația cauzală construită, alegătorii populiști din regiunea postcomunistă au dezvoltat aceleași sentimente de **victimizare și resentimente** ca și omologii lor occidentali – și-au găsit același tip de **răscumpărare** în oferta populiștilor, de asemenea.[168] Practic – așa cum vom arăta în detaliu în părțile următoare – **populiștii au inițiat** propriul lor brand de politică identitară: **grupurilor sociale menționate mai sus li s-a dat o identitate generală – „poporul" sau „națiunea" – iar populiștii au identificat-o ca fiind grupul identitar care trebuie protejat**. Acest lucru stă la baza a ceea ce am explicat în capitolul 4, și anume că populiștii susțin că ei sunt singurii reprezentanți adevărați ai poporului și ai interesului național, în timp ce toți ceilalți actori politici sunt ilegitimi [→4.2.3]. Pe partea cererii, oamenilor li se spune că, atunci când poziția lor socială este amenințată, atunci este într-adevăr „poporul" sau „națiunea" (interesul național) cea care este atacată. Pe partea ofertei, populiștii care aplică ideologia folosesc conceptul de „națiune" ca acoperire ideologică și (1) își legitimează acțiunile ca fiind necesare pentru promovarea interesului național și (2) prezintă orice voce critică drept antinațională.

6.4.2.2. „Noi": realizarea coerenței funcționale bilaterale prin panourile lui Dumnezeu, a națiunii și familiei

Narațiunea populistă este construită pe baza unei opoziții maniheiste „**noi și ei"**, în genul politicii identitare exclusiviste descrise de Fukuyama.[169] Primul pas pentru a construi o astfel de narațiune este de a delimita „**noi",** adică o identitate discursivă comună. După cum explică Ernesto Laclau, sentimentele de pierdere și resentimentele de grup „nu ar merge dincolo de un vag sentiment de solidaritate dacă nu s-ar cristaliza într-o anumită identitate discursivă [...]. Doar acel moment de cristalizare constituie «poporul» populismului". Dar Laclau observă, de asemenea, că această identitate nu este „auxiliară revendicărilor", ci „reacționează asupra lor și, printr-o inversare a relației, începe să se comporte ca un teren al acestora".[170] Ideea este că, chiar dacă „noi" este construit prin forjarea unor grupuri reale de „perdanți", identitatea rezultată nu poate fi văzută ca o simplă sumă de interese parțiale. Dimpotrivă, va fi o **nouă identitate colectivă cu o sferă și o funcție proprii**. Populistul care forjează „noi" nu numai că alege ce grupuri (perdante) să includă în primul rând, dar va avea dreptul exclusiv de a defini cine face parte din „noi" după aceea. Cu alte cuvinte, **populistul realizează însușirea interpretării identității**, întrucât devine singurul definitor legitim al acesteia (la fel ca în cazul binelui comun [→4.2.3]).

Pentru populiștii care aplică ideologia[171], însușirea interpretării este ceea ce asigură că identitatea comună poate fi folosită într-un mod coerent din punct de vedere funcțional.

---

166 Holmes, „Democracy for Losers".

167 Balogh, „Orbán's Revisionist History"; Tamás, „A Gyurcsány-eset" [Cazul lui Gyurcsány]".

168 Pappas, *Populism and Liberal Democrac*, 110-16.

169 A se vedea Krekó et al., „Beyond Populism: Tribalism in Poland and Hungar".

170 Laclau, *On Populist Reason*, 93.

171 În scopul studiului nostru, vom limita discuția următoare la categoria de populiști care aplică ideologia. Cu toate acestea, multe dintre concluziile noastre sunt valabile și pentru populiștii determinați de ideologie, care urmează aceleași căi discursive.

Cu toate acestea, ceea ce obțin ei este într-adevăr o **coerență funcțională bilaterală**, ceea ce înseamnă că ei creează o identitate care **se potrivește atât considerentelor pragmatice ale părții cererii –** realizarea dreptății și apărarea împotriva amenințărilor la adresa statutului lor – **cât și celor ale părții ofertei –** o acoperire legitimatoare pentru monopolizarea puterii și acumularea de avere personală. O modalitate de a ajunge la acest lucru este utilizarea noțiunii simple de „popor"[172], sub care pot fi reunite grupurile perdante (cu nemulțumiri reale) și grupurile amenințate (cu nemulțumiri potențiale, anunțate de populist). O altă metodă, mai complexă, dar de asemenea – în regiunea postcomunistă – foarte eficientă, este ceea ce se poate numi **însușirea valorii prin redefinire**. Aceasta înseamnă că **populistul care aplică ideologia se bazează pe identități existente, legate de comunități tradiționale de protecție reciprocă**. Aceste identități sunt întipărite în mintea oamenilor ca valori care, dacă sunt respectate, asigură supraviețuirea și apărarea împotriva amenințărilor externe. Cele mai importante[173] dintre aceste comunități sunt trei: **comunitatea spirituală (Dumnezeu), comunitatea etnică (națiunea) și familia**.[174] În vremuri de criză, oamenii se întorc prin reflex – pentru a lua cuvântul lui Norris și Inglehart – la aceste comunități sigure, care, prin urmare, sunt coerente din punct de vedere funcțional pentru popor și oferă un sistem de valori deosebit de apt pe care populistul se poate baza. Cu toate acestea, pentru a le face coerente din punct de vedere funcțional și în interesul **populistului**, acesta nu folosește pur și simplu aceste identități așa cum există, ci îi **conferă fiecăreia un sens nou, specific** (redefinire), din care **sunt excluși toți cei care nu îl susțin pe populist,** care devine astfel singurul reprezentant legitim al comunității respective (însușirea valorilor).

În cazurile reale, procesul de însușire a valorii se realizează adesea într-o singură etapă, prin simpla utilizare a conceptului în noul său sens și în contextul noii narațiuni (populiste). De exemplu, Klára Sándor descrie modul în care Orbán și partidul său Fidesz și-au însușit „națiunea" după cum urmează: „Încercând în toate modurile posibile să suprapună semnificația expresiilor «națiune» și «susținător Fidesz» – chiar și prin însușirea simbolurilor naționale sau prin accentul constant pus pe noțiunea că ei sunt națiunea [...] – Fidesz [...].] își însușește toate valorile noastre comune pe care le putem asocia cu conceptul de națiune – cum ar fi patriotismul, cultura și istoria noastră comună – și încearcă să îi deposedeze de identitatea maghiară pe toți cei care nu aparțin de ceea ce ei numesc «singurul steag» sau «singura tabără», declarându-i ilegitimi pe toți oponenții lor politici. [...] Fidesz îi deposedează pe oponenții săi de proprietatea intelectuală și morală într-un spațiu simbolic."[175] Cu toate acestea, merită să facem o distincție analitică între **trei etape ale procesului**, pentru a înțelege prin ce etape logice trebuie să treacă conceptele pentru a fi raționalizate în oferta și cererea populistă (Figura 6.1). Primul pas poate fi numit **sortarea**, când populistul selectează din identitatea tradițional-comunitară dată elementele atractive, adică acelea care pot servi interesului său elitist. Pe lângă anumite elemente substanțiale, acestea includ, de obicei, **simbolurile** care sunt asociate cu valoarea ce urmează a fi însușită, pentru că utilizarea politizată a simbolurilor sale poate lega – atât vizual, cât și oral – comunitatea tradițională dată de populist și de tabăra sa (în timp ce o detașează de cei care nu sunt populiști). Al doilea pas, în schimb, este **deselectarea,** când se renunță la acele elemente din definiția conceptului care

[172] A se vedea Pappas, *Populism and Liberal Democracy*, 128-29.

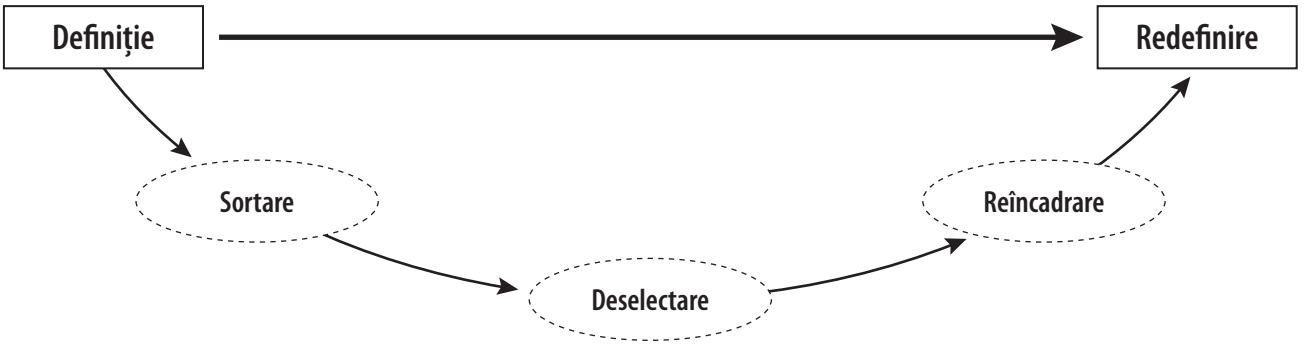
[173] Inglehart, „Mapping Global Values".

[174] Dugin, *The Fourth Political Theory*; Yavlinsky, *The Putin System*, 97-100.

[175] Sándor, „Miért nemzeti a trafik?".

nu se potrivesc cu funcționalitatea sa prospectivă. În etapa finală, populistul plasează conceptul rafinat într-un nou context narativ de „noi vs ei", adică realizează **reîncadrarea**. [176]

Figura 6.1. Procesul de însușire a valorii prin redefinire.

Să parcurgem etapele de însușire a panourilor lui Dumnezeu, ale națiunii și ale familiei. În ceea ce privește **Dumnezeu,** elementul care face comunitatea spirituală (mai ales în forma sa fundamentalistă, precomunistă) atractivă pentru un populist care aplică ideologia este **respingerea raționalismului și a modernismului în numele unei legi veșnice**. Acesta e elementul care este selectat de populist, ce se investește pe sine și comunitatea politică cu puterea de a realiza un anumit scop mistic. După cum explică György Gábor, „aceasta înseamnă că, în calitate de depozitar al bazei primordiale – voința divină-transcendentă, metafizică [...] – și condusă de un sentiment de misiune, puterea politică nu-și vede propriile activități determinate de raționalitatea economică, socială etc., ci mai degrabă [se referă] la legile morale și spirituale absolute [...]. Politica încetează să mai fie un discurs rațional și devine din ce în ce mai mult o reminiscență a dezbaterilor religioase pre-conștiente, oferind din ce în ce mai puține posibilități de argumentare rațională și de dialoguri construite pe contradicții raționale. În loc să perceapă situații și criterii în continuă schimbare, care trebuie reflectate și analizate mereu, puterea politică percepe dogme eterne, neschimbate și imuabile."[177]

Cu toate acestea, statutul neîndoielnic din punct de vedere rațional al unei religii este doar un „înveliș", împreună cu simbolurile și ritualurile religiei, în timp ce conținutul care e protejat de acest înveliș este un set de învățături religioase despre bine și rău.[178] Populiștii care aplică ideologia în regiunile istorice creștine occidentale și ortodoxe orientale[179] au selectat doar cochilia, în timp ce au **deselectat învățăturile religioase de bază**. Pe de o parte, simbolurile religiei sunt preluate, cum ar fi în cazul Rusiei, unde Putin îl pune pe patriarh să apară public în mod regulat cu el și cu miniștrii săi, precum și să-l binecuvânteze

[176] A se vedea Benford și Snow, „Framing Processes and Social Movements".

[177] Gábor, „The Land of an Appropriated God", 428-29.

[178] Pentru o lucrare de referință, vezi Geertz, „Religion as a Cultural System".

[179] Islamul și cea de-a treia regiune istorică sunt omise din această discuție. Într-adevăr, deși islamul joacă un rol deosebit de important în viața popoarelor din Asia Centrală, patronii locali nu îl folosesc așa cum o fac patronii celorlalte două regiuni istorice, ca instrument politic pentru a ne defini pe „noi". Pentru că o astfel de retorică ar risca să legitimeze grupările islamiste extreme și să acutizeze astfel de diferențe sociale pe care liderii regionali, după un trecut de războaie civile religioase, sunt atenți să le evite. A se vedea Tazmini, „The Islamic Revival in Central Asia".

după inaugurarea prezidențială în Catedrala Buna Vestire de la Kremlin. Pe de altă parte, [180] învățăturile de bază despre solidaritate, milostenie sau cumpătare sunt ignorate, atât la nivelul politicilor, cât și la nivelul familiei politice adoptate, oligarhii și *poligarhii* ducând, de obicei, o viață luxoasă, fără niciun semn de asceză religioasă. Atunci când liderii religioși[181] critică nerespectarea învățăturilor de bază, aceștia sunt respinși, precum însuși Papa, pe care Orbán și episcopii maghiari l-au înfruntat atunci când a cerut un tratament uman pentru refugiați[182] (lucru pe care statul maghiar l-a refuzat, în ciuda faptului că a subliniat constant angajamentul său creștin).[183]

În ultimul pas al reîncadrării, **Dumnezeu este poziționat de partea ideologiei care aplică forța populistă – de partea lui „noi" – în timp ce ceilalți – „ei" – sunt lipsiți de o poziție religioasă și sunt declarați amenințări pentru comunitatea spirituală sau dușmani declarați ai acesteia**. În cuvintele lui Gábor, populiștii care aplică ideologia „[transpun] linia de falie politică internă într-un plan istoric și escatologic, creând astfel o diviziune dualistă, bazată pe transcendență, în viața politică și publică. În această diviziune, actorii politici sunt învestiți cu imaginea Binelui și a Răului, dincolo de analizele raționale ale declarațiilor, programelor și comportamentelor lor. Aceasta este o luptă elementară, apocaliptică, iar confruntarea celor două tabere a fost un dat etern care nu necesită reflecție – este suficient să se facă apel la credința angajată și să se declare că valorile pozitive și negative sunt distribuite în funcție de partidele politice. [...] Această [...] concepție [...] despre lume [...] cu întruchiparea Binelui Suprem (*Summum Bonum)* de o parte și personificarea Răului Suprem *(Summum Malum)* de cealaltă parte [...] exprimă nevoia unui război sfânt/spiritual, care se va încheia cu noi (a căror credință politică este adevărul universal) eliberând omenirea (sau cel puțin propria noastră comunitate) de dușmanul imoral, rău, bolnav și depravat, care reprezintă o amenințare constantă pentru cei drepți."[184] În cele din urmă, **populistul care aplică ideologia** ajunge la coerență funcțională bilaterală: păstrează retorica religiei și își însușește simbolurile acesteia, menținând comunitatea pe care poporul o percepe ca oferind siguranță; iar ca „atitudine suprarațională, absolutistă și exclusiv emoțională, bazată pe credința necondiționată, i se acordă un rol fundamental"[185] în susținerea

Caseta 6.5. Poziția morală incontestabilă a patronului suprem

„Oficial, sistemul se agață de alegere ca formă de legitimare a autorităților supreme ale țării. Cu toate acestea, din punct de vedere ideologic, alegerea este prezentată nu ca o oportunitate de a selecta unul dintre mai mulți candidați care concurează între ei pe picior de egalitate, ci ca o luptă eroică și dezinteresată a lui Vladimir Putin, unicul și inegalabilul țar și lider al națiunii, împotriva încercărilor prezumțioase ale unor străini, impostori, de a lua tronul de la deținătorul său legitim. De aici absența vizibilă a «candidatului suprem» de la dezbaterile prezidențiale (deoarece autocratul nu se poate coborî la nivelul unei dezbateri personale cu impostorii); de aici aura de grandoare maiestuoasă în reprezentarea acestui candidat de către mass-media guvernamentală; de aici sprijinul categoric din partea clerului de rang înalt al religiei supreme din Rusia, Biserica Ortodoxă a Patriarhiei Moscovei. În acest cadru, alegerea șefului statului se transformă într-o expresie a sprijinului populației pentru autorități - care [...] nu se bazează pe o evaluare dură a calității guvernării și a calității vieții care rezultă din aceasta, ci mai degrabă pe noțiunea de apărare a puterii, ca personificare a statului, împotriva slăbirii acesteia [...] de către diverși «schismatici»."

Grigory Yavlinsky, *The Putin System: An Opposing View* (New York: Columbia University Press, 2019), 92.

[180] Judah, *Fragile Empire*, 150-54

[181] Dawisha, *Putin's Kleptocracy*.

[182] Balogh, „They Don't See Eye to Eye".

[183] „Fenced Out: Hungary's Violations of the Rights of Refugees and Migrants"; "Hungary: Migrants Abused at the Border".

[184] Gábor, „The Land of an Appropriated God", 430-31.

[185] Gábor, „The Land of an Appropriated God", 432.

retoricii sale, **lipsindu-i pe adversari de acceptabilitate morală și obținând o poziție morală incontestabilă pentru acțiunile sale** (vezi caseta 6.5).

Cea de-a doua comunitate pe care populiștii care aplică ideologia și-o însușesc, mai ales la putere, este comunitatea etnică și conceptul de „**patria”.** În pasul sortării, este din nou lumea simbolică a comunității, precum și etnia în general, care este pe deplin însușită și politizată, în timp ce[186] elementul discursiv care face din „națiune o țintă deosebit de atractivă este **legătura** sa **inerentă cu „poporul” și „binele comun”.** Nu este fără motiv că, în capitolul 4, am menționat „națiunea” și „interesul național” alături de „popor” atunci când am descris populismul [→4.2.3]. Populiștii care aplică ideologia folosesc aceste concepte aproape interschimbabil, iar acest lucru provine din faptul că națiunea, deși e o așa-numită comunitate imaginară[187], este, de asemenea, o **comunitate emoțională** de încredere reciprocă și solidaritate **în numele căreia se poate cere sacrificiu** din partea individului-cetățean. Națiunea, definită inițial de cultura comună și de granițele politice ale patriei și ale cetății[188], este cea care delimitează, de asemenea, raza primară de acțiune a guvernului. Prin urmare, este de bun-simț ca, atunci când conducătorii sunt îndemnați să servească binele „comun”, să li se ceară să promoveze bunăstarea propriei țări și a cetățeanului (adică a națiunii).[189]

Forța emoțională (și, prin urmare, narativă) a „națiunii” este, de asemenea, legată de **istoria naționalismului**. Acolo unde sistemul comunist a suprimat o națiune deja dezvoltată, care era legată de o școlarizare extinsă și de o rată ridicată de alfabetizare[190], naționalismul postcomunist a avut tendința de a fi puternic și ferm antisovietic. Europa Centrală și de Est, țările baltice, Georgia și Armenia sunt exemple de acest gen.[191] Cu toate acestea, „națiunea” a fost un element narativ important în țările în care a fost legată de anumite evenimente sau de moștenirea istorică din perioada precomunistă. În Ungaria, de exemplu, naționalismul modern a fost definit de trauma Tratatului de la Trianon din 1920, care a dus la pierderea a aproximativ două treimi din teritoriul Ungariei de dinainte de Primul Război Mondial și a condus la ostilitate și suspiciune generală față de cei care nu sunt naționali.[192] În Rusia, moștenirea istorică a Imperiului Rus a legat conștiința națională de statul rus ca atare, iar cei care au extins puterea statului au fost considerați mari personalități naționale (în timp ce cei care au slăbit-o, cum ar fi „liberalii” de după schimbarea de regim, nu). Această trăsătură crește în mod natural atractivitatea „națiunii” pentru elita conducătoare, în timp ce populiștii pot, de asemenea, să selecteze **naționalismul,** deoarece acesta **nu a fost legat de niciun program politic special, de stânga sau de dreapta**. Într-adevăr, acest lucru este obișnuit în spațiul postsovietic: după cum remarcă J. Paul Goode, naționalismul în regiune „pare să fie mai mult decât o mentalitate, dar, cu siguranță, mai puțin decât o ideologie atotcuprinzătoare, tipică pentru un regim totalitar. Naționalismul nu se referă la politica de stânga sau de dreapta, așa că se mapează la oricare dintre capetele spectrului ideologic sau, într-adevăr, la ambele capete”.[193]

---

186 Bozóki, „Nationalism and Hegemony”.

187 Anderson, *Imagined Communities*.

188 Gellner, *Nations and Nationalism*.

189 Fukuyama, *Identity,* 124-39.

190 Darden și Grzymala-Busse, „The Great Divide”.

191 Way și Casey, „The Structural Sources of Postcommunist Regime Trajectories”.

192 Széky, „A Tradition of Nationalism”.

193 Goode, „Nationalism in Quiet Times”, 9.

După ce au selectat „națiunea", populiștii **deselectează elementul de cetățean**, precum și solidaritatea asociată acestuia. Pur și simplu, unii oameni pot fi excluși din națiune: nu oricine este cetățean, și deci parte a națiunii prin definiția sa inițială, este automat și actor național, iar obligația morală a membrilor națiunii față de el nu este nici ea automată. Acest lucru duce direct la reîncadrare, în care „națiunea" este redefinită pentru politica internă prin **deplasarea clivajului care este folosit în mod normal pentru a ne defini pe noi înșine în comparație cu alte națiuni, în schimb, pentru a ne împărți în interiorul țării însăși**.[194] Într-adevăr, prin instituirea națiunii politice, naționalismul secolului al XIX-lea a făcut ca toți cetățenii unei țări să fie egali în fața legilor și pe această bază a luptat împotriva altor eforturi naționale. Acest element de egalitate, precum și noțiunea de alte națiuni sunt, de asemenea, deselectate pe măsură ce „națiunea" este reîncadrată pentru arena politică internă. Populistul poate oferi atât grupurilor perdante, cât și celor amenințate identitatea „națiunii", spunându-le că nemulțumirile lor – reale și potențiale – se datorează celor din afara națiunii, în timp ce populistul le va apăra interesele (naționale). Cu alte cuvinte, relația internă dintre titularul de post și opoziție este reprezentată ca o luptă între forțele „naționale" și cele „non-naționale", ambele considerate parte a națiunii prin definiția inițială. **Națiunea nu mai este un teren comun pentru societate, ci devine un grup identitar în cadrul societății.** În noua narațiune, membrii națiunii redefinite se află într-o relație de joc cu sumă zero cu acei actori, grupuri și indivizi care sunt în afara națiunii; în timp ce populistul este cel care recunoaște și apără adevăratele lor interese.

Este ușor de văzut cum însușirea valorii prin redefinirea națiunii duce la coerență funcțională bilaterală. **Pe partea cererii, „națiunea" este restrânsă la grupurile învinse și amenințate, iar ofertele populiste pentru protejarea intereselor acestora, în special a statutului lor social și material.** Într-adevăr, redefinirea populistului reconciliază aceste grupuri; pe de o parte, ei înțelegeau națiunea ca pe ceva inerent pozitiv, iar pe de altă parte, ei au trăit evenimente negative asociate cu alții din cadrul națiunii (establishment). Excluderea celor care „și-au agresat propria națiune"[195] rezolvă disonanța cognitivă și readuce „națiunea" la puritatea sa morală inerentă. Narațiunea, la fel ca în cazul panoului lui Dumnezeu, se reduce la o redare în alb-negru a Binelui și a Răului. Într-adevăr, aceasta este ceea ce servește coerență funcțională pe **partea ofertei: întrucât toți criticii lor devin ilegitimi** („Răul") **prin definiție, noua narațiune elimină responsabilitatea publică a populiștilor care aplică ideologia**. În autocrațiile patronale, acest lucru reprezintă ceea ce am subliniat anterior, și anume că națiunea devine într-adevăr o acoperire pentru familia politică adoptată. În acest sens, națiunea corespunde familiei politice adoptate și apendicelor sale, de la capul familiei până la servitori. Familia politică adoptată folosește această ideologie colectivistă națională pentru a-și promova propriul interes elitar, monopolizarea puterii și acumularea de avere personală.[196]

---

[194] Sándor, „Miért nemzeti a trafik?".

[195] Așa cum a spus odată Orbán, vorbind despre stânga maghiară. Orbán, „Magyarország jövője jövőre [Viitorul Ungariei pentru anul viitor]".

[196] „Națiunea" a fost, de asemenea, observată ca având funcția de a promova stabilitatea intraregim, atât în cadrul familiei politice adoptate, cât și în cadrul legăturii dintre lideri și opoziție. A se vedea Goode, „Nationalism in Quiet Times".

Firește, **învingătorii materiali ai regimului pot decoda cu ușurință acest limbaj: „națiunea" este, de fapt, un termen eufemistic pentru familia politică adoptată.** La urma urmei, ei nu pot spune că acumulează bogății pentru ei înșiși. Ei știu foarte bine că, atunci când patronul suprem citează interesele națiunii, se referă, de fapt, la ei, la familia politică adoptată. Națiunea este nevinovată, deoarece familia însăși și cei care sunt admiși în turmă sunt cei care vor fi protejați și absolviți de toate păcatele lor. Fie că sunt informatori ai poliției secrete, compromiși în regimurile anterioare, aparatchic comuniști sau infractori de drept comun, toate păcatele lor vor fi iertate dacă doar vor fi loiali familiei politice adoptate [→3.6.2.4]. Pe de altă parte, celor care **nu sunt câștigători ai regimului** și care nu au parte de bogății și privilegii li se **oferă un sentiment de comunitate națională și o gratificare a prejudecăților pozitive și negative**. Acestora li se oferă exclusivitatea „patriotismului adevărat" și dreptul de a disprețui „dușmanii" activi ai națiunii („cei cu inimă de străin", „trădătorii" etc.) și „paraziții" pasivi ai acesteia (romii, persoanele fără adăpost, persoanele LGBT etc.). Acești alegători sunt „fanii" entuziaști, a căror recompensă este sentimentul de a se număra printre cei aleși și legitimarea disprețului, uneori a urii, față de ceilalți.

În cele din urmă, putem analiza însușirea noțiunii de „**familie".** Ca unitate de bază a societății, familia a fost una dintre cele mai fundamentale comunități care asigură securitatea oamenilor, în general, și a actorilor postcomuniști din sferele colaterale ale acțiunii sociale, în special [→5.3.6]. Adânc înrădăcinată în cultură, familia este o comunitate la care se apelează în mod natural în perioade de criză și în căutarea supraviețuirii[197], de aceea protecția ei este deosebit de importantă pentru grupurile sociale perdante și amenințate. Ceea ce face însă ca „familia" să fie atractivă pentru populiști e faptul că **schimbarea rolurilor familiale este o chestiune extrem de politizată, în special de stânga (occidentală)**. După cum amintește Fukuyama, politica identitară de tip occidental „dă naștere corectitudinii politice, a cărei opoziție a devenit o sursă majoră de mobilizare la dreapta. [...] Politica identitară de stânga a avut tendința de a legitima doar anumite identități, ignorând sau denigrând altele, cum ar fi etnia europeană (adică albă), religiozitatea creștină, reședința rurală, credința în valorile familiei tradiționale și alte categorii conexe".[198] Astfel, **populiștii care aplică ideologia**, folosind, de obicei, Occidentul ca exemplu de descurajare, selectează **din noțiunea de familie componentele sale cele mai tradiționale** – de obicei, familia nucleară formată din părinți heterosexuali și dominația tradițională, patriarhală – și **deselectează tot ceea ce este progresist** care a fost asociat cu aceasta (cuplurile de același sex, familia monoparentală, persoanele singure în general etc.).[199] În reîncadrare, populistul **apare ca un protector al familiei tradiționale** ca o comunitate de stabilitate și securitate[200], în timp ce criticii populistului sunt prezentați ca inamici ai modelului de familie stabilă sau poate chiar membri ai unei familii progresiste ori ai comunității LGBT. Mai mult, **modelul de familie patriarhală promovat în narațiunea populiștilor care aplică ideologia este izomorf cu cultura familiei patriarhale a familiei politice adoptate** [→3.6.2]. Într-adevăr, pentru patronul suprem, conducerea țării este, în esență, aceeași cu conducerea familiei patriarhale și, așa cum în rețeaua monopiramidală nu există autonomie „subversivă", ci ordine strictă, pentru societate se promovează aceeași disciplină și dominație patriarhală.

---

197 A se vedea Inglehart, „Mapping Global Values".

198 Fukuyama, *Identity,* 118-19.

199 Gábor, „The Land of an Appropriated God", 448-54.

200 Kaylan, „Kremlin Values".

De asemenea[201], în retorică este foarte frecventă asocierea proprietăților masculine cu „noi", cum ar fi forța și independența („Rusia care se ridică din genunchi" este un panou des folosit de Putin), în timp ce „ei" sunt în mod constant feminizați și li se refuză orice trăsătură masculină (opoziția „care face crize de furie isterică" este o imagine frecventă în mass-media patronală maghiară).[202]

Redefinirea familiei oferite de populiști este ușor de confundat cu o înțelegere conservatoare, de fapt, tocmai o astfel de definiție este coerentă cu conservatorismul (de modă veche). Cu toate acestea, faptul că (1) pentru membrii familiei politice adoptate este permisă o varietate de stiluri de viață (inclusiv liberale) și (2) că „familia" este folosită într-un context populist, împreună cu o combinație extrem de variabilă de panouri ideologice, relevă că, de fapt, este doar un element din arsenalul populiștilor care aplică ideologia. Într-adevăr, **fără a lua în considerare funcționalitatea**, am putea cu greu să înțelegem poziția ideologică a populiștilor care aplică ideologia, deoarece, **atunci când aceste panouri sunt puse împreună, ele nu sunt coerente din punct de vedere valoric, ci formează un amestec inconsecvent**. De exemplu, după cum subliniază Zoltán Ádám și András Bozóki, „Fidesz folosește simbolurile religioase într-un mod eclectic, în care referințele la creștinism sunt adesea menționate împreună cu tradițiile păgâne precreștine. [...] În vocabularul [lui Orbán], Sfânta Coroană a Sfântului Ștefan, primul rege maghiar care a introdus creștinismul în Ungaria, poate merge cu ușurință alături de pasărea Turul, un simbol al maghiarilor precreștini, vechi. [El] susține o religie-surogat etnonaționalistă în care națiunea însăși devine o entitate sacră, iar identificarea națională poartă atribute religioase. Deși, din perspectivă creștină, acest lucru reprezintă un fel de păgânism lumesc și, ca atare, ar trebui respins din motive religioase reale, acest tip de religie surogat este capabil să atragă o mulțime considerabilă de adepți în Ungaria, precum și în alte țări."[203]

Tocmai **faptul că populiștii care aplică ideologii sunt recunoscuți ca „naționaliști" sau „conservatori" asigură însușirea** și consolidează redefinirile lor în discursul public. Pentru că a numi populistul care aplică ideologia „naționalist" înseamnă că ceea ce reprezintă este naționalismul, iar ceea ce numește „națiunea" este națiunea. Într-un sens, redefinirea își îndeplinește în mod excesiv scopul atunci când persoanele care nu aparțin publicului-țintă al populistului (sau poate chiar adversarii acestuia) sunt și ele păcălite de utilizarea explicită a simbolurilor naționaliste și acceptă actorul ca fiind un naționalist, legitimând astfel în mod implicit schimbările subiacente ale definiției conceptului. **Adversarii** populistului se află **în capcana redefinirii**, care nu poate fi atacată prin simpla evidențiere a schimbărilor făcute de populist. Pentru că există coerență funcțională bilaterală: poporul este legat de conceptele pe care vrea să le folosească și populistul. Când cineva pune direct la îndoială definițiile populistului, mai ales pe baza constituționalității și a valorilor liberale, oamenii interesați să-și protejeze statutul nu văd în asta un argument rezonabil, dimpotrivă, îl văd ca pe o amenințare.

---

[201] Grzebalska și Pető, „The Gendered Modus Operandi of the Illiberal Transformation in Hungary and Poland".

[202] Riabov și Riabova, „The Remasculinization of Russia?".

[203] Ádám și Bozóki, „State and Faith", 108-13. De asemenea, a se vedea Gábor, „The Land of an Appropriated God", 433-34.

6.4.2.3. „Ei": construcția inamicului și stigmatizarea ca ideologie aplicată

Alături de fiecare panou pe care populismul îl folosește pentru a ne defini pe „noi" se pot distinge anumite **grupuri stigmatizate,** care, ca „ei", sunt la fel de integrate în funcționarea narațiunii populiste ca și definiția lui „noi". Într-adevăr, ori de câte ori cineva definește o identitate, înseamnă că „emite o pretenție exclusivă de generalitate, aplicând un concept universal din punct de vedere lingvistic doar lui [grupului său] și respingând orice comparație. Acest tip de autodefinire provoacă contraconcepte care îi discriminează pe cei care au fost definiți ca fiind ceilalți".[204] Însă acest lucru nu include prin definiție elementul de inaccesibilitate sau înțelegerea relației dintre grupuri ca fiind un joc cu sumă zero. Cu toate acestea, în narațiunea populistă – la fel ca și în politica identitară excluzivă la care subscrie – este dată inacceptabilitatea morală a „lor", prin urmare, grupurile care îi alcătuiesc nu vor fi doar diferite, ci în mod necesar stigmatizate.

După cum am văzut, printre panouri, „familia" este cel mai specific, în timp ce „Dumnezeu" și mai ales „națiunea" sunt mai degrabă vagi. Într-adevăr, în măsura în care populistul își însușește interpretarea acestor panouri, el dispune de **o marjă mare de manevră pentru a alege și grupurile stigmatizate,** care sunt prezentate ca fiind „antinaționale" sau „o amenințare la adresa modului de viață tradițional", a religiei sau a familiei. Cu toate acestea, populistul tipic ideal, bazat pe ideologie, deși își însușește și el interpretarea identității, nu exploatează flexibilitatea narațiunii. Așa cum nu își variază pozițiile politice, nu va varia nici grupurile stigmatizate de „ei", ci se va concentra pe unul sau două grupuri principale[205], direct din faptul că el este condus de ideologie, iar pe cine alege ca grup stigmatizat nu ține de considerații politice cotidiene.[206] În schimb, populiștii care aplică ideologia au astfel de considerente utilitariste, pragmatice și, prin urmare, construcția lor despre inamic nu va fi coerentă din punct de vedere valoric, ci coerentă din punct de vedere funcțional.[207]

Pentru a trasa aceste considerații pragmatice, putem identifica două seturi de grupuri sociale din care populistul poate alege în scopul stigmatizării: **actori activi critici și minorități pasive.** În ceea ce îi privește pe primii, sunt incluse grupuri și indivizi precum intelectualii critici, mass-media și jurnaliștii liberi, ONG-urile (care încearcă să obțină responsabilitate politică), sindicatele, actorii politici din opoziție, precum și actorii și organizațiile internaționale care încearcă să exercite presiuni asupra populistului. **Actorii activi ajung în orizontul populistului pe bază de alegere, în timp ce minoritățile pasive, pe bază de situație**: ei sunt selectați de populist pentru că sunt „stigmatizabili", adică, prin statutul lor social, sunt resimțiți de către alegătorii populiști suficient de îndepărtați pentru a-i exclude cu ușurință din comunitățile tradiționale (Dumnezeu, națiune, familie) și pentru a renunța la solidaritatea față de ei. Populistul care aplică ideologia trebuie să se confrunte cu

---

[204] Koselleck, „The Historical-Political Semantics of Asymmetric Counterconcepts", 156.

[205] Zúquente, „The European Extreme-Right and Islam"; Mudde, *A Europe*. se vedea Zúquente, „The European Extreme-Right and Islam"; Mudde, *Populist Radical Right Parties in Europe*.

[206] În forma tipică ideală, un actor condus de ideologie este complet rigid și practic nu-și schimbă niciodată opiniile fundamentale și grupurile stigmatizate. În viața reală, actorii care sunt apropiați de tipul ideal de populiști orientați de ideologie pot lua decizii strategice de a renunța la un grup stigmatizat și de a deveni mai moderați, dar acestea sunt procese dificile și de lungă durată tocmai pentru că sunt orientate de ideologie. A se vedea Akkerman, de Lange și Rooduijn, *Radical Right-Wing Populist Parties in Western Europe*.

[207] Cf. Edelman, „The Construction and Uses of Political Enemies".

actorii activi critici doar dacă aceștia au o **capacitate** considerabilă **de exprimare**, adică o acoperire mediatică suficient de largă [→4.3.1.2], dar este tipic ca grupurile activ criticate care apar în mass-media să fie puse automat în categoria ilegitimă „ei", de obicei cea mai vagă „antinațional" sau „trădător".[208] Capacitatea de exprimare este un aspect de luat în considerare și în cazul minorităților pasive; totuși, populistul, după ce a neutralizat instituțiile de deliberare publică [→4.3], este mai degrabă liber să stigmatizeze orice minoritate pe care o consideră cea mai potrivită în funcție de preferințele alegătorilor și de statutul specific al țării [→7.4.1].

Analizând situația minorităților pasive, putem spune că acestea au un anumit **potențial generator de frică**, definit în general prin **numărul și profunzimea clivajelor dintre ele și alegătorii populiști** (Tabelul 6.8). Firește, adâncimea unui clivaj depinde de cultura țării respective și chiar de situația istorică (de exemplu, dacă există sau nu o criză a migrației)[209], prin urmare nu putem generaliza pe deplin aici. Dar, pentru a demonstra logica de bază a sortării sau „economia politică a stigmatizării", putem trece în revistă unele dintre grupurile cel mai des stigmatizate și analiza clivajele care servesc drept criterii de alegere, precum și panourile ideologice pe care populiștii care aplică ideologia le pot îndrepta împotriva grupurilor date. Pornind de la grupul cu cel mai puțin potențial generator de teamă: **grupurile dezavantajate sau defavorizate social,** cum ar fi săracii, persoanele fără adăpost sau șomerii; clivajul pe care populistul se poate baza este statutul lor social care, într-un ideal egalitarist, ar fi o bază de solidaritate și sacrificiu din partea celor bogați. Acest lucru le conferă un potențial generator de frică, iar populiștii care aplică ideologia pot exploata **lipsa de solidaritate** prin argumente de genul „dacă nu-i împingem afară pe oamenii fără adăpost, vom sfârși prin a fi împinși afară de ei".[210] În al doilea rând, **persoanele LGBT** sunt o minoritate în ceea ce privește orientarea sexuală și, de asemenea, tradiția culturală, cel puțin în ceea ce privește faptul că, din punctul de vedere al alegătorilor populiști și al valorilor familiale tradiționale, acestea urmează adesea un stil de viață mai liberal. Prin urmare, potențialul lor de generare a fricii se bazează pe două clivaje în loc de unul singur, iar acest lucru poate sta la baza stigmatizării pe scară largă și a utilizării panoului de **homofobie** în țările mai conservatoare (cum ar fi în Rusia).[211] În al treilea rând, **minoritățile religioase** sunt diferite în ceea ce privește religia și tradiția culturală, iar alegătorii (populiști) le atașează și stereotipuri cu privire la un statut social mai ridicat, bogăție și influență, în special în cazul minorității evreiești.[212] Cele trei clivaje creează spațiu pentru **antisemitism** și alte retorici discriminatorii împotriva altor religii și confesiuni mai mici („secte" în retorica patronală). În al patrulea rând[213], **minoritățile etnice/rasiale** sunt separate de majoritate prin patru clivaje: etnia, limba, tradiția culturală și statutul social (în special în stereotipurile împotriva romilor)[214], pe baza cărora populiștii care utilizează ideologia pot aplica panoul ideologic al **rasismului**, fie în mod explicit, fie implicit, dar într-un mod ușor

[208] Antal, „Politikai ellenség és identitás [Dușman politic și identitate]".

[209] Madlovics, „It's Not Just Hate".

[210] Udvarhelyi, „'If We Don't Push Homeless People out, We Will End up Being Pushed out by Them'".

[211] Wilkinson, „Putting 'Traditional Values' Into Practice"; Buyantueva, "LGBT Rights Activism and Homophobia in Russia".

[212] Bergmann, „Anti-Semitic Attitudes in Europe".

[213] Judah, *Fragile Empire*, 151; Gábor, „The Land of an Appropriated God", 443-48

[214] Bárány, *The East European Gypsies*.

de decodificat pentru publicul-țintă.[215] În cele din urmă, cel mai stigmatizabil grup dintre toate este cel al refugiaților sau al migranților, care vin literalmente din afara patriei (națiunii) alegătorilor și adesea și dintr-un alt mediu cultural. Mai exact, un populist care aplică ideologia poate exploata clivajele etnice, religioase, lingvistice, culturale și sociale în campanii xenofobe de monopolizare a tribunei [→4.3.3.3.1] (ca în Ungaria).[216]

Tabelul 6.8. Criterii ale grupurilor stigmatizate pentru satisfacerea nevoilor de funcționalitate a ideologiei-aplicative.

	Dimensiunea de clivaj (potențialul de a distinge între „ei" și „noi")						Potențial generator de frică	Capacitate de a se face auzit	Panou ideologic
	Etnicitate	Religie	Limba	Orientarea sexuală	Tradiția culturală	Statutul social			
Persoane dezavantajate din punct de vedere social / defavorizate						X	X	X	Lipsa de solidaritate
Persoanele LGBT				X	X		XX	XX	Homofobia
Minorități religioase		X			X	X	XXX	XXX	Antisemitism etc.
Minorități etnice/rasiale	X		X		X	X	XXXX	XXX	Rasism
Refugiați	X	X	X		X	X	XXXXX	X	Xenofobia

Folosind astfel de panouri ideologice, populiștii care aplică ideologia în fiecare țară pot amesteca tot ceea ce poate fi descris ca un „**cocteil psihedelic" de campanii de ură și frică**, ajustat în componentele sale (ideologice) la specificitățile țării și la situația (istorică/geopolitică) dată, în general, și la publicul-țintă, în special. Cu toate acestea, este important de reamintit că, deși folosesc astfel de panouri, **populiștii care aplică ideologia nu sunt antisemiți**. **Țintele lor nu sunt „evreii" – mai degrabă, ei îi consideră pe antisemiți ca fiind un public-țintă politic.** Problema lor cu băncile nu este că acestea sunt „evrei", ci că nu sunt ale lor.[217] Ei nu sunt nici rasiști, ei vor doar să atragă în tabăra lor oameni care au înclinații rasiste. Populiștii care aplică ideologia trebuie văzuți ca fiind conștienți și pragmatici: acțiunile lor urmează linia directoare nu a unei ideologii coerente din punct de vedere valoric, ci a unui interes elitar cu coerență funcțională. Vorbind despre crearea „dușmanului", am menționat deja că populiștii care aplică ideologia nu variază grupurile stigmatizate. De asemenea, putem observa că, dacă ne uităm la **partidul-stat condus de ideologia** dictaturii comuniste, **grupul stigmatizat este stabil în marxism-leninism, la fel ca și grupul protejat**. Ambele se referă la o anumită clasă

[215] Zakharov și Lege, *Post-Soviet Racisms*.

[216] Madlovics, „It's Not Just Hate".

[217] Cf. Várhegyi, „The Banks of the Mafia State".

de oameni (burghezia și, respectiv, proletariatul), iar politicile normative de putere ale partidului-stat decurg în mod logic din această ideologie. În cazul **actorilor care aplică ideologia** însă, **grupul protejat este stabil, dar grupul stigmatizat este variabil**. Alegerea și nealegerea anumitor grupuri stigmatizate se fac în funcție de situația actuală, de cerere și de diverse sondaje de opinie care indică faptul că populiștii care aplică ideologia sunt utilitari: ei joacă pur și simplu pentru publicul-țintă.

Cu toate acestea, **o consecință inevitabilă** a utilizării acestor panouri, care au ca scop câștigarea alegătorilor extremiști, **este legitimarea și reproducerea sentimentelor și discursurilor extremiste**, antisemite și rasiste, precum și o creștere a numărului de persoane care împărtășesc aceste sentimente. Cu alte cuvinte, panourile ideologice pe care o elită aplicatoare de ideologie le ridică la nivelul discursului principal pot fi reprezentate într-o manieră bazată pe ideologie de alte partide, ONG-uri și mișcări care cred, de fapt, în astfel de extremități. Concurența familiei politice adoptate pentru alegătorii antisemiți și rasiști cu extrema dreaptă crește numărul de susținători ai extremismului prin eliminarea obstacolelor din calea discursului urii. Cu toate acestea, familia politică adoptată poate folosi extrema dreaptă consolidată ca „trupe auxiliare" sau chiar ca partid domesticit într-o autocrație patronală [→3.3.9], cel puțin într-o măsură limitată.[218]

6.4.2.4. Psihologia socială a populismului: victimizare și egoism colectiv

Pe partea cererii, alegătorilor populiști li se cultivă un sentiment de victimizare. În mod natural, așa cum s-a menționat mai sus, tensiunile sociale existente creează deja acest sentiment, în timp ce populiștii „prin prezentarea «poporului» ca o categorie omogenă și nediferențiată [...] sunt capabili să amestece sentimentele rele provenite din nedreptăți disparate și să le amalgameze într-un sentiment de victimă cuprinzător".[219] Acest lucru generează cererea pentru un lider care să protejeze poporul și să facă dreptate sau – așa cum spune Pappas – să promită o oarecare izbăvire metafizică.[220] Cu toate acestea, modul în care „ei" sunt definiți duce la o curioasă schimbare de roluri: **prin stigmatizare, grupurile tradiționale de victime sunt prezentate ca fiind cei care produc victime**. Mai mult, grupurile stigmatizate devin ele însele victime ale populismului, în sensul că se dizolvă controlul moral al mijloacelor care pot fi folosite împotriva lor. Făcând parte din „ei" dușmănoși, grupurilor stigmatizate nu li se refuză pur și simplu orice solidaritate din partea majorității, ci discriminarea lor devine justificată. Desigur, un stat mafiot ideal-tipic nu promulgă legi direct rasiste, având în vedere că aplică doar ideologia, dar nu acționează prin ea. Mai degrabă, ceea ce poate face este să acționeze împotriva organizațiilor autonome ale grupurilor minoritare care prezintă un risc de a deveni actori politici. Dar chiar și în acest caz, stigmatizarea colectivă este însoțită de **oferirea de adăposturi individuale pentru membrii comunităților stigmatizate**. În schimbul unei *krysha* personale [→3.6.3.1], acești oameni devin clienți și sunt muți în problemele legate de comunitatea lor de origine. Ele sunt prezentate de familia politică adoptată ca dovezi pentru că nu sunt cu adevărat antisemite, antiromi, homofobe etc. în ciuda campaniilor de stigmatizare. Cu toate acestea, retorica populiștilor care aplică ideologia creează o atmosferă de ură și poate, de asemenea, să crească tendința de linșaj cultural.

Victimizarea duce la alte consecințe psihologice, care se leagă apoi de substanța populismului și îi sporesc coeziunea ca instrument ideologic. **Psihologia socială a populismului** poate fi rezumată după cum urmează:

---

218 Cf. Herpen, *Putin's Wars*.

219 Pappas, *Populism and Liberal Democracy*, 115.

220 Pappas, *Populism and Liberal Democracy*, 115.

1. **se dezvoltă sentimentul de victimă**, pe măsură ce populistul îi definește pe „ei" ca fiind dușmanul lui „noi";
2. **sentimentul de victimă îl absolvă pe alegătorul populist de obligația morală de a se îngriji de ceilalți**, deoarece victima („noi") este cea care merită empatie, și nu victimele care nu sunt victime, ci victimizatorii („ei");
3. **sacrificiul duce la nihilism moral**, adică la o indiferență totală față de ceea ce se întâmplă cu ceilalți (în timp ce se referă constant la valori morale aparent universale [→6.4.2.2]);
4. **nihilismul moral duce la respingerea solidarității**, deoarece alegătorul populist nu mai ia în considerare interesele altora;
5. **respingerea solidarității permite un egoism deschis**, ceea ce înseamnă că alegătorul poate simți că, în sfârșit, este liber să se ajute pe sine în locul celorlalți, care pot fi lăsați în pace fără a încălca nicio obligație morală;
6. **egoismul apare în egoismul colectiv** așa cum este reprezentat de in-grup („noi"), o comunitate imaginară care servește drept bază de legitimare pentru respingerea solidarității[221];
7. **egoismul colectiv trage covorul moral de sub deliberarea publică**, deoarece medierea colectivă și agregarea diverselor interese au sens doar atunci când trebuie luate în considerare interesele altor persoane și ale grupului (adică egoismul nu este absolutizat în nihilismul moral).

Pe scurt, **sentimentul de victimă** al alegătorilor populiști **duce la renunțarea la empatia colectivă în favoarea egoismului colectiv**. Deliberarea publică este, la urma urmei, o reconciliere competitivă și deliberativă a orgoliilor și a intereselor lor, existând pe baza responsabilității reciproce și a afirmației că fiecare om este egal din punct de vedere al demnității umane [→4.2.2]. Deliberarea publică este vehiculul empatiei colective, dar este – în consecință – negarea egoismului colectiv care le permite oamenilor să renunțe la moralitate și empatie în favoarea unui egoism îngust. Negând instituțiile structurate de mediere a voinței populare, populistul indică deja că nu este nevoie să se țină cont de o varietate de interese, ci doar de interesul unic al lui „noi" [→4.2.3]. **Populismul demontează granițele morale și eliberează oamenii de povara grijii față de ceilalți** și, prin urmare, contestă nu numai structura instituțională, ci și baza morală a democrației liberale. Acesta este un factor crucial în atractivitatea populismului, în special pentru acei oameni a căror experiență generală a ordinii de acces liber și a liberalismului a fost anxietatea existențială [→6.2.2.2.5]. Astfel, coerența funcțională a lui „ei" este bilaterală: îi absolvă pe oameni, care pot simți că ei sunt adevăratele victime și că interesele celorlalți pot fi ignorate, în timp ce îi unifică, de asemenea, în spatele populistului care poate defini liber inamicul.

Ideologia, completată de resentimentele față de alte grupuri sociale, este ceea ce familia politică adoptată folosește pentru a convinge acele grupuri care nu sunt beneficiare ale regimului să devină adepții lor. Și, la fel ca și comunitatea de interese a familiei politice adoptate, comunitatea emoțională a perdanților este, de asemenea, o puternică forță de coeziune. **„Noi" integrează practic câștigătorii și perdanții într-o comunitate imagi-**

[221] Niebuhr, *Moral Man and Immoral Society*.

nară, în timp ce integritatea reală a celor din afara familiei politice adoptate nu este nici pe departe apropiată de cea a celor din rețeaua patronală monopiramidală [→6.2]. Acesta este motivul pentru care este incorect să vorbim despre „tribalism" atunci când ne referim la alegătorii populiști[222], deoarece un trib nu este o comunitate imaginară: este o comunitate reală, bazată pe legături etnice și de rudenie puternice [→3.6.2.4]. Mai mult, un trib implică o solidaritate internă între membrii săi, pe care îi definește ca fiind „noi". Comunitatea imaginară a lui „noi", în schimb, nu implică o astfel de solidaritate (orizontală) între susținători, ci un egoism îngust. **Populismul conferă egoismului individual un subiect colectiv** și, la fel cum raționalitatea interesului elitei prevalează asupra valorilor constituționalității pentru familia politică adoptată, **cadrul emoțional comun și lipsa dezlănțuită de solidaritate blochează efectul argumentelor** pentru alegătorii săi. Prin urmare, empatia acestora pentru cei care se află într-o situație diferită este paralizată.

6.4.2.5. Cadrul ultim de interpretare: funcționalitatea bilaterală a teoriilor conspiraționiste

Definirea „altora" ca țap ispășitor și amenințare constantă la adresa „noastră" duce în mod natural la utilizarea **teoriilor conspirației**. Deși termenul poate fi definit în diverse moduri, în scopul cadrului nostru acceptăm următoarea definiție, bazată pe lucrările lui David Coady[223]:

- **Teoria conspirațională** este o teorie (1) despre colaborarea secretă a unui grup de persoane și (2) cu un statut epistemologic incert, ceea ce înseamnă că există puține sau deloc dovezi factuale pentru ea.

Teoriile conspirației decurg în **mod logic din retorica populistă**.[224] Pentru că, în viziunea maniheistă asupra lumii, toată lumea trebuie să aparțină fie unei tabere, fie alteia. Mai mult, dușmanii „noștri", cu toții, trebuie să aparțină aceluiași grup de „ei". Cu toate acestea, **în realitate, grupurile stigmatizate**, mai ales atunci când sunt alese pragmatic și variate adesea în funcție de coerența funcțională, **constituie un set de actori extrem de eterogen în ceea ce privește** obiectivele și motivațiile. Un grup care include o serie de actori, de la indivizi activi la minorități pasive, de la partide și organizații de opoziție la alte națiuni și uniune internațională, este în mod necesar fragmentat. **Dacă acești actori trebuie să fie împreună de partea „lor", atunci trebuie să existe o conspirație între ei**. O teorie conspirațională nu este altceva decât o viziune reductivă asupra lumii, la fel cum identitatea falsificată politic este o reducere a identității [→6.4.3].[225] În narațiunea populistă, totul și toată lumea trebuie să fie, fie bună sau rea, iar fiecare acțiune sau eveniment de interes trebuie să servească fie unei părți, fie celeilalte.

Conspirația între grupuri necesită un fel de **legătură între actori** (figura 6.2). Inițial, această legătură este irelevantă atunci când se vorbește doar despre „conspiratori" și „extratereștri". Populiștii fac, de obicei, un pas înainte și dau o formă mai palpabilă legăturii prin numirea **unei anumite entități** care „trage sforile" din „fundal".[226] Populistul poate alege un grup ca entitate, cum ar fi „evreii" sau „capitalul financiar internațional", pe de o parte, sau „establishmentul" și FMI, UE etc., pe de altă parte. În acest caz, grupul este **antropomorfizat**

[222] A se vedea Dencik, „Neo-Tribalism".

[223] Coady, „Conspiracy Theories as Official Stories".

[224] A se vedea van Prooijen, Krouwel și Pollet, „Political Extremism Predicts Belief in Conspiracy Theories".

[225] Cf. Swami et al., „Analytic Thinking Reduces Belief in Conspiracy Theories [Gândirea analitică reduce credința în teoriile conspirației]".

[226] Douglas et al., „Someone Is Pulling the Strings".

și prezentat ca și cum ar fi un individ singular, indivizibil, cu scopul de a ne distruge pe „noi", față de care acționează în mod constant. Cu toate acestea, entitatea poate fi, de asemenea, **personalizată,** ceea ce înseamnă că o anumită persoană poate fi acuzată că face legătura între actorii și grupurile „atacatoare". În regiunea postcomunistă (și nu numai), persoana care este adesea pusă în acest rol este George Soros, filantropul miliardar cunoscut pentru (1) originea sa evreiască, (2) activitatea sa de investiții și de pe piața bursieră și (3) susținerea activă la nivel mondial a ONG-urilor liberal-progresiste, cel mai important prin intermediul agenției sale filantropice Open Society Foundation.[227] Aceste calități îl fac pe Soros o persoană unică și ideală pentru rolul de „creier" al conspirației, precum și un chip constant al inamicului în diverse campanii ale populiștilor care aplică ideologii.[228]

În timp ce legătura dintre grupurile care îi alcătuiesc pe „ei" și care se mișcă împotriva lui „noi" este o necesitate narativă, ea nu este susținută, de obicei, de dovezi (deci, o teorie conspirațională). În consecință, modul în care teoriile conspirației se manifestă în discursul public este odată cu înflorirea știrilor false[229], ceea ce i-a determinat pe cercetători să vorbească despre o **„eră post-adevăr"** în secolul XXI.[230] Cu toate acestea, ar fi o simplificare gravă să descriem situația că numai populiștii sunt cei care doresc să prezinte o conspirație și care fabrică știri în consecință. Într-adevăr, ca urmare a narațiunii populiste, există o **cerere puternică pentru știri false și teorii ale conspirației**, în timp ce credința în narațiunea conspirației înseamnă că atât cazurile, cât și faptele individuale își pierd importanța în ochii oamenilor. Pentru că în narațiunea conspirației există anumite roluri care sunt *a priori* (cum ar fi „noi" atacați și „ei" atacatori). Publicul care privește lumea prin ochelarii acestei narațiuni va structura, interpreta și chiar completa realitatea în consecință, cu ajutorul unor „fapte" reale, dar și nereale, care, în măsura în care se încadrează în viziunea lor asupra lumii, vor fi considerate la fel de reale ca și faptele „reale". Pur și simplu, **narațiunea își creează propria realitate**.[231] Acesta este motivul pentru care cazurile individuale își pierd din importanță: știrile și **faptele**, reale sau nu, nu sunt coloana vertebrală a narațiunii, ci este invers, **ele sunt ilustrații schimbabile opțional la judecăți preordonate**. Evenimentele și actorii individuali pe care publicul îi percepe sunt doar ilustrații ale sistemului axiomatic, în timp ce faptele sunt doar „metafore" sau actualizări ale rolurilor distribuite *a priori* care există în mintea credincioșilor. Dacă un fapt, o știre sau o explicație sunt „false" sau „iluzorii", acestea sunt determinate doar de credințele, narațiunile și precondițiile persoanei, pe care aceasta le consideră adevărate și pe care dorește să le vadă confirmate.

Flexibilitatea extremă și impermeabilitatea la fapte, precum și marea putere explicativă prin redarea tuturor fenomenelor posibile în rolurile narative de bază „noi" și „ei" fac din teoriile conspirației instrumente perfecte pentru populiștii care aplică ideologia și caută o acoperire invincibilă pentru interesul lor elitar. Cu toate acestea, funcționalitatea este bilaterală și în acest caz: **teoriile conspirației satisfac nevoile psihologice pe partea cererii, oferind un sentiment de securitate**. Mai precis, Péter Krekó, care adoptă, de

---

227 Khalaf, „FT Person of the Year: George Soros".

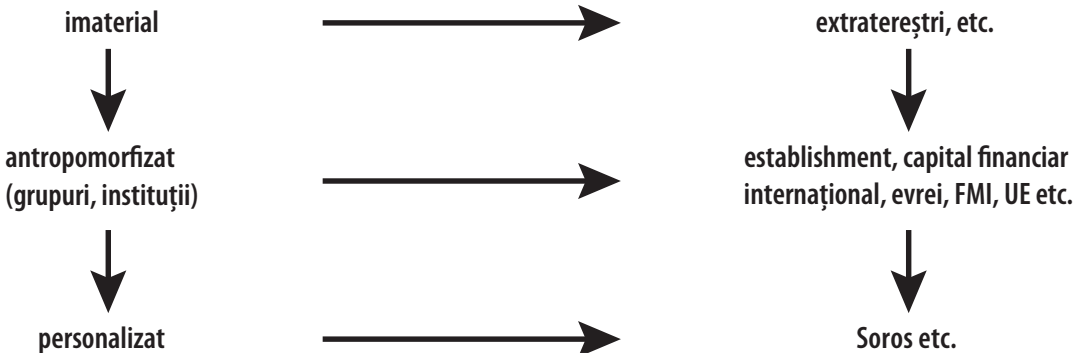
228 Gray, „The Moving Target"; Polese și Beacháin, „The Color Revolution Virus and Authoritarian Antidotes"; Bátorfy și Tremmel, „Data Visualization".

229 Pentru o metaanaliză, a se vedea Tandoc, Lim și Ling, „Defining 'Fake News'".

230 Lewandowsky, Ecker și Cook, „Beyond Misinformation".

231 După cum au constatat cercetătorii de la Universitatea de Stat din Ohio în cadrul unei cercetări, „chiar dacă toate sursele externe din mediul înconjurător difuzează informații numerice corecte din punct de vedere faptic, indivizii pot genera singuri informații eronate și, potențial, le pot răspândi de la o persoană la alta". Coronel, Poulsen și Sweitzer, „Investigating the Generation and Spread of Numerical Misinformation", 22.

Figura 6.2. Forme de conspiratori în teoriile conspirației.

asemenea, o abordare funcționalistă, analizează teoriile conspirației precum o „cogniție colectivă motivată", care ajută grupul de credincioși să interpreteze lumea într-un mod care (1) se potrivește cu identitatea și motivațiile grupului și (2) oferă o explicație satisfăcătoare din punct de vedere psihologic pentru evenimentele politice.[232] Krekó identifică **funcțiile teoriilor conspirației pentru credincioși** după cum urmează[233]:

- **apărarea grupului** intern, în special prin (1) trasarea și întărirea granițelor grupului, (2) menținerea și consolidarea stimei de sine colective, (3) oferirea unei ieșiri pentru ostilitate, (4) sprijinirea detectării amenințărilor la adresa grupului intern și (5) sprijinirea interpretării trecutului într-un mod care să corespundă intereselor grupului;
- **explicația evenimentelor semnificative, atipice și neașteptate**, ajutând la gestionarea anxietății în cadrul grupului și la structurarea informațiilor greu de procesat;
- **justificarea aspirațiilor de putere ale in-grupului**, fie prin (a) motivarea acțiunilor de schimbare a statu-quoului, fie prin (b) justificarea acțiunilor de menținere a statu-quoului.

Pe scurt, teoriile conspirației transformă un grup (sau un set de grupuri și indivizi) inițial dezorganizat într-un colectiv operațional, eventual chiar în sfera acțiunii politice. Cu toate acestea, o teorie conspirațională poate fi creată atât în mod ascendent, cât și descendent. În cazul celei de jos în sus, ea este creată de acei oameni care cred în ea. Astfel, teoria este funcțională pentru credincioși, dar este posibil ca ea să nu fie utilizată într-un mod coerent din punct de vedere funcțional de către un actor politic. De exemplu, credința în teoria Pământului plat, precum și în conspirația mondială care ascunde adevărul despre forma planetei poate fi utilă din punct de vedere psihologic pentru credincioși, dar nu este o resursă politică evidentă.[234] Iar atunci când teoriile conspirației sunt instituite de sus în jos, ele se potrivesc, de asemenea, nevoilor psihologice ale credincioșilor, dar sunt create în principal pentru a servi interesul creatorilor (actori politici). Teoriile conspirației care urmează construcția populistă a lui „noi" și „ei" sunt un exemplu evident. Populiștii care aplică ideologia pot foarte bine să exploateze teoriile conspirației, întotdeauna în conformitate cu nevoile pragmatice de zi cu zi de a devia criticile („atacurile") la adresa practicii lor de acumulare a puterii și a bogăției.

---

[232] Krekó, „Conspiracy Theory as Collective Motivated Cognition"; Krekó, „Összeesküvés-elmélet mint kollektív motivált megismerés [Teorie a conspirației ca cogniție motivată colectivă]".

[233] Krekó, „Conspiracy Theory as Collective Motivated Cognition", 65-66.

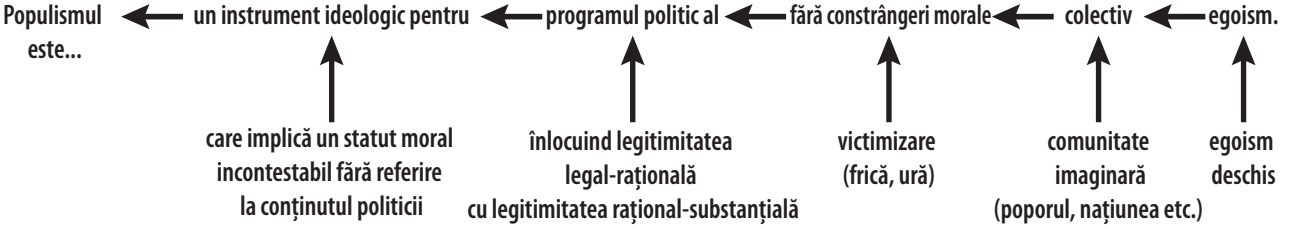
[234] Pe acest subiect, a se vedea Garwood, *Flat Earth*.

6.4.3. Populismul rezumat: un instrument ideologic pentru programul politic al egoismului colectiv fără constrângeri morale

Deși am abordat populismul din mai multe unghiuri în părțile anterioare, abia acum putem face un rezumat concis, luând în considerare atât partea cererii, cât și cea a ofertei de pe piața ideologică. Figura 6.3 rezumă **populismul** într-o singură propoziție: **populismul este (1) un instrument ideologic pentru (2) programul politic al (3) egoismului (4) colectiv (5) neconstrâns din punct de vedere moral (6)**. Această definiție este în concordanță cu unitatea coerentă a trăsăturilor prezentate în capitolul 4 [→4.2.3] numai că o reformulează în termenii noștri și o extinde spre consecințele psihologice sociale.

Să trecem în revistă elementele populismului în ordinea anterioară. În primul rând, populismul este **(1) un instrument ideologic** [→6.4.1.2]. Argumentația sa pornește de la declararea populistului drept reprezentant al poporului, în timp ce adversarii săi, adversari ai poporului prin definiție. Prin urmare, populistul nu poate fi pus în discuție în mod legitim, căci a critica orice spune sau face înseamnă că te opui „voinței poporului" sau – dacă populistul este și șef al executivului – „interesului național". Deși populismul este un instrument ideologic pentru orice tip de populist, accentul pe cuvântul „instrument" trebuie subliniat atunci când vorbim despre **populiștii care aplică ideologia**. Aceștia exploatează flexibilitatea narațiunii populiste, folosind-o nu prin coerență valorică, pentru a justifica un program politic de dreapta sau de stânga, ci prin coerență funcțională, pentru a justifica orice acțiune care servește acumulării de putere și bogăție (interesul elitei). Într-adevăr, panourile populiste mai specifice care aplică ideologia folosesc aceeași tactică de argumentare ca și narațiunea populistă generală: ei pun la îndoială legitimitatea structurilor/practicilor existente și spun că oricine îi critică în schimbarea acestor structuri/practici este, de fapt, un protector al statu-quoului rău [→6.4.1.4]. În orice caz, populismul, ca instrument ideologic, acordă **un statut moral incontestabil fără a face referire la conținutul politicii**. Este ceea ce am numit însușirea patronală a interpretării binelui comun, spre deosebire de însușirea birocratică pe care o realizează marxism-leninismul [→4.2.4].

Figura 6.3. Populismul sintetizat.

În al doilea rând, populismul este un instrument ideologic pentru **(2) un program politic**, care este o încercare **de a înlocui legitimitatea legal-rațională a democrației liberale cu legitimitatea rațional-substanțială**. După cum am explicat în capitolul 4, raționalitatea substanțială înseamnă că, deși instituțiile sunt în vigoare și au un rol important în legitimarea și/sau funcționarea sistemului, ele nu sunt tratate ca scopuri în sine, ci mai degrabă ca mijloace pentru atingerea scopului „binelui comun" [→4.2.5]. Pur și simplu, într-un cadru substanțial-rațional, devine legitim să nu se țină cont de legile scrise ori de câte ori acestea

nu servesc „binele comun", adică voința poporului. Totuși, acest lucru duce înapoi la trăsătura (1) și la faptul că populistul reușește într-adevăr să își însușească interpretarea binelui comun. În cazul populiștilor care aplică ideologia, însușirea patronală face din programul politic al populismului un program politic de guvernare neconstrânsă a familiei politice adoptate în general și a patronului suprem (liderul populist) în particular. Cu alte cuvinte, raționalitatea substanțială se va manifesta ca o nerespectare a statului de drept în favoarea oricărei decizii pe care o iau liderii, deși aceștia sunt subordonați, de fapt, principiului interesului elitei. Domnia legii este înlocuită cu legea dominației [→4.3.5.1].

Elementul **(3) neconstrâns moral** al populismului ne conduce de la partea ofertei la partea cererii, adică la psihologia socială a populismului. Acesta se bazează pe sentimentul de victimizare, generat de campaniile de frică și ură în procesul de construire a „lor" și de stigmatizare a acestora ca fiind inamicul [→6.4.2.3]. Pe măsură ce grupul de „noi" este prezentat ca victimă a „lor", sentimentul general de victimă se transformă în nihilism moral, adică în indiferență totală față de soarta tuturor celor care nu sunt „noi". Astfel, limitele morale sunt desființate și oamenii sunt eliberați de povara grijii față de ceilalți, adică se subminează solidaritatea care reprezintă baza morală a democrației liberale. În regiunea postcomunistă (și probabil în Occident), acesta este un factor crucial în atracția populismului, în special pentru acei oameni a căror experiență generală a ordinii de acces liber au fost anxietatea existențială și periclitarea securității lor ontologice [→6.4.2.1].

În timp ce mulți autori subliniază aspectul colectivist al populismului, faptul că populismul conține un **(4) colectiv** primește un tratament mai detaliat în descrierea noastră. Și anume, panourile lui Dumnezeu, ale națiunii și ale familiei, care atât separat, cât și împreună pot forma o ideologie coerentă din punct de vedere valoric a colectivismului, sunt redefinite și amestecate în narațiunea populistă de-a lungul coerenței funcționale atât a ofertei, cât și a cererii [→6.4.2.2]. Acest lucru este sintetizat în tabelul 6.9, conturând fiecare panou după dimensiunile fenomenului la care se referă, funcția lor pentru populist și grupul stigmatizat pe care îl implică. În acest context, spre deosebire de ideea liberală, comunitățile de Dumnezeu, națiune și familie nu sunt relativizate pe baza drepturilor individuale sau de grup, ci absolutizate și, de asemenea, forjate împreună ca fațete ale entității discursive bilateral-funcționale „noi". **În** ceea ce **privește cererea**, ceea ce comunitatea imaginară generată prin politica populistă a identității îndeamnă la o **reducere: simplifică o identitate cu multiple fațete și autorevizuită în mod regulat într-o simplă identitate „bună"**, care nu necesită autoreflecție. Acest lucru oferă o identitate puternică, precum și o viziune simplificată asupra lumii, în care apărarea statutului este legitimată, iar orice încercare de a-l încălca sau orice solicitare de a-l sacrifica este delegitimată. **Pe partea ofertei, „Dumnezeu" elimină disputa,** face ca politicile concurente să fie de necontestat, „**națiunea" oferă un domeniu de aplicare nelimitat,** elimină responsabilitatea publică a conducătorilor și „**familia" legitimează dominația,** promovează și legitimează modelul cultural al rețelei patronale informale de familie patriarhală.

Caracteristica **(6) egoism** încheie definiția noastră a populismului, referindu-se la psihologia socială a populismului: egoismul individual eliberat al alegătorilor populiști, căruia populismul îi dă o voce colectivă. Cu toate acestea, trebuie observat că săgețile din figura 6.3 indică de la dreapta la stânga, în loc de la stânga la dreapta, așa cum am prezentat cele șase elemente. Acest lucru este intenționat. Într-adevăr, **dacă citim componentele în ordine inversă, putem vedea lanțul logic care asigură coerența funcțională bilaterală a populismului**. Alegătorul egoist (5) care dorește să nu țină cont de ceilalți și să se

Tabelul 6.9. Dumnezeu, națiunea și familia după funcțiile lor și grupurile stigmatizate.

Panou	Fenomenul la care se referă panoul	Funcție pentru populist	Grupuri stigmatizate
Dumnezeu	Poziția morală	(i) Privarea oponenților de acceptabilitate morală (ii) Asigurarea indiscutabilității politicilor concurente →DISPUTE	Ateii, liberalii etc.
Națiunea	Grupuri perdante și amenințate / familie politică adoptată	(i) Excluderea opoziției din națiune (ii) Eliminarea răspunderii publice a guvernanților →ARIE DE MIȘCARE	Partide de opoziție, societate civilă (ONG-uri, intelectuali etc.), organizații internaționale etc.
Familie	Familia patriarhală	(i) Stigmatizarea stilurilor de viață alternative (ii) Extinderea modelului cultural al dominației patriarhale la nivelul națiunii →DOMINAȚIE	Minorități (persoane singure, persoane LGBT, persoane fără adăpost, șomeri etc.)

ajute doar pe sine însuși poate exprima acest lucru în (4) colectiv mai ușor decât singur, acordând egoismului său o formă mai nobilă. Cu toate astea, acest colectiv servește totuși scopului de a urmări egoismul deschis, care este posibil numai dacă colectivul (3) delegitimează constrângerile morale și legitimează nihilismul moral. Pe piața politică, acest lucru este oferit poporului sub forma (2) unui program politic, care este (1) instrumentalizat ideologic pentru scopurile populistului care aplică ideologia. Practic, populistul dobândește un statut moral incontestabil pe măsură ce exploatează cererea psihologică de apartenență la grup și egoism a oamenilor, care, la rândul lor, găsesc un actor și un colectiv „înțelegător" în mijlocul dificultăților din viața lor.

În cele din urmă, **populismul este exact opusul liberalismului – nu numai în ceea ce privește conținutul**, opunându-se constituționalității și idealului deliberării publice care se află la baza teoriei politice liberale, **ci și în ceea ce privește oferta sa către popor**. Am văzut că populistul, fie că este ghidat de ideologia occidentală sau că aplică ideologia postcomunistă, reflectă probleme sociale reale sau fenomene trecute și prezente pe care alegătorii le recunosc ca punând în pericol interesele lor materiale, precum și sentimentele lor de siguranță și confort [→6.4.2.1]. În această situație, **populismul oferă rezolvarea problemelor fără constrângeri morale, în timp ce liberalii dogmatici oferă constrângeri morale fără rezolvarea problemelor**. Într-adevăr, liberalismul dogmatic tinde să tabuizeze și să nege anumite probleme legate de globalizare și de tensiunile sociale interne, stigmatizându-i moral pe cei afectați de aceste probleme care le pun la îndoială sentimentele de siguranță. Într-un fel, ceea ce putem vedea este o **stigmatizare reciprocă**: populiștii îi numesc pe „ei" drept cauza tuturor problemelor, iar liberalii dogmatici îi numesc pe alegătorii care rezonează cu mesajele populiste „xenofobi", „homofobi" sau mai rău. Nu e de mirare că oamenii afectați devin receptivi la soluțiile mai convenabile ale populiștilor, care le oferă, de asemenea, absolvirea de stigmatizarea morală a liberalilor dogmatici. Acest proces subminează posibilitatea unui discurs rațional cu privire la problemele oamenilor: oamenii rămân blocați sub vraja populismului, deoarece percep cealaltă parte, nu doar că nu le pasă de problemele lor, ci chiar îi insultă. Limitele acestei cărți nu ne permit să aprofundăm mai mult această problemă, dar ideea generală este că, **atunci când analizăm de ce populismul este popular, „efectul de atracție" al narațiunii populiste trebuie evaluat la unison cu „efectul de împingere" al liberalismului dogmatic**.

6.5. Modalități de guvernare informală: un rezumat provizoriu

În acest capitol, am încercat să răspundem la întrebarea de ce poporul susține autocrația patronală sau ce mijloace sunt folosite de patronul suprem pentru a asigura stabilitatea regimului și a evita chestionarea constantă a legitimității. Complementul acestei „stabilități exogene" a oamenilor din afara elitei politice conducătoare e „stabilitatea endogenă" a elitei politice conducătoare însăși. Într-o democrație liberală, tehnicile care asigură stabilitatea endogenă sunt încadrate de cadrul instituțional formal. Într-adevăr, instituțiile formale nu numai că definesc caracterul și funcționarea fundamentală ale democrației liberale, dar îi asigură și scheletul: sistemul de susținere care menține regimul în formă. Fără ele, acesta s-ar prăbuși sau, cel puțin, nu s-ar putea susține așa cum o pot face regimurile de tip ideal [→4.4]. Cu toate acestea, pe măsură ce instituțiile și practicile informale iau locul cadrului instituțional formal, regulile formale, deși nu își pierd complet importanța, sunt relegate într-o poziție secundară față de normele și interesele nescrise. Astfel, **cadrul instituțional informal devine scheletul regimului: diferitele modalități de guvernanță informală dau formă și caracter regimului,** iar stabilitatea endogenă este asigurată în consecință.

Într-un articol remarcabil, Alena Ledeneva și Claudia Baez-Camargo oferă o tipologie a modalităților de guvernanță informală (tabelul 6.10).[235] Încheiem acest capitol cu un rezumat al acestui articol, care aduce trei avantaje. În primul rând, tipologia îmbogățește discuția noastră despre *informalitate* prin faptul că oferă o descriere a practicilor care nu sunt strict specifice unui regim și chiar depășesc granițele regiunii postcomuniste. În acest fel, putem discuta practicile postcomuniste și alte practici într-o manieră comparativă. În al doilea rând, cadrul analitic cuprinzător pe care autorii îl oferă. Articolul surprinde cu precizie modalitățile de organizare și menținere a unei ordini caracterizate de supremația informalului asupra formalului, indicând funcția fiecărui mijloc într-o manieră tipic ideală. În cele din urmă, rezumând articolul lui Ledeneva și Baez-Camargo, putem oferi și un rezumat al trăsăturilor specifice regimului, „anatomice" ale autocrației patronale pe care le-am descris în capitolele 2-6. Prin intermediul tipologiei autorilor, putem reveni asupra unora dintre cei mai importanți actori, instituții și procese ale ordinii patronale postcomuniste și le putem discuta în cadrul guvernării informale și al stabilității regimului.

Ledeneva și Baez-Camargo disting **trei modalități generale: (1) cooptarea**, a cărei funcție este de a crea legături puternice de încredere, reciprocitate și loialitate; **(2) controlul**, care implică tehnici de asigurare a disciplinei în cadrul rețelei de putere; și **(3) camuflarea**, care are rolul de a proteja rețeaua de persoane din exterior prin intermediul ascunderii adevăratei naturi a regimului. Fiecare modalitate conține 3-3 tipuri de practici, care se disting fie prin direcția lor și actorii implicați (cooptare și control), fie prin modul creativ în care servesc funcția generală a modalității lor (camuflare).

Începând cu **cooptarea**, prima metodă pe care Ledeneva și Baez-Camargo o menționează este **cooptarea** de sus în jos sau „**prebendală"**. Potrivit acestora, această practică „implică alocarea politică strategică a funcțiilor publice către elitele-cheie [...]. În practică, cooptarea prebendală presupune redistribuirea resurselor sectorului public în beneficiul privat al rețelelor politice conducătoare și, prin urmare, implică și o privatizare a funcțiilor publice".[236]

---

[235] Baez-Camargo și Ledeneva, „Where Does Informality Stop and Corruption Begin?".

[236] Baez-Camargo și Ledeneva, „Where Does Informality Stop and Corruption Begin?", 54.

Tabelul 6.10. Modalități de guvernanță informală. Sursa: pe baza Ledeneva și Baez-Camargo (2017).[237]

	Actori	Direcția	Obiecte/mijloace	Funcție (rezultat așteptat)
Cooptare	De la elitele politice la viitoarele elite	De sus în jos („prebendal")	Funcții publice (acces la resursele statului) pentru sprijin necondiționat	Legături puternice de încredere, reciprocitate și loialitate
	Elitele politice cu grupuri de interese sau oligarhi	Orizontal („reciproc")	Influență asupra legislației (acces la contracte publice mari) în schimbul sprijinului financiar (de exemplu, finanțarea campaniilor electorale)	
	Rețelele private (locale) către funcționarii publici	De jos în sus („grassroots")	Sprijin public (de exemplu, votul în timpul alegerilor) în schimbul primirii de favoruri (clientelism)	
Control	„Vechile" elite către elitele recrutate	De sus în jos	Aplicarea selectivă a legilor (directă) sau amenințarea cu aplicarea acestora (indirectă, de exemplu kompromatul)	Asigurarea disciplinei în cadrul rețelei electrice
	De la egal la egal (în cadrul unui grup sau al unei comunități)	Orizontal („reciproc")	Luarea deciziilor în mod colectiv și sancționarea celor care se abat de la ele	
	Rețelele private (locale) către funcționarii publici	De jos în sus	Prevăzând daune de reputație (pierderea de voturi etc.) în caz de nerespectare a obligațiilor.	
Camuflare	Membri ai rețelei de putere pentru publicul (străin)	n.a.	Fațade creative (ritualuri politice, campanii anticorupție etc.)	Asigurarea disciplinei în cadrul rețelei electrice
			Constituții ascunse (puteri formale grăitoare în timp ce de facto sunt diferite)	
			Identități fluide (funcționari publici care traversează în mod obișnuit granițele pentru afacerile lor private)	

Într-adevăr, cooptarea de sus în jos se referă la **legătura dintre *patronalizare*, *patrimonializare* și clientelă**; dar, de fapt, ea implică mai multe elemente decât cele menționate de autori. Într-o autocrație patronală, familia politică adoptată tratează instituțiile publice ca domeniu privat [→2.4.2] și, de asemenea, umple funcțiile de stat cu propriii oameni, precum și cu servitori patronali [→3.3.5], contribuind la apartenența la nobilimea de serviciu, precum și la clientela superioară [→6.2.2]. Clientela superioară implică și oligarhii, care suportă o maximă amplitudine a vulnerabilității, deoarece (1) cu cât succesul lor este mai mult rezultatul intervenției discreționare a statului decât al performanței de piață, cu atât mai puțin sunt capabili să își construiască și să își păstreze averea în mod autonom și cu atât mai mult sunt dependenți de stat [→5.4.1.2] și (2) nu au cum să-l constrângă pe patronul suprem să dea socoteală [→3.4.1.4]. Crearea directă de clientelelor reprezintă tot atâtea forme de cooptare de sus în jos, prin care persoanele strategice (elită) devin dependente de regim și, de asemenea, interesate în men-

[237] Le suntem recunoscători Alenei Ledeneva și Claudiei Baez-Camargo pentru verificarea unei versiuni anterioare a acestui tabel și pentru sugestiile făcute în legătură cu acesta.

ținerea acestuia. După cum explică Ledeneva și Baez-Camargo, o astfel de practică este „favorabilă asigurării coeziunii elitei și asigurării strategice a bazelor de sprijin pentru regim. [Cooptarea de sus în jos] funcționează prin recrutarea potențialilor adversari în rețeaua de guvernare, recompensând în același timp susținătorii loiali. Cooptarea [prebendală] este promulgată prin numiri formale și informale făcute de un președinte puternic"[238] sau, mai exact, patronul suprem [→3.3.2].

Cea de-a doua metodă de cooptare este așa-numitul tip orizontal sau „reciproc", în care se formează relații reciproc avantajoase cu „actori influenți din afara statului [care] devin, de asemenea, recrutați pentru a exercita autoritatea publică pentru a favoriza în mod nejustificat anumite interese".[239] Într-adevăr, o astfel de cooptare este tipică în democrațiile liberale, deși într-o formă formală. Lobbyul, sau, mai general, cooperarea legală și reglementată a elitelor politice și economice separate, este tocmai varianta formală a unor astfel de alianțe voluntare, reciproc avantajoase, sprijinind ambele elite în păstrarea poziției lor [→5.3.1]. Cu toate acestea, varianta informală la care se referă autorii este notată ca fiind **corupție de cumetrie** în setul nostru de instrumente [→5.3.2.2]. Singura diferență este că, în timp ce descrierea noastră a corupției de cumetrie se concentrează pe natura coruptă a tranzacției, descrierea lui Ledeneva și Baez-Camargo pune accentul pe funcția sa de stabilizare a regimului. După cum scriu ei, elita conducătoare „are nevoie de sprijinul marilor interese de afaceri, deoarece acestea din urmă pot destabiliza în mod serios regimurile politice și, în cazul regimurilor autoritare competitive, sunt, de asemenea, adesea finanțatori-cheie ai campaniilor electorale costisitoare".[240] Într-o autocrație patronală, o astfel de perspectivă este evitată și prin crearea rețelei patronale monopiramidale. Altfel spus, stabilitatea regimului este servită prin (a) patronalizarea și prădarea actorilor alternativi și a activelor acestora [→5.5], precum și prin (b) subjugarea autonomiilor oligarhice în rețeaua patronală monopiramidală [→3.4.1.3].

Ceea ce autorii numesc „**cooptarea ascendentă"** conține în principal **obligațiile reciproce față de rețelele comunitare ale unei persoane**, care „pot fi formate pe baza unor criterii diferite, cum ar fi rudenia, prietenia, vecinătatea sau profesia".[241] În capitolul anterior, l-am citat pe Huntington și am explicat că astfel de rețele de legături puternice joacă un rol important în caracterul endemic al corupției pe piața liberă în țările postcomuniste în general și în China în special (*guanxi*) [→5.3.6]. „Aici", după cum scriu Ledeneva și Baez-Camargo, „rețeaua se așteaptă la o atitudine proactivă din partea membrului grupului care este numit sau recrutat într-o funcție publică pentru a rezolva problemele și a permite accesul la beneficii și resurse în interesul rețelei. [Cooptarea] funcționarilor publici din partea rețelei de bază generează o presiune socială, prin care obligațiile informale ale rețelei prevalează asupra îndatoririlor funcției publice, iar practicile de corupție măruntă apar pentru a acoperi cererile conflictuale".[242]

Cu toate acestea, cooptarea de jos în sus se poate baza atât pe legături **instrumentale**, cât și pe legături sentimentale [→6.2.1.1]. Ledeneva și Baez-Camargo atrag atenția asupra practicii de **vânzare a voturilor**, pe care nu am menționat-o încă, dar care, într-adevăr,

---

238 Baez-Camargo și Ledeneva, „Where Does Informality Stop and Corruption Begin?" 54-56.

239 Baez-Camargo și Ledeneva, „Where Does Informality Stop and Corruption Begin?", 58.

240 Baez-Camargo și Ledeneva, „Where Does Informality Stop and Corruption Begin?", 58.

241 Baez-Camargo și Ledeneva, „Where Does Informality Stop and Corruption Begin?", 60.

242 Baez-Camargo și Ledeneva, „Where Does Informality Stop and Corruption Begin?", 60-61.

„poate fi observată în Rusia și în alte societăți postcomuniste".[243] În acest caz, cooptarea de jos în sus este o cerere informală de clientelism și reflectă o înțelegere a logicii regimului de către populație. Aceștia recunosc cererea de sprijin a liderilor și îi pun un preț, adică nu acceptă orice nivel al beneficiilor care li se oferă, ci doresc să îl maximizeze – în mod rațional, în sensul neoclasic [→5.2].

În ceea ce privește **controlul**, autorii încep din nou cu **varianta de sus în jos sau „prebendală"**, care este strâns legată de cooptarea de sus în jos a elitelor strategice. Autorii vorbesc despre „pedeapsa demonstrativă" și explică faptul că, „[în timp ce] pedeapsa în sine poate fi formală – exercitată într-o manieră ierarhică, de sus în jos și directă –, aplicarea sa selectivă servește agenda informală care stă la baza cooptării prebendale: asigură impunitatea pentru exploatarea funcției publice în schimbul sprijinului necondiționat și al loialității față de regim, pe de o parte, și al atmosferei de «pedeapsă suspendată», pe de altă parte".[244] În capitolul 4, am conceptualizat primul fenomen ca fiind **aplicarea selectivă din punct de vedere politic a legilor** și a **legii dominației** [→4.3.5.1], în timp ce pedeapsa suspendată se referă în primul rând la utilizarea generală a **kompromatului** [→4.3.5.2]. După cum scriu autorii, „politica fricii"[245] care decurge din astfel de practici „este mai mult preventivă decât punitivă și se bazează pe colectarea de materiale compromițătoare [...] asupra dușmanilor și protestatarilor, dar mai ales asupra prietenilor și aliaților". De asemenea[246], așa cum am încercat în mod constant să subliniem, astfel de practici au un **efect** semnificativ **de semnalare**, ceea ce înseamnă că transmit mesaje către alți actori cu privire la puterea liderilor și la riscul de a se confrunta cu astfel de tehnici în cazul unei confruntări. Prin urmare, „«politica fricii» sau «pedeapsa suspendată» generează autocenzură în rândul membrilor elitelor și ai rețelelor sociale".[247]

A doua formă de control este „**controlul între egali" orizontal/reciproc,** care implică „supravegherea reciprocă și responsabilitatea colectivă".[248] Potrivit autorilor, „statul rus a legalizat guvernarea informală observată în cadrul comunităților țărănești – principiul responsabilității colective *(krugovaya poruka)* – în scopul colectării impozitelor, al înrolării în armată și al controlului criminalității. Legea privind responsabilitatea colectivă a fost abolită abia în 1905. Mecanismele de dependență reciprocă față de stat au generat practici de vigilență, monitorizare informală, supraveghere în cadrul grupului, presiune între egali, precum și pedepse colective pentru a asigura supraviețuirea comunității în fața presiunii externe. Pe vremea lui Stalin, elitele regionale au folosit principiul responsabilității colective pentru a se opune controlului și ordinelor venite de sus, acoperind excesele de putere ale oficialilor regionali; protejând un oficial atunci când informații compromițătoare despre el erau scurse la centru și pedepsind informatorii care scurgeau astfel de informații. Imunitatea și protecția oferite de comunitate membrilor săi erau legate în mod intrinsec de drepturile de proprietate limitate și de dependența intergrupuri, ieșind din nou la suprafață în mod proeminent în tranziția postcomunistă din

---

[243] Baez-Camargo și Ledeneva, 60. A se vedea Ledeneva, *How Russia Really Works*.

[244] Baez-Camargo și Ledeneva, „Where Does Informality Stop and Corruption Begin?", 62.

[245] Gel'man, „Introduction: Politics of Fear".

[246] Baez-Camargo și Ledeneva, „Where Does Informality Stop and Corruption Begin?", 64.

[247] Baez-Camargo și Ledeneva, „Where Does Informality Stop and Corruption Begin?", 64.

[248] Baez-Camargo și Ledeneva, „Where Does Informality Stop and Corruption Begin?", 65.

anii ’90, în contextele crimei organizate și ale elitelor regionale.”[249] În cartea sa „*How Russia Really Works*”, Ledeneva explică în continuare că *krugovaya poruka* în societățile postcomuniste se bazează pe **„frică și control circular”,** prin care actorii politici (inclusiv ofițerii de aplicare a legilor și judecătorii) încearcă să nu se dezavantajeze reciproc de teama unei pedepse reciproce.[250] În esență, *krugovaya poruka* este reciprocitatea orizontală informală a actorilor cu competențe autonome, pe care aceștia pot decide să le folosească pentru ajutor sau protecție. Astfel de relații se pot forma în orice regim între persoane de „calibru” similar din punct de vedere al competențelor, în cadrul unui anumit nivel al ierarhiei sociale. Într-adevăr, astfel de relații pot fi întâlnite la nivelurile inferioare ale rețelelor patronale din cadrul unei singure piramide, precum și la patronii regionali din cadrul piramidei unice pe mai multe niveluri [→2.2.2.2.3] (Trebuie remarcat faptul că alianțele orizontale pot fi formate doar în scopuri de protecție, și nu în scopuri ofensive împotriva patronului suprem). Puterea rețelelor orizontale este slăbită de doi factori: (1) separarea resurselor de putere, așa cum am explicat la sfârșitul capitolului 4, care este stabilită pentru a evita concentrarea puterii în mâinile clienților [→4.4.3.2], și (2) ruperea relațiilor orizontale și înlocuirea lor cu lanțuri verticale (patronale) de dependență sunt o caracteristică importantă a ordinelor cu acces limitat în general și a familiilor politice adoptate în special [→3.6.2].

Controlul de jos în sus este, practic, cealaltă față a cooptării de jos în sus, adică schemele de recompensă și pedeapsă aplicate de rețelele de legături puternice ale unei persoane. După cum scriu Ledeneva și Baez-Camargo, în timp ce „cooptarea de jos în sus se realizează pe baza atribuirii grupului [și] relația este menținută pe baza unei așteptări de reciprocitate sau de prietenie, [...] controlul este exercitat pe baza rușinii și a deteriorării reputației. [...] «A da înapoi» comunității lor este o motivație-cheie pentru deținătorii de funcții publice care intenționează să mențină și să asigure loialitatea, respectul și statutul.”[251] Autorii descriu astfel de practici în afara regiunii postcomuniste (în Tanzania)[252], în timp ce în regiune există cel mai clar în rețelele chinezești de *guanxi*. Cu toate acestea[253], în cele trei regiuni istorice, autocrațiile patronale integrează rețelele de familie ale membrilor în elita politică de conducere (și le lasă pe altele pe dinafară), dar, în același timp, limitează cât de mult poate un membru al familiei politice adoptate să îi susțină pe membrii familiei sale. După cum explică Ledeneva și Baez-Camargo, deși unui funcționar rus i se „acordă o anumită impunitate”, el trebuie să rămână atent să nu-și piardă simțul măsurii și să se consulte cu șeful, să dea dovadă de corectitudine și mai ales de transparență în împărțirea comisioanelor cu șefii, colegii și subordonații. „Alimentarea” regională este monitorizată în mod informal, dar cu zel. După cum spune o anecdotă rusă, „funcționarii de stat sunt prinși nu pentru că fură, ci pentru că fură prea mult pentru rangul lor”.[254] Acest lucru contribuie din nou la stabilitatea regimului și este într-adevăr impus de la vârf, înlăturând *krysha* în mod discreționar dacă este necesar [→3.6.2.5]. În acest sens, controlul de jos în sus al familiei este înlocuit de controlul de sus în jos al familiei adoptive.[255]

---

[249] Baez-Camargo și Ledeneva, „Where Does Informality Stop and Corruption Begin?”, 66-67.

[250] Ledeneva, *How Russia Really Works*, 105.

[251] Baez-Camargo și Ledeneva, „Where Does Informality Stop and Corruption Begin?”, 67.

[252] A se vedea Hyden, *Beyond Ujamaa in Tanzania*.

[253] Mayfair, „Guanxi (China)”.

[254] Baez-Camargo și Ledeneva, „Where Does Informality Stop and Corruption Begin?”, 57.

[255] A se vedea Ledeneva, *Can Russia Modernise?*, 98–108.

În cele din urmă, autorii trec la cea de-a treia modalitate generală de **camuflare**. Camuflarea este necesară pentru a induce în eroare actorii străini, în special guvernele occidentale care sunt obișnuite să analizeze instituții din sfere separate de acțiune socială și, prin urmare, tind să se concentreze asupra cadrului *de jure* în loc de funcționarea *de facto* [→*Introducere*]. Chiar și ONG-uri precum Transparency International se concentrează asupra „lipsei de capacitate" a statelor de a combate corupția [→5.3.4.1] și fac recomandări liderilor de regim pentru a înăspri regulile formale pentru funcționarii publici și a le relaxa pentru societatea civilă. Din toate punctele de vedere[256], ideea este mai puțin că politicienii vor prelua recomandările ca formă de ajutor în combaterea corupției: mai degrabă, se crede că vor trebui să le pună în aplicare, deoarece, în caz contrar, actorii internaționali, țările și investitorii globali nu vor coopera cu regimul în cauză. Cu toate acestea[257], deși măsurile anticorupție sunt uneori puse în aplicare ca rezultat[258], ele devin adesea *de facto,* ceea ce Ledeneva și Baez-Camargo descriu drept „**fațade creative":** un exterior acceptabil pentru a masca practicile inacceptabile.[259] După cum scriu, „[există] multe exemple de proclamații pasionate ale liderilor împotriva corupției și de adoptare a unor reforme juridice și instituționale semnificative în acest sens, urmate de foarte puține acțiuni de fond. Campaniile anticorupție au apărut adesea în timpul campaniilor electorale, în perioade de criză sau cu o presiune crescută din partea donatorilor internaționali și, prin urmare, sunt simptomatice pentru manipularea discursului privind corupția și anticorupția ca pe o vitrină în urmărirea unor interese politice înguste." În general[260], **fațada democratică a autocrațiilor patronale este cea mai semnificativă fațadă creativă**, ceea ce înseamnă că autocrații au dezvoltat tehnici pentru a stabili funcționarea autocratică *de facto* fără a reprima în mod direct poporul și instituțiile formal democratice [→4.3, 6.3]. Deși acest fapt a fost recunoscut de politologi în general și de *hibridologi* în special, aceștia continuă să analizeze patronii supremi alături de populiștii occidentali[261] și să le recunoască partidele ca fiind „partide de guvernare", adică la fel ca orice partid populist de la putere.[262] Într-adevăr, patronii supremi sunt populiști care aplică ideologia, și nu cei care se conduc de ideologie [→6.4.1], în timp ce partidele lor sunt doar niște curele de transmisie în care nu se iau decizii reale și care sunt doar executanții intereselor rețelei patronale informale [→3.3.8].

Acest lucru ne conduce la noțiunea de „**constituții ascunse"**, pe care Ledeneva și Baez-Camargo o explică drept „situații în care puterile constituționale formale nu reflectă în mod necesar modul în care este exercitată puterea reală. [...] Jucându-se pe distanța dintre front și back stage, manipulând identități, folosind intermediari sau persoane de fațadă și creând realități virtuale".[263] În capitolul 4, ne-am referit la **norma informală din umbră a rețelelor patronale**, care are o supremație asupra cadrului instituțional formal

---

256 TI, „Corruption Perceptions Index 2017". Este adevărat că TI oferă sugestii și actorilor privați, cum ar fi ONG-urile și jurnaliștii, însă noi ne concentrăm acum asupra noțiunii de formalitate a TI în general și a statului în special.

257 Hansen, „The Power of Performance Indices in the Global Politics of Anti-Corruption"; Davis, Kingsbury și Merry, "Indicators as a Technology of Global Governance".

258 Andersson și Heywood, „The Politics of Perception".

259 Baez-Camargo și Ledeneva, „Where Does Informality Stop and Corruption Begin?", 68.

260 Baez-Camargo și Ledeneva, „Where Does Informality Stop and Corruption Begin?",69.

261 A se vedea Norris și Inglehart, *Cultural Backlash*.

262 A se vedea Pappas, „Populists in Power".

263 Baez-Camargo și Ledeneva, „Where Does Informality Stop and Corruption Begin?", 70.

[→4.3.4], și am expus, de asemenea, pe baza lucrărilor lui Hale, funcțiile de partajare a puterii și de semnalizare pe care constituțiile formale le îndeplinesc într-adevăr [→4.4.2.2]. Pe de altă parte, capitolul 3 a prezentat **oamenii de fațadă politici și economici**, ambii necesari pentru funcționarea de zi cu zi a autocrațiilor patronale, dar nu și a democrațiilor liberale sau a dictaturilor comuniste [→3.3.3.3, 3.4.3]. Mai mulți actori care ar fi politicieni după standardele occidentale – adică identitatea lor formală – sunt într-adevăr, în mod informal, privați de autonomie în autocrația patronală și sunt *de facto* degradați la simpli executanți ai voinței patronului suprem. Acești actori sunt actorii politici de fațadă, care umplu organisme formale, cum ar fi legislaturile [→4.3.4.4] și curțile constituționale [→4.4.1.3]. În sfera de acțiune a pieței, agenții economici de fațadă sunt antreprenori *de jure,* dar nu fac decât să administreze sau să păstreze formal proprietatea patronului lor, oligarh sau *poligarh* [→3.4.1]. În limitele economiei relaționale, proprietatea legată de putere este forma dominantă a proprietății *de facto* [→5.6], în timp ce redistribuirea pe piața relațională se realizează cu ajutorul unor paravane economice și al unor societăți-fantomă care, în calitate de intermediari de corupție, acoperă gaura structurală dintre averea și poziția formală a patronului lor [→5.3.3.2].

Nu în ultimul rând, Ledeneva și Baez-Camargo descriu ceea ce reprezintă însăși esența regimurilor patronale: „**spălăcirea intereselor publice cu cele private"** de către cei care dețin puterea politică și economică.[264] Autorii se concentrează asupra actorilor de nivel inferior, și anume a membrilor administrației publice care, într-o „inversare completă a rolurilor", nu doar își urmăresc interesele de afaceri sau scheme de beneficii financiare, ci se transformă în „vârcolaci cu epoleți" sau „vârcolaci în uniforme".[265] Aceasta este ceea ce am identificat ca fiind administrația de stat prădător și ceea ce Markus a descris ca fiind „capitalismul piranha" al colectorilor de taxe, al ofițerilor de aplicare a legilor și al ofițerilor de informații corupți [→5.5.3.1]. Cu toate acestea, în autocrațiile patronale, acești actori sunt privați de autonomie și sunt transformați în servitori patronali [→3.3.5.5, 3.3.6], ceea ce înseamnă că nu sunt liberi să abuzeze de funcția lor pentru ei înșiși. Dimpotrivă, ei trebuie să abuzeze de ea la comandă, la ordinul patronilor regionali sau chiar al patronului suprem (în cazul raidurilor corporatiste conduse la nivel central [→5.5.4]). Într-adevăr, ceea ce se întâmplă în acest caz nu mai este „estomparea" granițelor dintre sfera publică și cea privată, așa cum nu este vorba de „estomparea granițelor" dintre prădător și pradă atunci când primul o prinde pe cea de-a doua. Dar folosirea acestei figuri de stil este, chiar și în ceea ce privește sfera politică, un eufemism. Într-adevăr, este un semn de **coluziune a sferelor de acțiune socială**, prin care guvernarea informală devine adevăratul schelet al regimului. În timp ce se autodefinește ca fiind un servitor al „interesului național", patronii supremi subordonează statul principiului interesului elitei [→2.3.1] și îl tratează ca pe un domeniu privat, încălcând în mod curent legile formale și operând statul ca o organizație criminală. Pe scurt, ceea ce ei instituie nu **este** altceva decât **statul mafiot** [→2.4.5].

[264] Baez-Camargo și Ledeneva, „Where Does Informality Stop and Corruption Begin?", 71.

[265] Baez-Camargo și Ledeneva, „Where Does Informality Stop and Corruption Begin?", 71. A se vedea, de asemenea, Ledeneva, *Can Russia Modernise?*, 195.

7. Regimuri

7.1. Ghidul capitolului

După ce am finalizat conceptualizarea comparativă a fenomenelor politice, economice și sociale, sarcina pe care o mai avem de îndeplinit este **definirea celor șase regimuri de tip ideal**. Într-adevăr, în primul capitol am oferit doar o descriere preliminară a acestora, în timp ce în capitolele următoare am folosit etichetele celor șase regimuri pentru a explica și ce actori, instituții, precum și fenomene politice, economice și sociale sunt asociate cu acestea. În acest sens, le-am definit: am completat termenii cu semnificație, explicând modul în care funcționează în mod obișnuit idealul celor șase regimuri. Cu toate acestea, oferind o descriere detaliată a regimurilor înainte de o definiție mai formală, am dorit să punem accentul pe teoria regimurilor în locul etichetelor de regim *în sine*. Deși uneori se poate avea impresia că teoria comparativă a regimurilor se referă la găsirea unor denumiri adecvate, într-adevăr, teoriile regimurilor sunt cele care ar trebui să concureze, nu etichetele regimurilor. **O etichetă trebuie să decurgă dintr-o teorie** cuprinzătoare **a regimului, nu să o preceadă sau să o înlocuiască;** nu ar trebui să alegem etichetele de regim după cât de potrivite sau „atrăgătoare" sună, ci după cât de cuprinzătoare sunt descrierile pe care le conțin, în contrast cu descrierile alternative pe care se bazează alte etichete. Când vine vorba de întrebarea „cum ar trebui să te numesc?"[1], trebuie să analizăm ce sunt regimurile și să găsim denumirea potrivită pentru ele, ținând cont de toate caracteristicile specifice regimului. Într-adevăr, acordarea unei etichete unui regim nu este un joc de cuvinte fără sens – înseamnă că se știe ce este și ce nu este regimul.

Folosind conceptele care au fost introduse pentru părțile „anatomice" ale regimurilor în ultimele cinci capitole, definim cele șase regimuri de tip ideal în partea 7.2. Tot în această parte, explicăm modul în care poate fi utilizat cadrul triunghiular, adică modul în care acesta poate fi împărțit pe diverse dimensiuni care se referă la anumite caracteristici anatomice. În acest fel, putem plasa în triunghi politologii din lumea reală și putem exprima distanța lor conceptuală față de cele șase regimuri de tip ideal (a se vedea figura 3 [→*Introducere*]).

Cadrul triunghiular permite o analiză atât sincronică, cât și diacronică.[2] Adică, o țară poate fi plasată în triunghi prin caracteristicile pe care le prezintă într-un anumit moment (analiză sincronică), dar dacă se trasează mai multe puncte, fiecare dintre ele referindu-se la starea țării la un moment diferit, se poate observa și traiectoria unui regim sau modul în care acesta s-a dezvoltat de-a lungul timpului (analiză diacronică). În timp ce partea 7.2 se concentrează pe laturile și polii triunghiului, adică pe regimurile de tip ideal, partea 7.3 dezvoltă o tipologie a traiectoriilor, adică modurile tipice în care evoluează, de obicei, o țară aflată într-un punct al triunghiului. Descriem diverse forme de schimbare de tipare, inclusiv schimbarea de regim și de model, precum și cicluri de regim, regres democratic sau progres. Adoptăm o așa-numită „abordare duală" pentru a vedea în paralel schimbările instituționale personale și impersonale (sau lipsa acestora).

---

[1] Cf. Trencsényi, „What Should I Call You?".

[2] Bartolini, „On Time and Comparative Research".

Capitolul oferă, de asemenea, ilustrații ale traiectoriilor de tip ideal, folosind cazul a douăsprezece țări postcomuniste. Traiectoriile primare, adică mișcarea de la dictatura comunistă la primul tip de regim postcomunist la care a ajuns fiecare țară, sunt ilustrate prin traiectoriile modelate ale Estoniei, României, Kazahstanului și Chinei. Polonia, Republica Cehă, Ungaria și Rusia oferă ilustrații pentru traiectoriile secundare, care urmează traiectoriilor primare și implică încercări reușite sau nereușite de a muta țara într-un nou regim. În cele din urmă, ciclurile de regim sunt ilustrate de Ucraina, Macedonia de Nord, Moldova și Georgia.

În timp ce cartea s-a axat în principal pe caracteristicile specifice regimului, partea 7.4 oferă o imagine de ansamblu a caracteristicilor specifice țării și politicii. Primele includ caracteristici precum falie etnică, statul profund, dimensiunea țării, geopolitica, dependența de capitalism și abundența resurselor naturale. Cea de-a doua este mai generală în ceea ce privește identificarea trăsăturilor specifice politicilor și a modului în care ar trebui să le analizăm, ținând cont de contextul specific al regimului respectiv. În aceeași parte, încheiem capitolul prin a ne îndrepta atenția asupra poporului, în special asupra „pragului de stimulare" al acestuia și a importanței sale pentru elitele conducătoare în elaborarea politicilor.

7.2. Cadrul triunghiular: definirea celor șase regimuri de tip ideal

7.2.1. Dublarea tipurilor ideale descrise de Kornai: democrație, autocrație și dictatură

Modul evident de a defini cele șase regimuri de tip ideal ar fi enumerarea tuturor caracteristicilor pe care le-am asociat acestora. În timp ce o categorie rezultată ar fi, cu siguranță, precisă, ar fi, de asemenea, nu una concisă și solidă, ci „un vehicul semantic greoi și neatrăgător", care nu ar putea fi utilizat în niciun fel semnificativ.[3] Pe lângă acestea, se pot oferi definiții satisfăcătoare concentrându-se pe **condițiile necesare și suficiente**, adică pe caracteristicile care indică în mod clar un anumit tip de regim. Astfel de trăsături permit identificarea fără echivoc a tipurilor ideale și, întrucât sunt, de asemenea, fundamentale, ele oferă și baza de la care pornesc multe alte trăsături pe care le-am analizat anterior.

Kornai oferă deja condițiile necesare și suficiente pentru cele trei tipuri de regimuri generale: democrație, autocrație și dictatură. În studiul său *The System Paradigm Revisited*, el numește condițiile necesare și suficiente „caracteristici primare"[4], iar noi le-am enumerat, de fapt, alături de caracteristicile secundare, mai înainte în capitolul 1 [→1.6]. Cu toate acestea, nu am definit încă în mod mai formal cele trei regimuri generale. Putem face acest lucru acum, folosind cele de două ori 4 caracteristici primare ale lui Kornai:

[3] Gerring, „What Makes a Concept Good?", 371.

[4] Kornai, „The System Paradigm Revisited".

- **Democrația** este un regim politic în care (1) guvernul poate fi înlăturat printr-o procedură pașnică și civilizată, (2) instituțiile care garantează în mod concertat responsabilitatea sunt bine stabilite, (3) există o opoziție parlamentară legală (mai multe partide candidează pentru alegeri) și (4) nu există teroare.

- **Autocrația** este un regim politic în care (1) guvernul nu poate fi înlăturat printr-o procedură pașnică și civilizată, (2) instituțiile care ar putea garanta în mod concertat responsabilitatea sunt fie formale, fie slabe, (3) există o opoziție parlamentară legală (mai multe partide candidează pentru alegeri) și (4) nu există teroare (dar ocazional sunt folosite diverse mijloace de constrângere împotriva adversarilor politici).

- **Dictatura** este un regim politic în care (1) guvernul nu poate fi înlăturat printr-o procedură pașnică și civilizată, (2) nu există instituții care ar putea permite/garanta responsabilitatea, (3) nu există opoziție parlamentară legală (un singur partid candidează pentru alegeri) și (4) există teroare (detenție pe scară largă în lagăre de muncă forțată și execuții).

Deși aceste categorii sunt clare, ele se concentrează doar asupra instituțiilor politice și nu țin cont de alte sfere ale acțiunii sociale [→3.2]. Mai mult, dacă sferele de acțiune socială nu sunt separate, chiar și instituțiile politice funcționează după principii diferite, care nu pot fi surprinse fără o abordare mai holistică. Prin urmare, dublăm categoriile lui Kornai, rezultând cele șase regimuri de tip ideal. Am făcut doar o aluzie la condițiile lor necesare și suficiente în capitolul 1, dar acum le enumerăm într-un mod mai structurat. Împărțim cele două democrații, autocrații și dictaturi pe linia dimensiunilor trei câte trei. Aceste dimensiuni sunt aspecte, cum ar fi „patronalismul guvernării" sau „mecanismul economic dominant", pe care le vom selecta pentru fiecare pereche de regimuri pentru a indica diferențele lor fundamentale. În plus, întrucât definițiile combină aceste caracteristici de bază cu tipul lor general de regim politic, vom deriva condițiile necesare și suficiente ale fiecăruia dintre cele șase regimuri de tip ideal.

Să începem cu **democrația**, pe care o împărțim în variante liberală și patronală:

- **Democrația liberală** este un tip de democrație care se caracterizează printr-o (1) elită conducătoare nepatronală, (2) un partid al politicienilor ca partid de guvernământ și (3) dominanța instituțiilor formale.

- **Democrația patronală** este un tip de democrație care se caracterizează printr-o (1) elită conducătoare patronală informală, (2) un partid al vasalilor ca partid de guvernământ și (3) dominanța instituțiilor semiformale.

În „**democrația liberală", „liberal" nu înseamnă politici publice liberale, ci constituționalitate**, care își are rădăcinile în filosofia politică liberală [→4.2.2]. Întrucât valorile constituționalității sunt garantate de instituții formale, este esențial ca aceste instituții să fie dominante, adică să nu fie ignorate *de facto* și suprascrise de norme și practici informale.[5]

[5] Sartori, „Constitutionalism".

În mod conex, sferele de acțiune socială într-o democrație liberală sunt separate[→3.2], iar partidul de guvernământ rămâne un partid al politicienilor [→3.3.7]. Elita conducătoare este, de asemenea, nepatronală, limitată la sfera de acțiune politică și formată din numeroase facțiuni independente a căror autonomie este garantată de pluralitatea resurselor [→2.2.2.2.2, 4.4.1.2].

În schimb, **democrația patronală** se caracterizează printr-o *coluziune* a sferelor de acțiune socială, deși rămâne o democrație ca rezultat al echilibrului dinamic al rețelelor patronale concurente [→4.4.2.1]. Într-adevăr, **„patronal" se referă la elita conducătoare patronală informală** sau la configurația multipiramidală în care clanurile politico-economice [→3.6.2.1] concurează sub forma unor partide politice (deci partide de vasali [→3.3.7]). Ca urmare, instituțiile dominante nu sunt formale, ci **semiformale**, o categorie intermediară pe care o introducem între formalitate și *informalitate*. „Semiformal" se referă la **o coexistență permanentă a elementelor formale și informale**, fiecare fiind dominant la diferite niveluri ale regimului. Pe de o parte, **actorii sunt dominant informali,** iar partidele semnificative sunt doar vehicule pentru rețelele patronale informale, acordându-le un cadru de legitimare într-o competiție restrânsă [→4.3.2.4]. Pe de altă parte, niciunul dintre acești actori nu are suficientă putere politică, adică nicio rețea nu poate *patronaliza* și *patrimonializa* suficient de mulți actori și instituții politice pentru a putea transgresa liber regulile formale, neutralizând mecanismul de protecție al democrației [→4.4.1]. Astfel, **cadrul instituțional politic rămâne dominant formal,** iar actorii nu reușesc să elimine separarea ramurilor puterii, deliberarea publică, societatea civilă și statul de drept [→4.4.2.1]. Într-o democrație patronală, actorii informali populează un cadru instituțional formal fără a obține supremația asupra acestuia. Cu toate acestea, pe măsură ce sferele de acțiune socială colaborează, rețelele patronale informale diminuează transparența guvernării și creează, de asemenea, propria lor dinamică de regim, provocările patronale la adresa pluralității democratice nefiind o anomalie, ci o normă în rândul actorilor politici [→4.4.2.3].

Cele trei dimensiuni pe care le folosim pentru a diferenția subtipurile de democrație sunt (1) patronalismul guvernării, (2) membrii partidului de guvernământ și (3) formalitatea instituțiilor. În cazul autocrațiilor, folosim trei dimensiuni diferite, și anume, (1) funcția partidului de guvernământ, (2) mecanismul economic dominant și (3) ideologia:

- **Autocrația conservatoare** este un tip de autocrație care se caracterizează prin (1) un partid de guvernământ, (2) coordonarea pieței și dominația proprietății private și este (3) bazată pe ideologie.

- **Autocrația patronală** este un tip de autocrație care se caracterizează printr-un (1) partid curea de transmisie, (2) redistribuirea relațională a pieței și dominația proprietății legate de putere și (3) aplicarea ideologiei.

În timp ce autocrația conservatoare este o autocrație în sensul lui Kornai, ea își extinde monopolul puterii doar la sfera acțiunii politice. Într-adevăr, autocrația conservatoare este **un regim fundamental formal: centralizează puterea în mâinile președintelui** sau ale prim-ministrului (șeful executivului), care rupe formal separarea ramurilor puterii. Partidul de guvernământ guvernează într-adevăr, adică rolurile sale *de jure* și *de facto* coincid [→3.3.8], în timp ce elita politică conducătoare nu include oligarhi și *poligarhi*, ci politicieni (care pot fi totuși susținuți de actori economici importanți [→5.3]). **Economia privată este practic lăsată în pace**, în sensul că nu este patronată și prezintă încă o coordonare

reglementată a pieței ca mecanism economic dominant [→5.6.2.1]. Este adevărat, amploarea economiei de stat tinde să fie substanțială, iar reglementările ideologice ale vieții private apar și în sfera comunitară. Dar nu are loc o colaborare nepermisă a sferelor de acțiune socială.

Ultima trăsătură a autocrației conservatoare este faptul că vorbim de un regim **ideologic**, în mod ideal-tipic, cu un stat subordonat principiului implementării ideologiei [→2.3.1]. Acest lucru este exprimat prin termenul „conservator", care, în acest context, înseamnă că liderii reglementează – pe o bază normativă – stilul de viață și introduc politici sociale și economice elitiste (antiegalitare). Se poate argumenta că definiția nu specifică conținutul ideologiei și, prin urmare, un regim de stânga ar putea, de asemenea, să se încadreze în definiție. Din punct de vedere tehnic, acest lucru nu este de neimaginat, deși este puțin probabil ca o autocrație de stânga să se bazeze pe coordonarea pieței și ar prezenta mai degrabă un stat dezvoltator sau un capitalism de stat, în care guvernul determină structura de producție în calitate de proprietar sau investitor dominant.[6] Dar principalul motiv pentru care numim acest tip de regim „conservator" este că, în regiunea postcomunistă, principala încercare de a instituționaliza o autocrație cu cele trei caracteristici de mai sus a fost una conservatoare: încercarea autocratică a lui Kaczyński în Polonia. Cu toate acestea[7], Polonia este încă mai aproape de tipul ideal de democrație liberală și nicio țară postcomunistă nu a ajuns încă la autocrație conservatoare. Dacă e să căutăm exemple, Chile lui Pinochet (în ceea ce privește economia nepatronală sub o rețea de putere monopiramidală) și Portugalia lui Salazar (în ceea ce privește o sferă politică dominată de un partid condus de ideologie, cu o opoziție controlată, manipulată și limitată) au fost mai aproape de tipul ideal de autocrație conservatoare. [8]

Autocrația patronală reprezintă diametral opusul acestor caracteristici. Deși e și ea o autocrație, este **un regim fundamental informal** [→6.5]. Partidul de guvernământ **este doar un partid de curea de transmisie**, în timp ce adevărata elită conducătoare este o rețea patronală informală, familia politică adoptată [→3.6]. În partidul de guvernământ, democrația intrapartinică este eliminată[→4.3.4.4], iar procesul de luare a deciziilor politice și economice este transferat de la organismele formalizate și legitime ale partidului și guvernului la curtea patronului [→3.3.2]. Autocrația patronală se caracterizează prin **economie relațională cu redistribuire relațională a pieței**, intervenții discreționare și prădare în favoarea *poligarhilor*, oligarhilor și oamenilor de fațadă care fac parte din rețeaua patronală informală [→5]. Practic, regimul este condus ca o organizație criminală, după modelul de sus în jos al statului infracțional [→5.3.2.3]. Familia politică adoptată, spre deosebire de elita politică conducătoare a autocrației conservatoare, **aplică ideologia** și funcționează după principiul interesului elitar, adică după motivații gemene: monopolizarea puterii și acumularea de avere personală [→6.4.1]. Într-o autocrație patronală, în timp ce o fațadă democratică e menținută formal, iar guvernarea neconstrânsă este legitimată de populism [→4.2.3], elita conducătoare instituționalizează *de facto* un **stat mafiot**, combinând caracteristicile unui stat de clanuri, ale unui stat *neopatrimonial*/*neosultanist*, ale unui stat prădător și ale unui stat infracțional [→2.4.5].

---

[6] A se vedea Holcombe, *Political Capitalism*, 2018, 30-33; Musacchio, Lazzarini și Aguilera, „New Varieties of State Capitalism".

[7] Magyar, „Parallel System Narratives". După cum vom vedea, Georgia s-a apropiat și ea de autocrație conservatoare sub Saakașvili, urmând un program conservator, orientat spre piața liberă.

[8] Huneeus, *The Pinochet Regime*; Raby, „Controlled, Limited and Manipulated Opposition under a Dictatorial Regime". A se vedea Kallis, „The 'Regime-Model' of Fascism".

În cele din urmă, împărțim **dictatura** în variante comuniste și în variante de exploatare a pieței de-a lungul dimensiunilor, (1) mecanism economic dominant, (2) corupție și (3) natură limitată:

- Dictatura **comunistă** este un tip de dictatură care se caracterizează prin (1) redistribuirea birocratică a resurselor (monopolul proprietății publice), (2) corupție lubrifiantă a sistemului și este (3) totalitară.

- Dictatura de **exploatare a pieței** este un tip de dictatură care prezintă (1) un echilibru dinamic între coordonarea pieței, redistribuirea birocratică a resurselor și redistribuirea relațională a pieței, (2) corupție care distruge sistemul și este (3) neconstrâns.

Folosim din nou aspectul de mecanism economic dominant nu numai pentru că una dintre trăsăturile definitorii de bază ale dictaturii comuniste este **planificarea centrală,** ci și pentru că la aceasta renunță dictatura care exploatează piața. Mai precis, dictatura comunistă se caracterizează prin monopolul proprietății publice asupra mijloacelor de producție, în timp ce **dictatura exploatând piața,** deși păstrează sistemul partidului unic și un stat de partid reformat [→3.3.8], **permite apariția pieței competitive** și coordonarea pieței. Într-adevăr, ele sunt „de exploatare pentru piață", deoarece statul-partid eliberează (parțial) sfera de acțiune a pieței pentru ca aceasta mai târziu să poată culege roadele sale în termeni de legitimitate politică, autoreproducere economică și stabilitate socială [→5.6.2.2]. Cu toate acestea, apariția economiei private duce și la corupție galopantă, în special la capturarea de sus în jos a statului, ceea ce face ca redistribuirea relațională a pieței să fie un element emfatic și o provocare constantă pentru regim, ai cărui conducători trebuie să lupte împotriva tendinței de *patrimonializare* ilegală („mafiotizare") a partidului-stat [→5.6.2.3].

În timp ce conducerea partidului creează mecanisme puternice de protecție împotriva lor, mafiotizarea și corupția în general sunt într-adevăr componente distructive ale dictaturilor care exploatează piața [→4.4]. Prin urmare, în astfel de regimuri putem vedea **corupție distrugătoare de sistem**, care subminează funcționarea sănătoasă a regimului, în timp ce **corupția în dictatura comunistă este lubrifiantă pentru sistem** [→5.6.1.5]. Într-adevăr, corupția este de susținere pentru celelalte componente ale regimului (și, prin urmare, este moderat tolerată), deoarece fără ea – precum și fără mecanismul mai larg de corectare din care face parte corupția care lubrifiază sistemul – regimul ar fi prea rigid și nesustenabil [→5.6.1.2]. Firește, aceasta nu înseamnă că fiecare act de corupție dintr-o dictatură comunistă promovează neapărat stabilitatea regimului, ci doar că actele corupte sunt elemente necesare pentru ca regimul să nu se destrame [→5.3.5]. În cele din urmă, ambele dictaturi de tip ideal dispun de propriul tip de nomenclatură și niciuna dintre elitele conducătoare nu este constrânsă. Dar dictatura comunistă este **totalitară**, în timp ce dictaturile care exploatează piața sunt doar **neconstrânse**. Pur și simplu, un lider neconstrâns ar putea să-și impună voința asupra tuturor la fel ca unul totalitar, dar nu o face. Liderii neconstrânși (de partid) din dictaturile de exploatare a pieței sunt mai pragmatici și creează un mediu controlat mai puțin rigid (în ultimă instanță, pentru propriile scopuri). Cu toate acestea, această libertate relativă se aplică doar în sfera de acțiune a pieței: oamenii obișnuiți sunt la fel de reprimați într-o dictatură care exploatează piața ca și în cele comuniste. Într-adevăr, ei sunt subiecți, privați de drepturile și libertățile lor fundamentale [→3.5.1]

și chiar, posibil, pe măsură ce tehnologia se dezvoltă, de o mare parte din libertatea lor în sfera acțiunii comunitare.[9]

7.2.2. Unsprezece dimensiuni în cadrul triunghiular

În cadrul triunghiular, așa cum sunt reprezentate cele șase regimuri de tip ideal – tipuri polare la poli și tipuri intermediare între poli, la mijlocul laturilor triunghiului –, acestea reprezintă acel **pachet de variabile** care este indicat în definiția lor. Mai mult, fiecare regim de tip ideal are propria sa valoare pentru fiecare dintre cele opt dimensiuni menționate mai sus, pe lângă tipul lor general prezentat de Janos Kornai. Astfel, fiecare punct de regim reprezintă un pachet și mai complex decât indică definiția lor. **Cadrul triunghiular nu este altceva decât un spațiu conceptual**, străbătut de cele șase **regimuri de tip ideal** [→*Introducere*], iar **plasarea unui punct în cadrul triunghiului reprezintă un regim cu o anumită distanță față de tipurile ideale**. Cu cât un punct este mai aproape de punctul unui tip ideal, cu atât este mai asemănător cu acel regim și, invers, cu cât este mai departe de el, cu atât este mai puțin asemănător.

Partea complicată a utilizării unui spațiu conceptual este că acesta nu este compus din scări. Pe o scală continuă, un regim poate fi plasat cu ușurință pe baza unei măsuri clare, cuantificate. Dar într-un spațiu conceptual, distanța dintre puncte nu este o simplă distanță cantitativă, ci „distanța conceptuală", adică devierea în ceea ce privește pachetele complete de variabile pe care le reprezintă fiecare punct. Acest lucru face ca plasarea regimurilor în cadrul triunghiular să fie mai puțin simplă și necesită o operaționalizare mai puțin ortodoxă.

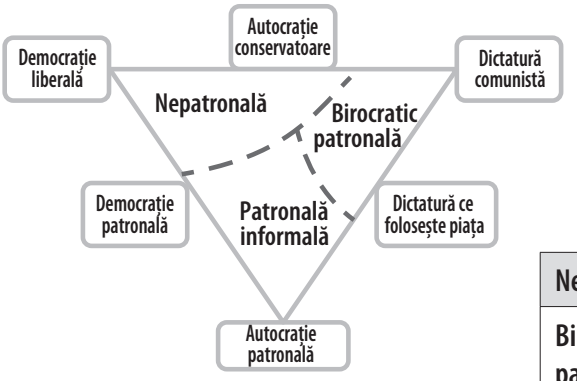
Soluția noastră este de a **împărți cadrul triunghiular în funcție de fiecare dimensiune** și de a arăta ce secțiune a triunghiului reprezintă fiecare caracteristică concretă. Figurile 7.1-3 arată cum se realizează acest lucru, de-a lungul celor trei dimensiuni pe care le-am folosit pentru delimitarea democrațiilor. În ceea ce privește patronalismul guvernării, punctul de plecare evident este reprezentat de cele șase regimuri de tip ideal, unde cunoaștem cu precizie valoarea lor: democrația liberală și autocrația conservatoare sunt nepatronale, democrația patronală și autocrația patronală sunt patronale informale, iar cele două dictaturi sunt patronale birocratice [→2.2.2.2.2]. În continuare, ceea ce trebuie să introducem în triunghi sunt așa-numitele **granițe de dominație**. Aceste limite delimitează **secțiunile de dominanță** unele de altele, adică părțile triunghiului în care o anumită trăsătură caracteristică este dominantă. Acest lucru nu înseamnă că nivelul de patronalism este același în întreaga secțiune „patronală informală": dimpotrivă, patronalismul informal este mult mai dominant în autocrația patronală decât în democrația patronală. Dar acestea se află pe partea patronală informală a graniței de dominanță, în timp ce democrația liberală se află pe partea nepatronală. Cât de dominant este exact patronalismul informal într-un anumit punct al secțiunii de dominanță nu este exprimat de cadrul triunghiular. Adevărat, se poate observa că, în mai multe cazuri, apropierea de o limită de dominanță coincide cu un nivel mai scăzut de dominanță a trăsăturii respective și un nivel mai ridicat al trăsăturii vecine. De exemplu, dictatura care exploatează piața este mai aproape de granița de dominanță dintre patronalismul birocratic și cel informal decât dictatura comunistă și, într-adevăr, prima prezintă tendința de mafiotizare (adică mai mult patronalism informal) și un

[9] Cf. Qiang, „President Xi's Surveillance State".

patronalism birocratic mai puțin dominant decât cea de-a doua. Dar acest lucru nu trebuie înțeles ca un principiu general. Adică, nu ar trebui să încercăm să operaționalizăm secțiunea de dominanță într-un mod în care să atribuim fiecărui punct un anumit nivel de dominanță. Cadrul triunghiular nu funcționează în acest fel: **un regim nu este atribuit unui *punct pe baza nivelului* exact de dominanță, ci este atribuit unei *secțiuni* pe baza *faptului* de dominanță**. În plus, în figuri folosim linii punctate pentru limitele de dominanță pentru a indica faptul că acestea nu sunt limite clare, în care nu există cazuri de frontieră neclare. Dimpotrivă, cazurile care se află pe granițe sunt ambigue în ceea ce privește secțiunea de dominanță căreia îi aparțin, iar astfel de regimuri fluctuează adesea între dominanța celor două caracteristici.

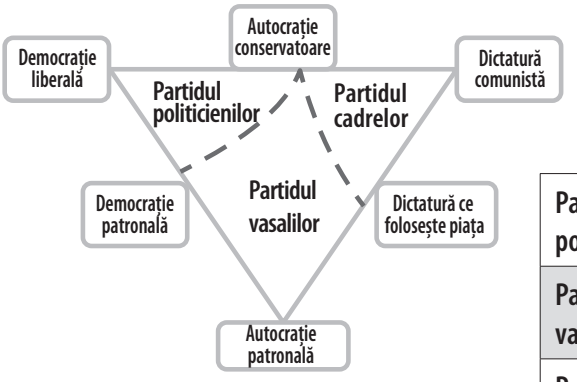
Se pot face exerciții similare cu fiecare dimensiune, pe baza descrierii lor în raport cu regimurile de tip ideal din capitolele anterioare (figurile 7.4-8; capitolele aferente sunt indicate în eticheta figurii). Totuși, pentru a clarifica și ce anume este dominant în anumite secțiuni de dominanță ale triunghiurilor, includem și tabele explicative, care ajută la operaționalizarea fenomenelor fiecărui concept. Tabelele înglobează definițiile și teoriile conexe ale fiecărei dimensiuni, oferind totodată o comparație a conceptelor din cadrul fiecărei „hărți" triunghiulare.

Figura 7.1. Patronalismul dominanței (cu tabel explicativ [→2.2.2.2]).

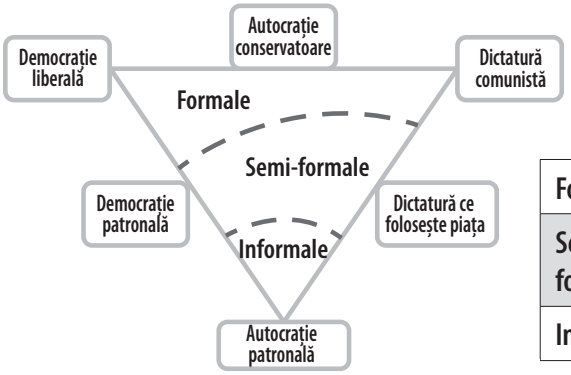
	Elita conducătoare...		
	este organizată pe relații patron-client	este în cadrul instituțional formal	se extinde dincolo de cadrul instituțional formal
Nepatronală	–	X	–
Birocratic patronală	X	X	–
Patronală informală	X	–	X

Figura 7.2. Membrii partidului de guvernământ (cu tabel explicativ [→3.3.7]).

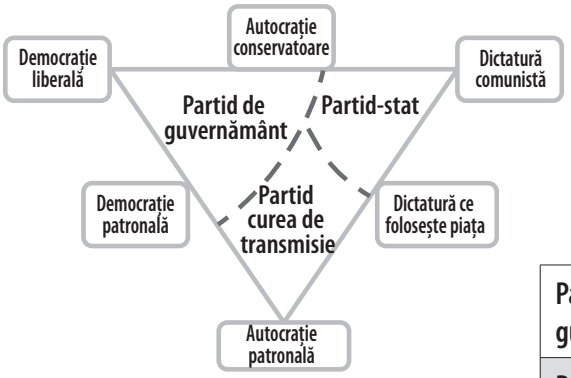
	Membrii sunt clienți ai liderului (patronul de top)	Membrii sunt loiali partidului (ca organizație formală)
Partidul politicienilor	–	–
Partidul vasalilor	X	–
Partidul cadrelor	X	X

Figura 7.3. Formalitatea instituțiilor (cu tabel explicativ [→2.2.2, 4.3.4, 5.3, 5.6, 6.5]).

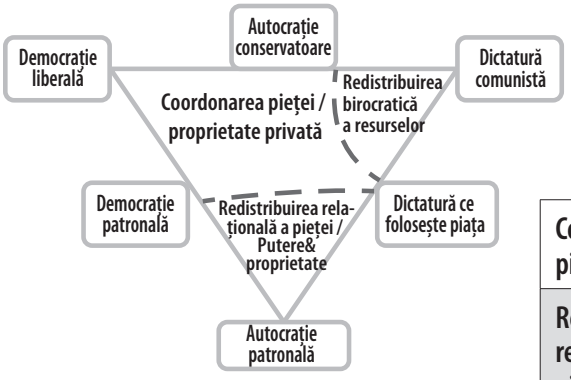
	Instituțiile politice și economice dominante sunt...	
	Formale	Informale
Formale	X	–
Semi-formale	X	X
Informale	–	X

Figura 7.4. Funcția partidului de guvernământ (cu tabelul explicativ [→3.3.8, 3.6]).

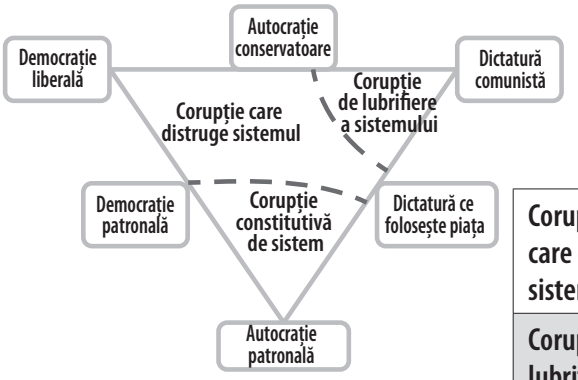
	Deciziile politice sunt...	
	făcute în interiorul organismelor formale de decizie ale partidului	limitate de mecanisme de control și echilibru și/ sau de concurență pentru putere
Partidul de guvernământ	X	X
Partid-stat	X	–
Partid curea de transmisie	–	–

Figura 7.5. Mecanismul economic dominant / forma dominantă a proprietății (cu tabelul explicativ [→ 5.5.6]).

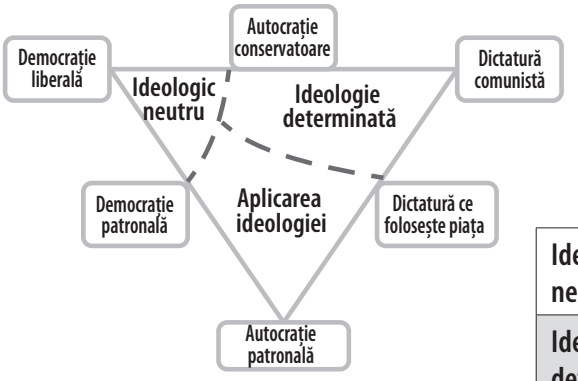
	Elita conducătoare este un actor dominant în determinarea structurii proprietății	Elita conducătoare este un actor dominant în determinarea structurii producției
Coordonarea pieței	-	-
Redistribuirea relațională a pieței	X	-
Redistribuirea birocratică a resurselor	X	X

Figura 7.6. Corupție (cu tabel explicativ [→5.3, 5.6.1.4]).

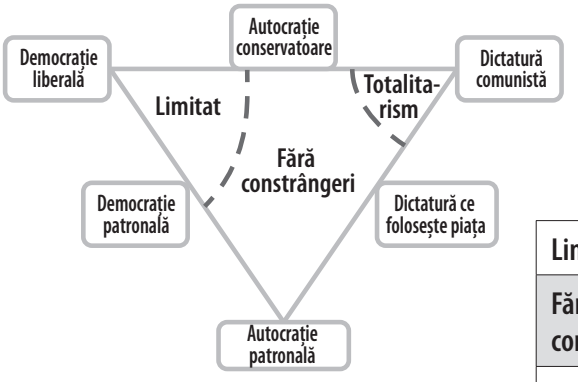
	Funcționarea sistemului...		
	este distorsionată de corupție	este facilitată de corupție	se bazează pe corupție
Corupție care distruge sistemul	X	–	–
Corupție de lubrifiere a sistemului	–	X	–
Corupție constitutivă de sistem	–	–	X

Figura 7.7. Ideologie (cu tabel explicativ [→2.3.1, 6.4.1]).

	Caracteristicile de bază ale regimului pot fi derivate...		
	de la principiul neutralității statului	din ideologia elitei conducătoare	din principiul interesului elită
Ideologic neutru	X	–	–
Ideologie determinată	–	X	–
Aplicarea ideologiei	–	–	X

Figura 7.8. Natura limitată (cu tabel explicativ [→2.4.6, 3.3.1, 4.3.4.1, 4.4]).

	Elita politică de vârf...	
	se bucură de amplitudinea largă a arbitrariului	aduce fiecare sferă a acțiunii sociale sub controlul statului
Limitat	–	–
Fără constrângeri	X	–
Totalitarism	X	X

Cele opt triunghiuri reprezentate mai sus reflectă caracteristici pe care categoriile lui Kornai nu le reflectă. Adică, ele privesc sferele economice și comunitare, precum și funcționarea particulară a politicii care rezultă din lipsa de separare a sferelor de acțiune socială. Cu toate acestea, putem completa tabloul prin introducerea a încă trei triunghiuri, care reflectă trăsături ce aparțin în general sferei acțiunii politice. În primul rând, figura 7.9 descrie **pluralismul rețelelor de putere**, ceea ce înseamnă faptul că puterea este monopolizată în mâinile unei singure piramide sau este împărțită între mai multe piramide, ceea ce duce la pluralitate în sistemul politic. Într-adevăr, granița de dominație dintre aranjamentele mono- și multipiramidale **coincide cu o altă dimensiune: legitimitatea**. Mai exact, este vorba de diviziunea dintre regimul care se legitimează pe bază **legal-rațională (rețele de putere multipiramidală) sau legitimitate rațional-substanțială (rețea de putere monopiramidală)**. Acest lucru este simplu în cazul celor trei regimuri de tip polar, în care regimul multipiramidal al democrației liberale este asociat cu constituționalitate (raționalitate juridică și stat de drept), iar cele două regimuri monopiramidale, cu populism și marxism-leninism (raționalitate substanțială și stat de drept) [→4.2, 4.3.5.1]. În ceea ce privește tipurile de regimuri intermediare, elitele conducătoare ale autocrației conservatoare și ale dictaturii care exploatează piața își păstrează privilegiul de a guverna prin lege și, într-adevăr, nu există nicio autoritate care să limiteze conducerile lor respective în a nu respecta legalitatea „în interes național”.[10] În democrațiile patronale, partidele patronale folosesc într-adevăr adesea narațiunea populistă[11] și contestă în mod constant statul de drept, încercând să instituie un sistem de raționalitate substanțială cu structură piramidală unică. Dar regimul nu încetează să se bazeze în mod fundamental pe legitimitatea legal-rațională, așa cum exemplifică revoluțiile colorate, care se organizează tocmai sub sloganurile democrației și ale ordinii transparente, constituționale [→4.4.2.3]. Într-adevăr, protestele de legitimare-întrebare, care sunt părți indispensabile ale revoluțiilor colorate [→4.3.2.1], cer, de asemenea, supremația regulilor formale transparente în fața practicilor corupte, informale, iar însăși expresia „deficiență de legitimitate” înseamnă că legitimitatea elitei politice conducătoare este pusă sub semnul întrebării în urma încălcării regulilor legale.

În al doilea rând, dimensiunea de **autonomie a societății civile** poate fi observată în figura 7.10. Această dimensiune reflectă starea celor patru autonomii ale societății civile: autonomia mass-mediei, a antreprenorilor, a ONG-urilor și a cetățeanului [→4.4.1.2]. Aceasta determină, de asemenea, dacă regimul este consolidat sau dacă există încă resurse în mâinile actorilor care nu fac parte din regim pentru a se opune liderilor [→4.4.3.2]. În cele din urmă, figura 7.11 prezintă un triunghi împărțit în funcție de **tipul de regim hibrid**, pe baza tipologiei lui Howard și Roessler pe care am citat-o în *Introducere*[12]. Există trei motive pentru care aducerea unei tipologii principale din teoria comparativă a regimurilor este importantă. În primul rând, aceste tipuri sunt definite prin concentrarea asupra instituțiilor politice în general și a posibilității de înlăturare a liderilor în special. Utilizându-le, putem reflecta asupra caracteristicilor primare descrise de Kornai, precum și asupra mai multor constatări ale *hibridologilor*, pe care le-am adoptat și noi în setul nostru de instrumente conceptuale [→4.3]. În al doilea rând, putem clarifica relația dintre tipologia mainstream și propria noastră tipologie de șase regimuri de tip ideal. Într-adevăr, nu respingem noțiuni

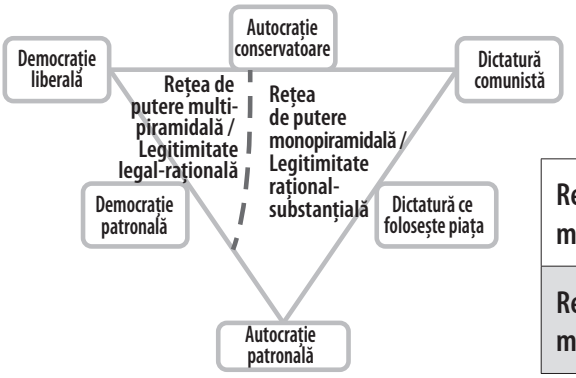
[10] A se vedea Orts, „The Rule of Law in China”.

[11] Pentru cazul Ucrainei, a se vedea Kuzio, „Populism in Ukraine in a Comparative European Context”.

[12] Howard și Roessler, „Liberalizing Electoral Outcomes in Competitive Authoritarian Regimes”.

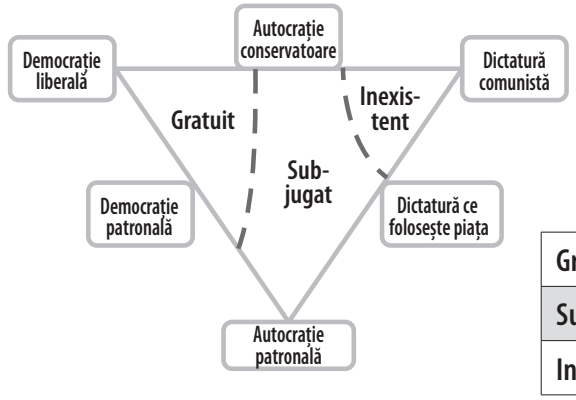
precum „autoritarismul competitiv", le acceptăm în ceea ce privește un număr limitat de caracteristici ale regimului. Într-adevăr, „autoritarismul competitiv" este prea general pentru scopurile noastre, deoarece – și acesta este punctul final – așa cum se poate observa în figura 7.11, **fiecare tip de regim hibrid reprezintă o gamă de regimuri cu mari variații în funcție de cele zece caracteristici descrise mai sus**. Există multe forme de autoritarism competitiv, însă dacă le analizăm doar pe axa democrație-dictatură – adică partea de sus a triunghiului – diferențele lor nu par să afecteze caracterul general al regimului. Autoritarismele competitive par fundamental similare, adică de același tip prin configurația lor politico-instituțională. În schimb, **extinzând axa democrație-dictatură într-un spațiu conceptual triunghiular, putem observa diferențe specifice regimului și care constituie sistemul, diferențe pe care tipurile principale nu le dezvăluie**. De exemplu, ambele autocrații tipice ideale contează ca autoritarism hegemonic în tipologia mainstream, în timp ce dictatură sunt ambele regimuri autoritare închise. Cu toate acestea, caracterul, funcționarea și dinamica acestor sisteme sunt fundamental diferite, adică trăsăturile lor specifice afectează regimul: setul instituționalizat de reguli fundamentale formale și informale ale politeții care structurează interacțiunea în centrul puterii politice și relația acesteia cu societatea în general [→2.2.1].[13]

Figura 7.9. Pluralitatea rețelelor de putere / legitimitate (cu tabelul explicativ [→2.2.2, 3.6, 4.4]).

	Prezența unei elite de opoziție cu șanse de câștig și/sau influență asupra guvernării
Rețea de putere multipiramidă	X
Rețea de alimentare monopiramidală	–

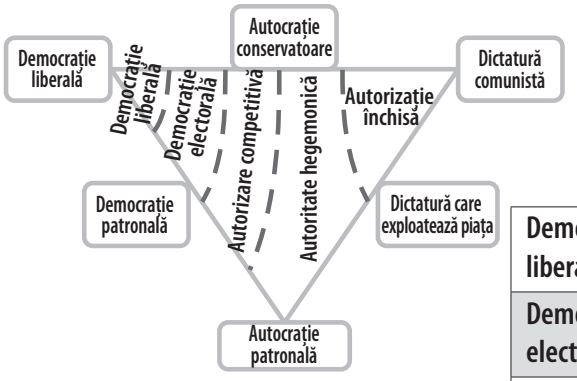
Figura 7.10. Autonomia societății civile (cu tabel explicativ [→4.4.1.2, 4.4.2.3]).

	Societate civilă...	
	există, dar cele patru autonomii ale sale sunt rupte	nu poate exista legal
Gratuit	–	–
Subjugat	X	–
Inexistent	–	X

[13] Cf. Skaaning, „Political Regimes and Their Changes".

Figura 7.11. Tipul de regim hibrid (cu tabel explicativ [→*Introducere*, 4.3]).

	Alegeri multipartite	Opoziția poate câștiga	Alegeri libere și corecte	Limite constituționale puternice
Democrație liberală	X	X	X	X
Democrație electorală	X	X	X	–
Autoritate competitivă	X	X	–	–
Autoritate hegemonică	X	–	–	–
Autoritate închisă	–	–	–	–

Atunci când un regim real este plasat în cadrul triunghiular, acesta trebuie să fie coerent cu toate triunghiurile, în toate dimensiunile. Pentru a o exprima vizual, dacă triunghiurile sunt puse unul peste altul și se fixează un punct cu un ac, punctele prin care trece acul în fiecare strat vor aparține unei anumite secțiuni de dominanță (sau uneori unei limite). Caracteristicile pe care le reprezintă aceste secțiuni de dominanță fixate cu ace descriu un regim în starea sa actuală în mod coerent de-a lungul celor unsprezece dimensiuni. Trebuie remarcat faptul că aceasta este o diferență majoră față de analogiile istorice, cum ar fi (neo)feudalismul sau fascismul, care încearcă să capteze „esența" unui regim concentrându-se pe o singură dimensiune (patronalismul de guvernare și, respectiv, ideologia), dar nu se potrivesc atunci când vine vorba de alte aspecte [→*Introducere*]. În acest caz, cadrul triunghiular presupune un criteriu strict de coerență în ceea ce privește trăsăturile specifice regimului, vizând în același timp toate sferele de acțiune socială și nivelul de separare a acestora.

Coerența între straturi pe care o presupune cadrul triunghiular răspunde, de asemenea, la întrebarea unde ar trebui plasat exact un regim care, de exemplu, este clasificat ca fiind autoritar competitiv în secțiunea de dominație „autoritar competitiv" (în figura 7.11). Căci, dacă ne concentrăm doar pe dimensiunea *eliminabilității*, un regim autoritar competitiv poate fi apropiat atât de autocrația patronală, cât și de democrația patronală, dar poate fi și nepatronal sau în vecinătatea autocrației conservatoare. Dar dacă ne concentrăm asupra autoritarismelor competitive în care instituțiile dominante sunt semiformale, intersecția celor două secțiuni de dominație va defini o secțiune mai îngustă în care poate fi pus punctul pe i. Mai mult, dacă știm că un regim este un autoritarism competitiv semiformal și, de asemenea, elita conducătoare este neconstrânsă, intersecția se va îngusta și mai mult. Și așa mai departe, putem (și chiar trebuie) să parcurgem toate dimensiunile în acest fel. În cele din urmă, spațiul posibil din triunghi în care poate fi plasat un regim va fi destul de îngust, închis de limitele de dominație ale celor unsprezece triunghiuri suprapuse. În

acest fel putem localiza un caz, o politică din lumea reală în starea sa actuală, în spațiul conceptual, arătând distanța sa conceptuală față de toate cele șase regimuri de tip ideal.[14]

Cititorul ar putea avea îndoieli în acest moment. Afirmația după care coerența de unsprezece dimensiuni se menține în fiecare punct al cadrului și că în niciun caz empiric, acul menționat mai sus, care se înfige prin triunghiuri, nu se va îndoi și nu se va răsuci spre alte puncte între straturi poate părea incredibilă la început. Dar reamintim că **acest cadru nu urmărește să exprime totul**: și anume, nu arată nivelul exact de dominanță în fiecare punct, ci mai degrabă faptul că există dominanță în fiecare secțiune de dominanță. Astfel, atunci când regimul A este plasat în triunghi, poziția sa reprezintă dominanța a unsprezece trăsături. Cu toate acestea, deoarece nivelul de dominanță nu este implicat, regimul B plasat exact în același punct poate să difere de regimul A în ceea ce privește gradul de dominanță al fiecăreia dintre cele unsprezece trăsături ale sale. Faptul că nu ținem cont de nivelul de dominanță în scopul cadrului nostru nu înseamnă că privăm regimurile de complexitatea lor: înseamnă că nu pretindem să capturăm fiecare nuanță pe care o au regimurile în ceea ce privește patronalismul, formalitatea instituțiilor, ideologia etc. printr-o cantitate precisă și înșelătoare. Dar **constelația dominanței celor** unsprezece trăsături **definește deja**, indiferent de cât de dominante sunt trăsăturile, **un caracter distinctiv** sau o anumită logică internă rezultată din interacțiunea celor unsprezece trăsături dominante. Și, deși lipsa unei precizări cantitative ar putea părea inexactă pentru unii cercetători, trebuie să se înțeleagă că acest **cadru triunghiular este un instrument ilustrativ la fel de mult ca și un instrument de cercetare**. În cele ce urmează, vom modela traiectorii de regim în cadrul acestui cadru pentru diferite țări. Comparând vizual aceste traiectorii, se poate obține o bună înțelegere nu doar a evoluției fiecărui regim, ci (mai ales) a modului în care aceste evoluții de regim au fost diferite. Precizarea triunghiului ar elimina valoarea sa heuristică și nici nu am putea prezenta cele unsprezece dimensiuni într-o matrice coerentă. Întrucât tocmai faptul că acest cadru prezintă cele unsprezece dimensiuni împreună îl face un instrument adecvat pentru a transmite complexitatea regimurilor care separă sferele de acțiune politică, de piață și sociale în grade diferite.

7.3. Dinamica regimului: o tipologie cu traiectorii modelate pentru douăsprezece țări postcomuniste

7.3.1. Definiții generale: secvență, traiectorie și schimbare de model

Presupunerea inițială a *tranzitologiei* a fost o teleologie de la un cadru dictatorial la o democrație liberală. Aceasta a fost celebra interpretare a cărții lui Fukuyama, *Sfârșitul istoriei: există un punct* A ca punct de plecare și există un punct B ca punct de sosire, unde se presupune că un regim care începe să se deplaseze de la A va ajunge în cele din urmă la B este sigur. Când *hibridologia* a pus capăt paradigmei tranziției și regimurile *sui-generis* au fost recunoscute în „zona gri" a axei democrație-dictatură [→*Introducere*],

[14] O ilustrație 3D a triunghiurilor suprapuse și o hartă 2D pentru localizarea regimurilor pot fi găsite pe site-ul web al cărții (www.postcommunistregimes.com).

tocmai această teleologie a fost respinsă. Revenind la cadrul nostru triunghiular, în timp ce un anumit regim poate fi localizat într-un punct al triunghiului, nu există un alt punct (și cu atât mai puțin un tip ideal) în care acesta trebuie să devină în mod necesar. **În triunghi, mișcarea de la un punct la practic orice alt punct este posibilă**, în pofida anumitor probabilități și tendințe care pot fi observate și/sau decurg din caracteristicile interne ale regimurilor.

Pe baza observațiilor, precum și a teoriei regimurilor, **pot fi identificate traiectorii de regim de tip ideal,** care pot fi utilizate pentru a descrie dinamica regimurilor pe care au prezentat-o regimurile postcomuniste concrete. Definim „traiectoria regimului" după cum urmează:

- **Traiectoria** regimului (sau pur și simplu traiectoria) reprezintă evoluția unui regim pe parcursul unei perioade, exprimată în termeni de schimbări ale caracteristicilor specifice regimului.

Atunci când este reprezentată în cadrul triunghiular, o traiectorie de regim este compusă din două tipuri de elemente: **puncte stabile** și **secvențe**. În ceea ce privește primele, un punct stabil nu este altceva decât orice punct dat din triunghi. Totuși, trebuie făcute două observații. În primul rând, „stabil" nu înseamnă că regimurile pe care le reprezintă aceste puncte sunt statice. Dimpotrivă, fiecare regim are o dinamică internă, adică mișcări și schimbări care rezultă din miriadele de acte ale actorilor politici, economici și comunitari aparținând unei anumite politici. Într-adevăr, o mare parte din capitolele anterioare sunt dedicate dinamicii interne, explicând rolul pe care actorii tipici ideali îl joacă în anumite politici. Cu toate acestea, poziția regimului în triunghi nu se schimbă până când nu se modifică trăsăturile specifice regimului. Acest lucru rezultă din logica de bază a cadrului, care identifică regimurile prin caracteristicile lor specifice și, prin urmare, poate explica schimbările doar în funcție de aceste caracteristici. Acest lucru ne conduce la cea de-a doua observație pe care trebuie să o facem, și anume că **un punct stabil se poate referi la o perioadă mai lungă**, care durează până când caracteristicile specifice regimului se modifică. Mai jos, atunci când discutăm despre traiectorii reale, fiecare punct pe care îl punem în triunghi reprezintă ani de funcționare stabilă a regimului, în timp ce noi puncte sunt adăugate atunci când regimul trece printr-o schimbare mai substanțială.

În cadrul triunghiular, nu putem face altceva decât să descriem statutul actual al regimurilor. Adică, ceea ce avem sunt puncte stabile, care se referă la perioade într-un regim actual. Ceea ce putem face cu aceste puncte este să **le conectăm, ceea ce creează o „secvență".** O secvență reprezintă mișcarea în timp, de la un set de caracteristici specifice regimului (punct stabil) la altul. Aceasta nu înseamnă că un regim care trece de la punctul A la punctul B din triunghi trebuie să treacă prin toate punctele care alcătuiesc secvența: să spunem că un regim care trece de la autoritarismul închis la democrația liberală trebuie să treacă prin perioade de autoritarism hegemonic și competitiv și democrație electorală. **În triunghi, doar punctele stabile pot fi interpretate în mod semnificativ, în timp ce secvențele sunt vizualizate doar prin linii care leagă punctele stabile.** Ceea ce cauzează o secvență, adică ce procese endogene sau șocuri exogene declanșează o schimbare a caracteristicilor specifice regimului, nu este explicat în triunghi. Cadrul triunghiular înregistrează doar schimbarea, faptul că regimul într-o perioadă se afla într-un punct stabil, iar în perioada următoare se află în următorul.

O traiectorie de regim nu este altceva decât un set de puncte și secvențe stabile. În perioada pe care ne concentrăm, regimurile postcomuniste pornesc toate de la dictatura comunistă, deși nu au fost echidistante de tipul ideal. Din punctul în care se afla în momentul

prăbușirii imperiului sovietic, fiecare țară parcurge ceea ce se poate numi **traiectoria** sa **primară: drumul de la dictatura comunistă la regimul în care s-a transformat**. De obicei, acest lucru este capturat în conceptul de „schimbare de regim", la care ne referim și noi pe parcursul cărții. Cu toate acestea, pentru a da sens varietăților de traiectorii primare, putem introduce mai întâi un termen-umbrelă pentru ele: schimbare de model.

- **Schimbarea de model** este o traiectorie de regim care duce din vecinătatea unui regim de tip ideal în cea a unui alt regim. Mai exact, un regim care împărtășește în mod dominant caracteristicile unui regim ideal-tip realizează o schimbare de model dacă începe să împărtășească în mod dominant caracteristicile unui alt regim ideal-tip.

Putem distinge trei subtipuri de schimbare de model (tabelul 7.1). În primul rând, conceptul cel mai cuprinzător este cel de **schimbare de sistem**, referindu-se la ceea ce Kornai numește „cele două mari sisteme": **capitalismul și socialismul** [→5.6].[15] Le putem numi „tipuri de sisteme generale", așa cum numim democrația, autocrația și dictatura „tipuri de regimuri generale". În timp ce tipurile de sisteme generale se concentrează asupra sferei de acțiune a pieței, tipurile de regimuri generale se concentrează asupra cadrului instituțional politic. Vorbim despre „schimbare de sistem" atunci când un regim trece de la un tip de sistem general la altul, ceea ce înseamnă în mod necesar – așa cum a sugerat figura 7.5 – că regimul se mută din vecinătatea unui tip ideal în altul. Într-adevăr, acest lucru s-a întâmplat în traiectoriile primare ale țărilor postcomuniste, când dictatura a fost respinsă odată cu socialismul și cu dominația redistribuției birocratice a resurselor. Acest lucru ne conduce la cel de-al doilea tip, mai specific, care este **schimbarea de regim**. Schimbarea de regim se referă la **o schimbare de tipar care modifică tipul regimului general al politicii**. De exemplu, atunci când o dictatură devine o democrație, vorbim de schimbare de regim, la fel ca atunci când are loc o preluare autocratică [→4.4.1.3]. Când o dictatură comunistă devine o dictatură care exploatează piața însă, aceasta aparține celui de-al treilea subtip de schimbare de model, care poate fi numit „**schimbare de model".** Alte exemple de schimbare de model, adică **atunci când tipul de regim general (democrație, autocrație sau dictatură) rămâne neschimbat,** dar regimul se mută din vecinătatea unui tip ideal în altul, inclusiv schimbările de la democrație liberală la democrație patronală și de la autocrație conservatoare la autocrație patronală.

Tabelul 7.1. Tipologia schimbării modelului (cu exemple ideal-tipice).

	Ce se schimbă	Exemple
Schimbarea sistemului	Tipul sistemului general	socialism→capitalism
Schimbarea regimului	Tipul de regim general	dictatura comunistă→democrație/autocrație liberală/patronală; democrație liberală→democrație conservatoare/autocrație patronală
Schimbare de model	Tipul de regim în cadrul tipului de regim general	dictatura comunistă→dictatură de exploatare a pieței; democrație liberală→democrație patronală

Cu ajutorul acestor concepte, putem înțelege nu doar **traiectoriile** primare, ci și cele **secundare ale țărilor, care se referă la drumul de la primul tip de regim postcomunist la un al doilea**. Este adevărat că nu toate politicile au avut o traiectorie secundară, iar mai

[15] Kornai, „The System Paradigm Revisited", 23-35.

multe țări au cunoscut doar încercări de schimbare de model, care au fost ulterior inversate. Astfel de schimbări, care pornesc din vecinătatea unui regim de tip ideal și se termină tot acolo, vor fi numite „cicluri de regim".[16] În cazul schimbărilor reușite, putem vorbi despre o traiectorie secundară, în timp ce dacă politica trece de la al doilea tip de regim postcomunist la un al treilea, aceasta se va numi traiectoria terțiară a țării. Aceasta se poate repeta după aceeași logică, secvențele care duc la fiecare schimbare de model reușită implicând o nouă traiectorie. În ansamblu, **setul complet de traiectorii pe care le cuprinde o țară se va numi traiectoria sa modelată** pentru o anumită perioadă.

În cele ce urmează, dezvoltăm o tipologie a traiectoriilor primare și secundare, folosind douăsprezece țări postcomuniste pentru ilustrare. Nu creăm studii de caz: prezentăm doar (1) traiectorii tipice ideale, adică modalitățile ideale de schimbare a modelului prin care țările ar fi putut trece, și le ilustrăm prin (2) traiectorii modelate, adică dezvoltarea reală a țărilor care poate fi abordată prin traiectorii de tip ideal. Explicăm pe scurt cum au fost construite traiectoriile, adică de ce am pus punctele stabile acolo unde le-am pus, dar traiectoriile sunt zugrăvite cu o pensulă largă. **„Studiile de țară" din partea următoare trebuie privite doar ca niște schițe ilustrative:** le facem în scop orientativ, iar descrierea completă a punctelor stabile și a celor unsprezece dimensiuni pe care le reprezintă fiecare dintre ele va fi oferită doar pe site-ul cărții.[17] Acest lucru se datorează faptului că scopul cărții noastre nu este de a documenta istoria socio-politică a acestor țări – noi oferim un set de instrumente conceptuale. Cartea oferă concepte de tip ideal – în acest caz, traiectorii – care pot fi utilizate în cercetări viitoare. Țările și politicile reale servesc doar la ilustrarea conceptelor, la fel ca în capitolele anterioare, unde fenomenele concrete sunt descrise doar în măsura în care au ilustrat un tip ideal. Munca extrem de importantă a studiilor de caz aprofundate și a urmăririi proceselor se va face cu instrumentele pe care le oferim, dar acestea nu fac parte din setul de instrumente *în sine*.

7.3.2. Traiectorii primare după comunism (Estonia, România, Kazahstan și China)

7.3.2.1. Sfârșitul dictaturii și tipurile ideale ale traiectoriilor primare

Pe măsură ce dictatura comunistă se termină, unitățile politice pot începe să se îndrepte spre un alt tip de regim ideal în diferite moduri. Putem distinge schimbările de tip după două dimensiuni:

- **forma de schimbare a modelului**, care se referă la metoda de tranziție, de încheiere a dictaturii comuniste și de instaurare a unui nou regim;
- **direcția de schimbare a modelului**, care se referă la tipul de regim ideal spre care începe să se îndrepte o anumită țară postcomunistă (adică tipul de traiectorie primară).

[16] Cf. Hale, *Patronal Politics*, 87-93.

[17] https://www.postcommunistregimes.com/supplementary-material/

În forma de schimbare a modelului, putem distinge patru tipuri ideale (tabelul 7.2). În primul rând, **colapsul dictaturii** se referă la forma în care actorii schimbărilor de regim sunt diferiți de liderii regimului (anterior) și nu negociază cu privire la metoda exactă de schimbare a regimului. În schimb, actorii schimbării de regim folosesc mijloace extrajuridice (potențial violente) pentru a răsturna dictatura și a institui o nouă ordine, încălcând continuitatea juridică a codul juridic al dictaturii. Actorii schimbării de regim pot fi membri (ilegali) ai opoziției sau poate chiar militari, care organizează o lovitură de stat împotriva dictatorului (deși nu a apărut niciun caz de acest gen în timpul prăbușirii imperiului sovietic).[18] Putem numi această a doua formă „**de jos în sus",** în contrast cu **retragerea regimului dictatorial,** care este „**orizontală". Retragerea regimului dictatorial** este o „revoluție de legiferare" negociată[19], realizată cu mijloace pașnice și menținând continuitatea juridică. În mod obișnuit, o astfel de formă de schimbare de model permite membrilor vechii nomenclaturi să concureze pentru pozițiile politice, dar mulți nou-veniți pe piața politică se asigură că succesorul partidului de stat anterior poate funcționa doar ca un partid printre multe altele. În al treilea rând, **transformarea** dictaturii implică un proces „**de sus în jos"** al nomenclaturii care transformă dictatura într-un alt cadru care să le asigure puterea. Aceasta implică transformarea de **la dictatură la autocrație, de la partidul de stat la un partid dominant**. În general, apare o elită conducătoare schimbată formal, dar în mare parte continuă, care schimbă cadrul instituțional *de jure al* regimului într-un mod continuu din punct de vedere juridic. Concret, au existat trei moduri de creare a partidului dominant (curea de transmisie) în transformarea dictaturii: (1) prin fuziunea altor partide (de exemplu, Nur Otan în Kazahstan); (2) prin fondarea unui nou partid (de exemplu, Noul Partid din Azerbaidjan, Partidul democratic al poporului din Tadjikistan); sau (3) prin transformarea oficială a partidului de stat într-un partid succesor (de exemplu, Partidul democratic din Turkmenistan).

Tabelul 7.2. Modificări tipice ideale ale modelului tipic de dictatură.

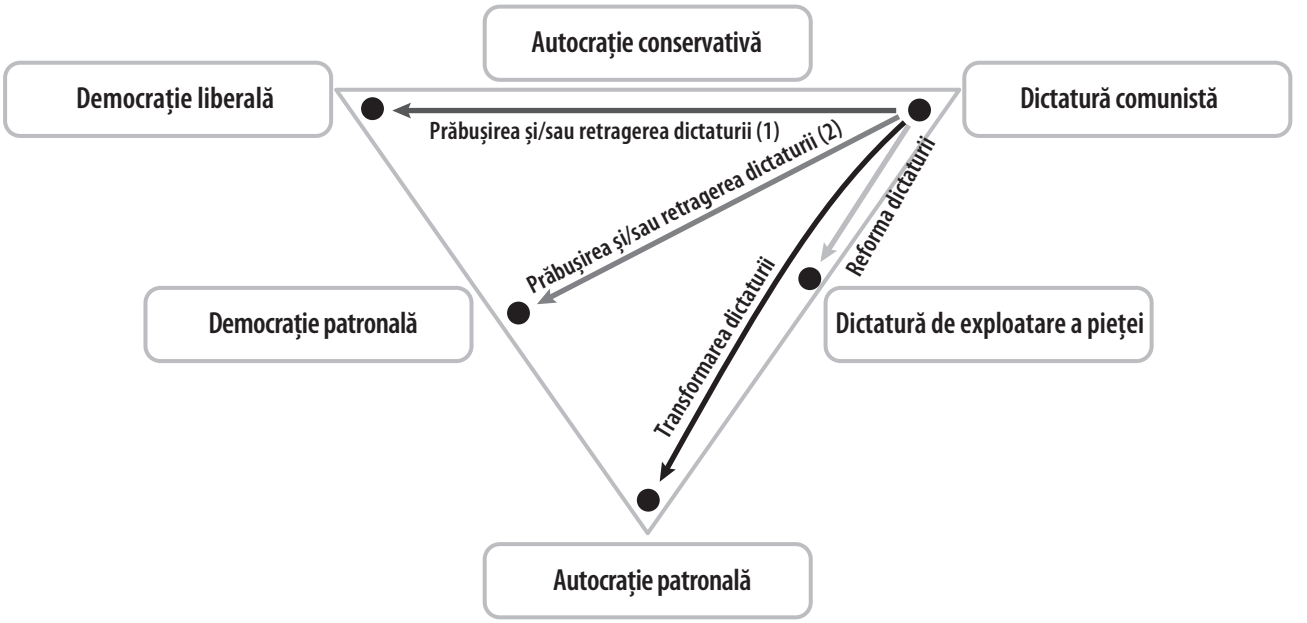
	Schimbarea regimului			Schimbare de model
	Colapsul dictaturii	Retragerea regimului dictatorial	Transformarea dictaturii	Reforma dictaturii
Sfera de acțiune politică (de tip regim general)	schimbat	schimbat	schimbat	neschimbat
Sfera de acțiune a pieței (tip sistem general)	schimbat	schimbat	schimbat	schimbat
Continuitatea elitei conducătoare	nu	parțial	da (modificat oficial)	da (formal neschimbat)
Metoda de schimbare	nenegociată (de jos în sus)	negociată (orizontal)	nenegociată (de sus în jos)	nenegociată (de sus în jos)
Continuitatea juridică	încălcat	menținut	menținut	menținut

Aceste trei forme de schimbare de model au în comun faptul că **toate sunt subtipuri ale schimbării de regim, implicând schimbarea atât a tipului de regim general (sfera poli-**

[18] Bova, „Political Dynamics of the Post-Communist Transition".

[19] Király și Bozóki, *Lawful Revolution in Hungary, 1989-94.*

Figura 7.12. Traiectorii tipice ideale ale regimului primar. (Notă: din motive de claritate, transformarea dictaturii în autocrație conservatoare nu este reprezentată, deoarece nu s-a întâmplat niciun caz similar cu acest tip ideal.)

tică), cât și a tipului de sistem general (sfera economică). Ele reprezintă nu doar schimbări de regim, ci și de sistem, deoarece toate resping atât dictatura, cât și socialismul. Cu toate acestea, cea de-a patra și ultima formă, **reforma dictaturii**, **implică doar schimbarea sistemului, lăsând neschimbat tipul de regim general**. Aceasta este ceea ce am descris mai sus ca „**schimbare de model”,** când se încheie mișcarea între două varietăți ale aceluiași tip de regim general. În cazul reformei dictaturii, schimbările sunt la fel de descendente ca și în cazul transformării dictaturii, iar elita conducătoare este și ea continuă, dar își păstrează și cadrul instituțional formal original. Continuitatea juridică este menținută în mod natural în acest proces de evoluție, care duce de la dictatura comunistă la dictatura de exploatare a pieței.

Faptul că reforma **dictaturii duce la dictatură care exploatează piața** este o necesitate logică. Pentru că este singurul alt tip de dictatură din cadrul nostru, în timp ce trecerea la un alt tip de regim general ar fi calificată automat drept schimbare de regim, și nu schimbare de model (eventual transformarea dictaturii).[20] Acest lucru ne conduce la aspectul direcției de schimbare a modelului (figura 7.12). Întrucât scopul propriu-zis al **transformării dictaturii** este păstrarea rețelei de putere monopiramidale, în timp ce se schimbă în mod formal regimul, teoretic, aceasta ar putea duce fie la o autocrație conservatoare, fie la o autocrație patronală. Cu toate acestea, în practică, **a dus doar la autocrație patronală**, așa cum exemplifică țările din regiunea istorică islamică menționate anterior.[21] În schimb, **prăbușirea și retragerea regimului dictatorial pot duce la democrație liberală sau patronală**. Care dintre acestea au loc depinde de transformarea antipatronală (a se vedea mai jos) și, de asemenea, de gradul de continuitate al elitei conducătoare. În cazul

[20] A se vedea însă Pei, „Comment”.

[21] Luong, *Institutional Change and Political Continuity in Post-Soviet Central Asia*.

retragerii regimului dictatorial, există o șansă mai mare de apariție a unui clan bazat pe nomenclatură decât în cazurile de colaps, care însă nu exclud nici ele posibilitatea apariției unor clanuri bazate pe etnie, partid și fraternitate [→3.6.2.1].

7.3.2.2. Schimbarea regimului în democrație liberală: Estonia

În timp ce fiecare țară postcomunistă a avut o traiectorie primară, putem **ilustra cele patru traiectorii de tip ideal din figura 7.12 prin patru țări care nu au avut traiectorii secundare**. Adică, următoarele țări au trecut de la dictatura comunistă la un alt tip de regim și au rămas acolo de atunci (până în 2021 inclusiv), fie într-un echilibru stabil, fie într-un echilibru dinamic.

Estonia este un exemplu de trecere la un echilibru stabil, și anume, democrația liberală. În 1991, Estonia a cunoscut o retragere a regimului dictatorial și și-a recăpătat independența.[22] Figura 7.13 arată acest lucru, cu un nou punct stabil care începe în 1992 și durează de atunci. Într-adevăr, țara a dat dovadă de o **stabilitate** remarcabilă **în ceea ce privește politica economică normativă și orientată spre piața liberă,** pe de o parte[23], și **elita conducătoare nepatronală, multipiramidală,** cu numeroase partide politice și putere limitată, pe de altă parte. În 1992 a fost aprobată o nouă Constituție, iar votul a fost extins la persoanele înregistrate ca și cetățean în cadrul unui referendum.[24] În primii ani, acest lucru a însemnat, de asemenea, excluderea unui segment major al minorității ruseștide la vot (o caracteristică pe care cadrul nostru triunghiular nu o ia în considerare [→7.4.1]).[25] Cu toate acestea, începând cu 1996, țara a obținut cel mai înalt rating de țară pentru libertatea politică în rapoartele Freedom House[26] și rezultate la fel de bune și prin indicele de democrație liberală al proiectului V-Dem.[27] Potrivit lui Hale, Estonia se numără printre țările mai puțin clientelare din regiunea postcomunistă și chiar și tendințele clientelare existente au fost limitate de o Constituție *parlamentară*.[28]

Cu toate acestea, tranziția estoniană a fost descrisă ca fiind elitistă și chiar „tutelară", „caracterizată de dominația elitelor politice în luarea deciziilor și în orientarea societății într-o direcție pe care elitele o consideră necesară pentru dezvoltarea societății și pentru binele poporului".[29] Dar acest lucru nu a dus nici la un sistem de partide dominante[30], nici la corupție sistemică și la prevalența oligarhilor și *poligarhilor* dedicați monopolizării puterii și acumulării de avere personală.[31] Mai mult, cu o dinamică internă care provine în principal din conflictele etnice[32], precum și din apariția politicilor identitare și a populismului

---

22 Smith, *Estonia*.

23 Bohle și Greskovits, *Capitalist Diversity on Europes Periphery*, 96-137.

24 Smith, *Estonia*, 65.

25 Levitsky și Way, *Competitive Authoritarianism*, 14.

26 „Libertatea în lume: Country and Territory Ratings and Status, 1973-2019 (Excel)".

27 Coppedge et al., „V-Dem Country-Year Dataset 2019".

28 Hale, *Patronal Politics*, 459-60.

29 Pettai, „Understanding Politics in Estonia: The Limits of Tutelary Transition".

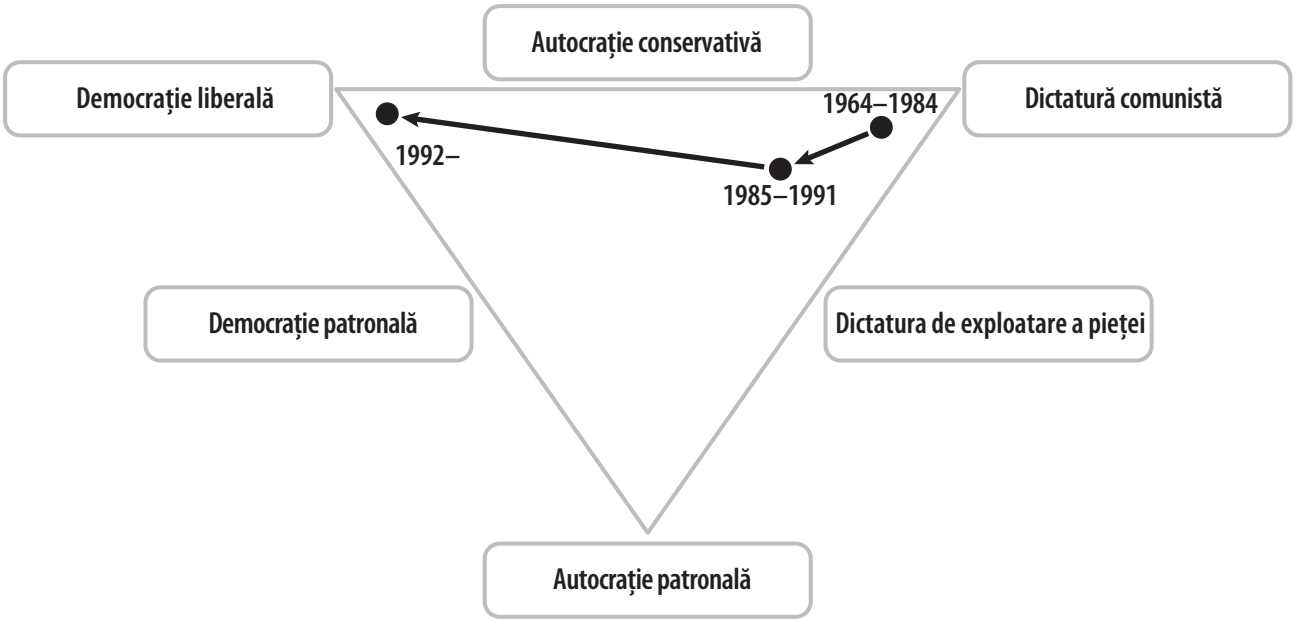
30 Mikkel, „Patterns of Party Formation in Estonia: Consolidation Unaccomplished".

31 Taagepera, „Baltic Values and Corruption in Comparative Context".

32 Ehala, „The Bronze Soldier".

de dreapta[33], **Estonia nu se deosebește, în general, de democrațiile liberale occidentale**. Diferența majoră, bineînțeles, care cauzează, de asemenea, abaterea traiectoriei sale modelate de la tipul ideal, e că este o țară postsovietică, ceea ce înseamnă că dezvoltarea sa a fost strâns legată de cea a Uniunii Sovietice înainte de 1991. Într-adevăr, în figura 7.13, primele două puncte stabile aparțin Uniunii Sovietice. În cele ce urmează, fiecare țară postsovietică pe care o folosim ca ilustrație implică aceleași două puncte, referindu-se la epoca de dictatură dură a lui Brejnev (1964-1984) și la epoca Gorbaciov, care a dus la dizolvarea Uniunii Sovietice (1985-1991). Traiectoria primară a țărilor postsovietice pornește de la acest din urmă punct – în cazul Estoniei, o schimbare de model către democrație liberală și **consolidarea într-o situație de echilibru stabil**.

Figura 7.13. Traiectoria modelată a Estoniei (1964-2019).

7.3.2.3. Schimbarea regimului în democrație patronală: România

În timp ce Estonia reprezintă un caz de **echilibru** stabil și de trecere la democrație liberală, **România este o țară cu o traiectorie primară spre echilibrul dinamic al democrației patronale**. După cum se poate observa în figura 7.14, România s-a apropiat – după prăbușirea dictaturii și execuția secretarului general de partid Nicolae Ceaușescu în 1989 – de democrația patronală și de atunci a oscilat în jurul acestui tip ideal.[34] Mai exact, punctele stabile trebuie înțelese după cum urmează. Perioada de la cel de-Al Doilea Război Mondial până la prăbușirea regimului (1947-1989) a debutat cu o naționalizare comunistă rapidă, menținându-se dominația proprietății de stat, redistribuirea birocratică a resurselor și patronalismul birocratic al partidului de stat.[35] Între 1990 și 1996, a existat o perioadă de tranziție sub conducerea președintelui Ion Iliescu. Această perioadă a fost caracterizată de

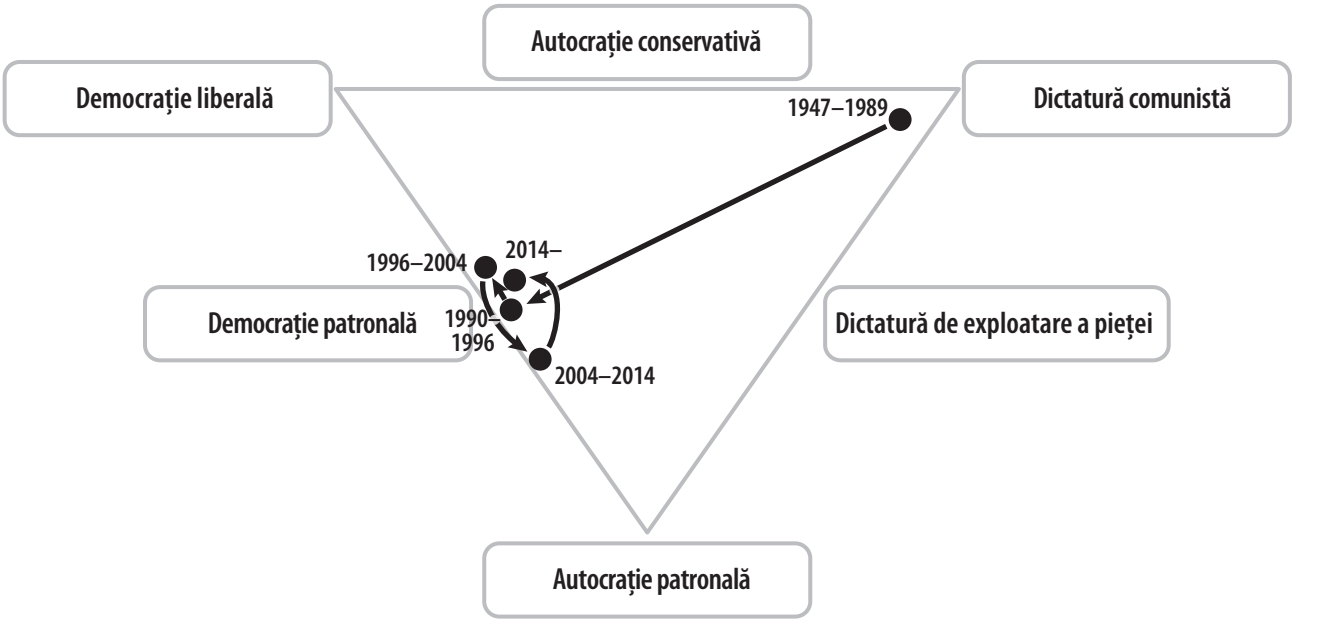
[33] Petsinis, „Identity Politics and Right-Wing Populism in Estonia".

[34] Roper, *Romania*.

[35] Roper, *Romania*, 13-64.

consolidarea instituțională, precum și de crearea unui sistem executiv divizat, președintele și prim-ministrul având amândoi puteri importante. Acest lucru a dus la ciocniri între ei în anii '90: după cum notează Magyari, „[perioada] președinției lui Iliescu a fost marcată de antagonismul dintre președinte și guvern, cel mai extrem caz fiind conflictul cu premierul Petre Roman. În urma acestuia, președintele Iliescu a fost participant și inițiator al răsturnării în forță a guvernului și al demiterii premierului".[36] Într-adevăr, în această perioadă s-a dezvoltat deja un sistem multipiramidal de rețele clientelare concurente. Hale merge chiar până la a-l descrie pe Iliescu drept „primul președinte patronal al României" care, totuși, „«nu a modificat în mod semnificativ alegerile parlamentare sau prezidențiale din 1996», deși a fost avertizat «luni de zile» că va pierde probabil".[37] Acest lucru indică o democrație electorală doar cu alegeri nedrepte, dar nu manipulate, iar acest suport a oferit de atunci cadrul pentru competiția rețelelor patronale informale. „Cele două partide-cheie, care tind să se schimbe unul pe celălalt la guvernare, nu sunt ceea ce pretind a fi. PSD este profund integrat (Iliescu rămâne președintele de onoare al partidului) și construit pe puterea brokerilor locali. Este orice, numai un partid social-democrat nu este, deoarece politicile sale sunt neoliberale și pro-nouveau riche, inconsistente și servesc interesele unor grupuri elitiste. [...] «Noul PNL» («Noul» Partid Național Liberal) este controversat și deloc liberal, dar este unul populist/popular parțial confuz în ceea ce privește filozofia sa politică. A treia forță este Alianța Democratică a Maghiarilor din România (RMDSZ în maghiară, DAHR în engleză), organizată pe criterii etnice, care nu acceptă nicio ideologie, dar care etnicizează politica. Partidele fără ideologie sunt marcate, pe de o parte, de o evoluție spre trăsături de partide populiste, încercând să se adreseze tuturor, în timp ce, pe de altă parte, sunt în mod tipic partide vânătoare de pradă, caracterizate în întregime de «clientelismul

Figura 7.14. Traiectoria modelată a României (1964-2019).

[36] Magyari, „The Romanian Patronal System of Public Corruption", 311.

[37] Hale, *Patronal Politics*, 462. A se vedea, de asemenea, Vachudova, *Europe Undivided*.

de partid» bazat pe distribuirea funcțiilor disponibile în viața publică și pe obținerea de avantaje din acestea."[38]

Perioada 1996-2004 a fost cea mai liberală perioadă a României de până acum, sub conducerea premierilor Victor Ciorbea (1996-1998), Mugur Isărescu (1999-2000) și Adrian Năstase (2000-2004). Cu toate acestea, faptul că Năstase a fost găsit ulterior vinovat în două cazuri de corupție[39] indică faptul că această perioadă nu a fost lipsită de actori care s-au angajat în practici informale, în timp ce constrângerile instituționale formale au rămas puternice și actorii nu au putut pur și simplu să le calce în picioare. Acest aspect este ilustrat, de asemenea, de președinția lui Traian Băsescu din 2004-2014. El a arătat în mod clar intenția de a construi o rețea patronală monopiramidală și de a transforma țara într-o autocrație patronală.[40] Cu toate acestea, neavând un monopol efectiv al puterii politice, el s-a confruntat cu puternice dezechilibre din partea cadrului instituțional formal, în special din partea Direcției Naționale Anticorupție (DNA), a Agenției Naționale de Administrare Fiscală (ANAF) și a Procurorului General. Până la sfârșitul mandatului său existau aproape optzeci de anchete împotriva sa, iar pentru câteva dintre acestea, DNA și Parchetul General au înaintat chiar și acuzații oficiale.[41] Din 2014, țara a revenit la peisajul mai competitiv al democrației patronale sub conducerea președintelui Klaus Iohannis.[42]

Toate aceste schimbări ilustrează echilibrul dinamic al democrației patronale. **Spre deosebire de un echilibru stabil în care dinamica rămâne internă și țara se menține într-un punct stabil, un echilibru dinamic implică oscilații constante și încercări de modificare a caracteristicilor specifice regimului.** Cu toate acestea, după cum ilustrează figura 7.14, aceste mișcări pot fi menținute în limitele sociale și instituționale explicate în capitolul 4, în special puterea executivă divizată și sistemul electoral proporțional, care permite modificarea forțelor politice în funcții oficiale [→4.4.2.2]. Prin urmare, în țări precum România nu a avut loc nicio schimbare de model, în ciuda numeroaselor secvențe care sunt implicate în echilibrul dinamic.

7.3.2.4. Schimbarea regimului în autocrație patronală: Kazahstan

Un bun exemplu de transformare a **dictaturii**, **Kazahstanul** reprezintă o traiectorie primară de **la dictatura comunistă la autocrație patronală** (figura 7.15). Cu câteva luni înainte ca țara să-și declare independența în 1991, secretarul general de partidului, Nursultan Nazarbaiev, a fost numit președinte de către legislativul dictaturii. Ulterior, el a candidat singur în prima alegere prezidențială a țării, câștigând 95% din voturi.[43] Formal, partidul comunist s-a dizolvat în două partide succesoare, Partidul Socialist și Partidul Congresului, ambele conduse de clienții lui Nazarbaiev, în timp ce acesta a rămas formal independent. Cu toate acestea, Nazarbaiev nu și-a putut consolida domnia până în 1994, ceea ce înseamnă că nu a putut controla pe deplin nici parlamentul și nici unii membri ai elitei conducătoare cu resurse politice și economice considerabile. Hale descrie modul în care membrii parlamentului au blocat unele dintre proiectele de lege ale lui Nazarbaiev și au

[38] Magyari, „The Romanian Patronal System of Public Corruption", 309-10.

[39] Magyari, „The Romanian Patronal System of Public Corruption", 311.

[40] Dragoman, „Post-Accession Backsliding".

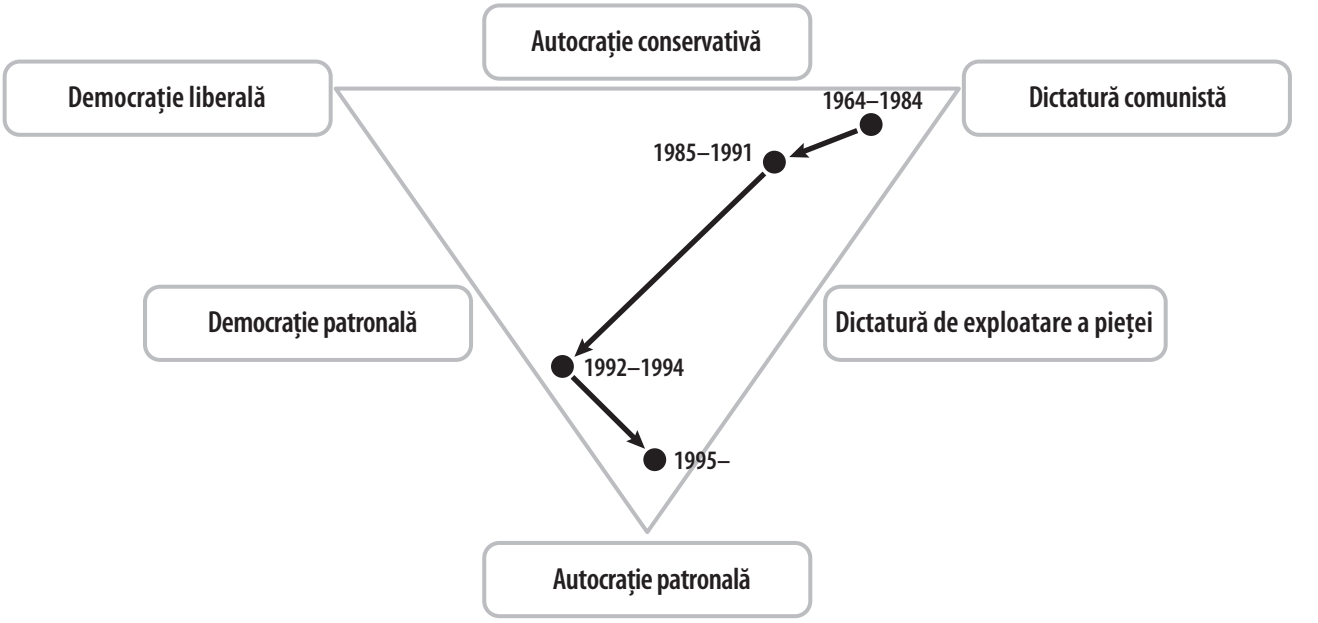
[41] Magyari, „The Romanian Patronal System of Public Corruption", 311.

[42] Marton, „Regime, Parties, and Patronage in Contemporary Romania".

[43] Minahan, *Miniature Empires*, 136.

început să strângă kompromate împotriva acestuia, în timp ce adversari aparent puternici (inclusiv liderul Partidului Congresului) au semnalat ambiții prezidențiale.[44]

Figura 7.15. Traiectoria modelată a Kazahstanului (1964-2019).

În 1994, Nazarbaiev a folosit procesul de privatizare, precum și propriile puteri de stat și prezidențiale pentru a promova oligarhii și a construi o rețea patronală informală, [45] iar în 1995 a modificat unilateral Constituția, extinzându-și competențele, după ce Curtea Constituțională a declarat brusc că parlamentul fusese ales ilegal și că puterile sale erau nule și neavenite.[46] Începând din acel an, Nazarbaiev a instituit o autocrație patronală cu echilibru stabil. El a rămas „deasupra președintelui de partid" până în 1999, când a devenit liderul partidului său de vasali nou-format, Nur Otan, care a câștigat de atunci fiecare loc în alegerile legislative. Cu toate acestea, există partide de opoziție, care funcționează într-un peisaj tipic de partide domestice (precum Ak Zhol și Partidul Popular Comunist din Kazahstan), precum și partide marginalizate (precum Partidul Democratic Social Național).[47] Economia Kazahstanului s-a aflat, de asemenea, sub controlul familiei politice adoptate de Nazarbaiev [→3.6]. După cum relatează Hale, Nazarbaiev „a prezidat o consolidare masivă a activelor țării sub controlul celor mai apropiați asociați ai săi, inclusiv rude. O evoluție demnă de remarcat a fost apariția masivului holding Fundația pentru bunăstare națională Samruk-Kazyna, care [...] l-a numit pe fiul vitreg al lui Nazarbaiev, Timur Kulibaev, în conducerea sa formală de vârf. După unele calcule, această entitate controla până la 45% din PIB-ul țării."[48] De

[44] Hale, *Patronal Politics*, 139-40.

[45] Cummings, *Kazahstan*.

[46] Hale, *Patronal Politics*, 140.

[47] Isaacs, *Party System Formation in Kazakhstan*.

[48] Hale, *Patronal Politics*, 250.

atunci, el și-a consolidat și mai mult regimul prin strângerea controlului asupra celor mai importante resurse politice și economice, eliminând orice amenințare și autonomia proprietarilor de resurse potențial periculoase. Pe scurt[49], **Nazarbaiev a realizat un patronalism informal din patronalismul birocratic**, adaptându-l la noile circumstanțe.

Am ales Kazahstanul ca ilustrație pentru această traiectorie primară, deoarece a fost cel mai apropiat de idealul autocrației patronale tipice de la sfârșitul traiectoriei sale primare în 1995. Cu toate acestea, au existat **și alte transformări de dictatură în Asia Central-Sovietică, ce s-au încheiat undeva între autocrația patronală și dictatura care exploatează piața**. După cum amintește Hale, „în Turkmenistan și Uzbekistan [...] structura Partidului Comunist al Uniunii Sovietice a rămas intactă în timpul ultimelor etape ale perestroikăi, iar șefii locali ai partidului au guvernat prin intermediul acesteia în timpul tranziției spre independență, doar redenumind efectiv partidul". El continuă prin a numi aceste regimuri „dictaturi în toată regula", fără a permite existența unui partid de opoziție autentic.[50] Mai mult, Turkmenistanul și-a menținut sistemul partidului unic până în 2008, după care a fost creat un sistem de partid dominant cu falsă opoziție [→4.3.2.4]. În ceea ce privește opoziția reală, aceasta „nu numai că este împiedicată să se înscrie pe buletinul de vot. În aceste țări, activiștii lor sunt în mod sistematic încarcerați, torturați sau exilați și, mai general, li se refuză efectiv orice fel de posibilități pentru a-și face cunoscute opiniile în presa scrisă sau electronică cu circulație deschisă. [...] În timp ce unele alte sisteme prezidențiale patronale [...] închid din punct de vedere țara și își hărțuiesc opoziția, și, ocazional, fie își încarcerează, fie își exilează (neoficial) criticii, chiar și cele mai închise dintre ele (cum ar fi Belarus) nu prezintă nimic care să se apropie de acest nivel de represiune sistematică, ce seamănă foarte mult cu ceea ce exista în URSS, dar fără ideologia comunistă."[51]

7.3.2.5. Schimbarea modelului la dictatura de exploatare a pieței: China

Ultima ilustrare din această parte este cea a **traiectoriei primare de la dictatură comunistă la dictatură de exploatare a pieței: China** (Figura 7.16). China este cazul paradigmatic al unei astfel de schimbări de model, executată în afara Uniunii Sovietice și evitând cel de-al treilea val de democratizare.[52] Dacă e să secvențiem evoluțiile chinezești, țara se afla aproape de **dictatură** tipică ideală (grea) **comunistă sub conducerea lui Mao Zedong începând cu 1949**. După moartea acestuia, următorul așa-numit „lider suprem" al Chinei a devenit Deng Xiaoping în 1978, în același an în care Partidul Comunist Chinez a ținut cel de-al treilea plenum istoric al celui de-al unsprezecelea congres al partidului, care a pus China pe calea liberalizării pieței.[53] În triunghi, punctul stabil **din perioada 1979-1991** reprezintă **perioada de descentralizare a puterii și de deschidere a structurii de producție,** așa cum este descrisă în capitolul 5 [→5.6.2.2].

---

[49] Peyrouse, „The Kazakh Neopatrimonial Regime".

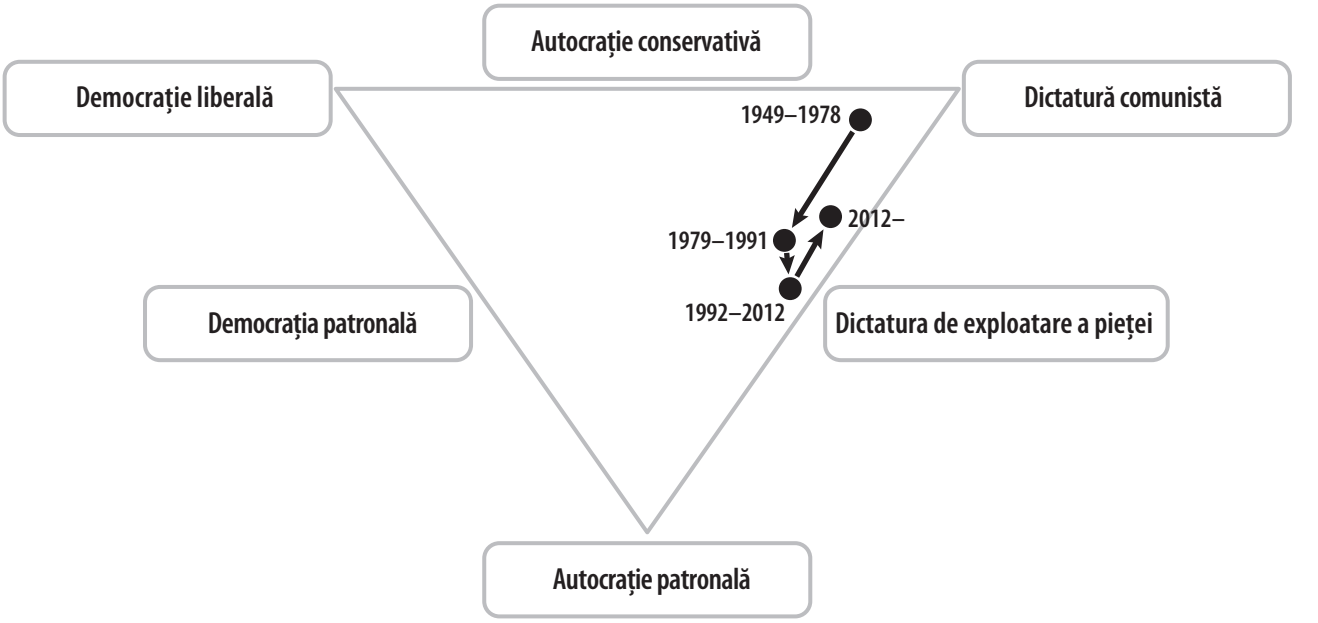
[50] Hale, *Patronal Politics*, 243-48.

[51] Hale, *Patronal Politics,* 243.

[52] Huntington, *The Third Wave*, 105-6.

[53] Shirk, *The Political Logic of Economic Reform in China*, 38.

Figura 7.16. Traiectoria modelată a Chinei (1949-2019).

O liberalizare și o descentralizare mai puternice au urmat după **Turneul de Sud al lui Deng din 1992**, consolidând țara la un echilibru de dictatură care exploatează piața.[54] Cu toate acestea, ultimul punct al triunghiului arată o reacție negativă către dictatură, deoarece reprezintă **centralizarea puternică sub conducerea lui Xi Jinping începând cu 2012**.[55] Heilmann interpretează reformele lui Xi ca o revenire la modul de criză, care reprezintă o reintroducere temporară a unei funcționări mai intense a dictaturii pentru a contracara o situație extraordinară [→3.3.8]. După cum scrie el, Xi „a simțit în mod evident că crizele de luare a deciziilor și de loialitate din Politburo sub secretarul general Hu Jianto (2002-2012) și crizele de corupție și de organizare din Partidul Comunist au atins în mod colectiv un nivel periculos [...]. Prin urmare, cel mai bun mod de a obține [...] stabilitatea organizațională [...] era prin concentrarea puterii politice și centralizarea procesului de luare a deciziilor, disciplina organizațională și ideologică, măsuri extinse de anticorupție și prevenirea oricăror încercări de a forma facțiuni sau clivaje în cadrul partidului, împreună cu o campanie împotriva valorilor și conceptelor occidentale."[56] În triunghi, acest lucru înseamnă o mișcare spre secțiunea de dominație a ideologiei, precum și o apropiere de distribuția birocratică a resurselor și de un regim totalitar. Cu toate astea, aceasta nu este încă o traiectorie secundară, adică nu este o schimbare de model (emergentă) spre dictatura comunistă. Reformele lui Xi rămân în logica dictaturii care exploatează piața și, în principal, diminuează ponderea redistribuirii relaționale a pieței, nu a coordonării pieței, pe piețele interioare ale țării. China a exploatat piețele timp de decenii și a înțeles beneficiile sale: nomenclatura reformată nu va rupe reformele și nu se va întoarce la un cadru care avea doar un control mai puternic, dar nu și o economie sau o legitimare mai puternică. **Esența reformelor lui Xi este consolidarea patronalismului**

[54] Pei, *From Reform to Revolution*, 84. Merită menționat masacrul din Piața Tiananmen, petrecut cu trei ani mai devreme, care a indicat fără echivoc faptul că liberalizarea economică în China nu va fi însoțită de liberalizarea politică. A se vedea White, „Democratizarea și reforma economică în China".

[55] Economy, „Economy, „China's Imperial President".

[56] Heilmann, „3.1. The Center of Power", 161.

birocratic pentru a evita patronalismul informal, nu pentru a se întoarce la dictatura comunistă. Prin urmare, China rămâne un exemplu de dictatură care exploatează piața, iar traiectoria sa modelată, un exemplu de reformă a dictaturii.

7.3.3. Traiectorii secundare după schimbarea regimului (Polonia, Republica Cehă, Ungaria și Rusia)

7.3.3.1. Regresul democratic și lipsa de mișcare ascendentă ca traiectorie secundară

Tabelul 7.3 sintetizează principalele traiectorii ale regiunii postcomuniste. Teoretic, țările ar fi putut urma cinci traiectorii, ceea ce ar fi condus la cinci ținte posibile – cele cinci regimuri de tip ideal, pe lângă dictatura comunistă. În practică, acestea s-au îndreptat spre patru: de la un cadru patronal birocratic monopiramidal, au trecut fie la democrație liberală (multipiramidală nepatronală), democrație patronală (patronală informală multipiramidală), autocrație patronală (patronală informală monopiramidală), fie dictatură care exploatează piața (patronală birocratică monopiramidală). Doar o singură țintă posibilă, autocrația conservatoare, nu a fost abordată. Cu toate acestea, țările s-au împrăștiat în jurul unui triunghi, de la democrație liberală în țările baltice până la autocrația patronală în Asia Centrală sovietică.

Tabelul 7.3. Traiectorii primare tipice ideale în regiunea postcomunistă.

	Traiectorii primare	
	de la	**la**
A **Schimbarea regimului** (de exemplu, Estonia, Ungaria)	Dictatură comunistă	Democrație liberală
	Birocratic patronal, piramidă unică	Nepatronal multipiramidală
B **Schimbarea regimului** (de exemplu, România, Ucraina)	Dictatură comunistă	Democrație patronală
	Birocratic patronal, piramidă unică	Patronal informal multipiramidală
C **Schimbarea regimului** (de exemplu, Kazahstan)	Dictatură comunistă	Autocrația patronală
	Birocratic patronal, piramidă unică	Patronal informal piramidă unică
D **Schimbare de model** (de exemplu, China)	Dictatură comunistă	Dictatură care exploatează piața
	Birocrație patronală piramidă unică	Birocrație patronală piramidă unică

Trecând la tipurile traiectoriilor **secundare**, adică la schimbările de model pe care țările postcomuniste le-au experimentat după traiectoria lor primară, termenul pe care îl adoptăm în setul nostru de instrumente este **regresul democratic**. În *hibridologie*, „regresul democratic" sau „decăderea" sunt termeni utilizați pentru a exprima deteriorarea unei po-

litici democratice în ceea ce privește libertatea, drepturile și libertățile civile și funcționarea constituțională a instituțiilor de deliberare publică în general [→4.3].[57] La prima vedere, conceptul este unul normativ și pare să poarte implicit și prezumția de *tranzitologie*: țara alunecă „înapoi", ca și cum ar exista o singură stradă – axa democrație-dictatură –, unde mișcarea dinspre democrație ar fi posibilă doar spre punctul de plecare inițial (dictatură). Totuși, în accepțiunea noastră, „regresul democratic" e un concept descriptiv și înseamnă **mișcare dinspre democrație spre (a) autocrație conservatoare, (b) democrație patronală și (c) autocrație patronală**. Schimbările de tip dictatură sunt teoretic posibile, dar foarte puțin probabile, deoarece democrațiile – și chiar și autocrațiile patronale – se bazează pe legitimitatea electorală populară, care nu poate acomoda un sistem pur și simplu monopartidist [→4.2].[58]

Tabelul 7.4. Traiectorii secundare tipice ideale (de regres democratic) în regiunea postcomunistă.

	Traiectorii secundare: regres democratic	
	de la	**la**
A **Schimbarea regimului** (de exemplu, Polonia după 2015)	Democrație liberală	Autocrație conservatoare
	Multipiramidală nonpatronală	Piramidă unică nonpatronală
B **Schimbare de model** (de exemplu, Republica Cehă după 2013)	Democrație liberală	Democrație patronală
	Multipiramidală nonpatronală	Multipiramidală informal patronală
C **Schimbarea regimului** (de exemplu, Ungaria după 1998 și 2010)	Democrație liberală	Autocrație patronală
	Multipiramidală nonpatronală	Piramidă unică informal patronală
D **Schimbarea regimului** (de exemplu, Rusia după 2003)	Democrație patronală	Autocrația patronală
	Multipiramidală informal patronală	Piramidă unică informal patronală

În regiunea postcomunistă, **nu am văzut nicio mișcare ascendentă a triunghiului ca traiectorie secundară**. Au existat mișcări ascendente ca traiectorii terțiare sau cuaternare, pe care le discutăm în următoarea parte privind ciclurile de regim [→7.3.4]. Dar, în ceea ce privește traiectoriile secundare, toate cazurile pe care le-am observat aparțin categoriei de regres democratic (tabelul 7.4). În cele ce urmează, luăm patru țări, ilustrând diferite forme de regresie cu puncte de plecare și/sau de sosire diferite. Din nou, criteriul de distingere – pe lângă prezența regresului democratic – a fost acela că aceste țări au produs o singură traiectorie după cea primară și că nu a avut loc niciun „progres democratic" ulterior sau o schimbare diferită de model. Deși acest lucru poate fi o chestiune de timp: în cazul primelor două țări ilustrative, Polonia și Republica Cehă, au existat doar încercări de schimbare a modelului și există șanse considerabile ca acestea să fie întoarse din drum în cele din urmă de puternicul mecanism de protecție al politicilor [→4.4.1.3]. Cu toate acestea, celelalte

[57] Pentru o metaanaliză, a se vedea Daly, „Democratic Decay".

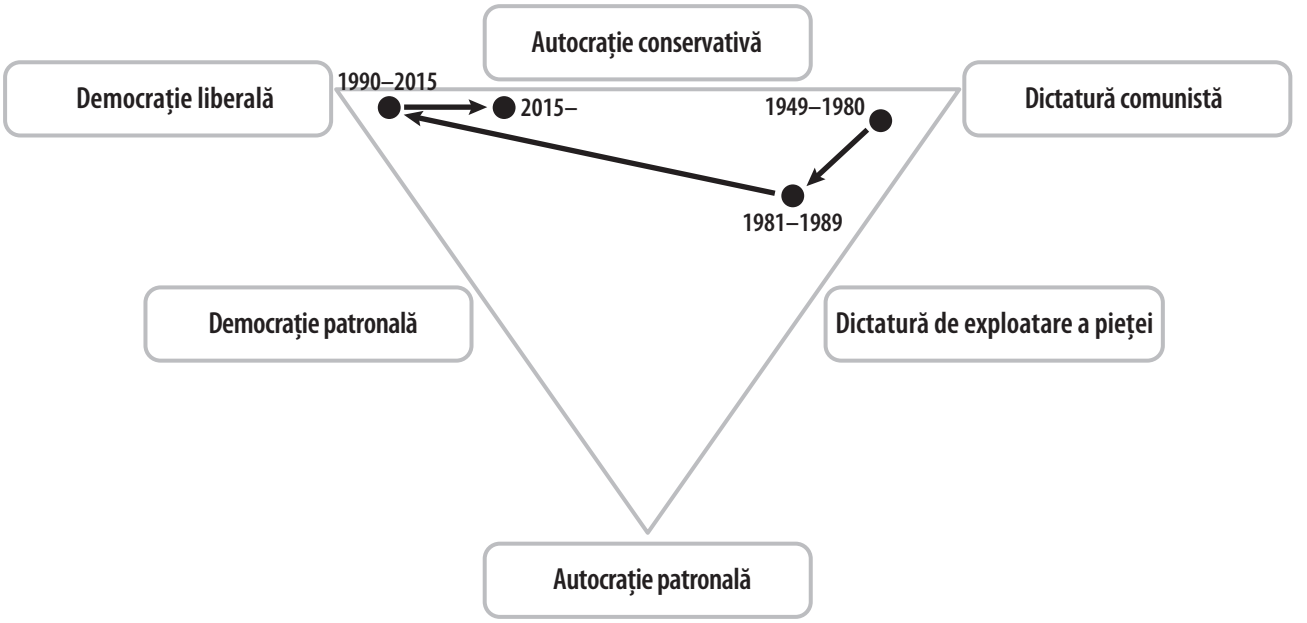
[58] A se vedea Dukalskis și Gerschewski, „What Autocracies Say (and What Citizens Hear)".

două cazuri care au dus la autocrația patronală, Ungaria și Rusia, au reușit să realizeze preluarea autocratică și schimbarea de la un cadru multipiramidal la unul monopiramidal.

7.3.3.2. Întoarcerea spre autocrație conservatoare: Polonia

Deși **Polonia** reprezintă singurul caz de **tentativă autocratică conservatoare** din regiunea postcomunistă, până în 2015 a fost o democrație liberală consolidată (Figura 7.17). Anterior, a fost o dictatură comunistă în perioada 1949-1989, cu o perioadă de atenuare începând cu 1980.[59] Pe lângă prezența mai puternică a așa-numitei a doua economii a întreprinderii private moderat tolerate [→5.3.5.1], mișcarea Solidaritatea, care a crescut de la Șantierul Naval din Gdańsk sub conducerea lui Lech Wałęsa, nu mai era doar o societate paralelă, ci și o întruchipare a unei puteri politice paralele. Chiar și la câțiva ani după introducerea legilor marțiale, a început să joace un rol definitiv în revitalizarea societății civile. Mișcarea Solidaritatea a fost unică în regiune nu numai prin mărimea sa (10 milioane de membri), ci și prin eterogenitatea sa: a reunit indivizi și grupuri cu viziuni diferite asupra lumii, cu poziții sociale diferite și a fost puternic susținută de Biserica Catolică, precum și de Papa Ioan Paul al II-lea, fost arhiepiscop de Cracovia.[60] O astfel de constelație era de neimaginat în nicio altă țară socialistă, deși în regiunea istorică vest-creștină au existat și alte reforme ale dictaturii comuniste [→1.3.1].

Figura 7.17. Traiectoria modelată a Poloniei (1949-2019).

În 1989, Polonia a cunoscut o retragere a regimului dictatorial, care a implicat negocieri între partidul comunist aflat la putere și actorii opoziției politice. În această țară, la fel ca în Ungaria, partea partidului comunist gata să se compromită în urma discuțiilor a fost cea pregătită să înfrunte realitățile. În niciuna dintre aceste țări, tranziția sau o schimbare de regim nu a fost obiectivul acestor membri ai partidului comunist, ci mai degrabă legitimarea

[59] Kemp-Welch, *Poland under Communism.*

[60] Kubik, *The Power of Symbols Against the Symbols of Power.*

măsurilor necesare pentru a face față crizei economice a făcut ca implicarea unei opoziții pe care o considerau slabă să pară utilă. Cu toate acestea, Solidaritatea, care a beneficiat de o largă susținere, a fost cea care a negociat cu regimul – cu medierea Bisericii Catolice – în calitate de deschizător de drumuri al procesului și de mișcare care a reunit actorii critici față de sistem.[61] După primele alegeri democratice din blocul estic, în 1989, din mișcarea Solidaritatea s-au format mai multe partide, în timp ce Solidaritatea a început să funcționeze ca un adevărat sindicat.[62]

În perioada 1990-2015, trei guverne de dreapta sau de centru-dreapta au realizat reforme de terapie de șoc, încercând să instituie coordonarea pieței ca mecanism dominant al economiei.[63] Prima a fost condusă de ministrul de finanțe al guvernului Mazowiecki, Leszek Balcerowicz, în 1990, care a contribuit la finalizarea unei treceri relativ rapide de la o economie de stat socialistă la o economie de piață bazată pe concurență de piață și proprietate privată. Cea de-a doua terapie de șoc este atribuită guvernului Buzek (1997-2001), în care Balcerowicz a fost viceprim-ministru și ministru de finanțe. Au fost introduse reforme semnificative în patru domenii majore: educație, pensii, administrație publică și sănătate. În cele din urmă, sub primul guvern format de PiS (Lege și Justiție, partidul lui Jarosław Kaczyński; 2005-2007), au fost introduse noi schimbări radicale în lupta împotriva corupției, pentru lustrație și pentru „curățarea" serviciilor secrete. Politicienii și intelectualii/experții de frunte ai PiS, aflați la guvernare între 2005 și 2007, și ai Platformei Civice, aflată la guvernare între 2007 și 2015, au fost cu toții moștenirea guvernelor Mazowiecki și Buzek. Aripa dreaptă poloneză a reprezentat piața liberă și capitalismul încă de la început și nu a schimbat aceste principii fundamentale nici după ce guvernele Mazowiecki și Buzek au suferit înfrângeri uriașe.

Deși Kaczyński a început o tentativă autocratică cu PiS în 2015[64], lipsa de legitimitate a intervenționismului etatist în economie, precum și lipsa unor oligarhi și *poligarhi* substanțiali explică de ce **regresul democratic al Poloniei nu a dus la regimuri patronale, ci spre autocrație conservatoare**. Cu o majoritate de 51% în parlament (adică fără un monopol efectiv al puterii), Kaczyński a introdus politici care erau subordonate principiului implementării ideologiei. Pentru el, concentrarea puterii merge mână în mână cu obiectivul de a realiza hegemonia unui sistem de valori „naționalist-creștin" [→3.5.3.2]. De aici rezultă că sistemul de valori liberale construit pe autonomia individului este văzut ca un dușman, deoarece în această viziune, națiunea ar considera că interesele colectivității poloneze sunt mai presus decât interesele individului. În economie, acest lucru s-a manifestat prin preferința reglementărilor centralizate și a investițiilor de stat ca principale vehicule de dezvoltare în locul investițiilor străine eficiente, însoțite de xenofobie economică și „renaționalizare pe furiș".[65] Aceasta nu a inclus redistribuirea proprietății postcomuniste [→5.5.3] și nu a fost adus un nou strat de proprietari. Nu există „oligarhi Kaczyński" din interiorul circuitelor, nici unul care să fie construit sistematic prin furnizarea de adăpost

[61] Kemp-Welch, *Poland under Communism*, 361-90.

[62] Szczerbiak, „Power without Love: Patterns of Party Politics in Post-1989 Poland".

[63] Balcerowicz, „Poland: Stabilization and Reforms under Extraordinary and Normal Politics".

[64] Sadurski, *Poland's Constitutional Breakdown*.

[65] Kozarzewski și Bałtowski, „Return of State-Owned Enterprises in Poland".

[→5.5.4]. De asemenea, procesul decizional efectiv rămâne centrat în cadrul instituțiilor formale, Kaczyński ocupând vârful piramidei puterii în calitate de președinte al PiS. O ciudățenie a guvernării lui Kaczyński este faptul că a ales să fie un simplu deputat, nu un prim-ministru[66], dar el acționează în continuare în cadrul instituțional formal al partidului și nu decide asupra unor chestiuni precum acumularea de avere personală, care ar depăși competențele formale [→3.3.8]. Membrii loiali ai piramidei puterii sunt recompensați cu funcții, și nu cu averi, iar economia – în conformitate cu ideologia lui Kaczyński – nu este patronată informal, ci doar statul și-a extins proprietatea în unele părți.

Șansele ca încercarea conservatorilor polonezi de a construi o autocrație să fie înfrântă sunt mari chiar și în cadrul instituțional democratic actual. Acest lucru este asigurat de un mecanism puternic de protecție, cum ar fi sistemul electoral proporțional, împiedicarea constituțională a concentrării excesive a puterii[67] și o societate civilă puternică. Aceasta din urmă implică tradițiile sociale de rezistență la autoritate, mișcarea civilă care se bazează pe aceste tradiții, existența unor partide moderate de dreapta și liberale care constituie corpul principal al forțelor de opoziție, PiS fiind forțat să se situeze la extrema dreaptă a spectrului politic, diversitatea politică oferită de administrațiile teritoriale și platformele mediatice ferme pentru libertatea de exprimare. În același timp, posibilitatea de a se îndrepta spre autocrația patronală este, de asemenea, împiedicată de însuși caracterul PiS, de compoziția personală, principiile și programul său, precum și de tradiția și prezentul dreptei poloneze. În forma sa actuală, PiS nu este capabil să urmeze o traiectorie terțiară descendentă în triunghi, deoarece lipsesc multe circumstanțe și componente pentru ca el să facă acest lucru.[68]

7.3.3.3. Întoarcerea spre democrația patronală: Republica Cehă

Republica Cehă este o altă țară care a cunoscut o perioadă relativ lungă de democrație liberală fără o încercare de schimbare de model (Figura 7.18). După așa-numita Revoluție de catifea din **1989**, Republica Cehă (pe atunci Cehoslovacia) s-a numărat printre țările cu cea mai puțină moștenire patronală din regiune[69], ceea ce, combinat cu o constituție parlamentară[70], a **produs un regim democratic viu, dar stabil**. Acest lucru a fost evidențiat de ratingurile Freedom House[71] și de indicii V-Dem[72], în timp ce vivacitatea s-a manifestat, de asemenea, prin schimbări frecvente la nivelul guvernului, inclusiv o reînnoire aproape completă a sistemului de partide în 2010.[73] Este adevărat, partidele au fost acuzate că au o legătură slabă cu masele[74] și legături puternice cu elita economică, [75] în timp ce Hanley și Vachudova descriu așa-numiții „nași regionali", oligarhi și „grupuri de afaceri corupți mai

[66] Sata și Karolewski, „Caesarean Politics in Hungary and Poland".

[67] Sadurski, *Poland's Constitutional Breakdown*, 140-43.

[68] Pentru o analiză mai detaliată și comparativă a Poloniei și Ungariei, a se vedea Magyar, „Parallel System Narratives".

[69] Hale, *Patronal Politics*, 60.

[70] Hale, *Patronal Politics,* 459.

[71] „Freedom in the World: Country and Territory Ratings and Statuses, 1973–2019 (Excel)".

[72] Coppedge et al., „V-Dem Country-Year Dataset 2019".

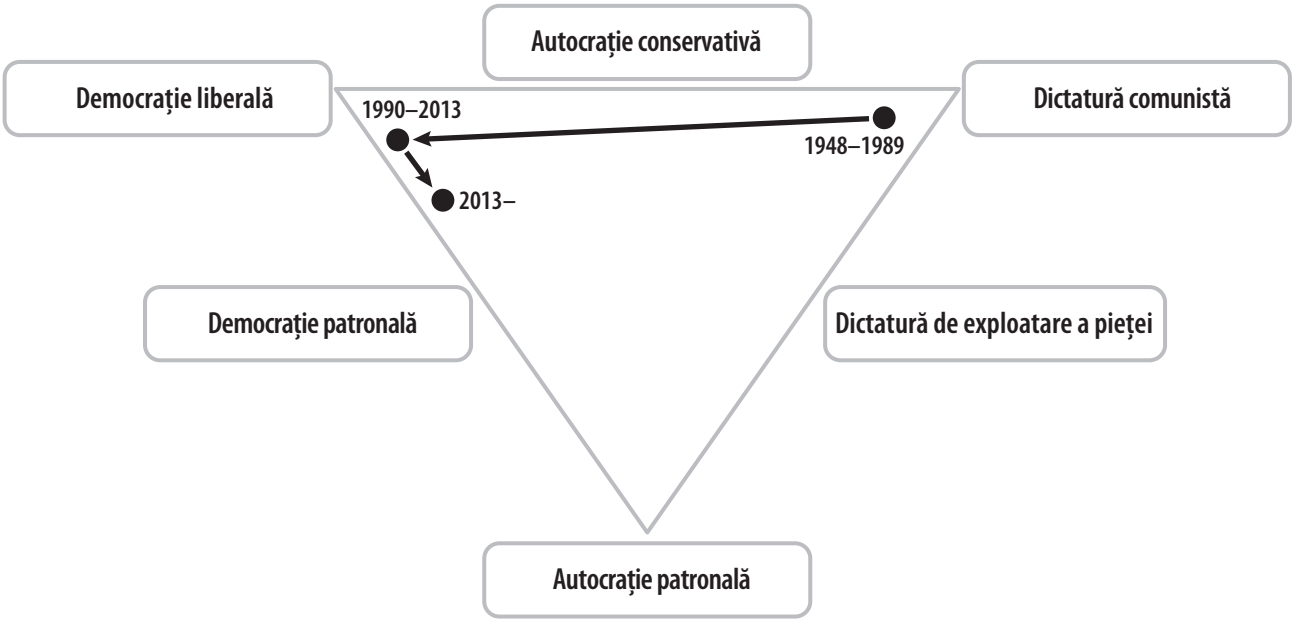
[73] Haughton, Novotná și Deegan-Krause, „The 2010 Czech and Slovak Parliamentary Elections".

[74] Roberts, „Czech Democrcy in the Eyes of Czech Political Scientists".

[75] Innes, „Corporate State Capture in Open Societies".

mici, a căror capturare mai mediatizată a organizațiilor regionale ale principalelor partide cehe le-a conferit o influență politică în creștere la mijlocul anilor 2000. Se așteaptă ca [aceștia] să își afirme [interesele] [...] folosind serviciile unui lobby de fațadă și ale unor legiuitori din industria de apărare a averii sau prin finanțarea bancară a organizațiilor negu-vernamentale (ONG-uri), a politicienilor sau a partidelor." [76] În termenii noștri, o astfel de activitate se încadrează în principal în termenii de lobby și corupție de cumetrie, dar fără să apară modele de corupție de sus în jos [→5.3]. [77] Cu alte cuvinte, **elita conducătoare *în sine* nu a fost subordonată în mod dominant principiului interesului elitar**, al mono-polizării puterii și al acumulării de avere, în timp ce atât societatea civilă, cât și instituțiile formale au rămas puternice. Prin urmare, punctul stabil din perioada 1990-2013 este mai aproape de democrația liberală decât de cea patronală.

Figura 7.18. Traiectoria modelată a Republicii Cehe (1964-2019).

În 2013, însă, **Andrej Babiš**, membru al „unei jumătăți de duzină de «familii» de oligarhi miliardari" din Republica Cehă[78], a decis să intre în politică. ANO (DA), un partid de vasalitate înființat cu doar doi ani mai devreme și susținut de vastul imperiu de afaceri și media al lui Babiš[79], a câștigat locuri în parlamentul ceh și a devenit partener de coaliție al social-democraților. În acest guvern, Babiš a deținut funcția de ministru de finanțe până în 2017, când a reușit să formeze un guvern minoritar cu el însuși ca prim-ministru.[80] În pofida **lipsei monopolului puterii, ANO**, potrivit lui Hanley și Vachudova, **a reușit să acu-muleze putere în administrația de stat, precum și în întreprinderile de stat, în poliție și serviciile secrete, în economie și în mass-media**. „Pozițiile pe care Babiš și asociații săi

[76] Hanley și Vachudova, „Understanding the Illiberal Turn", 285.

[77] Natura nonpatronală, ascendentă și multipiramidală a rețelelor informale cehe este evidentă și din analiza cuprinzătoare a lui Klíma, *Informal Politics in Post-Communist Europe*.

[78] Hanley și Vachudova, „Understanding the Illiberal Turn", 284.

[79] Hanley și Vachudova, „Understanding the Illiberal Turn", 285-387.

[80] Hanley și Vachudova, „Understanding the Illiberal Turn", 277.

din ANO le-au deținut în guvern le-au dat puterea de a modela instituțiile și politicile care reglementează actorii economici. De exemplu, controlând Ministerul de Finanțe între 2014 și 2017, Babiš a controlat organismele de stat însărcinate cu inspectarea activităților financiare ale întreprinderilor cehe și respectarea de către acestea a legilor fiscale. Acest lucru i-a oferit lui Babiš acces la informații despre concurenții săi politici și de afaceri și, prin urmare, o potențială influență asupra acestora. [...] Îngrijorările legate de abuzul de putere din partea lui Babiš s-au axat, de asemenea, pe relațiile sale strânse cu ofițerii de poliție, procurorii și serviciile secrete, precum și pe implicațiile acestor relații pentru protejarea statului de drept. [Mai mult,] a fost mult timp surprinzător numărul de foști ofițeri de poliție și de servicii secrete de nivel înalt care au trecut la divizia de securitate a Agrofert [principala companie a lui Babiš] sau la conducerea uneia dintre companiile sale în ultimele două decenii [...]. Babiš s-a folosit de Agrofert pentru a aduna o masă critică de indivizi cu puterea de a folosi în mod abuziv informațiile de stat și de a șantaja oficiali de stat. Aceste persoane au făcut, odată cu ascensiunea ANO, o tranziție ușoară către politica de partid și către guvern."[81] Autorii relatează că Babiš pare să se fi folosit de puterea sa pentru a amenința publicația Echo24 (pe care o considera o publicație ostilă) că principalul său investitor, Jan Klenor, ar putea deveni în curând ținta unei investigații financiare din partea statului.[82] De asemenea, el a fost acuzat că a canalizat fonduri publice de la UE către afacerea sa, care în 2019 a stimulat cele mai mari demonstrații din țară de la schimbarea de regim.[83]

Pe de o parte, **faptul că un oligarh devine *poligarh*, transformând o afacere economică într-o afacere politică, este un pas clar spre un *patronalism* informal**, cu un șef al executivului care funcționează pe principiul interesului elitar. Pe de altă parte, regresul din Cehia nu a făcut decât să ducă spre o democrație patronală. În afară de încercările de *patronalizare* în administrația publică, Babiš nu a atacat mecanismele formale de control, în ciuda faptului că mecanismele formale de control sunt destul de active (aplicarea legii cehe a investigat împotriva lui Babiš și, de asemenea, i-a fost retrasă imunitatea parlamentară în 2017).[84] Într-adevăr, el a încercat să folosească statul pentru a-și promova propria rețea, suprimându-și în același timp adversarii, la fel ca o rețea patronală concurentă a democrației patronale. În cazul în care strategia sa va avea succes, rețelele oligarhilor rivali ar putea intra și ele în competiția dintre partide, mărind numărul partidelor patronale și împingând țara mai aproape de democrația patronală. Cu toate acestea, partidele politicienilor care capitalizează pe rezistența populară ar putea împiedica astfel de evoluții pe termen lung, în timp ce revenirea la autocrație pare de neimaginat fără monopolul puterii politice și cu autonomii oligarhice puternice, precum și cu instituții formale și societate civilă.

7.3.3.4. Întoarcerea la autocrația patronală dinspre democrația liberală: Ungaria

Ungaria are probabil cea mai „lungă" traiectorie dintre țările postcomuniste, în sensul că a cunoscut schimbări de model de **la dictatura comunistă la democrația liberală (traiectorie primară) și de la democrația liberală la autocrația patronală (traiectorie secundară)**.

---

[81] Hanley și Vachudova, „Understanding the Illiberal Turn", 288.

[82] Hanley și Vachudova, „Understanding the Illiberal Turn", 287.

[83] „Billionaire Czech Prime Minister's Business Ties Fuel Corruption Scandal".

[84] „Czech Election Front-Runner Charged with Subsidy Fraud".

Aceasta este reprezentată în figura 7.19, pornind de la un punct stabil la 1949-1968, anii de dictatură comunistă dură, cu colectivizare și industrializare forțată.[85] **În 1968, a fost introdus Noul Mecanism Economic (NME)**, care a implicat reforme în direcția descentralizării, a liberalizării prețurilor, salariilor și a dezvoltării unui sistem extins de ramuri de producție secundară și ferme mici atașate la cooperativele de stat. NME a avut ca rezultat un model socialist reformator mai blând, cunoscut sub numele de „comunism de gulaș"[86], care a crescut veniturile muncitorilor și a atenuat inflexibilitatea economiei planificate rigide. Într-adevăr, coexistența controlată a primei și celei de-a doua economii a însemnat un pas spre dictatura de exploatare a pieței, iar China poate fi considerată un adept matur al acestor reforme socialiste timpurii.[87]

Ungaria a fost cealaltă țară (în afară de Polonia) care a **cunoscut o retragere a regimului dictatorial. Înființarea Mesei Rotunde a Opoziției în 1989** a unificat opoziția în vederea unor discuții cu partidul comunist pentru a asigura o tranziție pașnică.[88] În cursul negocierilor, reformiștii-comuniști nu au mai avut șansa de a-și asigura o bază de putere garantată și neafectată de competiția politică, așa cum a făcut Sejm-ul polonez, ci au urmărit, în schimb, instalarea unei poziții semiprezidențiale cu autorități similare învestite. O înțelegere separată între MDF (Forumul Democrat Maghiar) și comuniștii reformatori a fost împiedicată de un referendum la sfârșitul anului 1989, inițiat de SZDSZ (Alianța Democraților Liberi), care a precedat primele alegeri libere din 1990. În anii '90, Ungaria a fost tratată ca un precursor al democratizării, implicând atât liberalizarea economiei, cât și un cadru instituțional formal puternic: Curtea Constituțională, un sistem de partide competitive și schimbări continue de guvern în alegeri.

Prima dată când Viktor Orbán și partidul său Fidesz au ajuns la putere a fost în 1998. Programul său a fost rezumat în sloganul de campanie „mai mult decât o schimbare de guvern, mai puțin decât o schimbare de regim" și în expresia „atac total".[89] Sloganul descrie corect ceea ce s-a întâmplat de fapt: o schimbare de model de la democrație liberală la democrație patronală. Cu toate acestea, nu a fost o simplă revenire, ci parte a unei puternice încercări autocratice, care a desființat autonomia instituțiilor formale și a construit o rețea patronală informală în economie cu un oligarh din cercul interior Lajos Simicska (care a fost numit și șef al fiscului în 1998-1999). Într-adevăr, Orbán ar fi reușit dacă ar fi avut o majoritate de două treimi, adică un monopol efectiv al puterii politice.[90] Astfel, sistemul instituțional democratic a fost erodat, dar a fost totuși susținut, mai mult sau mai puțin, de Constituția țării și de așa-numitele „legi de bază" care necesită o supermajoritate.

---

[85] Kovács, „The Forced Collectivization of Agriculture in Hungary, 1948–1961". Din motive de simplitate și pentru că scopul nostru este doar ilustrarea, nu documentarea istorică, nu reprezentăm Revoluția din 1956 în triunghi ca pe un nou punct stabil.

[86] Kornai, „Paying the Bill for Goulash Communism".

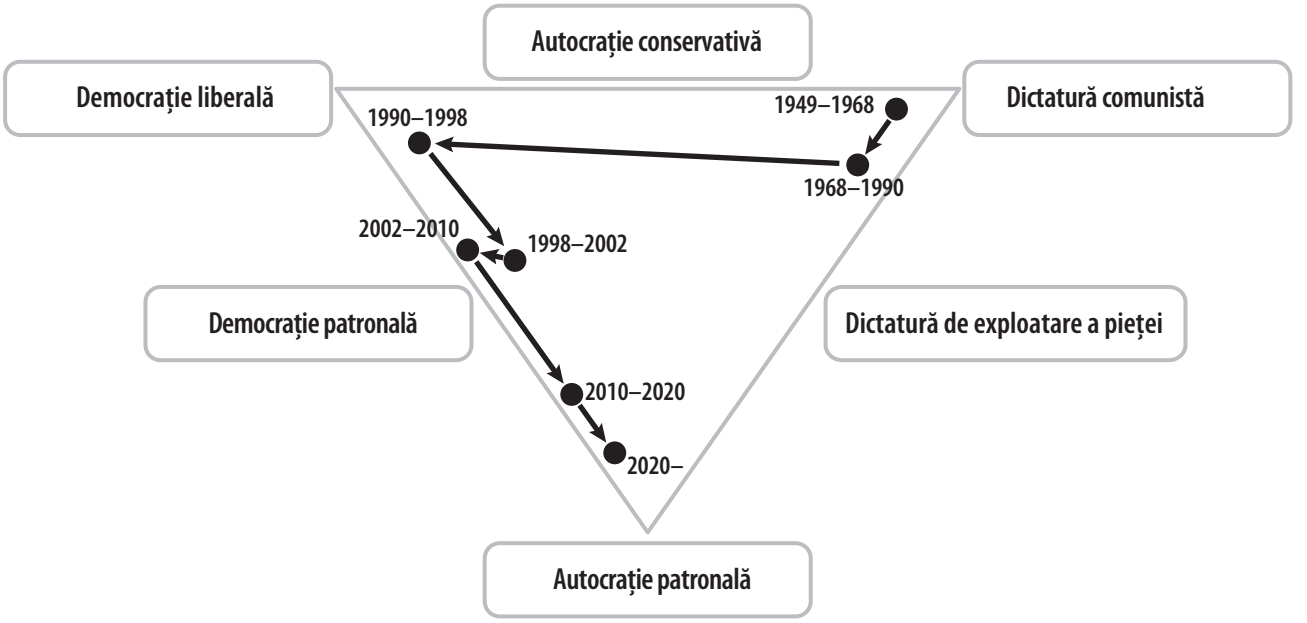
[87] Vámos, „A Hungarian Model for China?"; Csanádi, „The 'Chinese Style Reforms' and the Hungarian 'Goulash Communism'".

[88] Bozóki, „Hungary's Road to Systemic Change".

[89] Citat de Sárközy, *Illiberális kormányzás a liberális Európai Unióban*, 62–65.

[90] Magyar, „Magyar Polip – a szervezett felvilág".

Figura 7.19. Traiectoria modelată a Ungariei (1949-2020).

Orbán a fost învins în 2002 de coaliția socialist-liberală, care însă nu a dus înapoi la democrație liberală. Să intrăm aici în câteva detalii, deoarece funcționarea democrației maghiare în perioada 2002-2010 ilustrează o **competiție patronală inegală** care nu a avut parte de echilibru dinamic [→4.4.2.1] și s-a rupt, degenerând în autocrație patronală. În primul rând, Fidesz și-a păstrat dominația informală în cadrul Parchetului, al Biroului de Audit de Stat și al Curții Constituționale, în timp ce președintele László Sólyom – ce avea puteri formale slabe – era, de asemenea, mai apropiat de Fidesz din punct de vedere ideologic decât de coaliția de guvernare. **Populismul a devenit larg răspândit** și **în această perioadă**, ceea ce a dus la un așa-numit „război civil rece": ambele tabere l-au declarat pe celălalt nelegitim (în special Fidesz a făcut MSZP, Partidul Socialist Maghiar, aflat la guvernare), în timp ce comunicau că orice pas greșit al „unuia dintre ai noștri" e îngăduit, având în vedere amenințarea ca „unul dintre ei" să ajungă la putere (în special MSZP se temea de Orbán).[91] Pe de altă parte, familia politică adoptată de Orbán a colaborat cu forțele guvernamentale rivale, evocând un sentiment prietenos de „tranșare". Acest lucru a fost recunoscut pe scară largă în public prin termenul „**70/30", care însemna că resursele ilegitime dobândite (sau pur și simplu recunoscute) în comun vor fi împărțite cu 70% mergând către partidul de guvernământ și 30 către opoziție**. Cu toate acestea[92], actorii din partea guvernului au fost mai puțin disciplinați și animați de motive uniforme. În primul rând, domeniile care promiteau venituri din corupție au fost asaltate de „trezorierii" partidului ieșiți din proprie inițiativă și de oligarhii locali (minigarhi), iar în al doilea rând, alții au făcut eforturi repetate pentru a rupe legăturile stabilite de colaborare în materie de corupție ale celor două partide rivale. În schimb, familia politică a lui Orbán s-a bazat pe o ordine de responsabilitate pe un singur canal în economie, penalizând obținerea de forinți privați sub stindardul Fidesz pentru a asigura unitatea „impozitării" veniturilor din corupție sancționate la nivel central la toate nivelurile ordinii stabilite a relațiilor patron-client. Această modalitate de impozitare ilegitimă a stabilit condiții costisitoare, dar fiabile în tranzacțiile de corupție: dacă cineva plătea prețul, serviciul era furnizat (spre deosebire de cazul guvernului MSZP).

[91] Pappas, „Populist Democracies: Post-Authoritarian Greece and Post-Communist Hungary".

[92] Mong, *Milliárdok Mágusai*.

Până în 2010, nici accesul la surse, nici mijloacele de sancționare nu au putut fi monopolizate în totalitate de către niciuna dintre taberele politice. Majoritatea parlamentară era în mod normal înconjurată de o compoziție colorată de partide în administrația locală, iar în cadrul sistemului, o serie de comitete comune, sau cel puțin multipartite, aveau un cuvânt de spus în distribuirea resurselor aflate sub controlul statului. Cu toate acestea, cel de-al doilea guvern socialist-liberal a suferit lovituri decisive după 2006, anul scandalului cu casetele înregistrate cu discursul premierului Ferenc Gyurcsány, și 2008, anul pierderii unui referendum și al crizei financiare mondiale. În aceste condiții, Fidesz și-a propus să obțină o supermajoritate de două treimi în parlament, deja în campania electorală. Cu ajutorul procuraturii, a reușit să depună întreaga greutate a cazurilor de corupție la ușa forțelor guvernamentale în ceea ce privește opinia publică.

În 2010, Orbán și Fidesz au obținut o supermajoritate parlamentară, rupând echilibrul – în cazul Ungariei, deja vulnerabil – al democrației patronale. Câștigând suficientă putere pentru a schimba unilateral Constituția și a popula instituțiile de control și echilibru cu propriii clienți, Orbán a **realizat o preluare autocratică** și s-a apropiat de autocrația patronală. Ungaria a devenit **un caz paradigmatic de stat mafiot**, cu o familie politică adoptată (stat de clanuri), patronalizare politică, economică și socială (stat *neopatrimonial*), redistribuire postcomunistă a proprietății (stat prădător) și aplicare selectivă a legilor din punct de vedere politic pentru a face din corupția sistemică un element constitutiv al regimului (stat infracțional).[93]

Din 2010 încoace, Orbán a reușit să obțină o supermajoritate de încă două ori în alegeri manipulate (2014, 2018). În 2020, **pandemia de coronavirus a amplificat trăsăturile esențiale ale statului mafiot maghiar**. Invocând starea de urgență, Orbán a făcut să fie adoptată o lege de abilitare [→4.3.4.2] care îi permite să guverneze prin decret fără limită de timp. Această schimbare a formei de guvernare fără constrângeri a fost însoțită de măsuri care consolidează și mai mult autocrația dincolo de ceea ce ar fi posibil în mod normal în cadrul UE: limitarea finanțării partidelor, preluarea anumitor venituri fiscale de la municipalități, incriminarea celor care fac publice fapte false sau „fapte reale distorsionate într-un mod care poate împiedica o protecție eficientă împotriva pandemiei", trimiterea de soldați la companii „esențiale" pentru a prelua controlul în caz de urgență etc. Pe lângă concentrarea puterii, acumularea de bogăție a fost, de asemenea, accelerată de pandemie. Dincolo de distribuirea încă în curs de desfășurare a rentei de la buget, criza economică creează un număr vast de prăzi slăbite pentru statul prădător, care a adoptat, de asemenea, măsuri pentru a facilita preluarea de către familia politică adoptată (oferirea de planuri de salvare în schimbul unor acțiuni, ajutorarea doar a companiilor selectate discreționar „de importanță națională" etc.). O compilație, publicată de un jurnalist de investigație la începutul anului 2021, enumeră treisprezece industrii-cheie – de la gazele naturale și rețelele electrice, trecând prin giganții bancari și IT, până la căile ferate și fabricile militare – în care familia politică adoptată fie și-a asigurat o poziție de monopol, fie a consolidat logica deja dominantă a economiei relaționale [→5.6].[94]

În cele din urmă, **merită să comparăm cazul Ungariei cu cel al Poloniei.** Guvernarea lui Orbán este adesea pusă alături de cea a lui Kaczyński ca fiind cele două exemple de regres democratic în cadrul UE. Într-adevăr, ambii urmăresc să demonteze controalele și echilibrele din cadrul instituțiilor politice, iar retorica lor implică și panouri ideologice similare. Cu toate acestea, Kaczyński are o ideologie bazată pe coerența valorilor, în timp ce Orbán aplică ideologia pe baza coerenței funcționalității [à6.4.1]. Acest lucru marchează imediat diferența dintre

[93] Pentru o discuție cuprinzătoare, a se vedea Magyar, *Post-Communist Mafia State*.

[94] Bódis, „Amíg Ön a járványra figyelt, a NER bevette az országot" [În timp ce erați ocupați cu pandemia, NER a preluat conducerea țării].

forța motrice a puritanului Kaczyński și a patronului suprem Orbán: în timp ce primul urmărește concentrarea puterii și îndoctrinarea ideologică, al doilea urmărește concentrarea puterii și acumularea de avere pentru familia și clanul său politic [→2.3.1]. Alte diferențe sunt dezvăluite în tabelul 7.5, care ajută, de asemenea, la sintetizarea **diferențelor-cheie dintre variantele conservatoare și patronale ale autocrației,** precum și a principalelor caracteristici ale acestor două tipuri de regim.

7.3.3.5. Revenirea la autocrația patronală de la anarhia oligarhică: Rusia

Rusia reprezintă cazul **de regres democratic la autocrația patronală din anarhia oligarhică** (figura 7.20). Se poate obiecta că anarhia oligarhică nu apare în triunghiul nostru, care, într-adevăr, nu explică trăsătura de putere sau eșec al statului.[95] Cu toate acestea, așa cum am remarcat în capitolul 2, anarhia oligarhică este destul de asemănătoare cu democrația patronală, datorită sistemului său multipiramidal de rețele patronale concurente [→2.5.1], precum și a unei elite conducătoare limitate care ține alegeri nedrepte la limita democrației electorale și a autoritarismului concurențial.

Pomerantsev rezumă destul de bine traiectoria regimului rusesc, scriind că țara „a experimentat diferite modele într-un ritm amețitor: stagnarea sovietică a dus la perestroika, care a dus la prăbușirea Uniunii Sovietice, la euforia liberală, la dezastru economic, la oligarhie și la statul mafiot".[96] Dintre acestea, perioada dezastrului economic și a „oligarhiei" marchează ceea ce noi numim anarhie oligarhică, ce a devenit Rusia în anii '90. Pe de o parte, aceasta a implicat o schimbare de sistem, adică trecerea **de la socialism la capitalism.** După cum scrie László Csaba: „Începând din 1992, Rusia, sărind peste ocolul încercărilor autentice și cuprinzătoare de reformare a socialismului, a pornit să creeze o adevărată economie de piață", deși „descentralizarea semnificativă, liberalizarea și eliberarea economiei private [...] nu au avut loc" în timpul erei Gorbaciov, sub președinția lui Boris Elțîn, imperiul în dezintegrare „a trebuit să-și reorganizeze administrația și au trebuit să înceapă [reformele de piață] cât de mult au putut".[97] Faptul că Rusia a realizat în doi ani (1992-1994) liberalizarea practic completă a prețurilor interne și a comerțului exterior și privatizarea a jumătate din producția internă, inclusiv apariția a zeci de milioane de noi proprietari, a însemnat pentru observatorii occidentali ascensiunea unei veritabile economii de piață pe ruinele dictaturii comuniste. Pe de altă parte[98], cadrul unei anarhii oligarhice a prezentat un stat practic falimentar, care a fost, alături de piețele nou-apărute, înconjurat și parțial însușit de **un cadru dezorganizat, multipiramidal, de rețele oligarhice regionale și naționale.**[99] Din această perspectivă, ceea ce trebuie remarcat este faptul că, „[în timp ce] piesele în mișcare ale politicii rusești [...] au avut inițial o girație destul de amplă, [...] **momentul-cheie în istoria politică postsovietică a Rusiei a avut loc în 1996.** Atunci, [președintele Boris] Elțîn [...] și-a desfășurat arsenalul de bastoane și și-a deschis coșul cu bunătăți pentru a mobiliza mașinăriile politice regionale și marile grupuri financiar-industriale într-o piramidă națională de rețele patronale capabile să învingă un adversar politic important în cursa prezidențială din acel an. [...] Competiția din 1996 a **dovedit tuturor că piramida prezidențială a lui Elțîn era superioară"** (sublinierea noastră). [100]

---

[95] Vom reveni asupra acestei omisiuni în secțiunea intitulată „Către o perspectivă globală" [→*Concluzie*].

[96] Pomerantsev, *Nothing Is True and Everything Is Possible*, 71.

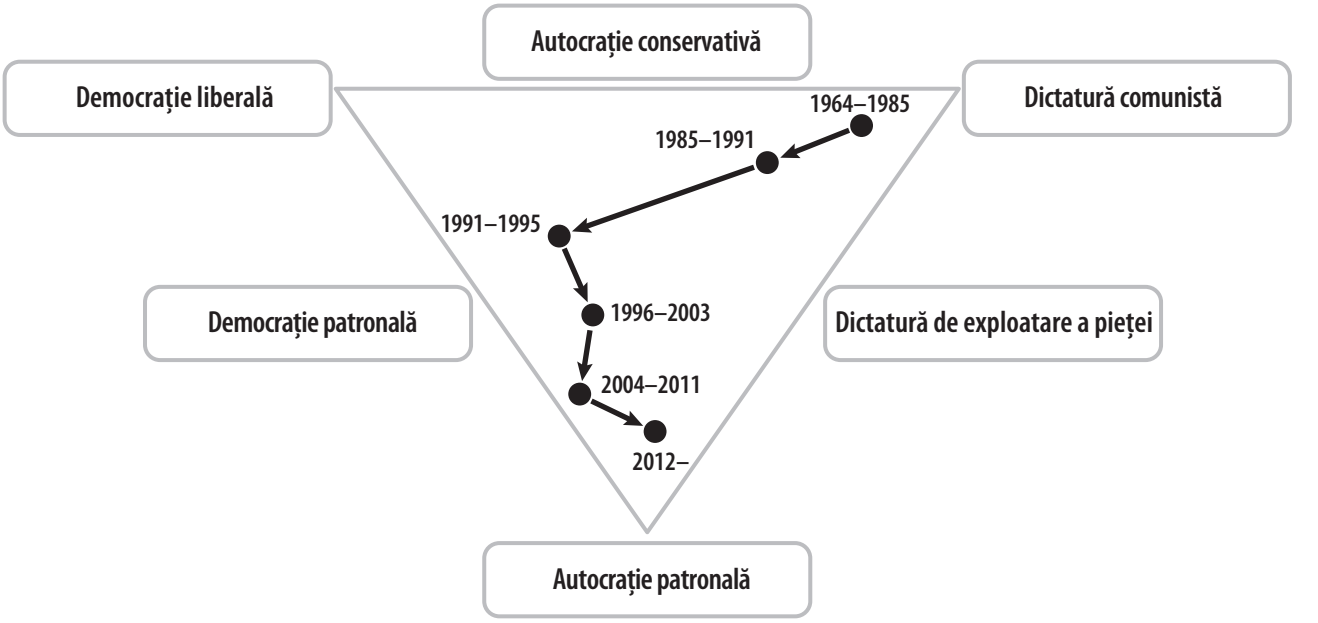
[97] Csaba, *Válság-gazdaság-világ [Criza-economie-lume],* 53-55.

[98] Cf. Åslund, *How Russia Became a Market Economy*.

[99] Hale, *Patronal Politics*, 110-15; Hoffman, *The Oligarchs*.

[100] Hale, *Patronal Politics*, 135.

Figura 7.20. Traiectoria modelată a Rusiei (1964-2022).

În acest triunghi, faptul că Elțîn a devenit un patron suprem este reprezentat de un pas clar spre autocrația patronală și secțiunea de dominație a autoritarismului competitiv, dar nu suficient pentru a trece granițele de dominație ale instituțiilor semiformale și ale redistribuției relaționale de piață. Lui Elțîn i-a lipsit monopolul puterii politice, precum și un stat puternic, ceea ce reprezintă o condiție prealabilă pentru o funcție de succes a statului mafiot [→2.5.2]. În plus, el a guvernat încă în umbra oligarhilor, în special Vladimir Gusinski și Boris Berezovski, care dețineau imperii mediatice substanțiale, și Mihail Hodorkovski, care era cel mai bogat om din țară și controla o mare parte din resursele naturale ale Rusiei în calitate de director executiv al companiei petroliere Yukos. Vladimir Putin, care a fost numit de Elțîn ca succesor al acestuia în 1999, a reformat statul astfel încât acesta și-a recăpătat puterea și, de asemenea, și-a consolidat puterea în sfera acțiunii politice prin victoria zdrobitoare a partidului său Rusia Unită.[101] Această victorie din 2003 i-a permis să realizeze ceea ce Ben Judah descrie drept „marea cotitură". După cum scrie el, „a încheiat epoca în care a guvernat ca un moștenitor al lui Elțîn. A fost momentul în care Rusia s-a aruncat în mod decisiv într-un regim autoritar".[102] Se pare că Putin a avut o întâlnire cu 21 de oligarhi, informându-i că îi vor fi loiali și că nu vor interveni în politică pe cont propriu.[103] De asemenea, el a demonstrat ce ar însemna nesupunerea: Gusinsky și Berezovksy au fost forțați să plece în exil, renunțând la imperiile lor media în favoarea rețelei patronale a lui Putin, în timp ce Hodorkovski a fost încarcerat și companiile sale au fost preluate.[104] Începând cu acest an, Rusia a fost un caz paradigmatic de autocrație patronală, Putin conducând cu mână fermă o rețea patronală monopiramidală. Acest lucru

[101] Hale, *Patronal Politics,* 270-74.

[102] Judah, *Fragile Empire*, 55.

[103] Judah, *Fragile Empire*, 43.

[104] Sakwa, „Putin and the Oligarchs". Browder descrie, de asemenea, efectul descurajator pe care cazul Hodorkovski l-a avut asupra altor oligarhi, care se pare că au fost nevoiți să cedeze o parte semnificativă din proprietățile lor în favoarea proprietății *de facto* a lui Putin (redistribuirea proprietății postcomuniste [→5.5.1]). În plus, propria cruciadă a lui Browder împotriva oligarhilor ruși a fost susținută și folosită de Putin, dar numai până când acesta din urmă a putut subjuga oligarhii, „[să-și consolideze] puterea și, după multe estimări, să devină cel mai bogat om din lume". Browder, *Red Notice,* 157-163.

s-a manifestat în mod deosebit în 2008, când s-a confruntat cu o limită de două mandate, dar a reușit să evite sindromul președintelui în exercițiu lipsit de putere, făcându-l președinte pe omul său politic de fațadă, Dmitri Medvedev, și revenind la putere în 2012.[105] **După o tentativă nereușită de revoluții colorate în 2012, regimul a devenit mai opresiv** în starea sa de consolidare autocratică, rupând societatea civilă și neutralizând autonomia mass-mediei, a antreprenorilor, a ONG-urilor și a cetățeanului [→4.4.3]. [106]

După cum am explicat la sfârșitul capitolului 4, Rusia lui Putin a cunoscut mai multe amenințări la adresa consolidării sale, inclusiv cazul lui Aleksei Navalnîi [→4.4.4.4.2]. În momentul prezentării manuscrisului, nu este clar dacă **invazia din 2022 a Ucrainei** va crea un alt punct de ruptură. Pe măsură ce instinctul imperialist expansionist al Rusiei s-a trezit odată cu o percepție de slăbire a Occidentului[107], invazia Ucrainei a creat crize interne în ceea ce privește legitimitatea, economia și rețeaua patronală informală. În primul rând, criza de legitimitate se manifestă pe măsură ce Rusia devine, dintr-un stat infracțional cu un proiect central de corupție organizată și monopolizată la nivel central, un stat infracțional cu un proiect central de crimă împotriva umanității. Opoziția poporului rus față de război l-a determinat pe Putin să inițieze o serie de măsuri represive, inclusiv blocarea rețelelor de socializare, o lege de cenzură împotriva folosirii unor termeni precum „război" și „invazie" în contextul Rusia-Ucraina și reținerea a mii de persoane care au participat la proteste împotriva războiului.[108] În al doilea rând, sancțiunile economice internaționale, cum ar fi excluderea Rusiei din sistemul SWIFT, precum și exodul companiilor occidentale din Rusia, au un efect devastator asupra economiei rusești și asupra vieții oamenilor obișnuiți din Rusia. În al treilea rând, războiul a pus capăt „epocii de aur" a oligarhilor care își puteau păstra activele în străinătate în siguranță, sub protecția statului de drept și a respectării proprietății private din democrațiile liberale. Sancțiunile economice occidentale care îngheață activele elitei ruse și ale membrilor familiilor acestora arată o radiografie a familiei politice adoptate de Putin: spre deosebire de o autocrație conservatoare, care creează poziții în stat pentru favoritismul bazat pe partide, pozițiile de top din instituțiile statului rus sunt ocupate pe linie de familie, iar fiii și verii primesc venituri mult mai mari decât cei care ocupă poziții similare în Occident.[109] În paralel cu închiderea din ce în ce mai mare a ecosistemului infracțional global, averile oligarhice devin mai vulnerabile și în Rusia, odată cu eliminarea chiar și a unor autonomii limitate și cu introducerea unor măsuri disciplinare în cadrul rețelei patronale (de exemplu, un nou decret care permite confiscarea economiilor funcționarilor care depășesc veniturile acestora timp de trei ani).[110]

Acumularea și izbucnirea nemulțumirilor populare în Rusia sunt, desigur, blocate de lipsa autonomiilor societății civile. Dar, pe măsură ce apar chestionarea în masă a legitimității și frustrarea internă a clienților față de patronul suprem, acestea pot duce la transformarea lui Putin într-un președinte în exercițiu lipsit de putere și pot submina chiar și o autocrație patronală altfel consolidată.

---

105 Hale, *Patronal Politics*, 276-91.

106 Yavlinsky, *The Putin System*, 66-80.

107 Françoise Thom, „What Does the Russian Ultimatum to the West Mean?", *Desk Russie* (blog), December 30, 2021, https://en.desk-russie.eu/2021/12/30/what-does-the-russian-ultimatum.html.

108 Anton Troianovski, „Russia Takes Censorship to New Extremes, Stifling War Coverage", *The New York Times*, March 4, 2022, sec. World, https://www.nytimes.com/2022/03/04/world/europe/russia-censorship-media-crackdown.html.

109 Amiah Taylor and Tristan Bove, „Meet the Russian Billionaires and Elites Who Just Got Hit with Sanctions", *Fortune*, February 23, 2022, https://fortune.com/2022/02/23/ meet-the-russian-billionaires- elites- sanctions/.

110 „Путин подписал указ о конфискации незаконных средств чиновников [Putin signed a decree on the confiscation of illegal funds of officials]", Lenta.RU, March 6, 2022, https://lenta.ru/news/2022/03/06/chinovniki/.

7.3.4. Cicluri de regim și dualitatea dintre schimbarea instituțională personală și impersonală (Ucraina, Macedonia de Nord, Moldova și Georgia)

7.3.4.1. Transformare antipatronală, cicluri de regim și revoluții colorate

Provenind dintr-un mediu în care sferele de acțiune socială s-au separat, devenind adânc înrădăcinate în modele comportamentale și cognitive, **observatorii occidentali tind să se concentreze asupra cadrului instituțional impersonal**, atunci când vine vorba de schimbări de regim. Acest lucru nu înseamnă că ei nu văd deloc relațiile sau actorii personali. Mai degrabă, ei le interpretează adesea prin prisma instituțiilor impersonale: actorii sunt recunoscuți prin titlurile și competențele lor formale, care le sunt acordate de cadrul instituțional, în timp ce efectele rețelelor personale cu legături puternice sunt văzute ca abateri, „mită", „nepotism" etc. [→*Introducere*]. Caracterul fundamental al regimului politic este stabilit de cadrul instituțional impersonal, în timp ce schimbările sale sunt recunoscute doar în măsura în care afectează aceste instituții.

O astfel de **abordare pe un singur nivel este satisfăcătoare dacă sferele de acțiune socială sunt separate** [→1.2]. Pentru că atunci puterea legăturilor puternice este redusă, limitată la sfera lor separată de acțiune socială și, astfel, instituțiile impersonale sunt cele care pot determina funcționarea unui regim fără a fi anulate de rețelele personale. Totuși, **cu cât sferele de acțiune socială sunt mai puțin separate, cu atât mai puțin instituțiile impersonale și cu atât mai mult relațiile personale definesc caracterul unui regim**. În timp ce schimbările regimurilor cu sfere separate pot fi descrise în mod adecvat printr-o abordare pe un singur nivel, având în vedere dominația instituțiilor impersonale, regimurile cu o separare mai mică necesită – așa cum am argumentat în capitolul 1 – o **abordare pe două niveluri,** cu un dublu accent pe instituțiile impersonale și pe rețelele personale cu legături puternice. Abordarea pe două niveluri nu tratează rețelele personale și efectele acestora ca abateri de la funcționarea fundamentală (impersonală) a regimurilor: acestea sunt considerate elemente constitutive și părți integrante ale regimului.

Când vine vorba de analiza secvențelor, putem distinge câte două procese pentru fiecare nivel:

- **la nivelul instituțiilor impersonale** se poate vorbi de **(a) transformare democratică, ceea ce înseamnă instituirea** unor garanții formale, *de jure,* de separare a ramurilor puterii, de deliberare publică și de diverse autonomii sociale (proprietate privată etc.) [→4.3-4], sau de opusul său, **(b) transformare antidemocratică**, ce constă în restrângerea drepturilor și competențelor aparținând elementelor menționate mai sus;
- **la nivelul rețelelor personale** poate avea loc **(a) transformarea patronală**, care presupune *patronalizarea* politică, economică și/sau socială a persoanelor din cadrul unei anumite politici, sau opusul acesteia, **(b) transformarea antipatronală**, care presupune dizolvarea legăturilor puternice ale *patronalismului* și ale rețelelor patron-client în favoarea unui cadru impersonal de relații orizontale.[111]

Pentru o conceptualizare mai precisă a transformării antipatronale, putem reveni la **tabelul 2.3 din capitolul 2** [→2.2.2.2.2]. În acel tabel, am enumerat dimensiunile-cheie care disting relațiile patronale de cele nonpatronale: informale și formale, normative și discreționare,

[111] Împrumutăm „transformare antipatronală" de la Hale, care o folosește într-un articol, dar nu o analizează mai atent. Hale, „Russian Patronal Politics Beyond Putin".

colective și personale (autorizare) și, respectiv, lanțuri birocratice/instituționale și clientelare/personale. Când vine vorba de schimbări la nivelul rețelelor personale, **patronale sau transformare antipatronală înseamnă tocmai mișcarea în aceste patru dimensiuni**. Transformarea patronală înseamnă că un cadru caracterizat în mod dominant de formalitate, normativitate, lanțuri colective (de autorizare) și birocratice/instituționale este deplasat spre celălalt capăt, un cadru caracterizat de *informalitate*, discreționaritate, lanțuri personale (de autorizare) și clientelare/personale. Pe de altă parte, transformarea antipatronală poate fi considerată un succes dacă realizează mișcarea opusă în ceea ce privește cele patru dimensiuni-cheie.

În cazul schimbărilor de tipare, putem distinge, de asemenea, între (1) **transformare pe un singur nivel**, în care are loc un singur proces (la un nivel) fără un al doilea proces la un alt nivel, și (2) **transformare pe două niveluri,** când câte un proces de la ambele niveluri au loc împreună. Transformarea democratică (sau antidemocratică) nu este același lucru cu preluarea democratică (sau autocratică), deși adesea merg mână în mână, ca atunci când Revoluția portocalie a fost urmată de o schimbare constituțională (sau când Orbán a schimbat Constituția și legile electorale după ce a preluat autocratic). Pe de altă parte, „transformarea patronală" presupune *patronalizarea* politică, economică și socială [→5.6.1.3], iar „transformarea antipatronală", eliminarea sau inversarea acestor procese.

Aplicarea acestor concepte și a abordării pe două niveluri în general este deosebit de benefică în analiza **traiectoriei țărilor în curs de democratizare**.[112] Într-adevăr, ceea ce nu s-a văzut în euforia „sfârșitului istoriei" a fost tocmai faptul că, în cazurile de „democratizare eșuată", au avut loc **transformări** pe un singur nivel, în special **transformări democratice fără transformări antipatronale**. Instituțiile impersonale au fost schimbate atât în sfera politică (instituții formal democratice și alegeri multipartidiste), cât și în sfera economiei (privatizarea și dominația proprietății private *de jure),* dar **patronalismul s-a dovedit a fi o structură încăpățânată** care a supraviețuit în epoca postcomunistă [→1.5]. Cu alte cuvinte, cadrul instituțional s-a schimbat, dar nu și actorii care îl populau. Transformarea pe două niveluri a avut loc doar în țări precum Estonia sau Ungaria, care au purtat mai puține moșteniri patronale și au ajuns prin traiectoria lor primară la democrație liberală.

De asemenea, traiectoriile secundare se dovedesc adesea a fi transformări pe un singur nivel. Într-adevăr, acesta a fost cazul în cele patru țări pe care le-am folosit pentru ilustrare: în Republica Cehă a avut loc o încercare de transformare patronală fără transformare antidemocratică; în Polonia, putem observa o încercare de transformare antidemocratică fără transformare patronală. Traiectoria secundară a Ungariei este compusă din două transformări pe un singur nivel (realizate de același actor), o transformare patronală din 1998 și o transformare antidemocratică din 2010, în timp ce Rusia prezintă o transformare antidemocratică fără o transformare patronală (pentru că a pornit deja de la un mediu patronal).

În cele din urmă, **transformarea pe un singur nivel a fost modelul tipic al revoluțiilor colorate de succes**, de asemenea. După cum am menționat în capitolul 4, revoluțiile colorate au izbucnit în democrații patronale contestate sub stindardul democrației și al pluralismului, dar au fost susținute de rețele patronale informale, care au combătut tentativa de monopolizare a rețelei patronale conducătoare [→4.4.2.3]. Aceasta înseamnă tocmai că, **după o transformare antidemocratică a mediului patronal, a avut loc o transformare democratică fără transformare**

[112] Traiectoriile țărilor cu dictatură de transformare sau reformă sunt omise din această discuție. O analiză precisă a acestora ar necesita un cadru mai cuprinzător (separând schimbările în termeni de formalitate-*informalitate*, structurarea de tip multi- și monopiramidal, precum și cele trei sfere de acțiune socială), ceea ce ar anula valoarea heuristică și analitică a abordării pe două niveluri pentru țările în curs de democratizare.

antipatronală. Anumite schimbări au avut loc adesea pentru a realiza mișcări de-a lungul celor patru dimensiuni menționate mai sus[113], dar, de obicei, acestea nu au putut reuși să elimine dominația legăturilor informale, discreționare și clientelare și să lase locul legăturilor formale, normative și instituționale. Fenomenul de transformare democratică fără transformare antipatronală este surprins de Hale în termenul mai general de „ciclu de regim"[114]:

- **Ciclul de regim** este o traiectorie de regim care implică (1) o mișcare spre autocrație și (2) inversarea acestei mișcări. În mod obișnuit, ciclurile de regim implică transformări la un singur nivel ale instituțiilor impersonale (fără transformare antipatronală atunci când schimbarea autocratică este inversată).

Deși democrația poate fi și a fost restabilită în multe cazuri după ce s-a luptat cu tendințele autocratice, transformarea democratică nu este însoțită de transformarea antipatronală. După cum observă Hale, **după aparentele democratizări „există o tendință puternică de apariție a unei noi structuri monopiramidale** la fel de «autoritară» ca și cea veche. Acest lucru se datorează faptului că o simplă schimbare a conducerii nu elimină elementele-cheie care au creat sistemul monopiramidal în primul rând: **societatea rămâne patronală**, iar Constituția rămâne *prezidențială*" (sublinierea noastră).[115]

Tabelul 7.5 sintetizează procesele de dinamică a regimurilor, arătând ce tip de transformare presupune fiecare schimbare de model între tipurile de regim liberal și patronal. Pentru ilustrare, am ales din nou patru țări, fiecare dintre ele ajungând la democrație patronală și angajându-se ulterior în cicluri de regim. Putem găsi o varietate de mișcări ciclice în regiune, cu diferite motive și evenimente care au dus la destrămarea autocrațiilor patronale neconsolidate, de fapt, uneori efemere [→4.4.1.3]. Exemplificăm forma „ortodoxă" a ciclurilor de regim pe cazul Ucrainei, cu numeroase oscilații între democrația patronală și autocrația prin revoluții colorate. Apoi, trecem la cazuri mai neregulate: preluarea autocrației în Macedonia de Nord nu s-a încheiat printr-o revoluție, ci s-a destrămat din cauza unui conflict intraelită; în Moldova, intervenția străină a jucat un rol decisiv. În cele din urmă, cazul Georgiei este unic, deoarece, după Revoluția trandafirilor din 2003, noua conducere a încercat să iasă din ciclul de regim cu o transformare antipatronală, deși fără una democratică și, în cele din urmă, nu a reușit să iasă din sistemul patronal al actorilor informali.

Tabelul 7.5. Procesele de dinamică a regimului și ciclurile.

De la \ La	Democrație liberală	Democrație patronală	Autocrație patronală
Democrație liberală		transformarea patronală (fără transformare antidemocratică)	transformare antidemocratică + patronală
Democrație patronală	transformare antipatronală		transformare antidemocratică
Autocrație patronală	democratic + transformare anti-patronală	transformare democratică (fără transformare antipatronală)	

[113] A se vedea „Six years of the Revolution of Dignity.

[114] Hale, *Patronal Politics*, 87-88.

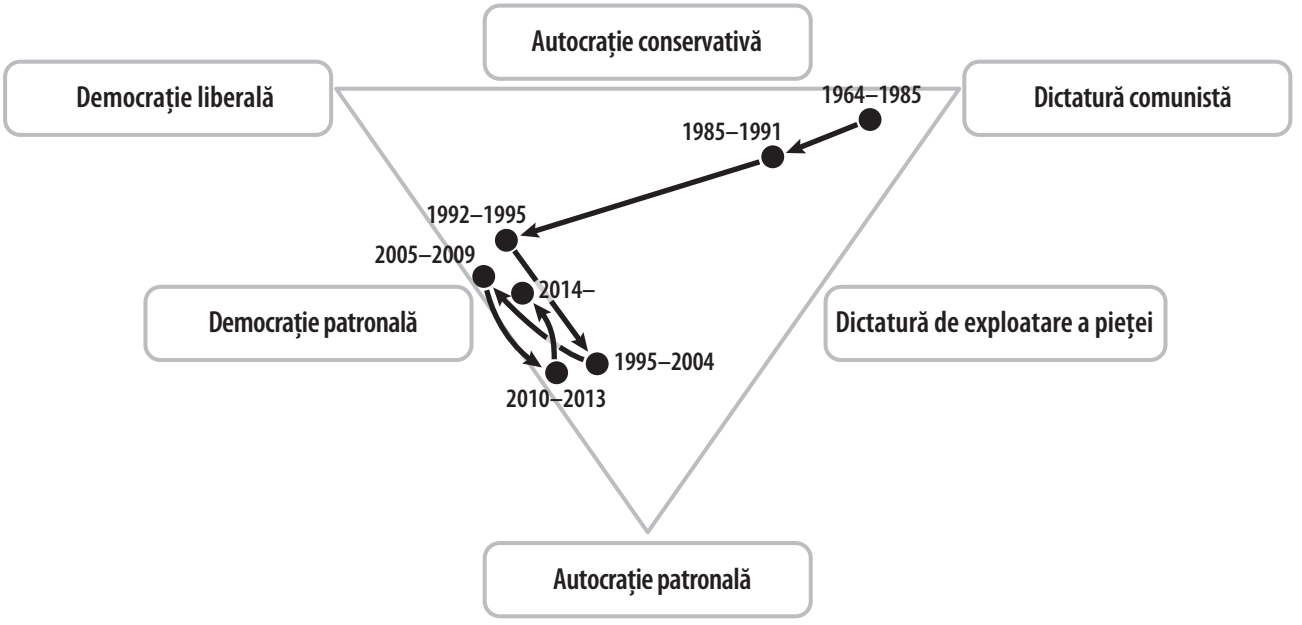
[115] Hale, *Patronal Politics*, 87.

7.3.4.2. Cicluri de regim cu revoluții colorate: Ucraina

În capitolele anterioare, **Ucraina** a fost citată ca un prim exemplu de clanuri postcomuniste concurente [→3.3.7, 3.6.2.1] și am expus, de asemenea, revoluțiile sale colorate [→4.4.2.3]. Acum putem arunca o privire asupra traiectoriei complete a regimului ucrainean, pornind de la perioada în care s-a aflat sub regimul sovietic (figura 7.21). **Deja înainte de schimbarea de regim**, Ucraina a prezentat elemente de politică de clan în cadrul partidului de stat. Potrivit lui Minakov, **trei grupuri regionale din Harkov, Stalino/Donetsk și Dnepropetrovsk reprezentau cele mai mari trei unități de partid și clustere industriale**, asigurând o concurență între facțiuni și ocupând alternativ funcția de prim-secretar al Comitetului Central al Partidului Comunist Ucrainean și de președinte al Consiliului de Miniștri.[116] **Din aceste rădăcini s-a dezvoltat după 1991 un sistem multipiramidal de rețele patronale concurente**, cu clanuri postcomuniste precum clanul Kuchma-Pinchuk, clanul Lazarenko și Grupul Privat.[117]

Prima încercare de a construi o rețea de putere monopiramidală a avut loc în primul mandat prezidențial al lui Leonid Kuchma, care „și-a consolidat puterea prin transformarea sistemului politic într-unul complet prezidențial, prin constrângerea parlamentului să accepte «reforma» sa constituțională din 1996 [...]. În același timp, în a doua jumătate a anilor '90, a încheiat un pact cu oligarhii emergenți care i-a permis să concentreze puterea economică, precum și controlul mass-mediei [...]. În esență, el a stabilit o alianță în care oligarhii i-au susținut ambițiile politice de a continua să domine politica ucraineană, în timp ce el le-a oferit o «krisha» [...] pentru ca aceștia să profite ilegal de pe urma țării."[118] Rețeaua monopiramidală pe care a construit-o s-a dovedit a fi de succes, asigurându-i realegerea în 1999, în ciuda situației economice în continuare slabă.[119]

Figura 7.21. Traiectoria modelată a Ucrainei (1964-2019).

[116] Minakov, „Republic of Clans", 220-28.

[117] Minakov, „Republic of Clans", 228-34.

[118] Mizsei, „The New East European Patronal States and the Rule-of-Law", 537.

[119] Hale, *Patronal Politics*, 148; Bunce și Wolchik, *Defeating Authoritarian Leaders in Postcommunist Countries*, 115-22.

Schimbarea modelului lui Kuchma în autocrație patronală a fost inversată de Revoluția portocalie din 2004, conducând țara înapoi la democrație patronală prin intermediul democrației, dar nu și al transformării antipatronale [→4.4.2.3].[120] Totuși, acesta nu a fost singurul ciclu de regim pe care l-a cunoscut Ucraina. Perioada **2005-2009,** sub președinția lui Viktor Iușcenko, a fost caracterizată de **echilibrul dinamic al competiției patronale**, asigurat de noua Constituție cu executiv divizat aprobată după revoluție.[121] Este demn de remarcat faptul că, în noul sistem, președintele nu era complet lipsit de puteri: după cum scriu Dubrovskiy și colegii săi, „a păstrat controlul asupra serviciilor secrete (înzestrate cu autoritatea de a investiga infracțiunile economice și corupția) și a aplicării legii reprezentate de Procuratura Generală (PGO), care era împuternicită să efectueze toate investigațiile oficialilor [...]. Pe lângă aceasta, un președinte avea un control enorm asupra judecătorilor. Cu aceste instrumente în mâinile sale, el sau ea putea potențial șantaja orice membru al elitei, astfel încât controlul deplin (informal) era doar o chestiune de voință, abilități și impunitate a acestuia." Cu toate acestea[122], după ce Iușcenko a fost înlocuit, Viktor Ianukovici a schimbat unilateral înapoi Constituția la aranjamentul prezidențial inițial, chiar mai puternic, și a făcut o încercare puternică de a crea o rețea patronală monopiramidală. Ca parte a unei transformări antidemocratice, **Ianukovici a efectuat o preluare autocratică** și a reușit să îi neutralizeze pe unii dintre adversarii săi, după cum se discută în capitolul 4 [→4.4.2.3].

Cu toate acestea, **societatea civilă din Ucraina era remarcabil de puternică, ceea ce făcea imposibilă o consolidare autocratică**. Prezența unor rețele patronale adânc înrădăcinate, pe de o parte, și schimbările socio-economice importante care au dat naștere unei clase de mijloc mai orientate spre o ordine de acces deschis, așa-numita clasă de mijloc „creativă", pe de altă parte[123], au dus la o rezistență care a culminat cu **revoluția Euromaidan din 2014**. Așa-numita „revoluție a demnității" a adus nu numai înlăturarea lui Ianukovici, ci și, mai târziu, o alegere care a fost probabil cea corectă din istoria țării.[124] Cu toate acestea, în mod nesurprinzător, **președinția lui Petro Poroșenko** a adus doar o transformare pe **un singur nivel,** întrucât transformarea democratică nu a fost însoțită de transformarea antipatronală. Într-adevăr, așa cum am discutat în capitolul 4, clanurile menționate mai sus au fost cele care au rezistat tentativei de subjugare și au sprijinit revoluția doar pentru a reveni la competiția patronală intensă care a caracterizat Ucraina postcomunistă de la independență încoace.[125] După cum scrie Mizsei, „președinția lui Poroșenko, fără excesele urâte ale regimului Ianukovici, a revenit la poziția sa implicită: lucrează pentru a promova interesele de afaceri și puterea președintelui și a echipei sale și s-a străduit să nominalizeze persoane în funcții în întreprinderile de stat în funcție de interesele financiare ale președintelui și ale anturajului său. Poroșenko a întârziat legislația și modificările constituționale care stabilesc statul de drept și a luptat cu tărie împotriva independenței procuraturii și pentru [...] procurori generali [...] care nu au fost reformiști după niciun criteriu și care au refuzat fără scrupule să înlăture criminalitatea într-o manieră dezinhibată."[126]

---

120 Hale, *Patronal Politics*, 182-90.

121 Hale, *Patronal Politics,* 325-31.

122 Dubrovskiy et al., „Six Years of the Revolution of Dignity", 23.

123 Dubrovskiy et al., „Six Years of the Revolution of Dignity", 61-81.

124 „Despite Violence and Threats in East, Ukraine Election Characterized by High Turnout and Resolve to Guarantee Fundamental Freedoms, International Observers Say".

125 Konończuk, „Oligarchs after the Maidan".

126 Mizsei, „The New East European Patronal States and the Rule-of-Law", 584 Mizsei discută, de asemenea, în detaliu invitația inițială a reformiștilor (inclusiv a celor georgieni) și blocarea ulterioară a încercărilor lor de reformă (pp. 583-599).

În aprilie 2019, **Poroșenko a pierdut președinția în fața lui Volodimir Zelenski,** care a obținut o victorie zdrobitoare atât în alegerile parlamentare, cât și în cele prezidențiale. Deși acest lucru sugerează o amenințare la adresa sistemului de control și echilibru[127], Zelenski **nu este un patron suprem și nu are o piramidă patronală,** ci doar sprijinul oligarhic al lui Igor Kolomoysky, partenerul principal al Grupului Privat.[128] Aparent, Zelenski are un interes în transformarea antipatronală și în spargerea puterii oligarhilor în țară, în mod similar cu Mikheil Saakașvili în Georgia, a cărui victorie zdrobitoare după Revoluția trandafirilor a fost urmată de o tentativă antipatronală [→7.3.4.5]. Pe de o parte, Zelenski riscă un conflict cu Kolomoysky, dar, pe de altă parte, încercările sale sunt în mod evident susținute de clasa creativă menționată mai sus, a cărei apariție marchează posibilitatea sporită (și, în parte, realitatea) unei schimbări treptate, dar reale, a nivelului de patronalism din Ucraina.[129]

La momentul depunerii manuscrisului, **invazia Ucrainei de către Rusia** în 2022 este un conflict în desfășurare, punând în pericol independența țării și șansele de transformare antipatriotică. Pe de altă parte, războiul pare să consolideze identitatea națională a țării. Formula tradițională a naționalismului, care echivala naționalitatea cu etnia și limba, se risipește pe măsură ce zonele vorbitoare de limbă rusă, precum Harkov, Kherson și Mariupol, devin locuri de vărsare de sânge rusesc. La fel ca în cazul minorității ruse din țările baltice, identitatea imperială rusă este înlocuită de o identitate locală – în acest caz, ucraineano-rusă. În timp ce construcția națională a avut loc în deceniile de când Ucraina și-a recăpătat independența[130], reconstrucția națională se va face, după invazie, pe baza unei identități ucrainene mai puternice, concepută în poziția eroică a poporului ucrainean împotriva agresiunii rusești. Acest lucru ar putea crea, de asemenea, fundamentele morale ale unei potențiale transformări antipatronale. O astfel de schimbare poate fi facilitată și de înlăturarea clanurilor legate de Rusia, deși rămâne de văzut dacă vidul de putere pe care îl lasă va fi umplut de clanurile ucrainene sau dacă sprijinul occidental, perspectiva aderării la UE și carisma eroică a lui Zelensky vor fi suficient de puternice pentru a împiedica clanurile să revină la poziția lor de dinainte de război.

7.3.4.3. Ciclul de regim cu conflict intraelită: Macedonia de Nord[131]

Macedonia de Nord este o țară puternic **clientelistă**, în care trăsăturile specifice regimului (puterea executivă divizată) și specificul de țară (falie etnică) au asigurat împreună **competiția rețelelor clientelare timp de mai bine de un deceniu după schimbarea de regim**.[132] După cum notează William Crowther, Macedonia de Nord și-a declarat independența în 1991 și „s-a confruntat cu probleme serioase de dezvoltare economică și cu diviziuni etnice, [dar] politica democratică a funcționat moderat de bine. Au avut loc completări structurate și modificări ale puterii. Progresul a fost vizibil în dezvoltarea organizațiilor societății civile, a libertății de exprimare și a unei mass-media independente. [Cu toate acestea,] reforma a întârziat [în economie], separarea dintre activitățile economice publice și private a fost slabă și, după toate aparențele, clientelismul și privatizarea necorespunzătoare a proprietății de stat au fost larg răspândite. Plângerile privind neregulile de la vot au apărut în mod recurent. În ciuda acestor probleme, competiția regulată între elitele rivale

127 Dubrovskiy et al., „Six Years of the Revolution of Dignity", 52.

128 Kramer, „Oligarch's Return Raises Alarm in Ukraine".

129 Dubrovskiy et al., „Six Years of the Revolution of Dignity".

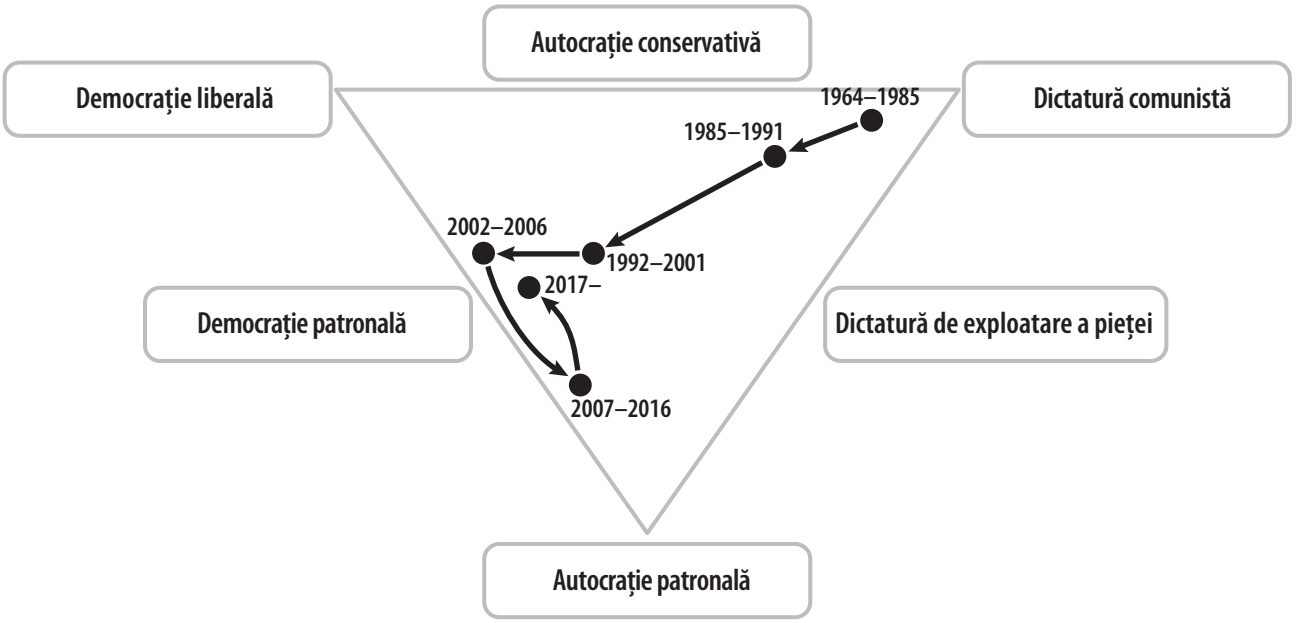
130 Dubrovskiy et al., „Six Years of the Revolution of Dignity", 13–15.

131 Țara a fost redenumită oficial Macedonia de Nord în 2019, în timp ce anterior numele său oficial fusese Fosta Republică Iugoslavă a Macedoniei. Ne referim la țară ca fiind „Macedonia" din motive de simplitate.

132 Hale, *Patronal Politics*, 641.

a avut loc în contextul unor parametri de comportament acceptați informal."[133] Aceste trăsături plasează Macedonia în secțiunea de dominație autoritară competitivă[134], dar relativ aproape de democrația patronală, din cauza patronalismului informal predominant în rândul instituțiilor semi-formale (figura 7.22).

Figura 7.22. Traiectoria modelată a Macedoniei de Nord (1964-2019).

În afară de **foștii comuniști,** care au apărut în noul sistem pluripartidist sub numele de Partidul Social-Democrat din Macedonia (SDSM), cele mai importante două rețele patronale erau legate de **etnicii macedoneni** și de **etnicii albanezi**. Ambele grupuri etnice au avut tendința de a susține partide etnice separate, în cele din urmă câte un partid obținând poziția hegemonică în grupurile lor respective: Organizația Revoluționară Macedoneană Internă – Partid democratic pentru unitatea națională macedoneană (VMRO-DPME) și Uniunea Democratică pentru Integrare (DUI) pentru populația albaneză.[135] Aceste partide și clanurile lor bazate pe nomenclatură și pe etnie s-au rotit la guvernare; și până când niciun grup nu a fost suficient de puternic pentru a-și asuma o poziție dominantă, a prevalat pluralismul democratic în cadrul politicii. Mai mult, **o perioadă de partajare mai puternică a puterii și de democrație electorală a urmat unei scurte perioade de război civil în 2001**. Conflictul etnic a fost încheiat prin Acordul-cadru de la Ohrid (OFA), care a asigurat, printre altele, mai multă putere minorității albaneze, delegarea autorității decizionale către guvernele locale și un sistem electoral proporțional.[136] Hale remarcă, de asemenea, importanța influenței occidentale în diminuarea intensității luptelor dintre rețelele patronale din Macedonia de Nord.[137]

Concurența patronală a fost ruptă de un pact între clanuri [→7.4.1], adică **o coaliție de guvernare între rețelele patronale macedonene și albaneze după alegerile din 2006**.

---

[133] Crowther, „Ethnic Condominium and Illiberalism in Macedonia", 743-44.

[134] Levitsky și Way, *Competitive Authoritarianism*, 124-28

[135] Crowther, „Ethnic Condominium and Illiberalism in Macedonia", 749.

[136] Crowther, „Ethnic Condominium and Illiberalism in Macedonia", 745.

[137] Hale, *Patronal Politics*, 641.

Potrivit lui Crowther, acest lucru a transformat sistemul de partide „de la o situație de concurență reală, deși limitată, la una de guvernare hegemonică a partidelor”[138], pe care criticii au descris-o drept „consociaționism autoritar” și „partidocrație”.[139] Într-adevăr, acest pact între clanuri a permis crearea unei rețele patronale monopiramidale sub conducerea șefului executivului **Nikola Gruevski,** prin care cele două rețele patronale puteau realiza împreună o **transformare antidemocratică**. În studiul lui Crowther, putem descoperi următoarele fenomene[140]:

- **transformarea ambelor partide în curele de transmisie** („liderii centrali ai partidului monopolizează elaborarea politicilor și deciziile privind avansarea”), precum și a legislativului („un observator ascultător care transpune mecanic în lege deciziile luate de cercul intim al lui Gruevski”);
- **corupție constitutivă** de sistem („corupție sistemică” și „o rețea de relații personale în jurul prim-ministrului Gruevski care favorizează abuzul de putere în interes personal”)[141];
- **populismul care aplică ideologia** (caracterizându-i pe „acei macedoneni care resping programul lui Gruevski și aderă la SDSM drept trădători ai națiunii” și „ONG-urile critice la adresa guvernului [...] drept pioni ai puterilor străine”);
- **controlul informal al instituțiilor de stat** („urmăriri penale motivate politic [...] îndreptate atât împotriva politicienilor din opoziție, cât și a presei critice”, „ONG-urile angajate în promovarea democrației și în apărarea drepturilor omului au fost ținta hărțuirii oficiale și neoficiale”, „utilizarea resurselor de stat pentru avantaje partizane și un fel de manipulare strategică a alegerilor”);
- **putere neconstrânsă** (capacitatea rețelelor „de a mobiliza resursele statului și mass-media națională a făcut ca fiecare dintre ele să fie aproape inatacabilă în cadrul comunităților respective”, „liderii de partid au concentrat puterea în executiv, erodând controalele și echilibrele și reducând capacitatea altor ramuri ale guvernului sau ale societății civile de a trage la răspundere liderii partidelor aflate la putere”).

Formarea neobișnuită a rețelei patronale macedonene monopiramidale a generat, de asemenea, vulnerabilitatea acesteia. Gruevski nu a avut un control singular asupra rețelei monopiramidale, care a rămas fragmentată pe plan intern între cele două clanuri etnice. Incapabil să depășească acest clivaj, care fusese alimentat și de bazele de vot divizate ale celor două clanuri, Gruevski a trebuit să se confrunte cu **DUI părăsind coaliția în 2016**, după ce așa-numitul scandal al interceptărilor telefonice l-a făcut inacceptabil. În cele din urmă[142], **țara a revenit la democrația patronală,** iar Gruevski a fost forțat să demisioneze. Iar ulterior a fost condamnat la doi ani de închisoare pentru corupție, însă a evitat pedeapsa fugind din țară cu ajutorul autorităților maghiare, care i-au acordat azil politic în 2018.[143]

---

138 Crowther, „Ethnic Condominium and Illiberalism in Macedonia”, 751.

139 Spaskovska, „From Feudal Socialism to Feudal Democracy”.

140 Crowther, „Ethnic Condominium and Illiberalism in Macedonia”, 751-54.

141 A se vedea, de asemenea, Günay și Dzihic, „Decoding the Authoritarian Code”.

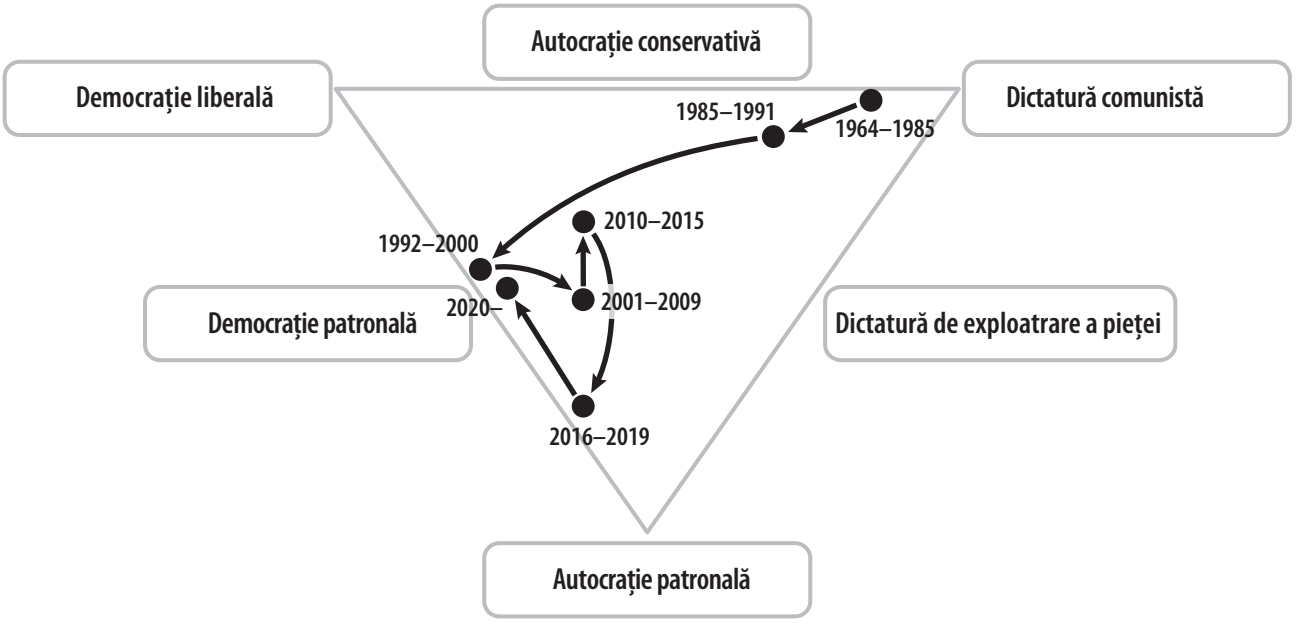
142 Crowther, „Ethnic Condominium and Illiberalism in Macedonia”, 754-56.

143 Walker, „Anti-Asylum Orbán Makes Exception for a Friend in Need”; Balogh, „Further Thoughts on the Gruevski Affair”.

7.3.4.4. Cicluri de regim cu interferențe străine: Moldova

În timp ce traiectoria regimului din **Republica Moldova împărtășește** similitudini cu alte țări cu cicluri de regim, povestea sa concretă este plină de idiosincrazii specifice țării, subliniind cât de multă variație pot produce anumite tipuri de regimuri la nivelul rețelelor personale. O țară postsovietică fără ieșire la mare între România și Ucraina, Moldova **și-a declarat independența în 1991 și abia în 2001 s-a confruntat cu o încercare oarecum reușită de a construi o rețea monopiramidală**. Hale subliniază faptul că, deși țara avea o moștenire patronală puternică și chiar o rețea agrară foarte comunistă aparent dominantă, nu a fost construită nicio piramidă unică în primul deceniu de după tranziție. Primul președinte moldovean, Mircea Snegur (1990-1997), aparent nu a avut ambiția de a crea o rețea patron-client dominantă și subordonată[144], în timp ce al doilea președinte, Petru Lucinschi (1997-2001) „pare să fi avut o voință și o abilitate mult mai mari când a venit vorba de politica patronală [...], dar schimbările instituționale formale [în special Constituția prezidențială slabă din 1994] au permis parlamentului să submineze în cele din urmă încercările sale de a crea fie un sistem monopiramidal, fie o Constituție mai puternic *prezidențială*".[145] Astfel, țara a rămas o democrație patronală, chiar și rețeaua mai mult sau mai puțin dominantă confruntându-se cu o fragmentare internă și cu lipsa unui patron de top clar dominant (figura 7.23).

Figura 7.23. Traiectoria modelată a Moldovei (1964-2020).

În 2001, **Vladimir Voronin** a devenit președinte, iar partidul vasalilor săi, Partidul Comuniștilor din Republica Moldova (PCRM), **a obținut majoritatea constituțională în alegerile parlamentare**. După cum relatează Mizsei, „mandatul puternic al lui Voronin a însemnat că **acesta a putut începe cu ușurință să construiască un sistem monopiramidal**, în pofida obstacolelor constituționale în calea unei președinții puternice [...]. În primul rând – oarecum la fel ca Putin în Rusia – el a **tăiat aripile primilor oligarhi** pentru a-i împiedica să îi limiteze puterea. [...] Voronin **și-a dezvoltat propriile clanuri oligarhice**. Din

[144] Hale, *Patronal Politics*, 168-69.

[145] Hale, *Patronal Politics*, 170.

perspectiva de astăzi, cel mai abil dintre ele a fost Vlad Plahotniuc. Cu toate acestea, la începutul anilor 2000, el nu era nici pe departe cel mai puternic jucător din jurul lui Voronin; de fapt, el și-a croit drum în anturajul președintelui abia în jurul anului 2003. Și-a câștigat influența datorită unei relații de afaceri cu fiul lui Voronin, care, în timp, s-a dovedit a fi cel mai puternic mecanism de asigurare a accesului monopolist la activele de afaceri" (sublinierea noastră). În timp ce[146] Plahotniuc avea să devină ulterior o figură importantă în calitate de patron suprem, **preluarea autocratică a lui Voronin a fost inversată prin mijloace electorale** în 2009. **Acest lucru a fost posibil în principal datorită legăturilor și pârghiilor puternice ale Occidentului**, UE reprezentând opoziția și împiedicând – pentru a menționa doar un singur exemplu – închiderea principalului canal de televiziune simpatizant al opoziției imediat înainte de alegeri. [147] Ca urmare a interferenței străine, țara și-a putut încheia primul ciclu de regim și s-a putut întoarce la regimul competitiv al democrației patronale.

Încă din această perioadă, **Plahotniuc** și-a inițiat planul care l-a condus în cele din urmă la poziția de patron suprem. Cu toate acestea, originea și metoda sa de a obține rolul de patron suprem sunt unice în regiunea postcomunistă. În primul rând, Plahotniuc nu provine nici din vechea nomenclatură, nici dintr-un grup etnic specific, nici din sfera economiei. Mai degrabă, el provine **din lumea interlopă organizată:** a fost un șef al crimei înainte de a intra în sfera politică, legat de numeroase activități ilicite precum spălarea de bani, crimă organizată și trafic de persoane.[148] A devenit oligarh sub Voronin, preluând controlul asupra mai multor fabrici, aeroporturi, hoteluri, precum și asupra unor companii feroviare, de comunicații, media și de resurse naturale din Moldova, printre alte afaceri.[149] În al doilea rând, în timp ce „patronul suprem" este un titlu fundamental informal, cei care doresc să îl obțină devin, de obicei, șef de executiv, un titlu formal care se potrivește cel mai mult prin competențele sale rolului de patron suprem și, de asemenea, semnalează rolul său de lider în fața grupurilor de elită.[150] Cu toate acestea, **Plahotniuc a devenit patron suprem fără a deveni șef al executivului** sau fără a deține vreo funcție importantă în stat, de altfel. Într-adevăr, a existat un moment în care a fost nominalizat prim-ministru, dar nu a ajuns niciodată într-o funcție mai înaltă decât cea de prim-vicepreședinte al Parlamentului. Cu toate acestea, în mod unic în țările discutate, a asamblat o rețea patronală monopiramidală cu mijloacele informale de **kompromat și capturare a statului** pentru o perioadă considerabilă de timp: a extorcat și/sau „cumpărat" sistematic actori politici importanți pentru atingerea obiectivelor sale. Folosind aceste tehnici, **el a reușit să patroneze** în calitate de *poligarh* un număr mare de actori autonomi, cel mai important fiind **(1) Partidul Democrat din Moldova**, care a intrat în coaliția de guvernare a premierului Vladimir Filat după alegerile din 2009, **(2) Curtea Constituțională** și **(3) procurorul general**.[151] El a folosit aceste instrumente pentru a-și neutraliza rivalii, în special pe Filat, care avea și el obiective oligarhice și a dus numeroase lupte cu Plahotniuc, dar care a fost în cele din urmă scos din parlament în cătușe de către procuror, în 2015, sub acuzația de spălare de bani.

În perioada 2016-2019, Moldova a fost o autocrație patronală, condusă informal de Plahotniuc „de pe bancheta din spate". Pe de o parte, el a realizat monopolizarea puterii, deși nu prin obținerea formală a unei majorități constituționale, ci prin faptul că a devenit patronul informal al unor persoane-cheie care au operat statul de drept. Finanțând membri ai

[146] Mizsei, „The New East European Patronal States and the Rule-of-Law", 541-42.

[147] Mizsei, „The New East European Patronal States and the Rule-of-Law", 566.

[148] Miller, *Moldova under Vladimir Plahotniuc*.

[149] Miller, *Moldova under Vladimir Plahotniuc*, 44.

[150] Hale, *Patronal Politics*, 76-82

[151] Miller, *Moldova under Vladimir Plahotniuc*, 52-61; Mizsei, „The New East European Patronal States and the Rule-of-Law", 566-76.

guvernului și ai parlamentului din averea sa privată, Plahotniuc a obținut schimbări unilaterale și în sistemul electoral, schimbând sistemul proporțional într-unul mixt înainte de alegerile din 2019. Plahotniuc și-a extins controlul asupra procurorilor, judecătorilor și Comisiei Electorale Centrale, precum și asupra Inspectoratului Național de Investigații și a Centrului Național Anticorupție, care au fost folosite pentru a colecta kompromate.[152] Pe de altă parte, Plahotniuc a excelat și în acumularea de averi personale. O analiză sistemică a rețelei lui Plahotniuc este oferită de Sarah Chayes, care a fost implicată într-un proiect la Carnegie Endowment for International Peace pentru a cartografia structura cleptocraților de stat din întreaga lume. Ea enumeră elementele rețelei lui Plahotniuc după cum urmează: (1) elemente guvernamentale, inclusiv Ministerul Economiei, care folosea „auditurile vamale și fiscale pentru a disciplina, defavoriza sau pedepsi afacerile concurente"; (2) elemente din sectorul privat, inclusiv bănci, antreprenori de construcții, mass-media, turism, imobiliare și intermediari de utilități publice; (3) elemente criminale, inclusiv contrabandă și oferirea de servicii de spălare a banilor pentru rețelele ruseşti; și (4) facilitatori activi, inclusiv numeroase companii-fantomă și paravan economic.[153] Mai multe rapoarte îl descriu pe acesta folosind puterea asupra statului, a sistemului judiciar și a procuraturii pentru a efectua, de asemenea, raiduri gri și albe [→5.5.3.1][154], adăugând prădarea la portofoliul unui stat care devenise deja infracțional, dominat de clanuri și neopatrimonial sub conducerea sa. Pe scurt, Plahotniuc a instituit cu succes un stat mafiot.

Cu toate acestea, **în 2019,** Plahotniuc nu a reușit să obțină majoritatea absolută în alegeri, în timp ce cele două mari partide de opoziție au avut împreună suficiente mandate pentru a obține o majoritate constituțională și pentru a-i înlătura pe oamenii lui Plahotniuc din funcțiile-cheie ale statului. În cele din urmă, acestea au convenit să formeze o coaliție împotriva lui Plahotniuc, susținută chiar de președintele prorus al lui Plahotniuc, Igor Dodon, însă Curtea Constituțională a declarat coaliția ilegală, iar Dodon a fost înlăturat. În acest moment, **statul mafiot al lui Plahotniuc părea imun la atacurile interne, dar se pare că nu a fost capabil să depășească vulnerabilitatea țării la intervenția străină**. Interesele SUA, ale Europei și Rusiei au coincis în acest moment dramatic din motive foarte diferite.[155] Plahotniuc a fost înlăturat și o coaliție improbabilă de adversari geopolitici și de guvernare, blocul ACUM al Maiei Sandu și socialiștii președintelui Dodon, a preluat conducerea. Aceasta s-a dovedit a fi temporară și, în noiembrie 2019, coaliția s-a rupt într-adevăr. Președintele Dodon a meșterit un guvern minoritar, susținut din exterior de rămășițele Partidului Democrat al lui Plahotniuc. Nu este clar cât de mult control mai exercită Plahotniuc, acum fugar, asupra partidului său. Cu toate acestea, avansarea democratică a Maiei Sandu, care își propusese exact și explicit să depășească statul mafiot, cel puțin temporar, s-a terminat. Nu este clar în ce măsură încă patronul Dodon va putea reconstrui piramida patronală într-un mediu internațional în care europenii și SUA se opun activ restaurării regimului, iar societatea civilă a acumulat o experiență sistemică valoroasă în timpul domniei lui Plahotniuc. În alegerile din 2020, Sandu a reușit să îl învingă pe incumbentul Dodon, deschizând calea pentru continuarea democrației și, potențial, transformarea antipatronală. Dar implementarea cu succes a alternativei victorioase a regimului lui Sandu este încă un drum lung de parcurs la momentul prezentării manuscrisului.

7.3.4.5. O încercare de a fractura ciclul regimului: Georgia

În cele din urmă, ne putem referi la cazul particular al **Georgiei** (figura 7.24). La fel ca Ucraina și Moldova, Georgia a fost stat membru al Uniunii Sovietice până la dizolvarea aces-

[152] Chayes, „The Structure of Corruption".

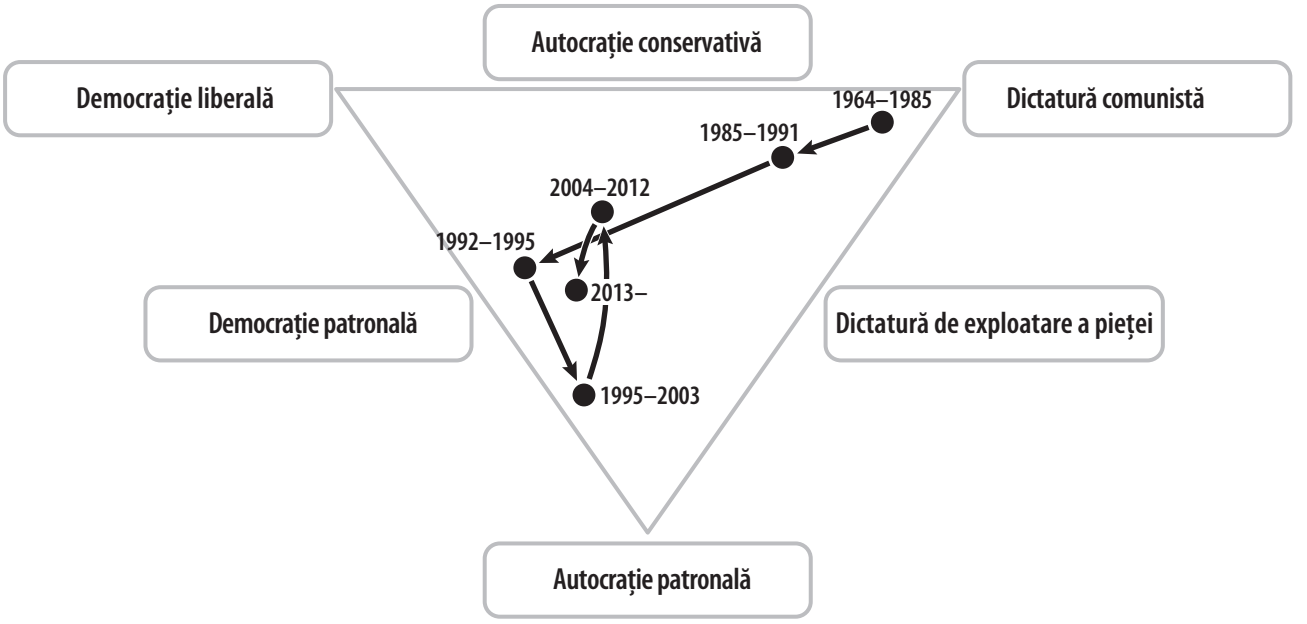
[153] Figurile C.2-5 din Chayes.

[154] Miller, *Moldova under Vladimir Plahotniuc*, 97-124.

[155] Solovyov, „Schimbarea regimului moldovenesc este un exemplu rar de muncă în echipă ruso-occidentală".

teia în 1991. **După ce a devenit independentă, țara s-a confruntat cu eșecul statului și cu un război civil,** cu statul de drept în pericol și cu niveluri ridicate de criminalitate și violență stradală. Pentru a stabiliza țara, liderii militari locali Jaba Ioseliani și Tengiz Kitovani l-au invitat pe fostul secretar general de partid și ministru al afacerilor externe al Uniunii Sovietice, Eduard **Șevardnadze**, să ajute la reprimarea revoltelor și să devină șef de stat după o lovitură de stat militară împotriva președintelui în exercițiu de atunci, Zviad Gamsakhurdia. În mod oficial, Șevardnadze a fost președinte al Parlamentului din 1992 și ales președinte **în 1995, an în care a început să instituie o rețea de putere monopiramidală, cu el însuși ca patron suprem**. Hale notează că, încă din funcția de președinte, Șevardnadze a început „procesul de transformare a puterii sale formale în putere informală. Ținând cont de următoarele alegeri, el a creat un partid, Uniunea Cetățenilor din Georgia, care ar putea servi drept vehicul instituțional pentru coaliția sa [...]. Accentuându-și propria centralitate, el a amenințat, de asemenea, că va demisiona, ceea ce a determinat parlamentul (temându-se de un haos mai mare) să-i acorde puteri formale suplimentare și chiar să-și suspende propriile activități pentru o perioadă. [...] Șevardnadze a căutat alți aliați puternici și i-a dat fiecăruia motive să fie învestit în guvernarea sa [inclusiv] pentru mașinăria regională a lui Aslan Abashidze din regiunea autonomă Ajara [și operațiunile de afaceri din economia subterană] a Ministerului de Interne al lui Kakha Targamadze."[156] Potrivit lui Mizsei, statul sub Șevardnadze „a funcționat ca majoritatea țărilor CSI, cu oameni apropiați lui Șevardnadze, inclusiv membrii familiei sale, care au dobândit largi drepturi economice monopoliste, inclusiv în comerțul cu petrol și gaze".[157]

Figura 7.24. Traiectoria modelată a Georgiei (1964-2019).

Cu toate acestea, Șevardnadze a obținut **doar o preluare autocratică, dar nu și consolidare autocratică**. Adică, societatea civilă a rămas foarte activă sub conducerea lui, cu o autonomie relativ puternică a mass-media, a antreprenorilor și a cetățeanului. Acest lucru a permis izbucnirea primei revoluții colorate postsovietice**, Revoluția trandafirilor din 2003**, pe care am urmărit-o în capitolul 4 [→4.4.2.3]. Deși **patronalismul** nu a pierit după revoluție, noul guvern al lui **Mihail Saakașvili a făcut o încercare unică de transformare**

[156] Hale, *Patronal Politics*, 152.

[157] Mizsei, „The New East European Patronal States and the Rule-of-Law", 547.

antipatronală. De fapt, el nu a fost complet liber de patronalism, fiind susținut de oligarhi importanți precum Bidzina Ivanishvili. Dar, după Revoluția trandafirilor, Saakașvili „a combinat [...] lupta autentică și curajoasă împotriva crimei organizate și a corupției și un elan libertarian pentru a micșora domeniul de aplicare și amploarea statului".[158] În mod **clar condus de ideologie**, programul lui Saakașvili s-a dovedit a fi antipatronal, deoarece a **redus sistemul de proprietate legat de putere prin eliminarea componentei de putere**.[159] Realizând că puterea este automat infuzată cu proprietatea, iar instituțiile publice sunt predispuse să fie capturate de rețelele informale, Saakașvili „a adus o dereglementare radicală pe care partenerii occidentali nu au înțeles-o întotdeauna, deoarece nu au apreciat contextul acestor reforme. Două măsuri foarte vizibile au avut loc în 2005-2006, când au fost eliminate agențiile de siguranță auto și alimentară, deoarece acestea nu se ocupau de siguranța auto și alimentară, ci erau pur și simplu focare de corupție. [...] Primele șocuri ale eliminării acestor instituții disfuncționale și parazitare, precum și a altor agenții, au fost adesea tratate ca fiind «excesive» și chiar «nebunești» de către partenerii internaționali. De fapt, tocmai acest radicalism a fost un factor central al reformelor care au declanșat schimbări reale, nu doar cosmetice."[160] În plus, „autoritățile au fost foarte stricte cu criminalitatea și corupția. Sentințele erau aspre, iar populația penitenciarelor a crescut. Acest lucru a fost crucial pentru a rupe așteptarea supraviețuirii veșnice a statului infractor; a trimis mesajul că va exista o toleranță zero față de crimă și corupție".[161] Reformele au reușit să reducă corupția în condiții de piață liberă și corupția de cumetrie, de asemenea [→5.3.2.2], în special în ceea ce privește relațiile cu birocrația de stat, sistemul de educație, sistemul de sănătate, aplicarea legilor și sistemul judiciar.[162]

Pe de altă parte, **transformarea antipatronală** – care nu a avut un succes deplin, Ivanishvili păstrând încă influența în politică – **nu a fost combinată cu transformarea democratică**, rezultând **o secvență spre autocrație conservatoare**. Mizsei raportează că „această perioadă nu a produs [...] separarea clară a puterii executive și judiciare, o componentă-cheie a statului de drept. [...] Pluralismul mediatic a avut de suferit după cazul Imedi din 2007, în care poliția a folosit forța pentru a dispersa o demonstrație, apoi guvernul a ordonat închiderea posturilor de televiziune Imedi, iar poliția a deteriorat echipamentele din studioul lor central. [Oameni de afaceri] asociați cu regimul anterior au fost adesea băgați în închisoare și eliberați după ce se angajau să plătească. În acel moment, era ceva pur informal și putea fi chiar justificat de nevoile financiare urgente ale noului stat revoluționar. Totuși, acest arbitrar nu a luat niciodată sfârșit cu adevărat. [...] Saakașvili [...] a crezut că poate lua scurtături pentru a reforma statul."[163] În timp ce reformele judiciare ale lui Saakașvili – care, în faza inițială, au dus la o centralizare atât de mare, încât președintele prezida personal consiliul judecătorilor – nu au fost doar interesate, ci au răspuns realității locale a crimei organizate masive, ele au devenit, în cele din urmă, sursa unor abuzuri semnificative de putere.[164]

Regimul autoritarist competitiv al lui **Saakașvili a fost în cele din urmă învins de Ivanishvili însuși în 2012, ceea ce a readus țara la un statut ceva mai patronal**.[165] După cum observă Mizsei, este un fenomen rar în lumea patronală postsovietică faptul că a avut loc o tranziție pașnică, bazată pe alegere, a puterii de la Saakașvili și partidul său, Mișcarea

---

158 Mizsei, „The New East European Patronal States and the Rule-of-Law", 547.

159 Saakașvili și Bendukidze, „Georgia: The Most Radical Catch-Up Reforms".

160 Mizsei, „The New East European Patronal States and the Rule-of-Law", 550.

161 Mizsei, „The New East European Patronal States and the Rule-of-Law", 548.

162 Aliyev, „The Effects of the Saakashvili Era Reforms on Informal Practices in the Republic of Georgia".

163 Mizsei, „The New East European Patronal States and the Rule-of-Law", 547-55.

164 Dubrovskiy et al., „Six Years of the Revolution of Dignity", 33.

165 Hale, *Patronal Politics*, 208-10.

Națională Unită (UNM), la opoziție.[166] Cu Saakașvili transformat într-un ratat nepopular, Georgia a apărut – așa cum scrie Hale – cu o „situație pronunțată de piramidă concurentă".[167] Acest lucru s-a schimbat aparent atunci când, după modificarea sistemului electoral într-o direcție puternic majoritară, partidul de guvernământ Visul Georgian a obținut majoritatea constituțională în 2016. Cu toate acestea, până la sfârșitul anului 2019, **acest lucru nu a fost urmat de o consolidare autocratică și nici de o încercare clară de a stabili o rețea patronală monopiramidală**. Intensitatea competiției și numeroasele demonstrații (care pun sub semnul întrebării legitimitatea) sugerează mai degrabă o democrație patronală decât o autocrație.[168] În plus, reforma în trei valuri a sistemului judiciar (2012-2019) a sporit transparența sistemului și independența judiciară, limitând regulile de transferare a judecătorilor de la o instanță la alta și introducând repartizarea aleatorie electronică a cauzelor.[169] În pofida criticilor din partea societății civile și[170], de asemenea, a faptului că guvernul folosește o puternică retorică populistă, demonizându-l pe Saakașvili[171], reformele menționate mai sus indică pași spre normativitate în loc să lărgească domeniul discreționar, așa cum ar fi tipic pentru un actor patronal cu supermajoritate.

7.4. Dincolo de specificitățile regimului: caracteristici specifice țărilor și politicilor

Cele unsprezece dimensiuni prezentate în **partea 7.2 conțineau doar caracteristici specifice regimului**. Acest lucru înseamnă ceea ce au furnizat aspecte analitice doar pentru regim: setul instituționalizat de reguli fundamentale care structurează interacțiunea în centrul puterii politice și relația sa cu societatea în general [→2.2.1]. Simplificând, **trăsăturile specifice regimului** unei țări **privesc puterea și autonomia**: ele răspund la întrebările (1) ce actor are și/sau nu are putere și/sau autonomie în oricare dintre sferele de acțiune socială?; (2) care este caracterul exercitării puterii și autonomiei?; (3) în ce aranjament coexistă deținătorii de autonomie și putere?; și (4) cum se menține aranjamentul dat, adică cum se realizează stabilitatea regimului? [→6.3]. Prin urmare, trăsăturile specifice unui regim sunt cele prin care se definește un regim, și așa am definit și cele șase regimuri de tip ideal, care au necesitat unsprezece dimensiuni (în plus față de definițiile generale ale regimului lui Kornai) pentru a fi delimitate fără ambiguitate.

Luând regimul ca punct de referință, putem considera caracteristicile specifice regimului ca fiind **factori endogeni, iar ceea ce rezultă din acestea, logica și dinamica endogenă (internă) a regimurilor**. Acesta este ceea ce am încercat să surprindem în secțiuni precum partea 4.4, 5.6 sau 6.2: modul în care caracteristici precum patronalismul guvernării, pluralitatea rețelelor de putere sau forma dominantă de proprietate au indus un tip specific de funcționare sau un model specific de acțiune socială întreprinsă de actorii care populează în mod obișnuit astfel de regimuri [→3]. Cu toate acestea, schițele ilustrative

---

166 Mizsei, „The New East European Patronal States and the Rule-of-Law", 559. Cu privire la motivul pentru care aceasta este o ciudățenie, a se vedea capitolul 4 [→4.3.3.3.2].

167 Hale, *Patronal Politics*, 212, De asemenea, a se vedea Radnitz, „In Georgia, Two Machines Are Better Than One".

168 Nikoladze, „Protests in Tbilisi Continue after Dispersal"; Genin, „Georgian Protests".

169 Oniani, „Towards Strengthening the Rule ofLegethrough Independent Judiciary".

170 Abashidze et al., „The Judicial System: Past Reforms and Future Perspectives".

171 Chkhikvadze, „Georgian Dream's Pyrrhic Victory".

din **partea 7.3 au demonstrat două lucruri: (1) cele unsprezece dimensiuni nu acopereau întreaga complexitate a unei țări**, ceea ce înseamnă că în povestea fiecărui regim din lumea reală existau numeroase aspecte pe care niciuna dintre aceste dimensiuni nu le reflecta, în ciuda faptului că aceste aspecte aveau un rol major în determinarea traiectoriei regimului respectiv; și, ca un corolar, **(2) unele dinamici ale regimurilor nu decurgeau din cele unsprezece dimensiuni,** ci din factori precum interferența străină și faliile etnice, care nu puteau fi explicate în cadrul gamei de specificități ale regimului.

Pentru a umple acest gol, trecem de la caracteristicile specifice regimului și factorii endogeni și încercăm să enumerăm **factorii exogeni**. Aceștia descriu „restul politicii" sau, mai exact, mediul intern și internațional în care funcționează regimul dat. Printre factorii exogeni, putem diferenția două grupuri:

- **caracteristici ale specificului de țară**, care sunt legate de (1) cultura unei țări, inclusiv faliile create de minoritățile etnice și naționale, (2) istoria, inclusiv mărimea țării și supraviețuirea nomenclaturii în general și a serviciilor secrete în special, și (3) dotările naturale, inclusiv resursele naturale și poziția geografică (și, în legătură cu aceasta, poziția geopolitică);
- **caracteristici specifice** politicilor, care sunt legate de conținutul exact și de rezultatul (cuantificabil) al politicilor pe care le produc anumite regimuri.

Astfel de caracteristici pot influența relația dintre putere și autonomie – adică logica internă a regimului –, dar nu reprezintă relația în sine, care se manifestă prin caracteristici precum patronalismul guvernării sau pluralismul rețelei de putere. În consecință, ele trebuie să fie păstrate analitic distincte de caracteristicile specifice regimului, astfel încât să putem vedea care este caracterul fundamental al regimului și cum este modificat de specificitățile țării și ale politicii.

O parte substanțială a literaturii de specialitate se ocupă de specificul de țară, iar dezvăluirea cauzelor exacte ale idiosincraziei fiecărei țări postcomuniste ar putea umple mai multe cărți separate. Cu toate acestea, în scopul cărții noastre, este suficient **să identificăm câteva dimensiuni importante specifice fiecărei țări, de-a lungul cărora pot fi analizate țările postcomuniste de același tip de regim**. Aceste dimensiuni pot exista și influența funcționarea oricăruia dintre cele șase regimuri de tip ideal, deși ne concentrăm în principal pe efectele lor asupra regimurilor patronale, deoarece acestea sunt cele mai răspândite în regiunea postcomunistă.

Un cititor atent poate observa că nu este pentru prima dată când ne ocupăm de specificul fiecărei țări. Pe lângă diversele referiri pe parcursul cărții, capitolul 1 a fost în general dedicat caracteristicilor de țară, schițând argumentul structurilor încăpățânate și descriind cele trei regiuni istorice ale fostului imperiu sovietic. Cu toate acestea, este important să distingem acest capitol de expunerea care urmează. Capitolul 1 s-a axat în primul rând pe dezvoltarea trăsăturilor specifice regimului, adică pe motivul pentru care anumite regiuni au fost mai predispuse să producă anumite tipuri de regim. În schimb, principala preocupare a expunerii noastre de acum este modul în care diferă țările cu aceleași caracteristici specifice regimului. Pentru a folosi o metaforă simplă, capitolul 1 a explicat de ce subiecții noștri au devenit pisici sau câini, în timp ce paginile următoare vor sublinia ceea ce diferențiază Chihuahua și Marele Danez. Ne vom ocupa acum de „diferențele intraspecie", nu de explicarea motivelor pentru care un subiect este membru al speciei pentru început. Și în timp ce variantele aceluiași regim pot diferi semnificativ, diferențele lor nu îi fac membri ai unor specii diferite. De exemplu, o țară poate fi o autocrație patronală cu un teritoriu mic, la fel ca și cu unul mare, sau o democrație patronală poate fi un înapoiat economic sau poate prezenta o economie stabilă și de succes, aparținând în același timp „speciei" de democrație patronală.

7.4.1. Faliile etnice ca sursă de pluralism și dezordine

Modelul original al politicii **identitare pe care** l-am discutat în capitolul anterior [→6.4.2] este politica **identităților etnice**. Înțelegem „etnic" în sens larg ca identitate împărtășită bazată pe strămoși, limbă, cultură sau naționalitate comună [→3.6.2.1]. În ceea ce privește identitatea etno-politică, esența ei este aceeași cu cea a variantei populiste: divizarea dintre **„noi"** și **„ei",** adică cei din interiorul grupului și cei din afara lui.[172] Cu toate acestea, clivajul rezultat nu trebuie să fie maniheist și monocentric, iar membrii unui grup etnic nu înțeleg neapărat interacțiunea cu alte grupuri ca pe un joc cu sumă nulă. Ceea ce trebuie să îndeplinească grupurile care constituie identitate etno-politică este unul sau ambele criterii: **(a) etnia oferă o forță de coeziune la nivelul elitelor**, ceea ce înseamnă că anumite facțiuni ale actorilor politici sunt legate între ele de identitatea etnică, și/sau **(b) etnia este o sursă de mobilizare în masă**, ceea ce înseamnă că o mărime substanțială a populației țării este atașată emoțional de etnia dată și e dispusă să acționeze în interesul grupului etnic, chiar și în detrimentul interesului său individual.[173]

Distingând dimensiunile analitice, putem discuta mai întâi **aspectele interne** ale politicii etnice. O vastă literatură este dedicată faliilor etnice și impactului lor politic, în special efectelor lor dăunătoare pentru o democrație, care ar trebui să se bazeze pe deliberarea publică pașnică și pe demnitatea umană individuală [→4.2.2].[174] Cu toate acestea, sub dictatura comunistă, multe dintre populațiile etnice preexistente au fost tratate cu o strategie mixtă de (1) opresiune și (2) separare administrativă într-o structură federală, dacă grupul etnic era legat în mod special de o zonă bine definită (cum ar fi slovenii din Iugoslavia, slovacii din Cehoslovacia și abhazii din Republica Socialistă Sovietică a Georgiei).[175] În epoca postcomunistă, **prima dimensiune analitică** a identității etno-politice este **dacă țările divizate etnic s-au destrămat sau nu după schimbarea de regim**. Cazurile în care au făcut-o pot fi clasificate după trei aspecte: (a) dacă divizarea a dus la formarea unor noi țări sau a unor enclave etnice separate din punct de vedere administrativ; (b) dacă divizarea a fost pașnică și recunoscută de ambele părți sau nu; (c) dacă divizarea a avut loc de-a lungul diviziunilor structurii federale anterioare sau nu. Membrii Uniunii Sovietice s-au separat în mod pașnic, formând noi țări și de-a lungul diviziunilor federale preexistente; dizolvarea Iugoslaviei a dus, de asemenea, la formarea de noi țări de-a lungul subdiviziunilor teritoriale preexistente, dar aceasta s-a rupt în mod violent. Serbia reprezintă cazuri de secesiune acceptată bilateral (Muntenegru) și de secesiune unilaterală (Kosovo), în timp ce Moldova și Bosnia-Herțegovina prezintă enclave etnice (Transnistria și, respectiv, Republica Srpska). În ambele cazuri, scopul acestor secesiuni în urma formării națiunii a fost acela de a crea unități etnice mai mult sau mai puțin omogene, cu o viață politică mai puțin afectată de faliile etnice.

În țările care nu s-au dezmembrat, faliile etnice s-au menținut și în jurul lor s-au format rețele de patroni-clienți, sau mai precis **clanuri bazate pe etnie** [→3.6.2.1], care au devenit participanți obișnuiți la viața politică a țării prin intermediul partidelor patronale [→3.3.7]. Acest lucru dă naștere celei **de-a doua dimensiuni analitice**, și anume **dacă clanurile etnice domină** sau nu **peisajul politic.** Minoritatea maghiară din România (și partidul său, UDMR), de exemplu, este un actor minor în comparație cu marile rețele

---

[172] Pentru o metaanaliză, a se vedea Varshney, „Ethnicity and Ethnic Conflict".

[173] Way, *Pluralism by Default*, 18-21. De asemenea, a se vedea Berezin, „Emotions and Political Identity"; Beissinger, *Nationalist Mobilization and the Collapse of the Soviet State*.

[174] *From Voting to Violence*. Pentru lucrări de referință, a se vedea Horowitz, „The Challenge of Ethnic Conflict"; Snyder, *From Voting to Violence*.

[175] Pentru o prezentare generală, a se vedea King, Rupesinghe și Vorkunova, *Ethnicity and Conflict in a Post-Communist World*.

patronale, dar își menține poziția și echilibrul între rețele, susținând fie una, fie cealaltă în coaliții, într-un mod funcțional-coerent, fără un angajament ideologic.[176] Cu toate acestea, în țările postcomuniste din Asia Centrală sovietică, putem observa ceea ce Collins descrie în mod viu ca fiind „**politica de clan" ,** cu clanuri bazate pe etnie care domină regimurile patronale.[177] În astfel de țări intervine cea **de-a treia dimensiune analitică**, referitoare la **prezența unui pact între clanuri,** adică un acord informal de stabilizare a relațiilor dintre clanuri. Potrivit lui Collins, astfel de pacte sunt susceptibile de a fi încheiate atunci când „(1) o amenințare externă comună induce cooperarea între clanuri care, altfel, ar avea interese insulare; (2) există un echilibru de putere între fațiunile majore ale clanurilor, astfel încât niciuna nu poate domina; și (3) un intermediar legitim, un lider în care toate fațiunile au încredere, își asumă rolul de a menține pactul și distribuția resurselor pe care acesta o stabilește".[178] După cum arată în mod convingător Collins, pactul între clanuri a fost necesar pentru a crea un regim stabil după tranziția din Asia Centrală sovietică, iar acolo unde nu a fost încheiat – și anume în Tadjikistan – absența sa a dus la un război civil. Cu toate acestea, în regiunea istorică ortodoxă, țări precum Ucraina, care au prezentat politica de clan, dar nu și un pact între clanuri, nu au cunoscut un război civil etnic în timpul schimbării de regim. Mai degrabă, după o perioadă de anarhie oligarhică, s-a dezvoltat o democrație patronală funcțională [→4.4.2, 7.3.4.2].[179]

În cazul în care există un pact între clanuri, **apare a patra dimensiune analitică, și anume dacă pactul stabilizează o rețea patronală mono- sau multipiramidală.** Exemplul principal pentru aceasta din **urmă este Kârgâzstanul,** care s-a caracterizat printr-un „mediu politic relativ liberal, autonomia economică a rețelelor patronale-clientelare locale, rivalitatea dintre elitele din nord și cele din sud"[180] și o proliferare de triburi locale nealiniate, ceea ce a determinat regimul să se orienteze către un mecanism de negociere parlamentar.[181] În rândul **pactului între clanuri monopiramidale,** putem observa o variație în ceea ce privește forța și durata acestora. În **Uzbekistan**, pactul a fost încheiat în timpul tranziției și a perseverat, supraviețuind chiar și morții patronului suprem Karimov.[182] Cu toate acestea, în **Macedonia de Nord**, pactul între clanurile albaneze și cele etnice macedonene sub Gruevski a fost format după tranziție – de fapt, după un scurt război civil etnic în 2001 – și s-a rupt în cele din urmă, tocmai de-a lungul faliei etnice inițiale [→7.3.4.3].

Pactul între clanuri monopiramidale oferă contraexemple la afirmația lui Way, conform căreia diviziunile etnico-naționaliste polarizate subminează pactul dintre elite, duce la *coluziune* și la „pluralism implicit". Cu toate[183] acestea, el are dreptate să sublinieze că, **în lipsa unui astfel de pact între clanuri, faliile etnice pot împiedica și consolidarea rețelelor patronale monopiramidale**. După ce puterea a reușit instaurarea autocrației, partidele de opoziție pot contracara guvernul doar dacă dispun de o comunitate puternică de alegători care să le pună la îndoială legitimitatea [→4.3.2.1]. Dacă nu există un sentiment puternic de opoziție în rândul populației, opoziția trebuie să îl construiască, ceea ce necesită campanii și o prezență mediatică pe care patronul suprem poate fi capabil să o rețină prin dominarea tot mai mare a sferei de comunicare [→4.3.1.2]. Dar, așa cum subliniază Way,

---

176 Magyari, „A közéleti korrupció román modellje".

177 Collins, *Clan Politics and Regime Transition in Central Asia*.

178 Collins, *Clan Politics and Regime Transition in Central Asia*, 50.

179 Minakov, „Republic of Clans".

180 Hale, *Patronal Politics*, 194.

181 În ceea ce privește rețeaua patronală multipiramidală din Kârgâzstan, a se vedea figurile B.1-8 din Chayes, „The Structure of Corruption".

182 Hale, *Patronal politics*, 242.

183 Way, *Pluralism by Default*, 20-21.

o falie etnică poartă deja un sentiment de opoziție, combinat cu structuri de mobilizare a maselor care pot fi exploatate împotriva piramidei unice emergente.[184]

Pe de altă parte, Way atrage atenția asupra modelului conform căruia „diviziunile pasionale legate de identitate și cultură [...] rămân rareori limitate la granițele interne. Prin urmare, acestea sunt susceptibile de a avea un impact critic asupra expunerii țărilor la presiunea externă. Exploatând diviziunile geopolitice mai largi, diviziunile polarizate între grupurile rusofile și nonrusofile din contextul postsovietic au deschis titularii de funcții la presiuni atât din partea Rusiei, cât și a Occidentului".[185]Acest lucru ne conduce la discuția privind **aspectele externe**. Concentrându-ne pe faliile **etnice,** principala noastră întrebare în această privință este dacă **o anumită minoritate etnică este (a) atașată emoțional de o țară-mamă care este (b) activă din punct de vedere geopolitic**. Acest lucru se referă în special la **minoritățile rusești** din regiunea istorică est-ortodoxă.[186] **În Ucraina**, minoritatea rusă care trăiește în zonele industriale s-a bucurat de o poziție privilegiată în Uniunea Sovietică, ce este, prin urmare, un subiect de nostalgie într-o țară care e acum una dintre cele mai sărace din Europa. Dincolo de limbă și de preferințele corespunzătoare în materie de politică externă, nostalgia economică ar fi putut constitui un element care a făcut posibil războiul hibrid din regiunea Donbass, precum și geopolitica expansionistă a Federației Ruse.[187]

Un alt exemplu de minorități rusești care au constituit o influență specifică țării asupra funcționării regimului poate fi găsit în **statele baltice**. În timp ce Estonia reprezintă un caz de tranziție la democrație liberală fără regres democratic, un segment important al minorității ruse a fost exclus de la vot după tranziție. Acesta a fost modul în care aceste state au abordat problema faliilor etnice susținute din exterior: prin excluderea minorității respective de pe terenul de joc politic.[188] Situația s-a schimbat atunci când aceste țări și-au manifestat interesul de a adera la Uniunea Europeană, care cerea egalitatea în drepturi.[189] Cu toate acestea, Estonia a reușit să realizeze o „cooptare la nivel de națiune" a minorității sale rusești: în paralel cu extinderea treptată a drepturilor sale, atașamentul minorității rusești față de țara-mamă a dispărut treptat. Acest lucru a fost posibil datorită dezvoltării economice a Estoniei, care – spre deosebire de Ucraina – a slăbit motivele de nostalgie sovietică în rândul rușilor estonieni. Într-adevăr, a apărut o nouă identitate baltică-rusă, bazată pe succesul țării, care a înlocuit identitatea imperială rusă.

7.4.2. Statul profund (deep state) și supraviețuirea serviciilor secrete comuniste

În timp ce fiecare stat suveran menține o agenție de informații, iar regimul de loialitate al acesteia diferă în mod specific între cele trei regimuri de tip polar [→3.3.6]; este un fenomen specific fiecărei țări atunci când **agențiile însărcinate cu probleme de securitate națională încep să acționeze ca un stat profund**. Prin „stat profund" înțelegem o rețea dezvoltată și autonomă a

[184] Way, *Pluralism by Default*, 19-20.

[185] Way, *Pluralism by Default*, 21.

[186] Regiunea istorică islamică a fost caracterizată de prezența a relativ puțini etnici ruși și a unei populații creștine ortodoxe relativ mici (Kazahstanul a avut cea mai mare proporție de etnici ruși din Asia Centrală, dar acest procent a scăzut de la 37% la 26% din totalul populației între 1989 și 2007). Peyrouse, „The Russian Minority in Central Asia: Migration, Politics, and Language".

[187] Kuzio, „Russia-Ukraine Crisis".

[188] Pentru discuții contemporane în politica estoniană, a se vedea Vetik, „Ethnic Conflict and Accommodation in Post-Communist Estonia".

[189] Galbreath, „The Politics of European Integration and Minority Rights in Estonia and Latvia".

agenției de informații care acționează pe agende informale, fie împreună cu rețelele existente (patronale), fie împotriva acestora.[190] Cu alte cuvinte, o agenție de informații poate deveni, în mod informal, o unitate autonomă, un „stat în stat" sau mai degrabă o „mafie în mafie" în unele țări postcomuniste. Existența și dinamica unui astfel de fenomen depind în mare măsură de pluralitatea rețelelor de putere dintr-un regim, prin urmare, acesta poate fi într-adevăr situat pe nexusul putere-autonomie. Motivul pentru care considerăm că statul profund e specific fiecărei țări este că **nu se caracterizează în mod necesar printr-un tip de regim, în timp ce poate coexista cu mai multe tipuri de regim**. Mai mult, existența unui stat profund și rolul pe care îl are acesta depind în **mare măsură de istoria țării respective**, în special de forma de tranziție și de puterile formale conferite serviciilor secrete după schimbarea regimului.

În dictatura comunistă, serviciile secrete nu erau autonome față de statul-partid [→3.3.6]. Dimpotrivă, ele erau instrumente importante ale partidului pentru culegerea de informații militare, menținerea controlului politic și represiunea internă, și chiar comerțul secret de armament și tehnologie. Agenții precum KGB-ul din Uniunea Sovietică, StB-ul din Cehoslovacia sau Securitatea din România au constituit mari rețele care sufocau statul și societatea. **Cunoștințele și capitalul social reprezentat de (membrii acestor) rețele puteau fi convertite în capital politic și economic** după schimbarea regimului. Am menționat deja piața timpurie a kompromatelor – precum cea care s-a dezvoltat în Rusia în anii ,90 – unde se putea capitaliza pe baza informațiilor colectate [→4.3.5.2] și, într-adevăr, faptul de a ști că cineva a fost recrutat este în sine o formă de kompromat, în special în regimurile democratice în care lustrația nu a avut loc sau a avut loc doar parțial. Se poate spune[191] că indivizii ar putea folosi capitalul social acumulat și față de țări străine în diverse moduri, dar problema specifică pe care o privește această parte este **supraviețuirea serviciilor secrete comuniste ca rețea internă**. În unele țări, supraviețuirea internă nu a produs un stat „profund", ci statul însuși, adică noua elită conducătoare. Exemplele includ Azerbaidjanul cu Heidar Aliyev, care a devenit patron suprem după ce a urmat o carieră în KGB[192], precum și Rusia cu Putin și așa-numiții săi *siloviki*.[193] Potrivit lui Petrov, Putin și-a propus să stabilească „superioritatea numerică esențială a FSB și a altor ofițeri ai serviciilor secrete aflați în poziții de putere", pe lângă faptul că a împrumutat „codurile și normele de comportament elitist [adecvate]" de la serviciile secrete: „căutarea controlului și a controlului asupra controlorilor mai degrabă, decât a transparenței; inspirarea și menținerea conflictelor în conducerea corporațiilor și între corporații; întărirea rețelelor verticale, alături de lipsa conexiunilor orizontale și a încrederii".[194] În cazuri precum Azerbaidjan sau Rusia, rețeaua patronală monopiramidală a țării are în centrul său un serviciu secret transformat, acesta din urmă rămânând o ramură specifică, ce se distinge din punct de vedere operațional, a familiei politice adoptate (clanul bazat pe nomenclatură [→3.6.2.1, 3.3.5]).

În țările în care s-a dezvoltat un fel de stat profund, supraviețuirea serviciilor secrete s-a realizat adesea prin **continuitatea personalului din agențiile de informații nou-înființate** în țările eliberate.[195] Ucraina este un bun exemplu de astfel de continuitate: deși Serviciul de Securitate ucrainean (SBU) a înlocuit ramura ucraineană a KGB-ului, experții estimează că 35% din SBU era compus din profesioniști ai KGB-ului care au fost instruiți de Moscova și au

---

190 Pentru o definiție mai generală a statului profund, a se vedea O'Neil, „The Deep State".

191 Szczerbiak, „Dealing with the Communist Past or the Politics of the Present?"; Horne, „Late Lustration Programmes in Romania and Poland"; Ungváry, *A Szembenézés Hiánya [Lack of Facing]*.

192 Hale, *Patronal Politics*, 149-51.

193 Viktorov, „Russia's Network State and Reiderstvo Practices", 445-47.

194 Petrov, „Putin's Neo-Nomenklatura System and Its Evolution", 197.

195 Knight, *Spies without Cloaks*; Williams și Deletant, *Security Intelligence Services in New Democracies*.

păstrat contacte cu aceasta.[196] Bazându-se pe cunoștințele acumulate și pe capitalul social, s-ar **putea forma un stat profund ca o extensie informală a puterilor conferite în mod oficial serviciilor secrete**. Pentru a fi mai precis, statul profund poate fi analizat după patru aspecte:

1. **Puterea rețelei.** Pierzându-și poziția centrală acordată în mod oficial, serviciile secrete au slăbit adesea în procesul de tranziție. Un stat profund ar putea fi dezvoltat pe măsură ce puterea unui serviciu secret a fost reconstruită, fie prin (a) mijloace formale, ceea ce înseamnă un mandat formal larg al noii agenții (ca în Ucraina, unde SBU se ocupă de economiile infracționale considerate „chestiuni de securitate națională"), fie (b) mijloace informale, ceea ce înseamnă utilizarea capitalului social acumulat pentru a plasa cârtițe în poziții importante și kompromate pentru a captura actori politici formali prin șantaj. În plus, trebuie menționată coerența rețelei, unde ierarhiile statului profund pot fi plasate pe o scară de la o ordine strictă, aproape militară, până la un set dezorganizat de grupuri și departamente concurente.

2. **Motivațiile rețelei.** Actorii din statul profund își pot folosi puterea pentru a atinge obiective economice și politice. În unele cazuri, puterile formale și informale ale statului profund sunt folosite pentru șantaj, extorcând sume de bani de la oameni prin constrângere. Dovezile anecdotice sugerează că averi private substanțiale au fost acumulate în acest mod, asigurând un stil de viață luxos, dar nu la fel de semnificative ca averea oligarhilor și a patronilor suprem în sistemele monopiramidale. În alte cazuri, statul profund este implicat în politică, putând acționa fie ca (a) un servitor al politicii, ceea ce înseamnă că își oferă în mod informal serviciile rețelelor patronale interesate (de exemplu, Ungaria înainte de 2010), [197] fie ca (b) un creator de politică, ceea ce înseamnă că își folosește mijloacele pentru a influența elaborarea politicilor și numirile, precum și pentru a întrona și detrona actori politici în conformitate cu agende informale (de exemplu, România).[198]

3. **Autonomia rețelei.** Situația statului profund este analogă cu cea a autonomiilor oligarhice. Și anume, (a) într-o rețea multipiramidală poate păstra o autonomie relativă, întreținând – poate nu relații egale, [199]dar bune – cu rețelele concurente, evitând în același timp subjugarea față de oricare dintre ele, în timp ce (b) într-o rețea monopiramidală poate fi temporar recalcitrant sau poate avea o atitudine pozitivă (adoptat), negativă (rival) sau neutră (tovarăș de drum) față de patronul suprem, dar își va pierde în cele din urmă autonomia în cazul în care monopiramidala se consolidează [→3.4.1.3]. Într-adevăr, competiția patronală este cea care a permis funcționarea unui stat profund în Ucraina și România, în timp ce în Ungaria, din 2010, serviciile secrete nu mai sunt servitori autonomi al politicii, ci o organizație clientelară.

4. **Privatizarea rețelei.** Statul profund se bazează în mod obișnuit pe mijloacele agenției de securitate publică, dar ocazional și agențiile private pot lua parte la activitatea sa. Ungaria oferă un exemplu, unde rețeaua patronală a lui Orbán a fost cea

[196] Anderson și Albini, „Ukraine's SBU and the New Oligarchy".

[197] Széky, *Bárányvakság*, 232-49.

[198] Mungiu-Pippidi, „Explaining Eastern Europe".

[199] A se vedea Kuzio, „Russianization of Ukrainian National Security Policy under Viktor Yanukovych".

care s-a bazat în principal pe astfel de servicii. Într-adevăr, asigurarea controlului asupra serviciilor secrete a fost o problemă-cheie pentru Fidesz, încă de la început: încă din 1990, în schimbul susținerii alegerii liberalului Gábor Demszky ca primar al Budapestei, Fidesz a negociat și și-a asigurat pentru sine poziția sa anterioară în parlament ca președinte al Comisiei pentru Securitate Națională. Până la mijlocul anilor 2000, chiar și în opoziție, Fidesz a folosit această poziție pentru a-și asigura influența asupra aparatului de securitate națională. Dar în 2006, socialiștii aflați la guvernare au pus capăt practicii serviciilor de a „raporta în ambele sensuri" – adică atât guvernului socialist, cât și Fidesz – care fusese modelul până atunci, ceea ce a dus la conflicte grave între cele două partide politice. Această evoluție a conferit importanță companiilor private care desfășoară activități dubioase ale serviciilor secrete, cum ar fi UD Zrt. descrisă de un important săptămânal economic maghiar ca fiind „o agenție privată de informații care organizează lovituri de stat de partid".[200] Agenții pensionați ai serviciilor secrete care lucrau acolo au fost ulterior reactivați de Fidesz în cadrul organizațiilor oficiale de securitate, după revenirea acestora la putere în 2010. Cu toate acestea, din 2010, ministrul de interne Sándor Pintér supraveghează nu doar poliția, ci și serviciile secrete, ceea ce a însemnat revenirea asupra deciziei de separare a celor două organisme, care a fost un act simbolic în timpul schimbării de regim. Această inversare a marcat domesticirea fostului stat profund în serviciile secrete ale patronului [→3.3.6].

În concluzie, statul profund poate exista ca o entitate politică puternică și relativ autonomă dacă este împuternicit atât formal, cât și informal și dacă este situat într-un regim competitiv. Din punct de vedere tehnic, ar putea fi vorba și de o democrație liberală, unde influența statului profund ar conta ca o interferență tutelară care este potrivnică principiilor constituționale.[201] Cu toate acestea, într-o **democrație patronală precum România, statul profund este pur și simplu o rețea informală care coexistă cu rețelele patronale informale**, principala diferență fiind aceea că nu are un partid formal, ci mai degrabă o prezență de fond. Cu toate acestea, în autocrațiile patronale din regiune, statul profund fie nu există – deoarece a devenit un element puternic de nomenclatură al familiei politice adoptate –, fie este subjugat, marginalizat sau eliminat.

7.4.3. Dimensiunea țării și ambițiile globale ale fostelor imperii

7.4.3.1. Stratificarea rețelelor patronale monopiramidale revizuită

Dimensiunea teritoriului și a populației țării în care funcționează regimul influențează puternic caracterul sistemelor monopiramidale. Astfel de sisteme trebuie să dețină controlul asupra întregii țări, în timp ce patronul suprem trebuie să poată dispune de actori, statute și resurse importante pe teritoriul țării pentru a institui în primul rând o piramidă unică [→4.4.3]. Acest lucru presupune capacitatea de a deține controlul asupra teritoriului, nu doar în ceea ce privește simpla susținere a statului, ci și în ceea ce privește monitorizarea activității din cadrul rețelei patronale. Cu cât țara este mai mare și mai populată, cu atât

[200] „Nem ártatlannak való vidék".

[201] O'Neil, „The Deep State", 4-6.

costurile de monitorizare sunt mai mari și cu atât este mai dificil pentru patronul suprem să supravegheze direct activitatea clienților.

Am abordat deja această problemă în capitolul 2, când am introdus noțiunile de **piramide unice pe un singur nivel și pe mai multe niveluri** [→2.2.2.2.3]. „Nivel" în acest context înseamnă un nivel de autoritate, în care un patron este capabil să gestioneze și să monitorizeze direct comportamentul clienților săi. Un nivel presupune, de asemenea, un grad de autonomie, ceea ce înseamnă că patronul de top al unui nivel are libertatea de a da ordine clienților, în limite predefinite, fără intervenția unui patron de nivel superior.

În regimurile cu teritorii și populații mai mici sunt tipice piramidele pe un singur nivel. Acest lucru nu înseamnă că nu există o stratificare a rețelei patronale: există subpatroni (ca în orice rețea patronală postcomunistă) și, de asemenea, aceștia concurează între ei. Dar ei nu au un teritoriu sau o regiune pe care să o conducă cu o autonomie relativă, ci, în schimb, controlul este centralizat în mâinile patronului suprem. Un bun exemplu pentru un astfel de aranjament este autocrația patronală din **Ungaria**.[202] Patronii supremi ai structurilor monopiramidale pe un singur nivel au un control direct puternic asupra propriei lor unități politice, deoarece nu trebuie să facă echilibristică între subpatroni regionali relativ autonomi (patroni de top locali).[203]

Echilibrarea este tipică în cazul **piramidelor unice pe mai multe niveluri, care se dezvoltă în țările cu un teritoriu atât de mare, încât costurile de monitorizare directă ar fi prea mari.** Exemplul evident este Rusia, unde există practic „subpiramide" regionale în cadrul piramidei unice a lui Putin.[204] Subpatronii care conduc aceste subpiramide sunt simultan (1) clienți ai patronului suprem și (2) patronii de top din propriile localități. Puterea guvernelor locale nu este restrânsă și centralizată, ci, în schimb, subpatronilor li se acordă dreptul de a conduce regiunile lor limitate geografic. Într-adevăr, această regulă este izomorfă față de regula centrală, ceea ce înseamnă că un subpatron urmează aceleași modele de comportament în ceea ce privește localitatea sa ca și patronul suprem în ceea ce privește țara. Cu alte cuvinte, într-o autocrație patronală, **statul mafiot central al patronului suprem este însoțit de state mafiote subsuverane ale patronilor de rang inferior** care controlează teritorii la fel de mari ca o țară cu structură monopiramidală pe un singur nivel [→2.6.2]. În Rusia, patronii regionali de top sunt reprezentați în Consiliul de Stat, iar Putin numește prin rotație o parte dintre acești patroni (guvernatori) în Prezidiul Consiliului. Deși nu este fundamentat în Constituție, patronii de rang inferior selectați de Prezidiu obțin acces lunar direct la patronul suprem, precum și autorizații speciale pentru inițiative politice în timpul mandatelor lor.[205]

Cu toate acestea, autonomia teritorială nu înseamnă că tot ceea ce se află pe teritoriul subpatronului îi aparține în mod automat acestuia. Resursele de importanță la nivel național – în special resursele naturale [→7.4.6.1] – sunt păstrate sub directa supraveghere a patronului suprem, indiferent de poziția lor geografică, în timp ce gestionarea rețelelor corupte la scară mai mică este realizată de subpatron, care se bucură de ilegalitate autorizată în regiune [→5.3.4.2]. Putem vedea acest lucru în Rusia, unde Putin a reușit să limiteze patronii regionali de top prin preluarea controlului asupra veniturilor fiscale obținute de aceștia din extracția resurselor naturale.[206]

---

202 Magyar, *Post-Communist Mafia State*, 74-105.

203 Cf. Magyar, *Post-Communist Mafia State,* 82-88.

204 Hale, *Patronal Politics*, 110-15.

205 Petrov, Lipman și Hale, „Three Dilemmas of Hybrid Regime Governance", 10.

206 Åslund, „Russian Resources".

Rețelele patronale locale ale statelor mafiote subsuverane se bucură de *krysha* a patronului suprem [→3.6.2.1], ceea ce înseamnă că sunt agenți de ilegalitate autorizată într-un sistem de corupție „franciză" [→5.3.4.2]. După cum scriu Vladimir Shlapentokh și Joshau Woods în cartea lor despre sistemul rusesc al piramidei unice, „Putin a manifestat indiferență nu numai față de corupția baronilor locali, ci și față de legăturile lor directe cu infractorii. În perioada 2000-2006, presa moscovită a publicat numeroase articole despre arbitrariul baronilor locali, despre recrutarea cadrelor acestora (pe baza intereselor comerciale), despre legăturile lor cu infractorii și despre războiul lor de succes împotriva presei independente, care a inclus asasinarea jurnaliștilor. [...] **Imunitatea elitelor locale** [...] **față de urmărirea penală** a devenit o obișnuință a vieții în perioada postsovietică" (sublinierea noastră).[207] Autorii mai notează că, „[întrucât] guvernatorii și președinții erau oameni utili lui Putin, puterea lor asupra populației locale a fost rareori verificată. În multe privințe, independența lor față de Moscova era mai mare decât în perioada Brejnev [...]. Când sistemul de supraveghere a administratorilor locali a dispărut, **locuitorii regiunilor au fost total neajutorați în fața liderilor locali"** (sublinierea noastră). Pe măsură ce autorii continuă și descriu neutralizarea presei libere și a opoziției în regiunile locale, precum și cheltuielile sultanice ale patronilor de top din Kalmucia, Başkortostan și Tatarstan, devine clară natura izomorfă a statelor mafiote subsuverane în cadrul celui central al lui Putin.[208]

În mod obișnuit, subpatronii nu încearcă să îl provoace pe patronul suprem, nici direct – intrând în politica națională – nici indirect – sprijinind forțele de opoziție. Nu numai pentru că beneficiază de pe urma poziției lor, ci și pentru că știu că patronul suprem se angajează să suporte practic orice cost pentru a-și păstra propria poziție [→4.4.3.2]. Astfel, subpatronii regionali își „plătesc de obicei taxele", adică se supun patronului suprem și cedează resursele pe care acesta le solicită, ceea ce duce la un echilibru într-un sistem tipic stabil și ideal.[209] Cu toate acestea, **libertatea care vine cu dreptul de a conduce un teritoriu poate fi revocată de către patronul suprem.** La urma urmei, autonomia intermediată nu este libertate, ci o stare condiționată. Întrucât patronul suprem se abține să intervină constant în funcționarea zilnică a rețelei regionale, intervenția sa poate avea loc (1) doar în circumstanțe extraordinare și (2) fără o corecție delicată și „reglaj fin" al cazurilor locale. Cu alte cuvinte, patronul suprem nu intervine la nivel micro, ci la nivel mezo: el se ocupă de patronii de top – înlocuind liderii actuali și numind alții noi –, nu de clienții și cazurile lor de nivel inferior. Astfel, în cazul în care patronul suprem intervine, intervenția sa va fi puternică și de ruptură, înlocuind patronul suprem și poate o mare parte din curtea și rețeaua sa locală (ca în cazul Republicii Komi din Rusia [→2.6.2]).

Un termen care încearcă să surprindă aceleași circumstanțe ca și cel de „piramidă unică pe mai multe niveluri" este „**autoritarism fragmentat",** utilizat în special în literatura de specialitate despre **China** post-Mao.[210] După cum explică Heilmann, „în ciuda concentrării politice a puterii [...], partidul-stat chinez nu poate fi privit ca o entitate autonomă și monolitică. De fapt, este un conglomerat de organizații și regiuni, fiecare dintre acestea având propriile tradiții, interese, reguli interne și legături specifice cu comunitatea de afaceri, societatea și partenerii internaționali".[211] Ca urmare, „[sub] cele mai înalte niveluri de conducere, politica chineză este caracterizată de un sistem de negociere birocratică permanentă

---

[207] Shlapentokh și Woods, *Contemporary Russia as a Feudal Society*, 127.

[208] Shlapentokh și Woods, *Contemporary Russia as a Feudal Society*, 128-30.

[209] Lanskoy și Myles-Primakoff, „Power and Plunder in Putin's Russia", 78-79; Rochlitz et al., „Performance Incentives and Economic Growth".

[210] Lieberthal, „IIntroduction: The 'Fragmented Authoritarianism' Model and Its Limitations"; Mertha, "Fragmented Authoritarianism 2.0".

[211] Heilmann, „Between Fragmented Authoritarianism and a Re-Concentration of Power", 191.

între diverși actori din cadrul birocrației de stat. Există canale formale și informale intense de comunicare și interdependențe [...] între autoritățile centrale și cele provinciale, care au o influență marcantă asupra procesului de formulare și implementare a politicilor".[212]

Dimensiunea analitică ce trebuie subliniată aici este cea a axei formalitate-*informalitate*. Într-adevăr, **dictaturi care exploatează piața,** precum China, reprezintă un sistem **birocratic** reprezentat printr-o **piramidă unică pe mai multe niveluri**, în timp ce **autocrațiile patronale,** precum Rusia, sunt reprezentate printr-o **piramidă unică informală pe mai multe niveluri**. Firește, există relații informale și într-un cadru birocratic, după cum sugerează și citatul de mai sus. Cu toate acestea, putem face același argument pe care l-am prezentat în capitolul 2, comparând *informalitatea* în autocrația patronală și dictatura comunistă. Și anume, normele informale în dictaturi sunt construite în jurul instituțiilor formale, ceea ce înseamnă că ele presupun rangul formal al actorului și nu îi permit acestuia să ajungă la mai multă putere decât cea pe care o are în mod formal [→2.2.2.2.2]. În citatul de mai sus, **actorii, în calitate de deținători de poziții formale, s-au angajat într-o negociere (de aici și negocierea „birocratică")**, în timp ce subiectul asupra căruia au negociat au fost conținutul și implementarea politicilor formale.[213] În schimb, „**patron suprem**" **și „subpatron" sunt titluri informale**; chiar dacă sunt atașate poziției *de jure* cea mai potrivită și expresivă pentru puterea lor *de facto* (de exemplu, patron suprem este un președinte sau un prim-ministru), ***informalitatea*** **le permite actorilor să dețină mult mai multă putere, ca șefi ai rețelelor patronale informale, decât cea pe care o au în mod formal**. Negocierea, precum și controlul și disciplina într-o astfel de rețea se realizează în mod necesar și informal sau prin mijloace formale de marionete de către capul unei rețele informale.

În birocrația cu structură piramidală unică pe mai multe nivele sunt formalizate diferite niveluri ale piramidei. În China, șefilor guvernelor de la nivel provincial și municipal li se acordă în mod oficial puterile economice și politice, cu un nivel de autonomie care variază de la un nivel scăzut (cum ar fi autonomia în reforma administrativă în așa-numitele regiuni autonome), prin mediu (cum ar fi autonomia în cultură și educație în provincii), la un nivel ridicat (cum ar fi autonomia în politica economică în zonele economice speciale și chiar autonomia completă de elaborare a politicilor în regiunile administrative speciale).[214] Tendința guvernelor locale de a se transforma în state cleptocratice și mafiote subsuverane este o deviere a sistemului, nu un element constitutiv [→5.6.2.3]. **Într-o piramidă unică informală pe mai multe niveluri**, patronii regionali de top conduc implicit state mafiote subsuverane, în timp ce puterile care trebuie să fie conferite actorilor regionali sunt în mare parte informale, cum ar fi ilegalitatea autorizată. Prin urmare, în țări precum Rusia**, puterile *de facto* ale patronilor regionali de top nu pot fi formalizate**. Chiar dacă dețin o poziție aleasă, statutul acestor patroni depinde, în cele din urmă, nu de alegători, ci de *krysha* a patronului suprem [→3.6.3.1].

7.4.3.2. Ambiții imperiale în China și Rusia

O ultimă influență specifică unei țări care derivă din mărimea acesteia este faptul că un **teritoriu mare este adesea legat de ambiții imperiale, expansioniste**. Pe de o parte, acest lucru este adânc înrădăcinat în istorie, deoarece astfel de teritorii mari iau naștere, de obicei, în primul rând prin ambiții imperiale. Rămânând la cele două exemple ale noastre:

---

[212] Huotari, Stepan și Heilmann, „1.5. Analytical Approaches to Chinese Politics", 41.

[213] A se vedea, de asemenea, Duckett, „Bureaucratic Interests and Institutions in the Making of China's Social Policy".

[214] Cum ar fi Macao și, până de curând, Hong Kong. Schmidt și Heilmann, „2.5. Provincial- and Municipal-Level Governments", 87.

imperialismul chinez datează de la cuceririle regelui Zheng de Qin (mai târziu Qin Shi Huang) în secolul al III-lea î.Hr., iar structura actuală a țării s-a format odată cu încorporarea altor teritorii sub dinastiile Ming și Qing în secolele 14-18; în timp ce Rusia imperială a fost rezultatul expansiunii continue în Eurasia în secolele 16-19. Moștenirile istorice ale multor secole de existență imperială modelează percepția și identitatea liderilor și popoarelor actuale, de asemenea, ceea ce face ambițiile imperiale mai probabile. Cu toate acestea, astfel de ambiții s-au adaptat la condițiile moderne, iar expansionismul de astăzi nu trebuie înțeles ca o simplă copie a fostelor imperialisme.[215] În epoca globalizării, ambițiile imperiale înseamnă **o voință puternică de a echilibra dimensiunea țării și rolul său de superputere globală**, care se manifestă prin extinderea rolurilor economice și/sau politice globale. **China** reprezintă un caz de mărime enormă a țării cu o **pondere economică mai mare decât cea politică**. Fiind a doua mare economie din lume (ca PIB), politicile expansioniste ale Chinei sunt, de asemenea, conduse în principal de mijloace economice, inclusiv investițiile lente, dar constante, susținute de stat și expansiunea comercială în Africa[216] și în Europa postcomunistă.[217] După cum explică un cercetător, China a încercat să urmeze „o strategie de spectru complet" pentru a urca în lanțurile valorice globale – de la un agregator de produse de înaltă calitate la un producător și consumator de astfel de bunuri, însă, de la războiul comercial dintre China și SUA, unele țări beneficiare au dezvoltat o atitudine mai precaută față de comerțul chinezesc, în special statele membre UE.[218] Potențial, expansiunea economică creează condițiile necesare pentru expansiunea politică, dar, deocamdată, orice semne ale unor astfel de ambiții sunt mult umbrite de faptul că China este o superputere economică.[219]

Spre deosebire de China, **Rusia** are o **pondere politică mai mare decât economică,** lucru pe care László Csaba îl surprinde în mod viu numind-o „Kuweit cu arme nucleare".[220] O economie care se bazează în principal pe exportul de petrol și gaze în loc de inovare și investiții, PIB-ul Rusiei, cu cele 147 de milioane de locuitori, este mai mic decât cel al Coreei de Sud, cu cele 51 de milioane de locuitori, și îl depășește doar cu puțin pe cel al țărilor Benelux, cu 29 de milioane de locuitori (în 2018).[221] Cu toate acestea, Rusia a rămas un actor politic important chiar și după prăbușirea Uniunii Sovietice. Ieșind din anarhia oligarhică, puternicul stat rus sub conducerea lui Putin a dat dovadă de un tip de imperialism mai mult politic și militar[222], în contrast cu „imperialismul economic" al Chinei.[223] Este adevărat, Putin a încercat, de asemenea, să sporească puterea economică a Rusiei și a devenit o forță majoră în Uniunea Economică Eurasiatică (EAUE), care vizează aprofundarea integrării economiilor și piețelor care aparțineau anterior Uniunii Sovietice.[224] Dar nu degeaba, în timp ce China este implicată într-un proiect similar de integrare regională cu Asociația Națiunilor din Asia

---

215 Tsygankov, „Mastering Space in Eurasia".

216 Carmody, *The New Scramble for Africa*.

217 Turcsányi, „Central and Eastern Europes Courtship with China".

218 Joshi, „China and Europe: Trade, Technology and Competition".

219 Dar a se vedea Kornai, „Economists Share Blame for China's 'Monstrous' Turn"; Braga și Hall, „China's Emerging Liberal Partnership Order and Russian and US Responses".

220 Csaba, *Válság-Gazdaság-Világ*, 216.

221 Conform datelor Băncii Mondiale. Banca Mondială, „GDP (Current US$)"; Banca Mondială, „Population, Total".

222 Kotkin, „Russia's Perpetual Geopolitic".

223 Dzarasov, „Semi-Dependent Capitalism: Rusia".

224 Krickovic, „Imperial Nostalgia or Prudent Geopolitics?".

de Sud-Est (ASEAN), colegii săi nu s-au gândit niciodată că China le pune în pericol suveranitatea.[225] Cu toate acestea, membrii EAUE au fost „îngrijorați de faptul că cetățenii ruși sunt suprareprezentați în instituțiile [EAUE] și că legislația [EAUE] se bazează adesea pe legislația rusă și nu oferă membrilor mai mici o contribuție suficientă la formularea acesteia. [...] Nazarabayev [care a propus pentru prima dată EAUE] a precizat clar că se așteaptă ca Uniunea Eurasiană să își limiteze activitățile la aspectele economice ale integrării și să nu dezvolte structuri sau instituții politice care să încalce suveranitatea țărilor membre."[226] Într-adevăr, amenințarea Rusiei de a interveni în viețile altor state suverane a fost manifestă, în special pentru **țările vecine, postsovietice,** din care Rusia își selectează țintele principale. Aceste țări sunt atractive pentru ambiții imperiale ruseşti nu numai din cauza istoriei comuniste comune, ci și pentru că (a) prezintă adesea regimuri patronale și/sau minorități ruseşti substanțiale și (b) sunt parteneri comerciali ai Rusiei, cu dependență unilaterală de transferurile sale și/sau de aprovizionarea cu gaze naturale.

În timp ce arsenalul nuclear al Rusiei și calitatea de membru permanent în Consiliul de Securitate al ONU îi garantează ponderea politică la nivel global, trei strategii aplicate față de vecinii săi fac din aceasta un actor politic important la nivel regional.[227] Aceste strategii sunt **suportul pentru autocrație, intervenția militară și „diplomație tip Gazprom".** Suport pentru autocrație, în accepțiunea noastră, se referă la practica sprijinirii preluării autocratice la suportul pentru longevitatea autocrațiilor patronale stabilite. [228] Patronii supremi înfrânți după revoluții colorate au fugit adesea la Moscova, ceea ce indică prietenia lui Putin față de astfel de eforturi[229], în timp ce intervenția rusă în Ucraina, Belarus și Regiunea istorică islamică a însemnat susținerea sistemelor monopiramidale locale, fie că au fost stabilite, fie că au fost încercări de a le stabili. În mod firesc[230], angajamentul lui Putin față de autocrație nu este coerent din punct de vedere valoric – spre deosebire de promovarea democrației de către Occident –, ci coerent din punct de vedere funcțional [→6.4.1]. Altfel spus, el nu este interesat de răspândirea autocrației ca model ideal pentru lume, ci ca o poliță de asigurare pentru Rusia, încercând să prevină externaliile negative care ar veni odată cu democratizarea în regiune.[231]

În timp ce promovarea autocrației se face în beneficiul celor aflați în funcție la nivel local, intervenția militară implică atacuri directe asupra unui guvern în funcție, fie pentru a-l înlocui, fie pentru a-i smulge o parte din teritoriu. Războiul din 2008 cu Georgia pentru Osetia de Sud și Abhazia, anexarea Crimeei în 2014 și invazia Ucrainei în 2022 aparțin ambiției lui Putin de a restabili poziția Rusiei atât ca putere imperială, cât și ca stat central din punct de vedere civilizațional al civilizației ortodoxe. Chiar înainte de invazia Ucrainei, principalii analiști ruși de frunte au opinat că Putin avea planuri suplimentare de intervenție militară și demonstrație de forță împotriva NATO, inclusiv amenințarea de a folosi arme nucleare tactice.[232] Dincolo de desființarea autonomiei Ucrainei, Putin susține, de asemenea, integrarea Belarusului în Rusia, care s-a opus inițial, dar în cele din urmă, în timpul invaziei Ucrainei,

---

225 Krickovic, „Imperial Nostalgia or Prudent Geopolitics?", 521.

226 Krickovic, „Imperial Nostalgia or Prudent Geopolitics?", 521.

227 Pentru o analiză din perspectivă civilizațională, a se vedea Katzenstein și Weygandt, „Mapping Eurasian an Open World".

228 A se vedea Bader, Grävingholt și Kästner, „Would Autocracies Promote Autocracy?".

229 Gerlach, *Color Revolutions in Eurasia*.

230 Vanderhill, *Promoting Authoritarianism Abroad*. Cu toate acestea, Putin nu a susținut piramida unică a lui Plahotniuc în Moldova [→7.3.4.4.4].

231 Tansey, „The Problem with Suport pentru autocrație"; Way, „The Authoritarian Threat".

232 Piontkovsky și Solovey, Война на пороге? [Războiul este iminent?].

a fost acceptată efectiv de patronul suprem local, Lukașenko.[233] Ar trebui menționat în acest punct că Rusia susține și enclavele etnice Transnistria (în Moldova) și Osetia de Sud (în Georgia), care au făcut parte din imperiul sovietic și au încercat să se separe în urma tranziției. [234]

„Diplomația tip Gazprom" înseamnă că Rusia folosește puterea de negociere care decurge din interdependența asimetrică, adică dependența unilaterală de o resursă (gazele naturale) a cărei furnizare se află sub controlul discreționar al patronului suprem [→5.3.4.4]. Ucraina, Moldova, Belarus și Georgia sunt principalele țări din regiune cu o istorie de diplomație tip Gazprom.[235] Cu toate acestea, diplomația de afaceri cu mână forte nu se limitează neapărat la aprovizionarea cu gaze naturale sau la țările postsovietice. După cum scriu Pomerantsev și Weiss, „[de la] interdicțiile privind carnea de porc împotriva Bulgariei la blocadele petroliere împotriva Lituaniei și amenințările de renegociere a contractelor energetice cu companiile britanice din Rusia, Kremlinul folosește o politică sistematică de bilateralism coercitiv care include presiuni diplomatice, embargouri comerciale, blocade de transport și [...] contracte de furnizare de gaze sau petrol".[236] Într-adevăr, putem observa o tendință în „diplomația tip Gazprom": **în timp ce Rusia ține în lesă țările ex-sovietice prin controlul prețurilor de furnizare, în afara regiunii postsovietice, Gazprom este folosită pentru mită directă și spălare de bani cu ajutorul populiștilor cooperanți**. Printre exemple se numără Viktor Orbán și cercul său prin intermediul MET Holding AG, care a deturnat venituri potențiale ale statului către părți private prin intermediul unui contract de gaze[237], precum și Matteo Salvini, al cărui consilier de lungă durată, Gianluca Savoini, a discutat despre un plan de canalizare pe ascuns a zeci de milioane de dolari din banii din petrolul rusesc către partidul Lega al lui Salvini.[238]

Acest lucru ne conduce la țintele secundare ale Rusiei, care au fost selectate dintre **entitățile globale care pot amenința stabilitatea și ambițiile autocrației patronale rusești**. Acțiunea Rusiei față de astfel de entități precum UE și SUA a implicat numeroase tipuri de actori la diferite niveluri. În primul rând, **politicieni individuali din țările occidentale** au fost cooptați prin intermediul unor poziții lucrative în consiliile de administrație ale companiilor rusești, transformându-i efectiv în lobbyuri de tip revolving-door [→3.4.2] ale lui Putin în Occident. Exemple notabile sunt fostul cancelar german Gerhard Schroeder (Gazprom) și doi foști cancelari ai Austriei, Wolfgang Schüssel (Lukoil) și Christian Kern (Căile Ferate Ruse). [239] În al doilea rând, **partidele populiste din mai multe state membre ale UE** au avut o relație strânsă cu Rusia, care dorește să sprijine ascensiunea unor puteri ce încearcă să submineze unitatea UE. După cum se afirmă într-un studiu despre populiștii occidentali și legăturile lor cu Rusia, „populiștii din Europa canalizează în mod obișnuit propaganda subversivă rusă și contribuie la erodarea încrederii europenilor în UE, NATO și în politica democratică liberală în general. Unii dintre ei au chiar legături financiare cu Kremlinul".[240] **Grupurile paramilitare** care susțin violența reală în locul procesului de deliberare publică al democrațiilor liberale s-au bucurat,

---

233 Sherwin, „Could Russia and Belarus Trade Oil for National Sovereignty?".

234 Popescu, „'Outsourcing' de Facto Statehood".

235 Gelb, „Russian Natural Gas".

236 Pomerantsev și Weiss, „The Menace of Unreality", 22. De asemenea, a se vedea Leonard și Popescu, „A Power Audit of UE-Russia Relations".

237 Balogh, „Billions Diverted from Hungarian State Coffers to Natural Gas Broker".

238 Nardelli și alții, „Unmasked".

239 Jahn, „Focus on Ex-Western Leaders Working for Despots"; „Lobbyismus".

240 Rohac, Zgut și Győri, „Populism in Europe and Its Russian Love Affair", 1.

de asemenea, de ajutorul Rusiei. În cele din urmă[241], printre țintele autocrației patronale a lui Putin s-au numărat și **cetățenii** care se află în centrul unui **„război informațional"** împotriva Occidentului[242], care implică răspândirea motivată politic a știrilor false și a dezinformării [→6.4.2.5].[243] Autocrația patronală a lui Putin a fost chiar acuzată că intervine în procesele de alegere, încercând să încline opinia publică spre victorii populiste. Un caz recent este cel al alegerii din 2019 pentru Parlamentul European[244], deși o controversă mai cunoscută a apărut în contextul alegerii din 2016 a președintelui american Donald Trump.[245]

7.4.4. Orientarea geopolitică și coexistența regimurilor liberale și patronale în Uniunea Europeană

7.4.4.1. State-nucleu și state adepte în câmpurile gravitaționale civilizaționale

Ambițiile imperiale ale Chinei și Rusiei nu sunt legate doar de dimensiunea mare a țărilor lor sau de istoria plină de cuceriri a acestora. Într-adevăr, ele sunt, de asemenea, **state de bază ale civilizației**, pentru a folosi termenul lui Huntington. După cum explică acesta, „statele-nucleu ale marilor civilizații sunt [...] principalii poli de atracție și de respingere pentru alte țări. [Acest lucru e] cel mai clar vizibil în ceea ce privește **civilizațiile occidentală, ortodoxă și chineză**. În aceste cazuri, grupările civilizaționale [există] care implică statele centrale, statele membre, populațiile minoritare similare din punct de vedere cultural din statele învecinate și [...] popoarele de alte culturi din statele vecine. Statele din aceste blocuri civilizaționale tind adesea să fie distribuite în cercuri concentrice în jurul statului sau statelor de bază, reflectând gradul lor de identificare și de integrare în acel bloc" (sublinierea noastră).[246]

Pentru a reveni la o metaforă pe care am folosit-o în capitolul 1, putem numi efectul de ordonare al statelor centrale descris mai sus **câmpuri gravitaționale civilizaționale**. Aceasta înseamnă că nu există un determinism care să impună ca unele țări să aparțină blocului unuia sau altui stat central. Mai degrabă, există un set complex de stimulente, influențe și interdependențe care atrag țările în raza de acțiune a câmpului gravitațional al unui **stat central**, **făcând ca regimurile afectate să fie mai predispuse să formeze alianțe geopolitice cu statul central și între ele**. Dacă în capitolul 1 am discutat despre efectul câmpului gravitațional occidental asupra traiectoriilor primare și a formării regimurilor [→1.5.2], acum vorbim despre mai multe câmpuri gravitaționale și despre influența lor asupra orientării geopolitice a regimurilor stabilite.

În timp ce **China** este **statul central al civilizației sinice, nicio țară din regiunea postcomunistă pe care o luăm în considerare nu aparține câmpului gravitațional al acesteia.** Țările care o fac – conform lui Huntington – sunt situate în Orientul Îndepărtat și Asia de Sud-Est, cum ar fi cele două Corei, Vietnam, Thailanda, Singapore etc.[247] În consecință, niciuna dintre țările postcomuniste nu este orientată în mod special către China,

---

241 Krekó, Győri și Zgut, „From Russia with Hate".

242 Pomerantsev, „The Kremlin's Information War".

243 Panyi, „Orbán is a Tool in Putin's War against West"; Applebaum și Lucas, „The Danger of Russian Disinformation".

244 Szicherle et al., „Investigating Russia's role and the Kremlin's interference in the 2019 EP elections"

245 Persily, „The 2016 U.S. Elections"; Isikoff și Corn, *Russian Roulette*.

246 Huntington, *The Clash of Civilizations*, 155.

247 Huntington, *The Clash of Civilizations*, 168.

deși sunt afectate de încercarea de expansiune economică a Chinei descrisă mai sus. Pe de altă parte, **Rusia, ca stat central al civilizației ortodoxe**, are numeroase țări în câmpul său gravitațional, care este completat de imperialismul politic și militar al lui Putin. „**Statele adepte" care se adaptează la câmpul gravitațional al civilizației** pot fi clasificate în funcție de orientarea lor geopolitică. Într-un grup există **țări care sunt complet orientate spre Rusia**, inclusiv statele din Regiunea istorică islamică, precum și Belarus. O țară ortodoxă înstrăinată de Occident în anii '90[248], Belarus nu a căutat nicio alternativă la orientarea către Rusia, care a ancorat țara și în propria sferă de interese. „Dându-și seama că Lukașenko nu se va îndrepta spre Occident", scrie Rouda, „Putin a încercat să asigure avantajele prieteniei rusești în Belarus, îngrădind țara de orice alte resurse economice decât cele rusești. Așa-numita Uniune Economică Eurasiană a fost creată pentru a servi acestor scopuri. Putin a urmărit să stabilească în Belarus un model local puternic al poliarhiei rusești – un model atât de dependent de Rusia, încât nu ar lăsa loc nici măcar pentru o poliarhie bielorusă autonomă condusă de Lukașenko. În total, preferințele speciale de care se bucură Belarusul i-au costat pe contribuabilii ruși cel puțin 14 miliarde de dolari americani în 2007, cifră care a continuat să crească până în 2015."[249]

În celălalt grup există **țări care încearcă să iasă din câmpul gravitațional civilizațional al Rusiei**. Din cauza poziției lor geografice, **țările baltice** se află sub atracția Rusiei, dar au **reușit să se întoarcă** la rădăcinile lor creștine occidentale: au aderat chiar la Uniunea Europeană în 2004, alături de țările postcomuniste din Europa Centrală și de Est. Cu toate acestea, țări precum **Ucraina și Moldova au avut mai puțin succes**. În afară de apartenența lor la civilizația creștinismului ortodox, lipsa de succes a celor două țări poate fi atribuită și faptului că acestea prezintă diviziuni cu privire la identitatea națională, unele grupuri (etnice) dorind să întoarcă țara spre Vest, în timp ce altele, să o ancoreze mai ferm în Rusia. Împărțind Ucraina în trei regiuni, Way scrie că „ucrainenii din vest [exprimă] un sprijin mai mare pentru Uniunea Europeană și NATO și mai puțin sprijin pentru Rusia și CSI decât omologii lor din est", în timp ce „Ucraina centrală a fost regiunea de balans a țării. [...] La începutul anilor '90, [aceasta] a avut tendința de a sprijini forțele politice rusofile, dar a trecut treptat de partea ucrainenilor până la mijlocul anilor 2000". În ceea ce privește[250] poporul moldovean, „țara a păstrat o diviziune «profundă» în ceea ce privește orientarea geopolitică a Moldovei, cu aproximativ o treime care susținea legături mai strânse cu Rusia, o treime care se opunea Rusiei și o treime care era neutră. Liderii moldoveni erau «la fel de divizați» în privința urmăririi unor politici proeuropene sau [...] pro-Rusia, iar chestiunea identității a rămas una dintre puținele probleme ideologice clare care distingeau un partid de altul".[251]

Din paragrafele anterioare, ar trebui să fie evident că, în partea opusă **câmpului gravitațional** rusesc, **civilizația occidentală reprezintă principalul câmp gravitațional concurent**. Concentrându-ne asupra regiunii postcomuniste, țările din acest câmp gravitațional includ **Europa Centrală și de Est**, în general, și regiunea istorică vest-creștină, în special, și, de asemenea, prin rădăcinile lor civilizaționale și prin ieșirea cu succes din câmpul gravitațional al Rusiei, statele baltice. Concentrându-ne asupra agenților multipli ai civilizației, **integrarea acestor țări în civilizația occidentală a fost realizată (a) militar prin NATO condus de SUA**[252] **și (b) economic și politic prin Uniunea Europeană**.[253] Ceea ce Levitsky și Way descriu drept „legături și pârghii" [→1.5.2] este în parte câmpul

[248] Ioffe, „Belarus and the West".

[249] Rouda, „Is Belarus a Classic Post-Communist Mafia State?", 254.

[250] Way, *Pluralism by Default*, 46.

[251] Way, 94. A se vedea, de asemenea, Roper, „Post-Soviet Moldova's National Identity and Foreign Policy".

[252] Kurth, „The United States as a Civilizational Leader".

[253] Adler, „Eropeas a Civilizational Community of Practice".

gravitațional în sine și în parte legăturile economice și politice formate ca urmare a acestuia, care au condus în cele din urmă la aderarea la UE. Mai precis, „legătura" se referă în principal la aspectul istoric, și anume legăturile care se formează în mod natural datorită punctelor comune de civilizație, în timp ce „efectul de pârghie" face aluzie la politica activă a Occidentului care vizează integrarea civilizațională. Cu toate acestea[254], spre deosebire de SUA, **Uniunea Europeană este un nucleu civilizațional semifinit,** ceea ce reprezintă tocmai sursa ambiguităților și problemelor sale după aderarea țărilor postcomuniste.

7.4.4.2. Integrări internaționale și Uniunea Europeană ca nucleu gravitațional semifinit

În timp ce acordurile bilaterale pot fi încheiate între oricare două țări, orientarea geopolitică se referă la accentul disproporționat pus pe relațiile politice și economice ale unei țări față de un anumit nucleu civilizațional, față de alte țări din nucleu. În special, țările pot intra în **(a) uniuni internaționale**, ca în cazul unei alianțe militare, când părțile semnează un tratat de apărare reciprocă a teritoriului (de exemplu, NATO), și/sau **(b) integrări internaționale**, ceea ce înseamnă că țările în cauză unifică anumite reglementări sau practici, punându-și în comun suveranitatea și începând să funcționeze, în măsura unor chestiuni concrete, ca și cum ar fi un singur stat.[255] Concentrându-ne acum asupra acestor integrări, ele **pot fi analizate după trei aspecte:**

- **profunzimea integrării,** care înseamnă gama de aspecte în care țările respective funcționează ca un singur stat. Pe baza tipologiei clasice a lui Béla Balassa[256], nivelurile de integrare pot fi distinse ca straturi interpretative succesive [→2.4]: (a) zona de liber schimb, care se referă la eliminarea tarifelor vamale între statele membre; (b) uniunea vamală, care adaugă tarife externe uniforme și libera circulație a bunurilor și serviciilor între membri; (c) piața comună, care adaugă libera circulație a forței de muncă și a capitalului; (d) piața unică, ce adaugă eliminarea barierelor netarifare și armonizarea politicii economice; (e) uniunea economică, ce adaugă moneda comună și integrarea politicii economice; și (d) uniunea politică, care adaugă transferul puterii politice și al legislației la nivel comunitar[257];
- **diversitatea regimurilor implicate în integrare,** care este un indicator al coeziunii integrării. Pentru că diferitele elite conducătoare ale diferitelor regimuri funcționează după principii diferite, reprezintă preferințe diferite în materie de politică generală (politică publică, de putere sau patronală) și participă la integrare din motive diferite, cu obiective diferite pe termen scurt și/sau lung;
- **mecanismul de protecție a integrării**, care se referă la procesele care previn sau conțin tendințele distructive, astfel încât acestea să nu ducă la distrugerea esenței integrării [→4.4]. Cu alte cuvinte, mecanismul de protecție reprezintă mijloacele de care dispune organizația care întruchipează integrarea pentru a „disciplina" statele membre, pentru a le face să se supună regulilor integrării și pentru a le descuraja să perturbe coeziunea integrării.

---

[254] Levitsky și Way, *Competitive Authoritarianism*, 38-54.

[255] Pentru o prezentare generală a teoriilor conexe, a se vedea *The Oxford Handbook of International Relations*.

[256] Balassa, *The Theory of Economic Integration*.

[257] Palánkai, *Az Európai integráció gazdaságtana*, 20-21.

Într-adevăr, una dintre funcțiile principale ale mecanismului de protecție ar fi menținerea **omogenității în ceea ce privește caracteristicile specifice regimului membrilor**. Coeziunea integrării nu necesită ca fiecare membru să aibă aceleași caracteristici specifice fiecărei țări și politici exclusiv comune. Guvernele participante nu trebuie să împărtășească preferințele politice; ele trebuie doar să fie capabile să își reconcilieze interesele, să fie pe aceeași lungime de undă în ceea ce privește rolul politicii formale și al normelor și influențelor informale. În mod similar, nu este necesar să aibă același specific de țară, cum ar fi – în cazul democrațiilor liberale – același tip de stat al bunăstării sau același model de instituții democratice[258], ci să respecte valorile de bază ale comunității, să fie în esență o democrație liberală. [259] Firește, vizibilitatea acestei probleme depinde de profunzimea integrării, iar omogenitatea regimului *în sine* nu este în niciun caz o garanție a coeziunii integrării. Cu toate acestea, **eterogenitatea regimurilor reprezintă o amenințare primară la adresa coeziunii**, deoarece elitele conducătoare de diferite tipuri vor concepe obiectivele integrării în mod diferit și nu vor funcționa pe un teren comun pentru a menține și a păstra bazele sale fundamentale într-un anumit mod.

Printre **integrările internaționale din jurul statului central civilizațional al Rusiei** se numără Comunitatea Statelor Independente (CSI), Uniunea Vamală Eurasia (UEACU) și UEEA. Aceste integrări sunt **stabile, deoarece sunt puțin adânci și/sau prezintă omogenitate de regim**. În timp ce CSI ar fi, teoretic, o forță de integrare a țărilor postsovietice, mai puțin de 10% din miile de documente și rezoluții adoptate de organismele sale au fost efectiv ratificate de statele membre.[260] UEACU este o uniune vamală, iar EAUE este o piață unică, ambele implicând o integrare mai profundă, dar și omogenitate de regim. Este adevărat, unii dintre membri sunt democrații patronale (Armenia și Kârgâzstan), iar alții, autocrații patronale (Belarus, Kazahstan și Rusia). Dar toate sunt regimuri patronale, ceea ce înseamnă că acordurile lor trebuie să fie încheiate între liderii patronali. Membri ai unei integrări economice, patronii încheie afaceri de familie fără a aborda drepturile omului sau încălcarea valorilor democratice. Membrii sunt compatibili, deoarece se află pe terenul comun al patronalismului și al populismului care aplică ideologia [→4.2.3, 6.4.1]. Cu toate acestea, așa cum am menționat mai sus, membrii mai mici se tem de puterea excesivă a Rusiei în aceste integrări și nu doresc să dezvolte piața unică a UEEA într-o uniune politică, iar fricțiunile sunt mai mult decât posibile între vârfurile patronale care sunt interesate de promovarea intereselor propriei familii politice adoptate, și nu de solidaritate față de ceilalți membri ai integrării. Încă o dată, eterogenitatea regimurilor e o amenințare la adresa coeziunii, dar afirmația inversă nu e adevărată: omogenitatea regimurilor nu este o garanție a coeziunii. Aceasta înseamnă doar că integrarea evită un element care ar garanta discordia, și anume eterogenitatea regimului.

Suportul pentru autocrație al Rusiei poate fi înțeles ca un mecanism de protecție, pentru că înseamnă tocmai faptul că forța conducătoare a integrării încearcă în mod activ să împiedice dezvoltarea eterogenității regimului [→7.4.3.2]. Pe de altă parte, **promovarea democrației de către Statele Unite este atât (a) o forță perturbatoare atunci când vizează integrările omogene de regimuri ale autocrațiilor, cât și (b) o forță defensivă atunci când vizează integrările eterogene de regimuri ale democrațiilor**.[261] Cu toate acestea, atunci când vine vorba de țările postcomuniste din Europa Centrală și de Est, integrarea lor politică și economică în blocul civilizațional occidental a fost sarcina **Uniunii Europene. Construită pe**

---

[258] Nu dezvoltăm varietățile statelor bunăstării și ale democrațiilor liberale, deoarece acestea sunt relevante în principal pentru Occident, și nu pentru regiunea postcomunistă [→2.3.2]. Literatura existentă despre aceste varietăți este aproape nelimitată; pentru exemple deja citate, a se vedea Arts și Gelissen, „Models of the Welfare State"; Lijphart, *Patterns of Democracy*.

[259] Tavares, „Draft Report on the Situation of Fundamental Rights".

[260] Krickovic, „Imperial Nostalgia or Prudent Geopolitics?", 506.

[261] Nodia, „External Influence and Democratization"; Carothers, „Democracy Aid at 25".

bazele democrației liberale și ale economiei de piață[262], UE este o integrare internațională, pe care însă am numit-o mai sus un „nucleu gravitațional semifinit". UE prezintă numeroase **neajunsuri de proiectare structurală** care o fac incapabilă să ancoreze țările în blocul civilizațional occidental și care îi pun în pericol și propria coeziune internă.

În primul rând, **UE este o integrare profundă, dar fracturată**.[263] Pe de o parte, fiecare stat membru este implicat într-o piață unică și chiar și o parte din suveranitatea privind legislația este pusă în comun, ceea ce face din ea o uniune politică parțială. Pe de altă parte, îi lipsește o uniune economică coerentă, deoarece doar unele dintre țările sale au o monedă comună (EUR, în zona Euro), în timp ce nici măcar politicile lor economice nu sunt unificate în ceea ce privește politica fiscală.[264] În al doilea rând**, UE se caracterizează prin eterogenitatea regimurilor**. În rândul statelor membre UE, o majoritate de democrații liberale occidentale este însoțită de o tentativă autocratică conservatoare (Polonia [→7.3.3.2]), o tentativă democratică patronal (Republica Cehă [→7.3.3.3]), democrații patronale (Bulgaria și România [→7.3.2.3]) și o autocrație patronală (Ungaria [→7.3.3.4]). Dintre aceste regimuri, **autocrația patronală este cea mai subversivă, pentru că este incompatibilă** cu membrii occidentali, precum și **cu fundamentele politice (democrație liberală) și economice (economie de piață) ale UE**. În schimb, tentativa autocratică conservatoare a Poloniei este subversivă mai ales pentru că este incompatibilă din punct de vedere politic, în timp ce democrațiile patronale și tentativa cehă reprezintă în primul rând incompatibilitate economică.

În al treilea rând, **UE nu dispune de un mecanism de protecție eficient** care să favorizeze omogenitatea regimului.[265] Pentru a sublinia acest lucru, **merită să analizăm logica disparată a sancțiunilor UE și SUA**, ipotezele care stau la baza acestora și mecanismele de acțiune (tabelul 7.6).

Tabelul 7.6. Logica disparată a sancțiunilor UE și SUA.

	Sancțiunile UE	Sancțiunile americane
inițierea procedurii de sancționare	birocratice, greoaie, pot face obiectul unor negocieri politice;	în parte pe considerente politice, dar obligația de raportare a companiilor abordate implică lansarea obligatorie a procedurilor;
suspendarea procedurilor de sancționare	pot face obiectul unor negocieri politice;	procedurile nu pot fi suspendate; odată lansate, acestea nu mai sunt la îndemâna negocierilor politice;
obiective ale procedurilor de sancționare	instituții care comit presupusele încălcări, făcând legătura dintre autor și infracțiune mai greu de personificat și de comunicat;	persoanele care comit presupusele încălcări, permițând personificarea infracțiunilor;
mesajul de bază al alegerii celor în cauză	nu abordează chestiunea răspunderii personale, permițând servitorilor patronali ai statului mafiot să participe în continuare la funcționarea mecanismelor nelegale; patronul suprem are în continuare capacitatea nealterată de a menține *krysha*;	erodarea integrității familiei politice adoptate și a protecției oferite de patronul suprem, descurajând servitorii patronali ai statului mafiot să participe la proceduri infracționale;
orizontul de critică al sancțiunilor	vizează guvernul	vizează regimul

[262] Devuyst, „The Constitutional and Lisbon Treaties".

[263] Pentru o prezentare detaliată a Uniunii Europene, a se vedea Jones, Menon și Weatherill, *The Oxford Handbook of the European Union*.

[264] Bajnai, „From Economic to Political Crisis".

[265] Scheppele, „Making Infringement Procedures More Effective".

Sancțiunile UE sunt aplicate în principal în două domenii. Una dintre căile de acțiune într-un context european interpretat mai larg este Curtea Europeană a Drepturilor Omului, situată la Strasbourg și care funcționează în contextul Consiliului Europei, în timp ce cealaltă constă în sancțiuni aplicate în mod specific de către UE. Prima poate fi solicitată în cazuri individuale după ce au fost epuizate toate opțiunile judiciare naționale. Cu toate acestea, în aceste cazuri, instituția *actio popularis* nu poate fi aplicată, cu alte cuvinte, aplicarea legii de către instanță este permisă doar entităților, victime ale încălcării statului, să apeleze la instanță într-un număr foarte mic de scenarii. Acest lucru înseamnă că victimele unei legi naționale care încalcă normele europene trebuie să se adreseze instanței în mod individual și, ținând cont de procedura la nivel național, procesul se poate întinde pe parcursul mai multor ani. Presupunerea care stă la baza procedurii este că efectele demonstrate ale cazurilor individuale vor obliga instituțiile și autoritățile naționale afectate să pună în aplicare schimbări mai ample, compensând în același timp partea vătămată. Totuși, acest lucru funcționează doar dacă încălcarea normelor aprobate la nivel internațional nu este rezultatul unui efort guvernamental conștient, adică dacă nu provine din incompatibilitatea dintre fundamentele democratice liberale ale integrării și elita conducătoare patronală a regimului.

Celălalt mecanism principal, setul de instrumente al UE (sancțiunile UE în sens strict), constă în **restricționarea sau suspendarea finanțării statelor membre**. Încălcările minore sunt abordate de UE prin intermediul unei proceduri de încălcare a dreptului comunitar, care constă în examinarea de către Comisia Europeană a încălcării comise de statul membru, iar dacă consideră că rezultatul procedurii de discuție este nesatisfăcător, aceasta poate sesiza Curtea de Justiție a UE cu sediul la Luxemburg. În ultimă instanță, statul membru afectat poate fi supus unor sancțiuni financiare impuse de instanță. Celălalt instrument aplicat frecvent de Uniunea Europeană se referă la utilizarea litigioasă a **finanțării UE** și constă în **suspendarea, neplata sau solicitarea de rambursare a finanțării.** Acest lucru este însă restricționat de diverse considerente de politică externă. Astfel, până în prezent, în pofida simptomelor de corupție de amploare, acestea au fost aplicate doar la o fracțiune din fondurile UE.

Aceste sancțiuni ale UE sunt asemănătoare tacticii militare de bombardament tip covor, în care victimele sunt în cea mai mare parte civili. Logica de la baza acestor sancțiuni este aceea că suspendarea sau retragerea finanțării va împiedica finalizarea unor evoluții esențiale pentru cetățean, ceea ce va duce la o nemulțumire tot mai mare; guvernele se vor strădui să evite pierderea popularității și, astfel, își vor schimba politicile, evitând necesitatea unor noi sancțiuni.[266] Bruxelles-ul își imaginează aceste evenimente ca făcând parte din curba de învățare democratică, în care cei care învață (regimurile statelor membre) sunt ei înșiși interesați să treacă examenul. Dar realitatea este cu totul alta. Sancțiunile mai severe sunt restricționate de numeroși factori politici și birocratici; și chiar dacă este lansată o procedură, **aceasta vizează instituții impersonale, permițând guvernului să evite orice responsabilitate directă**. Acesta profită chiar de ocazia de a interpreta evenimentele în contextul luptei sale pentru libertate națională și de a-i prezenta pe populiști drept victime, pentru a încuraja sentimentele anti-UE [→4.2.3].

Constrângerile externe sunt, prin natura lor, pasive: ele nu sunt factori activi de modelare a politicilor și sunt cel mult semnele unor politici care încalcă valorile democratice sau ale unor acțiuni economice voluntariste. **UE, presupunând o comunitate fundamentală de valori, se bazează pe mecanismul avertismentelor și, prin urmare, pe cel al persuasiunii.** Într-adevăr, ambele tipuri de sancțiuni au ca trăsătură comună faptul că exercită puterea de convingere doar pentru a aborda acțiunile contestate (cum

[266] Regres democratic în UE.

ar fi corupția), pentru a stimula mecanismele de autoprotecție ale democrației să acționeze, conduse de sistemul judiciar. Dar aceasta este o așteptare zadarnică atunci când avem de-a face cu un regim în care comunitatea de valori lipsește. Organizațiile internaționale sunt ușor de prins în capcana obișnuită de a acționa împotriva dictaturilor, sancțiunile dând o lovitură grea cetățeanului, lăsând însă nevătămat regimul politic. Mai mult, avertismentele și sancțiunile externe riscă, de asemenea, să îi determine pe cei care dețin puterea să apeleze și mai mult la măsuri neîndurătoare și coercitive pentru a menține echilibrul și sunt capabili să își mobilizeze adepții în numele „autoapărării naționale".

Precum cea mai vizibilă dintre **sancțiunile americane**, în octombrie 2014, un cotidian de dreapta a relatat că membri ai guvernului ungar au fost incluși pe lista persoanelor cărora autoritățile americane le-au refuzat vizele de călătorie, în conformitate cu Proclamația prezidențială 7750 pentru a suspenda intrarea ca imigranți sau neimigranți a persoanelor implicate sau care beneficiază de corupție.[267] Câteva zile mai târziu, președintele Administrației Naționale a Vămilor și Impozitelor (NAV), Ildikó Vida, a anunțat public că se numără printre funcționarii afectați. Motivele interzicerii ei au fost, potrivit lui Jancsics, că „două surse independente susțin că protagoniști legați de guvernul ungar au pretins comisioane de la două firme americane în schimbul unei scutiri de taxe și a unei modificări a cotei de TVA. Comisioanele ar fi fost canalizate prin intermediul unei fundații legate de guvern sub forma unor comenzi pentru lucrări de cercetare și studiu, care ar fi fost în valoare de aproximativ două miliarde de forinți maghiari (aproximativ 6 milioane de euro). Conform ofertei, autoritatea fiscală ar fi impus, de asemenea, amenzi mari, de ordinul milioanelor de forinți ungurești, rivalilor companiilor implicate, ceea ce ar fi slăbit în mod substanțial concurența și ar fi plasat firmele americane într-un mare avantaj competitiv. Întrucât firmele șantajate nu au cedat ofertei, autoritatea fiscală a început să facă presiuni asupra lor, iar firmele au sfârșit prin a denunța tentativele de mituire. Faptul că oficialii de top ai NAV se află pe lista de interdicție a SUA coroborează această versiune [a evenimentului]."[268] Dar, întrucât autoritățile americane nu au inițiat proceduri penale, limitându-se la emiterea unei decizii administrative de interzicere a intrării în SUA, detaliile cazului nu pot fi stabilite.

În comparație cu practica UE de bombardament în covor, sancțiunile americane se aseamănă mai mult cu rachetele ghidate, presupunând că încălcările nu sunt acte de corupție *ad-hoc*, dispersate, comise împotriva regimului, ci, dimpotrivă, acțiuni orchestrate la nivel central sau cel puțin aprobate de regim. În consecință, **acestea nu presupun că metodele de autocorecție ale democrației vor rezolva situația, ci vizează inițiatorii încălcărilor**, încercând să penalizeze încălcările și autorii corupției cu o precizie de laser. Așadar, în ciuda încercărilor guvernului, este dificil de a prezenta aceste acțiuni în mod propagandistic împotriva SUA, deoarece ele nu afectează interesele cetățeanului din țara respectivă, consolidând, în schimb, părerea sumbră pe care acesta o are despre liderii politici ai țării sale.

Sancțiunile americane lovesc în călcâiul lui Ahile al statului mafiot: **ele anulează *krysha* a patronului suprem** [→3.6.3.1]. Esența statului mafiot consistă în familia politică adoptată care protejează executanții infracțiunilor, avizate sau chiar ordonate de instanța patronului, poziționată la diverse organizații publice. Fără această calitate, statul mafiot nu ar putea folosi instrumentele autorității publice pentru constrângere ilegală. Fragilitatea

[267] „Amerikai cégek vllen Vizsgálódik a NAV".

[268] Jancsics, „A Rejtélyes 7750: Diszkrét és drasztikus".

și constrângerile acestei protecții și imunități se reflectă în refuzul vizelor și în potențiala înghețare a conturilor bancare străine.

Prin urmare, Statele Unite au mijloacele de a exercita o influență globală, fie ca o politică de promovare a democrației care decurge din faptul că SUA reprezintă o țară centrală a civilizației, fie ca un atac deliberat pentru a slăbi un regim patronal potențial subversiv. În schimb, **în Uniunea Europeană, chiar și punerea în aplicare a apărărilor existente este limitată de lentoarea UE** în crearea de instituții și proceduri. Pe măsură ce crește presiunea în urma măsurilor luate de unele guverne care ciopârțesc democrația, este evident cât de limitate sunt instrumentele UE pentru restabilirea normelor democratice.[269] Aceasta este forțată să participe la dezbateri pe teme specifice, în timp ce se străduiește în zadar să critice în mod legitim contextul autocratic mai larg. Spre deosebire **de regimurile patronale din afara UE, statele membre postcomuniste nu pot fi tratate ca „ei" – ele trebuie să fie tratate ca unul dintre „noi",** ceea ce dezarmează organismele UE chiar de la punctul lor de plecare. În cele din urmă, UE nu dispune de instrumentele necesare pentru a aborda comportamentul statelor nou-venite, pe care unii autori l-au descris drept „huliganism post-aderare".[270] Între timp, regimuri precum autocrația patronală a lui Orbán implementează cu abilitate câteva corecții pentru spectacol, dar caracteristicile specifice regimului de patronalism rămân neschimbate.[271]

Autocrațiile patronale sunt în mod natural subversive într-o comunitate de democrații liberale și **pentru că în ele se regăsește statul infracțional** [→2.4]. Curtea patronală și clienții din rețeaua patronală monopiramidală comit acte care sunt considerate infracțiuni chiar și conform propriilor legi [→4.3.4.3], tocmai de aceea, mecanismele de control legal, cum ar fi urmărirea penală, sunt neutralizate [→4.3.5]. Cu toate acestea, spre deosebire de o mafie tradițională, pentru care este suficient să eludeze controalele statului din jur, **un stat infracțional trebuie să își asigure impunitatea** și **pe scena internațională.** O modalitate de a realiza acest lucru este de a utiliza narațiunea populistă și de a face apel la suveranitatea națională într-o „luptă pentru libertate națională".[272] În realitate, cererea de suveranitate națională a unui regim patronal nu este altceva decât cererea de impunitate a unui criminal – cererea de a fi lăsat în pace să fure, fără a fi supravegheat de UE și de contribuabilii occidentali [→4.2.3]. Pe de altă parte, Orbán a încercat, de asemenea, să **exploateze una dintre lipsurile structurale ale UE: numărul de drepturi de veto în cadrul procesului decizional al UE**. La fel ca Republica Nobililor din Polonia în secolele XVII-XVIII, unde *liberum veto* al nobilimii a dus de două ori la mutilarea și – în cele din urmă – la împărțirea Poloniei între puterile vecine, sistemul de veto-uri al UE poate fi exploatat de **alianță prin șantaj al statelor membre,** care pot opri integrarea UE, precum și orice demers care ar putea eventual să rupă impunitatea unui stat mafiot. Orbán a încercat să facă astfel de alianțe cu țările de la Visegrád (Polonia, Cehia și Slovacia) și, mai târziu, cu populiștii occidentali, deocamdată, cu mai puțin succes.[273]

Cu toate acestea, dincolo de obstacolul birocratic de natură interes-neutră, interesele reale opuse împiedică, de asemenea, un răspuns eficient la regimurile perturbatoare: (1) „solidaritatea murdară a partidelor", caracteristică atât dreptei, cât și stângii politice; (2) interesele legate de coaliție în cadrul UE; (3) eforturile de minimizare a conflictului în încercarea de a proteja interesele economice care operează în țările criticate [→7.4.5]; și

---

269 Bozóki și Hegedűs, „An Externally Constrained Hybrid Regime".

270 Ganev, „Post-Accession Hooliganism".

271 Vörös, „Hungary's Constitutional Evolution During the Last 25 Years".

272 Ablonczy, „General Narrative".

273 Magyar și Madlovics, „Hungarian's Mafia State Fights for Impunity".

(4) considerente geopolitice mai largi.[274] Într-adevăr, considerațiile geopolitice ale UE nu pot permite ca blocul civilizațional rusesc să se extindă până la Leitha, adică până la granițele vestice ale Ungariei. Elita politică din Europa de Vest, renunțând la credința sa romantică și la misiunea sa originală care a însoțit căderea Zidului Berlinului, privește acum din ce în ce mai mult partea întârziată a Europei de Est mai puțin ca pe un partener cultural și mai mult ca pe o zonă de influență economică. Astfel, solidaritatea cu Europa de Est și politica de convergență ar putea fi înlocuite de o politică de simplă pacificare. În loc să consolideze democrațiile în această zonă-tampon cu costuri ridicate, vor pacifica regimurile patronale cu costuri minime.

În cele din urmă, **merită să revizuim teoria lui Levitsky și Way despre legăturile și efectul de pârghie din Occident în lumina discuției noastre**. Folosind termenii noștri, putem rezuma argumentul celor doi cercetători după cum urmează: comunitățile, alianțele și integrările internaționale tind în mod natural spre omogenitatea regimurilor, atât datorită eforturilor conștiente ale statelor de bază (efectul de pârghie), cât și ca urmare a numărului mare de legături economice, interguvernamentale, tehnocratice, sociale, informaționale și de societate civilă (linkage).[275] După cum scriu autorii, „UE și Statele Unite au fost efectiv «singurul joc din oraș» pentru țările din estul Europei, ceea ce a sporit vulnerabilitatea acestor țări la presiunea democratizatoare a Occidentului".[276] Aceștia contestă criticii care sunt sceptici cu privire la impactul UE asupra funcționării țărilor estice și susțin că „[în] ceea ce privește *elementele de bază ale democrației* [...] condiționalitatea UE a fost remarcabil de eficientă" (sublinierea în original).[277]

Pe de **o parte, o obiecție comună** care e, de obicei, adusă în discuție este că, **deși condiționalitatea UE este eficientă înainte ca o țară să intre în procesul de integrare, aceasta nu are niciun efect după aderare**. Aceasta este ceea ce înseamnă huliganismul postaderare: elitele conducătoare clientelare fac multe pentru a se apropia de bunurile UE, adică pentru a îndeplini criteriile de aderare de la Copenhaga pentru a se bucura de toate beneficiile pieței comune și de rentele din fondurile structurale și de coeziune ale UE [→7.4.6.2]. Dar, de îndată ce au dreptul la beneficiile în calitate de membri, ei se simt liberi să nu țină cont de standardele comunitare și să continue să lucreze în mod clientelar, cunoscând lentoarea reacției UE și, de asemenea, faptul că aceasta ar putea pedepsi nu pe făptași, ci țara în general. Într-adevăr, UE este echipată pentru a aborda încălcările *ad-hoc* ale valorilor comune europene prin mediere, persuasiune sau căi judiciare, în timp ce îi lipsesc instrumentele necesare pentru a contrabalansa divergențele sistemice față de democrația liberală. Pentru că a fost construită pe baza presupunerii implicite că țările care au fost admise în club nu vor acționa sau, cel puțin, nu în mod frecvent împotriva valorilor comune. De fapt, observatorii oficiali tind încă să considere divergențele sistemice drept „probleme de început" tranzitorii: există o percepție încăpățânată că un stat membru al UE nu s-ar abate de la calea cea bună, fiind membru formal al blocului civilizațional occidental.[278]

Pe de **altă parte, este posibil să aducem un nou rafinament** care să rezulte din cadrul nostru conceptual. Și anume, **forța efectului de omogenizare a regimului al legăturilor occidentale și a efectului de pârghie depinde de faptul dacă țara a trecut sau nu prin**

---

[274] Ara-Kovács, „Diplomacy of the Orbán Regime".

[275] Levitsky și Way, *Competitive Authoritarianism*, 43-44.

[276] Levitsky și Way, *Competitive Authoritarianism*, 42.

[277] Levitsky și Way, *Competitive Authoritarianism*, 90.

[278] Acest lucru este probabil legat de faptul că recunoașterea unui membru al blocului occidental ca fiind o autocrație ar implica o obligație de a acționa, lucru pe care țările occidentale de bază fie nu pot, fie nu doresc să îl facă.

transformarea antipatronală înainte de a intra în UE. După cum am explicat mai sus, o abordare pe două niveluri a schimbărilor de tip diferențiază nivelul instituțiilor impersonale și cel al rețelelor personale. „Democratic" și „transformare antidemocratică" se referă la primul nivel, iar „patronal" și „transformare antipatronală", la cel de-al doilea, în timp ce ambele niveluri se pot schimba independent (transformare la un singur nivel) sau împreună (transformare pe două niveluri) [→7.3.4.1]. Levitsky și Way afirmă în mod corect că odată condiționalitatea UE pentru viitoarele state membre a fost eficientă la nivelul instituțiilor impersonale – adică în transformare democratică –, dar efectul său asupra rețelelor personale a fost cel mult îndoielnic. În general, putem spune că **în cazurile de transformare pe două niveluri**, atunci când schimbările la nivelul instituțiilor impersonale sunt însoțite de transformare antipatronală, **putem vorbi de omogenizare a regimului** și de integrare *de facto* în blocul civilizațional occidental. În schimb, **atunci când au avut loc doar transformări la un singur nivel,** transformarea democratică a însemnat doar dezvoltarea unei fațade instituționale. În aceste cazuri, **efectul legăturii și al influenței occidentale nu a fost o democratizare autentică, ci o camuflare** [→6.5]. Elitele conducătoare din aceste regimuri și-au dat seama că o țară nu trebuie să fie o democrație liberală, ci doar să arate ca și cum ar fi – cel puțin pentru observatorii occidentali, obișnuiți cu o abordare pe un singur nivel [→7.3.4.1]. Ungaria este probabil cel mai bun exemplu în acest sens. Orbán a construit și a operat o rețea patronală monopiramidală în rândul instituțiilor neutralizate de deliberare publică [→4.3], în timp ce a executat, de asemenea, un „dans al păunului" (așa cum el însuși și-a numit abordarea) de a-și liniști criticii cu schimbări cosmetice și de a nega în mod constant în forurile UE că încalcă principiile UE.[279] O practică conexă de menținere a imaginii publice a democrației este **spălarea reputației**, atunci când actorii patronali gestionează lumina reflectoarelor internaționale și influențează discuțiile publice prin intermediul firmelor de relații publice, al lobbyurilor angajate pe față și al grupurilor de reflecție.[280] De asemenea, Ungaria a calculat datele statistice în mod diferit față de standardele UE, ceea ce a fost sursa unor dezbateri între birourile de statistică ale celor două entități (în special în ceea ce privește problema datoriei publice).[281] Folosind astfel de mijloace, regimurile patronale din UE au menținut sisteme sofisticate de camuflare, cu instituții aparent democratice care sunt, de fapt, operate de rețele patronale informale.

Cea mai mare parte a suveranității care e pusă în comun în cadrul UE este legată de aspecte specifice politicilor, cum ar fi uniformizarea cadrelor de reglementare formale și barierele în calea circulației internaționale a bunurilor, capitalului, serviciilor și forței de muncă. Acest lucru se potrivește bine unei integrări a democrațiilor liberale, în care actorii politici diferă în ceea ce privește preferințele lor în materie de politici, dar nu și în ceea ce privește regimul. Cu toate acestea, această abordare este nepotrivită pentru diferite tipuri de elite conducătoare, a căror natură reală rezultă, de asemenea, din nivelul rețelelor personale (rețele patronale informale), și nu din normele și reglementările formale. **Singura limită la nivel de regim pe care UE o stabilește este legată de protecția libertăților personale**, prin intermediul hotărârilor Curții Europene a Drepturilor Omului (CEDO) și ale Curții de Justiție a Uniunii Europene (CJUE).[282]

---

[279] Kingsley, „As West Fears the Rise of Autocrats, Hungary Shows What's Possible".

[280] Cooley, Heathershaw și Sharman, „Laundering Cash, Whitewashing Reputations", 44-49. Am folosit anterior termenul opus pentru spălarea reputației, „murdărirea reputației", în ceea ce privește prădarea [→5.5.4.1]. Pentru exemplul Ungariei, a se vedea Kőműves, „Government of Hungary Spent a Total of $3.54 Million on Lobby Washington in 2018".

[281] Csaba, *Válság-Gazdaság-Világ*, 229.

[282] Bozóki și Hegedűs, „An Externally Constrained Hybrid Regime", 1178-83.

Acest lucru împiedică parțial statele membre **patronale** să își degradeze cetățenii în servitori [→3.5.1], **provocând o „deformare liberală" în democrațiile patronale și autocrații**. Adică, libertățile personale, cum ar fi libertatea de exprimare, libertatea de mișcare și libertatea de a nu fi agresat fizic, sunt mai bine garantate (în timp ce libertățile politice nu sunt garantate), așa cum reiese și din indicii democrației internaționale.[283]

Cu toate acestea, un regim patronal se caracterizează prin dominarea instituțiilor informale. Dacă libertățile personale nu pot fi restrânse în mod formal, deoarece regimurile se supun hotărârilor instanțelor UE, **rețeaua conducătoare patronală informală trebuie doar să găsească o soluție de avarie**: trebuie să găsească diferite mijloace pentru a realiza interesul elitei, adică dublul obiectiv al concentrării puterii și al acumulării de avere personală [→2.3.1]. În cadrul UE, regimurile patronale sunt obligate să își exprime intențiile și să își justifice acțiunile în limbajul democrației. Acest lucru restrânge arsenalul formal al actorilor patronali, dar aceștia pot folosi în continuare instituțiile formale rămase prin intenții informale, schimbând reglementările sau aplicându-le într-un astfel de mix personalizat care va duce în cele din urmă la realizarea interesului elitei [→4.3.4.2, 5.5.4]. În același timp, multe încălcări reale ale legilor UE care nu au legătură cu libertățile personale, cum ar fi canalizarea transferurilor din fondurile UE către familia politică adoptată [→5.3.3.3.3], nu sunt urmărite penal sau doar ineficient, din cauza slăbiciunilor explicate mai sus ale mecanismului de protecție al UE. Practic, din punctul de vedere al trăsăturilor specifice regimului, **Orbán obține același lucru ca și Putin, în timp ce România obține același lucru ca și Kârgâzstanul, doar că există mai multă birocrație**. Deși astfel de constrângeri pot fi privite ca o pacoste, ele contribuie, în mod paradoxal, la stabilitatea regimului, deoarece oamenii obișnuiți se simt în viața de zi cu zi mai puțin asupriți [→6.3], și chiar și cei nemulțumiți sunt liberi să părăsească țara [→6.2.2.1].

Un nucleu gravitațional civilizațional semifinit, Uniunea Europeană se confruntă cu dilema dacă ar trebui să reprezinte o atracție *politică* pentru civilizația occidentală sau doar una *economică. În termeni* simpli, **instituțiile UE ar putea reprezenta o comunitate de valori sau o comunitate de interese**. Dar, în lipsa unor mijloace adecvate pentru a ancora statele sale membre în civilizația occidentală, UE nu poate fi o comunitate de valori: într-adevăr, **există puține puncte comune între democrațiile liberale angajate și regimurile patronale care operează în UE ca solicitanți de rentă**. În plus, problemele existente ale UE îi slăbesc atractivitatea și atracția gravitațională, în timp ce câmpul gravitațional al civilizației ortodoxe – în care Rusia încearcă, de asemenea, în mod activ să submineze Occidentul [→7.4.3.2] – își exercită influența asupra statelor membre postcomuniste ale UE. Cele două câmpuri civilizaționale au o concentrare opusă**: UE vizează nivelul instituțiilor impersonale, în timp ce Rusia vizează nivelul rețelelor personale**. Altfel spus, Putin încearcă în mod activ să lege elitele conducătoare locale în rețeaua sa patronală[284], în timp ce patronii de top din Europa Centrală și de Est a UE și din Balcani caută, de asemenea, ajutorul lui Putin în servicii legale și ilegale.[285] Inutil să mai spunem că el nu este interesat de schimbările instituționale formale sau de calitatea democrației în țările vizate – aceasta este preocuparea UE, care își prezintă obiecțiile cu privire la inadecvarea regulilor impersonale

[283] Benedek, „De-demokratizáció Magyarországon a demokrácia indexek fényében".

[284] Shentov, Stefanov și Vladimirov, *The Russian Economic Grip on Central and Eastern Europe*.

[285] Deák, „Captured by Power: The Expansion of the Paks Nuclear Power Plant"; Chayes, „The Structure of Corruption", 519-23; Stoyanov, Gerganov, and Yalamov, „State Capture Assessment Diagnostics".

pentru a preveni „*devianța*" corupției în țările „fundamental democratice". Nerecunoașterea naturii sistemice a corupției, precum și a influenței Rusiei asupra rețelelor patronale sau considerarea tuturor acestora ca fiind „defecte" izolate face ca UE să fie vulnerabilă la cooptarea membrilor săi în câmpul gravitațional civilizațional ortodox.[286]

Până la un punct, schimbările în integrare pentru a crește coeziunea UE pot fi evitate prin crearea unor comunități de interese între membrii din Vest și cei din Est, cum ar fi modul în care Germania protejează Ungaria atâta timp cât Orbán susține multinaționalele germane cu reduceri de taxe. Dar, în cele din urmă, UE va trebui fie (a) să opteze pentru o Europă cu două viteze, în care „indisciplinații" sunt lăsați într-o zonă-tampon între câmpul gravitațional occidental și cel rusesc, lăsându-i în afara unei integrări mai profunde a statelor membre occidentale (probabil membrii zonei Euro)[287], fie (b) să se orienteze către o Europă federală, extinzând substanțial domeniul de aplicare a legislației comunitare. Totuși, acest lucru ar necesita ca și cetățeanul european să nutrească sentimente egale de identitate națională și europeană.

7.4.5. Dependența de capitalism și conexiunile globale ale rețelelor patronale locale

Integrările politice pornesc adesea de la **legături economice** puternice, care sunt, la rândul lor, elemente cruciale ale oricărei integrări internaționale. În timpul Războiului Rece, Statele Unite și, în general, blocul civilizațional occidental reprezentau capitalismul în fața comunismului. În consecință, țările din blocul occidental au îmbrățișat ideea de comerț liber și, astfel, în secolul al XX-lea au apărut corporații transnaționale (TNC) puternice.[288] După prăbușirea Uniunii Sovietice, țările **postcomuniste care au optat pentru integrarea occidentală au devenit în scurt timp angrenate în comerțul global**, mult mai mult decât țările care au rămas în câmpul gravitațional al civilizației ortodoxe.

Daniel Gros oferă o imagine de ansamblu a dezvoltării legăturilor economice în regiunea postcomunistă, comparând statele membre postcomuniste ale UE și țările CSI.[289] Din analiza sa, putem menționa trei fapte grăitoare. În primul rând, **țările orientate spre Vest au încheiat acorduri comerciale internaționale mult mai devreme** decât țările CSI. Acordurile bilaterale între UE și economiile în tranziție din Europa Centrală și de Est au început să se formeze încă din 1991, în timp ce Republica Cehă, Ungaria, Polonia, România, Slovacia și Slovenia au devenit membre ale Organizației Mondiale a Comerțului (OMC), angajate să liberalizeze comerțul internațional, în 1995. În schimb, în rândul țărilor CSI, cadrul de liber schimb oferit de OMC a fost acceptat doar de Kârgâzstan înainte de anul 2000, în timp ce Rusia a intrat abia în 2012; Tadjikistanul a făcut-o în 2013, Kazahstanul în 2015, iar Azerbaidjan, Belarus și Uzbekistan păstrează un statut de observator (începând cu 2019).[290] În

---

[286] Cu privire la cooptarea lui Orbán sub acoperirea ideologiei „deschiderii spre Est", a se vedea Magyar, *Post-Communist Mafia State*, 277-83.

[287] Macron și Gabriel, „Europe Cannot Wait Any Longer".

[288] Greer și Singh, „A Brief History of Transnational Corporations".

[289] Gros, „From Transition to Integration". În această parte, ne concentrăm asupra țărilor din Europa Centrală și a celor postsovietice. În ceea ce privește China, a se vedea Wei, Xie și Zhang, „From 'Made in China' to 'Innovated in China'".

[290] Gros, „From Transition to Integration", 235-37; „WTO Members and Observers".

al doilea rând, **statele membre ale UE sunt mai integrate în diviziunea internațională a muncii**. Gros citează date statistice despre procentul de valoare adăugată internă conținută în exporturile țării, ceea ce arată cât de mult din lanțurile de producție ale produselor unei țări se află în interiorul granițelor țării respective. În acești termeni, „Rusia ocupă o poziție extremă, cu mai mult de 90% din valoarea adăugată conținută în exporturi produsă la nivel local. Această cifră este de așteptat, având în vedere că materiile prime domină exporturile Rusiei. La cealaltă extremă se află economiile în tranziție din Europa Centrală, care sunt bine integrate în «Europa industrială». În rândul acestor țări, doar puțin mai mult de jumătate din valoarea brută a exporturilor este formată din valoarea adăugată internă", care, în același timp, nu provine din resurse naturale.[291] În al treilea rând și în strânsă legătură cu aceasta, **investițiile străine directe (ISD) au fost esențiale pentru dezvoltarea țărilor postcomuniste orientate spre Vest**. Gros explică faptul că investițiile străine directe introduse în timpul și după privatizarea care a schimbat regimul [→5.5.2] au adus know-how și capital și le-au combinat cu capitalul uman relativ bun disponibil în regiune, devenind actori inevitabili în economiile locale.[292] Pentru a fi mai precis, Béla Greskovits și Dorothee Bohle subliniază faptul că ISD în țările din Visegrád și în Slovenia au intrat în principal în sectoarele manufacturiere complexe, stimulând competitivitatea exporturilor, dar și punând presiune pe guvernele locale pentru a oferi pachete de stimulente generoase investitorilor (reduceri de taxe, reglementări favorabile etc.). În schimb, statele baltice „au beneficiat de un aflux tot mai mare de ISD în sectoarele bancar, imobiliar și de construcții, ceea ce a permis o creștere a economiei alimentată de credite".[293] Comparativ, țările CSI au primit mult mai puține ISD decât statele membre UE prospective în anii '90, în timp ce afluxul tot mai mare de ISD din anii 2000 a fost în principal în minerit și explorare, legat de dotările naturale ale acestor țări [→7.4.6.1].[294]

Acest lucru ne conduce la **dimensiunea analitică a dependenței economice internaționale**. În mod natural, de îndată ce țările încep să facă comerț, să ia împrumuturi unele de la altele și de la organizații internaționale precum FMI, iar companiile devin multinaționale, nicio națiune din lume nu mai poate fi considerată complet autonomă din punct de vedere economic.[295] Statistici precum ponderea (a) creditorilor internaționali în datoria publică, (b) producătorilor străini în PIB-ul intern sau (c) exporturilor în PIB-ul intern ne pot ajuta să determinăm nivelul de dependență al unei economii naționale la scară cantitativă.[296] Din punct de vedere calitativ, putem distinge, în scopul analizei regiunii postcomuniste, două tipuri de dependență:

- **dependența de ISD**, care se referă la rolul fundamental al investițiilor străine directe și al TNC-urilor într-o economie. O analiză mai precisă a fost prezentată de susținătorii paradigmei varietăților de capitalism [→5.6], sugerând că țările dependente de ISD din Europa Centrală și de Est împărtășesc trăsături caracteristice, cum ar fi dependența întreprinderilor locale de ierarhiile intrafirmă din cadrul TNC, ISD și băncile cu capital străin ca principal mijloc de atragere a investițiilor,

[291] Gros, „From Transition to Integration", 242.

[292] Gros, „From Transition to Integration", 244.

[293] Bohle și Greskovits, Capitalist Diversity on Europe's Periphery, 82-95.

[294] Gros, „From Transition to Integration", 244; Kalyuzhnova și Patterson, „Kazakhstan".

[295] Pentru o prezentare generală, a se vedea Martin, *The Oxford Handbook of the Political Economy of International Trade*.

[296] Huang și Słomczyński, „The Dimensionality and Measurement of Economic Dependency"; Chase-Dunn, „The Effects of Development and Inequality".

guvernanța corporativă controlată de sediile centrale ale TNC și dependența de avantajul competitiv de a fi „platforme de asamblare" pentru bunuri industriale semi-standardizate[297];

- **dependența de export**, care se referă la rolul fundamental al veniturilor din export pentru stabilitatea economiei naționale în general și pentru echilibrul bugetar în special. În mod obișnuit, **o țară care este dependentă de ISD este, de asemenea, dependentă de export,** în special dacă TNC-urile operează platformele de asamblare menționate mai sus care produc în mod predominant pentru piețele externe. Cu toate acestea, **o țară poate fi dependentă de exporturi fără a fi dependentă de ISD**. Exemplele principale în regiunea postcomunistă pot fi găsite printre țările CSI. În 2014, ponderea veniturilor din petrol și gaze în totalul exporturilor a fost de 92% în Azerbaidjan, 77% în Kazahstan, 56% în Rusia și 91% în Turkmenistan[298], în timp ce veniturile provenite din aceste două resurse naturale au jucat un rol fundamental în menținerea echilibrului bugetar și a creșterii PIB-ului în aceste țări.[299]

La fel ca în cazul legăturilor politice, dependența economică nu are un efect evident de omogenizare a regimului. Mai degrabă, **dependența poate fi atât un element de stabilizare a regimului, cât și un element de perturbare a acestuia**. Cele două tipuri de dependență au efecte diferite, și chiar și în cadrul unui singur tip se pot observa varietăți. În special, **dependența de export fără dependență de ISD poate fi stabilizatoare de regim dacă creează o interdependență asimetrică**, așa cum s-a explicat mai sus în ceea ce privește „diplomația tip Gazprom" din Rusia [→7.4.3.2]. În acest caz, țara capătă putere de șantaj și își poate folosi pârghiile în negocierile internaționale, fortificând regimul și realizarea intereselor conducătorilor săi. Este adevărat că asigurarea unei părți substanțiale din veniturile provenite din țări străine înseamnă și expunerea la solvabilitatea acestora, adică la starea economiilor partenerilor comerciali, precum și la prețul bunului exportat pe piața mondială. Cu toate acestea, un studiu recent privind Rusia a constatat că șocurile pozitive ale prețului petrolului au crescut corupția și au scăzut democrația – adică contribuie la funcționarea stabilă a autocrației patronale –, dar șocurile negative ale prețului petrolului nu au afectat calitatea instituțională, ci doar au scăzut veniturile.[300] Deși scăderea veniturilor este certă, acest efect ocazional al dependenței de export nu are un efect clar de schimbare a regimului pentru autocrația patronală. Într-adevăr, epuizarea resurselor poate chiar să ducă la creșterea constrângerii statale care să contrabalanseze problemele economice, așa cum am putut vedea în creșterea intervențiilor militare rusești în urma scăderii prețurilor la petrol. În general, dependența de export este un element de stabilizare a regimului în Rusia, care ocupă, de asemenea, un loc excepțional în sistemul petrolier mondial.[301]

Dependența de ISD implică prezența unor antreprenori majori autonomi în economie [→3.4.1.2]. Acest lucru are un **potențial** serios **de perturbare a regimului** pentru o rețea patronală monopiramidală, având în vedere că consolidarea autocratică depinde tocmai de colapsul societății civile, ca una dintre cele patru autonomii, și a autonomiei

---

297 Nölke și Vliegenthart, „Enlarging the Varieties of Capitalism".

298 Kalyuzhnova și Patterson, „Kazahstan", 99.

299 Paczyński, „The Resource Wealth Burden".

300 Zakharov, „Asymmetric Oil Price Shocks, Tax Revenues, and the Resource Curse".

301 Pentru o analiză mai detaliată, a se vedea Barnes, „Russia's Potential Role in the World Oil System".

antreprenorilor [→4.4.1.3]. **Patronul suprem** poate neutraliza această amenințare în următoarele moduri. În primul rând, el **poate încerca să evacueze sau să preia întreprinderile** prin diverse mijloace de intervenție discreționară a statului, diminuând în general dependența de ISD din țară. În autocrația patronală dependentă de ISD din Ungaria au putut fi observate mai multe atacuri în acest mod, cu schimbări de reglementare și discreționări sectoriale și fiscale în sectoarele bancar, al telecomunicațiilor și al energiei.[302] Cu toate acestea, în multe cazuri, companiile străine sunt nepotrivite pentru a deveni pradă din cauza mobilității lor și a potențialelor daune economice pe care deteriorarea performanțelor lor, reducerile de personal și concedierile în masă în faza vânării lor le-ar provoca țării [→5.5.4.1]. În aceste cazuri, patronul suprem trebuie să **încerce să facă TNC-urile să fie contrainteresate de schimbarea regimului**. Cu alte cuvinte, mijloacele încercării de neutralizare a patronului suprem în acest caz devin negocierea și cooptarea, convingând marii antreprenori cu sediul în străinătate să nu se amestece în politica internă. Alternativ, companiile străine pot fi convinse să nu sprijine opoziția, susținând în același timp însăși elita politică conducătoare, fie sub forma (a) favorurilor economice, cum ar fi sub forma unor contracte cu companiile familiei politice adoptate, fie (b) favorurilor politice, cum ar fi plasarea de reclame în mass-media patronale, în timp ce nu le plasează în mass-media de opoziție.[303]

Factorii care fac ca TNC-urile să fie contrainteresate pot fi instinctivi sau induși. În ceea ce privește factorii instinctivi, **companiile și investitorii străini nu sunt interesați de nicio schimbare fundamentală care le-ar pune în pericol profitabilitatea**. Aceștia pot percepe schimbarea ca fiind periculoasă din cauza (a) lipsei unei opoziții puternice care să fie percepută ca fiind credibilă și capabilă să guverneze (adică să nu creeze un mediu mai haotic) sau (b) amenințării de a pierde cooperarea existentă cu companiile familiei politice adoptate, al cărei statut ar deveni incert dacă un nou guvern ar încerca să le ia sau să le degradeze în timpul unei restituiri neelectorale [→4.4.4].[304] Pe de altă parte, patronul suprem poate induce în mod activ contrainteresul prin **cooptarea TNC-urilor**. În Ungaria, care e singura țară postcomunistă atât dependentă de ISD, cât și de o autocrație patronală (și membră a UE), companiilor nesubordonabile li se oferă acorduri strategice formale: Audi, Coca-Cola, Daimler, GE, Microsoft, Richter, Samsung, Sanofi, Synergon și așa mai departe.[305] O mare parte din ceea ce produc acești parteneri nu este vândut pe pieţele maghiare și, prin urmare, este imposibil să se dicteze un profit adecvat prin lege, dar, în același timp, oferă locuri de muncă maghiarilor și plătesc impozite pe salariile acestora. Secretarul de stat de la acea vreme, Péter Szijjártó (care în prezent ocupă funcția de ministru al afacerilor externe și comerțului), a dat o declarație în 2013, afirmând că *acordurile strategice „au stârnit interesul corporațiilor din cauza oportunității de a se consulta în mod regulat cu guvernul. Acest lucru poate oferi acestor companii un avantaj competitiv în cadrul grupului*

[302] Magyar, *Post-Communist Mafia State*, 161-72; Soós, „Tributes Paid through Special Taxes"; Király, „A Magyar Bankrendszer Tulajdonosi Struktúrájának Átalakulása".

[303] Deși datele privind contractele de publicitate privată nu sunt publice, experții și jurnaliștii de investigație din Ungaria au fost informați că astfel de solicitări de a nu face publicitate în presa de opoziție au fost formulate.

[304] Într-adevăr, investițiile străine directe care doresc să intre într-o economie relațională o pot face dacă pot fi de acord cu familia politică adoptată. A se vedea Chayes, „The Structure of Corruption", 521.

[305] Bartha, „Politically Driven Policy-Making, Lobbying and Understanding the Role of Strategic Partnership Agreements from a Narrative Policy Framework Perspective".

de corporații atunci când sunt selectate noi terenuri pentru dezvoltare".[306] Această declarație spune multe. Potrivit unui jurnalist de investigație, „[legăturile] mai strânse au fost inițiate de guvern practic de fiecare dată, iar majoritatea companiilor abordate au simțit că aceasta era o ofertă pe care nu o puteau refuza, altfel ar fi rămas în afara anumitor beneficii și poate chiar ar putea să se abată asupra lor securea legislației și a regimurilor fiscale neortodoxe. Cu toate acestea, se spune că, în ciuda acestei temeri, unele companii nu s-au temut să arate ușa guvernului."[307] Până la sfârșitul anului 2018, guvernul ungar a semnat 79 de acorduri strategice, 75 cu investitori străini și 4 cu maghiari.[308]

Dincolo de acordurile strategice, sprijinul financiar direct și modificarea reglementărilor existente au fost, de asemenea, folosite de Orbán pentru a neutraliza TNC-urile. Scheiring raportează: „Între 2004 și 2010, subvențiile de stat acordate companiilor transnaționale s-au ridicat la 127,3 miliarde HUF [aproximativ 385 milioane de euro]. În comparație cu aceasta, valoarea ajutoarelor de stat acordate companiilor multinaționale s-a dublat între 2011 și 2018 (263,2 miliarde HUF [aprox. 797 milioane de euro]) [...]. O mare parte din ajutoarele de stat acordate companiilor transnaționale a implicat înființarea de platforme de asamblare, în 24 de cazuri au sprijinit centre de servicii și doar în 12 cazuri au sprijinit proiecte de cercetare și dezvoltare legate de inovare [...]. În cele din urmă, guvernul a crescut semnificativ flexibilitatea forței de muncă și a redus protecția acesteia. În același timp cu introducerea noului Cod al Muncii în 2010, guvernul a desființat organismul tripartit de conciliere a intereselor existent și a restructurat legea grevei pentru a face aproape imposibilă greva sindicatelor din sectorul public. [...] În decembrie 2018, [guvernul] a [modificat] din nou Codul Muncii la cererea companiilor [...], după cum a recunoscut într-un interviu un membru al guvernului [...]. De data aceasta, numărul maxim de ore suplimentare pe persoană a fost majorat de la 250 la 400, adică 20% din munca cu normă întreagă."[309]

Astfel de schimbări și-au atins scopul de neutralizare. Potrivit redactorului-șef al ziarului Budapest Zeitung, 90% dintre investitorii germani activi în Ungaria ar vota pentru Orbán[310], în timp ce conducerea germană îl protejează pe Orbán atât de sancțiuni materiale grave, cât și de excluderea din grupul lor comun de partide europene PPE.[311] Deși se obișnuiește să se vorbească despre „interesul german", această situație arată într-adevăr o identitate divizată: companiile germane sunt interesate să îl susțină pe Orbán atâta timp cât acesta le asigură un mediu de afaceri sigur și profituri mari, dar contribuabilii germani nu sunt deloc interesați de un stat infractor care folosește mijloace cleptocratice și de extragere a rentei pentru a se folosi de fondurile UE din banii lor de impozit. Până în prezent, guvernul german pare să se plece în fața intereselor pe termen scurt ale lobbyurilor de fațadă ale TNC-urilor, susținând impunitatea internațională a statului infracțional, în timp ce, pe termen lung, acest lucru contribuie, de asemenea, la consolidarea unui regim care deconsolidează însăși UE.

În general, ceea ce se poate spune despre efectul **dependenței de ISD** a autocrațiilor patronale este că aceasta **sporește puterea de lobby a întreprinderilor străine neîngrădite**, care au mult mai mult cuvânt de spus în elaborarea politicilor decât actorii economici majori în regimuri mai închise [→4.3.2.3]. Practic, întreprinderile străine formează și acționează ca

---

306 Szíjjártó, Még több stratégiai megállapodás jöhet .

307 Erdélyi, „Milliárdos Pályázatok Csak Stratégiai Partnereknek".

308 Scheiring, *The Retreat of Liberal Democracy,* 266-7.

309 Scheiring, *The Retreat of Liberal Democracy,* 268-74.

310 Book, „Deutsche Firmen in Osteuropa".

311 Kelemen, „Europes Other Democratic Deficit".

un grup de afaceri, nu diferit de grupurile de afaceri în democrația liberală, dar complet diferit de rețelele patronale informale [→5.4.2.2.3]. Întrucât întreprinderile străine cer, de obicei, dereglementare și scutiri fiscale, comentatorii de stânga tind să interpreteze acest lucru ca pe un exemplu de neoliberalism, în timp ce statul însuși, un stat neoliberal care reprezintă o alianță între autoritarism și capitalism.[312] Cu toate acestea, trebuie clarificate două aspecte. În primul rând, neoliberalismul este o ideologie și, prin urmare, „neoliberal" ca adjectiv implică un actor condus de ideologie [→6.4.1]. Patronul suprem însă nu este condus de ideologie, ci acționează în conformitate cu interesul elitei, realizând concentrarea puterii și acumularea de avere personală [→2.3.2]. Introducerea politicilor pe care le preconizează și neoliberalismul este un favor făcut companiilor străine, în încercarea de a coopta și astfel de a neutraliza actorii economici autonomi, neclientelară și de a consolida monopolul puterii politice a familiei politice adoptate. Această acțiune decurge din logica autocrației patronale și a modelului statului mafiot, care a fost dezvoltat prin prezumția nu a ideologiei, ci a principiului interesului elitar și care își derivă consecințele logice în contextul postcomunist al structurilor încăpățânate. Urmând această logică, nu este nimic obligatoriu în ceea ce privește opțiunile politice „neoliberale" ale patronului suprem – dacă actorii autonomi pe care vrea să îi liniștească au cerut un alt tip de politică, el ar fi introdus-o pe aceea. El are norocul că depoderarea angajaților și înlăturarea drepturilor de muncă se potrivesc cu obiectivul general de a crea o societate clientelară (pe care neoliberalismul nu îl presupune [→6.2.2.2.2]). Patronul de top poate chiar să introducă politici care altfel nu s-ar potrivi cu interesul elitei. Reducerile de impozite, de exemplu, ar putea însemna că o sursă de rentă distribuibilă este redusă [→7.4.6.4]. Dar, chiar dacă este cazul, acesta este un preț mic de plătit pentru cooptarea unor actori neîngrădiți, neutralizând chiar și potențialul de a amenința ordinea patronală prin autonomia lor. Acest lucru ne conduce la o observație mai generală cu privire la focalizarea acestor actori: **actorii economici străini se concentrează pe trăsăturile specifice politicii, în timp ce patronul suprem se concentrează pe trăsăturile specifice regimului**. Pe de o parte, obiectivul principal al unui antreprenor este obținerea de profit; el este interesat de democrație și putere limitată doar în măsura în care aceasta îl protejează pe el și afacerea sa de tratamentul arbitrar al unui conducător neconstrâns. Dar dacă acel conducător este un patron suprem și are un interes clar în a-și respecta cuvântul dat, deoarece dorește să mențină o relație bună cu actorii de neatins, el poate garanta, de asemenea, un mediu sigur și previzibil, poate chiar mai mult decât un conducător democratic, care are mai puține mijloace de intervenție, trebuie să echilibreze între diverse interese și este predispus la înlăturare după un ciclu de alegeri.[313] Pe de altă parte, patronul suprem poate oferi cu ușurință modificări ale reglementărilor pe care fie le susține, fie îi pasă prea puțin, în schimbul neutralizării sau cooptării actorilor, de care îi pasă. Prin urmare, a face favoruri TNC-urilor neîngrădite este rezultatul unui schimb reciproc avantajos, ambele părți schimbând ceea ce prețuiesc mai puțin pentru ceva ce prețuiesc mai mult. Acționând rațional prin motivațiile sale presupuse în modelul statului mafiot**, patronul suprem transformă potențialul inițial de perturbare a regimului de dependență de ISD într-un element de stabilizare a regimului**.[314]

---

[312] Gagyi și Gerőcs, „The Political Economy of Hungary's New 'Slave Law'"; Antal, *The Rise of Hungarian Populism*. Cf. Bruff, „The Rise of Authoritarian Neoliberalism".

[313] Iványi, „Vörös Farok".

[314] Într-adevăr, Scheiring recunoaște că „relațiile patrimoniale devin strategii centrale de acumulare" în Ungaria, în timp ce Attila Ágh, care numește regimul lui Orbán un „hibrid neoliberal-autoritar", scrie că în „sistemul mafiot" de instituții informale al lui Orbán, „distribuția politică este predominantă, servind atât îmbogățirii noii clase conducătoare, cât și construirii și consolidării puterii politice". Aparent, ambii autori sunt aproape de a accepta concluziile noastre, dar insistă să folosească analiza

Până în acest moment, ne-am ocupat de relațiile internaționale dintre regimurile patronale și actorii economici formali. Cu toate acestea, **integrarea și dependența internațională pot fi înțelese și în contextul ecosistemului criminal global**, însemnând dependența rețelelor patronale locale de grupurile străine informale și ilegale [→5.3.4.3]. Am presupus în mod implicit pe parcursul cărții că rețelele patronale informale operează în interiorul regimului, adică ramurile lor se opresc la granițele țării. Această ipoteză a fost necesară pentru o modelare clară a tipurilor ideale, inclusiv a patronalismului în sine și a regimurilor de tip ideal care implică patronalismul ca trăsătură specifică regimului. Cu toate astea, în realitate, aceste rețele se dezvoltă adesea la nivel transnațional. După cum subliniază Chayes, „[granița] națională dintre rețeaua fostului președinte Viktor Ianukovici din Ucraina [...] și rețelele rusești mai puternice cu care era împletită nu se poate spune că a existat. Membrii noii coaliții de guvernare din SUA, inclusiv președintele Trump, familia sa și unii consilieri apropiați, [...] erau noduri în acea rețea. Și în Republica Moldova, sectorul bancar ar putea fi considerat ca fiind un element pe deplin integrat în rețelele criminale rusești, cel puțin până la începutul anului 2014. Rețelele de trafic de droguri din Kârgâzstan trec în mod clar granițele și sunt implantate în special în Rusia. Se pare că legăturile sunt la fel de puternice între conducerile guvernamentale din aceste două țări."[315]

În acest context, dependența poate fi înțeleasă din trei puncte de vedere. Două dintre ele au fost deja menționate în capitolul 5: **(1) dependența de state non-infracționale**, în cazul în care protecția drepturilor de proprietate și alte instituții care asigură separarea sferelor de acțiune socială protejează averile offshore ale patronilor; și **(2) dependența de infractori privați**, care oferă servicii de spălare de bani, domiciliere de societăți-fantomă, contrabandă, servicii bancare ilegale, spălare de reputație și servicii similare tuturor celor care vin, fără a avea o preferință specială pentru o anumită rețea patronală sau fără a se implica în vreun fel în ea [→5.3.4.3]. Potrivit lui Chayes, printre aceste firme se numără firma de avocatură panameză Mossack Fonseca și firme de lobby precum Fabiani and Company, care este implicată în spălarea reputației.[316] Într-adevăr, **(1) și (2) par relativ stabile** pe termen mediu. Căci frontierele și piețele naționale sunt permeabile la nivel global, în timp ce aplicarea legilor este fragmentată la nivel global. Pur și simplu, **banii sunt internaționali, în timp ce legile nu sunt**.[317] Răspunsurile parțiale la această problemă au inclus, până în prezent, cooperarea internațională a organismelor de aplicare a legilor (de exemplu, Interpolul), precum și legi, cum ar fi faimosul Magnitsky Act, care autorizează guvernul Statelor Unite să sancționeze oligarhii și *poligarhii* din ecosistemul infracțional prin înghețarea activelor acestora și/sau interzicerea intrării lor în SUA [→7.4.4.2].[318]

Elementul pe care nu l-am discutat în acest context este **(3) dependența de alte state infracționale**, care este deosebit de relevantă în Rusia, cu ambițiile sale imperiale și strategia constantă de a lega de ea rețelele patronale străine. Acest lucru poate lua forma unor tratate interguvernamentale formale, cum ar fi în cazul sprijinirii Belarusului și Ucrainei

---

de clasă și un vocabular care a fost dezvoltat de criticii neoliberalismului în Occident, ceea ce, în cele din urmă, le denaturează analizele. A se vedea, respectiv, Scheiring *The Retreat of Liberal Democracy,* 334; Ágh, „A Rendszerváltás terhe", 162.

315 Chayes, „The Structure of Corruption", 519-20.

316 Chayes, „The Structure of Corruption", 520-21.

317 Bullough, *Moneyland*.

318 Knight, „The Magnitsky Affair".

cu surse de rentă distribuibilă[319] sau a Azerbaidjanului cu vânzări de arme[320], dar chiar și în aceste cazuri se face prin decizia discreționară a patronului suprem și cu scopul de a crea dependență. În alte cazuri, relația poate fi informală și chiar bidirecțională. Chayes scrie despre o astfel de interdependență între Rusia și Moldova lui Plahotniuc [→7.3.4.4], unde rețeaua celui din urmă a folosit bănci rusești, care au furnizat depozite fictive pentru a masca dispariția capitalului băncilor moldovenești, în timp ce prima s-a bazat pe băncile moldovenești pentru servicii de spălare a banilor.[321]

În cele din urmă, poziția unei țări în ecosistemul infracțional poate fi interpretată și în termenii **teoriei sistemelor mondiale.** În teoria sistemelor-muncă, „nucleul" se referă la țările în care se concentrează beneficiile, iar „periferia", unde se concentrează costurile diviziunii globale a muncii.[322] Deși această teorie analizează actorii economici formali și legali, putem muta accentul pe actorii economici informali și ilegali. Astfel, putem spune că **Rusia,** care e un stat-**nucleu** de civilizație, este, de asemenea, **nucleul unui ecosistem infracțional**. „**Periferia"** acestui nucleu este formată din țări în care **afacerile ilegale ale statului central nu se fac cu principalii deținători ai puterii politice,** ci se întâmplă împotriva voinței acestora, de obicei în mod ocazional. În cazul Rusiei, astfel de țări pot fi Regatul Unit (în special Londra) și Franța, unde se încheie afaceri corupte precum spălarea de bani [→5.3.4.2]. În schimb, „**semiperiferia"** se referă la țările în **care afacerile ilegale ale statului central se fac cu principalii deținători ai puterii politice**, **cum ar fi un patron suprem care, prin urmare, primește beneficii și intră, de asemenea, într-o relație patron-client cu patronul suprem al statului central**. O astfel de țară este Ungaria, unde, prin afaceri precum cea cu centrala nucleară de la Paks, familia politică adoptată de Orbán este legată de ecosistemul infracțional al lui Putin, într-o poziție de vasal semiperiferic.[323]

7.4.6. Resurse naturale și alte surse de rente distribuibile

În timp ce regimurile patronale ideale se bazează în mod obișnuit pe forme de corupție de sus în jos [→5.3.2.3], acestea prezintă diferențe specifice fiecărei țări în ceea ce privește locul de unde își obțin banii. Prin „bani", ne referim în general la rentă sau la profitul care este obținut din lipsa de concurență rezultată din tratamentul discreționar formal sau informal (adică corupție [→5.4.1]). Rentele sunt esențiale, nu doar pentru acumularea de avere personală, ci și pentru supraviețuirea regimului. Atâta timp cât loialitatea este recompensată prin distribuirea rentelor, membrii elitei conducătoare au motive puternice pentru a-l susține pe patronul suprem: ei „își obțin mijloacele de trai din faptul că rămân loiali regimului și, prin urmare, au aproape la fel de mult de pierdut ca și liderul în cazul în care ordinea politică se prăbușește".[324]

---

319 Pikulik, „Belarus, Russia, and Ukraine as Post-Soviet Rent-Seeking Regimes".

320 A se vedea figura A.6 din Chayes, „The Structure of Corruption".

321 A se vedea figurile C.4-5 din Chayes.

322 Pentru o lucrare de referință, a se vedea Wallerstein, *World-Systems Analysis*.

323 Deák, „Captured by Power: The Expansion of the Paks Nuclear Power Plant".

324 Boutton, „Of Terrorism and Revenue", 364. De asemenea, a se vedea Bratton și van de Walle, *Democratic Experiments in Africa*.

Întrebarea de bază în ceea ce privește rentele este **ce este la dispoziția regimului: ce fel de resurse sunt disponibile** care pot face obiectul extragerii de rente și care pot fi ulterior distribuite în cadrul familiei politice adoptate? Dimensiunile analitice prin care pot fi analizate sursele de rentă includ:

- **profitabilitatea**, care se referă la rentabilitate, precum și la valoarea rentei care poate fi încasată;
- **simplitatea colectării rentei**, care se referă atât la (a) necesitatea infrastructurii formale și informale pentru a face resursa profitabilă și continuitatea fluxului de rentă către rețeaua patronală, cât și la (b) necesitatea de a dezactiva mecanismele de control care pot exista pentru a împiedica și colectarea rentei;
- **longevitatea naturală**, care se referă la perioada până când o anumită resursă este capabilă să asigure o rentă în afara șocurilor (adică evenimente neașteptate și imprevizibile);
- **dependența de funcționarea** regimului, care se referă la necesitatea implicării active a regimului pentru ca resursa să rămână profitabilă și/sau disponibilă pentru rețeaua patronală.

În secțiunile următoare, analizăm diferite surse de rente distribuibile în funcție de aceste patru dimensiuni. Sursele de rentă disponibile pentru o rețea clientelară sunt influențate de poziția geografică a țării, precum și de legăturile sale politice și economice internaționale. Deși pot exista multe surse potențiale diferite, le vom analiza pe cele patru cele mai importante din regiunea postcomunistă: resursele naturale, transferurile internaționale, companiile și băncile de pradă și bugetul de stat.

7.4.6.1. Petrol și gaze naturale

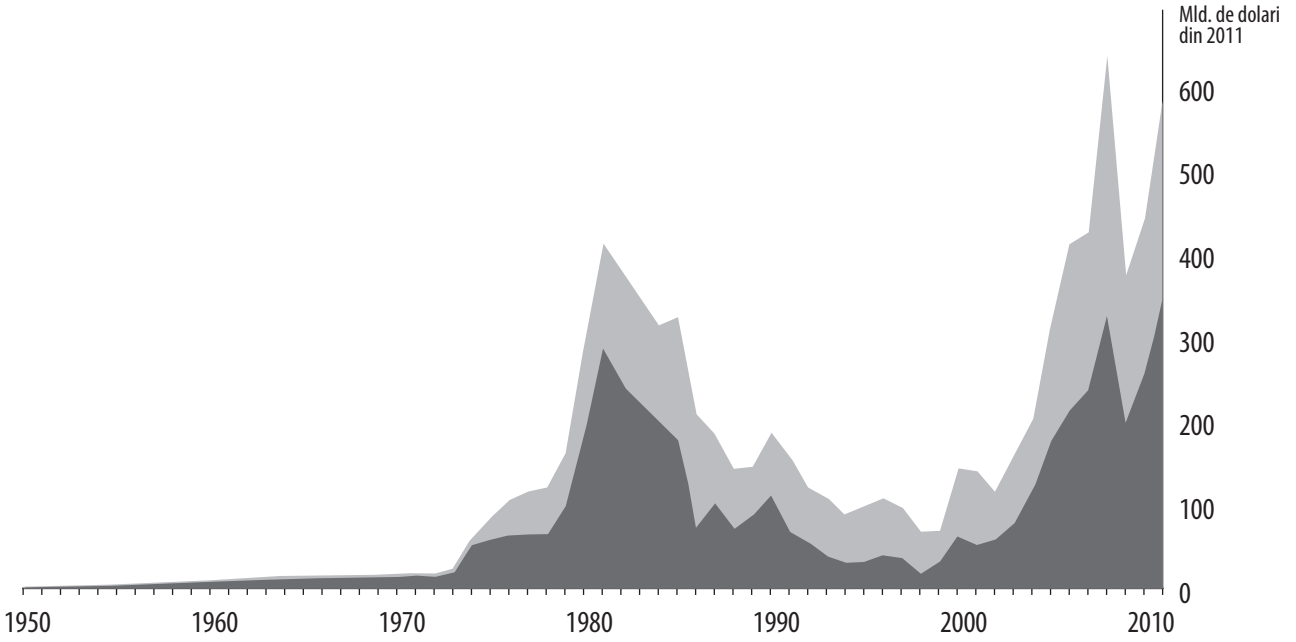
Unele dintre principalele surse de rente sunt **resursele naturale**, care sunt definite simplu ca fiind active neproduse. Exemple evidente sunt **petrolul și gazele naturale,** ambele de o importanță excepțională în numeroase țări din CSI. Să examinăm aceste resurse în funcție de cele patru dimensiuni prezentate mai sus. În primul rând, în ceea ce privește caracterul lucrativ, aceste resurse naturale pot asigura fluxuri puternice de venituri atât datorită cererii de pe pieţele respective – există o cerere constantă pentru aceste resurse în fiecare țară modernă –, cât și datorită ofertei – resursele naturale sunt, de obicei, concentrate geografic, prin urmare, o țară poate fi cu ușurință un monopolist local în vecinătatea sa. După cum am menționat în partea anterioară, resursele naturale produc cea mai mare parte a exporturilor și a veniturilor bugetare în țări precum Azerbaidjan, Kazahstan, Rusia și Turkmenistan.[325] Rentabilitatea petrolului și a gazelor nu provine doar din logica pieței, adică din rentabilitatea sa bazată pe piață. Mai degrabă, petrolul și gazele sunt **ținte principale ale extragerii de rentă guvernamentală** și în aceste țări, ceea ce înseamnă că profiturile obținute sunt sporite cu mult peste nivelul lor normal de piață [→5.4.2.1].

Figura 7.25 prezintă estimările lui Gaddy și Ickes cu privire la rentele din Rusia, care arată, de asemenea, în mod clar cum dinamica rentelor a urmat evoluția regimului. După criza petrolieră din 1973, nivelurile artificial de scăzute ale prețurilor la energie din

[325] Kalyuzhnova și Patterson, „Kazahstan"; Barnes, „Russia's Potential Role in the World Oil System".

economia planificată au generat rente substanțiale în economia sovietică, de care au beneficiat nu persoane sau companii individuale, ci membrii imperiului sovietic în general. Adică, alocarea rentelor putea să difere de la o țară la alta, în mod discreționar, dar nu secretarii generali de partid sau nomenclatura acestora au fost cei care au absorbit rentele în beneficiul lor privat. În anii '80, rentele au atins un nivel maxim și apoi s-au diminuat treptat, pe măsură ce imperiul, precum și industria energetică unificată anterior se dezintegrau. Rentele au continuat să scadă după schimbarea de regim și au atins un minim în perioada de anarhie oligarhică, atunci când statul era slab și nicio rețea patronală nu controla singură suficiente instituții de stat pentru a exploata fiecare posibilitate de creare a rentei prin intervenție discreționară [→5.4.2]. Apoi, rentele încep să crească la începutul mileniului, odată cu venirea la putere a lui Putin, care și-a dat seama că oricine controlează piețele de resurse naturale deține și monopolul puterii politice în țară. În cele din urmă[326], rentele au crescut vertiginos după ce Putin și-a subordonat rețelele patronale concurente, realizate prin raidul corporatist condus la nivel central asupra companiei petroliere Yukos și prin confiscarea veniturilor fiscale ale guvernatorilor regionali de la companiile de resurse ale țării, instituind o rețea patronală monopiramidală în 2003-2004.[327]

Figura 7.25. Rentele rusești din petrol și gaze în perioada 1950-2010 (rentele din petrol în negru, rentele din gaze în gri; miliarde de dolari americani din 2011). Sursa: Gaddy și Ickes (2013, 315).

De când Putin a transformat Rusia într-o autocrație patronală, valoarea rentelor a depășit cu mult ceea ce se colecta în Uniunea Sovietică, iar ținta acestora s-a schimbat. Acum, este folosită doar parțial pentru a menține stabilitatea regimului, pentru a coopta populația rusă și pentru a sprijini autocrațiile vecine prin subvenționarea prețurilor. Alte elemente ale rentei merg către funcția acum pronunțată de acumulare a averii personale, adică pentru

[326] Politkovskaia, *A Russian Diary*, 133. Cu privire la corupția din Yukos și Gazprom înainte de era Putin, a se vedea Browder, *Red Notice*, 138-156.

[327] Åslund, „Russian Resources".

a susține membrii și companiile din familia politică adoptată. Gaddy și Ickes arată acest lucru prin urmărirea distribuției diferitelor elemente ale rentei în sistemul centralizat și monopolizat de creare a rentei al lui Putin. Profiturile formale sunt împărțite între reinvestirea și îmbogățirea personală a proprietarilor formali și informali; profiturile informale merg la proprietarii formali, care ascund acest element de profit de patronul suprem pentru propria îmbogățire personală. Impozitele formale se varsă la bugetul de stat, iar patronul suprem dispune de ele prin intermediul legislativului de transmisie[→4.3.4.4], în timp ce impozitele informale – adică banii de protecție [→5.3.3.3.1] – sunt împărțite între patronii regionali și membrii comunității locale. În cele din urmă, costurile excesive se manifestă sub forma unor contracte de bunuri și servicii supraevaluate, încheiate cu firme necompetitive din familia politică adoptată. Potrivit autorilor, acest lucru se întâmplă, de obicei, la ordinele patronale informale ale lui Putin, care folosește această metodă de canalizare a rentelor energetice pentru a seca bula de pradă în economia rusă [→5.5.4.3].[328]

A doua dimensiune este **dificultatea de a colecta renta**. Pe de o parte, colectarea rentelor este simplă, deoarece petrolul și gazele naturale sunt **active pur captive**. Împrumutând acest termen de la Vahabi, petrolul și gazele aparțin unui tip de active care sunt atât imobile, cât și apropriabile de către stat, prin urmare, cu greu pot scăpa de preluarea lor de către elita politică ce se întâmplă să se afle pe teritoriul acesteia.[329] Pe de altă parte, extracția și tranzitul petrolului și gazelor **necesită o infrastructură fizică,** inclusiv utilaje grele și conducte. Astfel de echipamente sunt costisitoare și dificil de construit, dar, în același timp, tocmai aceste caracteristici **fac din conducte o resursă monopolistă importantă** odată ce sunt deținute de un regim patronal. Spre deosebire de diplomația de tip Gazprom de a „amenința să își întrerupă propriile livrări către alte țări, Rusia ar putea bloca conductele care transportă petrolul *altor* țări pe teritoriul său sau în apropierea acestuia. Linia CPC, finanțată de Occident, pornește din Kazahstan în jurul marginii nordice a Mării Caspice până la portul rusesc Novorossiisk, iar o conductă din epoca sovietică transportă petrolul din Turkmenistan și Kazahstan către centrul Rusiei și principalele linii de export către Europa. Aceste țări exportatoare se află, prin urmare, într-o poziție relativ slabă atunci când negociază tarifele de tranzit sau cotele de volum" (sublinierea în original).[330]

În al treilea rând, **longevitatea naturală a petrolului și a gazelor naturale este destul de mare**. Este adevărat că ambele sunt resurse epuizabile și – așa cum subliniază Gaddy și Ickes – o parte din renta (profitul) de astăzi ar trebui alocată pentru a găsi și dezvolta noi zăcăminte. Dar acest lucru fie (a) nu este relevant pe termen scurt și mediu, deoarece investițiile în producția viitoare pot fi transferate în viitor, în detrimentul viitorilor solicitanți[331], fie (b) ele oferă într-adevăr surse suplimentare de extragere a rentei atunci când sunt atrase investiții străine directe în minerit și explorare, la prețuri supraevaluate și strâns legate de companiile din familia politică adoptată.[332] După cum scrie Chayes, „întreprinderile de stat controlate de rețele [patronale], cum ar fi SOCAR [State Oil Company of Azerbaijan Republic] din Azerbaidjan, cer investitorilor internaționali să intre în asocieri în participațiune sau să folosească furnizori specifici. Partenerul internațional se poate trezi conectat la rețea fără voia sa".[333]

---

328 Gaddy și Ickes, „Russia's Dependence on Resources", 317-24.

329 Vahabi, „A Positive Theory of the Predatory State", 160-64. Vahabi oferă o analiză mai sofisticată în Vahabi, „The Resource Curse Literature as Seen through the Appropriability Lens".

330 Barnes, „Russia's Potential Role in the World Oil System", 158.

331 Gaddy și Ickes, „Russia's Dependence on Resources", 324.

332 Franke, Gawrich și Alakbarov, „Kazakhstan and Azerbaijan as Post-Soviet Rentier States", 120.

333 Chayes, „The Structure of Corruption", 521.

În cele din urmă, probabil cel mai atractiv atribut al resurselor naturale pentru o rețea patronală este faptul că acestea sunt **practic independente de funcționarea regimului**. Resursele naturale nu se fabrică: dacă se află în sol, orice regim care se întâmplă să controleze teritoriul le poate revendica. Mai mult, orice rețea care controlează teritoriul respectiv le poate revendica, de asemenea, după cum subliniază unii exponenți ai așa-numitei literaturi despre „blestemul resurselor". Potrivit acestor autori, abundența resurselor are un efect asupra caracteristicilor specifice regimului unei țări date, **contribuind fie la (a) consolidarea autocrațiilor, fie la (b) dezintegrarea regimului în războaie civile**. Din cauza[334] acestor efecte asupra logicii și dinamicii interne a regimurilor, unii autori au conceptualizat chiar statele cu abundență de resurse prin această caracteristică, dând naștere unor termeni precum „stat rentier" [→5.4.2.4] și „stat petro".[335] Pe de o parte, logica noastră de conceptualizare este diferită și nu tratăm abundența de resurse ca pe o trăsătură specifică regimului, care ar trebui să fie pusă în eticheta statului sau a regimului în consecință. Pe de altă parte, cele două efecte relevate de literatura de specialitate privind blestemul resurselor pot fi ușor de interpretat și în termenii noștri. Și anume, **(a) se referă la situația în care resursele naturale sunt utilizate de o rețea monopiramidală, în timp ce (b) este atunci când acestea sunt utilizate de o piramidă concurentă, care cucerește zona geografică în care este concentrată resursa respectivă**. Ambele cazuri subliniază caracterul lucrativ al resurselor naturale, contribuind la stabilitatea unui regim patronal prin asigurarea unui flux relativ stabil de rente.

7.4.6.2. Transferuri internaționale

În cazul regimurilor patronale care nu dispun de resurse naturale bogate, **transferurile internaționale pot înlocui petrolul și gazele naturale**. Cercetătorii au observat de mult timp că autocrații se orientează, de obicei, către ajutorul extern cu un comportament de extragere a rentei[336], care contribuie, de asemenea, la durabilitatea pe termen lung a regimurilor lor.[337] Cu toate acestea, literatura de specialitate privind ajutorul extern s-a axat în principal pe țările din afara regiunii postcomuniste (cum ar fi Africa și Orientul Mijlociu) și se ocupă atât de sprijinul monetar, cât și de cel nemonetar (cum ar fi armele și instruirea pentru mici unități de forțe de securitate, care pot fi desfășurate pentru a proteja regimul).[338] Ne restrângem discuția noastră la transferurile monetare doar pentru că regiunea postcomunistă nu are dictaturi militare [→*Concluzie*] și, de asemenea, pentru că un anumit tip de transfer internațional a fost esențial pentru familiile politice adoptate din Europa Central-Europeană: **finanțarea Uniunii Europene**. Printre transferurile UE, putem găsi ceea ce se poate numi **(a) rente de pasivitate,** cum ar fi schema de plată unică pe suprafață pentru agricultură, care plătește pe baza normativă a deținerii unei anumite suprafețe de teren și care nu necesită o producție semnificativă ulterior[339], și **(b) rente de activitate**, cum ar fi banii pentru dezvoltări mari de infrastructură care trebuie cheltuiți în scopuri specifice, dar care pot fi supuși extragerii de rente prin supraevaluare [→5.3.3.3.3]. În mod paradoxal, singura autocrație patronală din cadrul UE, Ungaria a primit, în medie, 4,3% din PIB-ul său sub formă de transfer net

[334] Vahabi, „The Resource Curse Literature as Seen through the Appropriability Lens".

[335] Pentru o metaanaliză, a se vedea Waldner și Smith, „Rentier States and State Transformations".

[336] Svensson, „Foreign Aid and Rent-Seeking"; de Mesquita și Smith, „A Political Economy of Aid".

[337] Licht, „Coming into Money".

[338] Boutton, „Of Terrorism and Revenue", 361.

[339] Gebrekidan, Apuzzo și Novak, „The Money Farmers".

din partea UE în fiecare an în perioada 2010-2015, mai mult decât Polonia și Republica Cehă, care nu sunt patronale.[340] Guvernele din țările UE mai dezvoltate pot simți un anumit grad de frustrare în timp ce privesc, neputincioase, atunci când familia politică adoptată acumulează bogăție pe seama contribuabililor lor. „Aproape 88% din sutele de miliarde de forinți [adică miliarde de euro] în achiziții publice câștigate de companii legate de [pe atunci oligarhul din cercul interior] Lajos Simicska constau în proiecte UE. Deși această cifră nu reflectă neapărat proporția din veniturile companiei alimentate de finanțarea UE, ea oferă un indiciu cu privire la proporția imensă a activităților sale care este alcătuită din proiecte finanțate de UE. Această proporție este chiar mai mare în cazul contractelor de miliarde de euro acordate companiilor lui István Tiborcz [ginerele mai în vârstă al lui Orbán] și Lőrinc Mészáros [→5.5.4.3]. Peste 94% din contractele publice câștigate de firma energetică Elios Innovatív Zrt., deținută parțial de Tiborcz, constau în proiecte ale Uniunii Europene, iar acest raport se ridică la peste 99% pentru firma de construcții a lui Mészáros, Mészáros és Mészáros Kft".[341] Efortul de a decupla utilizarea fondurilor UE de normele și supravegherea UE a exacerbat conflictul lui Orbán cu Bruxelles-ul. Marile țări donatoare vor trebui, mai devreme sau mai târziu, să se confrunte cu problema politică sensibilă de a afla cât timp contribuabilii lor vor mai fi dispuși să finanțeze îmbogățirea personală a beneficiarilor statului mafiot maghiar, care, cu siguranță, nu figurează printre obiectivele finanțării din partea Uniunii Europene.

Caracterul **lucrativ** al transferurilor internaționale rezultă din faptul că acestea sunt **practic o rentă pură**, „bani gratis" care pot fi înghițiți de familia politică adoptată. O analiză mai precisă poate fi trasată dacă ne concentrăm asupra aspectului **dificultății de colectare a rentei,** care se referă aici la condițiile ce trebuie îndeplinite pentru a primi transferurile. În cazul plăților agricole nelegate din UE există o condiție normativă care trebuie îndeplinită o singură dată – dobândirea unei anumite suprafețe de teren – după care plata este automată. În Ungaria, această condiție a fost îndeplinită, deoarece o nouă lege funciară din 2014 a permis redistribuirea de terenuri către oligarhii din familia politică adoptată de Orbán, care au devenit astfel beneficiarii unor rente mari fără nicio altă cerință de a lucra sau de a investi în teren.[342] Pentru a profita de ajutoarele legate pentru dezvoltarea infrastructurii, statul mafiot maghiar a preluat controlul asupra sistemului de distribuție a fondurilor UE. Zoltán Lakner relatează: „János Lázár [pe atunci *poligarh* sub conducerea lui Orbán] a înaintat guvernului în 2013 o propunere care prevedea că firmele private care scriu licitații nu mai pot lucra pentru achizitorii de stat. Ministerele, orașele și municipiile reședință de județ își înființează propriile departamente de redactare a licitațiilor. În plus, a fost adusă în discuție și ideea centralizării achizițiilor publice, precum și naționalizarea sistemelor IT utilizate pentru licitații. [...] Guvernul a intervenit în industria construcțiilor într-un mod similar, și din nou doar prin alocarea de fonduri UE, cerând ca doar agențiile de planificare de stat să poată proiecta clădiri finanțate din bani UE sau dintr-o investiție a guvernului." Lakner amintește, de asemenea, că o astfel de intervenție „nu intră în conflict cu legile UE, deoarece statul menține, de asemenea, controlul asupra licitațiilor UE în alte țări."[343] La sfârșitul anului 2018, Orbán și-a propus să centralizeze licitațiile de stat de peste 700 de milioane de forinți (aproximativ 2,1 milioane de euro) în construcții, sport

[340] Surányi, „Magyar Gazdaság: Jobban Teljesít?".

[341] Pethő și Vorák, „Orbán öt éve harcol az EU-val. Legszűkebb köre addig gazdagodott belőle".

[342] Lakner, „Links in the Chain", 165-67; Juhász, „Controlled Competition in the Agriculture".

[343] Lakner, „Links in the Chain", 163-64.

și sectorul IT, făcând ca distribuția rentelor să fie și mai bine monitorizată.[344] **Mecanismele de control împotriva prețurilor excesive** și a extragerii de rente în general **pot fi, de asemenea, neutralizate**, fie (a) prin schimbarea agenților de control interni în brokeri intermediari de blocaj [→5.3.3.2], cum ar fi procurorul-șef Péter Polt în Ungaria[345], fie (b) prin exploatarea slăbiciunilor mecanismelor de protecție ale integrării internaționale, cum ar fi cele explicate mai sus în cazul UE [→7.4.4.2].

Deoarece regimurile patronale central-europene primesc fonduri UE – în principal pentru a spori coeziunea economică a pieței unice a Uniunii – în virtutea calității de state membre, este garantată o **longevitate naturală lungă** a transferurilor UE. În cele din urmă, **fondurile UE depind, în general, de caracteristicile specifice politicii regimului**, cum ar fi criteriul de convergență de la Maastricht de deficit bugetar de 3%, pe care regimul lui Orbán a fost foarte atent să îl îndeplinească.[346] Iar reformele recente, care însărcinează Comisia Europeană să stabilească „deficiențe generalizate în ceea ce privește **statul de drept"** și să decidă asupra unor măsuri care ar putea include suspendarea plăților bugetare ale UE sau reducerea prefinanțării, marchează tocmai **scopul de a face ca finanțarea UE să depindă de caracteristicile specifice regimului, și anume de situația statului de drept**.[347] Astfel de reforme fac ca mecanismul de protecție al UE să fie orientat mai mult către regimurile patronale. Este adevărat că tactica de „bombardament în covor" explicată mai sus, pe care o reprezintă reducerea finanțării UE, pune în continuare sub semnul întrebării eficacitatea unor astfel de măsuri, deși poate forța patronul suprem să reducă supraevaluarea și/sau să aibă o strângere mai mare a controlului asupra familiei politice adoptate pentru a evita ca facțiunile elitare să se întoarcă împotriva sa.[348]

7.4.6.3. Societăți de pradă și instituții financiare

De la resursele care există în virtutea poziției geografice și geopolitice, trecem acum la **sursele de rentă create într-o economie relațională**. În capitolul 5, am explicat că intervenția de reglementare creează rente, în timp ce intervenția de reglementare discreționară face posibilă crearea de rente țintite pentru membrii familiei politice adoptate [→5.4.2]. Concentrându-ne pe sursele de rentă distribuibilă, nu este necesar să repetăm aici formele de intervenție care oferă adăpost [→5.5.4]. Mai degrabă, putem sublinia importanța **creării instituțiilor de colectare a rentei**, în special **(1)** companiile de pradă, deținute de oligarhi sau de fruntași economici și care se bucură direct de beneficiile furnizării de adăpost, și **(2) instituțiile financiare,** cum ar fi băncile, conglomeratele și, poate, împrumuturile de stat pentru a finanța companiile de pradă, atât în ceea ce privește generarea de capital, cât și extinderea imperiilor economice deja existente. „Pentru a deservi supermonopolurile Rosneft și Gazprom", scrie Politkovskaia despre Rusia de la mijlocul anilor 2000, „conglomerate financiare monstruoase precum Vneshtorgbank se extind și cuceresc noi teritorii cu ajutorul administrației prezidențiale".[349] De asemenea, ea a subliniat că Putin trebuia „să renaționalizeze întreprinderile care funcționează cu succes, transformându-le în conglome-

[344] Szabó, „Purgatorbánium".

[345] Magyar, *Post-Communist Mafia State*, 50-51.

[346] Békesi, „The Economic Policy of the Mafia State". În ceea ce privește caracteristicile specifice politicii, a se vedea partea 7.4.7.

[347] „Member States Jeopardising the Rule of Law Will Risk Losing EU Funds".

[348] A se vedea Escrib-Folch și Wright, „Dealing with Tyranny".

[349] Politkovskaia, *A Russian Diary*, 132-33.

rate financiar-industriale sau în holdinguri. [...] Conglomerate precum Vneshekonombank, Vneshtorgbank și Mezhprombank (așa-numitele mari holdinguri financiare rusești pentru a contrabalansa Alfa Group și altele, care arată mai occidental) înghit bucăți tot mai mari de garanții, întreprinderi de succes ridicate din genunchi după prăbușirea sovietică".[350] Sberbank, cel mai mare creditor din Rusia după active, a fost, de asemenea, privatizat în 2011 într-o manieră țintită (în esență, naționalizare de tranzit [→5.5.3.3]), în scopuri similare de solidificare a surselor de rentă distribuibilă.[351]

În Ungaria, finanțarea companiilor de pradă a provenit din două tipuri de surse. Pe de o parte, băncile au fost mutate pe orbita de proprietate a familiei politice adoptate prin prădare, implicând numeroase cazuri de raiduri albe și naționalizări de tranzit (MKB Bank, Takarékbank, Budapest Bank).[352] Intrând în fază de consum, băncile s-au angajat în acordarea de împrumuturi preferențiale pentru a finanța investiții imobiliare, cumpărări de presă, precum și achiziționarea unui lanț hotelier pentru Lőrinc Mészáros, principalul om de față economic al lui Orbán [→5.5.4.3].[353] Pe de altă parte, băncile patronale – precum și, indirect, companiile de pradă – au beneficiat de **politica monetară** a Băncii Naționale Maghiare (MNB). Printre politicile aferente se numără reducerea ratei de bază și așa-numitul Program de finanțare pentru creștere (FGS), prin care MNB a oferit băncilor refinanțare la o rată a dobânzii de 0%, pe care acestea puteau să o împrumute întreprinderilor mici și mijlocii la o rată maximă a dobânzii de 2,5%. În acest mod, peste 2.800 de miliarde HUF (aproximativ 8,6 miliarde de euro) au fost acordate sectorului IMM-urilor, în principal întreprinderilor naționale.[354]Distribuția a fost gestionată prin intermediul unor bănci precum MKB și Növekedési Hitel Bank (Banca de finanțare pentru creștere, NHB), deținută de Tamás Szemerey, care este văr primar cu György Matolcsy, guvernatorul MNB. În plus[355], FGS a fost extinsă ulterior cu schema de finanțare a obligațiunilor pentru creștere (BGS), prin care MNB se angajează să achiziționeze obligațiuni corporative în valoare de până la 300 de miliarde HUF (aproximativ 915 milioane de euro). Acest program a fost utilizat de companii de pradă precum Opus Global și 4iG (legate de Mészáros și de omul de față de profil înalt Gellért Jászai).[356]

Atât companiile de pradă, **cât și instituțiile financiare depind în mare măsură de funcționarea regimului,** de fapt, fără intervenție discreționară, acestea s-ar prăbuși din cauza bulei de pradă [→5.5.4.3]. Acest aspect de dependență definește toate cele patru pe care le-am folosit pentru a evalua sursele de rentă distribuibilă. Colectarea rentei este la fel de simplă ca și crearea instituțiilor legate de rente; longevitatea naturală a rentelor create este egală cu cea a regimului. Totuși, din punctul de vedere al profitabilității, companiile de pradă cu un fond financiar puternic **sunt principalele „puncte de preluare" a rentelor generate în economia relațională**, ceea ce înseamnă că sunt foarte profitabile fie în sine (atunci când rentele lor provin din intervenția discreționară), fie pentru că familia politică adoptată poate canaliza prin ele rente din alte surse (ca în cazul Gazprom, care este și cea mai mare companie de gaze naturale din Rusia).

---

350 Politkovskaia, *A Russian Diary*, 283.

351 „Судьба Экономических Программ и Реформ в Россиии".

352 Várhegyi, „The Banks of the Mafia State"; Várhegyi, „A bankszektor elrablása".

353 Várhegyi, „A bankszektor elrablása", 11; Rádi, „Indebtedness of National Oligarchs Risk Banking System, Experts Say".

354 Scheiring, *The Retreat of Liberal Democracy,* 268-9.

355 Brückner, „NHB: Nincs tovább, és ez mindannyiunknak fájni fog".

356 Rényi, „A százmilliárdos bombaüzlet, amit Orbán inkább elvitt Felcsútról".

7.4.6.4. Bugetul de stat

În cele din urmă, **bugetul de stat** poate fi o sursă de rentă distribuibilă, după cum scrie Jancsics, deoarece *patrimonialismul* „devine modul dominant de organizare socială și transformă aproape întregul sistem de distribuție publică într-o cvasipiață monopolistă în care rețelele informale controlează totul, de la prețuri la accesul pe piață".[357] Iar acestea, după cum subliniază Jancsics, autocrațiile patronale, trebuie să mențină o fațadă democratică: un patron suprem nu poate fi precum Mobutu, dictatorul zairean care controla personal o treime din bugetul de stat.[358] Într-un stat neopatrimonial, „realocarea ilegală a [...] resurselor publice trebuie să aibă loc în cadrul instituțional formal al țării. [Familia politică adoptată] nu poate extrage bani decât prin licitații și achiziții publice care implică un număr mare de actori", și anume brokerii de corupție [→5.3.3.2] și alți slujbași ai corupției din administrația publică [→5.3.2.2]. [359]

Lucrativitatea și colectarea chiriilor sunt limitate de o serie de factori în cazul bugetului de stat. În primul rând, cheltuielile publice nu pot fi transformate în rentă pură și nici nu pot fi complet discreționare. Într-adevăr, este o parte vitală a fațadei democratice faptul că nici măcar statele mafiote nu elimină beneficiile normative precum pensiile (și nici impozitarea normativă), ci încearcă să le folosească pentru a servi stabilitatea regimului prin cooptare [→6.3]. Astfel, autocrațiile patronale aplică diverse moduri de cheltuire în diverse cazuri, inclusiv modul cash-cow între alegeri și elitiștii egalitari sau modali în perioadele de alegeri [→5.4.3.3]. În al doilea rând, printre sursele principale ale bugetului de stat se regăsesc impozitele generale și sectoriale chiar și în autocrațiile patronale. În timp ce statul poate colecta impozite în regimuri stabile[360], un stat mafiot trebuie să se confrunte cu problema că, cu cât mai agresivă este redistribuirea relațională a pieței, cu atât mai mare este segmentul economiei care se va muta în economia informală [→5.6.1.4]. În Rusia se estimează că dimensiunea economiei informale este de cel puțin jumătate din produsul național brut[361], ceea ce limitează dimensiunea veniturilor bugetare în general și a rentelor care pot fi extrase prin procesul de redistribuire în special. În cele din urmă, cheltuielile excesive – inclusiv favoritismul legal și ilegal – creează deficite bugetare care, de obicei, sunt acoperite din împrumuturi externe, ceea ce creează dependență și, în cele din urmă, crește vulnerabilitatea țării (și a familiei politice adoptate) la șocurile externe.

„Longevitatea naturală" poate fi interpretată în contextul bugetului de stat ca fiind perioada **până când statul este stabil**, își menține monopolul utilizării legitime a violenței, iar populația plătește suficiente impozite pentru ca statul să își finanțeze funcțiile. În cele din urmă, bugetul de stat ca sursă de rentă distribuibilă depinde în **mare măsură de funcționarea regimului**. Pe de o parte, după cum indică Jancsics, trebuie menținute sisteme complexe de instituții formale și informale cu mulți actori corupți pentru a crea rente și a le canaliza către familia politică adoptată din bugetul de stat. Pe de altă parte, economia care trebuie să genereze veniturile poate fi capabilă să facă acest lucru doar în măsura în care familia politică adoptată o lasă. O caracteristică specifică politicii, dezvoltarea economică

---

[357] Jancsics, „From Local Cliques to Mafia State", 138.

[358] Graycar și Prenzler, *Understanding and Preventing Corruption*, 12.

[359] Jancsics, „From Local Cliques to Mafia State", 138.

[360] Cf. Easter, „Revenue Imperatives: State over Market in Postcommunist Russia".

[361] Yavlinsky, *Realeconomik*, 109.

poate fi împiedicată de natura parazitară și intervenționistă a rețelelor patronale informale. Pentru a asigura fluxuri de venituri decente, este, de fapt, rațional ca statul mafiot să se constrângă: (1) să nu supraimpoziteze prea mult actorii economici, să nu le ia prea mult, mai mult decât valorează serviciile publice; (2) să nu monopolizeze prea multe piețe în scopul obținerii de rente, ci să lase unele piețe competitive să lucreze cu persoane din afară, generând venituri fiscale; (3) să le semnaleze actorilor economici că drepturile lor de proprietate vor fi respectate în cazuri banale, adică atunci când nu contravin intereselor patronului de top, astfel încât aceștia să se poată angaja în schimburi și investiții profitabile. În general, patronul suprem se poate abține de la a „alege discreționar câștigătorii" pe fiecare piață, deoarece acest lucru ar descuraja complet investițiile și inovarea bazate pe profit, scăzând în cele din urmă și nivelul rentei distribuibile.[362]

7.4.7. Caracteristici specifice politicilor publice: analiza bazată pe regimuri și posibilitatea de manevră a elitei dominante

7.4.7.1. Către o paradigmă analitică alternativă: de la politica publică la politica patronală

Vorbind despre „sursele de rente distribuibile", ne-am îndepărtat deja de **paradigma analitică obișnuită** aplicată țărilor bogate în resurse din regiune. Această paradigmă este demonstrată de o lucrare deja citată a Anjei Franke și a colegilor săi, care enumeră „pericolele tipice ale bogăției de resurse: în primul rând, bogăția de resurse poate duce la eșecul diversificării [...]; în al doilea rând, există o legătură între nivelul ridicat de corupție și rezervele uriașe de petrol și gaze și este cunoscut în mod obișnuit faptul că extracția resurselor stimulează comportamentul ilegal de extragere a rentei [...]; și în al treilea rând, este o problemă majoră faptul că țările bogate în resurse încearcă și sunt capabile să alimenteze iluzia unei dezvoltări economice durabile. [Astfel], putem afirma că se aduc mari prejudicii transformării socio-economice durabile și transformării politice orientate democratic."[363] În primul rând, această descriere **analizează deciziile ca politici publice, și nu ca politici patronale**, deși țările în cauză – Kazahstan și Azerbaidjan – sunt în mod clar mai potrivite pentru a fi analizate ca autocrații patronale decât ca democrații liberale [→4.3.4.1, 7.3.2.4]. Acest lucru poate fi observat prin modul în care tratează corupția ca pe un „pericol", nu ca pe o caracteristică inerentă a regimului, și extracția resurselor ca pe ceva care „stimulează" comportamentul ilegal de extragere a rentei. De fapt, linia de cauzalitate este opusă: nu bogăția în resurse e cea care reprezintă – așa cum scriu autorii – o „tentație pentru liderii politici de a acționa într-o manieră individualistă, de extragere a rentei"[364], ci elitele conducătoare sunt în primul rând familii politice adoptate de extragere a rentei, iar resursele se întâmplă să fie doar vaca de muls din care pot acumula avere personală în țara respectivă. În al doilea rând, **succesul politicilor este evaluat în comparație cu democrațiile liberale de tip occidental** sau prin prisma criteriilor obișnuite de dezvoltare și democratizare („transformare socio-economică durabilă și transformare politică orientată democratic").

---

[362] A se vedea Higgins, „Russia Wants Innovation, but It's Arresting Its Innovators".

[363] Franke, Gawrich și Alakbarov, „Kazakhstan and Azerbaijan as Post-Soviet Rentier States", 123-24.

[364] Franke, Gawrich și Alakbarov, Kazakhstan and Azerbaijan as Post-Soviet Rentier States, 125.

Dacă înțelegem prin „succes" faptul că cineva își atinge obiectivele pe care și le stabilește, o astfel de evaluare este potrivită doar pentru politicile publice, în timp ce politicile patronale sunt de succes dacă realizează concentrarea puterii și acumularea de avere personală, de exemplu, dacă fac ca resursele naturale să producă rente distribuibile pentru rețeaua patronală. Într-adevăr, **paradigma analitică uzuală urmează cadrul *tranzitologiei***, în care țările sunt imaginate ca mergând înainte și înapoi pe o singură axă democrație-dictatură, iar deciziile politice „proaste" sunt recunoscute ca abateri, provenind din „tentații" care „pervertesc" actorii politici de tip fundamental occidental [→*Introducere*].

În schimb, propunem **o paradigmă analitică alternativă** atunci când vine vorba de evaluarea unor astfel de **caracteristici specifice politicii**. Specificitățile politicilor constituie al treilea grup de caracteristici pe care le distingem, alături de regim și specificul de țară. Spre deosebire de particularitățile de regim ale puterii și autonomiei, pe de o parte, și de particularitățile de țară ale factorilor neselectați sau înrădăcinați cultural/istoric, pe de altă parte, **trăsăturile specifice politicilor sunt (1) programele concrete alese și promulgate în mod oficial de către guverne** (acestea pot fi numite „**trăsături primare specifice politicilor"**) și **(2) rezultatul acestor programe**, incluzând atât succesul, cât și consecințele politicilor publice măsurate în mod obișnuit prin măsuri statistice și indici socio-economici (acestea pot fi numite „**trăsături secundare specifice politicilor"**). Într-adevăr, atunci când vorbim despre o paradigmă analitică alternativă, nu respingem multitudinea de cercetări existente care dezvăluie efectele politicilor asupra creșterii PIB, dezvoltării umane, inegalității sociale, sustenabilității mediului etc. în aceste țări.[365] Susținem doar că aceste date ar trebui tratate la locul lor, adică în contextul regimului în care sunt măsurate. Cu alte cuvinte, atunci când sunt evaluate astfel de date, punctul de referință pentru analiză nu e automat „Occidentul dezvoltat"; măsurarea acelorași date în aceeași structură și accente în regimuri liberale și patronale produce o imagine falsă. De exemplu, unii experți în Rusia pun în centrul atenției venitul mediu pe cap de locuitor și constată că Rusia e o „democrație normală cu venituri medii" de tip occidental[366], nerecunoscând economia relațională și societatea clientelară în care un venit mediu decent nu indică o burghezie puternică [→6.2.2]. Într-adevăr, astfel de abordări presupun universalitatea proceselor economice, sociale și politice din lume, fără a aprecia contextul specific al regimurilor clientelare.[367]

Esența paradigmei analitice alternative constă în **examinarea caracteristicilor specifice politicii prin lentile specifice regimului**. În capitolul 2, am definit fiecare stat prin principiile dominante ale funcționării statului, care se manifestă în acțiunile conducătorilor, deoarece aceștia fac din stat și din regimul său ceea ce sunt [→2.3.1]. În capitolul 4, am concretizat acest lucru, spunând că diferite principii dominante se manifestă în diferite tipuri de politici: principiul interesului social în politicile publice (servind o ideologie fără monopolizarea puterii) și principiul interesului elitei în politicile patronale (servind monopolizarea puterii și acumularea de avere personală) [→4.3.4.1]. Deoarece democrația liberală și autocrația patronală se definesc prin prezumția principiului interesului social și, respectiv, al interesului elitei, rezultă că, **dacă cineva alege oricare dintre regimurile**

---

[365] De exemplu, a se vedea Offe, „The Politics and Economics of Post-Socialist Capitalism in Central East Europe"; Kaklauskas et al., „Multiple Criteria Analysis of Environmental Sustainability and Quality of Life in Post-Soviet States".

[366] Shleifer și Treisman, „A Normal Country".

[367] Shlapentokh și Woods, *Contemporary Russia as a Feudal Society*, 8-9.

de tip ideal ca bază pentru analiza unei politici din lumea reală, ar trebui să prezume și principiul pe care se bazează în analiza politicilor. Adică, dacă democrația liberală este acceptată într-o țară ca model sau cadru de bază al analizei, acest cadru implică faptul că politicile trebuie privite ca politici publice; în timp ce, dacă se întâmplă ca o țară să se încadreze cel mai bine în modelul autocrației patronale, atunci politicile trebuie privite ca politici patronale. Aceasta este ceea ce înseamnă „lentile specifice regimului".

Pe de altă parte, **conținutul politicilor este cel care nu este specific regimului**. Pentru că ideologiile diferite, pe de o parte, și monopolizarea puterii și acumularea de bogăție personală, pe de altă parte, pot fi realizate printr-o varietate de mijloace. Mijloacele (programele de politici publice) alese depind de ceea ce iau în considerare factorii de decizie politică, inclusiv – pe lângă principiul lor general – de circumstanțele date și de opiniile lor cu privire la eficacitatea anumitor politici, precum și de informațiile de care dispun în acel moment.[368] Chiar și același obiectiv poate necesita seturi diferite de politici în locuri diferite. Csaba analizează țările postcomuniste din punctul de vedere al convergenței cu Occidentul și constată că „nu există o cale regală. Cu alte cuvinte, nu trebuie găsit algoritmul autentic, perfect, ci soluțiile care se potrivesc cel mai bine condițiilor locale și care funcționează acolo, în principiu și în practică. [Într-adevăr, în țările postcomuniste] aceleași provocări economice globale și UE au produs răspunsuri radical diferite, dar rezultatele sunt departe de a fi la fel de bune."[369] Cu toate acestea, este important de remarcat că convergența cu Occidentul nu este criteriul evident de succes pentru un regim patronal. Tocmai de aceea, cadrul nostru analitic alternativ cere să privim astfel de regimuri prin propriile lor lentile: să presupunem același principiu care este presupus în modelul pe care îl alegem pentru țară și să interpretăm politicile și rezultatele acestora în consecință. Într-o **democrație liberală, subiectul în funcție de a cărui perspectivă măsurăm succesul politicii este publicul (prin urmare, politica publică); într-o autocrație patronală, subiectul în funcție de a cărui perspectivă măsurăm succesul politicii este rețeaua patronală conducătoare (prin urmare, politica patronală).**

În timp ce există un corp aproape infinit de literatură privind analiza politicilor publice, abordarea noastră alternativă solicită o analiză a politicilor patronale prin prisma aspectelor rețelei patronale. Avantajul acestei abordări nu constă doar în faptul că analiza rezultată se va armoniza cu modul în care descriem regimul – dacă asta ar fi tot, s-ar putea spune cu ușurință că nu este interesat de modul în care politicile servesc guvernanților, ci de modul în care acestea servesc poporului, adică de consecințele politicilor publice. Cu toate acestea, paradigma **analitică alternativă oferă o putere predictivă** pe care paradigma obișnuită nu o are. Căci dacă un regim este considerat o autocrație patronală, aceasta se datorează faptului că majoritatea caracteristicilor sale, inclusiv acțiunile actorilor politico-economici, implică acest lucru. Cu alte cuvinte, autocrația patronală este modelul cu cea mai mare putere explicativă pentru faptele cunoscute. Dacă este așa însă, înseamnă, de asemenea, că avem motive să presupunem că interesul elitei este cauza principală a acțiunii statului și, prin urmare, este principiul interesului elitei pe care ne putem aștepta ca elita conducătoare să îl urmeze. Astfel, putem face predicții despre cum

---

[368] Hayek a argumentat în mod faimos că planificarea centrală este ineficientă deoarece planificatorii nu dețin informațiile necesare pentru a lua decizii bune de alocare (în terminologia noastră, de politică) pe fiecare piață. A se vedea Hayek, „The Use of Knowledge in Society".

[369] Csaba, *Válság-gazdaság-világ*, 20-21. De asemenea, a se vedea Guo și Woo, *Singapore and Switzerland*.

Tabelul 7.7. Un cadru analitic pentru politicile patronale, cu exemplificarea cazului Ungariei (2010-2018).

		Patronalizare și patrimonializare			Consecințele politicii patronale (raționament)	Consecințe de politică publică
		Dependența instituțională	Dependența financiară	Dependența personală		
Educație	Public	Centralizarea și preluarea școlilor publice de la administrațiile locale	Decizii financiare delegate unui organism central	Numirea de către minister a directorilor de școli, deciziile de angajare transferate autorităților de la nivel raional	Controlul canalelor de mobilitate socială, limitarea libertății de exprimare a profesorilor și învățătorilor; controlul discreționar asupra distribuirii resurselor bugetare	Scăderea performanțelor elevilor (PISA), creșterea segregării și a abandonului școlar
	Universitar	Numirea de cancelarii omnipotenți peste instituții de către patronul suprem	Transformarea finanțării normative într-o chestiune de negociere instituțională, relegând deciziile financiare intrainstituționale în sarcina rectorilor	Ministrul poate anula propunerile Senatului pentru rectori		Scăderea numărului de studenți universitari din Ungaria, creșterea numărului de studenți universitari emigranți
Cultură / cercetare		Preluarea rețelei de instituții de cercetare a Academiei Maghiare de Științe; înființarea unei academii de arte pro-guvernamentale	Transformarea distribuției resurselor, anterior normative și competitive, într-un drept discreționar al guvernului	Neviabilizarea economică a vieții artistice fără finanțare de la stat sau fără apartenența la noua Academie de Arte	Subordonarea culturii și cercetării politicii simbolice și propagandei (camuflare)	Diminuarea diversității culturii și a cercetării
Politica socială		Centralizarea și preluarea unor servicii publice sociale de la administrațiile locale	Retragerea de resurse de la administrațiile locale și ONG-uri, restricționând bugetul social	Introducerea muncii publice în locul unor prestații sociale ca formă de fapt de servitute	Menținerea ordinii patriarhale a familiei pe plan social	Scăderea șanselor de ascensiune socială, slăbirea securității sociale, creșterea inegalităților sociale

va acționa patronul suprem în viitor, ce factori va lua în considerare pentru a maximiza orice funcție obiectivă. În acest fel, paradigma analitică alternativă permite nu numai găsirea principiului explicativ din spatele unor acțiuni altfel „haotice" și adesea asemănătoare improvizației, ci și realizarea unor predicții mai bune cu privire la politicile viitoare.

Pentru a ilustra paradigma noastră analitică alternativă, în tabelul 7.8 este prezentată o analiză care oferă **un cadru analitic pentru politicile patronale desfășurate** în autocrația patronală maghiară. Am ales Ungaria pentru ilustrare, deoarece a fost subiectul cercetării noastre anterioare, în care fiecare politică este descrisă în detaliu (ceea ce nu am putut face în limitele acestui text).[370] În cadrul analitic sunt prezentate politicile patronale pentru edu-

[370] Magyar, *Post-Communist Mafia State*, 130-58. Ne bazăm, de asemenea, pe cercetările publicate într-un volum editat de unul dintre autori despre Ungaria lui Orbán. În special, a se vedea Krémer, „The Social

cație, cultură și cercetare și politică socială.[371] Acestea sunt analizate după trei dimensiuni: **crearea (1) dependenței instituționale, (2) dependenței financiare și (3) dependenței personale** față de statul mafiot în general și față de familia politică adoptată în particular. De exemplu, competențele instituționale care au aparținut unităților autonome, cum ar fi școlile și administrațiile locale, au fost centralizate în mâinile unor entități nou-formate, umplute cu slujbași patronali [→3.3.5]. Dependența financiară este, de obicei, creată la unison, delegând resursele financiare și distribuirea banilor proveniți din impozite către aceste instituții, care îi redistribuie în mod dominant și discreționar. În sfârșit, dependența personală este creată prin (a) centralizarea numirilor (educație), (b) transformarea opțiunilor alternative în afara rețelei de putere în opțiuni neviabile din punct de vedere economic (cultură) și (c) obligarea celor mai săraci la servitute *de facto*, fără drepturi de muncă, față de membrii locali ai familiilor adoptive în cadrul muncii publice (politică socială).

În cele din urmă, cadrul analitic face distincție între **consecințele patronale și cele de politică publică**, în conformitate cu paradigma noastră analitică alternativă. În domeniul educației, o consecință a politicii patronale este controlul canalelor de mobilitate socială, în timp ce, din punctul de vedere al politicii publice, aceasta determină, de asemenea, scăderea performanțelor studenților, creșterea segregării și scăderea numărului de noi studenți în fiecare an. Cultura devine subordonată politicii simbolice și propagandei, ceea ce înseamnă, de asemenea, un declin al diversității culturii. În cazul politicii sociale, se creează caracterul izomorfic al ordinii familiale patriarhale la nivelul societății [→2.4.5], în timp ce șansele de mobilitate socială și de securitate socială sunt slăbite ca rezultat al politicii publice de tip patronal.

7.4.7.2. Sustenabilitatea și consolidarea, drept criterii de succes în regimurile patronale

În timp ce rețelele patronale informale se bazează pe două motive: concentrarea puterii și acumularea de avere personală, este important de observat că acești oameni nu sunt hoți obișnuiți. Într-adevăr, **un patron suprem nu este un bandit ambulant, ci un bandit staționar**: jefuind nu o țintă aleasă momentan, ci propria patrie, el nu poate lua pur și simplu ceea ce dorește astăzi, ci trebuie să se gândească și la ziua de mâine. [372] Adăugarea unei dimensiuni temporale la analiza noastră a politicilor **patronale** implică faptul că **durabilitatea și consolidarea** sunt **criterii** esențiale **de succes ale regimurilor patronale**. Într-o autocrație patronală, politicile pot fi considerate ca fiind de succes dacă servesc interesele elitei pe termen lung, adică dacă **(1) sustenabilitatea politică (a puterii concentrate)** și **(2)**

Policy of the Mafia State and Its Impact on Social Structure"; Bozóki, „Nationalism and Hegemony"; Andor, „Restoring Servility in the Educational Policy".

[371] În ceea ce privește economia, caracteristicile secundare specifice politicii economice, cum ar fi competitivitatea și creșterea PIB-ului, vor fi discutate mai jos. În ceea ce privește caracteristicile specifice politicii primare, (1) reglementările și politica fiscală sunt în mare măsură specifice regimului, după cum am explicat în capitolul 5 [→5.4], în timp ce (2) politica monetară este în mare măsură specifică politicii și independentă de tipul de regim, datorită naturii extrem de globale a piețelor financiare. Majoritatea țărilor postcomuniste au bănci centrale independente din punct de vedere formal și monede liber convertibile, fără controale valutare, deși China este o excepție notabilă. A se vedea Zengping și Genliang, „An Institutional Analysis of China's Reform of Their Monetary Policy Framework".

[372] A se vedea Olson, *Power And Prosperity*, 1-44.

sustenabilitatea economică (a surselor de acumulare a averii personale) sunt realizate ca trăsături secundare specifice politicii. În capitolul 4, am descris modul în care poate fi obținută prima dintre acestea [→4.4.3], iar politicile aferente de consolidare autocratică, neutralizarea deliberării publice și separarea resurselor de putere sunt cele pentru care autocrațiile patronale manifestă o înclinație. Cu toate acestea, deși există o mare suprapunere în tehnicile de suprimare a opoziției și de manipulare a alegerilor de către liderii postcomuniști precum Putin, Orbán și Nazarbaiev, aceștia instituie, de asemenea, politici particulare care se potrivesc circumstanțelor locale și specificităților țării lor. **Patronii suprem de succes s-au dovedit foarte creativi atunci când vine vorba de obținerea sustenabilității politice**, consolidând monopolul puterii prin exploatarea oportunităților care le stau la îndemână.[373] Dacă ne uităm doar la Orbán, putem vedea cât de unic este cazul său: el a creat singura autocrație patronală (1) din democrație liberală și (2) în cadrul Uniunii Europene (iar Ungaria este una dintre cele două autocrații patronale care au constituții *parlamentare*, alături de Moldova lui Plahotniuc). Numai acest lucru a necesitat o creativitate considerabilă, în comparație cu țările care nu au ajuns niciodată la democrație liberală și care au funcționat în afara câmpului gravitațional civilizațional al UE.

Putem aduce 1-1 exemple din Moldova și Ungaria care ilustrează creativitatea patronilor supremi de a transforma circumstanțele particulare în avantajul lor. În Republica Moldova, confruntat cu o înfrângere electorală iminentă și cu pierderea sprijinului politic extern, Plahotniuc a făcut ca în 2016, Curtea Constituțională să decidă că este nelegitim ca parlamentul să aleagă președintele cu o majoritate calificată. Contrar practicii anterioare, această decizie a Curții a stabilit că președintele ar trebui să fie acum ales direct. Apelând la o cursă prezidențială, Plahotniuc (1) a evitat o înfrângere electorală (aliații anteriori ai opoziției s-au întors unul împotriva celuilalt în urma competiției), (2) ar putea folosi imperiul său mediatic pentru a-l face pe protejatul său Dodon ales președinte (care l-a ajutat să obțină licitații de succes în calitate de ministru al economiei în timpul lui Voronin) și (3) s-a încadrat ca aliat în ochii Occidentului (față de Dodon, care susține vocal Rusia). Astfel, el a reușit să-și consolideze poziția (informală) la putere, atât în raport cu actorii interni, cât și cu cei internaționali.[374] În ceea ce privește Ungaria, Orbán s-a folosit de statutul geopolitic special al țării pentru a realiza o „înlocuire virtuală parțială a populației". Etnicii maghiari care trăiesc în afara granițelor Ungariei – în principal în Transilvania, în România – și care au profitat de oportunitatea de a avea dublă cetățenie (introdusă de Orbán) se află în mare parte în tabăra guvernamentală în ceea ce privește numărul de voturi, în timp ce maghiarii care au emigrat pentru perioade mai scurte sau mai lungi aparțin în general opoziției. Cei dintâi ar putea vota printr-o procedură simplificată și pur și simplu să-și trimită voturile prin poștă; în plus, organizațiile civile loiale, finanțate de guvern în afara țării, ar putea colecta buletinele de vot cu zecile de mii, fără nicio supraveghere, pe baza unor liste de adrese la care numai ele au acces, și le-ar putea în cele din urmă livra manual, și nu prin poștă, la organele care se ocupă de alegeri. În același timp, sutele de mii de cetățeni maghiari care lucrau în vestul Europei sau în SUA nu aveau practic niciun mijloc de a-și exercita dreptul la vot: puteau vota, eventual, făcând o călătorie de sute de

[373] Scheppele, „Autocratic Legalism".

[374] Solovyov, „In Moldova's Vote, the Real Winner Is Plahotniuc"; Mizsei, „A bábmester a hátsó ajtón távozik – Mi történik Moldovában?".

kilometri, cu cheltuieli de sute de dolari și stând la coadă ore în șir. În acest fel, guvernul a înlocuit câteva sute de mii de alegători critici față de guvern cu aproximativ o sută de mii de susținători ai guvernului.[375] Și, deși acest lucru ar putea părea nesemnificativ, aceste voturi au fost necesare pentru ca Fidesz în 2014 și 2018 să își mențină supermajoritatea parlamentară, adică monopolul puterii politice.

În timp ce înțelegerea noastră a **sustenabilității** politice nu ar trebui să pară foarte neortodoxă, **sustenabilitatea economică** este, de obicei, interpretată în termeni precum „competitivitate", „îndatorare", „inegalități (în creștere)", „surse (regenerabile/de epuizare) de creștere a PIB-ului" etc.[376] Datele statistice care stau la baza unor astfel de analize par diferite dacă folosim lentilele specifice regimului de patronaj. Căci dacă stabilitatea și consolidarea sunt criteriile de succes ale regimurilor patronale, măsurile obișnuite ale sustenabilității economice se împart în două părți. Pe de o parte, **caracteristici precum inegalitățile, creșterea numărului de locuri de muncă sau creșterea economică sunt importante doar ca elemente de stabilizare sau destabilizare a regimului**. Într-adevăr, autocrațiile patronale își folosesc, de obicei, mass-media, precum și biroul de statistică pentru a ascunde astfel de probleme, chiar dacă populația poate simți problemele economice în viața sa. Dar, atâta timp cât acest lucru nu se transformă într-o nemulțumire la nivelul întregii țări, care să fie canalizată și într-o mișcare socială sau într-un partid la nivel național, astfel de „probleme" nu pun în pericol monopolul de putere al patronului suprem. Cu alte cuvinte, **chiar și o autocrație patronală întârziată poate fi considerată un succes dacă este consolidată**. Rusia este un bun exemplu în acest sens. În 2016, PIB-ul rusesc pe cap de locuitor a fost de 22.540 de dolari (cu aproximativ zece procente sub cel al Ungariei și Poloniei), cu mari inegalități sociale, investiții nete în scădere anuală din 2012, o gravă fugă de capital și o intervenție patronală în economie care a subminat oportunitățile de creștere puternică a PIB-ului și un sector antreprenorial înfloritor. Cu toate acestea[377], Rusia s-a numărat printre cele mai consolidate autocrații patronale, conform datelor disponibile [→4.4.3.2], iar șansele de schimbare a regimului pot fi legate în principal de problema succesiunii lui Putin.[378] Autocrația patronală rusă este, prin urmare, mai degrabă de succes, dacă o analizăm în funcție de propriile obiective.

Pe de altă parte, „durabilitatea economică" în termenii noștri se referă într-adevăr la **capacitatea de a menține sursele de rente distribuibilă**, așa cum s-a explicat anterior [→7.4.6]. Aici, abordarea comună și paradigma noastră analitică alternativă sunt din nou în dezacord. Csaba compară Rusia cu Kuweit și arată cum o economie bazată pe resurse fără reforme autentice a fost un blestem pentru dezvoltare, similar cu cercetările lui Anja și ale colegilor săi pe care le-am citat mai sus. Cu toate acestea, atunci când subliniază că „venitul este concentrat în mâinile unui strat subțire [...] în timp ce o parte semnificativă a populației s-a aflat într-o stare de excludere", el descrie, de fapt, o ordine bine stabilită cu acces limitat [→6.2].[379] Economistul rus Vladimir Polterovici subliniază, de asemenea – în

---

375 O analiză detaliată este dată de Mrázi, Nagy și Kállai, „'Only Fidesz' Minority Electoral Law in Hungary".

376 Csaba, *Válság-gazdaság-világ*, 203-34.

377 Csaba, *Válság-gazdaság-világ*, 217-22.

378 Cf. Galeotti, „Future Without Putin No Longer Taboo Issue"; Galeotti, „Is This Russia's Next Leader?".

379 Csaba, *Válság-gazdaság-világ*, 217. De asemenea, a se vedea Kordonsky, *Socio-Economic Foundations of the Russian Post-Soviet Regime*.

conformitate cu paradigma noastră –, că, independent de obiectivele ideologice proclamate, așa-numitele „politici de reformă" pe care Putin le-a pus în aplicare în majoritatea cazurilor au vizat pur și simplu și au avut ca rezultat crearea, colectarea și distribuirea de rente monopoliste.[380] Este adevărat, dependența de resurse riscă să se epuizeze, ceea ce reprezintă o problemă chiar și pentru un patron suprem (cel puțin pe termen lung), iar dependența de exporturi face ca sursa de rentă să fie în cele din urmă vulnerabilă. Unii chiar au opinat că scăderea rentelor l-a stimulat pe Putin să îl înlăture pe patronul de top regional Gazier din Komi în 2015, ceea ce implică nu doar o reducere a cheltuielilor, ci și faptul că, **pe măsură ce valoarea rentelor scade, ordinea în familia politică adoptată este menținută mai puțin prin „miere" și mai mult prin „bastoane"** [→2.5.2]. O problemă similară ar putea proveni din scăderea transferurilor UE pentru Ungaria lui Orbán, ceea ce ar putea duce la scăderea suprapreț urilor în achizițiile publice [→5.3.3.3.3] și/sau la faptul că Orbán devine mai ferm față de clienții săi pentru a asigura sustenabilitatea rețelei sale clientelare monopiramidale.

7.4.7.3. Spațiul de manevră: crizele și limitele sociale ale elaborării politicilor în vremuri normale

În părțile anterioare s-a argumentat că (1) politicile sunt elaborate și trebuie analizate în funcție de motive specifice regimului și (2) trebuie adăugată o dimensiune temporală pentru a evalua succesul politicilor. Ambele perspective se referă la preferințele, dar nu și la **limitările guvernanților** în realizarea preferințelor lor. Într-adevăr, am atins această dimensiune în paragraful anterior, vorbind despre efectele fluxului restricționat al rentelor asupra caracteristicilor primare specifice politicilor. Pentru a face o afirmație mai generală, putem sublinia faptul că trebuie luată în considerare dimensiunea **marjei de manevră**, referindu-ne la gama de politici pe care guvernanții le pot alege în circumstanțele date.

Deși nu putem enumera aici fiecare factor care ar putea influența spațiul de manevră, cele mai evidente sunt **diferitele crize**, care pun constrângeri exogene asupra guvernanților și îi obligă să reacționeze. Printre exemple se numără războaiele, pandemiile și diferite forme de criză economică. Concentrându-ne asupra celei din urmă, care a fost subiectul multor cercetări științifice din regiune, vorbim de **criza economică** atunci când stagnarea sau recesiunea, adică scăderea sub un nivel atins cândva, are loc în întreaga economie pentru o perioadă mai lungă de timp.[381] Întreaga economie se poate referi la o țară, caz în care vorbim de „criză națională", sau la mai multe țări legate între ele, caz în care vorbim de „criză internațională". Astfel de crize îngustează marja de manevră a guvernanților, deoarece reduc resursele disponibile și **necesită o reacție promptă** pentru a atenua efectele lor dăunătoare.

În timp ce fiecare țară postcomunistă a trecut prin crize, **răspunsurile au variat în funcție de diferențele dintre regimuri**. Să ilustrăm acest lucru cu **crizele transformaționale**, care au fost crize naționale, deși această caracteristică este mai puțin notabilă decât faptul că (1) fiecare țară postcomunistă a trecut prin ele în anii '90 și (2) acestea au fost **crize însoțite de schimbări de sistem** [→7.3.1]. În cazul crizelor naționale sau internaționale din economiile capitaliste moderne, atât problemele, cât și răspunsurile

[380] „Судьба Экономических Программ и Реформ в Россиии", 23.

[381] Csaba, *Válság-gazdaság-világ*, 129.

rămân în cadrul economiei de piață. În schimb, criza de transformare a însemnat că **sistemul socialist în ansamblul său era în criză,** iar răspunsurile trebuiau să includă ieșirea din cadrul acestuia și rezolvarea problemelor într-un sistem nou, capitalist. Pentru a fi mai precis, Kornai a sugerat într-un prim articol că țările care au petrecut decenii în comunism se confruntă în mod necesar cu o criză după schimbarea sistemului. Astfel de transformări au în comun cinci caracteristici: (1) trecerea de la o piață a vânzătorilor la o piață a cumpărătorilor; (2) transformarea structurii reale a economiei; (3) perturbări ale mecanismelor de coordonare; (4) consecințele macroeconomice ale înăspririi disciplinei financiare; și (5) înapoierea sistemului financiar.[382] Rezultatul acestor factori a fost (a) o depresiune severă, de până la 50% din PIB în țările postsovietice și slave și de până la 20% din PIB în Europa Centrală[383] și (b) inflație, sau chiar hiperinflație în Serbia și Muntenegru, Georgia, Armenia și Ucraina. Pentru a contracara[384] aceste efecte, **fiecare țară postcomunistă a trecut prin cele patru etape de stabilizare, liberalizare, consolidare instituțională și privatizare** (abreviat „SLIP" în literatura economică).[385] Pe de o parte, aceasta a fost o cămașă de forță politică, prin care gama de opțiuni pe care o aveau factorii de decizie politică s-a restrâns. În special, aceștia nu aveau opțiunea de a nu face nimic: trebuiau să pună în aplicare un anumit tip de politică în conformitate cu SLIP. Pe de altă parte, această cămașă de forță era încă oarecum laxă, având în vedere varietatea de forme pe care stabilizarea, liberalizarea, consolidarea instituțiilor și privatizarea le-au luat în diferite țări [→5.5.2].[386] În *Divergent Paths in Post-Communist Transformation*, Oleh Havrylyshyn oferă o imagine de ansamblu, în care putem observa că **amploarea reformelor implementate a fost strict legată de dezvoltarea regimului în general și de nivelul de patronalism în special**. Țările din regiunea istorică vest-creștină care s-au transformat în democrații liberale prin traiectoria lor primară fie aveau deja un avans (Croația, Ungaria, Slovenia), fie au cunoscut o schimbare de tip „big bang" de la comunism (țările baltice, Cehoslovacia și Polonia), dar toate au dat dovadă de un angajament liberal puternic și au implementat politici de reformă susținute. Dintre regimurile mai patronale cu un angajament liberal moderat sau slab, cele care au trecut la democrație patronală sau anarhie oligarhică fie au avortat reformele implementate în urma „big bangului" (Albania, Bulgaria, Macedonia de Nord, Rusia), fie au avut reforme graduale și întârziate (Armenia, Georgia, România, Tadjikistan, Ucraina). Reformele graduale au fost prezente și în Azerbaidjan și Kazahstan, în măsura în care au fortificat brațul întreprinderilor private al familiilor politice adoptate [→7.3.2.4]. În cele din urmă, celelalte țări care au cunoscut transformarea dictaturii au prezentat doar reforme limitate, unele dintre ele fiind chiar inversate în anii de tranziție (Belarus, Turkmenistan, Uzbekistan).[387]

Încheierea crizelor de transformare a însemnat că țările postcomuniste au trecut cu succes de la o situație de echilibru la alta, adică de la un cadru socialist la unul capitalist. În noul echilibru, adică **în timpul „perioadelor normale"** (în afara crizelor), **factorii care limitează caracteristicile primare specifice politicilor sunt în mod dominant specifice fiecărei țări**. Într-adevăr, diferitele specificități de țară pe care le-am discutat mai sus

---

382 Kornai, „Transformational Recession". A se vedea, de asemenea, Fidrmuc, „Transformation Crises".

383 Csaba, *Válság-gazdaság-világ*, 40.

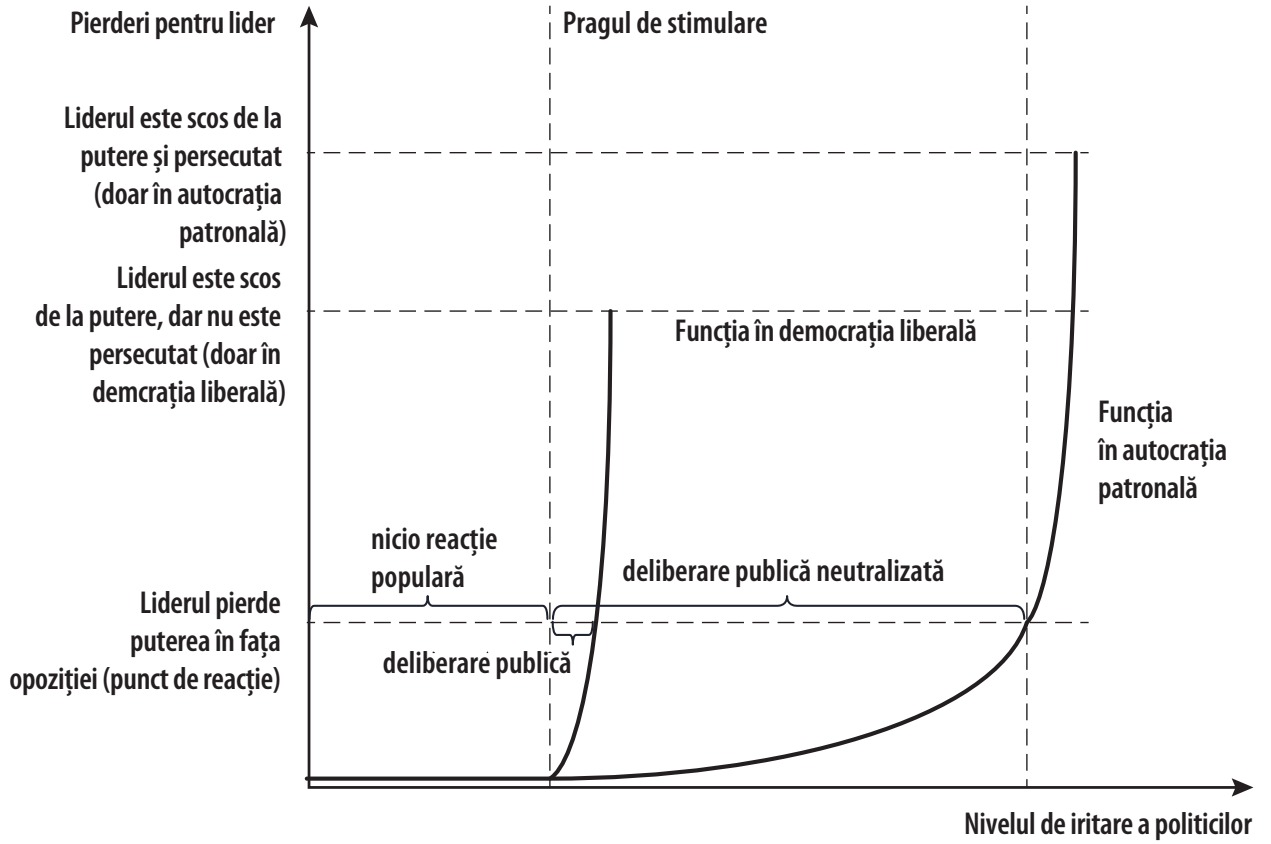
384 Dabrowski, „Macroeconomic Stabilization".

385 Csaba, *Válság-gazdaság-világ*, 32-40; Marangos, „Was Shock Therapy Consistent with the Washington Consensus?".

386 Treisman, „The Political Economy of Change after Communism".

387 Havrylyshyn, *Divergent Paths in Post-Communist Transformation*.

Figura 7.26. Pierderi pentru lider și elaborarea politicilor în democrația liberală și autocrația patronală.

necesită politici specifice în fiecare țară. De exemplu: faliile etnice pot necesita legi speciale pentru minorități; prezența unui stat profund este legată de legi de lustrație; o țară mare poate avea o structură federală, cu guverne și parlamente locale puternice; statele membre ale Uniunii Europene trebuie să treacă printr-un proces de armonizare a legilor înainte de a intra (și să accepte ulterior reglementările UE); țările dependente de ISD se angajează adesea în așa-numita concurență fiscală pentru a atrage investitori străini; iar politicile speciale de minerit (extracție), controlul prețurilor sau reglementările financiare laxe pentru băncile familiei politice adoptate sunt adesea implementate pentru a crea o rentă distribuibilă.

Totuși, **o caracteristică generală a țării**, care este întotdeauna prezentă, dar care diferă de la țară la țară, **este reprezentată de oameni și de „pragul de stimulare" al acestora.** Într-adevăr, chiar și în autocrațiile patronale, după cum arată Petrov și colegii săi, „doar faptul că există o opoziție reală pe buletinul de vot în alegeri și unele libertăți politice (cum ar fi schimbul de informații, formarea de organizații și monitorizarea alegerii) forțează o *anumită* responsabilitate asupra regimului, obligându-l să adopte rezultate politice mai apropiate de preferințele sociale decât ar fi făcut-o altfel" (sublinierea în original).[388] Acest lucru este ilustrat în figura 7.26 printr-un model simplu, bazat în mare măsură pe cel furnizat de autori. Axa orizontală reprezintă cât de iritante sunt politicile pentru populație, care reacționează la consecințele acțiunii regimului asupra vieții lor (consecințele politicilor publice, adică consecințele pentru public). Reacția oamenilor la o anumită politică poate fi (a) singulară, ceea

[388] Petrov, Lipman și Hale, „Three Dilemmas of Hybrid Regime Governance", 4.

ce înseamnă că aceasta provine exclusiv din politica respectivă, sau (b) cumulativă, ceea ce înseamnă că politica respectivă este doar „ultima picătură", deoarece oamenii au suferit deja consecințele politicilor anterioare. Acest lucru ne conduce la pragul de stimulare, care se referă la **nivelul de iritare în momentul în care oamenii încep să întreprindă acțiuni politice, de obicei abandonând partidul de guvernământ**. Totuși, acest lucru poate să nu aibă ca rezultat o pierdere imediată pentru lider: niciun regim politic nu este perfect sensibil la opinia publică. Cu toate acestea, procesul de deliberare publică face ca democrația liberală să fie mai sensibilă la public decât autocrația patronală, în care acest proces este neutralizat, iar conducătorii sunt mai puțin responsabili [→4.3]. Acest lucru este demonstrat pe axa verticală, care arată pierderile pentru lider. După cum arată figura, **chiar și o ușoară depășire a pragului de stimulare îi face pe liderii democratici să piardă puterea în favoarea opoziției**, care are stimulentul și mijloacele de a capitaliza resentimentele populației. În schimb**, patronul suprem poate depăși cu mult pragul de stimulare fără să înceapă să piardă puterea**, ca urmare a deliberării publice neutralizate.[389]

În figură, ne referim la punctul în care liderul începe să piardă putere pe axa verticală ca **punct de reacție**. Pentru că acesta este punctul în care elita politică conducătoare trebuie să **ia măsuri** pentru a nu mai pierde popularitate și a **diminua riscul de (a) corecție electorală și intrarea în opoziție sau (b) corecție electorală/extrarestituire electorală și urmărire penală pentru infracțiunile comise când se afla la putere** [→4.3.3.2, 4.4.4]. Acestea sunt cele două vârfuri în care pot culmina carierele politice ale liderilor liberal-democrați și, respectiv, ale liderilor autocrați patronali. (Nici liderii unei autocrații conservatoare nu comit infracțiuni, astfel încât politicile iritante în cazul lor ar pune în pericol doar (a), nu spre deosebire de o democrație liberală [→7.2.1].

În mod normal, elita politică conducătoare – în ambele regimuri – încearcă să acționeze în limitele amplitudinii dintre nivelul zero de iritare și nivelul la care începe să piardă puterea. Cu toate acestea, **liderii,** deși se bazează adesea în mare măsură pe sondajele de opinie, **nu sunt perfect informați: pot face greșeli** în evaluarea efectelor politicii, a pragului de stimulare, precum și a punctului în care încep să piardă puterea.[390] Întrebarea care se pune este **ce pot face liderii atunci când ajung la punctul de reacție? Într-o democrație liberală**, în care factorii la care reacționează oamenii pot fi fie consecințe intenționate, fie involuntare ale politicilor publice, lucrul evident pe care îl pot face liderii politici este să **schimbe politica**: fie (a) politica declanșatoare a reacției oamenilor și pe care opoziția o capitalizează, fie (b) alte politici, încercând să liniștească oamenii prin schimbarea experienței cumulative pe care o au cu privire la acțiunile regimului. Cu toate acestea, **într-o autocrație patronală**, în care consecințele politicilor publice la care reacționează poporul sunt efectele secundare neintenționate ale politicilor patronale**, patronul suprem poate fie (a) să schimbe politica, fie (b) să încerce să își extindă marja de manevră prin intermediul autorității publice**. Pe de o parte, acest lucru poate fi realizat prin neutralizarea în continuare a procesului de deliberare publică: noi modificări unilaterale ale sistemului electoral, hărțuirea opoziției sau lansarea unor campanii de monopolizare de monopolizare a tribunei pentru a reîncadra discursul public.[391] Pe de altă parte, patronul suprem poate

---

[389] Doar că autocrația patronală este mai puțin sensibilă decât democrația liberală este idealul tipic (specific regimului). Cât de mare este mai exact spațiul de manevră pe care îl are un patron suprem, spre deosebire de liderii democratici, este o întrebare empirică, la fel ca și locul exact al pragului de stimulare (specific țării și chiar – în măsura în care opinia publică se schimbă în timp – specific țării).

[390] Petrov, Lipman și Hale, „Three Dilemmas of Hybrid Regime Governance", 5.

[391] Petrov, Lipman și Hale, „Three Dilemmas of Hybrid Regime Governance", 4-12.

folosi violența, ceea ce înseamnă fie constrângerea statală internalizată (de exemplu, poliția), fie constrângerea statală externalizată (de exemplu, paramilitarii sau lumea interlopă organizată) [→4.3.5.4]. [392] **Calea pe care o alege patronul suprem depinde în principal de doi factori: (1) cât de importantă este politica dată și (2) cât de departe poate merge în neutralizarea deliberării publice sau în utilizarea violenței.** După cum am menționat în capitolul 4, nivelul de violență în țări precum Ungaria este mai scăzut, în principal din cauza apartenenței la UE, precum și a pragului de stimulare în general scăzut pentru violență[393], în timp ce în țări precum Rusia sau Turkmenistan, violența este mai disponibilă ca instrument eficient pentru conducători [→4.4.3.2].

Violența din Rusia ca răspuns la nemulțumirea populară este exemplificată de așa-numita „bătălie pentru pădurea Khimki". Petrov și colegii săi relatează că, în 2004, „reprezentanții guvernului au pus în discuție planuri de construire a unei noi autostrăzi [...] care ar urma să ocolească orașul Khimki, aflat chiar în afara Moscovei, tăind o pădure prețuită la nivel local, înregistrată ca reper natural și unică în regiunea din jurul capitalei Rusiei. [...] Locuitorii locali s-au mobilizat rapid împotriva planului, [câștigând] sprijinul unor aliați importanți, inclusiv al lui Mihail Beketov, editorul ziarului *Khimkinskaya Pravda*. [...] În toată această perioadă, autoritățile locale au răspuns eforturilor protestatarilor cu o vigoare brutală. În timpul fazei de început a mobilizării opoziției, acestea au închis marile audieri publice înainte ca discuțiile să înceapă. Activiștii pro-pădure au fost hărțuiți. Mașina lui Beketov a fost bombardată, apoi, în noiembrie 2008, a fost bătut cu sălbăticie. [Când protestatarii] au reușit temporar să oprească defrișările [...] au apărut mai mulți tineri mascați, evident pentru a-i îndepărta pe protestatari prin forță. Poliția locală fie nu a intervenit, fie a acționat în interesul proiectului de construcție."[394] Deși povestea nu s-a oprit aici, această descriere indică în mod clar utilizarea constrângerii statale, atât internalizată, cât și externalizată, pentru a distruge opoziția socială. În schimb, un exemplu de schimbare a politicii în fața nemulțumirilor sociale este cel din Ungaria. O măsură care a stârnit o mobilizare bruscă a fost încercarea de a taxa traficul pe internet. Deși nu a fost introdusă niciodată, această propunere a afectat generațiile tinere care anterior evitaseră politica, dar care au fost sensibile la acest atac la adresa libertății lor personale. Taxa pe internet a determinat zeci de mii de cetățeni să iasă în stradă pentru a protesta la sfârșitul anului 2014. Această politică nu a fost de o importanță centrală pentru Orbán și, de asemenea, a fost prost pregătită: suma reală colectată conform parametrilor taxei ar fi depășit drastic veniturile planificate de guvern din această taxă, de aproximativ 20 de miliarde de forinți (aproximativ 65 de milioane de euro). După ce problema a generat cel mai mare miting de masă care a avut loc împotriva guvernului Fidesz, Orbán a decis în scurt timp să renunțe la ea, asigurându-și poziția sub nivelul la care ar fi început să piardă puterea.[395] Într-adevăr, un caz similar s-a întâmplat și în Rusia, după ce lichidarea prestațiilor pentru transport și medicamente a fost urmată de mitinguri ale pensionarilor pe străzile Moscovei în 2005.[396]

---

[392] Escribá-Folch, „Repression, Political Threats, and Survival under Autocracy".

[393] Acest lucru este demonstrat de modul în care Fidesz se poate referi la violențele polițienești din 2006 ca fiind unul dintre principalele păcate ale guvernului social-liberal. A se vedea Palonen, „Political Polarisation and Populism in Contemporary Hungary".

[394] Petrov, Lipman și Hale, „Three Dilemmas of Hybrid Regime Governance", 14-15.

[395] Szabó și Mikecz, „After the Orbán-Revolution: The Awakening of Civil Society in Hungary?".

[396] Petrov, Lipman și Hale, „Three Dilemmas of Hybrid Regime Governance", 12-14.

Morala generală a paragrafelor anterioare este că **oamenii contează,** și, într-adevăr, contează **atât pentru succesul politicilor publice, cât și pentru cele patronale**. Într-un pasaj important, Csaba explică faptul că „nici factorii materiali formalizați în teoria economică tradițională – cum ar fi capitalul, forța de muncă, pământul sau inovația însăși [...] – și nici regulile repetate ale jocului evidențiate de [...] școala instituțională nu oferă o explicație satisfăcătoare [...]. [În schimb], **sistemul de valori și dialogul social despre valori sunt cheile succesului**. Acest lucru conduce la încredere socială, la acceptarea [...] meritelor succesului, la onoarea de a fi fiabil și de a respecta legile, precum și la o justiție imparțială. [...] Acești factori, în mod categoric nu materiali, ci intelectuali, sunt cei care au o putere explicativă. De departe cel mai cunoscut exemplu: deși chinezii au inventat «totul», de la porțelan la tipărirea cărților, la mijlocul secolului al XIX-lea, un stat central chinez marginalizat și dezintegrat se străduia să supraviețuiască. Între timp, Europa, cu climatul său neprietenos și războaiele frecvente, a preluat conducerea, prin **utilizarea socială a cunoașterii, întemeiată pe valori și schimbarea normelor sociale** [...]" (sublinierea noastră).[397] Acest lucru ne duce înapoi la începutul cărții, la separarea sferelor de acțiune socială, din care rezultă în mare măsură normele sociale [→1]. Acest lucru creează o oarecare dependență de cale, așa cum am remarcat la începutul cărții, dar, apropiindu-ne de sfârșitul ei, am arătat la cum pot contribui o mare varietate de alți factori la dezvoltarea regimurilor. Oricare ar fi măsurile pe care le folosim pentru a determina succesul, șansele de creare a unei căi există în fiecare țară: la fiecare popor, în fiecare timp, sub fiecare regim.

[397] Csaba, *Válság-Gazdaság-Világ*, 17.

Concluzie

Semnificația limbajului și axiomele de bază pentru analiza regimurilor postcomuniste

Deși titlul acestei cărți este „Anatomia regimurilor postcomuniste", ar fi putut fi și „Un nou limbaj pentru regimurile postcomuniste". Într-adevăr, o mare parte din această lucrare se axează pe terminologie, iar noi subliniem importanța folosirii **limbajului corect în descrierea lumii pe care o vedem**. Metaforele biologice ne ajută să ilustrăm acest lucru: dacă folosim limbajul dezvoltat pentru a descrie peștii, cum ar fi „branhii", „solzi" și „aripioare", nu putem descrie foarte bine un elefant. A susține că nu are branhii și înotătoare nu spune prea multe despre ceea ce este elefantul în mod substanțial, iar recunoașterea acestuia ca fiind un pește „defect", un tip special de pește care nu trăiește în apă, de asemenea, nu are prea mult sens. Atunci când diferențele nu sunt doar mari, ci și calitative și constituie o nouă specie, limbajul pe care îl folosim ar trebui să recunoască și acest lucru. Trebuie introduse concepte noi pentru a surprinde caracteristicile *sui-generis* ale noului (noilor) tip(uri), delimitat(e) cu grijă de alte tipuri și de caracteristicile acestora. Acest lucru nu înseamnă să negăm faptul că diferitele tipuri ar putea împărtăși unele trăsături – atât peștii, cât și elefanții sunt vertebrate –, dar există **diferențe fundamentale** care le separă chiar la baza lor – peștii și elefanții nu pot avea un descendent viabil.[1]

În cazul regimurilor postcomuniste, „diferențele fundamentale" pot fi numite și **diferențe constitutive ale sistemului**, în timp ce „bazele înseși" sunt caracteristicile din care pot fi derivate toate celelalte caracteristici (specifice regimului) în mediul postcomunist. Am început expunerea noastră prin identificarea **structurilor sociale și de conducere cheie ale sferelor neseparate în** capitolul 1. Am folosit aceste structuri în capitolul 2 pentru a deriva că (1) formele distinctive ale statelor postcomuniste funcționează pe principiul interesului elitei, prin urmare, trebuie să ne concentrăm asupra conceptelor care presupun acest principiu, și (2) cele patru aspecte după care statele pot fi tipizate sunt natura elitei conducătoare, acțiunea care vizează puterea, acțiunea care vizează proprietatea și legalitatea acțiunii. Următorul pas logic a fost acela de a defini tipuri parțiale de state și de a le combina într-un tip de stat complet, adică unul care este definit din toate cele patru unghiuri analitice. Această combinație finală de definiții de stat bazate pe elită și interes a fost statul mafiot, care e, de asemenea – prin definiția „statului" –, centrul puterii într-un regim, pe care l-am numit autocrație patronală. Aceasta a fost apoi, în partea 2.4.6, pusă în contrast cu statul constituțional al democrației liberale, descris după aceleași patru aspecte, dar cu trăsături conforme cu principiul interesului social. „Însăși bazele" care separau cele două state și regimuri erau, așadar, **principiile dominante ale funcționării statului**, în timp ce funcționarea lor specifică se manifesta în funcție de **interpretarea pe care am dat-o** acestor principii de-a **lungul aspectelor oferite de condițiile-limită** ale structurilor stufoase postcomuniste. Restul discuției noastre despre caracteristicile specifice ale regimurilor din capitolele 3-6 s-a referit, de asemenea, în mod frecvent atât la principiile de funcționare a

[1] În ceea ce privește taxonomia biologică, a se vedea Richards, *Biological Classification*.

statului, cât și la fenomenele de bază ale structurilor încăpățânate (rețele informale, proprietate legată de putere, *patronalism* și *patrimonialism*), indicând înseși bazele de-a lungul cărora s-a desfășurat discuția despre diferitele aspecte politice, economice și sociale ale democrației liberale și autocrației patronale.[2] Incluzând modelul lui Kornai preexistent al dictaturii comuniste, am identificat trei „**specii" extrem de distincte, regimurile de tip polar**. Și, așa cum elefantul nu este un pește iliberal, autocrația patronală nu este „democrație iliberală", ci un tip separat care nu poate fi derivat din logica internă a altor tipuri polare, cum ar fi democrația (liberală) de tip occidental.[3]

Democrația liberală, autocrația patronală și dictatura comunistă nu sunt doar trei tipuri de regimuri: ele sunt **poli de formare a limbii**. Acestea sunt tipurile de regimuri care necesită un limbaj propriu, adică câte un set distinct de concepte care reflectă caracteristicile *sui-generis* ale regimului respectiv sau, mai degrabă, contextul fundamental diferit format de aceste caracteristici pentru concepte. Într-adevăr, faptul de **a fi un pol de formare a limbajului a fost principalul motiv pentru care aceste trei regimuri au fost alese ca tipuri polare** în primul rând. În schimb, **tipurile intermediare – democrație patronală, autocrație conservatoare și dictatură care exploatează piața – pot fi capturate de limbi mixte, construite din limbile primare ale polilor formatori de limbă**. Logica este similară cu cea a unei roți de culori, care captează relația dintre culorile primare, care nu pot fi amestecate din alte culori (roșu, galben, albastru), și culorile secundare, care pot fi amestecate din culorile primare (portocaliu din roșu și galben, violet din roșu și albastru și verde din galben și albastru). Limbajele celor trei regimuri de tip polar sunt asemenea culorilor primare: nu pot fi amestecate din oricare alta, ci constituie structuri *sui-generis*. *Limbajul celor* trei tipuri intermediare însă este precum culorile secundare, deoarece pot fi amestecate din limbile primare ale tipurilor polare vecine.[4] Pentru **democrația patronală**, trebuie să combinăm concepte în principal din democrația liberală (rețea de putere multipiramidală) și autocrația patronală (patronalism informal); pentru **autocrația conservatoare**, trebuie să combinăm concepte în principal din democrația liberală (economie nepatronală) și dictatura comunistă (patronalism birocratic); iar pentru **dictatura exploatatoare de piață**, trebuie să combinăm concepte în principal din dictatura comunistă (patronalism birocratic) și autocrație patronală (patronalism informal), deși, în acest caz, trebuie amestecate în

---

[2] Într-adevăr, structura conceptualizărilor noastre comparative a urmat în principal structura autocrației patronale. Aceasta a fost o alegere deliberată, deoarece regimurile patronale sunt cele pe care le-am găsit subconceptualizate în literatura de specialitate, lipsind un cadru coerent pentru elementele regimului și ale subregimului, iar noi am dorit în primul rând să umplem această lacună. Cu toate acestea, în ciuda faptului că discutăm fiecare regim (actori etc.) pe linia autocrației patronale, am încercat să clarificăm faptul că acestea sunt structurate în mod diferit, iar fenomenele care sunt conceptualizate comparativ există cu o pondere diferită și în relații diferite între ele în sisteme diferite.

[3] Unii autori susțin că democrația de tip occidental ar trebui respinsă ca și concept-rădăcină pentru a recunoaște, tocmai, nu autocrațiile, ci „democrațiile nonoccidentale". Căci un regim care nu seamănă cu modelul occidental poate fi totuși o democrație, chiar dacă circumstanțele și cultura locală creează anumite elemente „exotice" care îl fac să fie o variantă nonoccidentală. (Youngs, „Exploring 'Non-Western Democracy'"; Lakatos, „Nyugatos és nem nyugatos demokráciák"). Răspunsul la acest punct de vedere poate fi găsit în capitolul 1: la nivelul trăsăturilor specifice regimului, cultura poate duce la *patronalism*, iar faptul că regimul respectiv este democratic sau autocratic depinde în realitate de alți factori [→1.5.2]. Dar numai democrația patronală este o *democrație* nonoccidentală, deoarece prezintă o rețea de putere multipiramidală. Autocrația patronală, deși este într-adevăr nonoccidentală, nu este o democrație, deoarece prezintă o rețea de putere monopiramidală.

[4] Îi datorăm Klárei Sándor pentru această metaforă strălucită.

limbaj și concepte din economia privată și coordonarea pieței reglementate, pentru a putea reflecta toate caracteristicile acesteia.

Conștientizarea folosirii limbajului conferă, de asemenea, un fel de libertate. După cum explică Stephen Hawking în cartea *The Grand Design*, scrisă împreună cu omul de știință Leonard Mlodinow, „nu există un concept de realitate independent de imagine sau de teorie. În schimb, vom adopta un punct de vedere pe care îl vom numi realism dependent de model", ceea ce înseamnă că „nu există un model al realității care să poată fi verificat în mod independent. În consecință, un model bine construit își creează propria realitate. [...] Realismul dependent de model se aplică nu numai modelelor științifice, ci și modelelor mentale conștiente și subconștiente pe care le creăm cu toții pentru a interpreta și înțelege lumea de zi cu zi".[5] Acest lucru este aplicabil în științele sociale la fel de mult ca și în științele naturale. Dacă aruncăm o privire la ceva, acest lucru primește un sens prin procesele cognitive ale minții noastre. Fără un cadru lingvistic și conceptual adecvat, vom deveni captivi ai propriilor noastre prejudecăți; **fără a încerca în mod conștient să captăm realitatea în termeni conceptuali adecvați, vom fi inevitabil blocați în cadrul nostru preexistent**, forțându-ne să încercăm în mod inconștient să aplicăm pretutindeni ipotezele acestuia. Ca și cum am purta ochelari invizibili care ne focalizează percepția în moduri specifice, faptul de a nu fi conștienți de axiomele implicite purtate de cuvintele noastre va denatura în cele din urmă atât interpretarea, cât și înțelegerea realității.

Faptul de a fi prins într-o limbă fără a realiza complet acest lucru este exact ceea ce caracterizează ***hibridologia* mainstream**. Deși și-au dat seama de prezența regimurilor *sui-generis* și au făcut progrese incontestabile în înțelegerea mecanismelor de fațadă democratică (ne-am bazat pe descoperirile lor în capitolul 4), *hibridologii* nu și-au dat seama de prezența unor **axiome fundamentale** în analizele lor, negând astfel, în mod axiomatic, existența acelor fenomene care disting regimurile occidentale și postcomuniste. **Esența acestei cărți este de a dizolva aceste axiome, preluând controlul asupra limbajului, în loc să lăsăm limbajul să ne controleze pe noi.**

Axioma generală a *hibridologiei* mainstream este **separarea sferelor de acțiune socială**, tratată precum ceva ce există deja în fiecare societate. Acest lucru este exprimat prin utilizarea unor cuvinte precum „politician" și „antreprenor" în fiecare regim sau prin recunoașterea unor astfel de actori în primul rând prin titlurile lor formale, de care titlurile și pozițiile informale pot fi legate secundar. O consecință a acestei axiome este tratarea unor mari cantități de fenomene ca **devieri**, cel mai important fiind ***informalitatea* și patronalismul (informal)**. Chiar și atunci când *hibridologi* precum Levitsky și Way evidențiază „centralitatea instituțiilor informale" în regimurile autoritare competitive, ei le explică precum niște invenții creative necesare din cauza mediului internațional de după Războiul Rece, „care ridică costul guvernării autoritare formale (de exemplu, cu un singur partid)", nu ca pe ceva ce provine din moștenirile istorice și civilizaționale și care a fost un factor definitiv, nu doar în autocrațiile din regiune, ci și în democrațiile sale. [6]

---

[5] Hawking și Mlodinow,*The Grand Design*, 42-46.

[6] Levitsky și Way, *Competitive Authoritarianism*, 27-28. Într-un articol scris la zece ani de la cartea lor de referință, autorii analizează în continuare cazul Ungariei cu accent pe instituțiile formale și tratează partidul Fidesz ca actor central al regimului (deși este doar o curea de transmisie [→3.3.8] către familia politică adoptată de Orbán, actorul central-informal real). Levitsky și Way, „The New Competitive Authoritarianism".

Dizolvând axioma generală, ne dăm seama că **nivelul de separare a fost tratat ca o constantă, în timp ce, de fapt, este variabil**. Așa am început capitolul 1, încorporând noțiunea de nivel de separație în analiza civilizațională, dar și în cea istorică. Drept urmare, am dizolvat și axiomele consecvente, care consideră *informalitatea* și patronalismul ca fiind abateri. Renunțând la logica implicată de limbajul democrației liberale, am luat în considerare posibilitatea ca ***informalitatea* să devină primară,** precum și ca **patronalismul să fie un element constitutiv** al unui regim. Creând limbajul pentru regimurile patronale, [7] acestea au fost principalele puncte pe care le-am avut mereu în vedere și, fără ele, nu am fi reușit să structurăm toate fenomenele politice, economice și sociale ale postcomunismului atât de coerent precum am făcut-o.

Prin intenția noastră, conceptele din această carte constituie o ordine logică strictă, un set de instrumente conceptuale care este, de asemenea, un limbaj, format din limbajele polilor formatori de limbaj. Conceptele sale corespund unor fenomene din lumea reală, atent documentate în multitudinea de cercetări empirice pe care le-am citat de-a lungul cărții. Aceste fenomene ale postcomunismului ne-au ghidat în ceea ce privește subiectele pe care cadrul nostru trebuia să le acopere. Cu toate acestea, construind **tipuri ideale** utopice din fenomenele observate în mod real – după modelul lui Max Weber –, am definit **blocuri de construcție, delimitate cu grijă în scopul de a le asambla fără cusur într-o singură construcție**. Blocurile sunt îmbinate de teorii politologice, economice și sociologice, care însă nu au fost alese în mod arbitrar, ci disciplinate de necesitatea de a crea un întreg coerent. Din cauza numărului mare de interrelații între concepte – indicat de utilizarea frecventă a semnelor de legătură în text – este într-adevăr mijlocul logic care asigură liantul primar între fenomene precum patronalismul, statul mafiot, familia politică adoptată, populismul, economia relațională și societatea clientelară. Astfel de concepte definesc un model de tip ideal (în acest caz, modelul autocrației patronale), care poate fi aplicat pentru regimurile, procesele și fenomenele din lumea reală ca punct de referință. Firește, nicio țară nu se va potrivi perfect, de aici și tipul „ideal". Dar **țările în care caracteristicile respective sunt dominante**, ceea ce înseamnă că majoritatea cazurilor și evenimentelor se potrivesc, **pot fi descrise cu ajutorul limbajului pe care îl oferă tipul ideal selectat**. Definind șase modele, adică șase regimuri de tip ideal într-un cadru analitic multidimensional, apare un set bogat de concepte pentru a spune istoricul regimurilor postcomuniste.

Cadrul este util pentru cercetările viitoare, deoarece **definește locul nu doar al fiecărui fenomen, ci și al discuțiilor despre acesta** în contextul tuturor celorlalte fenomene. Astfel, o discuție detaliată a fiecărui element (lucru pe care a trebuit să îl evităm în această carte) se va baza automat și pe acest cadru. Cu alte cuvinte, lucrările științifice care pot aborda în mod necesar doar un singur aspect sau element al regimului pot, vorbind limbajul nostru, să contribuie atât la înțelegerea subiectului lor, cât și la cunoștințele noastre despre regim în ansamblul său.

În cele din urmă, ceea ce am intenționat să facem nu este să reproducem haosul colorat al literaturii, ci să creăm un edificiu, pentru ca începătorii să îl vadă, iar cercetătorii să îl adopte sau să îl critice.

---

[7] Limbajele democrației liberale și dictaturii comuniste erau în mare parte preexistente, fiind situate la cei doi poli ai axei mainstream democrație-dictatură. Cu toate acestea, le-am structurat și le-am delimitat de regimurile patronale, folosind concepte precum deliberare publică și legitimitate substanțial-rațională [→4.2].

Către o perspectivă globală: dizolvarea axiomelor noastre implicite pentru regiunea postcomunistă

Principala limitare a cadrului nostru de lucru constă în domeniul de aplicare: ne-am concentrat asupra regiunii postcomuniste, de la Europa Centrală și de Est până în China, trecând prin țările post-sovietice. Acest lucru înseamnă, de asemenea, că **propriul nostru cadru a avut niște – până în acest moment – axe implicite: factori pe care i-am tratat ca fiind constanți** pentru că sunt constanți în regiunea postcomunistă, cel puțin în măsura în care nu generează diferențe care să constituie un sistem. Dar acest lucru nu este neapărat adevărat în alte regiuni. Acest lucru implică logica generală de extindere a **cadrului nostru** la scară globală: **așa cum am dizolvat axiomele civilizației occidentale pentru a ne extinde sfera lingvistică pentru a putea reflecta asupra realității postcomunismului, axiomele acestei regiuni pot fi dizolvate pentru a extinde sfera lingvistică a cadrului nostru pentru a putea reflecta asupra realității altor regiuni**.

Înainte de a dezvălui axiomele pe care le-am menținut pentru regimurile **postcomuniste**, trebuie să observăm că **există unele țări din afara regiunii postcomuniste care pot fi descrise de setul nostru de instrumente**, fără a dizolva axiomele acestuia. Acest lucru nu a fost complet intenționat: am definit tipuri ideale pentru scopurile acestei regiuni și nu am încercat să reflectăm asupra particularităților altor regiuni. Cu toate acestea, majoritatea **democrațiilor liberale** pot fi găsite în afara regiunii postcomuniste, în special în **civilizația occidentală**. Țări precum Australia, Suedia sau Statele Unite ar trebui să se apropie foarte bine de tipul ideal de democrație liberală, ceea ce este, de fapt, implicat în carte, deoarece am folosit, la elaborarea modelului, autori mainstream care au analizat democrația și procesele sale ca democrație liberală de tip occidental. La celălalt capăt al axei democrație-dictatură, **dictatura comunistă există acum doar în afara regiunii postcomuniste**, cel mai bine exemplificată de **Coreea de Nord,** care menține un regim comunist deosebit de opresiv, aproape de tipul ideal. **Dictatura care exploatează piața** necesită, de obicei, un trecut comunist și, prin urmare, poate exista în țările postcomuniste pe care nu le-am luat în considerare, cum ar fi **Vietnam și Cambodgia** din Asia de Sud-Est.[8] În ceea ce privește **regimurile patronale,** Hale sugerează că o varietate de rețele patronale mono- și multipiramidale au existat în **America Latină** și în **Africa Subsahariană,** care prezintă, de asemenea, numeroase țări care au cunoscut schimbări de regim de la dictatura comunistă în anii ’90 (Angola, Benin, Burkina Faso, Congo, Etiopia, Madagascar, Mozambic, Somalia).[9] Deși analiza acestor țări în prezent necesită dizolvarea unora dintre axiomele noastre (a se vedea mai jos), conceptele pentru concurență patronală și consolidare autocratică – sau lipsa acestora – pot fi aplicate cu forță revelatoare în aceste țări. O națiune care e în mod clar o **democrație patronală** este **Mongolia**, în timp ce **Singapore** reprezintă un caz curios de rețea de putere monopiramidală cu alegere multipartinică și economie nonpatronală, oarecum asemănătoare modelului de **autocrație conservatoare**.[10]

---

[8] Malesky și London, „The Political Economy of Development in China and Vietnam”.

[9] Hale, *Patronal Politics*, 466-67; Drew, „Communism in Africa”.

[10] Hale, *Patronal Politics*, 471-72.

Cu toate acestea, o analiză detaliată a țărilor din afara regiunii postcomuniste depășește expertiza **noastră** și suntem convinși că **mai multe fenomene specifice altor regiuni nu pot fi înțelese în cadrul nostru**. Concret, trebuie să **dizolvăm unele dintre axiomele noastre** sau să ne dăm seama că factorii care nu devin diferențiatori de sistem în regiunea postcomunistă – și, prin urmare, nu au fost menționați mai sus – ar putea foarte bine să devină astfel în alte regiuni. Am identificat cinci axiome care pot fi deosebit de inadecvate atunci când analizăm regimurile hibride necomuniste[11]:

- **Axioma genezei: dezvoltarea regimului începe de la prăbușirea monopolului proprietății publice.** În traiectoriile modelate din capitolul 7, fiecare țară pe care am analizat-o a pornit de la același „pătrat unu": „dictatura comunistă". După ce acest tip de regim a fost abandonat, monopolul proprietății publice a fost abolit în fiecare țară postcomunistă, indiferent de traiectoria lor primară exactă. În capitolul 5, am explicat că proprietatea în regiune s-a dezvoltat mână în mână cu puterea politică, deoarece naționalizarea comunistă și privatizarea care a schimbat regimul au constituit reorganizări politice consecutive ale structurii proprietății. Aceasta a fost geneza acestor regimuri, având efecte de lungă durată asupra caracterului proprietății, a naturii sale legate de putere, precum și asupra culturii economice și politice din regiune. Cu toate acestea, există multe țări în lume care nu au un trecut de monopol al proprietății publice și, prin urmare, nici o privatizare sau naționalizare comunistă și schimbătoare de regimuri. Ne-am ocupat pe scurt de drepturile de proprietate de tip occidental, dar conceptualizarea noastră ar putea să nu fie adecvată în regimuri care au avut o geneză diferită, au pornit de la diferite premise și au o istorie diferită a dezvoltării proprietății. Țările postcoloniale, de exemplu, sunt cazuri de acest gen.
- **Axioma statalității: centrul regimului este statul ca entitate stabilă, capabil să mențină monopolul utilizării legitime a violenței.** Deși definiția noastră a regimului conține doar expresia „centrul puterii politice", am subliniat imediat că aceasta se referă la statul din regiune. Cu excepția anarhiei oligarhice, care a fost o situație temporară de tranziție în unele țări, nu am conceptualizat regimurile în care eșecul statului devine o condiție permanentă. Mai general, nu ne-am ocupat de războaie civile sau de țări în care există fie (a) un stat atât de slab, încât sfârșește prin a fi centrul puterii politice, fie (b) niciun fel de stat, ci mai degrabă o serie de grupuri armate și lideri militari locali, dintre care niciunul nu reușește să ajungă într-o poziție dominantă pentru a înființa un stat. Dimensiunea puterii statului nu apare în cadrul nostru triunghiular, prin urmare, țările în care aceasta devine trăsătura de diferențiere a sistemului nu pot fi reflectate în mod adecvat de regimurile noastre de tip ideal.
- **Axioma secularismului: elitele conducătoare sunt laice, iar politica este dominată de puterea laică.** În cadrul nostru, religia apare (1) în contextul civilizațiilor, ca semnificant al separării sferelor de acțiune socială, și (2) ca fenomen comunitar, reprezentat de biserici ca actori comunitari. Chiar și în Asia Centrală în prezent, puterea seculară domină puterea religioasă, iar elitele conducătoare care contro-

[11] Într-adevăr, domeniul de aplicare al *hibridologiei* depășește cu mult regiunea postcomunistă, ambiționându-se să captureze fiecare regim (nu pur democratic sau dictatorial) din lume ca fiind un fel de hibrid. Pentru exemple, a se vedea Bosch, „Mapping Political Regime Typologies"; Ekman, „Political Participation and Regime Stability".

leză statul nu acționează ca extremiști religioși, ci ca actori seculari. Tratarea religiei ca forță integratoare a societății, pe de o parte, și ca principiu primar al statului, pe de altă parte, depășește sfera de aplicare a cadrului nostru acum. Acest lucru înseamnă că teocrațiile și alte tipuri de regimuri dominate de puterea religioasă deschid o nouă dimensiune a diferențierii regimurilor.

- **Axioma partidului: cele mai înalte poziții oficiale sunt ocupate de politicieni *de jure* ai partidelor politice (nu de militari sau monarhi).** În regiunea postcomunistă pe care o luăm în considerare nu există junte militare sau lovituri de stat, dar armata există într-o poziție subordonată deținătorilor celor mai înalte poziții formale. De asemenea, aceste poziții nu sunt ocupate de monarhi, ci de președinți *de jure*, prim-miniștri sau secretari generali de partid, care sunt politicieni *de jure* ai partidelor politice. Dominația acestor actori asupra sferei politice a fost tratată în carte ca o axiomă, în timp ce, într-adevăr, aceasta este doar o posibilitate dacă luăm în considerare alte țări din lume. Dictaturile militare, precum și regatele, și monarhiile ereditare necesită concepte dincolo de cele din cadrul nostru, inclusiv conceptualizarea militarilor sau a aristocrației ca forme specifice de elită conducătoare.
- **Axioma tutelei: cel mai puternic actor politic *de facto* din cadrul regimului este un actor politic *de jure*.** Deși actorii politici *de facto* din regimurile patronale pot fi înțeleși cel mai bine prin luarea în considerare a titlurilor lor informale, și nu formale, există întotdeauna o suprapunere semnificativă între deținătorii formali și informali ai puterii politice. În special, patronul suprem este, de obicei, președintele sau prim-ministrul, dar chiar și atunci când nu este așa – cum a fost cazul lui Plahotniuc în Moldova –, el este totuși un actor politic *de jure*. Cu toate acestea, *hibridologia* cunoaște așa-numitele „regimuri tutelare", în care actorii politici *de jure* devin practic paravanul politic al unor autorități religioase nealese (de exemplu, Iran) sau militare (de exemplu, Pakistan) fără a deveni teocrații sau junte explicite.[12] În plus, nu am luat în considerare nici regimurile invadate militar sau așa-numitele state-marionetă, în care guvernul suveran *de jure* este subordonat nu unei puteri naționale, ci unei puteri străine.

În plus, am **tratat apartenența civilizațională ca variabilă, dar la o scară limitată**. Huntington enumeră opt civilizații majore din lume: sinică, japoneză, hindusă, islamică, ortodoxă, occidentală, latino-americană și (posibil) africană.[13] Dintre acestea, ne-am ocupat doar de patru civilizații, legându-le de nivelul de separare a sferelor de acțiune socială. Acesta este punctul de plecare al argumentului structurilor încăpățânate, precum și al înțelegerii noastre generale a motivelor pentru care anumite țări dezvoltă anumite regimuri și a modului în care acestea pot fi interpretate. Astfel, **nivelul de separare a sferelor de acțiune socială trebuie evaluat în civilizațiile japoneză, hindusă, latino-americană și africană** pentru a dezvolta tipuri de regimuri și cadre analitice adecvate pentru țările lor, delimitându-le de regiunea postcomunistă pe care am luat-o în considerare.

---

[12] Levitsky și Way, *Competitive Authoritarianism*, 14.

[13] Huntington, *The Clash of Civilizations*, 45-48. Katzenstein și colegii săi împart lumea în mod similar, punând un accent deosebit pe civilizațiile occidentală, chineză, japoneză, indiană și islamică. Katzenstein, *Civilizations in World Politics*.

În cele din urmă, experții în domeniu trebuie să decidă dacă (1) axiomele care sunt dizolvate pentru a fi variabile și (2) apartenența la o altă civilizație constituie **o necesitate pentru formarea unui limbaj independent**. Pentru noi, aceasta este o întrebare deschisă și nu am încerca să dăm un răspuns definitiv prin cunoștințe parțiale. Ceea ce suntem siguri este că niciun regim din lume nu poate fi înțeles corect dacă ne concentrăm doar asupra cadrului instituțional politic sau dacă presupunem *a priori că* sferele de acțiune socială sunt separate. O analiză care nu este holistică, ci pur politologică – sau pur economică ori sociologică, de altfel –, poate, de asemenea, să omită elemente care au sens pentru dinamica însăși a acestor regimuri sau care sunt factori esențiali pe care actorii înșiși, atunci când iau decizii, îi iau în considerare.

Tehnologia și schimbările climatice: caracteristici specifice epocii și perspective pentru viitor

Un aspect-cheie al conceptualizării noastre a anatomiei regimurilor postcomuniste este **separarea trăsăturilor specifice regimului de specificul de țară**. Deși este adesea confundată în literatura de specialitate, distincția analitică a celor două este un principiu organizatoric puternic în comparațiile între țări. Două țări pot fi autocrații patronale, ceea ce înseamnă că pot menține același sistem de putere, cu aceeași logică și principii de bază de acțiune, în timp ce condițiile-limită ale regimului sunt foarte diferite. La finalul capitolului 7, am expus un al treilea grup, **caracteristicile specifice politicilor** care, de obicei, nu sunt folosite pentru a defini regimurile, dar care cuprind un vast corpus de literatură ce se ocupă de efectele sociale și economice ale politicilor guvernamentale. Similar punctului anterior, guvernanții care împărtășesc tipul de regim și poate chiar specificul de țară pot aplica politici diferite pentru a-și atinge obiectivele, iar rezultatele acestor politici pot fi, de asemenea, diferite pe baza mai multor factori. Cu toate acestea, până acum am făcut doar o aluzie la cel de-al patrulea grup: **trăsăturile specifice epocii, adică fenomenele specifice unei anumite epoci**. După ce am schițat un rezumat al punctului nostru de vedere și elementele de bază pentru a ieși din regiunea postcomunistă pentru alte regiuni, putem încheia prin a menționa câteva idei pentru a ieși din prezent pentru viitor. Cu alte cuvinte, vom încerca să explicăm modul în care cadrul nostru ar putea avea nevoie de o actualizare dacă dorim să îl folosim pentru regimurile politice din deceniile următoare.

Într-o anumită măsură, totul este specific unei epoci. În cea mai mare parte a istoriei omenirii, niciunul dintre tipurile de regim pe care le descriem nu a existat: nu a existat nicio dictatură comunistă înainte de secolul al XX-lea (și sunt foarte puține în prezent)[14], iar democrațiile liberale care sunt numeroase acum nu existau nici măcar la nivel de idei înainte de Secolul Luminilor (secolul al XVIII-lea). Cu toate acestea, acum ne concentrăm asupra a două fenomene care sunt mai strict specifice unei epoci, ceea ce înseamnă că ele se dezvoltă în timp și pot fi destul de clar distinse de caracteristicile specifice unui regim, unei țări și unei politici pe care le-am descris. Acestea două sunt **tehnologia informației** și **schimbările climatice**.

[14] Unora dintre cititori li s-ar putea părea ciudat că am dedicat un spațiu atât de mare în carte detaliilor dictaturii comuniste, deși aceasta este o „specie practic dispărută". Într-adevăr, a fost important să ne ocupăm de ea, deoarece acest tip de regim era necesar pentru a acoperi spațiul triunghiular și a modela traiectorii de regim. Prin intermediul unei descrieri detaliate a dictaturii comuniste se pot clarifica noutățile autocrației patronale și ale dictaturii care exploatează piața față de modelul clasic de dictatură, subminând, de asemenea, analogiile istorice frecvente cu comunismul.

Până în 2021, aceste fenomene nu au produs diferențe care să constituie un sistem, iar rolul lor în funcționarea regimului a fost, de asemenea, subordonat altor caracteristici, mai degrabă decât să devină forțe independente care să definească funcționarea regimului ca atare. Este adevărat, internetul a schimbat caracterul procesului de deliberare publică, oferind – așa cum am menționat în capitolul 4 – noi spații de comunicare, surse de informare și oportunități de manipulare. Facebook, Twitter și alte tipuri de media au reprezentat noi provocări pentru autocrați și noi oportunități pentru mișcările de opoziție și pentru popoare. Ceea ce credem însă este că, în ceea ce privește cele două caracteristici menționate mai sus, ne aflăm în **pragul unui punct de cotitură major**, prin care aspectul regimurilor postcomuniste, așa cum îl cunoaștem, s-ar putea schimba fundamental în următoarele câteva decenii.

Concentrându-se asupra regimurilor și a elitelor conducătoare, **dezvoltarea tehnologiei informației schimbă tehnicile de control și opresiune**. Cel mai bun exemplu este **China**, pe care unii au descris-o deja ca fiind un „stat suprarealist" și un „**stat totalitar digital"** [15] din cauza sistemelor de control al internetului, bazate pe date mari, precum și a așa-numitului sistem de credit social, recent dezvoltate. Într-un număr special al *Journal of Democracy,* intitulat „The Road to Digital Unfreedom" (Drumul spre lipsa de libertate digitală), Xiao Qiang explică faptul că statul chinez „a instituit o serie de mecanisme menite să își afirme dominația în spațiul cibernetic. De asemenea, a combinat din ce în ce mai mult o infrastructură fizică extinsă de supraveghere și coerciție cu tehnologii digitale de ultimă oră. [...] Prin valorificarea asimetriilor de informații și de resurse, agențiile de stat și companiile care cooperează cu acestea pot transforma aceste tehnologii inovatoare în instrumente de manipulare a cetățeanului obișnuit. Big data, de exemplu, este o resursă neprețuită pentru a face predicții. Oficialii se pot baza pe această capacitate pentru a anticipa protestele și chiar valurile majore ale opiniei publice online, permițându-le să acționeze preventiv pentru a înăbuși opoziția. Într-o altă aplicație autoritară a big data, autoritățile [chineze] lucrează pentru a integra informații dintr-o gamă largă de surse într-un sistem național de credit social (SCS) care ar evalua comportamentul fiecărei persoane din țară, o inovație demnă de *Nineteen Eighty-Four* a lui George Orwell. După cum a spus revista Wired, noua generație de operațiuni de supraveghere din China este într-adevăr locul unde „big data întâlnește Big Brother".[16] În timp ce autocrațiile și dictaturile moderne au renunțat deja la metodele sângeroase de opresiune, o astfel de eficiență a big data și a IT-ului oferă **niveluri complet noi de pedeapsă discreționară pe drumul de la violență directă la vulnerabilitate existențială**.

Ca răspuns la potențialul tehnologiei informației de a împuternici poporul și de a submina opresiunea[17], putem observa că **regimurile autoritare cu ambiții imperiale au încercat să realizeze un fel de „autarhie digitală",** cum ar fi Marele zid de foc din China și intensificarea reglementărilor privind internetul în Rusia. La sfârșitul anului 2019, regimul rus a testat cu succes o alternativă la nivelul întregii țări la internetul global, deconectând țara de la world wide web[18], iar Putin a propus chiar o versiune rusă „fiabilă" a Wikipedia, înlocuind site-ul editat de utilizatori cu noua Mare Enciclopedie Rusă din 1,7 miliarde de

[15] „China Invents the Digital Totalitarian State".

[16] Qiang, „President Xi's Surveillance State", 53-54. De asemenea, a se vedea Botsman, „Big Data Meets Big Brother as China Moves to Rate Its Citizens". Qiang mai adaugă că, până la data-țintă din 2020, partidul-stat chinez a anticipat o intrare a fiecărui cetățean chinez în sistemul de credit social.

[17] A se vedea Lim, „Clicks, Cabs, and Coffee Houses"; Theocharis et al., „Using Twitter to Mobilize Protest Action".

[18] Wakefield, „Russia 'Successfully Tests' Its Unplugged Internet".

ruble din banii contribuabililor (aprox. 24 de milioane de euro).[19] **Secolul 21 este marcat de o luptă globală pentru a stabili dacă tehnologia informației va fi în slujba libertății sau a opresiunii** și este o întrebare deschisă care tabără va ieși victorioasă. Ceea ce trebuie să presupunem este că, pe măsură ce autocrații învață unii de la alții[20], noile tehnologii de opresiune se vor răspândi în viitor. Acest lucru nu numai că face ca lupta să fie și mai globală, dar schimbă și ceea ce presupunem despre capacitatea conducătorilor autocrați de astăzi în general.

Celălalt fenomen specific epocii care ar putea avea efecte fundamentale asupra regimurilor postcomuniste în viitor este **schimbarea climatică**. Aceasta este diferită de alte tipuri de provocări externe: crizele economice pot fi ocazionale sau ciclice, în timp ce schimbările climatice reprezintă o provocare permanentă, pe termen lung; iar evenimente precum epidemia de coronavirus, deși ar putea schimba structura globalizării, nu schimbă regimurile *în sine* (ci doar amplifică cele mai esențiale caracteristici ale acestora), în timp ce schimbările climatice au un potențial de subminare a regimurilor. Aceasta pune două tipuri de probleme pentru politicile lumii în general și pentru autocrațiile postcomuniste în special. În primul rând, majoritatea oamenilor de știință afirmă că schimbările climatice vor necesita soluții globale, adică o cooperare internațională, care poate fi împiedicată de același factor care fracturează coeziunea UE: eterogenitatea regimurilor. Este adevărat că lupta împotriva schimbărilor climatice este o cauză comună a umanității, la fel de importantă pentru popoarele regimurilor liberale și patronale. Dar faptul că liderii vor acționa în acest sens presupune o raționalitate mai mult de politică publică decât de politică patronală, pe care patronii supremi s-ar putea să nu o urmeze. În orice caz, nu doar regimurile, ci și **relațiile dintre regimuri s-ar putea schimba radical în următoarele câteva decenii**. În al doilea rând, printre efectele schimbărilor climatice se numără deșertificarea, creșterea nivelului mării și **migrația în masă** dinspre zonele mai puțin locuibile spre cele mai locuibile. Acest lucru creează provocări enorme: migrația în masă poate submina regimurile politice atât în țările de origine, cât și în cele de destinație, în timp ce acestea din urmă vor trebui să facă față unor mari poveri umanitare și/sau economice, chiar dacă sunt autocrații. [21] În cele din urmă, **cele două caracteristici specifice epocii anticipează atât provocări, cât și oportunități pentru capacitatea de autosusținere a regimurilor postcomuniste,** care pot începe traiectorii terțiare în direcții greu de prevăzut.

Deși această carte este poate cea mai apropiată și parțial inspirată de cartea de referință a lui János Kornai, *The Socialist System*, există o diferență uriașă: când cartea lui Kornai a fost publicată în 1992, imperiul sovietic dispăruse, în timp ce schimbările postcomuniste sunt deschise.[22] Tipurile ideale pe care le-am prezentat sunt aplicabile sistemelor care au apărut în ultimele trei decenii, dar ar putea fi mai puțin adecvate în viitor, pe măsură ce regimurile din regiune continuă să se dezvolte. Acest lucru se datorează în parte caracteristicilor specifice epocii, care sunt factori exogeni, dar și factorii endogeni pot juca un rol. Așa cum istoria a dovedit-o de nenumărate ori, puterea poporului este forța supremă împotriva dușmanilor libertății, de la populiștii aspiranți, trecând prin experimente autocratice și chiar reușite până la autocrațiile patronale consolidate și patronii supremi. Și în timp ce civilizațiile și separarea sferelor de acțiune socială se schimbă lent, niciun model cultural nu este imuabil. Cu condiția să știm ce să căutăm, o acțiune orientată are întotdeauna șansa de a crea o cale în locul dependenței de ea.

La urma urmei, avem o veste bună: istoria nu s-a încheiat.

---

[19] France-Presse, „Vladimir Putin Calls for 'Reliable' Russian Version of Wikipedia".

[20] Weyland, „Autocratic Diffusion and Cooperation".

[21] A se vedea İçduygu și Şimşek, „Syrian Refugees in Turkey".

[22] Această observație a fost făcută de László Csaba, în recenzia sa asupra manuscrisului.

Bibliografie

atlatszo.hu. „A jóisten, a szerencse és Orbán Viktor személye—így vagyonosodott Mészáros Lőrinc [God, luck, and Viktor Orbán—this is how Lőrinc Mészáros got rich]", June 3, 2014. https://atlatszo.hu/2014/06/03/a-joisten-a-szerencse-es-orban-viktor-szemelye-igy-vagyonosodott-meszaros-lorinc/.

hvg.hu. „A NER elitje Orbánnal nézi a Vidi stadionavatóját a díszpáholyból—fotók [The NER elite watches Videoton stadium opening from VIP box—photos]", November 21, 2018. https://hvg.hu/itthon/20181121_orban_vidi_stadionavato_fotok.

Abashidze, Ana, Anna Arganashvili, George Beraia, Sopho Verdzeuli, Keti Kukava, Oliko Shermadini, and Ekaterine Tsimakuridze. „The Judicial System: Past Reforms and Future Perspectives". Tbilisi: Coalition for Independent and Transparent Judiciary, 2017. http://coalition.ge/files/the_judicial_system.pdf.

Ablonczy, Bálint. „General Narrative: The Struggle for Sovereignty". In *The Second Term of Viktor Orbán: Beyond Prejudice and Enthusiasm*, edited by John O'Sullivan and Kálmán Pócza, 53–66. London: Social Affairs Unit, 2015.

Acemoğlu, Daron, Simon Johnson, and James A. Robinson. „The Rise of Europe: Atlantic Trade, Institutional Change, and Economic Growth". *American Economic Review* 95, no. 3 (June 2005): 546–79.

Acemoğlu, Daron, and James Robinson. *Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity, and Poverty*. Crown Publishing Group, 2012.

Acocella, Nicola. *The Foundations of Economic Policy: Values and Techniques*. Cambridge University Press, 1998.

Ádám, Zoltán, and András Bozóki. „State and Faith: Right-Wing Populism and Nationalized Religion in Hungary". *Intersections—East European Journal of Society and Politics* 2, no. 1 (2016): 98–122.

Adler, Emanuel. „Europe as a Civilizational Community of Practice". In *Civilizations in World Politics: Plural and Pluralist Perspectives*, edited by Peter J. Katzenstein, 67–90. London; New York: Routledge, 2010.

Agamben, Giorgio. *State of Exception*. Chicago and London: The University of Chicago, 2005.

Ágh, Attila. „A rendszerváltás terhe: Neoliberális-autoriter hibrid Magyarországon" [The burden of the regime change: Neoliberal-authoritarian hybrid in Hungary]. In *Neoliberális hegemónia Magyarországon: Elemzés és kritika [Neoliberal hegemony in Hungary: Analysis and criticism]*, edited by Attila Antal, 149–79. Progress Könyvek. Budapest: Noran Libro, 2019.

Akerlof, George A., Olivier Blanchard, David Romer, and Joseph E. Stiglitz, eds. *What Have We Learned? Macroeconomic Policy after the Crisis*. London, England: The MIT Press, 2014.

Akkerman, Tjitske, Sarah L. de Lange, and Matthijs Rooduijn. *Radical Right-Wing Populist Parties in Western Europe: Into the Mainstream?* Routledge, 2016.

Albert, Fruzsina. „Public Works in Hungary: An Efficient Labour Market Tool?" Flash Report. European Social Policy Network. Brussels: European Commission, 2015. https://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=14220&langId=en.

Albright, Jeremy J. „The Multidimensional Nature of Party Competition". *Party Politics* 16, no. 6 (2010): 699–719.

Aliyev, Huseyn. „Post-Soviet Informality: Towards Theory-Building". *International Journal of Sociology and Social Policy* 35, no. 3–4 (2015): 182–98.

———. „The Effects of the Saakashvili Era Reforms on Informal Practices in the Republic of Georgia". *Studies of Transition States and Societies* VI, no. 1 (2014): 19–33.

Aly, Götz. *Hitler's Beneficiaries: Plunder, Racial War, and the Nazi Welfare State*. New York: Henry Holt and Company, 2008.

„Amerikai cégek ellen vizsgálódik a NAV [The National Tax Office investigates American companies]". *Napi Gazdaság*, October 17, 2014. https://web.archive.org/web/20141217143928/http://www.napigazdasag.hu/cikk/25771/#.

„Anarchy". In *Merriam-Webster.com*. Web: Merriam-Webster, 2019. https://www.merriam-webster.com/dictionary/anarchy.

Anderson, Benedict. *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. Revised edition. London New York: Verso, 2016.

Anderson, John. *Kyrgyzstan: Central Asia's Island of Democracy?* Amsterdam: Routledge, 1999.

Anderson, Julie, and Joseph L. Albini. „Ukraine's SBU and the New Oligarchy". *International Journal of Intelligence and CounterIntelligence* 12, no. 3 (1999): 282–324.

Andersson, Staffan, and Paul M. Heywood. „The Politics of Perception: Use and Abuse of Transparency International's Approach to Measuring Corruption". *Political Studies* 57, no. 4 (0 1, 2009): 746–67.

Andor, Mihály. „Restoring Servility in the Educational Policy". In *Twenty-Five Sides of a Post-Communist Mafia State*, edited by Bálint Magyar and Júlia Vásárhelyi, 528–58. Budapest–New York: CEU Press, 2017.

Anin, Roman. „The Brotherhood of Killers and Cops". *Organized Crime and Corruption Reporting Project (OCCRP)*, September 3, 2018. https://www.occrp.org/en/daily/28-ccwatch/cc-watch-indepth/8539-the-brotherhood-of-killers-and-cops.

Antal, Attila. „Politikai ellenség és identitás [Political enemy and identity]". In *Holtpont: Társadalomkritikai tanulmányok Magyarország elmúlt 25 évéről*, edited by György Földes and Attila Antal, 131–52. Budapest: Napvilág kiadó, 2016.

———. *The Rise of Hungarian Populism: State Autocracy and the Orbán Regime*. Emerald Publishing Limited, 2019.

„Anticorruption in Transition: A Contribution to the Policy Debate". Washington: World Bank, January 1, 2000.

Antonova, Maria. „Ex-IKEA Boss Bares Russia's 'Chaotic Reality.'" *The Moscow Times*, March 25, 2010. http://old.themoscowtimes.com/business/article/ex-ikea-boss-bares-russias-chaotic-reality/402494.html.

Applebaum, Anne. „Putinism: The Ideology". IDEAS reports—Strategic Updates. LSE IDEAS. London: London School of Economics and Political Science, 2013. http://eprints.lse.ac.uk/59082/.

Applebaum, Anne, and Edward Lucas. „The Danger of Russian Disinformation". *The Washington Post*, May 6, 2016. https://www.washingtonpost.com/opinions/the-danger-of-russian-disinformation/2016/05/06/b31d9718–12d5–11e6–8967–7ac733c56f12_story.html?utm_term=.46cc0c4bb98a.

Arakelyan, Vazgen. *Privatization as a Means to Property Redistribution in the Republic of Armenia and in the Russian Federation*. Tampere University Press, 2005.

Ara-Kovács, Attila. „Diplomacy of the Orbán Regime". In *Twenty-Five Sides of a Post-Communist Mafia State*, edited by Bálint Magyar and Júlia Vásárhelyi, 611–35. Budapest–New York: CEU Press, 2017.

Ariely, Dan. *Predictably Irrational: The Hidden Forces That Shape Our Decisions*. New York, NY: Harper, 2009.

Aristotle. *Politics*. Translated by Benjamin Jowett. Kitchener, Ont.: Batoche Books, 1999.

Armony, Ariel C., and Hector E. Schamis. „Babel in Democratization Studies". *Journal of Democracy* 16, no. 4 (October 13, 2005): 113–28.

Arnason, Johann P. „Civilizational Analysis, History Of". In *International Encyclopedia of the Social and Behavioral Sciences*, edited by Neil J. Smelser and Paul B. Baltes. Vol. 3. Oxford ; New York: Elsevier, 2001.

Arts, Wil A., and John Gelissen. „Models of the Welfare State". In *The Oxford Handbook of the Welfare State*, edited by Francis G. Castles, Stephan Leibfried, Jane Lewis, Herbert Obinger, and Christopher Pierson, 569–83. Oxford: Oxford University Press, 2010.

Ash, Konstantin. „The Election Trap: The Cycle of Post-Electoral Repression and Opposition Fragmentation in Lukashenko's Belarus". *Democratization* 22, no. 6 (2015): 1030–53.

Åslund, Anders. „Comparative Oligarchy: Russia, Ukraine and the United States". SSRN Scholarly Paper. Rochester, NY: Social Science Research Network, 2005.

———. „Russian Resources: Curse or Rents?" *Eurasian Geography and Economics* 46, no. 8 (2005): 610–17.

———. *Russia's Crony Capitalism: The Path from Market Economy to Kleptocracy*. New Haven: Yale University Press, 2019.

———. *Ukraine: What Went Wrong and How to Fix It*. Washington, DC: Peterson Institute for International Economics, 2015.

Atkinson, Anthony B. *Inequality: What Can Be Done?* 1st Edition. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 2015.

Avanzi, Benjamin. „Strategies for Dividend Distribution: A Review". *North American Actuarial Journal* 13, no. 2 (April 1, 2009): 217–51.

Ayittey, George B.N. „The Imminent Collapse of the Nigerian 'Kill-and-Go' Mafia State". *Black Renaissance* 1, no. 3 (July 31, 1998): 97–115.

„Az 50 leggazdagabb magyar [The 50 wealthiest Hungarians]". *Forbes*, January 2020.

Baccaro, Lucio, and Chris Howell. „A Common Neoliberal Trajectory: The Transformation of Industrial Relations in Advanced Capitalism". *Politics & Society* 39, no. 4 (2011): 521–63.

Bader, Julia, Jörn Grävingholt, and Antje Kästner. „Would Autocracies Promote Autocracy? A Political Economy Perspective on Regime-Type Export in Regional Neighbourhoods". *Contemporary Politics* 16, no. 1 (March 1, 2010): 81–100.

Baer, Susanne. „Equality". In *The Oxford Handbook of Comparative Constitutional Law*, edited by Michel Rosenfeld and András Sajó, 982–1001. Oxford: Oxford University Press, 2012.

Baez-Camargo, Claudia, and Alena V. Ledeneva. „Where Does Informality Stop and Corruption Begin? Informal Governance and the Public/Private Crossover in Mexico, Russia and Tanzania". *Slavonic & East European Review* 95, no. 1 (2017): 49–75.

Bajnai, Gordon. „From Economic to Political Crisis: Challenges Facing a Post-2008 European Union". In *Solidarity: For Sale? The Social Dimension of the New European Economic Governance*, by Gordon Bajnai, Thomas Fischer, Stephanie Hare, Sarah Hoffmann, Kalypso Nicolaïdis, Vanessa Rossi Rossi, and Andrew Watt, 73–94. Europe in Dialogue, 2012/01. Bertelsmann Stiftung, 2012.

Balassa, Béla. *The Theory of Economic Integration*. Routledge Revivals. Routledge, 2013.

Balcerowicz, Leszek. „Poland: Stabilization and Reforms under Extraordinary and Normal Politics". In *The Great Rebirth: Lessons from the Victory of Capitalism over Communism*, edited by Anders Åslund and Simeon Djankov, 17–38. Washington, DC: Peterson Institute for International Economics, 2014.

Baldwin, Kate. *The Paradox of Traditional Chiefs in Democratic Africa*. Cambridge University Press, 2015.

Balla Györgyi. „Nem kell több vendég Mészárosnak ahhoz, hogy újabb milliárdokat keressen a szállodáival [Mészáros doesn't need guests to make billions with his hotels]". *hvg.hu*, June 7, 2019. https://hvg.hu/kkv/20190607_Nem_kell_tobb_vendeg_Meszaros_Lorincnek_ahhoz_hogy_milliardokkal_tobbet_keressen_a_szallodaiparban.

Balogh, Eva S. „A Few Tricks Later, Hungarian Legislators Overwhelmingly Vote Themselves a Raise". *Hungarian Spectrum* (blog), July 15, 2018. http://hungarianspectrum.org/2018/07/15/a-few-tricks-later-hungarian-legislators-overwhelmingly-vote-themselves-a-raise/.

———. „Another Government Shake-up: Greater Confusion Guaranteed". *Hungarian Spectrum* (blog), July 7, 2016. https://hungarianspectrum.org/2016/07/07/another-government-shake-up-greater-confusion-guaranteed/.

———. „Billions Diverted from Hungarian State Coffers to Natural Gas Broker". *Hungarian Spectrum* (blog), January 15, 2015. https://hungarianspectrum.org/2015/01/15/billions-diverted-from-hungarian-state-coffers-to-natural-gas-broker/.

———. „Corruption at the Very Top: Orbán's Use of a Businessman's Jet". *Hungarian Spectrum* (blog), September 25, 2018. http://hungarianspectrum.org/2018/09/25/corruption-at-the-very-top-orbans-use-of-a-businessmans-jet/.

———. „Fidesz-Created Bogus Parties as Means of Political Gain". *Hungarian Spectrum* (blog), March 11, 2018. http://hungarianspectrum.org/2018/03/11/fidesz-created-bogus-parties-as-means-of-political-gain/.

———. „Further Thoughts on the Gruevski Affair". *Hungarian Spectrum* (blog), November 17, 2018. https://hungarianspectrum.org/2018/11/16/further-thoughts-on-the-gruevski-affair/.

———. „Hungary Quits the Open Government Partnership in a Huff". *Hungarian Spectrum* (blog), December 9, 2016. http://hungarianspectrum.org/2016/12/08/hungary-quits-the-open-government-partnership-in-a-huff/.

———. „Hungary's New Law Restricting Freedom of Assembly". *Hungarian Spectrum* (blog), October 2, 2018. http://hungarianspectrum.org/2018/10/02/hungarys-new-law-restricting-freedom-of-assembly/.

———. „No Referendum, No Matter What It Takes to Prevent It". *Hungarian Spectrum* (blog), February 24, 2016. http://hungarianspectrum.org/2016/02/23/no-referendum-no-matter-what-it-takes-to-prevent-it/.

———. „Orbán's Revisionist History: Hungary on the Brink of Bankruptcy, 2010". *Hungarian Spectrum* (blog), April 3, 2019. https://hungarianspectrum.org/2019/04/03/orbans-revisionist-history-hungary-on-the-brink-of-bankruptcy-2010/.

———. „The Quaestor Scandal". *Hungarian Spectrum* (blog), March 24, 2015. http://hungarianspectrum.org/2015/03/24/the-quaestor-scandal/.

———. „They Don't See Eye to Eye: Pope Francis and the Hungarian Bishops". *Hungarian Spectrum* (blog), December 28, 2017. http://hungarianspectrum.org/2017/12/27/they-dont-see-eye-to-eye-pope-francis-and-the-hungarian-bishops/.

Balogh, Karolina, Gábor Hajdu, Ákos Huszár, Luca Kristóf, and Boldizsár Megyesi. *Származás és integráció a mai magyar társadalomban [Origin and integration in contemporary Hungarian society]*. Budapest: MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, 2019. https://tk.mta.hu/uploads/files/2019/mob_tars2019.pdf.

Bamfo, Napoleon. „The Hidden Elements of Democracy Among Akyem Chieftaincy: Enstoolment, Destoolment, and Other Limitations of Power". *Journal of Black Studies* 31, no. 2 (0 1, 2000): 149–73.

Banfield, Edward C. *Moral Basis of a Backward Society*. Underlining edition. New York: Free Press, 1967.

Barabási, Albert-László. *Linked: How Everything Is Connected to Everything Else and What It Means for Business, Science, and Everyday Life*. Cambridge, Massachusetts: Perseus Publishing, 2002.

———. *Network Science*. 1 edition. Cambridge, United Kingdom: Cambridge University Press, 2016.

Bárány, Zoltán. *The East European Gypsies: Regime Change, Marginality, and Ethnopolitics*. Cambridge University Press, 2002.

Barcza, György. „A magyar gazdasági modell [The Hungarian economic model]". *Nemzeti Érdek*, no. 3 (2013): 26–35.

Bardi, Luciano, and Peter Mair. „The Parameters of Party Systems". *Party Politics* 14, no. 2 (March 1, 2008): 147–66.

Barnes, Andrew. „Russia's Potential Role in the World Oil System: Reciprocal Dependency, Global Integration, and Positive Unintended Consequences". In *The Political Economy of Russia*, edited by Neil Robinson, 151–68. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, 2012.

Barr, Nicholas. *Economics of the Welfare State*. OUP Oxford, 2012.

Barr, Robert R. „Populists, Outsiders and Anti-Establishment Politics". *Party Politics* 15, no. 1 (2009): 29–48.

Bartha, Attila. „Politically Driven Policy-Making, Lobbying and Understanding the Role of Strategic Partnership Agreements from a Narrative Policy Framework Perspective". Paper presented at the Mapping the System of National Cooperation Conference. IWM/IHS Institut für die Wissenschaften vom Menschen, Vienna, June 2015.

Bartolini, Stefano. „On Time and Comparative Research". *Journal of Theoretical Politics* 5, no. 2 (April 1, 1993): 131–67.

Bátorfy, Attila. „How Did the Orbán-Simicska Media Empire Function?" *Kreatív* (blog), April 9, 2015. http://kreativ.hu/cikk/how_did_the_orban_simicska_media_empire_function.

Bátorfy, Attila, and Márk Tremmel. „Data Visualization: The Definitive Timeline of Anti-Soros Conspiracy Theories". *Atlatszo.hu* (blog), February 10, 2019. https://english.atlatszo.hu/2019/02/10/data-visualization-the-definitive-timeline-of-anti-soros-conspiracy-theories/.

Bátorfy, Attila, and Ágnes Urbán. „State Advertising as an Instrument of Transformation of the Media Market in Hungary". *East European Politics*, September 7, 2019, 1–22.

Bauer, Tamás. „Investment Cycles in Planned Economies". *Acta Oeconomica* 21, no. 3 (1978): 243–60.

Bauman, Zygmunt. „Modernity and Ambivalence". *Theory, Culture & Society*, June 30, 2016.

Baumann, Hannes. „A Failure of Governmentality: Why Transparency International Underestimated Corruption in Ben Ali's Tunisia". *Third World Quarterly* 38, no. 2 (2017): 467–482.

Baumgartner, Jody C, Peter L. Francia, and Jonathan S. Morris. „A Clash of Civilizations? The Influence of Religion on Public Opinion of U.S. Foreign Policy in the Middle East". *Political Research Quarterly* 61, no. 2 (2008): 171–79.

Bayart, Jean-Francois. *The State in Africa: The Politics of the Belly*. 2nd edition. Cambridge ; Malden, MA: Polity, 2009.

Beissinger, Mark R. *Nationalist Mobilization and the Collapse of the Soviet State*. Cambridge University Press, 2002.

Beke, Mike, Francisco Cardona, and Roland Blomeyer. „Political and Other Forms of Corruption in the Attribution of Public Procurement Contracts and Allocation of EU Funds: Extent of the Phenomenon and Overview of Practices". Brussels: European Parliament Policy Department, September 2013. http://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document.html?reference=IPOL-JOIN_ET(2013)490676.

Beker, Avi, ed. *The Plunder of Jewish Property during the Holocaust: Confronting European History*. Palgrave, 2001.

Békesi, László. „The Economic Policy of the Mafia State". In *Twenty-Five Sides of a Post-Communist Mafia State*, edited by Bálint Magyar and Júlia Vásárhelyi, 235–57. Budapest–New York: CEU Press, 2017.

Belousov, Aleksandr. „Political Propaganda in Contemporary Russia". *Russian Politics & Law* 50, no. 3 (May 1, 2012): 56–69.

Bendix, Reinhard. „Inequality and Social Structure: A Comparison of Marx and Weber". *American Sociological Review* 39, no. 2 (1974): 149–61.

Benedek, István. „De-demokratizáció Magyarországon a demokráciaindexek fényében [De-democratization in Hungary in the light of democracy indices]". *Politikatudományi Szemle* 28, no. 2 (2019): 101–29.

Benford, Robert D., and David A. Snow. „Framing Processes and Social Movements: An Overview and Assessment". *Annual Review of Sociology* 26 (2000): 611–39.

Berezhnoy, Igor V., and Vyacheslav V. Volchik. *Issledovanie Ekonomicheskoy Ehvolutsii Instituta Vlasti-Sobstvennosti. [A Study of Economic Evolution of the Institution of Power&Ownership]*. Moscow: YUNITI-DANA: Zakon i pravo, 2008.

Berezin, Mabel. „Emotions and Political Identity: Mobilizing Affection for the Polity". In *Passionate Politics: Emotions and Social Movements*, edited by J. Goodwin, J. Jasper, and F. Polletta. Chicago; London: University Of Chicago Press, 2001.

Bergmann, Werner. „Anti-Semitic Attitudes in Europe: A Comparative Perspective". *Journal of Social Issues* 64, no. 2 (2008): 343–62.

Berry, Jeffrey M., and Clyde Wilcox. *The Interest Group Society*. Routledge, 2018.

Berti, Bendetta. „Violent and Criminal Non-State Actors". In *The Oxford Handbook of Governance and Limited Statehood*, edited by Thomas Risse, Tanja A. Börzel, and Anke Draude, 272–90. Oxford: Oxford University Press, 2018.

Bian, Yanjie. „Bringing Strong Ties Back in: Indirect Ties, Network Bridges, and Job Searches in China". *American Sociological Review* 62, no. 3 (1997): 366–85.

DW.COM. „Billionaire Czech Prime Minister's Business Ties Fuel Corruption Scandal", June 25, 2019. https://www.dw.com/en/billionaire-czech-prime-ministers-business-ties-fuel-corruption-scandal/a-49351488–0.

„Billionaires in Moscow Try Building Dynasties for Post-Putin Era". *The Moscow Times (Bloomberg)*, January 29, 2019. https://www.themoscowtimes.com/2019/01/29/billionaires-in-moscow-try-building-dynasties-for-post-putin-era-a64319.

Birch, Sarah, and David Muchlinski. „The Dataset of Countries at Risk of Electoral Violence". *Terrorism and Political Violence*, 2017, 1–20.

Blanchflower, David G., and Andrew J. Oswald. „What Makes an Entrepreneur?" *Journal of Labor Economics* 16, no. 1 (0 1, 1998): 26–60.

Blanes i Vidal, Jordi, Mirko Draca, and Christian Fons-Rosen. „Revolving Door Lobbyists". *American Economic Review* 102, no. 7 (December 2012): 3731–48.

Bódis, András. „Most van itt a vége: A Fideszt meg Lehet verni, de a rendszer már leválthatatlan [Now this is the end: Fidesz may be defeated, but the regime cannot be changed procedurally]". *Válasz Online*, July 25, 2019. https://www.valaszonline.hu/2019/07/25/orban-szuverenitashaboru-gazdasagi-megszallas/.

Bogaards, Matthijs. „De-Democratization in Hungary: Diffusely Defective Democracy". *Democratization* 25, no. 8 (2018): 1481–99.

———. „Dominant Parties and Democratic Defects". *Georgetown Journal of International Affairs* 6, no. 2 (2005): 29–35.

———. „How to Classify Hybrid Regimes? Defective Democracy and Electoral Authoritarianism". *Democratization* 16, no. 2 (2009): 399–423.

———. „Measures of Democratization: From Degree to Type to War". *Political Research Quarterly* 63, no. 2 (2010): 475–88.

———. „Where to Draw the Line? From Degree to Dichotomy in Measures of Democracy". *Democratization* 19, no. 4 (2012): 690–712.

Bohle, Dorothee, and Béla Greskovits. *Capitalist Diversity on Europe's Periphery*. 1st edition. Ithaca: Cornell University Press, 2012.

Bohman, James. *Public Deliberation: Pluralism, Complexity, and Democracy*. MIT Press, 2000.

Boisot, Max, and John Child. „From Fiefs to Clans and Network Capitalism: Explaining China's Emerging Economic Order". *Administrative Science Quarterly* 41, no. 4 (1996): 600–628.

Boissevain, Jeremy. „Patronage in Sicily". *Man* 1, no. 1 (1966): 18–33.

Bojcun, Marko. „Ukraine: Beyond Postcommunism". *Debatte: Journal of Contemporary Central and Eastern Europe* 13, no. 1 (April 1, 2005): 9–20.

Bokros, Lajos. *Accidental Occidental: Economics and Culture of Transition in Mitteleuropa, the Baltic and the Balkan Area*. Budapest–New York: CEU Press, 2013.

———. „Hanyatlás [Decay]". *Élet és Irodalom* 59, no. 1–2 (January 9, 2015).

Book, Simon. „Deutsche Firmen in Osteuropa: Geschäfte machen beim Europafeind". *WirtschaftsWoche*, January 30, 2018. https://www.wiwo.de/my/politik/europa/deutsche-firmen-in-osteuropa-geschaefte-machen-beim-europafeind/20903608.html.

Bosch, Jeroen Van den. „Mapping Political Regime Typologies". *Przegląd Politologiczny* 19, no. 4 (2014): 111–24.

Botsman, Rachel. „Big Data Meets Big Brother as China Moves to Rate Its Citizens". *Wired UK*, October 21, 2017. https://www.wired.co.uk/article/chinese-government-social-credit-score-privacy-invasion.

Bourdieu, Pierre. *In Other Words: Essays Toward a Reflexive Sociology*. Translated by Matthew Adamson. Stanford: Stanford University Press, 1990.

Boutton, Andrew. „Of Terrorism and Revenue: Why Foreign Aid Exacerbates Terrorism in Personalist Regimes". *Conflict Management and Peace Science* 36, no. 4 (2019): 359–84.

Bova, Russell. „Political Dynamics of the Post-Communist Transition: A Comparative Perspective". *World Politics* 44, no. 1 (1991): 113–38.

Box, George E. P., and Norman R. Draper. *Empirical Model-Building and Response Surfaces*. 1st edition. New York: Wiley, 1987.

Bozeman, Barry. „A Theory of Government 'Red Tape.'" *Journal of Public Administration Research and Theory* 3, no. 3 (July 1, 1993): 273–304.

Bozóki, András. „A Párttól a Családig: Hatalmi rendszerek és befolyási modellek [From the Party to the Family: Systems of power and models of influence]". In *Magyar Polip 3 – A Posztkommunista Maffiaállam*, edited by Bálint Magyar and Júlia Vásárhelyi, 223–59. Budapest: Noran Libro, 2015.

———. „Beyond 'Illiberal Democracy': The Case of Hungary". In *New Politics of Decisionism*, edited by Violeta Besirevic, 93–105. Hague: Eleven International Publishing, 2019.

———. „Broken Democracy, Predatory State, and Nationalist Populism". In *The Hungarian Patient: Social Opposition to an Illiberal Democracy*, edited by Peter Krasztev and Jon Van Til, 3–36. Budapest; New York: Central European University Press, 2015.

———. „Hungarian 'Exceptionalism': Reflections on Jeffrey C. Isaac's Illiberal Democracy". *Public Seminar* (blog), August 4, 2017. http://www.publicseminar.org/2017/08/hungarian-exceptionalism/.

———. „Hungary's Road to Systemic Change: The Opposition Roundtable". *East European Politics and Societies* 7, no. 2 (March 1, 1993): 276–308.

———. „Nationalism and Hegemony: Symbolic Politics and Colonization of Culture". In *Twenty-Five Sides of a Post-Communist Mafia State*, edited by Bálint Magyar and Júlia Vásárhelyi, 459–90. Budapest–New York: Central European University Press, 2017.

Bozóki, András, and Dániel Hegedűs. „An Externally Constrained Hybrid Regime: Hungary in the European Union". *Democratization*, April 13, 2018, 1173–89.

———. „Democracy, Dictatorship and Hybrid Regimes: Concepts and Approaches". In *Illiberal and Authoritarian Tendencies in Central, Southeastern and Eastern Europe*, edited by Magdalena Solska, Florian Bieber, and Dane Taleski, 21–49. Bern: Peter Lang, 2018.

Braga, Peter, and Stephen G. F. Hall. „China's Emerging Liberal Partnership Order and Russian and US Responses: Evidence from the Belt and Road Initiative in Eurasia". In *Socialism, Capitalism and Alternatives: Area Studies and Global Theories*, edited by Peter J. S. Duncan and Elisabeth Schimpfössl, 131–57. Fringe. London: UCL Press, 2019.

Braguinsky, Serguey. „Postcommunist Oligarchs in Russia: Quantitative Analysis". *The Journal of Law and Economics* 52, no. 2 (May 1, 2009): 307–49.

Brant, Robin. „Why Is Jack Ma a Communist Party Member?" *BBC News*, November 27, 2018, sec. Business. https://www.bbc.com/news/business-46353767.

Bratton, Michael, and Nicolas van de Walle. *Democratic Experiments in Africa: Regime Transitions in Comparative Perspective*. Cambridge–New York: Cambridge University Press, 1997.

Brems, Eva. *Conflicts Between Fundamental Rights*. Antwerp: Intersentia, 2008.

Browder, Bill. *Red Notice: A True Story of High Finance, Murder, and One Man's Fight for Justice*. New York: Simon & Schuster, 2015.

Browning, Edgar K. „Collective Choice and General Fund Financing". *Journal of Political Economy* 83, no. 2 (1975): 377–90.

Brückner Gergely. „A strómanlét elviselhető könnyűsége [The bearable lightness of being a front man". *Index.hu*, November 27, 2018. https://index.hu/gazdasag/2018/11/27/a_stromanlet_elviselheto_konnyusege_-_viszont_csalas_hazugsag_es_nagy_riziko/.

———. „Étel-ital, autók, ruhák: fogyasztanak a NER aranyifjai [Food, drinks, cars, and clothes: the consumption of NER upstarts]". *Index.hu*, December 19, 2017. https://index.hu/gazdasag/2017/12/19/etel-ital_autok_ruhak_-_igy_elnek_a_ner_aranyifjai_iii./.

———. „Mibe fektetnek a NER-lovagok? [What do the NER's champions invest in?]". *Index.hu*, January 5, 2018. https://index.hu/gazdasag/2018/01/05/a_ner-lovagok_beruhazasi_befektetesi_szokasai_iv._resz/.

———. „NHB: Nincs tovább, és ez mindannyiunknak fájni fog" [NHB: This is the end, and it will hurt all of us]. *Index.hu*, March 16, 2019. https://index.hu/gazdasag/2019/03/16/nhb_nincs_tovabb_es_ez_mindannyiunknak_fajni_fog/.

Bruff, Ian. „The Rise of Authoritarian Neoliberalism". *Rethinking Marxism* 26, no. 1 (2014): 113–29.

Brunnermeier, Markus K., and Martin Oehmke. „Bubbles, Financial Crises, and Systemic Risk". In *Handbook of the Economics of Finance*, edited by George M. Constantinides, Milton Harris, and Rene M. Stulz, 2:1221–88. Elsevier, 2013.

Buchanan, James M. „Rent Seeking and Profit Seeking". In *Toward a Theory of the Rent-Seeking Society*, edited by James M. Buchanan, Robert D. Tollison, and Gordon Tullock, 3–16. Texas A & M University, 1980.

Buchanan, James M., and Robert D. Tollison. *The Theory of Public Choice--II*. University of Michigan Press, 1984.

Buchanan, James M., Robert D. Tollison, and Gordon Tullock, eds. *Toward a Theory of the Rent-Seeking Society*. Texas A & M University, 1980.

Buchanan, Paul G. „Preauthoritarian Institutions and Postauthoritarian Outcomes: Labor Politics in Chile and Uruguay". *Latin American Politics and Society* 50, no. 1 (2008): 59–89.

Buiter, Willem H. „From Predation to Accumulation? The Second Transition Decade in Russia". *Economics of Transition and Institutional Change* 8, no. 3 (2000): 603–22.

Bullough, Oliver. *Moneyland: Why Thieves And Crooks Now Rule The World And How To Take It Back*. London: Profile Books, 2018.

———. „The Dark Side Of Globalization". *Journal of Democracy* 29, no. 1 (2018): 25–38.

Bulman-Pozen, Jessica. „Federalism as a Safeguard of the Separation of Powers". *Columbia Law Review* 112 (2012): 459–506.

Bunce, Valerie. „Should Transitologists Be Grounded?" *Slavic Review* 54, no. 1 (1995): 111–27.

Bunce, Valerie J., and Sharon L. Wolchik. *Defeating Authoritarian Leaders in Postcommunist Countries*. 1st edition. Cambridge: Cambridge University Press, 2011.

———. „Mixed Regimes in Postcommunist Eurasia". SSDD Working Paper Series, 2008.

Burdekin, Richard C. K. „Preobrazhensky's Theory of Primitive Socialist Accumulation". *Journal of Contemporary Asia* 19, no. 3 (1989): 297–307.

Burt, Ronald S. *Structural Holes: The Social Structure of Competition*. 1st Paperback Edition. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1995.

Buyantueva, Radzhana. „LGBT Rights Activism and Homophobia in Russia". *Journal of Homosexuality* 65, no. 4 (March 21, 2018): 456–83.

Call, Charles T. „Beyond the 'Failed State': Toward Conceptual Alternatives". *European Journal of International Relations* 17, no. 2 (June 1, 2011): 303–26.

———. „The Fallacy of the 'Failed State.'" *Third World Quarterly* 29, no. 8 (0 1, 2008): 1491–1507.

„Campaign". In *The Great Soviet Encyclopedia*. Macmillan, 1979. https://encyclopedia2.thefreedictionary.com/campaign.

„Campaign". In *Merriam-Webster.com*. Web: Merriam-Webster, 2019. https://www.merriam-webster.com/dictionary/campaign.

Carmody, Pádraig. *The New Scramble for Africa*. 2nd edition. Malden, MA: Polity, 2016.

Carothers, Thomas. *Aiding Democracy Abroad: The Learning Curve*. Washington: CEIP, 1999.

———. „Democracy Aid at 25: Time to Choose". *Journal of Democracy* 26, no. 1 (January 7, 2015): 59–73.

———. „Democracy Assistance: The Question of Strategy". *Democratization* 4, no. 3 (September 1, 1997): 109–32.

———. „The End of the Transition Paradigm". *Journal of Democracy* 13, no. 1 (0 2002): 5–21.

Cartier-Bresson, Jean. „Corruption Networks, Transaction Security and Illegal Social Exchange". *Political Studies* 45, no. 3 (1997): 463–76.

Cassani, Andrea. „Hybrid What? Partial Consensus and Persistent Divergences in the Analysis of Hybrid Regimes". *International Political Science Review* 35, no. 5 (0 1, 2014): 542–58.

Chang, G. M., and X. Q. Tang. „Improve the Ruling Party's Mechanism of Combating Corruption". *CAAS Journal of Political Science*, no. 2 (2007): 45–52.

Charman, Ken. „Kazakhstan: A State-Led Liberalized Market Economy?" In *Varieties of Capitalism in Post-Communist Countries*, edited by David Lane and Martin Myant, 165–82. Studies in Economic Transition. London: Palgrave Macmillan UK, 2007.

Chase-Dunn, Christopher. „The Effects of International Economic Dependence on Development and Inequality: A Cross-National Study". *American Sociological Review* 40, no. 6 (1975): 720–38.

Chayes, Sarah. „The Structure of Corruption: A Systemic Analysis". In *Stubborn Structures: Reconceptualizing Post-Communist Regimes*, edited by Bálint Magyar, 507–30. Budapest–New York: Central European University Press, 2019.

———. *Thieves of State: Why Corruption Threatens Global Security*. W. W. Norton & Company, 2015.

Chehabi, Houchang E., and Juan J. Linz. *Sultanistic Regimes*. Baltimore and London: Johns Hopkins University Press, 1998.

Cheibub, José Antonio, Jennifer Gandhi, and James Raymond Vreeland. „Democracy and Dictatorship Revisited". *Public Choice* 143, no. 1–2 (April 1, 2010): 67–101.

Chernykh, Lucy. „Profit or Politics? Understanding Renationalizations in Russia". *Journal of Corporate Finance* 17, no. 5 (2011): 1237–53.

„China Invents the Digital Totalitarian State". *The Economist*, December 17, 2016. https://www.economist.com/briefing/2016/12/17/china-invents-the-digital-totalitarian-state.

Chkhikvadze, Ani. „Georgian Dream's Pyrrhic Victory". *The American Interest* (blog), December 18, 2018. https://www.the-american-interest.com/2018/12/18/georgian-dreams-pyrrhic-victory/.

Choi, Young Back. „Industrial Policy as the Engine of Economic Growth in South Korea: Myth and Reality". In *The Collapse of Development Planning*, edited by Peter J. Boettke, 231–55. New York; London: NYU Press, 1994.

Hungarian Spectrum. „Closing Statements of Activists Márton Gulyás and Gergő Varga", April 15, 2017. https://hungarianspectrum.org/2017/04/15/closing-statements-of-activists-marton-gulyas-and-gergo-varga/.

Coady, David. „Conspiracy Theories as Official Stories". In *Conspiracy Theories: The Philosophical Debate*, edited by David Coady, 115–28. Hampshire: Routledge, 2006.

Coase, Ronald. „The Problem of Social Cost". *The Journal of Law & Economics* 3 (1960): 1–44.

Colander, David, Richard Holt, and Barkley Rosser Jr. „The Changing Face of Mainstream Economics". *Review of Political Economy* 16, no. 4 (2004): 485–99.

Collier, David, Jody Laporte, and Jason Seawright. „Typologies: Forming Concepts and Creating Categorical Variables". In *The Oxford Handbook of Political Methodology*, edited by Janet M. Box-Steffensmeier, Henry E. Brady, and David Collier. Oxford New York: Oxford University Press, 2008.

Collier, David, and Steven Levitsky. „Democracy with Adjectives: Conceptual Innovation in Comparative Research". *World Politics* 49, no. 3 (1997): 430–451.

Collins, Kathleen. *Clan Politics and Regime Transition in Central Asia*. Cambridge University Press, 2006.

„Conclusions of the Joint International Press Freedom Mission to Hungary". European Centre for Press and Media Freedom (ECPMF), December 3, 2019. https://www.ecpmf.eu/files/hungary_conclusions_-_international_mission.pdf.

Congleton, Roger D., and Arye L. Hillman, eds. *Companion to the Political Economy of Rent Seeking*. Northampton, MA: Edward Elgar Pub, 2015.

Conybeare, John A. C. „The Rent-Seeking State and Revenue Diversification". *World Politics* 35, no. 1 (October 1982): 25–42.

Cook, Linda J., and Martin K. Dimitrov. „The Social Contract Revisited: Evidence from Communist and State Capitalist Economies". *Europe-Asia Studies* 69, no. 1 (0 2, 2017): 8–26.

Cooley, Alexander A., and John Heathershaw. *Dictators Without Borders: Power and Money in Central Asia*. Yale University Press, 2017.

Cooley, Alexander, John Heathershaw, and J. C. Sharman. „Laundering Cash, Whitewashing Reputations". *Journal of Democracy* 29, no. 1 (2018): 39–53.

Coppedge, Michael. *Democratization and Research Methods*. Cambridge: Cambridge University Press, 2012.

Coppedge, Michael, John Gerring, Carl Henrik Knutsen, Staffan I. Lindberg, Jan Teorell, David Altman, Michael Bernhard, et al. „V-Dem Country-Year Dataset 2019". Varieties of Democracy (V-Dem) Project, 2019. https://www.v-dem.net/en/data/data-version-9/.

Coronel, Jason C., Shannon Poulsen, and Matthew D. Sweitzer. „Investigating the Generation and Spread of Numerical Misinformation: A Combined Eye Movement Monitoring and Social Transmission Approach". *Human Communication Research*, December 5, 2019.

Corrales, Javier. „Autocratic Legalism in Venezuela". *Journal of Democracy* 26, no. 2 (April 13, 2015): 37–51.

CRCB. „Competitive Intensity and Corruption Risks: Statistical Analysis of Hungarian Public Procurement—2009–2015. Data and Descriptive Statistics". Corruption Research Center Budapest, 2016. http://www.crcb.eu/?p=943.

Croissant, Aurel. „From Transition to Defective Democracy: Mapping Asian Democratization". *Democratization* 11, no. 5 (2004): 156–178.

„Crony". In *Merriam-Webster.com*. Web: Merriam-Webster, 2019. https://www.merriam-webster.com/dictionary/crony.

Cross, William P., and Richard S. Katz, eds. *The Challenges of Intra-Party Democracy*. Oxford University Press, 2013.

Crouch, Colin. *Post-Democracy*. Malden, MA: Polity, 2004.

Crowther, William. „Ethnic Condominium and Illiberalism in Macedonia". *East European Politics and Societies* 31, no. 4 (2017): 739–61.

Csaba, László. *Válság-gazdaság-világ: adalék Közép-Európa három évtizedes gazdaságtörténetéhez (1988–2018) [Crisis-economy-world: Additions to the economic history of the last three decades of Central Europe (1988–2018)]*. Budapest: Éghajlat Könyvkiadó, 2018.

„Családi lista 2019 - Forbes [Family List 2019 - Forbes]". *Forbes Magyarország*, September 2019. https://forbes.hu/extra/csaladi-lista-2019/.

Csanádi, Mária. „China in Between Varieties of Capitalism and Communism". Discussion Paper; Centre for Economic and Regional Studies, Hungarian Academy of Sciences, 2016. http://www.mtakti.hu/file/download/mtdp/MTDP1604.pdf.

———. „Interpreting Communist Systems and Their Differences in Operation and Transformation as Networks". Discussion Paper; Centre for Economic and Regional Studies, Hungarian Academy of Sciences, 2014. http://econ.core.hu/file/download/mtdp/MTDP1427.pdf.

———. *Self-Consuming Evolutions: A Model on the Structure, Self-Reproduction, Self-Destruction and Transformation of Party-State Systems Tested in Romania, Hungary, and China*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 2006.

———. „Systemic Background of Local Indebtedness and Investment Overheating during the Global Crisis in China". *Journal of Chinese Economic and Business Studies* 13 (2015): 147–74.

———. „The 'Chinese Style Reforms' and the Hungarian 'Goulash Communism.'" Discussion Paper; Centre for Economic and Regional Studies, Hungarian Academy of Sciences, 2009. http://econ.core.hu/file/download/mtdp/MTDP0903.pdf.

Császár, Kinga. „A cselédség jogi helyzete a dualizmus-kori Magyarországon: cselédügyek Somogyban és Baranyában [Legal situation of servants in Hungary in the dualist era: Servant's issues in Somogy and Baranya colloquium]". *Jura (Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar)* 2013 (2013): 171–80.

Csepeli, György. „The Ideological Patchwork of the Mafia State". In *Twenty-Five Sides of a Post-Communist Mafia State*, edited by Bálint Magyar and Júlia Vásárhelyi, 27–40. Budapest–New York: Central European University Press, 2017.

Cseres-Gergely, Zsombor, and György Molnár. „Közmunka, segélyezés, elsődleges és másodlagos munkaerőpiac [Public work, transfers, primary and secondary labor market]". In *Társadalmi Riport, 2014*, edited by Tamás Kolosi and István György Tóth, 204–25. Budapest: TÁRKI, 2014. http://old.tarki.hu/adatbank-h/kutjel/pdf/b331.pdf.

Csikász Brigitta, and Rádi Antónia. „Kubatov kopaszai akcióztak az NVI-nél, felülről állíthatták le a nyomozást". *atlatszo.hu* (blog), May 4, 2017. https://atlatszo.hu/2017/05/04/kubatov-kopaszai-akcioztak-az-nvi-nel-felulrol-allithattak-le-a-nyomozast/.

Csizmadia, Ervin. *A magyar politikai fejlődés logikája: összehasonlítható-e a jelen a múlttal, s ha igen, hogyan? [The logic of Hungarian political development: Can we compare the present to the past, and if so, how?]*. Budapest: Gondolat Kiadó, 2017.

Csurgó, Dénes, and Tamás Szémann. „Ő a valódi gazdasági csoda [He is the real economic miracle]". *Index.hu*, February 20, 2017. http://index.hu/gazdasag/2017/02/20/meszaros_lorinc_vagyona/.

Cummings, Sally. *Kazakhstan: Power and the Elite*. London; New York: I.B. Tauris, 2005.

POLITICO. „Czech Election Front-Runner Charged with Subsidy Fraud", October 9, 2017. https://www.politico.eu/article/czech-election-front-runner-charged-with-subsidy-fraud/.

Dabrowski, Marek. „Macroeconomic Stabilization". In *The Handbook of Political, Social, and Economic Transformation*, edited by Wolfgang Merkel, Raj Kollmorgen, and Hans-Jurgen Wagener, 552–57. Oxford; New York: Oxford University Press, 2019.

Dagaev, Dmitry, Natalia Lamberova, Anton Sobolev, and Konstantin Sonin. „Technological Foundations of Political Instability". SSRN Scholarly Paper. Rochester, NY: Social Science Research Network, December 1, 2013. https://papers.ssrn.com/abstract=2444785.

D'Agostino, Anthony. *Soviet Succession Struggles: Kremlinology and the Russian Question from Lenin to Gorbachev*. Boston—London etc: Routledge, 1989.

Dahl, Robert A. *Polyarchy: Participation and Opposition*. New Haven: Yale University Press, 1971.

———. „Why All Democratic Countries Have Mixed Economies". *Nomos* 35 (1993): 259–82.

Dal Bó, Ernesto. „Regulatory Capture: A Review". *Oxford Review of Economic Policy* 22, no. 2 (July 1, 2006): 203–25.

Daly, Tom Gerald. „Democratic Decay: Conceptualising an Emerging Research Field". *Hague Journal on the Rule of Law*, February 19, 2019.

Darden, Keith, and Anna Grzymala-Busse. „The Great Divide: Literacy, Nationalism, and the Communist Collapse". *World Politics* 59, no. 1 (2006): 83–115.

Davenport, Christian. „State Repression and Political Order". *Annual Review of Political Science* 10, no. 1 (2007): 1–23.

Dávid-Barrett, Elizabeth, and Mihály Fazekas. „Corrupt Contracting: Partisan Favouritism in Public Procurement. Hungary and the United Kingdom Compared". Working Paper. ERCAS Working Papers. European Research Centre for Anti-Corruption and State-Building, July 2016. https://www.againstcorruption.eu/wp-content/uploads/2016/07/WP-49-Corrupt-Contracting.pdf.

Davis, Kevin E., Benedict Kingsbury, and Sally Engle Merry. „Indicators as a Technology of Global Governance". *Law & Society Review* 46, no. 1 (March 1, 2012): 71–104.

Dawisha, Karen. *Putin's Kleptocracy: Who Owns Russia?* New York: Simon & Schuster, 2014.

De Soto, Hernando. *The Mystery of Capital: Why Capitalism Triumphs in the West and Fails Everywhere Else*. Reprint edition. New York, NY: Basic Books, 2003.

Deák, András. „Captured by Power: The Expansion of the Paks Nuclear Power Plant". In *Twenty-Five Sides of a Post-Communist Mafia State*, edited by Bálint Magyar and Júlia Vásárhelyi, 323–44. Budapest–New York: Central European University Press, 2017.

„Debating the Color Revolutions [Special Section]". *Journal of Democracy* 20, no. 1 (2009): 69–97.

Demirjian, Karoun. „Meanwhile in Russia, Putin Passes Law against Protests". *Washington Post*, July 22, 2014. https://www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2014/07/22/meanwhile-in-russia-putin-passes-law-against-protests/.

Demsetz, Harold. „Toward a Theory of Property Rights". In *Classic Papers in Natural Resource Economics*, edited by Chennat Gopalakrishnan, 163–77. London: Palgrave Macmillan UK, 2000.

Dencik, Lars. „Neo-Tribalism: Exploring the Populist Backlash to a Cosmopolitan Europe". *An Anthology of Contending Views on International Security : Defense, Security and Strategies*, July 13, 2012, 37–56.

Deneulin, Séverine, and Carole Rakodi. „Revisiting Religion: Development Studies Thirty Years On". *World Development* 39, no. 1 (2011): 45–54.

Denisova, Irina, Markus Eller, Timothy Frye, and Ekaterina Zhuravskaya. „Who Wants To Revise Privatization? The Complementarity of Market Skills and Institutions". *The American Political Science Review* 103, no. 2 (2009): 284–304.

OSCE. „Despite Violence and Threats in East, Ukraine Election Characterized by High Turnout and Resolve to Guarantee Fundamental Freedoms, International Observers Say", May 26, 2014. https://www.osce.org/odihr/elections/119081.

Devuyst, Youri. „The Constitutional and Lisbon Treaties". In *The Oxford Handbook of the European Union*, edited by Erik Jones, Anand Menon, and Stephen Weatherill, 163–78. Oxford: Oxford University Press, 2012.

Dewhirst, Martin, and Robert Farrell. *The Soviet Censorship*. Scarecrow Press, Inc, 1973.

Dezső, András, and Szabolcs Panyi. „We Are Not Paid Agents of Russia, We Do It out of Conviction". *Index.hu*, January 30, 2017. http://index.hu/belfold/2017/01/30/we_are_not_paid_agents_of_russia_we_do_it_out_of_conviction/.

Diaby, Aboubacar, and Kevin Sylwester. „Corruption and Market Competition: Evidence from Post-Communist Countries". *World Development* 66 (February 1, 2015): 487–99.

Diamond, Larry. *Developing Democracy: Toward Consolidation*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1999.

———. „Thinking About Hybrid Regimes". *Journal of Democracy* 13, no. 2 (April 2002): 21.

Diamond, Larry, Juan Linz, and Seymour Martin Lipset. *Democracy in Developing Countries*. London: Lynne Rienner, 1989.

Dickie, John. *Mafia Republic: Italy's Criminal Curse. Cosa Nostra, 'Ndrangheta and Camorra from 1946 to the Present*. Sceptre, 2014.

Diggs, B. J. „The Common Good as Reason for Political Action". *Ethics* 83, no. 4 (1973): 283–93.

Dimitrova-Grajzl, Valentina, and Eszter Simon. „Political Trust and Historical Legacy: The Effect of Varieties of Socialism". *East European Politics and Societies* 24, no. 2 (May 1, 2010): 206–28.

Djankov, Simeon, Edward Glaeser, Rafael La Porta, Florencio Lopez-de-Silanes, and Andrei Shleifer. „The New Comparative Economics". *Journal of Comparative Economics* 31, no. 4 (2003): 595–619.

Dobson, William J. *The Dictator's Learning Curve: Inside the Global Battle for Democracy*. New York: Anchor, 2013.

Domhoff, G. William. *Who Rules America? Power and Politics, and Social Change*. McGraw-Hill, 2006.

Douglas, Karen M., Robbie M. Sutton, Mitchell J. Callan, Rael J. Dawtry, and Annelie J. Harvey. „Someone Is Pulling the Strings: Hypersensitive Agency Detection and Belief in Conspiracy Theories". *Thinking & Reasoning* 22, no. 1 (0 2, 2016): 57–77.

Dragadze, Tamara. „The Domestication of Religion under Soviet Communism". In *Socialism: Ideals, Ideologies, and Local Practice*, 141–51. Routledge, 2003.

Dragoman, Dragoș. „Post-Accession Backsliding: Non-Ideologic Populism and Democratic Setbacks in Romania". *South-East European Journal of Political Science* 1, no. 3 (2013): 27–46.

Dreisbach, Daniel L. „The Meaning of the Separation of Church and State: Competing Views". In *The Oxford Handbook of Church and State in the United States*, 207–25. Oxford: Oxford University Press, 2010.

Drew, Allison. „Communism in Africa". In *The Oxford Handbook of the History of Communism*, edited by S. A. Smith, Reprint edition, 285–302. Oxford New York: Oxford University Press, 2017.

Dubrovskiy, Vladimir. „Ukraine after 2019 Elections: Prospects for the Rule of Law". presented at the „Partners in Eastern Europe: Multiple Crossroads" Conference, Budapest, December 9, 2019.

Duckett, Jane. „Bureaucratic Interests and Institutions in the Making of China's Social Policy". *Public Administration Quarterly* 27, no. 1/2 (2003): 210–37.

Duffy, Natalie. „Internet Freedom in Vladimir Putin's Russia: The Noose Tightens". *AEI Paper & Studies*, January 1, 2015, B1.

Dugin, Alexander. *The Fourth Political Theory*. Arktos, 2012.

Dukalskis, Alexander, and Johannes Gerschewski. „What Autocracies Say (and What Citizens Hear): Proposing Four Mechanisms of Autocratic Legitimation". *Contemporary Politics* 23, no. 3 (July 3, 2017): 251–68.

Dumont, Louis. *Homo Hierarchicus: The Caste System and Its Implications*. Chicago; London: University of Chicago Press, 1980.

Dunai, Márton. „How Europe's Taxpayers Will Bankroll Viktor Orban's Friends and Family". *Reuters*, March 15, 2018, sec. Special Report. http://www.reuters.com/investigates/special-report/hungary-orban-balaton/.

Dunleavy, Patrick. *Democracy, Bureaucracy and Public Choice: Economic Approaches in Political Science*. 1 edition. Routledge, 2016.

Duverger, Maurice. *Political Parties: Their Organisation and Activity in the Modern State*. New York: Wiley, 1954.

Dworkin, Richard. „Judicial Discretion". In *The Rule of Law and the Separation of Powers*, edited by Richard Bellamy, 157–72. New York: Routledge, 2017.

Dyzenhaus, David. „States of Emergency". In *The Oxford Handbook of Comparative Constitutional Law*, edited by Michel Rosenfeld and András Sajó, 442–63. Oxford: Oxford University Press, 2012.

Dzarasov, Ruslan. „Semi-Dependent Capitalism: Russia". In *Socialism, Capitalism and Alternatives: Area Studies and Global Theories*, edited by Peter J. S. Duncan and Elisabeth Schimpfössl, 15–32. Fringe. London: UCL Press, 2019.

Earl, Jennifer. „Political Repression: Iron Fists, Velvet Gloves, and Diffuse Control". *Annual Review of Sociology* 37, no. 1 (2011): 261–84.

———. „Tanks, Tear Gas, and Taxes: Toward a Theory of Movement Repression". *Sociological Theory* 21, no. 1 (2003): 44–68. https://doi.org/10.1111/1467–9558.00175.

Easter, Gerald M. „Revenue Imperatives: State over Market in Postcommunist Russia". In *The Political Economy of Russia*, edited by Neil Robinson, 51–68. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, 2012.

EBRD. „Life in Transition: After the Crisis". London: European Bank for Reconstruction and Development, 2011.

Economy, Elizabeth C. „China's Imperial President: Xi Jinping Tightens His Grip". *Foreign Affairs*, no. 6 (2014): 80–91.

Edelman, Murray Jacob. „The Construction and Uses of Political Enemies". In *Constructing the Political Spectacle*, 66–89. University of Chicago Press, 1988.

„Effectiveness of Provisions on Membership in Criminal Organizations". Organized Crime—Best Practice Survey No. 7. Strasbourg: Council of Europe - PC-S-CO, 0 2004. https://www.coe.int/t/dg1/legalcooperation/economiccrime/organisedcrime/BestPractice7E.pdf.

hvg.hu. „Egy nyár a VIP-páholyban: Nézze meg Orbán és a NER-elit vidám képeit! [A summer in the VIP Box: Look at the happy photos of Orbán and the NER elite!]", September 6, 2017. https://hvg.hu/itthon/20170906_ner_nyar_VIPpaholy.

Ehala, Martin. „The Bronze Soldier: Identity Threat and Maintenance in Estonia". *Journal of Baltic Studies* 40, no. 1 (March 1, 2009): 139–58.

Eisenberg, Andrew. „Weberian Patrimonialism and Imperial Chinese History". *Theory and Society* 27, no. 1 (1998): 83–102.

Eisenstadt, S. N., and Louis Roniger. „Patron—Client Relations as a Model of Structuring Social Exchange". *Comparative Studies in Society and History* 22, no. 1 (1980): 42–77.

Ekman, Joakim. „Political Participation and Regime Stability: A Framework for Analyzing Hybrid Regimes". *International Political Science Review* 30, no. 1 (2009): 7–31.

Előd Fruzsina. „22 ügy, amiben a kormány előhúzta a mindent vivő kártyát [22 cases when the government used the trump card]". *Index.hu*, December 7, 2018. https://index.hu/gazdasag/2018/12/07/nemzetstrategiai_szempontbol_kiemelt_jelentosegu_osszefonodasok_2018_vegeig/.

Elster, Jon, Claus Offe, and Ulrich K. Preuss. *Institutional Design in Post-Communist Societies: Rebuilding the Ship at Sea*. Cambridge–New York: Cambridge University Press, 1998.

Ensafi, Roya, Philipp Winter, Abdullah Mueen, and Jedidiah R. Crandall. „Analyzing the Great Firewall of China Over Space and Time". *Proceedings on Privacy Enhancing Technologies* 2015, no. 1 (April 1, 2015): 61–76.

Enyedi, Zsolt. „Populism Is Indeed a Threat to Democracy—and the Positive Case for It Is Rather Feeble". *EUROPP* (blog), July 24, 2017. http://blogs.lse.ac.uk/europpblog/2017/07/24/is-populism-really-a-threat-to-democracy/.

———. „Religious and Clerical Polarisation in Hungary". In *Religion and Mass Electoral Behaviour in Europe*, edited by David Broughton and Hans-Martien ten Napel, 157–75. Routledge, 2000.

———. „The Survival of the Fittest: Party System Concentration in Hungary". In *Post-Communist EU Member States: Parties and Party Systems*, edited by Susanne Jungerstam-Mulders, 177–202. New York: Routledge, 2006.

Epstein, Richard. *Takings: Private Property and the Power of Eminent Domain*. Cambridge, Mass: Harvard University Press, 1985.

Erdélyi, Katalin. „Milliárdos pályázatok csak stratégiai partnereknek [Billion-forint tenders for strategic partners only]". *Atlatszo.hu* (blog), July 30, 2013. http://atlatszo.blog.hu/2013/07/30/milliardos_palyazatok_a_strategiai_partnereknek1.

———. „The Mészáros Empire Won Public Tenders Worth €826 Million Last Year, 93 Percent of Which Came from European Union Funds". *Atlatszo.hu* (blog), January 17, 2019. https://english.atlatszo.hu/2019/01/17/the-meszaros-empire-won-public-tenders-worth-e826-million-last-year-93-percent-of-which-came-from-european-union-funds/.

Escribà-Folch, Abel. „AccounTabelul for What? Regime Types, Performance, and the Fate of Outgoing Dictators, 1946–2004". *Democratization* 20, no. 1 (2013): 160–85.

———. „Repression, Political Threats, and Survival under Autocracy". *International Political Science Review* 34, no. 5 (2013): 543–60.

Escribà-Folch, Abel, and Joseph Wright. „Dealing with Tyranny: International Sanctions and the Survival of Authoritarian Rulers". *International Studies Quarterly* 54, no. 2 (2010): 335–59.

Esping-Andersen, Gøsta. *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Oxford: Princeton University Press, 1990.

Evans, Richard J. *The Coming of the Third Reich*. New York: Penguin, 2004.

Eyal, Gil, Iván Szelényi, and Eleanor Townsley. *Making Capitalism Without Capitalists: Class Formation and Elite Struggles in Post-Communist Central Europe*. London: Verso, 1998.

Ezrow, Lawrence, Jonathan Homola, and Margit Tavits. „When Extremism Pays: Policy Positions, Voter Certainty, and Party Support in Postcommunist Europe". *The Journal of Politics* 76, no. 2 (April 1, 2014): 535–47.

Fabry, Adam. *The Political Economy of Hungary: From State Capitalism to Authoritarian Neoliberalism*. Pivot. London: Palgrave Macmillan, 2019.

Faccio, Mara. „Politically Connected Firms". *American Economic Review* 96, no. 1 (2006): 369–86.

„Family". In *Online Etymology Dictionary*. Accessed November 15, 2018. https://www.etymonline.com/word/family.

Felter, Elizabeth. „A History of the State's Response to Domestic Violence". In *Feminists Negotiate the State: The Politics of Domestic Violence*, edited by Cynthia Daniels, 5–20. Lanham: University Press of America, 1997.

„Fenced Out: Hungary's Violations of the Rights of Refugees and Migrants". Amnesty International, 2015. https://www.amnesty.hu/data/file/1792-hungary-briefing-final-embargo-081015.pdf?version=1415642342.

Ferge, Zsuzsa, and Katalin Tausz. „Social Security in Hungary: A Balance Sheet after Twelve Years". *Social Policy & Administration* 36, no. 2 (2002): 176–99.

The Budapest Beacon. „Fidesz Online Army Is Commanded Right from the Party Headquarters", January 31, 2018. https://budapestbeacon.com/fidesz-online-army-commanded-right-party-headquarters/.

Fidrmuc, Jan. „Transformation Crises". In *The Handbook of Political, Social, and Economic Transformation*, edited by Wolfgang Merkel, Raj Kollmorgen, and Hans-Jurgen Wagener, 668–72. Oxford; New York: Oxford University Press, 2019.

Fierăscu, Silvia I. *Redefining State Capture: The Institutionalization of Corruption Networks in Hungarian Public Procurement*. Bucharest: Editura Eikon, 2019.

Firestone, Thomas. „Armed Injustice: Abuse of the Law and Complex Crime in Post-Soviet Russia". *Denver Journal of International Law and Policy* 38 (2010 2009): 555–80.

Fishman, Robert M. „Rethinking State and Regime: Southern Europe's Transition to Democracy". *World Politics* 42, no. 3 (April 1990): 422–40.

Fisun, Oleksandr. „Neopatrimonialism in Post-Soviet Eurasia". In *Stubborn Structures: Reconceptualizing Post-Communist Regimes*, edited by Bálint Magyar, 75–96. Budapest–New York: Central European University Press, 2019.

Fleck, Zoltán. „Law under the Mafia State". In *Twenty-Five Sides of a Post-Communist Mafia State*, edited by Bálint Magyar and Júlia Vásárhelyi, 69–84. Budapest–New York: Central European University Press, 2017.

Foa, Roberto Stefan, and Yascha Mounk. „The Danger of Deconsolidation: The Democratic Disconnect". *Journal of Democracy* 27, no. 3 (2016): 5–17.

Fokasz, Oresztész, and Babett Oroszi. „Protestáló etika [Protesting ethic]". *HVG*, June 6, 2019.

Földi, András. „A római család jogi rendje [The legal order of the roman family]". *Rubicon*, no. 3–4 (1997). http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/a_romai_csalad_jogi_rendje/.

Forrat, Natalia. „The Political Economy of Russian Higher Education: Why Does Putin Support Research Universities?" *Post-Soviet Affairs* 32, no. 4 (July 3, 2016): 299–337.

Förster, Till, and Lucy Koechlin. „'Traditional' Authorities". In *The Oxford Handbook of Governance and Limited Statehood*, edited by Thomas Risse, Tanja A. Börzel, and Anke Draude, 231–47. Oxford: Oxford University Press, 2018.

Fougner, Tore. „Neoliberal Governance of States: The Role of Competitiveness Indexing and Country Benchmarking". *Millennium* 37, no. 2 (0 1, 2008): 303–26.

Fox, Gregory H., and Georg Nolte. „Intolerant Democracies". *Harvard International Law Journal* 36, no. 1 (1995): 1–70.

Fox, Richard L., and Jennifer M. Ramos. *IPolitics: Citizens, Elections, and Governing in the New Media Era*. Cambridge University Press, 2012.

France-Presse, Agence. „Vladimir Putin Calls for 'reliable' Russian Version of Wikipedia". *The Guardian*, November 5, 2019, sec. World news. https://www.theguardian.com/world/2019/nov/05/vladimir-putin-calls-for-reliable-russian-version-of-wikipedia.

Franke, Anja, Andrea Gawrich, and Gurban Alakbarov. „Kazakhstan and Azerbaijan as Post-Soviet Rentier States: Resource Incomes and Autocracy as a Double 'Curse' in Post-Soviet Regimes". *Europe-Asia Studies* 61, no. 1 (2009): 109–40.

Frankenberg, Günter. „Democracy". In *The Oxford Handbook of Comparative Constitutional Law*, edited by Michel Rosenfeld and András Sajó, 250–68. Oxford: Oxford University Press, 2012.

Franzmann, Simon, and André Kaiser. „Locating Political Parties in Policy Space: A Reanalysis of Party Manifesto Data". *Party Politics* 12, no. 2 (March 1, 2006): 163–88.

„Freedom in the World 2018: Democracy in Crisis". Freedom House, 2018. https://freedomhouse.org/report/freedom-world/freedom-world-2018.

„Freedom in the World: Country and Territory Ratings and Statuses, 1973–2019 (Excel)". Freedom House, 2019. https://freedomhouse.org/sites/default/files/Country_and_Territory_Ratings_and_Statuses_FIW1973–2019.xls.

„Freeman". In *Merriam-Webster.com*. Accessed November 29, 2018. https://www.merriam-webster.com/dictionary/freeman.

Frei, Tamás. *2015—A káosz éve és a magyar elit háborúja [2015—The year of chaos and the war of the Hungarian elite]*. Budapest: Ulpius, 2013.

Friedman, David D. „Market Failure: An Argument For and Against Government". In *The Machinery of Freedom: Guide to a Radical Capitalism*, 3rd edition, 256–61. New York: CreateSpace Independent Publishing Platform, 2015.

Friedman, Milton. *Capitalism and Freedom*. Chicago: University of Chicago Press, 2009.

———. „The Methodology of Positive Economics". In *Essays in Positive Economics*, edited by Milton Friedman, 3–43. University of Chicago Press, 1953.

Friedrich, Carl J., and Zbigniew K. Brzezinski. *Totalitarian Dictatorship and Autocracy*. New York: Praeger, 1956.

Friedrichs, David O. *Trusted Criminals: White Collar Crime in Contemporary Society*. 4th edition. Belmont, CA: Cengage Learning, 2009.

Frydman, Roman, Kenneth Murphy, and Andrzej Rapaczynski. *Capitalism with a Comrade's Face*. Budapest: Central European University Press, 1998.

Frydman, Roman, and Andrzej Rapaczynski. *Privatization in Eastern Europe: Is the State Withering Away?* 1st edition. Budapest–New York: Central European University Press, 1994.

Frye, Timothy. *Building States and Markets After Communism: The Perils of Polarized Democracy*. Cambridge–New York: Cambridge University Press, 2010.

———. *Property Rights and Property Wrongs: How Power, Institutions, and Norms Shape Economic Conflict in Russia*. Cambridge–New York Cambridge University Press, 2017.

Frye, Timothy, Ora John Reuter, and David Szakonyi. „Hitting Them With Carrots: Voter Intimidation and Vote Buying in Russia". *British Journal of Political Science*, February 2018, 1–25.

Frye, Timothy, and Andrei Shleifer. „The Invisible Hand and the Grabbing Hand". *The American Economic Review*, Papers and Proceedings of the Hundred and Fourth Annual Meeting of the American Economic Association, 87, no. 2 (May 1997): 354–58.

Fukuyama, Francis. *Identity: Contemporary Identity Politics and the Struggle for Recognition*. London: Profile Books, 2018.

———. *The End of History and The Last Man*. New York: Free Press, 1992.

Funk, Nanette, and Magda Mueller. *Gender Politics and Post-Communism: Reflections from Eastern Europe and the Former Soviet Union*. Routledge, 2018.

Gaaze, Konstantin. „Court and Politburo: Putin's Changing Inner Circle". *Carnegie Moscow Center* (blog), September 22, 2017. https://carnegie.ru/commentary/73193.

Gábor, György. „The Land of an Appropriated God: Sacred Political Symbols and Symbolic Political Sacrality". In *Twenty-Five Sides of a Post-Communist Mafia State*, edited by Bálint Magyar and Júlia Vásárhelyi, 421–58. Budapest–New York: CEU Press, 2017.

Gaddy, Clifford G., and Barry W. Ickes. „Russia's Dependence on Resources". In *The Oxford Handbook of the Russian Economy*, edited by Michael Alexeev and Shlomo Weber, 309–40. Oxford; New York: Oxford University Press, 2013.

Gagyi, Ágnes, and Tamás Gerőcs. „The Political Economy of Hungary's New 'Slave Law.'" *Lefteast* (blog), January 1, 2019. https://www.criticatac.ro/lefteast/the-political-economy-of-hungarys-new-slave-law/.

Galbreath, David. „The Politics of European Integration and Minority Rights in Estonia and Latvia". *Perspectives on European Politics and Society* 4, no. 1 (2003): 35–53.

Galeotti, Mark. „Future Without Putin No Longer Taboo Issue". *The Moscow Times*, September 21, 2019. https://www.themoscowtimes.com/2019/09/21/future-without-putin-no-longer-taboo-issue-a67376.

———. „Is This Russia's Next Leader?" *The Moscow Times*, October 4, 2019. https://www.themoscowtimes.com/2019/10/04/is-this-russias-next-leader-a67599.

Gallai, Tamás. „Mennyire veszélyes Oroszország a Nyugat szabadságára? [How dangerous is Russia to the liberty of the West?]". *Neokohn*, November 30, 2019. https://neokohn.hu/2019/11/30/mennyire-veszelyes-oroszorszag-a-nyugat-szabadsagara/.

Galuszka, Peter. „Red-Handed Russia". *Business Week*, no. 3300 (0 11, 1993): 14–15.

Gambetta, Diego. „Corruption: An Analytical Map". In *Political Corruption in Transition: A Sceptic's Handbook*, edited by Stephen Kotkin and András Sajó, 33–56. Budapest–New York: Central European University Press, 2002.

———. *The Sicilian Mafia: The Business of Private Protection*. 1st edition. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1996.

Gandhi, Jennifer, and Ellen Lust-Okar. „Elections Under Authoritarianism". *Annual Review of Political Science* 12, no. 1 (2009): 403–22.

Ganev, Venelin I. „Post-Accession Hooliganism: Democratic Governance in Bulgaria and Romania after 2007". *East European Politics and Societies* 27, no. 1 (0 1, 2013): 26–44.

Garud, Raghu, and Peter Karnøe, eds. *Path Dependence and Creation*. 1 edition. Mahwah, N.J: Psychology Press, 2001.

Garwood, Christine. *Flat Earth: The History of an Infamous Idea*. New York: Thomas Dunne Books, 2008.

Gebrekidan, Selam, Matt Apuzzo, and Benjamin Novak. „The Money Farmers: How Oligarchs and Populists Milk the EU for Millions". *The New York Times*, November 3, 2019, sec. World. https://www.nytimes.com/2019/11/03/world/europe/eu-farm-subsidy-hungary.html.

Geertz, Clifford. „Religion as a Cultural System". In *The Interpretation of Cultures*, 87–125. New York: Basic Books, 1973.

Gelb, Bernard A. „Russian Natural Gas: Regional Dependence". Library of Congress, Washington DC Congressional Research Service, 0 5, 2007. https://apps.dtic.mil/docs/citations/ADA460847.

Gellner, Ernest. *Conditions of Liberty: Civil Society and Its Rivals*. New York: Penguin Press, 1994.

———. *Nations and Nationalism*. Second edition. Ithaca, New York: Cornell University Press, 2009.

Gel'man, Vladimir. „Introduction: Politics of Fear". In *The Global Encyclopaedia of Informality*, edited by Alena Ledeneva, Volume 2:420–24. UCL Press, 2018.

———. „Post-Soviet Transitions and Democratization: Towards Theory-Building". *Democratization* 10, no. 2 (2003): 87–104.

Genin, Aaron. „Georgian Protests: Tbilis's Two-Sided Conflict". *The California Review*, July 25, 2019. https://calrev.org/2019/07/25/russian-impiety-georgian-riots/.

George, Kenneth, Caroline Joll, and E. L. Lynk. *Industrial Organization: Competition, Growth and Structural Change*. Routledge, 2005.

Gerlach, Julia. *Color Revolutions in Eurasia*. London: Springer, 2014.

Gerő, Márton, and Ákos Kopper. „Fake and Dishonest: Pathologies of Differentiation of the Civil and the Political Sphere in Hungary". *Journal of Civil Society* 9, no. 4 (0 1, 2013): 361–74.

Gerring, John. „What Makes a Concept Good? A Criterial Framework for Understanding Concept Formation in the Social Sciences". *Polity* 31, no. 3 (March 1, 1999): 357–93.

Gerschewski, Johannes. „The Three Pillars of Stability: Legitimation, Repression, and Co-Optation in Autocratic Regimes". *Democratization* 20, no. 1 (0 1, 2013): 13–38.

Gessen, Masha. *Words Will Break Cement: The Passion of Pussy Riot*. New York: Riverhead Books, 2014.

Gibson, Arrell M. „Constitutional Experiences of the Five Civilized Tribes". *American Indian Law Review* 2, no. 2 (1974): 17–45.

Giddens, Anthony. *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age*. Cambridge, UK: Polity, 1991.

Gilbert, Leah, and Payam Mohseni. „Beyond Authoritarianism: The Conceptualization of Hybrid Regimes". *Studies in Comparative International Development* 46, no. 3 (September 1, 2011): 270.

Gilens, Martin, and Benjamin I. Page. „Testing Theories of American Politics: Elites, Interest Groups, and Average Citizens". *Perspectives on Politics* 12, no. 3 (September 2014): 564–81.

Gladstone, David, ed. *Before Beveridge: Welfare Before the Welfare State*. First Edition. London: Institute for the Study of Civil Society, 1999.

Goldman, Wendy Z. *Inventing the Enemy: Denunciation and Terror in Stalin's Russia*. Cambridge University Press, 2011.

Goldstein, Robert Justin. *Political Censorship of the Arts and the Press in Nineteenth-Century Europe*. New York: Palgrave Macmillan, 1989.

Golosov, Grigorii V. „Machine Politics: The Concept and Its Implications for Post-Soviet Studies". *Demokratizatsiya* 21, no. 4 (2013): 459–80.

„Good News from the Caucasus? An Introduction to the Special Issue". *Demokratizatsiya* 26, no. 4 (November 7, 2018): 437–40.

Goode, J. Paul. „Nationalism in Quiet Times: Ideational Power and Post-Soviet Hybrid Regimes". *Problems of Post-Communism* 59, no. 3 (2012): 6–16.

Goodin, Robert E. *Reflective Democracy*. Oxford: Oxford University Press, 2003.

———. „Democratic Accountability: The Third Sector and All". Working Paper. Hauser Center for Nonprofit Organizations, June 1, 2003.

Gould, Roger V., and Roberto M. Fernandez. „Structures of Mediation: A Formal Approach to Brokerage in Transaction Networks". *Sociological Methodology* 19 (1989): 89–126.

Graber, Mark A., Sanford Levinson, and Mark V. Tushnet, eds. *Constitutional Democracy in Crisis?* Oxford; New York: Oxford University Press, 2018.

Grand, Julian Le. *The Strategy of Equality: Redistribution and the Social Services*. Routledge, 2018.

Granovetter, Mark. *Getting a Job: A Study of Contacts and Careers*. 2nd ed. Chicago: University of Chicago Press, 1995.

———. „The Strength of Weak Ties". *American Journal of Sociology* 78, no. 6 (May 1, 1973): 1360–80.

———. „The Strength of Weak Ties: A Network Theory Revisited". *Sociological Theory* 1 (1983): 201–33.

———. „Threshold Models of Collective Behavior". *American Journal of Sociology* 83, no. 6 (May 1978): 1420–43.

Granville, Johanna. „'Dermokratizatsiya' and 'Prikhvatizatsiya': The Russian Kleptocracy and Rise of Organized Crime". *Demokratizatsiya* 11, no. 3 (2003): 449–458.

Grävingholt, Jörn, Sebastian Ziaja, and Merle Kreibaum. „State Fragility: Towards a Multi-Dimensional Empirical Typology". SSRN Scholarly Paper. Rochester, NY: Social Science Research Network, March 1, 2012. https://papers.ssrn.com/abstract=2279407.

Gray, John. „The Moving Target". *New York Review of Books* 53, no. 15 (October 5, 2006): 22–24.

Graycar, Adam, and Tim Prenzler. *Understanding and Preventing Corruption*. Pivot. New York: Palgrave Macmillan, 2013.

Greeley, Brendan, and Alison Fitzgerald. „Pssst ... Wanna Buy a Law?" *Bloomberg Businessweek*, December 2, 2011. https://www.bloomberg.com/news/articles/2011–12–01/pssst-dot-wanna-buy-a-law.

Green, Donald, and Ian Shapiro. *Pathologies of Rational Choice Theory: A Critique of Applications in Political Science*. Yale University Press, 1994.

Greenslade, Gertrude Schroeder. „Regional Dimensions of the Legal Private Economy in the USSR". Berkeley: University of California Press, 1980. https://www.ucis.pitt.edu/nceeer/1980–620–5-Greenslade.pdf.

Greer, Jed, and Kavaljit Singh. „A Brief History of Transnational Corporations". In *Global Policy Forum*. New York, 2000. https://www.globalpolicy.org/empire/47068-a-brief-history-of-transnational-corporations.html.

Greif, Avner. *Institutions and the Path to the Modern Economy: Lessons from Medieval Trade*. Cambridge; New York: Cambridge University Press, 2006.

Griffiths, Hugh. „Smoking Guns: European Cigarette Smuggling in the 1990's". *Global Crime* 6, no. 2 (May 1, 2004): 185–200.

Grimm, Dieter. „Types of Constitutions". In *The Oxford Handbook of Comparative Constitutional Law*, edited by Michel Rosenfeld and András Sajó, 98–132. Oxford: Oxford University Press, 2012.

Groenendijk, Nico. „A Principal-Agent Model of Corruption". *Crime, Law and Social Change* 27, no. 3 (May 1, 1997): 207–29.

Gros, Daniel. „From Transition to Integration: The Role of Trade and Investment". In *The Great Rebirth: Lessons from the Victory of Capitalism over Communism*, edited by Anders Åslund and Simeon Djankov, 233–50. Washington, DC: Peterson Institute for International Economics, 2014.

Grossman, Gene M, and Elhanan Helpman. „Protection for Sale". Working Paper. National Bureau of Economic Research, 0 1992. http://www.nber.org/papers/w4149.

Gruber, Jonathan. *Public Finance and Public Policy*. Third edition. New York: Worth Publishers, 2009.

Grzebalska, Weronika, and Andrea Pető. „The Gendered Modus Operandi of the Illiberal Transformation in Hungary and Poland". *Women's Studies International Forum* 68 (2018): 164–72.

Guerra, Simona. „Eurosceptic Allies or Euroenthusiast Friends? The Political Discourse of the Roman Catholic Church in Poland". In *Representing Religion in the European Union: Does God Matter?*, edited by Lucian N. Leustean, 139–51. London; New York: Routledge, 2012.

Guliyev, Farid. „Personal Rule, Neopatrimonialism, and Regime Typologies: Integrating Dahlian and Weberian Approaches to Regime Studies". *Democratization* 18, no. 3 (June 1, 2011): 575–601.

Günay, Cengiz, and Vedran Dzihic. „Decoding the Authoritarian Code: Exercising 'Legitimate' Power Politics through the Ruling Parties in Turkey, Macedonia and Serbia". *Southeast European and Black Sea Studies* 16, no. 4 (2016): 529–49.

Guo, Yvonne, and Jun Jie Woo, eds. *Singapore and Switzerland: Secrets to Small State Success*. New York: World Scientific, 2016.

Guriev, Sergei M., and Daniel Treisman. „Informational Autocrats". SSRN Scholarly Paper. Rochester, NY: Social Science Research Network, July 5, 2018. https://papers.ssrn.com/abstract=3208523.

Guriev, Sergei, and Daniel Treisman. „The New Dictators Rule by Velvet Fist". *The New York Times*, May 24, 2015. http://www.nytimes.com/2015/05/25/opinion/the-new-dictators-rule-by-velvet-fist.html.

Gyenis, Ágnes. „Családi munkakör" [Job for the Family]. *HVG*, September 12, 2019.

Hale, Henry E. „Civilizations Reframed: Towards a Theoretical Upgrade for a Stalled Paradigm". *Medeniyet Araştırmaları Dergisi*, 2014, 5–23.

———. „Did the Internet Break the Political Machine? Moldova's 2009 'Twitter Revolution That Wasn't.'" *Demokratizatsiya: The Journal of Post-Soviet Democratization* 21, no. 3 (Fall 2013): 481–505.

———. „Formal Constitutions in Informal Politics: Institutions and Democratization in Post-Soviet Eurasia". *World Politics* 63, no. 4 (October 2011): 581–617.

———. *Patronal Politics: Eurasian Regime Dynamics in Comparative Perspective*. Cambridge: Cambridge University Press, 2015.

———. „Russian Patronal Politics Beyond Putin". *Dædalus - Journal of the American Academy of Arts & Sciences* 146, no. 2 (2017): 30–40.

Hall, Peter A., and David Soskice, eds. *Varieties of Capitalism: The Institutional Foundations of Comparative Advantage*. New York: Oxford University Press, 2001.

Hallin, Daniel C., and Paolo Mancini. *Comparing Media Systems: Three Models of Media and Politics*. Cambridge University Press, 2004.

———. „Western Media Systems in Comparative Perspective". In *Media and Society*, edited by James Curran, 5th revised ed. edition., 103–21. London: Bloomsbury Academic, 2011.

Hamilton, Gary G. „Patriarchy, Patrimonialism, and Filial Piety: A Comparison of China and Western Europe". *The British Journal of Sociology* 41, no. 1 (1990): 77–104.

Hanley, Seán, and Milada Anna Vachudova. „Understanding the Illiberal Turn: Democratic Backsliding in the Czech Republic". *East European Politics* 34, no. 3 (July 3, 2018): 276–96.

Hansen, Hans Krause. „The Power of Performance Indices in the Global Politics of Anti-Corruption". *Journal of International Relations and Development* 15, no. 4 (October 1, 2012): 506–31.

Hanson, Philip, and Elizabeth Teague. „Russian Political Capitalism and Its Environment". In *Varieties of Capitalism in Post-Communist Countries*, edited by David Lane and Martin Myant, 149–64. Studies in Economic Transition. London: Palgrave Macmillan UK, 2007.

Haque, M. Shamshul. „Non-Governmental Organizations". In *The SAGE Handbook of Governance*, edited by Mark Bevir, 330–41. SAGE, 2010.

Haraszti, Miklós. „Illiberal State Censorship: A Must-Have Accessory for Any Mafia State". In *Stubborn Structures: Reconceptualizing Post-Communist Regimes*, edited by Bálint Magyar, 371–84. Budapest–New York: CEU Press, 2019.

———. *The Velvet Prison: Artists Under State Socialism*. I.B.Tauris, 1988.

Harding, Luke. *Mafia State: How One Reporter Became an Enemy of the Brutal New Russia*. London: Guardian, 2011.

Hare, Ivan, and James Weinstein. *Extreme Speech and Democracy*. OUP Oxford, 2010.

Haughton, Tim, Tereza Novotná, and Kevin Deegan-Krause. „The 2010 Czech and Slovak Parliamentary Elections: Red Cards to the 'Winners.'" *West European Politics* 34, no. 2 (March 1, 2011): 394–402.

Havrylyshyn, Oleh. *Divergent Paths in Post-Communist Transformation: Capitalism for All or Capitalism for the Few?* Palgrave Macmillan, 2006.

———. „The Formation and Role of Oligarchs". In *The Political Economy of Independent Ukraine: Slow Starts, False Starts, and a Last Chance?*, edited by Oleh Havrylyshyn, 201–22. Studies in Economic Transition. London: Palgrave Macmillan UK, 2017.

Hawking, Stephen, and Leonard Mlodinow. *The Grand Design*. New York: Bantam Books, 2010.

Hayek, F. A. *The Constitution of Liberty: The Definitive Edition*. Edited by Ronald Hamowy. The Collected Works of F. A. Hayek. Chicago: University of Chicago Press, 2011.

———. „The Use of Knowledge in Society". *The American Economic Review* 35, no. 4 (1945): 519–30.

Hazard, John N. „The Common Core of Marxian Socialist Constitutions". *San Diego Law Review* 19 (82 1981): 297–312.

Hazareesingh, Sudhir. *In the Shadow of the General: Modern France and the Myth of De Gaulle*. New York: Oxford University Press, 2012.

Heemskerk, Eelke, and Meindert Fennema. „Network Dynamics of the Dutch Business Elite". *International Sociology* 24, no. 6 (2009): 807–32.

Hegedüs, József, and Gábor Péteri. „Közszolgáltatási reformok és a helyi önkormányzatiság [Public service reforms and the status of local governments]". *Szociológiai Szemle* 25, no. 2 (2015): 90–119.

Heilmann, Sebastian. „3.1. The Center of Power". In *China's Political System*, edited by Sebastian Heilmann, 154–62. Lanham: Rowman & Littlefield, 2016.

———. „3.7. Informal Methods of Exercising Power". In *China's Political System*, edited by Sebastian Heilmann, 181–92. Lanham: Rowman & Littlefield, 2016.

———. „3.8. Between Fragmented Authoritarianism and a Re-Concentration of Power". In *China's Political System*, edited by Sebastian Heilmann, 190–92. Lanham: Rowman & Littlefield, 2016.

———. „4.8. 'Cadre Capitalism' and Corruption". In *China's Political System*, edited by Sebastian Heilmann, 226–34. Lanham: Rowman & Littlefield, 2016.

———, ed. *China's Political System*. Lanham: Rowman & Littlefield, 2016.

Heller, Ágnes. „Hungary: How Liberty Can Be Lost". *Social Research: An International Quarterly* 86, no. 1 (2019): 1–22.

Hellman, Joel S, Geraint Jones, and Daniel Kaufmann. „Seize the State, Seize the Day: State Capture and Influence in Transition Economies". *Journal of Comparative Economics* 31, no. 4 (0 1, 2003): 751–73.

Helmke, Gretchen, and Steven Levitsky. „Informal Institutions and Comparative Politics: A Research Agenda". *Perspectives on Politics* 2, no. 4 (2004): 725–40.

Henderson, David R. „The Economics and History of Cronyism". Mercatus Center at George Mason University, July 27, 2012. https://www.mercatus.org/system/files/Henderson_economics_history_cronyism.pdf.

Henderson, W. O. *Industrial Revolution on the Continent: Germany, France, Russia 1800–1914*. Routledge, 2013.

Herbert, Auberon, and J.H. Levy. *Taxation and Anarchism*. London: Personal Rights Association, 1912.

Herlihy, David. „Three Patterns of Social Mobility in Medieval History". In *Social Mobility and Modernization: A Journal of Interdisciplinary History Reader*, edited by Robert I. Rotberg, 19–43. MIT Press, 2000.

Herpen, Marcel H. Van. *Putin's Wars: The Rise of Russia's New Imperialism*. Rowman & Littlefield, 2015.

Hertel, Florian R. *Social Mobility in the 20th Century: Class Mobility and Occupational Change in the United States and Germany*. Springer, 2016.

Hickel, Jason. „Neoliberalism and the End of Democracy". In *The Handbook of Neoliberalism*, edited by Simon Springer, Kean Birch, and Julie MacLeavy, 142–52. New York: Routledge, 2016.

Higgins, Andrew. „Russia Wants Innovation, but It's Arresting Its Innovators". *The New York Times*, December 22, 2017, sec. World. https://www.nytimes.com/2017/08/09/world/europe/vladimir-putin-russia-siberia.html.

Higley, John, and Jan Pakulski. „Elite Theory versus Marxism: The Twentieth Century's Verdict". *Historical Social Research / Historische Sozialforschung* 37, no. 1 (139) (2012): 320–32.

Hill, Ronald J., and Stephen White. „Russia, the Former Soviet Union and Eastern Europe". In *Referendums Around the World*, edited by Matt Qvortrup, EBook, 113–44. Palgrave Macmillan UK, 2018.

Hirschman, Albert O. *Exit, Voice, and Loyalty: Responses to Decline in Firms, Organizations, and States*. Harvard University Press, 1970.

Hobsbawm, Eric. *Age of Extremes: The Short Twentieth Century, 1914–1991*. Abacus, 1995.

———. *Primitive Rebels*. New York: W. W. Norton & Company, 1965.

Hodgson, Geoffrey M. „The Approach of Institutional Economics". *Journal of Economic Literature* 36, no. 1 (1998): 166–92.

Hodos, George H. *Show Trials: Stalinist Purges in Eastern Europe, 1948–1954*. Greenwood Publishing Group, 1987.

Hoffman, David E. *The Oligarchs: Wealth And Power in The New Russia*. Revised, Updated ed. edition. New York, NY: PublicAffairs, 2011.

Holbig, Heike, and Bruce Gilley. „Reclaiming Legitimacy in China". *Politics & Policy* 38, no. 3 (2010): 395–422.

Holcombe, Randall G. „Make Economics Policy Relevant: Depose the Omniscient Benevolent Dictator". *The Independent Review* 17, no. 2 (2012): 165–76.

———. „Political Capitalism". *Cato J.* 35, no. 1 (2015): 41–66.

———. *Political Capitalism: How Economic and Political Power Is Made and Maintained*. Cambridge: Cambridge University Press, 2018.

Holcombe, Randall G., and Christopher J. Boudreaux. „Regulation and Corruption". *Public Choice* 164, no. 1 (July 1, 2015): 75–85.

Holmes, Stephen. „Democracy for Losers: Comment on Bálint Magyar". In *Brave New Hungary: Mapping the „System of National Cooperation"*, edited by János Mátyás Kovács and Balázs Trencsényi, 291–302. Lanham: Lexington Books, 2019.

Holmstrom, Nancy, and Richard Smith. „The Necessity of Gangster Capitalism: Primitive Accumulation in Russia and China". *Monthly Review* 51, no. 9 (2000).

Honoré, Anthony M. „Ownership". In *Oxford Essays in Jurisprudence*, edited by A. G. Guest, 107–47. Oxford: Clarendon Press, 1961.

Hoppe, Hans-Hermann. „Marxist and Austrian Class Analysis". In *Requiem for Marx*, edited by Yuri N. Maltsev, 51–74. Ludwig von Mises Institute, 1993.

Horák, Slavomir. „Leadership Succession in Turkmenistan and Uzbekistan: Between Stability and Instability". *Central Asian Affairs* 5, no. 1 (March 14, 2018): 1–15.

Horne, Cynthia M. „Late Lustration Programmes in Romania and Poland: Supporting or Undermining Democratic Transitions?" *Democratization* 16, no. 2 (2009): 344–76.

Horowitz, Donald L. „The Challenge of Ethnic Conflict: Democracy in Divided Societies". *Journal of Democracy* 4, no. 4 (1993): 18–38.

Hosking, Geoffrey. „Patronage and the Russian State". *The Slavonic and East European Review* 78, no. 2 (2000): 301–20.

Howard, Marc Morjé. *The Weakness of Civil Society in Post-Communist Europe*. 1st edition. Cambridge, New York: Cambridge University Press, 2003.

Howard, Marc Morjé, and Philip G. Roessler. „Liberalizing Electoral Outcomes in Competitive Authoritarian Regimes". *American Journal of Political Science* 50, no. 2 (April 1, 2006): 365–81.

Huang, Haifeng. „Propaganda as Signaling". *Comparative Politics* 47, no. 4 (2015): 419–44.

Huang, Jie, and Kazimierz M. Słomczyński. „The Dimensionality and Measurement of Economic Dependency: A Research Note". *International Journal of Sociology* 33, no. 4 (2003): 82–98.

Huneeus, Carlos. *The Pinochet Regime*. Lynne Rienner Publishers, 2007.

Hung, Chang-Tai. „Mao's Parades: State Spectacles in China in the 1950s". *The China Quarterly* 190 (June 2007): 411–31.

Hungarian National Assembly. Political Declaration 1 of 2010 (16 June) of the Hungarian National Assembly on National Cooperation (n.d.). http://nefmi.gov.hu/english/political-declaration.

„Hungary: Migrants Abused at the Border". Human Rights Watch, July 13, 2016. https://www.hrw.org/news/2016/07/13/hungary-migrants-abused-border.

Huntington, Samuel P. *Political Order in Changing Societies*. New Haven and London: Yale University Press, 1968.

———. *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. New York: Simon & Schuster, 1996.

———. *The Third Wave: Democratization in the Late 20th Century*. Norman: University of Oklahoma Press, 1993.

Huotari, Mikko, Matthias Stepan, and Sebastian Heilmann. „1.5. Analytical Approaches to Chinese Politics". In *China's Political System*, edited by Sebastian Heilmann, 38–45. Lanham: Rowman & Littlefield, 2016.

Huskey, Eugene. „A Framework for the Analysis of Soviet Law". *The Russian Review* 50, no. 1 (1991): 53–70.

„Húszmilliót tart Mészáros Lőrinc a párnacihájában [Mészáros keeps 20 millions in cash]". *Origo.hu*, June 19, 2014. https://www.origo.hu/itthon/20140619-nyilvanossagra-hoztak-meszaros-lorinc-vagyonnyilatkozatait.html.

Hyden, Goran. *Beyond Ujamaa in Tanzania: Underdevelopment and an Uncaptured Peasantry*. Berkeley: University of California Press, 1980.

İçduygu, Ahmet, and Doğuş Şimşek. „Syrian Refugees in Turkey: Towards Integration Policies". *Turkish Policy Quarterly* 15, no. 3 (2016): 59–69.

Inglehart, Ronald. „Mapping Global Values". *Comparative Sociology* 5, no. 2–3 (January 1, 2006): 115–36.

———. *The Silent Revolution: Changing Values and Political Styles Among Western Publics*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1977.

Innes, Abby. „Corporate State Capture in Open Societies: The Emergence of Corporate Brokerage Party Systems". *East European Politics and Societies* 30, no. 3 (0 1, 2016): 594–620.

———. „The Political Economy of State Capture in Central Europe". *Journal of Common Market Studies* 52, no. 1 (2014): 88–104.

Inozemtsev, Vladislav L. „Neo-Feudalism Explained". *The American Interest*, March 1, 2011. https://www.the-american-interest.com/2011/03/01/neo-feudalism-explained/.

Ioffe, Grigory. „Belarus and the West: From Estrangement to Honeymoon". *Journal of Communist Studies and Transition Politics* 27, no. 2 (June 2011): 217–40.

Iordachi, Constantin, and Arnd Bauerkamper, eds. *The Collectivization of Agriculture in Communist Eastern Europe: Comparison and Entanglements*. Budapest–New York: CEU Press, 2014.

Isaacs, Rico. *Party System Formation in Kazakhstan: Between Formal and Informal Politics*. London: Routledge, 2011.

Isikoff, Michael, and David Corn. *Russian Roulette: The Inside Story of Putin's War on America and the Election of Donald Trump*. First edition. New York: Twelve, 2018.

Iványi, György. „Vörös farok [Redwashing]". *Élet és Irodalom* 53, no. 39 (September 25, 2009). https://www.es.hu/cikk/2009–09–27/ivanyi-gyorgy/voros-farok.html.

Jahn, George. „Focus on Ex-Western Leaders Working for Despots". *Washington Post*, March 4, 2011. http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2011/03/04/AR2011030401166.html.

Jakab, András. „What Can Constitutional Law Do against the Erosion of Democracy and the Rule of Law?" MPIL Research Paper Series. Max Planck Institute for Comparative Public Law and International Law, 2019.

Jancsics, Dávid. „'A Friend Gave Me a Phone Number': Brokerage in Low-Level Corruption". *International Journal of Law, Crime and Justice* 1, no. 43 (2015): 68–87.

———. „A rejtélyes 7750: diszkrét és drasztikus [The mysterious 7750: Discrete and drastic]". *Atlatszo.Hu* (blog), October 20, 2014. http://blog.atlatszo.hu/2014/10/a-rejtelyes-7750-diszkret-es-drasztikus/.

———. „From Local Cliques to Mafia State: The Evolution of Network Corruption". In *Twenty-Five Sides of a Post-Communist Mafia State*, edited by Bálint Magyar and Júlia Vásárhelyi, 129–47. Budapest–New York: Central European University Press, 2017.

———. „Offshoring at Home? Domestic Use of Shell Companies for Corruption". *Public Integrity* 19, no. 1 (0 2, 2017): 4–21.

Jandó Zoltán. „Mészáros Lőrinc új rekordja: 25,4 milliárd forintot vesz ki a cégeiből [Lőrinc Mészáros' New High: 25.4-billion divident from his companies]". *G7.hu* (blog), June 5, 2019. https://g7.hu/kozelet/20190605/meszaros-lorinc-uj-rekordja-254-milliard-forintot-vesz-ki-a-cegeibol/.

atlatszo.hu. „Januártól könnyebb lesz lopni: megint lehet majd közpénzből támogatni a pártközeli szervezeteket és a családot [From January, it will be easier to steal: organizations around parties and the family can be supported from tax monies again]", November 22, 2014. https://atlatszo.hu/2014/11/22/januartol-konnyebb-lesz-lopni-megint-lehet-majd-kozpenzbol-tamogatni-a-partkozeli-szervezeteket-es-a-csaladot/.

Jávor, István, and Dávid Jancsics. „Corrupt Governmental Networks". *International Public Management Journal* 15, no. 1 (0 1, 2012): 62–99.

———. „The Role of Power in Organizational Corruption: An Empirical Study". *Administration & Society* 48, no. 5 (July 1, 2016): 527–58.

Jiang, Junyan, and Yan Xu. „Popularity and Power: The Political Logic of Anticorruption in Authoritarian Regimes". SSRN Scholarly Paper. Rochester, NY: Social Science Research Network, August 9, 2015. https://papers.ssrn.com/abstract=2641567.

Johns, Robert, and Graeme A. M. Davies. „Democratic Peace or Clash of Civilizations? Target States and Support for War in Britain and the United States". *The Journal of Politics* 74, no. 4 (2012): 1038–52.

Johnson, Chalmers. „The Developmental State: Odyssey of a Concept". In *The Developmental State*, edited by Meredith Woo-Cumings, 32–60. Cornell University Press, 1999.

Johnson, Janet Elise, and Alexandra Novitskaya. „Gender and Politics". In *Putin's Russia: Past Imperfect, Future Uncertain*, edited by Stephen K. Wegren. London: Rowman & Littlefield, 2018.

Jones, Erik, Anand Menon, and Stephen Weatherill, eds. *The Oxford Handbook of the European Union*. Oxford: Oxford University Press, 2012.

Jones, Steven L, William L Megginson, Robert C Nash, and Jeffry M Netter. „Share Issue Privatizations as Financial Means to Political and Economic Ends". *Journal of Financial Economics* 53, no. 2 (1999): 217–53.

Joshi, Manoj. „China and Europe: Trade, Technology and Competition". ORF Occasional Paper. Observer Research Foundation, May 2019. https://www.orfonline.org/research/china-europe-trade-technology-competition-51115/.

Jost, John T. *A Theory of System Justification*. S.l.: Harvard University Press, 2020.

Judah, Ben. *Fragile Empire: How Russia Fell In and Out of Love with Vladimir Putin*. New Haven; London: Yale University Press, 2014.

Juhász, Pál. „Controlled Competition in the Agriculture". In *Twenty-Five Sides of a Post-Communist Mafia State*, edited by Bálint Magyar and Júlia Vásárhelyi, 345–69. Budapest–New York: Central European University Press, 2017.

———. „Társadalmi együttműködés ez első, a második és a harmadik ökonómiában [Social cooperation in the first, second, and third economy]". *Fogyasztói Szolgáltatások*, no. 4 (1981).

Kahn, Jeffrey. „Vladimir Putin and the Rule of Law in Russia". *Georgia Journal of International and Comparative Law* 36 (2008 2007): 511–58.

Kahneman, Daniel. *Thinking, Fast and Slow*. New York: Farrar, Straus and Giroux, 2011.

Kaklauskas, A., E. Herrera-Viedma, V. Echenique, E. K. Zavadskas, I. Ubarte, A. Mostert, V. Podvezko, A. Binkyte, and A. Podviezko. „Multiple Criteria Analysis of Environmental Sustainability and Quality of Life in Post-Soviet States". *Ecological Indicators* 89 (2018): 781–807.

Kallis, Aristotle A. „The 'Regime-Model' of Fascism: A Typology". *European History Quarterly* 30, no. 1 (2000): 77–104.

Kalyuzhnova, Yelena, and Kerry Patterson. „Kazakhstan: Long-Term Economic Growth and the Role of the Oil Sector". *Comparative Economic Studies* 58, no. 1 (March 1, 2016): 93–118.

Kang, David C. „Civilization and State Formation in the Shadow of China". In *Civilizations in World Politics: Plural and Pluralist Perspectives*, edited by Peter J. Katzenstein, 91–113. London; New York: Routledge, 2010.

———. *Crony Capitalism: Corruption and Development in South Korea and the Philippines*. Cambridge: Cambridge University Press, 2002.

Karácsony, Gergely. Akkor ki kell menni a barikádokra [Then we shall go to the barricades]. Interview by Dóra Ónody-Molnár. *168 Óra*, July 5, 2019. http://168ora.hu/itthon/karacsony-gergely-budapest-fopolgarmester-interju-170690.

Karklins, Rasma. *The System Made Me Do It: Corruption in Post-Communist Societies*. M.E. Sharpe, 2005.

Karl, Terry Lynn. „The Hybrid Regimes of Central America". *Journal of Democracy* 6, no. 3 (July 1, 1995): 72–86.

Kasnyik, Márton. „Ilyen államilag koordinált leszámolást még nem láttunk [We haven't Seen Such State-Controlled Rubout Before]". *444*, June 8, 2016. http://444.hu/2016/06/08/ilyen-allamilag-koordinalt-leszamolast-meg-nem-lattunk.

Katz, Richard S. „No Man Can Serve Two Masters: Party Politicians, Party Members, Citizens and Principal-Agent Models of Democracy". *Party Politics* 20, no. 2 (March 1, 2014): 183–93.

Katzenstein, Peter J. „A World of Plural and Pluralist Civilizations: Multiple Actors, Traditions, and Practices". In *Civilizations in World Politics: Plural and Pluralist Perspectives*, edited by Peter J. Katzenstein, 1–40. London; New York: Routledge, 2010.

———, ed. *Civilizations in World Politics: Plural and Pluralist Perspectives*. London; New York: Routledge, 2010.

Katzenstein, Peter J., and Nicole Weygandt. „Mapping Eurasia in an Open World: How the Insularity of Russia's Geopolitical and Civilizational Approaches Limits Its Foreign Policies". *Perspectives on Politics* 15, no. 2 (June 2017): 428–42.

Kaufmann, Daniel. „Corruption: The Facts". *Foreign Policy*, no. 107 (1997): 114–131.

Kaufmann, Daniel, and Paul Siegelbaum. „Privatization and Corruption in Transition Economies". *Journal of International Affairs* 50, no. 2 (1997): 419–58.

Kaylan, Melik. „Kremlin Values: Putin's Strategic Conservatism". *World Affairs* 177, no. 1 (2014): 9–17.

Kazakevich, Andrei. „The Belarusian Non-Party Political System: Government, Trust and Institutions 1990–2015". In *Stubborn Structures: Reconceptualizing Post-Communist Regimes*, edited by Bálint Magyar, 353–69. Budapest–New York: Central European University Press, 2019.

„Kazakh Leader Resigns after Three Decades", March 19, 2019, sec. Asia. https://www.bbc.com/news/world-asia-47628854.

Kelemen, R. Daniel. „Europe's Other Democratic Deficit: National Authoritarianism in Europe's Democratic Union". *Government and Opposition* 52, no. 2 (April 2017): 211–38.

Keller, Suzanne. „Elites". In *International Encyclopedia of the Social Sciences*, edited by David Sills, 5:26–29. London: Macmillan, 1968.

Kemp, Tom. *Industrialization in Nineteenth-Century Europe*. London; New York: Longman, 1985.

Kemp-Welch, A. *Poland under Communism: A Cold War History*. Cambridge: Cambridge University Press, 2008.

Khalaf, Roula. „FT Person of the Year: George Soros". *Financial Times*, December 19, 2018. https://www.ft.com/content/2bd12012–01e4–11e9–9d01-cd4d49afbbe3.

Khaldarova, Irina, and Mervi Pantti. „Fake News: The Narrative Battle over the Ukrainian Conflict". *Journalism Practice* 10, no. 7 (October 2, 2016): 891–901.

Khalid, Adeeb. *Islam after Communism: Religion and Politics in Central Asia*. Berkeley and Los Angeles; London: University of California Press, 2014.

Khatri, Naresh, Eric W. K. Tsang, and Thomas M. Begley. „Cronyism: A Cross-Cultural Analysis". *Journal of International Business Studies* 37, no. 1 (2006): 61–75.

King, Peter, Kumar Rupesinghe, and Olga Vorkunova, eds. *Ethnicity and Conflict in a Post-Communist World: The Soviet Union, Eastern Europe and China*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 1992.

Kingsley, Patrick. „As West Fears the Rise of Autocrats, Hungary Shows What's Possible". *The New York Times*, February 10, 2018, sec. World. https://www.nytimes.com/2018/02/10/world/europe/hungary-orban-democracy-far-right.html.

Király, Béla K., and András Bozóki, eds. *Lawful Revolution in Hungary, 1989–94*. 1st edition. CO East European Monographs. Boulder, 1995.

Király, Júlia. „A magyar bankrendszer tulajdonosi strukturájának átalakulása" [The changing ownership structure of the Hungarian banking system]. *Közgazdasági Szemle* 63, no. Július-Augusztus (2016): 725–61.

Kis, János. „Demokrácia vagy autokrácia? A szürke zóna felosztásáról [Democracy or autocracy? On the division of the grey zone]". Manuscript, 2016.

———. „Demokráciából autokráciába: a rendszertipológia és az átmenet dinamikája [From democracy to autocracy: regime typology and the dynamics of transition]". *Politikatudományi Szemle* 28, no. 1 (2019): 45–74.

———. „State Neutrality". In *The Oxford Handbook of Comparative Constitutional Law*, edited by Michel Rosenfeld and András Sajó, 318–35. Oxford: Oxford University Press, 2012.

Kitschelt, Herbert. *Patrons, Clients and Policies: Patterns of Democratic Accountability and Political Competition*. Cambridge ; New York: Cambridge University Press, 2007.

Kitschelt, Herbert, Zdenka Mansfeldova, Radoslaw Markowski, and Gábor Tóka. *Post-Communist Party Systems: Competition, Representation, and Inter-Party Cooperation*. First edition. Cambridge: Cambridge University Press, 1999.

Klaus, Václav. *Renaissance: The Rebirth of Liberty in the Heart of Europe*. Cato Institute, 1997.

Klíma, Michal. *Informal Politics in Post-Communist Europe: Political Parties, Clientelism and State Capture*. 1st edition. Routledge, 2019.

Knack, Stephen. „Measuring Corruption: A Critique of Indicators in Eastern Europe and Central Asia". *Journal of Public Policy* 27, no. 3 (December 2007): 255–91.

Knight, Amy. *Spies without Cloaks: The KGB's Successors*. Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1997.

———. „The Magnitsky Affair". *The New York Review of Books* 22 (2018): 25–27.

Knippenberg, Hans. „The Political Geography of Religion: Historical State-Church Relations in Europe and Recent Challenges". *GeoJournal* 67, no. 4 (December 1, 2006): 253–65.

Knox, Zoe. *Russian Society and the Orthodox Church: Religion in Russia after Communism*. 1st edition. London: Routledge, 2009.

Ko, Kyungmin, Heejin Lee, and Seungkwon Jang. „The Internet Dilemma and Control Policy: Political and Economic Implications of the Internet in North Korea". *Korean Journal of Defense Analysis* 21, no. 3 (September 1, 2009): 279–95.

Kolesnikov, Andrei. „Russian Ideology after Crimea". Moscow: Carnegie Moscow Center, September 2015. https://carnegieendowment.org/files/CP_Kolesnikov_Ideology2015_web_Eng.pdf.

Kollmorgen, Raj. „Modernization Theories". In *The Handbook of Political, Social, and Economic Transformation*, edited by Wolfgang Merkel, Raj Kollmorgen, and Hans-Jurgen Wagener, 55–64. Oxford; New York: Oxford University Press, 2019.

———. „Post-Socialist Transformations". In *The Handbook of Political, Social, and Economic Transformation*, edited by Wolfgang Merkel, Raj Kollmorgen, and Hans-Jurgen Wagener, 348–65. Oxford; New York: Oxford University Press, 2019.

Kolozsi, Ádám, and Dániel Bolcsó. „Hungarian Academy of Science Caves in to Government Pressure, Lets Go of Research Network". *Index.hu*, March 9, 2019. https://index.hu/english/2019/03/09/agreement_hungarian_academy_of_science_ministry_of_innovation_and_technology_government_pressure/.

Kőműves, Anita. „Government of Hungary Spent a Total of $3.54 Million on Lobbying Washington in 2018". *Atlatszo.hu* (blog), January 8, 2019. https://english.atlatszo.hu/2019/01/08/government-of-hungary-spent-a-total-of-3–54-million-on-lobbying-washington-in-2018/.

Konończuk, Wojciech. „Oligarchs after the Maidan: The Old System in a 'new' Ukraine". Policy Paper. OSW Commentary, 2015.

Kononenko, Vadim. „Introduction". In *Russia as a Network State: What Works in Russia When State Institutions Do Not?*, edited by V. Kononenko and A. Moshes, 1–18. Springer, 2011.

Konrád, György, and Iván Szelényi. *The Intellectuals on the Road to Class Power*. Brighton: Harvester Press, 1979.

Kopecký, Petr, and Cas Mudde. „What Has Eastern Europe Taught Us about the Democratization Literature (and Vice Versa)?" *European Journal of Political Research* 37, no. 4 (June 1, 2000): 517–39.

Kopecký, Petr, and Maria Spirova. „'Jobs for the Boys'? Patterns of Party Patronage in Post-Communist Europe". *West European Politics* 34, no. 5 (September 1, 2011): 897–921.

Kordonsky, Simon. *Socio-Economic Foundations of the Russian Post-Soviet Regime: The Resource-Based Economy and Estate-Based Social Structure of Contemporary Russia*. Stuttgart: ibidem Press, 2016.

Kornai, János. *Economics of Shortage*. Amsterdam: North-Holland, 1980.

———. „Economists Share Blame for China's 'Monstrous' Turn". *Financial Times*, July 10, 2019.

———. „Foreword". *The Journal of Comparative Economic Studies*, no. 10 (2015): 1–10.

———. „Hidden in an Envelope: Gratitude Payments to Medical Doctors in Hungary". In *The Paradoxes of Unintended Consequences*, edited by L. Dahrendorf and Y. Elkana. Budapest: Central European University Press, 2000.

———. „Innovation and Dynamism: Interaction between Systems and Technical Progress". *Economics of Transition* 18, no. 4 (October 1, 2010): 629–70.

———. „Paying the Bill for Goulash Communism: Hungarian Development and Macro Stabilization in a Political-Economy Perspective". *Social Research* 63, no. 4 (1996): 943–1040.

———. „Reforming the Welfare State in Postsocialist Societies". *World Development* 25, no. 8 (1997): 1183–86.

———. *The Socialist System: The Political Economy of Communism*. Oxford: Clarendon Press, 1992.

———. „The Soft Budget Constraint: An Introductory Study to Volume IV of the Life's Work Series". *Acta Oeconomica* 64 (November 2014): 25–79.

———. „The System Paradigm Revisited: Clarification and Additions in the Light of Experiences in the Post-Communist Region". In *Stubborn Structures: Reconceptualizing Post-Communist Regimes*, edited by Bálint Magyar, 21–74. Budapest–New York: Central European University Press, 2019.

———. „Transformational Recession: The Main Causes". *Journal of Comparative Economics* 19, no. 1 (1994): 39–63.

———. „What the Change of System from Socialism to Capitalism Does and Does Not Mean". *Journal of Economic Perspectives* 14, no. 1 (2000): 27–42.

Kornai, János, Bo Rothstein, and Susan Rose-Ackerman. *Creating Social Trust in Post-Socialist Transition*. Political Evolution and Institutional Change. Hampshire: Palgrave Macmillan, 2004.

Körösényi, András. „The Theory and Practice of Plebiscitary Leadership: Weber and the Orbán Regime". *East European Politics and Societies*, September 25, 2018.

Korpi, Walter. *The Democratic Class Struggle*. London; Boston: Routledge Kegan & Paul, 1983.

Kosals, Leonid. „Essay on Clan Capitalism in Russia". *Acta Oeconomica* 57, no. 1 (2007): 67–85.

Koselleck, Reinhart. „The Historical-Political Semantics of Asymmetric Counterconcepts". In *Futures Past: On the Semantics of Historical Time*, translated by Keith Tribe, 155–91. New York: Columbia University Press, 2004.

Kotkin, Stephen. „Russia's Perpetual Geopolitics: Putin Returns to the Historical Pattern". *Foreign Affairs*, no. 3 (2016): 2–9.

Kovách, Imre, ed. *Társadalmi integráció [Social integration]*. Budapest: MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, 2017.

Kovács, András. „The Post-Communist Extreme Right: The Jobbik Party in Hungary". In *Right-Wing Populism in Europe: Politics and Discourse*, edited by Brigitte Mral, Majid KhosraviNik, and Ruth Wodak, 223–34. London: Bloomsbury Academic, 2013.

Kovács, József Ö. „The Forced Collectivization of Agriculture in Hungary, 1948–1961". In *The Collectivization of Agriculture in Communist Eastern Europe: Comparison and Entanglements*, edited by Constantin Iordachi and Arnd Bauerkamper, 211–47. Budapest–New York: Central European University Press, 2014.

Kovács, Zoltán. „Fidesz's Media Empire Just Became Even More Centralised". *Index.hu*, March 8, 2019. https://index.hu/english/2019/03/08/kesma_fidesz_media_government_centralisation_propaganda_liszkay_mediaworks_meszaros/.

Kozák, Márton. „Western Social Development with an Eastern Set of Values?" In *Twenty-Five Sides of a Post-Communist Mafia State*, edited by Bálint Magyar and Júlia Vásárhelyi, 373–87. Budapest–New York: Central European University Press, 2017.

Kozarzewski, Piotr, and Maciej Bałtowski. „Return of State-Owned Enterprises in Poland". Paper presented at Seventh Annual Conference of the Leibniz Institute for East and Southeast European Studies. Regensburg, Germany, May 30, 2019.

Kramer, Andrew E. „Oligarch's Return Raises Alarm in Ukraine". *The New York Times*, May 16, 2019, sec. World.

Krekó, Péter. „Conspiracy Theory as Collective Motivated Cognition". In *The Psychology of Conspiracy*, edited by Michal Bilewicz, Aleksandra Cichocka, and Wiktor Soral, 62–77. London: Routledge, 2015.

———. „Összeesküvés-elmélet mint kollektív motivált megismerés [Conspiracy theory as collective motivated cognition]". PhD thesis, ELTE, 2013. http://ppkteszt.elte.hu/file/KrekoPeter_dissz.pdf.

Krekó, Péter, and Zsolt Enyedi. „Orbán's Laboratory of Illiberalism". *Journal of Democracy* 29, no. 3 (2018): 39–51.

Krekó, Péter, Lóránt Győri, and Edit Zgut. „From Russia with Hate: The Activity of pro-Russian Extremist Groups in Central-Eastern Europe". Political Capital, April 2017. https://www.politicalcapital.hu/pc-admin/source/documents/PC_NED_summary_analysis_EN_20170428.pdf.

Krekó, Péter, Csaba Molnár, Attila Juhász, Jacek Kucharczyk, and Filip Pazderski. „Beyond Populism: Tribalism in Poland and Hungary". Budapest: Political Capital, 2018. http://www.politicalcapital.hu/pc-admin/source/documents/pc_beyond_populism_study_20180731.pdf.

Krémer, Balázs. „The Social Policy of the Mafia State and Its Impact on Social Structure". In *Twenty-Five Sides of a Post-Communist Mafia State*, edited by Bálint Magyar and Júlia Vásárhelyi, 181–231. Budapest–New York: Central European University Press, 2017.

Krickovic, Andrej. „Imperial Nostalgia or Prudent Geopolitics? Russia's Efforts to Reintegrate the Post-Soviet Space in Geopolitical Perspective". *Post-Soviet Affairs* 30, no. 6 (2014): 503–28.

Krygier, Martin. „Marxism and the Rule of Law: Reflections after the Collapse of Communism". *Law & Social Inquiry* 15, no. 4 (1990): 633–63.

———. „Rule of Law". In *The Oxford Handbook of Comparative Constitutional Law*, edited by Michel Rosenfeld and András Sajó, 233–49. Oxford: Oxford University Press, 2012.

Krygier, Martin, and Adam Czarnota. „The Rule of Law after Communism: An Introduction". In *The Rule of Law after Communism: Problems and Prospects in East-Central Europe*, edited by Martin Krygier and Adam Czarnota, 1–20. Dartmouth: Ashgate, 1999.

Krylova, Yulia. *Corruption and the Russian Economy: How Administrative Corruption Undermines Entrepreneurship and Economic Opportunities*. 1st edition. London; New York: Routledge, 2018.

Kryshtanovskaya, Olga, and Stephen White. „From Soviet Nomenklatura to Russian Elite". *Europe-Asia Studies* 48, no. 5 (1996): 711–33.

———. „Inside the Putin Court: A Research Note". *Europe-Asia Studies* 57, no. 7 (0 1, 2005): 1065–75.

Kubik, Jan. *The Power of Symbols Against the Symbols of Power: The Rise of Solidarity and the Fall of State Socialism in Poland*. Pennsylvania State University Press, 1994.

Kucherov, Samuel. „Property in the Soviet Union". *The American Journal of Comparative Law* 11, no. 3 (1962): 376–92.

Kudaibergenova, Diana T. „The Ideology of Development and Legitimation: Beyond 'Kazakhstan 2030.'" *Central Asian Survey* 34, no. 4 (October 2, 2015): 440–55.

Kurowska, Xymena, and Anatoly Reshetnikov. „Neutrollization: Industrialized Trolling as a pro-Kremlin Strategy of Desecuritization". *Security Dialogue* 49, no. 5 (October 1, 2018): 345–63.

Kurth, James. „The United States as a Civilizational Leader". In *Civilizations in World Politics: Plural and Pluralist Perspectives*, edited by Peter J. Katzenstein, 41–66. London; New York: Routledge, 2010.

Kusiak, Joanna. „Rule of Law and Rules-Lawyering: Legal Corruption and 'Reprivatization Business' in Warsaw". *International Journal of Urban and Regional Research*, Interventions, 43, no. 1 (2019).

Kuzio, Taras. „Populism in Ukraine in a Comparative European Context". *Problems of Post-Communism* 57, no. 6 (2010): 3–18.

———. „Russianization of Ukrainian National Security Policy under Viktor Yanukovych". *The Journal of Slavic Military Studies* 25, no. 4 (2012): 558–81.

———. „Russia–Ukraine Crisis: The Blame Game, Geopolitics and National Identity". *Europe-Asia Studies* 70, no. 3 (March 16, 2018): 462–73.

Kvurt, Yelina. „Selective Prosecution in Russia: Myth or Reality?" *Cardozo Journal of International and Comparative Law* 15 (2007): 127–68.

Kyle, Albert S. „Continuous Auctions and Insider Trading". *Econometrica* 53, no. 6 (1985): 1315–35.

Laclau, Ernesto. *On Populist Reason*. London; New York: Verso, 2005.

Lakatos, Júlia. „Nyugatos és nem nyugatos demokráciák" [Western and non-western democracies]. Budapest: Méltányosság Politikaelemző Központ, January 28, 2019. http://www.meltanyossag.hu/content/files/Nyugatos%20%C3%A9s%20nem%20nyugatos%20demokr%C3%A1ci%C3%A1k.pdf.

Laki, Mihály. „A Mészáros-vállalatcsoport: adalékok a Fidesz-közeli vállalkozások és vállalkozók működéséhez [Unusual business behaviour of the „Fidesz connected" companies? The case of the Mészáros company group]". *Külgazdaság* 63, no. 9–10 (2019): 65–100.

———. „A trafikpiac folytatódó átalakítása 2014 és 2017 között" [The continuing restructuring of the tobacco-shop market in 2014–2017]. *Külgazdaság* 61, no. 7–8 (2017): 46–73.

———. „Kényszerített innováció: műszaki fejlesztés az eladók piacán [Forced innovation: technical development in the sellers' market]". *Szociológia*, no. 1–2 (1985 1984): 45–52.

Lakner, Zoltán. „Links in the Chain: Patron-Client Relations in the Mafia State". In *Twenty-Five Sides of a Post-Communist Mafia State*, edited by Bálint Magyar and Júlia Vásárhelyi, 149–80. Budapest–New York: Central European University Press, 2017.

Lamberova, Natalia, and Konstantin Sonin. „Economic Transition and the Rise of Alternative Institutions: Political Connections in Putin's Russia". *Economics of Transition and Institutional Change* 26, no. 4 (2018): 615–48.

Lambsdorff, Johann Graf. *The Institutional Economics of Corruption and Reform: Theory, Evidence and Policy*. 1st edition. Cambridge, UK; New York: Cambridge University Press, 2007.

Lánczi, András. „Mi a tét? [What is at stake?]". *Heti Válasz*, March 19, 2014. http://valasz.hu/itthon/mi-a-tet-74462.

———. Viccpártok színvonalán áll az ellenzék. Interview by Imre Czirják. *Magyar Idők*, December 21, 2015. http://www.szazadveg.hu/hu/hirek/lanczi-andras-viccpartok-szinvonalan-all-az-ellenzek.

Lane, David. „Post-State Socialism: A Diversity of Capitalisms?" In *Varieties of Capitalism in Post-Communist Countries*, edited by David Lane and Martin Myant, 13–39. Studies in Economic Transition. London: Palgrave Macmillan UK, 2007.

Lane, David, and Martin Myant, eds. *Varieties of Capitalism in Post-Communist Countries*. Studies in Economic Transition. London: Palgrave Macmillan UK, 2007.

Lankina, Tomila. „The Dynamics of Regional and National Contentious Politics in Russia: Evidence from a New Dataset". *Problems of Post-Communism* 62, no. 1 (2015): 26–44.

Lanskoy, Miriam, and Dylan Myles-Primakoff. „Power and Plunder in Putin's Russia". *Journal of Democracy* 29, no. 1 (2018): 76–85.

Lanskoy, Miriam, and Elspeth Suthers. „Armenia's Velvet Revolution". *Journal of Democracy* 30, no. 2 (2019): 85–99.

Latynina, Yuliia. *Okhota na iziubria*. Moscow: Olma Press, 1999.

Ledeneva, Alena V. *Can Russia Modernise?: Sistema, Power Networks and Informal Governance*. Cambridge University Press, 2013.

———. *How Russia Really Works: The Informal Practices That Shaped Post-Soviet Politics and Business*. New York: Cornell University Press, 2006.

———. *Russia's Economy of Favours: Blat, Networking and Informal Exchange*. Cambridge University Press, 1998.

———. *The Global Encyclopaedia of Informality*. Vol. Volume 1. UCL Press, 2018.

———. *Unwritten Rules: How Russia Really Works*. London: Centre for European Reform, 2001.

Lenin, Vladimir. *Collected Works Vol. 33*. London: Lawrence & Wishart, 1965.

Leonard, Mark, and Nicu Popescu. „A Power Audit of EU-Russia Relations". ECFR 15, 2007. https://www.ecfr.eu/page/-/ECFR-02_A_POWER_AUDIT_OF_EU-RUSSIA_RELATIONS.pdf.

Levitsky, Steven, and Lucan Way. *Competitive Authoritarianism: Hybrid Regimes after the Cold War*. Cambridge University Press, 2010.

———. „The New Competitive Authoritarianism". *Journal of Democracy* 31, no. 1 (2020): 51–65.

———. „The Rise of Competitive Authoritarianism". *Journal of Democracy* 13, no. 2 (2002): 51–65.

Levitsky, Steven, and Daniel Ziblatt. *How Democracies Die*. New York: Crown, 2018.

Levitz, Philip, and Grigore Pop-Eleches. „Why No Backsliding? The European Union's Impact on Democracy and Governance Before and After Accession". *Comparative Political Studies* 43, no. 4 (April 1, 2010): 457–85.

Levy, Jonah D. „The State after Statism: From Market Direction to Market Support". In *The State After Statism: New State Activities in the Age of Liberalization*, edited by Jonah D. Levy. Harvard University Press, 2006.

Lewandowski, Janusz. „The Political Context of Mass Privatization in Poland". In *Between State and Market: Mass Privatization in Transition Economies*, edited by Ira W. Lieberman, Stilpon Nestor, and Raj M. Desai, 35–39. World Bank Publications, 1997.

Lewandowsky, Stephan, Ullrich K. H. Ecker, and John Cook. „Beyond Misinformation: Understanding and Coping with the 'Post-Truth' Era". *Journal of Applied Research in Memory and Cognition* 6, no. 4 (0 1, 2017): 353–69.

Li, Peter Ping. „Social Tie, Social Capital, and Social Behavior: Toward an Integrative Model of Informal Exchange". *Asia Pacific Journal of Management* 24, no. 2 (2007): 227–46.

Licht, Amanda A. „Coming into Money: The Impact of Foreign Aid on Leader Survival". *Journal of Conflict Resolution* 54, no. 1 (2010): 58–87.

Lieberthal, Kenneth. „Introduction: The 'Fragmented Authoritarianism' Model and Its Limitations". In *Bureaucracy, Politics, and Decision Making in Post-Mao China*, edited by Kenneth Lieberthal and David M. Lampton, 1–30. Berkeley: University of California Press, 1992.

Lieven, Dominic, Maureen Perrie, Dominic Lieven, and Ronald Grigor Suny. *The Cambridge History of Russia: Volume 2, Imperial Russia, 1689–1917*. Cambridge University Press, 2006.

Lijphart, Arend, ed. *Parliamentary Versus Presidential Government*. 1st edition. Oxford; New York: Oxford University Press, 1992.

———. *Patterns of Democracy: Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries*. 2nd edition. New Haven: Yale University Press, 2012.

Lim, Merlyna. „Clicks, Cabs, and Coffee Houses: Social Media and Oppositional Movements in Egypt, 2004–2011". *Journal of Communication* 62, no. 2 (2012): 231–48.

Linz, Juan J. *Totalitarian and Authoritarian Regimes*. UK edition. Boulder, CO: Lynne Rienner Pub, 2000.

Linz, Juan J., and Alfred Stepan. *Problems of Democratic Transition and Consolidation: Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe*. Baltimore and London: Johns Hopkins University Press, 1996.

Liu, Alan P. L. *Communications and National Integration in Communist China*. University of California Press, 1975.

„Lobbyismus: Österreichs Ex-Kanzler Kern Bekommt Wirtschaftsposten in Moskau". *Spiegel Online*, July 17, 2019, sec. Wirtschaft. https://www.spiegel.de/wirtschaft/unternehmen/christian-kern-oesterreichs-ex-kanzler-aufsichtsrat-bei-russlands-staatsbahn-a-1277692.html.

Long, Ngo Van. „The Theory of Contests: A Unified Model and Review of the Literature". In *Companion to the Political Economy of Rent Seeking*, edited by Roger D. Congleton and Arye L. Hillman, 19–52. Northampton, MA: Edward Elgar Pub, 2015.

Łoś, Maria. „Economic Crimes in Communist Countries". In *Comparative Criminology*, edited by Israel L. Barak-Glantz and Elmer Hubert Johnson, 39–57. Beverly Hills: Sage Publications, 1983.

Lough, John. „Russia's Energy Diplomacy". Briefing paper. The Means and Ends of Russian Influence Abroad Series. Chatham House, May 2011.

Loughlin, John, Frank Hendriks, and Anders Lidström. „Subnational Democracy in Europe: Changing Backgrounds and Theoretical Models". In *The Oxford Handbook of Local and Regional Democracy in Europe*, 1–23. Oxford: Oxford University Press, 2010.

Lowndes, Vivien, and Mark Roberts. *Why Institutions Matter: The New Institutionalism in Political Science*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2013.

Lukashenko, Aliaksandr. „O Sostojanii Ideologicheskoj Raboty i Merah Po Ee Sovershenstvovaniju [On the State of Ideological Work and Means of Its Improvement]". In *Materialy Postojanno Dejstvujushcego Seminara Rukovodiashchih Rabotnikov*, 17–21. Minsk: Akademia upravlenia pri presidente RB, 2003.

Lumi, Ott. „Comparative Insight into the Status of the Lobbying Regulation Debate in Estonia". *Journal of Public Affairs* 15, no. 3 (2015): 300–310.

Luong, Pauline Jones. *Institutional Change and Political Continuity in Post-Soviet Central Asia: Power, Perceptions, and Pacts*. Cambridge University Press, 2002.

———. *The Transformation of Central Asia: States and Societies from Soviet Rule to Independence*. Cornell University Press, 2004.

Lyebyedyev, Yehor, and Mykola Makhortykh. „#Euromaidan: Quantitative Analysis of Multilingual Framing 2013–2014 Ukrainian Protests on Twitter". In *2018 IEEE Second International Conference on Data Stream Mining Processing (DSMP)*, 276–80, 2018.

MacKinlay, John. „Defining Warlords". *International Peacekeeping* 7, no. 1 (March 1, 2000): 48–62.

MacLeod, W. Bentley. „Reputations, Relationships, and Contract Enforcement". *Journal of Economic Literature* 45, no. 3 (2007): 595–628.

Macron, Emmanuel, and Sigmar Gabriel. „Europe Cannot Wait Any Longer: France and Germany Must Drive Ahead". *The Guardian*, June 3, 2015, sec. Opinion. https://www.theguardian.com/commentisfree/2015/jun/03/europe-france-germany-eu-eurozone-future-integrate.

Madeley, John. „A Framework for the Comparative Analysis of Church–State Relations in Europe". *West European Politics* 26, no. 1 (2003): 23–50.

Madison, James. „Federalist No. 10: The Utility of the Union as a Safeguard Against Domestic Faction and Insurrection". In *The Federalist Papers*, by Alexander Hamilton, James Madison, and John Jay, 71–78. edited by Clinton Rossiter and Charles R. Kessler. New York, NY: Signet, 2003.

———. „Federalist No. 51: The Structure of the Government Must Furnish the Proper Checks and Balances Between the Different Departments". In *The Federalist Papers*, by Alexander Hamilton, James Madison, and John Jay, 317–21. Edited by Clinton Rossiter and Charles R. Kessler, 1st edition. New York, NY: Signet, 2003.

Madlovics, Bálint. „A „fasisztoid mutáció" sikere? [The success of 'sascistoid mutation'?]". *Élet és Irodalom* 61, no. 5 (February 3, 2017). http://www.es.hu/cikk/2017–02–03/madlovics-balint/a-fasisztoid-mutacio-sikere-.html.

———. „A maffiaállam paravánjai: ideológiák és rendszerleírások argumentációs-logikai megközelítésben [The folding-screens of a mafia state: an argumentative-logical approach to ideologies and regime descriptions]". In *Magyar Polip—a posztkommunista maffiaállam 3. [Hungarian Octopus—The Post-Communist Mafia State 3.]*, edited by Bálint Magyar and Vásárhelyi Júlia, 317–70. Budapest: Noran Libro, 2015.

———. „It's Not Just Hate: Attitudes toward Migrants in a Dominated Sphere of Communication in Hungary". In *After the Fence: Approaches and Attitudes about Migration in Central Eastern Europe*, edited by Dániel Mikecz, 1st ed., 6–31. Budapest: European Liberal Forum - Republikon Intézet, 2017. http://www.liberalforum.eu/en/publications.html?file=tl_files%2Fuserdata%2Fdownloads%2Fpublications%2F2017%2Fafterthefence_publication.pdf.

———. „The Epistemology of Comparative Regime Theory: An Austrian Critique". MA Thesis, Central European University, 2018.

Madlovics, Bálint, and Bálint Magyar. „Post-Communist Predation: Modelling Reiderstvo Practices in Contemporary Predatory States". *Public Choice*, 2020.

Maerz, Seraphine F. „The Many Faces of Authoritarian Persistence: A Set-Theory Perspective on the Survival Strategies of Authoritarian Regimes". *Government and Opposition*, no. 0? (2018): 1–24.

Magaloni, Beatriz. *Voting for Autocracy: Hegemonic Party Survival and Its Demise in Mexico*. Cambridge: Cambridge University Press, 2008.

Magyar, Bálint. „From Free Market Corruption Risk to the Certainty of a State-Run Criminal Organization (Using Hungary as an Example)". In *Stubborn Structures: Reconceptualizing Post-Communist Regimes*, edited by Bálint Magyar, 461–86. Budapest–New York: Central European University Press, 2019.

———. „Kampányok a falusi térben az ötvenes évek elején" [Campaigns in the countryside in the early '50s]. Unpublished manuscript. Budapest, 1986.

———. „Magyar Polip—a Szervezett Felvilág [Hungarian Octopus—The Organized Upperworld]". *Magyar Hírlap*, February 21, 2001.

———. „Parallel System Narratives: Polish and Hungarian Regime Formations Compared". In *Stubborn Structures: Reconceptualizing Post-Communist Regimes*, edited by Bálint Magyar, 611–55. Budapest–New York: Central European University Press, 2019.

———. „Post World War II History of Polish Agriculture". Doctoral dissertation, Eötvös Loránd University (restricted circulation by Institute of World Economics, Hungarian Academy of Sciences), 1980.

———. *Post-Communist Mafia State: The Case of Hungary*. Budapest: Central European University Press, 2016.

———, ed. *Stubborn Structures: Reconceptualizing Post-Communist Regimes*. Budapest–New York: Central European University Press, 2019.

———. „The Post-Communist Mafia State as a Form of Criminal State". In *Twenty-Five Sides of a Post-Communist Mafia State*, edited by Bálint Magyar and Júlia Vásárhelyi, 85–110. Budapest–New York: Central European University Press, 2017.

———. „Towards a Terminology for Post-Communist Regimes". In *Stubborn Structures: Reconceptualizing Post-Communist Regimes*, edited by Bálint Magyar, 97–176. Budapest–New York: CEU Press, 2019.

Magyar, Bálint, and Bálint Madlovics. „From Petty Corruption to Criminal State: A Critique of the Corruption Perceptions Index as Applied to the Post–Communist Region". *Intersections—East European Journal of Society and Politics* 5, no. 2 (July 2019): 103–29.

———. „Hungary's Mafia State Fights for Impunity". *Project Syndicate* (blog), June 18, 2019. https://www.project-syndicate.org/commentary/hungary-mafia-state-viktor-orban-impunity-by-balint-magyar-and-balint-madlovics-2019–06.

———. „Stubborn Structures: A Path Dependence Explanation of Transitions in the Postcommunist Region". *Social Research: An International Quarterly* 86, no. 1 (2019): 113–46.

Magyar, Bálint, and Júlia Vásárhelyi, eds. *Twenty-Five Sides of a Post-Communist Mafia State*. Budapest: Central European University Press, 2017.

Magyari, László Nándor. „The Romanian Patronal System of Public Corruption". In *Stubborn Structures: Reconceptualizing Post-Communist Regimes*, edited by Bálint Magyar, 275–315. Budapest–New York: Central European University Press, 2019.

Magyari, Péter. „The Rise and Fall of Zoltán Spéder". *The Budapest Beacon*, June 16, 2016. https://budapestbeacon.com/rise-fall-zoltan-speder/.

„Magyarország 50 leggazdagabb embere—már nem Csányi az első [The 50 wealthiest people in Hungary—Csányi is not the first anymore]". *Forbes Magyarország*, December 28, 2018. https://forbes.hu/a-magazin/magyarorszag-50-leggazdagabb-embere-mar-nem-csanyi-az-elso/.

Mainwaring, Scott, Guillermo O'Donnell, and J. Samuel Valenzuela, eds. *Issues in Democratic Consolidation: New South American Democracies in Comparative Perspective*. New Edition. Notre Dame, Ind: University of Notre Dame Press, 1992.

Mair, Peter. „Concepts and Concept Formation". In *Approaches and Methodologies in the Social Sciences: A Pluralist Perspective*, edited by Donatella Della Porta and Michael Keating, 177–97. Cambridge, New York: Cambridge University Press, 2008.

Majtényi, Balázs, Alíz Nagy, and Péter Kállai. „'Only Fidesz'—Minority Electoral Law in Hungary". *Verfassungsblog* (blog), March 31, 2018. https://verfassungsblog.de/only-fidesz-electoral-law-in-hungary/.

Makarenko, Boris. „Populism and Political Institutions: A Comparative Perspective". In *Populism as a Common Challenge*, edited by Claudia Crawford, Boris Makarenko, and Nikolay Petrov, 27–36. Moscow: Political encyclopedia, 2018.

Malejacq, Romain. „Warlords, Intervention, and State Consolidation: A Typology of Political Orders in Weak and Failed States". *Security Studies* 25, no. 1 (0 2, 2016): 85–110.

Malesky, Edmund, and Jonathan London. „The Political Economy of Development in China and Vietnam". *Annual Review of Political Science* 17, no. 1 (2014): 395–419.

Manion, Melanie. „Taking China's Anticorruption Campaign Seriously". *Economic and Political Studies* 4, no. 1 (0 2, 2016): 3–18.

Marangos, John. „Was Shock Therapy Consistent with the Washington Consensus?" *Comparative Economic Studies* 49, no. 1 (March 1, 2007): 32–58.

March, Luke. „Managing Opposition in a Hybrid Regime: Just Russia and Parastatal Opposition". *Slavic Review* 68, no. 3 (2009): 504–27.

Máriás, Leonárd, Krisztina Nagy, Gábor Polyák, and Ágnes Urbán. „An Illiberal Model of Media Markets—Soft Censorship 2017". Mérték Booklets. Budapest: Mérték Media Monitor, July 2018. http://mertek.eu/wp-content/uploads/2018/08/MertekFuzetek15.pdf.

Markus, Stanislav. *Property, Predation, and Protection: Piranha Capitalism in Russia and Ukraine*. Cambridge: Cambridge University Press, 2015.

———. „Secure Property as a Bottom-Up Process: Firms, Stakeholders, and Predators in Weak States". SSRN Scholarly Paper. Rochester, NY: Social Science Research Network, September 8, 2012. https://papers.ssrn.com/abstract=2143322.

———. „The Atlas That Has Not Shrugged: Why Russia's Oligarchs Are an Unlikely Force for Change". *Dædalus—Journal of the American Academy of Arts & Sciences* 146, no. 2 (2017): 101–12.

Markus, Stanislav, and Volha Charnysh. „The Flexible Few: Oligarchs and Wealth Defense in Developing Democracies". *Comparative Political Studies* 50, no. 12 (2017): 1632–65.

Martin, Lisa L., ed. *The Oxford Handbook of the Political Economy of International Trade*. Oxford: Oxford University Press, 2015.

Marton, Silvia. „Regime, Parties, and Patronage in Contemporary Romania". In *Brave New Hungary: Mapping the „System of National Cooperation",* edited by János Mátyás Kovács and Balázs Trencsényi, 357–78. Lanham: Lexington Books, 2019.

Marx, Karl. *Capital: Volume 1: A Critique of Political Economy*. Translated by Ben Fowkes. London; New York, N.Y: Penguin Classics, 1992.

Mayfair, Yang. „Guanxi (China)". In *The Global Encyclopaedia of Informality*, edited by Alena Ledeneva, Volume 1:75–79. UCL Press, 2018.

Mazmanyan, Armen. „Constitutional Courts". In *Election Watchdogs: Transparency, Accountability and Integrity*, edited by Pippa Norris and Alessandro Nai, 127–43. New York: Oxford University Press, 2017.

———. „Failing Constitutionalism: From Political Legalism to Defective Empowerment". *Global Constitutionalism* 1, no. 2 (July 2012): 313–33.

McAdam, Doug, John D. McCarthy, and Mayer N. Zald, eds. *Comparative Perspectives on Social Movements: Political Opportunities, Mobilizing Structures, and Cultural Framings*. Cambridge: Cambridge University Press, 1996.

McChesney, Fred S. *Money for Nothing: Politicians, Rent Extraction, and Political Extortion*. Harvard University Press, 1997.

McCloskey, Deirdre N. *Bourgeois Equality: How Ideas, Not Capital Or Institutions, Enriched the World*. Chicago; London: University of Chicago Press, 2017.

McFaul, Michael. „Transitions from Postcommunism". *Journal of Democracy* 16, no. 3 (July 27, 2005): 5–19.

McGrath, Conor. *Lobbying in Washington, London, and Brussels: The Persuasive Communication of Political Issues*. Lewiston, N.Y: Edwin Mellen Pr, 2005.

McLeod, Ian. „Kelsen's Hierarchy of Norms". In *Legal Theory*, edited by Ian McLeod, 68–83. Macmillan Law Masters. London: Macmillan Education UK, 1999.

Mearman, Andrew, Sebastian Berger, and Danielle Guizzo, eds. *What Is Heterodox Economics? Conversations with Leading Economists*. Routledge, 2019.

Medvegyev, Gábor. „Állami hitelekből hízik Mészáros Lőrinc birodalma [The empire of Lőrinc Mészáros grows from state loans]". *24.hu*, September 30, 2017. http://24.hu/fn/gazdasag/2017/09/30/allami-hitelekbol-hizik-meszaros-lorinc-birodalma/.

Melville, Andrei, Denis Stukal, and Mikhail Mironyuk. „Trajectories of Regime Transformation and Types of Stateness in Post-Communist Countries". *Perspectives on European Politics and Society* 14, no. 4 (0 2013): 431–59.

Melvin, Neil J. „Authoritarian Pathways in Central Asia: A Comparison of Kazakhstan, the Kyrgyz Republic and Uzbekistan". In *Democracy and Pluralism in Muslim Eurasia*, edited by Yaacov Ro'i, 119–42. London; New York: Routledge, 2004.

———. *Uzbekistan: Transition to Authoritarianism on the Silk Road*. 1st edition. Amsterdam: Taylor & Francis, 2000.

„Member States Jeopardising the Rule of Law Will Risk Losing EU Funds", January 17, 2019. https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20190109IPR23011/member-states-jeopardising-the-rule-of-law-will-risk-losing-eu-funds.

Mendelsohn, Matthew, and Andrew Parkin, eds. *Referendum Democracy: Citizens, Elites and Deliberation in Referendum Campaigns*. London: Palgrave Macmillan UK, 2001.

Menshikov, Stanislav. „The Anatomy of Russian Capitalism". *Challenge* 47, no. 6 (2004): 1–24.

Mertha, Andrew. „'Fragmented Authoritarianism 2.0': Political Pluralization in the Chinese Policy Process". *The China Quarterly* 200 (December 2009): 995–1012.

Merton, Robert K. *Sociological Ambivalence & Other Essays*. New York: Free Press, 1976.

Mesquita, Bruce Bueno de, and Alastair Smith. „A Political Economy of Aid". *International Organization* 63, no. 2 (2009): 309–40.

Mesquita, Bruce Bueno de, Alastair Smith, Randolph M. Siverson, and James D. Morrow. *The Logic of Political Survival*. Revised edition. Cambridge, Mass.: The MIT Press, 2004.

Michels, Robert. „The Oligarchical Tendencies in Working Class Organizations". In *Classes and Elites in Democracy and Democratization*, edited by Eva Etzioni-Halévy, 243–50. New York: Garland, 1997.

Mihályi, Péter. „Az Orbán-korszak mint a nemzeti vagyon 6. újraelosztási kísérlete [The Orbán era as the 6th attempt at redistributing national wealth]". Műhelytanulmányok. Budapest: MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Közgazdaság-tudományi Intézet, 2018. https://www.mtakti.hu/wp-content/uploads/2018/08/MTDP1814.pdf.

———. „Votes, Ideology, and Self-Enrichment: The Campaign of Re-Nationalization After 2010". In *Brave New Hungary: Mapping the „System of National Cooperation"*, edited by János Mátyás Kovács and Balázs Trencsényi, 185–210. Lanham: Lexington Books, 2019.

Mikkel, Evald. „Patterns of Party Formation in Estonia: Consolidation Unaccomplished". In *Post-Communist EU Member States: Parties and Party Systems*, edited by Susanne Jungerstam-Mulders, 1 edition., 23–49. Aldershot ; Burlington, VT: Routledge, 2006.

Miller, Aaron. *Moldova under Vladimir Plahotniuc: Corruption and Oligarchy*. Tel-Aviv: Studio Igal Rozental Ltd., 2018.

Min, Young. „News Coverage of Negative Political Campaigns: An Experiment of Negative Campaign Effects on Turnout and Candidate Preference". *Harvard International Journal of Press/Politics* 9, no. 4 (2004): 95–111.

Minahan, James. *Miniature Empires: A Historical Dictionary of the Newly Independent States*. Westport: Greenwood Publishing Group, 1998.

Minakov, Mikhail. „Republic of Clans: The Evolution of the Ukrainian Political System". In *Stubborn Structures: Reconceptualizing Post-Communist Regimes*, edited by Bálint Magyar, 217–45. Budapest–New York: Central European University Press, 2019.

Mérték. „Mindent beborít a Fidesz-közeli média", April 25, 2019. https://mertek.atlatszo.hu/mindent-beborit-a-fidesz-kozeli-media/.

Mînzărari, Dumitru. „Disarming Public Protests in Russia: Transforming Public Goods into Private Goods". In *Stubborn Structures: Reconceptualizing Post-Communist Regimes*, edited by Bálint Magyar, 385–411. Budapest–New York: Central European University Press, 2019.

Mises, Ludwig von. *Human Action: The Scholar's Edition*. Auburn Ala.: Ludwig von Mises Institute, 2010.

———. „Profit and Loss". In *Planning for Freedom*, by Ludwig von Mises, 108–50, Memorial. Spring Mills, Pennsylvania: Libertarian Press, 1974.

Mitchell, Matthew D. „The Pathology of Privilege: The Economic Consequences of Government Favoritism". SSRN Scholarly Paper. Rochester, NY: Social Science Research Network, July 9, 2012. https://papers.ssrn.com/abstract=2130566.

Mizsei, Kálmán. „A bábmester a hátsó ajtón távozik —Mi történik Moldovában?" [The puppet master leaves by the back door—What Is happening in Moldova?]. *Azonnali* (blog), June 30, 2019. http://azonnali.hu/cikk/20190630_a-babmester-a-hatso-ajton-tavozik-mi-tortenik-moldovaban-mizsei-kalman.

———. „The New East European Patronal States and the Rule-of-Law". In *Stubborn Structures: Reconceptualizing Post-Communist Regimes*, edited by Bálint Magyar, 531–610. Budapest–New York: Central European University Press, 2019.

Mochtak, Michal. „Fighting and Voting: Mapping Electoral Violence in the Region of Post-Communist Europe". *Terrorism and Political Violence* 30, no. 4 (2018): 589–615.

Moiseev, V. V., S. I. Kramskoy, K. V. Zhigaeva, and O. A. Sudorgin. „Social Policy in Russia: Promises and Reality". Atlantis Press, 2019.

Mong, Attila. *Milliárdok mágusai: a brókerbotrány titkai [Mages of billions: the secrets of the brokerage scandal]*. Budapest: Vízkapu, 2003.

Montesquieu, Charles Baron de. *The Spirit of Laws*. Translated by Thomas Nugent. CreateSpace Independent Publishing Platform, 2016.

Moody-Stuart, George. *Grand Corruption: How Business Bribes Damage Developing Countries*. Oxford: WorldView, 1997.

Moore, Gwen. „The Structure of a National Elite Network". *American Sociological Review* 44, no. 5 (1979): 673–92.

Morel, Laurence. „Referendum". In *The Oxford Handbook of Comparative Constitutional Law*, edited by Michel Rosenfeld and András Sajó, 501–28. Oxford: Oxford University Press, 2012.

Morlino, Leonardo. „Democratic Consolidation". In *The Handbook of Political, Social, and Economic Transformation*, edited by Wolfgang Merkel, Raj Kollmorgen, and Hans-Jurgen Wagener, 459–64. Oxford; New York: Oxford University Press, 2019.

Motyl, Alexander J. „Putin's Russia as a Fascist Political System". *Communist and Post-Communist Studies* 49, no. 1 (2016): 25–36.

Mudde, Cas. *Populist Radical Right Parties in Europe*. 1st edition. Cambridge: Cambridge University Press, 2007.

———. „The Populist Zeitgeist". *Government and Opposition* 39, no. 4 (January 2004): 541–63.

———. „The Problem with Populism". *The Guardian*, February 17, 2015, sec. Opinion. https://www.theguardian.com/commentisfree/2015/feb/17/problem-populism-syriza-podemos-dark-side-europe.

Mudde, Cas, and Cristóbal Rovira Kaltwasser. „Exclusionary vs. Inclusionary Populism: Comparing Contemporary Europe and Latin America". *Government and Opposition* 48, no. 2 (April 2013): 147–74.

———. „Populism". In *The Oxford Handbook of Political Ideologies*, edited by Michael Freeden, Lyman Tower Sargent, and Marc Stears, 493–513. OUP Oxford, 2013.

Mukhopadhyay, Dipali. *Warlords, Strongman Governors, and the State in Afghanistan*. Cambridge: Cambridge University Press, 2014.

Müller, Jan-Werner. *What Is Populism?* University of Pennsylvania Press, 2016.

Müller, Martin. „Goodbye, Postsocialism!" *Europe-Asia Studies* 71, no. 4 (2019): 533–50.

Müller, Wolfgang C., and Kaare Strøm, eds. *Policy, Office, Or Votes?: How Political Parties in Western Europe Make Hard Decisions*. Cambridge University Press, 1999.

Mungiu-Pippidi, Alina. „Romania's Italian-Style Anticorruption Populism". *Journal of Democracy* 29, no. 3 (2018): 104–16.

Muqiao, Xue. *China's Socialist Economy*. Foreign Languages Press, 1981.

Murphy, Walter F. „Constitutions, Constitutionalism, and Democracy". In *Constitutionalism and Democracy: Transitions in the Contemporary World*, edited by Douglas Greenberg, Stanley N. Katz, Steven C. Wheatley, and Melanie Beth Oliviero, 3–25. New York: Oxford University Press, 1993.

Musacchio, Aldo, Sergio G. Lazzarini, and Ruth V. Aguilera. „New Varieties of State Capitalism: Strategic and Governance Implications". *Academy of Management Perspectives* 29, no. 1 (0 13, 2015): 115–31.

Nagy C., Ádám. „The Taming of Civil Society". In *Twenty-Five Sides of a Post-Communist Mafia State*, edited by Bálint Magyar and Júlia Vásárhelyi, 559–74. Budapest–New York: Central European University Press, 2017.

Nagy, Gergely Miklós. „Club rezsim: Mészáros Lőrincék átszabják Balatonaligát [Club Regime: Lőrinc Mészáros and friends reform Balatonaliga]". *Magyar Narancs*, 0 25, 2019. https://magyarnarancs.hu/belpol/club-rezsim-121640.

Naím, Moisés. „Mafia States: Organized Crime Takes Office". *Foreign Affairs*, April 20, 2012.

———. „Missing Links: What Is a GONGO?" *Foreign Policy*, no. 160 (2009): 95–96.

Nardelli, Alberto, Christo Grozev, Tanya Kozyreva, and Roman Dobrokhotov. „Unmasked: The Russian Men at The Heart of Italy's Russian Oil Scandal". *BuzzFeed News*, September 3, 2019. https://www.buzzfeednews.com/article/albertonardelli/russians-matteo-salvini-metropol-meeting-italy-russia-oil.

Naudé, Wim, Amelia U. Santos-Paulino, and Mark McGillivray. *Fragile States: Causes, Costs, and Responses*. OUP Oxford, 2011.

„Nazarbayev's Christmas Tree". Accessed November 21, 2018. https://www.elka-nazarbaeva.net/en/.

Nelson, Richard R. „Capitalism as a Mixed Economic System". In *The Oxford Handbook of Capitalism*, edited by Dennis C. Mueller, 277–98. Oxford; New York: Oxford University Press, 2012.

„Nem ártatlannak való vidék [No Country for innocent men]". *hvg.hu*, January 23, 2013. https://hvg.hu/velemeny.nyuzsog/20130123_Nem_artatlannak_valo_videk.

Neuman, Gerald L. „Subsidiarity". In *The Oxford Handbook of International Human Rights Law*, edited by Dinah Shelton, 360–78. Oxford: Oxford University Press, 2013.

Niebuhr, Reinhold. *Moral Man and Immoral Society: A Study in Ethics and Politics*. Eugene, Oregon: Wipf and Stock Publishers, 2010.

Nikoladze, Tatia. „Protests in Tbilisi Continue after Dispersal—Demonstrators Plan to Disrupt Parliament", November 20, 2019. https://jam-news.net/protests-in-tbilisi-continue-after-dispersal-demonstrators-plan-to-disrupt-parliament/.

Nodia, Ghia. „External Influence and Democratization: The Revenge of Geopolitics". *Journal of Democracy* 25, no. 4 (October 9, 2014): 139–50.

Nölke, Andreas, and Arjan Vliegenthart. „Enlarging the Varieties of Capitalism: The Emergence of Dependent Market Economies in East Central Europe". *World Politics* 61, no. 4 (October 2009): 670–702.

Norris, Pippa. *Radical Right: Voters and Parties in the Electoral Market*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005.

———. „The Evolution of Election Campaigns: Eroding Political Engagement?" Paper for the conference on Political Communications in the 21st Century, St Margaret's College, University of Otago, New Zealand, 0 2004.

Norris, Pippa, and Ronald Inglehart. *Cultural Backlash: Trump, Brexit, and Authoritarian Populism*. New York, NY: Cambridge University Press, 2019.

North, Douglass C. „Institutions". *Journal of Economic Perspectives* 5, no. 1 (March 1991): 97–112.

———. *Structure and Change in Economic History*. Norton, 1981.

———. „Transaction Costs, Institutions, and Economic History". *Zeitschrift Für Die Gesamte Staatswissenschaft / Journal of Institutional and Theoretical Economics* 140, no. 1 (1984): 7–17.

North, Douglass C., John Joseph Wallis, and Barry R. Weingast. *Violence and Social Orders: A Conceptual Framework for Interpreting Recorded Human History*. Cambridge; New York: Cambridge University Press, 2009.

Novak, Benjamin. „Hungary Has Legalized Corruption, Says TI Legal Director Miklós Ligeti". *The Budapest Beacon* (blog), January 24, 2017. https://budapestbeacon.com/hungary-has-legalized-corruption-says-ti-legal-director-miklos-ligeti/.

Nozick, Robert. *Anarchy, State and Utopia*. Fourteenth ed. Basic Books, 1999.

Nureev, Rustem. „Power-Property as a Path-Dependence Problem: The Russian Experiance". Paper presented at the 24th Annual Conference of the European Association for Evolutionary Political Economy (EAEPE). Krakow, 2012.

Oates, Sarah. „The Neo-Soviet Model of the Media". *Europe-Asia Studies* 59, no. 8 (0 1, 2007): 1279–97.

Oberschall, Anthony. *Social Conflict and Social Movements*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall, 1973.

O'Donnell, Guillermo. „Delegative Democracy". *Journal of Democracy* 5, no. 1 (1994): 55.

———. „The Quality of Democracy: Why the Rule of Law Matters". *Journal of Democracy* 15, no. 4 (2004): 32–46.

O'Donnell, Guillermo, and Philippe C. Schmitter. *Transitions from Authoritarian Rule: Comparative Perspectives*. Baltimore and London: Johns Hopkins University Press, 1986.

Offe, Claus. „Capitalism by Democratic Design? Democratic Theory Facing the Triple Transition in East Central Europe". *Social Research* 58, no. 4 (1991): 865–92.

———. „Civil Society and Social Order: Demarcating and Combining Market, State and Community". *European Journal of Sociology / Archives Européennes de Sociologie* 41, no. 1 (May 2000): 71–94.

———. „Political Corruption: Conceptual and Practical Issues". In *Building a Trustworthy State in Post-Socialist Transition*, edited by János Kornai and Susan Rose-Ackerman, 77–99. Political Evolution and Institutional Change. Palgrave Macmillan US, 2004.

———. „The Politics and Economics of Post-Socialist Capitalism in Central East Europe". In *20 Years since the Fall of the Berlin Wall: Transitions, State Break-Up and Democratic Politics in Central Europe and Germany*, edited by Elisabeth Bakke and Ingo Peters, 25–42. Berlin: BWV Verlag, 2011.

Okara, Andrey. „Sovereign Democracy: A New Russian Idea or a PR Project?" *Russia in Global Affairs* 5, no. 3 (2007): 8–20.

Olson, Mancur. *Power and Prosperity: Outgrowing Communist and Capitalist Dictatorships*. New York, NY: Basic Books, 2000.

O'Neil, Patrick H. „The Deep State: An Emerging Concept in Comparative Politics". SSRN Scholarly Paper. Rochester, NY: Social Science Research Network, 2017.

Ong, Lynette H. „'Thugs-for-Hire': Subcontracting of State Coercion and State Capacity in China". *Perspectives on Politics* 16, no. 3 (September 2018): 680–95.

Oniani, Ekaterine. „Towards Strengthening the Rule of Law through Independent Judiciary: Georgian Experience". presented at the „Partners in Eastern Europe: Multiple Crossroads" Conference, Budapest, December 9, 2019.

hvg.hu. „Orbán és Polt fergetegesen érezte magát a pénteki meccsen - fotó [Orbán and Polt had fantastic time at Friday's match - photo]", May 20, 2016. https://hvg.hu/itthon/20160520_Orban_es_Polt_fergetegesen_jol_erezte_magat_a_penteki_meccsen__foto.

Orbán, Krisztián. „Száz év szorongás: a magyar politika a felzárkózás ellen [One hundred years of anxiety: Hungarian politics against convergence]". In *Hegymenet*, edited by András Jakab and László Urbán, 74–85. Budapest: Osiris Kiadó, 2017.

Orbán, Viktor. „A munkaalapú állam korszaka következik [The era of the work-based state is approaching]". Presentation at XXV. Bálványosi Nyári Szabadegyetem és Diáktábor in Tusnádfürdő (Băile Tuşnad), July 26, 2014.

———. „Magyarország jövője jövőre [The future of Hungary for the next year]". presented at the XVI. Bálványosi Nyári Szabadegyetem és Diáktábor, Băile Tuşnad, July 23, 2005. http://2001–2006.orbanviktor.hu/hir.php?aktmenu=3_3&id=2215.

———. „Megőrizni a létezés magyar minőségét [Preserving the Hungarian quality of existence]". *Nagyítás*, February 17, 2010. http://tdyweb.wbteam.com/Orban_Megorizni.htm.

———. „Speech at the 29th Bálványos Summer Open University and Student Camp". Tusnádfürdő (Băile Tuşnad), July 28, 2018. https://www.kormany.hu/en/the-prime-minister/the-prime-minister-s-speeches/prime-minister-viktor-orban-s-speech-at-the-29th-balvanyos-summer-open-university-and-student-camp.

Oroszi, Babett. „Hungarian Government Classified Whether Russia Gets Compensation If Paks II Nuclear Plant Expansion Is Called off". *Atlatszo.hu* (blog), February 7, 2018. https://english.atlatszo.hu/2018/02/07/hungarian-government-classified-whether-russia-gets-compensation-if-paks-ii-nuclear-plant-expansion-is-called-off/.

Orsi, Davide, ed. *The 'Clash of Civilizations' 25 Years On: A Multidisciplinary Appraisal*. Bristol: E-International Relations, 2018.

Orts, Eric W. „The Rule of Law in China". *Vanderbilt Journal of Transnational Law* 33 (2000).

Paczyński, Wojciech. „Oil and Gas Wealth—the Impact on Development Prospects of CIS Countries". In *The Resource Wealth Burden: Oil and Gas Sectors in the Former USSR*, edited by Anna Łabuszewska. Prace OSW / CES Studies. Warsaw: Centre for Eastern Studies, 2003. http://pdc.ceu.hu/archive/00001675/01/PRACE12en.pdf.

Padgett, John F., and Christopher K. Ansell. „Robust Action and the Rise of the Medici, 1400–1434". *American Journal of Sociology* 98, no. 6 (1993): 1259–1319.

Pakulski, Jan, and Malcolm Waters. „The Reshaping and Dissolution of Social Class in Advanced Society". *Theory and Society* 25, no. 5 (1996): 667–91.

Palánkai, Tibor. *Az európai integráció gazdaságtana [The economics of European integration]*. Budapest: Aula Kiadó, 2001.

Palonen, Emilia. „Political Polarisation and Populism in Contemporary Hungary". *Parliamentary Affairs* 62, no. 2 (April 1, 2009): 318–34.

Panyi, Szabolcs. „Orbán Is a Tool in Putin's Information War against the West". *Index.hu*, February 4, 2017. http://index.hu/kulfold/2017/02/04/orban_is_a_tool_for_putin_in_his_information_war_against_the_west/.

Papkova, Irina. *The Orthodox Church and Russian Politics*. Washington D.C.: New York: OUP USA, 2011.

Pappas, Takis S. „Are Populist Leaders 'Charismatic'? The Evidence from Europe". *Constellations* 23, no. 3 (2016): 378–90.

———. „Distinguishing Liberal Democracy's Challengers". *Journal of Democracy* 27, no. 4 (October 2016): 22–36.

———. *Populism and Liberal Democracy: A Comparative and Theoretical Analysis*. New York, NY: Oxford University Press, 2019.

———. „Populist Democracies: Post-Authoritarian Greece and Post-Communist Hungary". *Government and Opposition* 49, no. 1 (2014): 1–23.

———. „Populists in Power". *Journal of Democracy* 30, no. 2 (2019): 70–84.

Pareto, Vilfredo. „The Governing Elite in Present-Day Democracy". In *Classes and Elites in Democracy and Democratization*, edited by Eva Etzioni-Halévy, 47–52. New York: Garland, 1997.

Pásztóy, András. „A munka neoliberális világa egy illiberális demokráciában [Neoliberal Working Life in an Illiberal Democracy]". In *Neoliberális hegemónia Magyarországon: elemzés és kritika [Neoliberal Hegemony in Hungary: Analysis and Criticism]*, edited by Attila Antal, 74–92. Progress Könyvek. Budapest: Noran Libro, 2019.

„Patients Bearing Gifts". *The Economist*, March 24, 2015. https://www.economist.com/europe/2015/03/24/patients-bearing-gifts.

Pavlović, Dušan. *Mašina Za Rasipanje Para: Pet Meseci u Ministarstvu Privrede [The money-wasting machine: five months inside the Ministry of Economy]*. Belgrade: Dan Graf, 2016.

Pei, Minxin. „Comment: How Will China Democratize?" *Journal of Democracy* 18, no. 3 (2007): 53–57.

———. *From Reform to Revolution: The Demise of Communism in China and the Soviet Union*. Cambridge ; London: Harvard University Press, 2009.

Peña, Alejandro Milcíades, and Thomas Richard Davies. „Responding to the Street: Government Responses to Mass Protests in Democracies". *Mobilization: An International Quarterly* 22, no. 2 (2017): 177–200.

Persily, Nathaniel. „The 2016 U.S. Election: Can Democracy Survive the Internet?" *Journal of Democracy* 28, no. 2 (April 10, 2017): 63–76.

Peters, Anne, and Isabelle Ley, eds. *The Freedom of Peaceful Assembly in Europe*. Baden-Baden: Nomos, 2016.

Peters, B. Guy. *Institutional Theory in Political Science: The New Institutionalism*. New York: Bloomsbury Publishing USA, 2011.

Pethő, András, and Anita Vorák. „Orbán öt éve harcol az EU-val. Legszűkebb köre addig gazdagodott belőle" [Orbán has fought the EU for five years. In the meantime, his clique got rich from it]. *444.hu (Direkt36)* (blog), February 26, 2015. http://444.hu/2015/02/26/orban-ot-eve-harcol-az-eu-val-legszukebb-kore-addig-gazdagodott-belole.

Petrov, Nikolay. „Putin's Neo-Nomenklatura System and Its Evolution". In *Stubborn Structures: Reconceptualizing Post-Communist Regimes*, edited by Bálint Magyar, 179–215. Budapest–New York: Central European University Press, 2019.

Petrov, Nikolay, Maria Lipman, and Henry E. Hale. „Three Dilemmas of Hybrid Regime Governance: Russia from Putin to Putin". *Post-Soviet Affairs* 30, no. 1 (2014): 1–26.

Petsinis, Vassilis. „Identity Politics and Right-Wing Populism in Estonia: The Case of EKRE". *Nationalism and Ethnic Politics* 25, no. 2 (2019): 211–30.

Pettai, Vello. „Understanding Politics in Estonia: The Limits of Tutelary Transition". In *Pathways: A Study of Six Post-Communist Countries*, edited by Karin Hilmer Pedersen and Lars Johannsen, 69–87. ISD LLC, 2009.

Pettai, Vello, and Pille Ivask. „Estonia". Nations in Transit 2018. Freedom House, 2018. https://freedomhouse.org/sites/default/files/NIT2018_Estonia.pdf.

Peyrouse, Sebastien. „The Kazakh Neopatrimonial Regime: Balancing Uncertainties Among the 'Family,' Oligarchs and Technocrats". *Demokratizatsiya* 20, no. 4 (Fall 2012): 345–70.

———. „The Russian Minority in Central Asia: Migration, Politics, and Language". Kennan Institute Occasional Papers. Washington DC: Woodrow Wilson International Center for Scholars, 2008. https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/OP297_russian_minority_central_asia_peyrouse_2008.pdf.

Philp, Mark. „Defining Political Corruption". *Political Studies* 45, no. 3 (1997): 436–62.

Piketty, Thomas. *Capital in the Twenty-First Century*. Cambridge, Mass.: The Belknap Press of Harvard University Press, 2014.

Pikulik, Alexei. „Belarus, Russia, and Ukraine as Post-Soviet Rent-Seeking Regimes". In *Stubborn Structures: Reconceptualizing Post-Communist Regimes*, edited by Bálint Magyar, 489–505. Budapest–New York: Central European University Press, 2019.

„Pintér új ötlete: napszámosnak lehetne igényelni a közmunkásokat [Pintér's new idea: public workers could be used as rouseabouts]". *hvg.hu*, June 12, 2015. https://hvg.hu/itthon/20150612_Pinter_uj_otlete_napszamosnak_lehetne_ige.

Piontkovsky, Andrey, and Valery Solovey. Война на пороге? Беседа Пионтковского, Соловья и Фейгина [War is imminent? Conversation of Piontkovsky, Soloyev and Feygin]. Interview by Mark Feygin. ФЕЙГИН-LIVE, January 27, 2020. https://www.youtube.com/watch?v=exL7ZvI-_LY&t=10s.

Pipes, Richard. *Russia under the Old Regime*. Second Edition. New York: Penguin Books, 1997.

Podgórecki, Adam. „Totalitarian Law: Basic Concepts and Issues". In *Totalitarian and Post-Totalitarian Law*, edited by Adam Podgórecki and Vittorio Olgiati, 3–38. Dartmouth, 1996.

Pogátsa, Zoltán. „A neoliberalizmus politikai gazdaságtana" [The political economy of neoliberalism]. In *Neoliberális hegemónia Magyarországon: elemzés és kritika [Neoliberal hegemony in Hungary: analysis and criticism]*, edited by Attila Antal, 50–73. Progress Könyvek. Budapest: Noran Libro, 2019.

Poirot, Paul L. „Ownership as a Social Function". In *Toward Liberty: Essays in Honor of Ludwig von Mises on the Occasion of His 90th Birthday*, edited by Gustavo R. Velasco, F. A. Harper, Leonard E. Read, Henry Hazlitt, and Friedrich A. Hayek, 2:293–98. Menlo Park, California: Institute for Humane Studies, 1971.

Polanyi, Karl. „The Economy as Instituted Process". In *The Sociology Of Economic Life*, edited by Mark S. Granovetter and Richard Swedberg, 29–51. Boulder: Westview Press, 1992.

———. *The Great Transformation: The Political and Economic Origins of Our Time*. 2nd edition. Boston, MA: Beacon Press, 2001.

Polese, Abel, and Donnacha Ó Beacháin. „The Color Revolution Virus and Authoritarian Antidotes: Political Protest and Regime Counterattacks in Post-Communist Spaces". *Demokratizatsiya* 19, no. 2 (April 1, 2011): 111–32.

„Political Discrimination in Hungary: Case Studies from the Hungarian Justice System, Local Government, Media, Agriculture, Education and Civil Sector". Brussels: Policy Solutions, 2017. https://www.policysolutions.hu/userfiles/elemzes/265/political_discrimination_in_hungary.pdf.

Politkovskaya, Anna. *A Russian Diary: A Journalist's Final Account of Life, Corruption, and Death in Putin's Russia*. London: Random House Publishing Group, 2009.

Pomerantsev, Peter. *Nothing Is True and Everything Is Possible*. New York: PublicAffairs, 2014.

———. „The Kremlin's Information War". *Journal of Democracy* 26, no. 4 (October 19, 2015): 40–50.

———. *This Is Not Propaganda: Adventures in the War Against Reality*. New York, NY: PublicAffairs, 2019.

Pomerantsev, Peter, and Michael Weiss. „The Menace of Unreality: How the Kremlin Weaponizes Information, Culture and Money". New York: Institute of Modern Russia, 2014. http://www.interpretermag.com/wp-content/uploads/2014/11/The_Menace_of_Unreality_Final.pdf.

Pomeranz, Kenneth. *The Great Divergence: China, Europe, and the Making of the Modern World Economy*. Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2000.

Pop-Eleches, Grigore, and Graeme Robertson. „After the Revolution". *Problems of Post-Communism* 61, no. 4 (2014): 3–22.

Pop-Eleches, Grigore, and Joshua Tucker. *Communism's Shadow: Historical Legacies and Contemporary Political Attitudes*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 2017.

Popescu, Nicu. „'Outsourcing' de Facto Statehood: Russia and the Secessionist Entities in Georgia and Moldova". *CEPS Policy Briefs*, no. 1–12 (2006): 1–8.

Popova, Maria. „Putin-Style 'Rule of Law' & the Prospects for Change". *Dædalus - Journal of the American Academy of Arts & Sciences* 146, no. 2 (2017): 64–75.

Popovic, Srdja. *Blueprint for Revolution: How to Use Rice Pudding, Lego Men, and Other Nonviolent Techniques to Galvanize Communities, Overthrow Dictators, or Simply Change the World*. New York: Spiegel & Grau, 2015.

Popper, Karl R. *The Open Society and Its Enemies*. New One-Volume Edition. Princeton: Princeton University Press, 2013.

Posner, Richard A. *Antitrust Law*. Second Edition. University of Chicago Press, 2009.

Prooijen, Jan-Willem van, André P. M. Krouwel, and Thomas V. Pollet. „Political Extremism Predicts Belief in Conspiracy Theories". *Social Psychological and Personality Science* 6, no. 5 (July 1, 2015): 570–78.

Przeworski, Adam. *Democracy and the Market: Political and Economic Reforms in Eastern Europe and Latin America*. Cambridge: Cambridge University Press, 1991.

———. „Transitions to Democracy". In *Democracy and the Market*, 51–99. Cambridge: Cambridge University Press, 1991.

Przeworski, Adam, Michael Alvarez, José Antonio Cheibub, and Fernardo Limongi. *Democracy and Development: Political Institutions and Well-Being in the World, 1950–1990*. Cambridge University Press, 2000.

Pu, X. Z. „How to Block the Connection between 'Public Power' and 'Private Desires.'" *CAAS Journal of Political Science*, no. 6 (2009): 31–37.

Qiang, Xiao. „President Xi's Surveillance State". *Journal of Democracy* 30, no. 1 (January 9, 2019): 53–67.

Raby, Dawn L. „Controlled, Limited and Manipulated Opposition under a Dictatorial Regime: Portugal, 1945–9". *European History Quarterly* 19, no. 1 (1989): 63–84.

Rádi, Antónia. „Indebtedness of National Oligarchs Risk Banking System, Experts Say". *Atlatszo.hu* (blog), February 2, 2018. https://english.atlatszo.hu/2018/02/02/indebtedness-of-national-oligarchs-risk-banking-system-experts-say/.

Radnitz, Scott. „In Georgia, Two Machines Are Better Than One". *Foreign Policy* (blog), September 27, 2012. https://foreignpolicy.com/2012/09/27/in-georgia-two-machines-are-better-than-one/.

———. „Oil in the Family: Managing Presidential Succession in Azerbaijan". In *Coloured Revolutions and Authoritarian Reactions*, edited by Evgeny Finkel and Yitzhak M. Brudny, 1st edition., 60–77. London: Routledge, 2013.

———. „The Color of Money: Privatization, Economic Dispersion, and the Post-Soviet 'Revolutions.'" *Comparative Politics* 42, no. 2 (2010): 127–46.

Radygin, Aleksandr D. *Reforma Sobstvennosti v Rossii: Na Puti Iz Proshlogo v Budushchee [Reform of the Ownership in Russia: On the Way from Past to Future]*. Moscow: Respublika, 1994.

Raico, Ralph. „The Theory of Economic Development and the European Miracle". In *The Collapse of Development Planning*, edited by Peter J. Boettke, 37–58. New York; London: NYU Press, 1994.

Rapoza, Kenneth. „Russia's Top 10 Most Influential: A Spy, a Woman and Only One Private Company". *Forbes*, September 3, 2018. https://www.forbes.com/sites/kenrapoza/2018/09/03/russias-top-10-most-influential-only-one-woman-and-one-private-company/.

Ratliff, Thomas N., and Lori L. Hall. „Practicing the Art of Dissent: Toward a Typology of Protest Activity in the United States". *Humanity & Society* 38, no. 3 (0 1, 2014): 268–94.

Rawls, John. *A Theory of Justice: Revised Edition*. Belknap Press. Cambridge: Harvard University Press, 1999.

———. *Justice as Fairness: A Restatement*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001.

Reh, Christine. „Is Informal Politics Undemocratic? Trilogues, Early Agreements and the Selection Model of Representation". *Journal of European Public Policy* 21, no. 6 (2014): 822–41.

Rényi, Pál Dániel. „A százmilliárdos bombaüzlet, amit Orbán inkább elvitt Felcsútról" [The 100-Billion jackpot that Orbán decided to take away from Felcsút]. *444–Tldr* (blog), November 4, 2019. https://tldr.444.hu/2019/11/04/a-szazmilliardos-bombauzlet-amit-orban-inkabb-elvitt-felcsutrol.

———. „Ez nem újságírás, ez politikai nehézfegyverzet [This is not journalism, this is political heavy weaponry]". *444–Tldr* (blog), May 18, 2017. https://tldr.444.hu/2017/05/18/fideszmedia.

———. „The Rise and Fall of the Man Who Created Viktor Orbán's System". *444–Tldr* (blog), April 22, 2019. https://tldr.444.hu/2019/04/22/the-rise-and-fall-of-the-man-who-created-viktor-orbans-system.

Reus-Smit, Christian, and Duncan Snidal, eds. *The Oxford Handbook of International Relations*. Oxford: Oxford University Press, 2010.

Riabov, Oleg, and Tatiana Riabova. „The Remasculinization of Russia? Gender, Nationalism, and the Legitimation of Power Under Vladimir Putin". *Problems of Post-Communism* 61, no. 2 (2014): 23–35.

Richards, Richard A. *Biological Classification: A Philosophical Introduction*. Cambridge: Cambridge University Press, 2016.

Ripp, Zoltán. „The Opposition of the Mafia State". In *Twenty-Five Sides of a Post-Communist Mafia State*, edited by Bálint Magyar and Júlia Vásárhelyi, 575–609. Budapest–New York: Central European University Press, 2017.

Roache, Madeline. „Poland Is Trying to Make Abortion Dangerous, Illegal, and Impossible". *Foreign Policy*, 0 8, 2019. https://foreignpolicy.com/2019/01/08/poland-is-trying-to-make-abortion-dangerous-illegal-and-impossible/.

Roberts, Andrew. „Czech Democracy in the Eyes of Czech Political Scientists". *East European Politics* 33, no. 4 (2017): 562–72.

Robertson, Graeme B. „Managing Society: Protest, Civil Society, and Regime in Putin's Russia". *Slavic Review* 68, no. 3 (ed 2009): 528–47.

Robinson, Neil. „Russian Patrimonial Capitalism and the International Financial Crisis". *Journal of Communist Studies and Transition Politics* 27, no. 3–4 (0 1, 2011): 434–55.

Rochlitz, Michael, Vera Kulpina, Thomas Remington, and Andrei Yakovlev. „Performance Incentives and Economic Growth: Regional Officials in Russia and China". *Eurasian Geography and Economics* 56, no. 4 (July 4, 2015): 421–45.

Rogoff, Kenneth, and Anne Sibert. „Elections and Macroeconomic Policy Cycles". *The Review of Economic Studies* 55, no. 1 (January 1, 1988): 1–16.

Rohac, Dalibor. „Authoritarianism in the Heart of Europe". American Enterprise Institute, 2018. http://www.aei.org/wp-content/uploads/2018/07/Authoritarianism-in-the-Heart-of-Europe.pdf.

Rohac, Dalibor, Edit Zgut, and Lóránt Győri. „Populism in Europe and Its Russian Love Affair". American Enterprise Institute, 2017. http://www.aei.org/wp-content/uploads/2017/01/Populism-in-Europe-and-Its-Russian-Love-Affair.pdf.

Rojansky, Matthew A. „Corporate Raiding in Ukraine: Causes, Methods and Consequences". *Demokratizatsiya; Washington* 22, no. 3 (Summer 2014): 411–43.

Roniger, Luis. „Political Clientelism, Democracy and Market Economy". *Comparative Politics* 36, no. 3 (April 2004): 353–75.

Rooduijn, Matthijs. „The Nucleus of Populism: In Search of the Lowest Common Denominator". *Government and Opposition* 49, no. 4 (October 2014): 573–99.

———. „What Unites the Voter Bases of Populist Parties? Comparing the Electorates of 15 Populist Parties". *European Political Science Review* 10, no. 3 (August 2018): 351–68.

Roper, Stephen D. *Romania: The Unfinished Revolution*. London: Routledge, 2004.

Roper, Steven D. „Post-Soviet Moldova's National Identity and Foreign Policy". In *Europe's Last Frontier?: Belarus, Moldova, and Ukraine between Russia and the European Union*, edited by Oliver Schmidtke and Serhy Yekelchyk, 79–96. New York: Palgrave Macmillan, 2008.

Rostowski, Jacek. *Macroeconomic Instability in Post-Communist Countries*. Oxford University Press, 1998.

Rotenberg, Robert. „May Day Parades in Prague and Vienna: A Comparison of Socialist Ritual". *Anthropological Quarterly* 56, no. 2 (1983): 62–68.

Rothbard, Murray N. *For a New Liberty: The Libertarian Manifesto*. Alabama: Ludwig von Mises Institute, 2006.

———. *Man, Economy, and State with Power and Market: The Scholar's Edition*. 2nd edition. Auburn, Alabama: Ludwig von Mises Institute, 2011.

———. *The Ethics of Liberty*. New York, NY: NYU Press, 1998.

Rouda, Uladzimir. „Is Belarus a Classic Post-Communist Mafia State?" In *Stubborn Structures: Reconceptualizing Post-Communist Regimes*, edited by Bálint Magyar, 247–74. Budapest–New York: Central European University Press, 2019.

Rubin, Michail, Maria Zholobova, and Roman Badanin. „Master of Puppets: The Man Behind the Kremlin's Control of the Russian Media". *The Project*, June 5, 2019. https://www.proekt.media/portrait/alexey-gromov-eng/.

Russell, John. „Chechen Elites: Control, Cooption or Substitution?" In *Elites and Identities in Post-Soviet Space*, edited by David Lane, 149–64. New York: Routledge, 2013.

„Russia: Draconian Penalties for Peaceful Protests". Human Rights House Foundation, June 10, 2012. https://humanrightshouse.org/articles/russia-draconian-penalties-for-peaceful-protests/.

„Russian Lawmakers Back Law Jailing Anyone Urging Teenagers to Protest". *Reuters*, December 18, 2018. https://www.reuters.com/article/us-russia-protests-law-idUSKBN1OH1FW.

„Russia's Putin Signs Anti-Protest Law before Rally". *Reuters*, June 8, 2012. https://www.reuters.com/article/us-russia-protests-idUSBRE8570ZH20120608.

Ryabov, Andrey. „The Institution of Power&Ownership in the Former USSR: Origin, Diversity of Forms, and Influence on Transformation Processes". In *Stubborn Structures: Reconceptualizing Post-Communist Regimes*, edited by Bálint Magyar, 415–35. Budapest–New York: Central European University Press, 2019.

———. „The Reasons for the Rise of Populism in Developed Countries and Its Absence in the Post-Soviet Space". In *Populism as a Common Challenge*, edited by Claudia Crawford, Boris Makarenko, and Nikolay Petrov, 37–46. Moscow: Political Encyclopedia, 2018.

Saakashvili, Mikheil, and Kahka Bendukidze. „Georgia: The Most Radical Catch-Up Reforms". In *The Great Rebirth: Lessons from the Victory of Capitalism over Communism*, edited by Anders Åslund and Simeon Djankov, 149–63. Washington, DC: Peterson Institute for International Economics, 2014.

Sadurski, Wojciech. *Poland's Constitutional Breakdown*. Oxford: Oxford University Press, 2019.

Sajó, András. „Clientelism and Extortion: Corruption in Transition". In *Political Corruption in Transition: A Sceptic's Handbook*, edited by Stephen Kotkin and András Sajó, 1–21. Budapest–New York: Central European University Press, 2002.

———. *Limiting Government: An Introduction to Constitutionalism*. Budapest; New York: Central European University Press, 1999.

Sakwa, Richard. „Putin and the Oligarchs". *New Political Economy* 13, no. 2 (June 2008): 185–91.

———. *Soviet Politics in Perspective*. London; New York: Routledge, 1998.

———. „Systemic Stalemate: Reiderstvo and the Dual State". In *The Political Economy of Russia*, edited by Neil Robinson, 69–96. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, 2012.

Sallai, Dorottya, and Gerhard Schnyder. „The Transformation of Post-Socialist Capitalism—From Developmental State to Clan State?" SSRN Scholarly Paper. Rochester, NY: Social Science Research Network, January 12, 2018.

Samuelson, Paul A. *Economics: An Introductory Analysis*. 3rd edition. McGraw-Hill Book Company, Inc., 1955.

Sándor, Klára. „Miért nemzeti a trafik? [Why is the tobacco shop national?]". *Galamus* (blog), 0 2, 2013. http://www.galamus.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=219953:miert-nemzeti-a-trafik-218926&catid=68:cssandorklara&Itemid=133.

Sárközy, Tamás. *Illiberális kormányzás a liberális Európai Unióban: politikailag igen sikeres túlhajtott plebejus kormányzás—a harmadik Orbán-Kormány, 2014–2018 [Illiberal governance in the liberal European Union: politically very successful overdone plebeian governance—the third Orbán government, 2014–2018]*. Budapest: Libri Kiadó, 2019.

Sartori, Giovanni. *Comparative Constitutional Engineering: An Inquiry Into Structures, Incentives, and Outcomes*. 2nd ed. NYU Press, 1997.

———. „Comparing and Miscomparing". *Journal of Theoretical Politics* 3, no. 3 (July 1, 1991): 243–57.

———. „Concept Misformation in Comparative Politics". *The American Political Science Review* 64, no. 4 (1970): 1033–53.

———. „Constitutionalism: A Preliminary Discussion". *The American Political Science Review* 56, no. 4 (1962): 853–64.

———. *Parties and Party Systems: A Framework for Analysis*. Cambridge University Press, 1976.

Sata, Robert, and Ireneusz Pawel Karolewski. „Caesarean Politics in Hungary and Poland". *East European Politics*, December 19, 2019, 1–20.

Savage, Patrick. „The Russian National Guard: An Asset for Putin at Home and Abroad". American Security Project, 2017. https://www.americansecurityproject.org/wp-content/uploads/2017/12/Ref-0208-Russian-National-Guard.pdf.

Scarrow, Susan E. „Political Finance in Comparative Perspective". *Annual Review of Political Science* 10, no. 1 (2007): 193–210.

Schabert, Tilo. *Boston Politics: The Creativity of Power*. Walter de Gruyter, 1989.

Schedler, Andreas. „Authoritarianism's Last Line of Defense". *Journal of Democracy* 21, no. 1 (January 21, 2010): 69–80.

———. „The Logic of Electoral Authoritarianism". In *Electoral Authoritarianism: The Dynamics of Unfree Competition*, 1–23. Lynne Rienner Publishers, Inc., 2006.

———. „The Menu of Manipulation". *Journal of Democracy* 13, no. 2 (2002): 36–50.

Scheiring, Gábor. *Egy demokrácia halála: Az autoriter kapitalizmus és a felhalmozó állam felemelkedése Magyarországon [How a democracy dies: Authoritarian capitalism and the rise of the accumulative State in Hungary]*. Politikatörténeti Intézet—Társadalomelméleti Műhely. Budapest: Napvilág kiadó, 2019.

Scheiring, Gábor, and Kristóf Szombati. „The Structural Trap of Labour Politics in Hungary". *Rupture Magazine*, no. 3 (August 4, 2019). https://rupturemagazine.org/2019/08/04/the-structural-trap-of-labour-politics-in-hungary-gabor-scheiring-kristof-szombati/.

Schelling, Thomas C. „Strategies of Commitment". In *Strategies of Commitment and Other Essays*, 1–26. Harvard University Press, 2007.

Scheppele, Kim Lane. „Autocratic Legalism". *University of Chicago Law Review* 85, no. 2 (2018): 545–83.

———. „Making Infringement Procedures More Effective: A Comment on Commission v. Hungary, Case C-288/12 (8 April 2014) (Grand Chamber)". *Verfassungsblog* (blog), April 30, 2014. https://verfassungsblog.de/making-infringement-procedures-more-effective-a-comment-on-commission-v-hungary/.

———. „Orban's Emergency". *Verfassungsblog* (blog), March 29, 2020. https://verfassungsblog.de/orbans-emergency/.

Schimmelfennig, Frank, and Ulrich Sedelmeier. *The Europeanization of Central and Eastern Europe*. Ithaca, New York: Cornell University Press, 2005.

Schlager, Edella, and Elinor Ostrom. „Property-Rights Regimes and Natural Resources: A Conceptual Analysis". *Land Economics* 68, no. 3 (1992): 249–62.

Schlumberger, Oliver. „Rents, Reform, and Authoritarianism in the Middle East". *Internationale Politik Und Gesellschaft* 2 (2006): 43–57.

Schmidt, Dirk K., and Sebastian Heilmann. „2.5. Provincial- and Municipal-Level Governments". In *China's Political System*, edited by Sebastian Heilmann, 85–93. Lanham: Rowman & Littlefield, 2016.

Schmidt, Mária. *Nyugaton a helyzet változóban [All loud on the Western front]*. Budapest: Közép- és Kelet-európai Történelem és Társadalom Kutatásáért Közalapítvány, 2013.

Schmitter, Philippe C. „Transitology: The Science or the Art of Democratization?" In *The Consolidation of Democracy in Latin America*, edited by Joseph S. Tulchin, 11–41. Boulder: Lynne Rienner, 1995.

Schmitter, Philippe C., and Terry Lynn Karl. „The Conceptual Travels of Transitologists and Consolidologists: How Far to the East Should They Attempt to Go?" *Slavic Review* 53, no. 1 (1994): 173–85.

———. „What Democracy Is. . . and Is Not". *Journal of Democracy* 2, no. 3 (1991): 3–16.

Schmitz, Rob. „As An Election Nears In Poland, Church And State Are A Popular Combination". *NPR.Org*, October 12, 2019. https://www.npr.org/2019/10/12/768537341/as-an-election-nears-in-poland-church-and-state-are-a-popular-combination.

Schneider, Friedrich, and Dominik H. Enste. *The Shadow Economy: An International Survey*. Cambridge: Cambridge University Press, 2013.

Schneper, William D., and Mauro F. Guillén. „Stakeholder Rights and Corporate Governance: A Cross-National Study of Hostile Takeovers". *Administrative Science Quarterly* 49, no. 2 (June 1, 2004): 263–95.

Schoeller-Schletter, Anja. „Structural Deficits in Legal Design and Excessive Executive Power in the Context of Transition in Uzbekistan". In *Patterns of Transformation in and around Uzbekistan*, edited by Paolo Sartori and Tommaso Trevisani, 134–49. Reggio Emilia: Diabasis, 2007.

Sebestyén, Eszter. „Az Orbán-kormány és a társadalom tranzakcióanalízise—A maffiaállam megvéd az önállóságtól [Transactional Analysis of the Orbán-government and the society—the mafia state protects from self-sufficiency]". In *Magyar Polip 3—A Posztkommunista Maffiaállam*, edited by Bálint Magyar and Júlia Vásárhelyi, 410–26. Budapest: Noran Libro, 2015.

Sedelmeier, Ulrich. „Political Safeguards against Democratic Backsliding in the EU: The Limits of Material Sanctions and the Scope of Social Pressure". *Journal of European Public Policy* 24, no. 3 (March 9, 2017): 337–51.

Seligman, Adam B. „Animadversions Upon Civil Society and Civic Virtue in the Last Decade of the Twentieth Century". In *Civil Society: Theory, History, Comparison*, edited by John R. Hall, 200–223. Cambridge: Polity, 1995.

Sen, Amartya K. „Democracy as a Universal Value". *Journal of Democracy* 10, no. 3 (July 1, 1999): 3–17.

Shenfield, Stephen. „Pripiski: False Statistical Reporting in Soviet-Type Economies". In *Corruption: Causes, Consequences and Control*, edited by M. Clarke, 239–258. London: Francis Pinter, 1983.

Shentov, Ognian, Ruslan Stefanov, and Martin Vladimirov, eds. *The Russian Economic Grip on Central and Eastern Europe*. 1st edition. Abingdon, Oxon; New York, NY: Routledge, 2018.

Sherwin, Emily. „Could Russia and Belarus Trade Oil for National Sovereignty?" *DW.COM*, February 13, 2019. https://www.dw.com/en/could-russia-and-belarus-trade-oil-for-national-sovereignty/a-47502343.

Shilling, H. Gordon. „'People's Democracy' in Soviet Theory I". *Soviet Studies* 3, no. 1 (July 1951): 16–33.

Shirk, Susan L. *The Political Logic of Economic Reform in China*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1993.

Shklar, Judith N. *Legalism: Law, Morals, and Political Trials*. Cambridge; London: Harvard University Press, 1986.

Shlapentokh, Vladimir, and Joshau Woods. *Contemporary Russia as a Feudal Society: A New Perspective on the Post-Soviet Era*. New York: Palgrave Macmillan, 2007.

Shleifer, Andrei, and Daniel Treisman. „A Normal Country: Russia After Communism". *Journal of Economic Perspectives* 19, no. 1 (2005): 151–74.

Siebert, Fred, Theodore Bernard Peterson, Theodore Peterson, and Wilbur Schramm. *Four Theories of the Press: The Authoritarian, Libertarian, Social Responsibility, and Soviet Communist Concepts of What the Press Should Be and Do*. University of Illinois Press, 1956.

Sievers, Eric W. „Academy Science in Central Asia 1922–1998". *Central Asian Survey* 22, no. 2–3 (June 1, 2003): 253–79.

Simis, Konstantin M. *USSR: The Corrupt Society: The Secret World of Soviet Capitalism*. New York: Simon & Schuster, 1982.

Simon, Zoltán. „What's Boosting the World's Best-Performing Stock?" *Bloomberg*, 0 25, 2017. https://www.bloomberg.com/news/articles/2017–07–25/what-s-boosting-the-world-s-best-performing-stock.

Simonovits, András. „The Mandatory Private Pension Pillar in Hungary: An Obituary". *International Social Security Review* 64, no. 3 (2011): 81–98.

Skaaning, Svend-Erik. „Political Regimes and Their Changes: A Conceptual Framework". Center on Democracy, Development, and the Rule of Law: Stanford University, 2006.

Skilling, H. Gordon. „Interest Groups and Communist Politics Revisited". In *Communist Politics: A Reader*, edited by Stephen White and Daniel N. Nelson, 221–42. Macmillan International Higher Education, 1986.

———. *Samizdat and an Independent Society in Central and Eastern Europe*. Springer, 1989.

Smaele, Hedwig de. „The Applicability of Western Media Models on the Russian Media System". *European Journal of Communication* 14, no. 2 (June 1, 1999): 173–89.

Smet, Stijn. *Resolving Conflicts between Human Rights: The Judge's Dilemma*. New York: Routledge, 2016.

Smith, Adam. *The Wealth of Nations*. New York: Bantam Classics, 2003.

Smith, David. *Estonia: Independence and European Integration*. Oxford; New York: Routledge, 2013.

Snyder, Jack L. *From Voting to Violence: Democratization and Nationalist Conflict*. Norton, 2000.

Snyder, Timothy. *The Road to Unfreedom: Russia, Europe, America*. First edition. New York: Tim Duggan Books, 2018.

Solovyov, Vladimir. „In Moldova's Vote, the Real Winner Is Plahotniuc". *Carnegie Moscow Center* (blog), November 18, 2016. https://carnegie.ru/commentary/66197.

———. „Moldovan Regime Change Is Rare Example of Russian-Western Teamwork". *Carnegie Moscow Center* (blog), June 19, 2019. https://carnegie.ru/commentary/79333.

Soós, Károly Attila. „Informal Pressures, Mobilization, and Campaigns in the Management of Centrally Planned Economies". *Economics of Planning* 21, no. 1 (1987): 39–48.

———. *Politics and Policies in Post-Communist Transition: Primary and Secondary Privatisation in Central Europe and the Former Soviet Union*. NED-New edition, 1. Budapest–New York: Central European University Press, 2011.

———. „Tributes Paid through Special Taxes: Populism and the Displacement of 'Aliens.'" In *Twenty-Five Sides of a Post-Communist Mafia State*, edited by Bálint Magyar and Júlia Vásárhelyi, 259–78. Budapest–New York: Central European University Press, 2017.

Sørensen, Aage B. „Toward a Sounder Basis for Class Analysis". *American Journal of Sociology* 105, no. 6 (2000): 1523–58.

Sornette, Didier, and Ryan Woodard. „Financial Bubbles, Real Estate Bubbles, Derivative Bubbles, and the Financial and Economic Crisis". In *Econophysics Approaches to Large-Scale Business Data and Financial Crisis*, edited by Misako Takayasu, Tsutomu Watanabe, and Hideki Takayasu, 101–48. Springer Japan, 2010.

Soroka, Stuart, Blake Andrew, Toril Aalberg, Shanto Iyengar, James Curran, Sharon Coen, Kaori Hayashi, et al. „Auntie Knows Best? Public Broadcasters and Current Affairs Knowledge". *British Journal of Political Science* 43, no. 4 (October 2013): 719–39.

Spaskovska, Ljubica. „From Feudal Socialism to Feudal Democracy—the Trials and Tribulations of the Former Yugoslav Republic of Macedonia". *OpenDemocracy* (blog), July 23, 2014. https://www.opendemocracy.net/en/can-europe-make-it/from-feudal-socialism-to-feudal-democracy-trials-and-tribulati/.

Stalin, Josef V. *Problems of Leninism*. Moscow: Foreign Language Press, 1947.

Stanley, Ben. „The Thin Ideology of Populism". *Journal of Political Ideologies* 13, no. 1 (0 1, 2008): 95–110.

Staun, Jørgen. „Siloviki versus Liberal-Technocrats: The Fight for Russia and Its Foreign Policy". Danish Institute for International Studies, 2007.

Stefes, Christoph H. „Historical Institutionalism and Societal Transformations". In *The Handbook of Political, Social, and Economic Transformation*, edited by Wolfgang Merkel, Raj Kollmorgen, and Hans-Jurgen Wagener, 95–105. Oxford; New York: Oxford University Press, 2019.

———. *Understanding Post-Soviet Transitions: Corruption, Collusion and Clientelism*. New York: Springer, 2006.

Stekelenburg, Jacquelien van, and Bert Klandermans. „The Social Psychology of Protest". *Current Sociology* 61, no. 5–6 (2013): 886–905.

Stephenson, Svetlana. „It Takes Two to Tango: The State and Organized Crime in Russia". *Current Sociology* 65, no. 3 (May 1, 2017): 411–26.

Stern, Gary H., and Ron J. Feldman. *Too Big to Fail: The Hazards of Bank Bailouts*. Brookings Institution Press, 2004.

Sternberger, Dolf. „Legitimacy". In *International Encyclopedia of the Social Sciences*, 244–48. New York, 1968.

Stigler, George J. „The Theory of Economic Regulation". *The Bell Journal of Economics and Management Science* 2, no. 1 (1971): 3–21.

Stiglitz, Joseph E. *The Price of Inequality: How Today's Divided Society Endangers Our Future*. 1st edition. W. W. Norton & Company, 2012.

Stockman, David A. *The Great Deformation: The Corruption of Capitalism in America*. 1st edition. New York: PublicAffairs, 2013.

Stoebuck, William B. „A General Theory of Eminent Domain". *Washington Law Review* 47 (1972 1971): 553–608.

Stokes, Susan. „Political Clientelism". In *The Oxford Handbook of Political Science*, edited by Robert E. Goodin, 1st edition., 648–72. Oxford: Oxford University Press, 2011.

Stovel, Katherine, and Lynette Shaw. „Brokerage". *Annual Review of Sociology* 38, no. 1 (2012): 139–58.

Stoyanov, Alexander, Alexander Gerganov, and Todor Yalamov. „State Capture Assessment Diagnostics". Center for the Study of Democracy, 2019. https://csd.bg/fileadmin/user_upload/publications_library/files/2019_06/SCAD_eng_All_06.pdf.

Stråth, Bo. „Ideology and Conceptual History". In *The Oxford Handbook of Political Ideologies*, edited by Michael Freeden, Lyman Tower Sargent, and Marc Stears, 3–19. OUP Oxford, 2013.

Streeck, Wolfgang. *Buying Time: The Delayed Crisis of Democratic Capitalism*. London; New York: Verso Books, 2014.

Stulberg, Adam N. „Out of Gas?: Russia, Ukraine, Europe, and the Changing Geopolitics of Natural Gas". *Problems of Post-Communism* 62, no. 2 (March 4, 2015): 112–30.

Sullivan, Edward J. „A Brief History of the Takings Clause". In *Eminent Domain and Economic Growth: Perspectives on Benefits, Harms and New Trends*, edited by Joaquin Jay Gonzalez III, Roger L. Kemp, and Jonathan Rosenthal, 14–22. Jefferson, North Carolina: McFarland, 2018.

Sun, Yu. „China Grants Immunity to Executives to Bolster Private Sector". *Financial Times*, December 15, 2019. https://www.ft.com/content/96ecc224–1ca6–11ea-9186–7348c2f183af.

Surányi, György. „Magyar gazdaság: jobban teljesít? [Hungarian economy: Does it perform better?]". Budapest, December 6, 2016. http://republikon.hu/media/38319/suranyiprez_republikon_20161208.ppt.

Surkov, Vladislav. „Долгое государство Путина [Putin's Long State]". *Nezavisimaya Gazeta*, February 11, 2019. http://www.ng.ru/ideas/2019–02–11/5_7503_surkov.html.

Svensson, Jakob. „Foreign Aid and Rent-Seeking". *Journal of International Economics* 51, no. 2 (2000): 437–61.

Swami, Viren, Martin Voracek, Stefan Stieger, Ulrich S. Tran, and Adrian Furnham. „Analytic Thinking Reduces Belief in Conspiracy Theories". *Cognition* 133, no. 3 (0 1, 2014): 572–85.

Sweet, Alec Stone. „Constitutional Courts". In *The Oxford Handbook of Comparative Constitutional Law*, edited by Michel Rosenfeld and András Sajó, 816–30. Oxford: Oxford University Press, 2012.

Swianiewicz, Stanisław. *Forced Labour and Economic Development; an Enquiry into the Experience of Soviet Industrialization*. London; New York: Oxford University Press, 1965.

Sz. Bíró, Zoltán. *Az elmaradt alkotmányozás: Oroszország története a XIX. század második felében [The cancelled constitution making: The history of Russia in the second half of the 19th century]*. Budapest: Osiris Kiadó, 2017.

———. „The Russian Party System". In *Stubborn Structures: Reconceptualizing Post-Communist Regimes*, edited by Bálint Magyar, 319–52. Budapest–New York: Central European University Press, 2019.

Szabó, Andrea, and Dániel Mikecz. „After the Orbán-Revolution: The Awakening of Civil Society in Hungary?" In *Social Movements in Central and Eastern Europe: A Renewal of Protests and Democracy*, edited by Geoffrey Pleyers and Ionel N. Sava, 34–43. Bucharest: Editura Universităţii din Bucureşti, 2015.

Szabó, Brigitta. „Tisztességtelen játék—így születnek a sokmilliárdos NER-vagyonok [Dishonest game: This is how billions of wealth of NER are made]". *168 Óra*, 0 31, 2019. http://168ora.hu/itthon/tisztessegtelen-jatek-igy-szuletnek-a-sokmilliardos-ner-vagyonok-162885.

Szabó Miklós. *A jó kommunista szilárdan együtt ingadozik a párttal: Előadások a kommunista pártok történetéről és a fekete-piros-fehér-zöld színre festett sztálinizmusról [The Good Communist Firmly Fluctuates with the Party: Lectures on the History of Communist Parties and the Black-Red-White-Green Stalinism]*. Edited by Jankó Attila. JATEPress Kiadó, 2013.

Szabó, Yvette. „Purgatorbánium". *HVG*, January 4, 2019.

Szakonyi, Péter, ed. *A 100 leggazdagabb 2014*. Budapest: Napi.hu, 2014.

———, ed. „Befolyás-barométer". In *A 100 leggazdagabb 2017*. Budapest: Napi.hu, 2017.

Szamosszegi, Andrew, and Cole Kyle. *An Analysis of State-Owned Enterprises and State Capitalism in China*. Vol. 52. Capital Trade, Incorporated for US-China Economic and Security Review Commission, 2011.

Szczerbiak, Aleks. „Dealing with the Communist Past or the Politics of the Present? Lustration in Post-Communist Poland". *Europe-Asia Studies* 54, no. 4 (2002): 553–72.

———. „Power without Love: Patterns of Party Politics in Post-1989 Poland". In *Post-Communist EU Member States: Parties and Party Systems*, edited by Susanne Jungerstam-Mulders, 91–124. New York: Routledge, 2006.

Széky, János. „A Tradition of Nationalism: The Case of Hungary". *New Eastern Europe* XI, no. 2 (2014): 108–15.

———. *Bárányvakság: Hogyan lett ilyen Magyarország? [Daytime-Blindness: How Has Hungary Become Like This?]*. Bratislava: Kalligram, 2015.

Szelényi, Iván. „Capitalisms After Communism". *New Left Review*, II, no. 96 (2015): 39–51.

Szelényi, Iván, and Péter Mihályi. *Rent-Seekers, Profits, Wages and Inequality: The Top 20%*. Pivot. Palgrave Macmillan, 2019.

———. *Varieties of Post-Communist Capitalism: A Comparative Analysis of Russia, Eastern Europe and China*. Studies in Critical Social Sciences. Leiden; Boston: Brill Academic Pub, 2019.

Szelényi, Iván, and Szonja Szelényi. „Circulation or Reproduction of Elites during the Postcommunist Transformation of Eastern Europe: Introduction". *Theory and Society* 24, no. 5 (1995): 615–38.

Szentkirályi Balázs. „Orbán Viktor félreértett rendszere: Hogyan bukhat el a NER? [Viktor Orbán's Misunderstood System: How can the NER Fail?]". *Index.hu*, October 26, 2016. http://index.hu/gazdasag/2016/10/26/orban_viktor_felreertett_rendszere/.

Szepan, Marc. „4.5 Government Involvement in the Chinese Economy". In *China's Political System*, edited by Sebastian Heilmann, 207–12. Lanham: Rowman & Littlefield, 2016.

Szicherle Patrik, Lelonek Adam, Mesežnikov Grigorij, Syrovatka Jonas, and Štěpánek Nikos. „Investigating Russia's role and the Kremlin's interference in the 2019 EP elections". Friedrich Naumann Foundation - Political Capital, May 2019. https://www.politicalcapital.hu/pc-admin/source/documents/pc_russian_meddling_ep2019_eng_web_20190520.pdf.

Szíjjártó Péter. Még több stratégiai megállapodás jöhet [More strategic agreements are to come]. Interview by Tar Gábor. *Világgazdaság*, June 13, 2013. https://www.vg.hu/velemeny/meg-tobb-strategiai-megallapodas-johet-interju-szijjarto-peterrel-405633/.

Szilágyi, Ákos. „Kompromat and Corruption in Russia". In *Political Corruption in Transition: A Sceptic's Handbook*, edited by Stephen Kotkin and András Sajó, 207–31. Budapest–New York: Central European University Press, 2002.

Sztompka, Piotr. *The Sociology of Social Change*. Oxford, UK; Cambridge, Mass: John Wiley & Sons, 1993.

Szűcs, Jenő. „The Three Historical Regions of Europe: An Outline". *Acta Historica Academiae Scientiarum Hungaricae* 29, no. 2/4 (1983): 131–84.

Taagepera, Rein. „Baltic Values and Corruption in Comparative Context". *Journal of Baltic Studies* 33, no. 3 (2002): 243–58.

Talmazan, Yuliya. „Christianity Faces One of Its Biggest Splits in Centuries This Weekend". *NBC News*, December 14, 2018. https://www.nbcnews.com/news/world/ukraine-moves-create-its-own-orthodox-church-out-russia-s-n947451.

Tamanaha, Brian Z. *On the Rule of Law: History, Politics, Theory*. Cambridge; New York: Cambridge University Press, 2004.

Tamás, Gáspár Miklós. „A Gyurcsány-eset [The case of Gyurcsány]". *Magyar Narancs*, no. 21 (2011). http://magyarnarancs.hu/publicisztika/a_gyurcsany-eset-76201.

Tamásné Szabó, Zsuzsanna. „Club Aliga: 350 milliót kasszírozhatnak Mészárosék a nagycsaládos üdülésből [Club Aliga: Mészáros can get 350 million forints from the subsidized holiday of people with large families]". *24.hu*, August 9, 2019. https://24.hu/fn/gazdasag/2019/08/09/club-aliga-nagycsaladosok-erzsebet-program-nyaralas/.

Tandoc, Edson C., Zheng Wei Lim, and Richard Ling. „Defining 'Fake News': A Typology of Scholarly Definitions". *Digital Journalism* 6, no. 2 (0 7, 2018): 137–53.

Tansey, Oisín. „The Problem with Autocracy Promotion". *Democratization* 23, no. 1 (2016): 141–63.

Tarrow, Sidney. *Power in Movement: Social Movements and Contentious Politics*. Cambridge: Cambridge University Press, 2011.

Taubman, William. *Khrushchev: The Man and His Era*. Reprint edition. New York London: W. W. Norton & Company, 2004.

Tavares, Rui. „Draft Report on the Situation of Fundamental Rights: Standards and Practices in Hungary". Committee on Civil Liberties, Justice and Home Affairs, 2013.

Tazmini, Ghoncheh. „The Islamic Revival in Central Asia: A Potent Force or a Misconception?" *Central Asian Survey* 20, no. 1 (March 1, 2001): 63–83.

Tellér, Gyula. „Született-e 'Orbán-rendszer' 2010 és 2014 között? [Was an 'Orbán-system' established between 2010 and 2014?]". *Nagyvilág*, no. 3 (2014): 346–67.

Teorell, Jan. „A Deliberative Defence of Intra-Party Democracy". *Party Politics* 5, no. 3 (July 1, 1999): 363–82.

Thaler, Richard H. *Misbehaving: The Making of Behavioral Economics*. First edition. New York: W. W. Norton & Company, 2015.

„The Chart of N. Nazarbayev's Family OCG". Accessed November 21, 2018. https://www.elka-nazarbaeva.net/en/scheme1.jpg.

The World Factbook 2006. Washington, DC: Central Intelligence Agency, 2006.

Theilmann, John, and Allen Wilhite. „Campaign Tactics and the Decision to Attack". *The Journal of Politics* 60, no. 4 (0 1, 1998): 1050–62.

Theocharis, Yannis, Will Lowe, Jan W. van Deth, and Gema García-Albacete. „Using Twitter to Mobilize Protest Action: Online Mobilization Patterns and Action Repertoires in the Occupy Wall Street, Indignados, and Aganaktismenoi Movements". *Information, Communication & Society* 18, no. 2 (2015): 202–20.

TI. „Black Book: Corruption in Hungary 2010–2018". Budapest: Civitas Institute and Transparency International Hungary, March 29, 2018. https://transparency.hu/wp-content/uploads/2018/03/Black-Book_EN.pdf.

———. „Corruption Perceptions Index 2011 - FAQ", 2012. https://www.transparency.org/cpi2011/in_detail.

———. „Corruption Perceptions Index 2017". Transparency International, February 21, 2018. https://www.transparency.org/news/feature/corruption_perceptions_index_2017.

———. „Corruption Perceptions Index 2017 - Full Source Description". Transparency International, 2018. http://files.transparency.org/content/download/2183/13748/file/CPI_2017_Technical%20Methodology%20Note_EN.pdf.

———. „What Is Grand Corruption and How Can We Stop It?" *Transparency International* (blog), September 21, 2016. https://www.transparency.org/news/feature/what_is_grand_corruption_and_how_can_we_stop_it.

Tiido, Anna. „Where Does Russia End and the West Start?" In *The 'Clash of Civilizations' 25 Years On: A Multidisciplinary Appraisal*, edited by Davide Orsi, 98–111. Bristol: E-International Relations, 2018.

Tilly, Charles. *European Revolutions: 1492–1992*. Wiley, 1996.

———. *From Mobilization to Revolution*. New York: McGraw-Hill College, 1978.

———. *Trust and Rule*. New York, NY: Cambridge University Press, 2005.

Tobin, James. „On Limiting the Domain of Inequality". *The Journal of Law & Economics* 13, no. 2 (1970): 263–77.

Tocqueville, Alexis de. *Democracy in America and Two Essays on America*. Translated by Gerald Bevan. Penguin Classics, 2003.

Tőkés, Rudolph L. *Opposition in Eastern Europe*. Springer, 2016.

Tölgyessy, Péter. „Válság idején teremtett mozdíthatatlanság [Immovability created at time of crisis]". In *Társadalmi Riport 2014*, 636–52. Budapest: TÁRKI, 2014.

Tomer, John F. „What Is Behavioral Economics?" *The Journal of Socio-Economics* 36, no. 3 (June 1, 2007): 463–79.

Tormey, Simon. „Anti-Capitalism". In *The Wiley-Blackwell Encyclopedia of Globalization*. American Cancer Society, 2012.

Török, Gábor. A tüntetésektől nem lesz vége Orbán királyságának, de fordulat jöhet [The protests won't end Orbán's kingdom, but changes may come]. Interview by Dániel Bita and Péter Pető. *24.hu*, January 9, 2019. https://24.hu/belfold/2019/01/09/torok-gabor-interju/.

Tóth, Dávid, László István Gál, and László Kőhalmi. „Organized Crime in Hungary". *Journal of Eastern-European Criminal Law* 2015 (2015): 22–27.

Tóth, István János. „Nyolc ábra egy magyar csodáról [Eight figures on a Hungarian miracle]". *G7* (blog), May 21, 2019. https://g7.hu/kozelet/20190521/nyolc-abra-egy-magyar-csodarol/.

Tóth, István János, and Miklós Hajdu. „Versenyerősség, társadalmi veszteségek és a 25 millió forintos értékhatár rejtélye: 2009–2016 közötti magyar közbeszerzések statisztikai vizsgálata [Intensity of Competition, Social Loss and the Enigma of 25 Million HUF Threshold: Statistical Analysis of Hungarian Public Procurement in the Period of 2009–2016]". Working Paper. CRCB Working Papers. Corruption Research Center Budapest, 2017. http://www.crcb.eu/wp-content/uploads/2017/09/t25_2017_paper_170927.pdf.

„Tracking the 'Arab Spring' [Special Section]". *Journal of Democracy* 24, no. 4 (2013): 29–96.

Treisman, Daniel. „The Political Economy of Change after Communism". In *The Great Rebirth: Lessons from the Victory of Capitalism over Communism*, edited by Anders Åslund and Simeon Djankov, 273–96. Washington, DC: Peterson Institute for International Economics, 2014.

Trencsényi, Balázs. „What Should I Call You? The Crisis of Hungarian Democracy in a Regional Interpretative Framework". In *Twenty-Five Sides of a Post-Communist Mafia State*, edited by Bálint Magyar and Júlia Vásárhelyi, 3–26. Budapest–New York: CEU Press, 2017.

Trotsky, Leon. *Literature and Revolution*. Edited by William Keach. Haymarket Books, 2005.

Tsygankov, A. P. „Mastering Space in Eurasia: Russia's Geopolitical Thinking after the Soviet Break-Up". *Communist and Post-Communist Studies* 36, no. 1 (March 1, 2003): 101–27.

Tucker, Joshua A. „Enough! Electoral Fraud, Collective Action Problems, and Post-Communist Colored Revolutions". *Perspectives on Politics* 5, no. 3 (2007): 535–51.

Tullock, Gordon. „The Welfare Costs of Tariffs, Monopolies, and Theft". *Economic Inquiry* 5, no. 3 (1967): 224–32.

Turcsányi, Richard. „Central and Eastern Europe's Courtship with China: Trojan Horse within the EU?" EU-Asia at a Glance. European Institute for Asian Studies, 2014.

„Turkmenistan to Cut State Funding for Science". *Business Insider*, January 30, 2019. https://www.businessinsider.com/ap-turkmenistan-to-cut-state-funding-for-science-2019–1.

Turp, Craig. „Moldovan Court Prevents Pro-European Election Winner From Becoming Chisinau Mayor". *Emerging Europe*, June 20, 2018. https://emerging-europe.com/news/moldovan-court-prevents-pro-european-election-winner-from-becoming-chisinau-mayor/.

Udvarhelyi, Éva Tessza. „'If We Don't Push Homeless People out, We Will End up Being Pushed out by Them': The Criminalization of Homelessness as State Strategy in Hungary". *Antipode* 46, no. 3 (2014): 816–34.

Ungváry, Krisztián. *A szembenézés hiánya: felelősségrevonás, iratnyilvánosság és átvilágítás Magyarországon 1990–2017 [Lack of facing: Prosecution, access to documents and lustration in Hungary 1990–2017]*. Budapest, 2017.

Ungváry, Rudolf. *A láthatatlan valóság: A fasisztoid mutáció a mai Magyarországon [The invisible reality: Fascistoid mutation in today's Hungary]*. Pozsony: Kalligram, 2014.

„Universal Declaration of Human Rights". Paris: United Nations, 1948. http://www.un.org/en/ universal-declaration-human-rights/.

Urbinati, Nadia. „Representative Democracy and Its Critics". In *The Future of Representative Democracy*, edited by Sonia Alonso, John Keane, and Wolfgang Merkel, Reissue edition, 23–46. Cambridge; New York: Cambridge University Press, 2011.

Urfi, Péter. „Újra meghosszabbította az Ügyészség a Spéder elleni nyomozást [Again, the Prosecutor's Office extended the investigation against Spéder]". *444*, January 9, 2018. https://444.hu/2018/01/09/ujra-meghosszabbitotta-az-ugyeszseg-a-speder-elleni-nyomozast.

Vachudova, Milada Anna. *Europe Undivided: Democracy, Leverage, and Integration after Communism*. Oxford: Oxford University Press, 2005.

Vahabi, Mehrdad. „A Positive Theory of the Predatory State". *Public Choice* 168, no. 3 (September 1, 2016): 153–75.

———. *The Political Economy of Predation: Manhunting and the Economics of Escape*. New York, NY: Cambridge University Press, 2015.

———. „The Resource Curse Literature as Seen through the Appropriability Lens: A Critical Survey". *Public Choice* 175, no. 3 (June 1, 2018): 393–428.

Vámos, Péter. „A Hungarian Model for China? Sino-Hungarian Relations in the Era of Economic Reforms, 1979–89". *Cold War History* 18, no. 3 (July 3, 2018): 361–78.

Vanderhill, Rachel. *Promoting Authoritarianism Abroad*. Boulder, Colo: Lynne Rienner Publishers, Inc., 2012.

Váradi, Balázs. „Nothing But a Mafia State?" In *Brave New Hungary: Mapping the „System of National Cooperation"*, edited by János Mátyás Kovács and Balázs Trencsényi, 303–10. Lanham: Lexington Books, 2019.

Varese, Federico. *The Russian Mafia: Private Protection in a New Market Economy*. 1st edition. Oxford, England ; New York: Oxford University Press, 2001.

Vargas-Hernández, José G. „The Multiple Faces of Corruption: Typology, Forms and Levels". In *Organizational Immunity to Corruption: Building Theoretical and Research Foundations*, edited by Agata Stachowicz-Stanusch, 111–117, 2013.

Várhegyi, Éva. „A bankszektor elrablása" [The raiding of the banking sector]. *Mozgó Világ*, no. 2 (2019): 3–14.

———. „The Banks of the Mafia State". In *Twenty-Five Sides of a Post-Communist Mafia State*, edited by Bálint Magyar and Júlia Vásárhelyi, 295–309. Budapest–New York: Central European University Press, 2017.

Varian, Hal R. *Intermediate Microeconomics: A Modern Approach*. 8th edition. New York: W. W. Norton & Company, 2009.

Varshney, Ashutosh. „Ethnicity and Ethnic Conflict". In *The Oxford Handbook of Comparative Politics*, edited by Carles Boix and Susan Stokes, 274–94. Oxford: Oxford University Press, 2009.

Vartanova, Elena. „The Russian Media Model in the Context of Post-Soviet Dynamics". In *Comparing Media Systems Beyond the Western World*, edited by Daniel C. Hallin and Paolo Mancini, 119–43. Cambridge University Press, 2011.

Vásárhelyi, Mária. „The Workings of the Media: A Brainwashing and Money-Laundering Mechanism". In *Twenty-Five Sides of a Post-Communist Mafia State*, edited by Bálint Magyar and Júlia Vásárhelyi, 491–525. Budapest–New York: Central European University Press, 2017.

Vaskor, Máté. „Elsült a Fidesz csodafegyvere [This was Fidesz's wonder weapon]". *24.hu*, April 18, 2018. https://24.hu/kozelet/2018/04/18/elsult-a-fidesz-a-csodafegyvere/.

Veebel, Viljar, and Raul Markus. „Lessons from the EU-Russia Sanctions 2014–2015". *Baltic Journal of Law & Politics* 8, no. 1 (2015): 165–194.

Vetik, Raivo. „Ethnic Conflict and Accommodation in Post-Communist Estonia". *Journal of Peace Research* 30, no. 3 (1993): 271–80.

Viktorov, Ilja. „Russia's Network State and Reiderstvo Practices: The Roots to Weak Property Rights Protection after the Post-Communist Transition". In *Stubborn Structures: Reconceptualizing Post-Communist Regimes*, edited by Bálint Magyar, 437–59. Budapest–New York: Central European University Press, 2019.

Volkov, Vadim. *Violent Entrepreneurs: The Use of Force in the Making of Russian Capitalism*. 1 edition. Ithaca: Cornell University Press, 2002.

Vörös, Imre. „A 'Constitutional' Coup in Hungary between 2010–2014". In *Twenty-Five Sides of a Post-Communist Mafia State*, edited by Bálint Magyar and Júlia Vásárhelyi, 41–68. Budapest–New York: CEU Press, 2017.

———. „Hungary's Constitutional Evolution During the Last 25 Years". *Südosteuropa* 63, no. 2 (2015): 173–200.

Voslensky, Michael. *Nomenklatura: The Soviet Ruling Class*. 1st edition. Garden City, N.Y: Doubleday, 1984.

„Votes of the Poor: Public Works and the Perils of Clean Elections". Budapest: Átlátszó, K-Monitor, Political Capital, Transparency International Hungary, April 16, 2015. https://www.politicalcapital.hu/wp-content/uploads/Votes_of_the_poor-public_works_and_the_perils_of_clean_elections.pdf.

Wakefield, Jane. „Russia 'Successfully Tests' Its Unplugged Internet". *BBC News*, December 24, 2019, sec. Technology. https://www.bbc.com/news/technology-50902496.

Waldner, David, and Benjamin Smith. „Rentier States and State Transformations". In *The Oxford Handbook of Transformations of the State*, edited by Stephan Leibfried, Evelyne Huber, Matthew Lange, Jonah D. Levy, and Frank Nullmeier, 714–29. Oxford: Oxford University Press, 2015.

Walker, Shaun. „Anti-Asylum Orbán Makes Exception for a Friend in Need". *The Guardian*, November 20, 2018, sec. World news. https://www.theguardian.com/world/2018/nov/20/anti-asylum-orban-makes-exception-for-a-friend-in-need.

Waller, Michael. *Democratic Centralism: An Historical Commentary*. Manchester University Press, 1981.

Wallerstein, Immanuel. *World-Systems Analysis: An Introduction*. Durham: Duke University Press, 2004.

Wang, Peng. „Extra-Legal Protection in China: How Guanxi Distorts China's Legal System and Facilitates the Rise of Unlawful Protectors". *The British Journal of Criminology* 54, no. 5 (2014): 809–30.

———. „The Increasing Threat of Chinese Organised Crime". *The RUSI Journal* 158, no. 4 (0 1, 2013): 6–18.

Wang, Peng, and Stephan Blancke. „Mafia State: The Evolving Threat of North Korean Narcotics Trafficking". *The RUSI Journal* 159, no. 5 (2014): 52–59.

Way, Lucan. *Pluralism by Default: Weak Autocrats and the Rise of Competitive Politics*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2016.

———. „Weaknesses of Autocracy Promotion". *Journal of Democracy* 27, no. 1 (January 27, 2016): 64–75.

Way, Lucan, and Adam Casey. „The Structural Sources of Postcommunist Regime Trajectories". *Post-Soviet Affairs* 34, no. 5 (September 2018): 317–32.

Weber, Max. „Class, Status, Party". In *From Max Weber: Essays in Sociology*, edited by Hans Gerth and C. Wright Mills, 180–95. London: Routledge, 1991.

———. *Economy and Society: An Outline of Interpretative Sociology*. Edited by Guenther Roth and Claus Wittich. University of California Press, 1978.

———. „Politics as a Vocation". In *From Max Weber: Essays in Sociology*, edited by Max Weber, Hans Gerth, and C. Wright Mills, 77–128. London: Routledge, 1991.

———. *The Methodology of the Social Sciences*. Illinois: The Free Press of Glengoe, 1949.

Wedel, Janine R. „Clans, Cliques and Captured States: Rethinking 'Transition' in Central and Eastern Europe and the Former Soviet Union". *Journal of International Development* 15, no. 4 (2003): 427–440.

———. „Corruption and Organized Crime in Post-Communist States: New Ways of Manifesting Old Patterns". *Trends in Organized Crime* 7, no. 1 (Fall 2001): 3–61.

Wedeman, Andrew. „Does China Fit the Model?" *Journal of Democracy* 29, no. 1 (2018): 86–95.

Weems, Carl F., Natalie M. Costa, Christopher Dehon, and Steven L. Berman. „Paul Tillich's Theory of Existential Anxiety: A Preliminary Conceptual and Empirical Examination". *Anxiety, Stress, & Coping* 17, no. 4 (0 1, 2004): 383–99.

Wei, Shang-Jin, Zhuan Xie, and Xiaobo Zhang. „From 'Made in China' to 'Innovated in China': Necessity, Prospect, and Challenges". *The Journal of Economic Perspectives* 31, no. 1 (2017): 49–70.

Weßels, Bernhard. „Corporate Actors: Parties and Associations". In *The Handbook of Political, Social, and Economic Transformation*, edited by Wolfgang Merkel, Raj Kollmorgen, and Hans-Jurgen Wagener, 426–30. Oxford; New York: Oxford University Press, 2019.

Weyland, Kurt. „Autocratic Diffusion and Cooperation: The Impact of Interests vs. Ideology". *Democratization* 24, no. 7 (2017): 1235–52.

White, Stephen. „Economic Performance and Communist Legitimacy". *World Politics* 38, no. 3 (April 1986): 462–82.

White, Stephen, Olga Kryshtanovskaia, Igor Kukolev, Evan Mawdsley, and Pavel Saldin. „Interviewing the Soviet Elite". *The Russian Review* 55, no. 2 (1996): 309–16.

Whittington, Keith E., R. Daniel Kelemen, and Gregory A. Caldeira, eds. *The Oxford Handbook of Law and Politics*. OUP Oxford, 2010.

Wigell, Mikael. „Mapping 'Hybrid Regimes': Regime Types and Concepts in Comparative Politics". *Democratization* 15, no. 2 (April 1, 2008): 230–50.

Wilkinson, Cai. „Putting 'Traditional Values' Into Practice: The Rise and Contestation of Anti-Homopropaganda Laws in Russia". *Journal of Human Rights* 13, no. 3 (July 3, 2014): 363–79.

Williams, Kieran, and Dennis Deletant. *Security Intelligence Services in New Democracies: The Czech Republic, Slovakia and Romania*. Houndmills; New York: Palgrave Macmillan, 2000.

Williamson, Oliver E. „The New Institutional Economics: Taking Stock, Looking Ahead". *Journal of Economic Literature* 38, no. 3 (2000): 595–613.

Wilson, Andrew. *Virtual Politics: Faking Democracy in the Post-Soviet World*. New Haven: Yale University Press, 2005.

WJP. „Rule of Law Index 2019". Washington DC: World Justice Project, 2019. https://worldjusticeproject.org/sites/default/files/documents/ROLI-2019-Reduced.pdf.

Wójcik, Anna. „Poland". Nations in Transit 2018. Freedom House, 2018. https://freedomhouse.org/sites/default/files/NiT2018_Poland_0.pdf.

Wolman, Harold, Robert McManmon, Michael Bell, and David Brunori. „Comparing Local Government Autonomy Across States". In *Proceedings: Annual Conference on Taxation and Minutes of the Annual Meeting of the National Tax Association*, 101:377–83, 2008.

World Bank. „Economies in Transition: An OED Evaluation of World Bank Assistance". Washington, DC: World Bank (Operations Evaluation Department), 2004. https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/14885.

———. „GDP (Current US$)". Accessed September 12, 2019. https://data.worldbank.org/indicator/ny.gdp.mktp.cd.

———. „Population, Total". Accessed September 12, 2019. https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL.

———. „Transition—The First Ten Years: Analysis and Lessons for Eastern Europe and the Former Soviet Union". Washington, DC: World Bank (Operations Evaluation Department), 2002. http://documents.worldbank.org/curated/en/319481468770972868/Transition—The-first-ten-years-analysis-and-lessons-for-Eastern-Europe-and-the-former-Soviet-Union.

Wright, Erik Olin. *Approaches to Class Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005.

———. „Understanding Class: Towards an Integrated Analytical Approach". *American Sociological Review* 67, no. 6 (2009): 832–53.

„WTO Members and Observers". Accessed September 20, 2019. https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/org6_e.htm.

„WVS Database—Findings and Insights". Accessed October 23, 2018. http://www.worldvaluessurvey.org/WVSContents.jsp.

Wyrick, Thomas L., and Roger A. Arnold. „Earmarking as a Deterrent to Rent-Seeking". *Public Choice* 60, no. 3 (1989): 283–91.

Yakovlev, Andrei. „The Evolution of Business: State Interaction in Russia: From State Capture to Business Capture?" *Europe-Asia Studies* 58, no. 7 (2006): 1033–56.

Yakovlev, Andrei, Anton Sobolev, and Anton Kazun. „Means of Production versus Means of Coercion: Can Russian Business Limit the Violence of a Predatory State?" *Post-Soviet Affairs* 30, no. 2–3 (May 4, 2014): 171–94.

Yan, Xiaojun, and Jie Huang. „Navigating Unknown Waters: The Chinese Communist Party's New Presence in the Private Sector". *China Review* 17, no. 2 (2017): 37–63.

Yang, Chao, Robert Harkreader, Jialong Zhang, Seungwon Shin, and Guofei Gu. „Analyzing Spammers' Social Networks for Fun and Profit: A Case Study of Cyber Criminal Ecosystem on Twitter". In *Proceedings of the 21st International Conference on World Wide Web*, 71–80, 2012.

Yashin, Ilya. „Criminal Russia Party: An Independent Expert Report". Moscow: Free Russia Foundation, 0 2016. https://www.4freerussia.org/wp-content/uploads/2016/10/Edro_full_US-paper.pdf.

Yavlinsky, Grigory. *Realeconomik: The Hidden Cause of the Great Recession (and How to Avert the Next One)*. New Haven; London: Yale University Press, 2013.

———. *The Putin System: An Opposing View*. New York: Columbia University Press, 2019.

Youngs, Richard. „Exploring 'Non-Western Democracy.'" *Journal of Democracy* 26, no. 4 (2015): 140–54.

Yu, Frederick T. C. „Campaigns, Communications, and Development in Communist China". In *Communication and Change in the Developing Countries*, 195–215. Honolulu: East-West Center Press, 1967.

Yuichi Kono, Daniel, and Gabriella R. Montinola. „Does Foreign Aid Support Autocrats, Democrats, or Both?" *The Journal of Politics* 71, no. 2 (April 1, 2009): 704–18.

Zakaria, Fareed. „The Rise of Illiberal Democracy". *Foreign Affairs*, November 1, 1997.

Zakharov, Nikita. „Asymmetric Oil Price Shocks, Tax Revenues, and the Resource Curse". *Economics Letters*, July 2, 2019, 108–515.

Zakharov, Nikolay, and Ian Law. *Post-Soviet Racisms*. Springer, 2017.

Zárug, Péter Farkas. „Leviatán ébredése [The awakening of Leviathan]". In *Leviatán ébredése: avagy illiberális-e a magyar demokrácia? [The awakening of Leviathan: Or is Hungarian democracy illiberal?]*, 127–95. Budapest: L'Harmattan Kiadó, 2015.

Zaslavsky, Victor, and Robert J. Brym. „The Functions of Elections in the USSR". *Soviet Studies* 30, no. 3 (1978): 362–71.

Zassoursky, Ivan Ivanovich. *Media and Power in Post-Soviet Russia*. Routledge, 2016.

Zengping, He, and Jia Genliang. „An Institutional Analysis of China's Reform of Their Monetary Policy Framework". Working Paper. Levy Economics Institute, 2019. http://www.levyinstitute.org/pubs/wp_925.pdf.

Zhu, Jiangnan. „Corruption in Reform Era: A Multidisciplinary Review". In *The SAGE Handbook of Contemporary China*, edited by Yiping Wu and Mark W. Frazier, 302–23. SAGE Publications Ltd., 2018.

———. „Corruption Networks in China: An Institutional Analysis". In *Routledge Handbook of Corruption in Asia*, edited by Ting Gong and Ian Scott, 27–41. Abingdon, Oxford, UK: Routledge, 2017.

Zuckerman, Ethan. „New Media, New Civics?" *Policy & Internet* 6, no. 2 (2014): 151–68.

Zúquente, José Pedro. „The European Extreme-Right and Islam: New Directions?" In *The Populist Radical Right: A Reader*, edited by Cas Mudde, 103–23. London; New York: Taylor & Francis, 2016.

Zweigert, Konrad, and Hein Kötz. *An Introduction to Comparative Law*. Oxford University Press, 1998.

„Гайзеркейт [Gaizergate]". *Kommersant*, September 20, 2015. https://www.kommersant.ru/doc/2814839.

„СК Назвал Главу Коми Лидером ОПГ [SK Called the Head of Komi the Leader of a Criminal Organization]". *Vzglyad*, September 19, 2015. https://vz.ru/society/2015/9/19/767774.html.

„Судьба Экономических Программ и Реформ в России (Круглый Стол) [The Fate of Economic Programs and Reforms in Russia (Round Table)]". *Voprosy Ekonomiki* 88, no. 6 (2017): 22–44.

„Топ-100 Самых Влиятельных Людей Украины [Top 100 Most Influential People of Ukraine]". *Novoie Vremia (Vol 31)*, 0 30, 2018. https://magazine.nv.ua/journal/3229-journal-no-31/sto-samykh-vlijatelnykh-ljudej-ukrainy.html.

Dicționar

Concept (în limba engleză)	Tip de termen (C: circumscris, D: definit)	Locul definiției sau descrierii primare (numărul capitolului)	Limba maghiară	Limba română
absorbed party	D	339	beolvasztott párt	partid absorbit
administrative cadre	D	335	adminisztratív káder	cadru administrativ
administrative market	C	5612	adminisztratív piac	piață administrativă
adopted oligarch	D	3413	fogadott oligarcha	oligarh adoptat (prin adopție)
adopted political family	D	3614	fogadott politikai család	familie politică adoptată
amoral familism	C	3624	amorális családközpontúság	familiarism amoral
amplitude of arbitrariness	C	246	önkényességi amplitúdó	amplitudinea arbitrariului
amplitude of vulnerability	C	5412	sebezhetőségi amplitudó	amplitudinea vulnerabilității
annexing mechanism	C	5613	annektáló mechanizmus	mecanism de anexare
anti-democratic transformation	C	7341	antidemokratikus átalakulás	transformarea anti-democratică
anti-patronal transformation	C	7341	antipatronális átalakulás	transformare anti-patronală
anti-religious state	C	3531	vallásellenes állam	stat anti-religios
authoritarian political elite	C	3721	autoriter politikai elit	elită politică autoritară
authorized illegality	C	5342	engedélyezett törvénytelenség	ilegalitate autorizată
autocracy	D	721	autokrácia	autocrație
autocracy promotion	C	7422	autokrácia-támogatás	suport pentru autocrație
autocratic attempt	C	4413	autokratikus kísérlet	încercare autocratică
autocratic breakthrough	C	4413	autokratikus áttörés	preluare autocratică
autocratic consolidation	C	4413	autokratikus konszolidáció	consolidare autocratică
autocratic legalism	C	4353	autokratikus legalizmus	legalism autocratic
autonomous elites	C	3711	autonóm elitek	elite autonome
autonomous oligarch	D	3413	autonóm oligarcha	oligarh autonom
bandit nationalization	D	5533	kifosztó államosítás	naționalizare prin banditism
barter	C	5612	árucsere	barter (schimb de produse)
behavioral economics	C	52	viselkedési közgazgaságtan	economie comportamentală
bilateral functionality coherence	C	6422	kétoldalú funkcionalítás-koherencia	coerență funcțională bilaterală
black coercion	D	4354	fizikai kényszer	constrângere neagră (ilegală, violentă sau abuzivă)
black raiding	D	5531	erőszakos lerablás	jaf
blackmailing alliance	C	7432	zsaroló szövetség	alianță prin șantaj
blat	C	5351	*blat*	blat
booty bubbles	C	5543	zsákmánybuborék	bulă de pradă
booty value	C	5541	zsákmányérték	valoarea de pradă

Concept (în limba engleză)	Tip de termen (C: circumscris, D: definit)	Locul definiției sau descrierii primare (numărul capitolului)	Limba maghiară	Limba română
bottom-up power transformation	C	5522	hatalomátalakítás alulról	transformarea puterii de jos în sus
bottom-up state capture	D	5323	alulról indított állam-foglyulejtés	captura statului inițiată de jos în sus
bribe money	D	5531	kenőpénz	mită
budgetary intervention	C	5412	költségvetési beavatkozás	intervenție bugetară
bureaucratic bargaining	C	7421	bürokratikus alkufolyamat	negociere birocratică
bureaucratic multi-tier single-pyramid	C	7421	bürokratikus többszíntű egypiramisos	birocrație cu structură piramidală unică pe mai multe niveluri
bureaucratic patronal network	C	2222	bürkoratikus patronális háló	rețea patronală birocratică
bureaucratic resource-redistribution	C	5611	bürokratikus erőforrás-redisztribúció	redistribuția birocratică a resurselor
business group	C	5423	üzletcsoport	grup de afaceri
cabinet	D	3321	kabinet	cabinet
cadres' party	C	337	káderpárt	partid de cadre
camouflage	C	65	álcázás	camuflare
capitalism	D	56	kaptalizmus	capitalism
capture	D	5323	foglyul ejtés	capturare
captured state	D	244	foglyul ejtett állam	stat capturat
cash cow mode	C	5433	fejőstehén-mód	modul statului tip vacă de muls
caste	C	6221	kaszt	castă
censorship	C	4312	cenzúra	cenzură
centralized party	D	337	centralizált párt	partid centralizat
centrist	C	6412	centrista	centrist
chief patron	D	331	csúcspatrónus	patron suprem
circular accumulation of wealth	C	5542	cirkuláris vagyonfelhalmozás	patron-șef
citizen	D	351	polgár	cetățean
civil legitimacy	C	421	népi legitimáció	legitimitate populară
civil servant	D	335	köztisztviselő	funcționar public
civil society	C	4412	civiltársadalom	societate civilă
civilizational gravitational field	C	7431	civilizációs gravitációs mező	câmp gravitațional civilizațional
clan	D	3621	klán	clan
clan pact	C	741	klán-paktum	pact între clanuri
clan politics	C	741	klánpolitika	politică de clan
clan state	D	241	klánállam	stat de clanuri
class	C	3611	osztály	clasă (socială)
client church	D	3531	kliens egyház	biserică clientelară

Concept (în limba engleză)	Tip de termen (C: circumscris, D: definit)	Locul definiției sau descrierii primare (numărul capitolului)	Limba maghiară	Limba română
clientage	C	6221	klientúra	clientelar, clientelă
clientage society	C	6221	klientúratársadalom	societate clientelară
clientelism	C	6221	klientelizmus	clientelism
closed market	D	5421	zárt piac	piață închisă
closed sphere of communication	C	4312	zárt kommunikációs szféra	sferă comunicațională închisă
coercion	D	221	kényszer	constrângere
coercive corruption	C	5323	kényszert alkalmazó korrupció	corupție coercitivă
cold nationalization	D	5533	indirekt államosítás	naționalizare indirectă
collective egosim	C	6423	kollektív egoizmus	egoism colectiv
collusion	D	531	összejátszás	coluziune
collusion of spheres of social action	C	32	a társadalmi cselekvés szféráinak összejátszása	coluziunea sferelor de acțiune socială
color revolution	C	4423	színes forradalom	revoluții colorate
communist dictatorship	D	721	kommunista diktatúra	dictatură comunistă
communist nationalization	C	551	kommunista államosítás	naționalizare comunistă
compensation	C	5522	kártalanítás	compensare
competency nationalization	D	5533	hatáskörfoglaló államosítás	naționalizare prin lărgirea competențelor
competing patronal political elite	C	3723	versengő patronális politikai elit	elită politică patronală concurentă
competitive campaign	C	4331	vesengő kampány	campanie competitivă
competitive market	D	5613	versenypiac	piață competitivă
competitive party system	C	4324	versengő pártrendszer	sistem de partide competiționale
conceptual stretching	C	0	fogalmi (szét)feszítés	întindere conceptuală
conservative autocracy	D	721	konzervatív autokrácia	autocrație conservatoare
conspiracy theory	D	6424	összeesküvés-elmélet	teorie conspirațională
constitutional coup	D	4413	alkotmányos puccs	lovitură de stat constituțională
constitutional state	D	232	alkotmányos állam	stat constituțional
constitutionalism	C	422	alkotmányosság	constituționalitate
consuming phase	C	5541	elfogyasztási szakasz	faza consumului
contracting out	C	5521	szerződéses kihelyezés	înstrăinare contractuală
control rights	C	5534	ellenőrzési jogok	drepturi de control
cooperation	D	531	együttműködés	cooperare
core state of civilization	C	7431	civilizációs magállam	stat nucleu al civilizației
correcting mechanism	C	5612	korrigáló mechanizmus	mecanism de corectare
corrupt state	D	244	korrupt állam	stat corupt

Concept (în limba engleză)	Tip de termen (C: circumscris, D: definit)	Locul definiției sau descrierii primare (numărul capitolului)	Limba maghiară	Limba română
corruption	D	244	korrupció	corupție
corruption broker	D	342	korrupciós bróker	agent corupțional
corruption demander	C	5231	korrupció-vevő	solicitant de corupție
corruption designer	D	5532	korrupciós tervező	planificator de corupție
corruption expectation bubble	C	5543	korrupciós várakozási buborék	bula așteptărilor de corupție
corruption risk	C	5533	korrupciós kockázat	risc de corupție
corruption supplier	C	5231	korrupció-szolgáltató	furnizor de corupție
country-specific feature	C	74	országspecifikus vonás	caracteristică de țară
court purveyors	C	6222	udvari szállítók	furnizori ai curții
creative façades	C	65	kreatív díszletek	fațade creative
criminal ecosystem	D	5343	bűnözői ökoszisztéma	ecosistem criminal
criminal protection group	D	252	bűnozői védelmi csoport	grup de protecție criminal
criminal protection racket	D	252	bűnözői védelmi üzlet	rețea criminală organizată de protecție
criminal protector	D	252	bűnőző védelmező	protector criminal
criminal state	D	244	bűnözőállam	stat criminal
criminal state capture	C	5323	bűnözői állam-foglyulejtés	capturare criminală a statului/ capturare oligarhică a statului; într-adevăr, pe baza acestei distincții, putem diferenția capturarea criminală a statului — tipul de capturare a statului „de jos în sus”, realizată de un lider criminal — și capturarea oligarhică a statului — tipul de capturare „de jos în sus” realizată de un oligarh.
criminal state pattern	D	5323	bűnözőállam-séma	schemă de stat criminal
crony capitalism	D	563	haveri kapitalizmus	capitalism de cumetrie
cronyism	D	5322	haveri korrupció	corupție de cumetrie
crony's representative broker	D	5532	haver reprezentatív brókere	brokerul corupției de cumetrie / agentul reprezentativi (broker) al corupției de cumetrie
custom-tailored lex	D	4342	testre szabott törvény	lege cu destinație
decision-maker legislature	D	4344	döntéshozó parlament	parlament legislativ
defensive mechanism	C	44	defenzív mechanizmus	mecanisme de protecție
demobilization potential (of the state)	C	4321	demobilizáló képesség (államé)	capacitate de demobilizare (a statului)
democracy	D	721	demokrácia	democrație
democracy promotion	C	7422	demokrácia-támogatás	promovarea democrației
democratic attempt	C	444	demokratikus kísérlet	tentativă democratică

Concept (în limba engleză)	Tip de termen (C: circumscris, D: definit)	Locul definiției sau descrierii primare (numărul capitolului)	Limba maghiară	Limba română
democratic backsliding	C	7331	demokratikus visszarendeződés	regres democratic
democratic breakthrough	C	444	demokratikus áttörés	saltul democratic
democratic consolidation	C	444	demokratikus konszolidáció	consolidare democratică
democratic legalism	C	4353	demokratikus legalizmus	legalism democratic
democratic party	D	337	demokratikus párt	partid democratic
democratic party system with autocratic challenger	C	4324	demokratikus pártrendszer autokratikus kihívóval	sistem de partide democratic cu un pretendent autocratic
democratic political elite	C	3711	demokratikus politikai elit	elita politică democrată
democratic transformation	C	7341	demokratikus átalakulás	transformare democratică
demonstration	D	4321	demonstráció	demonstrație
deprivatization	D	5533	deprivatizáció	deprivatizare
developmental state	C	232	fejlesztő állam	stat dezvoltator
dictatorship	D	721	diktatúra	dictatură
dictatorship collapse	C	7321	diktatúra-összeomlás	prăbușirea dictaturii
dictatorship reform	C	7321	doktatúra-reform	reforma dictaturii
dictatorship retreat	C	7321	diktatúra-visszavonulás	retragerea regimului dictatorial
dictatorship transformation	C	7321	diktatúra-átalakulás	transformarea dictaturii
diminished subtype	C	0	szűkített altípus	subtip diminuat
direct privatization	C	5521	közvetlen privatizáció	privatizare directă
discretional intervention	D	5411	diszkrécionális beavatkozás	intervenție discreționară
discretional law	D	4342	diszkrecionális jog	lege discreționară
discretional tax	D	5431	diszkrecionális adó	impozit discreționar
discretionality	C	246	diszkrecionalitás	discreționaritate
discretionally closed market	C	5422	diszkrecionálisan zárt piac	piață discreționară închisă
disloyalty	C	3624	illojalitás	neloialitate
distorting mechanism	C	5613	torzító mechanizmus	mecanism de distorsionare
domesticated party	D	339	domesztikált párt	partid domesticit
dominant economic mechanism	C	5611	domináns gazdasági mechanizmus	mecanism economic dominant
dominant political elite	C	3722	domináns politikai elit	elita politică dominantă
dominant principle of state functioning	C	231	államműködés uralkodó elve	principiile dominante ale funcționării statului
dominant-party system with competitive fringe	C	4324	dominánspárt-rendszer kompetitív szegéllyel	sistem de partid dominant cu o margine competitivă

Concept (în limba engleză)	Tip de termen (C: circumscris, D: definit)	Locul definiției sau descrierii primare (numărul capitolului)	Limba maghiară	Limba română
dominant-party system with fake opposition	C	4324	dominánspárt-rendszer álellenzékkel	sistem de partid dominant cu opoziție falsă
dominated sphere of communication	C	4312	uralt kommunikációs szféra	sferă comunicațională dominată
double accountancy	C	5614	kettős könyvelés	contabilitate dublă
dual-level transformation	C	7341	kétszíntű átalakulás	transformare pe două niveluri
dynamic equilibrium of patronal networks	C	4421	patronális hálózatok dinamikus egyensúlya	echilibrul dinamic al rețelelor patronale
Eastern-Orthodox historical region	C	131	keleti ortodox történelmi régió	regiunea istorică est-ortodoxă
economic bubble	C	5543	gazdasági buborék	bulă economică
economic campaign	C	5612	gazdasági kampány	campanie economică
economic crime	C	5352	gazdasági bűncselekmény	crime economice
economic front man	C	343	Gazdasági stróman (fantomcég)	agent economic de fațadă
economic mechanism	C	5611	gazdasági mechanizmus	mecanism economic
economic patronalization	C	5613	gazdasági patronalizáció	patronalizare economică
economic stooge	D	343	gazdasági stróman	samsar economic
egalitarian mode	C	5433	egalitáriánus mód	model egalitarist
election	D	4332	választás	alegere
electoral correction	C	444	választásos korrekció	corecție electorală
electoral restitution	C	444	választásos helyreállítás	restituire electorală
elite	D	2221	elit	elita
elitist mode	C	5433	elitista mód	mod elitist
embezzlement	C	5352	sikkasztás	delapidare
endemic corruption	C	5531	járványszerű korrupció	corupție endemică
endogeneous property rights	C	5532	endogén tulajdonjogok	drepturi de proprietate endogene
entrepreneur	D	3411	vállalkozó	antreprenor
equality after the law	C	4351	törvény utáni egyenlőség	egalitate în aplicarea legii
equality before the law	C	4351	törvény előtti egyenlőség	egalitate în fața legii
ethnic cleavage	C	741	etnikai törésvonal	falie etnică
ethnic identity	C	741	etnikai identitás	identitate etnică
ethnic minority	C	741	etnikai kisebbség	minoritate etnică
ethnicity-based clan	D	3621	etnikai alapú klán	clan etnic
EU	C	7431	EU	UE
evidence	C	4352	bizonyíték(ok)	dovezi
exogenous property rights	C	5532	exogén tulajdonjogok	drepturi de proprietate exogene
export dependence	C	745	exportfüggés	dependență de export

Concept (în limba engleză)	Tip de termen (C: circumscris, D: definit)	Locul definiției sau descrierii primare (numărul capitolului)	Limba maghiară	Limba română
expropriation	D	553	kisajátítás	expropriere
extra-electoral restitution	C	444	nem választásos helyreállítás	restituire extra-electorală
extremist	C	6412	szélsőséges	extremist
fabricated accusation	C	4352	koholt vád	acuzații fabricate
failed state	D	251	bukott állam	stat eșuat
fair elections	C	4332	tisztességes választás	alegeri corecte
fake party	D	339	kamupárt	partid fals
FDI dependence	C	745	FDI-függés	dependență de investiții străine directe (isd)
fear-generating potential	C	6422	félelem-generáló potenciál	potențial de generare a fricii
fellow-traveler oligarch	D	3413	utitárs oligarcha	oligarh tovarăș de drum
feudal order	C	3612	feudális rend	ordine feudală
financial scheming	C	5614	tervezett pénzügyi csalás	delapidare financiară planificată
floor-monopolizing campaign	C	4331	kiszorító kampány	campanie de monopolizare a tribunei
forecasted value	C	5541	feltételezett érték	valoare previzionată
formality	D	2222	formalitás	formalitate
fragmented authoritarianism	C	7421	fragmentált autoritarianizmus	autoritarism fragmentat
franchising (licensing)	C	5521	franchise-eladás	francizare (licențiere)
fraternity-based clan	D	3621	baráti alapú klán	clan bazat pe fraternitate
free distribution among citizens (voucher)	C	5522	az állampolgárok közötti ingyenes szétosztás (kuponos privatizáció)	distribuție gratuită către cetățeni (prin voucher)
free entry / free exit	C	6211	szabad belépés/szabad kilépés	intrare/ieșire liberă
free market corruption	D	5322	szabadversenyes korrupció	corupție în condiții de piață liberă
freedom of exit	C	2222	szabad kilépés	libertatea de a ieși
freelance broker	D	5532	szabadúszó bróker	broker independent
functionality coherence	C	6411	funkcionalitás-koherencia	coerență funcțională
gatekeeper	D	5532	intézményi biztosító	intermediar de blocaj
Gazprom diplomacy	C	7422	Gazprom-diplomácia	diplomație Gazprom
general party secretary	D	331	pártfőtitkár	secretar general de partid
general tax	D	5431	általános adó	impozit general
ghettoization (of media)	C	4312	gettósítás (médiáé)	ghetoizare (media)
GONGO	D	352	GONGO (álcivil szervezet)	GO-NGO
governing party	D	338	kormányzó párt	partid de guvernământ
government-critique paradigm	C	444	kormánykritikai paradigma	paradigma critică a guvernării

Concept (în limba engleză)	Tip de termen (C: circumscris, D: definit)	Locul definiției sau descrierii primare (numărul capitolului)	Limba maghiară	Limba română
grabbing hand	C	26	rabló kéz	mâna prădătoare
grand corruption	C	5531	nagykorrupció	marea corupție
grey coercion	D	4354	szürke kényszer	constrângere gri (semi-legală, ambiguă)
grey raiding	D	5531	szürke lerablás	jefuire gri
heterodox schools of economic thought	C	52	heterodox közgazdasági iskolák	școli heterodoxe de gândire economică
high level party cadre	D	333	magas színtű pártkáder	cadru de partid de rang înalt
high-profile front man	D	343	elit stróman	om de față de profil înalt
horizontal power transformation	C	5522	hatalomátalakítás horizontálisan	transformarea orizontală a puterii
hot nationalization	D	5533	direkt államosítás	naționalizare forțată - fierbinte/ rece
hunting phase	C	5541	levadászási szakasz	faza de vânătoare
hunting value	C	5541	vadászati érték	valoarea vânatului
hypocrite state	C	3531	hipokrita állam	stat ipocrit
ideological instrument	C	423	ideológiai eszköz	instrument ideologic
ideology	D	64	ideológia	ideologie
ideology-applying actor	D	6411	ideológiaalkalmazó aktor	actor care aplică ideologia
ideology-applying populist	C	6412	ideológiaalkalmazó populista	populist care aplică ideologia
ideology-applying regime	C	6413	idelógiaalkalmazó rezsim	regim care aplică ideologia
ideology-driven actor	D	6411	ideológiavezérelt aktor	actor condus de ideologie
ideology-driven populist	C	6412	ideológiavezérelt populista	populist condus de ideologie
ideology-driven regime	C	6413	ideoógiavezérelt rezsim	regim condus de ideologie
ideology-neutral regime	C	6413	ideológiasemleges rezsim	regim neutru ideologic
imagined community	C	6423	képzelt közösség	comunitate imaginară
imperial ambition	C	7422	birodalmi ambíció	ambiții imperiale
incorporated elites	C	3712	betagozott elitek	elite incorporate
independent church	D	3531	független egyház	biserică independentă
inequality after the law	C	4351	törvény utáni egyenlőtlenség	inegalitate după aplicarea legii
inequality before the law	C	4351	törvény előtti egyenlőtlenség	inegalitate în fața legii
informal multi-tier single-pyramid	C	7421	informális többszíntű egypiramisos	piramidă unică informală pe mai multe niveluri
informal patronal network	C	2222	informális patronális háló	rețea patronală informală
informality	D	2222	informalitás	informalitate

Concept (în limba engleză)	Tip de termen (C: circum-scris, D: definit)	Locul definiției sau descrie-rii primare (numărul capitolului)	Limba maghiară	Limba română
information war	C	7422	információs háború	război informațional
inner-circle oligarch	D	3413	belső körös oligarcha	oligarh din cercul interior
insider privatization (MEBO)	C	5522	bennfentes privatizáció	privatizare în cerc restrâns
insourced state coercion	D	4354	„házon belüli" állami kényszer	constrângere statală internalizată
institutional economics	C	52	intézményi közgazdaságtan	economie instituțională
instrumental law	D	4342	eszközszerű jog	lege instrumentală
integrity breaking	D	3632	integritás megtörése	compromiterea integrității
interest group	D	4323	érdekcsoport	grup de interes
international alliance	C	7432	nemzetközi szövetség	uniune internațională
international economic dependence	C	745	nemzetközi gazdasági függés	dependență de economia internațională
international impunity	C	7432	nemzetközi büntetlenség	impunitate internațională
international integration	C	7432	nemzetközi integráció	integrarea internațională
international sanction	C	7432	nemzetközi szankció	sancțiune internațională
international transfers	C	7462	nemzetközi transzferek	transferuri internaționale
invisible hand	C	26	láthatatlan kéz	mâna invizibilă
Islamic historical region	C	131	iszlám történelmi régió	regiunea istorică islamică
justice-making privatization	C	5522	igazságtételi privatizáció	privatizare reparatorie - privatizare prin realizarea dreptății
kleptocratic state	D	243	kleptokratikus állam	stat cleptocrat
kompromat	C	4352	kompromat	kompromat -se utilizează ca atare, preluat din limba rusă
krysha	D	3631	védernyő	krysha - ca atare, desemnează protecția informală oferită de un actor puternic (politician, funcționar, lider mafiot etc.) unui actor economic sau instituțional, în schimbul loialității, serviciilor sau plății.
lame-duck president	C	4433	bénakacsa-elnök	președinte în exercițiu lipsit de putere
law	D	4342	jog / törvény	legalitate/lege
law of rule	D	4351	uralom joga	legea dominației
lawlessness	D	4351	törvénynélküliség	anarhie juridică (absența statului de drept / domnia fărădelegii)
legalism	C	4353	legalizmus	legalism
legal-rational legitimacy	C	425	legális-racionális legitimitás	legitimitate legal-rațională
legitimacy	C	421	legitimitás	legitimitate
legitimacy-questioning actor	C	434	legitimációt megkérdőjelező aktor	actor contestatar al legitimității

Concept (în limba engleză)	Tip de termen (C: circumscris, D: definit)	Locul definiției sau descrierii primare (numărul capitolului)	Limba maghiară	Limba română
legitimacy-questioning protest	D	4322	legitimitást megkérdőjelező tüntetés	protest de contestare a legitimității
liberal deformation	C	7442	liberális torzulás	deformare liberală
liberal democracy	D	721	liberális demokrácia	democrație liberală
limited law	D	4342	korlátozott jog	lege limitată
limited political elite	C	2222	korlátozott politkai elit	elită politică limitată
limited power	C	331	korlátozott hatalom	putere limitată
limited-access order	C	246	korlátozott hozzáférésű rend	ordine cu acces limitat
liquidated oligarch	D	3413	likvidált oligarcha	oligarh lichidat
liquidated party	D	339	likvidált párt	partid lichidat
lobbying	C	531	lobbizás	activitate de lobby
lobbyist	D	342	lobbista	lobbyist
lower clientage	C	6223	alsó kilentúra	clientelă inferioară
low-profile front man	D	343	alkalmi stróman	om de față de profil redus
loyalty-structuring campaign	C	4331	lojalitás-strukturáló kampány	campanie de structurare a loialității
mafia (organized underworld)	C	245	maffia (szervezett alvilág)	mafia (lumea interlopă)
mafia capitalism	D	563	maffiakapitalizmus	capitalism mafiot
mafia state (organized upperworld)	D	245	maffiaállam (szervezett felvilág)	stat mafiot (criminalitate organizată la nivelul instituțiilor de stat)
mafiafication of the party state	C	5623	pártállam elmaffiásodása	mafiotizarea statului-partid
major entrepreneur	C	3412	nagyvállalkozó	antreprenor major
managing campaign	C	4331	irányítási kampány	campanie de conducere
manipulated elections	C	4332	manipulált választás	alegeri manipulate
marginalized party	D	339	marginalizált párt	partid marginalizat
market acquiring nationalization	D	5533	piacfoglaló államosítás	naționalizare prin acapararea pieței
market bubble	C	5543	piaci buborék	bulă de piață
market economy	D	56	piacgazdaság	economie de piață
market inequality	C	6221	piaci egyenlőtlenség	inegalitate de piață
market raiding	D	5533	piacrablás	jefuirea pieței
market value	C	5541	piaci érték	valoare de piață
market-exploiting dictatorship	D	721	piackihasználó diktatúra	dictatură prin exploatarea pieței
marketing campaign	C	4331	marketing kampány	campanie de marketing
Marxism-Leninism	C	424	marxizmus-leninizmus	marxism-leninism
mass political persuasion	C	63	tömeges politikai meggyőzés	convingere politică în masă(propagandă de masă)
merger of spheres of social action	C	32	a társadalmi cselevés szféráinak összeolavadása	fuziunea sferelor acțiunilor sociale

Concept (în limba engleză)	Tip de termen (C: circumscris, D: definit)	Locul definiției sau descrierii primare (numărul capitolului)	Limba maghiară	Limba română
middle clientage	C	6222	középklientúra	clientela medie
middle/low level party cadre	D	334	közép- vagy alacsony szintű pártkáder	cadru de partid de rang mijlociu sau jos
mid-profile front man	D	343	prémium stróman	om de față cu profil mediu (figură de față cu vizibilitate moderată)
military invervention	C	7422	katonai intervenció	intervenție militară
minigarch	C	3411	minigarcha	minigarh (mic oligarh)
mobilization potential (of the people)	C	4321	mobilizáló képesség (az embereké)	capacitate de mobilizare (a populației)
mode of state expenditure	C	5433	állami kiadás módja	modul de efectuare a plăților bugetare
model change	C	731	modellváltás	schimbare de model
modifying mechanism	C	5612	módosító mechanizmus	mecanism de modificare
monetary policy	C	7463	monetáris politika	politică monetară
money laundering	C	5343	pénzmosás	spălare de bani
monopolistic patronal political elite	C	3713	monopolisztikus patronális politkai elit	elita politică clientelară cu control monopolist
monopolizing nationalization	D	5533	monopolizáló államosítás	naționalizare monopolistică
monopoly of political power	C	4344	politikai hatalom monopóliuma	monopolul puterii politice
moral nihilism	C	6423	morális nihilizmus	nihilism moral
multi patronal network system	C	4324	többközpontú patronális rendszer	rețea patronală multiplă
multi-pyramid system	C	2222	többpiramisos rendszer	sistem cu structură piramidală multiplă
multi-tier single-pyramid	C	2223	többszintű egypiramisos	piramidă unică pe mai multe niveluri
NATO	C	7431	NATO	NATO
natural resources	C	7461	természeti erőforrás	resursă naturală
negative signaling	C	4321	ráijesztés	semnal negativ
negotiated sale	C	5521	tárgyalásos értékesítés	vânzare prin negociere
neoclassical synthesis	C	52	neoklasszikus szintézis	sinteză neoclasică
neoliberalism	C	6221	neoliberalizmus	neoliberalism
neopatrimonial state	D	242	neopatrimoniális állam	stat neopatrimonial
neosultanistic state	D	242	neoszultanisztikus	neosultanistic
network state	D	241	hálózati állam	stat de rețea
neutralization	C	43	neutralizáció	neutralizare
neutrollization	C	4312	neutrollizáció	„neutrolizare” (troli neutralizați prin absorbție sau folosiți strategic pentru a influența discursul public, a discredita opoziția sau a crea haos informațional)
NGO	D	352	NGO (civil szervezet)	ONG

Concept (în limba engleză)	Tip de termen (C: circumscris, D: definit)	Locul definiției sau descrierii primare (numărul capitolului)	Limba maghiară	Limba română
night-watchman state	C	232	éjjeliőr-állam	„statul paznic de noapte”
noisemaking	C	4312	zajkeltés	a face gălăgie
nomenklatura	C	2222	nomenklatúra	nomenclatură
nomenklatura-based clan	D	3621	nómenklatúra alapú klán	clan bazat pe nomenclatură
non-balancing of rights	C	4321	elfogult joegyensúlyozás	neechilibrarea drepturilor
non-elite	D	2221	nem-elit	non-elită
non-monetary property	C	243	nem pénzbeli tulajdon	avere nepecuniară
non-patronal network	C	2222	nem-patronális háló	rețea ne-clientelară
non-patronal ruling elite	D	2222	nem-patronális uralmi elit	elită conducătoare ne-clientelară
non-ruling elite	D	2221	nem-uralmi elit	elită ne-guvernantă
non-systemic corruption	C	5531	nem-rendszerszerű korrupció	corupție nesistemică
non-teleological legitimacy	C	6412	nem-teleológikus legitimitás	legitimitate non-teleologică
non-violent threat	C	221	nem erőszakos fenyegetés	amenințare fără violență
normal state	D	252	normális állam	stat normal
normative intervention	D	5411	normatív beavatkozás	intervenție normativă
normative law	D	4342	normatív jog	„lege normativă”, sau, în funcție de context: „normă juridică” (dacă accentul e pus pe conținutul prescriptiv al legii)
normative law enforcement	D	4351	normatív jogalkalmazás	aplicarea legilor normative
normatively closed market	C	5422	normatívan zárt piac	piață închisă normativ
normativity	C	246	normativitás	normativitate
offshore finance	C	5343	offshore pénzügyek	finanțe offshore
oligarch	D	3411	oligacha	oligarh
oligarch capture	D	3414	oligarchák foglyul ejtése	captivarea oligarhilor
oligarchic anarchy	D	251	oligarchikus anarchia	anarhie oligarhică
oligarchic capitalism	D	563	oligarchikus kapitalizmus	capitalism oligarhic
oligarchic state capture	C	5323	oligarcikus állam-foglyulejtés	capturarea oligarhică a statului
oligarch's representative broker	D	5532	oligarcha reprezentatv brókere	intermediar reprezentant al oligarhului
one-tier single pyramid	C	2223	egyszintű egypiramisos	piramidă unică, cu un singur nivel
open market	D	5421	nyílt piac	piață deschisă
open sphere of communication	C	4312	nyílt kommunikációs szféra	sferă comunicațională deschisă
open-access order	C	246	nyílt hozzáférésű rend	regim deschis

Concept (în limba engleză)	Tip de termen (C: circumscris, D: definit)	Locul definiției sau descrierii primare (numărul capitolului)	Limba maghiară	Limba română
opposition party	D	339	ellenzéki párt	partid de opoziție
original accumulation of capital	C	551	eredeti tőkefelhalmozás	acumulare inițială de capital / acumulare primară a capitalului
Orthodox civilization	C	131	ortodox civilizáció	civilizație ortodoxă
outsourced state coercion	D	4354	kiszervezett állami kényszer	constrângere statală externalizată
overpricing	C	5533	túlárazás	supraevaluare
ownership	C	551	tulajdonlás	proprietate
parade	C	4321	felvonulás	paradă
party state	D	232	pártállam	partid-stat
party system	C	4324	pártrendszer	sistem de partide
party-based clan	D	3621	párt alapú klán	clan bazat pe partid
party's security service	D	336	párt biztonsági szervezete	organizația de securitate a partidului
patrimonial state	D	242	patrimoniális állam	stat patrimonial
patrimonialization	D	423	patrimonializáció	patrimonializare
patronage	C	536	partronázs	patronaj
patronal appropriation	D	421	patronális kisajátítás	expropriere patronală
patronal autocracy	D	721	patronális autokrácia	autocrație patronală
patronal capitalism	D	563	patronális kapitalizmus	capitalism patronal
patronal democracy	D	721	patronális demokrácia	democrație patronală
patronal inequality	C	6221	patronális egyenlőtlenség	inegalitate patronală
patronal party system with democratic challenger	C	4324	patronális pártrendszer demokratikus kihívóval	sistem politic dominat de rețele patronale, cu un competitor democratic
patronal policy	D	4341	patronális politika	politică patronală
patronal ruling elite	D	2222	patronális uralmi elit	elita conducătoare patronală
patronal servant	D	335	patronális szolga	subordonat patronal
patronal state	D	241	patronális állam	stat patronal
patronal transformation	C	7341	patronális átalakulás	transformare patronală
patronalization	D	424	patronalizáció	patronalizare
patronalization	D	5613	patronalizáció	patronalizare
patronalized elites	C	3713	patronalizált politikai elit	elită politică patronalizată
patron-bred oligarch	D	3413	saját nevelésű oligarcha	oligarhul format prin patronaj
patron-client relationship	D	2222	patrónus-kliens kapcsolat	relație patron-client
patron's court	D	3321	patrónus udvartartása	curtea patronului

Concept (în limba engleză)	Tip de termen (C: circumscris, D: definit)	Locul definiției sau descrierii primare (numărul capitolului)	Limba maghiară	Limba română
patron's hand	D	334	patrónus embere	omul patronului
patron's party	D	337	patrónuspárt	partid patronal
patron's security service	D	336	patrónus biztonsági szervezete	organizația de siguranță a patronului
pattern change	D	731	alakzatváltás	schimbare de formă
pattern of expenditure	C	5433	kiadási szerkezet	mecanism de cheltuieli
peer control (krugovaya poruka)	C	65	"körbeellenőrzés" (krugovaya poruka)	control colectiv informal între egali
petty corruption	C	5531	hétköznapi korrupció	corupție măruntă
plan bargain	C	5612	tervalku	negociere planificată
planned economy	D	56	tervgazdálkodás	economie planificată
policy	D	4341	közpolitika	politici publice
policy-questioning actor	C	434	szakpolitikai aktor	actor critic al politicilor publice
policy-questioning protest	D	4322	szakpolitikai tüntetés	protest de contestare a politicilor
policy-specific feature	C	74	közpolitika-specifikus vonás	caracteristică particulară a unei politici publice
poligarch	D	333	poligarcha	poligarh
poligarch's representative broker	D	5532	poligarcha reprezentatv brókere	agent intermediar al poligarhului
politburo	D	332	politbüró	birou politic
political campaign	D	4331	politikai kampány	campanie politică
political capitalism	D	563	politikai kapitalizmus	capitalism politic
political patronalization	C	5613	politikai patronalizáció	patronalizarea politicii
political reorganization of onwership structure	C	551	a tulajdonosi szerkezet politikai átrendezése	reorganizarea politică a structurii de proprietate
political stooge / political front man	D	333	politikai stróman	marionetă politică / om politic de fațadă
politically selective law enforcement	D	4351	politikailag szelektív jogalkalmazás	aplicarea selectivă din punct de vedere politic a legii
politician	D	333	politikus	politician
politicians' party	C	337	politikuspárt	partid de politicieni
popular sovereignty	C	421	népszuverenitás	suveranitate populară
populism	C	423	populizmus	populism
positive signaling	C	4321	felbátorítás	încurajare
power policy	D	4341	hatalmi politika	politică de putere
power&ownership	D	5535	hatalomhoz kötött tulajdon / hatalom&tulajdon	proprietate legată de putere/putere și proprietate
power-transforming privatization	C	5522	hatalomátakaító privatizáció	privatizare transformatoare de putere
predation	D	243	prédavadászat	prădare
predator	C	5541	ragadozó	prădător

Concept (în limba engleză)	Tip de termen (C: circumscris, D: definit)	Locul definiției sau descrierii primare (numărul capitolului)	Limba maghiară	Limba română
predatory state	D	243	ragadozó állam	stat prădător
prey	C	5541	zsákmány	pradă
primary trajectory	C	731	elsődleges pálya	traiectorie primară
prime minister / president	D	331	miniszterelnök/elnök	prim-ministru/președinte
principle of elite interest	D	231	az elitérdek elve	principiul interesului elitelor
principle of ideology implementation	D	231	az ideológiavégrehajtás elve	principiul implementării ideologiei
principle of societal interest	D	231	a társadalmi érdek elve	principiul interesului societal
private police	D	252	magánrendőrség	poliție privată
pro-government rally	D	4321	kormánytámogató menet	miting pro-guvernamental
property rights	C	5532	tulajdonjogok	drepturi de proprietate
property-taking intervention	C	5412	tulajdonfosztó beavatkozás	intervenție de tip expropriator
protection money	D	5531	védelmi pénz	taxă de protecție
protest	D	4321	tüntetés	protest
public actor	C	5321	közszereplő	actor public
public auction	C	5521	nyilvános aukció	licitație publică
public deliberation	C	422	társadalmi érdekbeszámítás	deliberare publică
public policy	D	4341	szakpolitika	politici publice
public procurement	C	5533	közbeszerzés	achiziții publice
public service	D	5431	közszolgáltatás	servicii publice
public sphere	C	5231	közszféra	sfera publică
public tender	C	5521	nyilvános tender	achiziție publică
queueing	C	5612	sorbanállás	așteptare la coadă
recalcitrant oligarch	D	3413	habozó oligarcha	oligarh recalcitrant (sfidător)
reciprocal exchange	D	32	reciprokatív csere	schimb reciproc
red tape	C	4353	túlbürokratizálás	birocrație excesivă
referendum	D	4333	népszavazás	referendum
reformed state party	C	338	megreformált állampárt	partid reformat
regime	D	221	rezsim	regim
regime change	C	731	rendszerváltás	schimbare de regim
regime cycle	C	7341	rezsimciklus	ciclu de regim
regime heterogeneity	C	7432	rezsim-heterogeneítás	heterogenitatea regimului
regime homogeneity	C	7432	rezsim-homogeneitás	omogenitatea regimului
regime homogenization	C	7442	rezsim-homogenizáció	omogenizarea regimului
regime stability	C	63	rezsimstabilítás	stabilitatea regimului
regime trajectory	D	731	rezsimpálya	traiectoria regimului

Concept (în limba engleză)	Tip de termen (C: circumscris, D: definit)	Locul definiției sau descrierii primare (numărul capitolului)	Limba maghiară	Limba română
regime-changing privatization	C	551	rendszerváltó privatizáció	privatizare cu efect transformator asupra regimului
regime-critique paradigm	C	444	rendszerkritikai pradigma	paradigmă de critică a regimului
regime-specific feature	C	74	rezsimspecifikus vonás	caracteristică specifică regimului
regulated market coordination	C	5611	szabályozott piaci koordináció	coordonare de piață reglementată
regulatory intervention	C	5412	szabályozói beavatkozás	intervenție de reglementare
reiderstvo	D	5531	céglerablás	„reiderstvo” (acaparare forțată a firmelor)
relation	D	531	kapcsolat	relație
relational economics	C	52	kapcsolati közgazdaságtan	teorie economică relațională
relational economy	D	56	kapcsolati gazdaság	economie relațională
relational market	D	5613	kapcsolati piac	piață relațională
relational market-redistribution	C	5611	kapcsolati piac-redisztribúció	redistribuirea relațională a pieței
renationalization	D	5533	újraállamosítás	renaționalizare
renegade oligarch	D	3414	renegát oligarcha	oligarh renegat
rent	D	5421	járadék	rentă
rentier state	C	5424	járadékos állam	stat rentier
rent-seeking	C	5422	járadékvadászat	vânătoare de rentă
rent-seeking state	D	243	járadékvadász állam	stat vânător de rentă
repressed church	D	3531	üldözött egyház	biserică reprimată
reprivatization	C	5522	reprivatizáció	reprivatizare
reputation laundering	C	7442	reputáció tisztára mosása	spălarea reputației
restricted auction	C	5521	korlátozott tender	licitație restrânsă
revolution	C	4423	forradalom	revoluție
rights suspending campaign	C	4331	jogfelfüggesztő kampány	campanie de suspendare a drepturilor
rival oligarch	D	3413	rivális oligarcha	oligarh rival
rule by law	C	4351	jog általi uralom	guvernare prin lege
rule of law	D	4351	joguralom	domnia legii
rules-lawyering	C	4353	jogászkodás	manipularea legalistă a regulilor
ruling elite	D	2221	uralmi elit	elită conducătoare
scale-free network	C	6211	skálafüggetlen hálózat	rețea fără scară
secondary trajectory	C	731	másodlagos pálya	traiectorie secundară
sectoral tax	D	5431	szektorális adó	impozit sectorial
secular state	C	3531	világi állam	stat secular
security company	D	252	biztonsági cég	firmă de securitate
security guard	D	252	biztonsági őr	agent de pază
security service	D	252	biztonsági szolgálat	serviciu de securitate

Concept (în limba engleză)	Tip de termen (C: circumscris, D: definit)	Locul definiției sau descrierii primare (numărul capitolului)	Limba maghiară	Limba română
self-censorship	C	4312	öncenzúra	autocenzură
self-sustaining system	C	44	önfenntartó rendszer	sistem autosusținut (autopoietic)
separation of branches of power	C	4411	hatalmi ágak szétválasztása	separarea sferelor de putere
separation of resources of power	C	4432	hatalmi erőforrások szétválasztása	separarea resurselor de putere
separation of spheres of social action	C	32	a társadalmi cselekvés szféráinak elkülönülése/szétválása	separarea sferelor de activitate sociale
sequence	C	731	szekvencia	secvență
servant (client)	D	351	szolga/kliens	servant/client
service gentry	C	6222	szolgáló nemesség	nobilime de serviciu
shadow economy	C	5613	árnyékgazdaság	economie din umbră
share issue privatization	C	5521	résztulajdonosi privatizáció	privatizare prin emisiune de acțiuni
shell company	D	343	fantomcég	firmă fantomă
shelter provision	D	3631	menedék nyújtás	asigurarea protecției
show trial	C	4331	kirakatper	proces de fațadă
single-level transformation	C	7341	egyszíntű átalakulás	transformare pe un singur nivel
single-pyramid system	C	2222	egypiramisos rendszer	sistem cu structură piramidală unică
Sinic civilization	C	131	kínai civilizáció	civilizație sinică
social tie	D	6211	társadalmi kötés	legătură socială
socialism	D	56	szocializmus	socialism
societal patronalization	C	622	társadalmi patronalizáció	patronalizare societală
societal patronalization	C	5613	társadalmi patronalizáció	patronalizare
source of distributable rent	C	746	eloszthatójáradék-forrás	sursă de rentă redistribuibilă
sphere of communal action	D	32	a közösségi cselekvés szférája	sfera acțiunii comunitare
sphere of communication	D	4312	kommunikációs szféra	sfera comunicațională
sphere of market action	D	32	a piaci cselekvés szférája	sfera activității pieței
sphere of political action	D	32	a politikai cselekvés szférája	sfera activității politice
sporadic corruption	C	5531	sporadikus korrupció	corupție sporadică
stable point	C	731	stabil pont	punct stabil
stalking phase	C	5541	becserkészési szakasz	fază de cercetare
stalking value	C	5541	becserkészési érzék	valoarea de cercetare
state	D	221	állam	stat
state coercion	D	4354	állami kényszerről	constrângere statală

Concept (în limba engleză)	Tip de termen (C: circumscris, D: definit)	Locul definiției sau descrierii primare (numărul capitolului)	Limba maghiară	Limba română
state enterprise leader	D	3411	állami vállalati vezető	conducătorul companiei de stat
state intervention	D	5411	állami bevatkozás	intervenție statală
state ogarnization's representative broker	D	5532	állami szerv reprezentatv brókere	agentul reprezentativ al statului
state organization collusion	D	5322	államszervezeti összejátszás	coluziunea organizațiilor de stat
state party	D	338	állampárt	partid de stat
state's security service	D	336	állam bizonsági szervezete	organizația de securitate a statului
stigmatized group	C	6422	sitigmatizált csoport	grup stigmatizat
stimulation threshold	C	7473	ingerküszöb	prag de stimulare
strength of strong ties (formal, influence-carrying)	C	6212	erős kötések ereje (formális, befolyáshordozó)	forța legăturilor puternice (formale, purtătoare de influență)
strength of strong ties (informal, influence-carrying)	C	6212	erős kötések ereje (informális, befolyáshordozó) (?)	forța legăturilor puternice (informale, purtătoare de influență)
strength of weak ties (informal, information-carrying)	C	6211	gyenge kötések ereje (informális, információhordozó) (?)	forța legăturilor slabe (informale, purtătoare de informație)
strong state	D	252	erős állam	stat puternic
structural accumulation of wealth	C	5542	strukturális vagyonfelhalmozás	acumulare structurală de avere
stubborn structures	C	1	makacs struktúrák	structuri încăpățânate
subject	D	351	alattvaló	supus(-ul)
subordinate economic mechanism	C	5611	alárendelt gazdasági mechanizmus	mecanism economic subordonat
sub-patron	D	2223	alpatrónus	subpatron
sub-sovereign mafia state	D	253	alárendelt szuveneritású maffiaállam	stat mafiot sub-suveran
substantive-rational legitimacy	C	425	szubsztantiv-racionális legitimitás	legitimitate rațional-substanțială
sultanistic state	D	242	szultanisztikus állam	stat sultanistic
supervisory intervention	C	5412	felügyeleti beavatkozás	intervenție de supraveghere
surrendered oligarch	D	3413	behódoltatott oligarcha	oligarh capitulard (care a capitulat)
system change	C	731	szerkezetváltás	schimbare de sistem
system-constituting corruption	C	5615	rendszeralkotó korrupció	corupție constitutivă de sistem
system-destroying corruption	C	5615	rendszerromboló korrupció	corupție destructurantă (care distruge sistemul)
systemic corruption	C	5531	rendszerszerű korrupció	corupție sistemică
system-lubricating corruption	C	5615	rendszerolajozó korrupció	corupție de ungere (a sistemului)

Concept (în limba engleză)	Tip de termen (C: circumscris, D: definit)	Locul definiției sau descrierii primare (numărul capitolului)	Limba maghiară	Limba română
tax	D	5431	adó	impozit
technocratic motive of privatization	C	5521	technokratikus indítékú privatizáció	motiv tehnocratic al privatizării
teleological legitimacy	C	6412	teleológikus legitimitás	legitimitate teleologică
to be co-opted	C	337	kooptált	a fi cooptat
to be enrolled	C	337	besorozott	a fi înrolat
to command	C	331	parancsol	a comanda
to dispose over	C	331	rendelkezik	a dispune de
to govern	C	331	kormányoz	a guverna
to join (a party)	C	337	csatlakozni	a se alătura
tolkach	D	342	kijáróember	tolkaci (plural: tolkaci) desemnează, în contextul economiei planificate sovietice, intermediarul informal (adesea funcționar sau agent din umbră) care: • naviga birocrația, rețelele de aprovizionare și influență, „împingea" (de la толкать, a împinge) lucrurile pentru ca o întreprindere să obțină resurse, aprobări sau favoruri, • opera în afara canalelor oficiale, prin relații personale, mită sau schimburi de influență.
top patron	D	2223	főpatrónus	patron de top
top-down power transformation	C	5522	hatalomátalakítás felülről	transformare a puterii de sus în jos
top-down state capture	D	5323	felülről indított állam-foglyulejtés	capturarea statului de sus în jos
totalitarian	C	6412	totalitáriánius	totalitar
totalitarian political elite	C	3712	toltalitariáus politikai elit	elita politică totalitară
totalitarian power	C	331	totalitarius hatalom	putere totalitară
TRANSBO	D	352	TRANSBO (transzmissziósszíj-szervezet)	TRANSBO (organizație cu rol de curea de transmisie)
transfer	D	5431	transzfer	transfer
transit nationalization	D	5533	tranzitállamosítás	naționalizare de tranzit
transmission-belt legislature	D	4344	bábparlament	legislativ de tip curea de transmisie
transmission-belt party	D	338	transzmisziósszíj-párt	partid de tip curea de transmisie
transnational companies (TNCs)	C	745	transznacionális vállalatok	companii transnaționale
tribalism	C	6423	tribalizmus	tribalism
tribe	C	3624	törzs	trib
trustee	D	334	megbízott	mandatar
two-party system	C	4324	kétpárt rendszer	sistem bipartid
unauthorized illegality	C	5342	engedély nélküli törvénytelenség	ilegalitate neautorizată
unconstrained power	C	331	korlátozatlan hatalom	putere fără constrângeri

Concept (în limba engleză)	Tip de termen (C: circumscris, D: definit)	Locul definiției sau descrierii primare (numărul capitolului)	Limba maghiară	Limba română
uncontested elections	C	4332	kihívó nélküli választás	alegeri fără opoziție
under-planning	C	5612	alultervezés	subplanificare
unfair elections	C	4332	nem tisztességes választás	alegeri necinstite
unfree entry / unfree exit	C	6212	nem-szabad belépés/nem-szabad kilépés	restricții la intrare/ieșire
unmolested value	C	5541	zaklatás nélküli érték	valoare fără hărțuire
upper clientage	C	6223	felső klientúra	clientela superioară
"us and them"	C	6422	"mi" és "ők"	„noi" și „ei"
use rights	C	5534	használati jogok	drepturi de folosință
value coherence	C	6411	értékkoherencia	coerență de valori
vassals' party	C	337	vazalluspárt	partid de vasali
victimhood	C	6423	áldozattudat	victimizare, discurs al victimizării
violence	D	221	erőszak	violență
violence-managing agency	C	251	erőszakszolgáltató	agenție de gestionare a violenței
violent entrepreneur	D	251	erőszakkereskedő	antreprenor de violență
voluntary action	C	221	önkéntes cselekvés	acțiune voluntară
voluntary corruption	C	5322	önkéntes korrupció	corupție voluntară
voluntary relationship	D	2222	önkéntes kapcsolat	relație voluntară
vote-selling	C	65	szavazatárusítás	vânzare de voturi
warlord	D	252	hadúr	warlord (actor non-statal care controlează militar și economic un teritoriu)
weak state	D	252	gyenge állam	stat slab
welfare state	C	232	jóléti állam	statul bunăstării, statul social
Western civilization	C	131	nyugati civilizáció	civilizație occidentală
Western leverage	C	7442	nyugati befolyás	influență occidentală
Western linkage	C	7442	nyugati kötődés	legătură occidentală
Western-Christian historical region	C	131	nyugati keresztény történelmi régió	regiunea istorică creștină de vest
white coercion	D	4354	törvényesített kényszer	constrângere albă (formală, aparent legală)
white raiding	D	5531	törvényesített lerablás	jaf legalizat

Index

A

a dispune asupra (proprietății și statutului), 84, 97, 107, 111, 132, 142, 151, 175, 180, 183, 192, 203, 205, 207, 288, 341, 346, 348, 386, 389, 396, 433, 436, 440, 448, 474, 478, 483, 491, 515, 550, 554, 557, 582, 680, 708

abordare a sistemelor mondiale, 409, 705

Acemoğlu, Daron, 88

achiziții publice, 101, 167, 182, 209, 296, 374, 376, 394–400, 402, 409, 474, 483, 487, 490, 494, 499–500, 525, 556, 561–2, 710, 721
  proiecte cu ~ la suprapreț, 394–399, 443–4, 709, 711, 721

Actul Magnitsky, 704

Africa, 207, 407, 683, 706, 709, 733

Akaev, Askar, 337

Albania, 48, 50, 59, 64, 328, 334, 722

alegeri electorale
  ~ corecte, 6, 228, 278, 321, 569, 633
  ~ incorecte, 278, 657
  ~ manipulate, 228, 278–9, 347, 642, 656
  ~ necontestate , 6, 228, 280–1, 297
  corecție electorală, 219, 353, 724
  restituire electorală, 353–6, 569
  restituire extra-electorală, 353, 355, 569, 701, 724

Alexandru al II-lea al Rusiei, 40

Aliyev, Heidar, 149, 677

Aliyev, Ilham, 340

America Latină, 4, 234, 733, 735

America *Vezi* America Latină, Statele Unite (SUA)

amplitudinea arbitrarului, 111–2, 124, 128, 166, 207–8, 265, 289, 362, 422, 425, 436, 483, 498, 515, 535, 550, 558, 560, 630

amplitudinea vulnerabilității, 425–6, 485, 535, 612

anarhie oligarhică, 24, 61, 72, 116–7, 124, 128, 169, 208, 251, 328, 405, 407, 435, 450, 465–9, 591, 656–7, 675, 684, 707, 722

antisemitism, 601

antreprenor
  ~ în autocrația patronală, 168, 515–8
  ~ major, 164–8, 174, 176, 178, 221, 370, 373, 377, 434, 443, 448, 493, 535, 700–1
  ~ versus antreprenor de stat, 162–4
  definiția ~, 162–3

antreprenor de violență, 24, 114–7, 119, 121, 123, 262, 405–6, 462–4, 466

aplicare a legii
  ~ normativă, 184, 228, 300, 316
  ~ selectiv din punct de vedere politic, 82, 101, 105, 158, 183–4, 196, 228, 283, 296, 299, 301, 306, 326, 330, 344–5, 347, 426, 468, 547, 550, 614

Armenia, 50, 59, 64, 306, 337–8, 342, 596, 690, 722

Åslund, Anders, 11, 56, 165

atac condus din centru *Vezi la* reiderstvo

autocrație
  ~ conservatoare, 65, 214, 218–9, 269–70, 283, 302, 319, 519–20, 558, 624–25, 627, 631, 633, 639, 647, 649, 650, 671, 724, 733
  ~ patronală, 14, 16, 21, 24–5, 65, 78–84, 87, 105–12, 135–9, 141–9, 153–61, 164–83, 184–90, 192–9, 202–11, 216–8, 221–3, 229–30, 233–44, 250–4, 256–67, 270–4, 278–82, 286, 288–310, 312, 316–7, 329–31, 340–52, 355, 385, 394, 396, 410–11, 421–2, 431, 436, 450, 467, 471–2, 475–8, 491–501, 506, 515, 520, 530, 534–35, 541, 546–51, 554–68, 580–6, 590, 597, 603, 611–7, 627, 633, 636, 639, 643–5, 647–9, 653, 656, 658, 661–2, 668, 673, 679, 680–6, 690–4, 700–14, 716–24, 736, 738

autoritarism
  ~ competitiv, 5–7, 631–5, 657
  ~ fragmentat, 682
  ~ hegemonic, 7, 632–3
  ~ închis, 7, 633, 635

autoritarism competitiv, 5–6, 632

autoritarism hegemonic, 5, 7, 631–3

Azerbaijan, 50, 59, 64, 149, 202, 282, 306, 333, 340, 461, 469, 548, 549, 638, 677, 678, 698, 700, 705–6, 708, 714, 722

B

Babiš, Andrej, 652–3
Bakiev, Kurmanbek, 337
Balcani, 38, 53, 55, 697
Banfield, Edward C., 207
bani pentru protecție, 115, 316, 389, 431, 433, 528, 562, 586
Barabási, Albert-László, 545–9
baroni jefuitori, 165, 167
barter, 132, 375, 412, 512
Băsescu, Traian, 329, 643
Beketov, Mikhail, 725
Belarus, 50, 59, 64, 160–1, 282, 306, 333, 341, 437–8, 452, 583, 645, 685, 687, 690, 698, 705, 722
Berdimuhamedow, Gurbanguly, 161
Berezovsky, Boris, 171, 658
birocrație, 49, 53, 94, 99–100, 110, 113, 117, 127, 145–7, 154, 196, 203, 242, 247, 310–2, 322, 325–6, 372, 375, 407, 417, 437, 495, 508–10, 527, 591, 671, 682 *Vezi și* funcționar public, servitor patronal
biserică
  ~ client, 132
  ~ independentă, 132, 187
  ~ reprimată, 132, 187
blat, 46, 53, 361–2, 412–8, 509, 512, 518
Bohle, Dorothee, 91, 501, 699
Bokros, Lajos, 10, 49, 446–7, 452–4, 457–8, 506
Bosnia și Herzegovina, 49, 674
Bozóki, András, 6, 189, 218, 335, 599, 638, 718
Brezhnev, Leonid, 16, 641, 681
broker (agent) de corupție
  broker independent, 391, 392
  intermediar de blocaj, 139, 179, 180, 391, 393, 711
  definiția ~, 179
  planificator de corupție, 179, 180, 393
  tipuri de ~, 389–94
Browder, Bill, 305, 466–7, 658, 707
Bukharin, Nikolai, 275
bulă
  ~ de piață, 496–8, 523
  ~ de pradă, 497–8, 708, 712
Bulgaria, 38, 47–8, 50, 59, 61, 64, 151, 328, 334, 685, 691, 722
Bunce, Valerie J., 2, 50, 263, 270, 353, 662

C

cabinet, 132, 138, 140
cadre
  ~ administrative, 132, 145
  ~ de partid de rang înalt, 132, 142
  ~ de partid de rang mijlociu/inferior 144, 154, 197, 298
campanie
  ~ competitivă, 273
  ~ de conducere, 273, 276
  ~ de monopolizare a tribunei, 273–4, 602, 724
  ~ de piață, 228, 272–4
  ~ de structurare a loialității, 228, 272–5, 278, 282, 346
  ~ de suspendare a drepturilor, 155, 228, 272, 275–6, 304, 511
  ~ economică, 275, 509 *Vezi și* economie planificată
  ~ politică, 272, 275
capitalism
  ~ de cumetrie, 11, 25, 491, 533
  ~ mafiot, 362–3, 534, 535
  ~ oligarhic, 534
  ~ patronal, 534
  ~ politic, 56, 164–8, 179, 362–3, 368, 533, 535
  variații ale ~, 90, 423, 500–1, 699
capitalism de cumetrie, 533–4
capturare
  ~ a oligarhilor, 176, 448, 467, 533
  ~ a statului infracțional, 382, 405
  ~ a statului de jos în sus, 308, 380–2, 386–7, 391–2, 398, 402, 413–4, 420–1, 432, 514, 529, 533, 652
  ~ a statului de sus în jos, 380–1, 383–5, 387, 389, 391–3, 396, 399, 413–5, 420–1, 431, 527–9, 532–4, 626
  ~ a statului oligarhic, 382
caracteristica specifică regimului, 15–6, 24–5, 265, 621–2, 633, 635, 643, 663, 672–3, 689, 694, 697, 703–4, 709, 711, 730, 736
specificul de țară, 15–6, 24–5, 89, 173, 663, 673, 689, 715, 723, 736
caracteristică epocală, 736, 738
carismă, 127, 236–7, 241–2, 281, 553
caste, 48, 552, 556
extragere de rentă, 11, 25, 57, 92, 100, 102, 105, 127, 265, 361, 367, 409, 429, 432–3, 436–8, 449, 483, 489–90, 494, 499–500, 506, 513, 535, 556, 702, 706, 708–9, 711, 714
  definiția rentei, 100
  surse de rente redistributibile, 394, 703, 713
Ceaușescu, Nicolae, 641
Cehoslovacia, 47, 49, 275, 458, 651, 674, 677, 722
cekist, 147

Central Asia, 3, 38, 55, 61, 113, 150, 188, 201–3, 261, 283, 330, 346, 402, 409, 450, 461, 469, 549, 559, 560, 585, 594, 639, 645, 647, 675–6, 734
cenzură, 216–8, 228, 248–9, 250–1, 253, 255, 258, 614
~ de sine, 248–9, 250, 253, 255, 258, 614
Chavez, Hugo, 313
Chayes, Sarah, 22, 406, 668, 675, 697, 701, 704–5, 708
cheltuieli ale statului
modul egalitarist de ~, 443, 445
modul elitist de ~, 443–5, 557, 570, 713
modul vacă de muls de ~, 443–5, 713
Chile, 558, 625
China, 17, 36–7, 42, 44, 47–8, 50, 64–6, 101, 124, 221, 241, 250, 302, 319, 344, 355, 384–5, 405, 418, 509, 520–32, 613, 615, 622, 631, 637, 645–7, 654, 682–4, 686–7, 698, 718, 733, 737
ciclu de regim, 61, 339, 353, 621–2, 637, 648, 658, 660–3, 666–7, 669
Ciorbea, Victor, 643
civilizație
~ chineză, 34, 37, 687
~ occidentală, 8, 35, 37, 41, 43, 223, 589, 688, 690, 695–8, 733
~ ortodoxă, 52, 687, 697–8
câmpurile gravitaționale civilizaționale, 686–87
clan
~ bazat pe criminalitate, 106, 203, 403
~ bazat pe etnie, 202, 674, 675
~ bazat pe frăție, 203–5, 640
~ bazat pe nomenclatură, 147
~ bazat pe partid, 152, 158
pact de ~, 352, 665, 675
politici de ~, 55, 200–2, 661, 675
cleptocrație, 11, 19, 91, 101
clientelă
~ de jos, 562–3
~ de mijloc , 559
~ de sus , 563, 565, 612
psihologia socială a ~, 564
societate ~, 25, 193, 549, 554–68, 656, 703, 715, 732
clientelism, 11, 554–6, 570, 573, 614, 664
constrângere
~ albă, 262, 314–6
~ gri, 315–6
~ neagră, 121, 211, 227, 262, 314, 315, 317
coluziune de organizare statală, 374, 379, 386, 392, 396, 413–4, 421
companie-fantomă, 181, 394, 466, 483
companii transnaționale (TNCs), 173, 698–703
kompromat, 149, 209, 211, 228, 303, 305, 307–10, 341, 488, 612–14, 644, 668, 677–8
compromiterea integrității, 210–1, 445, 485–6, 488, 566
comunism, 2–4, 9–10, 12, 17, 20–3, 43–5, 48–53, 58, 62, 138, 186–8, 196, 200, 249, 289, 363, 412, 447, 536, 572, 579, 654, 698, 722, 732–3, 736 *Vezi și* dictatură, socialism
conducător de întreprindere de stat, 132, 162–4, 221, 382, 413, 511–2
consolidare autocratică, 328, 331, 333, 337, 342, 344–5, 354–6, 656, 658, 663, 670–1, 700, 719, 733
consolidarea democrației, 354, 356
constituționalism, 6, 24, 89, 230–3, 238, 240, 242–4, 258, 272, 285, 291, 299–300, 303, 312–13, 320–1, 327–8, 341, 581, 599, 605, 610, 623, 631
convingere politică în masă, 54, 569–73
Cooley, Alexander, 408
Coreea de Nord, 65, 319, 521–2, 733
corupție
~ coercitivă, 82, 166, 362, 380–4, 387, 390, 393
~ constitutivă de sistem , 362, 665
~ în condiții de piață liberă, 375, 387, 391, 402, 514
~ distrugătoare de sistem, 362, 518, 530, 626
~ endemică, 386–7, 420–1, 425, 613
~ mare, 179, 386, 423
~ mică, 386, 422, 613
~ sistemică, 394–6, 640, 656, 665
~ voluntară, 19, 82, 362, 376, 378, 380, 390
risc de ~, 394, 396–9
sistem de lubrifiere prin ~, 362, 413, 518, 626
corupție de cumetrie, 19, 133, 376–8, 382, 386–93, 396, 413–4, 417, 420–1, 432, 437, 514, 529, 532–4, 613, 671
creștinism occidental, 34–8, 43, 49–50 *Vezi și* regiune istorică
crimă economică, 413–4, 678
Crimeea, 151, 566, 685
Croația, 49–50, 59, 64, 722
Csaba, László, 684, 716, 720, 726, 738
Csanádi, Mária, 519–22, 524–5, 528, 654
Csizmadia, Ervin, 34

D

delapidare, 104, 108, 296, 307, 341, 371–2, 413–4
delapidare financiară planificată, 363, 495, 515, 517

deliberare publică, 24, 88, 157, 227–8, 231–8, 243–317, 321–2, 323–6, 330–1, 334, 336, 338, 341–3, 346, 550, 564, 569, 570, 581, 601, 604, 610, 624, 648, 659, 674, 686, 719, 723–5, 732, 737

demobilizare, 257–61, 281, 570

democratizare
  procesul ~ (transformare democratică), 659–61, 671, 696
  teorii ale ~ *Vezi* tranzitologie

democrație
  ~ electorală, 635, 642, 657, 665
  ~ illiberală, 6, 229
  ~ liberală, 1–6, 8–9, 12, 14, 20, 24, 32–4, 50, 53, 61–6, 75, 78–82, 89, 98, 108–12, 127, 131, 134–6, 138, 141, 143, 145, 148–51, 153–7, 164–6, 178, 181, 183–6, 192, 206, 209, 211–5, 218, 227, 229–32, 240, 243–8, 251–2, 255–6, 258–62, 265, 266–9, 272–3, 276, 278, 280–1, 285, 292, 297–300, 302–4, 310–2, 316, 319–28, 330, 335, 338, 353, 354–7, 361, 363, 368–9, 373, 395, 409, 414, 419–21, 424, 431, 433–6, 439, 445, 462–3, 469–70, 474, 476–8, 480, 495, 500, 505–6, 519, 533, 535, 541–5, 547–8, 551, 553, 558, 560, 568–70, 579, 581, 604, 608–9, 611–13, 617, 623–4, 627, 631, 634–6, 640–1, 647, 649, 653–5, 660, 676, 679, 686, 689–91, 695–7, 703, 714–6, 719, 722–4, 732–3, 736
  ~ non-occidentală, 730
  ~ patronală, 64–5, 113, 116, 122, 151, 168–75, 203, 221–3, 252, 268, 270, 278, 302, 308, 319, 328–41, 344, 351–3, 357, 361, 394, 410, 435, 467, 519–20, 534, 548–9, 551, 568, 591, 623–4, 636, 639, 641, 643, 647–8, 651–6, 661–2, 664, 666–7, 671, 673, 675, 679, 690–1, 697, 722, 730, 733
  ~ suverană, 229, 235

democrație intrapartinică, 298, 322, 329, 348, 625

Demszky, Gábor, 679

dependență economică internațională
  dependența de ISD, 699–703
  dependență de export, 700

dezechilibrarea drepturilor, 334, 340–1, 346

Diamond, Larry, 4–6

dictatură
  ~ comunistă, 2–3, 14–6, 19, 24, 32–3, 44, 47–8, 50–1, 65–6, 79–83, 87, 89, 124, 131, 135–8, 144–9, 152–7, 162–3, 180–7, 211, 213, 215–7, 220–1, 227, 229–30, 239–41, 243–4, 248–9, 250, 256, 258–60, 266–7, 272–3, 276, 281, 283–6, 288–9, 293, 297–8, 300–5, 307, 309, 319, 343, 361, 363, 411–4, 419, 446–7, 452, 456, 479, 500, 501–2, 509, 519, 521, 523, 525, 541, 546–51, 556, 558, 563, 565, 569, 571–2, 579–80, 602, 617, 626–7, 635–7, 639–40, 643–9, 653–4, 677, 682, 730, 732–6
  ~ de exploatare a pieții, 17, 66, 154, 212–4, 220–1, 250, 319, 355, 363, 519–32, 626, 631, 636, 639, 645–7, 654, 682, 730
  colaps al ~, 639
  reforma ~, 639, 647
  retragerea regimului ~, 638, 640, 649, 654
  transformarea ~, 638–9, 643, 645, 660, 722

Direcția Națională Anticorupție (DNA), 643

Djomochka, Vitaly, 405

domnia legii, 89, 104, 109–11, 140, 178, 181, 228, 236, 243, 287, 291–2, 302–3, 322, 325, 330, 336, 344, 357, 542, 558, 581, 609, 624, 631, 653, 711

drepturi de proprietate
  ~ endogene, 162, 469–70, 476–7
  ~ exogene, 362, 470, 472
  controlul drepturilor, 476–7
  drepturile de utilizare, 476, 527

drepturi media, 245–6, 248, 250

dublă contabilitate, 495, 515

Đukanović, Milo, 405

E

economie comportamentală, 365, 432, 568

economie de comandă *Vezi* economie planificată

economie de penurie *Vezi* economie planificată

economie de piață, 2, 38, 134, 152, 362, 369, 414, 418, 423, 426, 447, 450–1, 478, 480, 500–8, 519–20, 523, 525–6, 533, 535, 549, 551, 556–7, 584–5, 591, 690–1, 721

economie instituțională, 365–6

economie planificată, 162–3, 180, 412–3, 450, 456, 502, 505–6, 508, 510–12, 518–9, 521, 523, 525–6, 654 *Vezi și* socialism

economie relațională, 24, 361, 364, 366–8, 419, 433, 513, 533, 535

economie relațională, 210, 362, 423, 449, 478–9, 492–99, 502–3, 506, 508, 513, 515, 518–20, 530, 535, 549–50, 561, 617, 625, 701, 711–2, 715, 732

economie subterană, 495, 514, 669

economii heterodoxe, 363–6

ecosistem infracțional, 24, 361–2, 406–9, 704–5
  ~ global, 407–9, 704
  ~ național, 407

elite
  ~ conducătoare, 10, 13, 18, 24, 39, 41, 46, 56–8, 71–3, 76–81, 83, 85–9, 91–105, 108–9, 112, 122, 131, 137, 145, 147–8, 167, 185, 190–1, 194–6, 200–2, 207, 209, 212, 217–8, 220–1, 243, 285, 342, 452, 497, 516, 541–2, 544, 546–9, 551, 554–5, 562, 566–7, 570–1, 573,

580, 587, 596, 613, 622, 624–33, 638–40, 643, 652, 657, 677, 689–90, 692, 695–7, 705, 717, 734–5, 737
tipuri de ~, 132, 214–22
Esping-Andersen, Gøsta, 90
Estonia, 3, 50, 59, 64, 65, 214, 215, 268, 335, 344–5, 622, 637, 640–1, 647, 660, 676
etnic
epurare ~, 15, 24, 622, 663, 672–6, 723
identitate ~, 673–4
minoritate ~, 676
Europa
~ Centrală, 17, 33, 53, 55, 380, 455, 459, 698–9, 709, 711, 722
~ de Est, 4, 9, 37–8, 44, 49, 127, 150, 164, 202, 249, 282–3, 386, 446, 448, 455, 461, 521, 526, 678, 683, 688, 690, 695–8, 733
~ de Vest, 600, 695, 719
extremism, 603

F

Facebook, 250, 737
familiarism amoral, 206–7, 230, 234, 445, 568
familie politică adoptată
~ versus alte concepte ale elitei, 190–8
acumulare de bogăție și ~, 101–2, 462, 491–4
ca o formă a elitei conducătoare, 78–83, 95, 107
definiția ~, 198–9
oligarhi și ~, 168–178
ordinea internă a ~, 200–11, 447–451, 611–7
fascism, 10–11, 579, 587, 633
fațadă creativă, 616
favoritism, 99–104, 367, 437, 496, 507, 583–6, 713
faza de consum (a prădării), 481, 484, 488–9, 497–8, 712
faza de urmărire (prădarea), 481–2, 484, 489, 491, 507, 517, 587
faza de vânătoare (ale predării), 481, 484, 486–9, 491, 701
feudalism, 10, 39–40, 43–4, 46, 55, 194, 479, 559, 633
finanțe offshore, 177, 307, 408–10, 516–7, 704
Fisun, Oleksandr, 42, 56, 475
Freedom House (FH), 3, 214, 261, 640, 651
Frye, Timothy, 72, 124–7, 324, 448, 591
Fukuyama, Francis, 1, 589–90, 592, 598, 634

G

funcționar (client), 132, 145–8, 184, 204, 261, 326, 565
funcționar public, 145, 266, 326, 401
furnizare de adăpost, 207–10, 483, 491, 498, 603, 651, 711 *Vezi și* compromiterea integrității
furnizor corupt al curții (subcontractor), 343, 558–9, 561–2, 565, 570
Gambetta, Diego, 107, 371–3, 384
Gamsakhurdia, Zviad, 669
Gazier, Vyacheslav, 122–3, 209, 721
Gazprom, 411, 684–6, 700, 707–8, 711–3
diplomație ~, 411, 684–6, 700, 707–8
gen, 22–3, 599
Georgia, 15, 33, 50, 59, 64, 306, 328, 336, 338–9, 357, 596, 622, 625, 658, 661, 663, 669–74, 685, 722
Germania, 49–50, 89, 180, 253, 265–6, 292, 496, 686, 698, 702
Germania de Est (DDR), 49–50
Gerschewski, Johannes, 568–9, 570–3, 648
GONGO (Governmental NGO), 131–2, 185, 256, 341, 343, 409
Gorbachev, Mikhail, 248, 641
Granovetter, Mark, 259, 542–4
Greskovits, Béla, 91, 214, 501, 640, 699
Gromov, Alexey, 144
Gruevski, Nikola, 280, 665–6, 675
grup de afaceri, 127, 166, 192, 265–6, 323, 369, 434–6, 439, 513, 558, 652, 703 *Vezi și* grup de interes
grup de interese, 66, 178, 189, 227, 231, 256, 264–6, 324, 362, 368–9, 378, 431–6, 440, 444, 612 *Vezi și* lobby (a face)
Gusinsky, Vladimir, 658
Gyurcsány, Ferenc, 253, 592, 656

H

Hale, Henry E., 22, 41, 44–5, 50, 56, 58–60, 79, 94, 191, 202, 279, 280, 332, 335, 339, 347–8, 351–2, 355, 617, 637, 640, 642–5, 657, 659, 660, 666, 669, 671, 681, 723–6, 733
Haraszti, Miklós, 245–7, 249, 277
Havel, Václav, 6
Hayek, F. A., 20, 74, 716
hibridologie, 5, 7–9, 12, 14, 33, 62, 65, 158, 276, 330, 401, 501, 634, 647, 731, 734–5

Hirschman, Albert O., 176, 343, 495
Hobsbawn, Eric, 107
Holcombe, Randall G., 20, 100, 117, 368–70, 424, 429, 432, 434, 501, 520, 533, 625
homofobia, 601–3, 610
Huntington, Samuel P., 3, 33, 35–6, 38, 43, 58, 117, 589, 613, 686–7, 735

I

ideologie
  actor condus de ~, 575–6, 578, 588, 600, 703
  actor de aplicare a ~, 11, 576–8, 580, 582, 602
  coerența de valoare a ~, 53, 576, 580
  funcționalitatea coerentă a ~, 25, 53–4, 576, 580, 588, 592–3, 595, 597, 599, 602, 604–5, 609
  regim condus de ~, 53, 580–1
  regim cu ~ neutră, 25, 580–1
  regim care aplică ~, 25, 53, 580–1
Iliescu, Ion, 641–2
imperialism, 683–4, 687
implementare a ideologiei (principiu de funcționare a statului), 71, 88–90, 124, 269, 285, 328, 520, 574, 581, 625, 650
impozit
  ~ discreționar, 101, 253, 292, 362, 439, 442, 475, 487, 490, 701
  ~ general, 439, 441–2
  ~ sectorial, 110, 362, 439–40, 442, 713
inegalitate
  ~ de piață, 193, 556
  ~ patronală, 557, 591
informalitate
  ~ în democrațiile liberale, 81–2
  definiția ~, 78
  guvernare informală, 611–7
  rețea patronală informală *Vezi la* rețea patronală
Inglehart, Ronald, 53, 588–90, 593, 598, 616
integrare internațională, 689–90, 698, 711
  alianță prin șantaj în cadrul ~, 694
  eterogenitatea regimului în cadrul ~, 690–1, 738
  impunitate în cadrul ~, 702
  omogenitatea regimului în cadrul , 690, 695
interes social, 71, 85–6, 88–91, 100, 103, 108, 112, 124–7, 260, 268, 285–6, 328, 366, 396, 401, 419, 421, 442, 444, 496, 535, 570, 715
intermediar de blocaj *Vezi la* broker (agent) de corupție
intervenția statului
  ~ bugetară, 25, 361, 423, 426, 438–45, 475, 480, 487, 513, 556, 570
  ~ discreționară, 209, 362, 421–3, 426, 430, 462, 483, 487, 496, 513, 519, 586, 625, 707, 712
  ~ normativă, 362, 419–3, 430, 434, 442, 487, 496
  ~ prin preluarea proprietății, 424, 426, 471, 487, 513
  ~ prin reglementare, 361, 423, 426–38, 463, 487, 490, 506, 513, 515, 518, 525, 563, 586, 711
  ~ prin supraveghere, 316, 350, 362, 424–6, 430, 441, 487, 518, 535
intervenție militară, 684–5, 700
Iran, 18, 735
Isărescu, Mugur, 643
islam, 34–8, 42, 48–50, 53, 58, 61, 113, 139, 188, 352, 448, 460–1, 549, 594, 600, 639, 676, 685, 687, 735 *Vezi și* regiuni istorice
Iugoslavia, 38, 49, 340, 674
Ivanishvili, Bidzina, 670–1
regres democratic, 61, 621, 647, 648, 650, 656, 676

J

Jakab, András, 322
Jancsics, Dávid, 22, 181–2, 292, 371–2, 379, 391–2, 394, 443, 693, 713
Jászai, Gellért, 712
Jianto, Hu, 646
Judah, Ben, 138, 188, 308, 658
junta militară, 558, 735

K

Kaczyński, Jarosław, 65, 189–90, 270, 575, 625, 650–1
Kádár, János, 16
Karimov, Islam, 352, 675
Karl, Terry Lynn, 231–2
Kazahstan, 15, 50, 59, 64, 139, 202, 283, 306, 344–5, 351, 450, 469, 548, 557, 560, 585, 622, 637–8, 643–5, 647, 676, 690, 698–700, 706, 708, 714, 722
Kârgâzstan, 50, 59, 64, 113, 202, 283, 306, 330, 336, 338–9, 450, 675, 690, 697–8, 704
Khodorkovsky, Mikhail, 171, 658
Kis, János, 184, 317–8, 322, 342
Klíma, Michal, 10, 377, 382, 554–5
Konrád, György, 579

Kornai, János, 5, 7, 14, 20, 22, 45, 47, 62–6, 124, 126, 154, 163, 180, 239, 243–4, 319, 361, 414, 452, 502–5, 511, 516, 523, 622–3, 631, 636, 672, 683, 722, 738
Körösényi, András, 6, 236, 245
Krekó, Péter, 207, 345, 592, 606–7
krugovaya poruka (control orizontal), 614–5
krysha, 123, 207–9, 280, 374, 402, 425, 484, 603, 615, 683, 691, 693
Kryshtanovskaya, Olga, 56, 140, 191, 460, 461
Kuchma, Leonid, 222, 336, 469, 662
Kulov, Felix, 337

L

Laclau, Ernesto, 54, 592
lipsit de putere (președinte în exercițiu), 227, 348, 351–2, 355, 486, 658, 671
Lánczi, András, 586–7
Lázár, János, 350, 710
Ledeneva, Alena, 46, 78, 82, 113, 143, 180–1, 195, 206, 211, 305, 307, 309, 404, 412–3, 512, 515–8, 546–7, 611–7
legalism
~ autocratic, 227, 311–3, 325, 327
~ democratic, 82, 311–2, 320
legături sociale
forța legăturilor puternice, 53, 564, 659
forța legăturilor slabe, 53, 551
legături și influență occidentală, 4, 51, 59–60, 331, 667, 695, 696
lege
~ cu destinație, 291–4, 313, 347, 350, 475, 490, 550
~ discreționară, 291–2, 430
~ instrumentală, 228, 288–9, 291, 298–9, 309, 312–3, 347, 348
~ limitată, 228, 287–8, 299, 313
~ normativă 184, 228, 291, 300, 316, 344
egalitate după ~, 228, 300, 303, 321, 422
egalitate înaintea ~, 184, 228, 300, 302, 304, 309, 330, 335, 422
inegalitate după ~, 228, 300–2, 304, 309
inegalitate înaintea ~, 228, 309
lege cu destinație *Vezi la* lege
legiferarea regulilor, 310–2
legislatură
~ curea de transmisie, 228, 265, 297, 299, 708 *Vezi și* partid curea de transmisie
~ pentru decidenți, 321
legitimitate
~ civilă, 24, 97, 229–41, 245, 267–8, 272, 282, 335, 580, 648
~ legal-rațională, 242–3, 287, 291, 299, 325, 335, 410, 608, 631
~ non-teleologică, 580
~ substanțial-rațională, 230, 242–5, 282, 294, 299, 302, 325, 327, 335, 341, 631, 732
~ teleologică, 578–9, 580
Lenin, Vladimir, 186–8, 304
Levitsky, Steven, 2, 5–6, 83, 158, 276–7, 330, 340, 688, 695–6, 731
LGBT *Vezi* homofobie
liberalism, 34, 230, 583, 585–6, 590, 604, 610, 703
lider militar local, 118, 120–1, 671, 734
Linz, Juan, 1, 4, 6, 66, 98
lobby (a face), 24, 166–7, 179, 214, 256, 265–6, 323, 361–2, 367–70, 378, 382, 390, 432, 434–6, 495–6, 507, 513–4, 533, 556, 613, 652, 696, 701–2, 704
lovitură de stat constituțională, 325, 327, 329
Lucinschi, Petru, 666
Lukashenko, Alexander, 161, 283, 341, 583, 687

M

Ma, Jack, 221, 525
Macedonia de Nord, 15, 49–50, 59, 64, 280, 622, 658, 661, 663–6, 675, 722
mafia (lumea interlopă organizată), 11, 107, 176, 297, 315, 317, 381, 403, 405–6, 463–4, 562, 667, 725
Marele Zid chinez, 250, 737
Markus, Stanislav, 84, 123, 128, 175–7, 223, 430, 465–7, 478, 486–9, 495, 617, 685
Marx, Karl, 87, 239–40, 242, 450–1, 579
Marxism-Leninism, 24, 127, 228, 230, 239, 241–4, 248–9, 267, 284, 293, 304, 318, 325, 446, 579, 583, 602, 608, 631
Matolcsy, György, 712
mâna invizibilă, 125–6, 369, 371, 491, 508, 515
mecanisme de protecție
~ ale autocrației patronale, 328–39
~ ale democrației liberale, 319–28
~ ale democrației patronale, 340–52
~ ale integrărilor internaționale, 689, 691–8
~ în general, 317–319
mecanisme economice
~ subordonate, 505, 507, 515–9, 532
coordonarea pieței reglementate, 361–2, 506–7, 513–4, 520, 523, 526, 529, 533, 625
mecanism de anexare, 363, 513–5, 520, 527, 529, 546

mecanism de corectare, 319, 509, 511–3, 515, 518, 526, 626
mecanism modificator, 363, 508–9, 513, 515, 517–8
mecanism distorsionar, 363, 513–4, 518–9, 533, 556
mecanism dominant, 361, 363, 503, 513, 623–6
media (sferă comunicațională), 178, 211, 218, 228, 245–55, 273–4, 278, 283, 308, 321, 334, 341–2, 346, 495, 542, 567, 572–3, 676
Medici, Cosimo de', 40, 190
Medvedev, Dmitriy, 122, 140, 142, 659
Merkel, Wolfgang, 6
Mészáros, Lőrinc, 400, 497–9, 710, 712
Mihályi, Péter, 11, 17, 91, 100, 221, 242, 428, 449, 533, 556
Milošević, Slobodan, 340, 352
Minakov, Mikhail, 22, 151, 199, 222, 329, 338, 661
minigarh, 132 *Vezi și* oligarh
Mirziyoyev, Shavkat, 352
mișcare socială, 256, 261, 264, 324, 720
mită, 117, 122, 153, 214, 316, 347, 372, 375–6, 385, 389, 395, 402, 429, 431–3, 466, 491, 516, 528, 534
Mizsei, Kálmán, 22, 153, 306, 663, 666–9, 671, 719
mobilizare, 144, 155, 257, 281, 568, 598, 674, 725
Mobutu, 713
modelul iugoslav (de socialism), 49
Moldova, 15, 50, 59–61, 64–5, 94, 106, 153, 278, 328, 344–5, 355, 407–8, 452, 622, 658, 661, 666–9, 674, 685, 688, 704–5, 719, 735
Mongolia, 44, 733
monopol asupra violenței, 77, 93, 95, 98, 102, 110, 115, 713, 734
monopol de putere politică, 87, 210, 222, 270, 284, 297, 302, 313, 326–7, 329, 331, 334, 346, 520, 526–7, 531, 548–9, 581, 643, 653–4, 657, 707, 720
Mudde, Cas, 4, 234, 237, 578, 590, 600
Müller, Jan-Werner, 233
Muntenegru, 49, 405, 674, 722

N

NATO, 61, 340, 685–9
naționalism, 11, 234, 596–9
naționalizare
~ comunistă, 362, 446–51, 456, 462–3, 470, 641, 734
~ de tranzit, 473, 475, 493, 712
~ indirectă, 472, 475, 550
~ la cald, 348, 471–3, 476
~ monopolizatoare, 472, 475
~ prin banditism, 473
~ prin competență, 474
deprivatizare, 471–2
re~, 448, 471, 475, 487, 650
Navalni, Alexei, 341
Nazarbayev, Nursultan, 139, 351, 643–5, 719
nazism, 579
Năstase, Adrian, 643
Năstase, Andrei, 355
nelegalitate autorizată, 122, 128, 362, 402, 681, 683 *Vezi și* nelegalitate neautorizată
nelegalitate neautorizată, 57, 108, 402–6, 406–7 *Vezi și* nelegalitate autorizată
Nemtsov, Boris, 341
neoliberalism, 90, 508, 557–8, 575, 584–6, 642, 703–4
neopatrimonialism, 11, 24, 56, 92, 97–8, 105–6, 109, 112, 208, 237, 281, 448, 475, 625, 656, 713
neosultanism, 71, 92, 98, 106, 109, 112, 208, 237, 281, 625
nepotism, 49, 100, 194, 377, 437, 547, 659
neutrolizare, 255
nomenclatura, 46–8, 55–8, 71, 80–2, 95, 113, 132, 144, 147, 149, 163–4, 172, 180–1, 184, 186, 190–1, 196–8, 202–4, 215, 217, 220–1, 240–1, 244, 248–9, 276, 281, 290, 301, 413–4, 417, 447, 458–61, 502, 508, 510–2, 521, 531, 546–9, 563, 571–2, 580, 626, 638, 646, 664, 667, 673, 679, 707
Norris, Pippa, 273, 588, 590, 593, 616
North, Douglass, 9, 40, 55, 79, 86, 109–1, 209, 323–4, 347, 365, 433, 540, 553, 571, 663

O

Oates, Sarah, 249
Offe, Claus, 8, 31, 51, 133–4, 715
oligarh
~ adoptat, 169–70, 173, 175, 199, 330
~ autonom, 170–4, 210, 330, 435, 480, 535, 550, 613, 653, 678
~ crescut de un patron, 170, 175, 183
~ din cercul interior, 82, 175, 183, 252, 350, 654, 710
~ lichidat, 171, 175
~ predat, 171, 175, 199
~ recalcitrant, 170
~ renegat, 156, 175, 347, 490

~ rival, 116, 170–2, 175, 317, 441, 448, 485–6, 653
tovarăș de drum ~, 172–3, 490
om de fațadă
~ de jos, 182
~ de mijloc, 477
~ de profil înalt, 477–8, 490, 712
~ economic, 132, 170, 349, 394, 400, 477, 498, 562, 712
~ politic, 132, 142–3, 157, 180, 305, 349, 658
ONG (organizație non-guvernamentală), 102, 131–2, 134, 185, 234, 315–6, 324, 336, 343–4, 354, 386, 564, 583, 590, 600, 603, 606, 610, 616, 631, 652, 658, 665, 717
opoziție
~ absorbită, 159
~ domesticită, 159, 603
~ marginalizată, 158–60
partid de ~, 132, 158–61, 264, 268–9, 277, 328, 341, 645
Orbán, Viktor, 16, 33, 65, 124, 139–41, 143, 149, 158, 173–5, 189–90, 194, 204–5, 218, 229, 235, 239, 251–4, 270, 293, 306, 312, 346, 350, 355, 400, 449, 469, 475, 493, 497–9, 507, 563, 566, 583–6, 591–9, 654–6, 659, 666, 679, 685–6, 694–8, 702–5, 710–2, 718–9, 721, 725, 731
ordine cu acces liber, 109, 541–2, 545–6, 549, 551, 553, 555–6, 558, 565–8, 571, 590, 604, 609
ordine cu acces limitat, 109–10, 207, 209, 433, 515, 541, 546, 549–68, 615, 720
ordine feudală, 131, 194–5, 552
Orientul Mijlociu, 437, 709
ortodoxie estică, 36–37, 49–50 *Vezi și* regiune istorică
Osetia, 685

P

Pakistan, 18, 735
Pakulski, Jan, 76, 192
pandemia de coronavirus, 293, 656, 738
Pappas, Takis S., 233, 236–7, 325, 593, 603, 616
paradigma critică a regimului, 354
paradigma criticii guvernamentale, 354
partid
~ centralizat, 132, 153, 156
~ democratic, 132, 150, 156, 267–70, 284–5, 328, 642
~ fals, 132, 157–8, 161, 228, 268–9, 271
partid curea de transmisie, 132, 153–7, 186, 251, 270, 297–8, 348, 409–10, 530, 625
partid de guvernământ, 79, 132, 153–4, 212, 269–70, 273, 298, 373, 520, 655 *Vezi și* partid curea de transmisie
partid de stat, 14, 19, 32, 45, 48, 58, 66, 71, 80, 89–90, 124–8, 135, 142, 144–5, 154–5, 185, 188, 197, 202, 212, 221, 240–1, 244, 248–51, 258, 260, 266–7, 273, 275–6, 289–90, 297, 304, 385, 411, 419, 452, 460, 470, 505, 508, 520–30, 546, 572, 602, 626, 677, 737
partid fals, 132, 157–8, 161, 228, 268–9, 271
Pashinian, Nikol, 338
patron
~ de top, 83–4, 123, 147, 151, 329–32, 337, 384, 410, 529, 628, 666, 680–3, 697, 721
curtea ~ală, 16, 58, 80, 84, 132, 138–41, 148, 156, 265–6, 280, 295–6, 298–9, 559, 625, 693–4
sub~, 83–4, 122, 128, 181, 203, 351–2, 390, 404, 406, 480, 483–4, 489, 558, 680–2
patronaj, 40–2, 45–6, 49, 55, 80, 110, 416–7, 531, 554–5, 612, 643
patronalizare
~ economică, 448, 520, 528, 535, 550, 585
~ politicală, 515, 527, 535
~ social, 110, 197, 343, 550–68, 583, 656, 659
patron suprem
definiția ~, 136–7
dispunere asupra bunurilor și bunăstării de către ~, 207–11
rolul ~ în familia politică adoptată, 204–7
preluare autocratică, 60, 205, 327–29, 331–4, 338, 342–5, 353–7, 636, 649, 656, 659, 663, 667, 670, 675
Petrov, Nikolai, 22, 147, 280, 677, 723, 725
Piața Maidan *Vezi* revoluții colorate
piață administrativă, 362–3, 456, 497, 503, 508–13, 518–9 *Vezi și* socialism
piață competitivă, 166, 214, 361–3, 432, 489, 503, 508, 512–5, 518–20, 523, 525–9, 535, 546, 556, 584, 626, 714 *Vezi și* economie de piață
piață relațională, 19, 210, 265, 362–3, 482, 489, 503, 506–8, 512–5, 518–9, 520, 523, 526, 528–9, 531, 535–6, 546, 562, 617, 625–6, 646, 713
Pinochet, Augusto, 283, 558, 625
Pintér, Sándor, 564, 679
Plahotniuc, Vladimir, 106, 153, 280, 355, 407–8, 666–9, 685, 705, 719, 735
plan de negociere, 511–2, 523
Polanyi, Karl, 19–20, 34, 133, 363, 503–5, 508
politburo, 46–7, 58, 132, 138, 152, 212, 298–9, 547

politică
~ patronală, 280, 285, 288–9, 291–2, 294, 296, 301, 313, 315–7, 422, 689, 714–8
~ publică, 227, 280, 286, 288, 291, 316, 319, 354, 395, 420, 447, 482, 542, 564, 575, 578, 714, 716, 718
putere ~, 227, 285

politică monetară, 712, 718

Politkovskaya, Anna, 563, 591, 711

poliție privată, 121, 125, 315, 317

Polonia, 3–4, 40, 47, 49, 50, 59, 64–5, 189–90, 207, 219, 270, 281, 283, 319, 328, 335, 437, 451, 457–8, 461, 519, 575–6, 592, 599, 622, 625, 647–51, 654, 660, 677, 691, 694, 698, 710, 720, 722

Polt, Péter, 140, 711

Pomerantsev, Peter, 114–5, 254, 410, 657, 685

Ponta, Victor, 329

Pop-Eleches, Grigore, 4, 338–9

Popova, Maria, 313

populism
~ ca ideologie aplicată, 190, 283, 577–8, 582, 584, 588, 592–603, 606, 608–10
~ ca instrument ideologic, 238, 573, 577, 603, 608
~ condus de ideologie, 190, 577–9, 592, 600, 602
~ cu coerență de funcționare bilaterală, 54, 592–9, 609
~ și nihilism moral, 604, 609–10
~ și stigmatizare, 600–5, 609–10
~ și victimizare, 592, 603–4, 608–9
definiția ~, 233–8, 608–10
psihologia socială a ~, 603, 609

Poroshenko, Petro, 337, 663

pragul de stimulare, 261, 622, 723–5

prădare, 25, 72, 99–102, 108, 110, 112, 117, 123, 125, 127–8, 173, 211, 253, 361, 367, 425, 448–9, 451, 462–3, 469–70, 475, 481–500, 507, 528, 535, 550, 554, 583–7, 613, 625, 656, 668, 696, 712

preluare ostilă (în Occident), 362, 463

prezidențialism, 51, 59–61, 322, 331–4, 337, 349, 352, 475, 661, 666

Primăvara arabă, 336

privatizare
forme de ~, 252, 377, 395–6, 398–9, 416, 444, 451–60, 462–3, 474, 485, 493, 713
schimbare de regim prin ~, 56, 362, 449, 452, 459, 479, 699, 734
transformarea puterii prin ~, 459–60

proces de fațadă, 228, 275–6, 304–5 *Vezi și* campanie

producerea de zgomot, 254–5

progresul democratic, 52, 356, 659, 669

promovarea democrației, 665, 685

protest
~ de contestare a legitimității, 227–8, 263–4, 336–7, 631
~ de contestare a politicilor, 228, 264, 284

Przeworski, Adam, 4, 232

putere și proprietate, 41, 55–6, 87, 165, 338, 362, 478–80, 492, 499, 501–2, 513–4, 535–6, 557, 617, 730

Putin, Vladimir, 10–11, 16, 58, 65, 84, 93, 101, 122–3, 138–40, 143–4, 147, 149, 171, 176–7, 188, 191, 195, 197–8, 203, 218, 235, 239, 251, 255, 260, 264–5, 274, 313, 317, 335, 345–6, 350, 405, 409, 431, 437, 440, 450, 468, 472, 475–6, 478, 483, 494, 534, 554, 563, 590, 593–5, 599, 603, 658–9, 666, 677–8, 680–1, 684–7, 697, 705, 707–8, 711, 719–21, 737

Q

Qin Shi Huang, 683

R

Rajk, László, 275

rasism, 601–3

război informatic, 686

reciprocitate, 31, 34, 133–4, 197, 389, 417, 503–5, 611–2, 615

recul, 379, 389, 425, 429, 615, 693

redistribuirea
~ birocratică a resurselor, 363, 506–7, 512, 521, 523, 529, 572, 636, 641
~ relațională a pieței, 210, 265, 362–3, 506–7, 514–5, 518, 526, 528–9, 535, 562, 617, 625–6, 646, 713

referendum, 227, 272, 274, 281–3, 312, 319, 333, 337, 346, 640, 654, 656

regim hibrid, 6, 7, 276, 632, 734 *Vezi și* autocracy

regim tutelar, 18, 735

regiune istorică
~ cf. Jenő Szűcs, 37, 44
~ est-orthodoxă, 43, 113, 466, 676
~ islamică, 38, 48, 53, 58, 461, 549, 639, 676, 685, 687
~ vest-creștină, 43, 61, 113, 649, 688, 722

reiderstvo
atac corporatist condus la nivel central, 25, 101–2, 128, 253, 343, 362, 467–9, 491, 506–7, 617, 707
jefuire, 463–4, 468, 485
jefuire albă, 128, 467–8, 480–1, 485, 515–6, 668, 712
jefuire gri, 117, 128, 464–7, 480, 617
represiune *Vezi* demobilizare
Republica Cehă, 33, 49–50, 59, 64–5, 345, 377, 459, 622, 647–8, 651–3, 660, 691, 694, 698, 710
Republica Komi, 122–3, 209, 682, 721
resurse naturale, 15, 89, 139, 165, 222, 381, 394, 411, 437–8, 452, 474, 497, 658, 670, 673, 681, 684–6, 700, 706–9, 713–5
rețea fără scară, 53, 545, 548
rețea nepatronală, 71, 78
rețea patronală
~ birocratică, 71, 78, 197, 240
~ informală, 9, 55–8, 65–6, 71, 78, 81, 83, 91, 95, 108, 139, 151, 155–6, 166, 192, 197–9, 202, 214, 221, 240, 265, 268, 280, 286, 329–1, 334, 339, 355, 367, 384, 402, 410, 421, 431, 435–6, 441, 492–3, 527, 529–31, 558, 609, 616, 624, 625, 642, 644, 654, 660, 679, 682, 696–7, 703–4, 714, 718
~ monopiramidală, 51, 58, 60–1, 65, 71, 78–80, 83–4, 109, 122, 128, 131, 168–76, 183–4, 189, 191, 193–6, 203–4, 211, 217, 223, 244, 251–2, 270, 280, 295, 310, 317, 329, 330, 333–4, 337, 341–2, 349, 350, 352, 354, 380, 385–6, 389, 390, 403, 405, 410, 415, 423, 445, 448, 450, 464, 467–9, 476–80, 492–3, 535, 546–68, 570, 580–3, 598, 604, 613, 615, 625, 631–2, 639, 643, 647–9, 658–72, 675–6, 678–83, 685, 694, 696, 700, 709, 721, 730, 733
~ multipiramidală, 51, 58–9, 71, 78–9, 108, 168, 171–2, 174–5, 223, 328–339, 342, 385, 450, 464, 467, 545, 548, 581, 624, 631, 632, 640–2, 647–9, 657, 661, 675, 678, 730, 733
Revoluția buldozerului *Vezi la* revoluții colorate
Revoluția de catifea *Vezi la* revoluții colorate
Revoluția Euromaidan *Vezi la* revoluții colorate
Revoluția lalelelor *Vezi la* revoluții colorate
Revoluția portocalie *Vezi la* revoluții colorate
Revoluția trandafirilor *Vezi la* revoluții colorate
Revoluție în blugi *Vezi la* revoluții colorate
revoluții colorate
~ în Armenia („Revoluția de catifea”), 337–8, 342
~ în Belarus („Revoluția în blugi”), 341
~ în Georgia („Revoluția trandafirilor”), 33, 336, 357, 661, 670
~ în Kyrgyzstan („Revoluția lalelelor”), 330, 336, 338
~ în Serbia („Revoluția buldozerului”), 340
~ în Ucraina în 2005 („Revoluția portocalie”), 223, 336, 469, 659, 662
~ în Ucraina în 2014 („Euromaidan”), 280, 337, 410, 469, 663
mecanismul ~, 334–9
Roman, Petre, 642
România, 15, 38, 47, 50, 59–61, 64, 122, 151, 302, 306, 328–30, 334, 344, 353, 452, 458, 521, 622, 637, 641–3, 647, 666, 674, 677–9, 691, 697, 719, 722
Rusia, 3, 10–1, 15–6, 21, 23, 25, 38–46, 50, 52–3, 56–9, 61, 64–5, 72, 81–2, 84, 87, 93, 101, 113–4, 116, 119, 121–4, 140, 143–4, 149, 151, 157, 165, 171–2, 176–8, 180–1, 188–9, 193–5, 203, 205–6, 208, 211, 218, 221, 223, 235, 250–1, 255, 257, 260–2, 264–5, 274–5, 278, 280, 282–3, 289, 305–9, 316–7, 328, 333–5, 337, 341, 344–6, 348, 350, 374, 402, 404–5, 407–9, 411–3, 430, 437–8, 440, 446–7, 450, 452, 454, 457, 459, 460–1, 463, 465–9, 472–9, 483, 487, 494, 509, 512, 515–7, 534, 546, 554, 557, 560–3, 566, 581, 583, 590–1, 594, 596, 599, 601, 613–5, 617, 622, 640, 647–9, 656–58, 668–9, 676–7, 678, 680–1, 682–8, 690, 695, 697–700, 704–15, 720–2, 725, 737–8 *Vezi și* Soviet Union
Ryabov, Andrey, 41, 479

S

Saakashvili, Mikheil, 336, 625, 670–2
Sakwa, Richard, 171, 215, 286, 289, 298, 467
Salvini, Matteo, 685–6
Sarkisian, Serzh, 337
Sárközy, Tamás, 450, 654
Sartori, Giovanni, 3, 92, 150, 311–2
Savoini, Gianluca, 686
Schedler, Andreas, 6, 271, 273, 276–7
Scheiring, Gábor, 127, 173–5, 192, 266, 508, 702–4
Scheppele, Kim Lane, 232, 293, 312, 326
schimbare de climă, 736–8
schimbare de model, 48, 520–1, 526–7, 621, 636, 639, 645, 654
schimbare de model, 242, 335, 621, 636–9, 641, 643, 646–8, 651, 653, 659, 661–2, 696 *Vezi și* schimbare de regim
schimbare de regim, 1–4, 14, 50–3, 55, 58–61, 66, 75, 113–6, 139, 147, 149, 164, 169, 172, 188–9, 196, 202, 214, 221, 227–8, 335, 343, 361, 407, 410–1, 414–5, 418, 448, 450, 454–5, 457, 460, 502, 508, 520–1, 565, 586, 590, 596,

636–40, 643, 647–8, 650, 653, 658, 661, 663, 674–5, 677, 701, 707, 720, 733
schimbare de sistem, 636, 639, 721–2 *Vezi și* schimbare de regim
Schroeder, Gerhard, 686
secretar general de partid, 84, 132, 137, 139, 149, 241, 531, 547, 641, 643, 669
semnalizare
~ negativă, 211, 261–2, 264, 275, 572
~ pozitivă, 257–8, 260
separarea ramurilor puterii, 9, 24, 227–8, 274, 320, 322, 325–6, 328–9, 348, 353, 356, 624, 659
separarea rețelelor de putere, 24, 227–8, 347, 349–1, 615, 719
Serbia, 49–50, 59, 64, 100, 264, 338, 340, 674, 722 *Vezi și* Iugoslavia
servitor patronal, 132, 145–8, 251, 254, 306, 313, 326, 560, 565, 612, 617, 691, 718 *Vezi și* funcționar public
servicii publice, 90, 100, 250, 266, 296, 439–40, 442–4, 559–60, 565, 714, 717
servitori, 57–8, 194, 558–61, 565, 612
sfere de acțiune socială
~ comunitară, 24, 32–3, 37, 62, 134–7, 162, 183–8, 199, 346, 373, 439, 541, 625, 627, 631
~ economică, 9–10, 32, 34, 56, 65, 127, 134–5, 161, 167, 170, 179, 183, 390, 418, 434, 436, 461, 491, 505, 508, 515, 520, 549, 558, 617, 626, 636, 639
~ politică, 8–9, 14, 20, 32–3, 35, 41–2, 56, 64–5, 75, 86, 108, 127, 135–61, 164, 167–8, 170, 179, 181, 183, 188–9, 213–4, 217–8, 220, 229, 250, 302, 324, 326, 372, 377, 390, 403, 407, 409, 423, 434, 445, 447, 479, 491, 505, 507–8, 515, 520–1, 530, 543, 549, 568, 578, 589, 607, 624–5, 631, 658, 660, 667, 735
coluziune a ~, 167, 390, 491
separarea ~, 8–9, 14, 23, 31–4, 39, 41, 43–4, 48, 51, 58, 134, 371, 541, 544, 726, 731, 734–5, 738
sfere de comunicare
~ deschise, 228, 247, 250, 273, 321, 542
~ dominate, 178, 218, 228, 250, 274, 334, 346, 495, 567, 573
~ închise, 228, 248, 572
Shevardnadze, Eduard, 336, 669, 670
siloviki, 84, 203, 468, 677
Simicska, Lajos, 140, 175, 252–4, 350, 654, 710
sindicat, 186, 193, 324, 557, 583, 600
Singapore, 177, 687, 716, 733
sinteză neoclasică, 363–5, 535
sistem de credite sociale (SCS), 250, 737
sistem de partid
~ competitiv, 268, 654
~ dominant cu o margine competitivă, 228, 271
~ dominant cu opoziție falsă, 271, 645 *Vezi și* partid fals
sistem bipartidist, 228, 268–9, 328
sistem de rețea multipatronală, 270, 329
Slánský, Rudolf, 275
Slovacia, 49–50, 59, 64, 306, 330, 334, 694, 698 *Vezi și* Cehoslovacia
Slovenia, 49–50, 59, 64, 454, 457, 698–9, 722
Smith, Adam, 124, 428
Snegur, Mircea, 666
socialism, 55, 66, 239, 362, 452, 500–2, 508–9, 526, 636, 639, 665
societate civilă
~ subordonată, 228
cele patru autonomii ale ~, 322, 326, 330, 342, 345, 631–32, 701
Sólyom, László, 655
Soós, Károly Attila, 451, 454–5, 457, 509, 701
Soros, George, 219, 606–7
spălare de bani, 104, 108, 254, 297, 393, 407–8, 410, 685, 704–5
spălarea reputației, 696, 704
Spéder, Zoltán, 350
stabilitate a regimului, 341, 555, 568–73, 597, 611, 613, 626, 672, 697, 707, 713
Stalin, Joseph, 152, 240, 306–8, 521, 614
stat infracțional, 71, 92, 103–6, 109, 112, 117–8, 120–2, 124, 195, 284, 294–6, 305, 309, 362, 380, 382, 384–98, 402–10, 420–6, 430–3, 438, 440–2, 463, 468, 520, 527, 533, 625, 656, 671, 694, 702, 704
model de ~, 384–7, 389–91
stat dezvoltator, 24, 72, 90, 124–8, 461, 584, 625
stat eșuat, 24, 72, 114–8, 121, 123, 125, 128, 328, 464, 657
stat mafiot (criminalitate organizată la nivelul instituțiilor de stat), 20, 24, 57, 58, 71–2, 88, 105–12, 121–8, 146, 148, 158, 171, 175–6, 184–5, 187, 200, 206–7, 209–10, 218, 234, 244, 251, 253, 255, 260–1, 266, 273–4, 281, 286, 297, 309, 317, 341–3, 346, 366, 377, 385, 396, 400, 403–8, 421, 442, 444–5, 464, 468–70, 475, 495, 515, 520, 528–9, 531, 535, 550, 556, 559, 561–3, 582–3, 587, 603, 617, 625, 656–7, 668–9, 680–1, 683, 691, 693–4, 703, 710, 713–4, 718, 732
~ subordonat, 72, 121–3, 128, 209, 528–9, 531, 680–3
stat rentier, 437, 709
stat *Vezi și* stat mafiot (criminalitate organizată la nivelul instituțiilor de stat)
~ căutător de rentă, 100, 436–8

~ cleptocratic, 101, 479, 491, 528, 668
~ constituțional, 24, 71, 79, 90, 108–12, 134, 166, 231, 259–62, 300, 317, 319, 404, 419–21, 424, 429, 432, 435, 439, 441–4, 470, 477, 542, 545
~ eșuat, 24, 72, 114–8, 121, 123, 125, 128, 328, 464, 657
~ feudal, 10, 32, 34, 39, 42–3, 58
~ marionetă, 735
~ neopatrimonial, 24, 97–8, 656, 713
~ patrimonial, 97, 109
~ patronal, 58, 94
~ paznic de noapte, 90, 125
~ prădător, 24, 71, 91–2, 99, 101, 106, 111, 123, 125, 127, 198, 438, 450, 463, 467–500, 506, 516, 533, 625, 656
~ rentier, 437, 709
~-rețea, 91, 93–4, 101, 446, 463, 677
~ slab, 116–7, 120, 128, 347, 464–5
Statele Unite (SUA), 1, 7, 165, 265, 367–8, 462, 493, 669, 683, 686, 688, 690–1, 693–5, 698, 704, 719, 733
statul de clanuri, 71, 91–2, 94–5, 106, 200, 625, 656
Stephenson, Svetlana, 407
Stigler, George, 434–5
subplanificare, 511–2
suport pentru autocrație, 684, 690
Surkov, Vladislav, 235
suveranitate populară, 229, 234, 236, 577 *Vezi și* legitimitate
Sz. Bíró, Zoltán, 38, 235
Szelényi, Iván, 11, 17, 20, 39–40, 48, 91, 100, 164, 202, 221, 242, 428, 459, 461, 533, 579
Szemerey, Tamás, 712
Szilágyi, Ákos, 307–9
Szűcs, Jenő, 37–8, 43
școala alegerii publice, 366–8

T

Tadjikistan, 50, 59, 64, 113, 202, 306, 638, 675, 698, 722
Targamadze, Kakha, 669
Tellér, Gyula, 239, 584
tentativă autocratică, 219, 227, 270, 326–31, 334–5, 344, 353, 575, 625, 649–50, 654, 691, 738
tentativă democratică, 356, 691
teocrație, 38, 734–5
teorii conspiraționiste, 54, 588, 605–7
Tiborcz, István, 499, 710
Tilly, Charles, 84, 259, 403–6, 547
tolkach, 132, 180, 212, 413–4, 509, 511
totalitarism, 6, 10, 44, 47–8, 50–1, 66, 125, 132, 137, 144, 155, 215–6, 220, 244, 249, 267, 275, 281, 284–6, 302, 521, 525, 548, 573, 579–81, 596, 626, 646, 737
Tóth, István János, 394–400
traiectoria regimului
primară, 637, 640–1, 643, 645, 647, 653, 660, 722, 734
secundară, 636–7, 646–8, 660
TRANSBO (Transmission-Belt Organization), 131–2, 185–6, 188, 583
transferuri internațional, 706, 709–10
transformare
~ antidemocrată, 659–1, 663, 665, 696
~ antipatronală, 52, 335, 338, 357, 639, 658–61, 663, 671, 696
~ patronală, 658–61
transformări anti patronale *Vezi la* în curs de transformare
Transnistria, 674, 685
Transparency International (TI), 294, 386, 401–2, 616
tranzitologie, 3–5, 8, 356, 634–5, 648, 715
trăsătură specifică politicii, 25, 622, 673, 689, 703, 711, 714–5, 718–22, 736
tribalism, 207, 604
Trump, Donald, 686
Turkmenistan, 50, 59, 161, 202–3, 281, 306, 352, 638, 645, 700, 706, 708, 722, 725
Twitter, 737
Țările baltice, 596, 647, 687, 722

U

Ucraina, 15, 50, 56, 59–61, 64–5, 72, 151, 189, 203, 222, 270, 319, 328, 337–9, 344, 347, 437–8, 452, 454, 459, 465, 467–9, 534, 562, 591, 622, 631, 647, 658, 661–3, 666, 675–9, 685, 688, 704–5, 722
Ungaria, 3, 4, 6, 9–10, 15–7, 21, 25, 33–4, 37, 40, 49–50, 59–61, 64–5, 84, 140–1, 143, 148–9, 154, 158–9, 161, 173–5, 180–1, 189–90, 198, 204–5, 207, 218, 235, 249–53, 257, 260–1, 266, 270, 274–5, 278, 280, 283, 289, 291, 293, 294, 306, 312, 316–7, 319, 323, 327–9, 334–5, 343–6, 350, 355, 361, 379, 388, 394, 397–400, 402, 405, 409, 418, 443, 449, 451, 457, 461, 469, 473, 475, 493, 496–9, 501–2, 507–8, 521–2, 526, 556, 559, 561, 563–4, 567, 583–6, 590–2, 595–7, 599, 602, 622, 638, 647–51, 653–6, 660, 666, 674, 678–80, 685, 691, 693–8, 701–3, 705, 709–12, 717–22, 725, 731

Ungváry, Rudolf, 10, 579
Uniunea Europeană (EU), 4, 15, 61, 150, 223, 235, 266, 282, 331, 336–7, 346, 386, 394–401, 450, 475, 483, 499, 605, 607, 653–4, 656, 667, 676, 683, 685, 686–99, 701–2, 709–11, 716, 719, 721, 723, 725, 738
Uniunea Sovietică, 1, 16, 33, 38, 44, 46–50, 52, 61, 72, 113, 153, 155, 188, 202, 215, 222, 275, 281–3, 298, 412, 445–6, 500, 512, 521, 590, 635, 641, 645, 657, 669, 676–7, 684, 698, 707
Uzbekistan, 7, 50, 59, 64, 202, 281, 283, 306, 352, 405–6, 450, 452, 461, 469, 549, 585, 645, 675, 698, 722

V

Vachudova, Milada Anna, 345, 642, 652–3
Vahabi, Mehrdad, 361, 462, 481–4, 491, 708
valoare de piață (prădare), 294, 362, 482–4, 488–9, 491
valoare de piață (prădare), 482, 484, 488–90
valoarea de pradă (prădare), 361–2, 481, 489, 500
variații ale capitalismului *Vezi la* capitalism
verticala puterii *Vezi* rețea patronală
Vida, Ildikó, 693
Vietnam, 64, 687, 733
Vladimír, Mečiar, 49, 334
Volkov, Vadim, 113–4, 118, 208
Voronin, Vladimir, 666–7

W

Wałęsa, Lech, 649
Wallerstein, Immanuel, 705
Way, Lucan, 2, 6, 18, 158, 274, 276–8, 281, 330, 340, 342, 447, 458, 640, 664, 675–6, 685, 688, 695–6, 731, 735
Weber, Max, 11, 13, 18, 20–1, 39, 42, 50, 73–4, 94–8, 100, 113, 133, 141, 145–7, 191, 193, 207, 229–30, 237, 241–2, 245, 427, 429, 552, 732
Wedel, Janine, 56, 94–5, 104, 191
welfare state, 24, 90, 124–6, 285, 416, 541, 553, 689
Wolchik, Sharon L., 13, 50, 263–4, 270, 335, 340, 353, 662

X

xenofobie, 10, 602, 610, 650
Xi, Jinping, 531, 646
Xiaoping, Deng, 645–6

Y

Yanukovych, Viktor, 151, 203, 468–9, 663, 679, 704
Yavlinsky, Grigory, 431, 515, 590, 593
Yeltsin, Boris, 147, 203, 274, 278, 440, 460, 657, 658
Yushchenko, Viktor, 336, 662

Z

Zakaria, Fareed, 6
Zedong, Mao, 256, 418, 645, 682
Zelensky, Volodymyr, 663
Zhu, Jiangnan, 66, 384, 527–31
Ziblatt, Daniel, 81–2, 320

„Citind această carte, te simți ca și cum ai îndepărta perdelele, lăsând să intre lumina strălucitoare. Totul devine vizibil și clar. Experiența de a trăi în realitatea politică stufoasă face loc unei analize exacte, fără menajamente. Ceea ce iese în evidență poate că nu este frumos, dar faptul că este luminat, ordonat și explicat este incomparabil."

Masha Gessen, jurnalistă și autoare a cărții **Viitorul este istorie**

„Această carte ambițioasă oferă nu doar un vocabular mai bogat, ci și o gramatică complet nouă pentru a descrie regimurile politice care au apărut în urma comunismului. Expunând modul în care cadrele convenționale induc continuu în eroare, Magyar și Madlovics demonstrează potențialul teoriei inovatoare de a produce noi perspective pătrunzătoare asupra realității politice în lumea postcomunistă și, de fapt, dincolo de ea."

Henry Hale, profesor de Științe politice și afaceri internaționale, Universitatea George Washington

„Autorii adoptă o abordare structuralistă, axată pe limbaj. Aceștia abordează complexitatea și multidimensionalitatea regimurilor postcomuniste nu doar prin simpla catalogare a conceptelor existente, ci și prin relaționarea acestora între ele și construirea unui cadru mai larg, global: un nou limbaj pentru regimurile postcomuniste. (...) Inovațiile conceptuale, metodologice și semantice vor produce, fără îndoială, o abundență de reacții în rândul cercetătorilor, studenților și cititorilor care tânjesc după o orientare în lumea complexă a realităților postcomuniste."

Alena Ledeneva, profesor de Politică și societate, UCL School of Slavonic and East European Studies

„Mulți oameni de științe sociale și istorici au fost nedumeriți de ceea ce acum se numește adesea «recesiune democratică globală». Această analiză extrem de inovatoare din punct de vedere conceptual oferă termeni și teorii care sunt esențiale pentru a da sens momentului nostru istoric."

Jan-Werner Mueller, profesor de Științe politice, Universitatea Princeton

„Mă ocup de «varietăți ale țărilor postcomuniste» de la începutul anilor 1990. Cu toate acestea, această carte este mai bună și mai importantă decât tot ceea ce am făcut în ultimii 30 de ani în două aspecte importante: 1) cuprinde un număr mult mai mare de țări, cu cele mai impresionante cunoștințe empirice despre schimbările lor din ultimele decenii; 2) are un cadru teoretic mult mai sofisticat decât orice aș fi putut eu dezvolta."

Iván Szelényi, profesor emerit de Sociologie, Universitatea Yale

ISBN 978-606-37-2765-8